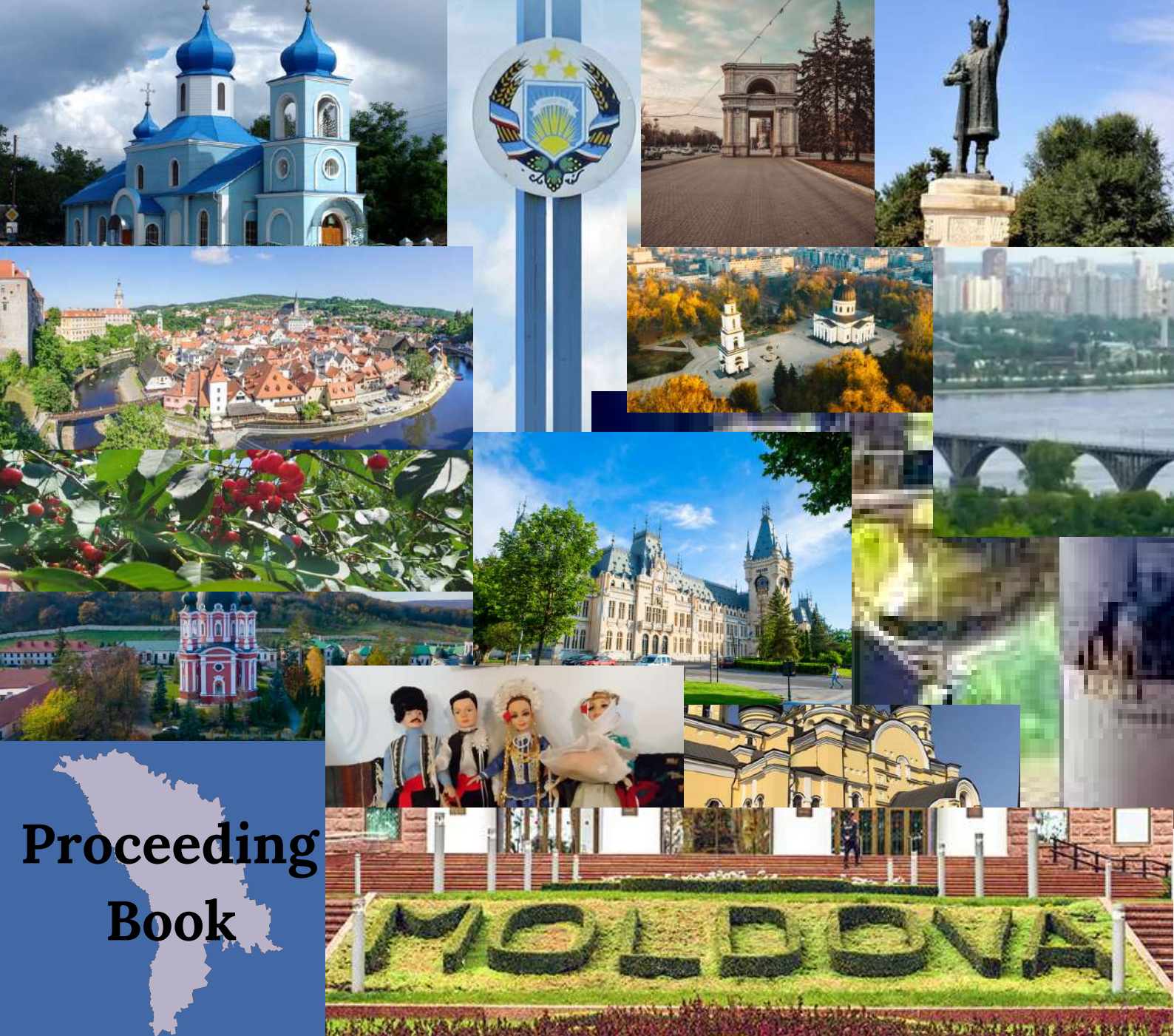

**1st INTERNATIONAL
FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL
SCIENCES CONGRESS
JUNE 07-09, 2024 COMRAT, MOLDOVA**

**1st INTERNATIONAL
FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS**

June 7-9, 2024 / Moldova-Gagavuzya

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR IN CHIEF
Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

by
AKADEMİK PAYLAŞIM PLATFORMU PUBLISHING HOUSE®

All rights of this book belong Akademik Paylaşım
Platformu Publishing House
Authors are responsible both ethically and juridically
APP Publications – 2024©
Issued: 24.06.2024

ISBN: 978-625-6997-33-2

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES
CONGRESS

DATE and PLACE

June 7-9, 2024
Comrat,
Moldova

ORGANIZATION

UBS-Institute of International Scientific Research and Strategy Development Association,
Akademik Paylaşım Platformu Eğitim Ltd.Şti.,Ankara,Türkiye

CONGRESS CHAIRS

Prof. Dr. Mustafa KARA

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

EDITOR

Dr. Güllü KARANFİL

CONGRESS COORDINATOR

Dr. Nadire KANTARCIOGLU

NUMBER of ACCEPTED PAPERS- (*Türkiye-63, Other Countries-69*)

NUMBER OF ACADEMICIANS ATTENDING THE CONGRESS:

Türkiye-69 Other Countries-73

PARTICIPANT COUNTRIES (19):

Türkiye, Moldova, Azerbaijan, Canada, Bucharest, India,
Romania, Pakistan, Nigeria, Ukraine, Malaysia, Hungary, South
Sudan, Karachi, Poland, Algeria, KKTC, Uzbekistan, Bulgaria

PRESENTATION

Oral presentation

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

ISBN : **978-625-6997-33-2**

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULU KARAR ÖRNEĞİ

TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
02.05.2024	2024/08	07

KARAR NO: 2024/08-07

I. Uluslararası Dostluk Köprüsü Sosyal Bilimler Kongresi'nin Bilim ve Danışma Kurulu Üyeleri ile Düzenleme Kurulu üyelerinin oluşturulması hakkındaki gündem maddesi görüşüldü.

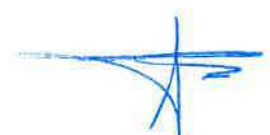
Yapılan görüşmeler neticesinde 07-09 Haziran 2024 tarihlerinde Moldova Gagavuzya bölgesi Komrat Üniversitesi'nde gerçekleştirilecek olan I. Uluslararası Dostluk Köprüsü Sosyal Bilimler Kongresi Bilim ve Danışma Kurulu üyeleri ile Düzenleme Kurulu üyelerinin aşağıda yer alan isimlerden oluşmasına oy birliği ile karar verildi.

Bilim ve Danışma Kurulu

1. Prof. Dr. Baizhol KARIPBAEV, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
2. Prof. Dr. Shakira MUKHTAROVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
3. Prof. Dr. Sergali KARGIN, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
4. Doç. Dr. Banu ABDRASHEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
5. Doç. Dr. Gaziza JAMALIYEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
6. Doç. Dr. Zhanar KENDIRBEKOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
7. Doç. Dr. Marzhan BAIMUKANOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
8. Doç. Dr. Galya SEIFULLINA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
9. Doç. Dr. Roza ALIMBAYEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
10. Doçent Assem SAGATOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
11. PhD, Doç. Anara MAKATOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
12. PhD, Doç. Madina UMURKULOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
13. PhD, Doç. Bakhyt ZHUSSUPOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
14. PhD, Doç. Aigul BEISSENOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
15. PhD, Doç. Mira MANASSOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
16. Prof. Dr. Mustafa KARA, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
17. Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMHÖVA, Bakü Avrasya Üniversitesi, Azerbaycan
18. Prof. Dr. Ömer ÇETİN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
19. Prof. Dr. Ayşe YİĞİT ŞAKAR, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
20. Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
21. Prof. Dr. Halit EREN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
22. Prof. Dr. A. Kadir DABBAĞOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
23. Prof. Dr. Recep YÜCEL, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
24. Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN, Türk – Alman Üniversitesi, Türkiye
25. Prof. Dr. Baki AKSU, Beykoz Üniversitesi, Türkiye
26. Prof. Dr. Fatma AYANOĞLU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
27. Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
28. Prof. Dr. Hüseyin Rıdvan YURTSEVEN, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Türkiye
29. Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
30. Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU, Almanya Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi,

Almanya

31. Prof. Dr. Turan GÖKÇE, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
32. Prof. Dr. Tahsin CEMİL, Romanya Cluj Babeş Bolyai Üniversitesi, Romanya
33. Prof. Dr. Numan ARUÇ, Kuzey Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi, Makedonya
34. Prof. Dr. Ömer ÇAHA, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
35. Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
36. Prof. Dr. Şirin AKBULUT DEMİRCİ, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye
37. Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Türkiye
38. Doç. Dr. Mevludin IBISH, Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi, Makedonya
39. Doç. Dr. Serdar SERDAROĞLU, Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi, Makedonya
40. Doç. Dr. Orhan SALİH, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan
41. Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
42. Doç. Dr. Olga RADOVA, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
43. Doç. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
44. Doç. Dr. Süleyman ÖZMEN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
45. Doç. Dr. Nilüfer SERİNİKLİ, Trakya Üniversitesi, Türkiye
46. Doç. Dr. Sabrihan SANNAV, Trakya Üniversitesi, Türkiye
47. Doç. Dr. Münevver BAYAR, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye
48. Doç. Dr. Nuran VARIŞLI, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye
49. Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Türkiye
50. Doç. Dr. Sibel AKOVA HAVALI, Yalova Üniversitesi, Türkiye
51. Dr. Ömer AKPINAR, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
52. Dr. Ahmet ÇAM, Sırbistan Novi Pazar Devlet Üniversitesi, Sırbistan
53. Dr. Mustafa KRUPALIJA, Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek
54. Dr. Jahja MUHASİLOVIĆ, Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek
55. Dr. Sedad BESLIJA, Bosna-Hersek Saraybosna Devlet Üniversitesi, Bosna-Hersek
56. Dr. Ayla HAFİZ KÜÇÜKUSTA, Kosova Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Makedonya
57. Dr. Öğr. Üyesi Rifat GÜRGENDERELİ, Trakya Üniversitesi, Türkiye
58. Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih SANSAR, Ege Üniversitesi, Türkiye
59. Dr. Öğr. Üyesi Sibel DOĞAN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
60. Dr. Öğr. Üyesi Dilek KARACA, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
61. Dr. Öğr. Üyesi Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
62. Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
63. Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIVILCIM, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
64. Dr. Öğr. Üyesi Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
65. Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ERBAŞ, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
66. Dr. Öğr. Üyesi Zeki ANIT, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
67. Öğr. Gör. Dr. Duygu Hidayet BAĞCI, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
68. Dr. Öğr. Dr. Recep ŞEHİTOĞLU, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
69. Dr. İskender GÜNEŞ, Marmara Belediyeler Birliği, Türkiye
70. Dr. Ahmet DERVİSHEV
71. Dr. Gamze ÇAKMAK

Düzenleme Kurulu Üyeleri

1. Assoc. Prof. Dr. Anara ALGOZHINA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
2. Lecturer Indira AKHMETOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
3. Dr. Zhuldyz SAKHI, Erciyes Üniversitesi
4. Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI, University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Marketing Management. Algeria
5. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman, Universiti Malaya, Malaysia & NDU, Pakistan
6. Assist. Prof. Dr. Ananda MAJUMDAR, North Central Theological Seminary, Minneapolis, USA
7. Öğr. Gör. Dr. Ender ÖZEREN, Dicle Üniversitesi
8. Arş. Gör. Dr. Erdem EREN, İstanbul Rumeli Üniversitesi
9. Res. Assist. Cansu TUNAHAN, İstanbul Rumeli Üniversitesi
10. Dr. Nadire KANTARCIOĞLU, UBSDER
11. Güllü KARANFİL, Komrat Üniversitesi
12. Doç. Dr. Melda Medine SUNAY, Bursa Teknik Üniversitesi
13. Öğr. Gör. Memiş Can YARDIMCI, Afyon Kocatepe Üniversitesi

02.05.2024

ASLI GİBİDİR

Aylin SUÇIKARAN

Genel Sekreter

ORGANIZING COMMITTEE

Assoc. Prof. Dr. Anara ALGOZHINA
Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Lecturer Indira AKHMETOVA
Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Dr. Zhuldyz SAKHI
Erciyes University

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI
University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Marketing Management. Algeria

Dr. Muhaminad Zia-ur-Rehman
University Malaya, Malaysia & NDU, Pakistan

Assist. Prof. Dr. Ananda MAJUMDAR
North Central Theological Seminary, Minneapolis, USA

Lecturer Dr. Ender ÖZEREN
Dicle University

Research Assitant Erdem EREN
İstanbul Rumeli University

Res. Assist. Cansu TUNAHAN
İstanbul Rumeli University

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU
UBSDER President

Güllü KARANFİL
Komrat University

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY
Bursa Teknik University

Lecturer Memiş Can YARDIMCI
Afyon Kocatepe University

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Baizhol KARIPBAEV, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Prof. Dr. Shakira MUKHTAROVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Prof. Dr. Sergali KARGIN, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Banu ABDRASHEVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Gaziza JAMALIYEVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Zhanar KENDIRBEKOVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Marzhan BAIMUKANOVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Galya SEIFULLINA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Dr. Roza ALIMBAYEVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Assem SAGATOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakhstan

PhD, Assoc. Prof. Anara MAKATOVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

PhD, Assoc. Prof. Madina UMURKULOVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

PhD, Assoc. Prof. Bakıyt ZHUSSUPOVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

PhD, Assoc. Prof. Aigul BEISSENOVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

PhD, Assoc. Prof. Mira MANASSOVA, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

Prof. Dr. Mustafa KARA, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMHOVA, Bakü Avrasya University, Azərbaycan

Prof. Dr. Ömer ÇETİN, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Prof. Dr. Ayşe YİĞİT ŞAKAR, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN, İstanbul Rumeli University, Türkiye

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Halit EREN, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Prof. Dr. A. Kadir DABBAĞOĞLU, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Prof. Dr. Recep YÜCEL, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN, Türk — Alman University, Türkiye

Prof. Dr. Baki AKSU, Beykoz University, Türkiye

Prof. Dr. Fatma AYANOĞLU, Marmara University, Türkiye

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ, İstanbul Gelişim University, Türkiye

Prof. Dr. Hüseyin Rıdvan YURTSEVEN, İstanbul Topkapı University, Türkiye

Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU, Almanya Münih Ludwig Maximillan University, Almanya

Prof. Dr. Turan GÖKÇE, İzmir Katip Çelebi University, Türkiye

Prof. Dr. Tahsin CEMİL, Romanya Cluj Babeş Bolyai University, Romanya

Prof. Dr. Numan ARUÇ, Kuzey Makedonya Bilimler ve Sanatlar Academy, Makedonya

Prof. Dr. Ömer ÇAHA, İstanbul Ticaret University, Türkiye

Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN, Eskişehir Osmangazi University, Türkiye

Prof. Dr. Şirin AKBULUT DEMİRCİ, Bursa Uludağ University, Türkiye

Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Çanakkale 18 Mali University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mevlüdin IBISH, Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan University, Makedonya

Assoc. Prof. Dr. Serdar SERDAROĞLU, Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan University, Makedonya

Assoc. Prof. Dr. Orhan SALİH, Bulgaristan Bilimler Academy, Bulgaristan

Assoc. Prof. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul University, Türkiye

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD

Asst. Prof. Dr. Olga RADOVA, İstanbul University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÖZMEN, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nilüfer SERİİKLİ, Trakya University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sabrihan SANNAN, Trakya University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Münevver BAYAR, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nuran VARİŞLİ, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sibel AKOVA HAVALI, Yalova University, Türkiye

Dr. Ömer AKPINAR, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Dr. Ahmet ÇAM, Sırbistan Novi Pazar Devlet University, Sırbistan

Dr. Mustafa KRUPALIJA, Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna University, Bosna- Hersek

Dr. Jahja MUHASİLOVİC, Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna University, Bosna- Hersek

Dr. Sedat BESLIJA, Bosna-Hersek Saraybosna Devlet University, Bosna-Hersek

Dr. Ayla HAFIZ KÜÇÜKUSTA, Kosova Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Makedonya

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD

Asst. Prof. Dr Rıfat GÜRGENDERELİ, Trakya University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Mehmet Fatih SANSAR, Ege University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Sibel DOĞAN, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Dilek KARACA, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Sinem YÜKSEL ÇENDEK, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Fulya KIVILCIM, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Yıldırım ERBAŞ, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr Zeki ANIT, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Lecturer Dr. Duygu Hidayet BAĞCI, İstanbul Rumeli University, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Dr. Recep ŞEHİTOĞLU, Gaziantep University, Türkiye

Dr. İskender GÜNEŞ, Marmara Belediyeler Birliği, Türkiye

Dr. Ahmet DERVİSHEV

Dr. Gamze ÇAKMAK

1st INTERNATIONAL FRIENDSHIP
BRIDGE SOCIAL SCIENCES
CONGRESS
JUNE 07-09, 2024
COMBRAT, MOLDOVA

Kongre Katılımcılarının Dikkatine!

ŞU AN BEKLEME ODASINDASINIZ

- Sunum yapacağınız salona yönlendirebilmemiz için profil isminizin önüne örnekteki gibi salon numaranızı yazınız.
 - Örnek: Hall-1, Merve KIDIRYUZ
 - Katılımcılar - Daha Fazla - Yeniden Adlandır
 - Salona geçtikten sonra kameranızı açık tutunuz. Oturum video kayıtlarına alınacaktır.
- Salonlara yönlendirme saat **15:55'te** başlayacaktır

SESSION 1	HALL-1,2,3,4,5,6,7	Time: 16:00 –18:00
SESSION 2	HALL-1,2,3,4,5,6,7	Time: 19:00 –21:00

Dear Conference Participants!

YOU ARE AT THE REGISTRATION DESK

- In order to send you to your own hall, kindly add your hall's number in front of your name (See the example below).
- Example: Hall-1, Paunescu Cosmin
- Participants – More - Rename
- Once you are transferred to your hall, kindly keep your Camera on. The whole session will be recorded.
- Transfer to the halls will start at **15:55**.

HALL 2 SELDA K...

HALL 2 SELDA KURDO...

Y

Observer 3

Rizwana Saghar

Rizwana Saghar

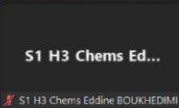
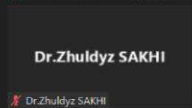
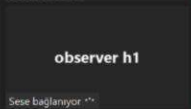
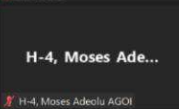
Zhuldyz Sakhi

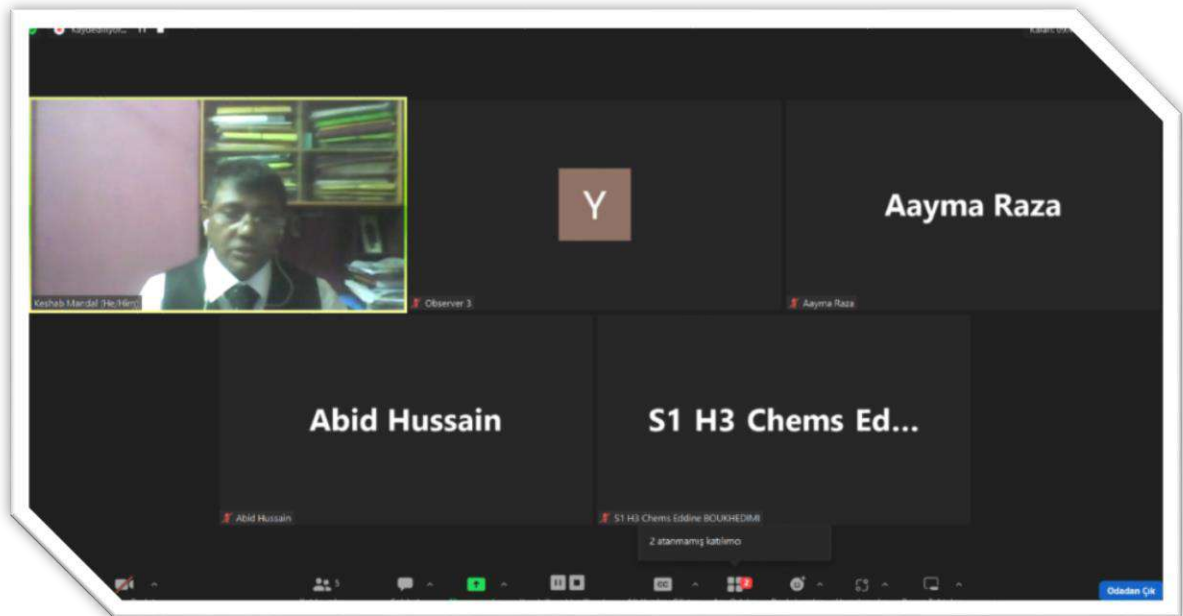
TÜ.Araştırma G...

TÜ.Araştırma Görevlisi ...

Observer5

Observer5

 Khalid Mehmood	 Observer 3	 Zhuldyz Sakhi	 DR. ZIA	 HALL 2 SELDA KURTOĞLU RUMEL...
 Rizwana Saghar	 TÜ.Araştırma G...	 Abid Hussain	 OBSERVER-4	 S1 H3 Chems Ed...
 Zohaib Hassan Sain - S(1), H(1)	 Muhammad Sh...	 HALL 1 ESRA EL...	 Observer Hall-6	 Kainat Sajjad
 Dr.Zhuldyz SAKHI	 Observer Hall-7	 N	 Himayat Ali	 Maria Zia
 Hall-7, Novaira...	 observer h1	 OBSERVER	 Marryam Sham...	 H-4, Moses Ade...

Results & conclusion

Based on the results, it has been confirmed that the Levene test is not superior to the significant level (p value: $0.002 < 0.05$), which means that the variances are not homogeneous.

The results obtained show that there are not significant differences between gender in terms of e-loyalty (p value: $0.137 > 0.05$)

Participants list on the right:

- Keshab Mandal
- Observer 3
- Aayma Raza
- Dr.Zhuldyz SAKHI
- Abid Hussain
- S1 H3 Chems Ed...** (highlighted)

Introduction

•**Importance of Information Flow:** Efficient communication strategies and technology utilization are crucial for accurate information sharing in a fast-paced international environment.

•**Impact of Organizational Structures:** Hierarchical and flexible structures affect knowledge transfer and decision-making processes, influencing organizational adaptability.

•**Role of Formal and Informal Networks:** Leveraging formal networks and fostering informal connections enhance knowledge sharing, innovation, and overall performance.

•**Significance for Competitiveness:** Understanding network dynamics helps organizations quickly adapt to market changes, drive innovation, and form strategic alliances to stay competitive globally

Photo by Abuzer Xhelikh on Unsplash

1 atanameg kutlimo

Keshab Mandal (Hearing)

Y

Observer 3

Aayma Raza

Aayma Raza

Dr.Zhuldyz SAKHI

Dr.Zhuldyz SAKHI

Conclusion and Recommendations

► **Conclusion.** The analysis of results revealed that authentic leadership enhances the commitment level of employees, moreover, the importance of human resources management practices has also been ascertained in positively influencing the relationship between authentic leadership style and organizational commitment of employees.

► **Recommendations**

- In education institutions the commitment of teacher plays an import role in the overall performance of universities, therefore all education institutions should strive to enhance the commitment of teachers at all tiers
- It has been revealed that commitment level of teachers can further be enhanced if authentic leadership style in adopted in true spirit by higher authorities along with assurance of realistic human resource practices as delineated by this study.

Abid Hussain

Abid Hussain

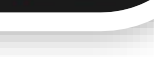
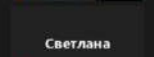
Y

Observer 3

Kırkbasmaını Önlemek için:

- *40 gün dışarıya çıkılmaz, mezarlığa, misafirliğe, herhangi bir törene gidilmez.
- *40 gün ziyaretler yapılmaz (özellikle yabancılar)
- *Bebegin ve annenin çamaşırları dışarıda bırakılmaz (Çamaşırlar yıldız görürse, çocuğun uykusu kaçabilir, ayrıca cin gibi varlıkların bebeğin kıyafetlerini götüreceğine inanılır).
- *Yastık ve yatak altına bazieşyalar konur (Kur'an, makas, ayna, süpürge, sarımsak, soğan, demir, çengelli iğne vb.)
- *Evden ateş, tuz, ekmek gibi maddeler verilmez; et, kumaş gibi şeyler eve-çocuğun üzerine getirilmez. Şayet getirildiğinde bazı ritüeller yapılır.
- *Gelen yakınların ağırlıkları çocuğa dökülmesin diye çocuğun altından geçerler. Kapı önüne demir atılır. Nazar değmamesi için de göz boncuğu takılır, siyah kömür alına sürülür, üzerlik yakılır, nazarlık asılır, muska takılır vb.
- *Kırka düşmüş çocuk için yapılan ritüeller:
 1. Çileye düşmüş bebek, anne rahmindeyken babası ölen çocuğun ayakları alından 3 defa geçirilir (Kendi babasının ayakları altından geçirilir).
 2. Hayvan sürüsünün önüne götürüldüğünde çilesi kesermiş.
 3. İmamlar için ikram edilen yemek sofrasının artıkları çileye düşmüş çocuğun başından aşağı dökülünce geçermiş.
 4. Kırklama ritüeli yapılır; banyo yaptırılıp arındırılır. Dualar okunur, gusül verilir.

Bu dönemde bilgi çoğunlukla tümellerin (küll) bilgisi olarak kabul edilmiştir. Mutlak veya kesin bilgilerin mümkün olabileceği inancıyla, ezeli-ebedî ve değişmez tümelin bilinebileceğine inanılmış ve bunun neticesinde doğal olarak da "gerekçelendirilmiş doğru inanç" yaklaşımı ortaya çıkarılmıştır

Failin bilgisinin nasıl olduğuna yönelik betimleyici boyut epistemolojinin esas uğraşı alanlarından birisidir. Birtakım gerekçelerle güçlendirilmiş inançlar destek veya kanıtı olmayan inançlara göre daha tercih edilebilir ve daha iyi bir durumdadır. Ancak unutulmamalıdır ki daha iyi bir durum veya tercih edilebilir bir anlam taşıma, değerlendirme veya norma dayanan ifadelerdir.

Y

KIRBIYIK SVETL...

KIRBIYIK SVETLANA

Mehmet ÖZ

Mehmet ÖZ

What is the most important thing to get Gagauz or any other minority language back into communication.pptx - PowerPoint

File Home Insert Draw Design Transitions Animations Slide Show Record Review View Help Foxit PDF

Font Paragraph Drawing

Galler

- 13. yüzyıl: İngiltere'nin bir parçası oldu.
- 1993: Gal Dili Yasası kamusal alanda Galce'yi İngilizce ile eşit bir zemine yerleştirdi.
- 2011: nüfusun %19'u Galce konuşabilmektedir.
- 2011: Galce Dili Ölçümü. Galce dili Galler'de resmi statüye kavuşmuştur ve kamu sektöründe ona İngilizceden daha az olumlu davranılmamalıdır.
- 2012: Galce Dili Komiseri pozisyonu hukuki konular, raporlar, araştırmalar, eğitim faaliyetleri ve tavsiyelerle çalışarak oluşturuldu.
- 2021: nüfusun %17,8'i Galce konuşabilmektedir.

Click to add notes

Slide 7 of 24 Ukraynâ Accessibility: Investigate Notes Display Settings Comments 54%

Y

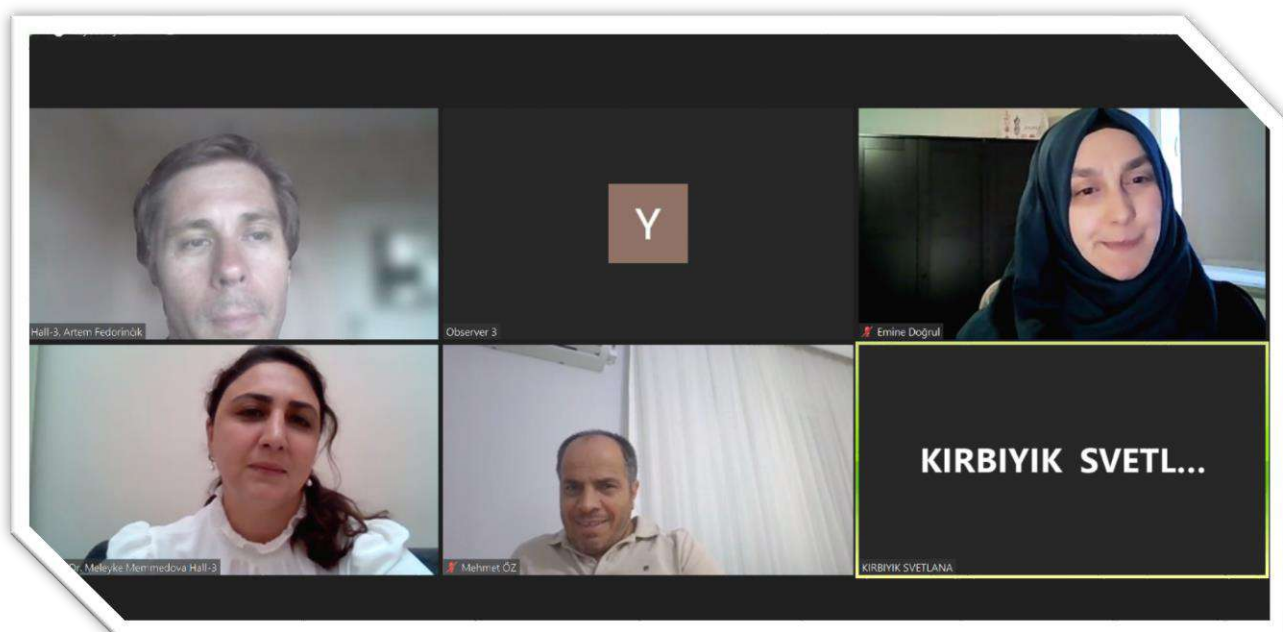
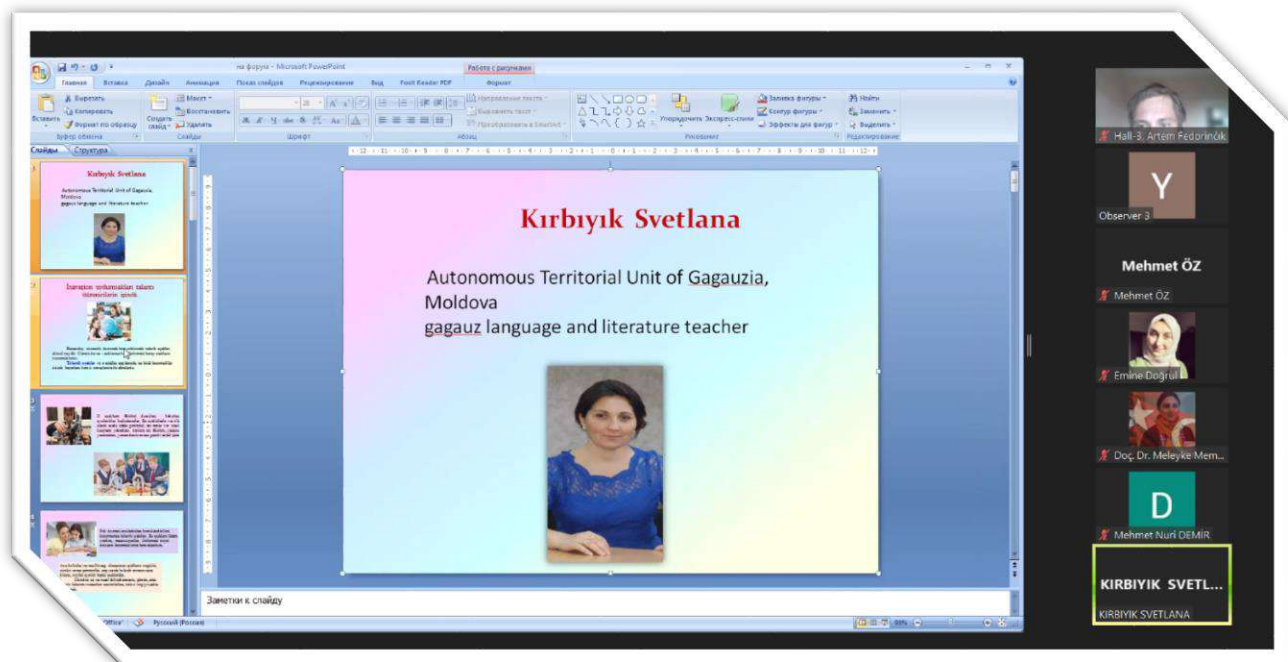

D

Mehmet Nuri DEMİR

KIRBIYIK SVETL...

KIRBIYIK SVETLANA

Kaydediliyor...

01

Giriş

Araştırma Problemi

02

İki Dillilik

Sebepleri ve Türleri

03

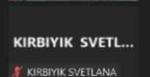
Türkçe Eğitimi

Almanya'da ve Hamburg'da Türkçe Eğitimi

04

Yöntem

Araştırma Deseni, Veri Toplama Yöntemi, Örneklem Grubu, Veri Analizi

1st INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRESS

JUNE 07-09, 2024
COMRAT, MOLDOVA

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/83053205152?pwd=qtXHY4CWbdaneIAcXgnRjDAMCChGK1.1>

Meeting ID : 830 5320 5152

Password: 080910

PARTICIPATING COUNTRIES (19)

Türkiye, Moldova, Azerbaijan, Canada, Bucharest, India, Romania, Pakistan, Nigeria, Ukraine, Malaysia, Hungary, South Sudan, Karachi, Poland, Algeria, KKTC, Uzbekistan, Bulgaria

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ✓ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- ✓ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

**Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,
exp. Hall-1, Hakan ÖZTÜRK**

Opening Ceremony

(Face to Face)

Date: June 07, 2024

Time: 10.00

National Anthem

Speeches:

Assoc. Prof. Dr. Sergey ZAKHARIYA

Rector of Comrat State University

Congress Honorary President

Sn. Tarık METE

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı

Dr. Nadire Kantarcıoğlu

UBSDER President

Prof. Dr. Mustafa KARA

Rector of Istanbul Rumeli University

Congress President

Sn. Uygur Mustafa SERTEL

Ambassador of Türkiye

Plaque presentation

Coffee Break

Opening Panel

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Çukurova Üniversitesi

*SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE AND DEVELOPMENT POTENTIAL OF
TURKIC UNION STATES*

Prof. Dr. Sedat CERECİ
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

*THE ROLE OF ECONOMIC POLICY OF COMMUNICATION IN THE FORMATION OF
GLOBAL STRATEGIES*

Assist. Prof. Dr. Güllü KARANFİL
Comrat State University

GAGAUZ TÜRKLERİNDÄ TANGRICILIK HEM PAGANCILIK ADETLERİ

Assist.Prof.Dr. Abdülbeşir CEYLAN
T.C. Maltepe Üniversitesi

DOSTLUK KÖPRÜSÜ OLGUSUNA BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Şebnem YÜCEL-Prof. Dr. Recep YÜCEL
Selcuk Üniversitesi-Kırıkkale Üniversitesi

LİDERLİK VE DUYGUSAL ZEKA

Lunch 12:30

Face to face PRESENTATIONS

07.06.2024

 	COMRAT LOCAL TIME 14 ⁰⁰ : 17 ⁰⁰	 	ISTANBUL LOCAL TIME 14 ⁰⁰ : 17 ⁰⁰

OĞUZ KAĞAN OTAĞI 1-HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Recep YÜCEL

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc.Prof. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Mustafa KARA Prof. Dr. Recep YÜCEL Prof. Dr. Şebnem YÜCEL	Kırıkkale University Rumeli University Selçuk University	USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE HEALTHCARE SECTOR
Prof. Dr. Mustafa KARA Assoc. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Recep YÜCEL Prof. Dr. Şebnem YÜCEL	Rumeli University Kırıkkale University Selçuk University	STORYTELLING IN CONTENT MARKETING IN TERMS OF SOCIAL MEDIA MANAGEMENT
Assoc. Prof. Dr. Dr. Fahri ÖZSUNGUR	Mersin University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Labor Economics and Industrial Relations	DARK SIDES OF I-DEALS IN ORGANIZATION MANAGEMENT'S LANIAKEA
Assist. Prof. Dr. Ömer Faruk ŞARKBAY	İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi	EVALUATION OF PERSONALIZED SERVICE COMPREHENSIVENESS AT THE INSTITUTIONAL LEVEL IN PRIMARY HEALTH CARE SERVICES: INVESTIGATION OF PUBLIC AND PRIVATE HOSPITALS
Assist. Prof. Dr. Murat BAŞAL	İstanbul Gelişim Üniversitesi	THE EFFECT OF INFLUENCER MARKETING ON BRAND PROMOTION AND POSITIONING: EXAMPLE OF PRIVATE HOSPITALS
Lecturer Cemile ŞEKER Assist.Prof.Dr. Aslı KAYA Lecturer Damla KARADAYI	Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi	THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN CREATIVITY AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN TOURISM BUSINESSES
Dr. Veysel GÖÇER Dr. Ender ÖZEREN Gülşen ÖZEREN	Milli Eğitim Bakanlığı Dicle Üniversitesi	STATISTICAL CHANGES IN PRIMARY SCHOOLS WITH 12 YEARS OF UNINTERRUPTED EDUCATION
Dr. Ender ÖZEREN Dr. Veysel GÖÇER Gülşen ÖZEREN	Dicle Üniversitesi Milli Eğitim Bakanlığı	MULTIDIMENSIONAL EXAMINATION OF THE QUANTITATIVE CHANGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TURKEY IN THE LAST 10 YEARS
Alime TUNALIER	Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences	A MODEL OF PERFECTION: TRANSHUMANISM
Prof. Dr. Sedat CERECİ Doctorant Anıl SUNA	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	THE ROLE OF ECONOMIC POLICY OF COMMUNICATION IN THE FORMATION OF GLOBAL STRATEGIES

Face to face PRESENTATIONS

07.06.2024

 	COMRAT LOCAL TIME 14 ⁰⁰ : 17 ⁰⁰	 	ISTANBUL LOCAL TIME 14 ⁰⁰ : 17 ⁰⁰

MİHAİL ÇAKIR OTAĞI 2-HEAD OF SESSION: Dr. Olga RADOVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Olga RADOVA	İstanbul Üniversitesi	GÜNEYDOĞU AVRUPA'DAKİ GAGAUZ TÜRKLERİ İLE DİĞER TÜRK VE KOMŞU HALKLARIN KÜLTÜREL VE BİLİMSEL İLİŞKİLERİ
Ayça İŞBİLEN	Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı	A STUDY ON POSSIBLE SCIENCE FICTION ELEMENTS IN GAGAUZ MYTHOLOGY
Assist. Prof. Dr. Sinem YÜKSEL ÇENDEK	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	TURKISH WOMEN DURING AND AFTER THE NATIONAL STRUGGLE: AN EXCEPTION TO THE INSTRUMENTAL VIEW OF WOMEN
Berna TÜTÜNCÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	PROBLEMS FACED BY DISABLED IMMIGRANTS IN EMPLOYMENTZ
Duscova Natalia	Comrat State University, Republic of Moldova Doktorant, Sofia, Bulgaria	ON THE ISSUE OF INTERETHNIC COMMUNICATION BETWEEN GAGAUZ AND BULGARIANS OF BUDJAK: FROM THE PAST TO THE PRESENT
Assist.Prof.Dr. Kemal Hakan TEKİN	İstanbul Rumeli Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dekan Yrd. İç Mimarlık Bölümü Başkanı. İstanbul	THE MOST IMPORTANT IN THE HISTORY OF TURKISH-ISLAMIC ARCHITECTURE THE THREE BASIC ELEMENTS: HAGIA SOPHIA-MIMAR SINAN-SULEYMANIYE
Ress.Assist.Ahmet AKGÜN Assoc. Prof. Dr. Yusuf BİLGE	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	INDIVIDUALS WITH DIFFERENT PSYCHOLOGICAL HELP PROCESSES AND NEEDS: A MENTAL HEALTH COMPARISON BASED ON SELF-FOCUSED THINKING STYLES, DEPRESSION AND ANXIETY
Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	PRIMARY LONG VOWELS IN GAGAUZ TURKISH
Asist. Prof. Dr. Ayşe TANŞU Ress.Assist. Yonca Yavuz AKÇAY	İstanbul Rumeli Üniversitesi	EVALUATION OF UNIVERSITY STUDENTS ATTITUDES TOWARDS TURKISH SIGN LANGUAGE

Face to face PRESENTATIONS

07.06.2024

 	COMRAT LOCAL TIME 14 00 : 17 00	 	ISTANBUL LOCAL TIME 14 00: 17 00

ATILLA OTAĞI

3-HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	INVESTIGATION OF STATIONARY PROPERTIES OF EXTERNAL DEBT STOCK DATA FOR TURKEY: LINEAR AND NONLINEAR UNIT ROOT TEST WITH STRUCTURAL BREAKS
Prof. Dr. Mustafa KARA Ress. Assist. Cansu TUNAHAN	T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Silivri/İstanbul	EXAMINING THE EFFECT OF EXPERIENCED PRODUCT QUALITY ON BRAND LOYALTY: THE CASE OF AUTOMOTIVE SECTOR
Emel ÖZKAN Fatih ERGİN	Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji A.B.D.	BREAK THE GLASS CEILING: THE STRUGLE OF FEMALECANDIDATES DURING THE ELECTION PROCESS
Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY	Bursa Teknik Üniversitesi	A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON PLATEAUS CULTURE AND HERBISH MIGRATION TRADITION
Seda MUTİ TABANLI Tuğba UZUN Emel ÖZKAN	Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	BURSA TECHNICAL UNIVERSITY STUDENT COMMUNITIES SOCIAL AWARENESS
Seda MUTİ TABANLI Emel ÖZKAN Tuğba UZUN	Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	SITUATIONS EXPERIENCED BY WOMEN CANDIDATES DURING THE ELECTION PROCESS: THE CASE OF KESTEL
Assist. Prof. Dr. Ülker BAŞAR	İstanbul Rumeli University, Faculty of Engineering and Natural Sciences	COMPARISON OF THE "TURKEY CENTURY EDUCATION MODEL" AND THE 2018 SECONDARY EDUCATION MATHEMATICS COURSE CURRICULUM
Vitali CHIURCCIU	Comrat State University, Republic of Moldova	ACTUAL PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF USING THE TRADEMARK GAGAUZ MALLARI: EFFECT ON THE ECONOMY AND BUDGET OF GAGAUZIA
Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ	Çukurova University	SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE AND DEVELOPMENT POTENTIAL OF TURKIC UNION STATES

Face to face PRESENTATIONS
07.06.2024

 	COMRAT LOCAL TIME 14 ⁰⁰ : 15 ¹⁵	 	ISTANBUL LOCAL TIME 14 ⁰⁰ : 15 ¹⁵

ORTA ASYADA ULUS İNŞAASI KONULU PANEL 4- HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Fahri TÜRK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Fahri TÜRK	Trakya University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of International Relations/Political Science	CREATING MONUMENTS IN THE PROCESS OF NATIONBUILDING IN KYRGYZSTAN: THE CASE OF BISHKEK AND ISSIKKOL REGION
Lecturer Taner KARAKUZU	Trakya University, Uzunköprü Vocational School	HEROES IN THE NATIONBUILDING IN KYRGYZSTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS REGARDING PRE- AND POST-SOVIET ERA
Lecturer PhD İlker LİMON	Trakya University, Uzunköprü Vocational School	KAZAKH AND KYRGYZ MOVIES WITHIN THE FRAMEWORK OF NATIONBUILDING
Political Scientist Dolunay Yusuf BALTÜRK	Linguistics University of Nizhny Novgorod	SYMBOLIC INTERACTIONS IN THE NATIONBUILDING PROCESS: THE CASE OF UZBEKISTAN

Face to face PRESENTATIONS

07.06 .2024

 	COMRAT LOCAL TIME 15 15 : 17 00	 	ISTANBUL LOCAL TIME 15 15 : 17 00

BİLGE KAĞAN OTAĞI 5-HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Eray ALIM

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Eray ALIM	Batman Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü	UNDERSTANDING TURKEY'S POSITION IN THE RUSSIA-UKRAINE WAR
Lecturer Dr. Yağız AKSAKALOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	TERRITORIAL GOVERNMENTS" MODEL IN FRANCE
Assist. Prof. Dr. Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU	İstanbul Rumeli Üniversitesi; İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi; Uluslararası İlişkiler Bölümü	CHANGING DYNAMICS OF THE TURKISH FOREIGN POLICY MAKING: FROM DESECURITIZATION TO RESECURITIZATION IN THE AK PARTY ERA
Prof. Dr. Belma AKŞİT Assoc. Prof. Dr. Gökçeşu AKŞİT DUDAKLI Kaya YÜKSEK	Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Maltepe Üniversitesi, Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar için Uygulama ve Araştırma Merkezi (SOYAÇ)	MALTEPE UNIVERSITY SCIENTIFIC RESEARCH PROJECT FINDINGS TITLED "EARTHQUAKE AND GENDER-BASED VULNERABILITY: WOMEN'S MULTIPLE EARTHQUAKE EXPERIENCES, HATAY, 2023"
Ress. Assist. Abdullah Zübeyr ŞEKERCİ	İstanbul Rumeli University, Faculty of Engineering and Natural Sciences	FUTURE REVIEW OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND THE EUROPEAN UNION IN TERMS OF DEVELOPMENT INDEXES: AN EMPIRICAL ANALYSIS WITH MLR
Dr. Erdem EREN	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	ANALYSIS OF TÜRKİYE-MOLDOVA RELATIONS IN THE SMART POWER PERSPECTIVE

OPENING CEREMONY

09.06.2024

15:45-16:00

(Online)

Speech:

Assoc. Prof. Dr. Muhammad ZIA-UR-REHMAN

About International Friendship Bridge Social Sciences Congress

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-1, Hall-1

COMRAT LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

ISTANBUL LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 6- Dr. Salih TURGAY

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Salih TURGAY	United Nations Mission in South Sudan, Juba, South Sudan	BORDER MANAGEMENT AND MIGRATION CONTROL IN ITALY: A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF LEGAL FRAMEWORKS AND IMPLEMENTATION CHALLENGES
Dr.Muhammad FAISAL	Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan	NAVIGATING CHALLENGES IN GENERATIVE AI, OVERCOMING ETHICAL, TRUST, AND SKILL BARRIERS IN PAKISTAN'S AI INDUSTRY A REVIEW BY DR FAISAL
Sándor FÖLDVÁRI	Debrecen University, Faculty of Humanities, Baltic Program, Debrecen, Hungary	"OTTOMAN TURKISH ARCHITECTURAL CULTURAL HERITAGE IN HUNGARY: BATHS, THOSE ARE WORKING, EVEN NOWADAYS"
Suchismita GHOSHAL	"MBA (Dual specialisation in Human Resources Management & Entrepreneurial Management), GD Goenka University; Pursuing Masters of Arts in Philosophy & PGD in Urban Planning & Development, INDIA"	RETHINKING THE PRESENT SCENARIO OF FAST FASHION INDUSTRY : PLASTIC POLLUTION AND WASTE MANAGEMENT
Zohaib Hassan SAİN	Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.	EXPLORING THE TRANSFORMATIVE IMPACT: AI'S INFLUENCE ON ADVANCEMENTS IN INDUSTRIAL RESEARCH
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research student Usba Majeed	National Defence University & National Defence University	BRINGING INNOVATIONS IN LEADERSHIP: TRANSFORMING ORGANIZATIONS THROUGH AI
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Soudah Sultana	National Defence University & National Defence University	EXPLORING THE IMPACT OF POLICY COHERENCE ON PAKISTANI FIRMS' INTERNATIONALIZATION: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH GLOBAL STANDARDS

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-1, Hall-2

COMRAT LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

ISTANBUL LOCAL TIME

16⁰⁰: 18⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152/ Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 7- Assoc. Prof. Dr. Brîndușa Mihaela RADU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Brîndușa Mihaela RADU	Institute for Economic Forecasting, Romanian Academy - Romania	ANALYSIS OF THE HEALTH STATUS OF THE POPULATION IN ROMANIA
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Athar Nasir Gulzar	National Defence University & Karachi	DYNAMICS OF STRATEGIC MANAGEMENT AND PARADOXICAL LEADERSHIP
Lecturer, PhD Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication	THE THEME OF MIRRORING IN HAIKU POEMS
Dr. Ananda MAJUMDAR	University of Alberta, CANADA	MYTHICAL NORMS OF THE DECEASED IN THE SLAVIC DIASPORA
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Areeba Farooq	National Defence University & National Defence University, Pakistan	POWER DYNAMICS OF REGIONAL HEADQUARTERS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES IN PAKISTAN
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Ayesha khalid	National Defence University	INTERNATIONALIZATION: LANGUAGE CHOICE DILEMMA AND A SOCIAL EXCHANGE PERSPECTIVE POWER DYNAMICS OF REGIONAL HEADQUARTERS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES IN PAKISTAN
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Student Ayeza Khan	National Defence University	PERFORMANCE METRICS EVOLUTION AND DYNAMICS: A PERSPECTIVE ANALYSIS
Dr. Iesar Ahmad Muhammad Yaqoob	Dept of English language and Humanities, Muslim Youth University	A CRITICAL STUDY OF BAPSI SIDHWA'S DISCOURSES FROM THE THEORETICAL LENS OF THE POSTSTRUCTURALIST PERSPECTIVE

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-1, Hall-3

COMRAT LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

ISTANBUL LOCAL TIME

16⁰⁰: 18⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152/ Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 8-Dr. Keshab Chandra MANDAL

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Keshab Chandra MANDAL	S.M. Nagar Derozio Smriti Vidyalaya (High) P.O. - Sarkarpool, P.S. - Maheshtala, Kolkata - 7000143, W.B. India	IS GENDER EQUALITY A DISTANT DREAM? AN EXPLORATION OF THE GENDER STATUS IN CONTEMPORARY WORLD
Rabia Nur DÖNMEZ	Başkent University, -Faculty of Education, Department of Foreign Languages	THE RELATION BETWEEN EFL TEACHERS' MINDSET AND THEIR STRATEGIES , OPINIONS AND PREFERENCES ON CORRECTIVE FEEDBACK
Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	EXAMINING THE IMPACT OF GENDER ON THE E-LOYALTY: INSIGHT OF E-SHOPPING IN ALGERIA
Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	ASSESSING THE IMPACT OF GENDER ON THE SATISFACTION TOWARD THE CONSUMPTION OF ORGANICS FOODS IN TÜRKIYE AND ALGERIA
Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	SATISFACTION TOWARD THE USE OF PV SOLAR ENERGY AND AGE GROUPS OF CONSUMERS: CORRELATIONAL INQUIRY FROM ALGERIA
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Gul Ahmad	National Defence University, Pakistan	EMPLOYEE ENGAGEMENT: ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE, PSYCHOLOGICAL DETACHMENT AND JOB CRAFTING
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Research Scholar Aayma Raza	National Defence University, Pakistan	NETWORK INFLUENCE AND THE EFFECTIENESS OF KNOWLEDGE TRANSFER IN BUSINESS ORGANIZATIONS
Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur- Rehman Abid Hussain	National Defence University & LMS Department, Pakitan	IMPACT OF POSITIVE LEADERSHIP PSYCHOLOGY ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN HIGHER EDUCATION: ANALYZING THE MODERATING EFFECT OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-1, Hall-4

COMRAT LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

ISTANBUL LOCAL TIME

16⁰⁰: 18⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 9- Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Yusra Khan	National Defence University & National Defence University	ETHICAL BUT NON-MARKET STRATEGIES FOR SUSTAINED BUSINESS SUCCESS IN PAKISTAN: A QUALITATIVE ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Asad Taimur	National Defence University & National Defence University	RISK PROPENSITY AND CORPORATE STRATEGY – A CASE STUDY FROM THE UPSTREAM OIL AND GAS INDUSTRY
Dr. Shabnum Sayyed Hussain Phd Scholar Nida Masroor Research Scholar Muhammed Yaqoob	My University Islamabad & My University Islamabad	NARRATIVES OF SUSTAINABILITY: SOUTH ASIAN LITERATURE ON ENVIRONMENTAL AND SOCIAL CRISES
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Hamid Fayyaz	National Defence University & National Defence University	STRATEGIC MANAGMENT AND SOCIAL MEDIA
Oluwakemi Racheal OSHINOWO, Moses Adeolu AGOI, Solomon Abraham UKPANAHA, Benjamin Johnson OLASIJU, Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Lagos State University of Education, Lagos Nigeria Obafemi Awolowo University, Osun NIGERIA	THE EFFICACY, USE AND IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN LEARNING FIELDS: A QUALITATIVE STUDY FOR EDUCATIONAL MANAGEMENT
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Hassan Abbasi	National Defence University & National Defence University	THE INFLUENCE OF POLITICAL RISK AND LEGITIMACY ON LOCATION CHOICES OF PAKISTANI SMES
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Kainat Sajjad	National Defence University & National Defence University	INTERPLAY OF CORRUPTION AND INTRAPRENEURSHIP – A CASE STUDY OF PAKISTAN
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Khalid Mehmood	National Defence University & National Defence University	THE MODERATING ROLE OF EMOTIONAL LABOR IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER HUMILITY AND EFFECTIVE LEARNING

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-1, Hall-5

COMRAT LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

ISTANBUL LOCAL TIME

16⁰⁰: 18⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode:080910

HEAD OF SESSION: 10- PhD Scholar Ribbat Khan

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Ribbat Khan	National Defence University & National Defence University	IMPACT OF FRIENDSHIP, COOPERATION, AND CULTURAL UNDERSTANDING ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN MULTINATIONAL COMPANIES (MNCS) – A CONCEPTUAL ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Khurram Saleem	National Defence University & National Defence University	THE INTERPLAY OF SELF-REPORTED HEALTH IN THE PRESENCE OF SOCIAL CAPITAL AND LIFE SATISFACTION
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	CULTURAL DIVERSITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PAKISTAN: A PERSPECTIVE ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF MALAYSIA AND PAKISTAN
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maryum Melad	National Defence University & National Defence University	DISCONTINUITY OF REQUIRED ORAL AND LITERACY SKILLS ACROSS JOB ROLES IN ACHIEVING HIGH WORK PERFORMANCE: A PAKISTANI PERSPECTIVE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Momin Khan	National Defence University & National Defence University	PERFORMANCE IN PAKISTAN: A RESOURCE-ORCHESTRATION PERSPECTIVE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	TACIT KNOWLEDGE SHARING AMONG TEACHER AND STUDENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TÜRKİYE, MALAYSIA AND PAKISTAN
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Public Administration Muhammad Azher Iqbal	National Defence University & Huazhong University of Science and Technology	DIGITALIZATION AND INCOME INEQUALITY: DYNAMICS AND PERSPECTIVES
Research Scholar Sheraz Afzal Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	National Defence University, Pakistan	PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR: ROLE OF ETHICAL LEADERSHIP AND EMOTIONAL INTELLIGENCE

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-1, Hall-6

COMRAT LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

ISTANBUL LOCAL TIME

16⁰⁰: 18⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode:080910

HEAD OF SESSION: 11- PhD Scholar Muhammad Shahbaz

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Student Muhammad Hassan	National Defence University & National Defence University	ENTREPRENEURIAL ISSUES IN PAKISTAN: AN EMPIRICAL STUDY FROM GRASSROOT TO INTERNATIONAL MARKET
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Researcher Muhammad Yaqoob	National Defence University & MY University Islamabad	CULTURAL HARMONY AMONG DIVERSE WRITERS: AN HRD PERSPECTIVE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Muhammad Shahbaz	National Defence University & National Defence University	WORKFORCE DIVERSITY MANAGEMENT PRACTICES: BENEFITS FOR MNCs
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Abdul Nasir Sahroof	National Defence University & National Defence University	MACHINE LEARNING AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: AN ANALYTIC REVIEW
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Ph.D. Scholar Nida Nawaz	National Defence University & National Defence University	MEANINGFULNESS OF WORK AND EMPLOYEES' RETENTION: AN EMPIRICAL ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Ph.D. Scholar Novaira Ejaz	National Defence University & National Defence University	IMPACT OF ISLAMIC VALUES ON SOCIAL WELLBEING: AN EMPIRICAL ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Student Ramla Jabeen	National Defence University & National Defence University	INNOVATION PERFORMANCE: KNOWLEDGE-BASED DYNAMIC CAPABILITIES IN PAKISTAN
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Faiza Haider	National Defence University & National Defence University	LANGUAGE IDEOLOGIES AND INTERNATIONAL BUSINESS PARTICIPATION IN PAKISTAN: A CROSS-COUNTRY STUDY
Research Scholar Sarah Tariq Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	National Defence University, Pakistan	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND CORPORATE ENVIRONMENT SUSTAINABILITY: ANALYSING THE DYNAMICS

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-1, Hall-7

COMRAT LOCAL TIME

16⁰⁰ : 18⁰⁰

ISTANBUL LOCAL TIME

16⁰⁰: 18⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152/ Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 12- Researcher Rizwana Saghar

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Fatima Shahid	National Defence University & National Defence University	LESSONS LEARNT – COVID-19 AND BEYOND
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Fiaz Ahmad	National Defence University & National Defence University	THE DYNAMICS OF REGIONAL POLICIES AND FOREIGN SUBSIDIARIES PERFORMACNE: A QUALITATIVE ANALYSIS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	A PARADIGMATIC ANALYSIS OF EMOTIONAL WEALTH, LEADERSHIP AND SUCCESS
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Marryam Shams	National Defence University & National Defence University	STRATEGIC EFFECT OF CUSTOMER CITIZENSHIP BEHAVIOR ON CORPORATE REPUTATION: MODERATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Researcher Rizwana Saghar	National Defence University & Development and Humanitarian Worker, UN	ACCESSIBILITY CHALLENGES OF WOMEN WITH DISABILITIES IN SEEKING HEALTH AND BASIC SERVICES
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Sadia Zaman	National Defence University & National Defence University	AMBIDEXTERITY: INTERPLAY OF ORGANIZATIONAL CULTURE, MARKET ORIENTATION, AND PROACTIVE MANAGEMENT
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Sardar Behram	National Defence University & National Defence University	ETHICAL CONSIDERATIONS AND BEST PRACTICES IN INTERNATIONAL BUSINESS RESEARCH: A PAKISTANI PERSPECTIVE
Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Sheza Mukhtar	National Defence University, Pakistan	INTERNATIONALIZATION AND DEVELOPMENT OF LEARNING ADVANTAGE OF NEWNESS (LAN): DYNAMICS AND ANALYSIS
Research Scholar Himayat ALI Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	National Defence University, Pakistan	CPEC: ROLE AND SIGNIFIACNE FOR GILGIT BALTISTAN

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2, Hall-1

COMRAT LOCAL TIME

19 00 : 21 00

ISTANBUL YEREL SAAT

19 00: 21 00

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 13-Assoc. Prof. Dr. Murşit IŞIK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Murşit IŞIK Esra Elif CEYHAN	Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü	THE EFFECT OF JOB SATISFACTION ON THE INTENTION TO QUIT: A RESEARCH ON BURDUR SUGAR FACTORY EMPLOYEES
Assoc. Prof. Dr. Murşit IŞIK Çağla Deniz AYTEKİN	Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü	INCOMPATIBILITIES PROBLEMS BETWEEN LABOR SUPPLY AND LABOR DEMAND: EXAMPLE OF ISPARTA PROVINCE
Nuriye Rumeysa GÜNGÖR Prof. Dr. Habip KOÇAK	Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mühendislik Yönetimi, İstanbul, Türkiye	REVIEW OF INVENTORY CONTROL MODELS AND APPLICATION OF A MODEL
Assoc. Prof. Dr. Neşe Çoban ÇELIKDEMİR Muhammed Ali KAYA	Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi	SALE AND ACCOUNTING OF PROBLEM LOANS IN COMMERCIAL BANKS TO ASSET MANAGEMENT COMPANIES
Caner ŞAHİN	Yüksek Lisans Öğrencisi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	EVALUATION OF PURCHASING BEHAVIORS DURING THE MARRIAGE PROCESS IN TERMS OF HEDONIC AND UTILITARIAN CONSUMPTION TENDENCIES: THE CASE OF ANKARA PROVINCE
Assist. Prof. Dr Sezin SEÇER Tugba Gülşen HÜR	Milli Eğitim Bakanlığı, Gazi Üniversitesi, Matematik Ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Matematik Eğitimi ABD, Ankara/	INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOL 4TH GRADE STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS MATHEMATICS

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2, Hall-2

COMRAT LOCAL TIME

19⁰⁰ : 21⁰⁰

İSTANBUL YEREL SAAT

19⁰⁰ : 21⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 14- Prof. Dr. Ali Çağlar ÇAKMAK

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Ali Çağlar ÇAKMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü	CREATING CUSTOMER VALUE WITH ADVANCED CUSTOMER ANALYTICS USING MACHINE LEARNING
Assist.Prof.Dr.Zehranur SANIOĞLU TANIŞ	Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu	FEMALE REPRESENTATION ON BOARD OF DIRECTOR IN TURKEY
Assist.Prof.Dr.Zehranur SANIOĞLU TANIŞ	Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu	DIGITALIZATION IN MANAGEMENT AND DIGITAL LEADERSHIP
Eda MAT Esil SALİMOĞLU	Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı	A REVIEW ON THE WORK-LIFE BALANCE OF WOMEN WORKING IN THE REMOTE WORK SYSTEM
Eda MAT Esil SALİMOĞLU	Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı	THE EFFECTS OF BENEVOLENT AND HOSTILE SEXIST MANAGERS ON FEMALE EMPLOYEES: A REVIEW ON WORK MOTIVATION, JOB SATISFACTION AND JOB PERFORMANCE
Selda KURTOĞLU	İstanbul Rumeli Üniveritesi, Trakya üniveritesi	THE CONTRIBUTION OF TEKİRDAĞ PROVINCE TO THE TURKISH ECONOMY
Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ	Cukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences - Department of Economics	TURKBİRDEV (TURKISH UNION STATES) FROM YESTERDAY TO TODAY ECONOMIC POLICY

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2, Hall-3

COMRAT LOCAL TIME

19 00 : 21 00

İSTANBUL YEREL SAAT

19 00: 21 00

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 15- Assoc. Prof. Dr. Meleyke Memmedova

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Meleyke Memmedova	Azərbaycan Milli İlimlər Akademisi Folklor Enstitüsü	RITUALS AND PRACTICES FOR THE PRESERVATION OF KIRKBASMA AND ALBASMA IN TURKISH FOLK CULTURE FROM AZERBAIJAN AND ANATOLIA TO GAGAUZIA
Dr. Artem FEDORINCHYK	Independent Researcher, UKRAYNA	WHAT IS THE MOST IMPORTANT THING TO GET GAGAUZ OR ANY OTHER MINORITY LANGUAGE (BACK) INTO COMMUNICATION?
Kırbıyık Svetlana DMİTRİEVNA	Gagauz dili hem literatura üüredicisi	İNOVATİON UYDURMAKLARI TALANTLI ÜÜRENİCİLERİN İŞİNDÄ
Dr. Mehmet ÖZ	Adnan Oğuz Anadolu Lisesi, Osmaniye, Türkiye	THE EFFECT OF IDEOLOGY-DESCRIPTION RELATIONSHIP ON CHARACTER CONSTRUCTION IN THE NOVEL IN THE CONTEXT OF 'RELIGIOUS' TYPOLOGY
Dr. Mehmet Nuri DEMİR	Independent Researcher	EPISTEMOLOGICAL REFLECTIONS: KNOWLEDGE NORMS AND EVALUATION PERSPECTIVES
Dr. Mehmet Nuri DEMİR	Independent Researcher	EPISTEMIC EVALUATION OF THE PRAGMATIST APPROACH: WILLIAM JAMES' PERSPECTIVE
EMİNE DOĞRUL Assist. Prof. Dr. Cevdet ŞANLI	Yıldız Teknik Üniversitesi	OPINIONS OF TURKISH CHILDREN IN GERMANY ON THE TURKISH LANGUAGE AND TURKISH LANGUAGE CLASSES

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2 Hall-4

COMRAT LOCAL TIME

19⁰⁰ : 21⁰⁰

İSTANBUL YEREL SAAT

19⁰⁰ : 21⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152/ Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 16- Assoc.Prof.Dr. Mehmet BARDAKÇI

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc.Prof.Dr. Mehmet BARDAKÇI	Independent Researcher	MOLDOVA BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND RUSSIA
Selinay İLGAZ	Trakya University, Institute of Social Sciences (PhD Student)	POST-COLD WAR HUNGARY'S EASTERN OPENING IN FOREIGN POLICY
Dr. Figen AYDIN	İstanbul Rumeli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	MOLDOVA AS A TARGET OF RUSSIA'S NEO-IMPERIALISM
Zeynep Gizem ÖZPINAR	Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölge Çalışmaları ABD	THE SITUATION OF CENTRAL ASIAN MIGRANT WORKERS IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S MIGRATION POLICY
Hatice SÜSLÜ	Independent Researcher	REDUCED STRUCTURE IN GAGAUZ TURKISH
Dr. Mustafa IŞIK	Independent Researcher	THE ROOTS OF RUSSOPHILE POLITICS IN BULGARIA AND ITS INFLUENCE ON POLITICAL LEADERS: THE CASE OF PRESIDENT RUMEN RADEV
Ress.Assist.Dr.Yusuf Mehmet AKAY	Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	THE UKRAINE-RUSSIA WAR AND THE INTERNATIONAL STATUS OF CRIMEA: HISTORICAL BACKGROUND, INTERNATIONAL LAW AND THE PRINCIPLE OF SELF-DETERMINATION

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2, Hall-5

	COMRAT LOCAL TIME		İSTANBUL YEREL SAAT
	19 00 : 21 00		19 00: 21 00

Meeting Id: 830 5320 5152/ Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: 17- Atilla ERDEMİRÇİ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ MEHMET ERDEM	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi	AN INVESTIGATION OF CİHAN AKTAŞ'S STORY CALLED "I WAS SAYING THAT NO ONE CAN KILL THAT CITY" IN THE CONTEXT OF PUSH-PULL THEORY
Emine YÜREKLİ	Republic of Turkey Adana Alparslan Türkeş University of Science and Technology Institute of Social Sciences	WOMEN'S PARTICIPATION IN ECONOMIC, SOCIAL, ACADEMIC AND POLITICAL LIFE IN THE EARLY ISLAMIC PERIOD
Assoc. Prof. Dr. Sibel AKOVA HAVALI Assist. Prof. Dr. Aylin KIRHAN	Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü T.C. Maltepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Radyo Tv Programcılığı	TÜRK DİZİLERİNİN FASTAKİ ETKİLERİ
Assoc. Prof. Dr. Sibel AKOVA HAVALI Assist. Prof. Dr. Aylin KIRHAN	Yalova Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü T.C. Maltepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Radyo Tv Programcılığı	SİNEMA BAĞLAMINDA TRANSHÜMANİZM OLGUSUNA ATLAS FİLMİ ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ
Şule Nur GÜLEÇOĞLU Assoc. Prof. Dr. Özlem ALTUNSU SÖNMEZ	Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü	FACTORS DETERMINING THE ROMANTIC SELF- EFFICACY OF INDIVIDUALS
Atilla ERDEMİRÇİ Şükran UÇAR	Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	NİZAMÜLMÜLK'S UNDERSTANDING OF THE STATE

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2, Hall-6

 	COMRAT LOCAL TIME 19 00 : 21 00	 	İSTANBUL YEREL SAAT 19 00: 21 00

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Zehra ASLAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Zehra ASLAN	RTEÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	LAWSUITS BROUGHT ON THE CHARGE OF CORRUPTION IN YASSIADA
Özlem AYTEKİN Assist. Prof. Dr. Cevdet ŞANLI	Yıldız Technical University, Turkey	AN EVALUATION OF THE CONCERNS REGARDING MOTHER TONGUE ACQUISITION AMONG BILINGUAL TURKISH CHILDREN IN THE UK BASED ON PARENTAL PERSPECTIVES
Lecturer Yonca Yavuz AKÇAY Assist. Prof. Dr. Ayşe TANSU Lecturer Özge ÖKCÜ	İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul- Türkiye İstanbul Kent Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul- Türkiye	THE EFFECT OF GENERAL HYGIENE EDUCATION ON HEALTH PERCEPTION AND HYGIENE BEHAVIORS AMONG UNIVERSITY STUDENTS: A FOUNDATION UNIVERSITY EXAMPLE
Dilara GÜNEY Doç. Dr. Tuğba TÜRK KURTÇA	Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi	INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF TRAUMA: AN EXAMINATION OF POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER AND COGNITIONS IN THREE GENERATIONS OF WOMEN
Armağan YILMAZ	Öğrenci, Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü	"THE EASTERN DIPLOMACY DURING THE REIGN OF VIII. MICHAEL PALAIOLOGOS AND THE INFLUENCE OF II. İZZEDDİN KEYKAVUS" (1261-1266)
Dr. Mehmet Akif ARDUÇ Dr. Harun YALÇIN	Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü	DETERMINING THE PERFORMANCE CONDITIONS OF EXPERIMENTS AND ACTIVITIES IN THE 5TH GRADE SCIENCE BOOK

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2, Hall-7

COMRAT LOCAL TIME

19 00 : 21 00

İSTANBUL YEREL SAAT

19 00: 21 00

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Güney NAİR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ress. Assist. Hilal TAŞKIN Assist. Prof. Dr. Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İ.İ.S.B.F.	A RESEARCH ON CONSUMERS' ONLINE TECHNOLOGICAL PRODUCT SHOPPING
Lecturer Mustafa Oğuzhan ERCAN Lecturer Taner ERDOĞAN	İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi	EVALUATION OF BALKAN CULINARY CULTURE WITHIN THE SCOPE OF GASTRONOMY TOURISM
Chountagi BEKİR	Ibn Haldun University, Haydar Aliyev Center For Eurasian Studies	THE EFFECTS OF THE UKRAINE-RUSSIA WAR ON THE BALKANS IN THE ENERGY CONTEXT: SECURITY, DIVERSIFICATION AND FUTURE STRATEGIES
Lecturer Güney Ferhat BATI	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü	BALKAN PAKTI'NIN 90'INCI YILINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NA BAKIŞ
Assoc. Prof. Güney NAİR	Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of Sociology	THE IMPORTANCE OF PRINT MEDIA IN THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEADER AND THE SOCIETY: THE NEWSPAPERS PUBLISHED BY ATATÜRK
Assist. Prof.Dr. Cihan ORUÇ	Artvin Çoruh Üniversitesi	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ TÜRKLER SİYASETİNDE GAGAUZLAR'IN GÜVENLİĞİ, EĞİTİMİ VE DİNİ MESELESİ
Assit.Prof.Dr. Ahmet MURAT KADIOĞLU	Ostim Teknik Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, Ostim/Ankara	ATATURK ERA SETTLEMENT POLICIES: SETTLEMENT LAW NO. 2510 OF 1934
Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	TESTING UNEMPLOYMENT HYSTERESIS FOR G-7 COUNTRIES

ONLINE PRESENTATIONS

09.06.2024 / Session-2, Hall-8

COMRAT LOCAL TIME

İSTANBUL YEREL SAAT

19⁰⁰ : 21⁰⁰

19⁰⁰ : 21⁰⁰

Meeting Id: 830 5320 5152 / Passcode: 080910

HEAD OF SESSION: Dr. Zydnee Avelino

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Zydnee Avelino	Bataan Peninsula State University- Balanga Campus, Philippines	INFLUENCE OF FLEXIBLE LEARNING TO THE STUDY HABITS AMONG STUDENTS
Chinwe Sallau	Department of Public Administration, College of Education & Legal Studies, Nguru, Yobe State, Nigeria	VISIONARY LEADERSHIP AND EFFECTS ON COMPETITIVENESS
Mark Carlo Dungca	Bataan Peninsula State University ,Philippines	EFFECTIVENESS OF SELF-LEARNING MODULES IN DEVELOPING INDEPENDENT LEARNING AMONG STUDENTS
Aliah Ariane	Bataan Peninsula State University ,Philippines	LEARNING ENGAGEMENT OF SOCIAL STUDIES STUDENTS IN BLENDED LEARNING IN WORLD HISTORY IN A STATE UNIVERSITY
Muhammad Suhaib Khan	Punjab Daanish School Chishtian & Independent Researcher, India	HOW NOT TO TEACH HISTORY IN 21ST CENTURY
Dr. Zydnee Avelino	Bataan Peninsula State University- Balanga Campus, Philippines	INFLUENCE OF FLEXIBLE LEARNING TO THE STUDY HABITS AMONG STUDENTS
Noppadon Sangwalpetch	Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok, Thailan	THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY
Adithya Nadig	Dayananda Sagar College of Engineering, Bangalore, India	NEED FOR STANDARDIZATION OF MANUAL INSPECTION IN SMALL AND MEDIUM-SCALE MANUFACTURING INDUSTRIES

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES
June 7-9, 2024
Comrat, MOLDOVA
CONTENT

CONFERENCE ID	I
SCIENTIFIC COMMITTEE	II
PHOTO GALLERY	III
PROGRAM	IV
CONTENT	V

1)	Assoc.Prof. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Mustafa KARA Prof. Dr. Recep YÜCEL Prof. Dr. Şebnem YÜCEL	Kırıkkale University, Rumeli University, Selçuk University	USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE HEALTHCARE SECTOR	1-19
2)	Prof. Dr. Mustafa KARA Assoc. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Recep YÜCEL Prof. Dr. Şebnem YÜCEL	Rumeli University, Kırıkkale University, Selçuk University,	STORYTELLING IN CONTENT MARKETING IN TERMS OF SOCIAL MEDIA MANAGEMENT	20-38
3)	Assoc. Prof. Dr. Dr. Fahri ÖZSUNGUR	Mersin University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Labor Economics and Industrial Relations	DARK SIDES OF I-DEALS IN ORGANIZATION MANAGEMENT'S LANIAKEA	39
4)	Assist. Prof. Dr. Ömer Faruk ŞARKBAY	İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi	EVALUATION OF PERSONALIZED SERVICE COMPREHENSIVENESS AT THE INSTITUTIONAL LEVEL IN PRIMARY HEALTH CARE SERVICES: INVESTIGATION OF PUBLIC AND PRIVATE HOSPITALS	40-41
5)	Assist. Prof. Dr. Murat BAŞAL	İstanbul Gelişim Üniversitesi	THE EFFECT OF INFLUENCER MARKETING ON BRAND PROMOTION AND POSITIONING: EXAMPLE OF PRIVATE HOSPITALS	42-43
6)	Lecturer Cemile ŞEKER Assist.Prof.Dr. Aslı KAYA Lecturer Damla KARADAYI	Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi	THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN CREATIVITY AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN TOURISM BUSINESSES	44-45

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

7)	Dr. Veysel GÖÇER Dr. Ender ÖZEREN Gülşen ÖZEREN	Milli Eğitim Bakanlığı Dicle Üniversitesi	STATISTICAL CHANGES IN PRIMARY SCHOOLS WITH 12 YEARS OF UNINTERRUPTED EDUCATION	46-54
8)	Dr. Ender ÖZEREN Dr. Veysel GÖÇER Gülşen ÖZEREN	Dicle Üniversitesi Milli Eğitim Bakanlığı	MULTIDIMENSIONAL EXAMINATION OF THE QUANTITATIVE CHANGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TURKEY IN THE LAST 10 YEARS	55-68
9)	Alime TUNALIER	Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences	A MODEL OF PERFECTION: TRANSHUMANISM	69-70
10)	Prof. Dr. Sedat CERECİ Doctorant Anıl SUNA	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	THE ROLE OF ECONOMIC POLICY OF COMMUNICATION IN THE FORMATION OF GLOBAL STRATEGIES	71-76
11)	Dr. Olga RADOVA	İstanbul Üniversitesi	GÜNEYDOĞU AVRUPA'DAKİ GAGAUZ TÜRKLERİ İLE DİĞER TÜRK VE KOMŞU HALKLARIN KÜLTÜREL VE BİLİMSEL İLİŞKİLERİ	77-132
12)	Ayça İŞBİLEN	Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı	A STUDY ON POSSIBLE SCIENCE FICTION ELEMENTS IN GAGAUZ MYTHOLOGY	133-139
13)	Asst. Prof. Dr. Sinem YÜKSEL ÇENDEK	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	TURKISH WOMEN DURING AND AFTER THE NATIONAL STRUGGLE: AN EXCEPTION TO THE INSTRUMENTAL VIEW OF WOMEN	140-146
14)	Berna TÜTÜNCÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	PROBLEMS FACED BY DISABLED IMMIGRANTS IN EMPLOYMENTZ	147-148
15)	Duscova Natalia	Comrat State University, Republic of Moldova Doktorant, Sofia, Bulgaria	ON THE ISSUE OF INTERETHNIC COMMUNICATION BETWEEN GAGAUZ AND BULGARIANS OF BUDJAK: FROM THE PAST TO THE PRESENT	149-153
16)	Asst.Prof.Dr. Kemal Hakan TEKİN	İstanbul Rumeli Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dekan Yrd. İç Mimarlık Bölümü Başkanı. İstanbul	THE MOST IMPORTANT IN THE HISTORY OF TURKISH-ISLAMIC ARCHITECTURE THE THREE BASIC ELEMENTS: HAGIA SOPHIA-MIMAR SINAN-SULEYMANIYE	154-162

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

17)	Ress.Assist.Ahmet AKGÜN Assoc. Prof. Dr. Yusuf BİLGE	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	INDIVIDUALS WITH DIFFERENT PSYCHOLOGICAL HELP PROCESSES AND NEEDS: A MENTAL HEALTH COMPARISON BASED ON SELF-FOCUSED THINKING STYLES, DEPRESSION AND ANXIETY	163-171
18)	Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi	PRIMARY LONG VOWELS IN GAGAUZ TURKISH	172
19)	Asst. Prof. Dr. Ayşe TANŞU Ress.Assist. Yonca Yavuz AKÇAY	İstanbul Rumeli Üniversitesi	EVALUATION OF UNIVERSITY STUDENTS ATTITUDES TOWARDS TURKISH SIGN LANGUAGE	173-188
20)	Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	INVESTIGATION OF STATIONARY PROPERTIES OF EXTERNAL DEBT STOCK DATA FOR TURKEY: LINEAR AND NONLINEAR UNIT ROOT TEST WITH STRUCTURAL BREAKS	189-194
21)	Prof. Dr. Mustafa KARA Ress. Assist. Cansu TUNAHAN	T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Silivri/İstanbul	EXAMINING THE EFFECT OF EXPERIENCED PRODUCT QUALITY ON BRAND LOYALTY: THE CASE OF AUTOMOTIVE SECTOR	195-203
22)	Emel ÖZKAN Fatih ERGİN	Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji A.B.D.	BREAK THE GLASS CEILING: THE STRUGLE OF FEMALECANDIDATES DURING THE ELECTION PROCESS	204-205
23)	Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY	Bursa Teknik Üniversitesi	A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON PLATEAUS CULTURE AND HERBISH MIGRATION TRADITION	206-211
24)	Seda MUTİ TABANLI Tuğba UZUN Emel ÖZKAN	Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	BURSA TECHNICAL UNIVERSITY STUDENT COMMUNITIES SOCIAL AWARENESS	214-215
25)	Seda MUTİ TABANLI Emel ÖZKAN Tuğba UZUN	Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	SITUATIONS EXPERIENCED BY WOMEN CANDIDATES DURING THE ELECTION PROCESS: THE CASE OF KESTEL	216-221
26)	Asst. Prof. Dr. Ülker BAŞAR	Istanbul Rumeli University, Faculty of Engineering and Natural Sciences	COMPARISON OF THE "TURKEY CENTURY EDUCATION MODEL" AND THE 2018 SECONDARY EDUCATION MATHEMATICS COURSE CURRICULUM	222-223

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

27)	Vitali CHIURCCIU	Comrat State University, Republic of Moldova	ACTUAL PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF USING THE TRADEMARK GAGAUZ MALLARI: EFFECT ON THE ECONOMY AND BUDGET OF GAGAUZIA	224
28)	Prof. Dr. Fahri TÜRK	Trakya University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of International Relations/Political Science	CREATING MONUMENTS IN THE PROCESS OF NATIONBUILDING IN KYRGYZSTAN: THE CASE OF BISHKEK AND ISSIKKOL REGION	225-232
29)	Lecturer Taner KARAKUZU	Trakya University, Uzunköprü Vocational School	HEROES IN THE NATIONBUILDING IN KYRGYZSTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS REGARDING PRE- AND POST-SOVIET ERA	233
30)	Lecturer PhD İlker LİMON	Trakya University, Uzunköprü Vocational School	KAZAKH AND KYRGYZ MOVIES WITHIN THE FRAMEWORK OF NATIONBUILDING	234
31)	Political Scientist Dolunay Yusuf BALTÜRK	Linguistics University of Nizhny Novgorod	SYMBOLIC INTERACTIONS IN THE NATIONBUILDING PROCESS: THE CASE OF UZBEKISTAN	235
32)	Assoc. Prof. Dr. Eray ALIM	Batman Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü	UNDERSTANDING TURKEY'S POSITION IN THE RUSSIA-UKRAINE WAR	236-237
33)	Lecturer Dr. Yağız AKSAKALOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	TERRITORIAL GOVERNMENTS" MODEL IN FRANCE	238-239
34)	Asst. Prof. Dr. Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU	İstanbul Rumeli Üniversitesi; İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi; Uluslararası İlişkiler Bölümü	CHANGING DYNAMICS OF THE TURKISH FOREIGN POLICY MAKING: FROM DESECURITIZATION TO RESECURITIZATION IN THE AK PARTY ERA	240-244
35)	Prof. Dr. Belma AKŞİT Assoc. Prof. Dr. Gökçeşu AKŞİT DUDAKLI Kaya YÜKSEK	Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Maltepe Üniversitesi, Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar için Uygulama ve Araştırma Merkezi (SOYAÇ)	MALTEPE UNIVERSITY SCIENTIFIC RESEARCH PROJECT FINDINGS TITLED "EARTHQUAKE AND GENDER-BASED VULNERABILITY: WOMEN'S MULTIPLE EARTHQUAKE EXPERIENCES, HATAY, 2023"	245-246
36)	Ress. Assist. Abdullah Zübeyr ŞEKERCİ	Istanbul Rumeli University, Faculty of Engineering and Natural Sciences	FUTURE REVIEW OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND THE EUROPEAN UNION IN TERMS OF DEVELOPMENT INDEXES: AN EMPIRICAL ANALYSIS WITH MLR	247-248

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

37)	Dr. Erdem EREN	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi	ANALYSIS OF TÜRKİYE-MOLDOVA RELATIONS IN THE SMART POWER PERSPECTIVE	249-262
38)	Dr. Salih TURGAY	United Nations Mission in South Sudan, Juba, South Sudan	BORDER MANAGEMENT AND MIGRATION CONTROL IN ITALY: A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF LEGAL FRAMEWORKS AND IMPLEMENTATION CHALLENGES	263
39)	Dr.Muhammad FAISAL	Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan	NAVIGATING CHALLENGES IN GENERATIVE AI, OVERCOMING ETHICAL, TRUST, AND SKILL BARRIERS IN PAKISTAN'S AI INDUSTRY A REVIEW BY DR FAISAL	264-265
40)	Sándor FÖLDVÁRI	Debrecen University, Faculty of Humanities, Baltic Program, Debrecen, Hungary	OTTOMAN TURKISH ARCHITECTURAL CULTURAL HERITAGE IN HUNGARY: BATHS, THOSE ARE WORKING, EVEN NOWADAYS	266-267
41)	Suchismita GHOSHAL	MBA (Dual specialisation in Human Resources Management & Entrepreneurial Management), GD Goenka University; Pursuing Masters of Arts in Philosophy & PGD in Urban Planning & Development, INDIA	RETHINKING THE PRESENT SCENARIO OF FAST FASHION INDUSTRY: PLASTIC POLLUTION AND WASTE MANAGEMENT	268-274
42)	Zohaib Hassan SAİN	Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.	EXPLORING THE TRANSFORMATIVE IMPACT: AI'S INFLUENCE ON ADVANCEMENTS IN INDUSTRIAL RESEARCH	275
43)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research student Usba Majeed	National Defence University & National Defence University	BRINGING INNOVATIONS IN LEADERSHIP: TRANSFORMING ORGANIZATIONS THROUGH AI	276
44)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Soudah Sultana	National Defence University & National Defence University	EXPLORING THE IMPACT OF POLICY COHERENCE ON PAKISTANI FIRMS' INTERNATIONALIZATION: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH GLOBAL STANDARDS	277
45)	Assoc. Prof. Dr. Brîndușa Mihaela RADU	Institute for Economic Forecasting, Romanian Academy - Romania	ANALYSIS OF THE HEALTH STATUS OF THE POPULATION IN ROMANIA	278
46)	Assoc. Prof. Dr. Brîndușa Mihaela RADU	Institute for Economic Forecasting, Romanian Academy - Romania	THE IMPACT OF TOURISM ON REGIONAL DEVELOPMENT	279

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

47)	Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Athar Nasir GULZAR	National Defence University & Karachi	DYNAMICS OF STRATEGIC MANAGEMENT AND PARADOXICAL LEADERSHIP	280
48)	Lecturer, PhD Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication	THE THEME OF MIRRORING IN HAIKU POEMS	281-286
49)	Dr. Ananda MAJUMDAR	University of Alberta, CANADA	MYTHICAL NORMS OF THE DECEASED IN THE SLAVIC DIASPORA	287-300
50)	Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Areeba Farooq	National Defence University & National Defence University, Pakistan	POWER DYNAMICS OF REGIONAL HEADQUARTERS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES IN PAKISTAN	301
51)	Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Ayesha khalid	National Defence University	INTERNATIONALIZATION: LANGUAGE CHOICE DILEMMA AND A SOCIAL EXCHANGE PERSPECTIVE POWER DYNAMICS OF REGIONAL HEADQUARTERS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES IN PAKISTAN	302
52)	Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Student Ayeza Khan	National Defence University	PERFORMANCE METRICS EVOLUTION AND DYNAMICS: A PERSPECTIVE ANALYSIS	303
53)	Dr. Iesar Ahmad Muhammad Yaqoob	Dept of English language and Humanities, Muslim Youth University	A CRITICAL STUDY OF BAPSI SIDHWA'S DISCOURSES FROM THE THEORETICAL LENS OF THE POSTSTRUCTURALIST PERSPECTIVE	304
54)	Dr. Keshab Chandra MANDAL	S.M. Nagar Derozio Smriti Vidyalaya (High) P.O. - Sarkarpool, P.S. - Maheshtala, Kolkata - 7000143, W.B. India	IS GENDER EQUALITY A DISTANT DREAM? AN EXPLORATION OF THE GENDER STATUS IN CONTEMPORARY WORLD	305
55)	Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	EXAMINING THE IMPACT OF GENDER ON THE E-LOYALTY: INSIGHT OF E-SHOPPING IN ALGERIA	306
56)	Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	ASSESSING THE IMPACT OF GENDER ON THE SATISFACTION TOWARD THE CONSUMPTION OF ORGANICS FOODS IN TÜRKİYE AND ALGERIA	307

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

57)	Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI	University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria	SATISFACTION TOWARD THE USE OF PV SOLAR ENERGY AND AGE GROUPS OF CONSUMERS: CORRELATIONAL INQUIRY FROM ALGERIA	308
58)	Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Gul Ahmad	National Defence University,Pakistan	EMPLOYEE ENGAGEMENT: ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE, PSYCHOLOGICAL DETACHMENT AND JOB CRAFTING	309
59)	Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Aayma Raza	National Defence University,Pakistan	NETWORK INFLUENCE AND THE EFFECTIENESS OF KNOWLEDGE TRANSFER IN BUSINESS ORGANIZATIONS	310
60)	Assoc.Prof.Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Abid Hussain	National Defence University & LMS Department,Pakitan	IMPACT OF POSITIVE LEADERSHIP PSYCHOLOGY ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN HIGHER EDUCATION: ANALYZING THE MODERATING EFFECT OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT	311
61)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Yusra Khan	National Defence University & National Defence University	ETHICAL BUT NON-MARKET STRATEGIES FOR SUSTAINED BUSINESS SUCCESS IN PAKISTAN: A QUALITATIVE ANALYSIS	312
62)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research ScholarAsad Taimur	National Defence University & National Defence University	RISK PROPENSITY AND CORPORATE STRATEGY – A CASE STUDY FROM THE UPSTREAM OIL AND GAS INDUSTRY	313
63)	Dr. Shabnum Sayyed Hussain Phd Scholar Nida Masroor Research Scholar Muhammed Yaqoob	My University Islamabad & My University Islamabad	NARRATIVES OF SUSTAINABILITY: SOUTH ASIAN LITERATURE ON ENVIRONMENTAL AND SOCIAL CRISES	314
64)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Hamid Fayyaz	National Defence University & National Defence University	STRATEGIC MANAGMENT AND SOCIAL MEDIA	315
65)	Oluwakemi Racheal OSHINOWO,Moses Adeolu AGOI,Solomon Abraham UKPANAHA,Benjamin Johnson OLASIJU,Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Lagos State University of Education, Lagos Nigeria Obafemi Awolowo University, Osun NIGERIA	THE EFFICACY, USE AND IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN LEARNING FIELDS: A QUALITATIVE STUDY FOR EDUCATIONAL MANAGEMENT	316-323
66)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Hassan Abbasi	National Defence University & National Defence University	THE INFLUENCE OF POLITICAL RISK AND LEGITIMACY ON LOCATION CHOICES OF PAKISTANI SMES	324
67)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Kainat Sajjad	National Defence University & National Defence University	INTERPLAY OF CORRUPTION AND INTRAPRENEURSHIP – A CASE STUDY OF PAKISTAN	325

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

68)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Khalid Mehmood	National Defence University & National Defence University	THE MODERATING ROLE OF EMOTIONAL LABOR IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER HUMILITY AND EFFECTIVE LEARNING	326
69)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Ribbat Khan	National Defence University & National Defence University	IMPACT OF FRIENDSHIP, COOPERATION, AND CULTURAL UNDERSTANDING ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN MULTINATIONAL COMPANIES (MNCs) - A CONCEPTUAL ANALYSIS	327
70)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Khurram Saleem	National Defence University & National Defence University	THE INTERPLAY OF SELF-REPORTED HEALTH IN THE PRESENCE OF SOCIAL CAPITAL AND LIFE SATISFACTION	328
71)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	CULTURAL DIVERSITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PAKISTAN: A PERSPECTIVE ANALYSIS	329
72)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF MALAYSIA AND PAKISTAN	330
73)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maryum Melad	National Defence University & National Defence University	DISCONTINUITY OF REQUIRED ORAL AND LITERACY SKILLS ACROSS JOB ROLES IN ACHIEVING HIGH WORK PERFORMANCE: A PAKISTANI PERSPECTIVE	331
74)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Momin Khan	National Defence University & National Defence University	PERFORMANCE IN PAKISTAN: A RESOURCE-ORCHESTRATION PERSPECTIVE	332
75)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	TACIT KNOWLEDGE SHARING AMONG TEACHER AND STUDENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TÜRKİYE, MALAYSIA AND PAKISTAN	333
76)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Public Administration Muhammad Azher Iqbal	National Defence University & Huazhong University of Science and Technology	DIGITALIZATION AND INCOME INEQUALITY: DYNAMICS AND PERSPECTIVES	334
77)	Research Scholar Sheraz Afzal Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	National Defence University, Pakistan	PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR: ROLE OF ETHICAL LEADERSHIP AND EMOTIONAL INTELLIGENCE	335
78)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Student Muhammad Hassan	National Defence University & National Defence University	ENTREPRENEURIAL ISSUES IN PAKISTAN: AN EMPIRICAL STUDY FROM GRASSROOT TO INTERNATIONAL MARKET	336
79)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Researcher Muhammad Yaqoob	National Defence University & MY University Islamabad	CULTURAL HARMONY AMONG DIVERSE WRITERS: AN HRD PERSPECTIVE	337
80)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Muhammad Shahbaz	National Defence University & National Defence University	WORKFORCE DIVERSITY MANAGEMENT PRACTICES: BENEFITS FOR MNCs	338
81)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Abdul Nasir Sahroof	National Defence University & National Defence University	MACHINE LEARNING AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: AN ANALYTIC REVIEW	339
82)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Ph.D. Scholar Nida Nawaz	National Defence University & National Defence University	MEANINGFULNESS OF WORK AND EMPLOYEES' RETENTION: AN EMPIRICAL ANALYSIS	340

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

83)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Ph.D. Scholar Novaira Ejaz	National Defence University & National Defence University	IMPACT OF ISLAMIC VALUES ON SOCIAL WELLBEING: AN EMPIRICAL ANALYSIS	341
84)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Student Ramla Jabeen	National Defence University & National Defence University	INNOVATION PERFORMANCE: KNOWLEDGE-BASED DYNAMIC CAPABILITIES IN PAKISTAN	342
85)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Faiza Haider	National Defence University & National Defence University	LANGUAGE IDEOLOGIES AND INTERNATIONAL BUSINESS PARTICIPATION IN PAKISTAN: A CROSS-COUNTRY STUDY	343
86)	Research Scholar Sarah Tariq Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	National Defence University, Pakistan	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND CORPORATE ENVIRONMENT SUSTAINABILITY: ANALYSING THE DYNAMICS	344
87)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Fatima Shahid	National Defence University & National Defence University	LESSONS LEARNT - COVID-19 AND BEYOND	345
88)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Fiaz Ahmad	National Defence University & National Defence University	THE DYNAMICS OF REGIONAL POLICIES AND FOREIGN SUBSIDIARIES PERFORMANCE: A QUALITATIVE ANALYSIS	346
89)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Maria Zia	National Defence University & Academy of Research	A PARADIGMATIC ANALYSIS OF EMOTIONAL WEALTH, LEADERSHIP AND SUCCESS	347
90)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Marryam Shams	National Defence University & National Defence University	STRATEGIC EFFECT OF CUSTOMER CITIZENSHIP BEHAVIOR ON CORPORATE REPUTATION: MODERATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE	348
91)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Researcher Rizwana Saghar	National Defence University & Development and Humanitarian Worker, UN	ACCESSIBILITY CHALLENGES OF WOMEN WITH DISABILITIES IN SEEKING HEALTH AND BASIC SERVICES	349
92)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman PhD Scholar Sadia Zaman	National Defence University & National Defence University	AMBIDEXTERITY: INTERPLAY OF ORGANIZATIONAL CULTURE, MARKET ORIENTATION, AND PROACTIVE MANAGEMENT	350
93)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Sardar Behram	National Defence University & National Defence University	ETHICAL CONSIDERATIONS AND BEST PRACTICES IN INTERNATIONAL BUSINESS RESEARCH: A PAKISTANI PERSPECTIVE	351
94)	Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman Research Scholar Sheza Mukhtar	National Defence University, Pakistan	INTERNATIONALIZATION AND DEVELOPMENT OF LEARNING ADVANTAGE OF NEWNESS (LAN): DYNAMICS AND ANALYSIS	352
95)	Research Scholar Himayat ALI Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman	National Defence University, Pakistan	CPEC: ROLE AND SIGNIFICANCE FOR GILGIT BALTISTAN	353
96)	Assoc. Prof. Dr. Murşit IŞIK Esra Elif CEYHAN	Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü	THE EFFECT OF JOB SATISFACTION ON THE INTENTION TO QUIT: A RESEARCH ON BURDUR SUGAR FACTORY EMPLOYEES	354-367

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

97)	Assoc. Prof. Dr. Murşit IŞIK Çağla Deniz AYTEKİN	Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü	INCOMPATIBILITIES PROBLEMS BETWEEN LABOR SUPPLY AND LABOR DEMAND: EXAMPLE OF ISPARTA PROVINCE	368-369
98)	Assoc. Prof. Dr. Neşe Çoban ÇELİKDEMİR Muhammed Ali KAYA	Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi	SALE AND ACCOUNTING OF PROBLEM LOANS IN COMMERCIAL BANKS TO ASSET MANAGEMENT COMPANIES	370-371
99)	Caner ŞAHİN	Yüksek Lisans Öğrencisi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	EVALUATION OF PURCHASING BEHAVIORS DURING THE MARRIAGE PROCESS IN TERMS OF HEDONIC AND UTILITARIAN CONSUMPTION TENDENCIES: THE CASE OF ANKARA PROVINCE	372-385
100)	Asst. Prof. Dr Sezin SEÇER Tuğba Gülşen HÜR	Milli Eğitim Bakanlığı, Gazi Üniversitesi, Matematik Ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Matematik Eğitimi ABD, Ankara/	İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİĞE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ	386-387
101)	Prof. Dr. Ali Çağlar ÇAKMAK	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü	CREATING CUSTOMER VALUE WITH ADVANCED CUSTOMER ANALYTICS USING MACHINE LEARNING	388-397
102)	Assist.Prof.Dr.Zehranur SANIOĞLU TANIŞ	Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu	FEMALE REPRESENTATION ON BOARD OF DIRECTOR IN TURKEY	398
103)	Assist.Prof.Dr.Zehranur SANIOĞLU TANIŞ	Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu	DIGITALIZATION IN MANAGEMENT AND DIGITAL LEADERSHIP	399
104)	Eda MAT Esil SALİMOĞLU	Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı	A REVIEW ON THE WORK-LIFE BALANCE OF WOMEN WORKING IN THE REMOTE WORK SYSTEM	400-401
105)	Eda MAT Esil SALİMOĞLU	Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı	THE EFFECTS OF BENEVOLENT AND HOSTILE SEXIST MANAGERS ON FEMALE EMPLOYEES: A REVIEW ON WORK MOTIVATION, JOB SATISFACTION AND JOB PERFORMANCE	402-403
106)	Selda KURTOĞLU	İstanbul Rumeli Üniveritesi, Trakya üniveritesi	THE CONTRIBUTION OF TEKİRDAĞ PROVINCE TO THE TURKISH ECONOMY	404-405

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

107)	Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ	Cukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences - Department of Economics	SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE AND DEVELOPMENT POTENTIAL OF TURKIC UNION	406-407
108)	Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ	Cukurova University Faculty of Economics and Administrative Sciences - Department of Economics	TURKBİRDEV (TURKISH UNION STATES) FROM YESTERDAY TO TODAY ECONOMIC POLICY	408-409
109)	Assoc. Prof. Dr. Meleyke Memmedova	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü	RITUALS AND PRACTICES FOR THE PRESERVATION OF KIRKBASMA AND ALBASMA IN TURKISH FOLK CULTURE FROM AZERBAIJAN AND ANATOLIA TO GAGAUZIA	410-411
110)	Dr. Artem FEDORINCHYK	Independent Researcher, UKRAYNA	WHAT IS THE MOST IMPORTANT THING TO GET GAGAUZ OR ANY OTHER MINORITY LANGUAGE (BACK) INTO COMMUNICATION?	412-427
111)	Kırbıyık Svetlana DMİTRİEVNA	Gagauz dili hem literatura üreticisi	İNOVATİON UYDURMAKLARI TALANTLI ÜÜRENİCİLERİN İŞİNDÄ	428-431
112)	Dr. Mehmet ÖZ	Adnan Oğuz Anadolu Lisesi, Osmaniye, Türkiye	THE EFFECT OF IDEOLOGY-DESCRIPTION RELATIONSHIP ON CHARACTER CONSTRUCTION IN THE NOVEL IN THE CONTEXT OF 'RELIGIOUS' TYPOLOGY	432-433
113)	Dr. Mehmet Nuri DEMİR	Independent Researcher	EPISTEMOLOGICAL REFLECTIONS: KNOWLEDGE NORMS AND EVALUATION PERSPECTIVES	434-435
114)	Dr. Mehmet Nuri DEMİR	Independent Researcher	EPISTEMIC EVALUATION OF THE PRAGMATIST APPROACH: WILLIAM JAMES' PERSPECTIVE	436-445
115)	Adithya Nadig	Dayananda Sagar College of Engineering, Bangalore, India	NEED FOR STANDARDIZATION OF MANUAL INSPECTION IN SMALL AND MEDIUM-SCALE MANUFACTURING INDUSTRIES	446
116)	EMİNE DOĞRUL Assist. Prof. Dr. Cevdet ŞANLI	Yıldız Teknik Üniversitesi	OPINIONS OF TURKISH CHILDREN IN GERMANY ON THE TURKISH LANGUAGE AND TURKISH LANGUAGE CLASSES	447-448
117)	Assoc.Prof.Dr. Mehmet BARDAKÇI	Independent Researcher	MOLDOVA BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND RUSSIA	449

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

118)	Selinay İLGAZ	Trakya University, Institute of Social Sciences (PhD Student)	POST-COLD WAR HUNGARY'S EASTERN OPENING IN FOREIGN POLICY	450-462
119)	Dr. Mustafa IŞIK	Independent Researcher	THE ROOTS OF RUSSOPHILE POLITICS IN BULGARIA AND ITS INFLUENCE ON POLITICAL LEADERS: THE CASE OF PRESIDENT RUMEN RADEV	463-474
120)	Ress.Assist.Dr.Yusuf Mehmet AKAY	Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	THE UKRAINE-RUSSIA WAR AND THE INTERNATIONAL STATUS OF CRIMEA: HISTORICAL BACKGROUND, INTERNATIONAL LAW AND THE PRINCIPLE OF SELF- DETERMINATION	475-483
121)	Noppadon Sangwalpetch	Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok, Thailan	THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY	484
122)	Prof. Dr. Ülkü ELİUZ MEHMET ERDEM	Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi	AN INVESTIGATION OF CİHAN AKTAŞ'S STORY CALLED "I WAS SAYING THAT NO ONE CAN KILL THAT CITY" IN THE CONTEXT OF PUSH- PULL THEORY	485-493
123)	Emine YÜREKLİ	Republic of Turkey Adana Alparslan Türkeş University of Science and Technology Institute of Social Sciences	WOMEN'S PARTICIPATION IN ECONOMIC, SOCIAL, ACADEMIC AND POLITICAL LIFE IN THE EARLY ISLAMIC PERIOD	494-509
124)	Atilla ERDEMİRCİ Şükran UÇAR	Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	NIZAMULMULK'S UNDERSTANDING OF THE STATE	510-511
125)	Lecturer Yonca Yavuz AKÇAY Assist. Prof. Dr. Ayşe TANSU Lecturer Özge ÖKCÜ	İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul- Türkiye İstanbul Kent Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul- Türkiye	HE EFFECT OF GENERAL HYGIENE EDUCATION ON HEALTH PERCEPTION AND HYGIENE BEHAVIORS AMONG UNIVERSITY STUDENTS: A FOUNDATION UNIVERSITY EXAMPLE	512-514
126)	Muhammad Suhaib Khan	Punjab Daanish School Chishtian & Independent Researcher, India	HOW NOT TO TEACH HISTORY IN 21ST CENTURY	515
127)	Dilara GÜNEY Doç. Dr. Tuğba TÜRK KURTÇA	Trakya Üniverstesi, Eğitim Fakültesi	INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF TRAUMA: AN EXAMINATION OF POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER AND COGNITIONS IN THREE GENERATIONS OF WOMEN	516-525

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

128)	Armağan YILMAZ	Öğrenci, Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü	"THE EASTERN DIPLOMACY DURING THE REIGN OF VIII. MICHAEL PALAIOLOGOS AND THE INFLUENCE OF II. İZZEDDİN KEYKAVUS" (1261-1266)	526-527
129)	Kenth John Zabala	Bataan Peninsula State University ,Philippines	EXAMINING THE PEDAGGICAL CONTENT KNOWLEDGE IN WORLD HISTORY F PRE-SERVICE TEACHERS	528
130)	Dr. Mehmet Akif ARDUÇ Dr. Harun YALÇIN	Konya İl Milli eğitim müdürlüğü	DETERMINING THE PERFORMANCE CONDITIONS OF EXPERIMENTS AND ACTIVITIES IN THE 5TH GRADE SCIENCE BOOK	529-537
131)	Ress. Assist. Hilal TAŞKIN Assist. Prof. Dr. Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN	İstanbul Rumeli Üniversitesi, İ.İ.S.B.F.	A RESEARCH ON CONSUMERS' ONLINE TECHNOLOGICAL PRODUCT SHOPPING	538-539
132)	Lecturer Mustafa Oğuzhan ERCAN Lecturer Taner ERDOĞAN	İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi	EVALUATION OF BALKAN CULINARY CULTURE WITHIN THE SCOPE OF GASTRONOMY TOURISM	540-557
133)	Aliah Ariane	Bataan Peninsula State University ,Philippines	LEARNING ENGAGEMENT OF SOCIAL STUDIES STUDENTS IN BLENDED LEARNING IN WORLD HISTORY IN A STATE UNIVERSITY	558
134)	Chountagi BEKİR	Ibn Haldun University, Haydar Aliyev Center For Eurasian Studies	THE EFFECTS OF THE UKRAINE-RUSSIA WAR ON THE BALKANS IN THE ENERGY CONTEXT: SECURITY, DIVERSIFICATION AND FUTURE STRATEGIES	559
135)	Lecturer Güney Ferhat BATI	Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü	BALKAN PAKTI'NIN 90'INCI YILINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NA BAKIŞ	560-561
136)	Assoc. Prof. Güney NAİR	Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of Sociology	THE IMPORTANCE OF PRINT MEDIA IN THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEADER AND THE SOCIETY: THE NEWSPAPERS PUBLISHED BY ATATÜRK	562-572
137)	Mark Carlo Dungca	Bataan Peninsula State University ,Philippines	EFFECTIVENESS OF SELF-LEARNING MODULES IN DEVELOPING INDEPENDENT LEARNING AMONG STUDENTS	573
138)	Assit.Prof.Dr. Ahmet MURAT KADIOĞLU	Ostim Teknik Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, Ostim/Ankara	ATATURK ERA SETTLEMENT POLICIES: SETTLEMENT LAW NO. 2510 OF 1934	574-585

I. INTERNATIONAL FRIENDSHIP BRIDGE SOCIAL SCIENCES CONGRES

June 7-9, 2024

Comrat, MOLDOVA

139)	Chinwe Sallau	Department of Public Administration, College of Education & Legal Studies, Nguru, Yobe State, Nigeria	VISIONARY LEADERSHIP AND EFFECTS ON COMPETITIVENESS	586
140)	Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	TESTING UNEMPLOYMENT HYSTERESIS FOR G-7 COUNTRIES	587-598
141)	Dr. Güllü KARANFİL	Komrat Devlet Universiteti, Moldova	CUSTOMS OF TANGRIISM AND PAGANISM IN GAGAUZ TURKS	599-604
142)	Dr. Zydnee Avelino	Bataan Peninsula State University-Balanga Campus, Philippines	INFLUENCE OF FLEXIBLE LEARNING TO THE STUDY HABITS AMONG STUDENTS	605
143)	Assist.Prof.Dr. Abdülbeşir CEYLAN	İstanbul Maltepe Üniversitesi	A PERSPECTIVE ON THE CONCEPT OF THE BRIDGE OF FRIENDSHIP	606-607

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMI
USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE HEALTHCARE SECTOR

Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL
Kırıkkale Üniversitesi, İİBF
ORCID: 0000-0003-2390-8268

Prof. Dr. Mustafa KARA
Rumeli Üniversitesi, Rektör
ORCID: 0009-0009-6301-151

Prof. Dr. Recep YÜCEL
Kırıkkale Üniversitesi, İİBF
ORCID: 0000-0002-4755-417

Prof. Dr. Şebnem YÜCEL
Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000-0003-2135-242

Özet

Günümüzde, yapay zekâ tasarımları, birçok sektörde geniş bir kullanım alanı bulmaktadır. Bu bağlamda, kamu ya da özel sektörlerin yönetimlerinde; üretim, lojistik, finans, insan kaynakları ve eğitime kadar birçok alanda daha akıllı ve pratik uygulamaları nedeniyle yapay zekâ kullanımı yoğun olarak tercih edilmektedir. Yapay zekâ; işlerin pratikleştirmesinden verimlilik artışına kadar gerek idari kadronun gerekse işgörenlerin önemli bir kolaylaştırıcısı durumundadır. Sağlık hizmetleri, diğer birçok alanda olduğu gibi, bazı ülkelerin lokomotif sektörleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle iş dünyası yapay zekâ ile ilgili birçok uygulamayı kolayca benimsemiş ve sistemlerine adapte etmeye çalışmışlardır. Öncelikle, Türk sağlık sistemi, Ortadoğu ve Avrupalı birçok hastanın sağlık sorunlarını çözebilmedeki başarıları nedeniyle, önemli bir milli gelir kaynağı elde etmektedir. Bu nedenle yatırım getirisi yüksek olan hizmet sektörlerinde olduğu gibi sağlık sektörü de teknolojik gelişmelerin pozitif yönlü etkisi altındadır. Buna bağlı olarak dijital dönüşüm sektöründe önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bugün birçok sağlık servisinde ve hastanelerde dijital dönüşümün ve buna bağlı olarak yapay zekânın kullanımı artarak sürdürülecektir. Sağlık hizmetlerinin kendine has bir takım özellikleri bulunmakta ve buna bağlı olarak çok sayıda ve karmaşık veriye sahip bulunmaktadır. Yapay zekâ bu anlamda sağlık hizmetlerinde kritik bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, hasta takiplerinden, klinik hizmetlerin sürdürülebilmesine kadar birçok alanda, modern sağlık hizmetlerinin gerektirdiği süreçlerin iyileştirilmesine anlamlı bir katkı sağlamaktadır. Önümüzdeki günlerde de yapay zekâ kullanımının artarak daha gelişeceği belirtilebilir. Bu temel görüşlere dayanılarak; çalışmanın amacı, hizmet sektörü içerisinde en önemli sektörlerden biri olan sağlık sektöründeki yapay zekâ uygulamalarının ve bu sektöre katkılarının incelenmesine ilişkindir. Araştırmada sağlık sektöründe yapay zekâ uygulamaları vasıtasıyla, klinik hizmet kalitesinin arttığı, takip ve süreç maliyetlerinde hissedilir oranda azalmanın olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, araştırmada teşhis, doğru tanılama, klinik karar verme, tedavi ve sonraki takip süreçlerinde hataların azaldığı ve işlem süreçlerinin hızlandığı gibi pek çok faydaya sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sağlık sektörü, sağlık hizmeti, yapay zekâ, dijital dönüşüm.

Today, artificial intelligence designs find a wide range of use in many sectors. In this context, the use of artificial intelligence is widely preferred in the management of public or private sectors due to its smarter and more practical applications in many areas such as production, logistics, finance, human resources and education. Artificial intelligence is an important facilitator for both administrative staff and employees, from making work practical to increasing productivity. Healthcare services, like many other fields, are among the locomotive sectors of some countries. For this reason, the business world has easily adopted many applications related to artificial intelligence and tried to adapt them to their systems. Firstly, the Turkish healthcare system obtains an important source of national income due to its success in solving the healthcare problems of many Middle Eastern and European patients. For this reason, just like the service sectors with high return on investment, the health sector is also under the positive influence of technological developments. Accordingly, digital transformation plays an important role in the sector. Therefore, the use of digital transformation and, accordingly, artificial intelligence will increasingly continue in many healthcare services and hospitals today. Healthcare services have some unique characteristics and therefore have a large number of complex data. In this sense, artificial intelligence plays a critical role in healthcare. In addition, it makes a significant contribution to the improvement of the processes required by modern healthcare services in many areas, from patient follow-ups to the maintenance of clinical services. It can be stated that the use of artificial intelligence will increase and develop in the coming days. Based on these basic views, the aim of the study is to examine artificial intelligence applications in the health sector, one of the most important sectors in the service sector, and their contributions to this sector. In the research, it was understood that through artificial intelligence applications in the healthcare sector, the quality of clinical service increased and there was a noticeable decrease in follow-up and process costs. Moreover, the research has shown that it has many benefits, such as reducing errors and accelerating processing processes in diagnosis, accurate diagnosis, clinical decision-making, treatment and subsequent follow-up processes.

Keywords: Healthcare sector, health service, artificial intelligence, digital transformation.

Giriş

Dijital sağlık; kişiselleştirilmiş hasta bakımı sağlayarak, mobil uygulamalar aracılığıyla sağlık hizmetlerine erişimi genişletmekte ve hastalıkları teşhis etmek için sinir ağlarını kullanarak, sağlık hizmeti sonuçlarını geliştirmede dijital araçları ve platformları kullanmaktadır. Dolayısıyla dijital sağlık bu alanların tümünü ve daha fazlasını kapsamaktadır (Caursera-1, 2023). Dijital sağlık çalışmalarının en önemli elemanlarından biri olan yapay zekâ (YZ), bu anlamda sağlık sektörü için önem arz etmektedir. Bu nedenle yapay zekânın önemi sağlık sektörü açısından giderek artmaktadır.

YZ ile ilgili başdöndürücü gelişmeler, gerek toplumda gerekse akademik camiada yararlarının yanı sıra meydana gelen endişe ve kaygıları nedeniyle de gündemde yer almaktadır. Bu nedenle günümüzde insanlar YZ'dan kaynaklanan korkuları açıklayabildikleri kadar, bu korkular yerine ondan nasıl yararlanabileceklerini de tartışmaya başlamışlardır. Örneğin *“Forbes Advisor tarafından yapılan bir ankete göre işletme sahiplerinin %97'si ChatGPT'nin, işlerinin en az bir alanında olumlu değişiklikler getireceğini beklemektedir”* (Nehme ve Crabtree, 2023). Bunun yanı sıra akademik yazında da sağlık sektöründe ChatGBT kullanımına

yönelik çalışmalar da söz konusudur. *Bu nedenle günümüz sağlık sektörü ve tıp mesleği yapay zekâyı; algoritmalar, robotik ve büyük veriler; büyük ölçekli tıbbi eğilimleri izlemek, bireysel riskleri ve olasılıkları veriye dayalı tahminlere dayalı olarak tespit etmek ve ölçmek için çıkarımlar elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Sağlık mesleği gibi bilgi yoğun bir sektör, sağlık uygulamalarını daha iyiye götürebilmek için büyük ölçüde verilere ve analitiklere bağlı çalışmak durumundadır* (Puaschunder ve Feierabend, 2019:9). Bu nedenle YZ, önümüzdeki yıllarda tüm modern yazılımların temel bileşeni haline gelecek olan, bilgisayar biliminde gerçek anlamda devrim niteliğinde bir başarı olarak görülmektedir. Bu durum bir tehdit olduğu kadar aynı zamanda bir fırsat da sunmaktadır (Fay ve Trenholm, 2024).

Bilhassa son dönemlerde klinik, genetik, davranışsal ve çevresel veriler de dahil olmak üzere toplanan tıbbi bilgi yelpazesinde muazzam bir büyüme yaşandı. Sağlık uzmanları, biyomedikal araştırmacılar ve hastalar her gün bir dizi cihazdan çok büyük miktarda veri üretmektedir. Bunların arasında; elektronik sağlık kayıtları (EHR'ler), genom dizileme makineleri, yüksek çözünürlüklü tıbbi görüntüleme, akıllı telefon uygulamaları ve her yerde bulunan algılamaların yanı sıra hasta sağlığını izleyen nesnelerin interneti (IoT) cihazları bulunmaktadır (Puaschunder ve Feierabend, 2019:9). Söz konusu uygulamaların tamamı ciddi miktarda veriye sahiptir. Her hastanın tedavisine yönelik olarak, klinik kayıtlar, görüntülemeler, testler, taramalar ve denemeler veri üretmektedir. Doğal olarak her bir hastanın yaşam boyu sağlık verileri ve diğer bir çöp hastaya ait veriler sağlık kuruluşları için büyük veridir. Daha geniş anlamda bir ülkenin tüm hastalarına ait sağlık verileri büyük veriyi oluşturmaktadır. YZ bu verilerden yararlanarak daha farklı verileri de üretebilecek, derin öğrenme ile çıkarımlar sağlayabilecektir.

YZ teknolojileri, makine öğrenimi algoritmaları, veri depolama ve hesaplama gücü sayesinde bilgi edinme, onu işleme ve son kullanıcıya iyi tanımlanmış bir çıktı verme konusunda en gelişmiş yeteneklere sahiptir. YZ böylece teşhis, tedavi, ilaç geliştirme ve izleme, kişiselleştirilmiş tıp, hasta kontrolü, bakımın tüm aşamalarında önleme ve tedavi ile hasta sonuçları arasındaki ilişkinin analiz edilmesine yardımcı olmaktadır (Puaschunder ve Feierabend, 2019:9). Sağlık hizmetlerinde büyük veriler, karar verme sürecine rehberlik ederek sağlık bakım maliyetlerini azaltmada yardımcı olmaktadır. Bu verilerin önemli bir bölümü elektronik sağlık kayıtları (EHR), elektronik tıbbi kayıtlar (EMR'ler), kişisel sağlık kayıtları (PHR'ler) ve giyilebilir tıbbi cihazlar ile sağlık uygulamaları gibi yaygın dijital sağlık araçları tarafından üretilmektedir (Coursera-2, 2023). Bu araçların arasına bilhassa son dönemlerde geliştirilen uygulamalar nedeniyle mobil cihazları da eklemek mümkündür.

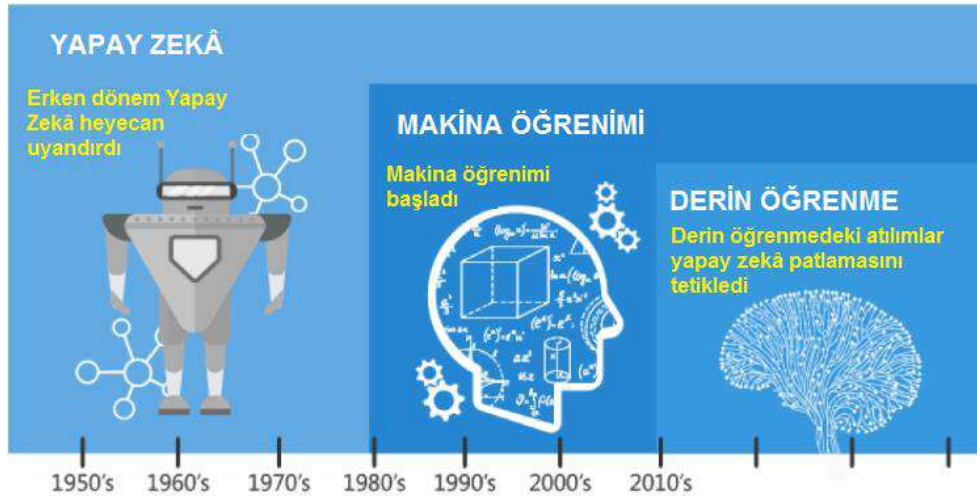
1. YAPAY ZEKÂ ve DİJİTAL SAĞLIK

1.1.Yapay Zekâ

YZ, normalde insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirebilecek sistemler oluşturmaya odaklanan bir bilgisayar bilimi dalıdır. Bu görevler, doğal dili anlamak, kalıpları tanımak, karar vermek ve deneyimlerden öğrenmek gibi konuları kapsar. YZ, her biri kendine özgü hedeflere ve uzmanlıklara sahip çok sayıda alt alandan oluşan geniş bir alandır (Nehme ve Crabtree, 2023).

YZ, öğrenme ve problem çözme gibi insanların diğer insan zihinleriyle ilişkilendirdiği bilişsel işlevleri taklit etmek üzere programlanan bilgisayarlar veya robotlar gibi makinelerde insan zekâsının simülasyonunu ifade eder. YZ, makine öğrenimi ve derin öğrenme, günümüzde herkesin kullandığı popüler terimlerdir. Şekil 1'de gösterildiği gibi AI geniş bir terimdir. Makine öğrenimi, regresyon, kümeleme vb. gibi çeşitli görev türlerine yönelik algoritmalar içerir ve algoritmaların veriler üzerinde eğitilmesi gerekir. Algoritmaya ne kadar çok veri sağlanırsa o kadar iyi olur. Derin öğrenme, yapay sinir ağlarına dayanan çok genç bir yapay zekâ alanıdır. Derin öğrenme algoritmaları aynı zamanda görevleri çözmeyi öğrenmek için verilere ihtiyaç duyar (Lee ve Yoon, 2021:3).

Şekil 1: Yapay Zekânın Gelişimi

Kaynak: (Lee ve Yoon, 2021:1).

YZ'nın popülaritesi arttıkça teknoloji çeşitli şekillerde tartışılır hale gelmiştir. Bu tartışmaların bir bölümü YZ'nın yeteneklerine göre ayrılması gereken seviyelerdir. "Yapay zekâ üç seviyeye ayrılabilir" (Nehme ve Crabtree, 2023):

- ✓ **Yapay Dar Zekâ - Artificial Narrow Intelligence (ANI):** Günümüzde etkileşimde bulunduğumuz en yaygın yapay zekâ biçimidir. ANI, ses tanıma veya akış hizmetlerine ilişkin öneriler gibi tek bir görevi gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır.

Yapay dar zekâ (ANI), hava durumu güncellemelerini takip etmek, ham verileri analiz ederek veri bilimi raporları oluşturmak veya satranç vb. oyunlar oynamak gibi tek bir görevi daha iyi gerçekleştirmek için tasarlanmış yapay zekânın hedef odaklı versiyonudur (Kanade, 2022). ANI, bilgiyi işlemek ve karar vermek için önceden tanımlanmış algoritmalar ve kapsamlı veri kümeleri kullanarak çalışır. Bu algoritmalar, eldeki göreve özgü veri girişlerini analiz etmek ve yorumlamak için tasarlanmıştır. ANI sistemleri, kalıpları tanıyacak ve görüntü tanıma, doğal dil işleme veya oyun oynama gibi görevleri gerçekleştirecek şekilde eğitilebilir. Ancak soyut düşünme veya bilgiyi yeni alanlara aktarma yeteneklerinden yoksundurlar (Botpenquin, 2024). ANI'nin bazı yaygın uygulamaları şunlardır: (a) Siri ve Alexa gibi sohbet robotları: insanlarla etkileşimde bulunmak için doğal dil işlemeyi kullanır, (b) Kendi kendine giden arabalar: yollarda gezinmek ve engellerden kaçınmak için bilgisayar görüşünü ve makine öğrenimini kullanır, (c) Dolandırıcılık tespit sistemleri: verileri analiz etmek ve dolandırıcılık faaliyetlerini tanımlamak için makine öğrenimini kullanır (Bhardwaj, 2023).

- ✓ **Yapay Genel Zekâ- Artificial General Intelligence (AGI):** AGI'ye sahip bir yapay zekâ, insan düzeyinde çok çeşitli görevlerde bilgiyi anlama, öğrenme, uyarılma ve uygulama yeteneğine sahiptir. ChatGPT gibi büyük dil modelleri ve araçları birçok görevi genelleştirme yeteneğini göstermiş olsa da, henüz teorik bir kavramdır. AGI'nin mümkün olabilmesi için kişisel farkındalığa ve bilince sahip olması gerekir; böylece sorunları çözebilir, çevresine uyum sağlayabilir ve daha geniş bir görev yelpazesi gerçekleştirebilir (Urwin, 2024). Bu nedenle yapay zekâ ile AGI arasında kritik bir fark bulunmaktadır. ChatGPT ve DALL-E gibi yeni nesil YZ teknolojileri gündemde kalsa da bunlar aslında tahmin makineleridir. Başka bir deyişle, büyük miktarda veri üzerinde eğitildikleri için belirli bir istemin cevabını yüksek derecede doğrulukla tahmin edebilirler. Ancak yaratıcılık, mantıksal akıl yürütme, duyuşsal algı ve diğer yetenekler açısından insani düzeyde bir performansa sahip değildir. Buna karşılık, AGI araçları insanınkinden ayırt edilemeyecek bilişsel ve duygusal yeteneklere (empati gibi) sahip olabilir (McKinsey & Company, 2024). Sonuç olarak büyük veri ve yapay zekânın özel bir ilişkisi vardır. Yapay zekâ geliştirmedeki son atılımlar çoğunlukla "makine öğreniminden" kaynaklanmaktadır. Bu teknik, bir yapay zekânın takip etmesi gereken statik bir dizi talimatı dikte etmek yerine, büyük veri kümelerini kullanarak YZ'yı eğitir. Büyük verinin yapay zekâ algoritmalarını ve modellerini besleyen hammadde olduğu söylenebilir (Fay ve Trenholm, 2024).

- ✓ **Yapay Süper Zekâ- Artificial Super Intelligence (ASI):** YZ'nin son seviyesi olan ASI, yapay zekânın neredeyse tüm ekonomik açıdan değerli işlerde insan zekâsını geride bıraktığı bir gelecek senaryosunu ifade eder.

Yapay süper zekâ (ASI), insan zekâsının ötesinde entelektüel kapsama sahip, varsayımsal, yazılım tabanlı bir yapay zekâ (AI) sistemidir (Mucci ve Stryker, 2023). ASI, makinelerin neredeyse her alanda en parlak insan zihinlerini aşan bilişsel

yeteneklere sahip olduğu, yapay zekânın gelecekteki durumudur. Geleneksel yapay zekânın aksine, ASI kendini geliştirme yetenekleri sergileyerek, zekâsını sürekli olarak geliştirecek ve mevcut insan kavrayışının ötesine geçebilecektir (Blockchain Council, 2024).

Şekil 2: Yapay Zekâ Seviyelerine Bağlı Olarak Süreklilik

Kaynak: Bhardwaj, 2023.

YZ etkileşim türüne göre Otomasyon, Yardımcı İstihbarat, Artırılmış ve Otonom zekâ olarak da sınıflanabilir (Bhardwaj, 2023):

- ✓ Otomasyon: Makinelerin önceden tanımlanmış parametrelerle programlanmış görevlerini, insan müdahalesine ihtiyaç duymadan gerçekleştirdiği yerdir.
- ✓ Yardımcı İstihbarat: Makinelerin, insanların daha sonra seçebileceği bir dizi sonucu tahmin etmek için mevcut verileri işleyerek insan eylemlerine ve karar verme sürecine yardımcı olduğu yerdir.
- ✓ Artırılmış Zekâ: Makinelerin, insanların arasından seçebileceği veya karar verme işlemini algoritmaya devredebileceği bir dizi sonuçbelirlemek için verileri işleyerek insan eylemlerini, yeteneklerini ve karar verme sürecini arttırdığı yerdir.
- ✓ Otonom Zekâ: Makinelerin insan eylemlerinin, yeteneklerinin ve kararlarının yerini aldığı ve/veya bunların yerine geçtiği yerdir.

1.2. Dijital Sağlık ve Sağlık Sektöründe Yapay Zekâ

1.2.1. Dijital Sağlık

Dijital sağlık, dijital teknolojilerin sağlık hizmetleri amacıyla kullanılmasıdır. Bu teknolojiler; sağlık bilgi teknolojisi (BT), sağlık bilişimi, giyilebilir tıbbi cihazlar, tıbbi cihaz olarak yazılım (SaMD), kişiselleştirilmiş tıp, mobil sağlık (mHealth), teletıp ve tele sağlık dahil olmak üzere çok çeşitli dijital sağlık teknolojilerini ve alt alanlarını kapsamaktadır. Dijital

sağlık, sağlık hizmetleri hedeflerine ulaşmak için gelişmiş analitikler gibi dijital teknolojilerin gücünü kullanır. En yaygın faydalardan bazıları şunlardır (Caursera-1, 2023):

- ✓ Tarihsel olarak dışlanmış toplulukların sağlık hizmetlerine erişiminin genişletilmesi,
- ✓ Hem hastalar hem de sağlayıcılar için azalan sağlık bakım maliyetleri,
- ✓ Kişiselleştirilmiş tedavi planları sayesinde iyileştirilmiş hasta sağlığı sonuçları,
- ✓ Hastaneler gibi sağlık tesislerinde artan operasyon verimliliği ve
- ✓ Makine öğrenimi algoritmaları aracılığıyla iyileştirilmiş teşhisler.
- ✓

Bu faydalara ek olarak Olu vd. (2019)'ne göre dijital sağlık:

- ✓ Ulaşılması zor bölgelerdekilerin sağlık hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesi açısından yarar sağlamaktadır,
- ✓ Sağlık hizmetleri ve ürünlerinin güvenliği ve kalitesindeki iyileştirmeler, dijital sağlık teknolojilerinin kullanımı sayesinde daha kolaydır,
- ✓ Dijital sağlık teknolojileri sayesinde sağlık çalışanlarının ve toplulukların sağlık bilgilerine erişiminin ve bilgi düzeyinin artırılması daha kolaydır,
- ✓ Dijital sağlık teknolojileri sayesinde sağlık hizmetlerinin sunumunda maliyet tasarrufu ve verimlilik sağlanmaktadır,
- ✓ Son olarak sağlığın sosyal, ekonomik ve çevresel belirleyicilerine erişimdeki iyileştirmeler söz konusudur.

1.2.1.1.Dijital Sağlık Teknolojileri

Sağlık hizmetlerinde bilgi çağına girerken, dijital sağlık teknolojileri hem klinik bakım sunumunu hem de klinik araştırmayı optimize etmek için önemli fırsatlar sunmaktadır (Sharma vd., 2018: 2680). Özellikle son dönemde yaşanan salgınlar, sağlık hizmetlerinde dijital teknolojilerin kritik önemini daha da arttırmış ve birçok kişi tıbbi hizmetlere ve tedavilere erişim için internete ve dijital cihazlara güvenmeye başlamıştır. Gerçekten de, dönüştürücü dijital sağlık araçlarının gelişimi, hasta bakımının çeşitli yönlerinde devrim yaratmayı vaat eden, yeni ortaya çıkan birçok cihazla birlikte zirveye ulaşmış durumdadır. Sağlık sistemleri, modern teknolojilerin benimsenmesinin, semptomların tanımlanmasından tedaviye ve uzun vadeli desteğe kadar sağlık sürecini kolaylaştırabileceğini yavaş yavaş kabul etmiştir (Awad vd. 2021:1). Ayrıca dijital sağlık teknolojileri potansiyel olarak tıp, sağlık hizmetleri ve halk sağlığı hakkında farklı düşünme, uygulama ve deneyimleme yolları üretmektedir (Lupton, 2016:85). Ancak mevcut teknolojilerin türleri ve bunların işlevsellik, etkililik ve uygulama açısından nasıl farklılık gösterdiğine ilişkin sınırlı kanıtlar mevcuttur (Khan vd., 2017: 1).

Sağlık cihazları (*hastaların hayati belirtilerini izleyen tıbbi cihazlar anlamına gelir*), hastalıkların gerçek zamanlı, doğru teşhisini ve tedavisini sağlama kapasitesine sahiptir. Tıbbi bakımın yalnızca geleneksel klinik ortamlara değil aynı zamanda evlere, işyerlerine ve seyahat yerlerine de yayılmasına olanak tanır. Bu sayede sağlık kuruluşlarının üzerindeki yük azalırken, hastalara günlük yaşamlarıyla bütünleşen bir bakım sağlanmaktadır. Bu cihazlar, hastaların kendi

haklarını savunmalarına, bakımları üzerinde kontrol sahibi olmalarına ve sağlıkları hakkında daha bilinçli kararlar almalarına olanak sağlayabilme özelliğine sahiptir (Awad vd. 2021: 2). Aynı zamanda elektronik tıbbi kayıtlar, veri kayıtları, karar destek sistemleri, giyilebilir izleme veya raporlama cihazları, elektronik terapi ve eğitim platformları dahil olmak üzere dijital sağlık teknolojileri, sağlık hizmetlerine erişimi iyileştirme ve bakımın daha iyi entegrasyonunu ve kişiselleştirilmesini sağlama konusunda yüksek potansiyele sahiptir (Kemp vd. 2020: 104). Daha da önemlisi dijital sağlık teknolojileri, hasta tarafından bildirilen sonuçların, yüz yüze ziyaretlerin uygun zamanlamasını belirlemesini ve hedefe yönelik tedavi stratejilerinin daha iyi uygulanmasını sağlayabilir (Solomon ve Rudin, 2020:525).

Dijital sağlık hizmetlerinin önemli bileşenlerinden biri mobil uygulamalardır. Bu “uygulamalar”, kişisel mobil cihazlarda çalışan ve hastalık takibi, klinik ve akran desteğine erişim, sağlık bilgileri ve hatırlatmalar gibi işlevler sunan yazılım programlarıdır. Mobil uygulamalar şu anda dijital sağlık hizmetlerinin en hızlı büyüyen biçimidir. Mobil cihazlar ile entegre biçimde çalışan elektronik izleme cihazları (EMD'ler) ise başlangıçta subjektif hastaya objektif bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Tedavide, EMD'ler ilaç kullanımını kaydederek, ilaca uyum stratejilerini desteklemek için kesin ve kişiselleştirilmiş veriler sağlayarak ayrıntılar yakalayabilecektir (Unni vd. 2018:680). Ayrıca dijital sağlık teknolojilerinin ilaçlar ile uyumunu destekleyebileceğine dair uygulamalar da söz konusudur. Örneğin; ilaç alımlarının gözlemlenmesi, herhangi bir sorunun veya endişenin canlı olarak tartışılması için görüntülü telefon görüşmelerinin kullanılması, hastalar ve doktorlar arasında sürekli iletişim için (SMS) kullanılması, otomatik hatırlatmalar için ve/veya kendi kendine ilaç uygulamasının gerçek zamanlı izlenmesi için SMS veya elektronik ilaç izleme monitörlerinin (MM'ler) kullanımı ve sonrasında sağlayıcılara geri bildirim yapılması dijital teknolojiler sayesinde mümkün olmaktadır (Ngwatu vd., 2018: 1).

Dijital tedavi desteği, hastalara daha iyi tedavi sunulmasını sağlayabilmektedir. Kronik durumdaki hastalar için daha da iyi sonuçlar alınabilir.

1.2.2. Sağlık Sektöründe Yapay Zekâ

Sağlık hizmetleri, YZ uygulamalarının sağlık tesislerine sınırlı erişim sorunlarının çözümüne yardımcı olabileceği sektörlerden biridir. Özellikle kırsal alanların henüz kaliteli tıbbi hizmet alamadığı düşünülürse, yapay zekânın bu sorunların üstesinden gelebilecek çözümlere sahip olduğu görülecektir. Bu nedenle YZ'nın sağlık hizmetlerinde kullanımı sürekli artış göstermektedir (Kumar ve Joshi, 2022:32). Ancak sağlık hizmetlerinde kullanılan YZ, yalnızca doktorlara yardımcı olmakla kalmayıp aynı zamanda ilaç endüstrileri, sigorta acenteleri, sağlık hizmetleri, hastalar ve tıbbi kurumların da kullanması açısından büyük öneme sahiptir (Gagandeep vd.2023:203).

Hastanelerde verilerin kağıt üzerinde saklandığı geleneksel yöntemle karşılaştırıldığında, verilerin dijital olarak saklanması ve bu verileri analiz etmek için YZ'nın kullanılmasıyla sağlık sektöründe karar vermek oldukça kolaylaşmıştır. YZ, örüntü tanımaya dayalı tahminler yapmaya yönelik bir teknolojidir. Sonuç olarak YZ, tıbbin idari ve planlama

alanlarında kullanılmaktadır. Örneğin; hastalara reçetelerini yenilemeleri için otomatik hatırlatıcılar, ilaçlarını düzenli takip etmelerine yardımcı olabilir. Dolayısıyla YZ, karşılanmayan klinik talebi karşılayabilecek güce sahiptir. YZ'ya dayalı tıbbi destek, tıp alanında karşılaşılan karmaşık sorunların üstesinden gelmenin modern yoludur. YZ, tıbbi talebi yönetmek için akıllı yollar sağlar (Kumar ve Joshi, 2022:32-33).Ancak yapay zekâ'nın bazı dezavantajları da vardır. YZ sistemleri, kendilerini eğitmek için kullanılan verilerden bazı önyargılar alabilir ve bu da potansiyel olarak teşhis ve tedavi önerilerinde problemlere yol açabilir. Dolayısıyla YZ algoritmalarının nasıl karar verdiğini anlamak zor ve hataların sorumluluğu belirsiz olabilir (Kostov ve Georgieva, 2023: 588).Yanı sıra YZ sistemlerinin, özellikle de derin öğrenmeye dayalı olanların yorumlanabilirliği, tıp alanında önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Genellikle "kara kutular" olarak tanımlanan YZ modelleri, yorumlanması veya açıklanması zor tahminler veya kararlar verebilmektedir. Tahminleri doğru olsa da karar verme süreçlerinde şeffaflığın olmaması, özellikle bir teşhisin veya tahminin ardındaki mantığın anlaşılmasının çok önemli olduğu sağlık alanında sorun yaratabilir. Örneğin; yaş, cinsiyet, yaşam tarzı ve genetik yatkınlık gibi çeşitli faktörlere dayalı olarak bir hastanın kalp hastalığına yakalanma olasılığını tahmin etmek üzere eğitilmiş bir YZ modeli, riski doğru bir şekilde tahmin edebilse de, hangi faktörlerin tahmine en çok katkıda bulunduğuna dair net bilgiler sağlayamayabilir. Hastanın yaşı mı, genetik profili mi, yoksa birden fazla faktörün birleşimi mi? Bu içgörü olmadan doktorlar ve hastalar, ne kadar doğru olursa olsun YZ'nın tahminlerine güvenmekte tereddüt edebilirler (Arshad vd., 2023: 81). YZ tabanlı karar verme sürecindeki hata veya hataların, hastalar üzerinde ciddi olumsuz etkileri olabileceğinden, YZ sistemlerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamak büyük bir endişe kaynağıdır. Ayrıca veri gizliliği ve güvenlik ihlalleri sağlık hizmetlerinde YZ ile ilişkili olası risklerdir (Zargarzadeh vd., 2023: 207).

Sağlık kayıtları önemli ve savunmasız olduğundan, veri güvenliği ve mahremiyetine ilişkin endişeler söz konusudur.Bilgisayar korsanları sıklıkla bu kayıtları hedef almaktadır. Aynı zamanda sağlık hizmetlerinde YZ'nın ahlaki kullanımına ilişkin standart yönergelerin bulunmaması da bu durumu kötüleştirmektedir (Khan vd. , 2023: 1).

Grafik 1: Sağlık Sektöründe Yapay Zekâ Uygulamalarının Dezavantajları

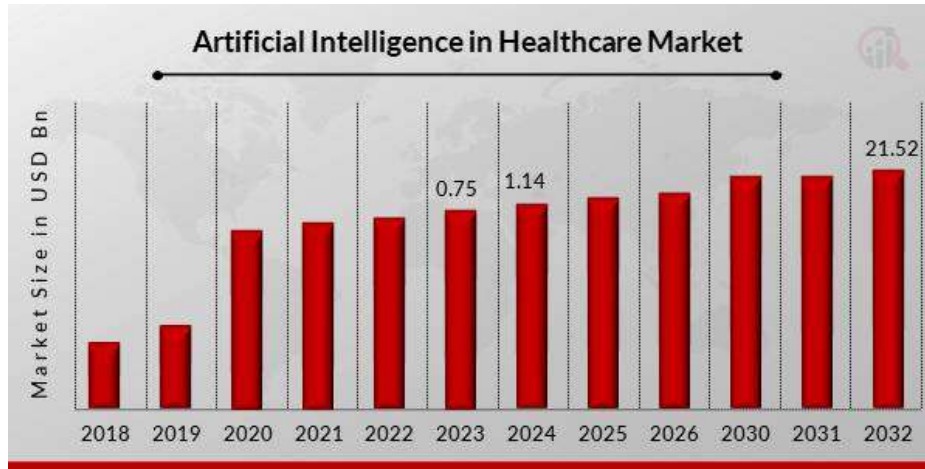

Kaynak: Khan vd. 2023

YZ zorlukları ne olursa olsun, YZ'nın en önemli faydası, sağlık sistemindeki tüm insanların sağlıklı olmasını ve sağlıklı kalmasını teşvik eden önleyici bakıma verdiği destektir. Örneğin, hastalara sağlıkları üzerinde daha fazla kontrol sağlamak için uygulamalar bulunmakta ve önleyici konularda kanıta dayalı kararlar alınmasına olanak sağlamaktadır. (Özellikle tip 2-diyabet ve yüksek tansiyon gibi sağlık sorunlarında). Ancak sağlık bilgilerinin erken tespiti ve teşhisi birçok YZ uygulaması gerektirir. Bu uygulamalar, kesin, hızlı ve güvenilir sonuçlar elde etmek amacıyla farklı hastalık türlerini teşhis etmek için çeşitli ortamlarda kullanılır. En basit düzeyde YP, Büyük Veriyi kullanarak karşılaştırmalı analiz gerçekleştirir; böylece bir hastadan alınan bilgiler, ilgili ortamlarda diğer hastalardan derlenen büyük veri kümelerindeki veriler ve dijital görüntülerle karşılaştırılır (Ali Vd. 2023).

Sağlık hizmetleri pazarında YZ'nın değeri 2023'te 0,75 Milyar ABD Doları olarak hesaplanmış olup, 2024'te 1,13925 Milyar ABD Dolarından 2032'ye kadar 21,52 Milyar ABD Dolarına çıkması öngörülmektedir. 2024 yılından 2032 yılına kadar muhtemelen %44,39'luk bir bileşik yıllık büyüme oranı (CAGR) sergileyebilecektir. Hasta sağlığıyla ilgili dijital bilgi veri kümelerinin artması, kişiselleştirilmiş tedaviye yönelik talebin artması ve bakım masraflarını azaltmaya yönelik talebin artması, sağlık hizmetleri pazarının büyümesinde yapay zekâyı artıran temel pazar etkenleridir (MRFR, 2023).

Tablo 1: Sağlık Sektöründe Yapay Zekâ Büyüme Oranı

Kaynak: MRFR, 2023.

Sektörün büyümesi muhtemelen ilaç ve MedTech işletmelerinin işlerini geliştirmek için yapay zekâyı (AI) yaptığı artan harcamalardan kaynaklanmaktadır. PwC'nin araştırmasına göre yapay zekâ etkili, hızlı ve operasyonel görevleri önemli ölçüde daha düşük bir maliyetle yerine getirmektedir. Yapay zekâ, doktorlara herhangi bir rahatsızlığın erken tespiti ve teşhisinde yardımcı olmaktadır. Ayrıca Microsoft Corporation'un, Nisan 2021'de Nuance Communications, Inc.'i satın almasıyla işletmeyapay zekâ yetenekleriyle ile sağlık sektörü hakkındaki bilgileri entegre edebilmiştir (MRFR, 2023).

Lee ve Yoon (2021)'un araştırmaları, büyük hastanelerin çeşitli hastalıklara yönelik hasta teşhis ve tedavi faaliyetlerinde tıbbi bakımı artırabilmek için yapay zekâ destekli sistemler

kullandığını göstermiştir. Ayrıca YZ sistemleri, hastanelerin hemşirelik ve yönetim faaliyetlerinin verimliliğinin artırılmasına da etki etmektedir. YZ, sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından olumlu bir şekilde benimsenirken, uygulamalar hem ütöpik perspektif (yeni fırsatlar) hem de distöpik görüş (üstesinden gelinmesi gereken zorluklar) sağlamaktadır.

IBM Watson, kanserle ilgili klinik karar verme süreciyle, sağlık sektörü üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. YZ, farklı algoritmalar kullanarak öğrenme eğiliminde olup, tıp uzmanlarının karar almasına yardımcı olacak içgörülerle öne çıkmaktadır. Uygun hasta bakımını gerçekleştirmek için, klinik uygulamalardan güncel tıbbi bilgiler sağlanarak doktorlara yardımcı olmak üzere bir yapay zekâ sistemi kullanılmıştır. YZ doğası gereği uyarlanabilir ve kendi kendini düzeltme kapasitesiyle geri bildirim dayalı olarak öğrenmeye devam etmektedir. Bu nedenle, tanıma, sonuç ve tedavi gibi çeşitli tıbbi görevler için kullanılmaktadır (Kumar ve Joshi, 2022:33).

YZ ve ilgili teknolojilerdeki hızlı ilerlemelerin, sağlıkçıların hastaları için yeni değer yaratmasına ve operasyonel süreçlerinin verimliliğini artırmasına yardımcı olacağı açıktır. Bununla birlikte, yapay zekâyâ yönelik etkili uygulamalar, teknolojilerin sunduğu avantajlardan yararlanmak amacıyla tüm bakım hizmeti ve operasyonlarını dönüştürmek için etkili planlama ve stratejiler gerektirecektir (Lee ve Yoon, 2021:1).

1.2.3. Sağlık Sektöründe Yapay Zekâ Uygulamaları

YZ, ister genetik kodlar arasındaki yeni ilişkileri tanımlamak ister ameliyata yardımcı robotları kontrol etmek için kullanılsın, tahmin edebilen, kavrayabilen, öğrenebilen ve harekete geçebilen teknolojiler aracılığıyla modern sağlık hizmetlerinde devrim yaratmaktadır. Uygulamaların insanların tamamen gözden kaçıracağı küçük kalıpları rahatlıkla tespit edebilmektedir. Yapay zekâ uygulamaları özellikle zaman alan veri izleme yöntemlerinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır. Bulgular YZ destekli klinik deneylerin büyük miktarda veriyi işleyebildiğini ve son derece doğru sonuçlar üretebildiğini göstermektedir. Bu nedenle tıbbi YZ işletmeleri hastalara her düzeyde yardımcı olan sistemler geliştirmektedir (Shaheen, 2021:1). Bu sistemler aşağıdaki konularda sağlık çalışanlarına yararlar sağlamaktadır (Chikhaoui vd., 2022: 720):

- a) Tıbbi ihtiyacın tahmin edilmesi:** Yapay Zekâ (YZ) teknikleri, hastanelerin, sağlık merkezlerinin ve eczanelerin verileri üzerinden çeşitli hastane ve sağlık merkezlerinde ilaç, tıbbi personel, cihaz ve ekipman ihtiyacının takip edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bu uygulamalar ilaç israfının azaltılmasına ve özellikle arızalı veya stokta olmayan ekipmanların zamanında tedarikine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla sağlık sektörünün pahalı maliyetleri azalacak ve etkinlik artacaktır.
- b) Otomatik radyasyon analizi:** Radyolog, günlük olarak maruz kaldığı radyasyon riskini telafi etmek için hastanelerdeki en pahalı doktorlardan biri olarak kabul edilir. YZ teknolojileri onkolojik ve akciğer hastalıklarını doktorlardan daha etkili bir şekilde teşhis etmek için kullanılmaktadır. Böylece radyoloğun işini YZ teknolojisiyle otomatikleştirerek ekonomik açıdan yapılabilir işler arasına girmiştir.

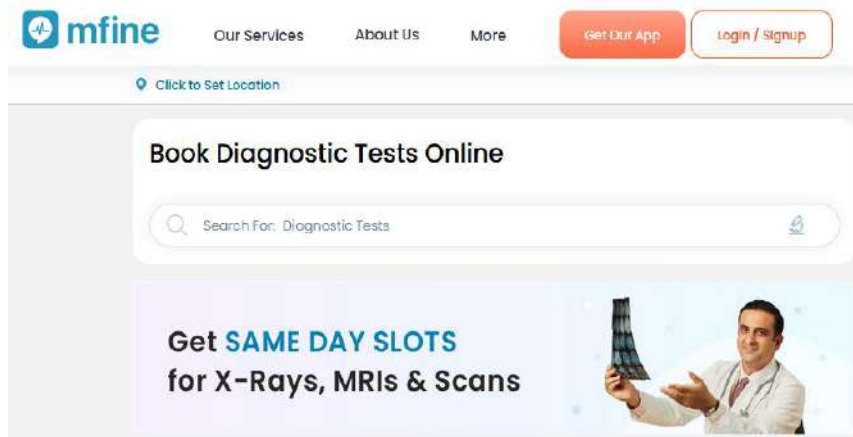
- c) **Ophthalmology:** Diyabetik retinopatinin (DR) tespitinde YZ ve makine öğreniminden yararlanılmaktadır.
- d) **Robotik cerrahi:** Tıptaki modern teknolojilerden biri de özellikle 5G teknolojisinin varlığıyla mümkün hale gelen uzaktan cerrahidir. Bir cerrah, tıbbi bir robot ve robotik bir kol kullanarak uzaktan operasyonu YZ destekli olarak gerçekleştirebilir.
- e) **Akıllı izleme cihazları:** Kameralar aracılığıyla hastalar takip edilerek ve hastanın durumunu daha iyi değerlendirmek için doktora otomatik raporlar göndermek amacıyla kullanılmaktadır.
- f) **İlaç keşfi:** YZ teknikleri, ilaç keşfi için temel araştırma, klinik öncesi ve klinik aşamalar ve son olarak pazarlama sonrası dahil olmak üzere ilaç geliştirmenin dört aşamasında kullanılmaktadır.
- g) **Sağlık hizmetlerine erişimin artırılması:** YZ, farklı yollarla sağlık hizmetlerine erişimin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. YZ, özellikle COVID19 salgını sırasında tele sağlıkta kullanılmıştır.
- h) **Daha iyi hasta yolculuğu:** Hasta Yolculuğu, hastanın kişisel verilerini, hastane ziyaretlerini, kabul bilgilerini ve belirli bir süre boyunca sağlanan ilaçları içeren Elektronik Sağlık Kayıtlarının (EHR) bir listesidir. EHR tıp uzmanlarına karar vermede yardımcı olmaktadır.

YZ uygulamaları sağlık sektörüne beklenen faydaları sağlarken aşağıda bazı örnekleri gösterilen uygulamalardan yararlanmaktadır;

a) **Yapay Zekâ Sohbet Robotları (Chatbots):** Birçok hastane yapay zekâ tabanlı sohbet robotlarından yararlanmaktadır. Bu robotlar hastaların ilk şikâyetlerinin dinlenmesinde kullanılmaktadır. Böylece hastalardan bilgi alınmakta, randevular planlanmakta, doktora iletilmek üzere hasta verileri alınmakta, hastaları yönlendirmede koç görevi görmektedir.

MFine: Doktorlarla sanal olarak sohbet ve danışmanlık yapılabilen interaktif arayüze sahip bir uygulama olup, sağlıkla ilgili soruların çoğuna cevap veren bir platform görevi görmektedir.

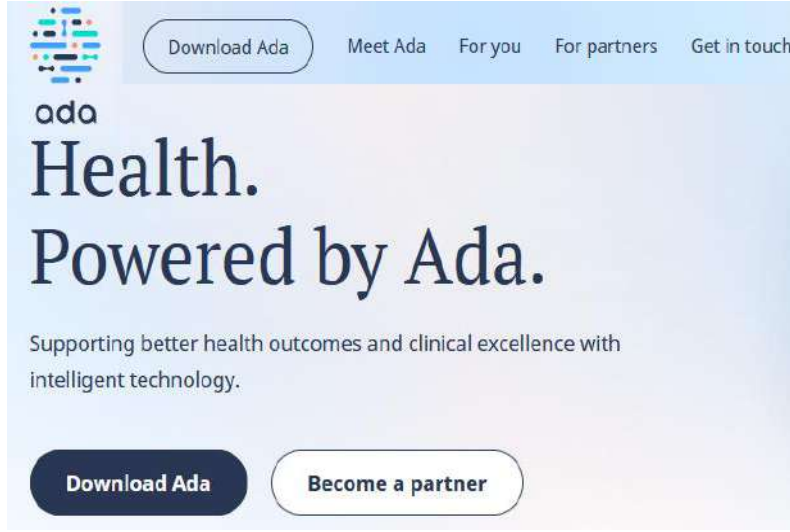
Şekil 3:MFine Uygulaması

Kaynak: <https://www.mfine.co/diagnostic-tests>

ADA Health: Bu uygulamada girdi olarak verilen semptomlardan yararlanılarak değerlendirmeler yapılmaktadır.

Şekil 4: ADA Sağlık Uygulaması

Kaynak:<https://ada.com/>

BABYLON Health: 7/24 veritabanı üzerinden birçok durumu analiz ederek detaylı bir rapor ortaya çıkarır.

Şekil 5: Babylone Sağlık Uygulaması

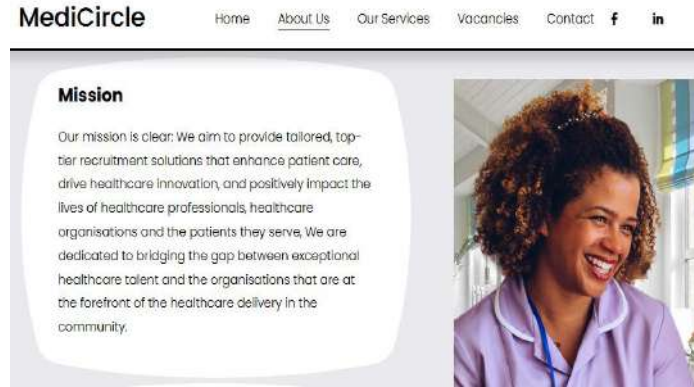
Kaynak:<https://www.babylonhealth.com/en-us/>

b) Test Analizleri: CT taramaları, röntgenler vb. gibi her türlü tıbbi taramayı okumak için yapay zekâ tabanlı uygulamalar kullanılmaktadır. Bu uygulamalar çeşitli hastalıkların erken tespitine yardımcı olmaktadır. Patologların topladığı farklı örneklerden elde edilen verileri sayısallaştırılabilmekte, test etme ve tarama konusunda da destek olabilmektedir. Dolayısıyla tarama raporlarına dayanarak teşhis sağlamak için çeşitli AI yöntemlerinden de yararlanılmaktadır. YZ'nin makine öğrenmesi özelliği, kaliteli bir teşhis

koymak için doktorun asistanı olarak kullanılabilir. YZ tabanlı sistemler ile örneğin; herhangi bir genin kansere neden olup olamayacağı sonucuna varmak için DNA metilasyonu ve RNA dizilimi gibi biyolojik verileri incelemek kulaşmaktadır (Kumar ve Joshi, 2022: 39).

Medicircle: Covid-19 için YZ tabanlı geliştirilmiş spectral analiz yapan bir uygulamadır.

Şekil 6: Medicircle Uygulaması

Kaynak: <https://www.medicircle.com/aboutus>

Oncostem Diagnostics: Meme kanseri riskine ilişkin kalıpları tespit etmek için kullanılan bir YZ aracıdır.

Şekil 7: Oncostem Teşhis Uygulaması

Kaynak: <https://oncostem.com/>

Royal Bolton Hastanesi: qXR adı verilen YZ tabanlı röntgen sistemini kullanarak röntgen okuma yapmakta, böylece erken teşhis sağlamaktadır.

Şekil 8: Royal Bolton Hospital Uygulaması

Kaynak: <https://www.boltonft.nhs.uk/who-we-are/>

Tıbbi görüntülemede, özellikle görüntü işleme ve yorumlamada YZ kullanımı, sağlık alanındaki yeniliklerin en umut verici alanlarından biridir. YZ'nın görüntü elde etme, görüntü değerlendirme ve iş akışı hızını artırarak radyoloji uygulamasını değiştireceği öngörülmektedir. YZ'nın tıbbi görüntülemedeki faydaları radyasyon riskine dayanmaktadır. YZ algoritmaları, gereksiz taramayı ortadan kaldırarak radyasyona maruz kalmanın sınırlandırılmasına yardımcı olmak için sevk protokollerinde kullanılabilir (Ampofo vd.,2023: 2).

Sağlık Durumunun Tanımlanması ve Kontrolü: Uzmanlara göre geleneksel teşhiste meydana gelen hatalaraşağıdakiler de dahil olmak üzere bir dizi nedenden kaynaklanmaktadır (Alugubelli, 2016:1):

- Sağlık bilgi teknolojisinin işbirliği ve entegrasyonu verimsizdir,
- Hekimler, hastalar ve aileleri arasındaki iletişim kesintileri meydana gelmektedir,
- Teşhis prosedürlerini yeterince destekleyecek şekilde tasarlanmış bir sağlık hizmeti çalışma sistemi bulunmamaktadır.

Dolayısıyla YZ'nın bu sorunları ortadan kaldıracabileceği öngörülmektedir.

YZ, hastalıklara yönelik risk hesaplamaları yapabilmektedir. Bazı hastalıklar büyük ölçüde çevresel faktörlere ve coğrafi konumlara bağlıdır. Örneğin; obezite ya da astım büyük ölçüde dış faktörlere bağlıdır. YZ, bu tür hastalıklar için trend değerlendirmeleri yapmaktadır. YZ ayrıca hastalar arasındaki rahatsızlıkları tespit etmek için algılama teknolojisini kullanmaktadır. Akıllı saat gibi Nesnelerin İnterneti ile donatılmış sensörleri kullanarak yakındaki kirleticileri tespit edebilmekte, EKG ölçümü yapmakta ve kalp atış hızını tespit etmektedir. Diğer yandan insanları hastalığın bulaştığı herhangi bir bölge hakkında bilgi vermeye de yardımcı olabilmektedir. Bu aynı zamanda dijital epidemiyolojik gözetim olarak da bilinir ve kısa zamanda veri sağlarken aynı zamanda sorgulama saatlerini de azaltmaktadır (Kumar ve Joshi, 2022:39).

SONUÇ

Dijital teknolojilerin kullanımı ile birlikte sağlık alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bilhassa YZ alanındaki ilerlemeler sayesinde sağlık uygulamalarında önemli ilerlemeler kaydedilmiş, belli alanlardaki karar verme çabaları yerini YZ'ya terk etmiştir. Ancak mevcut ilerlemelere rağmen sağlık hizmetlerinde 5.0'a doğru ilerlemek için katedilmesi gereken daha çok yolun var olduğu ve yeni teknolojilere ihtiyaç duyulduğu da açıktır.

Günümüzün sağlık sektöründe YZ, özellikle sağlık yönetimine ilişkin olarak geliştirilen algoritmalar, cerrahi alandaki robotik uygulamalar, hasta sağlığına yönelik büyük veriler, çevresel verilere ve aynı zamanda coğrafi alanlara yönelik büyük ölçekli tıbbi eğilimleri izlemek, kişisel anlamdaki sağlık hizmetlerinin yanı sıra salgın hastalıkların tespiti gibi olasılıklara dayalı veriden de yararlanarak tahmin sistemlerinin geliştirilmesinde ve belli ölçümlerden yola çıkarak bir takım çıkarımlar elde etmek amacıyla YZ'dan önemli ölçüde

yararlanılmaktadır. Ayrıca çeşitli uygulamaların ve geliştirilmiş teknolojilerinde yardımıyla, akıllı hastalık kontrolü ve tespiti, sanal bakım, akıllı izleme ve karar alma konularında da YZ'dan yararlanılmaktadır. Sonuç olarak YZ sayesinde teşhis, tedavi, ve izleme ile kişiselleştirilmiş tıp (Kısaca hasta kontrolü ve bakımı ile ilgili sağlığın tüm aşamalarında), büyük veri tabanının izlenmesi ve değerlendirilmesiyle kitle hastalıkların önlenmesi ve tedavisi ile ilgili sonuçlar arasındaki ilişkinin analiz edilerek öğrenmenin sağlanmasında ve tıbbi teknolojilerin ve ilaç geliştirmenin hemen hemen tüm alanlarında YZ'dan yararlanılmaktadır.

YZ sayesinde tanıların önceden yapılmasından, düşen maliyetler nedeniyle daha erişilebilir ve uygun fiyatlı sağlık hizmetlerinin sağlanmasına, kimi zaman insan zekâsından daha yüksek seviyede, verilerin eğilimlerinden yararlanılarak geliştirilen tahminler sayesinde hastalıklar ortaya çıkmadan yüksek kaliteli ilaçlar, aşılar, tıbbi cihazlar ve sürdürülebilir bir sistemin ortaya konmasında da YZ'dan yararlanılabilmektedir. Bu anlamda YZ'nın belki de en anlamlı faydası sağlık hizmetlerine ulaşabilmede insanlara fırsat eşitliğini sağlayabilmesidir.

Ancak sağlık sektöründeki YZ kaynaklı tüm yenilikçi gelişmelere rağmen, sivil toplum ve sağlık hizmeti verenler arasında bazı endişeler de bulunmaktadır. Örneğin; Abdullah ve Fakieh (2020)'in çalışmaları her dört kişiden üçünün YZ'nın çalışanların yerini alacağından korktuğunu ve YZ konusunda genel bir bilgi eksikliğine sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca akademik çalışmalar insanların çoğunun, sağlık sektöründeki YZ uygulamalarının avantajlarından ve en yaygın zorluklarından habersiz olduğunu ya da yetersiz bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca diğer önemli bir sorunsal da YZ'ya olan güven konusudur.

Khan vd. (2023)'e göre YZ tabanlı sistemler veri güvenliği ve mahremiyetine ilişkin endişeleri arttırmaktadır. Sağlık kayıtları önemli ve savunmasız olduğundan, bilgisayar korsanları sıklıkla bu kayıtları hedef almaktadır. Ayrıca sağlık hizmetlerinde YZ'nın ahlaki kullanımına ilişkin standartların bulunmaması bu durumu daha da kötüleştirmektedir. Bu nedenle Alugubelli (2016) YZ'ya olan güven sorununun, sağlık hizmetlerine entegrasyon açısından büyük bir engel oluşturduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bu zorluğun üstesinden gelmek, sağlık hizmeti verenlerin YZ'dan en doğru şekilde yararlanabilmeleri için kritik bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Abdullah R. ve Fakieh B. (2020). Health Care Employees' Perceptions of the Use of Artificial Intelligence Applications: Survey Study, *Journal of Medical Internet Research*, 22(5), <https://doi.org/10.2196/17620>.

ADA Sağlık Uygulaması (2024). <https://ada.com/>, (Erişim Tarihi: 22.05.2024).

Ali O., Abdelbaki W., Sherestha A., Elbasi E., Alrayalay M.A.A. ve dwiverdi Y.K. (2023). A Systematic Literature Review of Artificial Intelligence in the Healthcare Sector: Benefits, Challenges, Methodologies, and Functionalities, *Journal of Innovation & Knowledge*, 8(1), <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100333>.

Alugubelli R. (2016). Exploratory Study of Artificial Intelligence in Healthcare, Novateur Publications International Journal Of Innovations In Engineering Research And Technology[IJIERT], 3(1). https://dlwqtxts1xzle7.cloudfront.net/68635164/Exploratory_Study_of_Artificial_Intelligence_in_Healthcare-libre.pdf...

Ampofo J.W., Emery C.V. ve Ofori I.N. (2023). Assessing TheLevelofUnderstanding(Knowledge)andAwarenessofDiagnosticImagingStudentsinGhanao nArtificialIntelligenceandItsApplicationsinMedicalImaging, Hindavi Radiology Research and Practice, Volume 2023, <https://doi.org/10.1155/2023/4704342>.

Arshad H.B., Butt S.A., Khan S.U., Javed Z. ve Nasir K. (20223). ChatGPT and Artificial Intelligence in Hospital Level Research: Potential, Precautions, and Prospects, Methodist DeBakey Cardiovasc J. 2023;19(5):77-84. <https://doi.org/10.14797/mdcvj.1290>.

Awad A., Trenfield S.,Pollard T.D., Ong J.J., Elvadawi M.,Coubrey L.E., Gayanes A., Gaisford S., ve Basit A.W. (2021). Connected Healthcare: Improving Patient Care Using Digital Health Technologies, Advanced Drug Delivery Reviews, 128 (2021). <https://doi.org/10.1016/j.addr.2021.113958>.

BABYLONE Sağlık Uygulaması (2024). <https://www.babylonhealth.com/en-us/>, (Erişim Tarihi: 22.05.2024).

Bhadwarj S. (2023). AI, ANI, AGI, ASI...What?!,<https://www.linkedin.com/pulse/ai-ani-agi-asiwhat-sahil-bhardwaj-rdyye>, (Erişim Tarihi: 01.05.2024).

Blockchain Council (2024). What is Artificial Super Intelligence (ASI)? Explained, <https://www.blockchain-council.org/ai/artificial-super-intelligence/>, (Erişim Tarihi: 02.05.2024).

Botpenquin (2024). Artificial Narrow Intelligence, <https://botpenguin.com/glossary/artificial-narrow-intelligence>, (Erişim Tarihi: 01.05.2024).

Caursera-1 (2023). Digital Health Explained: Why It Matters and What to Know, <https://www.coursera.org/articles/digital-health>, (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

Caursera-2 (2023). Big Data in Health Care: What It Is, Benefits, and Jobs, <https://www.coursera.org/articles/big-data-in-healthcare>, (Erişim Tarihi: 03.05.2024).

Chikhaoui E., Alajmi A. ve Sainte Larabi-Marie S. (2022). Artificial Intelligence Applications in Healthcare Sector:Ethical and Legal Challenges, Emerging Science Journal, 6(4):717-738, <http://dx.doi.org/10.28991/ESJ-2022-06-04-05>.

Fay R. ve Trenholm W. (2024). The Cyber Security Battlefield, https://www.cigionline.org/articles/cyber-security-battlefield/?utm_source=google_ads&utm_medium=grant&gad_source=1&gclid, (Erişim Tarihi: 02.05.2024).

Gagandeep K., Rishabp F. ve Vyas S. (2023). Artificial Intelligence (AI) Startups in Health Sector in India: Challenges and Regulation in India, Proceedings of the Third International Conference on Information Management and Machine Intelligence : ICIMMI 2021, Singapore: Springer Nature Singapore,pp:203-215.

Kanade V.(2022). What Is Narrow Artificial Intelligence (AI)? Definition, Challenges, and Best Practices for 2022, <https://www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-narrow-ai/>, (Erişim Tarihi: 29.04.2024).

Kemp E., Trigg J., Beatty L., Cristensen C., Dhillon H., Meader A., Williams P.A.H. ve Koczwara B. (2020). Health Literacy, Digital Health Literacy and The Implementation of Digital Health Technologies in Cancer Care: The Need For a Strategic Approach, *Health Promotion Journal of Australia*, 32(1):104-114, <https://doi.org/10.1002/hpja.387>.

Khan N., Marwel F., BS J.V. ve Martin S.S. (2017). Digital Health Technologies to Promote Lifestyle Change and Adherence, 19(60). <https://doi.org/10.1007/s11936-017-0560-4>.

Khan B., Fatima H., Qureshi A., Kumar S., Hanan A., Hussain J. ve Abdullah S. (2023). Drawbacks of Artificial Intelligence and Their Potential Solutions in the Healthcare Sector, *Biomedical Materials and Devices*, 2023:731-738, <https://link.springer.com/article/10.1007/s44174-023-00063-2>, (Erişim Tarihi: 21.05.2023).

Kostov I. ve Georgieva M. (2023). The Use Of Artificial Intelligence In Dental Practice And Patients' Attitudes Towards It, Knowledge –International Journal, 61(4):587-591.

Kumar A. ve Joshi S. (2022). Applications of AI in Healthcare Sector for Enhancement of Medical Decision Making and Quality of Service, 2022 International Conference on Decision Aid Sciences and Applications (DASA), <https://doi.org/10.1109/DASA54658.2022.9765041>.

Lee D.H. ve Yoon S.N. (2021). Application of Artificial Intelligence-Based Technologies in the Healthcare Industry: Opportunities and Challenges, *International journal of Environmental Research and Public Health*, 18, (271):2-18, <https://doi.org/10.3390/ijerph18010271>.

Lupton D. (2016). Digital Health Technologies and Digital Data: New Ways of Monitoring, Measuring and Commodifying Human Bodies, *Handbook Chapter*, 2016:85-102, <https://doi.org/10.4337/9781784717766.00011>.

Market Research Future – MRFR (2023). Artificial Intelligence in Healthcare Market Trends Source, https://www.marketresearchfuture.com/reports/healthcare-artificial-intelligence-market-5681?utm_source=Googleads&utm_medium=ppc&utm_campaign=ArtificialIntelligenceinHealthcare&utm_id, (Erişim Tarihi: 29.04.2024).

Medicircle Uygulaması (2024). <https://www.medicircle.com/aboutus>, (Erişim Tarihi: 22.05.2024).

McKinsey & Company (2024). What is Artificial General Intelligence (AGI)?, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-artificial-general-intelligence-agi>, (Erişim Tarihi, 14.04.2024).

Mfine Sağlık Uygulaması (2024). <https://www.mfine.co/diagnostic-tests>, (Erişim Tarihi: 22.05.2024).

Nehme A. ve Crabtree M. (2023). How to Learn AI From Scratch in 2024: A Complete Guide From the Experts, https://www.datacamp.com/blog/how-to-learn-ai?utm_source=google&utm_medium=paid_search&utm_campaignid=21263768803&utm_adgroupid=167598731448&utm_device, (Erişim Tarihi: 29.04.2024).

Ngwatu B.K., Nsengiyumva N.P., Oxlade O., Mappin-Kasirer B., Nguyen N.L., Jaramillo E., Falzon D., ve Schwartzman K. (2018). The Impact of Digital Health Technologies on Tuberculosis Treatment: a Systematic Review, *Eur Respir J* 2018(51):1-11, <https://doi.org/10.1183/13993003.01596-2017>.

Olu O., Muneene D., Bataringaya J.E., Nahimana M., Ba H., Turgeon Y., Karamagi H. ve Dovlo D. (2019). How Can Digital Health Technologies Contribute to Sustainable

Attainment of Universal Health Coverage in Africa? A Perspective, *Frontiers in Public Health*, (7)2019, <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00341>.

Puaschunder J.M. ve Feierabend D. (2019). Artificial Intelligence in the Healthcare Sector, *Scientia Moralitas Institute, International Journal of Multidisciplinary Research*, 4(2):9-14. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=820666>.

Shaheen M.Y. (2021). Applications of Artificial Intelligence(AI) in Healthcare: A Review, *Science open, Electronic Preprints*, 25 september 2021, <https://doi.org/10.14293/S2199-1006.1.SOR-.PPVRY8K.v1>.

SharmaA., Harrington R.A., McClellan M.B., Turakhia M.P., Eapen Z.J., Steinhubl S., Mault J.R., Majmudar M.D., Roessig L., Chandross K.J., Green E.M., Patel B., Hamer A., Olgin J., Rumsfeld J.S., Roe M.T. ve Peterson E.D. (2018). Using Digital Health Technology to Better Generate Evidence and Deliver Evidence-Based Care, *Journal Of The American College Of Cardiology*, 71(23):2680-2689.

Solomon D.H. ve Rudin R.S.(2020). Digital health Technologies: Opportunities and Challenges in Rheumatology, *Nature Reviews Rheumatology*, 24 Jul.2020 (16):525-535.

Urwin M. (2024). What Is Artificial General Intelligence?, <https://builtin.com/artificial-intelligence/artificial-general-intelligence>, (Erişim Tarihi, 14.04.2024).

Unni E., Gabriel S. ve Ariely R. (2018). A Review of The Use And Effectiveness of Digital Health Technologies in Patients With Asthma, *Annals of Allergy, Asthma & Immunology*, 121(6):680-691. <https://doi.org/10.1016/j.anai.2018.10.016>.

Zargarzadeh A., Javanshir E., Ghaffari A., Mosharkesh E. ve Anari B., (2023). Artificial Intelligence in Cardiovascular Medicine: An Updated Review of the Literature, *J Cardiovasc Thorac Res*, 15(4):204-209, <https://doi.org/10.34172/jcvtr.2023.33031>.

**SOSYAL MEDYA YÖNETİMİ AÇISINDAN
İÇERİK PAZARLAMASINDA HİKÂYE ANLATIMI
STORYTELLING IN CONTENT MARKETING IN TERMS OF SOCIAL MEDIA
MANAGEMENT**

Prof. Dr. Mustafa KARA
Rumeli Üniversitesi, Rektör
ORCID: 0009-0009-6301-151X

Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL
Kırıkkale Üniversitesi, İİBF
ORCID: 0000-0003-2390-8268

Prof. Dr. Recep YÜCEL
Kırıkkale Üniversitesi, İİBF
ORCID: 0000-0002-4755-417X

Prof. Dr. Şebnem YÜCEL
Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000-0003-2135-242X

Özet

Sosyal medya yönetimini en çok meşgul eden konulardan birisini reklam ve satışı artırıcı çabalar oluşturmaktadır. Günümüzde artan rekabet ve satış çabaları nedeniyle, tüketiciler üzerinde o kadar sıkıbirreklam yoğunluğu vardır ki, evinden işine gidene kadar insanlar çok sayıda reklama maruz kalmaktadır. Reklamcılık alanında yapılan araştırmaların önemli bir bölümü, aşırı reklam etkisi altında kalan insanların davranış bozuklukları gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Başta insanlarda güven problemleri, aşırı alışveriş yapmak gibi kompulsif bozukluklar reklam çılgınlığının bir sonucuna işaret etmektedir. Bu nedenle bilim dünyasının da önerdiği gibi, sağlıklı bir yaşam sürebilmek için hiç olmazsa eve gelindiğinde izlenen reklamların etkisinin unutulabilmesi gereklidir. Ancak reklamları unutabilmek ve kaçabilmek mümkün müdür? İnsanlar bir yandan psikoterapiler yoluyla zihinsel rahatlamının yollarını keşfetmeye, diğer yandan her tür teknolojik aplikasyonlaramaruz kalmayla paradoksal bir ortamda yaşamaya çalışmaktadır. Bu durum, çok sayıda varlığa sahip olmasına rağmen, iletişim kurmakta zayıf ve yalnız insanları ortaya çıkarmıştır. İnsanlarda oluşan bu değişim, işletmelerin tüketiciyle iletişimde başka yollara yöneltmiştir. Artık geleneksel pazarlamanın birçok satış stratejisi tüketicileri cezbetmekte yetersiz kalmaktadır. Özellikle pandemi döneminin travması sonrasında, sosyal medyaya olan yönelime etkileyici güçlerinin de eklenmesiyle, tüketicilerle iletişimimizayıflayan işletmeler, bu konuyla yeni arayışlara yönelmişlerdir. Kotler'in Pazarlama 5.0'ında da ifade ettiği gibi, artık tüketiciler kendilerine değer ve güven veren markalara daha istekli yaklaşmaktadır. Çağımızda tüketiciler, yalnız hikâyesi olan markalar ve ürünler ile duygusalboşluklarını doldurabilmektedir. Bu nedenle hikâye anlatımları, tüketiciler ile daha samimi bir iletişim için önemli bir stratejik yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu genel görüşlere dayanılarak çalışmanın amacı; sosyal medya yönetimi temelinde tüketicilerle iletişimindeyeni bir yaklaşım olan hikâye anlatımını irdelemektir. Ayrıca, sosyal medya yönetimi üzerinde podcast'ler, yazılı metinler ya da video anlatımları gibi tekniklerin hangisinin daha etkili biçimde içerikler hazırlanabileceğini kavramsal düzeyde tartışmak ise çalışmanın diğer bir amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, hikâye anlatımı, içerik ouşturma, sosyal medya içerik pazarlaması.

ABSTRACT

One of the issues that occupy social media management the most is advertising and efforts to increase sales. Today, due to increasing competition and sales efforts, there is such a frequent advertising intensity on consumers that people are exposed to a large number of advertisements from home to duty. A significant part of there search conducted in the field of advertising reveals that people who are under the influence of excessive advertising may show behavioral disorders. Confidence problems and compulsive disorders such as excessive shoppin gare bv there sult of advertising frenzy. Therefore, as suggested by the scientific world, in ordertolive a healthy life, it is necessary to forget the effects of the advertisements watched at least when you come home. However is it possible to forget and escape from advertisements? One hand, people are trying to discover ways of mental relaxation through psychotherapies, and on theotherhand, the yaretryingtolive in a paradoxicalenvironmentwithexposuretoallkinds of technologica applications. This has resulted in peoplewhoarepoor at communicating and lonely despite having a lot of assets. This change in people has led businesses toot her ways of communicating with consumers. Anymore, many sales strategies of traditional marketing are insufficient to attract consumers. Especially after the trauma of the pandemic period, businesses that have weakened their communication with consumers have turned tone searches in this regard, with the addition of their impressive power to the trend towards social media. As Kotler stated in Marketing 5,0, consumers are now more demanding towards brand s that give them value and trust. In our age, consumers can only fill their emotional gaps with brand s and products that have a story. For this reason, storytelling is considered an important strategic approach for a more since recommunication with consumers. Based on these general views, theaim of thestudy is to examine storytelling, a new approach in communication with consumers on the basis of social media management. Moreover, another aim of thestudy is to discuss at a conceptual level which techniques such as podcasts, written textsor video narratives can be used to prepare content more effectively on social media management.

Keywords: Socialmedia, storytelling, contentcreation, social media content marketing.

*İyi hikâyeler bizi şaşırtıyor. Düşünmemizi ve hissetmemizi sağlıyor.
Aklımızda kalıyorlar. Fikir ve kavramları, bir PowerPoint'in
asla yapamayacağı şekilde hatırlamamıza yardımcı oluyorlar.
ShaneSnow*

Giriş

Bir işletmede gerek yönetsel faaliyetler olsun, gerekse işletmeye para kazandıran yegâne fonksiyon olan pazarlama olsun, işletmelerin tüm işlevleri birilerini ikna etmek üzere kuruludur. Bu nedenle hikâye anlatımında da olduğu gibi pazarlama stratejilerinin önemli bir bölümü ikna kavramı üzerine kurgulanmıştır. Bir ürünün tüketici için sağlayabileceği faydalardan, rakip ürünlerden üstünlüğüne kadar birçok satış kararının temelinde iknâbulunmaktadır. Benzer biçimde genel kurul toplantıları, çalışanlara iş ile ilgili faaliyetleri yapmalarının sağlanması, bir medya iletişim aracının yönetilmesi ya da ortakların bir yatırım kararına imza atmaları gibi

yönetmel faaliyetlerinde temelinde iknâ söz konusudur. Bilhassa yönetim literatürü iknâyaya yönelik birçok stratejik teknik içeriyor olsa da insanlar ile iletişim kurmanın zorluğu iknânın en önemli problemleri arasında yer almaktadır.

Sosyal medyanın yönetilmesinde, içerik oluşturulmasında ve çalışmanın asıl konusu olan hikâyeye anlatımında da iknâ önemli bir yere sahiptir. Sümerler tarafından yazının ilk icat edildiği andan çok daha öncelere kadar uzadığı düşünülen iletişim biçimlerinin birçoğunda insanlar, günlük yaşam biçimleri, geldikleri yerler, avcılık faaliyetleri, yemek yapma biçimlerine ile ilgili hikâyeler anlatmışlardır. Mağra duvarlarında, kayalar üzerinde keşfedilen resimler eski zamanın hikâyeleri konusunda bizlere fikirler vermektedir. Bilim dünyası bu resimleri zamanın insanların duygularını anlatabilmenin bir biçimi olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla eski çağlardan bu yana duyguların insanlar için ne denli önemli olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Resimler ile hikâyeye anlatımının ilk izlerinden sonra yazılı olarak şiirler, fikirler ve destanlar gibi eserlerde duygu aktarımının izlerine rastlanmaktadır. Akabinde radyonun icadı ile hikâyeye anlatımının çok daha geniş kitlelere esen kuşakları, tiyatrolar ya da söyleşiler ile yayıldığı görülmüştür. İnsanlar her seferinde hikâyeye anlatımından keyif almışlar ve bu duygularının hikâyeler anlatarak da göstermişlerdir. Günümüzde ise iletişim araçlarındaki gelişmelere bağlı olarak hikâyeye aktarımında yeni yolların keşfedildiğini, ancak aradan geçen yüzyıllara rağmen hikâyelere olan ilginin kaybolmadığını bilakis kullanım alanlarının daha da genişlediği görülmektedir. Bir ürünün insanlar tarafından satın alınmasının öneminden, gidilen bir destinasyonun neleri içerdiğine, işletme başarılarının anlatımından bir personelin nasıl etik değerler ile işleri yürütmesi gerektiğine kadar hikâyeye anlatımı birçok konuyu içerebilmektedir.

McKee, yöneticilerin PowerPoint slaytlarını bir kenara bırakıp, iyi hikâyeler anlatmayı öğrenmeleri halinde diğerleriyle iyi bir düzeyde etkileşim kurabileceklerini ifade etmiştir. McKee çalışmalarında hikâyenin *“yalnızca entelektüel olarak değil, yaşam kalıplarını kavramaya yönelik derin bir insani ihtiyacı karşıladığını”* öne sürmüştür (Frayer, 2003). Bu nedenle hikâyeye anlatımı sözel ya da görsel ifadelerin yanı sıra duyguların aktarımında, ilgi ve heyecan uyandırmada, empati ve sempati kurabilmede de önemli bir yere sahiptir.

Yönetmel anlamda incelendiğinde, işletme yöneticisinin işinin büyük bir kısmının insanları ikna ve motive etmek olduğu görülecektir. Yöneticiler yeterli motivasyonu sağlayabilmek için diğerlerinin duygularına hitap edebilmelidir. bu eylemi yerine getirirken çoğu zaman asıl istediklerini doğrudan söylemezler (bu durumda iknânın değeri kaybolacaktır). Bunun yerine diğerlerini, birlikte iş birliği yaptıklarına inandırmayı tercih ederler. Yöneticiler çoğu durumda; mantıklı argümanlar ileri sürmek, karşı tarafın hayallerine hitap etmek, yeni öneriler geliştirmek, bir yönetici olarak kendisi hakkında diğerlerinin olumlu düşüncelerini sağlamak, daha iyiyi başarabileceklerine iknâ etmek, arkadaşlık gibi duygular ile samimiyet kurmak, hep birlikte çalışacaklarını düşündürmek, yasal önermelerde bulunmak ya da tehdit gibi baskılar ile iknânın yollarını denerler. Bunların yanı sıra etki gücünü arttırabilmek ve etkileyici sunumlar yapabilmek için; ses, video, sunum cihazları, istatistikler gibi yazılı kanıt belgeler ve diğer teknik olanaklardan da yararlanmaktadırlar.

Pazarlama açısından yaklaşıldığında; amaca uygun, özgün içeriklerin üretilmesi hedef kitlenin ikna sürecini hızlandırır (Köse ve Yeygel Çakır, 2019:217). Amaç uygunluğu ise bireyleri ihtiyaçları olduğu şeylere yönlendirir. Bu şeylerde, önemli ölçüde deneyimleme ile nihayetlenir. *“İnsanlar deneyimledikleri şeylere daha sonradan daha büyük bir ihtiyaç güdüsü ile yaklaşırlar”* (Hasgöl, 2023). Dolayısıyla bu düşünceye göre ihtiyaç yoksa iknâ zor ya da imkânsızdır. Bu nedenle çalışmamız işletmenin tüketicileri ile yakın ilişki kurabilmesinde ve

iletişiminde önemli araçlardan biri olan sosyal medyanın; duygu ve düşünce aktarımında hangi tekniklerden yararlanarak içerik (hikâye) paylaşabileceğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Hikâye anlatımının temelinde iknâ olduğu için kısaca iknânın sosyal medyadaki yerine değinilmiş ve akabinde hikâye anlatımına yer verilmiştir.

1. İkna Kavramı

İkna, bir kişinin ya da bir topluluğun davranışlarını değiştirmek amaçlı onlara telkin verme durumudur. İknanın tam olarak gerçekleştiğinden söz edebilmek için olgu sonucunda etkileşime girilen bireyin ya da grubun davranışının yön (*olumlu ya da olumsuz bir yön*) ya da şeklinde değiştirmiş (*akla gelmeyen akla gelmesi, tercih edilmeyen bir düşüncenin cazip hale gelmesi*) olması gereklidir (Hasgöl, 2023). Çoğu durumda ikna semboliktir. İkna sürecinde kelimeler, sesler ve görüntüler kullanılır. Dolayısıyla diğer insanları etkilemek üzere bilinçli bir çaba söz konusudur. Mesajlar sözlü ya da sözsüz olarak iletilebilir. Buna medya sosyal araçları da dâhildir (ACAdemi,2024). Sosyal medya, ikna sürecinde video ve ses kullanımı en etkin kullanan mecralardandır.

Klasik yaklaşımda Aristo'ya göre ikna üç temele dayanır. Bu üç temelin farklı biçimlerde bir araya gelmesiyle iknâ oluşur (Kan, 2024):

- Ethos: (Kaynağın İnanırlılığı) Burada güven önemlidir,
- Pathos: (Duygusal Çekicilik) Burada sosyal medya renklerden seslere kadar insan psikolojisini etkileyen her tür araca yer vermektedir,
- Logos:(Mantıksal Çekicilik) Sürecin her aşamasının mantıksal bir temele dayandırılmasıdır.

Resim 1:ArsitonunEthos, Pathos, Logos Üçlemesi, <https://pazarlamaturkiye.com/aristonun-ethos-pathos-logos-uclemesi/>.

İkna, kişi ya da kişilerin görüş, düşünce ve fikirlerini etkileme olarak tanımlanan iletişim çeşididir. İkna kişiyi zorlamadığı gibi, belli teknikler ile kendiside öyle düşünüyormuş hissi vererek etki etmektedir (Dikyar, 2024).Bu teknikleri anlamak, bireylerin daha etkili iletişimciler olmalarına ve günlük yaşamlarında karşılaştıkları ikna edici mesajları daha iyi yönlendirmelerine yardımcı olabilir (Avansas, 2019; Kavcar, 2020; Arabacı, 2023; ACAdemi, 2024):

- a) Önce Küçük Sonra Büyük Rica Tekniği: Asıl istenen şey ifade edilmeden, bununla ilgili daha küçük bir isteğin önce talep edilmesidir. “*Kişilerin küçük isteği kabul ettikten sonra büyük isteği kabul etmeleri daha kolay olacaktır*”(Anadolu Üniversitesi,2024).

- b) Önce Büyük Sonra Küçük Rica Tekniği: Sosyal psikolojide yaygın olarak incelenen bir uyum yöntemidir (Gemba, 2024). Bir öncekinden daha farklı olarak asıl şey istenmeden daha büyük bir talepte bulunulmasıdır. Doğal olarak büyük bir talebin kabul olasılığı daha düşüktür. Bu nedenle asıl istenen şey daha kabul edilebilir olacaktır.
- c) Biz Duygusunu Yansıtmak: Bu duygu temelde her şeyin her şeyle ilişki içinde olduğunu ifade eder (Kaya, 2024). Karar verme mekanizmasında ise bir talep ile ilgili ortak yönleri ifade etmektir. Dolayısıyla bu talep karşı tarafın çıkarlarına hizmet ediyorsa, ya da bu talep ile ilgili ortak yönler yakalanabiliyorsa ikna süreci kolaylaşacaktır. Örneğin; Kırıkkale Üniversitesinden mezun olan birine “Biz birbirimize yardım etmek zorundayız, bizi bizden daha iyi kim anlayabilir” dediğimizde muhtemelen karşı taraf ile duygusal bir bağ kurulabilecektir. İnsanlar ortak bir değer taşıdıkları kişilere güvenirlir yani “biz” bilinci ile güven kazanmak bu tekniğin pozitif yönüdür.
- d) Merak Duygusunu Uyandırmak: Araştırmalar, henüz kelimeleri kullanma becerisine sahip olmayan bebekler de dahi merakın erken dönem örneklerini ortaya koymuştur (Keil, 2022). İnsanlar merak ettiği şeylere karşı daha dikkatlidirler. Şayet bir kişi belli bir konuda ikna edilmek isteniyorsa tüm detaylar verilmeyerek karşı tarafta merak duygusu uyandırılabilir. Bir dönem Artema’nın reklamında olduğu gibi “Aç-Kapa-Aç ben bunu hep yapıyorum” sloganı ile reklama karşı ciddi bir tüketici ilgisi yaratılmış; akabinde küresel vanalı musluklardan sonra ilk aç-kapa musluklar piyasaya sürülmüştür. Bu stratejiye göre tüketici merak ettiği sürece satışlar artacaktır.
- e) Mutekabiliyet: Birine bir şey verdiğimizde, ilerleyen zamanda o kişinin de bize bir şey vermesi muhtemeldir. Bu durum iyilik yap iyilik bul, yardım et, yardım gör gibi açıklanabilir. Kısaca biri bize bir iyilik yaparsa kendimizi ona borçlu hissederiz. Akademik çalışmalar, bütün toplumların bu kurala uyduğunu göstermektedir. Pazarlama dünyasında bu duruma en iyi örnek promosyonlu ürünler ya da dershanelerin yapmış olduğu ücretsiz deneme sınavları gösterilebilir. Bunlar çoğu zaman yeni müşterilerin kazanılmasında kullanılan taktiklerdir.

Bir lokantada, garsonlar hesap getirirken hediye olarak da küçük bir şeker verdiğinde bahşişlerin %3 arttığı tespit edilmiştir. Şeker sayısı ikiye çıktığında artış %14, garson “*Bir şeker restauranttan, bir şeker debenden*” diyerek yine toplamda iki şeker verdiğinde ise artış %23 olmuştur (Gökhan Rakıcı, 2016:1; Co, 2014). Akademik çalışmalara konu olan hediyeleşme duygusu da ikna sürecindeki önemli durumlardan biridir.

1.1. Sosyal Medya’da İkna

Pandemi sonrasında, işletmelerin ürün satışları için sosyal medya cazip hale gelmiştir. Dijital pazarlama için çok çeşitli kanallar kullanılmaktadır. Tüketicilere ulaşma konusunda engel tanımaması, niche pazarları küresel pazar haline getirmesi, 7/24 satış gibi avantajları sosyal medyayı cazip hale getirmiştir. Diğer yandan cep telefonlarının gelişmesi ve beraberinde çeşitlenen mobil uygulamalar sayesinde günümüz piyasası neredeyse cep telefonu üzerinden işler hale gelmiştir.

Günümüzün dijital çağında, kullanıcıları ikna etme ve dikkatlerini çekme yeteneği, işletmelerin başarısı açısından kritik hale gelmiştir (Salazar, 2024). Bu nedenle dijital dünya, klasik pazarlamanın tüm stratejilerini içinde barındırdığı gibi çok daha gelişmiş ikna tekniklerine sahiptir. Aslında dijital dünya günümüzde insanları etkileyebilmenin en cazip yoludur. Yüz yüze iletişimde aktarılmayacak kadar çok bilgi internet ortamından rahatlıkla elde edilebilmektedir. Dijitalleşmenin ortaya koyduğu “*Dijital ikna kavramı, çevrimiçi ortamda kullanıcıları etkilemek ve ikna etmek için kullanılan teknik ve stratejiler dizisini ifade etmektedir. Kullanıcıların belirli eylemleri gerçekleştirmesini veya belirli tutumları*

benimsemesini sağlamak için görsel tasarım, ilgili ve duygusal içerikler, harekete geçirici mesajlar ve sosyal etkileşimler gibi unsurların etkili bir şekilde kullanılmasından oluşmaktadır”(Salazar, 2024). Bu nedenle dijital pazarlamada, klasik pazarlamanın birçok yönteminin aynı anda kullanılabilmesi söz konusudur. Örneğin; hikâye anlatımında aynı anda yazılı metin, sesli dosyalar, resim gibi görsel materyaller, videolar, etkileşimli konferanslar vs. kullanılması mümkündür.

Sosyal medyada tüketicileri etkileyebilmek için öncelikle hedef kitle belirlemeli ve içerik hedef kitlenin beklentilerini karşılar nitelikte tasarlanmalıdır. Sonrasında buna bağlı satış teknikleri geliştirilebilir (eOfis,2024). Bu arada dijital ortamda iknanınmanipülasyondan farklı olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Zira “manipülatif pazarlama genellikle işletmelerin yalnızca kendi çıkarları için, tüketicilerinin zararına yaptıkları etik olmayan uygulamalar ile ilişkilidir. Örneğin;tüketicilerin ürünleri satın almaya ikna etmek için kıtlık pazarlamasını (örneğin kıtlık taklidi yaparak) kullanan işletmeler söz konusudur (Greif, 2024).

2. Hikâye Anlatımı (Storytelling)

Antik toplumlar hikâye anlatıcılığını toplulukları eğitmek, eğlendirmek ve beslemek için kullanmışlardır. Günümüzde ise hikâye anlatımı müşterilerle iletişimde vazgeçilmez bir araç haline gelmiştir. Hikâye anlatımı hedef kitlenin her zaman ilgisini çekmekte ve marka imajı ile marka tutumunu olumlu yönde etkiler (Vergara ve Vergara, 2023:2847). Temelde hikâye anlatımı; bilgiyi, inançları ve gelenekleri aktarmanın etkili bir yoludur. Sözlü ve görselin karışımının hedef kitleyi eğittiği, bilgilendirdiği ve eğlendirdiği etkili ve kalıcı bir iletişim yöntemidir. Hikâye anlatımının başkaları tarafından da deneyimlenebilecek bir olayı çerçevelemek için güçlü bir mekanizmayı temsil ettiği ifade edilmektedir. Bu tür hikâye anlatımı, tüketici araştırmaları ve pazarlamasında yaygın olarak tercih edilmektedir (Spanjaard vd., 2023:170). Bu çerçevede hikâye yoluyla iletişim kurmanın en az 4 yolu bulunmaktadır; a) Sözlü hikâye anlatımı, b) Görsel hikâye anlatımı, c) Yazılı hikâye anlatımı ve d) Dijital hikâye anlatımı. Bununla birlikte, müzikal hikâye anlatımı, dans hikâyesi anlatımı gibi başka birçok hikâye anlatımı türü bulunmaktadır (Ingov, 2024).

İşletmeler açısından bakıldığında hikâye anlatımının en güçlü iletişim araçlarından biri olduğu görülecektir. Hikâye anlatımı, bireylerin bir anlatı ya da öykünün dünyasına daldığı bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu nedenle hikâye anlatımı; bilişsel katılımı, duygusal katılımı ve zihinsel imgelemeyi gerektirir. Bu mekanizma aynı zamanda okuyucunun hikâyenin içeriğine inanmaya veya onunla aynı fikirde olmaya daha istekli olmasına da yol açmaktadır (Jheng ve Yueh, 2023: 68). En derin yapısıyla hikâye anlatımı insan deneyiminin merkezinde yer alır ve hayatta kalmayı sağlamak için gelişmiştir. Basitçe söylemek gerekirse, hikâyeler yaşamın bir metaforu ve yaşam için bir donanımdır. Bu nedenle, hikâye anlatımının etkililiğine dair var olan geniş kanıtların, bir iletişim yaklaşımı olarak hikâye anlatımına dayalı olması şaşırtıcı değildir (Gonzalez-Fuentes vd.2021:138).

Hikâye anlatımı ile deneyimlerin ve duyguların başkalarıyla paylaşılması mümkün olmaktadır. Dinleyicilerin belirli bir olay dizisini hayal etmelerine ve ardından hikâyenin bizde uyandırdığı duyguları paylaşımlarına olanak tanıyan sanal bir deneyimdir. İnsanlar her zaman hikâye dinlemeyi sevmişlerdir. Bir hikâye bizi büyülüyorsa, “bize dokunuyorsa” içeriğini daha kolay hatırlayabiliriz(Slobodová, 2023:9).

Hikâye anlatma yöntemi, hikâye aktarmanın etkileşimli bir biçimi olarak nitelendirilebilir. Etkileşim öykü anlatıcısından izleyiciye doğru yönde gerçekleşir. Pazarlama iletişimi alanında hikâye anlatımı şüphesiz en yaratıcı yöntemlerden biridir. Hikâye anlatımında

yaratıcılığın yer alması izleyicide bir aidiyet duygusu uyandırır. Bu yöntem sayesinde "kuru" gerçekleri ilginç bir şekilde aktarmak mümkündür (Slobodová, 2023:9).

Başarılı işletmelerin hayatta kalma mücadelelerinde en iyi yaptıkları şeylerden biri ilgi çekici hikâyeleri ortaya koyabilmesidir. Bu hikâyelerin önemli bir bölümü işletme ile tüketicileri arasında duygusal yakınlaşmaya imkân tanımaktadır. Yönetsel anlamda yaklaşıldığında hikâyeler aracılığı ile işletmeler kendi tarihlerini, misyonlarını ve amaçlarını aktarabilme ihtiyaçlarını karşılayabilirler.

Hikâye anlatımının üç temel unsuru bulunmaktadır (Maven, 2023):

- ✓ Kurulum: Burası karakterlerin, ortamın ve zorlukların tanıtıldığı yerdir.
- ✓ Yükselen aksiyon: Sorunun tırmandığı ve karakterlerin daha büyük zorluklarla karşı karşıya kaldığı yerdir.
- ✓ Çözümleme: Karakterler sorunları çözmüş ve hedeflerine ulaşmışlardır.

Hikâye anlatımı güçlü bir pazarlama yaklaşımıdır çünkü tüketicilerin dikkatini etkili bir şekilde çeker. Anlatı aktarımı adı verilen bir süreç aracılığıyla tüketiciler, filmler, kitaplar, kısa reklam videoları, video oyunları vb. dâhil olmak üzere sayısız yöntemle tükettikleri hikâyelerle bilişsel ve duygusal bir etkileşim yaşarlar. Anlatı aktarımı yoluyla tüketicinin kendisini içine çekmesi, birincil ikna mekanizması olarak hizmet eder ve anlatının içerdiği tutumlarla uyumlu tüketici tutumlarına yol açar (Sung vd.2023:2429). Örneğin; Maven tarafından ifade edilen hikâyenin üç temel unsuru sıcak havalarda klimanın kullanımı ile ilgili olarak geliştirilebilir. Antalya'da rutubetin ve ısıнын yüksek olduğu bir yaz günü sıcaktan bunalan insanlar reklamın kurulum safhasıdır. Havaaların gittikçe ısınıyor olması ve nefes almada yaşanan güçlüklerin yanı sıra sürekli terleme yüksek aksiyonu ifade etmektedir. Ardından bu soruna çözüm olarak işletmenin marka klimasını sunması ile çözümleme tamamlanmış olacaktır. Burada kullanılan karakterler ve ortam iyi seçilerek, uygun bir hikâye içeriği ile gereken duygu tüketicide yaratılmaya çalışılmaktadır.

Ortaya koyduğu etkileri nedeniyle hikâye anlatımı literatürde yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Ağızdan ağza konuşmaya çok yakındır, ancak terimler birbirinin yerine kullanılamaz. Terimler örtüşebilir ve hikâyeler sözlü olarak aktarılabilir; ancak hikâye anlatımı ile ağızdan ağza konuşma arasında önemli bir fark vardır. Ağızdan ağza iletişim sadece gerçekleri aktarırken, hikâye anlatımı yapılandırılmış bir anlatım sağlar, deneyim aktarır ve duyguları iletebilir. Bu nedenle hikâye anlatımı alıcıların ilgisini çekme potansiyeline sahiptir. Akgün ve arkadaşlarına göre hikâye anlatımı; olayları görsel veya işitsel biçimde kelimelerle anlatmanın bir yoludur. Olay gerçek ya da hayali olabilir (Kvítková ve Petrů, 2021:426).

Hikâye anlatımı aynı zamanda modern pazarlama pratiğinde de değer katan bir unsurdur. Örneğin analitik araştırmaya daha fazla önem verildikçe hikâye anlatımı, veri bilimi ile stratejik ikna arasında anlamlı bir köprü görevi görmektedir. Ayrıca hikâye anlatımının dili, kanıta dayalı pazarlamayı, müşterilerin algılarını, niyetlerini ve ürünü benimsenmesini geliştiren güçlü mesaj ve iletişimlere de dönüştürebilir. Müşteriyi mesajlarken merkezi role yerleştirilen hikâyeler işletmeler, daha etkili bir şekilde etkileşimde bulunabilmektedirler (McDougal vd.2021:119). Bu nedenle hikâye anlatımı, işletmelerin değerlerini iletmelerine, markalarını güçlendirmelerine ve tüketici deneyimleri için bağlam oluşturmalarına yardımcı olur. Bunların tümü anlam yaratmaya ve müşteri ilişkileri kurmaya yardımcı olmaktadır. Tüketiciler yüksek düzeyde etkileşim yaşadıklarında üründen daha fazla memnun olurlar. Dahası, hikâye bağlamına dalma, insanların anlatılarla etkileşimine ilişkin fenomenolojik bir

deneyimdir. Bu şekilde tüketiciler hikâye dünyasına “seyahat ederler” ve yolculuk benzeri deneyimlerle değişim gösterirler (Sung vd.2023:2430).

2.1.Marka Hikâyesini Yönetmek

Marka hikâyesinin yönetmek, işletme yönetiminin en önemli problemlerinden biridir. Çoğu durumda hikâye anlatımı, marka ve ürün tanıtımları oluşturmada bir araç olarak anlaşılmaktadır. Hikâye anlatımı sayesinde bağlar kurmada, grupları etkilemede ve harekete geçirmede, tüketicileri fethetme ve elde tutmada etkili sonuçlar ortaya konmaktadır (Brito ve Saraiva, 2022:235). Bu nedenle marka hikâyesi anlatımı; bir marka ile hedef kitle arasında duygusal bir bağ kurmak için bir dizi olay örgüsü oluşturma süreci olarak değerlendirilir. Marka hikâyesi, bir işletmeyi hayata geçiren faktörlerin bir özetidir. Sosyal medyadaki içerik pazarlamasının içine marka hikâyeleri kanalize edilebilir. Ancak içerik pazarlamasının bir marka hikâyesi olmadığı unutulmamalıdır. İçerik pazarlaması; yeni müşterileri çekmek, mevcut müşterilerle etkileşim kurmak ve marka sadakatini artırmak için eğitici veya tanıtım amaçlı içerik oluşturmayı içerir (Loktionova, 2023).

İyi bir marka hikâyesi, işletmenin kim olduğunu iletmeyi amaçlamalıdır. Bu durum her tür marka için geçerlidir. Hikâye markanın temsil ettiği değerleri ve idealleri kapsamalıdır. Zira hikâye, markalaşma çabalarını birbirine bağlayan, misyon beyanı, marka geliştirme stili ve pazarlama kampanyaları arasında bir köprü oluşturmaktadır (Romano, 2022).İyi bir marka hikâyesi asgari düzeyde aşağıda yer alan unsurları içermelidir (Kyamko, 2024):

- ✓ İşletmenin kökenleri ve geçmişi,
- ✓ İşletmenin değerleri ve ilkeler,
- ✓ İşletmenin misyonu ve vizyonu,
- ✓ İlham ve
- ✓ İş kültürü

İyi hazırlanmış bir marka hikâyesi, belirli bir müşteri sorununu dile getirir ve ilgi çekici bir çözüm sunar. Ayrıca işletmenin amacını ve değerlerini ilgi çekici ve ilham verici bir şekilde aktarır. Bu nedenle yukarıda yer alan unsurlar sunulurken (D’Angelo, 2022):

- ✓ Otantik, “Özgün bir hikâye anlatımı, marka hikâyesi anlatımına yönelik kanıtlanmış bir diğer stratejidir. Hedef kitleye karşı dürüst olmak, ilişki kurmaya yardımcı olacaktır” (Canva, 2024).
- ✓ Müşteri odaklı, “Marka hikâyesine başlamadan önce hedef pazar tanımlanmalıdır ve ideal müşterilerin karar verme süreçleri anlaşılmalıdır. Ne sıklıkla duyguları tarafından yönlendiriliyorlar, rasyonel kararlar verme olasılıkları ne kadar?, Seyahat ediyorlar mı?, Birden fazla evi var mı?, Emekli mi oldular yoksa emekli olmaya mı hazırlanıyorlar?, İş mi kuruyorlar?, Evli, iki çocuklu ve bir köpekleri var mı?gibi demografik faktörlerin ötesine geçen sorulara cevap aranmalıdır” (Descheneau,2019).
- ✓ Kanallar arasında tutarlı,
- ✓ Basit ve net,
- ✓ Hikâye gibi yapılandırılmış ve
- ✓ Markanın kişiliğine sadık olunmalıdır.

Marka hikâyesi anlatımı yoluyla işletme sahip olduğu değerlerini mevcut ve muhtemel müşterilere aktarabilme imkânını elde eder. “Psikolog Jerome Bruner’e göre, hikâye anlatımıyla, diğer mesaj türlerine göre insanların ayrıntıları hatırlama olasılığı 22 kat daha fazla artmaktadır. Aynı zamanda müşterilerin markaya sadık olma olasılığı daha da yükselir. Ayrıca, hikâyesi anlatımı, içeriğin arama motorları tarafından fark edilmesini ve iyi bir şekilde

sıralanmasını sağlama konusunda SEO (Search Engine Optimization) stratejilerini tamamlamaktadır” (Loktionova, 2023).

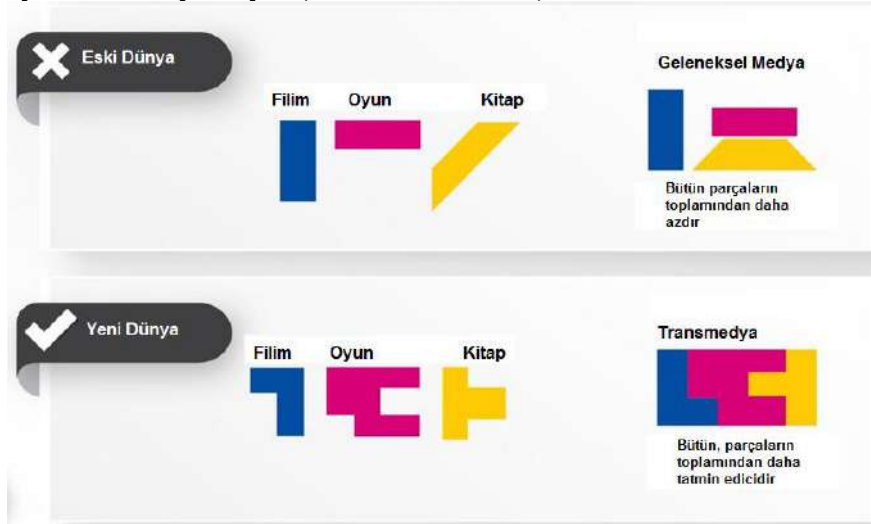
Reklam ve sosyal medya gönderilerinden web sitesi tasarımına, e-posta haber bültenlerine ve dijital pazarlama kampanyalarına kadar her türlü içerik, marka hikâye anlatımına katkıda bulunmaktadır. Her içerik parçası aynı temanın farklı bir varyasyonunu içerebilir ancak hepsi markaya ait olmalı ve işletmenin temel hikâyesine katkıda bulunmalıdır (Keefe, 2024).

Marka hikâyesi anlatımının çeşitli unsurları söz konusudur (Loktionova, 2023):

- ✓ Empati: Hedef kitle marka hikâyesinde kendilerini görebilmelidirler,
- ✓ Dikkat Çekicilik: Marka hikâyesi için farklı bir ses ve kişilik oluşturulmalıdır ki insanlar tereddüt etmeden içeriği tanıyabilmelidirler,
- ✓ Özgünlük: İşletmenin değerleri, özellikleri ve karşılaşılan problemler konusunda dürüst olunmalıdır,
- ✓ İlişki Kurma: Sektöre özgü teknik kavramlar kullanılmadan, işletmenin hedef kitleyi tanıdığı ve anladığını göstermesi gerekir,
- ✓ Tutarlılık: Hedef kitlenin beklentilerini karşılamada tutarlı olunmalıdır,
- ✓ İş Hedefleriyle Uyumluluk: Marka hikâyesi iş hedefleriyle uyumlu olmalı, pazarlama ve yönetimin tüm alanlarıyla entegre edilmelidir,
- ✓ Aksiyon Teşviki: Hikâyenin içine harekete geçirici mesajlar yerleştirilerek, izleyici müşteriye çevrilmelidir.

2.2. Geleneksel Hikâyeden Transmedya Hikâyesine

Bir hikâyenin transmedya haline gelebilmesi için her açıdan derinliğe sahip olması gerekir. Geleneksel bir hikâyede bütün, parçaların toplamından daha azdır ve bu da medyanın tüketilmesinde memnuniyetsizliğe yol açmaktadır. Çünkü bir transmedya serisinde bütün, parçaların toplamından daha tatmin edicidir ve hikâye yapbozunun farklı parçalarını toplamının heyecanını ortaya koyar (Dreamfarm, 2024).

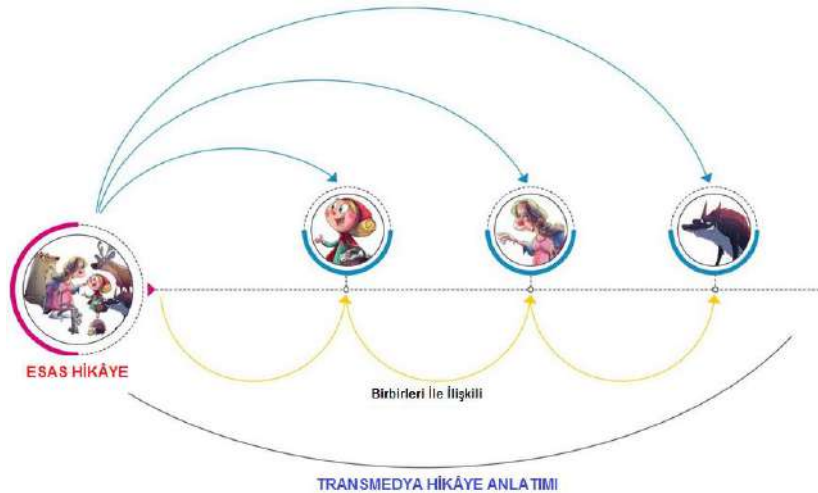

Resim 2: Geleneksel Medya ve Transmedya, <https://dreamfarmstudios.com>

Transmedya terimi ilk kez Marsha Kinder tarafından ortaya atılmıştır. Kinder'in “Teenage Mutant Ninja Turtles” isimli kitabı, başlangıçta bir çizgi roman serisi olarak geliştirilmiştir. Zamanla dünyanın her yerine yayılmasına olanak tanıyan bu serinin gelişimini anlatırken trans-medya’ dan bahsetmiştir. Bu gelişim medya ve platformlar, animasyon dizileri, video oyunları ve filmler ile sağlanırken “ticari trans-medya ekosistemi” olarak adlandırılmıştır

(Sasha, 2023:24). Transmedya hikâye anlatımı, birden fazla medya platformunu kullanmaktadır. Kısaca birden fazla anlatı bir araya gelerek daha büyük bir hikâye oluşturulmaktadır. Bu uygulamayı devasa bir bulmaca gibi düşünebiliriz. Her parça daha büyük bir anlatıya katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle süreç birikimlidir ve her parça hikâyeye arka hikâyeleri ve ikincil olay örgüsü gibi zenginlik katmaktadır (Rutledge, 2012).

Hikâye anlatımı, hikâyeyi etkili bir şekilde yaymak için çeşitli medyaları gerektirir ve çok çeşitli alternatif medya kanalları kullanılabilir (Bassano vd.2019: 12). Henry Jenkins'e göre transmedya hikâye anlatıcılığını, artık pasif bir izleyici olmayan, anlatı dünyasının yaratılmasına aktif olarak katılan bir izleyici ile etkileşimli bir ilişki oluşturmak için farklı medyalar aracılığıyla hikâyeler anlatmak olarak tanımlamıştır. Transmedya hikâye anlatımı, birden fazla platformda var olan etkileşimli bir anlatıdır. Bu olgu, anlatı yaratıcı sürecinin bir parçası olarak izleyicinin aktif katılımını sağlar. Ancak transmedya sadece aynı içeriğin farklı medyaya aktarılması değil, hikâyenin farklı bölümlerinin farklı medyalara dağılarak anlatının bütününe katkıda bulunmasıdır (Sasha, 2023: 23). Örneğin, TheMatrix serisinde önemli bilgiler üç canlı aksiyon filmi, bir dizi kısa animasyon, iki çizgi roman öyküsü koleksiyonu ve birkaç video oyunu aracılığıyla aktarılmıştır. Matrix evrenini anlamak için gereken tüm bilgileri elde etmek için başvurulabilecek tek bir kaynak veya kaynak metin yoktur (Jenkins, 2007). Kısaca transmedya hikâye anlatımı, gerçek veya sahte bir hikâyeyi birden fazla geleneksel ve dijital platform ve medyada anlatma, tasarlama ve paylaşma tekniğidir (Shahbazi, 2024).

Resim 3: Transmedya Hikâye Anlatımı, <https://dreamfarmstudios.com/blog/what-is-transmedia/>

2.3.Hikâye Anlatımında Yapay Zekâ Kullanımı

Hikâye yazarken standart bir yapay zekâ ile yapay zekâ hikâye oluşturucuları arasında önemli ayrımlar vardır. Hikâye oluşturmak için özel olarak eğitilmiş bir yapay zekâ, pazarlama için tasarlanmış bir yapay zekâdan çok daha farklı davranacaktır. Bu nedenle hikâye yazımına uygun yapay zekâdan yararlanılmalıdır.

Son dönemlerde yapay zekâ ile otomatik hikâye oluşturma uygulamada (Hernandez vd., 2014:146) kendine ciddi bir yer bulmuştur. Klasik anlamda hikâye oluşturma en zor yanı izleyicilerin duygusal tepkilerini ölçme konusunda yaşanmaktadır. Yapay zekâ bu sorunu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. “Yapay zekâ, bir hikâyenin duygusal çekiciliğini artıran bilgiler sağlayarak (örn; duyguları arttıracak bir müzik notası veya görsel imajı belirleyerek) yaratıcının çalışmalarını geliştirmektedir” (Chu vd. 2017:2).

Yöneticiler ve pazarlamacılar için hikâye anlatmanın önemi bilgi yaymanın ötesinde bir durumdur. Hikâye anlatımı ile duygular harekete geçirilmektedir. Bilhassa yapay zekâ kullanılarak üretilen hikâyeler yalnızca belirli bir tüketici segmentine göre değil, tüketicinin bireysel tercihlerine ve geçmişlerine göre uyarlanmasını sağlayarak hikâyeyi güçlendirmektedir (Vidrih ve Mayahi, 2023:5). Burada önemli olan duyguları anlamlandırabilmektir.

Hikâye anlatımında izleyicilerin duyguları çeşitli teknikler aracılığı ile ölçümlenebilmektedir. Örneğin; 3 boyutlu bilgisayar animasyonu filmi olan Up; karısı Ellie öldükten sonra Güney Amerika'ya uçmak için evine binlerce balon takan yaşlı Carl Fredricksen'in hayatını anlatmaktadır. Filmin çoğu Carl'ın macerası ile ilgilidir. Senaristler, yolculuğun karmaşık hikâyesini hızlıca anlatabilmek için müzik dışında sessiz bir sahne ve Carl'ın hayatından sahneler oynanmıştır. Grafik-1 izleyicilerin duygularının olumlu ve olumsuz nasıl değiştiğini göstermektedir (Chu vd. 2017:3-4).

Grafik 1:Görsel değer, makine tarafından 0'dan 1'e kadar bir ölçekte puanlanır. Puan ne kadar yüksek olursa, duygusal tepki de o kadar olumlu olur. (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Makineler Laboratuvarı), (Chu vd. 2017:4).

Yapay zekâ aracılığı ile insanların hangi durumlara, hangi duygusal tepkileri verdiği açıklanabilmektedir. Bu şekilde hazırlanan dijital içeriklerin hangi noktada tüketicinin dikkatini çektiğini anlamak kolaylaşacaktır. Dolayısıyla “Yapay zekâ destekli hikâyeler ile ilgi çekici ve kişiselleştirilmiş içerikler oluşturularak yaratıcılık artırılmış olacaktır” (Vidrih ve Mayahi, 2023:5). Dolayısıyla yapay zekâ hem hikâyelerin üretilmesinde hem de ölçümlemede etkili biçimde kullanılmaktadır.

Öte yandan yapay zekâ tarafından oluşturulan hikâye anlatımı için henüz emekleme aşamasında ancak potansiyeli çok büyüktür diyebiliriz. Makineler öğrenmeye ve gelişmeye devam ettikçe yaratabilecekleri hikâyeler daha da karmaşık ve ilgi çekici hale gelecektir (AIContentfy, 2023).Ancak günümüz açısından değerlendirildiğinde yapay zekâ tarafından üretilen hikâyelerin duygudan yoksun olduğunu söyleyebiliriz. “Buna rağmen etkili algoritmalara sahip yapay zekâ hikâye anlatıcıları geliştirilmeye devam etmektedir. Henüz geliştirilemeyen yönlerine rağmen yapay zekâ, çok miktarda veriyi işleme ve bunlardan öğrenme yeteneği sayesinde, hikâyeyi bireysel okuyucuya göre uyarlayarak benzeri görülmemiş bir kişiselleştirme sunabilir. Her okunduğunda değişen bir kitap veya bir video oyunu düşünüldüğünde yapay zekânın hikâye anlatıcılığına getirdiği potansiyel anlaşılacaktır” (Bron, 2023).

Yapay zekâ hikâye anlatımının pratikteki örneği pazarlama ve reklamcılıkta görülebilir. Markalar ilgi çekici anlatılar oluşturmak ve hedef kitlelerinin ilgisini çekmek için yapay zekâ tarafından oluşturulan içerikten giderek daha fazla yararlanmakta, GPT destekli yapay zekâ hikâye anlatıcısı gibi yapay zekâ destekli içerik oluşturucular ile tüketicilerde yankı uyandıran ilgi çekici hikâyeleri hızla üretebilmektedirler. Bu, işletmelerin benzersiz ve özelleştirilmiş marka anlatıları oluşturmaya, marka farkındalığını ve müşteri katılımını artırmasına olanak tanımaktadır (B12, 2023). Yapay zekâ ile geliştirilen hikâyeler sayesinde belirli müşteri tercihleriyle uyum sağlanabilmektedir. Daha da önemlisi yapay zekâ, pazarlama faaliyetleri için gereken zamanı ve çabayı azaltarak, geniş ölçekte içerik üretimine yardımcı olmakta, performans ölçümleri ve geri bildirimler yapılabilir (Vidrih ve Mayahi, 2023:7).

3. Hikâye Anlatım Örnekleri

3.1. Partiye davetlisiniz – SavoirFlair

SavoirFlair, Orta Doğu'nun moda ve kültür dergisidir. Anlatmaya çalıştıkları hikâye, benzersiz bir bölgesel üslup hikâyesidir. Bu filmde, lüks ve ayrıcalığı anlatmak üzere kendi hikâyesine sahip olan bir moda evi Gucci ile birlikte çalışıyorlar. Müzik, fotoğraf çekimleri, yazılı metinler ve Gucci'nin kıyafetlerini birleştiren multimedya hikâye anlatımı söz konusudur. Hikâyede izleyiciler hikâyenin bir parçası haline getirilerek duygularından yararlanılmaktadır (Keefe, 2024). Orta Doğulu Haleh Nia tarafından kurulan Savoir Flair, lüks hikâye anlatımında lider (LF, 2024) olarak değerlendirilmektedir.

Resim 4: SavoirFlair, <https://shorthand.com/the-craft/examples-of-brand-storytelling/index.html>,

<https://shorthand.com/the-craft/examples-of-brand-storytelling/index.html>

3.2. Herkes yıldız olabilir - Manchester City

Bir İngiliz spor klübü olan Manchester City içinanlatmak istenen hikâye: dünyanın her yerinden hayranlar ve oyuncular ile herkesin galibiyetleri birlikte kutlama şansısıdır. Kadınlar arasında en çok gol atan oyuncusu Georgia Stanwaybaşrol oynamaktadır. Geleneksel spor haberciliğinin aksine, sadece en son başarılarına veya oyun istatistiklerine odaklanılmadan sıradan bir genç kızın nasıl küresel bir yıldızla dönüştüğü hikâyede aktarılmaktadır (Keefe,

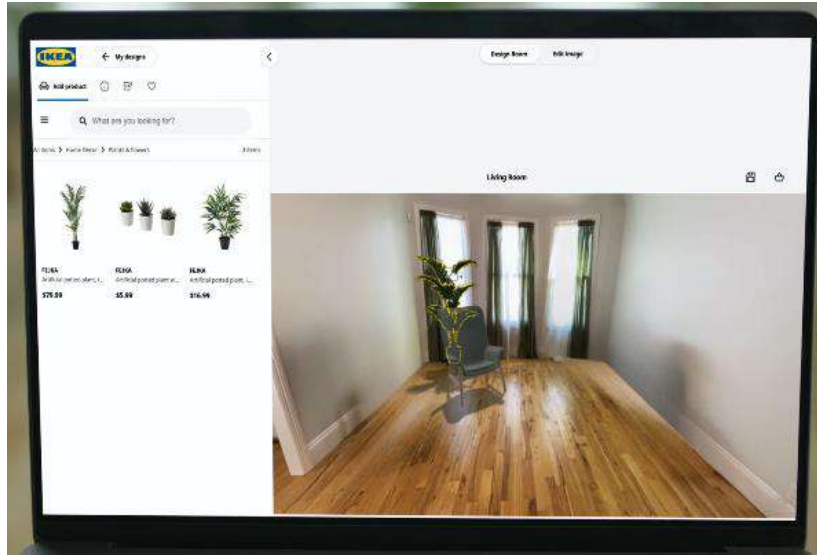
2024). Bu hikâye aynı zamanda kurulduğu günden bu yana kadın sporlarını desteklemeye kendini adanmış bir futbol kulübünün hikâyesi olarak ta ortaya çıkmıştır (Gravel, 2023).

Resim 5: Georgia Stanway, <https://www.toaststudio.com/en/articles/pg-volvo-and-other-examples-of-strong-brand-storytelling/>.

3.3. IKEA

IKEA, klasik anlamda mobilya satışı yapmayan bir işletmedir. Bu firma yaşam alanını yeniden hayal etmeye olanak tanıyarak, tüketicinin evini istediği gibi yeniden tasarlamaya imkân vermektedir. Pazarlama iletişimlerinde jargon kullanmadan basit ifadeler ile hikâyesini anlatmaktadır. Bu nedenle pazarlamasında ısrarcı satıcıları işe almamaya özen göstermektedir. Mobilya tüketicileri doğru boyutu, mükemmel rengi ve ideal malzemeyi bulmakta zorlandıkları için “*Odanıza Yerleştirin*” adlı bir uygulama kullanmaktadır (Bhargava, 2024; IKEA, 2024).

Resim 6: IKEA, <https://www.ikea.com/au/en/customer-service/mobile-apps/>.

3.4.TOMS

TOMS, marka anlatımını net bir şekilde iletmek için net bir dil ve görsel hiyerarşi kullanır. İşletme, “*hayatları iyileştirme*” ahlakına odaklanmaktadır. Bu sayfada izleyiciler, her TOMS satın alımının neye yönelik olduğu konusunda onları bilgilendiren bir resim ve kalın bir metinle karşılanıyor: “Her satın almada, TOMS ihtiyacı olan bir kişiye, birebir yardım edecektir”. Daha sonra TOMS, “*Ne Veriyoruz*” bölümünde daha kapsamlı bir döküm sunarak yaptığı hayır işleri hakkında bilgi vermektedir (Canva, 2024).

Resim 6: TOMS, <https://www.canva.com/learn/5-essential-elements-brand-storytelling/>

3.5. Patagonia

Patagonia, sürdürülebilir ve yüksek kaliteli ürünler yaratmaya odaklanan ve aynı zamanda müşterilere çevre üzerinde olumlu bir etki yaratma konusunda ilham veren bir outdoor giyim markasıdır (Gravel, 2023). Aynı zamanda çevre misyonu ile ilgili hikâyeye sahip uluslararası bir markadır. Misyon beyanı olan “Gezegeneimizi Kurtarmak İçin İş Yapıyoruz” sadece ürünü değil aynı zamanda web sitesinin yapısını ve içeriğini de oluşturmaktadır. Misyon beyanında, bir marka anlatısı oluşturmaya çalışıldığında ve tutarlılık korunmak istendiğinde iyi bir başlangıç olarak görülmektedir. Hikâyede Patagonia, karbon, su ve atık ayak izini azaltmak amacıyla bir program başlattığı aktarılmaktadır (Canva, 2024). Patagonia sürekli olarak “ÜRÜNLERİMİZİ SATIN ALMAYIN” mesajını vermektedir. Başlangıçta kulağa şaşırtıcı gelen bu mesaj ile Patagonia, sattıkları bir ürünün kullanılamaz ve tamir edilemez hale gelinceye kadar giyilmesi gerektiği hikâyesini anlatmıştır (Gravel, 2023).

Resim 7: Patagonia, <https://www.patagonia.com/home/>.

Sonuç ve Tartışma

Hikâye anlatımı, derin bir duygusal bağ kurduğu ve izleyicinin hayal gücünü harekete geçirdiği için güçlü bir ikna aracıdır. İlgi çekici bir hikâye yalnızca bilgi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda izleyicinin deneyimlerine ve değerlerine uygun bir anlatı yaratır. Özetle hikâye anlatımıkarmaşık fikirleri iletmenin güçlü bir yoludur (Sainsbury vd., 2024). Bu nedenle hikâye anlatımında iknanın önemli bir yeri vardır.

Hikâye anlatımında hangi mecranın seçilebileceği sorusuna uygun bir cevap vermek gerçekten zordur. Zira büyük bir hedef kitleye karmaşık bir konu aktarımı yapılmak isteniyor ise blog yazısı veya podcast seçilebilir. Eğer izleyicide heyecan yaratmak ve hemen akabinde harekete geçirmek istiyorsak video veya sözleri amaca yönelik bir müzik kullanılabilir. Kısaca bir hikâyenin mecrası; mesaj içeriğinin konusu, hedef kitlenin demografik özellikleri, ulaşılmak istenen amaç gibi birçok faktöre bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Hikâye anlatımındaki amaç tüketici davranışlarını etkilemek ve karar vermelerini yönlendirebilmek olduğu için izleyicileri etkileyebilecek içerikler hazırlanmalıdır. “*Hikâye anlatımının tetiklediği beyin aktivitesi günlerce sürebilir. Bu nedenle jargonlar, klişeler ve karmaşık kelimelerden kaçınılmalıdır*” (Bhargava. 2024). Buna karşın izleyici ile duygusal bağ kurabilmek ve heyecan uyandırabilmek için korkudan şakaya kadar pek çok psikolojik etki kullanılabilir.

Hikâye için en iyi mecrayı seçmenin ilk adımı, hikâyenin neden anlatıldığını netleştirmektir. Kısaca hikâyenin asıl amacı nedir? Hedef kitleyi bilgilendirmek, ikna etmek, eğlendirmek, ilham vermek veya eğitmek mi isteniyor? Dolayısıyla mesajın en etkili bir şekilde iletilebileceği bir ortam seçilmelidir (Oluwagbemiga vd. 2024). Hedef kitle ayrıntılı biçimde bilgilendirilecekse blog yazısı veya podcast öne çıkmaktadır. Hedef kitle ikna edilecekse video veya sunum tercih edilebilir. Hedef kitle eğlendirilmek isteniyorsa sosyal medya gönderisi veya video seçilebilir.

Daha önce de ifade edildiği gibi hedef kitlenin demografik özellikleri, tercihleri, motivasyonları, ilgi alanları, içerikleri nasıl tükettikleri ve beklentileri de bilinmelidir (Oluwagbemiga vd. 2024). Örneğin gençler mobil cihazları, sosyal medyayı daha çok tercih ederlerken daha ileri yaşlar için veya daha bol zamanı olanlar için yazılı metinler ilgi çekici olabilmektedir. Hedef kitle hikâyeyi dinlerken başka bir iş ile meşgul olmak zorundaysa dinlenebilecek bir podcast seçilebilir. Hedef kitle araştırmaya ve öğrenmeye meraklı, detaylar konusunda daha hassas ise uzun bir blog yazısı ya da diğerleri için daha sıkıcı kabul edilebilecek bir video tercih edilebilir. Hikâyede çok fazla veri varsa grafikler, çizelgeler, resimler kullanılabilirken birden fazla senaryosu olan hikâyelerde sunumlar tercih edilebilir. Hikâye ile izleyicilere ait bilgiler ölçümlenmek isteniyorsa bloglar tercih edilebilir. Sözsüz bir anlatım tercihinin olması halinde ise yazılı, resimli veya video anlatımlı hikâyelerin kullanılması söz konusudur. Son olarak “Robot Seçimi” gibi izleyicilerin hikâyenin sonucunu belirlediği etkileşimli hikâyelerde podcast'lerin kullanılması daha uygundur.

Kaynak:

- ACademi (2024). *İkna Stratejileri Nelerdir?*, <https://akademi.alarko-carrier.com.tr/sosyal-ogrenme/ikna-stratejileri-nelerdir>, (Erişim Tarihi: 17.03.2024).
- Anadolu Üniversitesi (2024). *Önce Küçük, Sonra Büyük Rica Tekniği (Foot-in-the-door Tekniği)*, <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=64796>, (Erişim Tarihi: 02.04.2024).
- AIContentfy (2023). *The Art of AI-Generated Storytelling*, <https://aicontentfy.com/en/blog/art-of-ai-generated-storytelling>, (Erişim Tarihi: 01.04.2024).
- Arabacı Ş. (2023). *İkna Etmek, İkna Edilmekten Çok Daha Zor Bir Süreçtir*. <https://www.iienstitu.com/blog/ikna-teknikleri-kavramlari-ve-anlamlari>, (Erişim Tarihi: 17.03.2024).

- ArsitonunEthos, Pathos, Logos Üçlemesi (2014).<https://pazarlamaturkiye.com/aristonun-ethos-pathos-logos-uclemesi/>
- Avansas (2019). **İkna Teknikleri Rehberi: İkna Etme Teknikleri Nelerdir?**<https://www.avansas.com/blog/ikna-teknikleri-rehberi-ikna-etme-teknikleri-nelerdir>, (Erişim Tarihi: 17.03.2024).
- Bahargava V. (2024). **Guide to Storytelling Marketing (No Matter How Boring Your Business Is)**, <https://storychief.io/blog/complete-guide-storytelling-content-marketing>, (Erişim Tarihi: 06.03.2024).
- B12 (2023). **Creating Compelling Narratives With AI Storytelling**, <https://www.b12.io/resource-center/ai-how-to-guides/creating-compelling-narratives-with-ai-storytelling.html>, (Erişim Tarihi: 22.03.2024).
- Bassano C., Barile S., Piciocchi P., Spohrer J.C., Landolo F. ve Fisk R. (2019). **Storytelling About Places: Tourism Marketing in The Digital Age**, Cites 87(2019):10-20, <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.12.025>.
- Brito J.M.S. ve Saraiva P.M. (2022). **Storytelling: An Analysis of Applicability in Strategic Marketing Planning in a Healthcare Company in Crato –CE**, Id on LineRev. Psic. 16(59):234-249, DOI: 10.14295/online.v16i59.3387.
- Bron D. (2023). **AI And the Future of Storytelling**, <https://www.linkedin.com/pulse/ai-future-storytelling-how-machine-learning-narrative-daniel-bron>, (Erişim Tarihi: 22.03.2024).
- Canva (2024). **5 Essential Elements of Brand Storytelling**, <https://www.canva.com/learn/5-essential-elements-brand-storytelling/>, (Erişim Tarihi: 27.03.2024).
- Chu E., Dunn J., Roy D., Sands G. ve Stevens R. (2014). **AI in Storytelling: Machines as Cocreators, Computers Don't Cry During Sad Stories, But They Can Tell When We Will**, McKinsey & Company, Consumer Tech and Media December 2017.
- Co E. (2014). **The Trick Servers Can Use to Get Higher Tips**, <https://www.popsugar.com/smart-living/give-candy-bill-increase-tipping-33844428>, (Erişim Tarihi: 17.03.2024).
- D'Angelo C. (2022). **How to Write an Authentic Brand Story**, <https://brandfolder.com/resources/how-to-write-brand-story/>, (Erişim Tarihi: 27.03.2024).
- Deschineau P. (2019). **Crafting Your Brand Story in 7 Simple Steps**, <https://www.commonwealth.com/insights/crafting-your-brand-story-in-7-simple-steps>, (Erişim Tarihi: 27.03.2024).
- Dikyar G. (2024). **İş Yaşamında İkna Teknikleri Nedir? Nasıl Uygulanır?**<https://toptalent.co/is-yasaminda-ikna-teknikleri-nedir-nasil-uygulanir>, (Erişim Tarihi: 16.03.2024).
- Dreamfarm (2024). **What is transmedia storytelling? Theory to practice + Examples & Case Studies**, <https://dreamfarmstudios.com/blog/what-is-transmedia/>, (Erişim Tarihi: 19.03.2024).
- eOfis (2024). **İkna Teknikleri Nedir? En Etkili İkna Yöntemleri Nelerdir?**<https://www.eofis.com.tr/blog/ikna-teknikleri-nedir-en-etkili-ikna-yontemleri-nelerdir>, (Erişim Tarihi: 17.03.2024).
- Fraye B. (2003). **Storytelling That Moves People**, Harvard Business Review, June 2003.

- Gemba (2024). *İkna Teknikleri ve İkna Teknikleri Örnekleri*, <https://gembaakademi.com/blog-ikna-teknikleri/>, (Erişim Tarihi: 02.04.2024).
- Gökhan Rakıcı A. (2016). *İknâ Etmek için 7 Temel Yöntem*, https://www.surekligelisim.com.tr/dosya/makale/Ikna_icin_7_Temel_Yontem_Arif_Gokhan_Rakici_1652.pdf, (Erişim Tarihi: 17.03.2024).
- Gonzalez-Fuentes M.,Robertson K.R. ve Davis J.C. (2021). *Creativity As a Reflective Learning Exercise: Informing Strategic Marketing Decisions Through DigitalStorytelling*, Marketing EducationReview, 31(2):138–146, <https://doi.org/10.1080/10528008.2021.1907201>.
- Gravel A. (2023). *Linking storytelling to your brand can be easy. But what are the best practices in how brands integrate strong emotional responses to their initiatives?*, <https://www.toaststudio.com/en/articles/pg-volvo-and-other-examples-of-strong-brand-storytelling/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2024).
- Greif M.(2024). *Using PersuasionTechniquesto Drive HigherConversions*, <https://sitetuners.com/blog/using-persuasion-techniques-to-drive-higher-conversions/>, (Erişim Tarihi: 27.03.2024).
- Hasgül G. (2023). *10 Madde ile Müşteri Nasıl İkna Edilir?*,<https://istanbulbogazicienstitu.com/10-madde-ile-musteri-nasil-ikna-edilir>, (Erişim Tarihi: 16.03.2024).
- Hernandez S.P., Bulitko V. ve Hilaire E.S. (2014). *Emotion-Based Interactive Storytelling with Artificial Intelligence*, Vol. 10 No. 1 (2014): Tenth Artificial Intelligence and Interactive Digital Entertainment Conference(AIIDE 2014).DOI: <https://doi.org/10.1609/aiide.v10i1.12721>.
- IKEA (2024). *IKEA App*, <https://www.ikea.com/au/en/customer-service/mobile-apps/>, (Erişim Tarihi: 31.03.2024).
- Ingov P. (2024). *Types of Storytelling: The Multifaceted Art of Narrative*, <https://www.youtube.com/watch?v=6v-6rt51C14>, (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Jenkins H. (2007). *TransmediaStorytelling 101*, http://henryjenkins.org/blog/2007/03/transmedia_storytelling_101.html, (Erişim Tarihi: 26.03.2024).
- Jheng Y. ve Yueh H.(2023). *Online StorytellingStrategies in Agricultural Product Marketing:A Mixed-methodsApproach*, Journal of Libraryand Information Studies 21(1):67-102.[https://doi.org/10.6182/jlis.202306_21\(1\).067](https://doi.org/10.6182/jlis.202306_21(1).067).
- Kan M. (2024). *İletişim ve İkna*, https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mursel.kan/127825/5-6_%C4%B0leti%C5%9Fim%20ve%20%C4%B0kna_kavram_Beceri.pdf, (Erişim Tarihi: 16.03.2024).
- Kaya U. (2024). *Sen Ben Anlayışı ve Biz Bilinci*, <http://www.antalyaozelegitim.com/blog/kisisel-gelisim/sen-ben-anlayisi-ve-biz-bilinci.html>, (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Kavcar L. (2020). *Temel İkna Teknikleri Nelerdir?*,<https://gembaakademi.com/blog-ikna-teknikleri/>, (Erişim Tarihi: 16.03.2024).
- Keefe C. (2024). *11 PowerfulExamples of BrandStorytelling*, <https://shorthand.com/the-craft/examples-of-brand-storytelling/index.html>, (Erişim Tarihi: 31.03.2024).

- Keil F. (2022). *Merakinizi Nasıl Canlandırabilirsiniz?*, <https://kemalsayar.com/haftaninyazisi/merakinizi-nasil-canlandirirsiniz>, (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Köse G. ve Yeygel Çakır S. (2019). Markaların Dijital Pazarlama Çağında Tüketicileri Etkileşime İkna Etme Yolları: Influencer Pazarlama ve İçerik Pazarlamasına İlişkin Kavramsal Bir Çalışma, KOSBED, (38): 205-222.
- Kyamko M. (2024). *How to Tell a Compelling Brand Story About Your Business [Guide + Examples]*, <https://www.crowdspring.com/blog/brand-story/>, (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Kvítková Z. ve Petru Z. (2021). *Approaches to Storytelling And Narrative Structures in Destination Marketing*, Tourism in Southern and Eastern Europe, 6:425-438, <https://research.ebsco.com/c/6s5zai/viewer/pdf/b676nqa74f>, (Erişim Tarihi: 26.03.2024).
- LF (2024). *Louise Find Interior & Design*, <https://www.louisefindliving.dk/product-page/savoir-flair>, (Erişim Tarihi: 26.03.2024).
- Loktionova M. (2023). *Brand Storytelling: The Definitive 2024 Guide (With Examples)*, https://www.semrush.com/blog/definitive-guide-to-brand-storytelling/?kw=&cmp=EE_SRCH_DSA_Blog_EN&label=dsa_pagefeed&Network=g&Device=c&utm_content=683809340152&kwid=dsa-2264710306925&cmpid=18361923498&agpid=156456447797&BU=Core&extid=121450662720&adpos=&gad_source=1&gclid=EAIAIQobChMI85epuOaDhQMVBUIBAh19Hwr7EAAAYAAAEgJZQ_D_BwE, (Erişim Tarihi: 18.03.2024).
- Maven (2023). *15 Storytelling Techniques and How to Use Them*, <https://maven.com/articles/storytelling-techniques>, (Erişim Tarihi: 28.03.2024).
- McDougal E.R., Syrdal H.A., Gravois R. ve Kemp A.F. (2021). *The Power of Story: Using Storytelling to Increase Students' Confidence and Competence in Applying Marketing Concepts*, Marketing Education Review 2021, 31(2):119–124, <https://doi.org/10.1080/10528008.2020.1853573>.
- Oluwagbemiga S., Sheth B. ve Shinde R. (2024). *How Do You Select The Perfect Medium For Your Story?*, <https://www.linkedin.com/advice/1/how-do-you-select-perfect-medium-your-story-skills-storytelling>, (Erişim Tarihi: 03.04.2024).
- Patagonia (2024). <https://www.patagonia.com/home/>. (Erişim Tarihi: 04.04.2024).
- Romano J. (2022). *What is a Compelling Brand Story and How to Create One*, <https://www.wix.com/blog/brand-story>, (Erişim Tarihi: 29.03.2024).
- Rutledge P. (2012). *What is Transmedia Storytelling?*, <https://www.pamela.rutledge.com/speaking-consulting-2/transmedia-storytelling-is-the-future-of-communication/transmedia-storytelling/what-is-transmedia-storytelling/>, (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Sahabhazi N. (2024). *All You Need to Know About Transmedia Storytelling*, <https://pixune.com/blog/transmedia-storytelling/>, (Erişim Tarihi: 31.03.2024).
- Sainsbury J., Ram K. ve Mbogo J. (2024). *How can storytelling help you persuade others?*, <https://www.linkedin.com/advice/3/how-can-storytelling-help-you-persuade>, (Erişim Tarihi: 28.03.2024).

- Salazar C. (2024). *Persuasion in the Digital Age: The Art of Influence in a Connected World*, <https://dtswe.org/persuasion-in-the-digital-age-the-art-of-influence-in-a-connected-world/>, (Erişim Tarihi: 28.03.2024).
- Sasha S. (2023). *The Impact of Transmedia Storytelling in Modern Marketing*, CONTEXT / KOHTEKCT 27:23-31, VDK 658.8:791-24.
- Slobodová Z. (2023). *Storytelling Method As A Marketing Communication Tool in The Tourism Industry*, Društvena I Tehnička Istraživanja“-godina IX, br.1:3-14, <https://research.ebsco.com/c/6s5zai/viewer/pdf/6imqo5ctav>, (Erişim Tarihi: 26.03.2023).
- Spanjaard D., Garlin F. ve Mohammed F. (2023). *Tell Me a Story! Blending Digital Storytelling Into Marketing Higher Education for Student Engagement*, Journal of Marketing Education, 45(2):167–182, DOI: 10.1177/02734753221090419.
- Sung E., Han D., Choin Y.K., Gillespie B., Couperus A. ve Koppert M. (2023). *Augmented Digital Human Vs. Human Agents in Storytelling Marketing: Exploratory Electroencephalography And experimental Studies*, Psychol Mark. 2023;40:2428–2446, DOI: 10.1002/mar.21898.
- Vergara R.A.G. ve Vergara K.C.S. (2023). *Storytelling in the Classroom: Why it Matters in Event Marketing Education*, International Journal of Multidisciplinary: Applied Business And Education Research, 4(8):2847–2852, <http://dx.doi.org/10.11594/ijmaber.04.0822>.
- Vidrih M. ve Mayahi S. (2023). *Generative AI-Driven Storytelling: A New Era For Marketing*, <https://8303d3e493133b9b937b9684793ab2f814c189c3.vetisonline.com/ftp/arxiv/papers/2309/2309.09048.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.03.2024).

DARK SIDES OF I-DEALS IN ORGANIZATION MANAGEMENT'S LANIAKEA

Assoc. Prof. Dr. Dr. Fahri ÖZSUNGUR (Atty., LL.M)
Three Ph.D. & Two Associate Professorship & Lawyer

"Associate Professor at Management and Strategy"

"Associate Professor at Social Work"

Mersin University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Department of Labor Economics and Industrial Relations

[Lawyer & Family and consumer sciences Ph.D. & Business Ph.D. & Private Law- Doctor of Law]

Member of the Union of Turkish Bar Associations (Register No: 65177)

Member of Adana Bar Association (Register No: 3593)

Web: t.ly/Pq4n

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6567-766X>

SCOPUS ID: 57208054751

LinkedIn: <https://tr.linkedin.com/in/fahriozsungur>

Address: Faculty of Economics and Administrative Sciences, Mersin University, Çiftlikköy
Campus-33342, Yenişehir / Mersin

This research was approved by the Mersin University Ethical Committee (No: 71)

Abstract

The aim of the study is to reveal the effects and hidden facets of i-deals in the context of blue-collar workers. The interpretative phenomenology method was adopted in the study. The research was conducted with 214 i-deals beneficiary blue-collar workers, 196 human resource employees, and 196 employers. Based on the research findings, seven types of i-deals were identified in the context of opportunities for blue-collar workers: conflict-based i-deals, gender-based i-deals, volunteer-based i-deals, compelling i-deals, compulsory i-deals, corporate i-deals, discourse-based i-deals. The results showed that conflict-based i-deals cause time/delays, security and procurement/logistics risks, and administrative weaknesses. Findings regarding the determination of negotiation strategies revealed the intersections of voluntary, personalized, hidden, and open agreements with seven types of i-deals. Hidden agreements matched four types of i-deals (conflict-based i-deals, gender-based i-deals, compelling i-deals, compulsory i-deals). Findings related to the limitations of i-deals revealed limitations related to conflict/harmony, cyber, organizational culture and behaviors, strategic deviations, and human resource management.

Keywords: Idiosyncratic deals, pandemic i-deals, cyber i-deals, organizational Laniakea

BİRİNCİ BASAMAK SAĞLIK HİZMETLERİNDE KURUM DÜZEYİNDE KİŞİYE YÖNELİK HİZMET KAPSAYICILIĞININ DEĞERLENDİRMESİ: KAMU VE ÖZEL HASTANELER YÖNÜYLE ARAŞTIRILMASI

EVALUATION OF PERSONALIZED SERVICE COMPREHENSIVENESS AT THE INSTITUTIONAL LEVEL IN PRIMARY HEALTH CARE SERVICES: INVESTIGATION OF PUBLIC AND PRIVATE HOSPITALS

Asst. Prof. Dr. Ömer Faruk ŞARKBAY

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000-000000000000

Özet

Sağlığın teşviki, koruyucu sağlık hizmetleri ile teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin bir arada verildiği, bireylerin hizmete kolayca ulaşabildikleri, düşük maliyetle etkin ve yaygın sağlık hizmeti sunumunu ifade eden birincil basamak sağlık hizmetinin birbiri ile bağımlı biçimde etkileşim halinde olan işletmeler kurum düzeyindedirler. Burada kişiye yönelik sağlık hizmetinde kapsayıcılık olarak tüm sağlık süreçlerinde ayırım yapmadan kapsam olarak geniş çerçevede ele alınması olarak ifade edilen durumun hastalara ulaştırılması konusunun değerlendirilmesidir. Toplumda yaygın görülen sağlık gereksinimlerinin ulaşılabilir olması ve kapsayıcılık boyutlarıyla sunulması ve düzenlenmesi sürecinde sağlık hizmetlerinin tüm birimler arasında iletişimin sağlanarak ulaşılır olması sonucunda hasta sonuçlarının daha etkin ilişkili olduğu süreçleri kapsamaktadır. Kamu ve özel hastanelerin sunduğu bu hizmet sürecinin tamamlanmasındaki farklılık ve benzerliklerinin belirlenmesi de önem arz etmektedir.

Bu çalışma ile bireylerin gereksinim duyduğu birincil sağlık hizmetlerinin kurumsal düzeyde kişilere yönelik olarak kapsayıcılık durumlarının değerlendirilmesi ve bunun kamu ile özel hastaneler boyutuyla kıyaslanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda İstanbul ili Avrupa yakasında bulunan özel ve kamu hastanelerindeki hastalara yönelik uygulanan anketlerle elde edilen veriler SPSS istatistik programıyla analiz edilmiştir. Yapılan Anova ve t-tesleri neticesinde gelir ve eğitim seviyesine bağlı olarak hizmetlerin kapsayıcılık düzeylerinde özel hastanelerin etkin olduğu kamu hastanelerin ise temel düzeyde yalnızca belli bir kesime etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmanın kapsayıcılık olarak Türkiye'nin diğer illerinde de farklı demografik değişkenler düzeyinde tekrar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birincil Basamak Sağlık Hizmeti, Kişiye yönelik Sağlık Hizmeti, Kamu Hastanesi, Özel Hastane, Kurum Düzeyinde Sağlık Hizmeti

Abstract

Primary health care, which refers to the provision of effective and widespread health services at low cost, where health promotion, preventive health services, diagnosis, treatment and rehabilitation services are provided together, where individuals can easily access the service, are businesses that interact with each other in an interdependent manner, at the institutional level. Here, it is the evaluation of the issue of delivering the situation, which is expressed as inclusiveness in personalized health care, to the patients in a broad scope, without discrimination, in all health processes. It covers the processes in which patient outcomes are more effectively related as a result of health services being accessible by ensuring communication between all units in the process of making health needs common in society accessible and presenting and regulating them with inclusive dimensions. It is also important to determine the differences and similarities in the completion of this service process offered by public and private hospitals.

This study aims to evaluate the comprehensiveness of the primary health care services needed by individuals at the institutional level and compare it with the size of public and private hospitals. In this context, the data obtained from the surveys applied to patients in private and public hospitals on the European side of Istanbul were analyzed with the SPSS statistical program. As a result of ANOVA and t-tests, it was concluded that private hospitals are effective in the coverage levels of services depending on income and education level, while public hospitals only affect a certain segment at the basic level.

It is recommended that this study be repeated in other provinces of Turkey at the level of different demographic variables for comprehensiveness.

Key Words: Primary Health Care, Personal Health Service, Public Hospital, Private Hospital, Institution Level Health Service

**INFLUENCER PAZARLAMANNIN MARKA TANITIMI VE
KONUMLANDIRMASINA ETKİSİ: ÖZEL HASTANELER ÖRNEĞİ**
THE EFFECT OF INFLUENCER MARKETING ON BRAND PROMOTION AND
POSITIONING: EXAMPLE OF PRIVATE HOSPITALS

Asst. Prof. Dr. Murat BAŞAL
İstanbul Gelişim Üniversitesi – M.Y.O
ORCID: 0000-0003-1440-659X

Özet

Hayatın birçok alanını kolaylaştıran ve ekili iletişim olanağı sağlayan sosyal medyanın pazarlama alanında etkisi sürekli artmaktadır. İşletmeler için önemli bir alan konumunda olan sosyal medya ürün ve hizmetlerin tanıtımında daha sık kullanılır olmaktadır. Sosyal medya da takipçileriyle içerik oluşturarak paylaşım yapıp etkilemeye çalışan influencerlar pazarlamadaki yerlerini güçlendirmektedir. İşletmenin ürün ve hizmetini değerlerinden ayırmaya yarayan işaretlerden olan markanın müşterilerce bilinirliği artıracak tanıtımının yapılması gerekli olmaktadır. Bunun yanında markanın müşteriye sunacağı benzersiz değere bağlı olarak ürünün rakiplerine göre tüketici tarafından nasıl görüldüğü konumlandırılmasıyla ilişkilidir. Çalışmadaki amaç influencerların yaptığı pazarlama çalışmalarında işletmelerin markalarını tanıtım ve konumlandırmasında etki durumunun belirlenmesi ve bunun özel hastanelere yönelik olmasıdır. . Bu doğrultuda oluşturulan model ve hipotezlere bağlı olarak anket formu Google Formda oluşturulmuştur. Veriler internet üzerinden on-line biçimde toplanmaya çalışılmıştır. Toplanan veriler SPSS istatistik programıyla analiz edilmiştir. Bu süreçte yapılan ANOVA ve t testleri neticesinde hipotezlerimizin doğruluğu ispatlanmıştır. Sonuç olarak influencer pazarlamanın marka tanıtımı ve konumlandırmasında önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik dijital pazarlamanın diğer boyutlarıyla ilgili olarak marka konumlandırma süreçlerinin durum araştırmalarının yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Influencer Pazarlama, Marka Tanıtımı, Marka Konumlandırma, Sosyal Medya

Abstract

The influence of social media, which facilitates many areas of life and provides effective communication opportunities, in the field of marketing is constantly increasing. Social media, which is an important area for businesses, is being used more frequently in promoting products and services. Influencers who try to influence and share content with their followers on social media strengthen their place in marketing. It is necessary to promote the brand, which is one of the signs that distinguish the product and service of the business from its values, to increase awareness among customers. In addition, depending on the unique value that the brand will offer to the customer, how the product is viewed by the consumer compared to its competitors is related to its positioning. The aim of the study is to determine the impact of influencers' marketing efforts in promoting and positioning the brands of businesses and to target private hospitals. . Depending on the models and hypotheses created in this direction, the survey form was created in Google Form. An attempt was made to collect data on-line over the internet. The collected data were analyzed with the SPSS statistical program. As a result of ANOVA and t tests performed in this process, the accuracy of our hypotheses was proven. As a result, it has been concluded that influencer marketing has a significant impact on brand promotion and positioning. For future studies, it is recommended to conduct case studies of brand positioning processes regarding other dimensions of digital marketing.

Keywords: Influencer Marketing, Brand Promotion, Brand Positioning, Social Media

**TURİZM İŞLETMLERİNDE YARATICILIK ÖRGÜT PERFORMANSI
İLİŞKİSİNDE DUYGUSAL ZEKÂNIN ROLÜ**
THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN
CREATIVITY AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN TOURISM BUSINESSES

Lecturer Dr. Cemile ŞEKER

Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm
Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
ORCID: 0000-0002-9150-6845

Asst. Prof. Dr. Aslı KAYA

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
Sağlık Yönetimi,
ORCID: 0000-0001-6818-3868

Lecturer Damla KARADAYI

Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm
Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
ORCID: 0009-0004-9695-1720

Özet

Bu çalışmanın amacı, turizm işletmelerinde yaratıcılık örgüt performansı ilişkisinde duygusal zekânın rolü tespit etmektir. Çevrenin sürekli değişmesi, işletme bilgisinin güncellenmesini, işletmelerin rekabet edebilme yeteneğini sürekli geliştirmesini ve kendini sürekli yenilemesini zorunlu hale getirmiştir. Örgütlerin varlığını sürdürebilmesi, sürekli yenilikçi olmasını ve buna bağlı olarak da sürekli öğrenmesini gerektirmektedir. Rekabetçi çevre koşulları, örgütleri rakiplerine karşı avantaj elde etmek için daha esnek ve alternatif stratejiler belirleyebilen bir yapıya zorlamaktadır. Yaratıcılık ve duygusal zekâ, yoğun rekabet koşullarında işletmeleri geleceğe taşıyacak vizyonun oluşturulmasına ve örgüt içinde bir kültür olarak yerleşmesine yardımcı olan stratejik adımlarda rakiplere göre avantaj elde etmede önemli rol oynar. Bu bağlamda yaratıcılık, örgüt performansı ve duygusal zekâ arasındaki ilişkiler örgütlerin başarısı için önem arz edebilir. Yazın taraması sonucu bu değişkenler arasında yapılan çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkileri ele alan çalışmaların yetersizliği, araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Yaratıcılığın ve duygusal zekânın, örgüt performanstaki rolünü bu üç değişken arasındaki ilişkileri, etkilerini analiz etmek için yapılan bu çalışma, yöneticilere rehberlik ederek işletmenin rekabet avantajını artıracaktır. Bu üç değişken arasındaki ilişkiyle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması ve literatüre yeni ilişkilerin eklenmesi açısından çalışma önem arz etmektedir. Çalışmada, verilerin toplanması için anket tekniği kullanılmıştır. Anket 4 bölümden oluşmuştur. Ankette;1.bölümde katılımcılarla ilgili demografik bilgiler, 2.Bölümde örgüt performansı, 3.bölümde duygusal zekâ, 4.bölümde yaratıcılık ile ilgili ifadeler bulunmaktadır. Veri toplama aracı olarak 3 tane ölçekten yararlanılmıştır. Çalışma için tüm ölçekler 5'li Likert ölçeği şeklinde düzenlenmiştir. Çalışma kapsamındaki bütün ölçeklerin iç tutarlılığını ölçmek amacıyla güvenilirlik testi, tüm ölçeklerin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi ve değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılacaktır. Ayrıca, hipotezleri test etmek ve değişkenlerle ilgili doğrudan ve dolaylı etkileri belirlemek amacıyla yapısal eşitlik modeli yöntemi kullanılacaktır. Beklenen sonuç, yaratıcılığın

ve duygusal zekânın örgüt performansı üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisinin ve yaratıcılık örgüt performansı ilişkisinde, duygusal zekânın hem aracılık hemde düzenleyicilik rolünün tespit edilmesidir.

Anahtar kelimeler: Yaratıcılık, Duygusal Zekâ, Örgüt performansı

Abstract

The aim of this study is to determine the role of emotional intelligence in the relationship between creativity and organizational performance in tourism businesses. The constant change of the environment has made it necessary to update business knowledge, to constantly improve the competitiveness of businesses and to constantly renew themselves. For organizations to survive, it requires them to be constantly innovative and, accordingly, to constantly learn. Competitive environmental conditions force organizations to have a structure that is more flexible and able to determine alternative strategies in order to gain an advantage over their competitors. Creativity and emotional intelligence play an important role in gaining an advantage over competitors in strategic steps that help create the vision that will carry businesses to the future in intense competitive conditions and establish it as a culture within the organization. In this context, the relationships between creativity, organizational performance and emotional intelligence may be important for the success of organizations. As a result of the literature review, it was determined that the studies conducted among these variables were insufficient. The inadequacy of studies dealing with the relationships between the variables of the research constitutes the justification of the research. This study, which was conducted to analyze the role of creativity and emotional intelligence in organizational performance, the relationships between these three variables, and their effects, will increase the competitive advantage of the business by guiding managers. The study is important because no study has been found on the relationship between these three variables and new relationships are added to the literature. In the study, survey technique was used to collect data. The survey consisted of 4 parts. The survey will include demographic information about the participants in the 1st section, organizational performance in the 2nd section, emotional intelligence in the 3rd section, and creativity in the 4th section. Three scales were used as data collection tools. All scales for the study were arranged as a 5-point Likert scale. Reliability testing will be performed to measure the internal consistency of all scales within the scope of the study, confirmatory factor analysis will be performed to determine the construct validity of all scales, and correlation analysis will be performed to determine the relationships between variables. Additionally, the structural equation modeling method will be used to test the hypotheses and determine the direct and indirect effects related to the variables. The expected result is to determine the positive significant effect of creativity and emotional intelligence on organizational performance and the mediating and moderating role of emotional intelligence in the creativity-organizational performance relationship.

Keywords: Creativity, Emotional Intelligence, Organizational performance

**12 YILLIK KESİNTİSİZ EĞİTİMLE BİRLİKTE İLKOKULLARDA YAŞANAN
İSTATİSTİKSEL DEĞİŞİMLER**
STATISTICAL CHANGES IN PRIMARY SCHOOLS WITH 12 YEARS OF
UNINTERRUPTED EDUCATION

Dr. Veysel GÖÇER

Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye,
ORCID: 0000-0002-9242-6863

Lecturer Dr. Ender ÖZEREN

Dicle Üniversitesi, Çermik Meslek Yüksek Okulu, Diyarbakır, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4605-8120

Gülşen ÖZEREN

Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye,
ORCID: 0009-0008-3144-6319

ÖZET

Yapılan araştırmada Türkiye’de 2011-2012 eğitim-öğretim yılından itibaren kesintisiz on iki yıllık eğitime geçilmesi ile birlikte ilkokullarda öğrenci, öğretmen, derslik ve okul sayısında nasıl bir değişimin olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın belirtilen amacı doğrultusunda “Türkiye’de son on yılda ilkokul sayısında değişim nasıl olmuştur?”, “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki derslik sayılarında değişim nasıl olmuştur?”, “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki öğrenci sayılarında değişim nasıl olmuştur?”, “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki öğretmen sayılarında değişim nasıl olmuştur?” ve “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki okullaşmada değişim nasıl olmuştur?” alt problemlere cevap aranmıştır. İfade edilen amaçlar ve alt problemler çerçevesinde araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihsel yöntem tercih edilmiştir. Araştırmanın verileri, doküman incelemesi yolu ile toplanmıştır. Araştırmada veri kaynağı olarak Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yıllık olarak yayınlanan istatistiki verilerden faydalanılmıştır. Veriler içerik analizi yolu ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye’de ilkokul sayısında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren düşüş yaşanmıştır. İlkokullardaki derslik sayılarında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre paralel bir düşüş veya artış olmadığı belirlenmiştir. Okul sayısından farklı olarak derslik sayısında okul sayısına göre farklı bir durum tespit edilmiş olup, artışın yaşandığı belirlenmiştir. İlkokullardaki öğrenci ve öğretmen sayıları ile okullaşma oranında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre bazı yıllarda düşüş ve artışlar olmasına rağmen önemli bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İlkokul, 12 Yıllık Kesintisiz Eğitim, Değişim

ABSTRACT

The aim of the research was to determine what kind of change there was in the number of students, teachers, classrooms and schools in primary schools with the transition to twelve years of uninterrupted education in Turkey as of the 2011-2012 academic year. In line with the stated purpose of the research, "How has there been a change in the number of primary schools in Turkey in the last ten years?", "How has there been a change in the number of classrooms in primary schools in Turkey in the last ten years?", "How has there been a change in the number of students in primary schools in Turkey in the last ten years?" , “How has the number of

teachers in primary schools changed in Turkey in the last ten years?” and “How has the enrollment in primary schools changed in the last ten years in Turkey?” Answers to sub-problems were sought. Within the framework of the stated aims and sub-problems, the historical method, one of the qualitative research methods, was preferred in the research. The data of the research was collected through document review. Statistical data published annually by the Ministry of National Education was used as the data source in the research. The data were analyzed through content analysis. As a result of the research, there has been a decrease in the number of primary schools in Turkey since the 2012-2013 academic year. It has been determined that there has been no parallel decrease or increase in the number of classrooms in primary schools over the years since the 2012-2013 academic year. Unlike the number of schools, a different situation was detected in the number of classrooms according to the number of schools, and it was determined that there was an increase. It has been determined that there is no significant change in the number of students and teachers in primary schools and the schooling rate, although there have been decreases and increases in some years since the 2012-2013 academic year.

Keywords: Türkiye, Primary School, 12 Years of Continuous Education, Change

1.GİRİŞ

Eğitim, toplumun yaşamını ve standartlarını belirleyen, kültürün milli değerler çerçevesinde nesilden nesile sağlıklı bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Eğitim, mükemmel bir insan yaratmak için toplumsal yaşamın temel ilkelerini koruyan, geliştiren ve iyileştiren güçlü dinamik bir faktördür (Gümüş, 2015). Eğitim, insan yaşamı kadar eski olan, insan ve toplumsal yaşamın temel gereksinimi haline gelmiştir. Bilginin niteliğine, niceliğine, zamanın şartlarına bağlı olarak, ülkeden ülkeye, zamandan zamana eğitim değişim gösterir. Ancak asıl amaç yaşamın ve insani gelişmenin artırılması, değişmeyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Çiçek ve Bozdoğan, 2011).

Bir ülkenin teknolojik, ekonomik, kültürel, sosyal ve daha birçok yönden ilerlemelere ulaşabilmesi için eğitim gerekli bir koşuldur. Bu durum eğitime yatırım yaparak, nitelik ve niceliği artırarak ve uzun vadeli planlamayla sağlanabilmektedir. Ayrıca eğitim olgusu sadece bireyin gelişimini değil toplumun tamamını etkileyen sosyal bir olgu olarak kabul edilmektedir (Ay, 2014). Bu olgunun gerçekleşmesi eğitimin önemli sac ayakları olan öğrenci, öğretmen, okul ve derslik sayısında değişimle niceliksel olarak ortaya çıkarılabilir. Niceliksel olarak ortaya çıkartılan bu durum eğitim hizmeti konusunda yapılacaklar konusunda ilgili makamlara kaynak oluşturmaktadır. İfade edilen bağlamda yapılan araştırmanın kamunun eğitim hizmetlerini sunma konusunda başvuru yapılabilecek bir kaynak olması beklenmektedir.

Eğitimle ilgili değişimler toplumun tüm bireylerini yakından ilgilendirmektedir (Güven, 2012). Değişimlerle ülkelerin geleceğin ihtiyaçlarının ilk sırada tutulması önemlidir. Toplumsal yaşamın istenilen yönde ilerleyebilmesi için bu değişimlerin kabul edilip uygulanabileceği bir yer bulmak önemlidir. Bu konuda Özenç, Özcan, Güçlü ve Güney (2016) değişikliklerde anlık çözümlerden ziyade kalıcı iz bırakan çözümlerin dikkate alınması gerektiğini öne sürmektedir.

Eğitim hizmetlerinin niteliği ve kalitesi, ülkenin eğitim planı, eğitim hizmetlerine erişim ve bu hizmetlerin toplumda adil dağılımı ve kaynakların kullanımıyla yakından ilgilidir (Jones, 1997). Bu bağlamda araştırma kapsamında ülkenin ihtiyaçlarına göre 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesiyle eğitim politikasında yaşanan değişim yıllar içerisinde eğitim kurumlarındaki öğretmen, öğrenci, okul, derslik ve okullaşma oranlarında değişimi birlikte getirmesi beklenmiştir. Bu beklenti yapılan araştırmanın çıkış noktası oluşturarak ilkokulları ciddi

manada etkileyen bu politika değişimi ile ilkokullardaki niceliksel değişim araştırmanın problem durumunu oluşturmuştur.

1.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan araştırmada Türkiye’de 2011-2012 eğitim-öğretim yılından itibaren kesintisiz on iki yıllık eğitime geçilmesi ile birlikte ilkokullarda öğrenci, öğretmen, derslik ve okul sayısında nasıl bir değişimin olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın belirtilen amacı dikkate alınarak aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Türkiye’de son on yılda ilkokul sayısında değişim nasıl olmuştur?
2. Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki derslik sayılarında değişim nasıl olmuştur?
3. Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki öğrenci sayılarında değişim nasıl olmuştur?
4. Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki öğretmen sayılarında değişim nasıl olmuştur?
5. Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki okullaşmada değişim nasıl olmuştur?

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırmada Türkiye’de 2011-2012 eğitim-öğretim yılından itibaren kesintisiz on iki yıllık eğitime geçilmesi ile birlikte ilkokullarda öğrenci, öğretmen, derslik, okul sayısında nasıl bir değişimin olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Belirtilen amaçlar çerçevesinde araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihsel yöntem temel alınarak tasarlanmıştır. Tarihsel yöntem, geçmişte meydana gelmiş olay ve olguların araştırılmasında veya belirli bir sorunun geçmiş ya da günümüzle ilişkisi yönünden tetkik edilmesinde kullanılan bir yöntemdir (Ekiz, 2017). Ayrıca tarihsel araştırma yöntemi, geçmişe ait durumlar veya olaylar hakkındaki verileri sistematik olarak toplamak ve incelemek amacıyla başvurulan nitel bir araştırma türüdür (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Araştırmada toplanan sayısal verilerin istatistiksel analizi ile çalışmada hem genellemeler yapılmakta hem de çalışma analiz edilmekte (Creswell, 2017) olduğundan tercih edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın veri kaynaklarını Millî Eğitim Bakanlığı tarafından her yıl yayınlanan istatistiki veriler oluşturmaktadır (<https://sgb.meb.gov.tr>). Araştırmanın örneklemini, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yolu ile 2011-2012 eğitim-öğretim yılından 2021-2022 eğitim-öğretim yılına kadar belirlenen veriler oluşturmaktadır. Ölçüt örneklemin doğası gereği bazı ölçütler oluşturulmuştur. Oluşturulan ölçütlere göre MEB istatistiki verilerinden araştırmanın amaçları doğrultusunda ulaşılması gereken veriler alınmıştır. Belirlenen ölçütler şu şekildedir:

- İlkokulda 2011-2012 eğitim-öğretim yılından 2021-2022 eğitim-öğretim yılına kadar okul sayısını,
- İlkokulda 2011-2012 eğitim-öğretim yılından 2021-2022 eğitim-öğretim yılına kadar derslik sayısını,
- İlkokulda 2011-2012 eğitim-öğretim yılından 2021-2022 eğitim-öğretim yılına kadar öğrenci sayısını,

- İlkokulda 2011-2012 eğitim-öğretim yılından 2021-2022 eğitim-öğretim yılına kadar öğretmen sayısını,
- İlkokulda 2011-2012 eğitim-öğretim yılından 2021-2022 eğitim-öğretim yılına kadar okullaşma oranlarını kapsamalıdır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Doküman incelemesi bir olayın belli zamanlardaki ya da zaman içerisinde geçirdiği değişimlerin açıklanmasıyla ilgilidir. Belirli bir amaca hizmet eder, çalışma alanına bilgi sağlar ve belirli olayları açıklar (Best ve Kahn, 2017). Bu kapsamda belirli zaman aralığı olarak son on yıl alınmıştır. Değişim olarakta ilkokullarda on iki yıllık kesintisiz eğitimler birlikte okul/kurum sayısı, derslik sayısı, öğrenci sayısı, öğretmen sayısı ve okullaşma oranlarındaki değişim ele alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada, toplanan verilerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile araştırma sorularına karşılık gelen veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Burada gerçekleştirilen olay, benzer verileri belirli terimler ve temalar etrafında bir araya toplamak sonrasında bunları anlaşılır olması için organize edip yorumlamak ve en sonunda okuyucuya sunmak (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Elde edilen verilerin incelenmesinde araştırma sorularına göre oluşturulan kategoriler, sonrasında bu kategorilere göre sayısal veriler hesaplanmış ve en sonunda hesaplanan bu değerlere göre veriler yorumlanmaya çalışılmıştır.

3.BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda ilkokul sayısında değişim nasıl olmuştur?” alt problemine ilişkin olarak MEB istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 1’deki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 1. Yıllara göre ilkokul sayılarında yaşanan değişime ilişkin veriler

Yıllar	Resmi İlkokullar	Özel İlkokullar	Toplam
2012-2013	28177	992	29169
2013-2014	27461	1071	28532
2014-2015	26339	1205	27544
2015-2016	25133	1389	26522
2016-2017	24155	1324	25479
2017-2018	23349	1618	24967
2018-2019	22931	1808	24739
2019-2020	22808	1982	24790

2020-2021	22527	2049	24576
2021-2022	22480	2039	24519
2022-2023	23117	2065	25182

İlkokul sayısında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün yaşanmasında 4+4+4 eğitim sisteminin uygulamaya geçmesiyle ilkokul 5. Sınıfın ortaokula aktarılmasının etkisi olduğu söylenebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki derslik sayılarında değişim nasıl olmuştur?” alt problemine ilişkin olarak MEB istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 2’deki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 2. Yıllara göre ilkokullardaki derslik sayılarında yaşanan değişime ilişkin veriler

Yıllar	Resmi İlkokullar	Özel İlkokullar	Toplam
2012-2013	222265	12655	234920
2013-2014	227679	15626	243305
2014-2015	219937	17823	237760
2015-2016	223071	23019	246090
2016-2017	225945	22325	248270
2017-2018	226114	26159	252273
2018-2019	227694	29295	256989
2019-2020	231895	29980	261875
2020-2021	233370	31370	264740
2021-2022	238019	31040	269059
2022-2023	240716	31579	272295

İlkokullardaki derslik sayılarında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre paralel bir düşüş veya artış olmadığı belirlenmiştir. Okul sayısından farklı olarak derslik sayısında bir artışın olduğu belirlenmiştir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki öğrenci sayılarında değişim nasıl olmuştur?” alt problemine ilişkin olarak MEB istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 3’teki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 3. Yıllara göre ilkokullardaki öğrenci sayılarında yaşanan değişime ilişkin veriler

Yıllar	Resmi İlkokullar	Özel İlkokullar	Toplam
2012-2013	5.426.529	167.381	5.593.910
2013-2014	5.390.591	184.325	5.574.916
2014-2015	5.230.878	203.272	5.434.150
2015-2016	5.128.664	232.039	5.360.703
2016-2017	4.759.317	213.113	4.972.430
2017-2018	4.870.859	233.740	5.104.599
2018-2019	5.005.214	262.164	5.267.378
2019-2020	5.005.927	274.018	5.279.945
2020-2021	5.059.079	269.312	5.328.391
2021-2022	5.122.012	311.889	5.433.901
2022-2023	5.186.811	348.720	5.535.531

İlkokullardaki öğrenci sayılarında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre bazı yıllarda düşüş ve artışlar olmasına rağmen önemli bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında nüfus artış hızının düşük olmasının etkili olduğu söylenebilir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki öğretmen sayılarında değişim nasıl olmuştur?” alt problemine ilişkin olarak MEB istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 4’teki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 4. Yıllara göre ilkokullardaki öğretmen sayılarında yaşanan değişime ilişkin veriler

Yıllar	Resmi İlkokullar	Özel İlkokullar	Toplam
2012-2013	261.497	20.546	282.043
2013-2014	267.171	21.273	288.444

2014-2015	273.058	22.194	295.252
2015-2016	277.053	25.908	302.961
2016-2017	269.770	23.108	292.878
2017-2018	268.210	28.966	297.176
2018-2019	268.065	32.667	300.732
2019-2020	275.733	33.514	309.247
2020-2021	273.652	33.285	306.937
2021-2022	275.767	34.710	310.477
2022-2023	261.473	38.494	299.967

İlkokullardaki öğretmen sayılarında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre bazı yıllarda düşüş ve artışlar olmasına rağmen önemli bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında 4+4+4 eğitim sistemi ile birlikte 5. Sınıfların ortaokula geçmesiyle sistemde 5. Sınıfı okutan sınıf öğretmenlerinin norm fazlası durumuna düşmesinin etkili olduğu söylenebilir. Norm fazlası olan öğretmenlerin yıllar içerisinde öğretmen ihtiyacının karşılanmasında kullanılması öğretmen sayısında anlamlı bir değişimin oluşmasını engellemiştir.

3.5. Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda ilkokullardaki okullaşmada değişim nasıl olmuştur?” alt problemine ilişkin olarak MEB istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 5’teki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 5. Yıllara göre ilkokullardaki okullaşmada yaşanan değişime ilişkin veriler

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
2012-2013	98,81	98,92	98,86
2013-2014	99,53	99,61	99,57
2014-2015	96,04	96,57	96,3
2015-2016	94,54	95,22	94,87
2016-2017	91,08	91,24	91,16
2017-2018	91,42	91,68	91,54

2018-2019	91,78	92,08	91,92
2019-2020	93,74	93,49	93,62
2020-2021	95,91	96,33	96,12
2021-2022	95,55	96,08	95,81
2022-2023	95,79	96,37	96,07

İlkokullardaki okullaşma oranları 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre bazı yıllarda düşüş ve artışlar olmasına rağmen önemli bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir. Fakat okullaşmanın artması beklenirken düşüş olduğu görülmektedir. Bu durumun oluşmasında açıköğretim kurumlarına bu yıllar içerisinde yönelimin olmasının etkili olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada Türkiye’de 2011-2012 eğitim-öğretim yılından itibaren kesintisiz on iki yıllık eğitime geçilmesi ile birlikte ilkokullarda öğrenci, öğretmen, derslik, okul sayısında nasıl bir değişimin olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. İfade edilen amaçlar doğrultusunda aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

- İlkokul sayısında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün yaşanmasında 4+4+4 eğitim sisteminin uygulamaya geçmesiyle ilkokul 5. Sınıfın ortaokula aktarılmasının etkisi olduğu söylenebilir.
- İlkokullardaki derslik sayılarında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre paralel bir düşüş veya artış olmadığı belirlenmiştir. Okul sayısından farklı olarak derslik sayısında okul sayısına göre farklı bir durum tespit edilmiş olup, artışın yaşandığı belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında mevcut okullarda Suriye ve diğer ülkelerden mülteci öğrencilerin gelmesi ile birlikte yeni derslik ihtiyacının doğması ve bu ihtiyacın mevcut okullara derslik sayısına artış olarak yansımından kaynaklanmakta olduğu söylenebilir.
- İlkokullardaki öğrenci sayılarında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre bazı yıllarda düşüş ve artışlar olmasına rağmen önemli bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında nüfus artış hızının düşük olmasının etkili olduğu söylenebilir.
- İlkokullardaki öğretmen sayılarında 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre bazı yıllarda düşüş ve artışlar olmasına rağmen önemli bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında 4+4+4 eğitim sistemi ile birlikte 5. Sınıfların ortaokula geçmesiyle sistemde 5. Sınıfı okutan sınıf öğretmenlerinin norm fazlası durumuna düşmesinin etkili olduğu söylenebilir. Norm fazlası olan öğretmenlerin yıllar içerisinde öğretmen ihtiyacının karşılanmasında kullanılması öğretmen sayısında anlamlı bir değişimin oluşmasını engellemiştir.
- İlkokullardaki okullaşma oranları 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren yıllara göre bazı yıllarda düşüş ve artışlar olmasına rağmen önemli bir değişikliğin olmadığı belirlenmiştir. Fakat okullaşmanın artması beklenirken düşüş olduğu görülmektedir.

Bu durumun oluşmasında açıköğretim kurumlarına bu yıllar içerisinde yönelimin olmasının etkili olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmada Türkiye’de 2011-2012 eğitim-öğretim yılından itibaren kesintisiz on iki yıllık eğitime geçilmesi ile birlikte ilkokullarda öğrenci, öğretmen, derslik, okul sayısındaki değişim dikkate alınarak yatırım politikalarının daha esnek olması ve uygulanabilir olmalıdır. Türkiye’nin nüfus artış hızı, öğretmen, derslik ve okula olan ihtiyacı nasıl etkilediği dikkate alınarak eğitime yapılacak fiziksel değişim gerektiren yatırımların gözden geçirilmesi önerilebilir. Ayrıca kurumlar arası ilişkilerden yararlanılarak öğretmene olan ihtiyaç göz önünde bulundurularak yükseköğretim kurumlarındaki öğretmen yetiştirme programlarındaki öğrenci sayılarında azaltmaya gidilebilir.

KAYNAKÇA

- Ay, D. (2014). Eğitim sektörü raporu. Türkiye sınai kalkınma bankası ekonomik araştırmalar. https://www.tskb.com.tr/i/content/731_1_Egitim_Sektoru_Raporu_Haziran_2014.pdf, 10.05.2024.
- Best, J. W., & Kahn, J. V. (2017). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. (Çev. Ed. Köksal, O.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim araştırmaları nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi* (H. Ekşi, Çev. Ed.). İstanbul: Edam
- Çiçek, H. ve Bozdoğan, D. (2011). Avrupa Birliğinde eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan vergisel teşvikler: Almanya, İngiltere ve Fransa örnekleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 193-209.
- Ekiz, D. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.) New York: McGraw-Hill
- Gümüş, A. (2015). Siyasal bir kurgu olarak Türkiye’de eğitim politikaları. *Türkiye’de eğitim politikaları* içinde. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Güven, İ. (2012). Eğitimde 4+4+4 fatih projesi yasa tasarısı reform mu?. *İlköğretim Online*, 11(3), 556-577.
- Jones, P. W. (1997). On world bank education financing. *Comparative Education*, 33(1), 117-130.
- Özenç, E. G., Özcan, Z. E., Güçlü, F. ve Güney, E. K. (2016). 4+4+4 eğitim sisteminin beşinci sınıf öğrencilerine yansımaları: Öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(2), 560-580.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**TÜRKİYE’DE SON 10 YILDA YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDA
NİCELİKSEL ANLAMDA YAŞANAN DEĞİŞİMLERİN ÇOK BOYUTLU OLARAK
İNCELENMESİ**

**MULTIDIMENSIONAL EXAMINATION OF THE QUANTITATIVE CHANGES IN
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN TURKEY IN THE LAST 10 YEARS**

Lecturer Dr. Ender ÖZEREN

Dicle Üniversitesi, Çermik Meslek Yüksek Okulu, Diyarbakır, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4605-8120

Dr. Veysel GÖÇER

Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye,
ORCID: 0000-0002-9242-6863

Gülşen ÖZEREN

Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye,
ORCID: 0009-0008-3144-6319

ÖZET

Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda yükseköğretim kurumlarında niceliksel anlamda yaşanan değişimlerin çok boyutlu olarak incelenmesi amaçlanmıştır. İfade edilen amaç çerçevesinde araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihsel yöntem tercih edilmiştir. Araştırmanın verileri, doküman incelemesi yolu ile toplanmıştır. Araştırmada veri kaynağı olarak Yükseköğretim Kurulu tarafından öğretim yıllarına göre yayınlanan istatistiki verilerden faydalanılmıştır. Veriler içerik analizi yolu ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye’de son on yılda yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında, görev yapan öğretim elemanı sayısında, değişimin yukarı yönlü olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören yabancı öğrenci sayılarında da önemli artışlar tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada Türkiye’de son 10 yılda (2022-2023) yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında düzenli olarak artış cinsiyet bağlamında da yaşandığı bu değişimin son yıllarda kadın öğrenciler lehine değiştiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yükseköğretim, Değişim

ABSTRACT

The aim of the research was to examine the quantitative changes experienced in higher education institutions in Turkey in the last 10 years in a multidimensional manner. Within the framework of the stated purpose, the historical method, one of the qualitative research methods, was preferred in the research. The data of the research was collected through document review. Statistical data published by the Council of Higher Education according to academic years were used as the data source in the research. The data were analyzed through content analysis. As a result of the research, it was determined that the change in the number of students studying in higher education institutions in Turkey and the number of faculty members working in the last ten years has been upward. In addition, significant increases have been detected in the number of foreign students studying in higher education institutions. It was determined that the positive situation was reflected in the changes in the number of classrooms, the number of students, the number of teachers and the schooling rate. In addition, in the study, it was determined that the number of students studying in higher education institutions in Turkey in the last 10 years

(2022-2023) has increased regularly in the context of gender, and this change has changed in favour of female students in recent years.

Keywords: Türkiye, High Education, Change

1.GİRİŞ

Yükseköğretim kurumlarının amacı, ülkenin bilim politikasına, toplumun yüksek seviyede ve farklı kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre öğrencileri ilgi, yeti ve yetenekleri çerçevesinde yetiştirmek, bilimsel alanlarda araştırmalar gerçekleştirmektir (Balyer, 2008). Özetle yükseköğretim kurumları, toplumun genel seviyesini yükseltici ve kamuoyunu aydınlatıcı bilimsel verileri sözlü ve yazılı bir şekilde yayınlamayı (Erdoğan, 2003) amaç edinirler. Türkiye yükseköğretim sistemi, Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) merkezde yer aldığı bir yönetim modeli ile sürdürülmektedir (Yavuz, 2012). Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının başlangıcı medreselere dayanmaktadır. 1773'te kurulan "Hendesehane" ya da "Mühendishane-i Bahri-i Hümayün" Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk açılan yükseköğretim kurumu olarak kabul edilmektedir (İyem ve Çetinkaya, 2022). Cumhuriyet döneminde ise İstanbul Darülfünunu, Atatürk'ün başlattığı üniversite reformu ile 1933 yılında İstanbul Üniversitesi adıyla yeni bir yükseköğretim kurumuna dönüştürülerek ülkedeki yükseköğretimin temelini oluşturduğu söylenebilir (Doğramacı, 2007). Atılan bu temeller yıllar içerisinde çeşitli üniversitelerin açılmasını sağlaması rağmen ciddi anlamda değişim ve dönüşümler 2000'li yıllarda yeni açılan devlet ve vakıf üniversiteleri ile sağlanmıştır.

Korkut (2001), İnönü (2002), Bolay (2011), Günay ve Günay (2011), Acar (2012), Acar ve Bakır (2013), Ağralıoğlu (2013), Güngör ve Göksu (2013) yaptıkları çalışmalarda Türkiye'de yükseköğretim sürecinde yaşanan değişimleri niceliksel olarak ortaya koymuşlardır. Yapılan araştırmada da bu durum güncel olarak son 10 yılda yaşanan değişimler bağlamında çeşitli boyutlarda niceliksel olarak ortaya konulmuştur. İfade edilen çerçevede yapılan araştırmada Türkiye'de son 10 yılda yükseköğretim kurumlarında niceliksel anlamda yaşanan değişimlerin çok boyutlu olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Türkiye'de son on yılda yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında değişim nasıl olmuştur?
- Türkiye'de son on yılda yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanı sayılarında ve unvanlarında değişim nasıl olmuştur?
- Türkiye'de son on yılda yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören yabancı öğrenci sayılarında değişim nasıl olmuştur?

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Yapılan araştırmada Türkiye'de son 10 yılda yükseköğretim kurumlarında niceliksel anlamda yaşanan değişimlerin çok boyutlu olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Belirtilen amaçlar çerçevesinde araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihsel yöntem temel alınarak tasarlanmıştır. Tarihsel yöntem, geçmişte meydana gelmiş olay ve olguların araştırılmasında veya belirli bir sorunun geçmiş ya da günümüzle ilişkisi yönünden tetkik edilmesinde kullanılan bir yöntemdir (Ekiz, 2017). Ayrıca tarihsel araştırma yöntemi, geçmişe ait durumlar veya olaylar hakkındaki verileri sistematik olarak toplamak ve incelemek amacıyla başvuru nitel bir araştırma türüdür (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Araştırmada toplanan

sayısal verilerin istatistiksel analizi ile çalışmada hem genellemeler yapılmakta hem de çalışma analiz edilmekte (Creswell, 2017) olduğundan tercih edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de son 10 yılda yükseköğretim kurumlarında niceliksel anlamda yaşanan değişimler sayısal verilere ulaşılarak istatistiksel olarak analiz edilip raporlaştırılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın veri kaynaklarını Yükseköğretim Kurulu tarafından her yıl yayınlanan istatistiki veriler oluşturmaktadır (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Araştırmanın örneklemini, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yolu ile 2013-2014 akademik yılından 2022-2023 akademik yılına kadar yayınlanan veriler oluşturmaktadır. Ölçüt örneklemin doğası gereği bazı ölçütler oluşturulmuştur. Oluşturulan ölçütlere göre Yükseköğretim Kurulu istatistiki verilerinden araştırmanın amaçları doğrultusunda ulaşılması gereken veriler alınmıştır. Belirlenen ölçütler şu şekildedir:

- Yükseköğretim kurumlarında 2013-2014 akademik yılından 2022-2023 akademik yılına kadar öğrenci sayısını,
- Yükseköğretim kurumlarında 2013-2014 akademik yılından 2022-2023 akademik yılına kadar öğretim elemanı sayısını,
- Yükseköğretim kurumlarında 2013-2014 akademik yılından 2022-2023 akademik yılına kadar öğretim elemanlarının unvanlarını,
- Yükseköğretim kurumlarında 2013-2014 akademik yılından 2022-2023 akademik yılına kadar öğrenim gören yabancı öğrenci sayılarını kapsamalıdır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır. Doküman incelemesi bir olayın belli zamanlardaki ya da zaman içerisinde geçirdiği değişimlerin açıklanmasıyla ilgilidir. Belirli bir amaca hizmet eder, çalışma alanına bilgi sağlar ve belirli olayları açıklar (Best ve Kahn, 2017). Bu kapsamda belirli zaman aralığı olarak son on yıl alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada, toplanan verilerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile araştırma sorularına karşılık gelen veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Burada gerçekleştirilen olay, benzer verileri belirli terimler ve temalar etrafında bir araya toplamak sonrasında bunları anlaşılır olması için organize edip yorumlamak ve en sonunda okuyucuya sunmak (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Elde edilen verilerin incelenmesinde araştırma sorularına göre oluşturulan kategoriler, sonrasında bu kategorilere göre sayısal veriler hesaplanmış ve en sonunda hesaplanan bu değerlere göre veriler yorumlanmaya çalışılmıştır.

3.BULGULAR

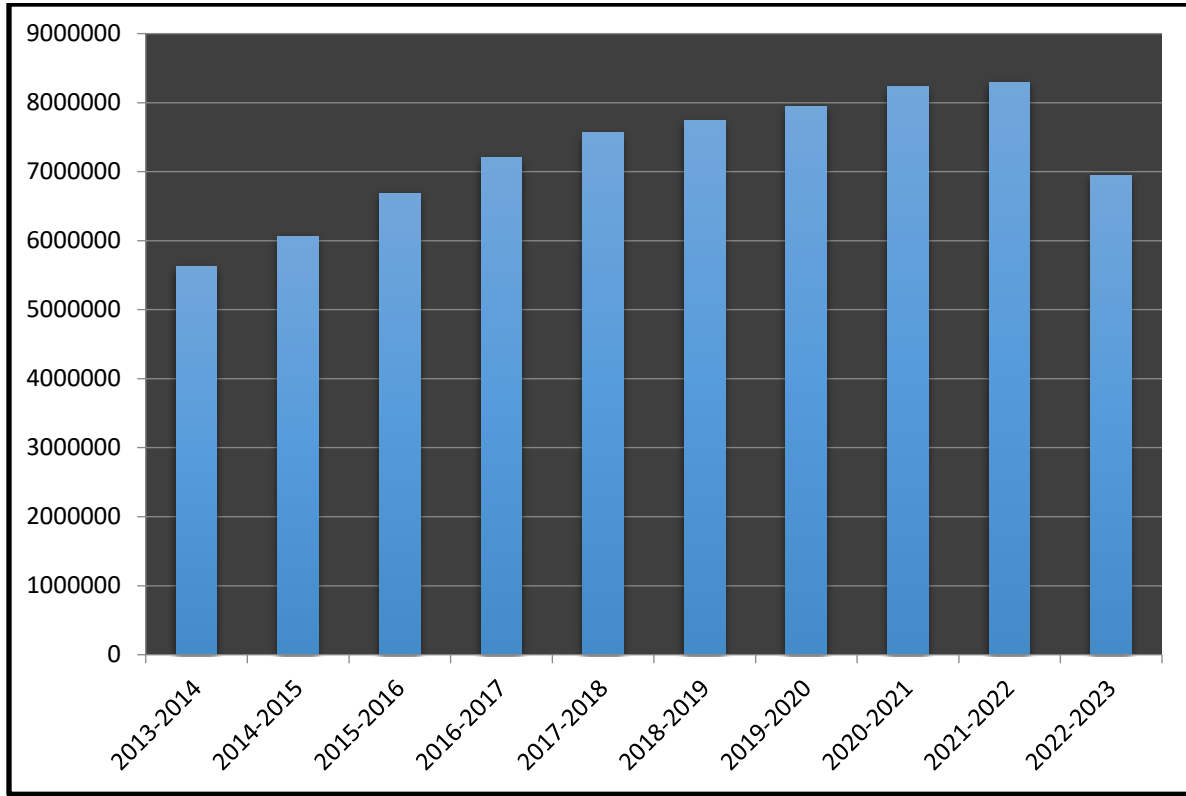
3.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında değişim nasıl olmuştur?” alt problemine ilişkin olarak Yükseköğretim Kurulu tarafından öğretim yıllarına göre yayınlanan istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 1 ve Tablo 2’deki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 6. Yıllara göre toplam öğrenci sayılarındaki değişime ilişkin veriler

Yıllar	Toplam
2013-2014	5619079
2014-2015	6062886
2015-2016	6689185
2016-2017	7198987
2017-2018	7560371
2018-2019	7740502
2019-2020	7940133
2020-2021	8240997
2021-2022	8296959
2022-2023	6950142

Yıllara göre toplam öğrenci sayılarındaki değişime ilişkin veriler incelendiğinde son on yılda en fazla öğrencinin 2021-2022 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. En az öğrencinin ise 2013-2014 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 1. Yıllara göre toplam öğrenci sayılarındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi

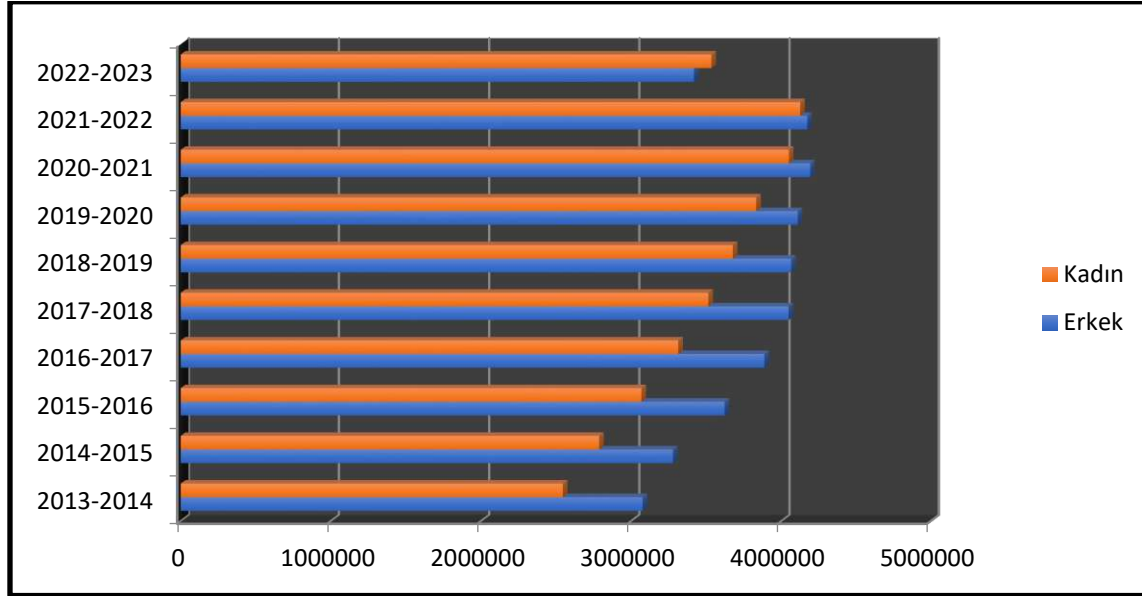
Yıllara göre toplam öğrenci sayılarındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi incelendiğinde son on yılda 2022-2023 akademik yılın haricinde yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrenci sayılarında düzenli olarak bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Fakat yaşanan artış hızının 2022-2023 akademik yılına gelince yavaşladığı ve 2022-2023 akademik yılında düştüğü görülmektedir.

Tablo 7. Yıllara göre cinsiyete göre öğrenci sayılarındaki değişime ilişkin veriler

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
2013-2014	3075444	2543635	5619079
2014-2015	3276658	2786228	6062886
2015-2016	3621517	3067668	6689185
2016-2017	3886107	3312880	7198987
2017-2018	4047302	3513069	7560371
2018-2019	4064516	3675986	7740502
2019-2020	4108571	3831562	7940133
2020-2021	4191572	4049425	8240997

2021-2022	4172147	4124812	8296959
2022-2023	3416976	3533166	6950142

Yıllara göre toplam öğrenci sayıları içerisinde cinsiyete göre dağılım verileri incelendiğinde son on yılda en fazla erkek öğrencinin 2020-2021, en fazla kız öğrencinin 2021-2022 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Erkek ve kadın öğrenciler arasında en fazla farkın 2016-2017 akademik yılında olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Yıllara göre cinsiyet faktörüne göre değişimin grafiksel olarak gösterimi

Yıllara göre toplam öğrenci sayıları içerisinde cinsiyete göre dağılım verileri incelendiğinde 2022-2023 akademik yılına gelinceye kadar erkek öğrencilerin sayısının devamlı olarak kadın öğrencilerden fazla olduğu görülmektedir. 2022-2023 akademik yılında ise artık kadın öğrencilerin sayısının erkek öğrencileri geçtiği görülmektedir.

3.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

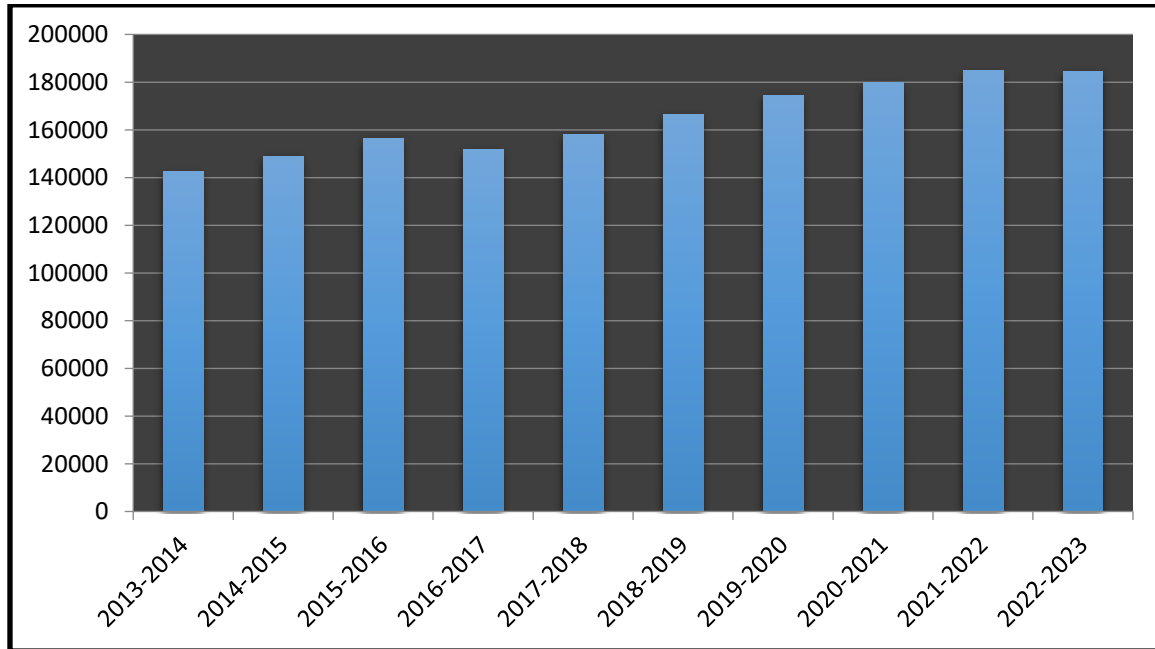
Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanı sayılarında ve unvanlarında değişim nasıl olmuştur?” alt problemine ilişkin olarak Yükseköğretim Kurulu tarafından öğretim yıllarına göre yayınlanan istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 3 ve Tablo 4’teki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 8. Yıllara göre toplam öğretim elemanı sayılarındaki değişime ilişkin veriler

Yıllar	Toplam

2013-2014	142437
2014-2015	148903
2015-2016	156168
2016-2017	151763
2017-2018	158098
2018-2019	166225
2019-2020	174494
2020-2021	179685
2021-2022	184702
2022-2023	184566

Yıllara göre toplam öğretim elemanı sayılarındaki değişime ilişkin veriler incelendiğinde son on yılda en fazla öğretim elemanının 2021-2022 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında görev yaptığı anlaşılmaktadır. En az öğretim elemanının ise 2013-2014 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Grafik 3. Yıllara göre toplam öğretim elemanı sayısındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi

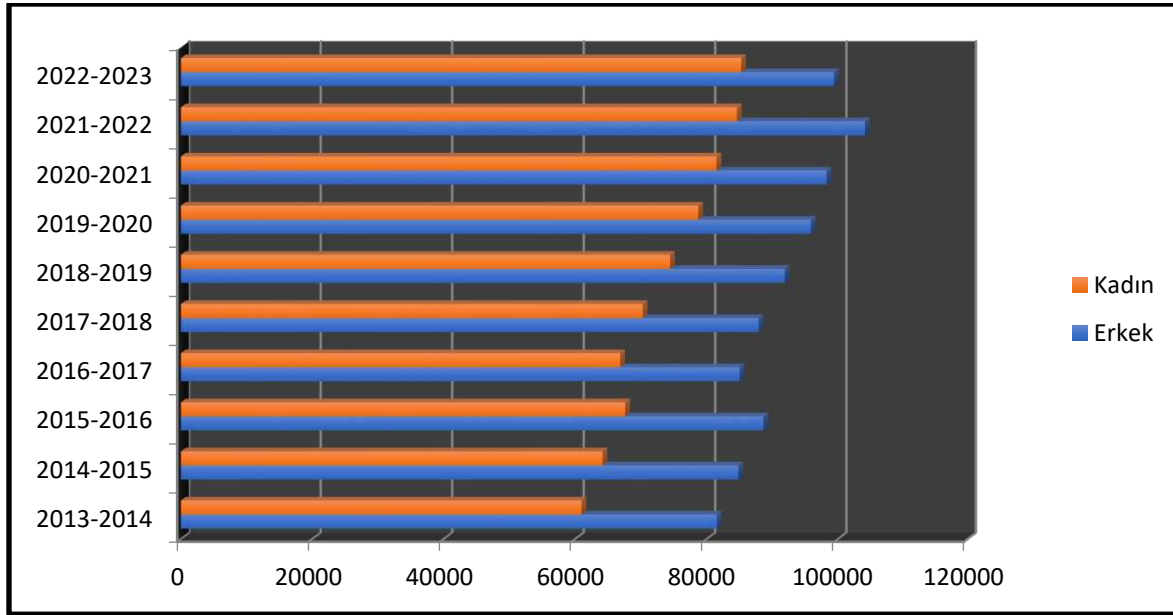
Yıllara göre toplam öğretim elemanı sayısındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi incelendiğinde son on yılda 2016-2017 ile 2022-2023 akademik yılları haricinde yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanı sayısında düzenli olarak bir artışın olduğu

anlaşılmaktadır. Yaşanan artış hızının 2019-2020 ile 2018-2019 akademik yıllarında diğer yıllara göre fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Yıllara göre cinsiyete göre öğretim elemanı sayılarındaki değişime ilişkin veriler

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
2013-2014	81504	60933	142437
2014-2015	84780	64123	148903
2015-2016	88590	67578	156168
2016-2017	84958	66805	151763
2017-2018	87863	70235	158098
2018-2019	91834	74391	166225
2019-2020	95807	78687	174494
2020-2021	98218	81467	179685
2021-2022	104147	84555	184702
2022-2023	99346	85220	184566

Yıllara göre toplam öğretim elemanı sayıları içerisinde cinsiyete göre dağılım verileri incelendiğinde son on yılda en fazla erkek öğretim elemanının 2021-2022, en fazla kadın öğretim elemanının 2022-2023 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında görev yaptığı anlaşılmaktadır. Erkek ve kadın öğretim elemanlarının sayıları arasında en fazla farkın 2015-2016, en az farkın ise 2022-2023 akademik yılında olduğu görülmektedir.

Grafik 4. Yıllara göre cinsiyet faktörüne göre öğretim elemanlarının sayısındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi

Yıllara göre toplam öğretim elamanı sayısı içerisinde cinsiyete göre dağılım verileri incelendiğinde erkek öğretim elamanı sayısının devamlı olarak kadın öğretim elamanı sayısından fazla olduğu görülmektedir. Fakat 2022-2023 akademik yılında kadın ve erkek öğretim elamanı sayıları arasındaki farkın azaldığı görülmektedir.

Tablo 10. Yıllara göre unvanlara göre öğretim elamanı sayılarındaki değişime ilişkin veriler

Yıllar	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent/Dr. Öğretim Üyesi	Öğretim Görevlisi	Araştırma Görevlisi
2013-2014	20005	8479	4360	12839	19157
2014-2015	20879	9292	4848	14140	20152
2015-2016	22416	9738	5285	15023	21087
2016-2017	22535	8921	5282	14203	45321
2017-2018	24640	8845	5611	14456	21588
2018-2019	26453	9349	6102	15451	22352
2019-2020	28514	9996	6668	16664	22892
2020-2021	30562	10643	7135	17778	22867
2021-2022	32185	12047	8097	20144	22545
2022-2023	34280	13302	9160	22462	23591

Yıllara göre toplam öğretim elemanlarının unvanlarına göre dağılım verileri incelendiğinde son on yılda unvan farketmeksizin bütün unvanlarda en fazla öğretim elemanının 2022-2023 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında görev yaptığı anlaşılmaktadır. Doçent unvanına sahip öğretim elemanı sayısında 2016-2017 ve 2017-2018 akademik yıllarında düşüş olduğu görülmektedir. Benzer şekilde öğretim görevlisi sayısında da 2016-2017 akademik yıllarında düşüş olduğu görülmektedir. Verilerde en dikkat çekici durum araştırma görevlilerine ait verilerde görülmektedir. 2016-2017 akademik yılında sert bir artış benzer şekilde 2017-2018 akademik yılında sert bir düşüş olduğu daha sonra diğer yıllarla paralel bir seyir izlediği görülmektedir.

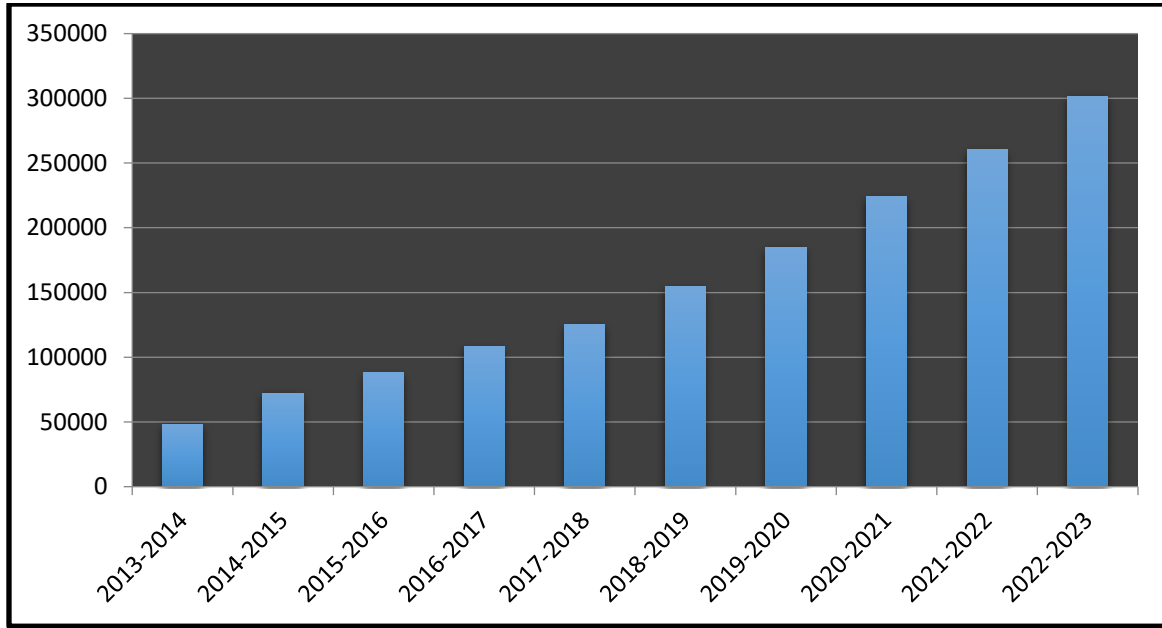
3.3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın “Türkiye’de son on yılda yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören yabancı öğrenci sayılarında değişim nasıl olmuştur? alt problemine ilişkin olarak Yükseköğretim Kurulu tarafından öğretim yıllarına göre yayınlanan istatistiki verilerin analizi sonucu Tablo 5 ve Tablo 6’daki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 11. Yıllara göre toplam yabancı öğrenci sayılarındaki değişime ilişkin veriler

Yıllar	Toplam
2013-2014	48183
2014-2015	72178
2015-2016	87903
2016-2017	108076
2017-2018	125138
2018-2019	154505
2019-2020	185047
2020-2021	224048
2021-2022	260289
2022-2023	301694

Yıllara göre toplam yabancı öğrenci sayısındaki değişime ilişkin veriler incelendiğinde son on yılda en fazla yabancı öğrencinin 2022-2023 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. En az yabancı öğrenci sayısının ise 2013-2014 akademik yılında yükseköğretim kurumlarında kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 5. Yıllara göre toplam yabancı öğrenci sayısındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi

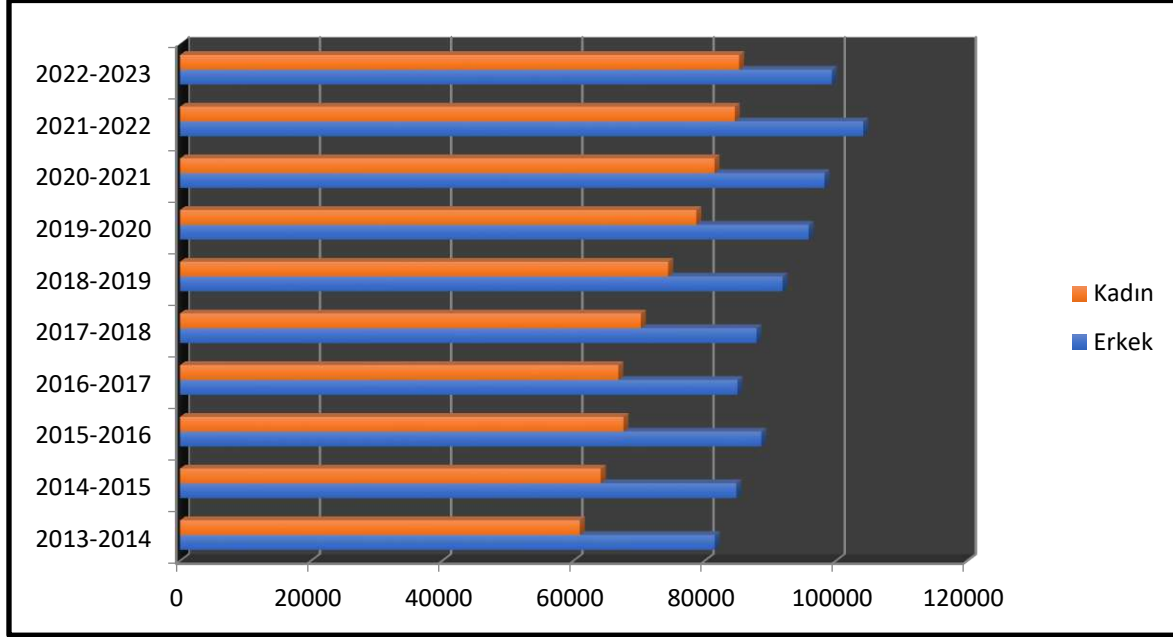
Yıllara göre toplam yabancı öğrenci sayısındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi incelendiğinde son on yılda düzenli bir şekilde yabancı öğrenci sayısında artış olduğu anlaşılmaktadır. Yaşanan artış sayı bağlamında en fazla 2022-2023 akademik yılında diğer yıllara göre fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Yıllara göre cinsiyete göre yabancı öğrenci sayısındaki değişime ilişkin veriler

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
2013-2014	33431	14752	48183
2014-2015	49635	22543	72178
2015-2016	60156	27747	87903
2016-2017	71854	36222	108076
2017-2018	81783	43355	125138
2018-2019	100220	54285	154505
2019-2020	119611	65436	185047
2020-2021	142998	81050	224048
2021-2022	162108	98181	260289
2022-2023	179670	122024	301694

Yıllara göre toplam yabancı öğrenci sayıları içerisinde cinsiyete göre dağılım verileri incelendiğinde son on yılda en fazla erkek yabancı öğrenci sayısının 2022-2023, en fazla kadın yabancı öğrenci sayısının benzer şekilde 2022-2023 akademik yılında yükseköğretim

kurumlarında kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Erkek ve kadın yabancı öğrenci sayıları arasında sayısal olarak en fazla farkın 2021-2022, en az farkın ise 2013-2014 akademik yılında olduğu görülmektedir.

Grafik 6. Yıllara göre cinsiyet faktörüne göre yabancı öğrenci sayısındaki değişimin grafiksel olarak gösterimi

Yıllara göre toplam yabancı öğrenci sayısı içerisinde cinsiyete göre dağılım verileri incelendiğinde erkek yabancı öğrenci sayısının devamlı olarak kadın yabancı öğrenci sayısından fazla olduğu görülmektedir. Fakat 2022-2023 akademik yılında kadın ve erkek öğretim elemanı sayıları arasındaki farkın azaldığı görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda yükseköğretim kurumlarında niceliksel anlamda yaşanan değişimlerin çok boyutlu olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de son on yılda yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında, yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanı sayılarında ve unvanlarında değişimin nasıl olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanında yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören yabancı öğrenci sayılarında değişimin nasıl olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. İfade edilen amaçlar doğrultusunda aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

- Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda yükseköğretim kurumlarında niceliksel anlamda önemli değişimlerin olduğu belirlenmiştir. Özellikle yaşanan değişimlerde yabancı uyruklu öğrenci sayısındaki değişim diğer değişimlere göre daha fazla ön plana çıktığı belirlenmiştir. Bu durumun yaşanmasında Türkiye’nin bulunduğu coğrafyada yaşanan çeşitli savaşlar, ülkemizin jeopolitik konumu, yabancı öğrencilerin eğitim almak için Avrupa ülkelerine göre ekonomik açıdan daha avantajlı durumda olması gibi gerekçelerin etkili olduğu söylenebilir.
- Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda (2022-2023) yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında düzenli olarak artış yönünde bir değişim olduğu belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında bireylerin yükseköğretim düzeyinde eğitim almanın gerekliliğini anlamaları etkili olduğu gibi iş bulabilmek adına daha üst seviyelerde eğitim almanın gerekli olduğu inancının yaygın olmasının etkili olabileceği söylenebilir. Fakat 2022-2023 akademik yılında öğrenci sayısında önemli bir düşüş

yaşanmıştır. Bu düşüşün altında yatan nedenler öğrencilerin yükseköğretimlerini tamamladıklarında iş bulma konusundaki kaygılarının etkili olduğu söylenebilir.

- Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda (2022-2023) yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında düzenli olarak artış cinsiyet bağlamında da yaşandığı belirlenmiştir. Cinsiyete göre hem erkeklerin sayılarında hem de kadın öğrencilerin sayılarında pozitif bir değişim olmuştur. Fakat kadın öğrenci sayısının toplam öğrenci sayısındaki durumu kadın öğrenciler lehine değişmiş olup mevcut durumda kadın ve erkek öğrenci sayısının benzer olduğu belirlenmiştir. Bu artış durumu dikkate alındığında kadın öğrenci sayısında artışın ilerleyen yıllarda erkeklere oranla toplam öğrenci sayısı içindeki oranı yukarı yönlü değişeceği söylenebilir.
- Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanı sayılarında da pozitif manada değişim olduğu belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında ülkemizdeki üniversite sayısının artmasının etkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında bazı üniversitelerde uzmanlaşmak adına anabilim dalları ve program sayılarında yaşanan artışın etkili olduğu ileri sürülebilir.
- Araştırmada cinsiyet bağlamında yaşanan değişime ilişkin bulgular incelendiğinde erkek öğretim elemanı sayısındaki artışın kadın öğretim elemanı sayısına göre daha fazla arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ama cinsiyet bağlamında en önemli sonuç kadın öğretim elemanı sayısında düzenli artış yaşanmasıdır. Bu artış hızı ileride kadınlar lehine bir değişim ile sonuçlanacağını gösterdiği söylenebilir.
- Yapılan araştırmada öğretim elemanlarının unvanlarına göre dağılımı değerlendirildiğinde son on yılda profesör unvanına sahip öğretim elemanı sayısında yaklaşık %50 oranında bir artış olduğu belirlenmiştir. Bu artış doçent unvanına sahip öğretim elemanlarında daha fazla yaşanmış olup %56 oranında gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Profesör ve doçent unvanına sahip öğretim elemanlarından farklı olarak Dr. öğretim Üyesi unvanına sahip öğretim elemanlarında %110 oranında yani ciddi anlamda bir değişimin olduğu belirlenmiştir. Yaşanan değişimler öğrenci sayılarındaki değişim, üniversite sayılarındaki değişimle birlikte düşünüldüğünde paralel gerçekleştiği söylenebilir.

Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda (2022-2023) yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında düzenli olarak artış yönünde bir değişim olduğu fakat 2022-2023 akademik yılında öğrenci sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün altında yatan nedenler öğrencilerin yükseköğretimlerini tamamladıklarında iş bulma konusundaki kaygılarının etkili olduğu düşünülebilir. Bu konuda kapsamlı bir araştırma yapılarak bu durumun nedenleri derinlemesine belirlenebilir.

Yapılan araştırmada Türkiye’de son 10 yılda (2022-2023) yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarında düzenli olarak artış cinsiyet bağlamında da yaşandığı bu değişimin son yıllarda kadın öğrenciler lehine değiştiği belirlenmiştir. Bu değişimin gerekçeleri ve altında yatan nedenler yapılacak araştırmalarla belirlenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2012). Üniversitelerde yeniden yapılanmanın aciliyeti ve üniversitelerin sorunları. *Eğitime Bakış*, 8(23), 21-27.
- Acar, M. ve Bakır, H. (2013). Serbest piyasa, bütçede rekabet: Üniversitelerde piyasa yönelimli yeniden yapılanma ihtiyacı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 184-192.
- Ağırlioğlu, N. (2013). Türkiye’de lisansüstü öğretim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 1-22.
- Balyer, A. (2008). *Sanayileşmiş bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak Türkiye’de üniversite açma politikaları: Teori ve uygulama*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Best, J. W., & Kahn, J. V. (2017). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. (Çev. Ed. Köksal, O.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bolay, S. H. (2011). Çağdaş üniversitelerde neler önem kazanmaktadır? *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(3), 105-112.
- Creswell, J. W. (2017). *Eğitim araştırmaları nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi* (H. Ekşi, Çev. Ed.). İstanbul: Edam
- Doğramacı, İ. (2007). *Türkiy’de ve Dünya’da yükseköğretim*. Ankara: Meteksan A.Ş.
- Ekiz, D. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (2003). *Karşılaştırmalı eğitim: Çağdaş eğitim sistemleri*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.) New York: McGraw-Hill.
- Günay, D. ve Günay, A. (2011). 1933’den günümüze türk yükseköğretimde niceliksel gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 1-22.
- Güngör, G. ve Göksu, A. (2013). Türkiye’de eğitimin finansmanı ve ülkelerarası bir karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 20(1), 59-72.
- İnönü, E. (2002). *Üç yüz yıllık gecikme-tarih, kültür, bilim ve siyaset üzerine konuşmalar*. İstanbul: Buke Yayınları.
- İyem, C. ve Çetinkaya, E. (2022). Yükseköğretim yönetiminin geleceği: Türkiye ve Avrupa karşılaştırması. *Sosyal Bilimlerde*, 41.
- Korkut, H. (2001). *Sorgulanan yükseköğretim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yavuz, M. (2012). Neden yükseköğretim reformu? *Journal of Higher Educaion and Science*, 1-2.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

<https://istatistik.yok.gov.tr/>, 05.04.2024

BİR MÜKEMMELEŞTİRME MODELİ: TRANSHÜMANİZM A MODEL OF PERFECTION: TRANSHUMANISM

Alime TUNALIER

Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0009-0008-5080-7685

Özet

Araştırmanın konusu hızla dijitalleşen yenisünya düzeninde insanlığın transhümanist boyuta taşınma yolculuğunun toplumsal dinamiklerini incelemektir. İnsanlığın varoluşunun bilinmezliğine teolojik ve evrimsel kökenli olmak üzere pek çok inanış, teori kendi ışığını tutmuştur. Kendi içinde sistematik bir bütünlükte yaklaşım sunan bu olgular yüzyıllar boyu insanın tarihi konusunda çatışma ve çelişme içindedir. Aydınlanma çağı insanın doğaya ve tanrısal inançlara olan dogmatik anlayışlarının yerini insan dizaynı dünya anlayışı almıştır. Bu dünyada hümanist anlayış insanı tekilleştirip kâinatın merkezine koymaktadır. İnsanın failliği ve aklının sınırlarının esas aldığı bu düzlemde insan hakları, insan ırkları, cinsiyet kavramları hümanizmin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Sanayi devrimi ile üretim tüketim dengeleri makro düzeyde ülkeleri mikro düzeyde insan ırklarının yaşam dünyasını, etik ve yasal konumlarını yeniden şekillendirmiştir. İnsanoğlunun var oluşuna yönelik bilinmezlik yerini yapay zekâ, nano teknoloji, biyogenetik, optogenetik gibi teknolojilerin ivme kazanmasıyla kusursuz insan vaadine bırakmaktadır. Henüz çözülemeyen sırlarıyla insanoğlu transhümanist bir yaklaşımla fiziksel, bilişsel ve psikolojik olarak kusursuzlaştırma sürecine girmektedir. Bu çalışmanın amacı transhümanizm ile yaratılacak interdisipliner etkinin mühendislik, tıp, hukuk, eğitim, askeri, felsefe, sosyoloji alanlarında oluşturacağı paradigmalara farkındalık oluşturmaktır. Bir yaklaşımla insanoğlunun olmadığı dünyaya yol alındığı hipotezinin karşısında insanın tüm zaaflarından ve zayıflıklarından chipler, ilaçlar, iyileştirilmiş ve kapasitesi artırılmış uzuvlarca ölümsüzleştirileceği insan 2.0 modeli bulunmaktadır. Günümüzde pek çok alanda artan değişim ivmesi futuristik bakış açılarının bir anda sosyal yaşamımızın bir parçası olması gerçeğini yaşatmaktadır. Çalışma literatür taraması yöntemi ile hazırlanmıştır. Çalışmada transhümanizmin insanlık için umut verici vizyonlar sunarken beraberinde etik ve sosyal başlıklar başta olmak üzere pek çok sorunu da beraberinde getireceği sonucuna ulaşılmıştır. Bilinç ve dikkatin, insanlığın bu yeni aşamasında gerek toplumsal gerekse doğal düzen açısından her zamankinden büyük önem taşıyacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan 2.0, Dijitalleşme, Yapay Zekâ, Demir Yakalılar, Hümanoid

Abstract

The subject of the research is to examine the social dynamics of humanity's journey to the Transhumanist dimension in the rapidly digitalizing new world order. Many beliefs and theories of theological and evolutionary origin have shed their own light on the puzzle of human existence. These facts, which offer a systematic approach in their own integrity, have been in conflict and contradiction for centuries regarding the history of man. In the Age of Enlightenment, dogmatic understandings of nature and divine beliefs were replaced by a human-designed understanding of the world. In this world, the humanist understanding singularizes the human being and puts him at the center of the universe. In this plane, which is based on human agency and the limits of human reason, the concepts of human rights, human races, gender have formed the starting point of humanism. With the industrial revolution, the balance of production and consumption has reshaped the world of life, ethical and legal positions of human races at the micro level of countries at the macro level. The unknown about the existence of human beings is replaced by the promise of the perfect human being with the acceleration of technologies such as artificial intelligence, nanotechnology, biogenetics, optogenetics. With its secrets that have not yet been solved, human beings are entering a process of physical, cognitive and psychological perfection with a Transhumanist approach. The aim of this study is to raise awareness of the paradigms that the interdisciplinary effect of Transhumanism will create in the fields of engineering, medicine, law, education, military, philosophy and sociology. 2.0 model, in which human beings will be immortalized from all their weaknesses and weaknesses by chips, drugs, improved and increased capacity limbs. Today, the increasing acceleration of change in many fields makes it a fact that futuristic perspectives are suddenly a part of our social life. In the study, it is concluded that while transhumanism offers promising visions for humanity, it will also bring many problems, especially ethical and social issues. It is predicted that consciousness and attention will be more important than ever in terms of both social and natural order in this new stage of humanity.

Keywords: Human 2.0, Digitalization, Artificial Intelligence, Iron Collar, Humanoid

THE ROLE OF ECONOMIC POLICY OF COMMUNICATION IN THE FORMATION OF GLOBAL STRATEGIES

Prof. Dr. Sedat CERECİ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
ORCID: 0000-0002-3762-6483 Türkiye

Doctorant Anıl SUNA

Hatay Mustafa Kemal University,
ORCID: 0000-0002-5974-3816 Türkiye

Abstract

In this study, attempts and techniques to manipulate societies and dominate people through high communication technologies are discussed. While Edward S. Herman and Noam Chomsky's Propaganda Model and Edward L. Bernays' Consent Engineering theories found their living applications in the period when communication technology was at its highest; those who want to have power in the world and control people are also the main chiefs of mind. Clan life in primitive times continues in modern times by changing form, and those who want to have power and achieve the goal of domination dominate people by using various tools. According to Foucault, while power emerges as an absolute influence on the actions of the subjects rather than over the subjects as an other, in the hypermodern age, where technology has reached its highest dimensions, there are high technologies that control and regulate the actions of people. In this context, public relations and propaganda activities carried out through mass media in order to manipulate the masses in order to form and shape public opinion are of great importance.

Keywords: Communication, Economy, Politics, Strategy, Manipulation.

Introduction

In ancient Greece and Rome, games, sports matches, gladiator fights and festivals, which were constantly organized to calm and manage the people and maintain a lucrative life, evolved only by changing their content and continued as the tools of sovereignty of the hypermodern age (Vamplew, 2022: 13). Tools that entertain and distract the masses and distract them from questioning the administration have always existed and have been used constantly, from the hunting feasts held in primitive times to the social opportunities provided by the high communication technology of the hypermodern age. Individuals and groups trying to dominate the masses and achieve their own interests have always found tools to achieve their goals (Sauer et al., 2022: 305). Constantly developing technology has always been the main reference tool for those who seek power and sovereignty.

Although the concept of political economy is related to communication technologies, economy and politics, it is a form of the world system and conjuncture specifically arranged for the interests of a few people, states and organizations. In a way, it is the concept that characterizes the policies of countries that are advanced in industry, economy and military fields on underdeveloped countries (Fuchs, 2017: 268). According to the Marxist view, political

economy is the regulation of life and production by the material assets in the human world. In a sense, it is the equivalent of materialist thought (Knoche, 2019: 162). In this context, political economy, which regulates life on a political basis, also forms the basis of production.

According to another view, political economy examines social production relations, which directly means economy, politics and social relations. The fact that the concept of political economy was used first and mostly by economists also clarifies the scope of the concept (Wullweber and Zweynert, 2020: 57). Opinions that argue that the development of societies depends on production have also mentioned the concept of political economy. Every issue related to production, from the laws covering production to the social groups that play a role in production, falls within the field of study of political economy (Mause, 2019: 1603). This scope already means most of social life, economy and culture.

Political economy is also interested in the production forms of material products, the psychological and sociological effects of the products, and the role that production plays in the social structure and development of the country (Wendt, 2021: 113). According to the Marxist approach, production is the infrastructure of societies and all superstructure institutions are formed on the basis of production. Economy is also the relationships between people (Löwith, 2022: 367). Relating the concept to the economy to such an extent actually explains the nature of the basic systems in the world and shows that the world is formed in a material-based style under the mask of economy (Berger et al., 2017: 223). Political economy also focuses on social relations and human communication actions, along with the material structure formed by the economy.

Technology and Sovereignty

The desire for “digital sovereignty” responds to the desire for self-determination of the state, companies and citizens in the digital age (Pohle, 2020: 249). In the hypermodern age that started with digitalization, which means changing existing business models with constantly developing technology, sovereignty is now measured by technology production and export.

The instinct to possess and dominate, which has existed since the first humans, has determined politics and hierarchy. Man, who always wants more, has benefited from other people and tools for more material and wider sovereignty (Zeng et al. 2022: 8). Voice and body language, which were the basic communication tools in ancient times, were frequently used for purposes such as giving directions, gathering supporters, persuading, and making people obey (Folkers, 2020: 31). As new techniques and tools for possession and domination are developed, the number of people turning to and using them has also increased.

Over time, primitive communication tools were used for purposes such as possession and domination in order to manage and direct communities that developed within certain living arrangements. Percussion instruments such as drums, tom-toms, horns, and trumpets that make loud sounds have been tools that spread sovereignty and the announcements of the rulers (Thürlemann, 2023: 67). Loud voices that can be heard by everyone, shouting, impressive demonstrations, and ambitious promises, even if they are unrealistic, have always been the main tools of reference for individuals and groups who calculate their interests and want to dominate.

After the invention of writing, the main tool to achieve the goals of possession and domination became writing, which is one of the basic tools of communication. The opinions, decisions and directives of those with power and those who consider themselves powerful were conveyed to others through writing, and writing turned into the basic tool of administrative policy (Bisang

and Stalder, 2023: 5). Power holders and those who wanted to have more of them tried to reach larger audiences through writing and aimed to gather as many supporters and obedient as possible (Arneitz, 2017: 136). In a way, writing has become the most effective tool of the political economy of communication.

After the spread of writing, all written instruments, tablets, papyri, inscriptions, letters, edicts and other written objects were used to rule and control as symbols of power (Kucherenko, 2016: 101). In addition to writing, visual elements of communication were also used by those who practiced the politics of having power or those who had power. Sculptures, reliefs, ostentatious public buildings, drawings, portraits, and various works of art were used to dominate large masses and control life (Shin et al., 2021: 27). Communication tools have been the main reference tools of politicians and those who aim for power in every period of history. High communication technologies and widespread social media are also the most used tools by those who want sovereignty.

Each period in history has produced its own environments, equipment, approaches and trends depending on conjunctural conditions. While new movements dominated in every period, entrepreneurial personalities also aimed to have political power (Bora and Lequesne, 2023: 417). Every person and institution with power has developed new models and systems within the framework of self-interest calculations in order to dominate larger areas (Klein and Finkelde, 2023: 275). The policy of colonialism, which has been going on since ancient times, has changed form and spread all over the world with the development of technology and digital media in the hypermodern age.

Every era creates its own trends and fashions and progresses with the momentum of the trends (Parks et al., 2018: 515). The world revolves around information and communication technologies in the hypermodern age. Businesses and operations all over the world, including states and military institutions, take place on communication technologies (Deckert, 2021). While communication technologies enable official and private affairs to be carried out, they are also used to control and manage people using technology. The political economy of communication is also formed by the designs of those who design, produce, export and control communication technologies.

Every new trend in the world leads to a new expansion and radical changes. Trends soon gain a political character and turn into the wind that politicians are swept away by (Drechsel, 2024: 68). The development of social economy in the global arena is becoming increasingly important. Ensuring the well-being of the population, stability, high-quality development of education, medicine, security, economic well-being requires increasing attention and efforts. All these economic, political and social realities also determine the nature of the conjuncture and trends (Stukalo and Simakhova, 2021: 21). Trends that occur under the direction of the media working in cooperation with politicians and spread throughout society, also influence politicians and the media over time.

As technology developed, the structure of the world also changed and industrial and production elements turned into other elements. The tools and relations in production activities have also changed in parallel with global changes. Political movements and their practices have resulted in the emergence of new regimes and modern economic models (Mohr, 2020: 316). Although mainstream models continue, many new trends and models have emerged.

In the book "The Reality of Mass Media" Niklas Luhmann develops a systems theory of mass media. Luhmann considers the mass media as a social functional system and focuses primarily on a technical means of dissemination, unlike other functional systems such as politics, economics, science, and law. It accepts the function of mass media in directing society's self-

observation (Hoffjann, 2022: 415). With the digitalization of media, its effects have increased and hypermodern life is almost based on media.

In his contribution to “electronic colonialism”, Michael Homberg points out that the 20th century is a history of the digital age embedded in the history of the political-institutional regulation of global news traffic and information flows (Homberg, 2022: 92). Individuals and groups seeking sovereignty have initiated an attempt to establish world domination over the digital environment and are approaching their goals by forcing all people to live with digital connections (Müller and Kammerl, 2022: 218). Digitalization is often associated with the dominance of technology over people. Drawing on Marx's concept of real consumption and conversations in industrial companies, certain forms of self-sustainability that take place in the digitalized world of work clarify digitalization (Klur and Nies, 2023: 22). The spread of digitalization brings with it digital production and digital economy. This means that strategists and politicians develop strategies on a digital basis.

Digitalization is changing all life. How people communicate, obtain information, consume information, maintain social relationships, work or move is completely changing. The whole world is changing after the digital transformation or from this process of digital transformation of society. Investments in the rapid and structured availability of large amounts of data and information are called digital transformation (Matt et al., 2020: 14). With the digital revolution, there is a data explosion in the world, countless data and messages are carried and recorded from one end to another by electronic signals.

Digitalization processes, which are accelerating day by day, can be observed in all areas of social and economic interactions and play a decisive role in determining social, political and economic developments (Ditlevsen et al., 2023: 20). Economic competence and business life efficiency, which form the basis of world domination, are improving as the use of digital technology increases. The strategic process of applying digital technology to develop new value-creating products and connect people with objects, insights and experiences is the gateway to world domination (Bradt et al., 2023: 304). The economic, political and cultural effects of digital technology create a powerful world domination.

References

Arneitz, E. G. (2017). *Die Geheime Macht Der Kommunikation Die 12 Techniken der neuen Sprachhypnose auf den Punkt gebracht*. Berlin: Eigenverlag.

Berger, M. (2014). *Differenzen marxistischer und postoperaistischer Revolutionstheorie*. Unpublished Dissertation, Universität Wien Institut für Politikwissenschaft.

Bisang, D. and Stalder, D. (2023). Schreiben Sie gehirngerecht? Vier Prinzipien für eine erfolgreiche Kommunikation. https://www.researchgate.net/publication/376670696_Schreiben_Sie_gehirngerecht_Vier_Prinzipien_fur_eine_erfolgreiche_Kommunikation, 27.02.2024.

Bora, S. and Lequesne, C. (2023). *Europäische Souveränität als Rettung für die nationale Souveränität Frankreichs: Die Geschichte einer diskursiven Referenz*. Ed. Thomas Maissen; Niels F. May; Rainer Maria Kiesow. *Souveränität im Wandel: Frankreich und Deutschland. Jahrhundert*, Wallstein, pp. 406-419.

Bradt, A. C. and Mihailović, S. and Braun, O. L. (2023). *Positive Psychologie und Mentale Stärke im digitalen Zeitalter*. *Positive Psychologie: Digitale Vermittlung von*

Handlungskompetenzen und Mentaler Stärke, Ed. Ottmar L. Braun, Sandra Mihailović, Berlin: Springer, Berlin, Heidelberg, pp. 299-308.

Deckert, R. (2021). Technologie und Gesellschaft – Das Wohl und die Würde des Menschen fest im Blick behalten. Conference Ringvorlesung „Interdisziplinäre Perspektiven der Grundrechtsdebatte“, Oktober 2021 und März 2022 in insgesamt elf Vorträgen den Umgang.

Ditlevsen, M. G. and Nielsen, M. and Pedersen, A. G. J. (2023). Werbung und PR im digitalen Zeitalter: gesellschaftliche Entwicklungen, kommunikative Implikationen, theoretische und empirische Forschungsansätze. Werbung und PR im digitalen Zeitalter, Wiesbaden: Springer VS, Wiesbaden, pp. 3-26.

Drechsel, J. (2024). Trends in der Kultur- und Kreativwirtschaft 2023 Erkenntnisse aus den eingereichten Projekten für die Auszeichnung der Kultur- und Kreativpilot innen Deutschland. Berlin: u-institut für unternehmerisches Denken und Handeln e.V.

Folkers, A. (2020). Eine Genealogie sorgender Sicherheit. Sorgeregime von der Antike bis zum Anthropozän. BEHEMOTH A Journal on Civilisation, 13 (2): 16-39.

Fuchs, C. (2017). Die Kritik der Politischen Ökonomie der Medien/Kommunikation: ein hochaktueller Ansatz. Publizistik, 62 (2): 255-272.

Hoffjann, O. (2022). Die Realität der Massenmedien. Schlüsselwerke: Theorien (in) der Kommunikationswissenschaft, Ed. Spiller, R., Rudeloff, C., Döbler, T. Wiesbaden: Springer VS, Wiesbaden, pp. 411-426.

Homberg, M. (2022). Elektronischer Kolonialismus. Perspektiven einer Nord-Süd-Geschichte des digitalen Zeitalters. Geschichte des digitalen Zeitalters, Ed. Ricky Wichum ve Daniela Zetti, Wiesbaden: Springer VS, Wiesbaden, pp. 77-103.

Klein, P. (2023). Reimagining Design: Exploring The Potential of The Infinite Canvas For Collaborative Interactive Articles. Unpublished Dissertation, Wien: Technische Universität.

Klur, K. ve Nies, S. (2023). Governed by Digital Technology? Self-Perpetuation and Social Domination in Digital Capitalism. Work Organisation, Labour & Globalisation, 17 (1): 12-33.

Knoche, M. (2019). Kritik der politischen Ökonomie der Wissenschaftskommunikation als Ideologiekritik: Open Access. Ideologie, Kritik, Öffentlichkeit. Verhandlungen des Netzwerks Kritische Kommunikationswissenschaft, herausgegeben von Uwe Krüger und Sebastian Sevigani, 140–175.

Kucherenko, S. N. (2016). Power in Communication: Revisiting Power Studies. Topics in Linguistics, 17 (1): 110.

Löwith, K. (2022). Max Weber und Karl Marx. Sämtliche Schriften, 324–407.

Matt, D. T. and Orzes, G. and Pedrini, G. and Beltrami, M. and Rauch, E. (2020). Mensch und digitale Technologie Eine Roadmap für die digitale Transformation einer Alpenregion. Industrie 4.0 Management, 36 (3): 11-15.

Mause, K. (2019). Political Economy. Encyclopedia of Law & Economics, Ed. Alain Marciano & Giovanni B. Ramello, New York: Springer, s. 1599-1606.

Mohr, E. (2020). Die Produktion der Konsumgesellschaft: Eine kulturökonomische Grundlegung der feinen Unterschiede. Bielefeld: Transcript Verlag.

Müller, J. and Kammerl, R. (2022). »Digitale Souveränität«: Zielperspektive einer Bildung in Zeitentiefgreifender Mediatisierung? Was heißt digitale Souveränität? Diskurse, Praktiken und

Voraussetzungen »individueller« und »staatlicher Souveränität« im digitalen Zeitalter, Ed. Georg Glasze, Eva Odzuck, Ronald Staples, Bielefeld: Transcript Verlag, pp. 201-228.

Pohle, J. ve Voelsen, D. (2022). Das Netz und die Netze. Vom Wandel des Internets und der globalen digitalen Ordnung The net and the networks. Berliner Journal für Soziologie, 32 (1–2): 455-487.

Sauer, S. and Staples, R. and Steinbach, V. (2022). Der relationale Charakter von »digitaler Souveränität«. Was heißt digitale Souveränität?, Diskurse, Praktiken und Voraussetzungen »individueller« und »staatlicher Souveränität« im digitalen Zeitalter, Bielefeld: Transcript Verlag, pp. 287-316.

Shin, R. and Lin, C. and Thomson, S. and Chen, C. and Roy, S. and Platanios, E. A. and Pauls, A. and Klein, D. and Eisner, J. and Durme, B. (2021). Constrained Language Models Yield Few-Shot Semantic Parsers. Proceedings of the 2021 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing, November 2021 Online and Punta Cana, Dominican Republic.

Stukalo, N. ve Simakhova, A. (2021). Global Trends in The Social Economy Development. International Economic Policy, 1 (34): 7-22.

Thürlemann, F. (2023). Wilde Natur - primitives Leben Die gemalte Anthropologie des Cornelis van Dalem. Konstanz: Konstanz University Press.

Vamplew, W. (2022). Bread and Circuses, Olive Oil and Money: Commercialised Sport in Ancient Greece and Rome. The International Journal of the History of Sport, 39 (6): 1-20.

Wendt, H. (2021). Politische Ökonomie Ein Einstieg für Neugierige Essen: Neue Impulse Verlag GmbH.

Wullweber, J. and Zweynert, J. (2020). Die Bedeutung der Politischen Ökonomie für die politische Praxis: Geld, Staatsschulden und Wirtschaftskrisen. Politikum, 6: 52-58.

Zeng, T. C. and Cheng, J. T. and Henrich, J. (2022). Dominance in Humans. Philosophical Transactions of the Royal Society, 377: 1-12.

**GÜNEYDOĞU AVRUPA'DAKİ GAGAUZ TÜRKLERİ İLE DİĞER TÜRK VE
KOMŞU HALKLARININ KÜLTÜREL VE BİLİMSEL İLİŞKİLERİ**
CULTURAL AND SCIENTIFIC RELATIONS BETWEEN GAGAUZ TURKS AND
OTHER TURKISH AND NEIGHBORING PEOPLES OF SOUTHEASTERN EUROPE

Asst. Prof. Dr. Olga RADOVA

Tarihçi, Etnolog, Şair, Yazar,

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgileri Fakültesi, Siyasal Bilimi ve Uluslararası İlişkileri

Bölümü'n Misafir Öğretim Üyesi,

Moldova Cumhuriyeti Gagauz Kadınlar Birliği'nin kurucusu Başkanı

Tarihten bugüne kadar öyle olmuş ki, çeşitli soydan insanlar – Türkler, Slavlar, Romenler, Almanlar vs., aynı coğrafya topraklarında, komşu olarak, yaşamışlar ve torunları¹ şimdi de o yerlerde yaşamaya devam ediyorlar. Onların ilişkilerine hep bir/dayma diplomasi, kültür ve bilimler yolları açmıştır, dostlağa bir köprü oşmuşlardır. Çağdaş zamanda da halklararası, uluslararası dostluk köprülerini kurmak için, hep bu konular çok aktüeldir.

Kendimiz bir Gagauz Türkü, yani Gökoğuz Türklerinin torunu/evlat boyu olarak, kırk (40) seneye yakın Gagauzların ve diğer Türk boylarının ve onlarla komşu yaşayan başka soydan insanların da, kültür mirası alanı, neleri kapsarsa, deyceyz nasıl tarih, kültür, folklor, yaşadıkları etnik topraklar,² göçler, yerleşim yerler, demografya protseları/süreçleri, halk oyunları, halk masalları, halk destanları, halk yemekleri, halk müziği, halk giyimleri vs. – bu konularda temel (fundamental) bilimsel araştırmalarını³ yapıyoruz (*Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova*) ve sonuçlarını bilimsel kitaplarımızda (monografyalarımızda) ve üzlerce makalelerimizde, çeşitli devletlerde, çok prestijli bilimsel dergilerde ve bilimsel toplum kitaplarda, Moldova Cumhuriyeti'nde (MC), MC Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nde, Almanya'da, Türkiye'de, Rusya'da, Beyaz Rusya'da (Belarusya'da), Bulgaristan'da, Makedonya'da, Ukrayna'da ve başka yerlerde de yayınladılar. Yazdığımız bilimsel kitaplarımız ve makalelerimiz, çeşitli devletlerden bilimsel uzmanlar ve araştırmacılar, kaynak olarak da gösteriyorlar.

Bilimsel konularımızda, ömür boyunca, daha çok Türkoloji araştırmalarına ağırlık verdik. Elbetki, biraz sorabilir, neye bu yolu seçtiniz? Bu nedenle, kısaca, hronoloji olarak, kendimizin hayatımızdan, tarihi, kültürü, toplumdaki sosyal olayları ve siyasal hareketleri, bilimsel çalışmalarımızın kullandığımız metotlardan ve temel araştırmalarımızın yeni bilimsel sonuçlarımızın bir kısmını açıklayabiliriz; ve nasıl kültürel ve bilimsel yollarıyla dostluk köprülerini kurabildik ve bugün de devam ediyoruz, çünkü onlar çapraşık, birbirinden ayrılmaz bir gerçek olaydır.

Sovyetler Birliği zamanı

Sovyetler Birliği zamanında, Avrupa'nın en büyük Kongaz köyünde doğudum, şimdi o Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin Komrat dolayında bulunuyor.⁴ Gagauz/Gökoğuz Türkü olduğum için (nice de başka Gagauzların da uşakları), uşak⁵ yaşlarımızda sadece kendi

¹ Evlat (*Gagauz Türkçesi*) – Torun (*Türkiye Türkçesi*).

² Etnik topraklar – bir halkın dedelerinden kalma topraklar.

³ Bilimsel temel araştırmalar. – Фундаментальные научные исследования.

⁴ Dolay (*Gagauz Türkçesi*) – İlçe (*Türkiye Türkçesi*).

⁵ Uşak (*Gagauz Türkçesinde* hem kızcaazlara hem çocuklara “uşak” diyorlar) - Çocuk (*Türkiye Türkçesi* hem kızcaazlara hem de erkek uşaklara (çocuklara) – “çocuk” diyorlar. Yani Türkiye Türkçesine, örneği: bir kızı “be çocuğum”, diyorlar.

ana dilimizde – Gagauz Türkçesinde – Balkan ve tüm Güneydoğu Avrupa’nın en eski (evvelki) Türkçesinde konuşurduk (sölpet ederdik), çünkü ozamanlar biz başka dil hiç bilmezdik. Daha o yaşlarımızdan itibaren kendi ana dilimizde – Gagauzça - Gagauz/Gökoğuz Türkçesinde ninelerimizden⁶ ve dedelerimizden,⁷ akrabalarımızdan,⁸ komşularımızdan, köyümüzde⁹ yaşadığı tüm¹⁰ insanlardan konuşmağa öğrendik, çünkü ozamanlar köyümüzde yaşayan insanlarımızın ≈%99,99’zu hepsi Gagauz Türküydü ve kendi ana dillerinden, Gagauz Türkçesinden kaare ≈%99,07 başka dil hiç bilmezdiler. Hepsiciği, analar, babalar, nineler, komşular uşaklarla sadece Gagauzça lafedârdilâr (sölpet edârdilâr/konuşuyorlardı).

Bu nedenle, ninelerimizden, analarımızdan, köyümüzdeki hepsi/tüm insanlardan kendi ana dilimizi, adetlerimizi, yortularımızı,¹¹ folklorumuzu, binlerce yıl eskiden - M.Ö. 3000-2500 yıldan ve daha önceki zamanlardan, dedelerimizden kalma, eski (yeki evvelki) kültürel mirasımızı,¹² tüm varlığımızı öğrendik ve bugün de onu korumak için ve yaşatmak için mücadelede bulunuyoruz; istiyoruz ki, bizlerin, Gagauz/Gökoğuz Türklerinin gelecek evlat boylarına, yeni nesillerin zamanlarına kültür mirasımızı, varlığımızın zenginliğini onlara yetiştirelim.

Sonra, altı yaşında, daha yedi yaşımızı tamamlamamıştık, okula başladık, ama bizi, Gagauz Türklerinin uşaklarını, kendi ana dilimizde okulda hiç öğretmediler. Daha başlantıda, okulda, bizleri *Rusça* dilinde öğretmeğe başladılar, çünkü ozamanlar *Rusça* dili Sovyetler Birliği’nin resmi devlet diliydi de Sovyetler Birliği’ne giren hepsi Respublika’ların/Cumhuriyet’lerin insanlarını birleştiren *Rusça* diliydi, yani tüm devleti idare etmek için ve hepsi insanlarla bağalntı kurmak için, insanların birbirilerini anlamak için – bu fonksiyonları *Rusça* dili yapıyordu.

Okulda, başlantıda, bir sene biz hazırlık yaptık, okulda “0” – “*nulevoy klasa*”¹³ gittik, “*Bukvar*”¹⁴ adlı, renkli resimli, çok güzel bir kitaptan bütün yıl biz *Rusçayı* öğrendik. Öylelikle, hepsi sözleri sıfırdan örğenmeğe başladık ve düşüncelerimizi de okulda *Rusça* anlatmağa çekettik ve alıştık, çünkü bizi kendi ana dilimizde – Gagauz Türkçesinde okulda öğretmezdiler, sadece nekadur okulda peremenada (moğlada), biz uşaklar, biri-birimizlân lafedârdik ve evde analarımızla, babalarımızla, ninelerimizle, dedelerimizle, sokakta köyümüzdeki insanlarla Gagauz Türkçesinde lafedâdik/konuşuyorduk.¹⁵ Ozamanlar, nekadur zoor da olsa, bizler – Gagauz Türklerinin uşakları, *Rusça* dilini öğrendik ve şimdi *Rusça* dilini, kendi ana dilimizden – Gagauz Türkçesinden, daha iyi biliyoruz ve çağdaş zamanda Gagauz Türklerinin çoyu, *Rusça* dilini, ikinci ana dilleri gibi sayıyor.

Orta okuldan itibaren, okul programlarında, Gagauz Türklerinin çocuklarına deyin daha iki dil üklenildi: Moldovanca – ozamanki Moldova Respublikası’nın/Cumhuriyeti’nin resmi devlet dili ve gene, okul programlarına göre, bir de yabancı dil – öğrencilerin birazı *Almanca*,¹⁶ *diğerleri de İngilizce vs.* öğrenmeğe başladılar.

Gagauz Türklerinin çocukları bir Üniversiteye öğrenmeğe girsinler diye (örnek olarak *kendimizden bahsediyoruz*) çeşitli dört grup dillerini biliyorlardı – kendi ana dillerini *Gagauzça* – Türkçe dilleri grubu, *Rusça* – Slav dilleri grubu, *Moldovanca* – Romen dilleri grubu, *Almanca*

Gagauz Türkçesinde kızlara “*be çocuğum*”, - asla denilmez. Gagauzlar kızlara, kadınlara “*mari*” – danışmak sözcüğünü kullanıyorlar, deyceyz “*mari kızım*”, “*mari geliniz*”, “*mari kitatsa*”, bir adam yeşine yeki de bir başkasına (kadına veya kızlara) danışırken sade “*mari*” sözcüğünü kullanabilir, hiç isminin söylemeden, örneğin “*mari, getir bana bir çölmek su!*”).

⁶ Babularımızdan (*Gagauz Türkçesi*).

⁷ Dädularımızdan (*Gagauz Türkçesi*).

⁸ Senselerimizdän (*Gagauz Türkçesi*).

⁹ Köyümüzde (*Gagauz Türkçesi*). – Köyümüzde (*Türkiye Türkçesi*).

¹⁰ Tüm (*Türkiye Türkçesi*).

¹¹ Yortu (*Gagauz Türkçesi*). – Bayram (*Türkiye Türkçesi*).

¹² Kultura varlığımızı/mirasımızı (*Gagauz Türkçesi*). – Kültürel varlığımızı/mirasımızı (*Türkiye Türkçesi*).

¹³ “*Nulevoy klasa*”¹³ - Sıfır sınıf (*Türkiye Türkçesi*).

¹⁴ Bukvar’ (Букварь. (*Rusça*)). – *Türkçeye tercümesi*: “*Bukvalık*” (*Gagauz Türkçesinde*), “*Harflik*” (*Türkiye Türkçesinde*).

¹⁵ Lafedârdik (*Gagauz Türkçesi*). – Konuşuyorduk (*Türkiye Türkçesi*).

¹⁶ Kimilerinde de İngilizce.

veya *İngilizce* – Cermen dilleri grubu. *Almanca* ve *İngilizce* diller Gagauz Türklerine deyin (*okul programlarına göre*) yabancı diller sayıldılar, ama aslında, okulda, lisede ve üniversitelerde/yüksek öğretim kurumlarında, Gagauz Türklerinin öğrendiği diller, onlara deyin hepsi yabancı dillerdi, ama sadece kendi ana dillerini – Gagauzça/Gagauz Türkçesinde onları hiç öğretmediler, o vakıtlarda bizler öyle öğrendik.

Öylelikle (bu nedenle), bir nesilden diğer nesile, bizim, Gagauz Türklerinin, kültür mirasımızı aktarmak için, nasıl eskiden Türk topluluklarında kalmalıydı, bir kopukluk oldu. Biz de büyüdükçe, üniversitelerimizi bitirince, daha da çok bunu hissetmeğe başladık. Köylerimizden şehirlere geçince, ne bir türkü, ne bir müzik, ne bir sölpet, yoktu kendi ana dilimizde – *Gagauzça – Gagauz/Gökoğuz Türkçesinde*, bizim kültür mirasımız, varlığımız kaybelmeğe başladıydı. Biz çok özlerdik kendi ana dilimizi, kültürümüzü, kültür mirasımızın varlığını, çünkü o bize anamızın sütünle birlikte kanımıza, kendi varlığımıza geçmişti. Anlardık, ani git-gide, kendi soyumuzun – Türklüğümüzün varlığını – kültür mirasımızı - demek kendi dilimizi, kültürümüzü, toprağımızı vs. kaybedersek, kendimiz de bir halk, millet olarak, dünya üzünden kayıp, assimile olup, yok oluruz.

Elbetki, toplumuzdaki bu protsesları/süreçleri bizden daha önce de, aksakallarımız da gördüler, deyyeyz nasıl - Yazar *Nikolay Arabacı*; Yazar, Şair *Nikolay Tanasoglu*; Bilim Adamı, Şair, Yazar, Müzisyen, Gazeteci, Jurnalist, Filolog, Prof. Dr. *Dioniz Tanasoglu*; Moldova Cumhuriyeti'nde “Bucaan Dalgasında” RTV programlarının ilk hazırlayıcısı ve efirde götürücüsü, Folklorcu, Şair, Yazar, Müzeci, Gazeteci *Nikolay Baboglu*; Gagaziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'ndeki Beşalma köyünde Tarih ve Etnografya Müzesi'ni kuran, Şair, Yazar, Skulptor, Ressam *Dmitriy Karaçoban*; Bilim Adamı, Moldova Bilimler Akademisi'nin Etnikilişkileri Enstitüsü'nün (şimdiki adı Kültür Mirası Enstitüsü) Gagauzoloji Bölümü'n Başkanı, Tarihçi, Etnograf, Etnolog, Türkolog, Şair, Yazar, Prof. Dr. *Stepan Kuroglu*; Bilim Adamı, Filolog, Türkolog, Şair, Yazar, Prof. Dr. *Gavril Gaydarji*; Bilimsel Araştırmacısı, Türkolog, Filolog *Elena Koltsa*; Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin Gimnini (Milli Marşını yazan), Folklorcu, Müzeci, Şair *Mina Köşâ*; Bilimsel Araştırmacısı, Folklorcu, Yazar *Mariya Durbaylo* vs.; sonra daha gençler, demek bizim kuşak boylarımız, nasıl – Bilim Adamı, Gagauzça yayınlanan “Sabaa Yıldızı” derginin/jurnalın Redaktörü, Jurnalist, Tarihçi, Yazar, Dr. *Stepan Bulgar*; Moldova Cumhuriyeti Gagauz Kadınlar Birliği'nin Kurucu Başkanı (idare etti 1993-1998 yıllara), Bilim İnsanı, Bilimsel Araştırmacısı, Tarihçi, Etnolog, Tercuman, Etnograf, Demograf, Gazeteci, Ekonomist, Türkolog, Şair, Yazar, Akademik, Asiatan Prof. Dr. *Olga Radova (Karanastas)*; Bilim Adamı, Gazeteci, Türkolog, Şair, Yazar, Bağımsız Gagauz Respublikası'nın/Cumhuriyeti'nin Gimnini (Milli Marşını) yazan, Akademik, Dr. *Todur Zanet*; Bilimsel araştırmacısı, Türkolog, Filolog, Şair, Yazar *Petri Çebotar*; Tarihçi, Müzeci, Şair, Yazar, *Todur Marinoglu*; Folklorcu, Şair *Vasi(liy) Filioglu* vs., anlardılar ve çok çalıştılar Gagauzların Türkçe dillerinde sözlük hazırlamağa, şiir, roman, anlatmalar/hikâyeler yazmağa, düşünürdüler nasıl, ne etsinler de çocuk başçelerinde, okullarda, üniversitelerde Gagauzların uşaklarını kendi ana dillerinde – Gagauz Türkçesinde öğretmeğe başlasınlar ve diğer konuları da, nasıl çözmeğe da hayata gerçekleştirmeğe düşünürdüler.

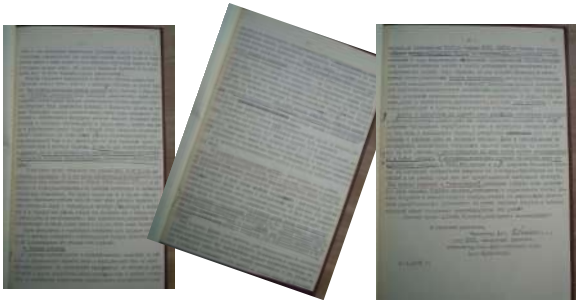
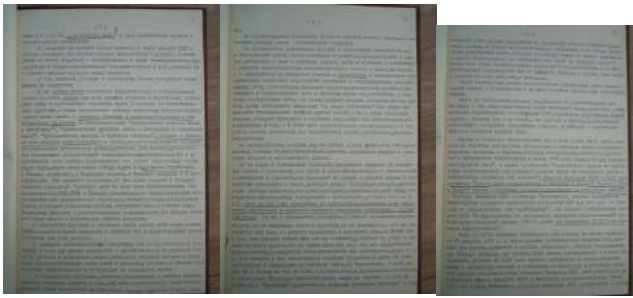
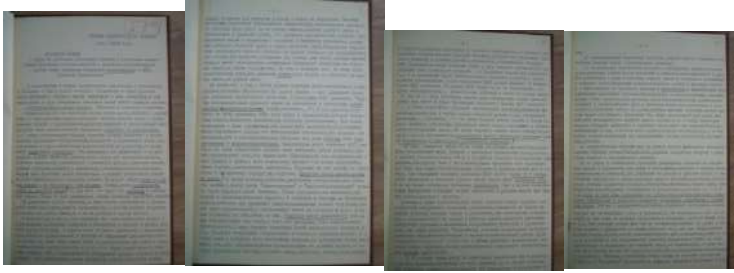
Moldova Yazarlar Birliği'nde Gagauz Seksiyası/Bölümü

XX. asrın 70. yıllarının sonlarında – 80. yıllarının başlantısında, Moldova Yazarlar Birliği'nde Gagauz Seksiyası (Gagauz Şairlerin ve Yazarların Bölümü) açıldı.

Ozamanlar, biz hepsimiz orada toplanardık - Prof. Dr. *D.Tanasoglu*; *N.Baboglu*; Prof. Dr.*S.Kuroglu*; *Mina Köşâ*; *P. Çebotar*; Dr. *S.Bulgar*; Akademik, Asiatan. Prof. Dr. *Olga Radova (Karanastas)*; Akademik, Dr. *Todur Zanet*; *V.Filioglu*; *M.Durbaylo (Kuyumcuklu)* vs. gelârdiler. Toplantılarda çeşitli konuları konuşurduk, düşünürdük ne yapabilelim bizim dilimizi ve tüm kültür mirasımızı korumamız için, onu ileri doğru yaşatmamız için.

Aksakallarımız ve bizim hocalarımız, en aktivlerinden bir kısmı, nasıl - *Prof. Dr. D.Tanasoglu; N.Baboglu; Prof. Dr. S.Kuroglu* - bizler de, genç kuşak boyları, onların yanlarındaydık, mektuplar hazırlayıp, devlet adamlarına danışardık (hepsimizin adından mektupları 1-2 kişi imzalardı) ki, yolları açsınlar bizim kültürel ve bilimsel sorularımızı çözsünler.

Böyle bir mektup *Prof. Dr. Dioniz Tanasoglu*, Moldova Kommunist Partisi'nin Merkez Komitesi'nin Birinci Sekreterine yoldaş *Grossu S.K.* gönderiyor (mektup *Rusça* dilinde, 25.01.1988 tarihinde yazılmış), onun kopyasını aşağıda bakabirisiniz.¹⁷

Moldova'da Gagauz Türklerinin “Bucaan dalgasında” respublikan/cumhuriyet Radio-Televizyom (RTV) kolverimleri/programları

¹⁷ Bak. kaynağı: Agenția Națională a Arhivelor Direcția Arhiva organizațiilor social-politice (ANADAOSP), F.51, Op. 71, D. 252, 5-14 sayfalarda. В этом фонде хранится «Докладная записка» гагаузского Писателя, Композитора, кандидата филологических наук, и.о. Профессора Танасоглу Д.Н., Первому Секретарю ЦК КП Молдавии Гроссу С.К. (См. источник: ANADAOSP, Ф. 51, Оп. 71, Д. 252, ЛЛ. 5-14 (на 10-ти страницах), ЦК КП Молдавии, вход № Гн – 742 от 27.01.1988 года).

Öylelikle, 1986 yılında Gagauz Türklerinin ana dillerinde, tarihte ilk sefer, Moldova Cumhuriyeti'nde, tüm devlete Gagauzların RTV programı “*Bucaan dalgasında*” eфирde çıkmağa ve yayınlanmağa başlandı. Bu RTV programının/kolverimin adını Gagauz Şairi, Yazar *Nikolay Baboglu* koydu ve TV eфирde ilk Gagauz kolverimini o götürdü. Hep o yıllarda, aynı adla “*Bucaan dalgasında*” Gagauz Türkçesinde, respublikan/cumhuriyet radio kolverimi de yayınlanmağa başlandı, bu kolverimin de sorumlusuydu *İgnat Baboglu*, bizler de hepsimiz ona radio kolverimini hazırlamağa yardım ederdik, reportaj bizlerde alardı vs.

Moldova Cumhuriyeti Gagauzça/Gagauz Türkçesinde “*Bucaan dalgasında*” TV programının stüdyasında, eфирde.

Fotoda: Çadır-Lunga kasabanın “*Kadınca*” Gagauz folklor ansamblisinin öndercisi *Mihail Oramnji* ve Gagauz TV “*Bucaan Dalgasında*” kolveriminin, müzik bölümünün hazırlayıcısı ve eфирde sunucusu/götürücüsü *Olga Radova (Karanastas)*.

Kişinev, 1986 yılında

Moldova Cumhuriyeti Gagauz Türklerinin “*Bucaan dalgasında*” TV programının stüdyasında.

Fotoda: “Bucaan dalgasında” TV programını hazırlayanlar ve efirde sunucular Olga Radova (Karanastas) – (ikinci sırada, sağdan 5-nci)), Todur Zanet (ikinci sırada, merkezde) ve Çadır-Lunga kasabanın “Kadınca” Gagauz folklor oyun ansamblisi, öndercisi *Mihail Oramnji* (birinci sırada, saadan ikinci). Kişinev, 1986 yılında

Moldova Cumhuriyeti Gagauzça/Gagauz Türkçesinde yayınlanan “Bucaan dalgasında” TV programının studiyasında.

Fotoda: “Bucaan dalgasında” TV programını hazırlayanlar ve efirde sunucular Todur Zanet (ikinci sırada, soldan 4-cü), Olga Radova (Karanastas) – (ikinci sırada, sağdan 4-ncü) ve Çadır-Lunga kasabanın “Kadınca” Gagauz folklor müzik ansamblisi, öndercisi *Mihail Oramnji* (birinci sırada, soldan ilk). Kişinev, 1986 yılında

Moldova’da Gagauz Türklerinin ana dillerinde “Ana sözü” respublikan/cumhuriyet gazetesi

Hep Moldova Yazarlar Birliği’ndeki Gagauz Yazarların, Şairlerin, Bilim Adamlarının ve diğer intelligentsyanın mücadelesiyle, 1988 yılının Ağustos ayında “Ana sözü” gazetesi temellendi. O gazeteyi sekiz kişi temellediler - Prof. Dr. *Dioniz Tanasoglu*, *Nikolay Baboglu*; Prof. Dr. *Stepan Kuroglu*; Dr. *Stepan Bulgar*; *Petri Çebotar*; Akademik, Asistan Prof. Dr. *Olga Radova (Karanastas)*; Akademik, Dr. *Todur Zanet*; *Födör Marinoglu*. Bu konuyla ilgili toplantı gene Moldova Yazarlar Birliği’nin, Gagauz Yazarların Bölümü’nde oldu. Gagauz Türklerinin “Ana sözü” gazetesi, ilkin, ozamanki “Sovetskaya Moldaviya” gazetesinin eklentisi olarak yayınlandı.

Gagauzların respublikan/cumhuriyet “Ana sözü” gazetesinin ilk nomerine montaj oluyor.

Fotoda soldan sağa: Vasiliy Berbitskiy – gazeteyi çıkaran (vıpuskayuşçıy), Viktor Nikolaeviç Çalıy - “Sovetskaya Moldaviya” gazetesinin sorumlu sekreteri (otvetstvenniy sekretari gazetı “Sevetskaya Moldaviya”), Olga Radova (Karanastas) - “Ana sözü” gazetesinin korrespondenti (muhabiri), korrektörü (düzelticisi), çevircisi (tercuman), Sn. Vera – gazetesinin montajında çalışan, Todur Zanet - “Ana sözü” gazeteye cuvapçı (sonra redaktor oldu). Kişinev, 13 ağustos 1988 yılı

Fotoda: Ana sözü” gagauz gazetesinin ilk korrespondenti (muhabiri), Olga Radova (Karanastas)’ın Vesikası. Vesika No 81 RADOVA Olga Konstantinovna,¹⁸ ozamanlar “Ana sözü” gazetesi, “Sovetskaya Moldaviya” gazetesinin eklentisi olarak çıkardı. “Sovetskaya Moldaviya” gazetesi Moldova Komünist Partisi Merkez Komitesi, Yüksek Konsey ve Bakanlar Konseyin’nin basım organıydı.

Kişinev, 1989 yıl

Başlantıda “Ana sözü” gazetesinin redaksiyasında iki kişi çalıştı – Gagauz gazetesinin sorumlusu (sonra redaktor oldu), Şair, Yazar *Todur Zanet* ve aynı “Ana sözü” Gagauz

¹⁸ “Советская Молдавия” Орган ЦК Компартии Молдавии, Верховного Совета и Совета Министров МССР. Удостоверение № 81 РАДОВА Ольга Константиновна, корреспондент приложения гагаузской газеты «Ана сөзү» к газете “Советская Молдавия”. Подписи: главной редактор - В.Лебёдкин, ответственный секретарь -В.Н.Чалый”. - ““Sovetskaya Moldaviya” Moldova Komünist Partisi Merkez Komitesi, Yüksek Konsey ve Bakanlar Konseyin’nin basım organı. Belge No 81 RADOVA Olga Konstantinovna, eklenti Gagauz gazetesinin korrespondenti/muhabiri. Beldeyi onaylanmış imzalar: “Sovetskaya Moldaviya” gazetesinin baş redaktörü V.Lebödkin ile sorumlu sekretar V.N.Çalıy”.

gazetesinin ilk korrespondenti/muhabiri, korrektor-tercumanı, Bilimsel Araştırmacı, Şair, Yazar *Olga Radova (Karanastas)* oldu, başlantıda, onlar ikisi, kadrolu olarak, redaksiyada çalıştılar. Burada özellikle vurgulya biliriz ki, başlantıda, ozamanlar, “Ana sözü” cumhuriyet Gagauz gazetesi Gagauz Türklerin tüm intelligentsiyasının gazetesiydi.

“Ana sözü” gazetemizi yayınlanmağa başlayınca, oldu kolayı Sovyetler Birliği’nin diğer Respublika’larında/Cumhuriyetleri’nde yaşayan Türk boylarıyla ve onların komşularıyla, başka soydan insanlarlar da, dostluk köprülerini kurmağa. Başlantıda çok mücadele ettik gazetemizi kataloglara geçirsinler diye. Aynı zamanda Azerbayca’ndaki Türk kardeşlerimize danıştık da onlar bizlere yardım ettiler, “Ana sözü” gazetemize abone oldular, o nedenle 1989 yılının tirajı çok büyük, 78 binden çok oldu.

Ozamanlar internet yoktu, biz Azernaycan Türklerine, onlar da bizlere, mektup yazardık da postadan gönderirdik. Azerbaycan Türklerinden gelen mektupların bir kısmı, arşivimizde korunulmuş ve onların kopyalarını, Moldova Cumhuriyeti’nde bulunan Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Büyükelçisine de sunmuştuk. Böyle bizler, Gagauz/Gökoğuz Türkleri, kardeşlerimizle, Azerbaycan Türkleri ile ve diğer halklarla dosluk köprülerini kurmağa başladık ve kurdük.

Sovyetler Birliği’nde “Perestroyka” ve Moldavya Respublikası’nda halkların hareketleri

Sovyetler Birliği’nde (SSRB/SSCB) 1985. yılında “*perestroyka*” başladı, demokrasiya geldi ve komünist sistemin rejimi biraz yumuşamağa başladı. O zamandan itibaren, önce yasak olduğu yazılar, gazetelerde, dergilerde, kitaplarda yayınlanmağa başlanıldı; pek çok halklarda bir umut peydalandı ki, kendi kültürlerini, dillerini örütecekler ve etnik kimliğini koruyup, milletletlerini yaşatmaya devam edecekler. Moldavya Respublikası’nda da çeşitli hareketler başladılar, halkların önceki sosyal ve kültür işteyişlerine, politik/siyasal olaylar da katıldı.

Perestroykanın başlangıcında Moldovanların da, Gagauzların da programları birbirilerine uyardılar, insanların istekleri ve amaçları – dillerini, dinlerini, adetlerini, folklorunu – kültür miraslarını, dedelerinden kalma tüm varlıklarını korumaktı. Fakat sonra, Moldovanların bir kısmı Romunların tarafını turmağa/bakmağa başlıyor, yakın ve uzak zamanlarda ne yapmaları gerekir ise, projelerini gezetelerde yayınlıyorlar (1987-1988 yy.) ve o projede bir punkt vardı ki, (uzak zamanlarda) Moldavya Respublika’sını Romanya’ya Cumhuriyeti ile toplamağa ve bir devlet – büyük Romanya devletini kurmağa, 1989 yılında da onlar “*Narodnyy front*” politik/siyasal cümne akıntısını kuruyorlar.

Bağımsız Gagauz Respublikası/Cumhuriyeti ve Moldova Cumhuriyeti’nin sınırları içerisinde Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi

Gagauzlar Moldavya Respublika’sının, Romanya’yla toplanmasını, birleşmesini istemedikleri için, “Gagauz Halkı” polilitik/siyasal cumne akıntısını kuruyorlar. Daha önce de 80-ci yılların başlangıcından Gagauzlar (Gagauzların intelligentsiyası) “Gagauz Halkı” derneğinde toplanıyorlardı, fakat bu dernek resmi Bakanlık’ta kağıtlı değildi ve sadece dil ve kültür sorularını çözmek için yardımcı oluyordu. Ama önce de, elbette, kendileri o soruları koyardılar ki, Gagauz Türklerinin tarihi yazılsın, Gagauz dili okullarda çocuklara öğredilsin, Gagauz(ça) dilinde radio-televiziyon programları olsun, gazeteleri olsun, Gagauz dilinde okul kütüphaneleri, Gagauz Türkçesinde yazarların kitapları, şiirler, anlatmalar/hikâyeler, romanlar yayımlansınlar. Gagauz Türklerinde, hiç bişey bunlar ne Moldavya Respublikası’nda, ne de bütün/tüm Sovyetler Birliği’nde yoktular. Gagauzlara kendi ana dillerinde – Gagauz Türkçesinde, okullarda öğrenmeğe ve konuşmağa yasaktı. Elbette, bu soruları (nice de yukarkı

satırlarda da yazdık) Gagauz milletin intelligentsiyası kaldırdı - Yazarlar, Şairler, Bilim Adamları, Resamlar, Öğretmenler.

İlkin Moldova Yazarlar Birliği'nin, Gagauz Bölümü'nün Yazarları ve Şairleri, Bakanlık'lara, her hangi yerlere gerekir ise, mektub yazdılar, danıştılar. Bu Aydın insanlar, başlangıçta, Gagauz Milletini uyandırmaya başladılar, onların bir kısmını sıralayabiliriz – Prof. Dr. Dioniz Tanasoglu, Dmitriy Karaçoban, Nikolay Baboglu, Mina Kösâ, Prof. Dr. Stepan Kuroglu, Dr. Stepan Bulgar; Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova (Karanastas); Petri Çebotar; Akademik, Dr. Todur Zanet, Mihail Kolsa, Leonid Dobrov, Dr. Mariya Maruneviç, Stepan Topal (sonradan katıldı), Valentina Çolak, ressamlar – Dmitriy Savastin, Dmitriy Ayolglu, Petri Fazlı; susakçı Petri Vlah vb. çalıştılar. Kompozitor Mihail Kolsa Bağımsız Gagauz Cumhuriyeti'nin Milli Marşının müziğini yazdı, onun müziği bugünkü Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin de Milli Marşının müziği kaldı, ama sadece sözleri değişti, Şair Todur Zanet'in sözlerinin yerine, Şair Mina Köse'nin sözlerini, Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin resmi Milli Marşının sözleri kabul edildi.¹⁹ Burada yazdığımız insanların bir özelliği vardı, onlar ilk köylere gidip, kütüphanelerde, Moldova Yazarlar Birliği'nin Gagauz Seksiyası'nın/Bölümü'nun Gagauz Şairleri, Yazarları ve “Gagauz Halkı” derneğinin hazırladığı toplantılara katılıp, insanlara anlattılar ve söylediler, öylelikle, insanları uyandırdılar, sonra da Bağımsız Gagauz Respublikasını/Cumhuriyetini kurmaya değin, insanlardan imza topladılar.²⁰

Sonra, bizimle bile, Gagauz Türklerinin diğer intelligentsiyası da çalışmaya başladılar, ozaman artık tüm halkımız uyandırdı ve hepsi, birlikte, harekete geçtiydi.

Gagauzların Milli Marşın sözleri

TARAFIM

Müzik: Mihail Kolsa,

Şiir: Mina Kösâ

I

Tarafım, sän tarafım,
Ne gozälsin, korafım:
Çok comertsin sän, topraam,
Gagauz Erim, Bucaam!

Refren:

Gagauziya - hoşluum,
Çok sevin, koru dostluu,
Bayraamı üüsek kaldır,
Sän benim paalı halkım!

II

İlk adım sendä yaptık,
Hem ana da biz dedik,
Kauşu sevdik dinmäz,
«Oglanı» çaldık bitmäz.

Refren.

III

Gagauziya, mutlu erim,
Vatanımsın sän benim,

¹⁹ Радова-Каранастас О.К. Путь к себе: Аспекты истории, культуры, демографии, этнографии, этногенеза гагаузов. Сборник научных статей О.К. Радовой-Каранастас. II. Дополненное издание. Кишинев, 2009, 372 с. (Radova-Karanastas O.K. Put' k sebe: Aspekti istorii, kul'turi, demografii, ètnografii, ètnogeneza gagauzov. Sbornik naučnih statey O.K. Radovoy-Karanastas. II. Vtoroye dopolnennoye izdaniye. Kışinev, 2009, 372 s.

²⁰ Daha detaylı bak. kaynağı: Радова-Каранастас О.К. (в соавтрстве). История переселения немецких колонистов в Бессарабию и основания села Новая Денневица (Светлый). Кишинев, 2008, с.113-114 с.

Pek işçidir insanın,
Elleri keser altın.

Refren.

IV

Ne zorluk seni kırdı,
Ne zaman dolaştırdı.
Allahım, koru topraı,
Gagauz Eri, Bucaa!

Refren.

Gagauz Dilinin Yazılarının 30-cu Yıldönümü kutladığımız gün.²¹

Gagauzların bu intelligetsiyası çalıştı ki, kendi milletinin dilini,
adetlerini, kültür miraslarını korumak için, tarihlerini ve dillerini öğrenmek için.

Fotoda soldan saya: İlk sırada gözlükler elinde, Gagauz Kompozitoru Mihail Kolsa; Resimci İvan Kavarnalı;
Opera şarkıcısı Stepan Kurudimov; Polina Palik; Resimci Kıssa; Resimci Petri Fazlı; Tarihçi Stomat.

İkinci ve üçüncü sırada – Tarihçi, Etnolog, Yazar, Şair Prof. Dr. Stepan Kuroglu;

Tarinçi, Etnolog, Yazar, Şair, Akademik, Asistent Prof. Dr. Olga Radova (Karanastas);

Tarihçi, Etnolog, Dr. Mariya Maruneviç; Filolog, Kompozitor, Yazar, Şair, Prof. Dr. Dioniz Tanasoglu; Resimci
Dmitriy Savastin; Tarihçi, Yazar, Jurnalist, Dr. Stepan Bulgar; Şair, Yazar, Gazeteci, Akademik, Dr. Todur Zanet

vs

Foto Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova'nın özel arşivinden.

Fotografçı Ivan Kavarnalı. Komrat, 30 Temmuz 1987 yılında

²¹ Bu tarihi olay ve çok sevinmeli gün için makale yamıştık ve "Literatura şi Arta" Moldova Yazarlar Birliği'nin edebiyat gazetasının, Gagauz dilinde yayınlanan "Literatura hem arta" sayfasında onu yayınlamıştık, bak.: Radova O.K. «Can yortusu» (original yazıları, Gagauzların Türkçe dilinde) // Gazeta "Literatura şi arta" ("Literatura hem Arta", Gagauz sayfası), №47, 1987.

Gagauz Dilinin Yazılarının 30-cu Yıldönümü kutladığımız gün.

Komrat, 30 Temmuz 1987 yılında. Fotorafçı Ivan Kavarnalı.

Fotoda soldan sağa: 1-ci sırada Mekezde – Tarihçi, Etnolog, Prof. Dr. Stepan Kuroglu; sağa tarafına ressamlar - Dmitriy Savastin ile Dmitriy Kavarnalı; Tarihçi, Etnolog Dr. Mariya Maruneviç ve halk şarkıcısı Mariya Kısa (S.S.Kuroglunun sağa tarafında); ikinci sırada – Akademik, Dr. Todur Zanet; Tarihçi, Yazar, Dr. Stepan Bulgar; ressam Petr Fazlı ile Palik Polina; kompozitor Mihail Kolsa; ressam Dmitriy Ayoglu; Filolog, Şair Petri Çebotar, Gazeteci Petri Yalınçı; Tarihçi, Etnolog, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova (gözlüklü) vs.

Moldovanların²² “Narodny Front” sosyal-politik hareketini, hen ilk “Gagauz Halkı” siyasal cümne akıntısının kurumu karşısına aldı... “Hayır! biz Romanya’ylan toplanmağa istemiyoruz”, - Gagauzlar dediler. Be nedenle, Gagauzlar toplanıp, Gagauz Sovyet Sotsialist Respublikasını 1989 yılında, Moldavya Cumhuriyeti’nin sınırları içerisinde ilan ettiler ve bu tarihi olayı tüm dünyaya ilân ettiler. Fakat “Merkez” bu olayı hiç hesaba almağa istemezdi, kendilerini öyle güttürdüler sansın hiçbir soru yokmuş gibi, Gagauz Türklerinin ihtiyaçlarını ve söylediklerini ciddiği almazdılar, o üzere Gagauzlar zorunda kaldılar, başka, daha bir adım ileri atsınlar. Gene çok çalışmalar..., birden, bütünne Gagauz Milletini kaldırıp, onların imzalarını toplayıp,²³ delegeleri seçip, çeşitli devletlere gönderildi, Syezdlar, Kongreler hazırlandı ve 19 Ağustos 1990 yılında tarihi Bucak’ta,²⁴ bugünkü Moldova Cumhuriyeti’nin güneyinde, Gagauz Türkleri Bağımsız Gagauz Raspublikası’nı/Cumhuriyeti’ni temellediler ve bu tarihi olayı tüm dünyaya ilan ettiler.

O zamanlar çok büyük gerginlik oldu, Gagauzların ve Moldovanların arasında kızgın tartışmalarının sorularını çözmek için, Moldova’da, Rusya’da, Türkiye’de, Strasburg’ta Uluslararası Komisyonlar kuruldu ve anlaşmalar oldu ve sonra, o anlaşmalara göre, Moldova Cumhuriyeti’nin No 344-XIII “Ob osobom pravovom statuse Gagauzii (Gagauz Yeri)” Kanonuna göre, 23 aralık 1994 yılında, Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde Gagauziya

²² Moldovanların sadece bir kızını.

²³ Bu konuyla ilgili daha detaylı bak.: Daha detaylı bak. kaynağı: Радова-Каранастас О.К. (соавтрстве). История переселения немецких колонистов в Бессарабию и основания села Новая Денневица (Светлый). Кишинев, 2008, с.113-114 с.; Доç. Dr. Olga RADOVA. Gagauz Türklerinin Tarihi ile Kültür Mirasları Balkan Yarımadası’nda, Bucak’ta ve Diğer Yerlerde // TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. İstanbul, 2018, s. 393-420 (kaynak: https://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/OLGA-RADOVA.pdf?fbclid=IwAR2qb9TvyvBQOz_yuOmexYstYRF6crwFRKrDKGGiPplTmUNJioqb4wVqrsA)

²⁴ Tarihi Bucak toprakları – Gagauz Türklerinin dedelerinin daha eskidan, çok ennelki zamanlardan beeri yaşadığı yerler, 1940 yılında, Stalin döneminde, administratin olarak, bölündü ve Ukrayna’ya bağalandı, bir kısmı da Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde kaldı.

(Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi kuruldu,²⁵ burada söylemeliyiz ki, Bağımsız Gagauz Respublikası/Cumhuriyeti, de-fakto, 5 (beş) sene ayakta durdu, 1995 yılının ortasına kadar, hepsini belgeleri yeni önetime devretmeye kadar. Ozaman, Bağımsız Gagauz Respublikası'nın/Cumhuriyeti'nin yerine, Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde Gagauziya (Gagauz Yeri) Avtonom/Özerk Bölgesi kuruldu.

Fotoda: Bağımsız Gagauz Respublikası'nın/Cumhuriyeti'nin ilk ve tek Prezidenti/Cumhurbaşkanı Stepan TOPAL ile Moldova Cumhuriyeti Gagauz Kadınlar Birliği'nin Kurucu Başkanı, Tarihçi, Etnolog, Şair, Yazar, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA, Cumhurbaşkanının odasında çalıştıkları zaman.

Gagauziya, Başkanat/ Komrat

²⁵ Bak. kaynağa: Monitorul oficial al Republicii Moldoca. N. 3-4 (24-25) 14 ianuarie, 1995, p.47; *Каранастас-Радова О.К.* Гагаузы в составе задунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.). Изд. в типографии Комратского госуниверситета Республики Молдова, Кишинев-Комрат, 2001, с. 114-119 (*Karanastas-Radova O.K.* Gagauzi v sostave zadunayskih pereselentsev i ih poseleniya v Budjake (konets XVIII – pervaya četvert' XIX vv.), Kişinev-Komrat, 2001, 133 s. – Gagauzlar Tuna ötesi göçmenlerin içinde ve onların yerleşim yerleri Bucak'ta (XVIII. yüzyılın sonu – XIX yüzyılın ilk çereği) Kişinev-Komrat, 2001, 133 s.); *Karanastas-Radova O.K.* Tuna ötesi göçmenleri ve gagavuzlar (18.yüzyıl sonları – 19 yüzyıl başları). Ankara, 2004, 149 s. Bağımsız Gagauz Cumhuriyeti'nin yerine, Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi kuruldu.

Fotoda: Bağımsız Gagauz Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Stepan TOPAL ile
Gagauz Şairi, Yazar, Tarihçi, Etnolog, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA
(KARANASTAS)

Gagauziya'da televizyon programına reportaj verdikleri zaman, "Rusça-Gagauzça sözleşmek
kiyadi"nı (Kitabın avtorun birisi: Olga Radova-Karanastas) okuyuculara tanıdılar

Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Gagauzoloji Bölümü'nde araştırmalar, yeni bilimsel ve kültürel dostluk köprüleri

Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Gagauzoloji Bölümü'nde bilimsel araştırmalarımızı yaparken,²⁶ öncelikle Gagauz ve diğer Türk boyları nerelerde yaşarsaydılar, bağalantılar kurmağa başladık ve tarih, kültür, folklor, adetleri, bayramları/yortuları, etnografiya, demografiya, yerşelim yerleriyle vs. bilimsel araştırmalara başladık.

Bilinirdi, anı XX. asrın başlantısında, açan Stolipin reforması oldu da tarihi Bucak'ta, Gagauz Türklerinin yaşadığı yerlerde, topraklar payedildi ve hepsine toprak yetişmedi, Gagauzların bir kısmı Sibiriya'ya, oradan da Kavkaz'a, başka yerlere de gidiyorlar ve oralarda yaşamağa kalıyorlar.

1989 yılında Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin (MCBA), Etnikilişkileri Bilim-Araştırma Enstitüsü'nün, Gagauzoloji Bölümü'n başkanı Prof. Dr. Stepan Kuruglu bir ekspeditsiya Kafkas'a - Kabardin-Balkar ve Kuzey-Osetya Özerk Bölgeleri'ne organize ediyor de bizler, MC Bilimler Akademisi'nden dört bilimsel araştırmacısı – Olga Radova (Karanastas),²⁷ Mariya Durbaylo, Larisa Baurçulu, Nina Miliş ve Çadır-Lunda kasabanın "Kadınca" Gagauz

²⁶ Moldova Bilimler Akademisi'nin Gagauzoloji Bölümünde 1989 yılının Eylül ayında çalışmağa başladım.

²⁷ 1989 yılının Eylül ayından itibaren, ben, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova, artık Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin Gagauzoloji Bölümü'nde kadrolu, laborant ve bilimsel araştırmacı olarak çalışıyordum.

folklor ansamlisi ve Tomay köyündeki halk oyunları folklor ansamblisiyle birlikte, otobüsle, Kafkas Gagauzlarına gittik, orada Bucak²⁸ Gagauzları konserler gösterdiler, ansamblinin artistleri Gagauzça/Gagauz Türkçesinde türküler çaldılar, bizler Gagauzça şiirlerimizi okuduk, kitap sergilerini tertipledik.

Hiç unudamıyorum, nice Malgobek köyünde (kontsertten sonra, ikinci günü), bir genç insan bana yaklaştı da dedi: “Siz ne yaptınız bizim mamuya,²⁹ o bütün gecä hep annatta, hem aaladı, hem annattı, hem aaladı...”. Bu olay gösteriyor, nekadar büyük bir özlemle, kendi kültür mirasını, kendi Gagauz Türklüğünün varlığını, ana tarafını, doğuma yurdunu, ana dilini, ana sözünü insanlar özlemişler.

Böylece, daha ozamanlar, bizler Kafkas’daki Gagauz Türkleriyle ve diğer Türk boylarıyla ve başka soylardan insanlarla da bir dostluk köprüsünü kurmuştuk. Ozamanlar kendimiz, Kafkas’da, Gagauz Türklerinin yaşadığı köylerin Belediyeleri’nde nüfus listelerini bakmıştık ve kendimize, Gagauz Türklerinin adlarını ve soyadlarının yazmıştık ve kaç insan o köylerde yaşıyordu (*o bilgiler bizim özel arşivimizde bulunuyor*). İnsanlarla buluşup, anlattıklarını yazdık, ama zaman pek azdı... Moldova’ya dönürken ve döndükten sonra, “Kafkazdaki Gagauzlar” makalemi yazdım ve onu “Ana Sözü” gazetesinde yayınladık³⁰ ve bir de şiir yazdık:

* * *

Uzun yol gecä-gündüz,³¹
Kavkazadan götürdü.
Oradaki dostlarmıza,
Vatandaş gagauza.

Kökleşmiş Ormancılar,
Veliksar, Pulukçular,
Oyuncu hem Ustacı,
Şeremet ta Punarcı.

Hepsi onnar - vatandaş,
Bucaklılarlan - kan-kardaş.
Gagauzça lafederlar,
Bulgarca-sa - yazılêrlar.³²

Oyunnar hem türkölär,
Cannarnı dalgalattılar.
Yaşlan dolu gözleri,
Açan onnar Bucaklı.

1989 yıl

²⁸ Bugün tarihi Bucak topraklarının bir kısmı Moldova Cumhuriyeti’nin güneyinde bulunuyor, bir kısmı da (1940 yılından itibaren) Ukrayna Cumhuriyeti sınırları içerisinde. Moldova’daki tarihi Bucak topraklarının da bir kısmı, çağdaş zamanda Moldova Cumhuriyeti Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi’nin sınırları içerisinde bulunuyor. 19 Ağustos 1990 yılından Bağımsız Gagauz Respublikası’nı (Cumhuriyeti’ni) Gagauz Türkleri temellediler ve bu tarihi olayı tüm dünyaya ilan ettiler.

²⁹ Mamu (Gagauz Türk.) – Anne (Türkiye Türk.).

³⁰ Radova O.K. Kavkazdaki Gagauzlar (Кавказдакы гагаузлар) // Gazeta “Ana sözü”, sentyabri, 1990. Ozamannar “Ana sözü” gazetesi Kirill harfleriyle yayınlanıyordu.

³¹ Karanastas-Radova O.K. Canın sesi. Peetlär. Kişinev, 2003.

³² Onlar hepsi soy olarak Gagauz Türkleri. Gagauzça/Gagauz Türkçesinde lafederler/konuşuyorlar, ama pasapostlarında, soy olarak, onları “Bolgar” yazmışlar. Neçin onnarı (Gagauz Türklerini) pasaportlarında “Bolgar” yazmışlar, Gagauzlar cevap veremediler, “bilmeeriz”,- dediler.

Burada söylemeliyiz ki, şiirimizdeki sözcükler - “Ormancı”, “Veliksar”, “Pulukçu”, “Punarcı” – bunlar Kafkas’daki Gagauz Türklerinin soyadları, onların akrabaları bugün de tarihi Bucak’ta yaşıyorlar, yanı bugünkü Moldova Cumhuriyeti’nin güneyinde ve Moldova’ya komşu, Ukrayna Cumhuriyeti’nin Odesa oblasti’nin rayonlarında.³³

Sovyetler Birliği zamanında, o büyük devletin sınırları çerçevesinde bulunan, tüm Respublika’ların/Cumhuriyet’lerin birbiriyle bilimsel, kültürel, ekonomi bağlantıları vardı. Başkentinde, Moskova’da, Bilimler Akademisi’nin çeşitli Bilim-Araştırma Enstitütleri’yle, Sankt-Petersburg’ta, Azerbaycan Bilimler Akademisi’nle vs., Sovyetler Birliği’nin tüm Respublika’larından/Cumhuriyetleri’nden, çeşitli soylardan bilim Adamları, Yazarlar, Şairler, sempozyumlarda, kurultaylarda bireri toplanıyorlardı, bilgileriyle paylaşıyorlardı, kültürel, bilimsel, sosyal dostluk köprülerini kuruyorlardı, ne sorular varsaydı çözmeğe çalışıyorlardı ve projelerini hayata gerçekleştiriyorlardı.

Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi’nde, temel bilimsel araştırmalarıma göre, doktora tezamı “Besarabya Gagauzların etnodemografya gelişmeleri XVIII. yüzyılın sonunda – XIX. yüzyılda” yazdım ve onu Moskova’da, Rusya Bilimler Akademisi’nin N.N.Mikluho-Maklay adına Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsü’nde savundum.³⁴

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, XX. asrın 90. yıllarının başlantısından itibaren yeni kültürel ve bilimsel bağlantılar

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, XX. asrın 90. yıllarının başlantısından itibaren, yeni kültürel ve bilimsel bağlantılar Türkiye ile ve Balkanlar’da, tüm Avrupa’daki diğer ülkelerle – Almanya, Bulgaristan, Romanya, Makedonya, Yunanistan ve başka kıtalarda da bulunan – ABD, Brezilya vs. yaşayan Gagauz Türkleriyle ve diğer Türk boylarıyla ve onların komşularıyla da bilimsel ve kültürel ilişkiler oluşuyor, dostluk köprüleri kuruluyor.

Sovyetler Birliğine eskiden giren, bağımsız olduklarından sonra da, tüm Respublikalar’la/Cumhuriyetler’le bilimsel, kültürel, ekonomi işbirliği dostluk bağlantıları devam ediyor, fakat çeşitli değişimler oluyor ve o dostluk köprülerinde kimi engeller çıkıyor, mesele, sınırlar, insanları birbiriyle buluşmaları zorlaşıyor, ama gene de insanlar yeni yolları bulup, dostluk köprülerini sürdürüyor.

Şu ana kadar 130-dan fazla bilimsel sempozyumlara, kongrelere, konventlara, kurultaylara, çeşinli devletlerde, programlara katıldık ve bildirilerimizi sunduk; bildirilerimizde temel bilimsel araştırmalarımızın sonuçlarını açıkladık, bilimsel çerçevesine yeni bilgiler – bilimsel açıklamalarımızı sunduk ve deyiş sadece Türklerin tarihinde, ama komşu halkların tarihinde de devrim yaptım, yeni temel (fundamental) bilimsel sonuçlarımız, kimi eski hipotezleri çürüttüler.³⁵

³³ Moldova Cumhuriyeti’nde ve Ukrayna Cumhuriyeti’nde, Gagauz Türklerinin yaşadığı köyleri ve şehirle daha detali bakabilirsiniz kaynakta: *Karanastac³³-Радова О.К.* Гагаузы в составе дунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.). Изд. в типографии Комратского госуниверситета Республики Молдова, Кишинев-Комрат, 2001, 133 с.; *Karanastas-Radova O.K.* Tuna ötesi göçmenleri ve gagavuzlar (18.yüzyıl sonları – 19 yüzyıl başları). Ankara, 2004, 149 s.; *Радова-Каранастас О.К.* Путь к себе: Аспекты истории, культуры, демографии, этнографии, этногенеза гагаузов. *Сборник научных статей О.К. Радовой-Каранастас.* Кишинев, 2008, с.37-148; *Радова Ольга Константиновна.* Этноисторические и демографические процессы гагаузского населения Бессарабии в XVIII-XXI вв. // *Tehlikedeki Türk dilleri III - Endangered turkic languages III - Тюркские языки, находящиеся под угрозой исчезновения - Дисциплинарные Подходы / Interdisciplinary approaches.* cilt 4., Ankara - Astana. 2016, 123-144.

³⁴ *Радова О.К.* Этнодемографическое развитие гагаузов Бессарабии в конце XVIII-XIX вв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Москва, 2002, 34 с.

³⁵ Bu konularla ilgili bak. kaynakları: *Karanastac³⁵-Радова О.К.* Гагаузы в составе дунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.). Изд. в типографии Комратского госуниверситета Республики Молдова, Кишинев-Комрат, 2001, 133 с.; *Karanastas-Radova O.K.* Tuna ötesi göçmenleri ve gagavuzlar (18.yüzyıl sonları – 19 yüzyıl başları). Ankara, 2004, 149 s.; *Akademik, Doç. Dr. Olga RADOVA.* Gagauz Türklerinin tarihi, soy kökleri, yerleşim yerleri, Ö(Ü)zi Eyalet Devleti (издано под названием Konuk yazar “Gagavuz tarihi yerleşim yerleri”) //

Gagauz Türklerinin M.Çakır adına kütüphanesinin açılış gününde. Fotoda soldan sağa: Tarihçi, Etnolog, Şair, Yazar Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova; Tarihçi, Etnolog, Şair, Yazar, Prof. Dr. Stepan Kuroglu; Moldova Cumhuriyeti'nde, T.C. Büyükelçiliği'nin Kültür Ataşesi Ender Şad. Kişinev, 1992 yılı

Moldova – Türkiye – Gagauziya (Gagauz Yeri) Özel Bölgesi arasında diplomasi yolu ile dostluk köprüsü

Devletler vardır, devlet adamları vardır, ama o devlet adamlarını da büyük devletler oluşturur, meydana getirir ve bu devletlerin, sınırları dışında, başka devletlerde de görevli, etkili temsilcileri vardır.

Gerçek diplomatların çalışmalarıyla ve halk diplomasi yollarıyla - yazarların, şairlerin, bilim ve tüm kültürel aydın insanların, kendi devletini uluslararası sempozyumlarda, toplantılarda, kurultaylarda, şöenlerde temsil edenlerin ve devleti temsil eden çeşitli kurumlarında çalışanlar – Bakanlık'larda, Büyükelçilik'lerde, Üniversite'lerde, Devlet kurumlarını ve sivil kültürel toplumlarını idare eden başkanların yollarıyla, uluslararası dostluk köprüleri kurulabiliyor.

Bu anlamda Moldova Cumhuriyeti'nin ve Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin, Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinde son birkaç yıl içinde çok ciddi adımlar atıldı. Bu önemli adımların atılmasında da hiç kuşkusuz M.C.Büyükelçileri ile T.C.Büyükelçileri çok emek vermişlerdir.

Gazeta “Önce Vatan”, İstanbul. 01 aralık 2019. (См. источник: <https://www.oncevatan.com.tr/gagavuz-tarihi-verlesim-yerleri-makale.47087.html>); Doç. Dr. Olga RADOVA. Düünden bugüne Balkanlar'da ve Bulgaristan'da Gagauz Türkleri // BG HABER, İstanbul, 20 Ağustos 2018 (см. источник: <https://www.bghaber.org/bghaber/bulturkte-konferans/>; см. также источник: <https://bulturk.org.tr/v2/bulturkte-konferans/?fbclid=IwAR3jVJZGyU5tAE86D4DTpHMN9Z3DJkZJlXupI-QG-2SGZ7oZxHx7QoFh6I>); Doç. Dr. Olga RADOVA. Gagauz Türklerinin Tarihi ile Kültür Mirasları Balkan Yarımadası'nda, Bucak'ta ve Diğer Yerlerde // TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. İstanbul, 2018, s. 393-420 (см. источник: https://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/OLGA-RADOVA.pdf?fbclid=IwAR2qh9tvyvBQOz_yuOmexYstYRF6crwFRKrDKGGiPplTmUNJioqb4wVqrsA);

Doç. Dr. Olga RADOVA. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve diyer belgelere göre Balkan Yarımada göçmenlerin ve yerli Bucak Gagauzların etnik tarihi ve kültür mirası (M.Ö. VII-VI. yıllarda – XXI. asırda) // 1. Uluslararası devleti olmayan Türk toplulukları Bilgi Şöeni “Gagauz dili, tarihi, edebiyatı, coğrafyası ve inanç sistemi”, 15. 02.2018 / Uludağ Üniversitesi. Bursa, 2018, s. 213-242; Akademik, Dr. Olga RADOVA (KARANASTAS). Güneydoğu Avrupa'da Hun öncesi Türkler (Balkanlar'da, Anadolu'da ve Güneydoğu Avrupa'da Hun öncesi Türkler ve bugünkü Gagauzlar). Bak. kaynağı <https://www.iyigunler.net/haber/guneydogu-avrupa-da-hun-oncesi-turkler-351347.html> (kaynağa danıştığımız tarih 28.06.2024).

Moldova ve Türkiye Cumhuriyetleri'nin arasında bilimsel ve kültürel alanda ilk dostluk köprüsü Gagauz Türklerinin yoluyla kuruldu ve o bağlantılar XX. asrın 90. yıllarının başlangıcında temellendi ve bugün de devam ediyorlar.

Bu yılların içerisinde kendimiz bir tarih bilim uzmanı, etnolog, şair ve yazar, aynı zamanda Gagauz Kadınlar Derneği'nin Kurucu Başkanı olarak, devamlı Moldova Cumhuriyeti'nde, Kişinev'de, T.C. Büyükelçiliği ile kültürel, bilimsel bağlantılarda bulunduk, çeşitli bilimsel, kültürel toplantılar ve sergiler, tiyatro, şiir ve müzik akşamları, resim sergileri organize edip, Moldova'da Gagauz Türklerinin çok eski, evvelki Türk kültürünü, dedelerimizden kalma Türk kültür mirasımızı korumaya ve yaşatmaya çalıştık ve bugün de devam ediyoruz.

Moldova-Türkiye-Gagauziya (Gagauz Yeri) dostluk köprüsü ve diploması köprüsünün temellenmesinde, bizim ilk adımlarımızda, ozamanki Moldova'da T.C. ilk Başkonsolosu – E.Büyükelçi Ender Arat beyefendinin büyük emeği var, onun yardımıyla Moldova Cumhuriyeti Gagauz Kadınlar Derneği'ni temellendirdik ve o Derneği'n/Birliği'nin kurucu başkan olarak (1993-1998 yıllar), bugünkü *Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova*, görevde bulunduk. E.Büyükelçi Ender Arat beyefendiden sonra gelen T.C. Büyükelçileri, hepsi hoş görü ile, bize randevu verip, Büyükelçileğe kabul ettiler, hangi sorunlarla da gitsek - ekonomi sorunları, kitaplarımızın yayınlanmaları, yaşlı insanların, öğrencilerin, üniversitelerin, okulların, belediyelerin ne sorunları var ise, Türkçe sözlük ihtiyaçlarımızı, hepsine yardım ettiler. En zor zamanlarımızda her zaman bizlerin yanında oldular, onların her birine, Gagauz Türkleri ve şahsım adına teşekkür ediyorum.

2017 yılında Moldova-Türkiye Cumhuriyetleri'nin diploması, bilimsel, kültürel, ekonomi işbirliği bağlantılarının 25. yıldönümü tamamlandı ve bu amaçla araştırmacı, yazar, şair, gazeteci *Şamil Kucur* ile Gagauz Türklerinin şairi, yazarı, etnoloji, demografi, kültürel, tarihi alanında bilim insanı *Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova* ile birlikte bir ideaya/fikre geldiler ki, bu konuyla ilgili Uluslararası Konferans ve Sergi hazırladılar ve aynı konu önce Türkiye'de, sonra da Moldova'da ve Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nde gerçekleştirildi.

Çok kısa bir süre içerisinde, çok büyük hazırlıklar olduğunu söyleyebiliriz. *İstanbul Türk Ocakları Şubesi Başkanı Dr. Cezmi Bayram, E.Büyükelçi Ender Arat, E.Büyükelçi Hulusi Kılıç, Araştırmacı, Şair, Yazar, Gazeteci Şamil Kucur, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova, T.C.Cumhurbaşkanlığı İstanbul'da Osmanlı Arşivi, Gagauziya Bilim-Araştırma Merkezi ve Komrat Devlet Üniversitesi ile birlikte bu projeyi gerçekleştirdik.*

Türk Ocağı İstanbul Şubesi'nde “Yirmibeşinci yılında Türkiye Moldova ilişkileri ve Gagauz Türkleri” Konferansımızda, 10 Kasım 2017 tarihinde

Fotofa soldan sağa: Bilimsel Araştırmacı, Şair, Yazar, Gazeteci Şamil Kucur; Moldova Cumhuriyeti Gagauz Kadınlar Birliği'nin Kurucu Başkanı, Tarihçi, Etnolog, Yazar, Şair, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga Radova; Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı, Dr. Cezmi Bayram; T.C. E. Büyükelçisi, Ender Arat

Moldova'daki T.C. E. Büyükelçi Hulusi Kılıç çalışmalarında çok çemrek, operativ, insanları hoş gören, başarmalarına sevinerek bakan bir adam. Onunla ilk sefer Moldova'da, 29 Ekim 2016 yılında Türkiye Cumhuriyet bayramında buluştuk ve tanıştık. O zamanlar, kendim artık İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümün'de Misafir Öğretim Görevlisi olarak, Türkiye'de bulunuyordum, kendi vatanımdan Moldova'dan uzaktaydım, ama yine de, bayrama davyetliydim.

Kişinev'de T.C. Büyükelçiliği'nde “Diplomatik ilişkilerinin kuruluşunun 25. Yılında Türkiye Moldova İlişkileri ve Gagauz Türkleri” Konferansında konuşmacılar bildirilerini sunuyor: T.C. Büyükelçisi Hulusi KILIÇ - “Türkiye Cumhuriyetinin Moldova Cumhuriyeti nezdinde”; E. Büyükelçi

Moldova'daki Gagauz Türkleri, tüm Türkler ve bizim Dostlarımız için, 1992 yılından itibaren, bu yortu (bayram) artık bir traditsiya (gelenek) olmuştu ve hepsimiz bu bayramı bekliyorduk, orada buluşuyorduk, çıkan sorunları çözmek için yol bulmaya çalışıyorduk, projeler kurup, sonra onları gerçekleştiriyorduk.

Ender ARAT - “Türkiye Moldova, diplomatik ilişkilerinin kurulması ve Kişinev’de, T.C. Temsilciliğinin açılması”; Tarihçi, Etnolog, Antropolog, Yazar, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA - “T.C. Osmanlı Devlet Arşiv Belgelerinde, Türkiye Moldova ilişkileri ve Gagauz Türkleri”; Bilimsel Araştırmacı, Gazeteci, Jurnalist, Yazar Şamil KUCUR - “Türkiye ve Gagauz Türklerinde, ortak kültürel izler”.

2017 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Moldova Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler 25. yılını tamamladı, bu sene de 32 yıl oluyor, ama bilimsel ilişkilerimizi 1991 yılından itibaren bugün de devam ediyoruz.

Fotoda soldan sağa: Tarihçi, Etnolog, Yazar, Şair, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA; Bilimsel Araştırmacı, Jurnalist, Gazeteci, Şair, Yazar Şamil KUCUR; E.Büyükelçi Hulusi KILIÇ. Kişinev, 24 Kasım, 2017 yılı.

Moldova Cumhuriyeti'nde, T.C. Büyükelçiliği'nde, Osmanlı Belgeleri Sergisinde. Fotoda soldan sağa: E.Büyükelçi Hulusi KILIÇ, Moldova Devlet Üniversitesi Tarih ve Felsefe Bölümü Dekanı Prof. Dr. İon EREMİA, Tarihçi, Etnolog, Gagauz Şairi, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA, E.Büyükelçi Ender ARAT; Bilimsel Araştırmacı, Journalist, Gazeteci, Yazar, Şair Şamil KUCUR. Kişinev, 24 Kasım 2017 yılı.

Birçok açıdan bu projenin gerçekleştirilmesi önemliydi: Türkiye-Moldova diplomasi ve dostluk köprüsü daha da güçlendirildi ve yenilendirildi, Gagauz – Gökoğuz Türklerinin ve tüm Türk Dünyasının tarihine ait, onların yerleşim yerlerine ait, yeni bilimsel bilgilerini Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA'nın paylaşması sonucunda, o bilgilerin önemini Moldova ve Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin insanlarına açıklamak için çok önemliydi.

Kişinev'deki

T.C.Büyükelçiliği'nde

E.Büyükelçi Hulusi KILIÇ beyefendinin ev sahipliğinde, Konferans ve Sergiler hazırladık ve gerçekleştirdik, bu zor yolu başarılı geçmekte onun çok büyük yardımı oldu. Bu Konferansa ve Sergilere Moldova Devlet Üniversitesi'nin Tarih ve Felsefe Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İon EREMİYA ve öğrencileri davyetliyidiler.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından, Moldova'da ve Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesinde çok büyük projeler hayata geçildi. Yaşlı insanlar için huzur evi yapıldı, Gagauz Türklerinden hiç bir karşılık beklemeden, gönüllü olarak, çocuk bahçesi yaptılar, hastahane, su projesi gerçekleştirildi, okullara kitap yayınlamak için yardım ettiler. Moldova'da, Vaduluy-Vodă köyünde, Dnestr nehrin suları taşınca evleri seller boğdu, o zamanlar Türkiye 100 bin dolar ve 4 tır pompa, elbise, yemek, ne gerekir ise Moldova'daki insanlara gönderildi.

Fotoda: Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA, Moldova Devlet Üniversitesi Tarih ve Felsefe Bölümü'nün öğrencilerine, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi Külliyesi'nin fonlardan seçtiği belgeleri "Osmanlı Arşiv Belgekerinde XVI-XX.yy 'da Gagauz Türkleri ve Yerleşim Yerleri" hazırladığı sergideki belgelerle, bilimsel araştırmalarının bir kısmında çok önemli tarihi olaylara bir temel oldukları için ve yeni bilimsel açıklamalarına vesile oldukları için, T.C. Devlet arşivi fonlarından Osmanlı belgelerini sergileyip, tarihi olayları öğrencilere anlatıyor.

Gagauziya’da bu son yıllarda yağmurlardan sonra seller insanların evlerini doldurdu ve duvarlar yumuşayıp, yıkıldılar, Türkiye gene insanlara yardım etti, onlara yeni ev yapıp, aileleri çocuklarıyla birlikte o evlere yerleştirdi, göllerin dambaları boşanıp yine insanların evlerine büyük zarar ettiler ve yine Türkiye yardım etti. Türkiye Cumhuriyeti çok Gagauziya’ya, Gagauz Türklerine, Moldova’nın çeşitli soy köklerinden gelen insanlara yardım etti ve bugün de yardım etmeğe devam ediyor. Moldova’daki dostlarımız, Türkiye’ye geleceğimi öğrendikleri zaman, Türklere, Türkiye’nin vatandaşlarına selâm gönderiyor ve sizi sevdiklerini, büyük saygı duyduklarını söylememi istiyor, “Türkiye’deki Türkler bizi bizden daha çok düşünüyorlar”-, diyor. Kurban Bayramları da Moldova’da, Gagauziya Özerk Bölgesi’nde, hepsine Bayram oldu, artık toplanıp, hepsi bayramı kutluyor.

Gagauz – Gökoğuz Türkleri dünyada az sayıda da olsalar, onlar büyük Türk Milletinin bir parçasıdır ve çok evvelki zamanlardan itibaren M.Ö. 3000-2500 seneden fazla, canlı olarak, kültürlerini, dillerini, adetlerini koruyarak, bugüne kadar getirebildi ve bugün de kültürlerini korumak için hep savaşıyor. Türkiye Cumhuriyeti’nin 9-cu Cumhurbaşkanı Suleyman DEMİREL 1992 yılında Gagauz Türklerini ziyarete, Gagauziya’nın başkenti Komrat’a geldi, 25 yıldan sonra da bugünkü T.C. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN eşi ile geldi. Bu tarihi olaylar, Gagauz Türkleri için, çok büyük bir gururdur.

Elbetki, Gagauz – evvelki Gökoğuz Türklerinin torunlarını, büyük misafirlerin ziyarete gelmeleri, bizi çok onurlandırıyor. Bu adımlar gösteriyor ki, 33 yıl önce başlayan Türkiye-Moldova bilimsel, kültürel, diplomsî ilişkileri, sürekli güçlenerek, devam ediyor.

Kişinev’de T.C.Büyükelçiliğinde “Diplomatik ilişkilerinin kuruluşunun 25. Yılında Türkiye Moldova İlişkileri ve Gagauz Türkleri” Konferanstan bir hatıra toplu foto. 24 Kasım 2017 yılı.

1991 - 2024 yılları sürecinde Moldova Cumhuriyeti’nde, Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi’nde ve diğer fakrlı ülkelerde katıldığım ve bildirilerimi sunduğum bilimsel fotumların bir kısmı

Osmanlı Devleti ve Rusya Çarlığı devleti, bu iki büyük İmparatorluklar’ın arasında harblerin nedeniyle, devletlerin sınırları kapatılmıştı, Türkler ve çeşitli soylardan komşu halklar da birbirilerine gidemezdi, o nedenle bilimsel, kültürel, ekonomi işbirliklerinde bir kopukluk oluşmuştu.

Sovyetler Birliği dağılınca ve “demir perde” kaldırılınca, oldu kolayı, eskiden Sovyetler Birliği’nde giren Respublika’lardan/Cuhuriyetler’den insanlar, Avrupa’daki, Asyada’daki ve diğer kıtalarda da bulunan devletlere gitsinler ve insanlarla dostluk köprülerini kursunlar.

Gagauz Türkleri de çok merak ediyorlardı Türkiye Cümhuriyetin’de yaşayan Türk Kardeşlerini, o nedenle XX. asrın başlantısında, 1991 yılında, Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi’nin Gagauzoloji Bölümü tarafından (bölümün başkanıydı Prof. Dr. Stepan Kuroglu) organize edildi Uluslararası Sempozyum ve Çadır-Lunga şahrinde gerçekleşti, ozamanlar çeşitli ülkelerden türkologlar, bilim adamları gelmiştiler, Türkiye’den de türkologlar vardılar, nasıl Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Harun Güngör, Prof. Dr. Mustada Kafalı, Prof. Dr. Mustafa Argunşah vs. Sonra, hep o yılın, 23-25 Ekim 1991 yılında, bizleri Kayseri’ye, Erciyes Üniversitesi’ne davyet etmiştiler ve bizler “Türk Dünyası Sosyal-Kültürel ve Ekonomi Uluslararası Sempozyumu”nun programına katılmıştık ve orada «19. Yüzyılda gagauzların etno-demografik gelişmeleri problemlerine dair» bildirimizi sunmuştuk (Radova O.K.).

Ozaman Kayseri’ye Gagauz Türklerinin Bilim Adamlarının, Şairlerin, Yazarların, Gazetecilerin ilk geliyordu, 12 kişi gelmiştik - Prof. Dr. Stepan Kuroglu ve eşi, Olga Radova (Karanastas), Nikolay Baboglu, Valentina Kotenko, Todur Zanet eşi ile vs.

Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi tarafından organize edilen, Yaloven’de, 23-26 Ekim 1993 tarihinde “III. Uluslararası Romanya Etnolojisi Sempozyumunda”, orada da “Dezvoltarea etno-demografică a gâgăuzilor în sec. al XIX-lea” bildirimi sunmuşum ve öylelikle, daha başlantıda, bilimsel araştırmalarımın sonuçlarına, uluslararası sempozyumlarda, aprobatsiya olmuştu, bunlar ilk adımlardı ve çok önemliydi, bir bilimsel araştırmacı için.

1991 - 2024 yılları arasında, 130-dan fazla bilimsel forumlara – sempozyumlara, kongreslere, kurultaylara, konventlere, konferanslara katıldım ve, programa göre, bildirilerimi sundum ve onlar bilimsel tolpum kitaplarında ve dergilerde yayınlandılar. Görsel olarak, katıldığımız ve programlara göre, sunduğumuz bidilerimizin bir kısmınıyla sizlerle paylaşmak ve uzun zaman içerisinde, kurduğumuz bilimsel ve kültürel işbirliğimizin bugünde sürmesinin, amacımızdır.

Fotoda: Akademik, Dr. Olga RADOVA, Doğa Koleci Öğrencileri ile İstanbul'da Osmanlı Arşivi'nde, 2008 yılı

23-28 Nisan 2023. Gagauziya'da, Bulkaneş'te, Uluslararası "Mihail Çakır Okumakları" Bilim-Pratik Sempozyumunda "Güneydoğu Avrupa, Brezilya, Rusya Gagauzları – kıtalar arası kültürel dialogu" bildirimi sundum;

04-5 Mayıs 2023 tarihinde. İstanbul Üniversitesi ve TÜRKSOY organize ettiği Uluslararası Kongreste, "Balkanlar'da ve tüm Güneydoğu Avrupa'da Hun öncesi Türkler ve bugünkü Gagauzlar – Gökoğuz Türklerin torunları" bildirimi sundum;

11-14 Ekim 2023 tarihlerinde, "Tarihte ve çağdaş zamanda Gagauz Türklerinin etnodemografya gelişmeleri", Ankara **Gazi Üniversitesi'nde, 21. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi'nde,** bildirimi sundum;

01 Aralık 2023 yılında. Gagauziya'da, Komrat Devlet Üniversitesi'nde Bilim-Pratik Sempozyumunda (on-layin katıldım), Gagauz Türkçesinde bildirimi "Gagauzların Türkçâ dillerinin gelişmesindâ sözlüklerin hem sölpet kıyatların rolü" sundum.

05 Nisan 2024 tarihinde. T.C. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Dekanını, Prof. Dr. Adem ESEN Beyefendiyi ziyaren ettik, Güneydoğu Avrupa'da yaşayan Gagauz/Gökoğuz ve diyer Türk boylarıyla ilgili yazdığım kitaplarımdan Hocamıza sunduk, birbirimizle bilgilerimle paylaştık. Gelecek zamanlar için, proje yollarımızı önlendirdiği için, zaman ayırladığı ve misafirprverliği için, çok teşekkür ediyoruz.

Gagauz Türklerinin tarihi, yerleşim yerleri, demografisi, kültür mirası, dili ile ilgili kitaplarımızı Dekanımıza sunarken.

Fotoda: İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Adem ESEN ile İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyasal Bilimi ve Uluslararası Misafir Öğretim Üyesi, Akademik (Çlen-Korr.), Dr. Olga RADOVA

İstanbul, 2024 yılında

16 Nisan 2024 tarihinde, “Güneydoğu Avrupa Gagauz/Gökoğuz Türkleri’nin tarihi, yerleşim yerleri ve XVIII-XIX yüzyıllarda göçleri ve komşu halklar (Bu(o)lgarlar, Moldovanlar, Nogaylar, Ruslar, Almanlar vs.)” konulu konferansımız gerçekleşti. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin Dekanına, Prof. Dr. Adem ESEN Beyefendiye ve Siyasal Bilimi ve Uluslararası İlişkileri Bölümü’nün Başkanına, Prof. Dr. Ateş USLU Beyeffendiye, konferans vermeğe davyetleri için, teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Ateş USLU ile,
Akademik, Dr. Olga RADOVA (KARANATAS)

Konferansimizda, bildirimizi
sunarken.

Fotoda: Prof. Dr. Ateş USLU
ile

Akademik, Dr. Olga
RADOVA (KARANATAS)

İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nin Dekaniyla Prof.
Dr. Fethi GEDİKLİ Beyefendiyle birlikte.
Konferansımıza katıldıkları için, bizleri onurlattı,
kendilerine çok teşekkür ediyoruz

**Konferansımıza katıldıkları misafirlerimiz: Bilimsel Araştırmacısı,
Yazar, Şair, Gazeteci Şamil KUCUR; TV Programcıları, İ.Ü. Doktorantları, Lisans Üstü Birinci
Sınıf Öğrencileri ve diğer misafirlerimizle birlikte**

**06-17 Şubat 2024 Moldova Cumhuriyetinde ve Gagauziya (Gagauz Yeri)'nde Bilimsel ve
Uluslararası ilişkiler**

- A) Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin Başkanını ve Gagauziya Halk Topluğu'nun Başkanını ziyaret ettik, sohbetlerimizde bilimsel çalışmalarımızda ve uluslararası ilişkilerimizde ne gerekir yapmalarımız konuşuldu.

Fotoda Gagauziya Halk Topluğu'nun Başkanını (Gagauziya Meclis Başkanı) Dmitriy KONSTANTINOV ile Akademik, Dr. Olga RADOVA

- B) 08.02.2024 tarihinde Gagauziya'nın GRT "Gagauziya Gün-Gündən" TV programında, korrespondent hem programın götürücüsü Polina Barbova benimmän, Akademik, Dr. Olga Radova (Karanastas) ile reportaj yaptı, neredä Gagauz Türklerinnän ilgili – tarihi / istoriyası, soy kökleri, yeleşim yerleri, göçleri, kultura mirasları bu konularda hem taa başka soruşlarına da, bir bilim uzmanı olarak, cevap ettim (bak. kaynaa <https://www.youtube.com/watch?v=DjDQ9fJWw24>)
- C) 08. Şubat 2024 tarihinde Gagauziya'nın "Gagauziya'nın Aksakallar Birliği"nin ("Sovet Veteranov Gagauzii") Başkanı ARNAUT Vasiliy Romanoviç ile buluşmalar oldu, sölpetimizdä, nelär ileri dooru yapabiliriz annaştk.
- D) 09 Şubat 2024 tarihinde Gagauziya'da Komrat Devlet Üniversitesi'nin 33-cü yıldönümü kutlanıldı, bu nedenle de Uluslararası Sempozyum gerçekleşti, orada açılış programında Rusça bilirim "Moldova Cumhuriyeti'ndeki entegrasyon süreçleri bağlamında Güneydoğu Avrupa'daki Gagauz halkının tarihi, kültürel ve dini yönleri" - «Историко-культурологические и религиозные аспекты гагаузов Юго-Восточной Европы в контексте интеграционных процессов в Республике Молдова» sundum.

Komrat Devlet Üniversitesinin Konferans Salonunda

16 Şubat 2024 Tarihinde, Moldova Cumhuriyeti Gagauziya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi'nin M.V.Maruneviç adına Bilim-Araştırma Merkezin'de "Gagauzların Tarihi. Akademik, Dr. Olga RADOVA'nın temel bilimsel araştırmalarının sonuçları" konulu Konferansımız gerçekleşti. Burada topluydu bilim uzmanları, araştırmacılar, müze müdürleri ve Gagauz Türklerinin diğer intelligentsiyası. Bilim-Araştırma Merkezi'nin direktörüne, Dr. Irina KONSTANTİNOVA'ya, davyet ettikleri ve bu Konferansı organize ettiği için, teşekkür ederiz.

ПУБЛИЧНАЯ ЛЕКЦИЯ

Академика, Доктора исторических наук **Ольги РАДОВОЙ (КАРАНАСТАС)**
 Лектора Стамбульского Университета Республики Турция, в Отделении политических наук и международных отношений

Тема: «История Гагаузов. Результаты фундаментальных научных исследований Академика, доктора исторических наук О.К. РАДОВОЙ»

Дата проведения: 16 февраля 2024 г. **Начало:** 11.00

Место проведения: Библиотека НИЦ Гагаузии

11 - 14 Ekim 2023 tarihinde. Akademik, Dr. Olga RADOVA (KARANASTAS), “Tarihte ve çağdaş zamanda Gagauz Türklerinin etnodemografya gelişmeleri” Ankara Gazi Üniversitesi’nde, 21. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi’nde, sunduğu bildiri

Fotoda: Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA
İstanbul, 2023 yılı

https://www.ankhaber.com/turk-halk-kulturune-hizmet-odulleri-sahibini-buldu-28150-haberi?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3vtnaX5boXSP-ZSw5kzR_r6M7FsM9B4FGyvFbyP3qwSx7KhGHvjvZ5NXs_aem_ASV5YmRjrXSMm_n3srGZIXYloB95kedN990wJML-LKr4kDGGozgHHNuFAI9aCJTd0Z27anTUUqNhBsT5Gf0_hU0bP (kaynağa danışıldı 19.04.2024)

Törende, halk kültürü alanındaki çalışmalarıyla öne çıkarak ödül alan 9 isim şu şekilde:

- Ankara Matbaacılar Odası ve Matbaacılar Federasyonu Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Hüseyin Gürbüz,
- Prof. Dr. Alsu Kamaliyeva,
- Doç. Dr. Aydan Handan,
- Prof. Dr. Erkin Emet,
- Dr. Olga Karanastas-Radova,

- TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı Seyit Yusuf,
 - Türkiye - Türkmenistan Dostluk Derneği Başkanı Selahattin BAYSAL,
 - Makedonya Türk Gazeteciler Derneği Başkanı Zehriyan Salih,
 - Afyonkarahisar Güzel Sanatlar Derneği Kurucusu Zeynep Gürman
- Törene, Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu Genel Başkanı Salih Ünver, Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu Başkanı Onursal Başkanı ve Folklor Araştırmacısı, ANKHABER yazarı İrfan Ünver Nasrattınoğlu ve çok sayıda davetli katıldı.

12 Aralık 2023 yılında. Türkiye'de Mass-Media Forumu'nda "Batı Azerbaycan Gerçekleri Uluslararası Düzeyde"

4-5 Mayıs 2023 tarihinde. Uluslararası İstanbul Üniversitesi ve TÜRKSOY organize ettiği Kongreste “Balkanlar’da ve tüm Güneydoğu avrupa’da Hun öncesi Türkler ve bugünkü Gagauzlar – Gökoğuz Türklerin torunları”, sunduğum bildiri. Bildiri yayınlandı, bak. kaynağı <https://www.iyigunler.net/kultur-sanat/guneydogu-avrupa-da-hun-oncesi-turkler-h351347.html> (kaynağa danıştığımız tarih 19.04.2024)

Dr. Olga RADOVA.“Osmanlı Barışının Surlarda Kalan Gagauz Mirası: Topkapı Balıklı Ortodoks Mezarlığı”, bu bildirimi İstanbul’da gerçekleşmiş olan, III. Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu’nda, 13-15 haziran 2008 yılında sunmuştum (birdirim dergide yayınlandı).

Gagauziya (Gagauz Yeri) Halk Topluşu’nda (Meclisi’nde)

Fotoda: Bağımsız Gagauz Respublikası’nın/Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı Stepan TOPAL (ilk sırada, merkezde); İkinci sırada soldan sağaya: Hukukçi İvan BURGUCI, Gagauziya Başkanı İrina VLAH, T.C. E.Büyükelçi Ender ARAT; Tarihçi, Etnolog, Yazar, Şair, Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA (KARANASTAS),

Gagauziya Halk Topluşu Başkanı Vladimir KISSA;
Araştırmacı, Şair, Yazar, Gazeteci, Jurnalist Şamil KUCUR. Komrat, 2017 yılı

DEVLET ARŞİVLERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

**25'İNCİ YILINDA TÜRKİYE-MOLDAVA İLİŞKİLERİ VE
GAGAUZ TÜRKLERİ
“OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE
XVI-XX.YY'DA GAGAUZ TÜRKLERİ VE
YERLEŞİM YERLERİ”**

Arşiv Belgeleri Sergisi

Doç. Dr. Olga RADOVA'nın katkılarıyla hazırlanmıştır

RELATIILE MOLDO-TURCE ŞI GAGAUZII ÎN AL 25-LEA AN AL STABILIRII
RELATIILOR DIPLOMATICE CELE DOUĂ ŢĂRI

**“GAGAUZII ÎN SECOLELE XVI-XX ŞI LOCURILE LOR
DE TRAI ÎN DOCUMENTELE DE ARHIVĂ OTOMANE”**

Expoziția Documentelor de Arhivă

a fost pregătită cu patriciparea Dr. Doc. Olga RADOVA

**Moldova Devlet Üniversitesi Tarih ve Felsefe Bölümü'nde Konferas verdiğimiz günde,
Konu: "Istoria Moldovei in Arşivelor Otomane din İstanbul"**

Kişinen, 20 Ekim 2019

Lektor: Akademik, Asistan Prof. Dr. Olga RADOVA – İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Misafir
Öğretim Görevlisi.

Moldova Devlet Üniversitesi Tarih ve Felsefe Bölümü Dekanı'na,
Prof. Dr. İon EREMİA'ya ve Üniversitenin tüm Hocalarına,
kimler bu konferansı organize ettiler, teşekkür ediyoruz

**Moldova'da Tarih Müzesi'nde,
T.C.Osmanlı Arşivi'nden getirdiğimiz balgeleri sunuyoruz
Kişinev, 2007 yılı**

**İstanbul'da, T.C. Osmanlı Arşivi'nde kitabımın prezetasıya gününde
İstanbul, 2010 yılı**

Moldova'da Gagauzların Özerk Yapısı

Dr. Olga Radova
Moldova Bilimler Akademisi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Murat Demircioğlu Konferans Salonu
Davutpaşa Kampüsü
14 Mayıs 2018, Pazartesi, 15.00

Konuşma sonrası birkaç öğrencimizin çalışacağı stüdyoların
eşliğinde bir müzik programımız da olacaktır.

balkar.yildiz.edu.tr

Bulgaristan Bilimler ve Sanat Akademisi'nde

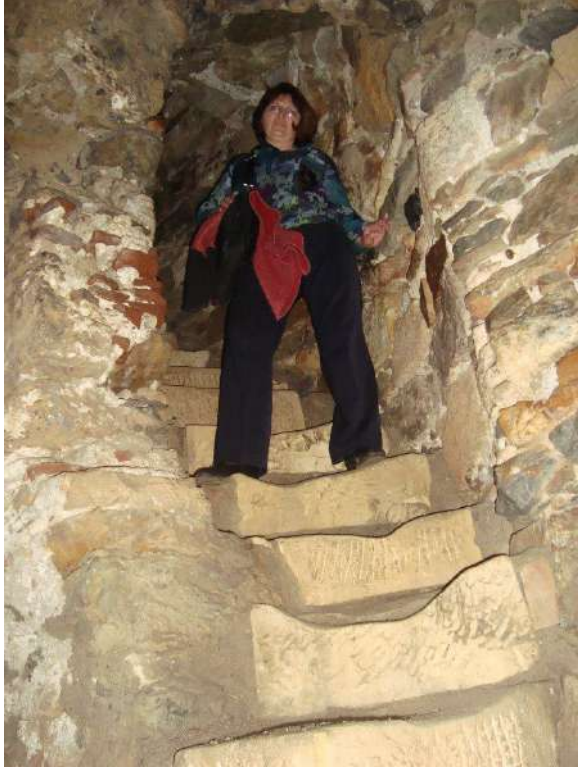
**Akademik, Asistan Prof. D. Olga RADOVA (KARANASTAS)'ın,
Türkiye Cümhuriyeti'nde Bilimsel Araştırmaları**

Tarihi Efes'te

Anamurda, Anamuriyum'da ve Mamure Kalesi'nde

Bulgaristan. Pliska ve kale Madar Atlısı

Moldova'da Bilimler Akademisi'nde meslektaşlarımla sempozyumda

Kişinev'de Bulgar Kütüphanesinde

Gagauziya’da, M.V.Maruneniç adına Bilim-Araştırma Merkezi’nde meslektaşlarımla Bilimsel sempozyumunda

Gagauziya’da, M.V.Maruneniç adına Bilim-Araştırma Merkezi’nde meslektaşlarımla Bilimsel sempozyumunda

Bursa'da Uludağ Üniversitesi Sempozyumda, 2018 yılı

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI
TURAN KÜLTÜR MERKEZİ

Süleymaniye Kürsüsü Konuşmaları

2019-2020 FAALİYET DÖNEMİ

Süleymaniye

Kürsüsü

30. Yıl

**GAGAUZ / GÖKOĞUZ
TÜRKLERİNİN
GEÇMİŞTEN BUGÜNE
VARLIK MÜCADELESİ**

Olga RADOVA
Akademik Doç. Dr.

29 ŞUBAT'20
CUMARTESİ 14:00

İ.Ü. Farabi Avrasya Çalışmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi
Seyit Hasan Paşa Medresesi
Kimyager Derviş Paşa Sok. Nu: 16
Vezneciler - Fatih / İSTANBUL

www.turan.org.tr

[@tdavresmi](https://www.facebook.com/tdavresmi)

[turkdunyasiarastirmalarivakfi](http://turkdunyasiarastirmalarivakfi.org)

GİRİŞ SERBESTTİR
(0212) 511 10 06

GAGAUZ MİTOLOJİSİNDEKİ OLASI BİLİM KURGU UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON POSSIBLE SCIENCE FICTION ELEMENTS IN GAGAUZ MYTHOLOGY

Ayça İŞBİLEN

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Ana Bilim Dalı
ORCID: 0009-0004-5574-8371

ÖZET

Gagauzlar, Balkan coğrafyasının çok milletli yapısı içinde nüfus olarak az olmalarına rağmen tarih boyunca oldukça ilgi çekici bir topluluk olmuş ve varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Gagauz kültürünü günümüze kadar taşıyan temel unsurlardan biri de dildir. Bir dilin yapısal özelliklerini, söz varlığını, dilbilgisi kurallarını ve kültürel ifadelerini yansıtan önemli göstergeler arasında edebî eserler bulunmaktadır. Çünkü edebiyat, “dil” ile yapılan bir sanattır. Her millet gibi Gagauzlar da dillerinin canlılığını, inceliğini aynı zamanda kendi tarih ve kültürlerine ait unsurları ifade etme aracı olarak yazılı ve sözlü edebiyattan yararlanmışlardır. Gagauzlar; yazılı edebiyatlarını oluşturdukları döneme kadar, dış güçlere karşı kalkan olarak kullandıkları zengin bir sözlü edebiyat ortaya koymuş ve bu edebiyatı günümüze kadar taşımışlardır. Bu geleneğin temelini; destanlar, halk hikâyeleri, maniler, ninniler, efsaneler, masallar oluşturur. Bu ürünlerin oluşumunda etkili olan faktörlerden biri de Gagauz Türklerinin sahip olduğu halk inanışlarıdır. Evrenin başlangıcına, karşılaştıkları doğa olaylarına ve varlıklara her millet gibi kadim zamanda anlam arayan Gagauzlar, doğal bir sonuç olarak kendi mitlerini yaratmış ve realiteyi kurgusal sahaya taşımışlardır. Mitoloji; halkın yaşayışını, inanç sistemini, zaman ve sonsuzluk algısını yansıtan bir ayna olmanın yanında edebî değeri yüksek kıymetli bir kültürel mirastır. Dolayısıyla Gagauzlar edebî ürünlerinde, bugün “bozulmuş gerçeklik” olarak da adlandırılan mitolojiden istifade etmişlerdir.

Bilim kurgu, bilim ve teknolojinin sınırlarını zorlayarak yaratılan alternatif bir gerçeklik dünyasıdır. Ancak bilim kurgunun malzemesi salt bilim ve teknoloji değildir. Gagauz mitolojisinde de yer alan kozmogonik unsurlar, fantastik varlıklar ve okült güçler bilim kurgu türünün bileşenleri arasındadır. Bu çalışmada, Gagauz mitolojisindeki olası bilim kurgu unsurları disiplinler arası bir bakışla ele alınarak analiz edilecek, bu unsurların mevcut bilim kurgu eserlerindeki benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılacak ve gelecek bilim kurgu çalışmalarına nasıl katkıda bulunabileceği değerlendirilecektir. Literatür taraması sonucu bu konuyla ilgili yeterince çalışmaya rastlanmaması nedeniyle konudaki boşluğun doldurulması ve konuyla ilgili araştırmaların teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, Gagauzların dil ve kültür renklerini sunmak için de bir vesile olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gagauz Mitolojisi, Bilim Kurgu, Halk İnançları, Kültürel Sentez, Gagauz Folkloru

ABSTRACT

Although the Gagauz are small in population in the multinational structure of the Balkan geography, they have been a very interesting community throughout history and have managed to maintain their existence. One of the main elements that carry the Gagauz culture to the present day is the language. Literary works are among the important indicators that reflect the structural features, vocabulary, grammar rules and cultural expressions of a language since literature is an art made with "language".

Like every nation, the Gagauz have benefited from written and oral literature as a means of expressing the vitality and delicacy of their language, as well as the elements of their own history and culture.

Gagauz; Until the period when they created their written literature, they had produced a rich oral literature that they used as a shield against external forces and carried this literature to the present day. Epics, folktales, manias, lullabies, legends, fairy tales form the basis of this tradition. One of the factors that are effective in the formation of these products is the folk beliefs of the Gagauz Turks. The Gagauz, who sought meaning to the beginning of the universe, the natural events and beings they encountered, like every nation, created their own myths as a natural result and carried reality to the fictional field. Mythology in addition to being a mirror that reflects the life of the people, their belief system, their perception of time and eternity, it is a valuable cultural heritage with high literary value. Therefore, the Gagauz people benefited from mythology, which is also called "distorted reality" today, in their literary products.

Science fiction is an alternate reality world created by pushing the boundaries of science and technology. But the stuff of science fiction is not just science and technology. Cosmogonic elements, fantastic beings and occult powers, which are also included in Gagauz mythology, are among the components of the science fiction genre. In this study, possible science fiction elements in Gagauz mythology will be analyzed from an interdisciplinary perspective, the similarities and differences of these elements in existing science fiction works will be compared, and how they can contribute to future science fiction studies will be evaluated. Since there are not enough studies on this subject as a result of the literature review, it is aimed to fill the gap and encourage research on the subject. The study will also be a great contribution to presenting the language and cultural colors of the Gagauz people.

Keywords: Gagauz Mythology, Science Fiction, Folk Beliefs, Cultural Synthesis, Gagauz Folklore

GİRİŞ

Gagauz Türkleri, yüzyıllardır farklı kültür ve etnik kökenlere ev sahipliği yapan Balkan coğrafyasında kimliklerini korumayı başarmış ve kendilerine özgü dil, kültür ve mitoloji oluşturmuşlardır. Ortodoks mezhebine mensup olan Gagauzlar, tarih boyunca birçok milletle birlikte yaşamışlardır. Hem birçok etnisiteyi tanımaları hem de Hristiyan Türk olmaları zengin bir kültür paleti yaratmalarını sağlamıştır. Yemekleri, müzikleri, yortuları ve edebiyatları, farklı kaynakların bağlam kazandığı bir folklor oluşturmuştur. Halka dair her şeyi içeren ve yansıtan folklorun en verimli alanı, kuşku yok ki edebiyattır.

Gagauzlar çok zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahiptirler (Argunşah, Güngör 1991: 52). Asırlar boyunca nesilden nesile aktarılan sözlü edebiyat gelenekleri, kolektif bir bilinçle var olmalarını sağlamış ve kültürlerini günümüze kadar taşıyan bir köprü vazifesi görmüştür. Bu geleneğin temel unsurlarından biri de mitolojidir.

Mitoloji, bir anlatı ve var olana anlam verme disiplini (Dell, 2017: 7). Tanrıların, özel güçlere sahip kahramanların, evrenin, insanların ve hayvanların hikâyelerini anlatan mitler; çağlar

boyunca çeşitli milletler tarafından oluşturulmuş ve kutsal kabul edilerek korunmuştur. “Kutsal öykü” olarak da adlandırılan mit (Eliade, 2001: 16), eğlenme amacı taşıyan anlatıdan ziyade tarihte daha derin ve önemli bir işleve sahip olmuştur. Mitler; toplumları şekillendirmiş ve toplumlar, kültür dinamiklerini bu inanışlar üzerine inşa etmişlerdir (Wilkinson, 2022: 7). Dolayısıyla her milletin kutsal kabul ettiği bu hikâyeler, toplumun birlik ve beraberliğini sağlamak gibi kaynaştırıcı bir güç oluşturmıştır.

Her millet gibi Gagauzların kültüründe de halkı bütünleyen, mitolojik motif ve varlıklarla bezenmiş hikâyeler vardır. Gagauzlar, halk inanışlarını da naksettikleri bu hikâyeleri Moldovalıların tabir ettiği gibi “mif” terimiyle adlandırmışlardır (İsiumbeli, 2005: 208). 19.yüzyıla kadar inanılabilirliği epey belirgin olan mitolojik anlatıların 20. yüzyılın başlarında bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte Gagauz halkı üzerindeki tesiri azalmıştır (İsiumbeli, 2005: 208).

Bilimsel ve mitolojik düşünce arasındaki ayrım; Bacon, Newton ve Descartes gibi düşünürlerin bilimi, problemleri duyulardan ziyade zihnin kavramaya ve çözmeye muktedir olduğunu belirtip mistik düşünceden üstün tuttuğu dönemde başlamıştır. Ancak modern bilim, bu argümanı aşma eğilimindedir. Koku ve tat örneği üzerinden gidersek eğer, zamanında bu iki duyunun tamamen öznel algılandığı düşünülmüş ancak modern bilim bunun böyle olmadığını, koku ve tat deneyimlerinin belirli kimyasal bileşenlerden oluştuğunu ve bazı kokuları niçin benzer veya farklı algıladığımızı nesnel yöntemlerle açıklayabileceğini göstermiştir (Strauss, 2013: 40).

Mitolojik hikâyeler gibi hayal gücüne dayalı yaratımlarda da gizli bir düzen ve açıklanmayı bekleyen karmaşık bir yapı vardır. Burada da bilimin gücü devreye girer ve her iki disiplin de sınır sahasını aşarak aynı potada erir. Çünkü bilim de mitoloji de düşünen zihnin ürünüdür. Her ikisinin de hareket noktası var olana anlam vermek ve açıklama getirmektir. Alametifarikaları olağanüstülüklerle sahip olmalarıdır aslında. Geliştirilen teknolojiler de bir zamanların mitiydi ve gerçekleşmesi imkânsızdı. Örneğin, var oluşundan bu yana ölümsüzlüğü düşleyip bunu kurgulayan ve bu gücü mitolojik tanrılarına atfeden insanoğlu, asırlar sonra “transhümanizm” anlayışını geliştirmiş ve bu yönde çalışmalar yapmıştır. Yunan mitolojisinde yeraltı tanrısı olan Hades’in sahip olduğu görünmezlik miğferinin, optik kamuflajın geliştirilmesine zemin hazırlaması da bir başka örnektir. Arthur C. Clarke’ın dediği gibi: “*Yeterince gelişmiş bir teknoloji, sihirden ayırt edilemez.*” Bilim kurgu da gelişen bu teknolojinin, insan doğasını ne şekilde etkileyeceğini merak etmesi ve türlü ihtimaller zinciri yaratmasıyla doğmuştur (Baudou, 2003: 11). Bilim kurgu türü için yapılan tanımların çoğu bu türün teknolojik ve endüstriyel gelişmelerden beslendiği yönündedir (Dağ, 2019: 15). Ancak Ursula K. Le Guin bilim kurgunun kapsam alanını genişletmiştir. O bilim kurguyu şöyle tanımlamıştır: “*Bilim kurgu metafordur. Onu diğer, daha eski kurmaca biçimlerinden ayıran şey; çağdaş hayatımızın bazı baskın öğelerinden, bilimden, bütün bilimlerden ve teknolojiden ve bu arada görecelikçi ve tarihsel bir perspektiften çıkarılan yeni metaforları kullanmasıdır. Uzay yolculuğu bu metaforlardan biridir sözgelimi, alternatif bir toplum, alternatif bir biyoloji de öyle; gelecek de bir başka metafordur (Le Guin, 2016: 16-17).*” Ursula K. Le Guin’in tanımından hareket edecek olursak bilim kurgunun tarihsel öğeler barındırdığını ve tarihle bilimin kesişmesi sonucu yeni metaforlara hayat verdiğini söyleyebiliriz (Dağ, 2019: 10). Bu tanıma, bilim kurgu eserlerinde rastladığımız mitolojik izler desteklemektedir. Kaptan Marvel’in sihirli sözcüğü olan “SHAZAM”ın mitolojik kahramanların isimlerinin baş harflerinden oluşması (Solomon, Herkül, Atlas, Zeus, Aşil, Merkür), Wonder Woman’ın “Diana” gibi mitolojik bir atasının olması (Atwood, 2017: 31-32) bu duruma örnek olarak verilebilir.

Biz de Gagauz mitolojisinde yer alan mitolojik inanç ve varlıkların bilim kurgu türüyle ne şekilde ve hangi ölçüde örtüştüğünü inceleyeceğiz. Bu inceleme, türler arasındaki geçişkenliği ortaya koyarken aynı zamanda Gagauz toplumunun kültürel kimliğine ışık tutacaktır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Mogucu

Gagauz halkı arasında *Gogucu* ya da *Gogu* olarak da bilinen bu mitolojik varlığın net bir tasavvuru yoktur. Siyah giysiler giydiği bilinir ve uzun, karışık saçlara sahip tuhaf görünümüyle çocukları korkutarak onları kaçırdığına inanılır (İusumbeli, 2005: 218). Çocukları kaçırdığına inanılan bu varlık, bilim kurgu eserlerinde sıkça rastladığımız uzaylılarla benzer özellikler göstermektedir. Son derece garip ve korku uyandıran fiziksel özelliklere sahip olan uzaylıların dünyayı istila edip insanları kaçırdığı ve onlara türlü zararlar verdiği bilinir. Genel olarak çok zeki, insanlardan üstün varlıklar olarak resmedilen uzaylıların korkunç fiziksel görüntülerinin insanlığa kötülük getirdiği imajı bilim kurgu eserlerinde oldukça yaygındır. H. G. Wells'in bilim kurgu klasikleri içinde yer alan "*Dünyalar Savaşı*" isimli eseri, Marshılarla insanlar arasındaki güç mücadelesini konu alır. Kitapta, insanlar uzaylılar tarafından bir kafeste alıkonur. Gerçekleştirdikleri çeşitli saldırılar sonucu uzaylılar, zamanla insanlar için tehdit unsuru haline gelir. İnsanlar, uzaylılar karşısında aciz, savunmasız ve tesirsiz hissederler. Tıpkı Gagauz halkının inandığı ve çocuklar için tehdit unsuru olarak dillendirilen Mogucu gibi. Hem uzaylıların hem de Mogucu'nun motivasyon kaynağı belli değildir. Niçin dünyaya ve çocuklara tabiri caizse musallat olukları bilinmez. Onları alıkoyduktan sonra onlara ne yaptığını net bir şekilde bilemeyiz. Orada hep bir gizem vardır. Dolayısıyla sadece fiziksel özellikleri değil, bilinmezliğin yarattığı korku atmosferi Mogucu ve uzaylıları korkunç kılan unsurdur. Farklılıklarına değinecek olursak uzaylılar, insanların erişemeyeceği üstün zekâ özellikleriyle donatılmıştır ve insan dışı bir forma sahiptir. Ancak Mogucu, Gagauzların inandıkları çoğu mitolojik varlıklar gibi insan formuna sahiptir.

Bilim kurgu eserlerinde korkunç fiziksel özelliklere sahip olan tek varlık, uzaylılar değildir. Dış görünüşün beraberinde getirdiği kötülük teması başka karakterlerle de işlenmiştir. Modern bilim kurgunun başlangıcı sayılan Mary Shelley'in kaleme aldığı "*Frankenstein*" benzer temanın işlendiği eserlerden biridir.

Kambur bir vücut, çeşitli ölü beden parçalarından oluştuğu için dikişle kaplı bir yüz ve devasa bir bedene sahip olan Frankenstein, çılgın bir bilim adamının hayatın sırrını çözmesi amacıyla tasarlanmış, ölüm saçan bir yaratıktır. Ancak bu yaratık doğuştan değil, toplumun onu dışlaması sonucu kötülüğe sürüklenmiş bir karakterdir. Mogucu gibi doğuştan kötü yaratılmamıştır. Frankenstein'ın Mogucu'dan ayrılan bir diğer özelliği de yaratılış amacının belli olması, gizem taşımamasıdır.

Hobur (Obur)

Gagauzların mitolojisinde yer alan mitolojik varlıklardan biri de "obur"dur. Obur, günahkâr bir kişinin ölmesinin ardından mezarlıkta yaşayan bir hayvanın bedenine dönüşen varlıktır. Geceleri mezarlıktan çıkarak insanların içine karışır, gördüğü her şeye zarar verir ve insanlara bulaşıcı hastalıklar dâhil pek çok felaket getirir. Kimse onunla karşılaşmak istemez. Zira çok güçlüdür ve hiçbir şeyden korkmaz. Onu ancak papazın duası yok edebilir. Ölen bir kimsenin obur olmaması için mezarının dört yanına haç çizilir ve papaz okuyup üflediğinde oburluk yok olur. Obur, Anadolu'da da "hortlak" adıyla yaşayan bir inançtır (Güngör, Argunşah, 1998: 128-129).

Oburun yansımaları Dan Simmons'ın yarattığı Hyperion serisinde görebiliriz. Hyperion, içinde Shrike isimli yaratığın bulunduğu bir gezegendir. Shrike, kiminin korkudan titrediği, kiminin korkarak yücelttiği, kimininse onu yok etmek için amansızca mücadele ettiği; insanın, zamanın ve fiziğin ötesinde bir varlıktır. Zaman Mezarları Vadisi'nde yaşar ve orada, hayatlarındaki bilinmezlikleri aydınlatmak üzere Hyperion'a doğru yola çıkanlarla birlikte tüm insanları

beklemektedir. Dikenli bir zırha sahip olan Shrike'in varlığını hisseden herkes tedirginlik ve çaresizlik hisseder. Çünkü Shrike, sadece ölüm aracılığıyla iletişim kuran bir varlıktır.

Gagauz mitolojisinde gördüğümüz obur da Hyperion gezegeninde yaşayan Shrike da son derece tehlikeli varlıklardır. Kötücüdürler ve insanları hedef alırlar. Merhametsiz doğaları, insanlara acı çektirir. Ölümcül yeteneklere sahip olan her iki yaratık da mezarlık gibi gizemli yerlerde bulunurlar ve insanlardan farklı görünümlere sahiptir. Ancak obur, bir papazın duasıyla yok olurken Shrike'yi yok edebilecek güçler çok daha karmaşık ve zordur. Bununla birlikte obur, günahkâr bir ölünün ruhundan doğar. Shrike'in ise nasıl ve ne zaman var olduğu bilinmez. Daha mistik bir varlıktır. Korkuyla birlikte ona tapan ve saygı duyan insanlar da vardır.

Gök ile İlgili İnanışlar

Göğü yerin üzerinde kristal bir kubbe olarak düşünen Gagauzlar, göğün üç katmandan meydana geldiğine inanırlar. Gök kubbe, azizlerin ve Allah'ın bulunduğu yerdir. Yaşadığımız yer ise başka alemlerin gök kubbesidir (Güngör, Argunşah, 1998: 132). Gagauz toplumunda göğe dair şöyle bir mit mevcuttur: Gök, başlangıçta bir insan boyu kadarmış. Bir gün adamın biri, karısıyla birlikte hasata gitmiş. Buğday başakları gökyüzüne değiyormuş. Bu esnada bekleri altını pisletmiş. Annesi çocuğun altını alırken pislikler, alçakta olduğu için göğe sıçramış. Bu duruma çok sinirlenen Allah da yavaş yavaş göğü yükseltmeye başlamış ve gök bugünkü yüksekliğine ulaşmış. Köpeğin biri de bu sırada buğday başaklarından birini kapmış. Ağzının dışında ne kalan kısım göğe doğru ayrılmış. O yüzden başakların üzerindeki taneler, köpek ne kadar kaptıysa o kadarmış. Gagauzlar, Paskalya ve Tanrısal tecelli zamanında göğün üç defa açılıp kapandığına ve bu sırada istenilen şeye ulaştıklarına inanırlar. Kimileri göğün açılıp kapandığı sırada mumların yandığını gördüklerini söylemektedirler (Manof, 2021: 65).

Kozmogoni mitleri evrenin yaratılışına ve derinliğine dair inançlar içerir. Bilim kurgu türü de temel yapısını uzayın katmanlarında oluşturmuştur. Anlatım ve tematik alanda zenginlik sağlayan bu içerik, felsefik sorgulamaları da beraberinde getirir. Tıpkı göğün oluşumuna açıklama getiren Gagauzların inançları gibi.

Isaac Asimov'un yarattığı "*Galaktik İmparatorluk Serisi*"ni inceleyecek olursak Gagauzların kozmogonik mitlerinden olan göğün oluşumuyla tematik bir uyum keşfederiz. *Galaktik İmparatorluk Serisi*, üç kitaptan oluşur. Serinin ikinci kitabı *Uzay Akımları* galaksinin çeşitli noktalarındaki politik entrikaları konu alır. Florina gezegenin üst katmanlarında yer alan Yüksek Kent'te köylü ve toprak efendilerinin iletişiminden yola çıkarak Isaac Asimov, evrenin katmanlarını hayal gücünün zenginliğiyle birleştirmiştir. Uzaydaki farklı yapıları ve yapılanmaları güç mücadelesi çerçevesinde görüyoruz. Kitap doğrudan uzayın katmanlarıyla ilgili olmasa da dolaylı olarak anlatılan bu katmanlar/alemler arasındaki yolculuklar Gagauz mitolojisindeki göğün katlarını andırır. Bu sistemler içindeki güçlü/güçsüz dengesi her iki anlatımda da gördüğümüz temalardır. Farklı olarak değinebileceğimiz özellik ise Gagauz mitolojisinde, göğün açılıp kapanma olayı ve bu esnada gerçekleşen dilek alışverişidir. Uzay Akımları daha çok evrenin katmanları arasındaki yolculuğu ve politik entrikaları konu almıştır. Göğün irtifası konusundaki değişikliğe rastlamayız. Gagauz mitolojisinde göğün açılıp kapanmasının anlatımı, mumların yanması gibi okült tonlarla süslenmiştir.

Mitolojiyle bilim kurguyu kitaplarında harmanlayan Frank Herbert'in Hugo ödüllü *Dune* serisinde de benzer bir durumla karşılaşırız. Herbert, farklı gezegenler ve yıldızlar arasında yolculuklara şahit olduğumuz bu eserinde insanlığın doğasını; hırs, tutku, kadın-erkek ilişkileri, ekonomi, politika fonunun önünde sergilemiştir. Kehanet yeteneğine sahip Paul gibi karakterleri olan eserde geleceğe yön verme güdüsü önemli bir yer tutar. Gagauzların göğün açıldığı sırada isteklerinin gerçekleştiklerine inanmaları ve hayatlarını o şekilde yönlendirmelerine de bir tür kehanettir diyebiliriz. Hem *Dune* serisinde hem de Gagauzların mitolojisinde doğal kaynakların kutsallığı, evrenin çok katmanlı olması ve insanların

kaderlerine yön vereceğine inanmaları birbirlerine yaklaştıkları noktalardır. Ancak Dune, bilimsel ve teknolojik yeniliklerle evrendeki yolculuğunu gerçekleştirirken Gagauzların göğün katlarını algılayışları dini inanç kaynaklıdır.

SONUÇ

Gagauz mitolojisindeki olası bilim kurgu unsurlarını incelediğimiz bu çalışmada, her iki anlatı türü karşılaştırılmış ve aralarındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir. İki anlatı türünün esinleyici güçlerinin olağanüstülüğün yarattığı dünyalar olduğunu söyleyebiliriz. Buradan hareketle bilim kurgu eserlerinin mitolojiden beslenmesinin çok olağan olduğu ve bu türe derinlik kazandırdığı aşikârdır. Bilim kurgunun da şemsiyesi içinde yer aldığı spekülâtif kurgu eserleri, küçümseyici bir tavırla karşılık bulur çoğu toplumda. Edebî değerinin noksan ve gerçeklikten uzak olduğu söylenerek ciddiye alınmaz. Ancak çoğu bilim kurgu eseri, çalışmamızda gördüğümüz üzere ilhamını derin köklerden almaktadır. Bu kanalı açan, sorgulayan zihni gördüğümüz ilk eserler mitolojilerdir. Dolayısıyla bilim kurgu, gücünü mitolojiden almıştır diyebiliriz. Her iki türde de insanlığın bilinmeyene olan merakı diri tutulmuştur.

Gelecek bilim kurgu ürünlerinde de farklı kültürlerin mitolojileri bilim kurgunun sonsuz gelecek ihtimalleriyle birleştirilebilir. Mitolojinin anlam katmanı, bilim kurgunun teknoloji prizmasından geçerek bu türün genel kanısını yıkmakta etkili olabilir. Zira soyut düşünce gibi tanımlaması oldukça zor bir kavramı kurguyla buluşturabilen bilim kurgu, toplumun her kesimine yaratıcı düşünce tohumları ekebilir.

Gagauz toplumunun kültürel derinliklerinden su yüzüne çıkan zengin ve renkli hayal gücü, bilim kurgu ile birleştirildiğinde dilin yaşamasına önemli katkılarda bulunabilecek verilere sahiptir. Genç Gagauzların bu verilerin kullanıldığı bir sanal dünyayı ilgiyle benimseyebileceği ve dilin zenginleşmesine yol açabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Atwood, M. (2014). *Başka Dünyalar: Bilimkurgu ve Hayal Gücü*. Çev. Selim Yeniçeri. İstanbul: Metis Yayınları.
- Baudou, J. (2005). *Bilim-Kurgu (Kültür Kitaplığı 3)*. (İ. Bülbüloğlu, Çev.). İstanbul: Dost Kitabevi.
- Dağ, Ü. (2019). *Geleceği Geçmişle Kurgulamak: Bilim Kurgu Romanları ve Çağcılaştırılmış Mitler*. (Doktora Tezi). Eskişehir.
- Dell, C. (2017). *Mitoloji: Hayali Dünyalara Eksiksiz Rehber* (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (S. Rifat, Çev.). İstanbul: Om Yayınları.
- Güngör, H., Argunsah, M. (1998). *Gagauz Türklerinin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında Bir Araştırma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Güngör, H., Argunşah, M. (1991). *Gagauz Türkleri: Tarih, dil, folklor ve halk edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Iusiumbeli, İ. (2013). *Gagauz Türkleri: Mitoloji*. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları. Erişim adresi: https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/irina_iusiumbeli_gagauz_turkleri_mitoloji.pdf
- Le Guin, U. K. (2016). *Karanlığın Sol Eli*. (Çev. Ümit Tosun). İstanbul: Metis Yayınları.
- Manov, A. (2021). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*. (M. Türker Acaroğlu, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Strauss, C. (2019). *Mit ve Anlam* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Wilkinson, P. (2020). *Kökenleri ve Anlamlarıyla Efsaneler-Mitler* (E. Lakşe, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

**MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ VE SONRASINDA TÜRK KADINI: KADINA
ARAÇSAL BAKIŞIN BİR İSTİSNASI**
TURKISH WOMEN DURING AND AFTER THE NATIONAL STRUGGLE: AN
EXCEPTION TO THE INSTRUMENTAL VIEW OF WOMEN

Asst. Prof. Dr. Sinem YÜKSEL ÇENDEK

İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Silivri, İstanbul
ORCID: 0000-0001-7144-8804

ÖZET

Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların toplumsal hayata dahil olma mücadelesi dünyanın farklı coğrafyalarında farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Kadınların toplumsal hayata dahil olma yani toplumsallaşma süreçleri özellikle savaş dönemlerinde hız kazanmış, seferberlik sonucu askere alınan erkeklerin yaptığı işlerin kadınlar tarafından yapılmaya başlanmasıyla yanı sıra kadınlar savaşlarda da yer almışlardır. Savaş dönemlerinde kendilerine ihtiyaç duyulan kadınlar yüceltilirken savaş sonrası dönemlerde kadınlardan evlerine yani özel alana dönmeleri beklenmiş; hak mücadelelerinde ise kadınların istedikleri hakları uzunca bir süre elde edemedikleri görülmüştür. Erkeklerle eşit haklara sahip olma mücadelesi veren kadınlar, kadına araçsal bakış açısı çerçevesinde Fransız Devrimi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde kendilerine ihtiyaç duyulduğunda bu mücadelelerine destek bulurken savaş sonrası dönemlerde kendilerine ihtiyaç kalmadığında istediklerini tam anlamıyla elde edememiş ve ikincil plana itilmişlerdir.

Bu çalışma, Millî Mücadele dönemindeki Türk Kadınının milletiyle birlikte var olma mücadelesinde ve sonrasında elde ettiği haklar bakımından, nasıl kadına araçsal bakış açısının bir istisnasını oluşturduğuna odaklanmaktadır. Zira Millî Mücadele döneminde sayısız hizmeti bulunan Türk Kadınının toplumsal ve kamusal alana dahil Millî Mücadele sonrasında da haklarını elde etme süreçleriyle bütünleşmiştir. Kadınlar, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra öncelikle erkeklerle eşit eğitim alma hakkı ve daha sonra da medeni ve siyasi hakları elde etmişlerdir. Yani Millî Mücadele dönemindeki Türk kadını mücadele sonrası görünmez olmamış, Türk kadınına araçsal yaklaşılmamıştır.

Çalışmada, öncelikle savaş dönemlerinde kadınlara odaklanarak genel bir çerçeve çizilecek ve kadına araçsal bakış açısı ile kadını sisteme ekle ve karıştır mantığı üzerinde durulacaktır. Daha sonra Millî Mücadele döneminde Türk kadınının toplumsallaşması ve mücadeleye verdiği katkılara değinilecektir. Millî Mücadele sonrası dönemde ise kadınların haklarını elde etme süreçleri irdelenerek Millî Mücadele sonrası Türk Kadınının konumunun nasıl kadına araçsal bakışın istisnası olduğu açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Kadın, Haklar, Araçsal Bakış

ABSTRACT

The struggle of women, who constitute approximately half of the world's population, to be included in social life has taken place in different ways in different geographies of the world. The process of women's inclusion in social life, that is, their socialization, accelerated especially during war periods, and in addition to the work done by men recruited as a result of mobilization, women also took part in wars. While women who were needed during war times were glorified, in post-war periods women were expected to return to their homes, that is, to the private sphere; In the fight for rights, it has been observed that women were not able to obtain the rights they wanted for a long time. While women who struggled to have equal rights with men found support for their struggle when they were needed during the French Revolution and the First and Second World War within the framework of the instrumental view of women, in the post-war periods when they were no longer needed, they could not fully achieve what they wanted and were pushed into the background.

Instrumental view of women in terms of the rights they acquired during and after the struggle for existence with their nation. Because the involvement of Turkish women in the social and public sphere, who provided countless services during the War of Independence, was integrated with the processes of obtaining their rights after the War of Independence. After the proclamation of the Republic, women first gained the right to receive equal education with men and then civil and political rights. In other words, Turkish women during the War of Independence did not become invisible after the struggle, and Turkish women were not approached instrumentally.

In the study, a general framework will be drawn, focusing primarily on women during war periods, and the instrumental perspective on women and the logic of adding women to the system and mixing them will be emphasized. Then, the socialization of Turkish women during the War of Independence and their contributions to the struggle will be discussed. In the post-War of Independence period, the processes of women gaining their rights will be examined and it will be explained how the position of Turkish Women after the War of Independence was an exception to the instrumental view of women.

Key Words: National Struggle, Women, Rights, Instrumental View

GİRİŞ

Kadınların var olma mücadelesi, tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı şekillerde sirayet etmiştir. Kadın hareketleriyle şekillenen feminizm bu doğrultuda üç dalga halinde gelişmiş ve kadınlar her geçen yüzyılda erkeklerle eşit haklara sahip olma noktasında kararlılıkla mücadelelerini sürdürmüşlerdir. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başı itibarıyla ortaya çıkan birinci dalga feminizm, kadınların anayasal hak talepleri çerçevesinde şekillenmiştir. 1960'lara gelindiğinde kadınlar bu kez kamusal alanla sınırlı kalan haklarını özel alanda da elde etme mücadelesine girişmişler ve böylelikle de ikinci dalga feminizm gelişmiştir. 1980'li yılların sonu ve özellikle de 1990'lı yıllarda ortaya çıkan üçüncü dalga feminizmse sosyal bilimlerin eril yapısına odaklanmış ve kadın hareketlerinin daha geniş bir alana yayılması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Feminizm özü itibarıyla eleştirel bir yaklaşımdır ve kadınların hak edinimi mücadelesinde pek çok konuya eleştiri getirmiştir. Bu konulardan biri de kadına araçsal bakış açısıdır ki bu çalışmanın özünü de kadına araçsal bakış açısı çerçevesinde Millî Mücadele döneminde ve sonrasında Türk kadının konumu oluşturmaktadır.

Kadınlar özellikle toplumsal hareketler ve savaş dönemlerinde kendilerine duyulan ihtiyaç oranında toplumsallaşmış ve kadınların hak edinimi mücadeleleri siyasi otoriterce benimsenmiştir. Zira kadınlar özellikle savaş dönemlerinde ilan edilen seferberlik sonucu erkeklerin cepheye gitmesinin akabinde arkada kalan işleri sürdürmek üzerinden değerli görülmüş bu değer savaş sonrasında da onurlu birer vatandaş olarak cepheden dönen erkeklerle yerlerini bırakmaları üzerinden söylemsel temelde kalmıştır. Fransız devrimi, Amerikan bağımsızlık mücadelesi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde kadınlar gerek cepheye gerek cephe gerisinde gerekse de üretim faaliyetlerinde bulunarak toplumsallaşmış ve daha önceleri girmeleri uygun bulunmayan kamusal alana dahil olmuşlardır. Ancak savaşlar sona erip erkekler cepheden döndüğünde kadınlardan da özel alan olan ev içi alana dönmeleri beklenmiştir. Hak arama mücadeleleri de böylelikle sekteye uğratılmıştır. Kadınlar faydacı mantığa maruz kalarak araçsal bakışın kurbanı olmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı ertesinde ulusun kurtuluşunun adı olan Millî Mücadelede de kadınlar sayısız hizmette bulunmuş, mitingler düzenlemekten dernekler kurarak örgütlü mücadeleye; cephe gerisi hizmetlerden cephelerde bilfiil savaşmaya kadar geniş bir yelpazede erkeklerle birlikte vatani müdafaa etmişlerdir. Türk kadınının bu fedakarlıkları savaş sonrası dönemde yadsınmamış ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Cumhuriyetin ilanının ardından Türk kadını hak ettiği değere kavuşmuştur. Türk kadının hak edinimi mücadelesi öncelikle erkeklerle eşit eğitim hakkı, daha sonra medeni ve son olarak da siyasi hakların edinimi ile sürmüştür. Diğer örneklerin aksine Millî Mücadele döneminde ve sonrasında kadına araçsal yaklaşılmamıştır. Zira Millî Mücadele dönemi Türk kadını için hak edinimi konusunda bir dönüm noktası olarak telakki edilmiştir (Kaymaz, 2010).

Bu çalışmanın amacı da Türk kadının Millî Mücadele dönemi ve sonrasındaki tecrübelerinin kadına araçsal bakışın bir istisnasını oluşturduğunu ortaya koymaktır. Bu doğrultuda öncelikle savaş dönemlerinde kadınların rollerine değinilmiş, daha sonra kadına araçsal bakış açısı irdelenmiştir. Millî Mücadele döneminde Türk kadınının fedakarlıkları ve sonrasında da edindiği haklar ortaya konularak Türk kadınına araçsal yaklaşmadığı, aksine yadsınamayacak bu fedakarlıklarının sonucu olarak hak edinimlerinin desteklendiği ifade edilmiştir.

SAVAŞ DÖNEMLERİNDE KADIN

Savaş olgusu sosyal bilimler alanındaki pek çok olgu gibi tanımlanması oldukça güç, üzerinde ortak bir tanıma varılamayan bir olgudur. Neyin savaş olup olmadığı hususu uzunca yıllar tartışılmalıdır. Bununla birlikte kadın hareketlerinin bir diğer adı olan feminizm ise savaşın ne olduğundan çok savaşta kadınların nerede olduğu sorusuna odaklanmıştır. Zira feminizme göre savaş, toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş bir alandır ve kadının tecrübelerine kapalıdır. Savaş eril özelliklerin ön plana çıkarıldığı, koruma algısının özellikle *kadınları koruma* üzerinden vurgulandığı bir olgu olmasının yanı sıra koruma algısı, kadının toplumsal konumunu ikincilleştirmektedir. Oysa kadınların korunması saikiyle meşrulaştırılmaya çalışılan savaşların en çok kadınları etkilediği gerçeği tarih boyunca pek çok kez de tecrübe edilmiştir.

Toplum içinde kadın ve erkeklerle atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri savaş olgusuyla birlikte düşünüldüğünde kadınların görünmez kılınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Sjoberg, 2015). Kadının yerinin özel (ev içi) alan olduğunu vurgulayan ve kadının toplumun yarısını oluşturduğu gerçeğini yadsıyan bu görüş son derece kısıtlı bir bakış açısı sunmaktadır. Zira kadınlar, savaş süreçlerinin tamamı ile barış inşası çalışmalarında kendilerine yer edinmişlerdir. Tarih boyunca yaşanan savaşlarda kimi zaman savaşa doğrudan katılan kadınlar kimi zaman da cephe gerisi hizmetlerde ve üretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Kadınlar barış dönemlerinde, hak edinimi mücadelesinde pek çok örgüt kurarak söz konusu mücadelelerini sürdürmüşlerdir; ancak savaş dönemlerinde de kadınların, kurmuş oldukları bu örgütler aracılığıyla erkeklerin yanlarında yer alarak onlarla paralel hareket ettikleri

gözlemlenmiştir (Goldstein ve Pevehouse, 2017). Dolayısıyla kadınlar esasında her iki dönemde de görünür olma mücadelesini vermişlerdir.

KADINA ARAÇSAL BAKIŞ AÇISI

Feminist yaklaşım, kadınların toplumsallaşma sürecinin kadın hareketleri aracılığıyla ortaya çıktığı bir sürecin adıdır. Bu süreç kadınların hem hak edinimi hem de kamusal alana dahil olma mücadelesinin birden fazla cephede yürütüldüğü bir sürece işaret etmektedir. Zira kadınlar, tarih boyunca barış dönemlerinden toplumsal hareketlere, devrimlerden savaflara kadar pek çok devrimin ve dönüşümün içerisinde yer almışlardır. Eril yapılandırılmış dünya sisteminde her ne kadar ikincil konuma itilmiş olsalar da zaman zaman kendilerine duyulan ihtiyaç, faydacı bir anlayışın da sonucu olarak kadınların toplumsallaşmasını ve nihayetinde uzun vadede isteklerine erişmelerini sağlamıştır. Bu süreç farklı toplumlarda farklı şekillerde sirayet etmiştir.

Kadın hakları mücadelesinin çekirdeğini oluşturan yazıların 17. yüzyılda kaleme alındığı, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği ve kadınların toplum içerisindeki rollerini ve haklarını genişletmeyi amaçlayan feminizmin ise 18. yüzyılın sonlarında bir doktrin olarak ortaya çıktığı bilinmektedir (Michel, 1993). Bununla birlikte, tarihsel süreçte kadın hakları konusunda feminizmin üç dalgadan oluşan gelişiminde birinci dalgayı 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında, daha çok anayasal haklar olarak kabul edilen, kadınların oy kullanma ve eğitimde fırsat eşitliği talepleri oluşturmuştur (Tür ve Koyuncu, 2010). 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga feminizm, kadınların birinci dalgada elde ettikleri hakların yetersiz olduğu, kadınların sadece kamusal alanda değil özel alanda da gerekli hakları elde etmeleri üzerinden şekillenmiştir. 1980'li yılların sonu ile 1990'lı yıllarda ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm ise, sosyal bilimlerin eril egemen düşünüş şekillerine odaklanmış ve *kadın hareketlerinin daha geniş bir tabana yayılmasını* amaçlamıştır (Lapid, 1989).

Kadınların toplumsallaşma ve kamusal alana dahil olma mücadelesi feminizmin söz konusu üç dalgasında yukarıda bahsedildiği gibi farklı noktalara odaklanılarak gerçekleşmiştir. Bu tarihsel süreçte uluslararası ilişkileri ve dünya politikasını şekillendiren olaylar silsilesinde kadınlar haklarıyla ilgili mücadelelerine devam etmişler ve söz konusu hakları elde edebilmek adına gerek dünya savaşlarında gerekse de toplumsal hareketlerde varlık göstermişlerdir. Başka bir deyişle, kadınların desteğine ihtiyaç duyulan dönemlerde kadınlar kamusal alanlara dahil edilmek suretiyle haklarını elde etmeleri konusunda cesaretlendirilmiş yahut *kadının yeri evidir* mantığı rafa kaldırılmıştır (Michel, 1993). Feminizmin sıklıkla üzerinde durduğu ve eleştirdiği bir husus olan *kadına araçsal bakış açısı*, özellikle Amerika'nın bağımsızlığı, Fransız devrimi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde yoğun bir şekilde hissedilmiştir. 18. yüzyılda Amerikan bağımsızlığının kazanılmasında yadsınamayacak bir rol oynayan kadınlara vatandaşlık statüsü ve hakları Bağımsızlık Bildirgesinde ve Amerika Birleşik Devletleri Anayasasında tanınmamıştır (Boulding, 1977, Aktaran: Michel, 1993). Fransız devriminin hazırlanmasında da kadınların önemli roller üstlendiği, hem taşra hem de Paris'te kadınların ayaklanmalara katıldığı bilinmekle birlikte devrim sonrasında kendilerine siyasi hakların tanınması hususunda kadınlar yine yarı yolda bırakılmışlardı. Kadınların erkeklerle eşit *yurttaşlar* olma çabası, Amerikan bağımsızlık mücadelesinde de Fransız devriminde de belirli bir oranda kullanılmış; ancak devrimci söylemler cinsiyet noktasında takılmıştır (Michel, 1993). Zira Fransız devriminin yaydığı eşitlik, özgürlük ve adalet fikirlerinin sadece erkek yurttaşları kapsadığı bilinmektedir. Her iki örnek de kadına araçsal bakışı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Fikirsiz temelde ortaya çıkan bu örnekleri savaş dönemlerinde kadınların durumları takip etmiştir. Kadınları eşit yurttaşlar olarak görmeyen zihniyet onları özel alana hapsedmeye çalışmış; kadınların çalışma hayatına dahil olma çabaları dahi büyük kısıtlamalara maruz kalmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı, ev içi alana hapsedilmeye çalışılan kadınlar açısından

son derece önemlidir; çünkü savaş nedeniyle askere alınan erkeklerin yerine üretim faaliyetlerini, özellikle silah fabrikalarında, devam ettirecek işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bununla birlikte, kadınlar hem üretim faaliyetlerinde yer almış hem cephe gerisi hizmetlerde bulunmuş hem de bilfiil savaşa katılmışlardır. Özel alanı kutsayan ve kadının yerinin bu kutsanan özel alan olduğunu benimseyen zihniyet savaşla birlikte faydacı bir anlayışın da sonucu olarak kadınları çalışma hayatına dahil etmiş dahası çalışmalarını kolaylaştırmak adına da işyerlerine kreşler açılmasını sağlamıştır (Michel, 1993). Kadın hakları açısından sorunlu olan husus, kadınların özel alandan bir savaş nedeniyle çıkartılıp çalışma hayatına dahil edilmesi değil, savaşın sona ermesiyle kadınlardan özel alana geri dönmeleri beklentisi olmuştur. Zira Birinci Dünya Savaşı sonrası cepheden evlerine dönen erkeklere yer açmaları için kadınların çalışma şartları kısıtlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan durumun çok benzeri İkinci Dünya Savaşı'nda da yaşanmış, kadınlardan yurtsever vatandaşlar olarak savaş sonrası terhis olarak evlerine dönen erkeklere yer açmaları beklenmiştir. İşlerini bırakmaları için bir dizi önlemler alınmış ve caydırıcı olması açısından da daha düşük ücretle çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. Oysa savaş döneminde kadın işgücüne talebin artmasının bir sonucu olarak kızların üniversiteye girişlerinin kısıtlandığı da bilinmektedir (Sullerot, 1968, Aktaran: Michel, 1993).

Kadınlara ihtiyaç duyulduğunda kadınların önlerine konulan suni engelleri ortadan kaldıran zihniyet savaş ve toplumsal hareketlerde kadını bir araç olarak görmüştür. Kadınların siyasi ve medeni hak talepleri de bu araçsal bakış açısının da bir sonucu olarak zamanında ve yeterince karşılanamamıştır. Öte yandan, Türk kadınının haklarını elde etme mücadelesi ile vatanın kurtuluş mücadelesi birlikte değerlendirildiğinde, kadına araçsal bakışa sahip olanlar olsa bile netice itibarıyla Türk kadını Cumhuriyetin ilanının ardından sırasıyla medeni ve siyasi haklarına kavuşmuştur. Millî Mücadele dönemindeki sayısız katkısı diğer örneklerdeki gibi karşılıksız kalmayan Türk kadınına araçsal bakılmadığı anlaşılmaktadır.

MİLLÎ MÜCADELEDE TÜRK KADINI

Birinci Dünya Savaşı, dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti topraklarında da kadınların ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Erkeklerin seferberlik nedeniyle çalışma hayatından çekilmek zorunda kalmaları sonucu kadınlar, öğretmenlikten hemşireliğe ve memurluğa, fabrikalardan yol yapımı ve sokak temizliğine kadar pek çok alanda çalışma hayatına dahil olmuşlardır (Özdemir, 2021). Savaş yılları kadınlar dernek ve cemiyetler kurmak suretiyle gerek ordunun gerekse de ordu gerisinde kalanların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra yurdun pek çok yerinde gerçekleşen işgaller ve özellikle de 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi tüm yurttaki insanların harekete geçmesine neden olmuştur. Bir yandan yurdun pek çok yerinde mitingler düzenlenerek halk bilinçlendirilmeye çalışılmış bir yandan da örgütlü mücadele için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'yla sosyal ve ekonomik hayatta kendisine yer edinen Türk kadını, Millî Mücadele dönemiyle de siyasal etkinliklerde yer almaya başlamıştır (Aydın, 2015). Dolayısıyla Millî Mücadele dönemi, kadınların haklarını elde etmeleri, toplumsal ve siyasal hayata dahil olmaları bakımından önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Kadınlar öncelikle mitingler düzenlemek suretiyle vatanın kurtuluşu için verilen haklı davanın tüm halk tarafından anlaşılmasını ve kitleleri bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde mitingler düzenlenmiştir. Kadınların bir diğer faaliyeti dernekler kurarak örgütlenmek olmuş, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi tarafından kurulan Anadolu Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kısa sürede farklı illerde şubelerini açmıştır. Millî Mücadele döneminde kadınlar cephe gerisi hizmetler olarak değerlendirilen cephe için malzeme üretimi, cephede savaşan askerlere erzak, su ve mühimmat taşımak, cephede yaralanan askerlere hastabakıcılık yapmak gibi hizmetlerde de bulunmuşlardır. Tüm bunların

ötesinde kadınlar cephede düşmana karşı bilfiil savaşmış ve vatanın kurtuluşunda erkekler kadar elini taşın altına koymuştur (Kaymaz, 2010).

Kadınların Millî Mücadele döneminde vatanın kurtuluşu için sergilemiş oldukları çaba, göstermiş olduğu kahramanlık, onları vatanın eşit birer üyesi haline getirmek isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyetin ilanıyla birlikte gerçekleştirdiği inkılaplarda karşılığını bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa henüz kurtuluş mücadelesi başlamadan önce de Türk kadınının konumu üzerine çokça kafa yormuş, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmanın ancak kadının erkekle eşit haklara sahip olmasıyla ve özgürleşmesiyle mümkün olabileceğini kavramıştır (Kaymaz, 2010, Kırkpınar, 2001, İçli, 1992). Türk kadını Millî Mücadele'nin akabinde medeni ve siyasi haklarını elde etmiş bu süreç Cumhuriyetin ilanının hemen sonrasında başlayarak 1935 yılında kadınların genel seçimlerde seçme seçilme hakkını elde etmesiyle devam etmiştir.

MİLLÎ MÜCADELE SONRASI TÜRK KADINI VE EDİNDİĞİ HAKLAR

Osmanlı Devleti yıkılmadan önce başlayan batılılaşma çabaları, kadının toplumsallaşmasının da önünü açmıştır. Batılılaşma ve çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşma hedefi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmış, gelişimin, ilerlemenin, eşitliğin ve özgürlüğün ancak çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmakla sağlanabileceği kabul edilmiştir. Bununla birlikte, kadın ve erkeklerin eşit birer yurttaş olmaları ve erkeklere tanınan hakların kadınlara da tanınması hususunda hem Balkan Savaşları hem Birinci Dünya Savaşı hem de ve özellikle de Kurtuluş Savaşı'nda kadınların mücadeleleri son derece etkili olmuştur.

Türk kadını Cumhuriyetin ilanının ardından öncelikle eğitim alanında yapılan reformlarla eşit eğitim hakkını elde etmiş, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, kız çocuklarının da erkek çocuklarıyla eşit şartlarda eğitim alabilmelerini sağlamıştır. 17 Şubat 1926 tarihli Medeni Kanun ise kadınların ve erkeklerin toplumsal hayatta sahip olmaları gereken haklarını, özellikle evlilik yoluyla edindikleri hak ve sorumluluklarını belirlemesi ve eşitlikçi bir anlayışa sahip olması bakımından önemli bir gelişime olarak tarihe geçmiştir. Medeni hakları konusunda erkeklerle eşit duruma gelen kadınların, siyasi hakları konusunda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türk kadını çağdaş medeniyetler olarak kabul edilen pek çok Avrupa ülkesindeki kadınlardan çok daha önce siyasi haklarını elde etmiştir. 3 Nisan 1930 tarihinde Belediye Kanunu ile yerel seçimlere, 26 Ekim 1933 tarihinde de Köy Kanunu ile muhtarlık seçimlerine katılabilmektedir. Bu gelişmeleri 5 Aralık 1934 tarihli Seçim Kanunu ve Anayasa değişikliği takip etmiş nihayetinde kadınlar 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan genel seçimlere katılarak milletvekili seçme ve seçilme hakkını kullanabilmişlerdir (Kartal, 2008).

Millî Mücadele sonrası dönemde Türk kadınının hakları kendilerine teslim edilerek dünyada görülen ve faydacı bakış açısıyla kadınların birer araç olarak kullanıldığı toplumsal hareketler ile dünya savaşları sonrasında kadının özel alana itilme durumu Türk kadını örneğinde dünyadaki örneklerinden farklı şekilde gerçekleşmiştir. Türk kadınına araçsal yaklaşılmamış hem medeni hem de siyasi hakları tanınmıştır.

SONUÇ

Kadınların hak edinimi mücadelesi tarih boyunca inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Geleneksel olarak özel alana hapsedilen adınlar kendilerine ihtiyaç duyulan zamanlarda kamusal alana dahil edilmiş, ihtiyaç durumunun ortadan kalkmasının ardından da kendilerinden özel alana çekilmeleri beklenmiştir. Bu durumun örneklerine Fransız devrimi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda rastlamak mümkündür. Kadınlar özellikle seferberlik dönemlerinde erkeklerin cepheye gitmesiyle sürdürülmek zorunda olunan üretim faaliyetleri nedeniyle ve hem cephe gerisinde hem de cephede kendilerinden beklenen fedakarlıkları yerine getirmişlerdir; ancak savaşlardan sonra kendilerinden kibarca kendi alanlarına çekilmesi istenmiştir. Yani dünya üzerindeki pek çok örnekte aslında kadına araçsal yaklaşılmıştır.

Öte yandan, Millî Mücadele döneminde sayısız hizmeti bulunan Türk Kadınının toplumsal ve kamusal alana dahil Millî Mücadele sonrasında da haklarını elde etme süreçleriyle bütünleşmiştir. Kadınlar, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra öncelikle erkeklerle eşit eğitim alma hakkı ve daha sonra da medeni ve siyasi hakları elde etmişlerdir. Yani Millî Mücadele dönemindeki Türk kadını mücadele sonrası görünmez olmamış, Türk kadını, kadına araçsal bakış açısının bir istisnasını oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın. *Current Research in Social Sciences*, 1(3), 84-96.
- Boulding, E. (1977). Nomadisme, mobilité et statut des femmes, in A. Michel (sous la dir. de). *Femmes, sexisme et sociétés*. Paris : PUF.
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2017). *Uluslararası İlişkiler*. Çeviren: Haluk Özdemir. 2.baskı. Ankara: BB101 Yayınları.
- İçli, T. (1992). Atatürk ve Türk Kadını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9(25), 67-72.
- Kartal, C. (2011). II. Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e Mirası: "Makbul Kadınlar". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38).
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46), 333-66. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000328.
- Kırkpınar, L. (2001). Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını. *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era. *International Studies Quarterly*, 33(3), 235-254. <https://doi.org/10.2307/2600457>
- Michel, A. (1993). *Feminizm*. Çeviren: Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, N. (2021). Milli Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını. *Belgi Dergisi*, (21), 1-22. <https://doi.org/10.33431/belgi.769611>.
- Sjoberg, L. (2015). *Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma*. Çeviren: Onur Aydın. İstanbul: Altın Bilek Yayınları.
- Sullerot, E. (1968). *Histoire et sociologie du travail féminin*. Paris: Gonthier.
- Tür, Ö., ve Aydın Koyuncu, Ç. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(26), 3-24.

ENGELLİ GÖÇMENLERİN İSTİHDAMDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Berna TÜTÜNCÜ

Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Sosyoloji

Yüksek Lisans Öğrencisi

İŞKUR, İş ve Meslek Danışmanı

ORCID: 0009-0008-1465-7616

Özet

Göç insanlık tarihinin kadim bir olgusudur. Çağlar boyunca insanlar bireysel ya da topluluklar halinde çeşitli nedenlere dayalı olarak göç etmek zorunda kalmıştır. Göç başlı başına zorlayıcı bir süreçken göç eylemi sonrası göçmenler yeni hayatlarına alışma safhasında da bir takım zorluklarla karşılaşmaktadır. Kırılgan bir grup olan göçmenlerin alt kırımlarından olan engelli göçmenler ise engelliklerinden kaynaklı zorlayıcı yaşam koşullarıyla karşılaşmaktadırlar. Engellilik durumu göçmenleri istihdam, eğitim ve sağlığa erişim gibi pek çok alanda daha da kırılgan hale getirirken, özgüven düşüklüğü ve toplumdan dışlanma hissi gibi psikolojik ve sosyal sorunlar yaşamalarına da yol açabiliyor. Göçmenlerin sosyal uyum içinde yaşayabilmeleri ülke refahı açısından da önemli bir durumdur. Bu çalışmanın amacı göç eden aynı zamanda engelli olan bireylerin sosyal uyumda karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmanın evrenini engelli göçmenler oluşturmaktadır. 9 Kasım 2023 tarihinde İçişleri Bakanı tarafından yapılan açıklamada düzenli göçmen sayısının 4 milyon 643 bin 986 olduğu açıklanmıştır. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun (UNFPA-United Nations Population Fund), yaptığı açıklamaya göre ülkemizde 450 bin mülteci engelli var. Çalışmanın örneklemini Bursa İli merkez ilçelerinde ikamet eden engelli göçmen olan aynı zamanda İŞKUR'a kayıtlı aktif olarak iş arayan kişilerden oluşmaktadır. Çalışma nitel bir araştırma olup, yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Araştırma gönüllülük esasına dayalı olarak tercüman eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanlara birebir yapılan mülakatlarda sorular sorulmuş olup cevapları tematik yöntem ile analiz edilmiştir. Yapılan mülakatlarda kişisel verilerin korunumu kanuna sadık kalınmış olup hiçbir ihlale mahal vermeden yürütülmüştür. Bursa Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü'ne 2024 yılı mayıs ayı itibarıyla 18 engelli göçmen kayıtlıdır. 18 engelli göçmendeki 5'ine ulaşılmış olup, yüze yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan engelli göçmenlerin tahsil düzeyinin düşük olması ve meslek sahibi olmayışından kaynaklı istihdam edilebilirliklerinin düşük olduğu görülmektedir. Bazı katılımcılar çoklu engel durumlarına sahiptir. Örneğin kas iskelet sisteminden kaynaklı engelli göçmenin aynı zamanda onkolojik hastalıklardan kaynaklı engeli de bulunmaktadır. Çoklu engel durumlarına sahip katılımcıların tedavi süreçlerinin olması iş hayatlarını sekteye uğratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: göçmen, engelli, istihdam

PROBLEMS FACED BY DISABLED IMMIGRANTS IN EMPLOYMENTZ

Migration is an ancient phenomenon of human history. Throughout the ages, people have had to migrate individually or in groups for various reasons. While migration is a challenging process in itself, post-migration immigrants also face some difficulties in adjusting to their new life. Disabled immigrants, who are a sub-group of immigrants who are a fragile group, face challenging living conditions due to their disabilities. While disability makes immigrants more vulnerable in many areas such as employment, education and access to health, it can also cause them to experience psychological and social problems such as low self-confidence and feeling of exclusion from society. The ability of immigrants to live in social harmony is also important for the welfare of the country. The aim of this study is to reveal the problems faced by migrating and disabled individuals in social adaptation and to offer solutions. The population of the study consists of disabled immigrants. In the statement made by the Minister of Internal Affairs on November 9, 2023, it was announced that the number of regular immigrants was 4 million 643 thousand 986. According to the statement made by the United Nations Population Fund (UNFPA), there are 450 thousand disabled refugees in our country. The sample of the study consists of disabled immigrants residing in the central districts of Bursa Province and actively looking for a job, registered with İŞKUR. The study is a qualitative research and structured interview method was used. The research was conducted on a voluntary basis, accompanied by a translator. Questions were asked to the participants in one-on-one interviews and their answers were analyzed using the thematic method. During the interviews, the law on the protection of personal data was adhered to and was conducted without any violations. As of May 2024, 18 disabled immigrants are registered with the Bursa Labor and Employment Agency Provincial Directorate. 5 out of 18 disabled immigrants were reached and face-to-face interviews were conducted. It is seen that the employability of disabled immigrants participating in the study is low due to their low education level and lack of a profession. Some participants have multiple disabilities. For example, an immigrant with a disability due to musculoskeletal system also has a disability due to oncological diseases. The treatment process of participants with multiple disabilities disrupts their work lives.

Key Words: immigrant, disabled, employee

**ТЕМА: К ВОПРОСУ О МЕЖЭТНИЧЕСКОМ ОБЩЕНИИ МЕЖДУ ГАГАУЗАМИ
И БОЛГАРАМИ БУДЖАКА :
ОТ ПРОШЛОГО К НАСТОЯЩЕМУ.**

Душкова Наталья
Магистр, университетский ассистент
КГУ, г.Комрат, РМ
Докторант УНИБИТ г.София, Республика Болгария
orcid id: 0000-0002-0534-0659

Abstract The article reveals the theme of interethnic communication between Gagauz and Bulgarians for many decades. Close interethnic contacts due to cohabitation contributed to their economic development. One thing is obvious: the smaller the distance between the representatives of both peoples, the more often they contact and interact with each other, the more mutual understanding they have. After all, the Gagauz and Bulgarians have much in common, not only the Christian faith, but also the same holidays in the national calendar, traditions and customs, as well as a common historical destiny on the territory of the Republic of Moldova.

Keywords: Bessarabia, Bulgarians, Gagauz, interethnic contacts, colonies, historical destiny.

Южная Часть Бессарабии, вошедшая в историческую литературу под названием Буджакская степь, стала территорией, где на протяжении конца XVIII-XIX веков произошли миграционные процессы задунайских переселенцев. Переселенцы были поставлены в такие условия, которые способствовали консервации ими своих народных обычаев традиций, языков, углублению взаимосвязей и взаимовлияния между ними в социально-политической, культурной и духовной сферах, обусловили дальнейшее развитие национального самосознания. Были созданы предпосылки для формирования гагаузской народности и этнической группы бессарабских болгар со специфическими особенностями в языках, традициях и духовной жизни, просвещения.

Переселенцы привезли, а точнее перевезли в Бессарабию (Буджак) все, что было необходимо для существования и сохранения этноса, вложив его в основу уклад духовной, общественной и хозяйственной жизнедеятельности, ставшим впоследствии для нас потомков Родиной: много-диалектная форма родного языка (гагаузского, болгарского); опыт устройства усадебного и полевого хозяйства; нравы семейной и общественной жизни; обычаи, обряды, верования; фольклорное богатство; рецепты крестьянской кухни и народной медицины; способы приготовления алкогольных, безалкогольных напитков и продовольствия в целом; навыки в ткачестве, изготовления одежды, обуви и прочее.

Соседство гагаузов и болгар насчитывает не только скромные почти два века на территории нынешней Республики Молдова, но и столетия совместного проживания на Балканах. Ряд решений, политических интересов «великих держав», союзов, тактик и стратегий привели к тому, что вековые соседи – гагаузы и болгары – стали неразрывно связаны общей исторической судьбой. Далёкие предки нынешних обитателей

буджакских степей приняли непростое решение, которое определило не только их судьбу, но и судьбу их потомков – переселиться на земли другого государства.

О трудолюбии болгар и гагаузов Бессарабии мы узнаем из разных источников. Скальковский А. отмечал о его трудолюбии, о страстной любви к семейному единству, многолюдности семей и почитании младшими старших. Румынский историк Арборе З. охарактеризовал переселенцев как «трудолюбивых, бережливых, имущих и красивых». Благодаря трудолюбию переселенцев пустынные буджакские степи Южной Бессарабии, заросшие густым высоким бурьяном и терном, преобразились в прекрасные поля, сады, виноградники и огороды. Их села были хорошо спланированные и прекрасные застроенные.

В Бессарабии гагаузы и болгары селились компактно по соседству, создавая по мере возможности мононациональные села. Они находились в общем социально-экономическом и этнокультурном пространстве: придерживались единых общеправовых норм; жили в соответствии с законами, действовавшими для задунайских переселенцев; тесно взаимодействовали друг с другом и с молдаванами, у которых они перенимали элементы материальной и духовной культуры. [8,184]

На территории Бессарабии процесс этнокультурного взаимодействия гагаузов и с молдаванами, и с болгарскими был довольно результативным, о чем свидетельствуют заимствованные у них в этот период некоторые обряды, фольклорные сюжеты, терминология, национальные блюда и др. Проникновение различных элементов осуществлялось как через быт и повседневную культуру, так и через установленные тесные родственные связи, а также отношения кумовства. Помимо смешанных браков и родства по свойству и крови иногда между гагаузами и болгарскими возникали отношения на основе института крестного родства, которое приравнивалось к кровному. Зажиточные болгары соглашались стать крестными у детей работников-гагаузов, живших по соседству с болгарскими с. Твардица. [10,114] Между гагаузскими и болгарскими селами сохранялась традиционная форма межэтнического взаимодействия: организация и участие в совместных межсельских празднованиях – «сборах».

В культуре адаптации гагаузов (как к природно-климатическим условиям, так и к инокультурным традициям) нашли отражение особенности их менталитета: «Без умения приспособиться к условиям внешней среды вряд ли можно ожидать сохранения своей самобытности, элементов своей традиционной культуры». [5, 95]

Экс-башкан Гагаузии М. М. Формузаль рассматривает этническую толерантность гагаузов и укорененный в их культуре принцип добрососедства как составную часть народного менталитета: «Обладая вспыльчивым характером и подчеркнутой национальной гордостью, гагаузы, в то же время, отличаются большой толерантностью и дружелюбием по отношению к другим народам. <...> Смешанные браки для гагаузов – вовсе не редкость, а скорее привычное явление. Гагаузы сумели выработать секрет выживания как в суровых климатических условиях, так и в нелегких экономических и политических условиях. <...> А между тем никакого „секрета“ не существует. Просто гагаузы, несмотря на чужеродную культурную, языковую и национальную среду, никогда не противопоставляли себя внешнему миру. Они понимали, что любое враждебное противопоставление – это изматывание жизненных сил народа, приводящее к краху и исчезновению его с лица земли. <...> Гагаузы всегда уважительно относились к окружающим их народам, стремились к взаимообогащению культур и традиций. И история показала, что это лучшая формула поведения, единственная стратегия выживания для гагаузского народа».[15,44-45]

Таким образом, этническая толерантность выступает у гагаузов в качестве морально-этической нормы и нравственной ценности. По убеждению ученых, смешанные браки являются важным и надежным показателем атмосферы межнациональной лояльности и интенсивности межэтнических контактов, которые способствуют формированию региональной идентичности.[6, 427]

Отметим, что у значительной части представителей гагаузской национальной элиты имеются болгарские или молдавские корни. Из научной литературы в среде потомков задунайских переселенцев можно сделать однозначный вывод о тесных, не только исторических контактах болгар и гагаузов, но и о высокой степени доверия между этими двумя народами по отношению, прежде всего друг к другу. Так в экспедициях неоднократно приходилось слышать ответ на вопрос о том, какой народ является лучшим хозяином в округе (один из высших критериев эталонности у земледельческих народов). Важно отметить, что болгары при этом называют гагаузов, а гагаузы на первое место выдвигают болгар.[13]

Но так было не всегда. Вероятно, первый этап освоения новых территорий выливался и в определенную конкуренцию и противостояние между этими очень близкими исторической судьбой и культурой народами, отличающимися наиболее ярко только своими языками.

Ещё в начале XX века российский учёный-этнограф, исследователь В. Мошков обратил внимание на отношения гагаузов и болгар, которые открывают отдельный раздел очерков Мошкова «Отношения гагаузов к другим народностям».

В частности, Мошков посетил смешанное село Кирсова или Башкюю, где болгары и гагаузы живут вместе. Вот что пишет Мошков: «Из рассказов местных гагаузов можно было убедиться, что отношения эти скорее враждебные, чем дружественные», добавляя, что «болгары и гагаузы не смешиваются между собой даже в доме молитвы». Одна половина церкви считается болгарской, другая – гагаузской. «Согласие между обоими половинами бывает только тогда, когда на сходку производится постороннее давление в виде неизбежности какого-либо единогласного решения или в виде давления со стороны высших властей», добавляя, что если болгарина выберут сельским старостой, то помощником назначат гагауза и наоборот. «Даже в ночные сторожа не могут быть выбраны одни болгары или одни гагаузы. Словом, недоверие друг к другу полное»

Даже «Хору ери»/хоровод у болгар и гагаузов всегда отдельные, тем не менее, гагаузы «допускают болгар в свой хоровод и даже позволяют им ухаживать за своими девушками, но болгары гагаузам ни за что не позволяют».

«... но везде, где мне приходилось быть у гагаузов, я замечал их недружелюбное отношение к болгарам, хотя у этих двух народов во всем, начиная с костюма и внешнего быта, много есть общего. Смешение между ними при помощи брака бывает, но сравнительно очень редко», — заключает свое представление о гагаузо-болгарских отношениях на юге Бессарабии Мошков.[12]

Черты, которыми гагаузы характеризуют болгар, живущих с ними бок о бок много веков, в основном положительные. Но вместе с тем на бытовом уровне вполне отчетливо прослеживается их внутренняя реакция на некоторое высокомерно-пренебрежительное отношение к ним со стороны болгар. Гагаузы недовольны также тем, что в их населенных пунктах руководящие должности занимают в основном болгары. При этом они отмечают, что больше смешанных браков с болгарями наблюдается у гагаузов, проживающих в таких населенных пунктах, как Чадыр-Лунга, Томай, Джолтай.[10, 114-115]

В межвоенный период, когда Пруто-Днестровское междуречье стало частью Королевства Румыния, между обитавшими на данной территории гагаузами и болгарами стали развиваться более тесные взаимоотношения, своеобразное партнёрство, подкрепленное личными контактами и общими экономическими интересами

С приходом советской власти на территорию Бессарабии и дальнейшим её установлением, административно-репрессивный советский аппарат не пощадил никого: в 40-х гг. прошлого века пострадали и гагаузы, и болгары, которые в ссылке демонстрировали удивительную солидарность и сплоченность, поддерживая друг друга в те нелегкие времена.

Долгое время в советский период в состав Чадыр-Лунгского района помимо гагаузских населенных пунктов входили села с преобладающим болгарским населением: Валя-Пержей (смешанное болгаро-молдавское село), Кирютня (Кортен) и Твардица, а в состав Комратского района в указанный период входило смешанное гагаузско-болгарское село Кирсово. Это, а также налаженная система распределения кадров в различные населенные пункты и смешение акцентов от национального и этнического в сторону общего и интернационального в повседневной жизни людей способствовали активизации контактов между гагаузами и болгарами в южной части Молдавской ССР во второй половине XX века

Вместе с тем, нельзя не упомянуть об историческом примере мужества и солидарности, проявленного жителями соседних с Гагаузией болгарских и молдавских сел в конце октября 1990 г., когда при помощи молдавских волонтеров был организован «поход на Гагаузию». Гагаузы с благодарностью вспоминают героический поступок женщин из с. Твардица, не пропустивших колонну волонтеров через свой населенный пункт [11,359], что способствовало предотвращению кровопролития на юге Молдовы. Приведенный пример солидарности между гагаузами и болгарами является отражением исторически проверенных добрососедских отношений. Он вписан не только в современную историю Гагаузии, но и в коллективную память народа. Гагаузы и болгары, не имея между собой вражды, приобрели долгий опыт добрососедских отношений с начала Османской Болгарии затем на переходящих землях Бессарабии. Наличие точек соприкосновения культурных кодов, возможность компромисса по политической позиции или даже ее разделение лишь подчеркивают достоинства формирования идентичности соседства, дружбы. Многовековое совместное проживание болгар и гагаузов привело к тому, что в их народных обычаях, традициях, устном народном творчестве, в музыке, в системе питания, в постройке жилищ, в быту очень много общего и потому зачастую бывает трудно определить, где у них болгарское начало, а где – гагаузское.

Развитие нашего общества, помимо информационно-технологического прогресса, происходит на уровне межкультурного диалога, разрушения вековых стереотипов, формирования дружеских отношений между молодыми поколениями болгар и гагаузов, а также создания всё большего количества смешанных семей. В веке XXI-м, когда границы этнического и национального постепенно размываются, активизация контактов между представителями обоих народов посредством совместных проектов и программ, межличностных контактов способствует как взаимному обогащению культур, так и установлению честного и открытого диалога между вековыми соседями – гагаузами и болгарами.

Библиография

- 1.Булгар С. По следам экспедиции В. А. Мошкова к гагаузам на Балканы в 1903 году. Комрат, 2022.
- 2.Булгар С., Болгары и гагаузы - деятели культуры и науки XIX- начала XX вв. в Болгары и гагаузы в многонациональной Молдове: история и современность, издательство «Славена», Варна, 2011.
- 4.Грек И.Ф. //Школа в болгарских и гагаузских поселениях Юга Российской Империи в первой половине XIX// Кишинев, Штиинца,1993.
- 5.Губогло М. Н. Апология труда. В: Курсом развивающейся Молдовы. Т. 2.Материалы II-го Российско-Молдавского симпозиума «Трансформационные процессы в Республике Молдова. Постсоветский период», посвященного проблеме «Адаптация культуры и культура адаптации», Комрат, 20–21 апреля 2007 г. Москва: Старый сад, 2007, с. 90-148.
- 6.Губогло М. Н. Идентификация идентичности. Москва: Наука, 2003. 764 с
- 7.Думиника Иван. К вопросу о межэтнических отношениях в Буджаке в XIX веке // Identități naționale în dialog intercultural: Unitate prin diversitate. Chișinău, 2016. P. 107-130.
- 8.Квилинкова Е. Н. Гагаузский народный календарь. Chișinău: Pontos,2002. 184 с.
- 9.Квилинкова Е. Н. Гагаузы в этнокультурном пространстве Молдовы (Народная культура и этническое самосознание гагаузов сквозь призму связи времен). Кишинев: Tipogr. Centrală, 2016.
10. Квилинкова Е. Н. Соционормативная культура гагаузов: традиции и трансформации. Кишинев: Tipogr. „Print Caro”, 2020a., р. 114.
11. Квилинкова Е. Н. Культ волка у гагаузов сквозь призму этнокультурных символов. Кишинев: Tipogr. Centrală, 2014.,p.359
- 12.Мошков В., «Гагаузы Бендерского уезда. VII. Отношения гагаузов к другим народностям», в Этнографическое обозрение, Год 13-й, кн. XLIX, 1901,
- 13.Степанов,В., Полевые дневники 1998; 2001–2005; 2006–2007 гг. о болгарских и гагаузских селах Буджака Республики Молдова и Украины.
- 14.Сырф В. Болгарская тема в очерках и материалах В. А. Мошкова «Гагаузы Бендерского уезда» // Бесарабските българи: история, култура и език. Кишинев, 2014
- 15.Формузал М. М. Феномен Гагаузии: истоки и горизонты развития (этнополитическое эссе). В: Курсом развивающейся Молдовы. Т. 2. Материалы II-го Российско-Молдавского симпозиума «Трансформационные процессы в Республике Молдова. Постсоветский период», посвященного проблеме.«Адаптация культуры и культура адаптации», Комрат, 20–21 апреля 2007 г.Москва: Старый сад, 2007, с. 43-52.

**TÜRK-İSLAM MİMARLIK TARİHİNİN EN ÖNEMLİ
ÜÇ TEMEL UNSURU:
AYASOFYA-MİMAR SİNAN-SÜLEYMANİYE**
THE MOST IMPORTANT IN THE HISTORY OF TURKISH-ISLAMIC ARCHITECTURE
THE THREE BASIC ELEMENTS:
HAGIA SOPHIA-MIMAR SİNAN-SULEYMANİYE

Asst.Prof.Dr. Kemal Hakan TEKİN

İstanbul Rumeli Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi
Dekan Yrd. İç Mimarlık Bölümü Başkanı. İstanbul
ORCID ID: 0000-0001-6069-281X

ÖZET

Ayasofya, Bizans İmparatorluğu döneminde inşa edilen ve dünya mimarlık tarihinin en özel yapılarından biridir. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonraki süreçte de Ayasofya Osmanlı Devleti tarafından da hak ettiği ilgiyi görmüş, Ayasofya'nın ayakta kalması için gereken her şey özenle yapılmıştır. Bununla da yetinilmemiş ve hem üzerine titrenen bir cami, hem de bir çok Osmanlı Sultanının ebedi istirahatgâhı olarak günümüze kadar gelmiştir.

Ayasofya'nın bugünlere gelmesinde en önemli unsur şüphesiz Mimar Sinan olmuştur. Osmanlı Devleti'nin altın çağını yaşadığı süreçte Sultan I.Süleyman tarafından kendisine önemli olanaklar sunulan, 1538 yılında Baş Mimar olan ve bu görevini I. Süleyman, II. Selim ve III. Murad zamanında 49 yıl süre ile yerine getiren, kayıtlara geçmiş 372 esere imza atmış, Türk-İslam Mimarlık Tarihinin tartışmasız en önemli ismi olan Mimar Sinan, kutsal emanet olarak kabul edilen Ayasofya'ya önemli onarımlar ve çevre düzenlemeleri uygulamıştır.

Ayasofya, sadece ayakta kalması gereken kutsal bir emanet olarak görülmemiş, dönemin padişahı Sultan I.Süleyman'ın adını sonsuzluğa ulaştırmak için Mimar Sinan'a sipariş ettiği Süleymaniye Külliyesi'nin planına da ilham kaynağı olmuştur. Külliyenin ana yapısı ve başkent İstanbul'daki en büyük İslam mabedi olarak 1551-1557 yılları arasında inşa edilen ve Mimar Sinan'ın "Kalfalık Eserim" diye tanıttığı Süleymaniye Camii'nin Ayasofya'nın planından yararlandığı bilinmektedir.

Çalışmamızda Ayasofya'nın mimarlık tarihi bakımından önemi, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti'nin Ayasofya'ya yaklaşımı ve Mimar Sinan'ın Ayasofya ile Süleymaniye Camii arasındaki ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık Tarihi, Ayasofya, Mimar Sinan, Süleymaniye Camii

ABSTRACT

Hagia Sophia is one of the most special buildings in the history of world architecture, built during the Byzantine Empire. In the period after Mehmed the Conqueror's conquest of Istanbul, Hagia Sophia received the attention it deserved from the Ottoman Empire, and everything necessary for Hagia Sophia to survive was carefully done. This was not enough, and it has survived to this day as both a cherished mosque and the eternal resting place of many Ottoman Sultans.

The most important factor in bringing Hagia Sophia to where it is today was undoubtedly Mimar Sinan. During the golden age of the Ottoman Empire, he was given important opportunities by Sultan Suleiman I, and he became the Chief Architect in 1538, and he fulfilled this duty with Suleiman I, Suleiman II. Selim and III. Murad. Mimar Sinan, who worked for 49 years during the reign of created 372 recorded works, and is arguably the most important name in Turkish-Islamic Architectural History, carried out important repairs and landscaping to Hagia Sophia, which is considered a sacred relic.

Hagia Sophia was not only seen as a sacred relic that needed to survive, but also inspired the plan of the Süleymaniye Complex, which the sultan of the period, Sultan Süleyman I, ordered from Mimar Sinan to carry his name to eternity. It is known that the Süleymaniye Mosque, which was built between 1551 and 1557 as the main structure of the social complex and the largest Islamic Temple in the capital Istanbul, and which Mimar Sinan introduced as "My Journeyman Work", benefited from the plan of Hagia Sophia.

In our study, we will focus on the importance of Hagia Sophia in terms of architectural history, the Ottoman Empire's approach to Hagia Sophia after the conquest of Istanbul, and Mimar Sinan's relationship between Hagia Sophia and Suleymaniye Mosque.

Key Words: History of Architecture, Hagia Sophia, Mimar Sinan, Suleymaniye Mosque.

GİRİŞ

Ayasofya dünya mimarlık tarihine adını altın harflerle yazdırmış bir eserdir ve Bizans İmparatorluğu'nun tartışmasız en önemli yapısıdır. İlk olarak 4. yüzyılda İstanbul'un merkezinde, kırma ahşap çatılı bir bazilika biçiminde inşa edilmiştir. Tarih boyunca çeşitli kereler olumsuzluklara maruz kalan Ayasofya, bugünkü görünümüne I. Justinianus'un talimatı ve inşaatıyla bizzat ilgilenmesi sayesinde 10.000 işçi ile altı yılda tamamlanarak 27 Aralık 537 günü büyük bir törenle açılarak kavuşmuştur (Eyice 1991:217). İstanbul'un fethinin ardından Ayasofya'nın Türk-İslam dönemi başlamış ve bu dönemde de hak ettiği önemi fazlasıyla görmüştür³⁶. Fatih Sultan Mehmed Ayasofya'ya girdikten sonra, Hz.Muhammed'in Bilal-i Habeşi'ye Kâbe'nin üstüne çıkararak okuttuğu ve daha sonrasında önemli yerlerin fetihlerinden sonra gelenek halini alan "Fetih Ezanı"nı okuttu (Melhas 1994:274-275). Ezanın ardından Ayasofya'nın apsis kısmına gelerek şükür namazı kıldı ve buranın camiye çevrildiğini ilan etti. Ayasofya'ya sığınan halka can ve mallarının, ayrıca şehrin resmi ve ibadet mekanlarının güvencede olduğunu bildirdi. Zaten bu sözler, Bizans İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti'nin savaş halinin sona erdiğinin bir ilanıydı.

Ayasofya Genel görünüm ve İç Mekan

Fatih Sultan Mehmed'ten itibaren her padişah Ayasofya'yı daha da güzelleştirme gayreti içinde olmuş ve kendi iktidar dönemleri içinde yapılan mihrap, minber, kürsü, minareler, hünkâr

³⁶ İstanbul'u fetheden Sultan Mehmed şehre giriş yaptı ve direkt olarak Ayasofya'ya yöneldi. Ulu mabedin bir köşesine sinmiş olan halk endişe ve korku içinde bekliyorlardı. Çünkü 1204'te Haçlı Ordusunun kendilerine yaptıklarını unutmamışlardı. Zira Hristiyanlığı korumak için yola çıkarak uğradıkları İstanbul'a tarih boyunca görülmemiş hasar veren Haçlı Ordusu, onların atalarının sadece canlarını almamış, onların birkaç yüzyıllık birikimini de ellerinden almışlardı. Haçlıların karşısında olan Müslümanlar İstanbul'da ve hatta Ayasofya'nın içindeydiler. Ayasofya'ya atından inerek giren ve Ayasofya'nın mermerlerine zarar verdiğini gördüğü bir yeniceyi azarlayan Fatih Sultan Mehmed'i gören Bizans halkı şaşkınlık içindeydi ve endişe etmenin yersiz olduğunu düşünmeye başlayanlar bile olmuştu. Çünkü Osmanlılar, 2 Ekim 1187'de Müslümanların kanlarıyla sulanan Kudüs'e giren Selahaddin Eyyubi gibi, şehirde yaşayan kadınların ve kızların iffetine dokunmayan, kendi dinlerinden olmayanları kılıç, ateş ve sefalet ile ezmeyen, aynı zamanda hangi dinden olursa olsun mabetlere saygı gösteren bir gelenekten geliyorlardı (Ernoul Kroniği 2019: 175-183- Demirkent 1997:141)

mahfili, şadırvan, medrese, kütüphane ve imaret gibi yapılar ile Ayasofya tam anlamıyla büyük bir külliyeeye dönüştürülmüştür. Ayrıca, Osmanlı döneminde Ayasofya Camii'nin iç mekânına da büyük önem verilmiştir. Ayasofya hat sanatı, kalem işi ve çinicilik gibi Türk el sanatlarının en kaliteli örnekleriyle süslenmiş ve adeta üzerine titrenen Ayasofya'ya yeni estetik değerler kazandırılmıştır. Böylece, Ayasofya sadece camiye dönüştürülmemiş, aynı zamanda insanlığın bu ortak mirası hem korunmuş hem de Osmanlı Döneminde de kutsal bir mabed olarak kabul edilmiştir. Ayasofya'ya yapılan tüm hizmetler içinde hiç şüphesiz en büyük pay Mimar Sinan'a aittir.

Sinaneddin Yusuf, Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğmuştur. 1511'de Yavuz Sultan Selim zamanında devşirme olarak İstanbul'a gelmiş ve yeniçeri ocağına alınmıştır (Mülayim 2013). Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine ve 1521 yılında Sultan I.Süleyman'ın Belgrad Seferine Yeniçeri olarak, 1522'de Rodos Seferine ve Belgrad Seferine Atlı Sekban olarak katılıp, 1526 Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra, gösterdiği yararlıklar sebebiyle takdir edilerek Acemi Oğlanlar Yayabashlığına (Bölük Komutanı) terfi ettirilmiştir.

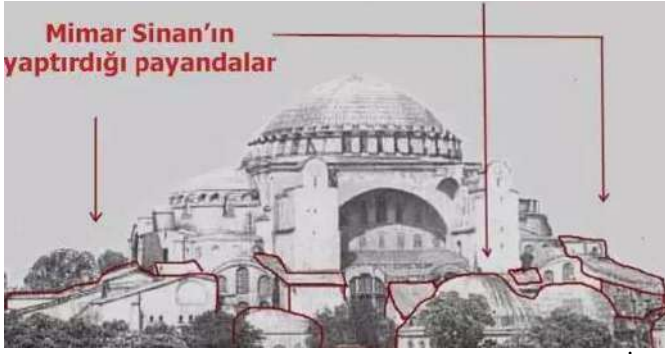
1533 yılında Sultan I.Süleyman'ın İran Seferi sırasında Van Gölü'nün etrafından dolanmadan karşıya geçmek için Mimar Sinan kısa sürede üç adet kadirga yapıp donatarak büyük itibar kazandı. İran Seferinden dönüşte, kendisine Yeniçeri Ocağında itibarı yüksek olan "Hasekilik" rütbesi verildi. 1538 yılındaki Karaboğdan Seferinde ordunun Prut Nehri'ni geçmesi için köprü gerekiyordu. Bataklık alanda günlerce uğraşılmasına karşın köprü kurulamamış ve görev Sultan Süleyman'ın veziri Damat Çelebi Lütfi Paşa'nın talimatıyla Abdulmennan oğlu Sinan'a verilmiştir.

1538 yılında Hassa Mimar Baş olan Sinan, baş mimarlık görevini I.Süleyman, II.Selim ve III.Murad zamanında 49 yıl süre ile yapmıştır.

Mimar Sinan kayıtlara geçen 92 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 darül-kurra, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, 5 su yolu, 8 köprü, 20 kervansaray, 36 saray, 8 mahzen ve 48 de hamam olmak üzere toplam 372 esere imza atmıştır.

Mimar Sinan, bugün yasal düzenlemelerle gelebildiğimiz koruma anlayışına, 16. yüzyılda sahip olan sıradışı bir mimardır. O, kendisinden önceki dönemlerde yapılmış eserleri hem onarmış hem de bu eserlerin zarar görmelerini engellemek için kanunların konulmasını sağlamış, hem de şehirlerin altyapı sorunlarıyla da ilgilenmiştir. Bu bakış açısı Mimar Sinan'ın, eski eserleri çevreleriyle birlikte ele alması onun bu konudaki ileri görüşlülüğünü göstermektedir (Erzen 1996:133).

Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un fethinden itibaren Ayasofya ile ilgili çalışmalar hep olmuş fakat en köklü uygulamalar Sultan I.Süleyman ile başlamıştır. Sultan Süleyman tarafından konu ile ilgili talimat verildikten sonra Mimar Sinan Ayasofya'nın etrafını temizlemekle işe başlar. Caminin etrafındaki eskimiş, harabe yapılar kaldırılır, etrafı meydana çevrilir. Selaniki Mustafa Efendi'nin yazdıklarına göre bu yıkımlar sonrası ortaya çıkan fareler, gelincikler, sansarlar ve yarasalar İstanbul'a dağılmış ve yaşayanlara büyük sıkıntılar çıkarmıştı. Ancak Ayasofya'nın etrafını genişletmek yeterli değildi. İstanbul deprem kuşağındaydı ve Ayasofya'nın yıkılma tehlikesi her zaman göz önündeydi. Bunun için de yapının güçlendirilmesi gerekiyordu. Baş Mimar Sinan da bu tehlikeyi gördü ve çalışmalara başladı. Ayasofya'nın olası bir depremden zarar görmesinin önüne geçmek için en önemli çalışması payandalar oldu. Ayasofya'nın dış duvarlarına yerleştirdiği payandalar sayesinde Ayasofya'nın duvarlarının esneyip yıkılmasının önünde geçilmiştir. Sinan bu payandaları o kadar güzel yerleştirmiştir ki dışarıdan bakıldığında masif payandalar oldukça estetik bir görünüm yansıtarak Ayasofya ile bir bütün haline gelmiştir.

Mimar Sinan'ın Ayasofya İçin Yaptığı Payandalar

Sinan'ın Ayasofya ile ilgili çalışmalarının belkide en önemli katkısı yapıya ilave ettiği iki minaredir. Daha önce Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim döneminde inşa edilen iki minare ile kıyaslanmayacak kadar kalın gövdeli inşa ettiği iki minare, Ayasofya'yı batı yönünde adeta zemine bağlamıştır. İnşa ettiği camilerde ince ve uzun minareler tasarlayan Sinan, Ayasofya'da daha alçak ve kalın minareler yaparak kalıplaşmış tasarımların dışında, her yapı için üzerinde bulunduğu topografya ve inşa edildiği dönem özelliklerini göz önüne aldığı bir yaklaşıma sahip olduğunu ispat etmektedir.

Mimar Sinan'ın Ayasofya Minareleri

Ayasofya'nın kubbesi tam yuvarlak değil, elips şekline daha yakındır ve iki farklı yarıçapı vardır. Kubbe çapı 30.80 ile 32.6 metredir. Ayasofya'nın kubbe genişliğini geçmek şöyle dursun taklidini bile kimse deneyememişken yaklaşık 1000 sene sonra bu kubbe genişliğini geçmek Mimar Sinan'ın başlıca hedefi olmuştur³⁷. Şehzade Cami ve Süleymaniye Cami'nde bu hedefe

³⁷ Strüktür tarihi boyunca pandantif, tromp ve Türk üçgeni çeşitlemeleriyle üretilen bu çözümler, mekânı çevreleyen ve hemen her zaman bir dikdörtgen hacim belirleyen beden duvarlarından kurtulup dört, altı ya da sekiz ayaklı kurguya oturtularak merkezi mekânı oluşturmaya olanak vermiştir. Kubbenin yükünü zemine aktarırken yapıda oluşabilecek hasarlara meydan vermemek için yapıya eklenen payandalar, Mimar Sinan'ın çoğu son dönem yapısında görüldüğü üzere kubbe yanında konumlandırılan ağırlık kuleleri ve kubbe kasnağı yapı yükünün zemine aktarılmasında Mimar Sinan'ın yeniden yorumlayıp geliştirerek çağının strüktür sistemlerine sunduğu

ulaşmak için denemeler yapan Sinan, ömrünün sonlarında ustalık eserim dediği Selimiye Camii'nde bu hedefini gerçekleştirmeyi başarmıştır. Sinan, Tezkeret-ül Bünyan'da şöyle anlatır: "*Ayasofya kubbesi gibi büyük bir kubbe, İslam Devleti'nde yapılmamıştır diye, kafirlerin mimar geçinenleri 'Müslümanlara karşı galebemiz vardır.'* derlerdi. Yanlış görüşlerince, o kadar büyük bir kubbeyi durdurmak son derece zordu. 'Benzerini yapmak mümkün olsa yaparlardı' dedikleri bu zavallının yüreğinde ukde olup kalmıştı. ... Sözü edilen cami binasında çalışıp çabalayarak, ihsan sahibi Allah'ın yardımıyla, Sultan Selim Han'ın zamanında kudret gösterip bu yüce kubbeyi Ayasofya kubbesinden altı zira daha yüksek ve çevresini dört zira daha geniş yaptım." (Bahadıroğlu 2016, Cansever 2005).

Ayasofya Camii Kubbesi

Süleymaniye Camii Kubbesi

Selimiye Camii Kubbesi

Ayasofya'ya en fazla ilgi gösteren Osmanlı padişahlarından biri de Sultan II. Selim'dir. Yapının yorgunluk emareleri göstermesi üzerine Sultan II. Selim, Mimar Sinan'ı Ayasofya'nın bakım ve onarımı için görevlendirmiştir. Doğu Roma döneminde defalarca kubbeleri ve duvarları çöken Ayasofya, Mimar Sinan'ın düzenlemelerinden sonra, İstanbul'da yaşanan nice büyük depreme rağmen bir daha hiç zarar görmemiştir. Ayasofya, Osmanlı Devleti döneminde de kutsal bir emanet olarak görülmüş ve bu devleti yöneten bazı sultanlara da ebedi istirahatgâh olarak kullanılmıştır. Ayasofya'daki padişah türbelerinin yapımına da Sultan II. Selim için Ayasofya Külliyesi'nin haziresine Mimar Sinan tarafından inşa edilen ilk türbe ile başlanmıştır. Bugün Ayasofya, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Mustafa ve Sultan İbrahim olmak üzere 5 padişah 150'ye yakın hanedan mensubunun mezarını barındırmaktadır.

Mimar Sinan'ın Çıraklık Eseri
İstanbul Şehzade CamiiMimar Sinan'ın Kalfalık Eseri
İstanbul Süleymaniye CamiiMimar Sinan'ın Kalfalık Eseri
Edirne Selimiye Camii

Mimar Sinan'ın imza attığı üç büyük eser, onun sanatının gelişmesini gösteren en önemli basamaklardır. "Çıraklık eserimdir" diye tanıttığı İstanbul'daki Şehzade Camii ve külliyesi

armağanlardır. Hattâ bilindik işlevinin yanısıra minareleri, yapıyı ayakta tutan, destek olan strüktür elemanı olarak kullanmıştır (Tuluk 1999:354).

bunlardan ilkidir. Dört yarım kubbenin ortasında merkezi bir kubbe tarzında inşa edilen Şehzade Camii, daha sonra yapılan bütün camilere örnek olmuştur.

Süleymaniye Camii, Mimar Sinan'ın başkent İstanbul'daki en muhteşem eseri ve en büyük İslam mabedidir. Kendi tabiriyle "kalfalık eseri" olarak, 1550-1557 yılları arasında yapılmıştır. Mimar Sinan'ın en büyük eseri ise, seksen yaşında inşa ettiği ve "ustalık eserim" dediği, Türk-İslam mimarlık tarihinin doruk noktası olan Edirne'deki 1575 tarihli Selimiye Camii'dir. Kendinden öncekilerin mimarlık sanatına sadık kalarak, onlardan ilhamla; daha zarif, estetik ve dayanıklı sistemler kurmak bu eserde Mimar Sinan'ın amacı olmuştur.

Çalışma konusu olan Süleymaniye Camii'ne gelecek olursak, Sultan I.Süleyman, adını sonsuzluğa ulaştıracak ve İslam aleminin en büyük külliyesini yapmak istemekteydi. Osmanlı Devleti tarihinde buna en çok hakkı olan Sultan da tartışmasız olarak kendisiydi. Osmanlı Devleti'ne altın çağını yaşatan, devletin sınırlarını en geniş boyutlara taşıyan, toplumsal ve ekonomik anlamda da halkın huzurunun en üst düzeye çıktığı dönem Sultan I.Süleyman devriydi. En usta sanatkârlar ve mimarlar İstanbul'da Mimarbaşı Koca Sinan'ın emrine verildi. Bir yandan da, devlet sınırlarının her yanından eserin inşasına yarayacak malzemenin toplanmasına başlandı. Süleymaniye Camii ve Külliyesi'nin 1549'da temel kazısına başlandı. Kaya zemine ulaşma ve temelleri tutturma işi üç yıl sürdü. Üç yıl da temel hizasındaki inşaat için çalışıldı. Bundan sonra inşaata bir yıl ara verildi. Bu, temelin iyice oturması, bütün ağırlık binince hiçbir yerinde en ufak bir çöküntü olmaması içindi.

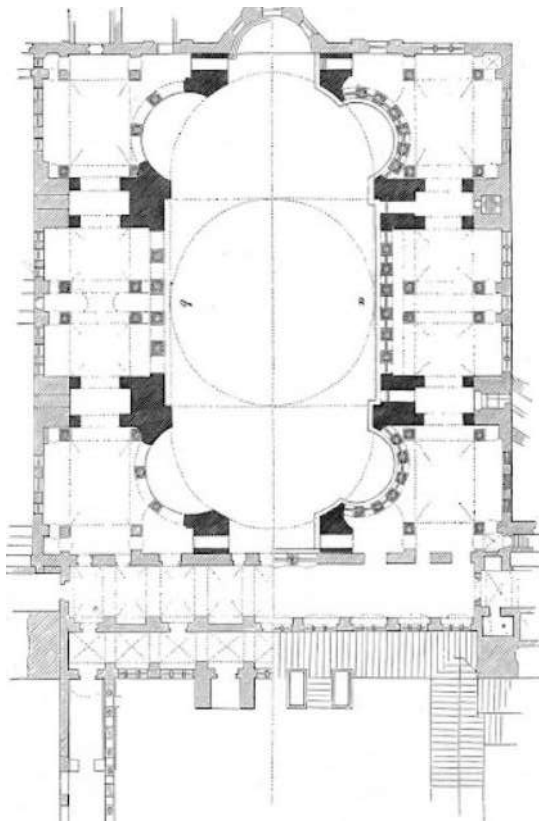
Süleymaniye Camii Genel Görünüm

16 Ağustos 1557 günü, yeni ve muhteşem caminin kapısına gelen Sultan I.Süleyman, orada toplanan büyük kalabalığın huzurunda, Koca Mimar Sinan'ı yanına çağırdı ve ona söyle dedi:"-
"Bina eyledigin beytullahi, sıdk-u safa ve dua ile senin açman evladır. " Padişahın bu alçakgönüllülüğü ve onur verici davranışı hatta Mimar Sinan'a kendi türbesini de Başkent

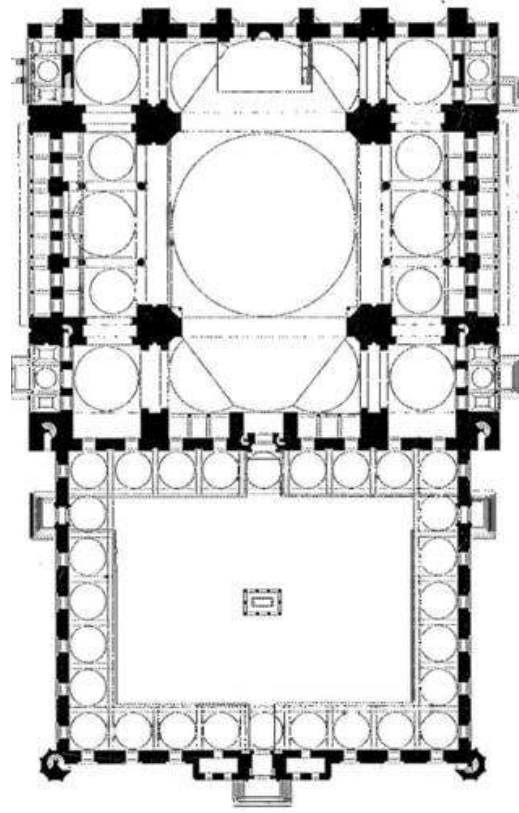
İstanbul'un en büyük İslam mabedi ve külliyesinde inşa etmesine izin verilmesi³⁸ karşısında Mimar Sinan'ın oldukça duygulanmış olduğu bilinir.

Süleymaniye Camii klasik Osmanlı mimarisinin en önemli örneklerindendir. Dört fil ayağı üzerine oturan caminin kubbesi 53 m. yüksekliğinde ve 26,5m. çapındadır. Bu ana kubbe, Ayasofya'da da olduğu gibi, iki yarım kubbe ile desteklenmektedir.

Cami avlusunun dört köşesinde birer minare bulunmaktadır. Bu minarelerin camiye bitişik iki tanesi üçer şerefeli ve 76 m. yüksekliğinde, cami avlusunun kuzey köşesinde son cemaat yeri giriş cephesi duvarının köşesinde bulunan diğer iki minare ise ikişer şerefeli ve 56 m. yüksekliğindedir. Cami, içindeki kandil islerini temizleyecek hava akımına uygun inşa edilmiştir. Süleymaniye içinde, yağ lambalarından çıkan islerin tek bir noktada toplanmasını sağlayan bir hava akımı yaratacak şekilde inşa edilmiştir. Camiden çıkan isler ana giriş kapısının üzerindeki odada toplanmış ve bu isler mürekkep yapımında kullanılmak üzere yılın belli dönemlerinde nakkaşhaneye gönderilmiştir.

Ayasofya Plan

Süleymaniye Camii Plan

Süleymaniye Camii avlusunun ortasında dikdörtgen şeklinde bir şadırvan bulunmaktadır. Caminin kible tarafında içinde Sultan I.Süleyman'ın ve eşi Hürrem Sultan'ın bulunduğu birer

³⁸ Bilinen diğer bir husus daha vardır ki, o da, musalla yerine yapıldığı düşünülen sebinin bitişiğinde Mimar Sinan'ın türbesinin yer aldığıdır. Bu bölüm, Mimar Sinan'ın sağlığında, kendisi tarafından sınırlandırılarak vakfedilmiştir. İ.H. Konyalı'nın «Mimar Koca Sinan» adlı kitabında «Sinan'ın ikinci vakfiyesi» adı altında yayınladığı Mimar Sinan'ın tek ve gerçek vakıfnamesinde bu yer, «menzil-i mesturun taraf-ı şimalisine muttasıl olan mu-havvita ki ahcar-ı müşebbeke ile ahsen-i vaz' üzere bina olunup vâkıf-ı mez-bure medfen olmak için tehiyye olunmuştur vakfetti» şeklinde anlatılmaktadır (Konyalı 1948:73).

türbe mevcuttur. Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi dönemin en iyi hattatlarının ve çini ustalarının çalışmaları ile bezenmiştir.

SONUÇ

Süleymaniye Camii, plan ve örtü sistemi bakımından Ayasofya ile benzerlik gösteren bir yapıya sahiptir. Aynı plan şemasından hareket edip farklı mimari anlayışla farklı sonuca nasıl varılabileceğinin göstergesi olan Süleymaniye Camii, yapısal bakımdan bin yıl kadar önce yapılmış olan Ayasofya'dan sonra mimarlık tarihinde yeni bir soluk olmuştur. Süleymaniye Camiinde Ayasofya'nın ana üst örtü biçimi olan bir tam, iki yarım kubbelik uygulamayı tekrarlayan Mimar Sinan, Ayasofya'da sık sütun dizileriyle sağlanan anlayışı Süleymaniye Camiinde yan mekânların harime katılmasıyla sağlamıştır. Baldaken plan kurgusunun öteki denemesi olan bu örnekte, birbirini destekleyen ve iç içe geçmiş iki halka gibi taşıyıcı şeklinde tasarlanmıştır. Bu sayede duvar etkisi yapan ve iki mekânı birbirinden ayıran sütun dizisini ortadan kaldırarak mekânda bütünlük ve aydınlık yakalamıştır. Ayrıca, Ayasofya ve Süleymaniye'nin kubbe formları birbirlerinden farklı düşünülmüştür. Ayasofya'nın çökme ihtimaline müsait olması nedeni ile zaman içinde eklenen uçan payandalarla desteklenen kubbesi, Süleymaniye Camiinde mimari açıdan daha kararlı ve durağan bir form olan yarım küre olarak inşa edilmiştir. Kubbenin yük baskısıyla açılma ve yıkılma ihtimaline karşı önlem olarak yapılan kubbe kasnağı ve payandalar, yapı cephesinde bir bütünlük ve estetik bir görünüm yaratacak şekilde yerleştirilmiştir. Minarelerin avlu çevresine yerleştirilmesi ve ana kütleyle ilişkisi tasarımda mimari bütünlüğün sağlandığını anlatmaktadır (Kafadar 2017). Mimar Sinan'ın Başkent İstanbul'daki en büyük İslam mabedi olan Süleymaniye Camii'ni planlama aşamasında Ayasofya'dan faydalandığı fakat onu kopya etmek yerine adeta mucizevi yeniliklerle Ayasofya'dan çok daha özel bir yapı ortaya koyduğuna şüphe yoktur. Gerçekten, İstanbul'un en muhteşem abidesi olan Süleymaniye, kubbesinin çapı ve yüksekliği dışında birçok bakımdan Ayasofya'yı aşıyordu. Ayasofya'nın kubbesi, yanlardaki dörder çapraz tonozla desteklenmişti. Sinan ise Süleymaniye'de asıl kubbenin iki tarafında aynı büyüklükte olmayan dörder kubbe oturtmuştu. Bu uygulama yapıya sıra dışı bir estetik ve zarafet veriyordu.

Mimar Sinan'ın eserlerini tasarlarken kullandığı biçimler ve hacimler belli bir dengede kurgulanıp aynı zamanda yapısal bütünlüğü oluştururken mekânsal konforun elde edilmesini sağlayan özelliklere sahiptir. Osmanlı Devleti'nde fiziki bakımdan kent dokusunun manevi açıdan da toplumsal dokunun odak noktası olan camiler, Mimar Sinan'ın mesleğinde kendini aşmaya çalıştığı ve bir eserinin başka bir eserini yapabilmek için zemin oluşturduğunu görebildiğimiz çalışmalar olarak farklı eserlerine oranla ön plana çıkmaktadırlar. Sinan, cami mekânsal kurgusunu oluştururken geniş bir kitleye tek hacimde hizmet verebilen ve kullanıcının bütün iç mekânı bölüntüsüz tek bir hacimmiş gibi algılayabileceği mekân tasarımına ulaşmayı amaçlamıştır. Ayrıca, Hristiyan mimarlığının apsise göre doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına plan şemasını tercih etmesine karşılık Osmanlı camilerinin mekân gelişimlerinde merkezi planı benimsemesi de tasarlanacak yeni kurguya destek veren sosyal unsurlardan olmuştur. Merkezi planlı bu tür yapılara Osmanlılardan çok önce Roma, Bizans, Anadolu ve Suriye'deki Hristiyan mimarlığında daha önce uygulanmasına rağmen merkezi planlı mekân tipinin Osmanlı camilerinde strüktürel anlamda ulaştığı zirveyi başka hiçbir coğrafyada görmek mümkün olmamıştır (Kuban 1958:15-16).

Dünyanın hiç bir metropolünde İstanbul'da olduğu gibi, tek tanrılı dinlerin zamanları aşmış ibadethaneleri bir arada bulunmaz. Paris'te, Roma'da, Londra'da, Berlin'de böyle bir zenginlik yoktur. Bu sosyolojik değer, Osmanlı Devleti'nin kimseyi ötekileştirmeyen insancıl yüzüdür. Başta İstanbul olmak üzere Tüm Osmanlı Devleti sokaklarında Müslümanlar, Hristiyanlar Yahudiler çağlar boyu iç içe yaşamışlardır. Bunun bir sonucu olarak da Ayasofya ve

Süleymaniye'nin sonsuza kadar sürecek dostluğunu tarih not etmiştir ve bu sonuçta Mimar Sinan'ın rolü asla yadsınamaz.

“Ayasofya olmasaydı Mimar Sinan bu kadar büyük ve güzel binalar yapamazdı”

diye çıkan sözlere verilecek en güzel cevap;

“Mimar Sinan olmasaydı Ayasofya ayakta kalamazdı” olmalıdır.

KAYNAKÇA

Bahadıroğlu Y. (2016) Mimarideki Osmanlı Mührü Mimar Sinan, Panama Yayıncılık: İstanbul.

Cansever T. (2005) Mimar Sinan, Albaraka Türk Yayınları: İstanbul.

Çamlıbel, N. (1994). Sinan Mimarlığında Strüktürün Analitik İncelenmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, İstanbul.

Eriç, M. (1986) Sinan'ın Malzeme Kullanım Anlayışı. II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi: Mimar Sinan, (C2, ss.125-133), İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası: İstanbul.

Ernoul Kroniği. (2019) Haçlı Seferleri Tarihi. (Çev. Ahmet Deniz Altunbaş) Kronik Yayınları: İstanbul.

Erzen, J. N. (1996) “Mimar Sinan Estetik Bir Analiz” Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları: Ankara.

Eyice, S. (1991) “Ayasofya.” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara

Kafadar, G. N. (2017) “The Emulation of the Past in Sinan's Imperial Mosques”, Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri Ankara, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Konyalı, İ.H. (1948) Mimar Koca Sinan. İstanbul.

Kuban, D. (1958) “Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekân Teşekkülü – Rönesansla Bir Mukayese”, Güven Basım ve Yayınevi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Kuban D. (1988) Sinan'ın Dünya Mimarisindeki Yeri (Ed.S.Bayram) Mimar Baş Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri İçinde (581-624 ss.), İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü

Demirkent I. (1997) Haçlı Seferleri. Globus Dünya Basınevi: İstanbul.

Melhas, R.S. (1994) Mekke; Darü's Sekafe 1:274-275.

Mülayim, S. (2013). Sinan bin Abdülmennan: Bir Dünya Mimarının Hayat Hikâyesi, Eserleri ve Ötesi. İsam Yayınları: İstanbul.

Uluengin, F., Uluengin B., Uluengin M. (2016) Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları. İstanbul, Yem Yayın: İstanbul.

Tuluk, Ö. İ. (1999) “Mekâna Bağlı Strüktür Analizi: Osmanlı Dini Mimarisinde Örnekleme (15-17.yy)”, KTÜ Fen Bilimleri Ens., Basılmamış Doktora Tezi: Trabzon.

**FARKLI PSİKOLOJİK YARDIM SÜREÇLERİ VE İHTİYAÇLARI OLAN
BİREYLER: KENDİNE ODAKLI DÜŞÜNME TARZLARI, DEPRESYON VE
ANKSİYETE TEMELİNDE BİR RUH SAĞLIĞI KARŞILAŞTIRMASI**
INDIVIDUALS WITH DIFFERENT PSYCHOLOGICAL HELP PROCESSES AND
NEEDS: A MENTAL HEALTH COMPARISON BASED ON SELF-FOCUSED THINKING
STYLES, DEPRESSION AND ANXIETY

Ress.Assist. Ahmet AKGÜN

İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü
Beyoğlu, İstanbul.

ORCID NO: 0000-0002-0123-7259

Assoc. Prof. Dr. Yusuf BİLGE

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü
Halkalı, İstanbul.

ORCID NO: 0000-0003-2754-9119

ÖZET

Bireyin ruh sağlığına etkide bulunmayı hedefleyen ve konuşma terapisi olarak da adlandırılan psikoterapi, bireyin kendisi ve hayatı da dahil olmak üzere çeşitli konular üzerine düşündüğü ve konuştuğu bir süreçtir. Bununla birlikte, psikolojik terapilere yönelik ön yargı ve damgalamalar gibi birçok sebep kişilerin ihtiyacı olan yardımı alması önünde bir engel oluşturabilmekte; yardım almaya başlayan bireylerin önemli bir bölümü ise çeşitli sebeplerle terapiyi bırakabilmektedir. Özellikle günümüzde depresyon ve anksiyete gibi psikolojik düzensizliklerin yaygınlaştığı ve bireylerin yaşamlarını zorlaştırdığı göz önünde bulundurulduğunda, bu konunun önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, farklı psikolojik yardım sürecinde ve ihtiyacında olan bireylerin ruh sağlığının; kendine odaklı düşünme tarzları, depresyon ve anksiyete bağlamında karşılaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, uygun örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılan 18-65 yaşları arasındaki 321 katılımcıya depresyonu ölçen “Beck Depresyon Envanteri”, anksiyeteyi ölçen “Beck Anksiyete Ölçeği” ve kendi üzerine düşünme ile düşünsel geviş getirmeyi ölçen “Düşünsel Geviş Getirme – Kendi Üzerine Düşünme Ölçeği” çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Verilerin analizinde Welch’in varyans analizi kullanılmıştır. Psikolojik yardım sürecini tamamlamış olan bireylerin depresyon düzeyi; güncel olarak yardım alan, alıp bırakan ve almayıp ihtiyaç duyan kişilere kıyasla daha düşük bulunmuştur. Psikolojik yardım sürecini tamamlamış olan bireylerin anksiyete düzeyi ise yardım alıp bırakan ve almayıp ihtiyaç duyan kişilere kıyasla daha düşük bulunmuştur. Psikolojik yardım sürecini tamamlamadan bırakan bireylerin depresyon, anksiyete ve düşünsel geviş getirme düzeylerinin, yardıma güncel olarak ihtiyaç duymayan bireylere kıyasla daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Psikolojik yardım sürecine devam etmekte olan bireylerin kendi üzerine düşünme düzeylerinin, daha önce yardım almamış bireylere kıyasla daha yüksek olduğu görülmüş; sürece devam eden bireylerin genel olarak, sürece güncel olarak ihtiyaç duymayan bireylere kıyasla daha olumsuz bir ruh sağlığı tablosu sergilediği gözlenmiştir. Tüm bu bulgular, psikolojik yardım almanın önemini göstermekle birlikte yalnızca yardım almaya başlamanın yeterli olmadığını, süreçten fayda görmenin zaman alabildiğini ve psikolojik yardımın hedeflediği faydayı sağlayabilmesi için sürecin tamamlanmasının kritik değer taşıdığını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik yardım, depresyon, anksiyete, kendi üzerine düşünme, düşünsel geviş getirme, ruminasyon.

ABSTRACT

Psychotherapy, also recognized as talk therapy, is a process in which the individual thinks and talks about various issues, including self and life. However, numerous aspects can create an obstacle for individuals to receive the help they need, such as prejudice and stigmatization towards psychological therapies. Moreover, a significant proportion of people who begin to receive help drop out of therapy for various reasons. Considering that psychological disorders such as depression and anxiety have become widespread and make individuals' lives more challenging, this issue is considered to be of remarkable value. This study aims to compare the mental health of individuals with different psychological help processes and needs based on self-focused thinking styles, depression, and anxiety. In line with this purpose, the "Beck Depression Inventory" measuring depression, the "Beck Anxiety Scale" measuring anxiety, and the "Rumination-Reflection Questionnaire" measuring self-reflection and self-rumination were administered online to 321 participants between the ages of 18 and 65, via convenience sampling method. Welch's analysis of variance was used to analyze the data. Depression levels of the participants who had completed the psychological help process were found to be lower compared to those who were currently receiving help, those who received and dropped out, and those who did not receive help but needed it. The anxiety levels of the participants who completed the psychological help process were found to be lower compared to those who received and left the help and those who did not receive help but considered it necessary. Results also showed that individuals who dropped out without completing the psychological help process had higher levels of depression, anxiety, and self-rumination compared to individuals who did not currently need help. However, results showed that participants who were currently receiving help generally displayed a more negative mental health condition than participants who were not currently in need of help. All these findings indicate the importance of receiving psychological help but also emphasize that it is not merely sufficient to start receiving help, that it may take time to benefit from the process of receiving psychological help, and that it is critical to finalize the process for psychological help to provide the targeted benefit.

Keywords: Psychological help, depression, anxiety, self-reflection, self-rumination, rumination.

GİRİŞ

Zihin veya kişilik ile ilgili düzensizliklerin psikolojik yöntemlerle tedavisi olarak tanımlanabilecek psikoterapinin iyileştirici aracı konuşmadır, bununla birlikte her konuşmanın terapötik olmadığını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Peräkylä vd., 2008). Literatürde konuşma terapisi olarak da adlandırılan psikoterapinin önemi, dünyanın başta gelen psikolojik düzensizliklerinden ve sağlık meselelerinden olan anksiyete ve depresyon değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılma potansiyeline sahiptir.

Dünya çapında 280 milyon kişinin muzdarip olduğu klinik depresyon, yeti yitiminin en büyük ikinci nedenidir (WHO, 2022). Psikoterapiler depresyon tedavisinde kısa vadede farmakoterapi kadar etkili, uzun vadede ise farmakoterapiden daha etkili bulunmuştur; bununla birlikte literatürde, hem kısa hem uzun vadede en iyi sonucun psikoterapi ile farmakoterapinin kombinasyonu olduğu üzerine pek çok çalışma bulunmaktadır (Cuijpers vd., 2023). Dünyanın en yaygın ruhsal bozuklukları olarak bilinen ve 2019'da 301 milyon kişiyi etkilediği bulgularan anksiyete bozukluklarında ise temel tedaviler, psikolojik müdahalelere dayanmaktadır (IHME, 2019). Görülmektedir ki psikoterapi, klinik depresyon ve anksiyete gibi pek çok psikolojik sorunun tedavisinde önemli ve temel bir rol oynamaktadır. Bu noktanın psikoterapiye giden ve psikoterapiyle başlayan yoldaki engellerin aşılmasını önemli kıldığı düşünülmektedir.

Düşük yardım arama ile ilişkilendirilen ve yardım aramanın önündeki en büyük engellerden biri olan damgalanma (Clement vd., 2015) gibi pek çok faktör, psikoterapiye giden yolda engel oluşturmakta ve kişilerin ihtiyacı olan yardımı alması önünde engel oluşturabilmektedir. Bununla birlikte, psikoterapiye giden yoldaki engeller kadar psikoterapiyle başlayan yoldaki engellerin de önem taşıdığı düşünülmektedir. Psikoterapiyi bırakma ya da erken sonlandırma, psikoterapiyle başlayan yoldaki önemli engellerden biri olarak görülebilir. Tedavi protokolünü tamamlamama, randevuları kaçırma ya da terapistin kararı gibi çeşitli faktörlere dayalı olarak tarif edilen tedaviyi bırakma ya da erken sonlandırma, "terapötik hedefler yerine getirilmeden, tedavinin normal bir şekilde sonlandırılmasıyla mümkün olabilecek tam terapötik fayda elde edilmeden veya tedavinin tüm kapsamı tamamlanmadan tedavinin sonlandırılması" şeklinde tanımlanabilmektedir ve öngörülen tedaviyi tek taraflı olarak tamamlamayan danışanlar ve hastalar genellikle tedaviyi bırakmış kabul edilmektedir (Swift ve Greenberg, 2012). Literatür incelendiğinde, tedaviyi bırakma ya da erken sonlandırmanın yaygın olduğu ve hem danışan hem de terapist için olumsuz sonuçlara yol açabildiği görülmektedir (Kullgard vd., 2022). 84.000 yetişkin psikoterapi hastasını içeren 669 çalışmayı ele alan bir araştırma, hastaların neredeyse %20'sinin psikoterapötik tedavileri erken sonlandırdığını ve tedaviyi bırakma oranlarının farklı yaklaşımlar için (bilişsel-davranışçı, hümanistik, psikodinamik...) değişmediğini göstermektedir (Swift ve Greenberg, 2012). Terapi biçimi, terapötik ittifak, sosyoekonomik düzey, kişilik bozuklukları ya da madde kötüye kullanımı gibi pek çok faktörün tedaviyi bırakmayı ya da erken sonlandırmayı etkilediği üzerinde durulmakla birlikte (Kullgard vd., 2022) psikoterapinin danışanlar tarafından "zor bir iş" olarak nitelendirilebilmesi (Göstas vd., 2013) de bu durumu etkileyen faktörlerden biri olarak düşünülebilir.

Psikoterapi, benlikle kurulan ilişkiyi merceğe alan ve benlik üzerine düşünmenin önemli rol oynadığı bir süreç olarak ele alınabilir. Benlik; danışanın tutum, düşünce, duygu ve davranışlarına odaklanan psikoterapinin (Brent ve Kolko, 1998) önemli bir parçasıdır (Purkey ve Stanley, 2002) ve benlikle kurulan ilişki, terapistle kurulan ilişkiden etkileniyor gibi görünmektedir (Rennie, 2001). Tüm bu noktalardan hareketle kendine odaklı düşünme süreçleri ile psikoterapi arasında karşılıklı bir ilişki olduğu düşünülebilir. Gerçekten de kendine odaklı düşünme tarihsel olarak dikkat çekici bir konu olmuş; felsefe, klinik psikoloji ve deneysel psikoloji gibi çeşitli alanlarda çalışılmıştır. Fenigstein ve diğerleri (1975) öz bilinçliliği yüksek terapi uyumu ve düşük terapi direnci ile ilişkilendirmiştir. Buna karşın Trapnell ve Campbell (1999) yeterli düzeyde bilimsel kanıt olmamasına rağmen ruh sağlığı çalışanlarının öz bilinçliliğe fazla önem ve değer atfettiğine yönelik bir eleştiri getirmiş ve öz bilinçliliğin hem olumlu hem de olumsuz ruh sağlığı ile ilişkili olması üzerinden iki farklı kendine odaklı düşünme tarzı tanımlamıştır. Kendine odaklı reflektif düşünme ya da öz düşünüm olarak da adlandırılan "kendi üzerine düşünme" temel güdüsü epistemik bir merakla dayanan, keşif odaklı olan, entelektüel bir ilgiyle soyut ve felsefi nitelikte düşünmeyi içeren ve kendini tanımayla ilişkilendirilen bir düşünme tarzı iken, kendine odaklı ruminatif düşünme ya da özruminasyon olarak da adlandırılan "düşünsel geniş getirme" temel güdüsü nevrotik bir korkuya dayanan, güvenlik odaklı olan, benlik hakkında tekrarlayıcı düşünceleri içeren ve psikolojik sıkıntıyla ilişkilendirilen bir düşünme tarzıdır (Trapnell ve Campbell, 1999).

Bu araştırmanın amacı; farklı psikolojik yardım sürecinde ve ihtiyacında olan bireylerin ruh sağlığının kendine odaklı düşünme tarzları, depresyon ve anksiyete bağlamında karşılaştırılmasıdır. Bu bağlamda, daha önce psikolojik destek/yardım/tedavi hizmeti "aldığını ve hala almakta olduğunu" belirten 62 birey (psikoterapi grubu), "aldığını ve sürecin tamamlandığını" belirten 32 birey (terminasyon grubu), "aldığını ve süreci tamamlamadan bıraktığını" belirten 55 birey (erken terminasyon grubu); daha önce psikolojik destek/yardım/tedavi hizmeti "almadığını ancak güncel olarak ihtiyaç duyduğunu" belirten 61 birey (güncel ihtiyaç grubu), "almadığını ve güncel olarak ihtiyaç duymadığını ancak geçmişte

ihtiyaç duyduğunu” belirten 64 birey (geçmiş ihtiyaç grubu) ve “almadığını ve hiç ihtiyaç duymadığını” belirten 47 birey (sıfır ihtiyaç grubu) çeşitli ruh sağlığı değişkenleri açısından karşılaştırılmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar

18-65 yaş aralığındaki bireylerin katılımına açık olan bu çalışmanın katılımcıları, yaşları 18 ila 62 yaş arasında değişen ve yaş ortalamaları 27 ($SS = 7.07$) olan 321 kişiden oluşmuştur. Katılımcıların 247’si (%76.9) kadın, 72’si (%22.4) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada; katılımcıların çeşitli demografik özelliklerine ve psikolojik yardım durumlarına dair bilgilerin elde edilebilmesi için araştırmacı tarafından oluşturulmuş “Demografik Bilgi Formu”, ruminatif kendine odaklanma ve reflektif kendine odaklanma seviyelerinin ölçülebilmesi için “Düşünsel Geviş Getirme – Kendi Üzerine Düşünme Ölçeği (Trapnell ve Campbell, 1999; Şimşek, 2013)”, depresyon seviyelerinin ölçülebilmesi için “Beck Depresyon Envanteri (Beck vd., 1979; Tegin, 1980; Hisli, 1988)” ve anksiyete seviyelerinin ölçülebilmesi için “Beck Anksiyete Envanteri (Beck vd., 1988; Ulusoy vd., 1998)” kullanılmıştır.

Beck Anksiyete Envanteri (Beck vd., 1988; Ulusoy vd., 1998): Öz-bildirime dayalı 21 maddeden oluşan, tek faktörlü, her maddenin 0-3 arasında puanlandığı 4’lü Likert tipi bir ölçektir. Anksiyete belirti düzeyini ölçmeyi hedefleyen ölçeğin Türkçe uyarlaması Ulusoy, Şahin ve Ekmen (1998) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Beck Depresyon Envanteri (Beck vd., 1979; Tegin, 1980; Hisli, 1988): Öz-bildirime dayalı 21 maddeden oluşan, tek faktörlü, her maddenin 0-3 arasında puanlandığı 4’lü Likert tipi bir ölçektir. Depresyon belirti düzeyini ölçmeyi hedefleyen ölçeğin Türkçe adaptasyonu Tegin (1980), psikometrik değerlendirmeleri ise Hisli (1988) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Düşünsel Geviş Getirme – Kendi Üzerine Düşünme Ölçeği (Trapnell ve Campbell, 1999; Şimşek, 2013): Düşünsel geviş getirme için 12 ve kendi üzerine düşünme için 12 olmak üzere toplamda 24 maddeden oluşan, öz-bildirime dayalı, her maddenin 1-5 arasında puanlandığı 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe adaptasyonu Şimşek (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir.

İşlem ve Analiz

Veriler, ulaşılabilirlik esasına göre kolayda örnekleme yoluyla bireysel ve çevrimiçi olarak toplanmıştır. Çalışmadaki demografik özelliklere ilişkin betimsel verileri elde etmek ve çalışmadaki değişkenlerin psikolojik destek durumu grupları açısından nasıl farklılaştığını incelemek amacıyla SPSS 26 paket programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların Psikolojik Yardım Durumuna İlişkin Betimsel Bulgular

Demografik bilgi formu aracılığıyla, katılımcıların daha önce psikolojik destek/yardım/tedavi hizmeti alıp almadıkları hakkında hem ilgili hizmet sürecinin neresinde oldukları hem de ihtiyaçları bağlamında bilgi alınmıştır. İlgili bilgilere yönelik betimsel bulgulara ulaşmak amacıyla frekans analizi gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 62’si (%19.3) güncel olarak aldığını, 32’si (%10) aldığını ve süreci tamamladığını, 55’i (%17.1) aldığını ancak süreci tamamlamadan bıraktığını, 61’i (%19) almadığını ancak güncel olarak ihtiyaç duyduğunu, 64’ü (%19.9) almadığını ve güncel olarak ihtiyaç duymadığını ancak geçmişte ihtiyaç duyduğunu, 47’si (%14.6) almadığını ve hiç ihtiyaç duymadığını bildirmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Psikolojik Yardım Durumuna İlişkin Betimsel Bulgular

Daha önce psikolojik destek/yardım/tedavi hizmeti aldınız mı?	N	%
1. Evet (aldım, hala alıyorum)	62	19.3
2. Evet (aldım, süreç tamamlandı)	32	10.0
3. Evet (aldım, süreç tamamlanmadan bıraktım)	55	17.1
4. Hayır (almadım, şu an ihtiyaç duyuyorum)	61	19.0
5. Hayır (almadım, şu an ihtiyacım yok ama ihtiyaç duyduğum oldu)	64	19.9
6. Hayır (almadım, hiç ihtiyaç duymadım)	47	14.6

Değişkenlere İlişkin Verilerin Psikolojik Yardım Durumu Temelinde Karşılaştırılması

Katılımcıların depresyon, anksiyete, kendi üzerine düşünme ve düşünsel gevş getirme düzeylerine ilişkin puan ortalamalarının farklı psikolojik yardım grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla öncelikle normal dağılımı sınaması yapılmıştır. Bu kapsamda basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiş ve ilgili değerlerin -1,5 ila +1,5 arasında olduğu tespit edilerek verilerin normal dağıldığı varsayılmıştır. Gerçekleştirilen varyans homojenliği testinden hareketle varyansların homojen dağılmadığı görülmüş, bu nedenle Welch'in varyans analizi gerçekleştirilmiştir. İlgili tüm değişkenlere ilişkin puan ortalamalarının gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüş, özgül olarak hangi gruplar arasında farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Post Hoc analizi yürütülmüştür. Sonuçlar aşağıda detaylı bir şekilde açıklanmış, veriler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlere İlişkin Verilerin Psikolojik Yardım Durumu Temelinde Karşılaştırılması

D.	Psikoterapi (1)		Terminasyon (2)		Erken Terminasyon (3)		Güncel İhtiyaç (4)		Geçmiş İhtiyaç (5)		Sıfır İhtiyaç (6)		F	P	Fark
	N=62		N=32		N=55		N=61		N=64		N=47				
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.			
ANK	18.58	12.92	12.21	9.96	20.87	12.58	19.96	12.14	12.07	9.05	8.93	7.64	12.42	.000	1>5, 1>6, 2<3, 2<4 3>5, 3>6, 4>5, 4>6
DEP	15.12	10.16	9.18	6.22	20.38	11.08	18.06	9.86	11.78	6.20	8.29	6.30	16.11	.000	1>2, 1>6, 2<3, 2<4

															3>5, 3>6, 4>5 4>6
DGG	42.04	7.91	36.56	12.78	43.56	10.16	42.83	8.87	37.06	10.00	32.89	8.84	10.165	.000	1>5, 1>6, 3>5, 3>6 4>5, 4>6
KÜD	47.37	6.21	46.40	8.97	44.90	8.61	43.14	8.52	43.81	7.44	40.21	7.53	6.291	.000	1>4, 1>5, 1>6, 2>6 3>6

Terminasyon grubunun depresyon ve anksiyete puan ortalamaları, erken terminasyon ve güncel ihtiyaç grubunun puan ortalamalarına kıyasla istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşük bulunmuştur. Geçmiş ihtiyaç ve sıfır ihtiyaç grubunun depresyon ve anksiyete puan ortalamaları, erken terminasyon ve güncel ihtiyaç grubuna kıyasla istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşük bulunmuştur.

Psikoterapi grubunun hem depresyon hem de anksiyete puan ortalamaları, sıfır ihtiyaç grubuna kıyasla istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksektir. Benzer şekilde psikoterapi grubunun anksiyete puan ortalamalarının, geçmiş ihtiyaç grubundan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Terminasyon grubunun depresyon puan ortalamaları ise psikoterapi grubunun puan ortalamalarından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur.

Psikoterapi grubunun kendi üzerine düşünme puan ortalamaları; güncel ihtiyaç, geçmiş ihtiyaç ve sıfır ihtiyaç grubuna kıyasla istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte sıfır ihtiyaç grubunun kendi üzerine düşünme puan ortalamaları hem terminasyon hem de erken terminasyon grubundan istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha düşüktür. Psikoterapi, erken terminasyon ve güncel ihtiyaç grubunun düşünsel geniş getirme puan ortalamaları ise hem geçmiş ihtiyaç hem de sıfır ihtiyaç grubuna kıyasla istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur.

TARTIŞMAVE SONUÇ

Psikolojik yardım sürecini tamamlamadan bırakan ve güncel olarak psikolojik yardıma ihtiyaç duyan bireylerin depresyon ve anksiyete düzeylerinin, psikolojik yardım sürecini tamamlamış bireylerin depresyon ve anksiyete düzeyinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu, psikolojik yardım sürecini tamamlamanın önemine vurgu yaparken, süreci bırakmanın ve erken sonlandırmanın daha yüksek depresyon ve anksiyete puanlarıyla ilişkili olabileceğini vurgulamaktadır. En olumsuz ruh sağlığı tablosuna sahip olan bireylerin daha önce psikolojik yardım almayıp yardıma ihtiyacı olan ve daha önce psikolojik yardım alıp süreci tamamlamadan bırakan bireylerden oluştuğu söylenebilir.

Daha önce psikolojik yardım almamış olup güncel olarak yardıma ihtiyacı olmayan bireylerin depresyon ve anksiyete bağlamında genel olarak daha olumlu bir ruh sağlığı tablosu çizdiği söylenebilir. Bununla birlikte, psikolojik yardıma ihtiyaç duyarak psikoterapi sürecine başlayan ve güncel olarak sürece devam eden bir bireyin, daha önce hiç psikolojik yardım almayıp hiç ihtiyaç duymayan bir bireye kıyasla daha olumsuz ruh sağlığı göstergelerine sahip olması da doğal görülebilir. Bu noktada, sürecin henüz tamamlanmamasının etkili olup olmadığı üzerine

düşünülebilir. Elde edilen bulgular, sürecin tamamlanmasının ruh sağlığı üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini ortaya koymaktadır.

Kendi üzerine düşünmeye ilişkin bulgular incelendiğinde; aktif olarak psikolojik yardım alan bireylerin kendi üzerine daha fazla düşünme eğiliminde olan bireylerden oluştuğu ya da aktif olarak psikolojik yardım almanın kendi üzerine düşünme düzeyine pozitif yönde katkı sağlıyor olabileceği düşünülebilir. Bir kere psikolojik yardım alan bireyler, sürecin tamamlanıp tamamlanmamasından bağımsız olarak hiç almayan ve ihtiyaç duymayan bireylere kıyasla daha çok kendi üzerine düşünüyör gibi görünmektedir.

Düşünsel geviş getirmeye ilişkin bulgular incelendiğinde; güncel olarak psikolojik yardım ihtiyacı olan, aktif olarak psikolojik yardım alan ve psikolojik yardım sürecini tamamlamadan bırakan bireylerin daha çok düşünsel geviş getirdiği görülmektedir. Daha önce psikolojik yardım almayıp güncel olarak yardıma ihtiyaç duymayan bireylerin düşünsel geviş getirme düzeyleri daha düşük görünmektedir. Bununla birlikte, süreci tamamlayan bireyler hariç psikolojik yardım alan ya da almış olan bireylerin düşünsel geviş getirme düzeyleri bu kişilere kıyasla daha yüksek görünmektedir. Güncel olarak yardım alan bireylerin düşünsel geviş getirme düzeylerinin henüz psikoterapi süreci başarıyla tamamlanmadığı için yahut psikoterapi sürecinin etkisiyle düşünsel geviş getiriyor olabileceği tartışılabilir.

Bu araştırmanın temel bulguları psikolojik yardım almanın önemine işaret etmekle birlikte sonuçlar yalnızca yardım almaya başlamanın yeterli olmadığını ve psikolojik yardımın hedeflediği faydayı sağlayabilmesi için sürecin tamamlanmasının kritik değer taşıyor olabileceğini vurgulamaktadır. Tedaviyi bırakma ve erken sonlandırma olgusu aşılması gereken bir engeli temsil ediyor gibi görünmekle birlikte Leichsenring ve diğerleri (2019) bu olgunun tedavilerin kimlerde, neden ve nasıl işe yarayıp yaramadığı ve tedavilerin sınırlılıkları hakkında önemli bilgi sağlayabileceği üzerinde durmuş ve bir paradigma değişimi önermiştir. Bununla birlikte tedaviyi bırakma ve erken sonlandırma olgusunu azaltmak için literatürde çeşitli klinik öneriler sunulmuştur: Danışanın tercih ettiği, zaman sınırı olan, çerçevelendirilmiş, tedavi kılavuzuna dayanan ve uzmanlar tarafından sağlanan bir psikoterapi sunmak; danışanı doğru bir psikoeğitim ile psikoterapiye hazırlamak ve hem klinik tanı ve tedavi hem de danışanın ve terapistin rolü hakkında danışana bilgi sağlama; terapi beklentilerini doğru şekilde belirlemek ve düzenlemek; gerçekçi bir şekilde umut vermek; güçlü bir terapötik ittifak kurmak; danışana anlayış, kabul ve saygı göstermek; hedeflere yönelik ilerlemeleri ve terapi araçlarının kullanımını fark ettirmek ve pekiştirmek; genç danışanların psikoterapiyi daha çabuk bırakabileceğinin bilincinde olarak değerlendirmeler yapmak ve önlem almak bu klinik öneriler arasında yer almaktadır (Leichsenring vd., 2019; Luborsky, 1984; Swift vd., 2012, 2017).

Psikolojik yardım süreci oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu çalışmada psikolojik yardımın süresi, hangi şikâyetten hareketle yardıma başvurulduğu, başvuruya psikiyatrik bir tanının eşlik edip etmediği, psikolojik yardımın kim ya da kimler tarafından hangi ekol çerçevesinde ve yöntemlerle sağlandığı gibi pek çok önemli konu hakkında bilgi toplanmamıştır. Bu nokta önemli bir sınırlılığa işaret etmekle birlikte gelecek araştırmaların bu tür bilgileri de kapsayacak şekilde yürütülmesi önerilmektedir. Dahası; bu araştırmanın kesitsel olması, öz-bildirime ve gruplar arası karşılaştırmalara dayanması, katılımcılarının çoğunun kadın olması gibi önemli sınırlılıklar bu çalışmada elde edilen bulgulara ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini düşündürmektedir. Psikoterapi ve ruh sağlığı alanında daha ileri ve kapsamlı araştırmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive Therapy of Depression*. New York: Guilford Press.

Beck, A. T., Epstein, N., Brown, G., & Steer, R. A. (1988). An Inventory for Measuring Clinical Anxiety: Psychometric Properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56(6): 893–897.

Brent, D. A., & Kolko, D. J. (1998). Psychotherapy: definitions, mechanisms of action, and relationship to etiological models. *Journal of abnormal child psychology*, 26(1), 17–25. <https://doi.org/10.1023/a:1022678622119>

Clement, S., Schauman, O., Graham, T., Maggioni, F., Evans-Lacko, S., Bezborodovs, N., Morgan, C., Rüsch, N., Brown, J. S., & Thornicroft, G. (2015). What is the impact of mental health-related stigma on help-seeking? A systematic review of quantitative and qualitative studies. *Psychological medicine*, 45(1), 11–27. <https://doi.org/10.1017/S0033291714000129>

Cuijpers, P., Miguel, C., Harrer, M., Plessen, C. Y., Ciharova, M., Papola, D., Ebert, D., & Karyotaki, E. (2023). Psychological treatment of depression: A systematic overview of a 'Meta-Analytic Research Domain'. *Journal of affective disorders*, 335, 141–151. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.05.011>

Fenigstein, A., Scheier, M. F., & Buss, A. H. (1975). Public and Private Self-Consciousness: Assessment and Theory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(4): 522–527.

GBD Results Tool. In: Global Health Data Exchange [website]. Seattle: Institute for Health Metrics and Evaluation; 2019 (<https://vizhub.healthdata.org/gbd-results?params=gbd-api-2019-permalink/716f37e05d94046d6a06c1194a8eb0c9>, accessed 5 September 2023).

Göstas, M. W., Wiberg, B., Neander, K., & Kjellin, L. (2013). 'Hard work' in a new context: Clients' experiences of psychotherapy. *Qualitative Social Work*, 12(3), 340–357. <https://doi.org/10.1177/1473325011431649>

Hisli, N. (1988). Beck Depresyon Envanterinin Geçerliliği Üzerine Bir Çalışma. *Psikoloji Dergisi*, 6(22): 118–122.

Kullgard, N., Holmqvist, R., & Andersson, G. (2022). Premature Dropout From Psychotherapy: Prevalence, Perceived Reasons and Consequences as Rated by Clinicians. *Clinical psychology in Europe*, 4(2), e6695. <https://doi.org/10.32872/cpe.6695>

Leichsenring, F., Sarrar, L., & Steinert, C. (2019). Drop-outs in psychotherapy: a change of perspective. *World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 18(1), 32–33. <https://doi.org/10.1002/wps.20588>

Luborsky L. *Principles of psychoanalytic psychotherapy: a manual for supportive-expressive treatment*. New York: Basic Books, 1984.

Peräkylä, A., Antaki, C., Vehviläinen, S. & Leudar, I. 2008, Analysing psychotherapy in practice. in E. B. A. P. E. (ed.), *Conversation analysis and psychotherapy*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 5–25.

Purkey, W. W., & Stanley, P. H. (2002). The self in psychotherapy. In D. J. Cain (Ed.), *Humanistic psychotherapies: Handbook of research and practice* (pp. 473–498). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10439-015>

Rennie, D. L. (2001). The client as a self-aware agent in counselling and psychotherapy. *Counselling & Psychotherapy Research*, 1(2), 82–89. <https://doi.org/10.1080/14733140112331385118>

Swift, J. K., & Greenberg, R. P. (2012). Premature discontinuation in adult psychotherapy: a meta-analysis. *Journal of consulting and clinical psychology*, 80(4), 547–559. <https://doi.org/10.1037/a0028226>

Swift, J. K., Greenberg, R. P., Tompkins, K. A., & Parkin, S. R. (2017). Treatment refusal and premature termination in psychotherapy, pharmacotherapy, and their combination: A meta-analysis of head-to-head comparisons. *Psychotherapy (Chicago, Ill.)*, 54(1), 47–57. <https://doi.org/10.1037/pst0000104>

Şimşek, Ö. F. (2013). Self-Absorption Paradox is not a Paradox: Illuminating the Dark Side of Self-Reflection. *International Journal of Psychology*, 48(6): 1109- 1121.

Tegin, B. (1980). Depresyonda Bilişsel Bozukluklar: *Beck Modeline Göre Bir İnceleme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Trapnell, P. D., & Campbell, J. D. (1999). Private Self-Consciousness and the Five-Factor Model of Personality: Distinguishing Rumination from Reflection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(2): 284–304.

Trapnell, P. D., & Campbell, J. D. (1999). Private Self-Consciousness and the Five-Factor Model of Personality: Distinguishing Rumination from Reflection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(2): 284–304.

Ulusoy, M., Şahin, N. H., & Erkmen, H. (1998). Turkish Version of the Beck Anxiety Inventory: Psychometric Properties. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 12(2): 163-172.

WHO, World Health Organization, 2022. World Mental Health Report; Transforming Mental Health for All. World Health Organization, Geneva.

GAGAUZ TÜRKÇESİNDE BİRİNCİL UZUN ÜNLÜLER PRIMARY LONG VOWELS IN GAGAUZ TURKISH

Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
ORCID: 0000-0002-5699-4572

Özet

Bugünün standart Türkiye Türkçesinde birincil uzun ünlülerin varlığından bahsedilemez. Ana Türkçede var olduğu kabul edilen bu uzunlukların ortadan kaybolmasıyla tonlulaşma, ünlü genişlemesi, ses türemesi, ikizleşme gibi fonetik tepkiler karşımıza çıkar. Yakut ve Türkmence gibi lehçelerde bugün de varlığını sürdürmekte olan birincil uzun ünlüler kimi Anadolu ağızlarında da varlığını sürdürmektedir.

Gagauzca gibi Oğuz grubunun en genç yazı dili olan kolunda fark edilen özelliklerden birisi de uzun ünlülerin sıklığıdır. Genellikle ikincil olan ünlü uzunluklarından kimileri aslidir ve bu Rumeli Türk ağızları ile mukayese edildiğinde büyük oranda denklik gösterir.

Burada araştırma konumuz Gagauzcadaki birincil uzun ünlüleri yakın temasta olduğu Rumeli Türk ağızları ile mukayeseli olarak mercek altına almaktır.

Anahtar kelimeler: Gagauzca, Rumeli Türkçesi, Balkan Türk ağızları, asli uzun ünlüler, birincil uzun ünlüler

Abstract

The existence of primary long vowels cannot be mentioned in today's standard Turkish. With the disappearance of these lengths, which are accepted to exist in Mother Turkish, we encounter phonetic reactions such as tonalization, vowel broadening, sound derivation, and twinning. Primary long vowels, which continue to exist today in dialects such as Yakut and Turkmen, continue to exist in some Anatolian dialects.

One of the features of Gagauzian, the youngest written language of the Oghuz group, is the frequency of long vowels. Some of these vowel lengths, which are usually secondary, are primary, and when compared to the Rumelian Turkish dialects, this is largely equivalent.

Our research topic here is to examine the primary long vowels in Gagauzian in comparison with the Rumelian Turkish dialects with which it is in close contact.

Key words: Gagauzian, Rumelian Turkish, Balkan Turkish dialects, original long vowels, primary long vowels

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜRK İŞARET DİLİ'NE KARŞI
TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**
EVALUATION OF UNIVERSITY STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS TURKISH SIGN
LANGUAGE”

Asst. Prof. Dr. Ayşe TANŞU

İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul- Türkiye
(Sorumlu Yazar),
ORCID :0000-0002-6151-0237

Lecturer Yonca YAVUZ AKÇAY

İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul- Türkiye
ORCID :0000-0002-2294-9087

ÖZET

Bu çalışma bir vakıf üniversitesinde 2023-2024 eğitim öğretim yılında öğrenim gören sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin Türk İşaret Dili'ne yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla nicel araştırma desenlerinden tarama modelinde betimsel bir çalışma olarak planlanmıştır. Araştırmanın evrenini bir vakıf üniversitesinde sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören 1675 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya alınacak örneklem sayısını belirlemek üzere %80 güç düzeylerinde, en fazla % 5 hata ile gereken örneklem büyüklüğü için güç (power) analizi yapılmıştır. 1675 öğrenciden 107 kişiye ulaşılması gerekliliği tespit edilmiştir. Söz edilen evrenden araştırmaya katılmaya gönüllü olan ve bilgilendirilmiş onam formunu imzalayan 129 öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından yapılan literatür araştırması sonrasında hazırlanan sosyodemografik özellikleri belirlemeye yönelik sorulardan oluşan “Kişisel Bilgi Formu” ve “Türk İşaret Dili Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. İstatistiksel analizler SPSS (IBM SPSS Statistics 27) adlı paket program kullanılarak yapılmıştır. Parametrik olmayan yöntemlere uygun şekilde, iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri), bağımsız üç veya daha fazla grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Kruskal-Wallis H” test (χ^2 -tablo değeri) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, Türk işaret dilinin gerekliliği durumuna göre Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir (Z=-3,137; p=0,002). İşaret dili eğitimi almayı isteme durumuna göre Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir (Z=-4,701; p<0,001). Öğrencilerin TİD'in gerekliliğine dair olumlu tutumları, toplumsal entegrasyon ve işitme engelli bireylerle daha etkili iletişim kurma arzularını yansıtmaktadır. Bu bulgu, işitme engelli bireylerin toplumsal yaşamda daha aktif ve eşit bir şekilde yer alabilmeleri için işaret dili eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin TİD öğrenmeye yönelik yüksek istekliliği, bu alandaki eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk İşaret Dili, Tutum, Üniversite, Öğrenci

ABSTRACT

This study was planned as a descriptive study in the survey model, one of the quantitative research designs, in order to determine the attitudes of health services vocational school students studying at a foundation university in the 2023-2024 academic year towards Turkish Sign Language. The population of the research consists of 1675 students studying at a vocational school of health services at a foundation university. To determine the number of samples to be included in the study, power analysis was performed for the required sample size at 80% power levels, with a maximum error of 5%. It was determined that it was necessary to reach 107 people out of 1675 students. 129 students from the mentioned population who volunteered to participate in the research and signed the informed consent form constituted the sample of the study. "Personal Information Form" and "Turkish Sign Language Attitude Scale", consisting of questions to determine sociodemographic characteristics prepared by the researchers after the literature research, were used as data collection tools. Statistical analyzes were performed using the package program SPSS (IBM SPSS Statistics 27). In accordance with non-parametric methods, the "Mann-Whitney U" test (Z-table value) was used to compare the measurement values of two independent groups, and the "Kruskal-Wallis H" test (χ^2 -table value) method was used to compare the measurement values of three or more independent groups. . According to the results of the research, a statistically significant difference was determined in terms of Turkish sign language attitude evaluation scale scores depending on the necessity of Turkish sign language ($Z=-3.137$; $p=0.002$). A statistically significant difference was determined in terms of Turkish sign language attitude evaluation scale scores depending on whether they wanted to receive sign language training ($Z=-4.701$; $p<0.001$). Students' positive attitudes towards the necessity of TİD reflect their desire for social integration and more effective communication with hearing-impaired individuals. This finding emphasizes the importance of sign language education for hearing-impaired individuals to take a more active and equal part in social life. In addition, the high willingness of university students to learn TİD shows that educational programs in this field should be disseminated and supported.

Key Words: Turkish Sign Language, Attitude, University, Student

GİRİŞ

Günümüzde iletişim, toplumsal yaşamın temel taşlarından biridir ve her bireyin bu sürece etkin bir şekilde katılması büyük önem taşımaktadır. İşitme engelli bireylerin iletişim gereksinimlerini karşılamak için kullanılan Türk İşaret Dili (TİD), bu bireylerin toplumsal hayata katılımını sağlama noktasında kritik bir rol oynamaktadır.

İşaret dili, işitme engelli bireylerin temel iletişim aracı olarak kabul edilirken, toplumda işaret diline karşı tutumlar da önemli bir konu haline gelmiştir. Özellikle üniversite öğrencileri gibi genç yetişkinlerin, toplumun geleceğini şekillendirecek bireyler olarak, işaret dili ve işitme engelli bireylere karşı tutumlarının değerlendirilmesi, toplumsal kapsayıcılığın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

İşitme Engeli

Birleşmiş Milletler Engelliler Hakkında Sözleşme'nin 1. Maddesi'nden yola çıkarak "engelli" kavramı Kemaloğlu'na (2014) göre şu şekilde tanımlanmaktadır: "Diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel veya algısal yetersizliği bulunan kişiler."

İşitme engeli ve işitme kaybı işitmeyle ilgili çalışmalarda sıklıkla anılan iki ayrı kavramdır. İşitme engeli, McLaughlin'e (1955) göre işitme duyusunun genel gereksinimlere yanıt veremeyecek kadar yetersiz olduğu bireylerin yaşadığı engellilik hâlidir. Millî Eğitim Bakanlığına (2016) göre ise işitme engeli, "İşitme duyarlılığının kişinin gelişim, uyum gibi becerilerini özellikle de iletişimdeki görevleri yeterince yerine getiremeyeşinden ortaya çıkan durumu" dur. İşitme kaybı ise bireyin önceden sahip olduğu işitme duyusunun dış, orta veya iç kulakta yahut işitsel yollarda oluşan patolojiler sonucunda çevredeki seslerin algılanmaması olarak tanımlanmaktadır (Akın Ş., 2015). Gerek doğuştan işitme yetersizliği olsun gerek sonradan gelişen işitme kayıplarında olsun bireylerin işitme yoksunluğuyla karşı karşıya kaldıkları durum işitme engeli olarak değerlendirmekte, bu kişiler fiziksel olarak "işitme engelli" olarak ele alınmaktadır.

Ülkemizde yılda yaklaşık 1.100.000'e yakın bebek doğmakta ve her bin bebekten 2-3'ü işitme kaybı ile dünyaya gelmektedir. Çocukluk döneminde geçirilen hastalıklar, kulak enfeksiyonları, kazalar ve kullanılan bazı ilaçlar nedeniyle bu oran geçici işitme kayıplarıyla birlikte %6'ya kadar çıkmaktadır. Ülkemizdeki işitme engelli sayısına ilişkin verilere baktığımızda; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643'ü erkek, 1.097.307'si kadın olmak üzere 2.511.950 olduğu görülmekte ve bunların 179.867'sini işitme engelliler oluşturmaktadır.

İşitme engelli bireyler ana dili eğitimi açısından çeşitli dezavantajları bulunan, eğitim öğretime devam etme, akademik gelişim gösterme ve istihdam bakımından önemli sorunlarla karşılaşan bireylerdir. İşitme engelli bireylerin eğitim dizgesinden beklenen yararı alarak mesleki ve toplumsal yaşantıda potansiyellerine uygun biçimde yer alabilmeleri, psikolojik iyi oluş hâllerini geliştirebilmeleri; demokratik, sosyal, hukuki hakları ve sağlık ilgili haklarından etkin biçimde yararlanabilen yurttaşlar olabilmelerinde TİD eğitimi belirleyici olmaktadır.

İşaret Dili

İşaret dili, sağır bireyler tarafından kendilerini ifade etmek ve başkalarıyla etkileşim kurmak için kullanılan benzersiz bir iletişim biçimidir. Anlamı iletmek için el hareketlerine, yüz ifadelerine ve beden diline dayanan görsel-işitsel bir dildir (Rettberg, 2017).

İşitme engelli bireylerin kendi aralarında dilsel bir dizge geliştirerek bununla iletişim kurduklarının ayrımına varılmasının üzerinden yaklaşık iki bin dört yüz yıl geçmiştir. Öyle ki MÖ 431 ile MÖ 354 yılları arasında yaşamış olan Ksenofon, Büyük İskender'in İran seferinde en önemli kaynak olarak kullanıldığı söylenen Anabasis adlı yapıtının yazarıdır. Bu yapıta dikkat çeken Akalın (2014), yazarın betimlediği bir tarih sahnesinde sağır ve dilsizlerle iletişim kurulurken başvuru işaretlerinden söz ettiğini ifade etmektedir

Türk İşaret Dili

Türk İşaret Dili (TİD), Türkiye'deki işitme engelliler tarafından kullanılan işaret dilidir (Zeshan, 2003). Kendine özgü gramer yapıları vardır ve Türkiye'deki işitme engellilerin anadili olarak kabul edilmektedir (Özsoy ve Kaşıkara, 2018).

Türk İşaret Dili, büyük bir tarihe sahiptir ve kendisine özgü bir dil yapısı vardır. Yalnızca Türkiye'deki, işitme engelli/sağır bireylerin kullandığı, görsel ve jest mimik biçimine dayalı ulusal bir dildir (Kubuş, İlkbaşıran ve Gilchrist 2016). Her ülkenin farklı işaret dili bulunmaktadır.

Türkiye'de TİD ve Sağır eğitiminin tarihi ve mevcut durumu, TİD'in sosyal ve dilsel bağlamı hakkında fikir vermektedir (Conker, 2020). Kapsamlı bir makine tarafından okunabilir sözlük veritabanı ve Türkçe ile TİD arasında paralel bir derlem gibi TİD kaynaklarının geliştirilmesi

tanımlanmıştır (Eryiğit vd., 2019). Bu, TİD'in bir dil olarak belgelenmesi ve korunmasına yönelik çabaları vurgulamaktadır.

2013-2014 eğitim-öğretim yılından itibaren Türk İşaret Dili Dersi, tüm yükseköğretim programlarında seçmeli ders olarak, 2014-2015 eğitim-öğretim yılından itibaren ise İşitme Engelliler Öğretmenliği lisans programlarında zorunlu ders olarak verilmeye başlanmıştır. Türkiye’de işitme engelli bireylerin üniversite düzeyinde mesleki programlarda eğitim almaları için 1993-1994 Eğitim-Öğretim yılında faaliyete geçmiş olan tek okul Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksekokulu’dur (<http://www.anadolu.edu.tr>).

İşitme engellilerle ilgili derneklerin artması ve işaret dili üzerine çalışmaların başlaması, bu alanda yeni kararların alınmasını sağlamıştır. 01.07.2005 tarihinde kabul edilen 5378 sayılı kanunda, işitme engelliler ve işaret diliyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. 5378 sayılı kanunun 15. maddesi şöyledir: “İşitme engellilerin eğitim ve iletişim ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Türk Dil Kurumu Başkanlığı tarafından Türk işaret dili sistemi oluşturulur. Bu sistemin oluşturulması ve uygulanmasına yönelik çalışmalar, Türk Dil Kurumu Başkanlığı koordinatörlüğünde, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Türkiye, 2009 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi’ne (BMEHS) (United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 2006) taraftır. Bu sözleşme, işitme engelli bireylerin dil hakları konusunda önemli bir ilerleme sağlamıştır. Bununla birlikte iletişimi ve kapsayıcılığı teşvik etmek amacıyla işiten bireylerin Türk İşaret Dili konusunda eğitilmesine yönelik ilgi giderek artmaktadır. Türk İşaret Dili eğitiminin ve tanınmasının farklı yönlerini keşfetmek için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bir çalışmada, sağır ve işiten çocukların Türk İşaret Dili ve konuşma Türkçesinde yer bildiren ifadeleri kullanımı karşılaştırılmıştır (Sümer ve Özyürek, 2020). Araştırmacılar, iki grup arasında yer bildiren ifadelerin gelişiminde önemli bir fark bulamamıştır. Bu durum, işiten bireylerin Türk İşaret Dilini konuşma dillerine benzer bir şekilde öğrenebileceğini göstermektedir.

Bir başka çalışma, makine öğrenmesi teknikleri kullanılarak Türk İşaret Dili hareketlerinin tanınmasına odaklanmıştır (Jain, 2023). Yazarlar, tek seferlik öğrenmeye dayalı bir yaklaşım önermiş ve %92,8’lik bir doğruluk oranı elde etmişlerdir. Bu araştırma, işiten bireyler için Türk İşaret Dili eğitimini kolaylaştırmada teknolojinin potansiyelini göstermektedir. Kamusal alanlarda işaret dili tercümanlığı hizmetlerinin sağlanması da Türk İşaret Dili eğitiminin önemli bir yönüdür (Conker, 2020).

Üniversite öğrencileri, geleceğin profesyonelleri olarak toplumun her kesiminde etkileşimde bulunacak bireylerdir. Bu nedenle, üniversite öğrencilerinin Türk İşaret Dili’ne (TİD) karşı tutumları, işitme engelli bireylerin toplumsal entegrasyonu ve dilin yaygınlaşması açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak, bu alandaki çalışmalar sınırlıdır ve üniversite öğrencilerinin TİD’e yönelik tutumları hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır.

Özellikle sağlık eğitimi alan öğrencilerin Türk İşaret Dili’ni (TİD) bilmesi, sağlık hizmetlerinin kalitesini ve erişilebilirliğini artırmak açısından büyük önem taşımaktadır. Sağlık hizmetlerinde iletişim, doğru teşhis ve tedavi sürecinin temel taşlarından biridir. İşitme engelli bireyler, sağlık hizmetlerine erişimde ve bu hizmetlerden yararlanma sürecinde çeşitli iletişim engelleriyle karşılaşmaktadır. Bu engellerin ortadan kaldırılması, işitme engelli bireylerin sağlık hizmetlerinden eşit şekilde yararlanabilmelerini sağlayacaktır.

Bu araştırma, sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin Türk İşaret Dili’ne karşı tutumlarını değerlendirerek, bu tutumların hangi

faktörlerden etkilendiğini ve olası iyileştirme yollarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın bulguları, eğitim kurumlarında ve toplumsal farkındalık programlarında kullanılabilecek önemli veriler sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, işitme engelli bireylerin yaşam kalitesinin artırılması ve dilin toplum genelinde daha yaygın bir şekilde kabul görmesi açısından önemli sonuçlar doğurabilir. Bu kapsamda, araştırmanın sonuçlarının hem akademik alanda hem de toplumsal farkındalık yaratma noktasında değerli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, bir vakıf üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören ön lisans öğrencilerinin Türk İşaret Dili'ne yönelik tutumlarını incelemektir.

Araştırmanın Tipi, Yeri, Zamanı

Bu araştırma, bir vakıf üniversitesinde 2023-2024 eğitim öğretim yılında öğrenim gören sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin Türk İşaret Dili'ne yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla nicel araştırma desenlerinden tarama modelinde betimsel bir çalışma olarak planlanmıştır (Karasar, 2003).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini bir vakıf üniversitesinde sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören 1675 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya alınacak örneklem sayısını belirlemek üzere %80 güç düzeylerinde, en fazla % 5 hata ile gereken örneklem büyüklüğü için güç (power) analizi yapılmıştır. 1675 öğrenciden 107 kişiye ulaşılması gerekliliği tespit edilmiştir. Söz edilen evrenden araştırmaya katılmaya gönüllü olan ve bilgilendirilmiş onam formunu imzalayan 129 öğrenci çalışmanın örneklemi oluşturmuştur.

Araştırmaya Alınma Kriterleri

- 18 yaş üzerindeki öğrenciler
- Çalışma tarih aralığında öğrenim gören öğrenciler
- Çalışmaya katılmaya gönüllü olup olur formu dolduranlar
- Anket ve ölçekleri eksiksiz dolduranlar

Araştırmadan Dışlanma Kriterleri

- 18 yaş ve altındaki öğrenciler
- Onam vermeyen öğrenciler
- İletişim kurma problemi olan öğrenciler

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, araştırmacıların literatür incelemesi sonrasında hazırladıkları ve sosyo-demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorular içeren “Kişisel Bilgi Formu” ve “Türk İşaret Dili Tutum Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu: Literatür taramasının ardından araştırmacılar tarafından oluşturulan bu form, iki bölümden ve toplam 14 çoktan seçmeli sorudan oluşmaktadır.

Türk İşaret Dili Tutum Ölçeği

Türk İşaret Dili'ne (TİD) yönelik tutumları ölçmek için Aslan ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilmiştir. Öğrencilerden elde edilen ölçek verileri rastgele ikiye bölünmüş, birinci grup verileri ile Açıklayıcı Faktör, ikinci grup verileri ile Doğrulamalı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. AFA'dan elde edilen sonuçlar kapsamında ölçeğin dört faktörden (çaba, gereklilik, kaçınma, aktif kullanım) ve 19 maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Faktörlerin güvenilirlik katsayıları .70-.90 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .91 bulunmuştur. Bulgular ölçeğin geçerli olduğunu göstermiştir. Türk İşaret Dili Tutum Ölçeği (TİD), 19 maddeden oluşan 5'li Likert tipi bir ölçektir. Katılımcılardan işaret diline yönelik düşüncelerini 1 (hiçbir zaman) ve 5 (her zaman) arasında bir puanlama yapmaları istenilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verilerinin toplanması için Google Formlar anket formu oluşturulmuş ve formun ilk bölümünde araştırmanın amacı ve katılım şartları hakkında bilgi verilmiştir. Veri toplama aracı linki oluşturulduktan sonra çevrimiçi ortamda WhatsApp uygulaması bölüm başkanları ve sınıf temsilcisi öğrenciler aracılığıyla tüm öğrencilere ulaştırılmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin İstatistiksel Değerlendirilmesi: İstatistiksel analizler, SPSS (IBM SPSS Statistics 24) paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Normal dağılıma uygun olmayan ölçüm değerleri için parametrik olmayan yöntemler tercih edilmiştir. İki bağımsız grubun ölçüm değerlerinin karşılaştırılmasında "Mann-Whitney U" testi (Z-tablo değeri), bağımsız üç veya daha fazla grubun ölçüm değerlerinin karşılaştırılmasında ise "Kruskal-Wallis H" testi (χ^2 -tablo değeri) kullanılmıştır.

Araştırmanın Etik Boyutu

Bu çalışma İstanbul Rumeli Üniversitesi Etik Kurulu'nun onayı ile yapılmıştır. Gerekli kurum izinleri alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

- ✓ Bu araştırma İstanbul ilinde bir vakıf üniversitesinde 2023-2024 Eğitim Öğretim yılında öğrenim gören ve çalışmaya katılmayı kabul eden ön lisans öğrencileri ile sınırlıdır.
- ✓ Bu çalışmada incelenen değişkenler, kullanılan ölçme araçlarının ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır. Araştırmanın bulguları ise öğrencilerin ölçme araçlarına verdikleri yanıtlarla sınırlı kalmaktadır.
- ✓ Araştırma bulguları belirlenip kullanılan veri analiz yöntemleri (parametrik olmayan/non-parametrik test) ile sınırlıdır.
- ✓ Uluslararası ve ulusal bilim platformlarında işaret diline yönelik yapılmış çalışma sayısının çok az olması, bu nedenle de tartışma bölümünde literatür bilgisi ile karşılaştırmama ile sınırlıdır.

BULGULAR

Bu bölümde katılımcıların demografik bilgileri, ölçek puanlarından elde edilen betimsel istatistikler ve değişkenler arasındaki ilişkiler yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılım Sağlayan Üniversite Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Bilgileri

Değişken (N=129)	n	%
Yaş sınıfları [$\bar{X} \pm S.S. \rightarrow 24,00 \pm 18,53$ (yıl)]		
<20	35	27,1
20-22	60	46,5
≥ 23	34	26,4
Cinsiyet		
Kadın	115	89,1
Erkek	14	10,9
Eğitim görülen program		
Ağız ve diş	6	4,7
Ameliyathane	7	5,4
Anestezi	14	10,9
Diş protez	2	1,6
Diyaliz	3	2,3
Elektro nörofizyoloji	5	3,9
Fizyoterapi	9	7,0
İlk ve acil yardım	22	17,0
Odyometri	2	1,6
Patoloji	5	3,9
Radyoterapi	16	12,3
Tıbbi dökümantasyon	3	2,3

Tıbbi görüntüleme	25	19,3
Tıbbi laboratuvar	10	7,8
Sınıf		
1.	49	38,0
2.	80	62,0
İşaret dili kullanan kişiler*		
Sağırılar ve aileleri	60	46,5
İşitme engelliler ve aileleri	83	64,3
Çevresinde işitme engelli birey ve sağır bulunanlar	76	58,9
Herkes	60	46,5
Türk işaret dilinin gerekliliği		
Evet	112	86,8
Hayır	2	1,6
Kararsız	15	11,6

Yaş ortalamasının $24,00 \pm 18,53$ (yıl) olduğu ve 60'ının (%46,5) 20-22 yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. 115 kişinin (%89,1) kadın, 25'inin (%19,3) tıbbi görüntüleme eğitimi gördüğü, 80'inin (%62,0) 2.sınıfta eğitim gördüğü belirlenmiştir. 83 kişinin (%64,3) işaret dilini işitme engelliler/aileleri kullandığı ve 112'sinin (%86,8) Türk işaret dilinin gerekli olduğunu düşündüğü belirlenmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılım Sağlayan Üniversite Öğrencilerinin İşaret Dili ile İlgili Anket Soruları Verileri

Değişken (N=129)	n	%
İşaret dilini öğrenmesi gereken kişiler*		
Sağırılar ve aileleri	42	32,6
İşitme engelliler ve aileleri	53	41,1
Çevresinde işitme engelli birey ve sağır bulunanlar	55	42,6

Öğretmenler	35	27,1
İsteyen kişiler	57	44,2
Herkes	85	65,9
Daha önce işaret dili eğitimi alma		
Evet	11	8,5
Hayır	118	91,5
İşaret dili eğitimi almayı isteme		
Evet	98	75,9
Hayır	31	24,1
Hayat boyu işitme engelliyle karşılaşma		
Evet	73	56,6
Hayır	56	43,4
Karşılaşılan işitme engellinin yakınlığı		
Aile bireyi	1	1,4
Akraba	3	4,1
Arkadaş	10	13,7
Diğer	59	80,8

85 kişinin (%65,9) işaret dilini herkesin öğrenmesi gerektiğini düşündüğü, 118'inin (%91,5) daha önce işaret dili eğitimi almadığı, 98'inin (%75,9) işaret dili eğitimi almayı istediği, 73'ünün (%56,6) hayatında işitme engelliyle karşılaştığı ve 59'unun (%80,8) karşılaştığı kişinin diğer olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Türk İşaret Dili Tutum Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı Bulguların Dağılımı

Değişken (N=129)	Ortalama	S.S.	Medyan	Min.	Max.
Çaba	27,12	6,51	28,0	7,0	35,0
Gereklilik	19,40	04,14	20,0	8,0	25,0

Kaçınma	14,71	4,94	16,0	4,0	20,0
Aktif kullanma	10,39	3,09	11,0	3,0	15,0
Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği	71,62	13,16	73,0	35,0	95,0

Kişilerin Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği genel ortalamasının $71,62 \pm 13,16$ olduğu, en düşük değerin 35, en yüksek değerin 95 ve ortanca değerin 73 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Türk İşaret Dili Tutum Ölçeğinin Alt Kırılımlarına İlişkin Bulguların Dağılımı

Değişken (N=129)	Madde sayısı	Cronbach- α katsayısı
Çaba	7	0,967
Gerekliklik	5	0,899
Kaçınma	4	0,943
Aktif kullanma	3	0,905
Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği	19	0,907

Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği alt boyutu ve toplam puanlarına ilişkin verilen cevapların çok yüksek güvenilir düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Türk İşaret Dili Tutum Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Değişken (N=129)	n	Türk işaret dili tutum ölçeği		İstatistiksel analiz* Olasılık
		$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [IQR]	
Yaş sınıfları				
<20	35	70,03±14,07	70,0 [17,0]	$\chi^2=4,141$
20-22	60	70,80±11,56	70,5 [13,8]	p=0,126
≥ 23	34	74,70±14,65	79,0 [17,3]	

Cinsiyet

Kadın	115	72,09±13,16	74,0 [15,0]	Z=-1,247
Erkek	14	67,78±12,97	67,5 [18,8]	p=0,212

Sınıf

1.	49	69,81±14,12	68,0 [17,0]	Z=-1,326
2.	80	72,73±12,48	74,5 [15,0]	p=0,185

**Türk işaret dilinin
gerekliliği**

Evet	112	72,91±13,06	74,5 [15,0]	Z=-3,137
Kararsız	15	62,20±10,92	58,0 [14,0]	p=0,002

**Daha önce işaret dili
eğitimi alma**

Evet	11	65,54±18,60	67,0 [30,0]	Z=-0,954
Hayır	118	72,18±12,49	73,0 [14,0]	p=0,340

**İşaret dili eğitimi
almayı isteme**

Evet	98	74,18±13,45	76,0 [17,0]	Z=-4,704
Hayır	31	63,23±8,59	65,0 [9,0]	p<0,001

**Hayat boyu işitme
engelliyle karşılaşma**

Evet	73	73,03±12,33	75,0 [15,5]	Z=-1,211
Hayır	56	69,78±14,06	70,0 [15,8]	p=0,226

*Normal dağılıma sahip olmayan verilerde iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri); üç veya daha fazla bağımsız grubun karşılaştırılmasında “Kruskall-Wallis H” test (χ^2 -tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır.

Yaş sınıflarına, cinsiyete, sınıfa, daha önce işaret dili eğitimi almaya ve hayat boyu işitme engelliyle karşılaşma durumuna göre Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$).

Türk işaret dilinin gerekliliği durumuna göre Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-3,137$; $p=0,002$). Türk işaret dilinin gerekli olduğunu düşünenlerin Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları, kararsız olanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Nicel veriler ile beraber araştırmada, katılımcılara açık uçlu birkaç soru sorulmuştur. Öğrencilerin bu sorulara verdikleri cevaplar çalışmanın niteliğini ve hayata dair gerçeği temsil etmesi nedeniyle bu bölümde yer verilmiştir.

Soru; “İşitme engeli olan bir birey ile tanıştınız mı? Nasıl iletişim kurdunuz?”

Cevaplar;

Ö1: “İletişim kurmakta zorlandım. İletişim kurmak için daha fazla bilgiye sahip olmak isterdim.”

Ö2: “İletişim kuramadım ve onu anlayamadığım için kendimi kötü hissettim.”

Ö3: “İletişim kurmakta aşırı zorlandım çünkü bana ne anlatmak istediğini anlamıyordum. Bir kaç kelime bilip ona yardımcı olmayı isterdim.”

Ö4: “Karşılıklı el hareketleri ile anlatmaya çalıştıklarını anlayarak iletişim kurdum. Kötü hissettim kendimi.”

Ö5: “Dudak okumaya çalıştım. Yanımdakiler yardımcı oldu. Anlayabilseydim diye içimden geçirdim.”

Ö6: “Garip hissettim, arkadaşım işitme cihazı takıyor, işaret dilini kullanmam gerektiğini düşünüyorum.”

Ö7: “Kasiyer olarak çalıştığımda kasaya gelmişti, elimden geldiğince anlamaya çalışmıştım fakat eğitimini alamadığım için çok anlayamadım. Kâğıt verip yazdı öyle anlaştık. Kendimi işaret dili bilmediğim ve öğrenmediğim içi yetersiz hissettim.” gibi cevaplarda da görüldüğü üzere Türk işaret dili eğitiminin gerekli olduğunu destekler ifadelerde bulunmuşlardır.

İşaret dili eğitimi almayı isteme durumuna göre Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-4,701$; $p<0,001$). Eğitim almayı isteyenlerin Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları, eğitim almayı istemeyenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bununla birlikte çalışmaya katılan öğrencilerin aşağıda belirtilen birkaç geri bildirimi de eğitimi almaya istekli olduklarını gösterir niteliktedir.

“Konuşabilmek ve onu anlamak için çaba gösterdim fakat iletişime sadece mimik ve ifadelerle katılabildim. Keşke eğitimini almış olsaydım.”

“Mimiklerimle iletişim kurmaya çalıştım ama çok zor ve kötü bir histi. Kendimi çaresiz hissettim. Bu nedenle iletişim kurmaktan çekindim. Bunu tekrar yaşamamak için eğitim almaya karar verdim.”

“İşaret dili bilmeyen birisi olarak iletişim zayıflığım ortaya çıktı. Her zaman kararsındadır, işaret dili eğitimi almadığıma pişmanım. Fakat bulunduğum semtte ve yakınlarında kurs vs. yok. Fakat okullarda zorunlu ders olarak nitelik kazansa bence toplum olarak fayda kazanır.”

“İşitme engelli birey ile konuşamayınca üzuldüm, empati yaptım. Onun açısından ne kadar zor olduğunu fark ettim. Bu eğitimi herkes almalı bence.”

TARTIŞMA

Literatürde, engelli bireylerle deneyim sahibi olmanın ve engelli bir yakına sahip olmanın, engelli bireylere yönelik tutumları olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir (Case ve diğerleri, 2020; Karataş, 2020; Akyıldız, 2017; Yaralı, 2015; Sezer, 2012). Horner-Johnson ve diğerleri (2002), akrabaları veya arkadaşları arasında engelli bireyler bulunan öğrencilerin zihinsel engelli bireylerin haklarına daha fazla özen gösterdiğini vurgulamıştır. Bireyin çevresinde engelli birinin bulunmasının veya kendisinin bir engelinin olmasının getirdiği deneyim ve bilgiler, kişinin tutumunu doğal olarak etkilemektedir. Çalışmada, çevresinde işitme engeli olan yakınları olan öğrenciler aynı kapsamda deneyimleri doğrultusunda olumlu geri bildirimler vermiştir.

Aykutlu H.'nin 2019 yılında yaptığı araştırmada katılımcılar işaret dili eğitimlerinden en sık oranda arkadaş aracılığıyla haberdar olduklarını (%50,5), bir sonraki sırada sosyal medya duyurularının (%18,4) etkili olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmamızda da paralel ifade ve bulgular yer almaktadır. Sosyal medya ve toplumsal yaşamdaki etkileşimin de işaret dili eğitimine gereksinimleri üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. İşaret dilini öğrenme isteklerinin dizi, film ve haberleri izlemeleri sonucunda geliştiğini ifade etmişlerdir.

Malak, B. (2021) tarafından yapılan çalışmadan elde edilen bulgulara göre işaret dili eğitimi almış öğrencilerin engellilere yönelik daha çok olumlu tutumlar sergiledikleri saptanmıştır. Engelli bireylere yönelik tutumun olumlu yönde değişmesi için eğitim ve bilgilendirmenin etkili bir yöntem olabileceği belirtilmiştir (Akyıldız, 2017; Gökçe ve diğerleri, 2016). Çalışma bulguları literatürdeki benzer çalışmalarla uyumludur.

Araştırmada, eğitime katılan bireylerin çoğunluğunun isteyerek ve bilinçli bir şekilde devam ettikleri, bireysel farklılıkları aşarak etkileşime dayalı iletişim kurmak istedikleri tespit edilmiştir. Örneğin, bir katılımcı, "Bir işitme engelliyle karşılaştım, bana bir şeyler sordu ama anlayamadım ve bu durumdan dolayı kendime kızdım. Bu nedenle iletişim becerilerimi geliştirmeye karar verdim" şeklinde görüş belirttikçe özellikle iletişim yeterliliği kazanmanın ve işitme engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırabileceğini ifade etmiştir (Malak, B., 2021).

Öğretmen adaylarının işaret dili eğitimine ileride de devam etmek isteyenlerinin devam etmek istemelerinin nedenleri; yüksek oranda dil yeterliliğini geliştirmek istedikleri, meslek hayatlarında işitme engelli veya sağır bireylerle karşılaşabilecekleri olmaktadır. Bu dile ilgi duyduklarını, çevrede işitme engelli veya sağır bireyle karşılaşabileceklerini, sertifika almak ve topluma fayda sağlamak istediklerini belirtenler olmakta, ayrıca işaret dili eğitmeni olmak istediğini belirten özel eğitim öğretmen adaylarından iki kişi bulunmaktadır (Aykutlu, H. 2019).

Araştırmamızda da, katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri "İletişim kurmakta zorlandım. İletişim kurmak için daha fazla bilgiye sahip olmak isterdim.", "Kasiyer olarak çalıştığımda kasaya gelmişti elimden geldiğince anlamaya çalışmışım fakat eğitimini alamadığım için çok anlayamadım. Kâğıt verip yazdı öyle anlaştık. Kendimi işaret dili bilmediğim ve öğrenmediğim içi yetersiz hissettim." gibi cevaplarda da görüldüğü üzere eğitim almaya yönelik isteklerini belirten benzer geri bildirimler alınmıştır.

Kadın veya erkek katılımcıların Türk İşaret Dili'ne ve dersine yönelik görüşlerinin cinsiyete göre bir farklılığın oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İşitme engelli veya sağır bireylere yönelik işitebilen, konuşabilen bireylerin düşüncelerini cinsiyete göre kıyaslayan bir araştırmaya rastlanmamıştır. (Aykutlu, H. 2019). Bulgular araştırmamızın bulguları ile paralellik göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk işaret dilinin gerekliliği durumuna göre Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-3,137$; $p=0,002$). İşaret dili eğitimi almayı isteme durumuna göre Türk işaret dili tutum değerlendirme ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-4,701$; $p<0,001$). Öğrencilerin TİD'in gerekliliğine dair olumlu tutumları, toplumsal entegrasyon ve işitme engelli bireylerle daha etkili iletişim kurma arzularını yansıtmaktadır. Bu bulgu, işitme engelli bireylerin toplumsal yaşamda daha aktif ve eşit bir şekilde yer alabilmeleri için işaret dili eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin TİD öğrenmeye yönelik yüksek istekliliği, bu alandaki eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve desteklenmesi gerektiğini göstermektedir.

Sağlık sektörü dışında diğer sektör meslek profesyonellerine yönelik araştırmaların yapılmasının faydalı olacağı öngörülmektedir. Farklı meslek gruplarından, çeşitli alanlarda uzmanlaşmış kişiler tarafından işaret dilinin öğretilmesi, işitme engelli veya sağır bireylerin bu alanlarda uzmanlaşmaları için önemli bir adım olabilir. Akademik anlamda veya günlük yaşamda işitme engelli veya sağır bireyler ile işaret diliyle iletişim kuran herkes için, topluma fayda sağlayacak Türk İşaret Dili bilgisine sahip uzmanlara olan ihtiyaç önemlidir. Bu bağlamda, Türk İşaret Dili öğretiminin yaygınlaştırılması amacıyla yapılan araştırmalar önerilebilir.

Devlet politikalarında “Türk İşaret Dili “ne yönelik düzenlemeler yapılması, mevzuat kapsamında yenilikler yapılarak yeni yapılandırılmalara gidilmesinin fayda sağlayacağı, işitme engeli olmayan tüm bireylere işaret dili eğitimi alması hususunda kolaylaştırıcı, cesaretlendirici, sürdürülebilir koşulların oluşturulmasının toplumun refahını artıracığı düşünülmektedir.

İşitme engeli olmayan kişilerin işaret dilini öğrenmeye teşvik edilmesi ve işaret dilinin öneminin vurgulanması için farkındalık ve tanıtım çalışmalarının yapılması önerilir. İşaret dilini öğrenen işitme engeli olmayan kişilere, işitme engelli bireylerle iletişim fırsatlarının artırılması ve pratik yapma imkanlarının sunulması için ortamlar oluşturulmalıdır. Bu öneriler, işitme engeli olmayan kişilerin işaret dili eğitimine yönelik daha etkili ve destekleyici bir yaklaşımın benimsenmesine katkı sağlayacaktır.

İşaret dilinin müfredata girmesi, işitme engelli bireylerin topluma entegrasyonunu ve iletişimlerini kolaylaştırırken, işitme engelli olmayanların da işaret dili ve işitme engelli kültürü hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayarak toplumda daha fazla anlayış ve dayanışma yaratacaktır.

İşitme engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için sağlık personelinin işaret dili bilmeleri önemlidir. İşaret dili bilen sağlık profesyonelleri, işitme engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırır. Bu, randevu alma, tıbbi muayene, tedavi planı anlama ve sağlık sorunlarını rapor etme gibi süreçlerde önemli bir fark yaratacaktır.

İşaret dili bilmek, işitme engelli bireylerle iletişim kurarken daha fazla empati ve saygı gösterilmesini sağlar. Bu da tedavi süreçlerinin iyileşmesi ve verimli hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akalın, Ş. H., (2014). Türk İşaret Dili Tarihi. Ş. H. Akalın ve S. Cavkaytar, S. (Ed.), Türk İşaret Dili (2-31). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
2. Akmeşe, P. (2016). Türk İşaret Dili TİD Eğitimi ve Yüksek Öğretim Programlarında İşaret Dili Dersi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 341-361.
3. Akyıldız, S. (2017). Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(39), 141-169.
4. Al-Hadabi, B., Al-Zoubi, S., Bakkar, B., Al-Yahyai, F., Al-Gaseem, M., Al-Qaryouti, I. (2021). Effects of an adapted physical education course on attitudes toward sport of Omani individuals with disabilities.
5. Alsancak, F. (2017). İşitme Engelli Bireylerin Sosyal Uyum Sorunları (Sivas Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Sivas.
6. Aykutlu, H. (2019). *Öğretmen Adaylarının Türk İşaret Diline Ve Dersine Yönelik Görüşleri* (Master's Thesis, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
7. ASHA American Speech- Language- Hearing Association (<https://www.asha.org/public/hearing/degree-of-hearing-loss/>) (Son Erişim Tarihi: 30.03.2024).
8. Bilgiç, H. C., Aslan, C., Kılıç, M. Ö., & Kan, A. (2021). Developing An Attitude Scale For Turkish Sign Language (Tsl-As). *Participatory Educational Research*, 8(1), 200-218.
9. Conker, N. (2020). Sign language interpreting in the Turkish public service domains in the 21st century. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (29), 42-60.
10. Gökçe, İ. (2018). Accessibility Of The Deaf To The Television Contents Through Sign Language Interpreting And Sdh İn Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 109-122.
11. İlkbaşaran, D. (2013). Communicative Practices in Turkish Sing Language. E. Arık (Ed.), *Current Direction in Turkish Sing Language* (19-53). Newcastle Upon Tyne, Uk: Cambridge Scholars Publishing.
12. İlkbaşaran, D. (2016). Türkiye’deki Sağır Gençlerin İletişim Alışkanlıkları Ve Türk İşaret Dili’nin Toplumsal Dilbilimi Açısından İncelenmesi. E. Arık (Ed.), *Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları* (411-443). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
13. Kemaloğlu Y. K. (2014). İşitme Engellilerin Yüksek Öğrenim Olanaklarının Geliştirilmesinde Türk İşaret Dilinin Önemi: E-İşit Projesi. 2. Ulusal Engelli Bireyler İçin Fiziksel Aktivite Çalıştayı, Çanakkale.
14. Kemaloğlu, Y. K. (2016). Türkiye’de Sağırılığın Görünürlüğü ve Toplumsal ve Eğitsel Sorunları Üzerine Demografik Bir İnceleme. E. Arık (Ed.), *Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları* (51-85). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
15. Kubuş, O., İlkbaşaran, D. ve Gilchrist, S. (2016). Türkiye’de İşaret İli Planlaması ve Türk İşaret Dilinin Yasal Durumu. E. Arık (Ed.), *Ellerle Konuşmak: Türk İşaret Dili Araştırmaları* (23-50). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
16. Malak, B. (2021). İşaret Dili Eğitimi Almış Ve Almamış Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının Ve Uyum Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1247-1272.
17. Manhardt, F., Özyürek, A., Sümer, B., Mulder, K., Karadöller, D. Z., & Brouwer, S. (2020). Iconicity in spatial language guides visual attention: A comparison between

- signers' and speakers' eye gaze during message preparation. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 46(9), 1735.
18. MEB. Mevzuat, (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. ([Http://www.meb.gov.tr/mevzuat/](http://www.meb.gov.tr/mevzuat/)) (Son Erişim Tarihi: 10.03.2024).
 19. Özsoy, A. S., & Kaşıkara, H. (2018). Comparatives in Turkish Sign Language (TİD). *Linguistic Discovery*, 16(1).
 20. Piştav-Akmeşe, P. (2016). Temel İşaret Dili Sertifika Programına Katılan Bireylerin Görüşlerine Göre İşaret Dili Eğitiminin İncelenmesi (Examination Of Sign Language Education According To The Opinions Of Members From A Basic Sign Language Certification Program). *Educational Sciences: Theory and Practice*, 16(4), (11891225).
 21. Piştav-Akmeşe, P. (2016). Türk İşaret Dili (TİD) Eğitimi ve Yüksek Öğretim Programlarında İşaret Dili Dersi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 17(3), Aralık, (341-361).
 22. Piştav-Akmeşe, P. & Acarlar, F. (2016). Using Narrative To Investigate Language Skills of Children Who Are Deaf and With Hard of Hearing. *Educational Research and Reviews*, 11(15), (1367-1381)
 23. Piştav-Akmeşe, P. ve Kayhan, N. (2017). İşaret Dili Dersine Katılan Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Türk İşaret Dili Eğitiminin İncelenmesi, *Turkish Online Journal of Qualitive Inquiry (TOJQI)*, Cilt:8, Sayı 1, Ocak,1-38.
 24. Rettberg, J. W. (2017). Hand signs for lip-syncing: The emergence of a gestural language on musical. ly as a video-based equivalent to emoji. *Social Media+ Society*, 3(4), 2056305117735751.
 25. Şenkal, Ö. A., & Özer, C. (2015). Hoarseness in school-aged children and effectiveness of voice therapy in international classification of functioning framework. *Journal of Voice*, 29(5), 618-623.
 26. Türk İşaret Dili Sisteminin Oluşturulması ve Uygulanmasına Yönelik Usul ve Esasların Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik. (2006) (<http://www.resmigazete.org/sayi/8365>), (Son Erişim Tarihi: 08.03.2024).
 27. Türk İşaret Dili Sözlüğü. (2012). Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara
 28. Yaralı, D. (2015). Öğretmen Adaylarının Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi [The Investigation Of The Prospective Teachers' Attitudes Towards The Individuals With Special Needs İn Terms Of Some Variables]. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 431-456. Doi: 10.17556/Jef.02712
 29. Yetişkinler için İşaret Dili Kılavuzu. (1995). TC Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Müdürlüğü, Ankara.

TÜRKİYE İÇİN DIŞ BORÇ STOK VERİSİNİN DURAĞANLIK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ: LİNEER VE LİNEER OLMAYAN YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTLERİ

INVESTIGATION OF STATIONARY PROPERTIES OF EXTERNAL DEBT STOCK DATA FOR TURKEY: LINEAR AND NONLINEAR UNIT ROOT TEST WITH STRUCTURAL BREAKS

Assoc. Prof. Dr. Can YARDIMCI

Afyon Kocatepe Üniversitesi

ORCID NO: 0000-0002-2317-2249

Özet

İktisadi serilerin istatistiksel olarak incelenmesi, onların sürdürülebilirlikleri hakkında bazı bilgiler sağlar. Bu bilgilerin kullanılması ile ekonomistler seçilen bazı göstergeler hakkında ekonomik çıkarımlarda bulunabilirler. Bundan dolayı, bu analiz ekonomik araştırmalar için çok önemlidir. Dış borç ekonomi için önemli bir göstergedir. Eğer dış borç sürdürülemez ise, borç krizi ortaya çıkacaktır. Bu çalışma, dış borç stoku verilerinin istatistiksel özelliklerini serinin sürdürülebilirliğini belirlemek için araştırmaktadır. Bu amaçla, bu çalışmada birim kök testleri kullanılmıştır. İlk aşamada Lee ve Strazicich (2003) tarafından önerilen iki yapısal kırılmalı birim kök testi ve ikinci aşamada Aydın (2019) tarafından önerilen doğrusal olmayan ve yapısal kırılmalı birim kök testi dış borç stoku serisinin sürdürülebilirliğini incelemek için uygulanmıştır. Bu iki birim kök testi serilerin yapısal kırılmalarını, doğrusallığını ve frekansını tespit etmek için seçilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisi için dış borç stoku verilerinin durağanlık özellikleri 1990:Q1 ile 2023:Q4 arasındaki dönem için incelenmiştir. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar, dış borç stokunun analiz dönemi boyunca sürdürülebilir olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Borç Stoku, Lineer Olmayan Birim Kök Testi, Lineer Olmayan ve Kırılmalara İzin Veren Wavelet Birim Kök Testi.

Abstract

A statistical investigation of the economic series provides some information about sustainability of it. Using this information, economists can use to make economic inference about some of the selected indicators. Therefore, this analysis is very important for economic researches. External debt is an important indicator for the economy. If external debt is unsustainable, debt crisis will arise from it. This study investigates the statistical properties of external debt stock data in order to determine its sustainability. Aim to this, in this paper, unit root tests are used. First step applies unit root test with two structural breaks proposed by Lee and Strazicich (2003) and second applies unit root test with non-linear and structural breaks proposed by Aydın (2019) to examine the sustainability of external debt stock series. These two unit root tests are chosen to detect structural breaks, linearity and frequency of the series. In this study, the stationarity properties of the external debt stock data for the Turkish economy have been examined over the period between 1990:Q1 and 2023:Q4. Obtained result of unit root tests show that external debt stock is sustainable over the analysis period.

Keywords: External Debt Stock, Nonlinear unit root test, Nonlinear Wavelet Unit Root Test with Structural Breaks.

Giriş

Ülkelerin sahip olduğu dış borçlar, ekonomik açıdan önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış borcun büyüklüğü yanında sürdürülebilir olup olmaması ekonomilerin potansiyel bir borç krizi ile yüzleşmesi noktasında araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Literatürde dış borç nedenli ekonomik krizler sıkça tartışılan bir konudur. Dış borca dayalı borç krizleri de bu anlamda ekonomistlerin yanında politika yapıcılarında önemsedığı bir konudur.

Ülke ekonomilerinin birçoğu ödemeler dengesi anlamında sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle cari işlemler açığı ve bunun finansmanı noktasında dış borçlanma sorunu ülke ekonomilerinin takip ettiği önemli bir başlıktır. Teorik olarak, dış borcun sürdürülebilirliği, uzun dönemde bir ülkenin dış dünya ile olan ilişkilerinden doğan yükümlülüklerini makroekonomik dengelerde bozulmaya neden olmayacak biçimde ödeme gücüne sahip olması olarak tanımlanabilir. Yani bir ülke, dış borçlarının geri ödenme sürecinde, döviz kuru, faiz gibi değişkenlerin denge değerlerinde çok fazla değişime neden olmadan borçlarını geri ödeyebiliyorsa bu durum dış borcun sürdürülebilir olduğunu gösterir (Nasir ve Noman, 2012:673).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisine ilişkin olarak dış borç stokunun sürdürülebilir olup olmadığının araştırılmasıdır. Sürdürülebilirlik araştırmalarında kullanılan yöntemin temel güdüsünü serinin istatistiksel özelliklerinin tespit edilmesi oluşturmaktadır. Ekonomik veriler, istatistiki açıdan oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı detaylı ve doğru bir şekilde analiz edilmeleri önemlidir. Ekonomik verilerin frekans özellikleri, yapısal kırılma içerip içermedikleri ve lineer olup olmadıkları dikkate alınmalıdır aksi halde yanıltıcı sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bu amaçla, bu çalışmada lineer formda yapısal kırılmaları içsel olarak dikkate alan Lee ve Strazicich (2003) birim kök testi ile Aydın (2019) tarafından önerilen doğrusal olmayan ve yapısal kırılmaları dikkate alan wavelet tipi birim kök testinden yararlanılacaktır. Çalışmanın izleyen bölümlerinde, öncelikle literatür akabinde analizde kullanılacak yöntem tanıtılacaktır. Ardından, tahmin edilen model sonucu elde edilen bulgular tablo halinde sunularak tartışılacaktır. Çalışma, sonuç bölümü ile tamamlanacaktır.

Literatür

Literatürde bir değişkenin sürdürülebilirlik araştırmaları genelde birim kök testleri yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Ampirik çalışmalarda, bir değişkenin ortaya çıkan şoklar neticesinde ortalamadan ne kadar ve ne süre ile saptığı bununla birlikte ortalamaya geri dönme eğiliminde olup olmadığı, o değişkenin durağanlık özellikleri yani sürdürülebilirlik koşulları birim kök sınamalarıyla araştırılmaktadır. Dış borçların sürdürülebilirliğine ilişkin çalışmalarda da birim kök test yöntemleri kullanılmaktadır. Literatürde Türkiye ekonomisi için dış borçların sürdürülebilirliği konusu ise tartışmalıdır.

Yılancı ve Özcan (2008), 1990 -2007 arası dönem için Türkiye ekonomisinin dış borcunun sürdürülebilirliğini lineer olmayan birim kök test yardımıyla araştırmışlardır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, analiz dönemi için Türkiye ekonomisinin dış borcunun sürdürülebilir olmadığı yönündedir. Yalçınkaya (2019), Türkiye ekonomisinin dış borç yükünün sürdürülebilir olup olmadığını yıllık olarak elde edilen verilerle 1970-2018 dönemi için doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleriyle araştırmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuca göre, Türkiye ekonomisinin analiz edilen 1970-2018 dönemi için dış borçlarının sürdürülemez olduğu görülmüştür.

Azgün (2005), 1981-2004 arası dönemde Türkiye ekonomisinin dış borcunun sürdürülebilir olup olmadığını yıllık veri seti kullanarak geleneksel birim kök testleri ile araştırmıştır. Çalışmanın bulguları, Türkiye ekonomisinin analiz döneminde dış borcunun sürdürülebilir olduğunu göstermektedir. Yenisu (2020), 1990-2016 yıllık dönemini kapsayan veri setini kullanarak Türkiye ekonomisinin dış borçlarının sürdürülebilir olup olmadığı araştırmıştır. Çalışma da ulaşılan sonuç, Türkiye ekonomisinin dış borçlarının sürdürülebilir olduğu bununla birlikte dış borç yönetiminde tedbirli davranılması ve uluslararası standart oranlarda kalınması gerektiğini göstermektedir. Gümüş (2022), 1991-2020 yıllık dönemi için Türkiye ekonomisi için dış borçların sürdürülebilir olup olmadığı geleneksel birim kök testleri ile araştırmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisi için analiz edilen dönemde dış borçlarının sürdürülebilir olduğu göstermektedir.

Yöntem

Geleneksel birim kök testleri, lineer yapıda tasarlanmış prosedürlerdir. Yapısal kırılma, lineer olmama ve verinin frekans sıklığı gibi istatistiki bazı durumları dikkate almamaktadır. Ancak ekonomik serilerin lineer olmayan yapıda olmaları, yapısal kırılma içermeleri ve farklı frekans özellikler gösterdikleri bir gerçektir. Bu nedenle, istatistiksel olarak güvenilir ve güçlü sonuçların elde edilmesi için ekonomik analizler yapılırken özellikle yapısal kırılma ve lineer olmama durumları dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada yapısal kırılma ve lineer olmama durumlarını dikkate alan birim kök test sınamaları kullanılacaktır. Bu amaçla, yapısal kırılmayı göz önünde bulunduran lineer bir birim kök test prosedürü olan Lee-Strazicich (2003) ve Wavelet temelli, yapısal kırılmayı ve lineer olmama durumunu dikkate alan Aydın (2019) tarafından önerilen birim kök test prosedürü tercih edilmiştir. Lee-Strazicich (2003), birim kök testi lineer formda geliştirilmiş ve iki kırılmaya kadar izin veren bir birim kök test prosedürüdür. Bu birim kök testinde, yapısal kırılmalar içsel olarak belirlenmektedir:

$$\Delta y_t = \delta' \Delta Z_t + \alpha \tilde{S}_{t-1} + u_t$$

$$\tilde{S} = y_t - \tilde{\psi}_x - Z_t \tilde{\delta} \quad t=2, \dots, T$$

$$\tilde{\delta} = \Delta y_t \text{ ve } \Delta Z_t \text{ regresyonunun katsayıları}$$

$$\textbf{Model A} \rightarrow Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}]' \quad \text{ve} \quad \textbf{Model C} \rightarrow Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]'$$

$$D_{jt} = 1 \quad \text{eğer } t \geq T_{Bj} + 1 \quad j=1, 2 \text{ ve } 0 \quad DT_{jt} = t - T_{Bj} \quad \text{eğer } t \geq T_{Bj} + 1 \quad j=1, 2 \text{ ve } 0$$

Lee-Strazicich iki kırılmalı lineer birim kök sınaması, sabitle kırılmalara müsaade eden Model A ve bunun yanında sabitle birlikte trendde de kırılmalara izin veren Model C şeklinde iki test denklemi bağlamında ele alınmıştır. T_{Bj} , simgesi ile analiz edilen serideki kırılma noktaları ifade edilmektedir. Lee-Strazicich birim kök test prosedürü hem sıfır hipotezinde hem de karşıt hipotezinde yapısal değişim olarak tanımlanan kırılmalara izin veren bir formda geliştirilmiştir. Bu amaçla uyumlu olarak, bu testin sıfır hipotezi serinin yapısal kırılmaların varlığında birim kök içerdiği yani durağan olmadığı yönündedir (Lee ve Strazicich, 2003:1083).

Ekonomik analizi yapılan zaman serisi veri setlerinde sadece yapısal kırılma değil bunun yanında lineer olmama durumlarının da mevcut olduğu sıklıkla karşılaşılan bir husustur. Bu nedenle, literatürde son dönemde lineer olmama durumlarını dikkate alan testler geliştirilmektedir. Bunlardan biri, Aydın (2019) tarafından önerilen birim kök test prosedürüdür. Bu test prosedürü, wavelet temelli, yapısal kırılma ve lineer olmama özelliğini dikkate alan bir birim kök testidir (WKSS) ve bu testin denklemi:

$$\Delta V_{1,t} = \sum_{j=1}^p \rho_j \Delta V_{1,t-j} + \delta V_{1,t-1}^3 + \varepsilon_t$$

$$\text{Test İstatistiği} \rightarrow \text{WKSS} = \hat{\delta}/\text{s.e.}(\hat{\delta})$$

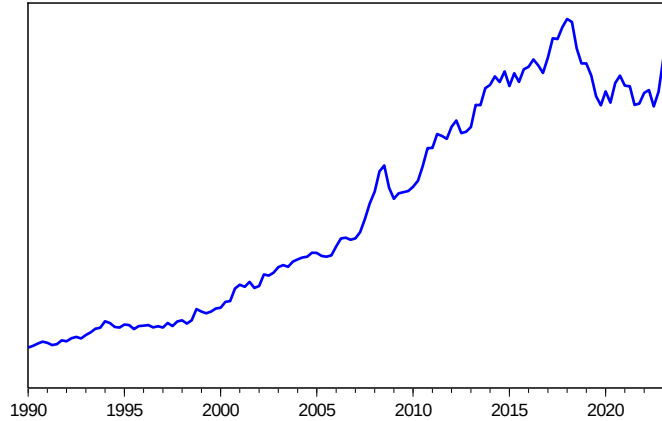
Denklemden, $V_{1,t}$ ile gösterilen değişken ise ölçek katsayısıdır. Aslında burada önerilen birim kök test denklemi, KSS lineer olmayan birim kök testinin wavelet dönüşümüdür ve bu dönüşüm lineer olmayan birim kök testinin asimptotik dağılımını değiştirmemektedir. Yapısal kırılmaları göz önünde bulunduracak wavelet yöntemi geliştirmek için en kullanışlı metot Fourier açılımıdır (Yazgan ve Özkan, 2015:27). KSS lineer olmayan birim kök prosedürünün wavelet dönüşümü olan WKSS testi Fourier açılımı kullanılarak Fourier WKSS testi türetilmiştir ve ulaşılan Fourier WKSS (FWKSS) test denklemi ise şu şekildedir:

$$\Delta V_{1,t} = \sum_{j=1}^p \rho_j \Delta V_{1,t-j} + \delta V_{1,t-1}^3 + \beta \sin(2\pi kt/T) + \varepsilon_t$$

k simgesi ile frekans sayısı ifade edilmiştir. Model, $1 \leq k \leq 5$ sınırları olmak üzere tahmin yapmaya elverişli olarak tasarlanmıştır. Optimal modelin seçimi için hata kareleri toplamına bakılır ve bu değerin en küçük bulunduğu model optimal model olarak tercih edilir. Yapılan tahmin neticesinde Fourier fonksiyonlu WKSS (FWKSS) test sonuçları istatistiki olarak anlamlı bulunamaz ise WKSS test sonuçlarının kullanılması önerilmiştir. Örneklem büyüklüğüne ilişkin optimalite tespiti için Monte-Carlo simülasyonlarından yararlanılmıştır. Bu simülasyon sonuçlarına göre özellikle küçük örneklemelerde, lineer olmayan ve yapısal kırılma içeren süreçlerde FWKSS testinin WKSS testine göre daha üstün olduğu gözlenmiştir. Bu testlerin sıfır hipotezi serinin durağan olmadığı yani birim kökün varlığı yönündedir. Tüm bu özelliklerinden dolayı, FWKSS ve WKSS testi lineer olmayan ve yapısal kırılmayı göz önünde bulunduran ilk wavelet temelli prosedür olarak literatürde yerini almıştır (Aydın, 2019:4-7).

Analiz Bulguları

Türkiye ekonomisi için dış borç stoku verilerinin istatistiksel özelliklerini araştırarak, serinin sürdürülebilirliğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, kullanılacak veri seti Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası veri dağıtım sisteminden (EVDS) edinilmiştir. Analiz edilecek veri seti Türkiye'nin dış borç stoku verileri olup, 1990:Q1 ile 2023:Q4 arasındaki dönemi kapsayan çeyreklik frekanstaki seridir. Analizleri gerçekleştirmek için E-Views 10 ve Gauss 16 programlarından yararlanılacaktır. Öncelikle analize konu serinin görsel grafiği aşağıda sunulmuştur. Grafik incelendiğinde serinin açık bir trend içerdiği, yapısal kırılma ve lineer olmayan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Analize konu dış borç stok verisinin düzey değeri eds olarak simgelenmiştir. eds serisi için ilk olarak düzey değeri kullanılarak analiz yapılacaktır. Öncelikle Lee- Strazicich (2003) iki

kırılmalı lineer birim kök testi ardından Wavelet temelli, yapısal kırılmayı ve lineer olmama durumunu dikkate alan Aydın (2019) tarafından önerilen birim kök test prosedürü uygulanmış ve elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

	Lee-Strazicich (2003)	
	Sabitte	Sabit ve Trendde
eds	-2.08	-5.72 ^b
Kırılma Tarihi	(2007:3)	(2003:3)
	(2013:3)	(2018:1)
Not: Kırılma tarihleri () içerisinde sunulmuştur. Kritik değer karşılaştırması, Lee-Strazicich, (2003) çalışmalarında elde edilen kritik tablo değerleri kullanılarak yapılmıştır. ^a %1, ^b %5, ^c %10; boş hipotezin reddedildiğini gösterir.		

Lineer formda ve yapısal anlamda iki kırılmaya kadar izin veren Lee- Strazicich test sonuçlarına bakıldığında; sadece sabit içeren modele göre elde edilen test istatistiği sıfır hipotezinin kabul edilmesi yönündedir. Bu sonuç, serinin yapısal kırılmalar varlığında durağan olmadığı yani birim kök içerdiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu model sadece sabit içeren durumu dikkate almakta fakat analize konu seri hem sabit hem de trend içermekte olduğundan burada hem sabit hem de trend içeren model sonuçlarının dikkate alınması daha anlamlı ve güvenilir olacaktır. Bu saikle, hem sabit hem trendde kırılmayı içeren modelin tahmininden elde edilen test istatistiği sonucuna göre analize konu seri %5 güven düzeyinde durağandır. Yani bu sonuca göre sıfır hipotezinin reddedilmesi gerektiği ve serinin yapısal kırılmaların varlığında durağan olduğu bir başka deyişle birim kök içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ele alınan serinin hem sabit hem de trend içerdiği göz önüne alındığında %5 güven aralığında serinin lineer ve yapısal kırılma altında durağan olduğu sonucuna ulaşıldığını söyleyebiliriz.

Trendden Arındırılmış						
	FWKSS Test İst.	T test ist. $t(\hat{k})$	Frekans (k)	Gecikme (p)	WKSS Test ist.	Gecikme (p)
eds	-2.80 ^a	-1.77 ^c	2	0	-2.15 ^b	0
Not: FWKSS test istatistiği için kritik değerler -2.64, -2.03 ve -1.73'tür. Aynı testin T test $t(\hat{k})$ istatistiği için kritik değerler -2.69, -1.93 ve -1.50'dir. WKSS testi için kritik değerler sırasıyla -2.40, -1.89 ve -1.63 dür. Kritik değerler karşılaştırması, Aydın (2019) çalışmasında elde edilen kritik tablo değerleri kullanılarak yapılmıştır. ^a %1, ^b %5, ^c %10; boş hipotezin reddedildiğini gösterir.						

Wavelet temelli, yapısal kırılmayı ve lineer olmama durumunu dikkate alan birim kök sınaması için Aydın (2019) tarafından önerilen prosedürlerden, veri setimizle uyumlu olan trendden arındırılmış model tahmin edilmiştir. Analize konu seri için FWKSS testine göre; FWKSS test istatistiği %1 seviyesinde, T test istatistiği ise %10 seviyesinde anlamlıdır. Elde edilen test istatistiklerinin tablo değeri ile karşılaştırılması sonucu sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bunun anlamı, serinin durağan olduğu yani birim kök içermediği yönündedir. Bununla birlikte analiz

sonucu elde edilen WKSS test istatistiği değeri için de %5 seviyesinde boş hipotez reddedilmekte ve serinin durağan olduğu yani birim kök içermediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Sonuç

Özellikle 1980 sonrası dönemde ekonomik entegrasyonun da etkisiyle beraber ekonomilerde ortaya çıkan şokların yayılan bir etkiye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ülke ekonomileri üzerinde etki yaratan bazı olay ve olgular ekonomik şoklar olarak anılmaktadır. Bunlar; savaşlar, enerji krizleri, salgın hastalıklar ve politik dengesizlikler gibi olay ve olgulardır. Ortaya çıkan bu şoklar birçok değişken üzerinde anlamlı etkiler yaratmaktadır. Araştırmacılar ise ortaya çıkan bu şokların etkilerinin ne kadar sürdüğü, kısa dönemli ve sönümlenen mi olduğu yoksa uzun dönemli ve kalıcı mı olduğu konusuna yoğunlaşmaktadır. Sürdürülebilirlik üzerine yapılan çalışmalarda da bu noktaya odaklanılmaktadır.

Yapılan analizler sonucunda, lineer formda yapısal kırılmaları dikkate alan ve bunun yanında frekansı, lineer olmamayı ve yapısal kırılmaları dikkate alan wavelet tipi birim kök test sonucu elde edilen bulgular sıfır hipotezinin reddedildiğini ve serinin durağan olduğunu göstermektedir. Her iki testin benzer sonuçlar ortaya koyuyor olması ile dış borç stok serinin istatistiksel olarak durağan olduğu ve sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, Türkiye ekonomisi dış borç edinebilmekte, bu borçları temerrüde düşmeden ödeyebilmekte ve bu durumu sürdürebilmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken; ekonomik ve politik stabilitenin sürdürülmesi, dış borçlanmanın GSYİH'ya oranının belirli bir düzeyde kalmasının sağlanması, dış borçların verimli ve üretim amaçlı kullanılması ve borçların vadelerinin uzun dönemli olması gibi hususlardır. Dış borcun bir ekonomik sorun olduğu gerçeği gözden uzak tutulmadan, bu konuda tedbirli davranılması gerektiği unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aydın, M. (2019). A new nonlinear wavelet-based unit root test with structural breaks. *MPRA Paper* No. 98693, 1-14.
- Azgün, S. (2005). Dış Borç Sürdürülebilirliği: Zamanlararası Bütçe Kısıtı Testleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 57-68.
- Gümüş, N. (2022). Türkiye'nin Dış Borçlarının Sürdürülebilirliği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 228-245.
- Lee, J. and Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of economics and statistics*, 85(4), 1082-1089.
- Nasir, A. and Noman, A. M. (2012). Sustainability of external debt: further evidence from non-linear framework. *International Review of Applied Economics*, 26(5), 673-685.
- Yalçınkaya, Ö. (2019). Türkiye ekonomisinde dış borçların sürdürülebilirliğinin analizi: Doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testlerinden kanıtlar (1970-2018). *Maliye Dergisi*, 176, 27-51.
- Yazgan, M. E. and Özkan, H. (2015). Detecting structural changes using wavelets. *Finance Research Letters*, 12, 23-37.
- Yenisu, E. (2020). Türkiye'de dış borçlar sürdürülebilir mi? ARIMA modeli. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 195-213.
- Yılcı, V. and Özcan, B. (2008). External debt sustainability of Turkey: A nonlinear approach. *International Research Journal of Finance and Economics*, 20(10), 91-99.

**DENEYİMLENEN ÜRÜN KALİTESİNİN MÜŞTERİ SADAKATİNE ETKİSİNİN
İNCELENMESİ: OTOMOBİL SEGMENTİ ÖRNEĞİ**
EXAMINING THE EFFECT OF EXPERIENCED PRODUCT QUALITY ON CUSTOMER
LOYALTY: THE CASE OF AUTOMOBILE SEGMENT

Prof. Dr. Mustafa KARA

T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme
Bölümü, Silivri/İstanbul
ORCID: 0009-0009-6301-151X

Ress.Assist. Cansu TUNAHAN

T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme
Bölümü, Beyoğlu/İstanbul
ORCID: 0000-0001-8953-9739

ÖZET

Hedeflenen müşteri grubunun firmaya yönelik sadakat beslemesi işletmeler için giderek artan bir öneme sahiptir. Günümüz rekabetçi iş piyasalarında ise müşteri sadakati yaratmak için kalite önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda; müşterinin kaliteye yönelik değerlendirmesi, işletmeye yönelik sadakat besleyebilmesi için temel bir unsur haline gelmiştir. Çalışma kapsamında, deneyimlenen ürün kalitesinin müşteri sadakatine etkisini otomotiv sektörü açısından ölçümlemek hedeflenmektedir. Araştırmanın evrenini Türkiye’de yer alan otomobil kullanıcıları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yargısal örnekleme yöntemi ile 600 katılımcıya ulaşılmak hedeflenmektedir. Çalışma kapsamında katılımcılara otomobil kullanımlarına yönelik deneyimlenen ürün kalitelerini ve otomobil segmentlerine yönelik müşteri sadakatlerini ölçümleyen sorulara ilaveten, kişisel bilgi formu soruları yöneltilenmiştir. Katılımcılardan elde edilecek yanıtlar SPSS 26 programı ile analiz edilmiş olup, analiz kapsamında frekans analizi, normallik sınaması, açıklayıcı faktör analizi ve yapılararası korelasyon analizi uygulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Deneyimlenen Ürün Kalitesi, Müşteri Sadakati, Otomotiv Sektörü

ABSTRACT

The loyalty of the targeted customer group towards the company is of increasing importance for businesses. In today's competitive business markets, quality has an important place in creating customer loyalty. In this context, the customer's evaluation of quality has become a fundamental element for the customer to be loyal to the business. Within the scope of the study, it is aimed to measure the effect of experienced product quality on customer loyalty in terms of the automotive sector. The population of the study consists of automobile users in Turkey. Within the scope of the research, it is aimed to reach 600 participants with judgmental sampling method. Within the scope of the study, personal information form questions will be asked to the participants in addition to the questions measuring the product quality experienced for automobile use and customer loyalty towards automobile segments. The responses to be obtained from the participants will be analyzed with the SPSS 26 program, and frequency analysis, normality test, exploratory factor analysis and inter-structure correlation analysis will be applied within the scope of the analysis.

Keywords: Experienced Product Quality, Customer Loyalty, Automotive Industry

GİRİŞ

Bir ürün ya da hizmetin ihtiyaçları karşılama becerisi olarak tanımlanan kalite kavramı, rekabet piyasalarının var olduğu günden itibaren işletmeler için son derece önemli bir yer tutmaktadır (Merter, 2006). Özellikle Toplam Kalite Yönetimi'nde teknik bir perspektiften ele alınan kalite kavramı, Ishikawa, Taylor, Shewhart, Taguchi ve Juran gibi kalite uzmanları tarafından işletmelerde verilen eğitimlerle işletmelerin yönetim ve pazarlama departmanlarında önemli bir stratejik güç olarak rol almasına neden olmuştur (Montgomery, 2013). Kavramın işletmelerde yer edinmesinin ardından uzunca bir dönem hizmet sektöründe yaygın kullanım alanı elde etmesi ise kalitenin “algılanan kalite” ifadesi ile kullanılmaya başlamasına yol açmıştır (Rayman, Burns ve Nelson, 2011). Bu bağlamda hizmet kalitesi, Grönroos Hizmet Kalitesi Modeli (Grönroos, 1984), SERVQUAL Ölçeği (Parasuraman vd., 1985) ve SERVPERF Ölçeği (Cronin ve Taylor, 1992) çalışmaları ile bilim dünyasında standart bir form haline gelmiştir. Ancak tüm bu gelişmeler, kalite kavramının mamul açısından gölgede kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle Das Guru ve Paulssen (2019) tarafından; performans, ek özellikler, estetik, malzemeler, güvenilirlik, dayanıklılık, servis kolaylığı ve kullanım kolaylığı boyutlarından oluşan standart bir kalite ölçeği geliştirilmiş ve ilgili ölçek mamullerin kalite seviyesini ölçümleyebilmek için sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Ölçek sayesinde mamule yönelik kalite değerlendirmelerinde eksikliğe yol açan unsurların tespit edilmesi, işletmelerin bu hususları geliştiren süreçler geliştirmelerine ve böylece eşsiz bir müşteri deneyimi sağlayarak müşteri sadakati yaratılmasında önemli bir unsur haline gelmesine imkan tanımıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Deneyimlenen Ürün Kalitesi

Görece küresel bir değeri ifade eden kalite kavramı, bir ürünün genel değerlendirme biçimi olarak görülmektedir (Gök, Ersoy ve Börühan, 2019, s. 481). Buradan hareketle, kalitenin ürüne ilişkin çeşitli nitelikler, özellikler ve karakteristiklerden oluştuğu söylenebilmektedir (Saroso ve Murthy, 2007, s. 32). Bu açıdan kalite, firma karlılığı ve rekabet üstünlüğü açısından stratejik bir gücü temsil etmektedir (Han ve Chouinard, 2014, s. 216).

Tüketicinin bir ürünün performans standardına ilişkin yargısı olarak nitelendirilen ürün kalitesi, günümüz rekabet koşullarında son derece önemlidir (Rayman, Burns ve Nelson, 2011, s. 68). Zira ürün kalitesi, ürün performansını iyileştirmek için ürün geliştirme süreçlerini yönlendirmekte ve müşteri deneyimini iyileştirmektedir (Brombacher, vd., 2012, s. 879). Bu anlamda, müşterinin deneyimine odaklanarak elde edilen kalite değerlendirmesi ise deneyimlenen ürün kalitesi olarak literatüre geçmiştir. Müşterinin deneyimini yansıtan deneyimlenen ürün kalitesi ile müşterinin işletmeyle etkileşime girdikten sonra elde ettiği görüşleri ele alınmakta ve kaliteyi bu görüşler ışığında iyileştirmek amaçlanmaktadır (Tunahan ve Kutlu, 2023, s. 186).

Müşteri Sadakati

Müşteri için ilişki ve bağlılık yoluyla deneyimler yaratan bir pazarlama aracı olan sadakat, müşterinin gelecekte de aynı işletmeyi tutarlı bir şekilde tercih etme arzusunu nitelendirmektedir (Van der Westhuizen, 2018, s. 174; Holmes, Pettijohn ve Mitra, 2020, s. 264). Müşteri sadakatini sürdürmek ve geliştirmek, özellikle rekabet piyasalarında ciddi ölçüde avantaj yaratmak için son derece kıymetlidir. Müşterilerin sadakat beslemesi ise işletmeye karşı güven ve duygusal bağ beslemesi ile ortaya çıkmaktadır (Kim, Lee ve Lee, 2007, s. 5).

Müşteri sadakati, müşterilerin ilgili işletmeden satın alma davranışlarını sürdürmesi ve hatta sıklaştırması, olumlu ağızdan ağıza pazarlama faaliyetlerine dahil olması, işletmeye yönelik değerlendirmelerini ileterek sürece dahil olması gibi birçok avantajı da beraberinde getirmektedir (Hur, Ahn ve Kim, 2011, s. 1205). Müşteri sadakatinin oluşmasında müşteri

deneyimi önemli bir yer tutmaktadır (Barnet ve Ferris, 2016, s. 53). Dolayısıyla deneyim odaklı bir kalite anlayışı, müşterinin sadakatini ve dolayısıyla firma karlılığını artırabilmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama Aracı

Araştırmanın çalışma grubunu 18 yaşından büyük, otomobil kullanan 600 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcılardan toplanan veriler yargısal örnekleme yöntemi ile online veri toplama aracı kullanılarak elde edilmiştir.

Ölçekte yer alan ifadelerden Deneyimlenen Ürün Kalitesi ölçeği, Das Guru ve Paulssen (2020) tarafından geliştirilen ve Tunahan ve Kutlu'nun (2023) Türkçe literatüre kazandırdığı çalışmadan, Müşteri Sadakati ölçeği ise Bashirov'un (2019) çalışmasından alınmıştır. Buna ilaveten, katılımcıların demografik özelliklerini ölçümleyen sorulara da yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılan analizler SPSS 26 programı ile sürdürülmüştür. Analiz kapsamında ilk olarak verilerin demografik dağılımını incelemek amacıyla frekans analizi yapılmıştır. Ardından, verilerin normallik sınavasını test etmek amacıyla Skewness-Kurtosis analizi yapılmıştır. Son olarak değişkenler arası ilişkiyi ölçümlemek amacıyla yapılararası korelasyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Demografik Bulgular

Çalışma sonuçlarına göre, yaşları 18 ile 63 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 28,59'dur. Katılımcıların %59,7'si kadın, %40,3'ü ise erkeklerden oluşmaktadır. Gelir durumu incelendiğinde; katılımcıların %14,8'i 51.007 ve üzeri, %39,3'ü ise 34.005-51.006 arası gelir seviyesine sahiptir. Eğitim durumuna göre bakıldığında en yüksek katılım %54,3 ile lisans mezunlarındayken, en az katılım ise %0,7 ile önlisans mezunlarındadır. Son olarak medeni durum incelendiğinde katılımcıların %63,2'si evli iken, %36,8'i bekarıdır.

Ölçeğe İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan 39 adet ifadeden oluşan ölçüm aracının geçerlilik ve güvenilirliğini test etmek amacıyla ölçek boyutlarının Cronbach Alpha değerleri incelenmiştir. İlgili analiz sonuçları Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1. Ölçek Boyutlarına İlişkin Bulgular

Faktörler	Cronbach α
Estetik	0,741
Dayanıklılık	0,734
Kullanım Kolaylığı	0,740
Ek Özellikler	0,724
Malzemeler	0,731
Performans	0,726
Güvenilirlik	0,867
Servis Kolaylığı	0,748
Müşteri Sadakati	0,761

Ayrışma Geçerliliği ve Yapılararası Korelasyon Analizi

Boyutlara yönelik ayrışma geçerliliği ve yapılararası korelasyon sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Yapıların ortalama açıklanan varyans değerlerinin kareköklerinin yapılararası ikili korelasyon değerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, ölçeklerin ayırma geçerliliğinin yeterli olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 2. Ayrışma Geçerliliği ve Yapılararası Korelasyon

	Est	Day	Kull	Özel	Malz	Perfor.	Güven	Serv	Sadakat
Est	1								
Day	0,44	1							
Kull	0,55	0,64	1						
Özel	0,61	0,55	0,61	1					
Malz	0,48	0,69	0,55	0,57	1				
Perfor	0,56	0,71	0,71	0,68	0,68	1			
Güven	-0,23	-0,32	-0,30	-0,21	-0,29	-0,36	1		
Serv	0,42	0,43	0,45	0,47	0,44	0,49	-0,13	1	
Sadakat	0,47	0,52	0,45	0,56	0,57	0,58	-0,23	0,38	1

Çoklu Karşılaştırma Sonuçları

Elde edilen markalar arası anlamlılığın hangi gruplar arasında gerçekleştiğini tespit etmek amacıyla post-hoc çoklu karşılaştırma analizi uygulanmıştır. ANOVA sonrası uygun post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğini seçmek üzere Dunnett T3 çoklu karşılaştırma tekniği kullanılmıştır. Uygulanan çoklu karşılaştırma analizinde anlamlı olan sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir. Raporlama aşamasında segmentleri temsilen harfler kullanılmıştır.

Tablo 3. Çoklu Karşılaştırma Sonuçları

Değişkenler	Gruplar (i)	Gruplar (j)	$x_i - x_j$
Estetik	E	A	-4,62*
	G	A	-3,46*
	J	A	-3,24*
	A	E	4,62*
		G	3,46*
		J	3,24*
		D1	3,55*
		B	4,23*
		C1	3,34*
		M1	4,87*
		F	4,81*
		Diğer	4,28*
	D1	A	-3,55*
	B	A	-4,23*
	C1	A	-3,34*
	M1	A	-4,87*
		M2	-4,59*
		S	-4,42*
	F	A	-4,81*
	M2	M1	4,59*
	S	M1	4,42*
	Diğer	A	-4,28*
Dayanıklılık	E	A	-3,17*
		C1	-4,97*
	J	A	-2,44*

Kullanım Kolaylığı	A	E	3,17*
		J	2,44*
		F	3,56*
	F	A	-3,56*
		C1	-5,37*
	C1	E	4,97*
		F	5,37*
	E	C2	-2,54*
		C1	-4,31*
	C2	E	2,54*
Ek Özellikler		F	2,87*
	F	C2	-2,87*
		C1	-4,64*
	C1	E	4,31*
		F	4,64*
	E	A	-5,20*
		S	-5,80*
	G	A	-4,02*
	J	A	-3,26*
	A	E	5,20*
Malzemeler		G	4,02*
		J	3,26*
		D1	3,22*
		B	4,23*
		C1	2,91*
		M1	4,53*
		F	5,04*
		Diğer	3,43*
	D1	A	-3,22*
	B	A	-4,23*
		S	-4,83*
	B	A	-2,91*
	M1	A	-4,53*
		S	-5,13*
	F	A	-5,04*
		S	-5,63*
	S	E	5,80*
		B	4,83*
		M1	5,13*
		F	5,63*
	Diğer	A	-3,43*
	E	A	-3,05*
	J	A	-3,01*
	A	E	3,05*
		J	3,01*
		D1	2,56*

Performans	D1	M1	3,10*
		F	3,24*
		A	-2,56*
	M1	A	-3,10*
	F	A	-3,24*
	E	A	-3,08*
		C1	-4,45*
	J	A	-2,18*
	A	E	3,08*
		J	2,18*
		M1	3,18*
		F	3,35*
		Diğer	2,54*
	M1	A	-3,18*
	F	C1	-4,55*
		A	-3,35*
	C1	C1	-4,72*
		E	4,45*
		M1	4,55*
Güvenilirlik	Diğer	F	4,72*
		A	-2,54*
	E	C1	-6,37*
	M1	C1	-6,40*
	C1	E	6,37*
		M1	6,40*
	E	A	-4,77*
	G	A	-3,25*
	J	A	-3,42*
Servis Kolaylığı	A	E	4,77*
		G	3,25*
		J	3,42*
		D1	3,16*
		B	4,18*
		C1	2,81*
		M1	4,16*
		F	3,88*
		Diğer	4,52*
	D1	A	-3,16*
	B	A	-4,18*
	C1	A	-2,81*
	M1	A	-4,16*
	F	A	-3,88*
	Diğer	A	-4,52*
Müşteri Sadakati	E	A	-12,77*
		C1	-5,54*

	C2	-6,06*
G	A	-10,04*
J	A	-8,12*
	M1	5,71*
A	E	12,71*
	G	10,04*
	J	8,12*
	D1	7,68*
	B	7,79*
	C1	7,22*
	M1	13,84*
	F	8,75*
	C2	6,70*
	Diğer	9,61*
D1	A	-7,68*
	M1	6,15*
B	A	-7,79*
	M1	6,04*
C1	E	5,54*
	A	-7,22*
	M1	6,61*
M1	J	-5,71*
	A	-13,84*
	D1	-6,15*
	B	-6,04*
	C1	-6,61*
	C2	-7,14*
F	A	-8,75*
C2	E	6,06*
	A	-6,70*
	M1	7,14*
Diğer	A	-9,61*

Ölçek boyutlarının segmentlere göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek amacıyla uygulanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ardından uygulanan Post-Hoc testi sonuçları yukarıdaki gibidir. Analiz sonuçları incelendiğinde, A segment otomobillerin estetik açıdan E, G, J, D1, B, C1, M1, F ve Diğer seçeneğinde yer alan otomobil segmentleri ile; M2 ve S ile M1 segmentleri arasında anlamlı bir farklılığın mevcut olduğu görülmektedir. Dayanıklılık boyutu açısından A ile E, J ve F; C1 ile E ve F segmentleri arasında anlamlı bir farklılığın mevcut olduğu görülmektedir. Kullanım kolaylığı açısından, C2 ve C1 ile E ve F; A ile E, G, J, D1, B, C1, M1, F ve Diğer seçenekli segmentler arasında; S ile E, B, M1 ve F segmentleri arasında anlamlı bir farklılaşma mevcuttur. Malzemeler açısından, A ile E, J, D1, M1 ve F segmentleri arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Performans boyutu açısından, yine A ile E, G, J, M1, F ve Diğer seçenekli segmenler arasında; C1 segmenti ile E, G, M1 ve F segmentleri arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Güvenilirlik boyutu açısından, C1 ile E ve M1 segmentleri arasında; Servis kolaylığı açısından, A ile E, G, J, D1, B, C1, M1, F ve Diğer seçenekli segmentler arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Son olarak segmentler, müşteri sadakati açısından karşılaştırıldığında ise J ile M1 arasında; A ile E, G, J, D1, B, C1,

M1, F, C2 ve Diğer seçenekli segmentler arasında; C1 ve C2 ile E ve M1 arasında anlamlı bir farklılık mevcuttur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma kapsamında deneyimlenen ürün kalitesinin müşteri sadakatini ne düzeyde etkilediğini ölçümlemek amacıyla otomobil segmentlerine yönelik bir araştırma sürdürülmüştür. Bu bağlamda, kolayda örnekleme yöntemi ile 18 yaş üstü 600 katılımcıdan veri toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak Deneyimlenen Ürün Kalitesi ölçeği, Das Guru ve Paulssen (2020) tarafından geliştirilen ve Tunahan ve Kutlu (2023) tarafından Türkçe literatüre kazandırılan çalışmadan, Müşteri Sadakati ölçeği ise Bashirov'un (2019) çalışmasından alınmıştır. Buna ilaveten, katılımcıların demografik özelliklerini ölçümleyen sorulara da yer verilmiştir. Araştırma analizinde ise SPSS 26 programından yararlanılmıştır.

Araştırmada öncelikle ölçeğin iç tutarlılık katsayısını hesaplamak için Cronbach Alfa katsayısı incelenmiş ve ölçekte yer alan faktörlerin tamamının oldukça güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ardından ölçeğin ayrışma geçerliliği ve yapılararası korelasyonu ölçümlenmiş ve ölçeklerin ayırma geçerliliğinin yeterli olduğu görülmüştür. Son olarak, otomobiller arası çoklu karşılaştırma yapabilmek amacıyla ANOVA analizi yapılarak ölçek boyutları ile segmentler arasındaki ilişki ölçümlenmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, CEPQ ölçeğinin tüm boyutları ve müşteri sadakati boyutları için segmentler arası bir farklılıklar mevcuttur. ANOVA sonuçları incelendiğinde, özellikle A segment otomobillerin estetik, dayanıklılık, ek özellikler, malzemeler, performans, servis kolaylığı ve müşteri sadakati açısından orta segmentten olumlu yönde farklılaştığı görülmektedir. M2 ve S ile M1 segmentleri arasında estetik boyutu açısından anlamlı bir farklılık mevcuttur. Dayanıklılık açısından C1 ile E ve F arasında; kullanım kolaylığı açısından C2 ile E ve F arasında; ek özellikler açısından S ile E, B, M1 ve F arasında; performans açısından C1 ile E, M1 ve F arasında; güvenilirlik açısından C1 ile E ve M1 arasında; müşteri sadakati açısından J, D1, B, C1 ve C2 ile M1; C1 ile M1 arasında ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma kısıtları arasında ise verilerin kesitsel ve çevrimiçi olarak toplanması, nicel analiz tekniklerinin kullanılması sayılabilir. Gelecek çalışmalarda yüz yüze olarak verilerin toplanması, nitel araştırma tekniklerinin de kullanılması daha farklı sonuçların elde edilmesine imkân sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Barnet, K., & Ferris, S. P. (2016). Brand loyalty and online brand communities: is brand loyalty being strengthened through social media?. *International Journal of Online Marketing (IJOM)*, 6(3), 50-61.
- Bashirov, I. (2019). Müşteri Deneyimi Yönetiminin Müşteri Memnuniyeti ve Marka Sadakatine Etkisi ve Bir Uygulama. *T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Brombacher, A., Hopma, E., Ittoo, A., Lu, Y., Luyk, I., Maruster, L., ... & Wortmann, H. (2012). Improving product quality and reliability with customer experience data. *Quality and Reliability Engineering International*, 28(8), 873-886.
- Cronin Jr, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. *Journal of marketing*, 56(3), 55-68.
- Das Guru, R. R., & Paulssen, M. (2020). Customers' experienced product quality: scale development and validation. *European Journal of Marketing*, 54(4), 645-670.
- Gök, O., Ersoy, P., & Börühan, G. (2019). The effect of user manual quality on customer satisfaction: the mediating effect of perceived product quality. *Journal of Product & Brand Management*, 28(4), 475-488.
- Grönroos, C. (1984). A service quality model and its marketing implications. *European Journal of marketing*, 18(4), 36-44.
- Han, B., & Chouinard, H. H. (2014). Product quality, advertising intensity and market size. *Economics letters*, 124(2), 215-218.
- Holmes, G. R., Pettijohn, C. E., & Mitra, S. (2020). Dealer loyalty and brand loyalty: United or divided?. *Journal of Marketing Channels*, 26(4), 263-275.
- Hur, W. M., Ahn, K. H., & Kim, M. (2011). Building brand loyalty through managing brand community commitment. *Management Decision*, 49(7), 1194-1213.
- Kim, W. G., Lee, S., & Lee, H. Y. (2007). Co-branding and brand loyalty. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 8(2), 1-23.
- Merter, M. E. (2006). *Toplam kalite yönetimi*. Atlas Yayın Dağıtım.
- Montgomery, Douglas (2013). *Statistical Quality Control*. John Wiley & Sons, Inc.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of marketing*, 49(4), 41-50.
- Rayman, D., Burns, D. J., & Nelson, C. N. (2011). Apparel product quality: its nature and measurement. *Journal of Global Academy of Marketing*, 21(1), 66-75.
- Saroso, D. S., & Murthy, D. N. P. (2007). Product quality improvement. *International journal of technology management*, 37(1-2), 29-49.
- Tunahan, C., & Kutlu, M. B. (2023). Experienced Product Quality and Brand Loyalty: Mediating Role of Customer Satisfaction. *Ege Academic Review*, 23(2), 185-202.
- Van der Westhuizen, L. M. (2018). Brand loyalty: exploring self-brand connection and brand experience. *Journal of Product & Brand Management*, 27(2), 172-184.

CAM TAVANI KIRMAK: SEÇİM SÜRECİNCE KADIN ADAYLARIN MÜCADELESİ **BREAK THE GLASS CEILING: THE STRUGLE OF FEMALE CANDIDATES DURING** **THE ELECTION PROCESS**

Emel ÖZKAN

Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Bağımsız Araştırmacı, Yüksek Lisans, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3844-2624

Fatih ERGİN

Independent Researcher
ORCID: 0009-0003-3844-2624

Özet

Çalışmanın amacı kadın ve siyaset olgusu perspektifinde yerel seçim sürecinde kadın adayların yaşadığı dezavantaj ve olumsuz durumları ele almaktır. Bu doğrultuda ilk olarak kadın ve siyaset ilişkisinin üzerinde durulmuştur. Kadın, son dönemlerin gözde sosyal bilim konularından birisi olmakla kalmamış siyaset biliminde de yerini almıştır. Toplumsal alanda yapı taşı olarak kadın önemli bir konumu oluşturur. Siyaset ise topluma yön veren bir kurumdur. Genel olarak bakıldığında siyasetin eril bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında insan hakları, demokrasi ve eşitlik kavramlarının genel olarak erkekler tarafından elde edildiği görülmüştür. Hem yerel olarak hem de küresel boyutta kadınlar siyasal yaşamda eşit haklara sahip olabilme mücadelesi vermiştir. Nitekim kadın ve siyaset arasında bir ilişki vardır. Son dönemlerde bu doğrultuda kadınlar siyasi alanda var olmalı mı olmamalı mı? Veya kadınların siyasi alana katkısı nasıl olur gibi konular ele alınmıştır. Bu süreci takip eden döneme bakıldığında da kadının siyasi alanda varlığını engelleyen nedenler belirgin şekilde kendini göstermiştir. Kadın adaylar seçim sürecinde bir takım zorluklar ve dezavantaj ile karşı karşıya gelmektedir. Her ne kadar yerel seçimlerde kadınlar yer alsada, aday gösterilme ve seçimlere katılmada erkek adaylar kadar şanslı olmamışlardır. Kadın ve siyaset ilişkisini ortaya koymak bu kapsamda kadın adayların seçim sürecindeki durumlarını belirleyebilmek için çalışmada literatür tarama yönteminden faydalanılmıştır. Literatür taraması araştırma konusunun haritasının çıkarılması sürecidir. Bu konu daha önce çalışılmış mı? Kimler çalışmış? Konu hangi açıdan ve nasıl bir yöntem ile incelenmiş? Sorularından hareketle kadın adayların yerel seçim sürecinde yaşadığı durumlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak seçim sürecinde kadın adayların bir takım olumsuz durumlara maruz kaldığı ve kadın adayların seçim sürecinde bunları sıklıkla yaşadığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Siyaset, Seçim, Yerel Seçim, Demokrasi, Eşitlik

Abstract

The aim of the study is to address the disadvantages and negative situations experienced by female candidates during the local election process from the perspective of the phenomenon of women in politics. In this context, the relationship between women and politics has been initially emphasized. Women have not only become a popular topic in recent years in the field of social sciences but have also found their place in political science. As a cornerstone in the social sphere, women hold a significant position. Politics, on the other hand, is an institution that guides society. Generally speaking, it can be said that politics carries a masculine quality. Looking at the historical process, it can be observed that concepts such as human rights, democracy, and equality have generally been achieved by men. Both locally and globally, women have struggled to attain equal rights in political life. The relationship between women and politics indeed exists. In recent times, the debate revolves around whether women should or should not have a presence in the political arena. Or, issues such as how women contribute to the political arena have been discussed. Looking at the subsequent period following this process, the reasons that hinder women's presence in the political sphere have become apparent. Female candidates face certain difficulties and disadvantages during the election process. Despite the participation of women in local elections, they have not been as fortunate as male candidates in terms of nomination and participation in elections. To elucidate the relationship between women and politics and to determine the situations of female candidates during the election process, the study utilized the literature review method. Literature review is the process of mapping out the research topic. Has this topic been previously studied? By whom? From what perspective and through what method has the subject been examined? Based on these questions, an attempt has been made to elucidate the situations experienced by female candidates during the local election process. As a result, it is possible to say that female candidates are subjected to certain negative situations during the election process, and female candidates frequently experience these during the election process.

Keywords: Woman, Politics, Election, Local Election, Democracy, Equality

YAYLACILIK VE OTÇU GÖÇÜ GELENEĞİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ
A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON PLATEAUS CULTURE AND HERBISH
MIGRATION TRADITION

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
ORCID: 0000-0003-3210-5942

ÖZET

Göçebe hayat tarzlarıyla tanınan Türkler, göçebelik ve yaylacılık geleneğini günümüze kadar yaşamış ve halen de yer yer yaşamaktadırlar. Bunun tipik biçimi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde görülmektedir. Baharın gelmesi ve yayladaki otlakların yeşermesiyle köylerde ve kasabalarda yaşayan insanlar hayvanlarını da yanlarına alarak yılın belirli zamanlarında yaylaya göçerler. Doğu Karadeniz'de yaşayan ve Çepni boyundan olan Türkler, eski geleneklerinden biri olan yayla göçü geleneğini halen sürdürmektedirler. Bu göçe "Otçu Göçü" denmektedir. Otçu göçünün zamanı, mısır otunun alınıp bahçelerin çapalanması ve fındık tarımının başlangıcı arasında kalan 15-20 günlük süredir.

Araştırmada, tarihsel bağları olan ve günümüzde de yer yer yaşatılan "ot/otçu göçü" ve yaylacılık geleneğinin tarihi, ekonomik, kültürel ve sosyolojik yapısının genel bir analizi yapılmıştır. Bu bağlamda literatür taraması ve doğrudan görüşme metodu uygulanmıştır. Araştırmanın sahası Giresun ve kırsalı ile sınırlıdır.

Tarihsel kökleri olan "Otçu Göçü" bağlamında sosyal ilişkilerin geçirdiği değişim ve bu bağlamda oluşan kültürel tutumlar, sosyolojik mesajlar vermektedir. Göçlerin nedenlerinin tesadüfi olmayıp amaca yönelik olduğu görülmektedir. Yılın belirli zamanlarında yaylaya göçüş geleneği, hem tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik bir faaliyet, hem de geleneksel yaşam biçiminin sürdürülmesi olarak yaşatılmaktadır. Geçmişten günümüze kadar bölgede yaşayan insanlar birçok sebepten dolayı bu faaliyeti sürdürmüştür. Günümüzde de, teknolojiye bağlı imkânların artmasıyla birlikte geleneksel uygulanış biçiminden farklılıklar gösterse de bu uygulamaya devam etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Göç, göçebelik, Otçu Göçü, yaylacılık, ekonomik faaliyet, sosyal ilişkiler

ABSTRACT

Nomadic lifestyle known to the Turks, nomadic and transhumance tradition that has lived up to our days and still live locally. This is the typical form seen in the Eastern Black Sea Region. Green pastures in the highland of the arrival of spring and in the villages and towns people living animals by taking a certain time of year, the nomads in the highlands. Living in the eastern Black Sea from the Turks and Çepni neck, one of the old traditions still continue the tradition of migration. This migration "Migration Otçu is called. Otçu migration time, corn and herbs from the garden of the anchors, and nuts in the beginning of agriculture is the 15-20 day period.

In the research, a general analysis was made of the historical, economic, cultural and sociological structure of the "herbivore migration" and the plataesu culture, which have historical ties and are still kept alive today. In this context, literature review and direct interview method were applied. The area of the research is limited to Giresun and its countryside.

The historical roots of "Herbish Migration" in the context of changes in the social relations and cultural attitudes, which in this context, gives a sociological message. To plateau at a certain time of year migration tradition, and based on agriculture and animal husbandry as an economic activity as well as maintaining the traditional way of life being lived. From past to present a people living in the region for many reasons, and these activities continue today due to technology increases, the traditional implementation of possibility differs from the way this practice continues, although seen.

Keywords: Migration, nomadism, herbish migration, plateau culture, economic activity, social relationships

GİRİŞ

Göç bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir. Sosyolojik göç araştırmaları çeşit çeşittir ve genelde akrabalık, toplumsal ağlar ya da iktisadi gelişme gibi konulara yönelik incelemeler gibi daha büyük problemlerin parçasını oluşturur (Marshall, 2009, 229). Göçebe ve göçebelik terimleri ise bütün yıl belirli yerde yaşamadan, durmadan hareket halinde olan gruplar için kullanılmaktadır. Göç, bir yerden bir yere taşınma; göçebe, daima bir yerden bir yere taşınan kavim; göçer ise yerli olmayan anlamlarına gelmektedir (Hayber, 2004, 231).

Göçebelik kültür tarihçiliğinin özellikle de Türk topluluğu açısından önemli bir hususudur. Türklerin göçebe bir kavim olduğuna dair inanç ilim dünyasında yaygındır (Kafesoğlu, 2004: 32). Türk toplulukları zaman zaman doğal, iktisadi, siyasi, sosyal ve askeri sebeplerden dolayı göç etmişler ve yayılmışlardır (Koca, 2000: 30). Orta Asya'nın tabiat ve iklim şartları, Türkleri göçebe bir hayat sürmeye zorlamış ve bu hayata alıştırmıştır. Böylece Türk "atlı-göçebe hayatı" doğmuş ve gelişmiştir. "Atlı-göçebe hayat" yüksek ve ileri bir kültürün temsilidir. Eski kültürleri ve medeniyetleri inceleyen İngiliz tarihçi Arnold Toynbee atlı-göçebe hayat hakkında "*Göçebenin hayatı, hiç şüphesiz insan maharetinin bir zaferidir*" demiştir.

Ekonomik bakımdan daha çok hayvancılıkla uğraşan Türkmenler, hayvancılığa bağlı olan hayatlarını devam ettirebilmek, hayvanlarına otlak bulabilmek için yaylak ve kışlak mahalleri arasında mevsimlik olarak yer değiştirirlerdi. Bu hayat tarzından dolayı Türkmenlere çoğu defa "yürümek" fiilinin kökünden "yürük" veya "yörük" denirdi. Bunun dışında yaşam biçimlerinden dolayı Türkmenlere yaygın olarak "konar-göçer" adı da verilmiştir (Şahin, 1997: 111).

Araştırmada Doğu Karadeniz Bölgesinde görülen şekliyle göç geleneği incelenirken yayla hayatının toplumsal hayat üzerindeki etkisi, geçmişten bugüne gelen şekliyle otçu göçü geleneği ve otçu göçünün sosyal sebepleri üzerinde durulacaktır.

YAYLACILIK

Yayla denilince ilk olarak akla kelimenin coğrafi bir terim olduğu gelir. Yayla fiziki coğrafyada düz ve yüksek yer olarak tanımlanır. Türkçede yaylak veya yayla denilince, hayvanların otladığı yerler ve dağlar akla gelir. Yayla, akarsularla derin bir biçimde yarılmış, parçalanmış, üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu, deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası, plato anlamında kullanılır. Eski Orhun Yazıtları'nda "yaylaq", "yayladım",

“yaylayan”, “yayla yarman” gibi kavramlar, Türklerin yayla ve yayla yaşamını, yaylaya gitmek veya yaylamak gibi toplumsal etkinlikleri anlatmaktadır. (Kızıltoprak, 2006, 1; www.tdkterim.gov.tr). Ayrıca yayla veya yaylak dağların üstünde hayvanların otlamasına mahsus yer, yazlık mera, dağlarda yazın otlamaya mahsus yer; yaylamak ise yazın yaylada oturmak, yaylada otlamak anlamında kullanılmaktadır (Hayber, 2004, 804).

Bir toplumun üzerinde yaşadığı doğal ortam ve ekonomik hayat tezahürü yani hayvancılık toplumun kültür yapısını önemli ölçüde etkiler. Dağlık yörelerde yaşayan insanlar ortama uyum sağlamak için daha çevik, cesur ve girişken olur. Bu güç, sert doğa koşulları ve iklim tipi onları daha çok çalışmaya, çabaya iter. Türk Kültür yapısının oluşmasında da fiziki coğrafya şartlarının etkisi kaçınılmaz olmuştur. Yaylacılık ve Otçu Göçü geleneği de buna bir örnektir.

Büyük ve küçükbaş hayvanlar göçebe hayatının iki temel unsuru idi. Her iki hayvan da sürüler halinde beslenmekteydi. Beslenme ve giyinme ihtiyacı bu hayvanlarla birlikte yaşamayı gerektiren sosyal hayatı ve bu sosyal hayata göre de yaşantının düzenlenmesini zorunluluk haline getirmiştir Sürülerine her mevsim taze ot ve su bulabilmek ve böylece verimi arttırabilmek için göçebenin devamlı yer değiştirmesi gerekiyordu. Bu sebeple Türk’ün hayatı, “kışlak” ve “yaylak” arasında düzenli gidip gelme şeklinde geçmekteydi (Koca, 2000, XI).

Doğu Karadeniz Bölgesi yaylacılık geleneğinin sürdürüldüğü bölgelerden biridir. Bölgede yaylaya çıkmak, yılın belli aylarında ve günlerinde geçmişi kesin olarak bilinmeyen, ama zamanı geldiğinde yapılması gereken törenlerden biri olmuştur.

Yaylalar, dağlık ve yüksek rakımlı bölgelerde yer alan belirgin düzlükler ağaçsız alanlardır. Anadolu’da görülen yaylacılık geleneği hayvancılıkla birlikte anılır. Ekonomik bakımdan hayvancılıkla uğraşan kişilerin geçimleri, hayvanlarına her mevsim taze ot bulabilmek için yaylalara bağlıdır. Bu yüzden hayvancılığın geçim kaynağı olduğu yörelerde yaylacılık geleneği görülmektedir (Cihanoğlu, 2001, 34).

Doğu Karadeniz Bölgesi yaylacılık geleneğinin sürdürüldüğü bölgelerden biridir. Bölgede yaylaya çıkmak, yılın belli aylarında ve günlerinde geçmişi kesin olarak bilinmeyen, ama zamanı geldiğinde yapılması gereken törenlerden biri olmuştur. Hayvancılığa dayalı sosyal hayatın dışında sıcaklığın ve rutubetin fazlalığı nedeniyle çok sıkıcı ve bunaltıcı olan havadan kaçmak yaylaya çıkmak için bir diğer sebeptir. Üçüncü bir sebep de Karadeniz arazisinin doğal yapısı gereği kent yaşamının görüldüğü yerleşim birimlerinde düzensiz yerleşimden dolayı piknik yapacak alanların bulunmaması yaylak arazilere göçmeyi zorunlu kılmaktadır. (Cihanoğlu, 2001, 35).

Doğu Karadeniz Bölgesi tarım alanlarının darlığı ve işsizlik sebebiyle dışarıya göç veren bir bölgedir. Bu bakımdan yaylaya köyde yaşayıp ihtiyaçtan dolayı çıkanların yanında, köy dışında yaşayıp da köy ile bağlarını koparmak istemeyen yöre insanlarının tatillerini geçirmek, büyük kentlerin gürültüsünden kurtulmak, doğayla baş başa kalmak, yaylanın temiz havası ve suyundan faydalanmak için çıkanlar da görülmektedir.

OTÇU GÖÇÜ (OT GÖÇÜ)

Günümüzde her ne kadar yerleşik düzene geçilse de, eski yaşantı biçiminin izleri görülmektedir. Göç olayları, bölgede yaşayan Oğuzların Çepni boyunun, Orta Asya göçebe hayat biçiminden bugüne geldiğinin en güzel örneklerindendir. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yaygın bir gelenek olan “Otçu Göçü” geleneği de bu örnekler arasındadır.

Mısırların 20-30 cm. büyüdüğü zamanlarda aralarında sık biten kısımların araları 30-40 cm. açılacak şekilde sökülmesine “sık kazma”, dibindeki otları ikinci kez biçmeye de “ot biçme/kazma”, fındık bahçelerindeki otların tırpanla ve orakla biçilmesine de “kırkma” denilmektedir. Bu işlerden iyice yorulan ve işleri biten *ceniklilerin* yorgunluklarını atmak ve eğlenmek için genellikle Temmuz ayında yaylalara yaptıkları toplu gezi ve ziyaretlerine “Otçu Göçü” denir. Zaman olarak mısır otunun alınması ile fındık toplamaya başlanması arasındaki 15-20 günlük boşluktur. “*Cenikli*” Canik dağlarının Karadeniz’e bakan köy ve kasabalarında oturan yayla zamanı yaylaya çıkan topluluklara denir. Dağların alt kesimlerinde denize yakın yerlerde yaşayan topluluklar için de bu tabir kullanılır.

Bahar geldiğinde yaylaya göç hazırlığı aylar öncesinden başlar. Koyun ve keçilere “*yoşa*” vurulur yani rengârenk boyanır, irili ufaklı çanlar, “*kelekler*” takılır, sığırlara rengârenk iplerden püsküller, başlıklar yapılır. Otçu göçü geleneğinin değerleri arasında yer alan, farklı büyüklüklerdeki çan ve keleklerin oluşturduğu büyülü armoni göçerler için orkestra niteliğindedir. Köylerde cami hoparlöründen, ilçede belediyeden hangi yaylaya ne zaman gidileceği anons ettirilmesi, hayvanların yıkanıp, kaşağılanması, yayla yüklerinin “*çentik*”, “*camadan*”, “*zembil*”, sepet ve heybelere konması hazırlıklar arasındadır. Son hazırlıkların gözden geçirilmesiyle gün ağarırken evden çıkılır.

Geleneksel anlamıyla yayla göçü üç aşamadan oluşur. İlk göç Mayıs ayı başında koyun göçüdür, çobanlar gider ve bu göç 3 günde menziline ulaşır. 15-20 gün sonra ikinci göç gider. Bu göç sığır göçüdür ve 2 gün sürer. Sığır göçüyle beraber ailenin ihtiyaçları ve küçük çocukları gider. Koyun ve sığır göçünün sebepleri arasında otlakların az olması, yaylaların temiz havasından ve soğuk sularından faydalanma, yaz aylarında yüksek nem oranından dolayı Karadeniz Bölgesi’nde karasineğin çok olması ve insanlarda havanın verdiği direnç kaybının görülmesi sayılabilir. Bölgede buna *cufar hastalığı*, hava çalması veya lühör vurması da denilmektedir. Cufar hastalığına yakalananlar için tedavi yöntemi olarak solucan suyu içirildiği bildirilmiştir. Solucan suyunun tedavi edici niteliğinden ziyade vermiş olduğu tiksinti ile hastalığın atılmasının hedeflendiği düşünülebilir.

Yaylalara göç edilirken göçerler yanlarına azık olarak mısır ekmeği alıp, yollarda yatarak dinlenerek 2-3 günde yaylaya varırlar. Geride ise genç nüfus; bağ ve bahçeleri düzenlemek, mısır ekimini imece usulü ile gerçekleştirmek ve iki kez yabancı otları ayıklanan mısır tarlasını temizlemek için Haziran ayı sonuna kadar köyde kalmaktadır. Fındık tarımının başlamasına ise 15 günlük süre bulunmaktadır. Hem bu süreyi değerlendirmek hem de yayladaki çocuk ve ihtiyaçları ziyaret etmek amacıyla üçüncü göç yola koyulmaktadır. Üçüncü göç tarla ve bahçedeki yabancı otların temizlenmesi neticesinde gerçekleştirildiği için otçu göçü olarak adlandırılmaktadır. Bu göç ailenin gençlerinden oluşur ve iki gün sürer. Otçu göçünde aynı obayı paylaşan Ceniklilerin hepsinin aynı günde göç etmesi esastır. Bunun için ot temizleme işini tamamlayamayanlara yardım edilmektedir. Birinci günde geçmişin getirdiği örf adet gereği “*düşün*” yapılır. Düşün; dinlenmek, yemek yemek ve benzer ihtiyaçları gidermek için yapılan konaklamadır. Burada eğlence düzenlenir, türküler ve maniler söylenir, horon oynanır, ateş yakılır, yemek pişirilir. Söylenen mani ve türkülerde örneklerde verildiği üzere “yayla” ve “göç” motifinin izleri görülmektedir.

Fındık kırdım iç ettim

Yaylalara göç ettim

Yârim senin yüzünden

Ben bu canı hiç ettim

Gidiyorum yaylaya
İki at bir katırla
Sana fındık yolladım
Ye de beni hatırla

Yaylanın çimenine
Kuzu yayılır kuzu
Günde bu günkü gündür
Sallan yosmanın kızı.

Yaylanın çimeninde
İnek güderim inek
İnek senin yüzünden
Yedim yüz elli değnek

Yaylaya hareket edilirken genç kızlar ve delikanlılar düğün ve bayramlarda olduğu gibi en temiz ve yeni elbiselerini giyerler (Sarısaman, 1999, 56). İkinci günün sabahı yola devam eden 3. göçün obadaki yakınları tarafından karşılanması ve obaya gelmesi kemençe eşliğinde horon oynanarak ve silah atılarak gerçekleşir (Çelik, 1999, 485). Buradaki buluşma günü genellikle yaylada kurulacak olan pazarın bir gün öncesidir, ertesi günü alış veriş için pazara gidilecektir. Pazara otçu göçüyle gelenler ile yayladaki çocuk ve ihtiyarların bir kısmı kemençe eşliğinde horon oynayarak giderler.

Temmuz'da yaylaya çıkan grupların fındık toplamak üzere geri dönmesi topluca ve aynı günde değildir. İlk giden göç ise Eylül sonları veya Ekim'e kadar hayvanlarını otlatmaya devam eder.

SONUÇ

Yaylalar, devamlı ve geçici yerleşme yerlerinde yaşayan göçebe ve yarı göçebelerle, köy, kasaba ve kentlerde yaşayan insanların ilgi ve ekonomik faaliyetlerine ortam oluşturmaktadır. Çeşitli beşerî faaliyetlere sahne olan yaylalar, birer yerleşme yeri olmalarının yanında, kırsal nüfusun yayılma ve ek bir geçim alanı olabilme niteliğini taşımaktadırlar. Bu amaçla yaylalar farklı yerleşmelerde yaşayan, farklı sosyo-ekonomik yapıdaki grupların yılın belirli bir döneminde çıktıkları ve orada beşerî ve ekonomik faaliyetlerde bulundukları alanlardır. Sosyo-ekonomik bakımdan otçu göçüne katılan gruplar farklılık arz etmektedir. Çünkü bu kültürü yaşatan gruplar arasında ne sahip oldukları hayvan sayısı bakımından ne de yıllık üretilen tarımsal ürün miktarı bakımından bir denge söz konusu değildir.

Yayla, fındık ve mısır yöre halkının geçim kaynağını oluşturan ekonomik ürünlerdir. Otçu göçünün temel iki unsuru mısır tarımına bağlı olması ve hayvanları otlatmak amacıyla yaylalara göç edilmesidir. Yaylacılık ve otçu göçü geleneğinde, geleneksel Türk kültürünün tarım ve hayvancılığa dayalı üretim ilişkileri, ekonomik bir faaliyet olarak görülmektedir.

Giyinme ve beslenme ihtiyacından dolayı büyük ve küçükbaş hayvancılığa duyulan ilgi sosyal hayatın bir yönünü hayvancılık çerçevesinde şekillendirmiştir. Diğer bir yönünü şekillendiren olgu ise tarıma dayalı sosyal hayattır. Göç olgusuna geleneksel bağlamda hayvan-insan yaşam tarzının ad koyması beklenirken, yerleşik hayatın gereği olan tarımsal yaşam olgusunun mısır otundan hareketle “ot göçü” ya da “otçu göçü” denilmesi de esasında konargöçerlikten yerleşik hayata geçişteki sosyal değişimde tarımın etkisini göstermektedir.

Otçu Göçü geleneğinin yüzyıllar öncesinden başlayan bir geçmişi vardır. Bu kültür Harşit Vadisi’nde ortaya çıkan, temellerinde birtakım dini ritüellerin olduğu güçlü ve köklü bir Türkmen kültürüdür. Yaylaya göç esnasında yolda su üzerinden geçilirken dua edilir. Gök tanrı inancında da boğaz, vadi, çağlayan gibi yerlere kutsiyet atfetme geleneği bulunmakta olup “Yer Su İnancı” kavramıyla nitelendirilmektedir.viii. Ayrıca düğün ve bayramlarda olduğu gibi temiz elbiseler giyilir. Bu tür davranışlar, yaylaya çıkmanın dinî ritüellerle bağlantısı olduğunu gösterir.

Obaya birlikte varma geleneği sosyolojik anlamda paylaşma arzusu ve yardımlaşma olgusunun açığa çıkışıdır. Pazara gidilirken toplu bir halde kemençe eşliğinde gidilmesi toplumsal dayanışmanın göstergesi ve kökeni eskilere dayalı bir geleneğin yaşatılmasıdır.

Yaylalara göç etme geleneği kimi zaman aile kurumunun oluşmasındaki ilk adımının atılmasına zemin hazırlar. Genç kız ve delikanlılar yaylada birbirlerine zarf atıp evlilik için karar alırlar. “*Zarf atma*” gençlerin birbirleriyle tanışma ve konuşma fırsatı bulmalarının bölge insanı tarafından meşrulaştırılmış hâlidir. Yayla göçünü sosyolojik anlamda önemli kılan unsurlardan biri de, genç kız ve delikanlıların tanışma fırsatı bulup, aile kurumunun oluşmasında ilk adımı bu sayede atmış olmalarıdır.

Otçu göçünü sosyolojik olarak anlamlı kılan unsurlardan bir diğeri de atı olanların atla, olmayanların ise yaya olarak obaya göç etmesidir. Birkaç gün süren bu yolculuk boyunca, konaklamalarda ve hareket halinde ilerleme esnasında ortaya çıkan tablo, toplumsal dayanışma olgusunu gösterir. Günümüzde çentik, zembil, sepet ve heybe gibi taşıyıcı araçlarla yayla yükünün taşınması ve gün ağarırken yola koyulması geleneği, farklı taşıyıcı araçların ve motorlu taşıtların kullanımıyla yok olmuştur. Araba ile obaya ulaşma eğlenceli ve de yorucu olan yolculuk kısmını ortadan kaldırmış, geriye sadece yaylada buluşma ve buna bağlı eğlence kısmı kalmıştır.

^I Kaynak kişi: Orhan Şeker

^{II} Kaynak Kişi: Hasan Yıldırım

^{III} Kaynak Kişi: Fatma Sarıkaya

^{IV} Kaynak Kişi: Fatma Gürsoy

^V Kaynak Kişi: Sabire Oflu

^{VI} Kaynak Kişi: Yusuf Ziya Oflu

^{VII} Kaynak Kişi: İksan Köse

^{VIII} Kaynak Kişiler: Mehmet Topan

KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ

ADI SOYADI	CİNSİYET İ	DOĞU M YILI	MESLEĞİ	YAŞADIĞI YER	MEDEN İ HALİ
FATMA GÜRSOY	KADIN	1961	SINIF ÖĞRETMENİ	GİRESUN	EVLİ
FATMA SARIKAYA	KADIN	1912	ÇALIŞMIYOR	SOĞUKPINAR BELDESİ	DUL
HASAN YILDIRIM	ERKEK	1971	SERBEST MESLEK	ESPIYE	BEKAR
İKSAN KÖSE	ERKEK	1965	TARİH OKUTMANI	GİRESUN	EVLİ
MEHMET TOPAN	ERKEK	1970	TARİH ÖĞRETMENİ	ESPIYE	EVLİ
ORHAN ŞEKER	ERKEK	1952	EMEKLİ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ	TİREBOLU	EVLİ
SABİRE OFLU	KADIN	1983	USTA ÖĞRETİCİ	SOĞUKPINAR BELDESİ	BEKAR
YUSUF ZİYA OFLU	ERKEK	1932	BAĞKUR EMEKLİSİ, ÇİFTÇİ	SOĞUKPINAR BELDESİ	EVLİ

KAYNAKÇA

1- Cihanoğlu, Selim, “Doğu Karadeniz yöresi Yayla Foklorunun Turizme Katkısı”, Türk Folklorunun Turizm Açısından Değerlendirilmesi Sempozyumu Bildirileri (19-21 Ekim 2000 İstanbul), TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001

2- Çelik, Ali, Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1999

3- Giresun Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, Giresun İl Turizm Envanteri, Giresun Valiliği İl Turizm Müdürlüğü yayını, Giresun, 1997

4- Hayber, Abdulkadir, Yeni Türkçe Lügat, TDK yayını, Ankara, 2004

5- Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken, 24. basım, İstanbul 2004

6- Kızıltoprak, İsmail, Yayla Turizmi, Detay Yayıncılık, Ankara, 2006

7- Koca, Salim, Türk Kültürünün Temelleri II, Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Fen Edebiyat Fakültesi, Trabzon, 2000

8- Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat, Ankara, 2009

9- Sarısamam, Sadık, Cumhuriyetin ilk yıllarında (1923-1930) Giresun, Giresun Belediyesi Kültür yayınları, Mega basım, İstanbul, 1999

10- Şahin, İlhan, “Osmanlı Döneminde Giresun Bölgesinde Konar-Göçerlerin İzleri”, Giresun Tarihi Sempozyumu, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No:I, İstanbul, 1997

11-<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=yayla&ayn=tam> Erişim tarihi: 26.04.201

**BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİ TOPLULUKLARININ
SOSYAL FARKINDALIĞI**
BURSA TECHNICAL UNIVERSITY STUDENT COMMUNITIES SOCIAL AWARENESS

Seda MUTİ TABANLI

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-8567-9694

Tuğba UZUN

Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0009-0004-1185-5431

Emel ÖZKAN

Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı
ORCID: 0000-0003-3844-2624

ÖZET

Üniversite öğrencisi olmak, hayatın önemli ve dönüştürücü bir dönemini temsil eder. Bu süreç, bireyin akademik bilgi edinmesinin ötesinde, kişisel ve profesyonel gelişimini de kapsar.

Üniversite toplulukları ise öğrencilerin akademik ve sosyal hayatlarını zenginleştiren önemli yapılardır. Bu topluluklar, öğrencilerin çeşitli alanlarda bilgi ve deneyim kazanmalarına, yeni arkadaşlıklar kurmalarına sosyal sorumluluk projelerine katılmalarına ve kişisel gelişimlerini artırmalarına olanak tanır. Bu topluluklar, öğrencilerin sosyal hayatlarını zenginleştirirken aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinci kazanmalarını sağlar. İşte bu bağlantının bazı önemli noktaları: sosyal ağ ve iletişim becerileri, kişisel ve profesyonel gelişim, akademik destek ve öğrenme, sosyal sorumluluk ve topluma katkı, boş zamanların verimli kullanımı gibi sıralanabilmektedir.

Bu çalışmada Bursa Teknik Üniversitesi Öğrenci Topluluklarının, sosyal farkındalığı, bilişsel ve sosyal olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla BTÜ öğrenci toplulukları incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmada yöntem olarak, karma yöntem kullanılmıştır. Literatürdeki çalışmalardan bir derleme ortaya konulmuştur. Katılımcı gözlem metodu ile bir öğrenci topluluğunun bütün faaliyetlerine eşlik edilmiştir. Araştırmaya Bursa Teknik Üniversitesi'nin Engelsiz Üniversite Topluluğu'nda yönetim kuruluna girilerek devam edilmiştir. Öğrencilerin bilimsel projelerde yer aldığı, kariyerlerine etki ettiği, sanayiye girebildiği ve halka açıldığı gibi etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Toplulukları, Gönüllülük, Katılım, Sosyal Farkındalık.

ABSTRACT

Being a university student represents an important and transformative period of life. This process covers the personal and professional development of an individual beyond the acquisition of academic knowledge.

University communities are important structures that enrich the academic and social lives of students. These communities allow students to gain knowledge and experience in various fields, make new friendships, participate in social responsibility projects and increase their personal development. These communities enrich students' social lives while at the same time enabling them to gain awareness of social responsibility. Here are some important points of this connection: social networking and communication skills, personal and professional development, academic support and learning, social responsibility and contribution to society, efficient use of free time can be listed as such.

In this study, the social awareness of the Student Communities of Bursa Technical University has been tried to be revealed cognitively and socially. For this purpose, BTU student communities were examined. In this context, the mixed method was used as a method in the research. A review of the studies in the literature has been put forward. All activities of a student community were accompanied by the participant observation method. The research was continued by entering the board of directors of the Unimpeded University Community of Bursa Technical University. It has been concluded that students take part in scientific projects, have an impact on their careers, can enter the industry and have an impact on the way they go out to the public.

Keywords: University Communities, Volunteering, Participation, Social Awareness.

**KADIN ADAYLARIN SEÇİM SÜRECİNDE YAŞADIĞI DURUMLAR: KESTEL
ÖRNEĞİ**
SITUATIONS EXPERIENCED BY WOMEN CANDIDATES DURING THE ELECTION
PROCESS: THE CASE OF KESTEL

Seda MUTİ TABANLI

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-8567-9694

Emel ÖZKAN

Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
ORCID: 0000-0003-3844-2624

Tuğba UZUN

Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
ORCID: 0009-0004-1185-5431

ÖZET

Kadın, toplumda birçok alanda yapı taşı olarak önemli bir konumdadır. Cinsiyet ayrımı olarak kadın cinsiyeti üzerine çeşitli konularda tartışmalar mevcuttur. Ancak kadınların siyasetteki rolleri ve etkileri incelendiğinde elde edilen düşünceler ve kazanımlar doğrultusunda konuyu ele almak gerekmektedir. Kadınlar, siyasette temsil ettikleri konularda, demokratik süreçlerin ve karar alma organlarının daha kapsayıcı ve adil olmasını sağlamaktadır. Tüm ülkelerde kadınların siyasetteki temsil sayısının artırılmasının adil karar verme açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Kadınların siyaset aracılığıyla temsil ettiği kitle, toplumun bir bölümünü yansıtmakla birlikte toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasına birer örnek teşkil etmektedir. Kadın adayların seçim sürecindeki yerini alma amacı, yerel veya genel seçim alanında toplumun eşitliğine katkı sağlayacak şekilde bulunduğu sahada ihtiyaç duyulan hizmeti ulaştırma çabasıdır. Bursa Kestel ilçesinde mahallelerde bulunan vatandaşın özellikle kadınların ev ekonomisine katkı sağlayacak kültürel mutfak becerilerinin turizm ağıyla pekiştirilerek satışa sunulması hem bulunan bölgenin ekonomisine katkı sağlayacak hem de kültürel aktarımın yeni nesillere ulaşmasına vesile olmasına yol göstereceği varsayılmaktadır. Bilirkişi tarafından tespit edilen durumlar, toplumsal etkileşimle birlikte kadınların, toplumsal değişimi yeni nesil aracılığıyla hizmet olarak sunarak kültürleşme alanında aktarım olarak değerlendirilmektedir.

Kadın, kültürel beklentiler ve aile sorumlulukları kapsamında birçok alanda ötekileştirilmekte ve bunun gibi faktörler sebebiyle söz sahipliğinden uzak tutulmaktadır. Kadınlar, farklı bir liderlik tarzına sahip olmakla birlikte, daha işbirlikçi, uzlaşmacı ve empati yeteneği yüksek eğilime sahip oldukları bilinmektedir. Liderlik tarzı, kadınların belirli konularda daha etkili ve birleştirici yönüyle, toplumdaki başarıyı birlikte getirileceği düşünülmektedir.

Kadınların siyasi katılımı, genellikle kadın haklarına ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında ilerleme noktasında teşvik etmektedir. Kadınların siyasette söz sahibi olması, toplumsal değişim sürecinde ilerleme adına birlikte hareket etmek önem arz etmektedir. Kadınların siyasi katılımı artırılarak erkek katılımcılarla birlikte uyum içerisinde daha adil ve kapsayıcı bir toplum için önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Kadınlar, çeşitli zorluklar yaşamalarına rağmen dünya çapında belirli adımlarla sayılarını arttırmaya devam ettirmektedirler. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme metodu

kullanılmıştır. Birlikte elde edilen bulgular, kadınlarla yapılan görüşmeler sonucu kadınların siyasete katılımını teşvik etmek ve desteklemek, daha adil ve kapsayıcı bir toplum oluşması açısından önemli bir adım olduğu sonucunu vermektedir.

Sonuç olarak kadınlar seçim sürecinde katkı sundukları kadar ailevi sorunlarla da karşılaştıkları görülmektedir. Yaşanılan cinsiyet dağılımının dengesizliği sebebiyle mevcut kadınların seçim sürecinde iş gücünün daha fazla olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasette Kadın, Kadın Hakları, Kadının Liderler.

ABSTRACT

Women have an important position in society as a building block in many areas. There are discussions on various topics on the female sex as a gender distinction. However, when the roles and effects of women in politics are examined, it is necessary to address the issue in accordance with the thoughts and achievements obtained. Women ensure that democratic processes and decision-making bodies are more inclusive and fair in the issues they represent in politics. It is considered that increasing the number of women's representation in politics in all countries is important for fair decision-making.

The mass represented by women through politics reflects a part of society, but also sets an example for meeting their social needs. The purpose of taking the place of women candidates in the election process is an effort to provide the services needed in the field where they are located in a way that contributes to the equality of society in the local or general election field. It is assumed that the sale of cultural culinary skills that will contribute to the home economy of citizens, especially women, in the neighborhoods of Kestel district of Bursa, by reinforcing them with a tourism network, will both contribute to the economy of the region and lead to cultural transmission being instrumental in reaching new generations. The situations identified by the expert are evaluated as a transfer in the field of acculturation by providing social change as a service through the new generation of women in unity with social interaction.

Women are marginalized in many areas within the scope of cultural expectations and family responsibilities and are kept away from having a say due to factors such as this. Although women have a different leadership style, they are known to have a tendency to be more cooperative, conciliatory and have a high ability for empathy. It is thought that the leadership style, the more effective and unifying aspect of women in certain issues, will bring success in society together.

Women's political participation usually promotes progress on women's rights and gender equality issues. It is important for women to have a say in politics and to act together for the sake of progress in the process of social change. By increasing women's political participation, in harmony with male participants, it constitutes an important step for a more just and inclusive society.

Despite experiencing various difficulties, women continue to increase their numbers with certain steps around the world. The interview method, one of the qualitative research methods, was used in the study. The findings obtained together, as a result of interviews with women, give the conclusion that encouraging and supporting women's participation in politics is an important step in terms of forming a more just and inclusive society.

As a result, it is seen that women face family problems as much as they contribute to the election process. Due to the imbalance of the gender distribution experienced, it is estimated that the current women have more work force in the selection process.

Keywords: Women in Politics, Women's Rights, Women's Leaders.

GİRİŞ

Kadın terim olarak pek çok alanda yerini farklı olarak tanımlayabilmektedir. Literatürde kadın terim olarak tarihsel süreçte çeşitli değişen anlamlarıyla birlikte,

“Türkiye Türkçesinin bir çeşit tarihi sözlüğü niteliğinde olan XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla oluşturulan Tarama Sözlüğünde katun, katın, hatun kişi, "kadın, hanım" (TTS IV 2354), kadıncık "hanımefendi" (TTS IV: 2159), dişi kişi, "kadın" (TTS II1184) olarak yer almaktadır.” (Işık, 2018)

şeklinde tanımlanmaktadır.

Kadın, siyaset alanında siyasetçi olmakla birlikte anne, ev hanımı, öğretmen, abla, teyze, öğrenci, eş gibi birçok unvanı üstlenmekte ve tüm sorumlulukları bir arada yürütmektedir.

Kadın toplumun eşitliğine katkı sağlayarak sadece kadın erkek eşitliği olarak değil, çocuk, yaşlı, genç her yaş grubuna hitap eden bir gelişmişlik sergileyerek ihtiyaç duyulan her alana yönelik çalışmalar yürütüldüğü gözlenmektedir. İhtiyaç duyulan hizmet olmasının yanı sıra hizmetin ulaştırılması yani sonuç alması ve takibi de siyasetin sürdürülebilir kılınması açısından önem arz etmektedir. Hedef, temsil edilen bölgenin turizm ve ev ekonomisine katkı sağlaması açısından üretilen her emek kültürel alanın bir parçasını oluşturmaktadır.

Kültürleşme, toplumsal değişimin yeni nesil aracılığıyla aktarılmasıyla mümkün olabilmektedir. Kadınların siyasi katılımlarının arttırılarak erkek katılımcılarla birlikte uyum içerisinde daha adil ve kapsayıcı bir toplum düzeninin oluşturulması, şeffaf iletişim sağlanmasıyla güven duygusunu arttırmakta ve o topluma ait olma olgusu gelişmektedir.

Birlikte başarılı bir toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için liderlik, işbirlikçi, uzlaşmacı, empati yeteneği yüksek bireylerle sosyal iletişimi iyi olan toplumda yer bulmuş siyasetçilerle çalışmalar yapılması gerektiği ön görülmüştür.

KADININ SİYASET ALANINDA ÖNEMİ

Kadın siyaset alanında temsil yetkisi olarak toplumda birçok alanda önemli yapı taşı oluşturmaktadır. Kadının rolleri ve etkileri ile elde edilen kazanımlar erkek siyasetçilerin alanlarından farklılık göstermekte ve talep, öneri noktasında değişik bakış açıları ve ihtiyaçlar noktasında üretken yapıda projeleri beraberinde getirmektedir. Toplumsal ihtiyaçların karşılanması beraberinde üretimi ve gelişimi topluma sunma açısından desteklemektedir. Kadının gücüne ortak olma adına özellikle girişimci kadınların siyaset alanında yer alması üretimi beraberinde getirmektedir.

Kadın adayların genel ve yerel seçimlerde olan mücadelesinde Kestel Belediye Başkanı Sn. Ferhat EROL'un siyaset alanında kadınlara ve kadın kollarında görev alan yöneticilere önem verdiği ve başarının Türkiye geneline oranla farkın belirgin şekilde artış gösterdiği elde edilen sonuçlarla görülmüştür. Başkan EROL, Yöneticinin Liderlik rolünde kadının önemini vurgulamış, kadın yöneticilere verilen görev dağılımındaki adaletin sağlanması ve fırsat eşitliğinin sunulması hususunda eşit haklara sahip görevleri önemsendiği teşkilat içerisinde hiyerarşiyi bilmesi ve çeşitli kademelerde aldığı görev ve tecrübeleri açısından çevresi tarafından bilinmektedir.

Görüşme metodu ile

- Kadınların Siyasete Aktif Katılma İsteği
- Kadınların Desteklenmesi ve Teşvik Edilmesi Gerekliliği
- Kapsayıcı ve Daha Adil Bir Toplum Oluşmasına Katkısı
- Kapsayıcı ve Daha Adil Bir Toplum Oluşmasına Katkısı

- Kadınların Siyaset Alanında Söz Sahibi olma Durumu
- Liderlik ve Organizasyon Kabiliyeti

Verileri ortaya konulmaktadır.

Siyaset alanında yaşanan durumlar, kültürel beklentilere bağlı olarak şekillenmekte aile sorumluluklarıyla birlikte yürütülmekte ve söz sahipliğinden uzak tutulması adına ötekileştirilmektedir. Cinsiyet ayrımı her ne kadar yapılmıyor denilse de görev ve sorumluluklar belli bir düzende eğitim seviyesi düzeyinde kültüre bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Seçim Sürecinde Az Sayıda Kadın Olmasından Kaynaklı İş Bölüşümü Dengesizliği, Cinsiyet Dağılımı Dengesizlikleri, Karşılaşılan Ailevi sorunlar kadınların siyaset alanında büyük katkı sağlamasına yine de engel teşkil etmemektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de Bursa Kestel İlçesi STK incelemesi değerlendirildiğinde kadınların sayısının arttırıldığında siyaset alanında daha iş birlikçi olduğu gözlemlenmiş, birlik ve beraberliğin toplum içerisinde birleştirici rolünü yansıttığı görülmüştür. Siyaset alanında çeşitli kademelerde görev alan kadınların elde ettikleri tecrübeleriyle birlikte bulundukları ilçeye sağladıkları katkı yapılan görüşmeler sonucunda da vurgu olarak dile getirilmiştir. Bulunduğu ilçeye ve mahalleye kazandırılan sosyal projeler toplumdaki kültürel aktarımın önemli parçası haline geldiği görülmüştür.

Kadınların siyasette ve belediyeçilikte etkin rol almaları, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik eden ve topluma daha kapsayıcı hizmetler sunan önemli bir unsurdur. İşte kadınların liderliğinde örnek belediyeçilik projeleri:

1. Anne Hidalgo - Paris, Fransa

Paris Belediye Başkanı Anne Hidalgo, sürdürülebilir şehircilik ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda öne çıkan projelere imza atmıştır.

Sürdürülebilir Ulaşım: Hidalgo, Paris’i daha çevreci bir şehir haline getirmek için araç trafiğini azaltmaya ve bisiklet yollarını genişletmeye yönelik projeler başlatmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Kadınların kamusal alanda daha fazla yer almasını teşvik eden politikalar uygulamış ve cinsiyet eşitliği odaklı şehir planlaması yapmıştır.

2. Ada Colau - Barselona, İspanya

Barselona Belediye Başkanı Ada Colau, toplumsal adalet ve konut politikaları konusunda önemli projelere liderlik etmiştir.

Konut Politikaları: Colau, kira kontrolü ve sosyal konut projeleri ile konut krizine çözüm bulmayı amaçlamıştır.

Katılımcı Demokrasi: Vatandaşların şehir yönetimine daha fazla katılımını sağlayan platformlar ve uygulamalar geliştirmiştir.

3. Valérie Plante - Montreal, Kanada

Montreal Belediye Başkanı Valérie Plante, şehirde bisiklet yolları ve toplu taşıma projelerine ağırlık vermiştir.

Bisiklet Altyapısı: Plante, Montreal’i bisiklet dostu bir şehir haline getirmek için geniş kapsamlı bisiklet yolları projeleri başlatmıştır.

Toplu Taşıma: Toplu taşıma ağının genişletilmesi ve geliştirilmesi için projeler geliştirmiştir.

4. Claudia López - Bogota, Kolombiya

Bogota Belediye Başkanı Claudia López, kentsel ulaşım ve güvenlik konularında önemli reformlar gerçekleştirmiştir.

Toplu Taşıma Reformları: López, şehir içi ulaşımı daha verimli hale getirmek için toplu taşıma projelerini geliştirmiştir.

Güvenlik: Kadın ve çocukların güvenliğini artırmak amacıyla çeşitli programlar başlatmıştır.

5. Özlem Çerçioğlu - Aydın, Türkiye

Aydın Büyükşehir Belediye Başkanı Özlem Çerçioğlu, tarımsal kalkınma ve sosyal projelerle dikkat çekmektedir.

Tarımsal Kalkınma: Çerçioğlu, yerel üreticileri destekleyen projeler ve tarımsal kalkınma çalışmaları yürütmektedir.

Sosyal Destek Projeleri: Kadınların iş hayatına katılımını teşvik eden projeler ve sosyal yardım programları geliştirmiştir.

6. Zeynep Altıok Akatlı - İzmir, Türkiye

İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkan Vekili Zeynep Altıok Akatlı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kültürel projeler üzerinde çalışmaktadır.

Cinsiyet Eşitliği: Kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha fazla yer almasını sağlamak için çeşitli programlar yürütmektedir.

Kültürel Projeler: Kültürel mirasın korunması ve sanatın desteklenmesi için projeler geliştirmiştir.

Bu kadın liderler, belediyecilikte yenilikçi ve kapsayıcı projelerle şehirlerini daha yaşanabilir ve eşitlikçi hale getirmek için çalışmaktadır. Bu örnekler, kadınların liderlik ettiği projelerin toplumsal kalkınmaya nasıl katkı sağladığını göstermektedir.

Kadınların yönetici ve liderlik rollerindeki önemi giderek artıyor. Toplumun değişen dinamikleri, cinsiyet eşitliği ve fırsat eşitliği konularındaki ilerlemeler, kadınların iş dünyasında daha fazla yer almasını sağlıyor. Kadın liderler, çeşitlilik ve farklı bakış açıları getirerek kurumlara değer katabilirler.

Kadın liderlerin özellikle takım çalışması, iletişim ve empati konularında güçlü oldukları biliniyor. Bu özellikler, yönetici pozisyonlarında başarı için önemli unsurlardır. Ayrıca, kadın liderler genellikle karar verme süreçlerine duygusal zeka ve bütünsel düşünme yetenekleriyle katkıda bulunabilirler.

Ancak, hala kadınların liderlik rollerinde karşılaştığı zorluklar da var. Cinsiyet ayrımcılığı, çifte standartlar ve kadınların iş/life dengesini sağlamakta karşılaştığı zorluklar gibi konular, kadın liderlerin karşılaştığı engeller arasında yer alıyor.

Sonuç olarak, kadın liderlerin iş dünyasındaki rolü giderek önemli hale geliyor ve bu trendin gelecekte daha da artması bekleniyor. Bu, çeşitliliğin ve kapsayıcılığın iş dünyasındaki önemini vurgulayan olumlu bir gelişmedir.

KAYNAKÇA

IŞIK, Y. “KADIN” SÖZCÜĞÜNÜN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE DEĞİŞEN ANLAMLARI, Dergipark, Түркология, № 3, 2018

ÖRTLEK, M, “SİYASET VE KADIN”, Dergipark, 2013

Türkiye’de Kadın”, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2012.

Çadır, Mustafa. “Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü (TBMM’de Grubu Bulunan Siyasi Partiler Bağlamında Ankara İli Örneği)”, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara 2011.

TBMM Cinsiyete Göre Milletvekili Dağılımı
http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekilllerimiz_sd.dagilim[İndirme Tarihi: 10.12.2012]

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü
http://www.migm.gov.tr/Dokumanlar/cinsiyetlerine_gore_secilmis_sayilari.pdf [İndirme Tarihi: 15.12.2012]

Örtlek, Muhammet. “Kadınların Daha Çok İşi Var”,Radikal Gazetesi 08.03.2006.

TÜSİAD ve KAGİDER, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri Raporu”, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, Temmuz 200 Hatemi, Kezban. “Sivil Toplum Örgütlenme İçinde Kadının Eşit Yeri”, Yeni Türkiye, Sayı 18, Kasım-Aralık 1997.

TUİK, “İstatistiklerle Kadın”, 2011.

Güneş-Ayata, A. “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı”, Ş. Tekeli (Derl.) “1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

Kohlhagen, N. “DÜNYAYI DEĞİŞTİREN KADINLAR” Varlık yayınları kitabı, 2004

“TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ” İLE 2018 ORTAÖĞRETİM MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
COMPARISON OF THE "TURKEY CENTURY EDUCATION MODEL" AND THE 2018 SECONDARY EDUCATION MATHEMATICS COURSE CURRICULUM.

Asst. Prof. Dr. Ülker BAŞAR

İstanbul Rumeli Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi

ORCID: 0009-0000-6720-4161

Özet

Matematik öğretim programlarında zaman zaman yenileme çalışmaları yapılmaktadır. En son Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen on yılı aşkın uzun soluklu bir çalışmanın ürünü olarak “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” yeni müfredat taslağı kamuoyuna 28 Nisan 2024 tarihinde duyuruldu. Yeni müfredat, gelecek eğitim öğretim yılından itibaren okul öncesi, ilkokul birinci sınıf, ortaokul beşinci sınıf ve lise dokuzuncu sınıflarda kademeli şekilde uygulanmaya başlanacaktır. Bu çalışmanın amacı, “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” yeni müfredat taslağında tanıtılan ve 2018 yılında yayımlanan ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarını bazı değişkenlere göre incelemektir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi modeli kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın internet sitesi üzerinden ulaşılan 2024 ve 2018 ortaöğretim matematik öğretim programları çalışmanın verilerini oluşturmaktadır. Bu veriler içerik analizi yöntemi uygulanarak incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, 2024 ortaöğretim matematik dersi öğretim programı matematiksel düşünmenin sistematik, rasyonel, analitik, tutarlı ve ilişkisel yapısı göz önüne alınarak hazırlanmış, öğrencilerin daha çok bilgi edinimi yerine matematiksel bilgiye ulaşmayı sağlayan becerilere sahip olmalarının önemine vurgu yapmıştır. 2018 ortaöğretim matematik dersi öğretim programının içeriğinde ise problem çözme becerilerinin geliştirilmesine ve günlük hayat problemlerinin farklı bakış açılarıyla çözümlenebilmesi öncelikli olarak amaçlanmıştır. Programlar ölçme-değerlendirme ögesi açısından incelendiğinde iki programda da ortak olarak sonuç odaklı değil süreç odaklı bir değerlendirme benimsenmiştir. Buna karşın, 2018 programında çok odaklı ölçme değerlendirme esastır denilirken, 2024 programında bu durum biraz değiştirilmiş öğrenciye geri bildirim esasına dayalı bir ölçme-değerlendirme tercih edilmesi tavsiye edilmiştir. 2018 matematik müfredatında 9. sınıflar için 41 kazanım sayısına yer verilirken, 2024 matematik müfredatında 23 kazanım sayısına yer verilmiştir. 10. sınıflar için bu durum 2018 de 27 kazanım sayısı iken 2024 de 21 kazanım sayısına düşürülmüştür. 11. sınıflarda sırasıyla 28 kazanım sayısı varken 15 kazanım sayısına dönüşmüş ve son olarak 12. sınıflarda ise 34 olan kazanım sayısı, 18 kazanım sayısına gerilemiştir. 2018 ortaöğretim matematik öğretimi programında da 2024 “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” yeni müfredat taslağında da ortak olarak her bir sınıf kademesi için matematik dersine 216 ders saati ayrılmış, ders saati bazlı bir değişiklik yapılmamıştır. Fakat kazanım sayıları tüm kademeler için azaltılmıştır.

Anahtar Kelimeler: eğitim programları, matematik eğitimi, matematik dersi öğretim programı, program karşılaştırma.

Abstract

Renewal studies are periodically conducted in mathematics teaching programs. The new curriculum draft for the "Turkey Century Education Model", a long-term initiative spanning ten years and supported by the Ministry of National Education, was publicly announced on April 28, 2024. The new curriculum will be gradually implemented, starting from pre-school education through the first grade of primary school, the fifth grade of secondary school, and the ninth grade of high school. The new curriculum draft introduces the "Turkey Century Education Model" and enhances the secondary school mathematics course curriculum published in 2018 based on certain variables. The comprehensive model used a detailed examination of research methods. It includes the 2024 and 2018 secondary education mathematics curriculum, which can be accessed through the website of the Ministry of National Education. The content analysis method of data was applied. According to the research findings, the 2024 secondary school mathematics curriculum emphasizes the importance of systematic, analytical, and relational thinking, focusing on presentation rather than just acquiring more information. This can be applied to the 2018 secondary school mathematics curriculum to promote problem-solving and the solution of daily life problems from different perspectives. The evaluation unit for program indicators is in good condition. Both programs implement a process-oriented evaluation approach rather than a result-oriented one. The 2018 program emphasized the importance of a multi-focused evaluation, while the 2024 program recommends a feedback-based measurement and evaluation system for students, representing a slight departure from the previous approach. In the 2018 mathematics curriculum for 9th graders, there are 41 renewable resources, while the 2024 curriculum has 23 renewable resources. For 10th graders, there were 27 portable resources in 2018, which decreased to 21 in the 2024 curriculum. In the 11th grade, the number of portable resources decreased from 28 to 15, and in the 12th grade, the portable resources decreased from 34 to 18. Both the 2018 and 2024 mathematics curricula include 216 lesson hours for each grade level, with no changes made to the lesson hours. However, there have been reductions in all protected ranks.

Keywords: education programs, mathematics education, mathematics course curriculum, program comparison.

**GAGAUZ MALLARI TİCARİ MARKASININ KULLANIMINA İLİŞKİN FİİLİ
SORUNLAR VE OLANAKLAR: GAGAUZIYA EKONOMİSİ VE BÜTÇESİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

ACTUAL PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF USING THE TRADEMARK GAGAUZ
MALLARI: EFFECT ON THE ECONOMY AND BUDGET OF GAGAUZIA

Vitali CHIURCCIU

Comrat State University, Republic of Moldova,
ORCID ID: 0000-0002-7218-7121

Özet

Mevcut gelişim aşamasında, Gagauz Yeri özerk bölgesinin sosyo-ekonomik gelişiminin ve konumlandırılmasının en önemli araçlarından biri, bölgenin olumlu bir imajının oluşturulması ve bu temelde yerel üreticilerin mallarının tanıtılmasıdır. Bu alanda tutarlı bir bölgesel politikaya sahip olmak için, ticari markaların oluşturulması ve tescili kilit önem taşımaktadır. Bu makalede yazar, Gagauz Malları ticari markası gibi maddi olmayan bir varlığın bölgedeki varlığını ve yaratılma sürecini araştırmaktadır. Yazar, tescilini ve pratik uygulamasını sağlayan düzenleyici çerçeveyi ele almaktadır. Yayın, ticari markanın uygulanmasıyla ilgili sorunları, onu etkileyen faktörleri analiz eder, Moldova Cumhuriyeti'nin özerk bölgesel birimi Gagauzya'nın (Gagauz Yeri) ekonomisi ve bütçesi için elde edilen etkiyi değerlendirir. Bu tür ticari markaların uygulanmasının ayrılmaz bir parçası, bölgenin olumlu bir imajının oluşturulması ve yerel üreticilerin mallarının tanıtılmasıdır. Analiz süreci, markanın güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini belirler. Elde edilen analiz sonuçlarına dayanarak, Gagauz Malları ticari markasının kullanımını yoğunlaştırmak için öneriler ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: bölgesel marka, ticari marka, bölge imajı, Gagauz Malları, Gagauziya.

Abstract

At the present stage of development, one of the most important tools of socio-economic development and positioning of the autonomous territorial unit Gagauzia (Gagauz Yeri) is the formation of a positive image of the region and promotion of local producers' goods on this basis. In order to have a consistent regional policy in this area, the key is the creation and registration of trademarks. In this article the author investigates the presence in the region of such intangible asset as trademark Gagauz Malları, the process of its creation. The author considers the regulatory framework that ensures its registration and practical application. The publication analyzes the problems related to the application of the trademark, the factors that have an impact, assesses the effect obtained for the economy and budget of the autonomous territorial unit Gagauzia (Gagauz Yeri) of the Republic of Moldova. The analysis process identifies the strengths, weaknesses, opportunities and threats of the trademark. An integral part of the application of such trademarks is the formation of a positive image of the region and promotion of goods of local producers. On the basis of the obtained results of the analysis, suggestions and recommendations are made to intensify the use of the trademark Gagauz Malları.

Keywords: regional brand, trademark, image of the region, Gagauz Malları, Gagauzia.

KIRGIZİSTAN'DA ULUS İNŞASI SÜRECİNDE HEYKELLER: BİŞKEK ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Fahri TÜRK

Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ORCID: 0000-0003-0117-0573

Giriş

Bu araştırma, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek örneği üzerinden ulus inşası sürecinde meydana getirilen heykellerin ve anıtların önemi üzerinde durmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Kırgızistan devleti sadece sokakların ve caddelerin SSCB dönemindeki adlarını değiştirerek onlara Kırgızistan'ın ulusal kahramanlarının adlarını vermekle kalmamış, bilâkis kamusal alanı dönüştürmek maksadıyla eldeki maddi kaynaklar ölçüsünde eskilerinin yerine yeni heykeller ve anıtlar inşa etmeye yönelmiştir. Söz gelimi 2004 yılında Bişkek'te Kurmancan Datha'nın heykelinin açılışını yapan Kırgızistan hükûmeti, ardından sırasıyla Manas anıtı (2010) ve Cengiz Aytmatov'un (2011) heykelinin yükselmesini sağlamıştır. Ancak günümüzde başkentte hâlen Puşkin Caddesindeki Lenin heykeli gibi Sovyet döneminden bazı meşhur kimselerin heykelleri ve anıtları bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı değişim sürecinde kamusal alanda yürütülen ulus inşası sürecinin bütün veçhelerini ortaya koymaktan ziyade Bişkek'te heykeller ve anıtlar üzerinden bir okuma yapmaktır. Esasında bu araştırma siyasal istikrarsızlık, yeterli maddi kaynak eksikliği ve ulusal bilincin zayıf olmasından mütevellit kamusal alanın heykeller ve anıtlar inşa etmek suretiyle yeniden inşasının nasıl başarısızlığa mahkûm edildiğini savunmaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Alan yazında ulus inşası kuramının tanımına ve kapsamına yönelik bir uzlaşma mevcut değildir. Ancak bu hususta bir takım genel kabullerin olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Genel kabuller mucibince ulus inşası kısaca, “millî kimliğin tesis edilmesi için ideolojik aygıtlar vasıtasıyla devlet mekanizmasının uyguladığı politikaların tümü” şeklinde tarif edilebilir. Söz konusu politikalar tarihten kültüre; dilden dine; ekonomiden toplumsal dönüşüme; sembollerden sanata kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Ottaway, 2002: 16-22 ve Linz, 1993:355-369)

Bilhassa 1991 yılından sonra Orta Asya gibi Sovyet bakiyesi coğrafyalarda ulus inşası büyük önem kazanmıştır (Kolsto 2018, Mylonas, 2013). Çünkü kamusal alanın şekillenmesine katkı sağlayan anıtlar, heykeller ve meydanlar, temsil ettikleri iktidar gücünü yansıtmalarının yanı sıra topluma mesaj vermenin de önemli bir simgesi hâline gelmişlerdir. Diğer bir ifadeyle anıtlar ve heykeller tarihsel bağların kurulmasına katkı sundukları gibi toplumda müşterek değerlerin inşa edilmesinde ve geleceğe aktarılmasında vazgeçilmez bir araç durumundadırlar. Ezcümle kamusal alanın şekillendirilmesinde anıtlardan ve heykellerden yararlanmanın tarihinin çok gerilere gittiği söylenebilir (O'Shea, 2023: 648-668).

Orta Asya'da ulus inşasında; ülkesel sınırlılık, tarihin kendine özgüllüğü, kapsayıcı bir kültürel kimliğin oluşturulması, kimlik yaratıcı sembollerin ve mimari yapıların geliştirilmesi gibi hususlar önemli bir rol oynamaktadırlar (Meurs, 2015:90-91). Ancak bu çalışmada kimlik yaratıcı sembollerin meydana getirilmesi daha isabetli bir ifadeyle söz konusu sembollerin ve anıtların yapımının tüm ülkeye yaygınlaştırılamadığı hususu üzerinde durulmaktadır. Yani semboller bağlamında kamusal alandaki anıtlar ve heykeller önemli bir görev ifa etmektedirler.

Bu bağlamda Bişkek'te ulus inşası sürecinde 1991 yılından sonra yapılan heykel ve anıtlardan (O'Shea, 2023: 648-668) ziyade söz konusu bölgelerde SSCB döneminden bu yana varlıklarını sürdüren ve hâlen kaldırılmayan Sovyet dönemi anıtları ve Lenin heykelleri üzerinde durulmaktadır.

Bişkek

Bişkek'te irili ufaklı toplam 62 anıt/heykel ve 56 büst yer almaktadır ki bunların yarısı yani 31 adedi 1991 öncesi döneme aittir. Diğer yandan Bişkek Belediyesi Ana Mimarlık Bürosu verilerine göre ise başkentte 122 ünlü şahsın anıtı bulunmaktadır (Azattık unalgısı, 2018). Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in merkezinde Sovyet döneminden kalma birçok heykel ve anıt bulunmaktadır. Bunlar arasında en fazla dikkat çeken hiç kuşkusuz Alatoo Meydanı'nda Ulusal Tarih Müzesi'nin hemen arkasındaki alanda bulunan Vladimir İlyiç Lenin'in heykelidir. Yukarıda kuramsal çerçevede vurgulandığı üzere ulus inşası süreçlerinde kamusal alanın yeniden adlandırılmasının yanında halka açık mekânlarda ulusal kahramanların heykellerinin/büstlerinin yapılması veya ulusal menkıbeleri simgeleştiren anıtların yükselmesi toplumsal hafıza oluşturulmasında önemli bir görev ifa etmektedir. Orta Asya'da Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerde hiçbir yerde Lenin heykellerine tesadüf edilmezken Kırgızistan'da hâlen ülkenin birçok yerinde Sovyet dönemi anıtlarının ve heykellerinin yerine ulusal kahramanlara ait olanların koyulamadığı dikkat çekmektedir. Bu bölümde ilkin sırasıyla bu anıtlar hakkında bilgi verildikten sonra Kırgızistan'da ulus inşasında başarısızlığın nedenleri üzerinde durulmaktadır.

İlkin Lenin heykeli hakkında bilgi verilecek olursa aşağıdaki değerlendirme yapılabilir: Günümüzde Ulusal Tarih Müzesi'nin arkasında yüzü Kırgızistan Parlamentosuna bakacak şekilde duran Lenin heykeli 1984 yılında Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 60'ıncı yıldönümü anısına şehrin ana meydanına ki söz konusu yıldan sonra burası Lenin Meydanı olarak meşhur olmuştur. A.P. Kibalkov, V. I. Protkov ve T. S. Sadıkov gibi heykeltıraşlar tarafından bronzdan yapılmış olan bu heykelin yüksekliği 10 metrenin üzerinde ağırlığı ise 20 tondur. 1991 yılından sonra Lenin Meydanı'nın adı Alatau Meydanı olarak değiştirildiği hâlde heykel 2003 yılına kadar olduğu yerde kalmış ve söz konusu yılda Alatau Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi çalışmaları vesilesiyle yukarıda bahsedilen yere taşınmıştır (Wood, 2022: 1). Ancak heykelin yer değiştirmesinin ardındaki sır perdesi hâlen aydınlatılabilmemiş değildir. Bu konuda ileri sürülen nedenler arasında heykeli oluşturan malzemenin radyoaktif oluşundan Alatau Meydanı'nın onarımına kadar birçok gerekçe ileri sürülmüştür.

Lenin heykelinden çok uzak olmayan bir noktada Dubovi Parkı'nın girişinde gene Sovyet döneminden kalma ve söz konusu yılların anılarını canlandıran Karl Marx ve Frederick Engels'in heykelleri bulunmaktadır. Söz konusu düşünürler fotoğrafta görüldüğü gibi yüksek

olmayan bir kaidenin üzerinde oturur vaziyette birbirleriyle sohbet edecek şekilde resmedilmişlerdir.

Diğer yandan gene bu parkın içinde Sovyet dönemine ait ve yapımı 1957 yılında tamamlanmış Kızıl Muhafızlar Anıtı bulunmaktadır ki bu sütunun üzerinde SSCB'nin simgesi hâline gelmiş olan orak çekiç bulunmaktadır. Kırmızı granitten meydana gelen bu anıtın yüksekliği ise on bir metredir. Bu sütunun kaidesinde “Sovyet iktidarı için toprağa düşenlere sonsuz minnettarlık duyguları ile” ibaresi yer almaktadır.

Bişkek’te bulunan Sovyet dönemi heykellerinden birisi de hemen Parlamento binasının yanı başında Panfilov Parkı’nın girişinde yükselen İvan Panfilov heykelidir. Tarihçesi 19’uncu yüzyılın sonlarına kadar geri görülebilen bu parka Ivan Vasilyeviç Panfilov’un adı Aralık 1941’de verilmiştir. Heykelin açılışı ise takriben bir yıl sonra 7 Kasım 1942 tarihinde yapılmıştır. Bu anıt söz konusu dönemde Kırgızistan’da İkinci Dünya Savaşı (Büyük Vatanseverlik Savaşı) anısına açılan ilk heykel konumunda olmuştur (Senkina, 2017).

Heykeltıraş O. Manuilova ve A. Manuylov tarafından granit ve bronzdan vücuda getirilen bu heykelin mimarı ise V. Veryuzhsky adlı şahsiyettir. Yüksekliği dokuz metre olan bu heykel 1942 yılından günümüze deforme olduğu için Rusya’nın maddi desteğiyle tadil edilerek 5 Aralık 2021 tarihinde gene aynı yere törenle dikilmiştir.

Panfilov Kırgızlardan ve Kazaklardan müteşekkil askerleri ile birlikte İkinci Dünya Savaşı’nda Nazilere karşı savaşmış ve bu yüzden de iyi bir üne sahip bir komutan olarak bilinmektedir (Davis, 2023: 44-52). İşte tam da bu yüzden Kazakistan’ın Almatı şehrinin merkezinde de gene İvan Panfilov’un adı verilmiş olan bir parka tesadüf edilmektedir.

Ulus İnşasını Sekteye Uğratan Nedenler

Kırgızistan’da ulus inşasının başarısızlığa uğrama nedenleri arasında birçok husus sayılabilir, ancak bu çalışmada önemli olduğu var sayılan üç neden (siyasi istikrarsızlık, seçkinler arasında ulusal bilincin zayıflığı ve ekonomik nedenler) mercek altına alınmaktadır. Kırgızistan’da ulus inşasının başarısızlığının altında yatan nedenlerin başında hiç kuşkusuz ülkedeki siyasi istikrarsızlık gelmektedir (Türk, Orta Asya Türkiye İlişkileri I ve II ders notları).

Kırgızistan’da 1990’lardan günümüze kadar toplam olarak altı cumhurbaşkanı görev yapmış ve yapmaya devam etmektedir. Diğer Orta Asya ülkeleri ile kıyaslandığında nispeten sık aralıklarla iktidarın bilhassa demokratik olmayan yollarla el değiştirmesi Kırgızistan’ı siyasal istikrarsızlığa sürüklediğinden ülke, önündeki ekonomik sorunları çözmeye ve ulus inşasının gereklerini yerine getirmeye olması gerektiği gibi odaklanamamıştır. Örneğin Kazakistan ve Özbekistan’da 1990’lardan günümüze değin sadece ikinci cumhurbaşkanları görev yapmış ve yapmaktadırlar. Buna karşılık Kırgızistan’da aynı süre zarfında altı lider iktidara gelmiştir ki bu durum söz konusu ülkedeki siyasal istikrarsızlığı şek ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde gözler önüne sermektedir. Cumhurbaşkanlığı makamının sık el değiştirmesinin yanında Kırgızistan Parlamentosunda bulunan siyasal partilerin güçlü bir şekilde temsil edilmemeleri de ülkenin yönetimini enikonu zorlaştırmış ve zorlaştırmaktadır. Söz gelimi Kırgızistan’da yukarıda sayılan diğer liderlere nispeten daha uzun süre görev yapmış olan Akayev döneminde Atabeyt (Flechtner ve Schreiber, 2015: 139) adı verilen önemli bir anıt külliyesi meydana getirilmiştir.

Kırgızistan’da ulus inşasının başarısız olmasının nedenlerinden bir diğeri ise Kırgız seçkinlerin kamusal alanda kendi ulusal sembollerini yaratmada sahip oldukları kafa karışıklığıdır. Bu durum en bariz şekilde kendisini 2003 yılında Alatau Meydanı’nda kaldırılan Lenin heykelinin yerine ilkin Erkindik (Özgürlük) anıtının konulmasında, 2011 yılında ise bunun Manas anıtıyla yer değiştirmesinde göstermiştir. Lenin heykelinin yerine Kırgızistan’ın meşhur heykeltıraşlarından birisi olan Tinibek Sadıkov tarafından yapılan Erkindik Anıtı koyulmuştur. Yunan Özgürlük Tanrıçası suretinde oluşturulan bu anıtta resmedilen söz konusu kadın ileri doğru uzattığı elinde fener yerine bir tündük tutmaktadır ki bu kavram Kırgız çadırının merkezi yani çatısı anlamına gelmektedir (Wood, 2022:5-6). Ancak Kırgızlar Erkindik anıtının da ulusal kimliklerini tam manasıyla yansıtmadığına kanaat getirdiklerinden bu kez bu anıt Ağustos 2011’de Kırgızistan’ın bağımsızlığının 20’nci yıldönümü münasebetiyle günümüzde hâlen Alatau Meydanı’nda yükselen Manas anıtıyla yer değiştirmiştir (Wood, 2022:7).

Kırgızistan’da ulus inşasının başarısızlığının bir diğer nedeni ise ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunlar ve kamusal alanda anıt yapımı için yeterli miktarda kaynak ayrılamamasıdır. Bunların başında ekonominin yapısal sorunları, yüksek düzeyde işsizlik ve yolsuzluk gelmektedir. Bu hususlar Kırgızistan hükûmetlerinin müzminleşmiş mali sorunlar yaşamalarına dolayısıyla da ulus inşası için gerekli olan heykellerin ve anıtların yapılmasına yeterli düzeyde kaynak ayrılamamasına neden olmaktadır (Türk, Orta Asya Türkiye İlişkileri I ve II ders notları) Tabi bu durumda gene siyasal irade öne çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle şayet siyasiler ulus inşasını tamamlama yönünde güçlü bir irade ortaya koymuş olsalardı SSCB dönemi anıtlarının yerlerine ulusal anıtlar inşa edebilmek için kaynak bulmakta zorluk çekmezlerdi.

Sonuç

Yukarıda yapılan çözümlemenin kuramsal boyutunda ortaya koyulduğu üzere kamusal alanın yeniden şekillendirilmesi bağlamında anıtlar ve heykeller çok önemli görevler ifa etmektedirler. Bu semboller kolektif kimliğin meydana getirilmesinde ve ulusal hafızanın oluşturulmasında hayati bir öneme sahiptirler. Ancak ele alınan örnek olayda Kırgızistan hükûmetlerinin yeni ulusal semboller yaratmada diğer Orta Asya ülkeleri gibi başarılı olamadıkları görülmektedir. Çünkü Bişkek'te yapılan alan çalışmasında Sovyet dönemi anıtlarının büyük ölçüde muhafaza edildikleri anlaşılmaktadır. Yani meydana getirilen yeni ulusal semboller ülke geneline yayılamamışlardır. Bu durumun nedenleri arasında ise yukarıda ele alındığı üzere Kırgızistan'daki siyasal istikrarsızlık, Kırgız seçkinler arasında hüküm süren kafa karışıklığı ve ülkenin içinde bulunduğu müzminleşmiş ekonomik sorunlar bulunmaktadır. Kaldı ki nispeten siyasal istikrarın olduğu Akayev döneminde Bişkek yakınlarında Atabeyt gibi önemli bir ulusal anıt külliyesinin yanında 2004 yılında Bişkek'in merkezinde Kurmancan Datha'nın bir heykeli meydana getirilebilmiştir. Buna benzer anıtlar ve heykeller diğer taşra şehirlerinde de yükselmelidir. Kırgızistan bundan sonraki süreçte dikkatlerini genelde yarım kalan ulus inşasını tamamlamaya özelde ise kamusal alanı ulusal kahramanların heykelleri ve anıtları ile süslenmeye teksif etmelidir.

Kaynakça

Азаттык үналгысы (Azattık ünalğısı), Бишкектин айкели: тарых жана сын, (Bişkektin aykeli: tarih jana sın), 29 Aralık 2018, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_histoty_bishkek_baatyr_monument_2018/29681245.html, 30.01.2024.

Davis Vicky, Central Asia in World War Two: The Impact and Legacy of Fighting for the Soviet Union, Bloomsbury, London, 2024.

Flechtner Stephan ve Schreiber Dagmar, Kırgıstan, Zu den Gipfeln von Tien Schan and Pamir, Trescher Verlag, Berlin, 2015.

Kırgızistan'ın Bişkek ve Isıkgöl bölgelerinde 26 Ekim ve 02 Kasım 2023 tarihleri arasında yapılan alan çalışması notları.

Kolsto, Pal, Political Construction Sites: Nation Building in Russia and the Post-Soviet States, Routledge, New York, 2018.

Linz, Juan J., State Building and Nation Building., European Review , No 1, Vol 4, 1993 pp.355-369.

Meurs Hendrik, Das Herrschaftssystem von Turkmenistan, Mechanismen zum Erhalt der Mact und Inszenierungen zu ihrer Legitimation, Lit Verlag, Berlin 2015.

Mylonas, Harris, The Politics of Nation-Building: Making Co-Nationals, Refugees, and Minorities, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

O'Shea Moira, The nation in bronze and granite: Creating national monuments in post-Soviet Bishkek, Nations and Nationalism, 2023/29, ss648-668.

Ottaway, Marina, Nation Building, Foreign Policy, No 132, 2002, pp.16-24.

Senkina, Kseniya, Bişkek-Frunze-Pişpek, Istoriya goroda, park panfilova, 6 Haziran 2017, https://kaktus.media/doc/358326_biskek_fyunze_pishpek_istoriia_goroda_park_panfilova.html, 06.05.2023.

Türk, Orta Asya Türkiye İlişkileri I ve II ders notları

Wood Katherine, Lenin Statue, Bishkek Kygrystan, Contested Histories, Case Studies 93, ss.1-11,<https://contestedhistories.org/wp-content/uploads/Kyrgyzstan-Lenin-Statue-in-Bishkek.pdf>, 03.05.2024.

HEROES IN THE NATIONBUILDING IN KYRGYZSTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS REGARDING PRE- AND POST-SOVIET ERA

Senior Lecturer Taner KARAKUZU

Trakya University, Uzunköprü Vocational School,
ORCID: 0000-0002-2487-8964

ABSTRACT

Kyrgyz people are one of the ancient peoples of Central Asia. As a result of the expansionist policies of the Russians, the Urkun Uprising started in Kyrgyz lands on July 3, 1916. However, this uprising was not successful by the Kyrgyz. It became an autonomous region within the Soviet Union in 1924. Following these developments, it became one of the Republics under Soviet rule in 1936. When the calendar showed on August 31, 1991, the Kyrgyz declared their independence. During the nation-building process in Kyrgyzstan hero figures have played an important role. For example, Mikhail Frunze (1885-1925), the Bolshevik leader of Russian origin in Kyrgyzstan, was heroized during the Soviet period. Kurmanjan Datka (1811-1907), who was also characterized as the Mother of the Kyrgyz nation during the Soviet era, was erased from history. On the other hand after 1991, Kurmanjan Datka became an important figure in nation-building.

There is no academic study in the literature on this issue. As a result of this situation this study will fill an important gap in the literature. This study aimed to examine Kyrgyzstan's pre-independence and post-independence periods in terms of nation-building, in line with the heroic narrative. The questions of this study are as follows: "How did the dominant power define heroes in terms of nation-building in Kyrgyzstan pre and after independence period?" "In the heroic narrative in Kyrgyzstan, considered to be successful in the Soviet or the post-Soviet period?" The hypothesis of this study is: "The heroic narrative has failed in the post-independence period in Kyrgyzstan". In order to test this hypothesis; coins, medals, plaques and statues were analyzed by the Maxqda 2020 program.

The road map of the study is as follows: After the introduction, the requirements of political science are fulfilled in the methodology section. Nation building and the perception of heroism are briefly analyzed in the second chapter. In the third chapter, the Soviet and the post-Soviet periods in Kyrgyzstan are discussed in terms of nation building. Subsequently, pre and post independence periods are compared on the heroic narrative of the Kyrgyz. This study was concluded with general evaluation, discussion and suggestions.

Keywords: Nationsbuilding, Kyrgyzstan, Heroes, Comparative Analysis

KAZAKH AND KYRGYZ MOVIES WITHIN THE FRAMEWORK OF NATIONBUILDING

Lecturer PhD İlker LİMON

Trakya University, Uzunköprü Vocational School,
ORCID: 0000-0001-8668-6733

ABSTRACT

Kazakhstan and Kyrgyzstan declared their independences in 1991. During the period of the Soviet Union, Moscau made great efforts for nation building in the countries that are the subject of this study. Kazakh and Kyrgyz governments started to work on nation-building after their independence. Nation-building is a structure within many dimensions. In this regard, nation-building has a wide range of tools, from art to culture, from language to history and from public space to education. Within this context it should be underlined that one of the important tools of nation-building are movies. Although Kazakh and Kyrgyz cinemas, which are a tool for nation-building in Kazakhstan and Kyrgyzstan, has not researched well in the literature. So this study aims to fill this gap in the literature.

The purpose of this study is to examine the importance of movies in nation-building in Kazakhstan and Kyrgyzstan. The questions to be answered in this research are as follows: "How are national heroes depicted in Kazakh and Kyrgyz movies?" "Which nation portrays its national heroes more successfully in their films?" and "Which images and concepts did they use more frequently in movies?" It will be compared which state used cinema more effectively in the nation-building processes. The hypothesis of the study is "Kazakhs use movies more effectively in nation-building processes rather than Kyrgyzs." In this regard, a total of twelve movies, -six from each nation- that shooted after 1991, were evaluated. Movies that will provide Data for this research will be analyzed through the Maxqda 2020 program.

The road map of this study is as follows: After the introduction, the relations between nation-building and movies are briefly analyzed in the second chapter. In the next chapter, the contribution of movies to nation-building in Kazakhstan and Kyrgyzstan is discussed. Continues with how the national heroes are conveyed to the audience in Kazakh and Kyrgyz movies was compared. It will be concluded with general evaluation, discussion and suggestions in the conclusion section of this study.

Keywords: Nationbuilding, Movies, Kazakhstan, Kyrgyzstan

SYMBOLIC INTERACTIONS IN THE NATIONBUILDING PROCESS: THE CASE OF UZBEKISTAN

Dolunay Yusuf Baltürk

Linguistics University of Nizhny Novgorod,

ORCID:0009-0002-3749-0384.

ABSTRACT

After the Republic of Uzbekistan gained its independence in 1991, decision-makers in this country took the necessary steps towards the nation-building process. In this context, elements inherited from the Soviet Union were gradually eliminated and the public space was restructured. In addition, in order to strengthen Uzbek identity, special attention was paid to historiography and the mother tongue. Moreover, religion, which is an important element of nation-building in Muslim countries, has also played a vital role in Uzbekistan. On the other hand, symbols, myths and posters, which are considered as transformative and unifying parameters of political and social life, have an important role in Uzbekistan's nation-building process. From this point of view, this study analyzes posters and symbols posted in certain places of public space (universities, streets, etc.) in Uzbekistan. For instance, since 1991, the government of Uzbekistan has assigned certain meanings to each year. For example, 1992 was announced the "Year of Nurses", while 2022 was declared the "Year of Caring for People and Quality Education". In this regard, Uzbek decision-makers attribute certain meanings to each year and place Uzbek society in a social and political transformation. Moreover, posters with pithy sayings are post at certain points in the public space to emphasize the greatness of the homeland.

The questions to be answered in this study are formulated as follows: In the process of nation-building in Uzbekistan, what role do posters and banners play in public spaces as a result of decisions making by the Uzbek government? Another question of this study is: What elements of nation-building have been in the forefront since the era of Shavkat Mirziyoyev? In order to answer the questions raised above, the following approach will be taken: First of all, the author of the study made surveys and observations in the country in question and collected photographs and Data relevant to the subject of this study. In this context, the author preferred fieldwork as a research method and focused on the cities of Samarkand, Bukhara and Tashkent. The author himself attended events on important days and observed the impact of such events on social and political life.

There are studies on Uzbekistan's nation-building process. When a comprehensive evaluation of these studies is made, it is noteworthy that they generally focus on the historiography, language, myths, and other aspects of this country. The difference and importance of this study is that it is based on a field study and focuses only on the events, posters and banners held in certain years. It deals with the nation-building process from the symbolic interaction perspective.

Keywords: Nationsbuilding, Symbolic Interactions, Posters, Symbols, Uzbekistan

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN POZİSYONUNU ANLAMAK **UNDERSTANDING TURKEY'S POSITION IN THE RUSSIA-UKRAINE WAR**

Assoc. Prof. Dr. Eray ALIM

Batman Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0001-7543-8021

Özet

Ukrayna Krizi 2014 tarihinde başladığı andan itibaren Türkiye ciddi bir açmazla karşı karşıya kalmıştır. Yakın komşuluk ilişkisi içinde olunan Ukrayna ve Karadeniz'de büyük bir güç olan Rusya arasında konumlanmaya çalışan Türkiye, NATO üyesi olması hasebiyle Batılı müttefiklerini de dikkate alan bir politika izleme durumunda kalmıştır. Kriz sırasında üç farklı aktör arasında izlenen politika ve atılan adımlar, Türkiye'nin Boğazlar ve Karadeniz bağlantılı olarak kendi ulusal çıkarlarının zedelenmemesi hassasiyeti üzerine bina olmuştur. Karadeniz'de olası bir Rusya-Batı çatışmasının vuku bulması durumunda, bunun NATO üyesi olarak Türkiye'yi zorda bırakacağı müşahade eden Türk yetkililer, taraflara itidal telkin eden bir yaklaşım benimsenmiştir. 2022 yılında Ukrayna Krizi'nin Ukrayna Savaşı'na evrilmesi ile birlikte ise Türkiye'nin izlediği denge politikasını sürdürmesi ciddi zorluklar içermeye başlamıştır. Batılı ülkeler Rusya'ya dönük sertlik dozunu artırırken, Türkiye'den ekonomik yaptırımlara katılmak ve hava sahasını Rusya'ya kapatmak gibi cezalandırıcı eylemlere iştirak etmesi beklemiştir. Türkiye ise, Macaristan gibi az sayıda NATO üyesi ülke hariç, Rusya karşıtı pozisyon alan ülkeler safına katılmamıştır. Öte yandan Türkiye Rusya'ya dönük mutedil bir duruş benimserken, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmayı sürdürmüş ve hatta Ukrayna'nın NATO'ya üye olmasına dönük uzun zamandır verdiği desteği, savaş koşullarına rağmen, seslendirmeye devam etmiştir. Bununla birlikte, Rusya ile olan siyasi ve ekonomik ilişkiler savaşa rağmen olağan akışı içinde devam ederken, Finlandiya ve İsveç'in NATO üyelikleri onaylanarak, Rusya'nın tepkisini çekecek kararlardan imtina edilmemiştir. Ukrayna Savaşı sırasında Türkiye'nin kendi içinde tezatlıklar barındıran dış politika hamleleri nasıl anlaşılmalı ve açıklanmalıdır? Atılan adımları bir tutarsızlık mı yoksa hassas bir denge politikasının izdüşümü müdür? Ukrayna Savaşı sonlanacaksa, atılan adımlar bu amaca hizmet mi etmekte yoksa etkisiz mi kalmaktadır? Bu gibi sorulara cevap arayacak olan bu çalışma, Türk dış politikasında Karadeniz bölgesinin kapladığı yeri dikkate alarak, Türkiye'nin Ukrayna Savaşı'na dönük yaklaşımını mercek altına alacak ve Rusya-Ukrayna-Batı ekseninde izlenen politikayı masaya yatıracaktır. Tahıl anlaşması, esir takası mutabakatı ve İstanbul ve Antalya'da kurulan diplomasi masası gibi inisiyatiflere özel bir parantez açılarak, Türkiye'nin attığı adımlar yakın plana alınacak ve bu adımların savaşın sonlanmasına dönük oynayabileceği rol irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ukrayna Savaşı, Ukrayna, Rusya, Batı.

Abstract

Turkey has faced a serious dilemma since the inception of the Ukraine Crisis 2014. Trying to position itself between Ukraine, with which it has close neighbourly relations, and Russia, a great power in the Black Sea, Turkey also found it necessary as a member of NATO to take into account its Western allies during the crisis. The policy course charted among three different actors during the crisis has been fine-tuned in order to prevent harm from being inflicted upon its national interests relating to the Straits and the Black Sea. Turkish officials held the view that in the event of a Russian-Western conflict in the Black Sea, Turkey would be put in a difficult position as a NATO member, prompting Ankara to call for restraint in its interactions with the involved parties. With the Ukrainian Crisis evolving into the Ukrainian War in 2022, Turkey's ability to maintain its balanced policy began to face serious challenges. While Western countries hardened their position towards Russia, they expected Turkey to participate in the punitive actions they put in place, such as by joining economic sanctions and closing its airspace to Russia. For its part, Turkey has refrained from taking an anti-Russian position, along with a few other NATO member countries such as Hungary. On the other hand, while Turkey adopted a moderate stance towards Russia, it continued to defend Ukraine's territorial integrity and even continued to voice its long-standing support for Ukraine's membership in NATO. Furthermore, while political and economic relations with Russia continued in their normal course despite the war, Turkey approved the NATO membership bids of Finland and Sweden, decisions that risked drawing Russia's ire. How should Turkey's contradictory foreign policy moves during the Ukraine War be understood and explained? Should the steps taken by Turkey be viewed as an expression of an inconsistent foreign policy approach or as the manifestation of a delicate balancing act? If the Ukrainian War is to end, do the steps taken serve this purpose or are they ineffective? While addressing these questions, this study will examine Turkey's approach towards the war in Ukraine as well as the policy followed on the Russia-Ukraine-West axis by taking into account the Black Sea region's importance in Turkish foreign policy. By referring specifically to initiatives such as the grain agreement, the prisoner exchange agreement and the diplomacy initiatives established in Istanbul and Antalya, the policies adopted by Turkey and their potential to contribute to the war's termination will be discussed.

Keywords: Turkey, Ukraine War, Ukraine, Russia, West

FRANSA'DA “ÜLKESEL YÖNETİMLER” MODELİ “TERRITORIAL GOVERNMENTS” MODEL IN FRANCE

Ress.Assist. Yağız AKSAKALOĞLU

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-3234-9840

Özet

1980’li yıllarla birlikte neo-liberal politikaların yönlendirmesiyle merkezi idarelerin kudretini yeniden tasarlayarak zayıflatmayı ve buna karşılık yerel yönetimleri özellikle ekonomik kaygılar merkeze alınarak güçlendirmeyi amaçlayan birçok reform uygulanmaya başlamıştır. Bu amaçla İngiltere’de ve ABD’de başlayan reformlar çok kısa bir sürede dünya geneline yayılmış, ideolojileri aşmış ve “Yeni Kamu İşletmeciliği” (New Public Management) şemsiye kavramı altında sunulan yeni bir kamu yönetimi anlayışı en etkili, etkin ve ekonomik yönetim modeli olarak sunulmuştur. Fransa’da ise 1982 ve 2003 yıllarında yerelleşme konusunda iki büyük adım atılmış ve böylece Fransa yerelleşme açısından önemli bir ülke örneği haline gelmiştir. 1982 yılından itibaren Fransa’da yerel yönetimler güçlenmeye başlamış ve “bölge” idari yapısı, kendine verilen görevleri yerine getiren bir kamu kurumu niteliğinden çıkarılarak bir yerel yönetim birimine dönüşmüştür. Böylece Fransa yerel yönetimleri belediyeler, iller ve bölgeler olmak üzere üçlü bir yapıya kavuşmuştur. Devam eden on yıl içerisinde ise Fransa’da merkezi ve yerel yönetimi yeniden düzenleyen birçok reform hayata geçirilmiştir. Bu değişim hareketinde merkez ve yerel arasında görev, yetki ve kaynak dengesi incelenmiş, yerel yönetimler önemli ölçüde güçlendirilmiş, demokrasi yaygınlaştırılmış ve yönetime etkin katılımın önü açılmıştır. 2003 anayasa değişikliği sonucunda ise Fransa gibi üniter devlet yapılanmasına sahip diğer ülkeler açısından adem-i merkezîleşme çabaları doğrultusunda “ülkesel yönetimler” (collectivité territoriale) adı altında dikkate değer bir kavram ve model ortaya çıkmıştır. Yerel yönetim kavramı, yerini “ülkesel yönetimler” kavramına bırakmıştır. Böylece bu yeni kavramla merkezi idarenin taşra teşkilatı, yerel yönetimler içerisinde değerlendirilmiş ve merkez-yerel kararsızlığı yok edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Yeni Kamu İşletmeciliği ve yerelleşme çabaları kapsamında “ülkesel yönetimler” hakkındaki güncel Fransızca literatür taranarak az bilenen ülkesel yönetimler modeli tanıtılmakta ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ülkesel yönetimler, Fransız Kamu Yönetimi, yerelleşme, Yeni Kamu İşletmeciliği

Abstract

In the 1980s, with the guidance of neo-liberal policies, many reforms aimed at weakening the power of central administrations by redesigning them and, in turn, strengthening local governments, focusing especially on economic concerns, began to be implemented. For this purpose, the reforms that started in the UK and the USA spread worldwide in a very short time, transcended ideologies, and a new public management approach presented under the umbrella concept of "New Public Management" became the most effective, efficient, and economical management model. In France, two major steps were taken regarding localization in 1982 and 2003; thus, France became an important example of a country in terms of localization. Since 1982, local governments in France have begun to strengthen and the "region" administrative structure has been transformed from a public institution that fulfills its assigned duties into a local government unit. Thus, French local governments have gained a tripartite structure: municipalities, provinces, and regions. In the following decade, many reforms that reorganized central and local government were implemented in France. In this change movement, the balance of duties, powers, and resources between the center and the local was examined, local governments were significantly strengthened, democracy was expanded, and the way for effective participation in management was paved. Because of the 2003 constitutional amendment, a remarkable concept and model under the name of "territorial governments" (*collectivité territoriale*) emerged in line with the decentralization efforts of other countries with unitary state structures, such as France. The concept of local government has been replaced by the concept of "territorial governments". Thus, with this new concept, the provincial organization of the central administration was evaluated within local governments and the central-local indecision was eliminated. In this study, the little-known territorial governments model is introduced and evaluated by scanning the current French literature on "territorial governments" within the scope of New Public Management and localization efforts.

Keywords: Territorial governments, French Public Administration, decentralization, New Public Management

TÜRK DIŞ POLİTİKASI YAPIMININ DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ: AK PARTİ DÖNEMİNDE GÜVENLİK-DIŞILAŞTIRMADAN YENİDEN-GÜVENLİKLEŞTİRMEYE

CHANGING DYNAMICS OF THE TURKISH FOREIGN POLICY MAKING: FROM DESECURITIZATION TO RESECURITIZATION IN THE AK PARTY ERA

Asst. Prof. Dr. Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU

İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Silivri, İstanbul.

ORCID: 0000-0002-8449-1067

ÖZET

Bu bildirinin amacı AK Parti döneminde benimsenen Türk Dış Politikası'nın (TDP) zaman içerisinde dönüşen seyrine teorik bir açıklama getirmektir. Bunun için Kopenhag Okulu'nun literatüre kazandırdığı güvenlikleştirme ve güvenlik-dışlaştırma kavramlarından faydalanılacaktır. Bildiride ilk olarak AK Parti döneminde benimsenen TDP'yi açıklamak için kullanılacak kavramsal çerçeve hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra AK Parti iktidarından önce TDP'nin güvenlikleştirilmiş bir alan olduğu ortaya konulacaktır. Nihayetinde, AK Parti döneminde TDP'nin ilk önce güvenlik-dışlaştırıldığı, ancak zaman içerisinde değişen konjonktürle birlikte yeniden-güvenlikleştirildiği savunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Dış Politikası, AK Parti Dönemi, Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme, Güvenlik-dışlaştırma, Yeniden-güvenlikleştirme.

ABSTRACT

The aim of this paper is to provide a theoretical explanation for the transformation of the Turkish Foreign Policy (TFP) adopted during the AK Party era. For this purpose, the concepts of securitization and de-securitization introduced by the Copenhagen School will be used. The paper will first present an overview of the theoretical framework that will be used to explain the TFP adopted during the AK Party era. Then, it will be revealed that TFP was a securitized field before the AK Party era. Finally, it will be argued that during the AK Party era, the TFP was firstly de-securitized, but with the changing conjuncture over time, it was re-securitized.

Keywords: Turkish Foreign Policy, AK Party Era, Copenhagen School, Securitization, Desecuritization, Resecuritization.

GİRİŞ

Yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip Türk Dış Politikası (TDP) genel olarak iki temel ilke etrafında şekillenmiştir: Statükoculuk ve Batıcılık. Söz konusu ilkeler zaman zaman çeşitli sınamalarla karşı karşıya kalsalar da tarih boyunca TDP'nin istikametini belirleme hususunda birer pusula görevi görmüşlerdir. Türk siyasal hayatında iktidara gelen çeşitli liderler ve hükümetler zaman zaman TDP'de yeni birtakım arayışlara girmişler ancak genel olarak bu ilkelerden sapmamaya özen göstermişlerdir. Söz konusu politika yapıcılarının önem verdikleri bir başka husus ise yapısal nedenlerle TDP'ye güvenlikleştirilmiş bir alan muamelesi yapmak olmuştur. Bu nedenle TDP uzunca bir süre siyaset sahnesinin dışında tutulmuş, kamuoyu tarafından bir devlet politikası şeklinde algılanmış ve dolayısıyla da bu konuda alternatif bakış açılarının tartışılması mümkün olmamıştır.

TDP'nin güvenlikleştirilmiş bir alan olma özelliği 2002 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerle göreve gelen AK Parti iktidarı ile birlikte ciddi bir dönüşüme uğramıştır. AK Parti iktidarı Avrupa Birliği (AB) müzakere sürecinin de etkisiyle ilk etapta TDP'de siyaset üstü görülen meselelerde alternatif politikalar üreterek bu alanın güvenlik-dışlaştırılmasını sağlamıştır. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiştir. AK Parti iktidarı hem ulusal hem uluslararası politikada meydana gelen birtakım gelişmelerin ardından TDP'nin yeniden-güvenlikleştirilmesine neden olmuştur. Bu süreçte devlet aygıtına da tam anlamıyla hâkim olan AK Parti iktidarı, TDP'nin, kamuoyu tarafından üzerinde milli bir mutabakata varılan bir devlet politikası şeklinde kabul edilmesi hususunda ciddi bir mesai harcamıştır. Bu bildirinin amacı, AK Parti iktidarını TDP'yi önce güvenlik-dışlaştırmaya ve daha sonra da yeniden-güvenlikleştirmeye iten temel faktörleri tartışmaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Eleştirel güvenlik çalışmalarının önemli düşünürlerinden Ole Waever ve Barry Buzan, Kopenhag Barış Çalışmaları Enstitüsünde yaptıkları çalışmalarla güvenlik çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. Bu yeni bakış açısının eleştirel güvenlik çalışmaları literatürüne yaptıkları en önemli katkı ise güvenlikleştirme ve güvenlik-dışlaştırma kavramlarını kazandırmak olmuştur. Waever, güvenlik kavramına getirdikleri yeni yaklaşımın amacının, güvenliğin tartışmalı doğasının ve güvenlikleştirme sürecinin analitik sorgulamanın nesnesi haline getirilebileceği ve geleneksel güvenlik çalışmalarının tek boyutlu ve devlet merkezli doğasının aşılabileceği yeni ve kapsayıcı bir çerçeve oluşturmak olduğunu belirtmiştir (Kaliber, 2005, s. 36). Bu çerçevede güvenlik, meselelerin söylemsel veya anlatımsal düzeyde özel bir siyaset biçimi olarak kurulması ya da siyaset üstü bir konuma taşınması olarak tanımlanmıştır (Buzan vd., 1998, s. 23). Diğer bir ifadeyle meselelerin devlet elitleri tarafında normal siyaset sahnesinin dışına taşındıkları ve kendilerine özel bir önem atfedilerek güvenlikleştirildikleri ve her türlü meşru tartışma alanından bertaraf edildikleri ortaya konulmuştur.

Waever, güvenlikleştirme eylemini dil teorisinin de yardımıyla “söz edimi” (“speech act”) olarak adlandırmıştır (Waever, 1998). Bu süreçte sıradan siyasi sorunlar dahi karar alıcılar tarafından olağan üstü tedbirler gerektiren ve olağan siyasi prosedürlerin dışında kalan müdahaleleri de meşru kılan durumlar gibi sunulabilmektedir. Waever'e göre bu durum, devlet elitlerine dış politikada attıkları veya atacakları adımları meşrulaştırmak adına eşsiz bir fırsat yaratmaktadır. Dolayısıyla söz konusu aktörler kendilerine avantajlı bir hareket alanı sağlamak adına tehdit retoriğini de kullanarak meseleleri genel olarak güvenlikleştirme eğiliminde olmaktadır. Sonuç olarak, bir konunun güvenlik meselesi olması objektif kriterlere dayanmamaktadır. O konunun milli güvenliğin gündeminde olması, yalnızca devlet elitinin ve ilgili aktörlerin gücü ve otoritesi altındadır (Çelenk, 2009, s. 121).

Diğer taraftan, eleştirel güvenlik teorisine göre bir konunun güvenlik sorunu haline getirilmesi her ne kadar “objektif” bir durum olmasa da sadece “subjektif” bir durum da değildir. Güvenlikleştirme süreci öznelarası (inter-subjektif) bir süreçtir (Bilgin, s. 2010, s. 83). Bu süreçte başrolü oynayan taraf her ne kadar güvenlikleştirici aktörler olsa da meselenin bir de alımlayıcı kitle (audience) boyutu vardır (Buzan vd., 1998, s. 33). Bu kitle aktörlerin söylemsel bazda dile getirdikleri ve uygulamaya geçirdikleri güvenlikleştirici politikalara tolerans göstermektedir. Böylece, bu politikalar aktörlerin de istediği gibi toplumsal düzeyde sorgulanmadan kabul edilebilmektedir.

Ole Waever, güvenlik-dışlaştırmayı ise normal siyasetin sınırlarının genişletilmesi olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu durumda sorunlar güvenlik ajandası dışına çıkarılmakta ve tekrar normal siyasi tartışma alanına taşınmaktadır (Karakaya Polat, 2008, s. 5). Bu süreçte, güvenlikleştirme sürecinde kullanılan tehdit ve savunma dili terkedilmektedir. Ancak güvenlikleştirme aşamasında var olduğu öne sürülen tehdidin veya algının güvenlik-

dışlaştırma sürecinde gerçekten ortadan kalkması ya da kalkmaması önemli değildir. Önemli olan, sorunun siyasi arenada tekrar konuşulabilir, sorgulanabilir ve tartışılabilir olmasıdır.

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ: GÜVENLİKLEŞTİRME, GÜVENLİK-DIŞILAŞTIRMA VE YENİDEN-GÜVENLİKLEŞTİRME

Türkiye Cumhuriyeti, I. Dünya Savaşı'nın ardından verilen Kurtuluş Savaşı sonucunda askerler tarafından kurulmuştur. Savaşın sona ermesi ve yeni devletin kurulmasıyla birlikte, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan ve cumhuriyeti kuran kadroların büyük çoğunluğu ordudan ayrılarak sivil bir şekilde devlet yönetiminde yer almıştır. Bu durum ister istemez devlet yönetiminde ve dış politikada askeri bir zihniyetin hâkim olmasına yol açmıştır. Öte yandan, 1946'dan sonra çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte, askeri zihniyetin hâkim olduğu mevcut devlet elitlerine, böyle bir zihniyete sahip olmayan siyasi elitler de eklenmiştir (Heper ve Rubin, 2002, s. 140). Ancak bu eklemelenme mevcut anlayışta herhangi bir değişikliğe yol açmamıştır. Bu durumda Türk Ordusu'nun devlet yönetimi üzerindeki güçlü koruma ve kollama misyonu etkili olmuştur. Nitekim Türk Ordusu koruma ve kollama misyonunu daha etkin bir şekilde yerine getirebilmek için 1960, 1971, 1982 ve 1997 yıllarında siyasete doğrudan müdahale etmekten çekinmemiştir (Heper, 2005, s. 216). Dolayısıyla 2000'li yılların başına kadar Türk iç ve dış politikasına askeri bir yaklaşımın hâkim olması kaçınılmaz olmuştur.

2002 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerden sonra iktidara gelen AK Parti, TDP'nin yapımında ve uygulanmasında önceki dönemlere göre önemli değişikliklere imza atmıştır. Yaklaşık olarak 2010'lu yıllara kadar etkili olan bu dönüşüm ve AK Parti hükümetlerinin dış politika tercihlerinin belirlenmesinde başrolü ilk olarak Başbakan danışmanlığı ve sonrasında da sırasıyla Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerini yürüten Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu oynamıştır. Davutoğlu'nun sınırlarını çizdiği dış politika anlayışı geleneksel TDP'den önemli birtakım farklılıklar içermiştir. Davutoğlu, Türkiye'yi coğrafi konumu ve tarihsel değerleri bakımından önemli bir bölgesel ve küresel aktör olarak tasavvur etmiş ve TDP'ye çizdiği yeni vizyonla yapmış olduğu tespiti hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu dönemde AK Parti iktidarının Davutoğlu tarafından sınırları belirlenen dış politika anlayışının 5 temel ilkesi olmuştur. Bu ilkeler sırasıyla özgürlük-güvenlik dengesini kurarak ülke dışında etki alanları oluşturmak, komşularla "sıfır sorun"a sahip olarak dış politikada manevra alanını genişletmek, komşu bölgelerle ve ötesiyle ilişkileri geliştirmek, çok boyutlu bir dış politika takip etmek ve dış politikaya aktivizm getirerek ritmik diplomasi izlemek olarak belirlenmiştir (Davutoğlu, 2008, s. 79-84). Bununla birlikte, belirlenen bu ilkelerin pratikte uygulanması ise ilkelerin oluşturulması kadar kolay olamamıştır. Her şeyden önce belirlenen ilkelerin pratikte uygulanışı Türkiye'nin yıllardır takip ettiği geleneksel dış politikasından birçok farklılık içermiş ve bu farklılıklar da birçok kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

AK Parti iktidarıyla birlikte TDP'nin yapısında meydana gelen değişiklikler, Türkiye'nin uzun bir geçmişe sahip olduğu ancak 2000'li yılların ilk yarısından itibaren önemli mesafe katettiği AB üyelik süreciyle açıklanabilmektedir. Türkiye uzun süren AB üyeliği mücadelesi sonrasında 1999 yılında Helsinki'de gerçekleştirilen AB zirvesinde aday ülke olarak ilan edilmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise AB, Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanabileceği ilan etmiştir. Türkiye, AB üyelik sürecinin gereklerini yerine getirmek adına dış politika oluşturma ve uygulama sürecini 2000'li yılların ilk yarısından itibaren yeniden yapılandırmıştır. AB üyeliği hedefini gerçekleştirmek isteyen Türkiye de bu kriterleri tamamlamak ve AB'nin kendisinden beklediği reformları gerçekleştirmek adına birçok yasal ve anayasal düzenlemeye imza atmıştır. Gerçekleştirilen reformlar Türk dış ve güvenlik politikalarının Avrupalılaşmasını ve güvenlik-dışlaştırılmasını sağlamıştır.

AB, üye devletleri arasındaki güvenlik sorunlarının dialog ve karşılıklı güven inşası yoluyla çözülmüş ve ortaya çıkan yeni sorunların da yine barışçıl bir şekilde "yumuşak güç"

unsurlarının kullanılarak çözülmesi gerektiğine inanılan ulus üstü bir örgüttür. Dolayısıyla aday devletler için de AB ile bütünleşmenin ve AB'ye üyeliğin ön gördüğü şey; güvenlik konularının siyasileştirilmesi, yani güvenlik alanından çıkartılıp siyaset alanına taşınmasıdır (Uslu, 2010, s. 14). Böylece, aday devletlerin, AB'nin genel eğilimlerine paralel olarak üyeliğe egemenliklerinden daha fazla öncelik verecekleri ve güvenliklerini de AB'yle bütünleşmeye dayandıracakları varsayılmaktadır (Oğuzlu, 2002, s. 13). Daha fazla demokratikleşmeyi ve güvenlik-dışılaştırmayı sağlayacak bu varsayımları Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde de görmek mümkündür. Özellikle, başta asker-sivil ilişkileri olmak üzere TDP'nin oluşturulmasında ve uygulanmasında birçok değişiklik gözlenmiştir (Müftüler-Baç ve Gürsoy, 2009, s. 1).

Türkiye'de siyasetin demokratikleştirilmesi ve güvenlik-dışılaştırılması konusunda AB'nin etkisi bakımından ilk göze çarpan yenilik, sıradan siyasi konuları dahi demokratik siyaset alternatiflerini saf dışı ederek güvenlikleştirdiği öne sürülen Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) yapısı ve Türk dış ve güvenlik politikaları üzerindeki etkisinin bir dizi reforma tabi tutulmasını sağlamak olmuştur (Özcan, 2010, s. 30). Bu reform sürecinde MGK bünyesindeki sivil üye sayısı artırılarak asker üyelerin sayısı azınlığa düşürülmüş, anayasadan MGK kararlarının öncelikli olarak dikkate alınacağı hükmü ve bir sivilin de MGK Genel Sekreteri olabilmesinin önündeki yasal engeller kaldırmıştır. Bunların yanında, uzun süredir güncellenmeyen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) 2005 ve 2010 yıllarında sivil aktörlerin aktif katılımıyla yenilenmiş ve iç ve dış tehdit tanımlamaları güncellenmiştir. Güncel hale getirilen MGSB'de kullanılan dilden de anlaşılacağı üzere Ankara'nın dış politikanın yürütülmesinde askeri seçeneklerden ve kuvvet kullanma tehdidine başvurma tercihindan çok uzakta olduğu saptanmaktadır (Zeyrek, 2005). Dolayısıyla buradan Türkiye'nin bir yandan dış politikasını yeni bir vizyon ve ilkeler bütününe göre belirlediği ve diğer yandan da bu durumu AB üyeliği için yaptığı yasal ve anayasal reformlarla desteklediği görülmektedir. Böylece, TDP'nin oluşturulması ve uygulanmasına yönelik bu reformlar bir taraftan iç siyasette demokratikleşmeyi sağlamış, diğer taraftan da dış politikanın güvenlik-dışılaştırılmasına katkıda bulunmuştur (Kaliber, 2005, s. 39).

Öte yandan, Türk iç ve dış politikasında yaşanan güvenlik-dışılaştırma süreci 2010'lardan itibaren etkisini giderek kaybetmeye başlamıştır. AB müzakere sürecindeki tıkanıklık, diğer alanlarda da kendini yeniden-güvenikleştirme şeklinde göstermiştir. Özellikle Gezi Parkı direnişi, çözüm sürecinin sona ermesi, Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı ve son olarak 15 Temmuz 2016 darbe girişimi AK Parti Hükümeti'nin daha önce güvenlik-dışılaştırdığı meseleleri yeniden güvenlikleştirmesine neden olmuştur. Bu süreçte benimsenen politikalar adeta bir devlet politikası olarak ele alınmış ve alternatif politika önerileri siyaset sahnesinden dışlanarak bir güvenlik sorunu olarak görülmüştür.

SONUÇ

TDP, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren siyasi elitler tarafından güvenlikleştirilmiş bir alan olmuştur. Ancak AK Parti iktidarı, 2002 yılından itibaren bu geleneksel yaklaşıma meydan okuyarak TDP yapımı ve uygulamasında önemli değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler, özellikle AB üyelik sürecinin etkisiyle güvenlik-dışılaştırma politikaları aracılığıyla demokratikleşme ve sivilleşme yönünde adımlar atmayı içermiştir. Bu süreç, MGK'nin yapısındaki değişiklikler, yeni bir dış politika vizyonu ve çok boyutlu diplomatik yaklaşımlar ile desteklenmiştir.

Diğer taraftan, 2010'lu yıllardan itibaren, ulusal ve uluslararası politikadaki gelişmeler AK Parti Hükümeti'nin TDP'yi yeniden-güvenikleştirmesine yol açmıştır. Gezi Parkı olayları, Arap Baharı, çözüm sürecinin sona ermesi ve 15 Temmuz darbe girişimi gibi olaylar, hükümetin daha önce güvenlik-dışılaştırdığı meseleleri yeniden güvenlik alanına çekmesine neden olmuştur. Bu

dönemde, TDP'nin milli bir mutabakatla ele alınması gerektiği vurgulanmış ve alternatif politika önerileri marjinalleştirilmiştir.

Sonuç olarak, TDP'nin dönüşümü, AK Parti iktidarı döneminde güvenlik-dışılaştırma ve yeniden-güvenlikleştirme arasında bir salınım göstermiştir. Bu süreç, Türkiye'nin dış politikasındaki yapısal değişimlerin ve uluslararası dinamiklerin bir sonucudur. TDP'nin gelecekteki yönelimi, iç ve dış politikadaki gelişmelerin yanı sıra, hükümetin güvenlik ve demokrasi dengesini nasıl yöneteceğine bağlı olacaktır. AK Parti'nin iktidar sürecinde TDP'deki bu dalgalanmalar, güvenlik ve demokrasi arasındaki hassas dengenin korunmasının önemini yeniden ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

Buzan, B., Waever, O. ve Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework For Analysis*. Colorado. Lynne Rienner Publishers.

Heper, M. ve Rubin B. (Eds.). *Political Parties in Turkey*. Londra. Routledge. 2002.

Waever, O. (1998). Securitization and Desecuritization. R. D. Lipschutz (Eds.), *On Security*. New York. Columbia University Press.

Bilgin, P. (2010). Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları. *SAREM Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (14), 69-96.

Çelenk, A. A. (2009). Democratization of the National Security Discourse and the Political Parties in Turkey. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 119-134.

Davutoğlu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assesment of 2007. *Insight Turkey*, 10 (1), 77-96.

Kaliber, A. (2005). Türkiye'de Güvenlikleştirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2 (7), 31-60.

Oğuzlu, T. (2002). Perennial Conflict or Everlasting Peace: The European Union's Involvement in Cyprus. *Perceptions*, 7 (2), 79-101.

Özcan, G. (2010). The Changing Role of Turkey's Military in Foreign Policy Making. *Unisci Discussion Papers*, (23), 23-45.

Uslu, N. (2010). Kıbrıs'ın Bütünleşmesinde AB'nin Olası Rolü ve Açmazlar. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6 (22), 1-22.

Polat R. K. (2008). The European Union as a Desecuritizer: Securitization and Desecuritization of Turkey's Kurdish Question. *58th Annual Conference of Political Studies Association*. Swansea University. United Kingdom.

Zeyrek, D. (2005). Gerekirse Asker Yine Göreve. *Radikal*.

Müftüler-Baç, M. ve Gürsoy, Y. (2009). Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy?. *RECON Online Working Paper*. (15).

**“DEPREM VE TOPLUMSAL CINSİYETE DAYALI ZARAR GÖREBİLİRLİK:
KADINLARIN KATMERLİ DEPREM DENEYİMLERİ, HATAY, 2023” BAŞLIKLİ
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJESİ BULGULARI
MALTEPE UNIVERSITY SCIENTIFIC RESEARCH PROJECT FINDINGS TITLED
"EARTHQUAKE AND GENDER-BASED VULNERABILITY: WOMEN'S MULTIPLE
EARTHQUAKE EXPERIENCES, HATAY, 2023"**

Prof. Dr. Belma Akşit
Maltepe Üniversitesi, DSÜ
ORCID: 0000-0002-9074-4251

Assoc. Prof. Dr. Gökçesu Akşit Dudaklı
Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
ORCID: 0000-0001-7012-5667

Kaya Yüksek
Maltepe Üniversitesi, Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar için Uygulama ve Araştırma
Merkezi (SOYAÇ)
ORCID: 0000-0001-6059-5550

Özet

Projede, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli gerçekleşen ve on bir ili etkileyen depremlerin ardından Hatay ilinde 18 yaş üstü kadınlarla afet sonrası dönemde toplumsal cinsiyete dayalı zarar görülebilirlik ve bu zarar görülebilirliği oluşturan koşulların kadınlar üzerinde yarattığı katmerli yük araştırılmıştır. Ünür'ün (2021) ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel olarak belirttiği afet sonrası insani zarar görülebilirlik kategorileri detaylandırılarak kadınların ekonomik özgürlüğü, istihdama katılımı, afet sonrasında giyim kuşama ilişkin yaşadıkları, hijyen, üreme ve cinsel sağlık konularındaki erişim sıkıntıları, bakım verme ve evi kurma, cinsel şiddete maruz kalma durumları üzerinden ele alınarak etnik ve sosyoekonomik yapının, afete yaklaşımın, eğitimin etkileri dikkate alınmış, kadınların kendini gerçekleştirme konusunda baskı görüp görmedikleri, nüfusa ilişkin kayıpların telafisinden sorumlu tutulma durumları (daha fazla çocuk doğurma konusunda baskı görüp görmedikleri) araştırılmış ve afet sonrasında yaşadıklarına ilişkin kontrolün kimde olduğunu düşündükleri ve dayanıklılık stratejileri görülmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremi Hatay'da yaşamış olan 18 yaş üstü kadınlarla derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Kadınlar üzerinde oluşan katmerli yükte kuşaklararası farkların ve depremin ardından konteynerkente gitmenin/evde kalmanın büyük etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hatay ilinin Antakya, İskenderun ve Arsuz ilçelerinde gerçekleşen çalışma, bu ilçelerin farklı sosyodemografik, sosyokültürel ve sosyoekonomik açılarından Hatay'ın farklılıklarını temsil edebilirlikleri göz önünde bulundurularak planmış ve katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Depremin ardından konteynerkente yerleştirilmiş kadınların daha fazla sorun yaşadığı tespit edilmiş ve özellikle dar bir alana sıkışma, sosyal bağların azlığı, sosyal normların gerilemesi (anomi), çocuklarla yaşanan sorunların artması ve ev içi emek paylaşımı gibi başlıklarda bu sorunların toplandığı görülmüştür. Ayrıca kadınların kuşaklararası yüklerine üç farklı yaş grubu özelinde bakılmış (18-39, 40-64, 65 ve üstü) ve deprem sonrası yükler bağlamında en çok 65 yaş üstü yalnız yaşayan kadınların zorlandığı görülmüş, 18-39 yaş arasının daha dirençli olduğu, 40-64 yaş arasının da sahip olduğu/bakmakla yükümlü olduğu çocuk sayısına bağlı olarak yükünün

değiştirdiği saptanmıştır. Evren, örneklem, yöntem ve bulgular hakkında detaylı bilgiler bildiri tam metninde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Katmerli Yük, Zarar Görebilirlik, Afet Sonrası Dönem

Abstract

In the project, the gender-based vulnerability in the post-disaster period with women over the age of 18 in Hatay province, following the earthquakes that took place in Kahramanmaraş on February 6, 2023, and affected eleven provinces, and the increased burden created by the conditions that generate this vulnerability on women were investigated. Post-disaster human vulnerability categories, which Ünür (2021) stated as economic, social, physical, and environmental, were detailed and women's financial freedom, participation in employment, post-disaster clothing experiences, access difficulties in hygiene, reproductive and sexual health, caregiving and homelessness were discussed. The effects of ethnic and socio-economic structure, approach to disaster, and education were taken into account, as whether women were pressured to realize themselves, whether they were held responsible for compensating population losses (whether they were pressured to give birth to more children) was investigated, and It was tried to see who they thought was in control of what they experienced after the disaster and their resilience strategies.

For this purpose, in-depth interviews and focus group discussions were held with women over the age of 18 who experienced the February 6, 2023, Kahramanmaraş-centered earthquake in Hatay. It was concluded that intergenerational differences and going to the container city/staying at home after the earthquake had a great impact on the increased burden on women. The study, which took place in Antakya, İskenderun, and Arsuz districts of Hatay province, was planned by taking into account the fact that these districts represent the differences of Hatay in terms of different sociodemographic, sociocultural, and socioeconomic aspects, and the participants were reached by the snowball method. It was determined that women who settled in container cities after the earthquake experienced more problems, and these problems were grouped under headings such as being squeezed into a narrow space, lack of social ties, decline in social norms (anomie), increased problems with children and sharing of domestic labor. In addition, the intergenerational burdens of women were examined in three different age groups (18-39, 40-64, 65 and above) and the context of post-earthquake loads, it was seen that women over the age of 65 and living alone had the most difficulty. It has been determined that the burden of people between the ages of 64 and 64 varies depending on the number of children they have/are responsible for caring for. Detailed information about the population, sample, method, and findings is presented in the full text of the paper.

Keywords: Cumulative Burden, Vulnerability to Harm, Post-Disaster Period

GELİŞMİŞLİK İNDEKSLERİ AÇISINDAN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE AVRUPA BİRLİĞİ GELECEK DÖNEM İNCELEMESİ: ÇRA İLE AMPİRİK BİR ANALİZ

FUTURE REVIEW OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES AND THE EUROPEAN UNION IN TERMS OF DEVELOPMENT INDEXES: AN EMPIRICAL ANALYSIS WITH MLR

Ress.Assist. Abdullah Zübeyr ŞEKERCİ

İstanbul Rumeli Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi

ORCID ID: 0000-0003-4181-0387

Özet

Milletleri oluşturan en küçük birim bireydir ve bireylerin maddi-manevi yaşam standardı milletlerin gelişmişlik seviyesini gösterir. Bu yaşam standardını sağlayan birtakım dinamikler vardır. Bu dinamikler insanların, toplulukların ve üst çatı olan milletlerin gelişmişliğini göstermek açısından etkili bir ölçüttür. Dünyada birçok siyasi ve akademik oluşum bu ölçütler üzerinden ülke ve toplulukları incelemekte ve sıralamaktadır. Bu incelemenin amacı bireylerin yaşam standardı, yani dolaylı olarak milletlerin refah düzeyini belirlemektir. Birleşmiş Milletler başta olmak üzere buna benzer çalışmaları yapan birçok kurum bulunmaktadır. Bu çalışmalar sadece ülke bazında değil ülkelerden oluşan birlikler bazında da incelemeler yapmaktadır. Bu birlikler genel olarak ekonomik, siyasi ya da farklı bir başlıkta bir araya gelmektedir. Bu bağlamda çalışmamız Türk Dünyası Devletleri'nin oluşturduğu Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) refah düzeyini Avrupa Birliği (AB) ile karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Öncelikle Türk Dünyası'nın önde gelen beş ülkesi olan Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın toplu verileri ele alınmaktadır. Buna ilaveten Avrupa Birliği'nin önde gelen beş ülkesi olan Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Hollanda'nın toplu verileri ele alınmaktadır. Bu veriler belirli ölçütler üzerinden kıyaslamaktadır. Bu ölçütler kişi başına düşen gayri safi milli hasıla (GMSH), doğuşta beklenen yaşam süresi (BY) ve kişi başına düşen CO₂ emisyonu (CE) şeklinde literatürden belirlenmiştir. Belirtilmelidir ki bu ölçütlerde "kişi başına düşen" kısım için nüfus da (NF) bir yan ölçüt olarak kullanılmıştır. Bu ölçütlerin literatürden belirlenmesi süreci Literatür başlığı altında anlatılmaktadır. Seçilen ölçütlere ait 1971-2022 arasındaki veriler ile Ms Excel'de çoklu regresyon analizi (ÇRA) yöntemi kullanılarak 2030-2040 tahminlemesi yapılmaktadır. ÇRA, belirlenen ölçütler arasında bir ilişki kurarak denklem üretmek için kullanılmaktadır. Kurulan denklemden elde edilen sonuçlara göre 2030-40 grafiği çizdirilmiş ve yorumlanmıştır. Buna göre mevcut durumda Avrupa Birliği ülkelerinin gelişmişlik seviyesinin daha önde olduğu ve bununla beraber Türk Dünyası'nın gelişmişlik indekslerinde daha hızlı ilerlediği söylenebilir. Bu sonuç, gelişen Türk Dünyası Devletleri'nde ticari, askeri ve eğitim gibi farklı alanlarda yeni ilişkilerin oluşması açısından olumlu bir göstergedir.

Anahtar Kelimeler: ÇRA, per GMSH, emisyon, beklenen yaşam, tahminleme, TDT.

Abstract

The smallest unit that makes up a nation is the individual, and the material and spiritual living standards of individuals show the level of development of nations. There are some dynamics that ensure these living standards. These dynamics are an effective criterion for showing the development of people, communities, and their parent nations. Many political and academic organizations worldwide examine and rank countries and communities based on these criteria. The purpose of this examination is to determine the living standard of individuals, that is, indirectly, the welfare level of nations. Many institutions, especially the United Nations, carry out similar studies. These studies examine not only the country but also the unions of countries. These unions generally come together under economic, political, or other topics. In this context, our study examines the welfare level of the Organization of Turkic States (TDT), formed by the States of the Turkic World, compared with the European Union (EU). First, the collective data of Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan, the five leading countries of the Turkic World, are considered. In addition, the collective data of the five leading countries of the European Union, Germany, France, Italy, Spain, and the Netherlands, are considered. This data is compared based on specific criteria. These criteria were determined from the literature as gross national product (GNP) per capita, life expectancy at birth (LE), and CO₂ emissions (CE) per capita. It should be noted that in these criteria, population (NF) was also used as a side criterion for the "per capita" part. The process of determining these criteria from the literature is explained under the title of Literature. 2030-2040 forecasts are made using the multiple regression analysis (MRA) method in MS Excel with the data between 1971-2022 for the selected criteria. ÇRA is used to produce equations by establishing a relationship between specified criteria. According to the results obtained from the established equation, the 2030-40 chart was drawn and interpreted. Accordingly, it can be said that the development level of the European Union countries is currently ahead, but the Turkish World is progressing faster in the development indices. This result is a positive indicator for forming new relations in fields such as trade, military, and education in the developing Turkic World States.

Keywords: MLR, GNP, emission, life expetancy, forecasting, OTS.

AKILLI GÜÇ PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE MOLDOVA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ ANALYSIS OF TÜRKİYE-MOLDOVA RELATIONS IN THE SMART POWER PERSPECTIVE

Dr. Erdem EREN

İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü, Silivri, İstanbul.
ORCID: 0000-0002-9891-1763

ÖZET

Balkan coğrafyasının bir parçası olarak Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden 27 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını elde ettikten sonra Moldova'yı tanıyan ilk ülkelerden biri Türkiye Cumhuriyeti devleti olmuş ve diplomatik ilişkiler hızla inşa edilmiştir. Türkiye – Moldova ilişkilerinde en temel belirleyici etken Moldova'daki Türk soylu toplum Gagauzlar olurken, Türkiye 27 Aralık 1994'te Gagauzya'nın özerklik statüsü elde etmesinde öncü devlet olmuştur. Türkiye o tarihten günümüze Moldova'ya yönelik dış politikasını Gagauz Yeri Özerk Bölgesi merkezli olarak sürdürmektedir. Türkiye'nin Moldova politikası salt bir soydaş diplomasisine dayanmamakta olup, bu dış politika perspektifinde siyasi ilişkiler, ekonomik faaliyetler, kültürel aktiviteler gibi hem sert hem de yumuşak güç öğelerinin yer aldığı görülmektedir. Akıllı güç yaklaşımı uluslararası ilişkiler literatüründe ülkelerin dış politika konseptlerinde sert ve yumuşak güç öğelerini tercih ettikleri bir perspektif ile başarıyla harmanlamaları anlamına gelmektedir. Bu çalışma da Türkiye'nin Balkanlar politikası özelinde Moldova ile ilişkilerde tercih ettiği akıllı güç yaklaşımını analiz etmektedir. Bu kapsamda çalışmada; Türkiye'nin Balkanlar politikası ile Moldova politikası tutarlı mıdır? Akıllı güç perspektifinde Türkiye ile Moldova ilişkilerinde belirleyici olan etkenler ve öne çıkan ilişki bağları nelerdir? gibi sorulara cevap aranmıştır. Çalışmanın neticesinde ilk olarak Türkiye'nin Balkanlar politikasında Moldova ile ilişkilerin özellikle Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci ve Gagauz Yeri Özerk Bölgesi kapsamında değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bu noktada Türkiye'nin geleneksel Balkan politikasına paralel olarak Moldova ile de ikili ilişkilerin siyasi, ekonomik ve kültürel düzlemde geliştirilmesi, Moldova'nın uluslararası kuruluşlara entegrasyonu ve ülkedeki Türk azınlığın refah seviyesinin artırılması gibi hedeflerin belirlendiği görülmektedir. Türkiye'nin Moldova'ya yönelik geliştirmiş olduğu akıllı güç perspektifindeki dış politika konseptinde ekonomik stratejiler ve kamu diplomasisi yaklaşımı merkezi rol oynamaktadır. Özellikle özel sektör temsilcilerinin yatırımları ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) bu konseptin Gagauz Yeri Özerk Bölgesi merkezli olarak Moldova'da uygulanmasında lokomotif görevi görmektedir. Sonuç olarak Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Türkiye – Moldova ilişkilerinde güçlü bir köprü görevi görmekte olup, bu köprü Türkiye ile Moldova arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel bağların kuvvetlenmesine olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Güç, Türkiye, Gagauz Yeri Özerk Bölgesi, TİKA

ABSTRACT

After Moldova gained its independence from the Union of Soviet Socialist Republics on August 27, 1991, as a part of the Balkan geography, the Republic of Türkiye was one of the first countries to recognize Moldova and diplomatic relations were rapidly established. While the most fundamental determining factor in Türkiye-Moldova relations was the Turkish noble community of Gagauz in Moldova, Türkiye became the leading state in Gagauzia obtaining autonomy status on December 27, 1994. Since then, Türkiye has continued its foreign policy towards Moldova centered on the Gagauzia Autonomous Region. Türkiye's Moldova policy is not based solely on compatriot diplomacy, and it is seen that both hard and soft power elements such as political relations, economic activities and cultural activities are included in this foreign policy perspective. In the international relations literature, the smart power approach means that countries successfully blend hard and soft power elements with a preferred perspective in their foreign policy concepts. This study analyzes the smart power approach preferred by Türkiye in its relations with Moldova, specifically in its Balkans policy. In this context, in the study; Are Türkiye's Balkans policies and Moldova policies consistent? What are the determining factors and prominent relationship ties in the relations between Türkiye and Moldova from the smart power perspective? Answers to questions such as these have been sought. As a result of the study, it was first determined that Türkiye's relations with Moldova in the Balkans policy were evaluated especially within the scope of the Southeastern European Cooperation Process and the Gagauzia Autonomous Region. At this point, it can be seen that in parallel with Türkiye's traditional Balkan policy, targets have been determined such as developing bilateral relations with Moldova on a political, economic and cultural level, integrating Moldova into international organizations and increasing the welfare level of the Turkish minority in the country. Economic strategies and public diplomacy approach play a central role in the foreign policy concept of smart power perspective that Türkiye has developed for Moldova. Especially the investments of private sector representatives and the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) serve as the locomotive in the implementation of this concept in Moldova, centered in the Gagauzia Autonomous Region. As a result, the Gagauzia Autonomous Region serves as a strong bridge in Türkiye-Moldova relations, and this bridge allows the political, economic and cultural ties between Türkiye and Moldova to be strengthened.

Keywords: Smart Power, Türkiye, Gagauzia Autonomous Region, TIKA

GİRİŞ

Romanya ile birlikte Balkan coğrafyasının Doğu Avrupa hattındaki sınır ülkesi olan Moldova, 27 Ağustos 1991 yılına gelindiğinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden bağımsızlığını elde etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devleti Moldova'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler hızla inşa edilmiştir. Türkiye – Moldova ilişkilerinde Moldova'daki Türk soylu toplum Gagauzlar büyük bir etken olurken, Türkiye 27 Aralık 1994'te Gagauzya'nın özerklik statüsü elde etmesinde de öncü devlet olmuştur³⁹. Türkiye o tarihten günümüze Moldova'ya yönelik dış politikasını Gagauz Yeri Özerk Bölgesi merkezli olarak sürdürmektedir.

³⁹ Gagauzların kim olduklarına dair literatürde yirmi beşe yakın teori bulunmaktadır. Ancak Gagauzların Türk oldukları en güçlü tez olmakla birlikte soyları ile ilgili güçlü iki tez bulunmaktadır. Bunlardan ilki Gagauzların 1260'lı yıllarda Dobruca'ya yurt olarak yerleşen II. İzzeddin Keykavus ve Sarı Saltuk'un soyundan geldikleridir. İkinci ve Gagauzların milli lideri Mihail Çakır'ın 1934 tarihli "Besabiyalı Gagauzların İstoriyası" kitabında da dile getirdiği Gagauzların Türk-Oğuz'dan (Uz) geldiği tezidir (Çakır, 2007, s. 65). Ancak sonuç itibarıyla bakıldığında Gagauz kimliğinin oluşumunda; Keykavus ve Sarı Saltuk soyundan gelen Selçuklu Türklerinin, Oğuzların, İskitlerin, Hun Türklerinin, Avarların, Peçeneklerin, Kıpçakların ve son olarak Osmanlı Devleti döneminde

Gagauz Yeri veya sıklıkla tercih edilen ismiyle Gagauzya, Moldova'nın güney kısmında Bucak bölgesinde yer almakta olup halkının büyük çoğunluğu Ortodoks Türklerden - Gagauzlardan oluşan özerk bir bölgedir. Komrat, Vulkaneşt ve Çadır-Lunga dolayları (il, rayon) ile bu dolaylara bağlı 23 köyden oluşmaktadır. Avrupa'nın en büyük köyleri olan; 18 bin nüfuslu Kongaz, 10 bin nüfuslu Kıpçak ve 9 bin nüfuslu Baurçu Gagauz Yeri'nde bulunmaktadır. Resmi rakamlara göre nüfusu 155 bindir⁴⁰. Bu da Moldova nüfusunun yüzde 4,6'sına denk gelmektedir. Yine resmi rakamlar nüfusun yüzde 82'sini Gagauzların oluşturduğunu göstermektedir. Bölgede Gagauzlar dışında Bulgarlar, Moldavanlar, Ruslar ve Ukraynalılar da yaşamaktadır. Halihazırda Gagauz Yeri'nde kalan Gagauz nüfusunun yaklaşık 90 bin olduğu tahmin edilmektedir (AA, 2016).

Türkiye'nin Moldova politikası sadece Gagauzları merkeze alan ya da önceleyen salt bir soydaş diplomasisine dayanmamakta olup, bu dış politika perspektifinde siyasi ilişkiler, ekonomik faaliyetler, kültürel aktiviteler gibi hem sert hem de yumuşak güç öğelerinin yer aldığı görülmektedir. Sert ve yumuşak güç öğelerinin dış politikada harmanlanarak uygulanması uluslararası ilişkilerde akıllı güç yaklaşımı ile ifade edilmekte olup, bu çalışma da Türkiye'nin Balkanlar politikası özelinde Moldova ile ilişkilerde tercih ettiği akıllı güç yaklaşımı analiz edilmektedir.

GÜCÜN DÖNÜŞÜMÜ: AKILLI GÜÇ

Tarih boyunca toplumlar ve de devlet biçimleri arasında en belirleyici etkenlerden biri güç olmuş, hatta güç insan yaşamının ilk varlığından günümüze kadar bireyler arasında da birçok belirsizliği sona erdiren ve netleştiren bir etken rolü oynamıştır. Nasıl ki tarih boyunca bir insan meclisinde kimin otorite sahibi olacağı yani lider veya karar verici olacağı fiziki, akli veya ekonomik güce göre belirlendiyse toplum ve devlet oluşumunun ilk formundan günümüz modern devletleri arasında da ikili veya çok yönlü ilişkilerde de kimin daha güçlü olacağı siyasi, askeri, ekonomik ve benzeri güç formları ile belli olmaktadır.

Tam olarak yıllar ya da yüzyıllar gibi sayısal dönemlere ayırlamasa da ve de tarihsel kırılmaların çizgileri net olarak ifade edilemesede gücün uluslararası ilişkiler literatüründe bir evrimi ya da dönüşümü söz konusudur. Devletler arasında ve de uluslararası ilişkilerde belirleyici ve literatürde tartışıla gelen güç türleri incelendiğinde ön plana çıkan türlerin; sert güç, yumuşak güç, akıllı güç ve keskin güç gibi kavramlar olduğu görülmektedir. Nitekim kronolojik olarak gücün dönüşümünün uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerle birlikte sert güçten akıllı ve keskin güce doğru seyrettiğini söylemek mümkündür.

Robert Dahl'ın tanımıyla A aktörünün, B aktörüne yapamayacağını yaptırabilme kapasitesi ve yeteneği olarak ifade edilen gücün uluslararası ilişkilerde aslında en önemli varlık sebebi bir devletin ona sahip olma isteği ve de güce sahip olurken yine gücü araç olarak kullanmasıdır (Dahl, 1957, s. 203). Nitekim Hans Morgenthau'da gücün bu amaç ve araç rolüne vurgu yapmış ve de gücün unsurlarını; coğrafya, askeri hazırlık, nüfus, endüstri kapasitesi, doğal kaynaklar, ulusal karakter, ulusal ahlak, diplomasi ve yönetim kalitesi olarak sıralamıştır (Yatağan, 2018, s. 71). Realist yaklaşıma göre sert güç özü itibarıyla askeri güç olup bu güç diğer güç

bölgeye gelen Türklerin katkısının olduğu açıktır. Gagauzlar tarih boyunca büyük oranda Beserabya, Dobruca ve Bucak denilen bölgelerde yaşamış olup bu bölgeler günümüzde daha çok Moldova, Romanya, Bulgaristan ve Ukrayna sınırlarında kalmaktadır. Bölge Osmanlı Devleti döneminde ise daha çok Boğdan eyaleti sınırları içerisinde kalmıştır. 1417 yılında fethedilen Moldova bölgesi Osmanlı Devleti'nden 28 Mayıs 1812 Bükreş Antlaşması ile Rusya'ya geçmiş, 21 Aralık 1917'den 1940'lı yıllara kadar Rumen idaresi altında, 1944 yılından 1991 yılına kadar Moldova Sosyalist Cumhuriyeti adı altında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) çatısı altında yaşamıştır (Erendor, 2021, s. 20-30, 51-72).

⁴⁰ TÜRKSOY Gagauz Yeri nüfusunun 172.500 olduğunu da ifade etmektedir (TÜRKSOY, 2024).

formlarının hepsinden daha üstündür ve yüksek askeri güce sahip olan devletler uluslararası ilişkilerde kontrolü elinde tutabilmektedir. Sert gücün uygulamadaki en önemli metotlarını askeri müdahale, baskıcı diplomasi ve ekonomik yaptırım oluşturmaktadır. Yumuşak güç kavramı sert güce ek olarak yeni bir boyut olarak ortaya çıkmış olup, 1990 yılında ilk defa ABD Eski Savunma Bakan Yardımcısı Joseph S. Nye tarafından kültür, siyasi değerler ve dış politika gibi kaynaklardan beslenen bir güç türü olduğu ifade edilmiştir. Nye yumuşak güç kavramını; “kültür, siyasi değerler ve dış politika olmak üzere üç kaynağa dayanan, başkalarının tercihlerini kaba güç ve zorlama dışında şekillendirme ve böylece diğerlerinin sizin istediğinizi istemelerini sağlamak” diye tanımlamıştır (Nye, 2004, ss. 11-14).

Küresel siyasette geleneksel başat güçler olan ABD ve Rusya gibi devletlerin dışında son yıllarda ekonomik ve siyasal bir güç olarak Çin’in giderek güç kazanması Çin’in dış politikasının ve uygulama araçlarının incelenmesini zorunlu kılmıştır. Çin her geleneksel güç gibi çeşitli sert güç araçlarına sahip olsa da değerlerini, kültürel miras, dil ve kültürel politikalar, sanat ve spor etkinlikleri gibi yumuşak güç araçlarını da gün geçtikçe daha sofistike bir yöntemle kullandığı bu tartışmalar neticesinde gözlenmekte ve tespit edilmektedir (Kurlantzick, 2007, ss. 1-8). Çin’in dış politikadaki güç metodunu inceleyen ABD, Yeni Zelanda ve Avustralya kaynaklı araştırmalara göre Çin gibi otoriter bir rejimin kullandığı güç ve yumuşak güç araçlarının “yumuşak” kavramı ile açıklanamayacağı sonucuna varılmış, bunun neticesinde “Keskin Güç” ya da İngilizce ifadesiyle “Sharp Power” kavramı önerilmiştir (Bilener, 2019, s. 243).

“Akıllı Güç” kavramı ilk olarak 2006 yılında ABD Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi (Center for Strategic and International Studies – CSIS) tarafından hazırlanmış olan “Daha Akıllı, Daha Güvenli Amerika (A Smarter More Secure America)” adlı raporda açıklanmıştır. Raporda ABD’nin akıllı güç konsepti doğrultusunda dış politikada; ittifaklar/ortaklıklar, küresel kalkınma, kamu diplomasisi, ekonomik entegrasyon ile teknoloji ve yenilik gibi beş kritik alana yoğunlaşması gerektiği vurgulanmıştır (Armitage&Nye, 2007, s. 27). Raporun yazarlarından olan Joseph S. Nye akıllı gücü; dayatma ve ödetmeye odaklı sert güç ile ikna etme cezbetmeye dayalı yumuşak gücün bir alaşımı olarak tanımlamaktadır. Ona göre akıllı güç ne sert ne de yumuşak güçtür. Sert ve yumuşak güç araçlarının hünerli bir şekilde birleşimidir. Özetle akıllı güç amaca ulaşmak için hem sert hem de yumuşak güç ile oluşturulan bütüncül bir strateji geliştirmeyi ifade etmektedir (Nye, 2004, s. 32).

TÜRKİYE – MOLDOVA İLİŞKİLERİNİN TARİHİ VE GENEL HATLARI

Balkanlarda Yunanistan’da Batı Trakya’da, Bulgaristan’da, Kuzey Makedonya’da, Kosova, Bosna-Hersek, Karadağ, Romanya ve Moldova’da hatta Sırbistan’da Müslüman ve Türk nüfusun (soydaş ve akraba toplumlar) varlığından dolayı Türkiye bu toplumların her şeyden önce yaşam haklarının sağlanması, insan hakları ve özgürlüklerinin korunması, ekonomik kalkınmalarının sağlanması gibi hususları takip etmiştir. Nitekim Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden 27 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığını elde ettikten sonra Moldova’yı tanıyan ilk ülkelerden biri Türkiye Cumhuriyeti devleti olmuş ve diplomatik ilişkiler hızla inşa edilmiştir. Moldova Cumhuriyeti’ni 16 Aralık 1991’de tanımıştır. İki ülke arasında diplomatik ilişkiler 3 Şubat 1992 tarihinde resmen tesis edilmiştir (DİB, 2024).

Türkiye – Moldova ilişkilerinde en temel belirleyici etken Moldova’daki Türk soylu toplum Gagauzlar olurken, Türkiye 27 Aralık 1994’te Gagauzya’nın özerklik statüsü elde etmesinde öncü devlet olmuştur. 1990’lı yılların sonu itibarıyla Moldova’nın özellikle Romanya ile birleşme fikrini benimsemeye başlamasıyla SSCB ve de dönem itibarıyla desteklediği Transdinyester ve Gagauz bölgesindeki otoriteler Moldova’dan bağımsızlık elde etmeyi gündeme getirmiştir. Bu süreçte Gagauzların Türkiye ile diyalogları sıklaşmış, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal Gagauz Cumhurbaşkanı Stefan Topal’a siyasi, ekonomik ve

kültürel destekte bulunma sözü vermiştir. 19 Ağustos 1991’de Kızıl Ordu tarafından dönemin SSCB Lideri Mihail Gorbaçov’a darbe girişimi yapılması üzerine Moldova 26 Ağustos 1991’de SSCB’den bağımsızlığını ilan etmiştir. SSCB’nin dağılması sonrasında Gagauzlar statülerinin ve hak ile özgürlüklerinin netleşmesi için Kişinev hükümeti ile müzakerelere başlamıştır. Nisan 1994’e gelindiğinde “Gagauz Yeri Özerk Bölgesinin” kurulması önerisi ülkede konuşulmaya başlamıştır. Bu sürece denk olarak dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Moldova’ya bir ziyaret gerçekleştirmiş ve hem Moldova Cumhurbaşkanı hem de Gagauz liderlerle bir görüşme yapmıştır. Türkiye bu üçlü görüşmelerde maddi yardım, krediler, su tesislerinin kurulması gibi başta ekonomik destekler olmak üzere siyasi anlamda da güçlü desteğini beyan etmiştir. Avrupa Konseyi’nin de Kişinev hükümetine yönelik baskılarıyla Moldova Parlamentosu özerklik anayasasını 27 Temmuz 1994’te resmen kabul etmiştir. 23 Aralık 1994’te de “Özerk Gagauz Yeri” kanun tasarısı Parlamentoda kabul edilmiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Mirça Snegur tarafından da 13 Ocak 1995 tarihinde imzalanmıştır. Kanun ile Gagauzlara kültür, eğitim, istihdam, konut, yerel bütçe ve maliye ile ilgili konularda Moldova Anayasasına aykırı olmamak şartıyla kanun çıkarma ve uygulama yetkisi verilmiştir. Ayrıca Gagauzya’nın resmi dilleri olarak Gagauzca, Rusça ve Romence kabul edilmiş ve başkent olarakta Komrat şehri belirlenmiştir (Erendor, 2021, ss. 187-200).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1994 yılında gerçekleştirdiği Moldova ziyaretinde TİKA tarafından Komrat’ta inşa edilen Mustafa Kemal Atatürk Kütüphanesi’ni de hizmete açmıştır. Bu proje TİKA’nın ülkede başlattığı projelerin ilklerinden olmuştur. Demirel ayrıca Moldova hükümetine Gagauzya’nın su sorununu çözmek için 35 milyon dolarlık kredi teklif etmiş ancak bunun sadece 15 milyon doları Kişinev tarafınca kabul edilmiştir. Süreç içerisinde TİKA tarafından Gagauzya’da köylere su yatırımları, stadyum, okul ve bina restorasyonları, eğitim ve radyo/televizyon yatırımları gibi projeler gerçekleştirilmiştir. Yine ek olarak 2012’de imzalanan bir protokol ile Gagauz Radyo Televizyonu (GRT) teknik donanımı ve yayın içeriği TRT tarafından sağlanmıştır (Erendor, 2021, ss. 200-201).

Esasında Türkiye’nin Gagauzlara yönelik ilgisi 1930’lu yıllarda başlamış olup, Türkiye’nin Romanya’daki Köstence Konsoloslugu ile Bulgaristan’daki Varna Konsoloslugu Gagauzlar hakkında raporlar düzenleyip Dışişleri Bakanlığını bilgilendirmeye başlamıştır. 1931 yılında Türkiye’nin Bükreş Büyükelçiliğine Hamdullah Suphi Tanrıöver’in atanmasıyla resmi anlamda Gagauzlarla ilk temas kurulmaya başlanmış, Tanrıöver Romanya devletine bağlı olan Gagauzlara ait olan köyleri ziyaret etmiş ve Bükreş hükümeti nezdinde yapılan girişimler neticesinde Gagauzlara ait 26 kasaba ve köyde Türkçe eğitim veren okullar açılmıştır (Erendor, 2021, s. 22). Bu okullara Türkiye’den eğitimciler ve kitaplar getirilirken bazı öğrencilerde Türkiye’ye gönderilerek eğitim almaları sağlanmıştır.

1990’lı yılların başı Moldova ile Türkiye arasındaki ilişkilerin zirveye çıktığı bir önem olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın girişimleriyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı adında bir oluşumun temelleri atılmış; Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Romanya teşkilatın kurucuları olarak kurucu dokümanı İstanbul Zirvesi Deklarasyonu’nu 25 Haziran 1992’de imzalamıştır. Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECI) de 1996 yılında Türkiye’nin de girişimleriyle başlamış olup girişimin üyeleri arasında; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kuzey Makedonya, Macaristan, Moldova, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Yunanistan ve Türkiye yer almıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel temsilci olarak katıldığı 30 Temmuz 1999 tarihli Saraybosna Zirvesi’yle faaliyete geçen “Güneydoğu Avrupa İçin İstikrar Paktını” ise barış ve güvenliğin tesisi için gereken bir uluslararası çaba ve mekanizma olarak değerlendirmiştir (Çakmak, 2016, s. 245). Bu noktada Türkiye’nin Moldova’nın bağımsızlığını ilan ettiği yıllardan günümüze ilişkilerini kurumsal anlamda özellikle Karadeniz Ekonomik

İşbirliği Teşkilatı ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi üzerinden sürdürmekte olduğu görülmektedir.

Son olarak Moldova'nın AB üyeliği süreci de iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli konulardan birini oluşturmaktadır. AB'ye adaylık başvurusunu Moldova 3 Mart 2022'de yapmıştır. AB Komisyonu, 17 Haziran 2022'de Moldova'ya adaylık statüsü verilmesi yönünde görüş bildirmiştir. Ayrıca Moldova, Nisan 2014 tarihinden beri vize serbestisinden yararlanmaktadır (AB, 2024). Türkiye geleneksel Balkan politikası çerçevesinde Moldova'nın da AB üyelik sürecini desteklemekte ve sosyo-ekonomik anlamda gelişimine katkı sağlamaya çalışmaktadır. Moldova'nın halihazırda NATO üyeliği kapsamında Türkiye ile bağı henüz bulunmamaktadır.

AKILLI GÜÇ PERSPEKTİFİNDE TÜRKİYE – MOLDOVA İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

Akıllı güç konsepti dış politikada özünde bir devletin “ittifaklar/ortaklıklar, küresel kalkınma, kamu diplomasisi, ekonomik entegrasyon ile teknoloji ve yenilik” gibi beş kritik alana odaklanması gerektiğini öne sürmekte olup, bu formülü uygulayan devletlerin hem uluslararası ilişkilerde önemli bir güç olabileceğini hem de bu stratejinin geliştirildiği devlete karşı daha etkin bir pozisyon elde edilebileceğini savunmaktadır. Türkiye'nin Moldova ile ilişkilerini akıllı güç konsepti çerçevesinde analiz ederken de bu beş kritik alanı göz önünde bulundurmak gerekmekte olup, ancak bu beş kritik alanda ikili ilişkiler incelenerek Türkiye'nin Moldova politikasının akıllı güç stratejisine dayanıp dayanmadığı anlaşılabilecektir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti'nin Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından günümüze kadar olan politika ile ilişkileri incelendiğinde Türkiye adına temelde altı hususun akıllı güç stratejisi kapsamında ifade edilebileceği anlaşılmaktadır. Bunları; Türkiye'nin Balkanlar okumasında Moldova'ya yer verilmesi, Türk diplomasisinin teşkilatlanmasında Moldova'ya önem verilmesi, ikili ilişkilerde stratejik iş birliği – stratejik diyalog mekanizmasının inşa edilmesi, ekonomik iş birliği ve karşılıklı bağımlılık stratejisinde Türkiye'nin daha güçlü pozisyonda olması, Türkiye – Moldova ilişkilerinde Gagauzya'nın köprü rolü oynaması ve Türkiye'nin Moldova politikasında kamu diplomasisi stratejisinin baskın rol oynaması şeklinde sıralamak mümkündür.

- Türkiye'nin Balkanlar okumasında Moldova'ya yer verilmesi

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının resmi internet sayfası “www.mfa.gov.tr” de dış politika başlığında bölgeler bölümünde Balkanlar kısmı da yer almakta, Balkan ülkeleri sırasıyla; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Romanya, Slovenya, Sırbistan, Kosova, Karadağ ve Yunanistan olarak ifade edilmektedir (DİB, 2024). Hem literatürdeki hem de Dışişleri Bakanlığının kabul ettiği Balkan coğrafyası tanımlaması geleneksel bir Balkanlar çerçevesi olmakla birlikte Macaristan ve Moldova'nın da hem Osmanlı Devleti geçmişine sahip olmaları hem de Balkanlarla ortak etnik, dilsel ve kültürel özelliklere sahip olmalarından dolayı Balkanlar coğrafyası içerisinde yer almaları daha doğru bir okuma olacaktır. Halihazırda Moldova'da önemli bir Gagauz (Gökoğuz) Türkü varlığı yaşamakta olup, bu Türk toplumu Balkanlardaki Türk toplumu ile hem aynı soydan gelmekte hem de aynı dili konuşmaktadır.

Literatürde Balkanların coğrafi tanımı yapıldığında çoğunlukla Moldova'nın Balkanların dışında bırakıldığı görülmektedir. Ancak tarihi ve kültürel açıdan bakıldığında Moldova'daki Osmanlı Devleti hakimiyeti ve Moldova'daki Gagauz Türklerinin varlığı Moldova'yı Balkanlardan da ayırmamaktadır. Ayrıca Balkanlarda Kuzey Makedonya'daki Yörüklerle Gagauz Türklerinin akraba toplumlar oldukları ve aynı dil ağızını kullandıklarını iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Yine Yunanistan'da da Gagauz Türklerinin var olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak Moldavca, Romence ve Bulgarca'yı da içeren Balto-Rumence dillerinden biridir.

Balkan ülkeleri de Bulgarca ve Sırpça gibi birtakım dilleri kullanmaktadır. Coğrafi olarak da Moldova Tuna nehrinin eteğinde yer almaktadır. Moldova ve Balkan ülkeleri hala korunan zengin bir kültüre ve geleneksel ayinlere sahiptir. Ağırlıklı olarak güney Moldova'da ikamet eden Türkçe konuşan bir etnik grup olan Gagauz halkının folkloru, çevredeki Balkanlar'daki Slav, Rumen ve Türkçe konuşan kültürlerin folklorundan etkilenmiştir. Ek olarak Gagauzların kendilerine has folklor gelenek ve göreneklerini geliştirmeleri onları Balkan kültürlerinden ayırmaktadır. Örneğin Gagauzların kaval (bir tür tahta flüt) gibi kendi geleneksel müzik aletleri ve kendilerine has türküler ve dans tarzları vardır. Türk, Slav ve Balkan kültürel unsurlarının bir karışımını içeren kendi halk hikayeleri de vardır. Coğrafi, tarihi, kültürel gibi etkenler bütünüyle değerlendirildiğinde Moldova'nın da bir Balkan ülkesi olduğu güçlü bir tezdır (Eren, 2024, ss. 230-233).

Türkiye'nin Moldova'yı Balkanlar okuması çerçevesinde ele aldığı en temel göstergelerinden biri diplomatik teşkilatlanmasında yer almakta diğeri ise Moldova'ya yönelik diplomatik ve toplumsal bakış açısında görülmektedir. Türkiye'nin geleneksel Balkanlar politikasında bölge her şeyden önce bir "gönül coğrafyası" olarak kabul edilmekte, bölgeye yönelik gerçekleştirilen politikalar, ziyaretler, proje ve faaliyetler karşılık beklemeden ya da çıkar gözetmeden sürdürülmektedir. Nitekim Moldova'da özellikle Gagauzların varlığından dolayı bu tanım içerisinde ilişkilerin sürdürüldüğü bir devlet olarak Türk dış politikasında ve Türkiye kamuoyunda kabul edilmektedir.

Şekil 1. Balkanlar

Kaynak: Kodaman ve Birsell, 2014

- Türk diplomasisinin teşkilatlanmasında Moldova'ya önem verilmesi

T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın Balkanlardaki teşkilatı incelendiğinde günümüzde Türkiye'nin Balkanlarda 13 Büyükelçiliği, 12 Başkonsoloslugu ve 1 Konsolosluginin bulunduğu görülmektedir. Ayrıca T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın merkez teşkilatında Balkanlar ve Orta Avrupa Genel Müdürlüğü de bulunmaktadır. Türkiye'nin Kişinev Büyükelçiliği ve Komrat Başkonsoloslugu Moldova'da aktif olarak faaliyet göstermektedir (DİB, 2024).

Kamu diplomasisi birimleri olarak T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) Kişinev ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yunus

Emre Vakfı – Yunsu Emre Enstitüsü (YEE) Komrat temas noktaları çalışmalarını sürdürmektedir (YEE, 2024). Ayrıca TİKA’da “Balkanlar ve Doğu Avrupa Daire Başkanlığı” mevcut olup, bu Daire Başkanlığının kapsadığı coğrafi alan içerisinde Moldova’da yer almaktadır (TİKA, 2024).

Kurulduğu 1992 yılından itibaren TİKA, eş zamanlı olarak Türk dış politikasına paralel olarak Moldova’ya yönelik faaliyetlerine de başlamıştır. 1994 yılına gelindiğinde ise kurum Kişinev Program Koordinasyon Ofisi’ni açarak yerelde projelerini sürdürmüştür. Moldova’da başta sağlık ve eğitim olmak üzere su temini ve hijyeni, idari ve sivil altyapıların geliştirilmesi ile tarım sektöründe projeler uygulanmıştır. TİKA bu teknik projelerin yanı sıra çeşitli sektörlerde Türkiye’de ve Moldova’da sempozyum, fuar, konferans ve seminerler düzenlenmesine destek olarak yüzlerce Moldovalı ve Türkiye’li uzman, yönetici ve sektör temsilcisinin katılımlarına olanak sağlamıştır. TİKA, Moldova makamları ile iş birliği içerisinde gerçekleştirdiği projeler aracılığıyla iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da güçlenmesine katkı sağlayacak çalışmalarını devam ettirmektedir (TİKA, 2024).

- İkili ilişkilerde stratejik iş birliği – stratejik diyalog mekanizmasının inşa edilmesi

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in 2-3 Haziran 1994 tarihlerinde Moldova ziyareti sırasında iki ülke ilişkilerinin hukuki temelini oluşturan “Dostluk ve İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. Türkiye resmi olarak bakıldığında Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) örgütünü Balkan ülkelerinin ortak iradesini ve özgün sesini yansıtan tek bölgesel işbirliği forumu olarak görmektedir. 1996 yılında ihdas edilen GDAÜ; bölge ülkeleri arasında siyasi ve güvenlik iş birliğinin güçlendirilmesi, ekonomik iş birliğinin teşvik edilmesi ve iş birliğinin demokratik kurumlar, adalet, yasadışı faaliyetlerle mücadele ve beşerî boyutlarının genişletilmesini amaçlamaktadır (DİB, 2021, s. 12). Ayrıca Örgütün üyeleri arasında; Türkiye ve Moldova da iki stratejik ortak olarak bulunmaktadır. Bu noktada Türkiye ile Moldova’nın GDAÜ bünyesinde iki iş birliği ortağı olduğu görülmektedir.

İki ülke arasındaki ilişkilere 2002 yılı sonrasında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetleri döneminde önem verilmiş, nitekim Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 17-18 Ekim 2018’de Moldova’ya ve Gagauz Türklerinin bulunduğu Gagauz Yeri’ne gerçekleştirdiği ziyaret 19 yıl aradan sonra Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen ilk resmi ziyaret olmuştur. Ayrıca iki ülke arasında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Mekanizması” da tesis edilerek ilişkilerin düzeyi stratejik ortaklık seviyesine çıkarılmıştır (DİB, 2024). Türkiye Ağustos 2020’de Komrat’ta Başkonsolosluk açılışı da yapmıştır. Ek olarak iki ülke vatandaşlarının ülkeler arası sadece kimlikle seyahat edebilmeleri de iki ülke arasındaki stratejik iş birliğinin göstergesi açısından oldukça önemlidir.

- Ekonomik iş birliği ve karşılıklı bağımlılık stratejisinde Türkiye’nin daha güçlü pozisyonunda olması

İki ülke arasında ekonomik iş birliğini geliştirmek amacıyla 1 Kasım 2016 tarihinde de Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. T.C. Ticaret Bakanlığının verilerine göre Türk müteahhitlik şirketlerinin Moldova’da üstlendiği 38 projenin toplam değeri ise yaklaşık 577 milyon dolar civarındadır (Eren, 2024, s. 291). Türkiye’nin Moldova’daki yatırımları üçüncü ülkeler üzerinden yapılan yatırımlar da dahil olmak yaklaşık 300 milyon doları bulmaktadır (DİB, 2024). Ek olarak Moldova’da 1300’den fazla Türk şirketinin faaliyet gösterdiği de bilinmektedir. Moldova’dan her yıl Türkiye’ye yaklaşık 300 bin turist gelmekte, 30 bin turistte Türkiye’den Moldova’ya gitmektedir. Merkezi Bursa’da bulunan Yeşim Tekstil firmasının Moldova’da önemli bir yatırımı bulunmakta olup, sadece bu firma yaklaşık 2.500 kişiye istihdam sağlamaktadır (AA, 2021).

Tablo 1. Türkiye'nin Moldova İle İkili Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2015	223	221	+2	444
2016	279	176	+103	455
2017	306	218	+88	524
2018	290	198	+82	488
2019	343	264	+79	607
2020	335	181	+154	516
2021	453	380	+73	833

Kaynak: TÜİK, 2023

Tabloda da görüldüğü üzere Türkiye ile Moldova arasındaki dış ticaret hacmi son 5-6 yılda neredeyse 2 katına çıkmış olup, Türkiye bu sürede Moldova'ya olan ihracatını 230 milyon dolar arttırmıştır. Dış ticaret hacmi de 444 milyon dolardan 833 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye halihazırda Moldova'nın ilk beş ticaret ortağından biri konumundadır. Bununla birlikte Gagauz Yeri vatandaşları ile Türkiye arasında bavul ticareti yaygın durumda olup, yolcular beraberinde maksimum iki bin ABD doları değerinde mal ve eşyayı gümrüksüz götürme hakkına sahiptir. Ayrıca bu uygulamadan tüm Moldova vatandaşları da yararlanabilmektedir (Erendor, 2021, s. 211).

- Türkiye – Moldova ilişkilerinde Gagauzya'nın köprü rolü oynaması

Türkiye Moldova ile ekonomik ve ticari bağlar kurma girişimlerini giderek arttırmaya çalışmakta ve de özellikle Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyeti ile aktif olarak kültürel alışverişlerde bulunmaktadır. Türk Hava Yolları (THY) da Kişinev'e doğrudan uçuş gerçekleştirerek Türkiye – Moldova ilişkilerine katkı sunmaktadır. Öyle ki THY Moldova – Kişinev noktasına haftada 17 uçuş gerçekleştirmekte olup, Sırbistan – Belgrad, Yunanistan – Atina, Bulgaristan – Sofya ve Romanya – Bükreş'ten sonra en çok uçulan noktayı ifade etmektedir. THY bu noktalara ise haftada 21 uçuş düzenlemektedir (Eren, 2024, s. 289).

Gagauz Yeri'nin başta alt ve üst yapı faaliyetleri olmak üzere birçok alana yönelik Türkiye'nin önemli destekleri doğal olarak Moldova ile olan ilişkilerini de olumlu etkilemektedir. Nitekim T.C. Dışişleri Bakanlığının kurumsal internet sayfasında "Moldova Siyasi Görünümü" sayfasında; "Moldova'nın Gagauz Özerk Yeri" bölgesinde yaşayan soydaşlarımız Gagauzlar, Moldova'yla ilişkilerimizde özel bir bağ oluşturmaktadır. Ülkemiz, Gagauz Yeri'nin Moldova'nın toprak bütünlüğü içinde sahip olduğu özerkliği muhafaza etmesinden yanadır. Gagauz Yeri'nin sosyo-ekonomik durumunun güçlendirilmesi amacıyla ülkemiz tarafından başta TİKA eliyle olmak üzere çok sayıda proje gerçekleştirilmiştir" vurgusu yapılırken, Gagauzya'nın Türkiye – Moldova ilişkilerinde önemli bir köprü rolü oynadığını ön plana çıkarılmıştır (DİB, 2024).

- Türkiye'nin Moldova politikasında kamu diplomasisi stratejisinin stratejisinin baskın rol oynaması

Türkiye T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Vakfı – Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Yurtdışı Türkler ve Akrava Topluluklar Başkanlığı (YTB), T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve yerel yönetimler gibi farklı kamu diplomasisi araçlarıyla hem Gagauzya özelinde Moldova’da hem de Moldova vatandaşlarına yönelik farklı faaliyetler yürütmektedir. Stattan hastaneye, okuldan üniversiteye, ilaçtan içme suyu şebekesine kadar alt ve üst yapı yatırım ve destekleri, eğitim ve öğretim faaliyetlerine destek, burs programları gibi alanlarda Türk kurumlarınca önemli çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye’nin Moldova’daki en önemli eğitim kurumu olarak Süleyman Demirel Moldovan-Türk Lisesi 1999 yılından beri başarıyla ülkedeki eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir.

TİKA Balkanlardan toplamda 6 binden fazla proje uygulaması gerçekleştirmiş olup bunlardan yaklaşık 500’ünü Moldova’daki projeler oluşturmaktadır. Bugüne kadar TİKA’nın ülkede 50 milyon dolardan fazla bütçe harcaması yaptığı ifade edilmektedir (TİKA, 2018) ve (Anasözü, 2024). YEE de Moldova’da Gagauz Yeri’nin başkenti Komrat’ta 2015 yılından beri çalışma gerçekleştirmekte olup, halihazırda Mustafa Kemal Atatürk Kütüphanesi bünyesinde faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte YTB bugüne kadar Türkiye Bursları kapsamında Moldova’lı yaklaşık 1000’e yakın öğrenciye burs vermiştir (SonDakika, 2018).

Akıllı güç konseptinde dış politikada “ittifaklar/ortaklıklar, küresel kalkınma, kamu diplomasisi, ekonomik entegrasyon ile teknoloji ve yenilik” gibi beş kritik alana odaklanılması gerektiği düşünüldüğünde ve Türkiye’nin Moldova ile ilişkileri akıllı güç konsepti çerçevesinde analiz edildiğinde ilk olarak bu konseptte Türkiye’nin kamu diplomasisi ve ekonomik entegrasyon modellerini büyük oranda uyguladığı tespit edilmektedir. Türkiye’nin Moldova’da özellikle kamu diplomasisi kapsamında uygulamış olduğu projeler değerlendirildiğinde bunların teknoloji ve yenilik modellerini de büyük oranda karşıladığı görülmektedir. Ancak Türkiye’nin Moldova’ya küresel bir kalkınma modeli sunması ve bununla birlikte iki ülke arasında bir ittifak/ortaklık modelinin tam anlamıyla geliştirilmesi şu aşamada mümkün olmamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında inşa edilen dış politika felsefesinde Türkiye sınırlarından itibaren barış ve huzurun korunması ve bölgesel barış ile iş birliğinin inşa edilip istikrar kazanması oldukça önemli olup bu felsefe devletin kurucu lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta Barış, Dünyada Barış” sözleriyle formülize edilmiştir. Bu felsefenin Balkanlardaki uygulanışı da politika inşa süreçleri ve sahadaki faaliyet ve projelerle bölgedeki barışın korunması, ülkelerle ikili ilişkilerin azami seviyede tutulması özellikle ekonomik anlamda entegrasyonun üst düzeyde gerçekleştirilmesi, bölgedeki soydaş ve akraba toplulukların hak ve özgürlüklerinin korunması gibi stratejilerle tezahür etmiştir.

Balkanlarda 1990’lu yılların başı itibarıyla hem Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin hem de Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında ciddi bir güç boşluğu doğmuş bunun yanında “Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Moldova, Sırbistan ve Slovenya” gibi Türkiye için soydaş ve akraba toplumun yaşadığı ülkeler bağımsızlığa kavuşmuştur. Türkiye bu süreçten sonra hem bu ülkelerle ilişkilerini resmi olarak inşa ederken hem de bu ülkelerdeki soydaş ve akraba toplumlarla kültürel, dini ve dilsel bağlarını da derinleştirmeye çalışmıştır. İş bu ülkelerden biri de 1991 yılında SSCB’den bağımsızlığını elde eden Moldova olmuştur. Türkiye Moldova’da yaşayan Gagauz Türklerinin varlığından dolayı Moldova ile olan ilişkilerine ayrı bir önem atfetmiştir. Bir yandan Gagauzlar ile olan manevi bağlarını güçlendirirken, diğer yandan hem Gagauzların yaşadığı bölgelerle hem de merkezi Kişinev hükümetine yönelik siyasi, ekonomik ve kültürel angajmanını arttırmıştır.

Gagauzların varlığı Türkiye'nin Moldova ile olan ilişkilerinde köprü rolü oynamış, Türkiye özellikle Gagauzya'da siyasi, ekonomik ve kültürel alt ve üst yapı projeleriyle bölgedeki özellikle soydaş toplumun ekonomik ve sosyal refahını arttırmayı amaçlamıştır. Başta TİKA, YEE ve MEB olmak üzere özel sektör temsilcilerinin yatırımlarıyla birlikte Türkiye hem Kişinev'de hem de Gagauzya'da etkin olmaya başlamıştır. Bu noktada Türkiye özellikle TİKA merkezli kamu diplomasisi yaklaşımıyla; Moldova Cumhurbaşkanlığı binasının restorasyonu, Aziz Sancar Hastanesi, Mustafa Kemal Atatürk Kütüphanesi, Süleyman Demirel Moldovan-Türk Lisesi gibi önemli projeleri hayata geçirmiştir. Bununla birlikte özellikle Süleyman Demirel döneminde Gagauz bölgesinin içme suyu şebekesinin sağlanması projesi Türkiye'nin soydaşların hayatına dokunduğu en nemli projelerden biri olmuştur. Türkiye Bursları projesiyle bugüne kadar YTB eliyle binden fazla öğrencinin ki bunların önemli bir kısmının Gagauz olduğu bilinmektedir, burslandırılmıştır.

Genel olarak Türkiye'nin Moldova'ya yönelik aktif tutumu, ülkenin seçeneklerini çeşitlendirmenin ve Moldova halkı için daha fazla fırsat yaratmanın bir yolu olarak görüldüğü için Moldova hükümeti ve halkı tarafından olumlu görülmektedir. Ancak bununla birlikte tüm Balkanlarda görülen ortak bir sorun Türkiye-Moldova ilişkilerinde de görülmektedir. Türkiye'nin bölgedeki kamu diplomasisi faaliyetleri genel olarak tek taraflı olarak gerçekleşmekte, Türkiye bölge ülkelerinden herhangi bir talepte bulunmadan sosyo-ekonomik yatırımlarını sürdürmektedir. Moldova özelinde bakıldığında Türkiye'nin Gagauzya'ya uzanan eli nedeniyle Kişinev hükümetinin bölgenin özellikle ekonomik ve sosyal sorunlarıyla yakinen ilgilenmediği görülmektedir. Ayrıca hem Kişinev hem de Gagauzya bölgesinde Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) faaliyetleri sürmekte, örgütün ülkedeki faaliyetlerinin kısıtlandırılması noktasında başarı Türkiye adına sağlanamamıştır.

Halihazırda Türkiye ile Moldova arasında oldukça önemli bağlar bulunmaktadır. İlk olarak Gagauzlar etnik köken itibarıyla Türk'tür. Gagauz gençlerinin önemli bir kısmının ya Türkçe bilmediği ya da Rusça konuşmayı tercih ettiği görülse de toplumun orta yaş ve üzeri kesimi "Türk kimliğini ve Gagauz Türkçesini" muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bu noktada gençlerin Türk kimliğinin korunması ve güçlendirilmesi hususunda sosyo-ekonomik stratejilere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak hem Moldovan hem de Gagauz toplumun Türk toplumu ile organik ve hukuki bağları bulunmaktadır. Çalışmak için Türkiye'ye gelenlerden evlilik yoluyla bağ kuranlara kadar Türkler Moldova sosyolojisinin bir parçasıdır. Ek olarak Türkiye üniversitelerinde bilim adamı, sanatçı, ticaret ve sanayi sektörü çalışanı, doktor, hemşire, hasta ve çocuk bakıcı gibi çeşitli mesleklerde çalışan 40 binden fazla kişinin de olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Türkiye eğitim kurumları ve kamu diplomasisi faaliyetleri ve de özel sektör yatırımları ile Türkiye ile Moldova halkı arasındaki bağları güçlendirmeye devam etmektedir. Bu noktada Türkiye'nin hem istihdam üretici faaliyet ve projelere daha fazla odaklanması hem de Türk kurumlarıyla Moldova kurumları ve karar vericileri ile kanaat önderleri arasındaki ilişkilerin derinliğini tabana yani halka daha çok indirgemesi gerekmektedir. Bu noktada hem Kişinev hem de Gagauz tarafındaki sivil inisiyatifler ile Türkiye'deki kurumlar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkilerin inşa edilerek güçlendirilmesi gerekmektedir.

İkinci olarak Türkiye özellikle Gagauz Özerk Yeri'nin otonomisinin korunması ve refahının artırılması hususunda garantör ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye Süleyman Demirel'in Kişinev hükümetine yönelik gerçekleştirdiği girişimleriyle Gagauzların özerklik elde etmesinde ana aktör olmuştur. Her ne kadar Gagauz gençlerinin ve siyasilerinin Rusya Federasyonu'na yönelik sempatisi bulunsu da Türkiye bölgedeki sosyo-ekonomik faaliyetleriyle Rusya'ya nazaran bölge halkına daha çok refah sağlamaktadır. Ayrıca yine Rusya'ya nazaran Türkiye'nin Batı ve Kişinev hükümetiyle daha sağlıklı ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye ile Moldova arasındaki dış ticaret verileri incelendiğinde Türkiye'nin

Moldova'nın en önemli ilk beş ticaret ortağı arasında olduğu görülmektedir. Özellikle Gagauzlar eliyle Türkiye ile Moldova arasında bavul ticaretinin oldukça güçlü olduğu da bilinmektedir. Rusya – Ukrayna savaşı sonrasında bütün gözler Moldova'nın üzerine çevrilmiş, Rusya'nın Ukrayna'yı aşması sonrasında özellikle Moldova'ya yöneleceği ve derin bağları olan Transdinyester ile sınır birliği sağlayabileceği ihtimali konuşulmaya başlanmıştır. Bu durum Gagauzya'nın otonomisini de tartışmaya açacak olup, Türkiye bu konuda söz söyleyecek ülkelerden biri konumunda olacaktır.

Üçüncü olarak Türkiye Moldova'nın ve de özellikle insan kaynağının gelişimine en çok katkı sunan ülkelerin başında gelmektedir. Bu noktada hem Moldova gençlerine YTB tarafından verilen lisans ve lisansüstü bursları hem de Türkiye'nin özellikle Gagauzya'daki eğitim ve öğretim faaliyetleri büyük önem arzmektedir. Türkiye ilk olarak Komrat Devlet Üniversitesi'nin gelişimine destek olmakta, Komrat Kongaz'daki 1999 yılında faaliyete başlayan Süleyman Demiral Moldovan Türk Lisesi ile MEB tarafından görevlendirilen eğitimciler eliyle insan kaynağı yetiştirmektedir. Şimdi de Türkiye Komrat'ta Recep Tayyip Erdoğan Külliyesi - Koleji (Meslek Lisesi) açarak yeni bir eğitim kurumunun faaliyetine başlayacaktır. Bununla birlikte Türkiye Altındağ Belediyesi'nin açmış olduğu Gençlik Merkezi ve YEE'nin Mustafa Kemal Atatürk Kütüphanesi merkezli yürüttüğü kültürel aktivitelerle de çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar önemli görülmekle birlikte Türkiye'nin insan kaynağı yetiştirme ve eğitim stratejisinde revizyona ihtiyacı olduğu da açıktır. İlk olarak Süleyman Demirel Lisesi Gagauzya'da Kongaz denilen kırsal bir alanda yer almakta ve okulun kontenjanı yaklaşık 250 kişiden oluşmaktadır. Gagauzya'nın nüfusu ile karşılaştırıldığında bu mevcutun yetersiz olduğu görülmektedir. Okulun imkanları ve eğitim kalitesinden dolayı okula kayıt için fazla talep olmakta ve geri çevrilen öğrenciler Çadır-Lunga bölgesindeki FETÖ okuluna yönelebilmektedir. Bu noktada bu okulun ya öğrenci kapasitesinin ve bina yeterliğinin artırılması ya da okulun Komrat'a taşınarak Kongaz'daki binanın ise daha çok anaokulu, ilk ve orta eğitim için kullanılması düşünülmelidir. Bununla birlikte "Türkiye Bursları" ile yetiştirilen gençlerin Moldova hükümetinde önemli görevlerde yer alması için hükümetler arası görüşmelerin yapılması ve Moldova bürokrasisi ve diplomasisinde görev alabilecek kişilerin yetiştirilmesi için Moldova'da yerelde daha stratejik eğitim politikalarının belirlenmesi de hayati önem taşımaktadır.

Dördüncü olarak Türkiye Moldova'nın jeostratejik konumunu ve siyasi, hukuki, toplumsal yapısını ve hassasiyetlerini en iyi okuyan ülkelerin de başında gelmektedir. İlk olarak Türkiye hem Kişinev hükümetiyle hem Gagauz Özerk Yeri ile hem de Transdinyester otoritesi ile sorunu olmayan ve sağlıklı diplomatik bağ kurabilen belki de tek uluslararası aktördür. Günümüzde özellikle Avrupa Birliği (AB) ve Rusya Federasyonu söz konusu Moldova olduğunda politik anlaşmazlıklar yaşayabilmektedir. Günümüzde Moldova özelinde Gagauzya ve Transdinyester'in Rusya Federasyonu ile derin bağları bulunmaktadır. Rus Ortodoks Kilisesinin bölgedeki etkisi, Rusça ve etnik ile tarihi bağlar bunlar arasında sayılabilir. Kişinev hükümeti ise Rusya'ya karşı AB ile ilişkilerinde ilerleme kaydetmeyi arzu etmektedir. Türkiye bu çok taraflı yapının polikalarına dengeli bir yaklaşım sergilemektedir. Özelinde bakıldığında Gagauzların Ortodoks bir dine sahip olması ve muhafazakâr bir dini hayat sergilemeleri Türkiye için ya da bölgeye giden Türkler için herhangi bir problem oluşturmadığı gibi iki toplum arasında herhangi bir sorunda yaşanmamaktadır. Bununla birlikte son yıllarda özellikle Kişinev ve Gagauz bölgesinde Türk varlığı artmaya başlamış, Türkiye ile Moldova arasındaki kültürel, ekonomik, turistik, akademik ve benzeri faaliyetlerin artması neticesinde Moldova'ya daha fazla Türk gitmeye başlamıştır. Bu insanların en temel sorunları arasında ise yemek ve ibadet konuları gelmektedir. Bu noktada bölgede İslami usüllere uygun faaliyet gösteren işletmelerin sayılarının artması ve de Gagauzya'da cami ya da mescit inşa edilmesi ve bunun Türk Diyanetinin kontrolünde olması elzem görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin Balkanlar politikasında Moldova ile ilişkilerin özellikle kurumsal anlamda "Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci (GDAÜ) ve Gagauz Yeri Özerk Bölgesi" kapsamında değerlendirildiği ve ilişkilerin bu iki kurumsal yapı öncelenerek sürdürüldüğü tespit edilmiştir. Bu noktada Türkiye'nin geleneksel Balkan politikasına paralel olarak Moldova ile de ikili ilişkilerde de siyasi, ekonomik ve kültürel düzlemde geliştirilmesi, Moldova'nın uluslararası kuruluşlara entegrasyonu ve ülkedeki Türk azınlığın refah seviyesinin artırılması gibi hedeflerin özel olarak belirlendiği görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin Moldova'ya yönelik geliştirmiş olduğu akıllı güç perspektifindeki dış politika konseptinde ekonomik stratejiler ve kamu diplomasisi yaklaşımı merkezi rol oynamaktadır. Özellikle özel sektör temsilcilerinin yatırımları ve TİKA bu konseptin Gagauz Yeri Özerk Bölgesi merkezli olarak Moldova'da uygulanmasında lokomotif görevi görmektedir. Sonuç olarak Gagauz Yeri Özerk Bölgesi Türkiye – Moldova ilişkilerinde güçlü bir köprü görevi görmekte olup, bu köprü Türkiye ile Moldova arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel bağların kuvvetlenmesine olanak sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

AA. (2016). "Gagauz Yeri yeni Kırım olur mu?". Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gagauz-yeri-yeni-kirim-olur-mu/516802>, Erişim tarihi: 23.06.2024.

AA. (2021). "Moldova'nın Türk kökenli Ankara Büyükelçisi Croitor, Türk yatırımcıları ülkesine davet etti". Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moldovanin-turk-kokenli-ankara-buyukelcisi-croitor-turk-yatirimcileri-ulkesine-davet-etti/2424170>, Erişim tarihi: 23.06.2024.

AB. (2024). "Moldova". T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/test_53279.html, Erişim tarihi: 23.06.2024.

Anasözü (2024). "Moldova Kişinev TİKA ofisi 30 yaşında". Anasözü Gazetesi: <https://anasozu.com/moldova-kisinev-tika-ofis-30-yasinda/>, Erişim tarihi: 23.06.2024.

Armitage, R. L., & Nye, J. S. (2007). A smarter, more secure America, a report of the CSIS Commission on Smart Power. CSIS Center For Strategic & International Studies.

Bilener, T. (2019). Dış politika analizinde yumuşak güç-keskin güç karşılaştırması: Çin örneği. The Turkish Yearbook of International Relations, (50), 225-257.

Çakır, M. (2007). Besarabiyalı Gagauzların istoriyası, Kişinev: Pontos Yayınları.

Çakmak, H. (2016). Mustafa Kemal Atatürk'ten günümüze Cumhurbaşkanları ve dış politika. Kripto Kitaplar.

Dahl, R. (1957). The concept of power. Behavioral Science, 3(2), 201-215.

DİB. (2024). "Türkiye-Moldova ilişkileri". Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-moldova-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim tarihi: 23.06.2024.

DİB. (2024). "Balkanlar". Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?a4652a89-e587-4528-907b-84ed8f33b97c>, Erişim tarihi: 23.06.2024.

DİB. (2024). "Yurtdışı teşkilatı". Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa>, Erişim tarihi: 23.06.2024.

Eren, E. (2024). 2002'den Günümüze Türkiye'nin Balkanlar Politikasının Akıllı Güç Teorisi Perspektifinde Analizi: Bütüncül Balkan Politikasının İnşası. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Erendor, M. (2021). Gagauz Türkleri “Gök-Oğuzlar”. İstanbul: Bilge Oğuz.
- Kodaman, T., & Birsal, H. (2014). 21. yüzyıl Balkan jeopolitiğinin çok boyutlu bir bakış açısı ile incelenmesi ve Türkiye'ye etkilerinin değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(1), 49-64.
- Kurlantzick, J. (2007). Charm offensive: how China's soft power is transforming the world, Yale University Press.
- Nye, J. S. (2004). Soft power. Public Affairs.
- SonDakika (2018). “Moldovalı öğrenciler Erdoğan'ın ziyaretinden umutlu”. <https://www.sondakika.com/guncel/haber-moldovalı-ogrenciler-erdogan-in-ziyaretinden-11337220/>, Erişim tarihi: 23.06.2024.
- TİKA. (2018). “TİKA Moldova'da 24 yılda 400'den fazla proje gerçekleştirdi”. https://tika.gov.tr/detail-tika_moldova_da_24_yilda_400_den_fazla_proje_gerceklestirdi/, Erişim tarihi: 23.06.2024.
- TİKA. (2024). “Teşkilat şeması”. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı: <https://tika.gov.tr/kurumumuz/teskilat-semasi/>, Erişim tarihi: 23.06.2024.
- TİKA. (2024). “Moldova – Kişinev Program Koordinasyon Ofisi”. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı: <https://tika.gov.tr/office/moldova-kisinev-program-koordinasyon-ofisi/>, Erişim tarihi: 23.06.2024.
- TÜRKSOY. (2024). “Gagavuz Yeri (Moldova)”. <https://www.turksoy.org/gagavuz-yeri-moldova>. Erişim tarihi: 23.06.2024.
- Yatağan, A. G. (2018). Sert güç unsurlarının yumuşak güç aracı olarak etkileri. Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 28(2), 69 - 94.
- YEE. (2024). “Yunus Emre Enstitüsü Komrat”. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yunus Emre Enstitüsü: <https://komrat.yee.org.tr/>, Erişim tarihi: 23.06.2024.

BORDER MANAGEMENT AND MIGRATION CONTROL IN ITALY: A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF LEGAL FRAMEWORKS AND IMPLEMENTATION CHALLENGES

Dr. Salih TURGAY

United Nations Mission in South Sudan, Juba, South Sudan

ORCID: 0000-0002-5823-6986

Abstract

This study provides a comprehensive analysis of Italy's border management and migration control policies. It examines the development and implementation of Italy's legal framework, with a focus on pre-entry measures, border controls, internal controls, and procedures for the detention and return of migrants. Key findings highlight the significant impact of the humanitarian-securitarian nexus in shaping policy discourse. This duality reflects efforts to protect migrant rights while addressing illegal immigration and security threats. Central to Italy's strategy are the hotspot approach and the externalization of border controls, aimed at managing migratory pressures and fostering cooperation with North African countries. Methodologically, this analysis utilizes qualitative content analysis (QCA) of legislative texts and official reports. The study identifies critical challenges in policy implementation, such as the accessibility of asylum procedures, the operational efficacy of hotspots, and the ethical concerns of externalizing border controls. Data indicate that while Italy has made strides in policy adaptation, significant issues remain in balancing security and humanitarian objectives. The paper concludes with policy recommendations advocating for the strengthening of legal pathways for asylum seekers and ensuring that migration control measures do not undermine humanitarian commitments. These insights aim to enhance governance capacity and policy coherence for both Italy and the broader EU context in managing migration.

Keywords: Border Management, Migration Control, Italy, Humanitarian-Securitarian Nexus, Externalization, Asylum Procedures

NAVIGATING CHALLENGES IN GENERATIVE AI, OVERCOMING ETHICAL, TRUST, AND SKILL BARRIERS IN PAKISTAN'S AI INDUSTRY A REVIEW BY DR FAISAL

MUHAMMAD FAISAL

Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.

www.mohr.gov.pk

Asian Countries General Coordinator, ASES Congress, Turkey.

<http://www.asescongress.com/>

International Editor in Jurnal Mercumatika, Indonesia.

<http://ejurnal.mercubuana-yogya.ac.id/index.php/mercumatika/about/editorialTeam>

International Editor in TechHub Research Conference, Bucuresti, Romania.

<https://techhubresearch.com/index.php/journal/about/editorialTeam>

Organizing & Scientific Committee Member in 4. International Ankara Multidisciplinary Studies <https://www.izdas.org/multidisciplinaryankara>

Organizing & Scientific Committee Member in EURO ASIA 10th. INTERNATIONAL CONGRESS ON APPLIED SCIENCES Ankara, Turkey
<https://en.euroasiacongress.org/scientificboard>

Scientific Committee Member in AHI EVRAN 2nd International Conference on Scientific Research Kırsehir Ahi Evran University
<https://www.ahievranconference.org/scientific-committee>

Scientific Committee Member in 7th INTERNATIONAL NEW YORK CONFERENCE ON EVOLVING TRENDS IN INTERDISCIPLINARY RESEARCH & PRACTICES New York City
<https://www.nyconference.org/organizing-committee>

Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Education <https://www.asesedu.com/index.php/kongre/duzenlemekurulu>

Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Health II. International Health and Sports Sciences Congress in Sivas
<https://aseshealth.com/index.php/kongre/bilimkurulu>

ORCID: 0000-0002-5797-766X

ABSTRACT

Dr Faisal highlighted the ethical, trust, and skill barriers that hold back the progress of generative AI in the Pakistani AI industry. Overcoming Ethical, Trust, and Skill Barriers in Pakistan's AI Industry," he highlights key obstacles hindering AI progress. Ethical concerns such as bias, fairness, transparency, accountability, and privacy are critical issues. Trust barriers include public mistrust, the need for trustworthy AI systems, and gaps in regulatory frameworks. Additionally, skill barriers encompass the shortage of skilled professionals,

limited access to resources, and the need for enhanced collaboration and knowledge sharing. Addressing these challenges through concerted efforts by academia, industry, and government is essential for the advancement of generative AI in Pakistan. To elaborate on the barriers and proposed solutions for advancing generative AI in Pakistan with genuine methodologies, we can delve into specific strategies and initiatives that can be implemented. Conduct regular audits of AI models to identify and mitigate biases. Use tools like Fairness Indicators or AI Fairness 360 to analyze the fairness of models. Ensure that training data sets are diverse and representative of the entire population to reduce bias. Develop and enforce ethical guidelines for AI development, drawing on frameworks like the AI Ethics Guidelines from the European Commission. Implement explainable AI techniques to make AI decision-making processes more transparent and understandable. Techniques such as LIME (Local Interpretable Model-agnostic Explanations) can be used. Establish clear accountability frameworks that define the responsibilities of AI developers and operators. This can include creating AI ethics boards to oversee AI deployments. Use techniques such as differential privacy, federated learning, and homomorphic encryption to protect user data while still allowing for effective AI model training. Apply data anonymization techniques to protect individual privacy in datasets used for AI training. Conduct public awareness campaigns and workshops to educate the public about the benefits and risks of AI, addressing misconceptions and fears. Publish regular transparency reports detailing the use, performance, and impact of AI systems to build public trust. Implement rigorous testing protocols for AI systems, including stress testing and adversarial testing, to ensure reliability and security. Develop and adhere to international standards for AI, such as ISO/IEC JTC 1/SC 42, and create certification programs for AI systems to verify their trustworthiness. Work with government bodies to develop comprehensive AI policies and regulations that promote ethical AI use while fostering innovation. Establish regulatory sandboxes that allow for the testing of AI innovations in a controlled environment, facilitating the development of effective regulations. Develop and expand AI-focused educational programs at universities and technical institutes, including partnerships with international institutions for advanced training. Online courses and certification programs in AI and related fields, utilizing platforms like Coursera, edX, and Udacity. Foster public-private partnerships to fund AI research and provide access to high-performance computing resources. Encourage open data initiatives where government and private organizations share anonymized datasets for AI research and development. Establish research consortia that bring together academia, industry, and government to work on common AI challenges. Organize regular conferences, workshops, and hackathons to facilitate knowledge sharing and collaboration among AI professionals. By implementing these methodologies, stakeholders in Pakistan can address the ethical, trust, and skill barriers to advancing generative AI, fostering a more robust and responsible AI ecosystem.

Keywords: hindering, transparency, generative, LIME, Udacity,

OTTOMAN TURKISH ARCHITECTURAL CULTURAL HERITAGE IN HUNGARY: BATHS, THOSE ARE WORKING, EVEN NOWADAYS

Sándor Földvári

Debrecen University, Faculty of Humanities, Baltic Program, Debrecen, Hungary.

ORCID: 0000-0002-7825-0531

Abstract

The Ottoman conquest of Hungary lasted for about a century and a half, and the one-track mind approach in popular scientific literature depicted it as a destroying process. Noteworthy, Ottoman Turks organized and established their special administration, based on vilayets as the special unit of the Ottoman Turk imperial administration, managed in a written way in the defters, the conscriptions of the taxes and taxpayer, thus it was a well-organized empire, inheriting the world-conquering skills of the Islam at the empire-builder Arabs, and the Mongol-Türkish huge conquering talent as well. The cultural heritage of Islam contradicts any pejorative devaluation of Ottoman Turks. The conquest of Islam from Gibraltar to Central Asia, and its spread up to the Indonesian Islands resulted in the first globalization in our world history. Trade, from the Mediterranean Basin through the Silk Road to Inner Asia and the Indian Ocean to the island of Borneo, formed one vast world economic system. Figures of Indian origin are named in Europe as “Arabic figures”; while Western Europe used the outdated and complicated “Roman figures”. Al-Kvarizmi solved cubic equations; Mathematics in Islam was much more developed than in Europe.

Ottoman Turks followed this cultural heritage of the İslam and evolved special forms of the Turkish-İslam culture. as well. As the worldwide recognized scholar of the İslam, Hajji Abdulkarim Germanus (Gyula/Julius Germanus of Hungarian origin) emphasized it, the Turkish Muslim culture was and has been a special one of special values, but in no case some marginal phenomenon. (Germanus, 1918) If so, then the time of the Turkish conquest must not be evaluated only as a strange epoch of suffering under the terrible enemy, but also as an encounter of two civilizations, considering that war is war, and those who were defeated were oppressed somehow, of course. Thus, there is always more than one side to a coin.

In the mainstream of Hungarian historiography, the whole of Hungarian history is regarded as a heroic sad past, if only Hungarians had suffered during the history and other peoples had enjoyed their history, therefore, this heroization would make Hungarians a special nation, which suffered much, hence it deserves now much, according to the popular rhetoric of the popular leaders. (Lendvai, 2003). However, the Ottoman Turks contributed much to the cultural heritage: *we Hungarians eat potatoes, cultivate wonderful roses, and visit wellness bathes in five-hundred old Turkish buildings (such as in Budapest and Eger), that have remained for us as the valuable Turkish cultural heritage.* (Papp, 2018)

The Hungarian archaeologist Győző Gerő excavated more than a hundred Turkish buildings in Hungary and restored some of them, which are still working as bathes or a small mosque as a türbe of Gül baba in Buda. *He was awarded by the Turkish State* in the last part of the 20th century for his great, lifelong work on the Turkish cultural heritage in Hungary. (Gerő, 1980)

The Turkish heritage was emphasized in a previous lecture of ours at the 2. Bilisel International Ahlat Scientific Research Congress on December 10 in Bitlis, Türkiye, albeit we sent only the abstract there but no full paper, thus the full text will be for this conference, here. (Földvári, 2023)

Keywords: Ottoman_Empire, Hungary, Cultural_Heritage, Baths, Turkish_Architecture.

See the picture below:

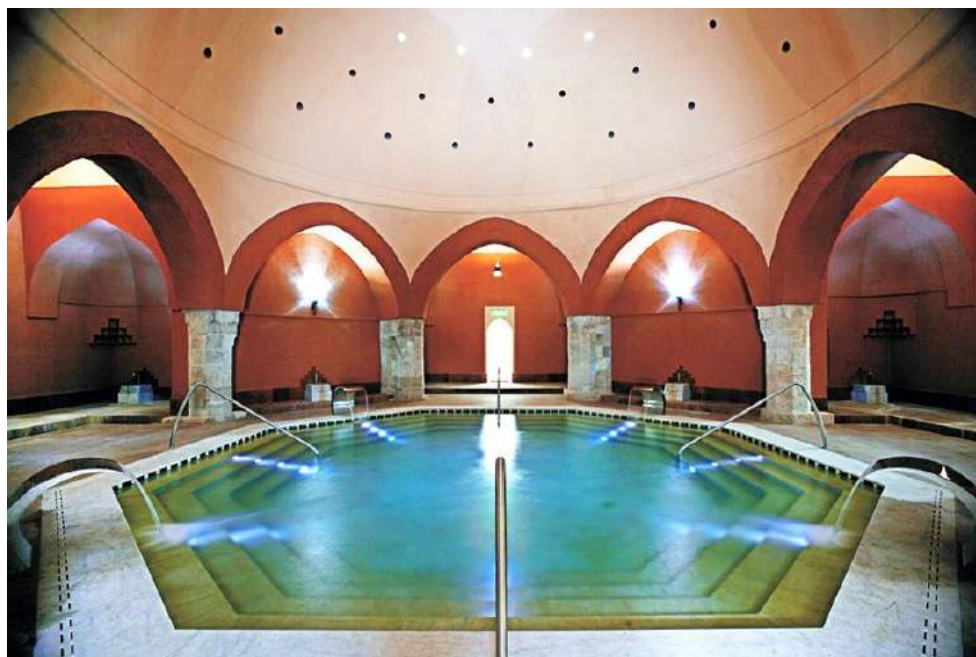

Figure The Turkish Bath of Veli Bej in Budapest, Hungary, the most wonderful Turkish bath in Hungary, still working and a lot of tourists visit it year after year – for five centuries it has still been working, together with a dozen other Turkish baths were built by the Ottoman Turks

Földvári, S. (2023). The Baroque City Of Eger In Northern Hungary, Followed By Italian Influences, With Turkish Architecture: A Typical Example Of Hungarian Urban Development In The 18th Century; Abstract. in: 2. *Bilisel Uluslararası Ahlat Bilimsel Araştırmalar Kongresi 9-10 Aralık 2023. Kongre Kitabı*. Eds Dr. İlyas Erpay, Doç. Dr. Necati Sümer. BİLGESİNA. - 1300-1301, <https://biliselkongreleri.com/panel/uploads/pdf/AHLAT%20KONGRE%20K%C4%B0TABI%202.%20C%C4%B0LT.pdf>

Germanus, Gy. (1918) La langue et civilisation turque. *Revue de Hongrie* vol.11(22). No.9. 1–22. https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_RevueDeHongrie_22/?pg=70&layout=s

Gerő, Gy. (1980) *Az oszmán-török építészet Magyarországon (Dzsámik, türbék, fürdők)* [Ottoman-Turkish architecture in Hungary (Jamis, turbs, baths)] Budapest. <http://real-eod.mtak.hu/9704/>

Lendvai, P. (2003). *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*. Ann Major, Princeton (New Jersey, USA). 572 p. https://vk.com/doc278943367_481956014?hash=5d4454b4f893c0bf64

Papp, A. (2018) *Török fürdők régészeti emlékei Magyarországon / The Turkish Baths of Hungary: Archaeological Remains of the Ottoman Era*. Budapest. <http://real.mtak.hu/90168/>

RETHINKING THE PRESENT SCENARIO OF FAST FASHION INDUSTRY: PLASTIC POLLUTION AND WASTE MANAGEMENT

Suchismita GHOSHAL

MBA (Dual specialisation in Human Resources Management & Entrepreneurial Management), GD Goenka University;
Pursuing Masters of Arts in Philosophy & PGD in Urban Planning & Development, IGNOU;

Abstract :

The phrase 'fast fashion' means producing clothes for extremely low prices. Fast fashion stimulates deep desires among young consumers in the overly industrialised world for flaunting luxury fashion, even if it carries a lot of unsustainable practices. This industry has several different impacts on the current and future scenario of the world. These impacts include environmental dilapidation from clothing microplastics destroying marine life as well as the dye used in clothing goes in the form of wastewater and causes pollution in the oceans. The fast fashion industry alone produces 10% of the world's total carbon emissions every year, causing global pollution in the form of chemical waste to microplastics. It will definitely take a global effort of individual responsibility to giant corporate environmental commitments to mitigate the environmental devastation that this fashion industry causes, enhancing of its linear economy, and irresponsible consumerism to consider creating a movement for a more sustainable fashion industry. This paper explores the effects of fast fashion from environmental, social and economic perspectives to understand whether fast fashion generates any positive impacts on societal pictography. Also, it discusses some cutting-edge technologies to meet the development of fast fashion and achieve the practices for sustainable development of the fashion industry. This paper also includes how consumers can promote better restoration of marine biomes through the reduction and mitigation of microfiber pollution, and a more inclusive environment that supports small, local and sustainable clothing practices.

Keywords : Fast fashion, sustainability, plastic pollution, microplastics, waste management, sustainable fashion circulation system.

Introduction

The fashion world retail is a multi billion dollar industry, as the boundaries of e-commerce and social media marketing breaks unimaginable records. The comfort found in quick and impulse purchases lead to a high demand for versatile clothing design options, and give birth to a new trend '*fast fashion*'. However, with the rapid growth of fashion consumerism comes a plethora of issues. One of the humongous issues is the manufacturing of fast-fashion produced clothes to developing countries. Fast fashion industry is the biggest polluter in the world (Boström and Micheletti 2016, Niinimäki et al 2020). Over the past forty years, the amount of clothing production has increased by 400%. The fast fashion approach sees clothes having a very tiny life cycle and in 2015 alone, fast fashion produced 92 million tons of textile waste (Palacios-Mateo, Van der Meer and Seide, 2021). As fast fashion no longer looks like a perfect process, companies are bound to create, distribute and sell their products at surprisingly cheap prices, they are using cheap materials along with cheap labour and cheap estate which in result, are creating a kind of industry which is called 'sweatshops'. As per the statement of United States

General Accounting Office (USGAO), *“these hubs are defined as a workplace which violates more than one federal or state law governing minimum wage and overtime, child labour, industrial homework, occupational safety and health, workers compensation, or industry regulation.”* It clearly depicts the negative impacts fast fashion industries are running since they are violating rules for their workers as well as making unfavourable environments for low wages. Besides, fast fashion materials are severely harmful for our ecosystem and cause a great amount of environmental hazard.

And the other side of fast fashion carries a positive impact too. This particular industry permits its consumers to keep themselves on track with the latest trends in every season as well as makes space with the lower income families and consumers to purchase more items which are fashionable and affordable. Here, it, till a certain point, solves the negative impact of ‘classism’ through the medium of clothing.

Again, it’s a highlighting point that fast fashion carries an upstream and downstream linkage which leads to an increase in production resulting in an increase in waste. Fast fashion products are affordable and ‘easy to manufacture’ for their synthetic base. It simply means that almost 62% of textile materials which are to be used in making clothes, and at least half are oil-based (Muthu, 2020). Plastic industry has made the production of polymers easier than making cotton and wool. Synthetic fibres are bound to harm the environmental system after their disposal. The easier methods of disposing waste is to make storage in landfills and incineration. Through the overflowing landfills, burning textile wastes, clothing industries are making CO₂ production higher. As a result, it’s adding up to the cause of global warming. Interestingly, The United Nations General Assembly in March 2022, has passed a high-standard resolution on preventing plastic pollution, out of serious concern.

In the web of positive and negative light sheddings, the paper intends to dive deep into the pros and cons of the fast fashion industry for both workers and consumers from environmental, social and economic perspectives. It identifies the global fashion system, its background and represents the paradigms of sustainable development in the lining of fashion. Again, the paper continues to analyse whether the globally spread fast fashion companies are keeping up with the demands of sustainability and finally concluding with the necessary suggestions for the fast fashion industry to minimise their generated waste in order to balance the positive impression for the welfare of the environment. The clothes manufactured from synthetic fibres tend to pollute the environment to a great extent.

Historic Background of the Fast Fashion :

In order to have an in-depth perception of fast fashion, it’s crucial to take account of the background of this major shift in the fashion industry that companies and businesses took to navigate the change. With Zara in 1990, introducing itself as a fast fashion retailer in New York city and opening a story with their mission “to take only 15 days for a garment to go from the design stage to being sold in stores”, the fast fashion trend surged.

The PBS, or the progressive bundle system, was built on the pillarisation of more efficient production techniques than traditional supply chains. The PBS system channelised the big

manufacturers in supplying large quantities of product at lower prices and snatching market share from the small independent producers or businesses in the 1970's through fast production. As the large manufacturers keep on sticking to their trend of outsourcing labour continuing to expand, by the mid 1980's, many American apparel manufacturers moved their domestic operations to developing countries, and by 2025, only 3% of apparel was produced in the United States (Linden, 2016).

As manufacturers were more interested in moving their operations outside the country in order to sustain in the race of continually lowering product prices, they came across the same problem : heightened lead time versus demand for trendy clothes. The issue got identified with the large manufacturers beginning to specialise in global supply chain coordination in order to create an enormous channel of supply chains for other offshore manufacturers (Doeringer & Crean, 2006). This is how with the help of a big channelized supply chain system, retailers are able to meet the demands of trendy clothes of the consumers within a time frame of 2 weeks. This is how fast fashion increases by 8.2% in 2017, implying the manufacturing of poor quality garments.

The Expansion Theory of Fast Fashion

With the huge success of large retailers in the 1990s, more businesses in the fashion world joined the queue in shifting their manufacturing operations in the developing countries. Many became successful overnight while the others trailed behind. But with the more success rates shown to the ground of reality, businesses grew their interest in the foreign manufacturing policy system.

For an instance, Vans, in an attempt to copy Nike's accomplishments, reconditioned itself from its previous position of a '*domestic manufacturer*' to '*a market-propelled company*' in 1993 by initiating marketing and consumer awareness drives via the Vans Warped Tour and distributing sponsorship to the hundreds of athletes. As per a survey of International Directory of Company Histories in 2002, by processing third party manufacturing operations and outsourcing labour, Vans profited from \$2.7million in 1993 and \$1.7million to 1994 to \$88 million in 1995.

Another significant retailer who joined the mass manufacturing export mission from the USA was the reputed denim apparel company, Levi Strauss. Applying the same strategy, Levi closed its 11 plants in North America in 1997 and 11 more in 1998, resulting in a total of 16310 laid off workers. To moving direction from the profit game, Levi's President of America division, John Ermatinger, answers in explanation of the view for closing manufacturing in the USA, "*our strategic plan in North America is to focus intensely on brand management, marketing and product design as a means to meet the casual clothing wants and needs of consumers*" (Klein, 2020). However, Levi couldn't cope up with the rate of their success in international supply chain policy and fell down after doing significant profit in 1997 and they continue to decline till \$4.1billion within 5 years.

Fast Fashion in Current Scenario

The fast fashion policy started to touch a peak with retailers shifting their manufacturing operations from their native countries to developing countries in the very initial phase. Now, in today's scenario, consumers have moved themselves to online shopping where companies have their own single mantra of promoting fast fashion ideas. The single mission of all these innumerable companies is allowing consumers to purchase trendy clothes as quickly as possible for the lowest possible prices.

Significantly the online shopping has heightened to a great extent from the time of Covid-19 pandemic when companies, such as *Shein*, *Zaful*, *Urbanic*, *Fashion Nova* etc have swelled with profits from the increased number of consumers across the globe. The traditional fast fashion companies, such as Zara, H&M and Uniqlo, are creating a whopping \$33 billion global market with forecasts of making \$40 billion by 2025. This growth doesn't hold any surprises as alone in the USA, 88% consumers choose fast fashion retailers over anything. (Knošková & Garasová, 2019).

Though fast fashion consumerism is trapping the globe in its grip, a few conscious consumers started to educate themselves about the malicious practices of these companies, scrutinising their business skeletons through a thorough study of sweatshopping, worker exploitation, and extreme level of environmental hazards through different resourceful articles. The hard truth is trimming the teeth of growing fast fashion policies and making it more controversial.

Now, in 2022 and 2023, consumers from different places have acknowledged the negative impacts of fast fashion but a very few of them are dedicated to buying sustainable garments or restricting their fast fashion purchases due to the lucrative sides of low prices, trendy clothes.

Research Methodology

The research methodology for this current paper implies the descriptive analysis of secondary data which will result in the exploration of the pros and cons of the fast fashion.

Through the in-depth secondary data analysis from varied range of articles from different scholars and researchers, the paper intends to present evidence behind the pros and cons of fast fashion from the environmental, social, economic landscapes. By implying a data-pushed approach, including these three perspectives to produce this argument and come to a conclusion will segregate this article from the scholarly articles, journals, and papers arguing against the fast fashion policies as well as keeping a sustainable approach to reduce the waste and cut down the environmental damages. The holistic standpoint was a need and the paper tries to stick to one of its purposes.

Findings :

The Amount of Plastic in the Environment

Unconstrained plastic debris is channelised through and between environments. Plastics can be located from remote locations of Arctic ice floes to the deep ocean. True indications of plastic's presence globally are quite struggling to ascertain in a field where monitoring exercises are completely based on highly equipped systems. Geyer, Jambeck and Law (2020) in their study

“Production, Use and Fate of All Plastics Ever Made” mentions that 79% of the 6300 metric tons of plastic waste generated up to 2015 are either in landfill or in the natural environment. In the marine environment alone, floating plastic has been detected for around 5.25 trillion pieces totalling 268940 tons (Eriksen, Leberon, Carson, Thiel, Moore, Borrero.... Reisser, 2014). Rivers are a great source for the plastic secretion in the marine environment. Models of riverine plastic fluxes have identified particular hotspots of plastic discharge to the marine environment across east and south-east Asia (Lebreton et al., 2017; Schimdt et al., 2017). It is important to mention that these countries in the above mentioned region have imported plastic waste from the developed countries which do not have the intention for recycling their own waste. As a result, it's not hard to understand that the responsibility for this huge amount of plastic disposal is not only limited to the local communities but also imposed to the global communities.

The plastic prevalence is majorly sourced from the breakdown of plastic in the environment through microplastic particles and they are not consistent between products, polymers and environments.

Interestingly, the United Nations Environmental Program's Report on microplastics in 2018, publishes that marine plastic pollution is ubiquitous and detrimental to oceanic lives. In 2010, anywhere from 4.8 million metric tons to 12.7 million metric tons of plastic ended up in the ocean, negatively affecting ecosystems and organisms (Beaumont et al., 2019). Animals are prone to take plastic as food, leading to cruel poisoning, organ damage, starvation and their death. Fish ingest microplastic, these fishes are preyed and the plastics are concentrated in the food chain until they are eventually consumed by humans and other predators. Again, nets discarded by the commercial fishing vessels method habituate to catch sea birds, turtles, dolphins, whales and game fish. All these innocent animals are coming under the wrath of these ghost nets which entangle, strangle and eventually drown them. In a simple word, the marine ecosystem is getting damaged by the increasing microplastic concentrations (Gibbens, 2019). The earth consists of five major ocean basins with circular oceanic surface currents, known as gyres. All these areas are saturating floating plastic in their centres by creating what we call in terms of environment, garbage patches.

Influence of Plastic on Humans

Many studies have already directed to the harmful effects of microplastics and plastics to humans. Following are the shocking results of plastic pollution on humans collected from a varied range of studies :

1. Chemical concerns regarding the leaching of plasticizers from everyday items such as food packaging and children's toys have proven to be well founded, and include the endocrine disrupting plasticizer bisphenol A (BPA) (Huang et al., 2012).
2. In high concentrations, the exposure of textile factory workers to airborne microplastic fibres has been associated with pulmonary diseases (Pimentel, Avila & Loucerno, 1975), but it is still undiscovered how environmental concentrations of airborne nanoplastics compare to those of textile factories.
3. Microplastic particles with aerodynamic diameters of more than 2.5 micrometres have the potential to reach the deep lung (Wright, Levermore & Kelly, 2019).

4. The presence of microplastic particles in human stools have been confirmed (Schwabl et al., 2019) and it has been claimed that citizens of the USA could ingest up to 52000 microplastic particles per year (Cox et al., 2019).
5. On a serious note, different studies confirm that microplastic particles have been identified in food on sale for human consumption including bivalves (Li, Yang, Li, Jabeen & Shi, 2015 ; Van Cauwenberge & Janssen, 2014), fish (Karami, Golieskardi, Ho, Larat & Salamantina, 2017) and table salts (Iniguez, Conesa & Fullana, 2017; Yang et al., 2015) as well as drinking water.

The Connection of Sustainable Development and The Fashion Industry

It's interesting to notice that Ertekin and Atik (2015) has pointed out an ideological shift towards the 'slow fashion' as a solution for the overspread of the fast fashion business model in the fashion industry. The ideology of the slow fashion movement dates back to the 'slow design manifesto' presented at 'slow design' symposium in Milan in 2006. The promising approach in exchange of the fast fashion approach is the production and consumption in which 'designers, buyers, retailers, and consumers are more aware of the impacts of products on workers, communities and ecosystems' (Fletcher 2010).

As per Ertekin and Atik (2015), slow fashion encourages diversity in resources. This is the example for active usage of knowledge sharing in production in the production of textiles, in which designers are bound to put a close collaboration with other phases of production. During a close collaboration, a designer, manufacturer and retailer all may learn about each other's work, which can make the work easier for every party to understand the entire manufacturing work. According to Ertekin and Atik (2015), the lack of proper awareness is one of the major reasons for poor sustainable development implementation. Hence, the more awareness increases, the more sustainability comes into the industry. Additionally, it won't be bad to say that the close attachment between all the components of a supply chain management can benefit the entire sustainable clothing ecosystem.

The life cycle of a product of the fashion industry is simplified in six phases: design, procurement, product, transport, usage and disposal (Jia et al 2020). As per the information found in 'The Circular Economy Show', by the Ellen MacArthur foundation, purposeful design has been designated to be used in an essential part of the **Circular Business Economy** model. The Circular Business Economy solution method has been seen as one of the responsible and sustainable manufacturing supply chains. In this context, the Circular economy has its own patronisers and criticizers. There is still little research on the actual economical or environmental effects of Circular Economy (Levänen et al 2021, Jia et al., 2020). Despite many questions tagged, the CE model seems to be a very promising one for many green economy researchers, such as Mont and Power (2010) sees the circular business economy model as one accelerator to make better quality products.

The circular economy considers the entire product life cycle and all stakeholders in the value chain (Ghisellini et al., 2016). The circular economy is mostly related to the antithesis with the linear economy. As far as sustainability is concerned, it engages all aspects of the triple bottom line (economic, environmental and social), but circular economy research focuses on the environmental dimension (Geissdoerfer et al., 2017). As the circular economy in sustainable

fashion is being discussed, the stages involved in its value chain system should be explored elaboratively. The processes of a value chain system are mentioned below :

- ***Product design*** (Colucci and Vecchi 2021; Jia et al., 2020) : The first stage is more linked to a company's strategic planning but also to innovation and research objectives. Advancement in fibre technology is considered to be a stepping stone for a circular design. The most impactful part of it is when the apparel designers choose to go for selective materials and chemicals with the lowest environmental influences which must be easily reintegrated into another manufacturing process. Moorhouse (2017) mentions that environmental effects should be estimated and managed in the very first design stage. The main strategic execution lies in designing products with recycled materials, repurposed products and again recycled products (Gap, VFC). The selection materials play a very vital role in making circular designs. And as far as the design is concerned, circulatory principles must be implemented at scale when a collection is completed.
- ***Authentic Raw Material Extraction and Textile Production*** :

EXPLORING THE TRANSFORMATIVE IMPACT: AI'S INFLUENCE ON ADVANCEMENTS IN INDUSTRIAL RESEARCH

Zohaib Hassan Sain

Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.

ORCID: 0000-0001-6567-5963

Abstract

This research investigates the transformative influence of artificial intelligence (AI) on the landscape of industrial research. AI, as a powerful tool, plays a pivotal role in shaping and advancing research methodologies within diverse industrial sectors. The study delves into the specific ways AI is revolutionizing data analysis, pattern recognition, and decision-making processes in industrial research. It also explores the challenges and opportunities associated with the integration of AI, addressing ethical considerations, data privacy, and the overall impact on research outcomes. By examining the multifaceted role of AI in industrial research, this research contributes to a deeper understanding of the evolving dynamics between technology and scientific inquiry.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Data Analysis, Industrial Research, Pattern Recognition, Research Methodologies.

BRINGING INNOVATIONS IN LEADERSHIP: TRANSFORMING ORGANIZATIONS THROUGH AI

Usba Majeed

Research Student, National Defense University, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The increasing nature of Artificial Intelligence is changing the nature of leadership in unexpected ways. This study focuses on involving AI to improve the leadership efficiency and transforming the businesses in current scenario. As per the requirement of today, leaders are involved in handling complex data, and make instant decisions and develop the environment of innovation and new ideas. Artificial intelligence can play a vital role in this regard, as it can play its part in creating new options for leaders to achieve their goals. The traditional leadership practices are being questioned because of advent of new technologies. The study explores that current leaders need to integrate modern technologies in different processes. So, technology oriented leaders should be brought forward, who are capable of taking digital initiatives. And AI can be beneficial in making decisions. Studies show that machine learning algorithms and analytics can analyse huge amounts of data at faster speeds. These factors are considered in this paper to help leaders to make decisions based on available data, analyze the trends of market, and look for challenges and opportunities more precisely. Once human intelligence is merged with AI, it can help in better implementation and outcomes. AI can also be super beneficial in improving the productivity and engagement of employees. Several AI tools can analyze the performance of employees, and identify the burnout rates in them, and help in coping these issues. Moreover, these AI tools help the leaders, so that they can understand their workers better and encourage them to bring forward innovative ideas. By using AI, leaders can identify the gaps, develop programs for training, and aligning organizational goals with individual ones. In this way, performance can be improved. Although there are advantages of AI in business, it is important to consider the ethical requirements. As leaders should make sure that AI systems are being used in ethical and transparent way. It includes securing the data and its privacy, AI algorithms should be free of biases, and trust and accountability culture should be promoted. In digital age, a good leader is required to have technological and advanced understanding while taking care of values and ethics. Conclusively the research suggests that, if AI is integrated into leadership processes it would create a major shift that would contribute in the growth of organization. In future, the level of AI involvement in leadership will decide the level of organizational effectiveness.

Keywords: business leadership, Artificial intelligence, decision making, organizations, technology

EXPLORING THE IMPACT OF POLICY COHERENCE ON PAKISTANI FIRMS' INTERNATIONALIZATION: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH GLOBAL STANDARDS

Soudah Sultana

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

ABSTRACT

This paper investigates the impact of policy coherence on the internationalization of Pakistani firms, comparing the results with global standards. Policy coherence, defined as the systematic promotion of mutually reinforcing policy actions across government departments and agencies, is crucial for fostering a conducive business environment. This study aims to assess how well Pakistan's policy framework supports firms in expanding internationally and how it compares to the frameworks in more developed economies. By analyzing policy documents, conducting interviews with business leaders, and examining case studies, this research provides a comprehensive view of the challenges and opportunities faced by Pakistani firms in the global market.

Keywords: Policy, internationalization, global standards, business environment, qualitative

ANALYSIS OF THE HEALTH STATUS OF THE POPULATION IN ROMANIA

PhD Associated Prof. Brîndușa Mihaela RADU

Institute for Economic Forecasting, Romanian Academy - Romania

ORCID ID: 0009-0008-8843-5477

Abstract

Health and well-being include physical, mental health and quality of life. The environment, but also numerous physical and material factors, influence health. A risky behaviour exposes the population to various factors that influence health, because they increase the possibility of developing or contacting diseases and lead to a less good state of health. Society and resources play a fundamental role in maintaining health. The available resources can support the development of a healthy body and a healthy mind in the long term, by maintaining health and a positive state of well-being, protecting the individual from disease. The social environment represents the context for the development of inter-personal relationships, of interaction between individuals, which increase mutual trust and create a state of security, influencing health and supporting a healthy life.

Evaluating the state of health of the population and highlighting individual morbidity (chronic diseases), the consumption of medical services and medicines is very important for evaluating the state of health of a people, thus offering the possibility of highlighting the link between the state of health of the population and certain factors demographic (sex, age, marital status, level of education) or behaviour that have a direct impact on health (tobacco consumption, alcoholic beverages, physical activity).

In 1977, the World Health Organization launched the strategy entitled "Health for all" through which it was proposed as the main objective of governments and this organization, in the social field, that all citizens of the world reach a level of health around the year 2000 that allow them to lead a productive social and economic life. The strategy proposed at that time came to the attention of Eurostat and the Member States in 2000, which proposed, among other things, the realization of a statistical survey on the health of the population.

The purpose of the paper is to analyse the indicators of the health status of the Romanian population and its determinants based on the indicators collected by the Ministry of Health, the Local Administration, the Romanian Academy and the indicators from the international databases, mainly the ECHI community indicators. The analysis aims at three major objectives: Analysis of the health status of the population in 2022, according to the latest available data; Evaluation of the main demographic and morbidity phenomena, the activity and resources of the health network in the period 2015-2022; Identifying the differences between Romania and the EU member states regarding health status indicators and its determinants.

Keywords: health status, demographic indicators, Romania.

THE IMPACT OF TOURISM ON REGIONAL DEVELOPMENT

PhD Associated Prof. Brîndușa Mihaela RADU

Institute for Economic Forecasting, Romanian Academy - Romania

ORCID ID: 0009-0008-8843-5477

Abstract

Over the decades, tourism has registered a continuous growth. Worldwide, tourism has become one of the fastest growing economic sectors. Currently, tourism is closely linked to the process of socio-economic development and offers an ever-increasing number of new destinations. This dynamic has turned tourism into a determinant factor for socio-economic progress, due to its capacity and potential to create new jobs, especially for young people.

On the economic level, tourism is a factor of economic progress, with broad and positive implications on the development of the whole society, acting in the direction of the introduction into the economic circuit (domestic and international) of tourist resources, of the historical cultural heritage, of great attraction and of some of the achievement's contemporaries in the fields of construction and art.

From an economic point of view, tourism presents many advantages compared to other fields of activity, namely the added value in tourism compared to other branches, due to the fact that the import of raw materials for this field is insignificant. Tourism is not an energy-intensive branch, it mostly uses native, practically inexhaustible raw materials, it allows the transfer in foreign currency of material and human resources, unexplorable in any other way, the return course in tourism is advantageous compared to other branches, because realizing it is invisible export (within the country), the price of tourist products is no longer loaded with packaging, transport, insurance, customs duties, tourism represents a significant part of domestic consumption involving, directly or indirectly, important quantities of industrial products, ensures the development balanced of all areas of the country, including those considered lacking in attractive tourist offers.

Tourism acts as a stimulating factor of the global economic system. Through the development of tourism, a significant increase in production is obtained, its contribution to GDP being proportional to the level of development of each country. To measure economic progress, the index of sustainable economic well-being takes into account "defence" expenses, expenses that cover social and environmental costs, long-term destruction of the natural environment, net investments, changes in income distribution, household work.

Romania has a very high chance of development because it has rich and varied natural and human resources. Their effective utilization and in the interest of the national economy represents a chance for Romania's development. The potential of this branch is huge, but little exploited. It is the economic branch with the greatest international competitive advantage; however, its economic performance is modest.

The work "Impact of tourism in regional development" wants to make an analysis of the impact of tourism in regional development as well as the potential that tourism represents on this development.

Keywords: tourism, regional development, investments.

DYNAMICS OF STRATEGIC MANAGEMENT AND PARADOXICAL LEADERSHIP

Athar Nasir Gulzar

PhD Scholar, Karachi, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study explores the dynamics of strategic management and the concept of paradoxical leadership within organizational contexts. Through in-depth interviews with eleven CEOs from various industries, the research examines how paradoxical leadership—characterized by the ability to embrace and manage contradictory yet interrelated elements—plays a pivotal role in organizational resilience and adaptability. The findings indicate that paradoxical leadership significantly enhances employee engagement, innovation, and the ability to navigate complex environments marked by volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity (VUCA). Paradoxical leaders excel by balancing stability and change, control and flexibility, and individual and collective needs, fostering a culture where diverse perspectives and conflicting ideas are seen as growth opportunities. The study concludes that paradoxical leadership is crucial for achieving sustainable organizational success and recommends further qualitative research to deepen the understanding of this leadership style. Additionally, it suggests that organizations should invest in leadership development programs that cultivate the skills and mindsets associated with paradoxical leadership.

Keywords: strategic management, leadership. Qualitative analysis, ambidexterity

THE THEME OF MIRRORING IN HAIKU POEMS

Lecturer, PhD Irina-Ana DROBOT

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication,
Bucharest, Romania
ORCID ID: 0000-0000-0000-0000

ABSTRACT

The purpose of the present paper is to look at haiku poems dealing with the theme of mirroring. While haiku poems originate in Japan, they can prove to be adaptable to any culture. We can start from the following haiku poem by master Matsuo Basho, who is believed to be the one who started off the haiku writing tradition: “Harvest moon:/ around the pond I wander/ and the night is gone.” Haiku poems are traditionally placed in three lines, 5-7-5 syllables, and with a reference offering a clue to the season where everything happens. The focus is on the here and now. However, current trends in haiku writing show more eagerness to experiment, and bring in changes. The experience of writing haiku proves to be universal, across culture. One case examined will be that of the Romanian Kukai community led by master Corneliu Traian Atanasiu. The topic of mirroring has been dealt with in an anthology where work from authors in his group was included, in order to popularize for the general public this kind of poem. The translated title could be *A paper boat jumping over the clouds*, meaning that the paper boat is sitting on a lake or in a pond, and the clouds are reflecting in the lake, creating the optical illusion of the boat floating on the clouds, or in the sky. This is a poetic experience, which is, after all, as real as it can be, due to the way nature works. Basho’s poem shows the value of *karumi*, or gaspind at the beauty of nature, once we realize that, through the optical illusion of having the moon mirrored in the pond, it simply lies at our feet, as if it is so within our reach, even if, scientifically, it lies light years’ distance from us.

Keywords: Figurative Language, Concrete Reality, Juxtaposition

INTRODUCTION

We may think about haiku poems, once we know that they are originally Japanese poems, which contain the Zen Buddhist mindset and practices of meditation, that they are not only a unique cultural product to Japan, but also that it can only be practiced once we adopt the same mindset. We can adopt the same mindset, we are frequently told in various online social media communities, by “becoming” Japanese, or by changing our way of thinking and seeing the world. However, other views of haiku writers and teachers from Western culture believe that we only need to understand the mechanism of the haiku poem, or the way it works in order to be a good one. This view is shared by master Corneliu Traian Atanasiu, the founder and teacher of the Romanian Haiku online communities, which includes one main blog, several others based on the weekly haiku contest, the haiku club which includes honkadori exercises, or exercises meant to understand the structure of a good haiku poem, then create a different one in the same spirit, or structure, an online bookshop where the publications of anthologies and authors’ volume he encouraged or who are part of his community are presented, a Facebook group called *Autori de haiku din Romania* (Haiku authors from Romania), and others.

These, just like whether or not the haiku poem should have a traditional, fixed form, 5-7-5 syllables and three lines, including a *kigo*, or an allusion allowing us to identify which season it is, have and still are topics of debate. Additionally, the free haiku movement had started in

Japan in the 1910s, with poets such as Hekigoto Shin-Keiko, Seisensui Ogiwara, and Santoka Taneda (Kiuchi & Hakutani 2022). Even an author we hold as a symbolic Japanese personality such as Shiki, who introduced kireji, or cutting line, meaning the the haiku poem was formed of two distinct parts, marked by syntactic break, imagery, or both, challenged the traditional fixed haiku format (McCarty, 2008).

The present paper will present a particular case of haiku poem, namely that based on the theme of reflection, like in a mirror, in various bodies of water, in order to raise awareness about the complexity of this type of poem which is frequently misunderstood by the Western audience not involved in haiku communities and not having dug deep enough into what we already have about the haiku poem. In spite of it being practiced at world level, which shows its compatibility with and adaptability to various cultures, and also various historical ages, it remains relatively little known to the general public. Dictionary definitions present it from a limited perspective, as just a poem about nature, yet it is more than this.

MATERIALS AND METHODS

The author of the present paper has witnessed the discussions in the Haiku Authors from Romania Facebook group, as a member, meaning as a reader of other members' poems and as a writer herself, and, especially, of master Corneliu Traian Atanasiu, related to haiku poems and their analysis. This means she can discuss the approach held by Atanasiu based on participant observation method within the netnographic approach (Kozinets, 2012), meaning observing, as a member of this online community, the activity, values, mindset and approach to haiku of this community.

Haiku poems about mirroring, or about reflecting surfaces, are not the invention of contemporary poets. They have been around at least since Matsuo Basho, who is consider the founding father of the haiku poem, to the point where Western culture members associate him with the genuine, Japanese haiku, which is, after all, an ideal we are never going to attain. Matsuo Basho wrote the following haiku poem: "Harvest moon:/ around the pond I wander/ and the night is gone" (translation by Harold G. Henderson, in Kratoska, 1965). This poem suggests that the season is autumn, since we have mentioned the seasonal reference, or kigo, harvest moon. The poetic persona wanders about the pond, apparently, all night long. The question readers ask themselves immediately is, "Why?" The answer can lie in interpreting the pond as an occasion to mirror the moon, and for the poetic persona to wonder at its beauty. The beauty of nature leads to moments of revelation, or enlightenment, which can be summed up as *karumi*, referring to the awe and admiration of beauty found in nature. We can see, literally, the sky lying at our feet, together with the moon, all apparently available within our reach. However, we know that all this is an illusion, and, in this case, an optical illusion. Through reflection, through mirroring, we can have everything so close to us on earth. The sky can become so vulnerable once we can trouble it, both literally and figuratively, with a stone or a drop of water, or with an oar or weeping willow branch, or, why not, with fallen leaves.

Basho's poem about walking round the pond all night, looking at the reflection of the moon, is not a simple description of beauty or of the reality around us. It can show how fragile our illusions can be, once we believe we can grasp certain notions beyond us. The moon can seem so close, yet it is not, and, in addition, it may seem small and simple, yet once we think about the scientific discoveries we know how big a planet it can be. We may imagine various stories and even scientific theories about it, yet we may always be wrong. As human beings, we are just a part of nature, and not the masters of it, according to the native Japanese religion of Shintoism. The change everything is subjected to can be compared to the reflections in a body of water. Everything is ephemeral, and the present moment, the only one we have, is a fleeting one as well. The mirroring clearly makes reference to the ephemeral nature of life, to which

Zen Buddhism (Reader, 2002) raises our awareness. We can clearly see the fragility of everything in the mirroring that can be disturbed at any time, by any small detail.

The anthology by Atanasiu (2022) called, in my translation, as it is all in the Romanian language, *A paper boat jumping over the clouds. Haiku. The Anthology of Mirroring*, presents us with poems gathered from the haiku poets who are members of the Romanian Kukai group, and which are based on this theme. As a phenomenon, I have noticed, as a member of the online haiku community Romanian Kukai, that haiku poems featuring mirroring experiences are very much appreciated by and popular with the members. For us, Western culture members, they can be considered a totally different way of viewing reality. We can claim that we can look at the everyday life reality around us from a unique, challenging perspective, based on Shklovsky's (1917) theory of defamiliarization, which claims that this is the very purpose of art, namely to surprise us with a fresh, completely different perspective on common, everyday life reality.

One of the poems present in Atanasiu (2022)'s anthology is the following one by Mihaela Cojocaru: "grădină pustie –/ în oglinda fântânii/ tot cerul senin," which I translated as "deserted garden –/ in the mirror of the fountain/ an all clear sky." Here we see a resemblance with the poem by Basho where we picture the poetic persona circling the pond all night long, looking in the pond at the possible reflection of the moon. Otherwise, why would we have mentioned the moon, and then the action of circling the pond? The reader is prompted to find a connection between the two, which is ensured through the reflection. In the poem by Cojocaru (in Atanasiu, 2022), we see a contrast between a deserted, therefore empty garden and the idea of having everything before us through the reflection of the sky in the fountain. The reader works through to find a connection in this haiku poem as well, and arrives at the figurative meaning, namely that of the fountain being something extremely precious, vital, and allowing us to think that we have everything, since the water in the fountain, once it is drinkable, it can ensure life. The fountain is a symbol of life, and vitality, while the garden is deserted. However, even if the garden is deserted, it can still be regenerated through the presence of water. Additionally, readers may picture not only an empty garden, but also one where nobody lives, no human beings, and this is why it may have vegetation but it may be untrimmed. In Japanese culture, unlike in Western cultures, gardens are believed that should be allowed to grow naturally, without human beings intervening too much by pruning the plants.

The following poem by Mirela Brăilean (in Atanasiu, 2022), "oglanda apei –/ doar o pană de cocor/ tulburând cerul" can be translated into English as "the mirror of the water –/ just a crane's feather/ disturbing the sky" (my translation). The poem becomes special since we witness the sky being troubled by a feather. Once again, the poem does not offer a simple beautiful image. Instead, readers are prompted to think about the changes in the seasons. The sky can be seen as troubled once it goes through changes. It reflects, indirectly, our own emotions, as human beings, once we see a change in the seasons. The cranes can immigrate during autumn and spring. However, once the feather of a crane falls, we can immediately associate this as readers with the fall of leaves in the autumn. The emotion of being troubled can be considered to be related to an end of the natural cycle, such as autumn, more than to a new beginning, namely spring.

Another poem, "după furtună –/ în ochiul de apă/ oglandit tot cerul" (by Mihaela Cojocaru, in Atanasiu, 2022), sounds as follows, in my English translation: "after the storm –/ in the eye of water/ the whole sky is mirrored." When it is raining and when there is a storm, we can definitely be fascinated by looking at the sky. We can look at the sky before and during the storm, watch the thunder, the clouds, the rain. In the end of the storm, we can be fascinated by the rainbow, as well as by the sun shining and by the clear blue sky. Yet, the poem presents us with the unexpected twist in allowing us to see the sky down, at our feet, as we guess it, mirrored in a piece of water. The image, while a real one, can sound like a poetic, lyrical one to the

Western culture readers. Western culture readers can be surprised by the poetry present in everyday life reality, and not created by using the usual Western poetry figures of speech.

A haiku poem by Corneliu Traian Atanasiu (in Atanasiu, 2022), “doar un singur strop -/ lumea-ntreagă-n tremur/ în oglinda apei” and which can be translated as “just a single drop -/ the whole world trembles/ in the mirror of the water” (my translation) shows a macrocosm included in a microcosm, meaning an entire world in a drop of water. Here, we get the message, through the mirroring, that the entire world is not as everlasting and stable as we sometimes think of it. In fact, the world is quite fragile and subject to change.

The poem by Valeria Tamaş (in Atanasiu, 2022), “oglanda apei -/ saltul brotacului/ până la soare” and which, in my translation, sounds as follows: “the mirror of the water -/ the leap of the frog/ towards the sun” reminds of Basho’s famous poem, “*Old pond/ frog jumps in/ the sound of water...*” (Basho, in csus.edu, 2024). *According to the author of the present paper, we can interpret this poem by Basho as the frog being the element of waking us from our daydreaming by the pond, or from our deep reflections, or from a simple moment of silence. We jump up from our moment of meditation, and the frog brings us back to reality. Therefore, in this case, the frog has a function opposite to the mirroring, namely, instead of leading us to a realm of fantasy, it leads us back to the realm of reality. We can, therefore, consider this poem by Basho as an example of extreme awareness of the present moment and of the reality before us, present for what it is. As we have come into contact with so many poems on the topic of mirroring, we may further interpret the poem by Basho with the frog as, maybe, the frog breaking off the reflection of the world, the sky, or the person meditating, of the willows by the lake, and so on, showing us that we may hold too many illusions about the world around and that we should just see it for what it is, not for what we have been taught about it and, in the case of Western culture members, not for being part of our emotional states. In the poem by Tamaş (in Atanasiu, 2022), the frog, which we associate with Basho’s famous frog, leaps towards a realm of fantasy, which is, after all, well-grounded in reality, through the reflection of the sun in water. Definitely, we expect the sun to be soon gone, once its image in the water will be troubled. We can further connect this with the interpretation related to change attributed to Basho’s poem about the frog, namely: “He has contrasted the ancient, timeless quality of the pond with the sudden change induced by the frog. However, such changes are temporary; the sound is gone and the ripples will disappear, and all will be unchanged. Similarly, a man makes his splash in life but leaves it unchanged” (Kratoska, 1965).*

The following poem by Eduard Țară (in Atanasiu, 2022), “în urma broaștei -/ un plescăit în noapte/ și luna țăndări”, which can be translated as “after the frog -/ a splash in the night/ and the moon shattered to pieces” (my translation), is clearly an intertextual allusion (Machacek, 2007) to Basho’s famous frog poem. Țară (in Atanasiu, 2022) presents the result of the frog’s jumping and the creation of an image reminding of science-fiction and fantasy literature apocalypse. It is the end of a world, it is suggested, and the mirroring of the lake ensures access to a fantasy-like experience. Through witnessing this scene, we can start think along the lines of inevitable change. We frequently say that our world has ended, meaning it has changed, which resonates with the meaning of this poem, rising, from literal meaning to figurative, philosophical, abstract meaning.

The poem by Luminița Ignea (in Atanasiu, 2022), “selfie-n oglindă -/ cioara se uită gales/ într-o băltoacă” and which can be translated as “mirror selfie -/ the crow looks dreamily/ into a puddle” (my translation), brings us to our modern world, full of gadgets we use on a daily basis. We have a juxtaposition (Gilli, 2001; Shirane, 2019; Trumbull, 2012) between an image of someone, likely a human being, looking in the mirror, taking a selfie, which could be a mirror in a store’s window, and elsewhere, next to this person, a crow doing something similar with its reflection in a puddle. By combining these two parts, we get a comparison between the

behaviour of human beings and crows. It is based on the way crows are believed to be very smart and to act, in some situations, just the way humans do.

We can consider, therefore, the experience of mirroring as a magic gateway to a realm of fantasy. Reality around us makes us dream. After all, our inspiration and our work of imagination starts from what we see going on in reality.

RESULTS

The haiku poems based on the theme of mirroring can show us an entirely different perspective on reality which, while apparently leading us into a fantasy world, the world it presents is as real as it can be. The only difference is that it can be an entirely different understanding of the world we know, focusing on what is surprising and different. Otherwise, we can look at the elements present in the haiku poems and consider them separately, not as connected through sky and earth based on the element of mirroring, which can be considered an element allowing us access to a completely different, fantasy, magic realm, just as in fairy-tales. The mirroring is, eventually, comparable to a magic key ensuring the passage from real world to fantasy world, where the world works according to different laws. At the same time, we are aware that all the so-called fantasy world can be so fragile, since the optical illusion may not last for too long.

We can understand the mirroring as a gateway to another realm, or to another perspective. In this case, it is mostly a challenge to the way we see everyday life reality as Western culture members. We do not see it as poetic, but in need to be made poetic through figurative language and imagination.

We can see how the preoccupation with the theme of mirroring starts with the old Japanese haiku poets and ends up with our contemporary, Romanian poets, who can popularize haiku using the poems based on this theme. They can sound appealing due to their poetic and lyrical aspect which is appreciated by Western culture members, since it is a familiar experience they associate with poetry.

DISCUSSION AND CONCLUSIONS

We could understand juxtaposition, in the case of the haiku poems based on mirroring, as follows: the mirroring experience connects two distinct parts of the haiku poem. The mirroring experience is what keeps the poem together, and helps readers reach another level of meaning. In some cases, this other level includes filling in the gaps and picturing an entire scene suggested through disparate elements, to the point where the readers can have a moment of enlightenment themselves, when they understand what the scene is actually about, in concrete reality. Afterwards, they can reach the level of figurative meaning, which needs not be expressed using figurative language, as Western culture members have become used to in Western poetry.

The present paper shows how we can read a specific case of haiku poems, namely the one based on the experience of mirroring. This experience can be regarded as universal, and not as specific to Japanese culture, which is why it can become an appealing type of haiku poem to Western culture members. The members of the Romanian Kukai online community seem fascinated by the mirroring experience haiku poems, since to them it can be a special experience and perspective while, at the same time, one that sounds very much within the reach of all cultural mindsets. We only need to become more aware of our surroundings and gain a higher, more intense and sensitive sense of observation.

Atanasiu, through his publication of anthologies, and the one about haiku poetry based on mirroring (Atanasiu, 2022), wishes to make the haiku poem well-known and popular for the general Romanian reading public. He believes it is a poem that is quite difficult to understand at times.

This is where the present paper comes to help. The analysis based on the reader-response approach of the author of this paper shows that such poems can be understood by working out the meaning in a natural way in which we usually think about the world around us, and the usual way in which we make various associations and complete missing details. We tend to form scenarios based on clues given in a poem and this is how we manage to understand haiku poems in a quite easy way once we stop a bit to reflect.

REFERENCES

- Atanasiu, C. T. (2022). O barca de hartie saltand peste nori. Haiku. Antologia oglindiri, Ed. PIM, Iasi.
- Csus.edu. (2024). Beauty. Four Haiku by Basho (1644-1694). <https://www.csus.edu/indiv/m/martellc/beautywords1.htm>
- Gilli, F. (2001). The power of juxtaposition. *New Zealand Poetry Society*, <http://www.poetrysociety.org.nz/juxtaposition>.
- Kiuchi, T. & Hakitani, K. (2022). *Haiku, Other Arts, and Literary Disciplines*. Rowman & Littlefield, Maryland.
- Kozinets, R. (2012). The method of netnography. *SAGE internet research methods*, 2012, 58-73.
- Kratoska, P. (1965). Haiku. <https://dr.lib.iastate.edu/server/api/core/bitstreams/1804fb0f-4392-40a0-9474-86a21711ebaa/content>
- Machacek, G. (2007). Allusion. *PMLA*, 122(2), 522-536.
- McCarty, S. (2008). Internationalizing the essence of haiku poetry. *Taj Mahal Review*, 61, 65.
- Reader, I. (2002). Contemporary Zen Buddhist tracts for the laity: grassroots Buddhism in Japan. *Religions of Asia in practice: an anthology*, Princeton University Press, Princeton, 713-724.
- Shirane, H. (2019). Haiku. *New Literary History*, 50(3), 461-465.
- Shklovsky, V. (1917). Art as technique. *Literary theory: An anthology*, 3, 8-14.
- Trumbull, C. (2012). Meaning in Haiku. *Haiku Society of America*, 92-118.

MYTHICAL NORMS OF THE DECEASED IN THE SLAVIC DIASPORA

Ananda Majumdar

(0000-0003-3045-0056) - ORCID | *Connecting Research and Researchers*

Ananda Majumdar | University of Alberta - Academia.edu

<https://www.researchgate.net/profile/Ananda-Majumdar>

*Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 1,2,3), online) 2017-present

*John. F. Kennedy School of Government, Harvard University, Public Leadership Credentials Courses

Vancouver Island University (Nanaimo Campus), British Columbia, Canada, Basic Adult Education, Graduate Diploma, 2023

Doctor of Philosophy (Honorary) in Generic Education, Abide University and Institute, June 2023, C.A., United States

Doctor of Divinity, North Central Theological Seminary, Minneapolis, United States, 2023
The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree Elementary, Faculty of Education,

Community Service-Learning Certificate and Certificate in International Learning, CIL) – 2012-2022

Zhejiang University Global Summer Program, Inclusive Development, School of Public Affairs, August 1-15, 2022, Online

Intern, Digital Museum and Diaspora, Migration, GRFDT, New Delhi, India (April 2021-March 2022, Online)

Book Pecker Fellow, Peace X, India (April 1, 2021- September 1, 2021, Online) best fellow in the social science department and computer literacy

Certificate in Migration Studies, GRFDT, New Delhi, India (September 2020-March 2021, Online)

Grant MacEwan University (Diploma in H.R. Management), 2008-2012

Jadavpur University (Master of Arts in International Relations)

Sikkim Manipal University (Master of Business Administration in H.R. and Marketing Management)

MBB College, Tripura University (Bachelor of Arts in Political Science)

Antarctic Institute of Canada (Researcher and Writer), Servicing Community Internship Program (SCiP) Funded by the Government of Alberta

Member of Student Panel, Cambridge University Press,

Academic Member of the Association of Political Theory (ATP) University of Massachusetts

Student Member of ESA (European Studies Association), Columbia University, U.S.

Academic Member of the Memory Studies Association, School of Memory Studies, Indian Institution of Technology (IIT) Madras, Tamil Nādu, India

Early Childhood Educator, Brander Garden After School Parents Association

Researcher, Project-based Articles, Antarctic Institute of Canada under Riipen

Figure 1: Slavic Mythology: An Overview of Beliefs and Practices - MythologyWorldwide

Abstract: Many taboos and high resistance are the hallmarks of posthumous values and rituals, as well as the customs of Slavic people that help them maintain their archaic nature. According to the Slavic, the souls of the deceased in the other World, who were kind-hearted during their lifetime, join the group of their ancestors who guard the living, providing them with prosperity and fertility. In return, living decedents were obligated to periodically organize commemorations for the deceased, invoke memories of them, and make offerings such as food for the salvation of their souls. Slavs also believed that those who died violently or who were dishonourable in their livelihood became the revenant or the impure deceased. Those unclean spirits could bring harm, sickness, and death to the living. For these reasons, people tended to prepare for all the deaths, particularly those who died impurely and turned to the members of the impure souls after their deaths. The article aims to make a base that, among the folks' beliefs, customs, and rituals regarding the deceased and their souls, there is a substratum whose archaic nature reaches back to the period when Slavic people lived together. Those folks and rituals are the customs that appear in all three groups of Slavic peoples but are not related to any of the predominant religions, primarily Christianity, nor did they emerge under

the influence of these religions. The methodology was conducted through documentary analysis and selected online sources. The feature question is why the myths of the deceased are essential in Slavic acculturation.

Keywords: Posthumous Customs, Deceased, Mythology, Slavs, Folklore, Trizna, Women.

Introduction: Scientific uncertainty about the Slav's life in ancient times has been seen for a while. Therefore, their worldview was an uncertain phenomenon before they accepted Christianity. They had no written record or the alphabet of their spiritual culture. According to the writers and historians, sources and dates are not specific and accurate. Therefore, it has been emphasized that whoever tries to attract an audience with their written scripts about the Slavic World is entirely ⁴¹biased. The mythological reconstruction needs knowledge about anthropology, archeology, linguistic studies, ethnography, and folkloristics studies, through which knowledge about the Slavic World can be achieved, and comparative research of the folk culture can be obtained about the Slavs. ⁴²The concept of death in Slavic culture has been illustrated for a cultural understanding that has shaped their culture and tradition in the past. It has been mentioned earlier that whatever the written sources have been focused on have uncertain reality even though those written sources have been evaluated to understand one of the most ancient cultures in the

World. ⁴³Posthumous Slavic rites have been found in 'Strategicon' (Djuric, 2024,p.1), a manual of war written by ⁴⁴Pseudo-Maurice. ⁴⁵Maurice stated that women in the Slavic culture were loyal to their husbands and voluntarily followed them even into death. Arabian travel writers ⁴⁶Ahmad Ibn Fadlan and Mas'udi

are the best known to describe the same practice. It was uncertain information about the tribes

⁴¹ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁴² Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁴³ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁴⁴ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁴⁵ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁴⁶ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

because of its uncategorized tribes group. They did not specifically mention which tribes were recognized as Slavs and who were following their husband to death. It was an attention for the audience to become attracted to the folklore. Arabian writer ⁴⁷Ibn Fadlan was the witness of one of the well-known Russian traders who was placed on a boat, wearing expensive clothing and with a weapon beside him. One of the girls from the funeral procession agreed to follow her master into death, then they introduced her into a state of trance and sacrificed her, as well as two horses, two bulls, a hen, and a rooster. Arabian writer ⁴⁸Masudi also wrote that the tribes were divided into many subsections that all followed the death rituals, and I deeply respected the dead. Masudi also wrote that Slavs and Russians would burn their dead, along with placing animals, weapons, and jewellery beside the deceased. ⁴⁹He wrote that if a man died, his woman would also burn with him on the pyre. He also mentioned that he married posthumously if the deceased was not married. ⁵⁰Around 930, Ibn Rustah also mentioned the facts by following his precedes about the Slavs; even though he never personally met with the Slavs community, he also confirmed new information about the Slavic community as a part of their culture. He mentioned that women who deeply loved the deceased would be hanged as her sacrifice above the body, and then they would be burned together. ⁵¹He also mentioned that the expression of grief for the deceased was cutting one's face and arms with knives.

In ⁵²Chronicle of Nestor in the 12th century, there is a description of the East Slavic tribes of Viatichs, Radimichs, and Severians, who practiced the ⁵³'Trizna' (Djuric, 2024,p.2) is the rite of burning the deceased on a pyre, followed by collecting the bones in a smaller container, which they then place upon a colour beside the road. The source was one of the most outstanding examples of ⁵⁴Princess Olga asking the Drevlians, who killed Egor, to let her element and wail by his grave and thus organize the train. It was also stated that⁵⁵ Olga's son and grandchild were also lamented after her death. Many writers and historians have commented that 'train' was the ritual war games and competitions organized to commemorate the deceased during the funeral procedures. This tournament was also widespread in ancient

⁴⁷ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁴⁸ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁴⁹ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁵⁰ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁵¹ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 1st. p.2.

⁵² Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 2nd. p.2.

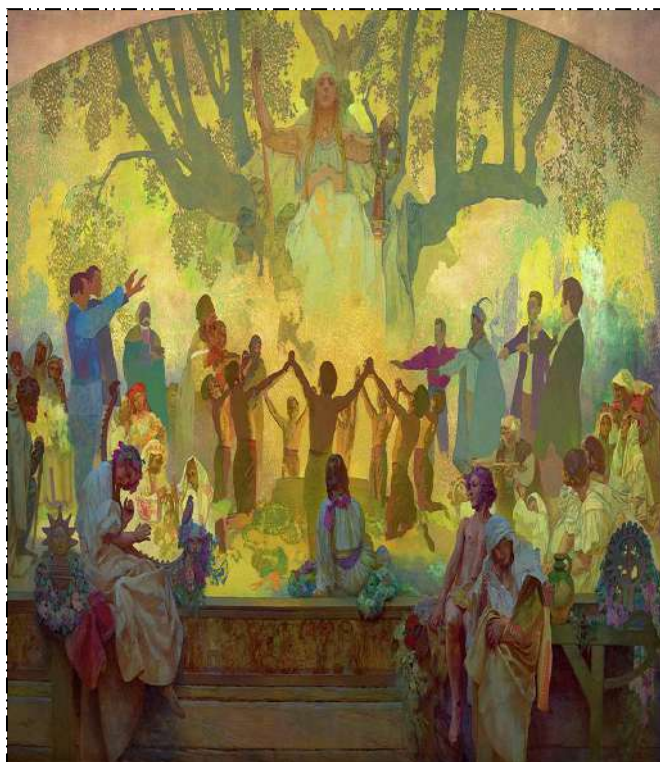
⁵³ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 2nd. p.2.

⁵⁴ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 2nd. p.2.

⁵⁵ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 2nd. p.2.

Greece; the prizes were the deceased property such as clothes, horses, etc. ⁵⁶Writer V.N. Toropov mentions the number 3, which is connected with the rite 'train,' which refers to the ritual slaughter of a three-year-old animal, or three different animals, or three different sacrifices, or three days long sacrificing, or completing three different fights etc. and then three different prizes for the deceased.

Some after-burial ceremonial rites have also been illustrated in Slavic narrations of the Byzantine.⁵⁷ Nomkcanon was added after church congregations and in Christian educational

sermons to condemn⁵⁸ Pagan-like behaviours.

Literature Review: ⁵⁹Incineration was one of the most efficient means of purifying and releasing souls from the body through which the soul could go to heaven fastest. In Europe, the burning of the dead and burying them under the hearth was practiced even in the Palaeolithic era. In contrast, in the Neolithic era, burial could happen both beside the hearth and under the floor inside the house. This burying system was recognized as an attaching cult of

ancestors to the hearth, which was noticeable among the Slavic community. ⁶⁰In Western Russia, the burying system was conducted descriptively according to many scripts like⁶¹ 'The Chronicle of John Malas' (Djuric, 2024,p.3) in 1261, where it has been said that burying the dead was by cremation, which was the appropriate way. ⁶²There was a story about one of the sons of the late Sovije, who buried his father in the ground, and the deceased complained that

⁵⁶ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 2nd. p.2.

⁵⁷ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 3rd. . p.2.

⁵⁸ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Written Sources. Paragraph 3rd. . p.2.

⁵⁹ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 1st. p.3.

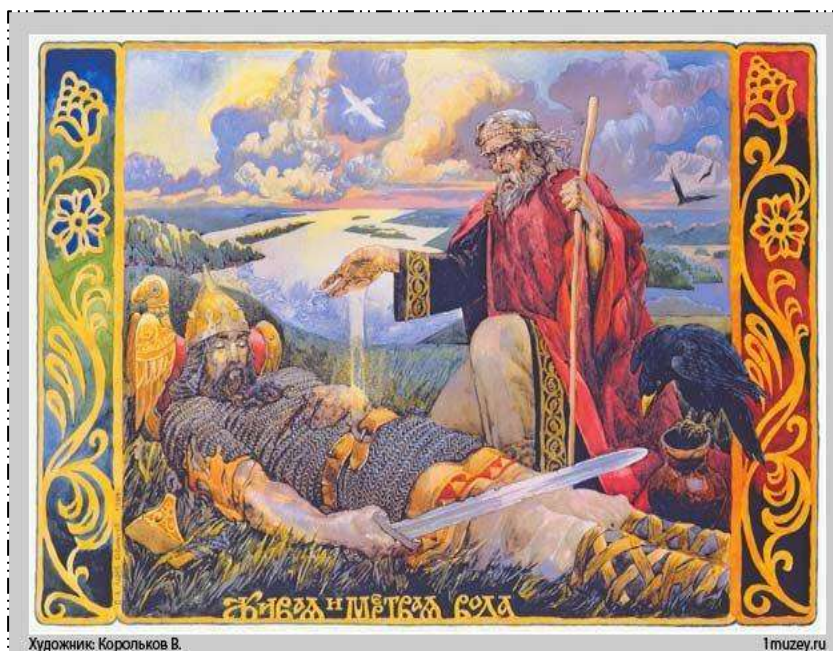
⁶⁰ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs.Paragraph 1st. p.3.

⁶¹ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs.Paragraph 1st. p.3.

⁶² Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs.Paragraph 1st. p.3.

worms and reptiles were eating him. His son then excavates and buries him in a tree. Still, the deceased complains, and then the bees and mosquitoes eat him.⁶³ According to archeology, there is no evidence of the oldest burial system in the Slavic narration. Still, it has been believed that incineration was the oldest cremation system in the Slavic narration.

Creation was performed from the 6th century in Central Europe and partly in Eastern Europe, and the people who performed such cremation belonged to the Celts, Germanics, Slavs and Balts. In the southeast Slavic area, the rites of burying and burying the dead without kurgans were performed equally.⁶⁴ The Iranian tribes influenced burials in the regions. It has been said that burning rituals among the Slavs were predominant. Burials have been more common since the 10th century, along with the spread of Christianity.⁶⁵ In the 8th century, Bonifacio wrote that the Venedi, who were Western Slavs, used to burn their dead, and the women would sacrifice themselves on the same pyre.⁶⁶ Slavic tribes like Radimichs, Krivichs, and Viatichs practiced burning rituals for their deceased as the last seen of the burying culture. Czechs and Poles also burnt their dead until the 11th century, and the Serbs until the 10th century. They created the deceased on natural elevations. They collected the remains,

buried them inside the shallow graves, or rarely scattered them around the earth's surface. They also would put the ashes into urns and bury them. Knives are also found within the

⁶³ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 2nd. p.3.

⁶⁴ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 2nd. p.3

⁶⁵ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 3rd. p.3.

⁶⁶ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 3rd. p.3.

bundle of the deceased as a form of protection against the deceased return. Archeology
⁶⁷Testified that the animal was burnt alongside the deceased, and the remains found in the kurgans from the 10th century in the Russian regions confirm the existence of their joint burials.

Archeologists also found remains of the food, dishes and coal in the layers of the kurgans.
⁶⁸They found clothes, leather footwear, an axe, women's ornaments, and rarely money in the kurgans. ⁶⁹Writer Sedov agreed with Niderles that it was not surprising that the Slavs buried their dead together with any objects. This practice was a part of their culture under foreign influence, where they were in contact with Balts, Finno-Ugrians, and other tribes besides the Slavic World borders. ⁷⁰Writer Niderle thought that the Slavic community adopted the rite of inhumation under the foreign influence of Roman, Oriental, Germanic and Samaritan tribes, which was predominant in the 12th century. ⁷¹Therefore, burials inside tombs resembling wooden houses on the ground appeared in the 9th and 10th centuries near today's Kyiv, Pskov, and Ladoga, then in Denmark, Sweden, North Germany, and Poland. ⁷²Within the deceased graves, whose position was at the top of the social hierarchy, furniture, chests with clothes, dishes with food and the bones of the women and horses were also found.

Methodology: The paper has been assumed through subordinate data sources, including academic articles, websites, etc. The description of sources follows the essay's writing method, reading, gathering in-depth insights on topics, exploring ideas, summarizing, interpreting, and mainly expressing them in words (documentary analysis through a qualitative approach). The paper has discussed the Slavs diaspora and their rites of death as a mythology. The paper has addressed the death rituals and their activities in Slavic culture. Women's diaspora was another part of this culture, and it has been symbolized that Slav women were traditional and beloved

⁶⁷ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs.Paragraph 3rd. p.3.

⁶⁸ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs.Paragraph 3rd. p.4.

⁶⁹ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Incineration and Inhumation among Slavs.Paragraph 3rd. p.4.

⁷⁰ Exploring the Significance of Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. A Comparative Study of Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 4th. p.4.

33. Exploring the Significance of Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. A Comparative Study of Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 4th. p.4.

34. Delving into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. A Comprehensive Study of Incineration and Inhumation among Slavs. Paragraph 4th. p.4.

by their male partners. After the death of their male partner, they would also follow them by sacrificing their life. The truth of the information is not clear because of evidential unavailability. Whoever the writers and historians collected information is still being determined. However, because of the linguistic and diasporic discussion about an ancient community and its rituals, the debate also influences knowledge and studies about Slavic folk culture.

Discussion: In ⁷³Slavic folk culture, the deceased's soul falls into one of two categories depending on his life: fairness and how he died. ⁷⁴One group of dead falls into a suitable category as a pure soul, who dies naturally due to old age factors, and another is considered as a lousy soul who died by committing suicide or unnaturally, such as by accident, etc. ⁷⁵A good soul has been considered to join their ancestors in the otherworld. It is a belief that the deceased

ancestors are the protector souls of the community and their children; they are for the fertility and well-being of the community. Therefore, the souls of the ancestors are respected. Those souls of the ancestors appeared in the form of animals and warned their descendants about the upcoming danger in their lives.

⁷⁶The Slavs believed in

the snake guardian of the home, which is the soul of the first householder in the form of a snake under the doorstep. The good souls could also appear in the form of other animals, very often

⁷³ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul”. Paragraph 1st. p. 4.

⁷⁴ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul”. Paragraph 1st. p.4.

⁷⁵ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul”. Paragraph 1st. p.4.

⁷⁶ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul”. Paragraph 1st. p.4.

as birds to whom everyone likes. Therefore, there were several rites and beliefs about the good souls in the form of many animals as a protector of the descendants after their death.⁷⁷ On the other hand, those who die prematurely or violently become impure spirits, according to the Skavic belief.⁷⁸ Those evil spirits would not have a place in the other World after their death, and those souls were moving around the two worlds: the afterworld and the physical World or the white World and the World of darkness. They would become disturbed souls for uncertainty, sickness, death, etc.,⁷⁹ according to the belief that the dead could bring illness, which was first mentioned in 1092 when the city of Polok (Djuric, 2024,p.5) emerged as the epidemic. The townspeople would believe the dead were rushing through the night riding their horses. No one could see that and spirit, but they listened to their harshness. If ordinary people could see them, they would die.⁸⁰ To successfully send the young and unmarried dead to the other World, Slavs, Ukrainians, Serbs, and Bulgarians would arrange for a deceased marriage. A dead person would be wearing wedding clothes with a dead girl as his bride. They became a married couple in the otherworld. Under the arose of Christianity, unbaptized people and children were also recognized as impure souls.⁸¹ The deceased could also live in this World if he had unfinished business, unresolved arguments, etc. Folk stories were a widespread phenomenon in the Slav community.⁸² A deceased husband returned to his wife to help her around the house and even had a new child with her. But the meeting with a deceased was fatal according to the Slavs folklore. Therefore, the widow loses her vitality and could even die unless protective rites are performed for the destruction of the disease.⁸³ It was also believed that after death, the deceased soul existed in the body in vapour or some animal image, like butterflies, birds, etc., and stayed close to the body for a while. They believed that right after death, a soul could do anything, such as spilling water from the dishes or glasses and turning them upside down, would open the

⁷⁷ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul.” Paragraph 2nd. p.5.

⁷⁸ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul.” Paragraph 2nd. p.5.

⁷⁹ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul.” Paragraph 2nd. p.5.

⁸⁰ Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul.” Paragraph 2nd. p.5.

⁴³ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul.” Paragraph 3rd. p.5.

⁴⁴ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul.” Paragraph 3rd. p.5.

⁸³ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the “Body” and the “Soul.” Paragraph 3rd. p.5.

windows and close them, too. ⁸⁴Folk culture realizes life and the afterlife as transitioning from the white World to the other World. ⁸⁵The other World is referred to as a world of darkness; therefore, they would burn candles to show how to enter the dark World from the white World. It was a help to the deceased person to form a living person for a smooth transition from their living World to the otherworld and to see the dark World through the candlelight. ⁸⁶The South Slavs believed that if a person died without a candle, he would become a vampire. ⁸⁷Therefore,

they send candles next to the coffin for the safety of the spirit and to behave with them nicely after death as good souls. They would also place a loaf of bread on the windowsill and tear it so that hot steam would come out since the people believed that souls fed on this steam. ⁸⁸According to belief, the Slav community would work for the deceased on Friday instead of Sunday; therefore, they would go to the graveyard on Friday for prayer. Another belief was

that the Slavs must send the deceased to the ⁸⁹otherworld clean. ⁹⁰Therefore, they would wash the dead body off. A male would wash a male's dead body, while a woman would wash a woman's dead body. A woman organizes the commemoration and receives gifts from others. ⁹¹In the north of Russia, the name of the woman was ⁹²homonymous. For them, the deceased was a newborn. According to the folk, the deceased could hear what was going on surrounding

46 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 3rd. p.5.

85 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 4th. p.5.

86 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 4th. p.5.

87 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 4th. p.5.

88 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 5th. p.6.

89 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 6th. p.6.

90 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 6th. p.6.

91 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 6th. p.6.

92 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 6th. p.6.

them until they took him out and buried him on the ground.⁹³ The East Slavs washed his body and addressed him, while the South Slavs would not address the dead as a protection against his return.⁹⁴ In Bulgaria, after washing the deceased, they would smear wine over the dead body, as well as swear butter as a protection over the body against turning into a vampire.⁹⁵ All Slavs placed metal coins onto the eyes of the deceased to pay for the tool or to buy some lands in the other World.⁹⁶ They became fearful when the dead's eyes would open due to more deaths from the family. They, therefore, tie up the jaws of the deceased with a scarf so the soul does not return to the body or any impure spirit occupying the dead. They used to use stones in the deceased mouth for the same purposes.⁹⁷ They untie the scarf and place it inside the coffin next to the body during burial. Therefore, the dead could speak in the other World. Tying up arms and legs was another protective narrative. Stabbing the body with a knife and cutting it was another protective approach against the deceased turning into a vampire. The belief was that the impure spirit could not enter the body once it was cut.⁹⁸ Among all Slavic peoples, the custom was not to leave the deceased alone at night, so waking up and watching them was a mandatory practice. People would perform many magical practices over the dead body once they believed the deceased was devoted to their household. People would take flour through their fingers and leave the rest in the household.⁹⁹ Throughout these magical activities, they would try to take sickness from the deceased and would turn the deceased sick. All the sickness they would put into the grave along with the deceased. This is how they took various parts of the dead body for magical rituals.¹⁰⁰ People would often take the deceased out of the house through a window or a hole in the wall to prevent the deceased from reentering or coming back.¹⁰¹ The Chronicle of the Nestor (Djuric, 2024,p.7) mentioned that the late Prince Vladimir was taken out through a hole in the wall.¹⁰² The custom of Slavic people was to take out the deceased's feet first from the house and thereby tap the doorstep with the coffin three times. As soon as they took him out, they would break a dish, symbolizing the final parting with the deceased and thus establishing the new order.

93 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 6th. p.6.

94 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul." Paragraph 6th. p.6.

95 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 7th. p.6.

96 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 7th. p.6.

97 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 7th. p.6.

98 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 10th. p.7.

99 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 11th. p.7.

100 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 12th. p.7.

101 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 12th. p.7.

102 Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased is the "Body" and the "Soul."Paragraph 12th. p.7.

The otherworld¹⁰³, according to the Slavic folk beliefs, was uncertain. It was curious to know what the Slav people thought about the otherworld. ¹⁰⁴Whether it was in the grave, or the remains of the body, or the heaven. The deceased would travel to the other World, where he had to buy land by paying for tools, as indicated by the money buried with the body. According to the belief, the deceased would travel across the ample water to the other World, and he had to pay for the boat ride. ¹⁰⁵According to the Indo-European concept, the dark World's deceased would live as an animal. Many writers and historians also connected the idea of the other World with the god of the dead, ¹⁰⁶Veles or Volos. They tried to influence the audience concerning the notion of the soul and its immortality. They try to explain that the body's spirit after death is immortal and continues throughout the World after its physical body is cremated. ¹⁰⁷Therefore, burial and cremation are the places where the remains of the body are stored and become a point of contact between the white World and the spirits. ¹⁰⁸It

has also been explained that the dead of the otherworld still need food, cloth, water, light, warmth, personal hygiene, objects, money, and tools. ¹⁰⁹All Slavs also believed that the cremation of the impure deceased must not be done alongside the pure deceased. Eastern Slavs

¹⁰³ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld. Paragraph 1st. p.8.

¹⁰⁴ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld.Paragraph 1st. p.8.

¹⁰⁵ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld.Paragraph 2nd. p.8.

¹⁰⁶ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld.Paragraph 2nd. p.8.

¹⁰⁷ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld.Paragraph 3rd. p.8.

¹⁰⁸ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld.Paragraph 4th. p.8.

¹⁰⁹ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld.Paragraph 5th. p.8.

would bury all the impure deceased together in extensive swamps or pits or often leave them unburied. According to the belief, their souls were wandering throughout this World, but they were bound to the places where their bodies rested or where they lost their lives. ¹¹⁰They appeared mainly in the form of black animals or ghosts.

Conclusion: ¹¹¹The Slavic World is an example of a genuine intellectual diaspora, where the human body and soul have been discussed and observed in two different ways and have been added as a practice of the diaspora's rites. ¹¹²There was a tendency to see the dead and his soul.

Therefore, the narrative of fear also worked in the context of the deceased's comeback, so they also protect the living from the destructive souls and exist in this World.

¹¹³They showed respect for the deceased and practiced many things over them for their peaceful living in the otherworld as needed for their peace and the peace of the living people of the physical World. They also believe in contact with the deceased as a continual process and as a guide for the descendants of their spirited ancestors. ¹¹⁴The Slavs had an idea of wandering souls who died prematurely.

In this context, wandering souls could not enter the otherworld. Perhaps they would not wish to send those wandering souls to the other World as a part of their folk narratives. There was no mention of the sinful souls from the other

¹¹⁰ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. The Deceased in the Otherworld.Paragraph 5th. p.8.

¹¹¹ Unraveling the Depths: A Conclusion on the Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Paragraph 1st. p.9.

⁷⁵ Unraveling the Depths: A Conclusion on the Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Paragraph 1st. p.91.

⁷⁶ Unraveling the Depths: A Conclusion on the Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Paragraph 1st. p.91.

¹¹⁴ Delving Deep into Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. Conclusion. Pargaragh 2nd. p.11.

World. The wicked souls were the premature deceased stuck between the physical and the other World and became wandering souls in the form of black animals or ghosts. The feature question is why the myths of the deceased are essential in Slavic acculturation. A folktale narrates Slavic culture and a necessary character of acculturation. Therefore, the term 'deceased' (Djuric, 2024,p.11) is valuable in terms of cultural reflection in the form of deep respect. Even though it has many uncertainties based on its truth because of the conflictual imagination and arguments of the writers and the historians, it is a folk story, a cultural analysis of an ancient community. The folklore can be a romantic imagination, as reflected in other ancient diasporas.

References:

- Djurić, D. (2024). Mythological Notions of the Deceased among the Slavic Peoples. *Religions*, 15(2), 194. <https://doi.org/10.3390/rel15020194>
- MythologyWorldwide. (2024a, March 8). *Slavic Mythology: An Overview of Beliefs and Practices*. MythologyWorldwide.
- MythologyWorldwide. (2024b, March 9). *Slavic Mythology: The Cycle of Life and Death*. MythologyWorldwide. <https://mythologyworldwide.com/slavic-mythology-the-cycle-of-life-and-death/#:~:text=In%20Slavic%20mythology%2C%20the%20cosmos%20was%20perceived%20as>
- Nicholas. (2017, March 31). *The Land of the Dead in Slavic Mythology*. Nicholas Kotar. <https://nicholaskotar.com/2017/03/31/land-of-the-dead-russian-fairy-tales/>
- Slavic Mythology Afterlife: Journey Beyond Death in Slavic Beliefs - Old World Gods*. (2023, November 14). Oldworldgods.com. <https://oldworldgods.com/slavic/slavic-mythology-afterlife/>

POWER DYNAMICS OF REGIONAL HEADQUARTERS IN MULTINATIONAL ENTERPRISES IN PAKISTAN

Areeba Farooq

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan,

Abstract

The research focuses on knowledge transfer and its dynamics in organizational system. The responsibilities and tasks of Regional Headquarters (RHQs) within multinational corporations (MNEs) doing business in Pakistan are examined in this qualitative study. An in-depth analysis on varied aspects was carried out. The paper presents the case that RHQs in Pakistan are essential for promoting intra-regional cooperation, managing power dynamics, and striking a balance between local responsiveness and global integration. Within MNEs operating in Pakistan, the study looks at RHQ roles, power dynamics, political contacts, and strategic priorities. The results focus on the strategic significance and varied functions of RHQs within MNEs doing business in Pakistan, underscoring the necessity for sophisticated strategies to control power relations and promote cooperation. It is advised that multinational enterprises (MNEs) doing business in Pakistan understand the critical role regional headquarters (RHQs) play in navigating intricate power dynamics and take advantage of their local knowledge to successfully accomplish organizational goals.

Keywords: Power Dynamics, Pakistan, Multinational Enterprises, Regional Headquarters, Qualitative Study

INTERNATIONALIZATION: LANGUAGE CHOICE DILEMMA AND A SOCIAL EXCHANGE PERSPECTIVE

Ayesha Khalid

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

In the era of liberalization, privatization and globalization small firms have an ample amount of opportunities to conduct their businesses in international arena of market, therefore the success and survival of any international firm is contingent upon the decision of which approach to choose when comes to business languages. Most researches have been conducted in the context of multinational firms which varies from the SME's and small firms hence forth it is imperative to explore the context of small firms in order to fill this gap and facilitate them in language choice decisions with limited organizational resources, diverse preferences and many stakeholders. Small firms in international business arena strive to choose the right language so that they are able to better communicate and gain useful insights to improve the processes and products. An explorative qualitative method is used which is focused on the activities and arguments of the why's and how the small firms decide the language choices of English-only and multi-lingual approaches. The data collection in the article is based on semi structured interviews, the data collection was done from 26 decision makers from both the small and multinational firms, in a longitudinal approach to increase validity over the span of 3 years. It is found that decision makers choose between the two choices by evaluating the cost and benefit in context of high resource sharing but due to the reality existent in form of limited competencies of internal stakeholders and external language diversity make them go for trade-off.

Keywords: social exchange, multilingualism, business firms, processes, qualitative study, interviews.

PERFORMANCE METRICS EVOLUTION AND DYNAMICS: A PERSPECTIVE ANALYSIS

Ayeza Khan

Student, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The article investigates whether the performance indicators of rapidly internationalizing tech firms change over time. This is an empirical research article. It argues that as tech firms mature, their performance metrics evolve from growth to profitability. In Asia, rapid tech growth and diverse markets uniquely influence these firms' metrics. In Pakistan, emerging tech firms face unique challenges and opportunities in international expansion. We considered critical factors including company age, expansion speed, innovation, profitability, and market adaptation. Conclusively, we can say that mature tech internationalizers shift focus to long-term stability. The study recommends that the need for this shift for sustained global success.

Keywords: Technology, Internationalization, Performance Metrics, Maturity, Asia, Pakistan, Innovation.

A CRITICAL STUDY OF BAPSI SIDHWA'S DISCOURSES FROM THE THEORETICAL LENS OF THE POSTSTRUCTURALIST PERSPECTIVE

Dr. Iesar Ahmad

Dept of English language and Humanities, Muslim Youth University

Muhammad Yaqoob

Dept of English language and Humanities, Muslim Youth University

Abstract

This study is an attempt to investigate that how Bapsi Sidhwa (henceforth BS) has deconstructed the ideologies and religions in her discourses, 'in terms of the multi-ethnic and multi-ideological perspective of South Asia. Also, it explores how the religious norms inducted in her narratives deconstruct the sentimental, illogical, atavistic, ritualistic, obscurantist, retrogressive, dogmatic beliefs in the multiple and pluralistic perspectives of the South Asia. The foremost objective of the study is also to explore that how the multi-religious, multi-lingual, multi-ethnic, and multi-racial communities had been living harmoniously and peacefully based on the well defined economical, ideological, social, ethical, and cultural norms since immemorial times had ruthlessly and savagely massacred and annihilated one another during the partition of the subcontinent. The study also foregrounds how the diversified and socially harmonized communities before the partition demonstrates the barbaric, sub-human and savage behaviour by committing atrocious killing including women and children of one another in the name of ideology and hollow slogans of nation and mother lands. The research methodology focuses on the multiple realities, multiple truths, multiple-religiosity, and infinite process of shared social, cultural, art, historical, and architectural values from the selected texts of BS's narratives in the context of the post-structuralist deconstructivity. The study concludes that despite having such ideological wide differences and ritual practices; the cultural, social, art, and aesthetic norms of the communities of the South Asian are irreducible, and unbridgeable in terms of the lived realities and lived truths of the people of the subcontinent. The study has authenticated that in this age of the melting social and cultural zones; the multi-lingual, multi-racial, multi-religious, and multi-cultural diversities must be celebrated as a vantage site for the world-wide harmony as well as to counter collectively against the threatening challenges of the environment, nuclear threats, political and religious extremism, xenophobia, and terrorism, global warming, and un-ending bloody battles. It also recommends that the South Asian English writers like Bapsi Sidhwa and her narratives must be propagated and disseminated extensively for the inter-faith, inter-dialogue, and inter-cultural harmony particularly in the South Asia, and across the global perspectives.

Keywords: Post-structuralism; interfaith dialogue, cultural diversity; multiple-ideologies; multiple truths

IS GENDER EQUALITY A DISTANT DREAM? AN EXPLORATION OF THE GENDER STATUS IN CONTEMPORARY WORLD

Dr. Keshab Chandra Mandal

Head Master,

S.M. Nagar Derozio Smriti Vidyalaya (High)

P.O. - Sarkarpool, P.S. - Maheshtala,

Kolkata - 7000143, W.B. India

ORCID ID: 0000-0003-3863-7739

Abstract

Women and girls represent fifty percent population of the world. The progress and development of a country depend on the active participation of both genders in all spheres of activities. Various studies show that no country can survive, sustain, and progress by keeping its fifty percent population out of the corridor of academia, economy, labor force, and politics. Women's participation in all fields is the sine qua non for the holistic development of human resources and the growth of the economy. Considering the distressed and backward position of women in society, the United Nations took the leading role by formulating eight Millennium Development Goals in 2001, wherein Goal No. 3 sought to "promote gender equality and empower women" by 2015. Further, after the successful completion of the Millennium Development Goals, the members of the United Nations adopted 17 Sustainable Development Goals in 2015. Out of these, Goal No. 5 sought to "Achieve gender equality and empower all women and girls" by 2030. But the *Progress of the Sustainable Development Goals: the Gender Snapshot 2023* highlights that the aim is far from its fulfillment by 2030. In addition to that, the Human Development Report 2023/24 also focuses on gender status in the world which indicates a grim picture of gender equality and empowerment of women. Hence, this article seeks to examine the nature and extent of the gap between targets and achievements in the last 8 years across the world with a special focus on the top 10 economies in the world. Finally, this article seeks to provide some policy prescriptions for the fulfillment of SDG 5 by 2030.

Keywords: Gender empowerment, Gender equality, United Nations, Sustainable Development Goals, Human Development Report, SDG 5

EXAMINING THE IMPACT OF GENDER ON THE E-LOYALTY: INSIGHT OF E-SHOPPING IN ALGERIA

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria

Ph.D. degree

ORCID: 0000-0003-1728-1809

Abstract

The present study aims to check the impact of gender on the e-loyalty of Algerian e-shoppers. The research is based on an online survey that was done between July 20, 2023 and January 25, 2024, among 182 Algerian e-consumers. Moreover, the study was based on two independent samples t-test using SPSS version 26.

It has been found that the LEVENE test is superior to the significant level (p value: $0.002 < 0.05$), which means that the variances are not homogeneous. The results obtained show that there are no significant differences between men and women e-shoppers in terms of e-loyalty (p -value: $0.137 > 0.05$).

Keywords: Online shopping; Algeria; e-consumer; e-loyalty; LEVENE test; two sample independent t-test; SPSS.

ASSESSING THE IMPACT OF GENDER ON THE SATISFACTION TOWARD THE CONSUMPTION OF ORGANICS FOODS IN TÜRKIYE AND ALGERIA

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria

Ph.D. degree

ORCID: 0000-0003-1728-1809

Abstract

This study has an objective to check the impact of the gender of respondents on the satisfaction toward the consumption of organic foods. This type of product is presented on natural milk and natural oil generated from an olive. The method explored in this research is an online survey between January-November 2022, among 81 respondents from 2 countries; most of them (45) were from Turkey, and the rest (36) are Algerians. Then, the results were analysed through SPSS software V26 in order to explore the two sample independent t-test.

It has been found that the LEVENE test is superior to the significant level (p value: $0.595 > 0.05$), which means that the variances are homogeneous. The results indicate that the independency between the satisfaction toward the consumption of green food and the gender of respondents (Turkish/Algerian) is ensured (sig t-test: 0.137), it means that both Turkish's and Algerians are agreeing to use green foods.

Keywords: Consumer behaviour- Green marketing- Organics food- two sample independent t-test.- Türkiye – Algeria - SPSS.

SATISFACTION TOWARD THE USE OF PV SOLAR ENERGY AND AGE GROUPS OF CONSUMERS: CORRELATIONAL INQUIRY FROM ALGERIA

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Algeria

Ph.D. degree

ORCID: 0000-0003-1728-1809

Abstract

This study investigates the nexus between the satisfaction toward the use of PV solar energy and the age groups in Algeria. This type of research aims to check the awareness of consumers toward the ecological environment.

In this study, 58 persons are randomly involved via an online and face-to-face survey between March, 2022 and May 2023. It should be mentioned that respondents have to live in land houses which are more suitable for installing photovoltaic solar energy. Besides, the respondents should have an income in order to cover the cost of photovoltaic solar kit purchasing.

As result, the exploration of Kendall's tau-b test lied to confirm that there is any correlation between the two items (p-value: 0.476).

Keywords: Photovoltaic solar energy - Sustainable development – Green Marketing – Green consumers – Kendall's tau-b test.

EMPLOYEE ENGAGEMENT: ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE, PSYCHOLOGICAL DETACHMENT AND JOB CRAFTING

Gul Ahmad

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This research focuses on analyzing how emotional intelligence, psychological detachment, job crafting, and employee engagement work within the organization. This essential research seeks to identify the relationship between emotional intelligence, job performance, and employee well-being in the context of the modern globalized environment. The outcomes of the study are expected to reveal the importance to human emotions in increasing employee commitment through optimizing proper regulation of emotions at the workplace, managing work-life conflict, and preventing or redesigning jobs proactively. This research aims to contribute to the existing knowledge and offer pragmatic recommendations for the leaders of organizations and the HR professionals. The intervention should focus on the factors that help create a positive work climate, create opportunities for job crafting, and increase engagement, which lead to organizational effectiveness and satisfaction of the employees.

Keywords: Psychological detachment, Job crafting, Employee Engagement, Emotional intelligence.

NETWORK INFLUENCE AND THE EFFECTIENESS OF KNOWLEDGE TRANSFER IN BUSINESS ORGANIZATIONS

Aayma Raza

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study examines how knowledge transfer success within Pakistani organisations is influenced by broader network dynamics, which go beyond conventional one-to-one contacts. Empirical analysis was used to conduct the research, which indicates that a better understanding of the overall network structure is essential for enhancing the exchange and application of information. The importance of individual nodes within the network, the strength of the connections between these nodes, and the overall connection of the network are the main factors that are analysed. The results show that Pakistani organisations are better at effectively transmitting knowledge when they have strong relationships and well-connected central nodes. In order to increase knowledge sharing, the report suggests that these organisations focus on strengthening their internal ties and making sure that important nodes are properly integrated into the network. Future research must focus on the precise ways in which these network features impact the transfer process and identify workable strategies for improving them given Pakistan's distinct organisational and cultural context.

Keywords: Network structure, knowledge transfer, organizational effectiveness, centrality, network cohesion, Pakistan.

**IMPACT OF POSITIVE LEADERSHIP PSYCHOLOGY ON ORGANIZATIONAL
COMMITMENT IN HIGHER EDUCATION: ANALYZING THE MODERATING
EFFECT OF HUMAN RESOURCE
MANAGEMENT PRACTICES**

Abid Hussain

LMS Department NDU

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

Education plays an important role in the progress of a nation. In this study the focus is on commitment of employees and role of Positive Leadership psychology and Human Resource management in enhancing the performance of higher education institutions in Pakistan. This is correlational study, drawing linkage between Authentic Leadership style and organizational commitment of employees. Currently the commitment of higher education employees in Pakistan under question, so research is carried out to find out way and means to improve it. This is a field-study where response of higher education employees is sought, through survey questionnaires, 10-15 universities of Islamabad are the population and approx. 300 employees selected through systematic sampling technique, 380 questionnaires were distributed and 300 were received completed. Two hypothesis were formulated, drawing relation between independent and dependent variables, PLS – SEM has been used for data analysis. Results obtained were favorable as both hypothesis were supported. The analysis of results revealed that authentic leadership enhances the commitment level of employees, moreover, the importance of human resources management practices has also been ascertained in positively influencing the relationship between authentic leadership style and organizational commitment of employees.

Keywords: Organizational Commitment (OC), Authentic Leadership (AL), Human Resource Practices (HRM)

ETHICAL BUT NON-MARKET STRATEGIES FOR SUSTAINED BUSINESS SUCCESS IN PAKISTAN: A QUALITATIVE ANALYSIS

Yusra Khan

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The current research touches upon very unique aspect that is non-market strategies for business success. With a values-based approach, this qualitative study looks into the complexities and diversity of nonmarket strategies in Pakistan's dynamic corporate environment. It makes an argument that incorporating moral values into business plans and strategies is essential for sustained success. Values-driven nonmarket strategies, corporate stewardship, geopolitical risk management, ethical issues in corporate politics, and the impact of the institutional context are the primary variables that are covered in the article. In conclusion, the significance of aligning corporate practices with moral principles in order to maintain sustainability is emphasized. A key recommendation is to implement ethical leadership through comprehensive training programs in organizations.

Keywords: Nonmarket strategies, values-based approach, ethical principles, corporate stewardship, Pakistan.

RISK PROPENSITY AND CORPORATE STRATEGY – A CASE STUDY FROM THE UPSTREAM OIL AND GAS INDUSTRY

Asad Taimur

Research Scholar, NDU, Pakistan

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

In an ever-evolving landscape of the exploration and production (E&P) industry, maintaining a healthy hydrocarbon reserves inventory to keep up the Reserve Replenishment Ratio (RRR) is a critical challenge. This study focuses on Pakistan's upstream oil and gas sector, exploring the intertwined relationships between risk propensity, firm performance, and corporate strategy to enhance RRR. The study delves into how national and multi-national oil and gas corporations balance these risks against potential rewards, considering market conditions, technological advancements, regulatory affairs, and financial growth. Firm performance, which is linked to operational efficiency, and exploration success rates, directly relates to a company's ability to invest in and sustain exploration activities. Strong financial health, indicated by fluid revenue streams, sound profitability, and efficient cash flow management, enables oil corporations to allocate substantial resources and investment towards exploration and development of E&P assets. Operational efficiency, reflected in cost management and production rates, further influences the effectiveness of these investments. Corporate strategy is the compass which directs the broader, long-term plans, guiding a company's operations and growth. Strategies such as diversification of asset portfolios, joint ventures and ser, integrating advanced technologies, and adopting sustainable practices are critical for enhancing RRR. Diversification reduces dependency on a single project or region, spreading risk across various ventures. Joint ventures and partnerships allow firms to share resources and expertise, mitigating individual risk. Technological integration, particularly in seismic analysis and drilling techniques, improves exploration success rates. Embracing sustainable practices ensures regulatory compliance and social license to operate, which are crucial in a highly regulated industry. The study explores how oil and gas companies formulate and implement these strategies to navigate the posed challenges and optimize workflows / operations to amplify their reserve replenishment efforts. The findings underscore the value of a balanced, regulatory policy driven approach that considers risk management, financial stability and strategic foresight to improve reserve replenishment ratio and cement sustainable growth.

Keywords: risk propensity, pater ship, strategies, oil and gas industry, sustainable practices

NARRATIVES OF SUSTAINABILITY: SOUTH ASIAN LITERATURE ON ENVIRONMENTAL AND SOCIAL CRISES

Dr. Shabnum Sayyed Hussain

Nida Masroor Phd Scholar English Department, My University Islamabad

Muhammad Yaqoob

Research Scholar, My University, Islamabad

Abstract

For enhancing collaboration and cooperative understanding, the study focuses on the values depicted in literatures of the respective societal culture. Three South Asian novels--Moth Smoke by Mohsin Hamid, A Thousand Splendid Suns by Khaled Hosseini and The Hungry Tide by Amitav Ghosh--are subjects of comparison for this paper. It concerns Environmental Justice Theory (EJT) along with Rob Nixon's slow violence concept. This study brings in those myths and their often subtle effects on disadvantaged people. Then it probes the way problems from the environment affect social and economic issues. Unpacking these novels' intersections bring into the assumption of 'slow violence'—an insidious but often invisible ecological and social malaise that moves slowly but silently towards catastrophe for reviving social and environmental protest in South Asian literature. This study shows that these literary works record the environmental challenges facing by marginalized communities, and advocate for environmental justice, giving an optimistic view. The aim of this research to combine literary criticism with environmental justice theory in order to fill a gap in the field of literature and literary criticism particularly its objectives to investigate the potential impact of literature on the general public or academic understanding of sustainable development.

Keywords: Slow violence; narrative advocacy; comparative literary criticism; environmental justice theory; South Asian literature; inequity; and socioeconomics.

STRATEGIC MANAGMENT AND SOCIAL MEDIA

Hamid Fayyaz

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The research article explores the role of social media and strategic management for business organizations. It aims to shed light on how companies can leverage social media to enhance their strategic decision-making processes and overall performance. By conducting a systematic literature review, the study is qualitative in nature. We analysed 207 documents selected based on specific criteria. The findings indicate that companies with a digitally oriented business model leverage social media strategically to optimize internal strengths and enhance performance. While the study offers practical implications for businesses, including the importance of innovation and network structures, it also identifies limitations such as a small sample size and keyword selection bias. Recommendations for future research include expanding the sample size, conducting deeper theoretical analyses, and encouraging active engagement with social media for strategic planning. Overall, the article provides valuable insights into the evolving role of social media in strategic management, with opportunities for further exploration and refinement.

Keywords: Strategic plan, strategic control, social media, social network, strategy

THE EFFICACY, USE AND IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN LEARNING FIELDS: A QUALITATIVE STUDY FOR EDUCATIONAL MANAGEMENT

Oluwakemi Racheal OSHINOWO

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

ORCID ID: 0000-0003-0568-6446

Moses Adeolu AGOI

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria

ORCID ID: 0000-0002-8910-2876

Solomon Abraham UKPANA

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Benjamin Johnson OLASIJU

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

Oluwanifemi Opeyemi AGOI

Obafemi Awolowo University, Osun Nigeria.

Abstract

Artificial Intelligence (AI) under the umbrella of technology is rapidly pivoting through various fields including education. AI is the field of computer science that is aimed at performing tasks by typically imitating human intelligence. The integration of AI into learning fields holds great potentials that can enhance educational outcomes and prepare educators for the evoking digital innovations. The study of Seo, et al. (2021) shows that AI technology has the capacity that can help teachers to understand their students' abilities and as well monitor their progress from decrypted data-based records. This paper is a qualitative survey on the efficacy, use and impact of AI in the education sector. The discussion in the paper evaluates the applications of AI in education. The paper also outlines the benefits associated with the integration of AI and the issues of AI incorporation in education. In conclusion, the paper inferred that educators can harness the power of AI to enhance students' learning outcomes and create a more efficient and engaging learning environment.

Keywords: Artificial Intelligence, AI, Learning Fields, Educational Management.

INTRODUCTION

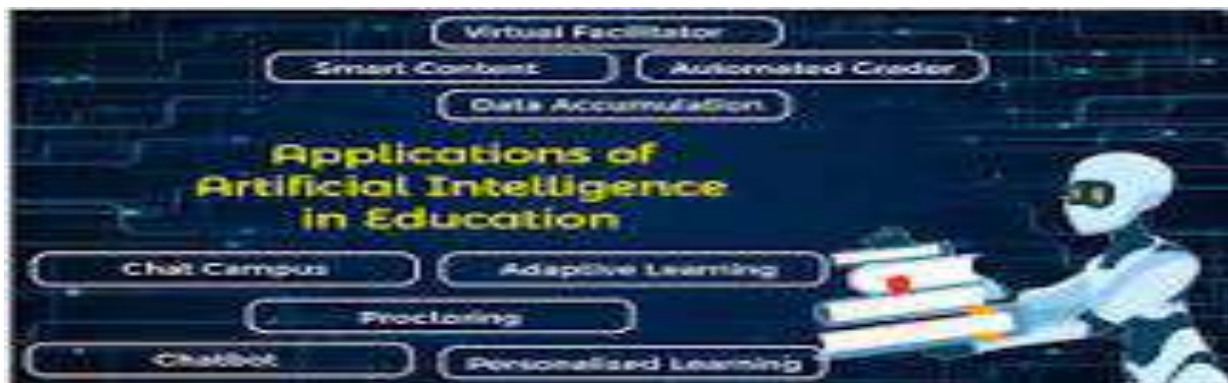

Artificial Intelligence (AI) is the 21st century evoking technology having unlimited ability rapidly transforming various industries including the education sector. The top priority of every human society is education because it is the bed rock to which every human sphere is built and whose sustainable development is driven. AI is essentially aimed at automatically performing tasks by imitating human intelligence. The integration and application of AI in learning fields can help to improve teaching and learning process. AI-based technology facilitates equitable, inclusive and quality education thereby ensuring global access to life-long education. AI-driven learning is wired towards recognizing the gesture and mood of students in order to better understand the problems and difficulties they are facing therefore recommending alternative solution. AI-based system can be used for assessing students' understanding, knowledge, skills such as persistence and collaboration as well as characteristic features like motivation, confidence, etc. AI-based technology has developed systems such as speech-to-text transcription, facial recognition and predictive text thereby promising a paradigm shift in learning process.

RELATED LITERATURE

Experts in different fields have defined Artificial Intelligence in so many ways. For instance, Kaplan & Haenlein (2019) sees AI as 'the system's ability to accurately interpret external data, learn from such data and to use such learning to achieve specific goals through flexible adaptation. According to Holmes Bialik & Fadel (2019), advancement in technology, availability of enormous amount of big data and the growing progress in computational approaches have established the bases for AI development integration into the sphere of human endeavor. Seo, et al. (2021), emphasized that AI algorithms can help teachers to have a better understanding of their students' potential, performance and progress by decrypting their data-based records. Sekeroglu, et al. (2019), opined that AI can essentially help teachers to improve their students learning through personalized education. Pedro, et al. (2019) in their study revealed that AI provide less privileged people such as disabled people, people out of school, refugees and people living in isolated communities with access to better and appropriate learning opportunities.

Applications of AI in education

With the integration of artificial Intelligence (AI) into education, learning can be perceived in diverse ways through simulation, online and content modification. AI can essentially be of assistance in preparing the content of lessons and making information adaptable as per different learning curves. Thus:-

1. AI can automate basic activities in education, like grading.
2. AI can facilitate the role of teachers.
3. AI tutors can give students additional support.
4. AI-driven programs can give educators and students helpful feedback.
5. Data powered by AI can enhance educational management.

Benefits Associated with the integration of Artificial Intelligence into Education

There are enumerable advantages derived from the integration and use of AI in education. These include:-

1. **AI Innovative developments:**
AI has made innovative skill development possible as many learning institution are able to offer remote learning courses. I.e., teachers and students can now choose new way of working in different instances.
2. **Automatic allocation of work:**
AI has helped to reduce the workload of teachers by automating lesson plan and routine activities involved in classroom teaching; so that teachers would be able do other equally important task such as administration works of the institution.
3. **All round availability of AI support system:**
AI has made accessibility to learning possible for 24 hours throughout the year as students can discuss and share their knowledge in various available platforms. This is in contrary to traditional mode of learning that offers learning with time limit.
4. **Online learning:**
AI has made it possible to access education anywhere and anytime across world. AI has provided augments for students who cannot attend offline classes as data can be

shared to large number of students randomly across the globe through virtual classes.

Issues of AI incorporation in Education

The challenges confronting the incorporation of AI in education include:-

1. Adverse outcomes:

The application of AI in education engraves perils. These are unintended consequences that occur and sometimes backfire. Such outcomes include the varying data in quality, either being old and outdated. Data may also be derived from a subset of the population that may not align with targeted parameters.

2. Comprehensiveness:

This challenge is in the aspect of AI usage. AI makes use of existing template, while AI's integration into education requires data in a detailed format. In other words, questions such as "does student data include confidential information?"

etc, are raised.

3. Accuracy:

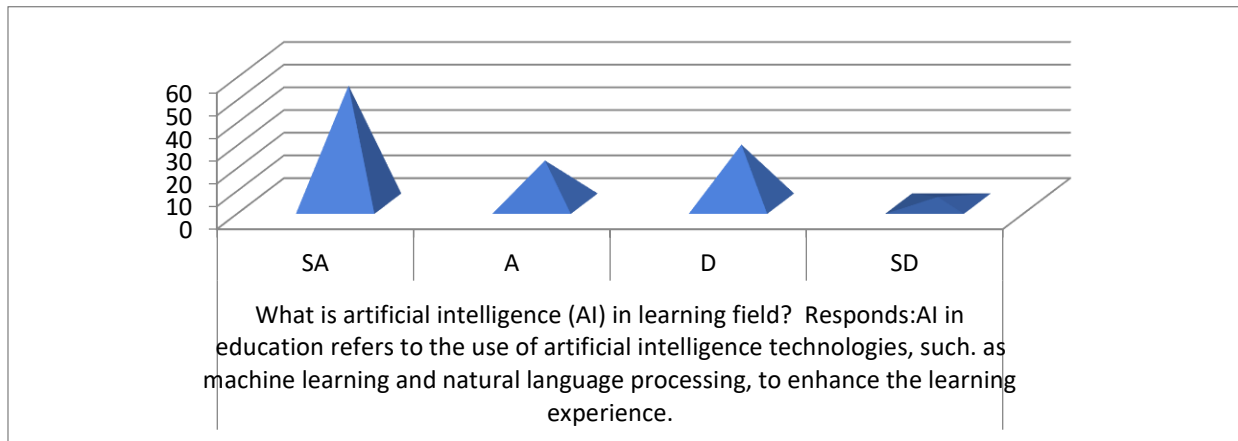
The issue of accuracy is another challenge. Models are based on correlation but being able to identify which correlations or patterns are accurate may be difficult because they cannot reflect the main causes.

MATERIALS AND METHODS

This paper adopts a qualitative survey on the efficacy, use and impact of AI in the education sector. The researcher obtained data from technology related literature review, education technology magazines, and interview conducted with professionals in the field of education. In order to further gather some information considered important for the discussion on the paper work, carefully drafted copies of questionnaires were administered to respondents using online Google form questionnaire instrument. The responses were gathered and subjected to Cronbach's alpha reliability analysis. The result of 0.86 gave a good reliability index of the instrument. The entire exercise took place within the space of two and half ($2\frac{1}{2}$) weeks before completion.

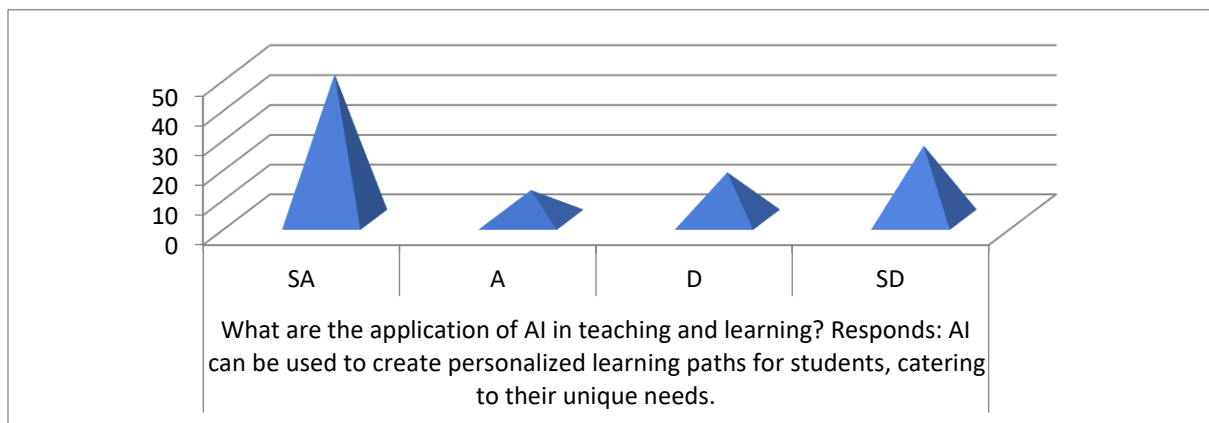
RESULT AND DISCUSSION

Fig.1: Chat Analysis

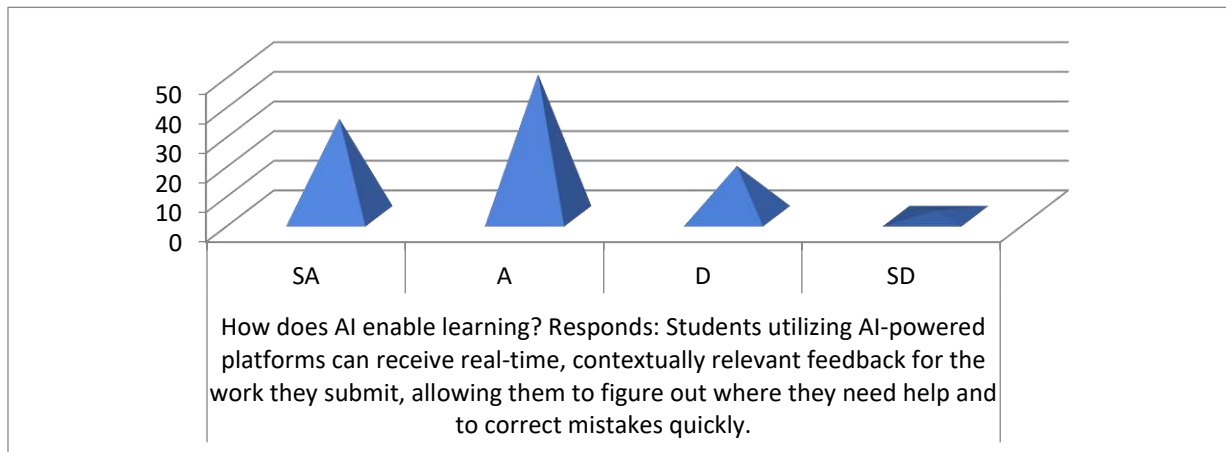

The graph plotted in figure 1 depicts a very high number of respondents are have an explicit knowledge of the evoking 21st century technology. In response to the question posted in the table seen in figure I, the respondents stated that Artificial Intelligence (AI) in education refers to the use of artificial intelligence technologies, such as machine learning and natural language processing to enhance the learning experience. According to the respondents, this technology helps the computer machine to think like humans do. The respondents emphasized that AI is simply the simulation of human intelligence by computing machines. In addition, the respondents asserted that AI in learning fields can be used to analyze data, identify patterns and make predictions thereby enabling educators to personalize learning.

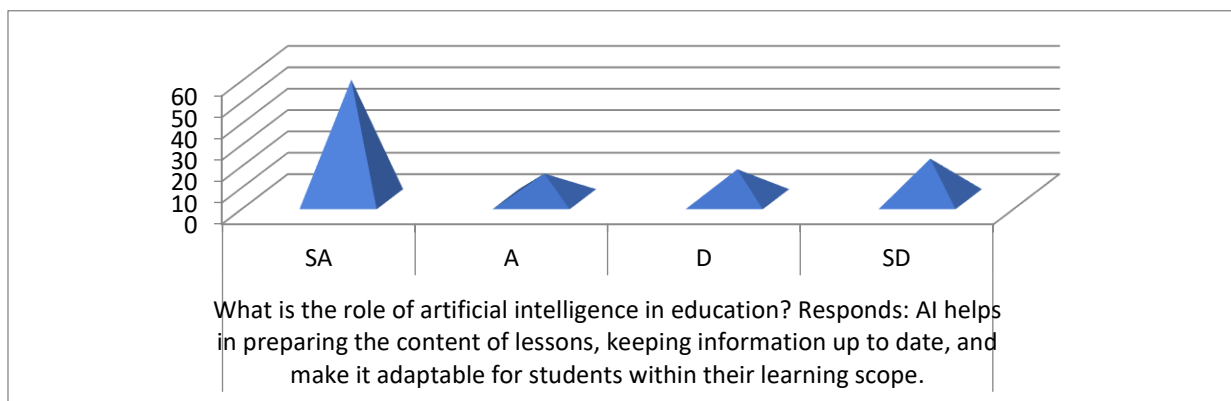
Fig.2: Chat Analysis

The graph plotted in figure 2 reveals that most of the respondents duly agreed that AI application in the area of teaching and learning cannot be undermined. According to the respondents, AI can be used to create personalized learning paths for students, catering to their unique needs. Moreover, data-driven insights fetched from AI can help teachers to better understand their students' performance and therefore making them to carryout precise instructional decisions. The respondents further noted that teacher can use AI to create personalized learning paths for their students in order to cater for the students' unique needs. The respondents added that AI can be used as collaborative tools to facilitate students' teamwork and engagement.

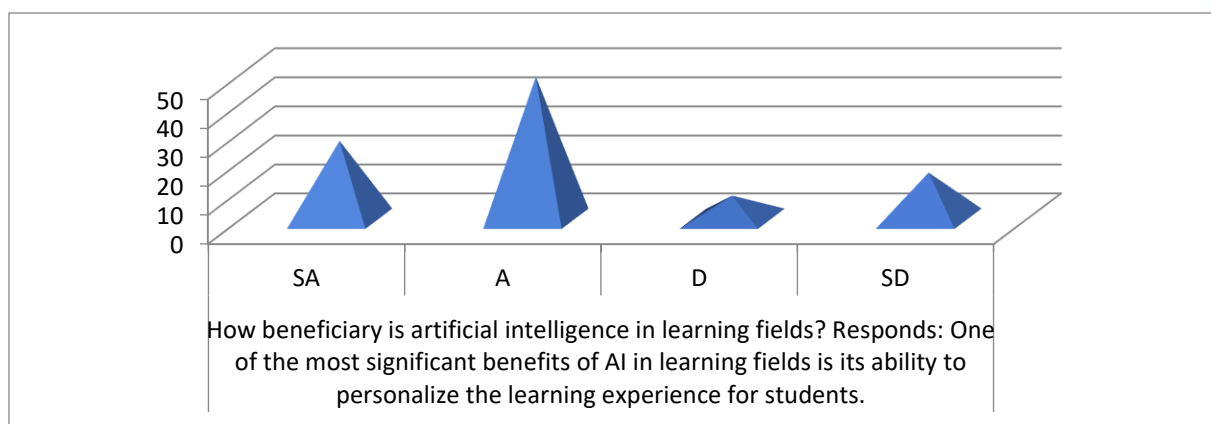
Fig.3: Chat Analysis

The graph plotted in figure 3 signifies that majority of the respondents spoke in favor of AI stressing that that AI technology has the capacity to face lift learning process. In response to the question asking for the way to which AI can be used to facilitate learning, the respondents stated that students utilizing AI-powered platforms can receive real-time, contextually relevant feedback for the work they submit, allowing them to figure out where they need help and to correct mistakes quickly. The respondents emphasized that instead of having to wait for feedback from instructors, AI- driven approach can be used to accelerate learning and improvement cycles. The respondents also noted that AI is a valuable tool for educators as well as students. The respondents inferred that teachers can use AI to enhance their lecture notes, assignments and get clear and concise feedback.

Fig.4: Chat Analysis

The graph plotted in figure 4 symbolizes that a great number of the respondents concur that plays a very significant role in education. The respondents outlined that AI helps teachers in preparing the content of lessons, keeping information up to date thereby making it adaptable for students within their learning scope. The respondents emphasized that AI enhances teachers' teachings in the classroom thereby enabling them to gain insights about their students' learning progress. In addition, the respondents stated that AI has the capacity that can help to personalizes learning experience, fosters interactive environments, provide valuable data-driven insights, streamlines administrative processes and collectively contribute to the educational landscape.

Fig.5: Chat Analysis

The graph plotted in figure 5 shows that a large number of the respondents asserted that the advantages derived from the integration and use of artificial intelligence in learning fields are numerous. The respondents certified that one of the most significant benefits of AI in learning fields is its ability to personalize the learning experience for students. According to the respondents, AI systems can essentially be used to analyze individual learning patterns in order to deliver tailored content. Symbolically, AI has the capacity which can provide guided feedback in real time for students. The respondents further mentioned that teachers can use AI to generate lesson plans and instructional materials thereby helping them to save time and the effort they would have used for class preparation.

CONCLUSION

The discussion in this paper is focused on the efficacy, use and impact of AI in the field of education. The discussion in the paper evaluates the area of AI application. Some of the benefits associated with the integration of AI into education were also outlined. The paper asserted that the integration of AI into learning filed holds limitless promises as it enhances educational outcomes and serves as aid to prepare students towards meeting up with the demands of the 21st century. More so, AI has the potential that offers innovative solutions that can address the evoking challenges in educational landscape. Conclusively, the paper inferred that educational managers can make use of the magnificent capacities of AI technology to enhance learning outcomes and create a more friendly environment where meaningful learning can take place.

REFERENCE LIST

- Goksel, N., & Bozkurt, A. (2019). Artificial Intelligence in Education: Current Insights and Future Perspectives in Sisman-Ugur, S. & Kurubacak, G. (Eds.), Handbook of Research on Learning in the Age of Transhumanism. Hershey, PA: IGI Global. Pp. 224-236.
- Mohammed P.S., & Watson E. N. (2019). Towards Inclusive Education in the Age of Artificial Intelligence: Perspectives, Challenges and Opportunities. in Knox J., Wang Y. & Gallagher, M. (Eds) Artificial Intelligence and Inclusive Education. Perspectives on Rethinking and Reforming Education. Singapore: Springer.
- Pedro, F., Subosa, M., Rivas, A. & Valverde, P. (2019). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. Paris: UNESCO.

Sekeroglu, B., Dimililer, K. & Tuncal, K. (2019). Artificial Intelligence in Education: Application in Student Performance Evaluation. Dilemas Contemporáneos: Educación, Política y Valores. Vol. 7(1). Pp. 1-21.

Seo, K., Fels, S., Yoon, D., Roll, I., Dodson, S. & Fong, M. (2020). Artificial Intelligence for Video-Based Learning at Scale in Proceedings of the Seventh ACM Conference on Learning at Scale. Pp. 215-217.

THE INFLUENCE OF POLITICAL RISK AND LEGITIMACY ON LOCATION CHOICES OF PAKISTANI SMES

Hassan Abbasi

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study explores how political risk and legitimacy affect the international expansion decisions of Pakistani SMEs, particularly in politically volatile regions. It argues that these firms' location choices are heavily influenced by political risk, moderated by the perceived legitimacy of Pakistani businesses in host countries. Key variables include political risk, political legitimacy, and economic legitimacy. The findings suggest that positive perceptions of Pakistan's business environment can mitigate political risks, aiding SMEs in their international ventures. Future research should focus on strategies to enhance the legitimacy of Pakistani SMEs abroad.

Keywords: Political risk, legitimacy, location choice, Pakistani SMEs, international expansion.

INTERPLAY OF CORRUPTION AND INTRAPRENEURSHIP – A CASE STUDY OF PAKISTAN

Kainat Sajjad

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study examines how the impression of corruption affects intrapreneurship in Pakistan for the first time. The authors conducted a cross-country panel data study using data from Transparency International and the Global Entrepreneurship Monitor (GEM) database. The study explores how perceptions of corruption impact the intrapreneurial activities within Pakistani firms and how economic growth moderates this relationship. The study investigates the relationship between corruption and intrapreneurship in Pakistan, focusing on how economic development moderates this dynamic. This study is a qualitative analysis of how perceptions of corruption influence intrapreneurial activities in Pakistan, with an emphasis on the moderating role of economic development. The argument follows that the perception of corruption negatively impacts intrapreneurship in Pakistan, and this effect is moderated by the level of economic development, with more pronounced effects in less developed regions. The study assesses the interplay of intrapreneurship, perception of corruption, and Economic development (including GDP per capita, legal and judicial systems). By substantiating the prior research, results show that corruption perception negatively affects intrapreneurship in Pakistan, especially in less economically developed regions, highlighting the need for anti-corruption policies. Policymakers in Pakistan should implement anti-corruption measures and support economic development initiatives to foster a more conducive environment for intrapreneurship.

Key words: Corruption, Intrapreneurship, Pakistan, Economic Development, Qualitative Analysis

THE MODERATING ROLE OF EMOTIONAL LABOR IN THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER HUMILITY AND EFFECTIVE LEARNING

Khalid Mehmood

PhD Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study investigates the moderating effect of emotional labor on the relationship between teacher humility and effective learning among students. Utilizing a sample of 500 students from 10 diverse schools, we employed SPSS for comprehensive statistical analysis. The results demonstrate that teacher humility significantly enhances effective learning outcomes, with emotional labor serving as a crucial moderating variable. Specifically, higher levels of emotional labor amplify the positive impact of teacher humility on students' learning outcomes, suggesting that the interplay between these factors is essential in contemporary educational settings. This research contributes to the growing body of contemporary studies in the education industry, highlighting the significance of emotional and relational dynamics in teaching practices. The practical implications are pertinent for modern educational institutions. As contemporary teaching increasingly emphasizes emotional intelligence and the development of supportive teacher-student relationships, fostering teacher humility and effectively managing emotional labor become imperative. This approach aligns with current pedagogical practices aimed at creating holistic and emotionally supportive learning environments. By integrating these elements, schools can enhance both academic performance and the overall well-being of students.

Keywords: Teacher Humility, Effective Learning, Emotional Labor, Student Outcomes, Contemporary Teaching

IMPACT OF FRIENDSHIP, COOPERATION, AND CULTURAL UNDERSTANDING ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN MULTINATIONAL COMPANIES (MNCS) – A CONCEPTUAL ANALYSIS

Ribbat Khan

PhD Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This article explores the impact of friendship, cooperation, and cultural understanding on organizational performance in multinational companies (MNCs). By examining both financial and non-financial aspects, the study highlights how these factors contribute to overall business success. Friendship among managers and employees fosters a positive work environment, enhancing job satisfaction and reducing turnover rates. Cooperation, characterized by teamwork and mutual support, leads to increased productivity and innovation. Cultural understanding, crucial in a diverse workforce, promotes effective communication and conflict resolution. The results indicate that friendship strategies, such as team-building activities and social events, significantly improve employee morale and engagement. Cooperation is shown to streamline operations and boost efficiency, while cultural understanding enables MNCs to navigate complex international markets more effectively. Together, these elements create a cohesive and motivated workforce, driving both financial performance, such as higher profitability and market share, and non-financial outcomes, including improved corporate reputation and employee well-being. The study concludes that MNCs should actively promote friendship, cooperation, and cultural understanding to enhance their competitive edge and achieve sustainable success.

Keywords: Friendship, coordination, culture, international market, business organisations

THE INTERPLAY OF SELF-REPORTED HEALTH IN THE PRESENCE OF SOCIAL CAPITAL AND LIFE SATISFACTION

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Khurram Saleem
PhD Scholar, NDU, Pakistan

Abstract

This study examines the moderating role of self-reported health (SRH) in the relationship between social capital and life satisfaction, focusing on the dimensions of community engagement, social support, and trust. The study is quantitative in nature whereby a survey was carried out amongst full time employees of five IT companies of Pakistan. A total of 215 respondents, on different managerial tiers, varied experience and age groups have responded which is a good sample size and allows for reliable statistical analysis. PLS-SEM was employed to explore the interactions among the variables. The results indicate that life satisfaction measure had a higher level of moderation of SRH, but social capital had a smaller direct impact on life satisfaction. The study concludes that within the IT industry in Pakistan, social capital does not have a significant impact on improving life satisfaction and SRH partially moderates their relationship. Future research should carry out studies in other industry verticals and substantiate if these findings are consistent across other industries in Pakistan.

Keywords: Life satisfaction, IT industry, Well-being, PLS-SEM analysis

CULTURAL DIVERSITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF PAKISTAN: A PERSPECTIVE ANALYSIS

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Maria Zia
Research Scholar, Academy of Research

Abstract

This study investigates the impact of cultural diversity on organizational performance within educational institutions in Pakistan. Drawing upon a mixed-methods approach, including surveys and interviews, the research examines how cultural diversity influences various aspects of institutional effectiveness. The findings reveal that cultural diversity positively correlates with innovation, creativity, and problem-solving abilities within educational settings. Moreover, diverse perspectives and experiences contribute to enriched learning environments and enhanced critical thinking skills among students. However, challenges such as communication barriers and conflicts stemming from cultural differences may hinder collaboration and cohesion within faculty and staff teams. By addressing these challenges through inclusive policies, intercultural training, and fostering a culture of respect and understanding, educational institutions can harness the benefits of cultural diversity to improve organizational performance. Ultimately, this study underscores the importance of embracing and managing cultural diversity as a strategic asset in enhancing the quality of education and achieving institutional goals in Pakistan.

Keywords: Culture, diversity, education, collaboration, perspectives

STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES: A COMPARATIVE ANALYSIS OF MALAYSIA AND PAKISTAN

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Maria Zia
Research Scholar, Academy of Research

Abstract

This article aims at various strategic management practices employed by business organisations. The study compares some of the critical strategic management practices among different cultures, focusing specifically on Malaysia and Pakistan. The research also examines the imperative key practices including Human Resource Management (HRM), customer relations, customer service, and other critical aspects of business management. We employed qualitative analysis, and the research identifies significant differences and similarities in how these practices are implemented and perceived in both countries. The results reveal various insights including that Malaysian firms tend to emphasize a more structured and formal approach to HRM, with a strong focus on employee development and customer satisfaction. In contrast, Pakistani firms often rely on more flexible and relationship-based approaches, prioritizing personal connections and adaptability in customer dealings. The study concludes that while both countries exhibit effective strategic management practices tailored to their unique cultural contexts, there are distinct areas where improvements can be made. For instance, enhancing formal training programs in Pakistan and fostering more personalized customer engagement strategies in Malaysia could yield better outcomes. The article recommends conducting a quantitative study in the future to validate these findings and provide a more comprehensive understanding of strategic management practices across different cultures.

Keywords: strategic management practices, HRM, Malaysia, Pakistan, training, comparative study

DISCONTINUITY OF REQUIRED ORAL AND LITERACY SKILLS ACROSS JOB ROLES IN ACHIEVING HIGH WORK PERFORMANCE: A PAKISTANI PERSPECTIVE

Maryum Melad

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This article explores the discontinuity in required oral and literacy skills across various job roles and its impact on achieving high work performance, with a specific focus on the Pakistani context. It delves into how differences in language proficiency and communication requirements affect employee effectiveness and organisational cohesion in Pakistan, particularly within multinational enterprises (MNEs). By examining the linguistic challenges faced by employees in different roles, the study aims to shed light on the critical need for tailored language training programs to enhance overall work performance and integration in the corporate environment. This is a qualitative study. The central argument is that disparities in oral and literacy skills among employees in various job roles significantly affect work performance, particularly in multinational enterprises (MNEs) operating in Pakistan. The primary variables discussed are oral proficiency in English, literacy skills, job role-specific communication requirements, employee performance, and language training programs. The study concludes that tailored language training programs are essential for enhancing employee performance in Pakistan, given the diverse linguistic backgrounds and varying levels of English proficiency.

Keywords: Discontinuity, Oral Skills, Literacy Skills, Job Roles, Work Performance, Pakistani Perspective

PERFORMANCE IN PAKISTAN: A RESOURCE-ORCHESTRATION PERSPECTIVE

Momin Khan

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This is a qualitative study that is conducted to analyze how digitalization affects the performance of Pakistani firms - not through the conventional view, but by viewing them as an orchestra of resources. It seeks to identify the various internal and external factors - which include digital infrastructure plus regulatory environment and organizational culture that hinder or facilitate the efforts towards digitalization for Pakistani firms. This study is pitched towards better understanding how such technologies are successfully integrated from an analysis of these factors so that operational systems can be made more efficient and organizations can gain competitive advantage. The findings specify two critical components essential for any successful transformation towards a digital firm: having in place a vigorous digital infrastructure (meaning government would have to invest heavily in this area) as well as endorsing supportive regulations (implying that policies should be developed with the aim of supporting those organizations that come up with innovations during their operations).

Keywords: Digitalization, Firm Performance, Digital Infrastructure, Regulatory Environment, Organizational Culture.

TACIT KNOWLEDGE SHARING AMONG TEACHER AND STUDENTS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TÜRKİYE, MALAYSIA AND PAKISTAN.

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Maria Zia
Researcher, Academy of Research

Abstract

The study investigates the dynamics of knowledge sharing specifically focusing on tested knowledge sharing among teachers and students in three countries Pakistan, Malaysia and in Türkiye. We selected the higher education institutions of the three countries and did a comparative analysis. The study tries to uncover the similarities and differences in the styles and approaches of sharing tested knowledge in varied cultural context. We conducted interviews of 11 teachers and 127 students to extract the insights into their practices and experiences related to tests and knowledge sharing. Thematic analysis was carried out, through which we extracted the key themes from the qualitative data, which revealed interesting findings. The results show that some significant variations exist in the effectiveness and methods of testing or sharing among Türkiye, Malaysia and Pakistan. The difference is due to various reasons including institutional, cultural and pedagogical elements. The findings of the study offer insight fully implications to enhance educational practices and bonuses. The findings also suggest that tailored strategies are important to enhance knowledge sharing with effectiveness in diverse cultural settings.

Keywords: Tacit knowledge, collaboration, sharing information, effectiveness, educational practices

DIGITALIZATION AND INCOME INEQUALITY: DYNAMICS AND PERSPECTIVES

Muhammad Azher Iqbal

PhD Public Administration, Huazhong University of Science and Technology, Wuhan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study explores the impact of digitalization on income inequality through a qualitative research approach. Eleven in-depth interviews were conducted with experts from various industries to gather insights into this complex issue. Thematic analysis of the interview data revealed five key themes: technological access and skill disparity, job displacement and creation, wage polarization, regional economic disparities, and policy and regulation implications. The results indicate that digitalization exacerbates existing income inequalities by creating a significant divide between those with access to and skills for advanced technologies and those without. While digitalization generates new job opportunities, it simultaneously displaces traditional roles, leading to wage polarization. Moreover, regional disparities are highlighted, where urban areas benefit more from digital advancements compared to rural regions. The study concludes with a call for comprehensive policies and educational initiatives to mitigate these inequalities. Future research should employ quantitative methods to further validate these findings and provide a broader understanding of the digitalization-income inequality nexus. Such studies could offer more definitive data and potentially guide more effective policy interventions.

Keywords: inequalities, digitization, income, poverty, society, job opportunities, job loss

PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIOR: ROLE OF ETHICAL LEADERSHIP AND EMOTIONAL INTELLIGENCE

Sheraz Afzal

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This research investigates the impact of ethical leadership and emotional intelligence on employees' voluntary pro-environmental behavior and whether emotional intelligence augments the impact of ethical leadership on employees' voluntary pro-environmental behavior. The study is quantitative in nature as we employed survey questionnaire for data collection. Data were collected through adapted questionnaires. Systematic random sampling technique was used to draw a sample from the population of selected public and commercial organizations. Out of 300 questionnaires, 170 were properly received back. Based on the Social learning theory it is concluded that although ethical leadership and emotional intelligence energized the voluntary pro-environmental behavior of the employees, their interaction did not show significant impact.

Keywords: Ethical leadership, Emotional Intelligence, Pro-environmental behavior, Sustainability, Social learning theory

ENTREPRENEURIAL ISSUES IN PAKISTAN: AN EMPIRICAL STUDY FROM GRASSROOT TO INTERNATIONAL MARKET

Muhammad Hassan
Student, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Abstract

The study focuses on the entrepreneurial issues in Pakistan as entrepreneurs face lots of challenges. The research explores that how challenging circumstances can lead marginalized entrepreneurs in emerging economies to handle international entrepreneurial action. By proposing a challenge-based model to understand the process. This study is based on qualitative and exploratory, focusing on international entrepreneurial action among marginalized entrepreneurs in emerging economies. The research presents a conceptual framework that entrepreneurs leverage from grassroots till international level, which can provide great advantage for the entrepreneurs as well as for the country. Grassroots advantages, support, international entrepreneurial action, and action-specific uncertainty, not having complete information about the system, least support from the Govt side are some of variables that are mentioned. The study offers a conceptual model explaining various drivers of international entrepreneurial action. The study recommends that there should be a comprehensive mechanism for establishing effective collaborative ecosystems and knowing the advantages of entrepreneurs in Pakistan and to support them to for achieving international entrepreneurial goals.

Keywords: Challenges, entrepreneurship, international assignment support, coordination, mechanism

CULTURAL HARMONEY AMONG DIVERSE WRITERS: AN HRD PERSPECTIVE

Muhammad Yaqoob

M. Phil English Literature Researcher, MY University Islamabad

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The current study focuses on the harmony between Urdu literature traditions and English literature traditions based on the interplay of diverse cultural expression which can provide strategic insights for the development of human resources. The study is comparative in nature where a comparative analysis was carried out by selecting the published works of notable Urdu and English poets. After gathering the secondary data, the study highlighted the thematic affinities and stylistic similarities that transcend control and linguistic divides. After analysis the results indicate that appreciation of cross-cultural poetry may augment the comprehension of shared human experiences, therefore improving communication based on internal cultural perspective and collaboration based on diverse organizational context can be very useful. The comparative analysis shows that fostering creativity, empathy and emotional intelligence among the workers of any organization may enhance innovative work environment and cohesion among the team members. The study further advocates that the incorporation of literary awareness and cultural understanding into human resource development programs can enrich cultural understanding and enhance organizational performance, thus bringing poetic harmony can bring better performance and efficiency.

Keywords: harmony, HRD, poetic thought, Cultural Understanding, English, Urdu

WORKFORCE DIVERSITY MANAGEMENT PRACTICES: BENEFITS FOR MNCs

Muhammad Shahbaz
PhD Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Abstract

Workforce Diversity Management Practices are considered vital for business operations of international and multinational business companies all over the world. The study analyses workforce diversity management practices in multinational corporations (MNCs) and examines their associated benefits. Utilizing a sample size of 350 employees from various MNCs, the research investigates specific diversity management practices, including inclusive hiring, cultural competence training, and diversity-focused leadership development programs. The results indicated that effective diversity management leads to numerous benefits, such as enhanced creativity, improved problem-solving abilities, increased employee satisfaction, and better financial performance. Additionally, diverse teams are found to be more innovative and adaptable to global market changes. The study concludes that MNCs that implement robust diversity management practices not only foster a more inclusive work environment but also achieve significant competitive advantages. The study recommends the adoption of continuous diversity training programs, the establishment of diversity councils, and the integration of diversity goals into corporate strategies. These measures are essential for maximizing the potential benefits of workforce diversity and ensuring sustainable organizational success.

Keywords: Workforce Diversity Management Practices, MNCs, Sustainable Organizational Success

MACHINE LEARNING AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: AN ANALYTIC REVIEW

Abdul Nasir Sahroof

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The study focuses on supply chain disruptions as it argues that social, political, and economic situations, sometimes, create supply-chain disruptions. To withstand these disruptions, businesses across industries need to be more agile and resilient. Nevertheless, supply-chains across the world incorporate obsolete machine learning methods which render them too inept to tackle any hurdles. Three shortcomings are, mainly, hampering the performance of existing machine-learning techniques: forecast-based decision-making process, data challenges, and ineffective scenario-planning. To overcome these pitfalls, this article comes up with a new paradigm named as "optimal machine learning" (OML). The OML comprises three solutions to pervasive hurdles. The first one is "decision-support engine". The second one is "digital twin" and the third one is "end to end architecture". Moreover, to succeed with the new approach, a complete overhaul of the system and training of the manpower is required. Further, people who have nuances in technology and data-management are also needed in the planning teams.

Keywords: supply chain disruptions, economic situation, machine learning, digital transformation, data management, scenario planning

MEANINGFULNESS OF WORK AND EMPLOYEES' RETENTION: AN EMPIRICAL ANALYSIS

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Nida Nawaz
Ph.D. Scholar, NDU, Pakistan

Abstract

This research seeks to understand how psychological contract fulfillment shapes employees' perspectives of meaningful work and its influence on their retention. Drawing on social exchange theory, we investigated how inactive exchanges such psychological exchanges impact employees' narrative about their jobs. We also argue that the psychological contract fulfillment affected employees' choices based on their job fit and psychological resources. Findings indicated that experiencing meaningful work increased employees' retention, especially for those that experienced high psychological contract fulfillment. These findings show that experiencing meaningful work in a relatively stable job increases employees' retention. The study also highlights the importance of meaningful work and why organizations should collaborate and assist their employees in making work more meaningful.

Keywords: Meaningful work, Retention, Psychological contract, Fulfillment, Social exchange theory (SET)

IMPACT OF ISLAMIC VALUES ON SOCIAL WELLBEING: AN EMPIRICAL ANALYSIS

Novaira Ejaz

PhD Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study sought to determine whether Pakistani consumers' Islamic Values will lead to an increase in Frugal Consumption of food given the ever growing 'foodie scene' in the urban cities. Food waste a major issue in these restaurants which is a cause for concern due to our scarce resources and food poverty. There is a need to identify the various factors that can help reduce this waste, which this study strived to conclude. Apart from the benefit to the society, this frugality was hypothesized to lead to Social Wellbeing for the individuals themselves. The data was gathered through questionnaires (n=150), from Pakistani adults in urban cities, through non-probability sampling and analyzed through PLS-SEM. The conclusive results determined that Islamic Values leads to Frugal Consumption of Food which further improves the Social Wellbeing of the individuals. It is recommended that these Islamic Values should be fostered in the upcoming generation to effectively reduce food waste and also improve the Social Wellbeing, simultaneously.

Keywords: frugality, Social Wellbeing, food waste, Pakistan, sustainability

**INNOVATION PERFORMANCE: KNOWLEDGE-BASED DYNAMIC
CAPABILITIES IN PAKISTAN**

Ramla Jabeen

Research Student, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The article explores how knowledge-based dynamic capabilities influence innovation performance within Pakistan's cross-country innovation ecosystems. This is a qualitative study as we carried out conceptual and interviews from various experts to extract the themes. The argument follows that enhancing knowledge-based dynamic capabilities can significantly improve innovation performance in Pakistan by fostering collaboration and resource sharing across borders. The study focused on innovation performance, and knowledge-based dynamic capabilities. Conclusively we can say that strengthening knowledge-based dynamic capabilities is essential for advancing Pakistan's innovation performance on the global stage. The study recommends that Pakistan should invest in building and nurturing knowledge-sharing networks and dynamic capabilities to boost innovation performance across borders.

Keywords: Innovation, Performance, Knowledge, Capabilities, Strategies

**LANGUAGE IDEOLOGIES AND INTERNATIONAL BUSINESS PARTICIPATION
IN PAKISTAN: A
CROSS-COUNTRY STUDY**

Faiza Haider

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The study investigates how language ideologies impact participation in international business within the Pakistani context. This research is qualitative, focusing on sociolinguistic concepts and beliefs about language. The study explores how language ideologies either hinder or support employees' participation in professional international business communication. The analysis considers external context factors related to language ideologies, such as shared beliefs about language(s) among social groups. Understanding language ideologies is crucial for managing internationally active firms and enhancing knowledge transfer in multinational enterprises. It is recommended that one needs to encourage awareness of language ideologies to foster effective communication and participation in cross-country business contexts.

Keywords: Language, Language ideologies, Participation, coordination, Multilingualism, Language-sensitive IB

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND CORPORATE ENVIRONMENT SUSTAINABILITY: ANALYSING THE DYNAMICS

Sarah Tariq

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The study assesses the impact of Corporate Social Responsibility (CSR) on Corporate Environment Sustainability (CES) and takes energy intensity (EI) as the measure of the latter. This quantitative study is conducted to determine if CSR activities which are not mandatory by regulators result in CES. EI regulations is weak in Pakistan and EI numbers are as high as 37 percent. The study will give a framework to companies to not only measure CSR activities but also assess its impact on CES which is an important sustainable development goal. For the study, Pakistani manufacturing concerns were taken as sample for the period 2018-2023. Fixed effect regression, Driscoll–Kraay standard errors and the feasible GLS method in STATA were used for analysis. The findings stated that CSR activities is not reflective of CES i.e. spending on CSR does not reduce EI and hence greenwashing is suspected. Moreover, it was found that R&D activities and profitability of firms tend to reduce EI. While firms with more tangible assets and financial leverage are more energy intensive. These findings can result in companies not only assessing their CSR activities, but it can also help stakeholders comprehend the importance of environment in CSR.

Keywords: Corporate social responsibility . Corporate environment sustainability . Energy intensity · Energy efficiency · Greenwashing

LESSONS LEARNT – COVID-19 AND BEYOND

Fatima Shahid

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This article explores the strategies employed by Govt of Pakistan to handle the COVID-19 Pandemic and related crisis. The study highlights the lessons learnt from Pakistan's government response to the global COVID-19 crisis to strengthen business resilience. It is a qualitative study that delves into the strategies and outcomes of government interventions during the pandemic. The central argument is that well-crafted government policies and support systems are vital for helping businesses withstand global crises. we assessed the effectiveness of government policies, business adaptation strategies, economic support measures, public health initiatives, and collaboration among stakeholders. Conclusively it can be said that Pakistan's thoughtful and strategic government responses have significantly helped businesses to survive and adapt during the COVID-19 pandemic. One recommendation is to foster stronger public-private partnerships, enabling better preparedness for future crises.

Keywords: Business, Resilience, Government Response, COVID-19, Pakistan.

THE DYNAMICS OF REGIONAL POLICIES AND FOREIGN SUBSIDIARIES PERFORMANCE: A QUALITATIVE ANALYSIS

Fiaz Ahmad

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The study focuses on the policies especially the economic ones and their impact on foreign subsidiaries performance. This research is quantitative in nature and evaluation is based on the performance of MNC subsidiaries in Pakistan, where we evaluate the impact of the country's regional economic policies. We employed quantitative research design and survey method to collect data. The results show that implementing regional economic policies can generate significant impact on the performance of foreign subsidiaries in Pakistan. Furthermore, effective financial policies, such as trade agreements, tax incentives, and regulatory frameworks, are the factors that enhance productivity and efficiency and give a competitive advantage over these subsidiaries. Our study assessed the dependent variables as financial performance, growth rate, market share, employee satisfaction, and alike, while the independent variables include trade agreements, taxes, subsidies, and alike. Our proposed hypotheses got accepted with some limitations. It is recommended that economic policies need to be carefully crafted in line with the strategic objectives in mind especially the long term progress and development of the region.

Keywords: Regional Economic Policies, Performance, Impact, Foreign Subsidiaries, Pakistani Perspective, Evaluation.

A PARADIGMATIC ANALYSIS OF EMOTIONAL WEALTH, LEADERSHIP AND SUCCESS

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
National Defence University, Pakistan

Maria Zia
Research Scholar, Academy of Research

ABSTRACT

This conceptual study investigates the enrichment of emotional wealth through connectivity and the collectivistic cultural paradigm. It explores how connecting with elderly individuals, including forefathers and relatives, by engaging in active listening rather than speaking, fills one's emotional vessel with genuine value, power, and warmth. This process significantly enhances emotional strength, which can be leveraged for personal and professional achievements, development of leadership qualities, and attainment of personal balance. Such balance fosters harmony, peace, and stability, enabling individuals to better understand and manage complex issues. The study involved interviews with 117 young leaders and their forefathers, employing thematic analysis to extract key findings. Results indicate that 85% of emotionally wealthy individuals are leaders and better decision-makers. These findings underscore the importance of maintaining meaningful interactions with elderly relatives to cultivate emotional strength, which in turn enhances overall well-being and success in various life domains. This research highlights the critical role of intergenerational connections in developing emotional wealth and its profound impact on leadership and decision-making abilities.

Keywords: emotional wealth, success, happiness, strategy, hidden principles, decision making, leadership

STRATEGIC EFFECT OF CUSTOMER CITIZENSHIP BEHAVIOR ON CORPORATE REPUTATION: MODERATING ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

Marryam Shams

PhD Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study investigates the relationship amongst customer citizenship behaviour, and corporate reputation within a cosmetic industry, with a particular emphasis on the moderating role of emotional intelligence of the customers. To conduct the study quantitative tools, and techniques were employed. Now a days, corporate reputation is not only dependent on the financial, and firm's perspective, but also on customer's involvement in feedback, a word of mouth, and helping other customers. To better survive in the competitive world, companies today are making customers as a part of an organization. So, that they can better get their perspective. Data were collected through adapted questionnaires. Systematic random sampling technique was to draw a sample from the population of cosmetic brands customers'. Out of 500 questionnaires, 320 were properly filled, and returned. Based on the social identity theory the direct relationship amongst customer citizenship behaviour, and corporate reputation, and the moderating of emotional intelligence of the customers has been proposed. Smart PLS Software 4.0 was used to analyzed the results which were consistent with the literature. Moreover, future recommendations have also been put forward.

Keywords: Corporate Reputation, cosmetic industry, social identity theory, word of mouth, competitive advantage.

ACCESSIBILITY CHALLENGES OF WOMEN WITH DISABILITIES IN SEEKING HEALTH AND BASIC SERVICES

Rizwana Saghar

Researcher, Development and Humanitarian Worker, UN

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study focuses on accessibility challenges faced by women in Pakistan with disabilities in seeking health and basic services. This research is a qualitative study which was conducted by incorporating expert opinions from the field of health services to provide comprehensive insights. The study involved in-depth interviews and focus group discussions with these experts, aiming to identify the key barriers and facilitators affecting access to essential services. The results show several imperative elements, including physical infrastructure barriers, societal attitudes, policy shortcomings, and a lack of tailored services that adequately address the unique needs of women with disabilities. The study concludes that addressing these challenges requires a multifaceted approach, involving policy reforms, enhanced awareness and training programs, and improved service delivery mechanisms. Conclusively, we can say that such measures are essential to ensure equitable access to health and basic services for women with disabilities, ultimately promoting their well-being and inclusion in society.

Keywords: challenges, women, health, Pakistan. Cortical factors, societal attitude

AMBIDEXTERITY: INTERPLAY OF ORGANIZATIONAL CULTURE, MARKET ORIENTATION, AND PROACTIVE MANAGEMENT

Sadia Zaman

PhD Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The study aims to investigate the influence of market orientation and organizational culture on the innovative orientation (exploitative and exploratory innovation) with proactive management as the moderator. Agriculture sector, with its contribution amounting to 21%, is the single largest component of GDP in Pakistan. Despite its importance for the economic development and self-sustained growth, there has been little research on the innovation orientation of this important sector. Therefore, this study offers to explore this often-ignored aspect of agribusiness firms in Pakistani context through the quantitative approach. Using the Resource-Based View (RBV) and organizational innovation theories to elaborate on the conceptual model, we proposed six hypotheses which were validated using the PLS-SEM technique on a sample of 335 respondents from different agribusiness organizations. Main findings of the study conclude that market orientation plays a vital role in both kinds of innovation in agribusiness firms. Results from this study provide valuable insights for decision-making in these distinct organizational configurations.

Keywords: Innovation Orientation, Exploitation, Exploration, Agribusiness Firms, Organizational Antecedents

ETHICAL CONSIDERATIONS AND BEST PRACTICES IN INTERNATIONAL BUSINESS RESEARCH: A PAKISTANI PERSPECTIVE

Sardar Behram

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The study focuses on some of the ethical considerations practised in international business as it is imperative that understanding the ethical ramifications of foreign business research is crucial for Pakistani companies looking to go abroad. The research highlights some important ethical standards including honoring cultural differences, being transparent about research methods, and following local, state, and federal regulations. The study also encapsulates the environmental aspects like Pakistan's unique socio economic issues, such as its unpredictable political and unstable economy, require careful consideration. Results depict that best practices rely on the ethical considerations any organization follows and the quality and credibility of the business can be improved by forming partnerships with neighboring institutions and training indigenous personnel. By following these criteria, Pakistani enterprises can do moral research that benefits the community and furthers their international expansion.

Keywords: International Business Ethics, Local Partnerships, collaboration, Pakistan Cultural Sensitivity Transparency

INTERNATIONALIZATION AND DEVELOPMENT OF LEARNING ADVANTAGE OF NEWNESS (LAN): DYNAMICS AND ANALYSIS

Sheza Mukhtar

Research Scholar, NDU, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

This study explores the developmental process of the Learning Advantage of Newness (LAN) among early internationalizing firms through the lens of liminality. By examining how liminal factors such as international opportunity scaffolding activities, learning from communities, and rituals contribute to LAN, the paper provides a comprehensive understanding of how international new ventures (INVs) can navigate their early internationalization phase successfully. Focusing on Pakistani business firms expanding into the broader Asian market, the research highlights the unique challenges and opportunities these firms face. The study emphasizes the importance of flexibility, innovation, robust networks, and strategic learning in overcoming the liabilities of newness and foreignness. The findings offer valuable insights and recommendations for Pakistani firms aiming to achieve sustainable growth in international markets.

Keywords: Learning advantage, newness, asian market, community learning, new ventures, internationalization.

CPEC: ROLE AND SIGNIFICANCE FOR GILGIT BALTISTAN

Himayat Ali

Research Scholar, NDU Islamabad

Assoc. Prof. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

National Defence University, Pakistan

Abstract

The China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) has had a significant impact on the infrastructure of Gilgit-Baltistan (GB), a region in northern Pakistan. The corridor has led to the construction of new roads, highways, and bridges, improving connectivity and facilitating trade between China and Pakistan. Additionally, CPEC has led to the development of energy projects, including hydropower plants and transmission lines, which have increased electricity generation and improved the region's energy security. However, the project has also raised concerns about the environmental and social impacts, including the displacement of local communities and the destruction of natural habitats.

Keywords: CPEC, GB, Social impact, development, energy projects

**İŞ TATMİNİNİN İŞTEN AYRILMA NİYETİNE ETKİSİ: BURDUR ŞEKER
FABRİKASI ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**
**THE EFFECT OF JOB SATISFACTION ON THE INTENTION TO QUIT: A RESEARCH
ON BURDUR SUGAR FACTORY EMPLOYEES**

Assoc. Prof. Dr. Murşit IŞIK

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Isparta
ORCID NO: 0000-0001-9855-6290

Esra Elif CEYHAN

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Isparta
ORCID NO: 0000-0002-4472-2502

ÖZET

Bireylerin çalışma yaşamından aldığı hazzı ve mutluluğu ifade eden iş tatmini, gününün önemli bir kısmını işyerinde geçiren ve bunu yıllarca devam ettiren kişiler için hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan önemli bir olgudur. Çalışanların iş tatmini çalışma koşullarına, işin özelliğine, ücrete, yöneticilerin yaklaşımına, çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkilere, iş güvencesine ve örgüt iklimine bağlıdır. Bu konularda yaşanacak herhangi bir olumsuz durum iş tatminsizliğine yol açmaktadır. İş tatminsizliği bireylerde, iş performansının düşmesine, üretkenlik karşıtı iş davranışlarının artmasına, sağlık ve iyilik halinin olumsuz yönde etkilemesine ve işten ayrılma niyeti taşınmasına neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra küresel rekabet koşulları içerisinde çalışanlar, işyerleri için önemli bir konumdadır. Çalışanların iş tatminsizliği veya işten ayrılma niyeti içerisinde bulunarak işten ayrılma davranışına yönelmesi işletme açısından bir maliyet unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir çalışanın işten ayrılması ve yerine yeni bir çalışanın temin edilmesi, işletmelerde zaman ve para kaybına neden olmaktadır.

Bu araştırma Burdur ilinde faaliyet gösteren şeker fabrikasında görev yapan çalışanların iş tatmini ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nicel veri toplama yöntemlerinden olan anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışanların, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Araştırma sonucunda iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerinde %10,4 oranında etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti, Şeker Fabrikası

ABSTRACT

Job satisfaction, which provides the pleasure and happiness that products derive from working life, is both a characteristic and psychologically important phenomenon for people who work for a significant part of the day and continue to do so for a long time. Job satisfaction of employees depends on working conditions, job characteristics, wages, nutrition approach, benefits through working methods, job security and organizational climate. Any negative situation experienced at this temperature leads to job dissatisfaction. Job dissatisfaction may cause individuals to decrease job performance, decrease productivity, increase job performance, negatively affect their health and well-being, and cause them to quit their jobs. In addition, in global competitive conditions, employees are an important distribution for workplaces. Employees' tendency to quit due to job dissatisfaction or resignation policy cannot be sustained

as a cost element for the business. Leaving an employee and hiring a new employee continues to cause loss of time and money in businesses.

This research was conducted to increase the job satisfaction and turnover intentions of the businesses working in the sugar factory operating in Burdur province. The survey method, which is one of the good data collection methods, was used in the research. Significant relationships between employees' job satisfaction and turnover. The research showed that there was a negative relationship between job satisfaction and turnover policy and that job satisfaction had a 10.4% impact on quitting.

Keywords: Job Satisfaction, Intention to Quit, Sugar Factory

GİRİŞ

İşletmelerin içerisinde bulunduğu küresel rekabet şartlarında çalışanlar önemli bir konumdadır. Yoğun rekabet koşulları içerisinde çalışanlardan yüksek verim almak ve çalışanların işlerine odaklı olması işletme açısından çok önemlidir. Bu noktada işletmelerin hedeflerine ulaşması, performanslarının artması ve rekabet üstünlüğünü korumaya devam etmesi işgücüne bağlıdır. Ancak son zamanlarda işletmelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi, iş gücünün kaybedilmesidir. Bu kayıpların nedenleri arasında iş tatmini ve işten ayrılma niyetleri sadece bir kısmını temsil etmektedir.

İş tatmini kavramı, çalışanın işinden veya çalışma ortamından duyduğu hoşnutluk, bağlılık ve isteklendirme gibi konularla ilgiliyken, işten ayrılma niyeti ise, çalışanın işten ayrılma ihtimaline dair isteği ve düşüncesi ile ilgilidir. İş tatmini daha çok olumlu duyguları çağrıştırırken, işten ayrılma niyeti ise daha çok olumsuz duygulara çağrışım yapmaktadır. İş tatmininin yüksek olması çalışanların çalışma koşullarına, işin özelliğine, ücrete, yöneticilerin yaklaşımına, çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkilere, iş güvencesine ve örgüt iklimine bağlıdır. İşletme bu konulara yeterince önem vermezse, iş tatminsizliği ortaya çıkmaktadır. Kim ve ark. (2005)'nın yapmış olduğu çalışma çalışanların iş tatminini, motivasyonunu ve moralini yüksek düzeyde tutmaya özen gösteren işletmelerin, uzun dönemde sadakat, kurumsal başarı, üretkenliğin artması ve çalışanların işe devam etmesi gibi faydalar elde ettiğini göstermiştir. Buna destek olarak Al-Hussami (2008)'nin çalışması iş tatmini yüksek olan çalışanların, iş tatminsizliği yaşayan çalışanlara göre daha verimli ve işlerine daha bağlı olduklarını doğrulamıştır. Dawal ve ark. (2009) ise genellikle çalışanların çalıştıkları işten memnuniyet duyduklarında, daha fazla çalıştıklarını ve iyi performans gösterdiklerini belirtmektedir. Ancak çalışanın iş tatmininin düşük olması bireyin işe bağlılığını azaltarak, işten ayrılma niyetine yönelmesine yol açmaktadır (Cohen ve Golan, 2007, s.416). İşten ayrılma davranışına yönelerek işten ayrılan çalışanların yerinin doldurulması işletmeler için önemli bir maliyet unsurudur. Görevlerin yeniden dağıtımı, eğitim ve yeni çalışanların işe alımı gibi genel maliyetler göz önünde bulundurulduğunda, çalışan devir hızı, işletmeye bir çalışanın yıllık maaşından daha fazlasına mal olmaktadır (Cascio, 2006, s.12).

Bu çalışmada iş tatmini ve işten ayrılma niyeti kavramsal olarak ele alınmış ve yapılan istatistiksel araştırma kapsamında Burdur Şeker Fabrikası'nda görev yapan çalışanların, iş tatmini ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiyi belirlemesi hedeflenmiştir.

1. İŞ TATMİNİ KAVRAMI

Konuyla ilgili esas çalışmaların 1920'lerden sonra Elton Mayo ve beraberindekilerin bir elektrik şirketi üzerine yapmış olduğu çalışma olan Hawthorne Araştırmaları ile başladığı kabul edilmektedir (Hitt ve ark., 2005, s.436). Çalışanların öneminin daha çok anlaşıldığı ve motivasyon, iş tatmini gibi kavramların ortaya çıkmaya başladığı dönem 1930'lu yıllara denk gelmektedir. Bu noktada artık işletmeler çalışanların mutluluğu ve memnuniyetinin sağlanması ile verim artışı, işin daha iyi yapılması gibi konularla ilgilenilmesi, bu alanda daha çok çalışmalar yapılmasının önünü açmıştır. 1935'te ise "Job Satisfaction" isimli makalenin yayınlanması ile iş tatmini kavramı üzerinde araştırmalar artarak devam etmiştir (Mertol, 1993, s.3).

İş tatmini kavramı ile ilgili pek çok tanım ortaya konmuştur. Alan yazında kabul gören bazı tanımlara baktığımızda ilk olarak Bullock (1952) iş tatminini çalışanların işleri ile ilgili hoşlanılan veya hoşlanılmayan durumların bütünlüğü sonucu ortaya çıkan tutum şeklinde tanımlamıştır. Smith (1955)'e göre ise çalışanın işi ile ilgili gereksinimlerini ne oranda karşıladığı konusundaki kararı şeklindedir. Bireyin işinin veya iş hayatındaki deneyimlerinin takdir edilmesi sonucunda bireylerde oluşan pozitif duygusal durum olarak Locke (1976) en çok atıfta bulunulan tanımları yapmıştır. Wroom (1964) ise iş tatminini çalışma hayatındaki bireylerin duygu, algı ve davranış yönünden tutumlarının çok boyutlu ölçüsü olarak ele almıştır.

Bazı çalışanlar işlerinden tam anlamıyla memnunken, bazıları ise çeşitli yönlerinden memnun olabilirken, bazı yönlerinden ise hiç memnun olmamaktadır. İşte bu noktada çalışanların işinden aldığı memnuniyet duygusunu yani iş tatminini etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörler bireysel, örgütsel, sosyal, kültürel ve çevresel faktörler olarak sıralanmaktadır. Bireysel faktörler; zeka, kişilik, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, örgütsel faktörler; işin gerekleri, yönetim şekli, çalışma şartları, insan kaynakları politikaları ve süreçleri, işletmenin yapısı, sosyal faktörler; grup çalışmaları, çalışma arkadaşları ile ilişkiler ve normlar, kültürel faktörler; değer, inanç ve tutum, çevresel faktörler; yasa, ekonomi, idari ve teknik konulardan oluşmaktadır (Mullins ve Christy, 2016, s.251).

Çalışanların işlerini yaparken ortaya çıkan tatmin içsel, işin sonucunda ortaya çıkan tatmin ise dışsal tatmindir. Bu durumda çalışma esnasında ve çalışma sonucunda hissettiği tatmin birbirinden farklıdır (Şimşek ve ark., 2001, s.138). Bağımsızlık, başarı, yaratıcılık, mevcut iş faaliyetleri, sorumluluklar, işteki pozisyonun önemi gibi duygular içsel tatmini ifade ederken, işin içeriği ile ilgisi olmayan maaş, terfi, ödül, övgü, iş arkadaşları ile ilişkiler, organizasyonel politikalar ve yönetim yaklaşımları gibi bireyin memnuniyet derecesini etkileyen durumlarda dışsal tatmini ifade etmektedir (Chang ve Chang, 2007, s.267). İş tatmininin maksimum seviyeye ulaşması için içsel ve dışsal tatminin dengede olması önemlidir.

İş hayatında yaşanan değişimler bireylerin iş ve sosyal hayatına yönelik birçok değişimi getirmiş ve değişim getirmeye de devam etmektedir. Yaşanan bu değişimler sonucunda da bireylerin artan beklentilerinin karşılanmadığı işyerlerinde çeşitli olumsuz duyguların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kimi işçi memnuniyetsizken kimisi bıkkın, kimisi de isteksiz çalışma yaşamında kalmaya devam etmektedir. Bu olumsuz duygular bireylerin işlerine karşı duyduğu tatmin seviyelerinin değişmesine yol açmaktadır (Gökçe, 2021, s.1). Diğer yandan iş hayatında sevdiği işi yapan, aldığı ücretle ihtiyaçlarını karşılayabilen, işyerinden beklediği imkan ve olanakları birazda olsa bulan bir bireyin maddi ve manevi olarak doyuma ulaştığı noktada işyeri ve sosyal çevresinde mutlu ve huzurlu olacağı düşünülmektedir (Örücü ve ark., 2006, s.40). Bu da bireyin iş tatmini seviyesini yükseltecektir.

İşletmeler için dinamik bir değişken olan iş tatmini konusu, belirli bir süre önemsenip daha sonra görmezden gelinirse, iş tatmini hızlı bir şekilde tatminsizliğe dönüşmektedir. Daha ilerisi ise işyeri koşullarının işçiler üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunun en önemli göstergesidir

(Akıncı, 2002, s.3). İş tatminsizliğinin yaşanması ile devamsızlık, verimlilik düşüşü, iş kazalarının artması, işgücü devir hızının artması, işçinin hayal kırıklığına uğraması gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden olacaktır (Topçu, 2006, s.23).

2. İŞTEN AYRILMA NİYETİ KAVRAMI

İşletmelerin toplam maliyetleri (doğrudan veya dolaylı maliyetler) içerisinde çalışan maliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple çalışanların uzun süre boyunca işletmede çalışması arzu edilmektedir. Bu noktada işletmelerin çalışanlarının neden işten ayrılma niyetine yöneldiği ve işletme içerisinde hangi faktörlerin bu duruma yol açtığına saptanması önemlidir. İşten ayrılma niyeti bir bakıma çalışma hayatında bireylerin karşılaştığı olumsuzluklar sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Bu olumsuzluk iş tatminsizliği, bireye kariyer gelişimi imkanı sunmaması, iş güvenliğine önem verilmemesi, kötü sağlık koşulları, ücret düşüklüğü veya yan hakların olmaması şeklinde örneklendirilebilir.

Bu kavram “Bir çalışanın yakın bir zamanda işine son verme isteği ile ilgili düşüncesi” şeklinde ifade edilmektedir (Mobley, 1982, aktaran Şahin, 2011, s.277). Başka bir tanımda ise bireyin işinden ayrılma konusunda zihninde beliren işini bırakma fikri şeklindedir (Barlett, 1999, s.70). Kendi istekleri ile çalışanların, sosyal sistemden ayrılma arzusu da işten ayrılma niyetini tanımlamaktadır (Gaertner, 1999, s.479). İşten ayrılma niyeti bir anda ortaya çıkmaz. İşten ayrılma niyeti, bir süreç sonrasında işten ayrılma davranışına dönüşür ve çalışanların bu sürece girmesine ise bir çok unsur etki edebilir (Hom ve ark., 1992, s.905). Cotton ve Tuttle (1986) işten ayrılma niyeti ve işten ayrılma niyetine neden olan unsurlar arasındaki ilişkiyi meta-analiz ile inceledikleri çalışmalarında üç unsura ulaşmışlardır. Bu çalışma işsizlik oranı, iş olanakları gibi çeşitli dışsal unsurların, ücret, ödüllendirme, yönetim şekli, iş tatmini gibi örgütsel unsurların ve cinsiyet, aile, yaş gibi kişisel unsurların işten ayrılma niyetine tesiri olduğunu göstermiştir. Çalışanlar bu unsurlar sonucunda işinden memnun olduğuna veya memnun olmadığına karar verir. Memnun olduğuna karar verirse, işine devam eder. Ancak memnun olmadığına karar verirse işten ayrılma durumuna yönelir ve başka işleri gündemine almaya başlar. Yani kişi şuan ki işi ile diğer iş olanaklarını karşılaştırarak son kararına ulaşır (Mobley, 1977, s.238). Blau ve DeVaro (2000) bir çalışanın işten ayrılma niyetinin, işi bırakmaktan daha zor bir karar olduğunu öne sürmektedir. İşten ayrılma niyeti, çalışanın yakın bir zamanda işten ayrılma olasılığının bir göstergesidir.

Bir işletmede çalışanların işten ayrılma niyetini etkileyen faktörlerin anlaşılması, tespit edilmesi, bilinmesi ve işverenlerin veya kuruluşların fiilen bireyin işten ayrılmalarının nasıl engelleneceğine dair stratejiler geliştirmeleri son derece önemlidir (Ongori, 2007, s.49). Pitts ve ark. (2011) tarafından yapılan çalışmada bireylerin işten ayrılma niyetlerini etkileyen üç unsura ulaşmışlardır; psikolojik, ekonomik ve demografik faktörler. Psikolojik faktörler çalışanların zihinsel süreçlerine ve davranışlarına yöneliktir. Bu faktörler örgütsel bağlılık, psikolojik sözleşme, iş güvensizliği ve iş tatminidir. Psikolojik faktörler çalışanın duyguları, tutumları ve algılarını etkileyen faktörlerin ne olduğu ile ilgilenmektedir (Muller ve Price, 1990, s.322). Ekonomistler bireylerin mevcut işinde kalma veya işten ayrılma kararının rasyonel bir maliyet-fayda analizinin sonucu olduğunu düşünmektedir (Muller ve Price, 1990, s.321). Bu nedenle çalışanın başka bir işyerinde çalışmak fikrinin getirisi mevcut işindeki getirisi ile aynıysa, çalışan mevcut işine devam etmeye karar verecektir. Muller ve Price (1990)’ın çalışmasında ekonomik faktörler ücretlendirme, dış fırsatlar ve terfi şeklindedir. Demografik faktörler ise kıdem, yaş gibi konuları içermektedir.

İşten ayrılma niyetinin işletmeler üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda, yöneticilerin yetişmiş insan kaynaklarını elde tutmak ve yüksek performanslarını sürdürmek için, çalışanlarını yönetmenin daha iyi yollarını bulması önemlidir. Çünkü herhangi bir

işletmenin kaliteli ürün üretmesi, iyi hizmet vermesi ve rekabet edebilmesi her ne olursa olsun çalışanların motive edilmelerine ve korunmalarına bağlıdır (Firth ve ark., 2004, s.170).

3. YÖNTEM

Günümüzde insan kaynakları işletmelerin en önemli unsurlarından biridir. İnsan kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması, verimliliği ve rekabet edebilirliği artırmaktadır. İş tatminsizliği ve işten ayrılma niyetinin ortaya çıkması sonucunda işten ayrılmalara sebep olan unsurların belirlenmesi ve bu konularda çeşitli önlemlerin alınması önemlidir. Bu araştırma Burdur Şeker Fabrikası'nda çalışanların iş tatmini ve alt boyutlarının işten ayrılma niyeti ile ilişkisini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilecek sonuçlar ile şeker fabrikasındaki iş tatmini düzeyi ve işten ayrılma niyeti seviyesinin belirlenmesi yönünden önemlidir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Burdur ilinde hizmet veren şeker fabrikası çalışanları oluşturmaktadır. 2023 yılının Kasım ayında Burdur şeker fabrikasında işçi sayısı 333, taşeron işçi sayısı 497 ve memur sayısı ise 67 olmak üzere toplam 897'dir. Belirlenen evren çerçevesinde anketin uygulanması gereken örneklem sayısı $\alpha = \pm 0.10$ örneklem hatası ve %95 güven aralığının da 87 kişidir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004, s.49-50). Ankete 160 kişi katılarak gerekli örneklem sayısına ulaşılmıştır. Araştırma da basit tesadüfi örnekleme yöntemi seçilmiştir. Bu yöntemde evrenin her biriminin örnekleme yer alma ihtimali aynıdır yani birimler birbirinden bağımsızdır ve eşit seçilme şansına sahiptir (Ural ve Kılıç, 2005, s.32).

Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Veri toplama amacıyla anket formundan faydalanılmıştır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcılara demografik özellikleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın diğer bölümlerinde ise Minnesota İş Tatmini Ölçeği ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği kullanılarak veriler toplanmıştır.

Weiss ve ark. (1967)'nin geliştirdiği ve akademik araştırmalar kapsamında en çok tercih edilen Minnesota İş Tatmini Ölçeği'nin 100 ifadeden oluşan uzun hali ve 3 boyut, 20 ifadeden oluşan kısa hali vardır. Minnesota İş Tatmini Ölçeği dışsal tatmin, içsel tatmin ve ikisinin toplamından oluşan genel tatmini ölçmektedir (Özsoy ve ark., 2014, s.235). Bu araştırma kapsamında ölçeğin kısa hali kullanılmıştır. Scott ve arkadaşlarının 1999 yılında geliştirdiği İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği tek faktörlü ve dört sorudan oluşmakta olup sorulardan birisi ters yönlüdür (Aylan, 2012, s.53).

Anket içerisinde katılımcılara cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi, çalışma süresi ve statüyü içeren demografik bilgilere ilişkin 7 soru, Minnesota İş Tatmini Ölçeği'ne ilişkin 20 soru ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği'ne ilişkin 4 soru olmak üzere katılımcılara 31 soru yöneltilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 20,0 (Statistical Package for the Social Sciences) ile analiz edilmiştir. Bu veriler katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans analizi, güvenilirlik analizi, ölçek ve alt boyut ortalamaları, korelasyon analizi ve regresyon analizi yapılarak elde edilmiştir.

Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın temel varsayımları iş tatmini ve alt boyutlarının işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve iş tatmini alt boyutlarının işten ayrılma niyetini etkilediği yönündedir. Araştırma da iş tatmini ve alt boyutlarının işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi, iş tatmini ve alt boyutlarının işten ayrılma niyetine etkisini belirlemek amacıyla da regresyon analizi yapılacaktır.

4. BULGULAR

Tanımlayıcı Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri, ölçeğin güvenirliği ve ölçek ortalamalarına ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Katılımcıların Frekans Dağılımları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde %	Medeni Durum	Frekans	Yüzde%
Kadın	13	8,1	Evli	96	60,0
Erkek	147	91,9	Bekar	64	40,0
Toplam	160	100,0	Toplam	160	100,0
Yaş	Frekans	Yüzde%	Gelir	Frekans	Yüzde%
18-25	62	38,8	0-12000 TL	9	5,6
26-33	31	19,4	12001-18000 TL	44	27,5
34-41	19	11,9	18001-24000 TL	84	52,5
42-49	19	11,9	24001-30000 TL	16	10
50+	29	18,1	30001+	7	4,4
Toplam	160	100,0	Toplam	160	100,0
Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde%	Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde%
İlkokul	21	13,1	1 yıldan az	26	16,3
Ortaokul	7	4,4	1-5	79	49,4
Lise	92	57,5	6-10	9	5,6
Ön Lisans	17	10,6	11-15	9	5,6
Lisans	21	13,1	16-20	7	4,4
Lisansüstü	2	1,3	21+	30	18,8
Toplam	160	100,0	Toplam	160	100,0
Statü	Frekans	Yüzde%			
Beyaz Yaka	30	18,8			
Mavi Yaka	130	81,3			
Toplam	160	100,0			

Katılımcıların çoğunun erkek olduğu, kadın istihdamının Burdur Şeker Fabrikası'nda düşük olduğu görülmüştür. Yaş aralıklarına göre fabrikada çalışan bireylerin 18-25 yaş aralığında yoğunlaştığı, genel olarak dinamik bir nüfusa sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının lise mezunu olduğu, lisansüstü mezun sayısının sadece 2 olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası evli ve 18.001-24.000 TL gelire sahiptir. Çalışma sürelerine baktığımızda büyük çoğunluğunun 1-5 yıl arasında çalıştığı ve %18.1 'nin ise 21+ yıl üstü çalışan olduğu görülmektedir. İşletmede mavi yakalı çalışanların büyük çoğunlukta olduğu, beyaz yaka çalışan oranının ise düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Cronbach's Alpha	Soru Sayısı
İş Tatmini Ölçeği	,875	20
İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği	,892	4
Tüm ölçek	,754	31

Araştırma da kullanılan iş tatmini ölçeği için yapılan güvenilirlik analizi değeri 0,875, işten ayrılma niyeti ölçeği için yapılan güvenilirlik analizi değeri 0,892 bulunmuştur. Bu sonuçlar her iki ölçeğinde yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Özdamar (1999)'a göre α değeri 0.81 ile 1.00 arasında ise, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Tüm ölçekler için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ise değerin 0,754 olduğu ve orta düzeyde güvenilir olduğu belirlenmiştir. Özdamar (1999)'a göre α değeri 0.61 ile 0.80 arasında ise, ölçeğin orta düzeyde güvenilir olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3: Ölçekler ve Alt Boyut Ortalamaları

Ölçekler	Ortalama	Sayı	Ort. Anlamı
İş Tatmini Ölçeği	3,41	160	Katılıyorum
İçsel Tatmin	3,39	160	Kararsızım
Dışsal Tatmin	3,42	160	Katılıyorum
İşten Ayrılma Niyeti	2,09	160	Katılmıyorum

Tabloya göre iş tatmini ölçeği ortalaması ($\bar{X}$ =3,41) “katılmıyorum”, içsel tatmin ölçeği ortalaması ($\bar{X}$ =3,39) “kararsızım”, dışsal tatmin ölçeği ortalaması ($\bar{X}$ =3,42) “katılıyorum”, işten ayrılma niyeti ($\bar{X}$ =2.09) “katılmıyorum” düzeyinde gerçekleşmiştir.

İstatistikî Bulgular

Araştırmada iş tatmini ve alt boyutlarının işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi, iş tatmini ve alt boyutlarının işten ayrılma niyetine etkisini

belirlemek amacıyla da regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4 ve Tablo 5' te gösterilmiştir.

Tablo 4: İş Tatmini ve Alt Boyutlarının İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi (Korelasyon Analizi)

		İşten Ayrılma Niyeti
İçsel Tatmin	Pearson Correlation	-,239**
	Sig. (2-tailed)	,002
	N	160
Dışsal Tatmin	Pearson Correlation	-,377**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	160
Genel Tatmin	Pearson Correlation	-,323**
	Sig. (2-tailed)	,000
	N	160
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).		

Yapılan analiz sonucuna göre çalışanların işten ayrılma niyeti düzeyleri ile iş tatmininin alt boyutu olan içsel tatmin, dışsal tatmin ve genel tatmin arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların içsel tatmin ve işten ayrılma niyeti algısı arasında çok zayıf düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r=-,239$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların içsel tatmini arttıkça, işten ayrılma niyetleri azalmaktadır. Ancak bu ilişki çok güçlü değildir.

Katılımcıların dışsal tatmin ve işten ayrılma niyeti algısı arasında zayıf düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r=-,377$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların dışsal tatmini arttıkça, işten ayrılma niyetleri azalmaktadır. Dışsal tatmin ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki, içsel tatmin ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiden biraz daha güçlüdür.

Katılımcıların genel tatmin ve işten ayrılma niyeti algısı arasında zayıf düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r=-,323$) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların genel tatmin arttıkça, işten ayrılma niyetleri azalmaktadır. Dışsal tatmin ile benzer düzeyde bir ilişki göstermektedir.

Tablo 5: İş Tatmini ve Alt Boyutlarının İşten Ayrılma Niyetine Etkisi (Regresyon Analizi)

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Std Hata	(β)	T	P	R	R ²	F	P
İçsel Tatmin	İşten Ayrılma Niyeti	3,524	,468	-,239	7,529	,000	,239 ^a	,057	9,593	,002 ^b
Dışsal Tatmin	İşten Ayrılma Niyeti	4,115	,402	-,377	10,237	,000	,377 ^a	,142	26,195	,000 ^b
Genel Tatmin	İşten Ayrılma Niyeti	4,092	,472	-,323	8,674	,000	,323 ^a	,104	18,422	,000 ^b

Tablo 5’te içsel tatmin, dışsal tatmin ve genel tatmin ile işten ayrılma niyeti arasında $p<0,05$ olduğu için kurulan regresyon modeli anlamlıdır. Analiz sonuçlarına göre;

Katılımcıların içsel tatmin ve işten ayrılma niyeti algısı arasında çok zayıf düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r=-,239$) olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücü olan $R^2=,057$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre içsel tatmin algısının işten ayrılma niyeti üzerinde %5,7 oranında etkili olduğu söylenebilir.

Katılımcıların dışsal tatmin ve işten ayrılma niyeti algısı arasında zayıf düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r=-,377$) olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücü olan $R^2=,142$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre dışsal tatmin algısının işten ayrılma niyeti üzerinde %14,2 oranında etkili olduğu söylenebilir.

Katılımcıların genel tatmin ve işten ayrılma niyeti algısı arasında zayıf düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r=-,323$) olduğu tespit edilmiştir. Modelin açıklama gücü olan $R^2=,104$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre genel tatmin algısının işten ayrılma niyeti üzerinde %10,4 oranında etkili olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Önceki bilimsel çalışmalara bakıldığında Burdur Şeker Fabrikası çalışanlarına yönelik bilimsel anlamda iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerine bir çalışma yapılmadığı görülmüştür ve bu amaçla çalışmanın bu yönüyle önem taşıdığı düşünülmektedir. Bulgular iş tatmininin, işten ayrılma niyetini etkilediğini ve içsel, dışsal ve genel tatmin ile işten ayrılma niyetinin negatif ilişkili olduğunu göstermektedir. Tıpkı çalışmamızda olduğu gibi diğer çalışmalarda da iş tatmini ile işten ayrılma niyetinin negatif ilişkili olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır (Çekmecelioğlu, 2005; Eby ve ark., 1999; Karatepe ve ark., 2006; Mbah ve Ikemefuna, 2012; Porter ve Steers, 1973; Takase vd., 2005). Schlesinger ve Zornitsky (1991)’in yapmış olduğu çalışmada iş tatminsizliği yaşayan çalışanların, iş tatmini yüksek olan çalışanlara oranla işten ayrılma niyetlerinin üç kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Jaramillo ve ark. (2006) ‘ın satış görevlilerine yönelik yapmış oldukları çalışmada iş tatmininin, işten ayrılma niyetini doğrudan etkilediğini saptamışlardır. Yazıcıoğlu ve Topaloğlu (2009) benzer biçimde iş tatmini seviyesinin yüksek olduğu çalışanlarda işten ayrılma niyetinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Egan ve ark. (2004) Amerika Birleşik Devletleri’nde bilgi teknolojileri çalışanlarına yönelik yapmış oldukları çalışmada iş tatmini ve işten ayrılma niyeti arasında

güçlü bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. MacIntosh ve Doherty (2009) ise Kanada'daki hizmet veren bir spor organizasyonun çalışanları arasında iş tatmini ve işten ayrılma niyetini ters ve güçlü yönde etkilediğini belirlemiştir.

Çalışanların genel tatmini "katılıyorum", içsel tatmini "kararsızım", dışsal tatmini, "katılıyorum", işten ayrılma niyeti "katılmıyorum" düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu veriler çalışanların genel iş tatmininin ve dışsal tatmininin yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışanlar genel olarak yaptıkları işten memnundur. Ancak içsel tatmin konusunda kararsızlık yaşamaktadırlar. Bu kararsızlık bağımsızlık, başarı, yaratıcılık, mevcut iş faaliyetleri, sorumluluklar, işteki pozisyon gibi konulardan ortaya çıkabilmektedir. İçsel olarak tatmin olup olmadıkları konusunda emin olmayan çalışanların gelecekte iş memnuniyetsizliği yaşayabileceklerinin veya işten ayrılma niyetlerinin artabileceğine işaret etmektedir. Bu durumu değerlendirirken çalışanların motivasyonlarını, işlerindeki gelişim fırsatlarını ve duygusal ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu, çalışanların işlerinden memnuniyet duymakla birlikte belirli konularda kararsızlık yaşadıklarını veya iyileştirme potansiyeli olduğunu işaret edebilir. Bu durum, daha fazla araştırma veya geri bildirim olarak belirlenebilir ve işyerinde daha fazla iyileştirme yapılabilir. İşten ayrılma niyeti düşük olduğu için çalışanların mevcut durumlarından memnun olduğu veya alternatif iş fırsatlarının cazibesinin düşük olduğu söylenebilir.

Bu çalışma iş tatmini boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerini anlamak için önemlidir. İçsel tatmin, dışsal tatmin ve genel tatminin artmasıyla birlikte işten ayrılma niyetlerinin azaldığı bulguları, iş yönetimi ve insan kaynakları politikalarının geliştirilmesinde rehberlik edici olabilmektedir. Öncelikle çalışma katılımcıların içsel tatmin düzeylerinin artmasıyla birlikte işten ayrılma niyetlerinin azaldığını göstermektedir. İçsel tatmin çalışan için işten duyulan memnuniyet ve iç motivasyonları yansıtan bir faktördür. Bu nedenle çalışanlara yönelik stratejilerin geliştirilmesi, iş gücü değişiminin önüne geçmek için kritik bir öneme sahiptir. İşten ayrılma niyeti sadece içsel tatmin düzeyine bağlı değildir; maaş, iş güvenliği, çalışma ortamı gibi dışsal faktörlerde önemli rol oynayabilir. Bu noktada çalışma, çalışanların dışsal tatmininin artmasıyla birlikte işten ayrılma niyetlerinin azaldığını göstermektedir. Dışsal tatmin iş koşulları, maaş ve yan haklar, iş güvenliği gibi dış faktörlere karşı duydukları memnuniyeti ifade etmektedir. Çalışanların dışsal tatmin düzeylerinin artması için çeşitli politikaların geliştirilmesi ile çalışan bağlılığı ve verimliliği artırılabilir. Son olarak genel tatmin, çalışanların işleri ile ilgili duydukları genel memnuniyeti ifade etmektedir. Genel tatminin artması, çalışanların işten ayrılma niyetlerinin azalması yönünde destekte bulunabilir. Çalışanların genel tatmininin artması için uygulanan çeşitli stratejiler, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çalışanların geri bildirimlerine daha fazla değer verilmesi ve motivasyon artırıcı önlemler alınması gibi adımlar ile çalışan sadakati güçlenidirebilir ve işten ayrılma oranı azaltılabilir.

Regresyon analizi sonucuna göre, içsel, dışsal ve genel tatmin algıları ile işten ayrılma niyeti arasında negatif ilişkilerin olduğu görülmektedir. Ancak, bu ilişkilerin gücü ve açıklama gücü farklılık göstermektedir. Model, içsel tatminin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini sadece %5,7 oranında açıklamaktadır, bu da diğer faktörlerin bu ilişkide önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Model, dışsal tatminin işten ayrılma niyeti üzerinde %14,2 oranında etkili olduğunu ve dışsal faktörlerin işten ayrılma niyeti üzerinde içsel faktörlere göre daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Model, genel tatminin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini %10,4 oranında açıklamaktadır. Bu da genel tatminin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin diğer faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Aynı sektörde hizmet veren devlete ait 15, özel sektöre ait 12 ve pancar kooperatiflerine ait 6 fabrika vardır. Bu araştırma sadece Burdur ilinde faaliyet gösteren şeker fabrikasında yapıldığı için, farklı illerde benzer örneklem üzerinde yapılmasında fayda vardır. Ayrıca çalışma sadece

Burdur İli'nde faaliyet gösteren şeker fabrikasındaki 160 çalışana uygulanan anket verilerine dayanmaktadır. Sonuçların genelleştirilebilirliğini artırmak için aynı sektörde daha geniş bir çalışan grubuna ve farklı sektörlerden çalışanlara da uygulanması gerekmektedir. Bu sektörde faaliyet gösteren kurumlar tarafından gelecekte uygulanması durumunda, araştırmanın konusundan fayda sağlanabileceği düşünülmektedir. Araştırma sürecinde kullanılan yapılandırılmış form ölçüm aracı, katılımcılardan daha ayrıntılı görüşler alınmasını kısıtlamaktadır.

Çalışanların iş tatmininin artması ve işten ayrılma niyetine yönelmemesi için, iletişimin güçlendirilmesi, kariyer gelişimi imkanı sunulması, esnek çalışma modellerinin oluşturulması, performans ve katkıların takdir edilmesi, iş yükünün azaltılması, işyeri kültürünün oluşturulması ve çalışanların görüşlerine değer verilmesi gerekmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, gelecekte yapılacak çalışmalarda iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini daha sağlıklı bir şekilde anlamak için farklı değişkenlerin modelde aracı değişken olarak dahil edilmesi gerekmektedir. Bu şekilde iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi gösteren kapsamlı genelleme yapılabilir.

Sonuç olarak, çalışanların memnuniyetini artırmak için farklı stratejilerin uygulanması, iş gücü kaybının engellenmesi ve işyeri performansının artırılması açısından kritiktir. Çalışanların tatmin düzeylerinin artırılması ile işten ayrılma niyetlerinin azaltılmasına katkı sağlanabilir fakat süreç karmaşık ve çok faktörlüdür. Bu sebeple işyerlerinde en uygun stratejilerin belirlenmesi için kapsamlı ve dikkatli bir analiz gereklidir. Gelecekteki araştırmalar, iş tatmini ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkileri daha derinlemesine anlamak ve bu ilişkilerin zaman içinde nasıl değiştiğini izlemek için daha fazla odaklanabilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören iş tatminini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 4, 3.
- Al-Hussami, M. (2008). A study of nurses' job satisfaction: The relationship to organizational commitment and perceived organizational support. *Transactional Analysis Journal*, 38(4), 286-295. <https://doi.org/10.1177/0362153719846547>
- Aylan, S. (2012). *Organizasyonlarda psikolojik şiddet (mobbing) ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik konaklama işletmelerinde bir uygulama*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bartlett, K. R. (1999). *The relationship between training and organizational commitment in the health care field* [Doctoral dissertation]. University of Illinois.
- Blau, F. D., & DeVaro, J. (2007). New evidence on gender differences in promotion rates: An empirical analysis of a sample of new hires. *Industrial Relations*, 46(3), 511-550. <https://doi.org/10.1111/j.1468-232X.2007.00466.x>
- Bullock, R. P. (1952). Social factors related to job satisfaction. *Research Monograph No. 70*. Ohio State University, Bureau of Business Research, Columbus.
- Cascio, W. F. (2006). *Managing human resource: Productivity, quality of work life, profit* (7th ed.). McGraw-Hill Irwin.
- Cotton, J. L., & Tuttle, J. M. (1986). Employee turnover: A meta-analysis and review with implications for research. *The Academy of Management Review*, 11(1), 55-70. <https://doi.org/10.5465/amr.1986.4282625>

- Chang, C. S., & Chang, H. H. (2007). Effects of internal marketing on nurse job satisfaction and organizational commitment: Example of medical centers in Southern Taiwan. *Journal of Nursing Research*, 15(4), 265-274. <https://doi.org/10.1097/01.JNR.0000289505.07405.37>
- Cohen, A., & Golan, R. (2007). Predicting absenteeism and turnover intentions by past absenteeism and work attitudes: An empirical examination of female employees in the long term nursing care facilities. *International Journal of Career Development*, 12(5), 416-432.
- Çekmecelioglu, H. G. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Bir araştırma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 153-168.
- Dawal, S. Z., Taha, Z., & Ismail, Z. (2009). Effect of job organization on job satisfaction among shop floor employees in automotive industries in Malaysia. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 39(1), 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.ergon.2008.06.011>
- Eby, L. T., Freeman, D. M., Rush, M. C., & Lance, C. E. (1999). Motivational bases of affective organizational commitment: A partial test of an integrative theoretical model. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 72(4), 463-483. <https://doi.org/10.1348/096317999166789>
- Egan, T. M., Yang, B., & Bartlett, K. (2004). The effects of organisational learning culture and job satisfaction on motivation to transfer learning and turnover intention. *Human Resource Development Quarterly*, 15(3), 279-301. <https://doi.org/10.1002/hrdq.1113>
- Firth, L., Mellor, D. J., Moore, K. A., & Loquet, C. (2004). How can managers reduce employee intention to quit? *Journal of Managerial Psychology*, 19(2), 170-187. <https://doi.org/10.1108/02683940410526137>
- Gaertner, S. (1999). Structural determinants of job satisfaction and organizational commitment in turnover models. *Human Resource Management Review*, 9(4), 479-493. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(99\)00030-3](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(99)00030-3)
- Gökçe, E. (2021). *Örgütsel yabancılaşmanın iş tatmini üzerindeki etkisine yönelik eğitim sektöründe bir araştırma*. [Yüksek Lisans Tezi] Altınbaş Üniversitesi.
- Hom, P. W., Caranikas-Walker, F., Prussia, G. E., & Griffeth, R. W. (1992). A meta-analytical structural equations analysis of a model of employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 77(6), 890-909. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.77.6.890>
- Hitt, M. A., Black, J. S., & Porter, L. W. (2005). *Management, International Edition*. Pearson Prentice Hall.
- Jaramillo, F., Mulki, J. P., & Solomon, P. (2006). The role of ethical climate on salesperson's role stress, job attitudes, turnover intention, and job performance. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 26(3), 271-282. <https://doi.org/10.2753/PSS0885-3134260304>
- Karatepe, O. M., Uludağ, O., Meneviş, İ., Hadzimehmedagić, L., & Baddar, L. (2006). The effects of selected individual characteristics on frontline employee performance and job satisfaction. *Tourism Management*, 27, 547-560. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.05.012>
- Kim, W. G., Leong, J. K., & Lee, Y. K. (2005). Effect of service orientation on job satisfaction, organizational commitment, and intention of leaving in a casual dining chain restaurant. *International Journal of Hospitality Management*, 24(2), 171-193. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2004.05.002>

- Locke, E. A. (1976). The nature and cause of job satisfaction. In M. D. Dunnette (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* (pp. 1297-1349). Rand McNally.
- MacIntosh, E. W., & Doherty, A. (2005). Leader intention and employee perceptions of organisational culture in a private fitness corporation. *European Sport Management Quarterly*, 5(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/16184740500069877>
- Mbah, S. E., & Ikemefuna, C. O. (2012). Job satisfaction and employees' turnover intentions in Total Nigeria plc. in Lagos State. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(14), 275-287.
- Mertol, Ş. (1993). *Orta Kademe Yöneticilerinin İş Tatmini ve Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi].İstanbul Üniversitesi.
- Mobley, W. H. (1977). Intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 237-240. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.62.2.237>
- Mobley, W. H. (1982). *Employee turnover: Causes, consequences and control*. Addison-Wesley.
- Mueller, C. W., & Price, J. L. (1990). Economic, psychological, and sociological determinants of voluntary turnover. *The Journal of Behavioral Economics*, 19(3), 321-335.
- Mullins, L. J., & Christy, G. (2016). *Management & Organizational Behaviour* (Vol. 148).
- Ongori, H. (2007). A review of the literature on employee turnover. *African Journal of Business Management*, 1(3), 49-54. <https://doi.org/10.5897/AJBM.9000088>
- Örücü, E., Yumuşak, S. ve Bozkır, Y. (2006). Bankalarda çalışan personelin iş tatmini ve iş tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (13), 39-51.
- Özdamar, K. (1999). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Kaan Kitabevi
- Özsoy, E., Uslu, O., Karakiraz, A. ve Aras, M. (2014). İş tatmini ölçümünde ölçek kullanımı: Lisansüstü tezleri üzerinden bir inceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 232-250.
- Pitts, D., Marvel, J., & Fernandez, S. (2011). So hard to say goodbye? Turnover intention among US federal employees. *Public Administration Review*, 71(5), 751-760. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2011.02401.x>
- Porter, L. W., & Steers, R. M. (1973). Organizational, work, and personal factors in employee turnover and absenteeism. *Psychological Bulletin*, 80(2), 151-176. <https://doi.org/10.1037/h0035871>
- Schlesinger, L. A., & Zornitsky, J. (1991). Job satisfaction, service capability, and customer satisfaction: An examination of linkage and management implications. *Human Resource Planning*, 14(2), 141-149. <https://doi.org/10.1108/01409179110137388>
- Smith, P. C. (1955). The prediction of individual differences in susceptibility to industrial monotony. *Journal of Applied Psychology*, 39(5), 322–329. <https://doi.org/10.1037/h0043258>
- Şahin, F. (2011). Lider-üye etkileşimi ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki üzerinde cinsiyetin etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 277. [10.21121/eab.2011219571](https://doi.org/10.21121/eab.2011219571)
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A. ve Akgemci, T. (2015). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Eğitim Yayınevi.

Takase, M., Maude, P., & Manias, E. (2005). Nurses' job dissatisfaction and turnover intention: Methodological myths and an alternative approach. *Nursing and Health Sciences*, 7, 209-217. <https://doi.org/10.1111/j.1442-2018.2005.00241.x>

Topçu, D. (2006). *İnsan kaynakları uygulamaları, örgüt iklimi ve iş tatmini arasındaki ilişkiler: Bankacılık sektöründe bir uygulama*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Detay Yayıncılık.

Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. John Wiley & Sons.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.

Yazıcıoğlu, İ. ve Topaloğlu, I. G. (2009). Örgütsel adalet ve bağlılık ilişkisi: Konaklama işletmelerinde bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 3-16.

**EMEK ARZI VE EMEK TALEBİ ARASINDAKİ UYUMSUZLUK SORUNLARI:
ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ
INCOMPATIBILITIES PROBLEMS BETWEEN LABOR SUPPLY AND LABOR
DEMAND: EXAMPLE OF ISPARTA PROVINCE**

Assoc. Prof. Dr. Murşit IŞIK

Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
ORCID: 0000-0001-9855-6290

Çağla Deniz AYTEKİN

Dr.Öğr.Süleyman Demirel Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü, çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri A.B.D.
ORCID: 0000-0002-3650-8063

Özet

Günümüzün küresel ekonomisinde işgücü piyasaları, ekonomik kalkınma ve istihdamın temel belirleyicilerinden biri olarak önemini korumaktadır. Ancak emek arz ve talebi arasındaki uyumsuzluk sorunu bu önemli dengeyi bozarak çeşitli ekonomik sıkıntıları beraberinde getirmektedir. İşgücü piyasasındaki bu uyumsuzlukların nedenlerini, sonuçlarını inceleyerek bunlara çözüm bulmak büyük önem taşımaktadır.

Emek arzı, bireylerin ve bir bütün olarak toplumun iş gücü potansiyelini temsil ederken, emek talebi ise işverenlerin gerekli becerilere sahip işçileri işe alma arzusunu ortaya koymaktadır. Ancak eğitim ve beceri eksiklikleri, coğrafi farklılıklar, sektör uyumsuzlukları ve demografik değişiklikler gibi faktörler, emek arzı ve talebi arasında uyumsuzluklara yol açabilmektedir..

Bu çalışmada, işgücü piyasasındaki uyumsuzlukların genel etkileri, Isparta ili örneğindeki özel koşullar ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler ele alınacaktır. Bu analiz, sadece Isparta ili için değil, aynı zamanda genel anlamda işgücü piyasasındaki uyumsuzluk sorunlarına dair daha geniş bir perspektif sunarak, bu alandaki literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emek Arzı, Emek Talebi, Açık İş, İşgücü Piyasası

Abstract

In today's global economy, labor markets remain important as one of the main determinants of economic development and employment. However, the problem of incompatibility between labor supply and demand disrupts this important balance and brings various economic problems. It is of great importance to examine the causes and consequences of these incompatibilities in the labor market and find solutions to them.

While labor supply represents the labor potential of individuals and society as a whole, labor demand reveals the desire of employers to hire workers with the necessary skills.

However, factors such as education and skill deficiencies, geographical differences, sector mismatches and demographic changes can lead to mismatches between labor supply and demand.

In this study, the general effects of incompatibilities in the labor market, the special conditions in the case of Isparta province and suggestions for solving these problems will be discussed. This analysis aims to contribute to the literature in this field by providing a broader perspective on mismatch problems in the labor market not only for Isparta province but also in general.

Keywords: Labor Supply, Labor Demand, Vacancy, Labor Market

**TİCARİ BANKALARDA SORUNLU KREDİLERİN VARLIK YÖNETİM
ŞİRKETLERİNE SATIŞI VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ**
SALE AND ACCOUNTING OF PROBLEM LOANS IN
COMMERCIAL BANKS TO ASSET MANAGEMENT COMPANIES

Doç.Dr. Neşe Çoban Çelikdemir
(Marmara Üniversitesi, Finansal Bilimler Fakültesi)
ORCID ID: [orcid.org/ 0000-0003-2842-529X](https://orcid.org/0000-0003-2842-529X)

Muhammed Ali Kaya

Özet

Sorunlu kredi, bir banka ile borçlu arasındaki geri ödeme anlaşmasının önemli ölçüde bozulması ve tahsilatın gecikmesi sonucu oluşan zarar olasılığını ifade etmektedir. Bu tanım, ödemelerin sadece birkaç gün gecikmesinin krediyi sorunlu hale getirmediğini, ancak anlaşmanın önemli ölçüde bozulması ve tahsilatın gecikmesinin gerektiğini vurgulamaktadır. Gecikme süresi ve kredi türüne bağlı olarak, bir kredinin sorunlu hale gelmesi farklı zaman dilimlerine göre belirlenmektedir. Sorunlu krediler, donuk alacaklar, takipteki krediler, idari takipteki krediler, tahsil olunacak alacaklar, tasfiye olunacak alacaklar, kredi riski gibi farklı tanımlarla ifade edilebilir. Bankalara, kredi ve diğer alacaklarla ilgili olarak zararları karşılamak üzere karşılık ayırma, aktiflerin sınıflandırılması, garantilerin alınması gibi politikaları oluşturma ve uygulama zorunluluğu getirilmiştir. Bankacılık Kanunu'nun 53. maddesine dayanarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), bankaların kredi ve diğer alacaklarının niteliklerini belirlemek ve karşılık ayrılmasına ilişkin usul ve esasları düzenler. Bu çerçevede hazırlanan Karşılıklar Yönetmeliği, sorunlu kredilerin muhasebeleştirilmesi, sınıflandırılması ve karşılık ayrılması gibi konuları içerir. Varlık yönetim şirketleri, bankaların tahsil edemediği veya edebileceği düşük bir fiyatla satabileceği sorunlu varlıkları satın alarak finansal sistemin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu şirketler, sorunlu varlıkların hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmasını, adil bir çözümün sağlanmasını, varlık piyasalarının normalleşmesini ve bankaların bilançolarının temizlenmesini amaçlarlar. Varlık yönetim şirketlerinin bankalardan devraldığı sorunlu kredilerin miktarı oldukça yüksektir. Bu şirketler, bankaların bilançolarını temizleyerek finansal sistemdeki likiditeyi artırır ve ekonomik istikrarı sağlamaya katkıda bulunurlar. Çalışma sırasında, örnek olarak bir banka tarafından bir firmanın 01.01.2006'da aldığı ve 31.12.2006'ya kadar vadeli olan nakit kredi işlemi incelenmiştir. Kredi sağlandıktan sonra, faiz tahakkuku ve tahsilat süreçleri takip edilmiş ancak kredinin sorunlu statüsüne geçmesi ile birlikte donuk alacak durumu ortaya çıkmıştır. Bu minvalde kredi Banka tarafından Karşılıklar Yönetmeliği'ne uygun olarak sınıflandırılmış ve karşılık ayrılmıştır. Donuk alacaklar, özel hesaplara aktararak Varlık Yönetim Şirketi'ne (VYŞ) devri süreci başlamıştır. Bu süreçte, devir tarihi, devir bedeli ve satın alma yöntemi gibi faktörlere dikkat edilerek muhasebe kayıtları oluşturulmuştur. Sonuç olarak, donuk alacaklar VYŞ'ne devredilmiş ve tahsilatı gerçekleştirilmiştir. Bu işlemler, muhasebe kayıtlarıyla belgelenmiş ve banka bilançosunda ilgili hesaplar güncellenmiştir. Bu süreçte, banka bilançosunun aktif kalitesi ve finansal durumu dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelime: VYŞ, Donuk Alacak, Sorunlu Kredi, Karşılıklar, Tahsilat

Abstract

Problematic credit refers to the likelihood of loss that occurs when a repayment agreement between a bank and a debtor significantly deteriorates and collection is delayed. This definition emphasizes that a loan does not become problematic due to delays of just a few days but requires a significant disruption in the agreement and collection delay. The period of delay and the type of credit determine the timeline for a loan to become problematic.

Problematic loans can be referred to by various terms such as non-performing loans, loans in arrears, loans under administrative follow-up, receivables to be collected, receivables to be liquidated, and credit risk. Banks are required to establish and implement policies for setting aside provisions, classifying assets, and obtaining guarantees to cover losses related to loans and other receivables. Based on Article 53 of the Banking Law, the Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) regulates the procedures and principles for determining the quality of banks' loans and other receivables and setting aside provisions. The Provisions Regulation prepared within this framework includes issues such as the accounting, classification, and provisioning of problematic loans. Asset management companies contribute to the restructuring of the financial system by purchasing problematic assets that banks cannot collect or can sell at a low price. These companies aim to quickly resolve problematic assets, provide a fair solution, normalize asset markets, and clean up bank balance sheets. The amount of problematic loans transferred by banks to asset management companies is quite high. These companies increase liquidity in the financial system and contribute to economic stability by cleaning up bank balance sheets. During the study, a cash credit transaction taken by a firm from a bank on 01.01.2006 and due by 31.12.2006 was examined as an example. After the credit was provided, the interest accrual and collection processes were monitored, but with the transition of the credit to problematic status, a non-performing receivable situation emerged. In this context, the credit was classified and provisions were set aside by the bank in accordance with the Provisions Regulation. The non-performing receivables were transferred to the Asset Management Company (AMC) by being moved to special accounts. In this process, accounting records were created, paying attention to factors such as transfer date, transfer price, and purchase method. Consequently, the non-performing receivables were transferred to the AMC and collected. These transactions were documented with accounting records, and the relevant accounts were updated in the bank's balance sheet. During this process, the quality of the bank's assets and financial situation were taken into account.

Keywords: AMC, Non-performing Receivable, Problematic Credit, Provisions, Collection

**EVLENME SÜRECİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARININ HEDONİK VE
FAYDACI TÜKETİM EĞİLİMLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR
ALAN ARAŞTIRMASI**

A FIELD RESEARCH TO INVESTIGATE PURCHASING BEHAVIORS IN THE
MARRIAGE PROCESS IN TERMS OF HEDONIC AND UTILITARIAN CONSUMPTION
TENDENCIES

Caner ŞAHİN

Yüksek Lisans Tez Öğrencisi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID ID: 0000-0001-9363-4595

ÖZET

Tüketimin incelenmesi, ekonomi ve kültür sosyolojisi araştırmaları arasında ideal bir köprü oluşturmakta ve aile, toplumsal cinsiyet ve sosyal sınıfın araştırılması için yeni alanlar sağlamaktadır. Gündelik yaşamda insanlar faydacı ve pratik tüketimin yanı sıra, çeşitli duygular, duygular ve zevkler getiren hazzı tüketimi de tercih etme eğilimindedirler. Hedonistik ürünün kaynakları genel olarak ürünün kendi özellikleri ve bireysel özellikleri açısından açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra, hayatta kalmak için gerekli olan maddelerin tüketimine faydacı tüketim adı verilmektedir. Dolayısıyla, faydacı ihtiyaçların karşılanmasından sonra, eğer birey kaynaklarla kalırsa, bunu tüketici davranışı teorisinde hedonik tüketim olarak bilinen duygusal hazzı arttırmak için harçayabilir. Temel ihtiyaçlar olduğu için tatmin düzeyinin her birey adına aynı olduğu faydacı tüketimin aksine, üretilen duygusal haz her bireye göre değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda pazarlama şirketleri, sundukları hizmetlerde en iyi tüketici deneyimi sağlayarak bu tüketici davranışını keşfetmeye çalışmaktadır. Son yıllarda hedonik tüketim kavramına sıklıkla rastlanmakta ve araştırılmaktadır. Hedonik tüketim olarak adlandırılan kavram, mutluluk, zevk, şehvet ya da rahatlama olarak açıklanan tüketimin bir parçasıdır. Bilişsel tüketici davranışının hedonik karşılığı, alışveriş deneyiminin duygusal ve çoklu duygusal yönlerini ele alan duygusal tüketici davranışıyla ilintilidir. Öyle ki faydacı tüketim faaliyetleri müşterilerin alışveriş deneyimini entelektüel olarak satın almalarını teşvik etmede rasyonelliğine hitap ederken, müşterilerin buna karşılık gelen duygusal satın almaları ancak hedonik tüketim faaliyetlerinin varlığıyla elde edilebilir. Bu araştırma, evlenme süreci satın alma davranışlarının hedonik ve faydacı tüketim eğilimleri açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, alan yazında yürütülen çalışmalardan yola çıkarak literatür taraması yapılmış ve insanlık tarihi kadar eski olan tüketim olgusunun nedenleri üzerine çıkarımlarda bulunulmuştur. Araştırma, Ankara ili ile sınırlandırılmış, evlenme sürecinde olan bireyler ile anket yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiş ve elde edilen bulgular SPSS analiz yöntemiyle irdelenerek çalışma içerisine dahil edilmiştir. Araştırma kapsamında temel demografik veriler ile faydacı ve hedonik tüketim eğilimleri karşılaştırılmaları yapılmıştır. Aynı zamanda hedonik ve faydacı tüketim ölçeklerinin alt boyutları ile karşılaştırmalar araştırmaya dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evlenme süreci, satın alma davranışları, hedonik tüketim, faydacı tüketim

ABSTRACT

The study of consumption provides an ideal bridge between economic and cultural sociology research and opens up new areas for the study of family, gender and social class. In everyday life, people tend to prefer utilitarian and practical consumption as well as hedonistic consumption, which brings various sensations, emotions and pleasures. The sources of the hedonistic product are generally explained in terms of the characteristics of the product itself and individual characteristics. In addition, the consumption of items necessary for survival is called utilitarian consumption. Hence, after the satisfaction of utilitarian needs, if the individual is left with resources, he or she can spend them to increase emotional pleasure, known in consumer behavior theory as hedonic consumption. Unlike utilitarian consumption, where the level of satisfaction is the same for each individual because they are basic needs, the emotional pleasure produced varies according to each individual. In this context, marketing companies are trying to explore this consumer behavior by providing the best consumer experience in the services they offer. In recent years, the concept of hedonic consumption has been frequently encountered and researched. The concept called hedonic consumption is a part of consumption explained as happiness, pleasure, lust or relaxation. The hedonic counterpart of cognitive consumer behavior is related to affective consumer behavior, which deals with the emotional and multisensory aspects of the shopping experience. Thus, while utilitarian consumption activities appeal to customers' rationality in encouraging them to purchase the shopping experience intellectually, the corresponding emotional purchase can only be achieved through the presence of hedonic consumption activities. This research aims to evaluate the purchase behaviors of the marriage process in terms of hedonic and utilitarian consumption tendencies. In this context, a literature review was conducted based on the studies conducted in the literature and inferences were made on the causes of the consumption phenomenon, which is as old as human history. The research was limited to the province of Ankara, interviews were conducted with individuals who were in the process of getting married, and the findings obtained were analyzed by SPSS analysis method and included in the study. Within the scope of the research, basic demographic data and utilitarian and hedonic consumption trends were compared. At the same time, comparisons with the sub-dimensions of hedonic and utilitarian consumption scales were included in the research.

Keywords: Marriage process, purchasing behaviors, hedonic consumption, utilitarian consumption

GİRİŞ

İnsan yaşamının doğum, evlenme ve ölüm gibi üç önemli geçiş dönemlerinden biri olan doğum, tüketim sürecinin de başladığı ilk eşiktir. Tarihin en ilkel dönemlerinden bugüne insanoğlu, hayatını idame ettirmenin yollarını aramış ve koşulların getirdiği zaruriyetle içine doğduğu coğrafyanın şartlarına uygun bir hayat sürmüştür. Farklı coğrafi ve kültürel şartlarda hayatta kalma savaşımı veren insanoğlu, doğası gereği öncelikle fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Dolayısıyla ilk tüketim, doğanın sunduğu imkânlar dahilinde gerçekleşmiştir. Güncel bellekte, tüketim denildiği zaman akla gelen ilk çağrışım, mal ve hizmetlerin kullanılmasıyla parasal akışın sağlandığı döngüdür. Türk Dil Kurumu'na göre tüketim “üretilen veya yapılan şeylerin kullanılıp, harcanması” şeklinde, üretimin karşısı bir kavram olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020: 630). O hâlde, tüketimin gerçekleşmesini sağlayan başat öge, üretim sürecinin tezahür etmesidir. Bu bağlamda, kültürel evrim sürecinin başlangıcından bugüne, insan ve tüketim ilişkisini anlamak adına kronolojik bir irdeleme yapmak yerinde olacaktır.

Tüketici denildiği zaman akla gelen ilk tanım, belli bir bedel karşılığında üretilen mal ve hizmetlerden faydalanan kişidir. Odabaşı ve Barış'a göre, tüketici, ürün ve hizmetleri son kullanım amacıyla satın alarak kullanan kişidir. (Odabaşı ve Barış, 2020: 20). İslamoğlu ise pazarlama bileşenlerini şahsi ihtiyaçlar, arzular ve istekler için satın alacak veya satın alma potansiyeli taşıyan insanları tüketici olarak adlandırmaktadır.

Güncelde, içinde yaşanılan çağ, tüketim kültürünün hüküm sürdüğü bir çağdır. Tüketim kültürü, tüketmek için para kazanan, kazandığı parayla ihtiyaçtan fazlasını satın alan, para kazanma ve kazandığını harcama üzerine tanımlanan bir toplum yapısını akla getirmektedir. Bu tanımda, doğrudan bir olumsuzluk yer almasa da tüketmek ifadesinin üretmenin karşıtı olması, hafızalarda kavrama dair birtakım negatif tutumlar geliştirmektedir. O halde, tüketim, insanların içinde yaşadığı sosyal çevreden doğrudan etkilenen ve aynı zamanda bu çevreyi de etkileyen alışkanlıkların bir tür kültürleşmesidir. Dolayısıyla bir tüketim kültüründen bahsedildiği zaman, o kültüre ait alışkanlıkların temel örüntüsüne de dikkat etmek gereklidir.

Olmayan bir şeye karşı yoksunluk duyulduğu anda ortaya çıkan gerilim hâline ihtiyaç denilmektedir (Siegel, 1996: 15-16). İhtiyaç kavramını bilimsel anlamda inceleyen Abraham Maslow, insanların ihtiyaçlarını beş aşamada giderdiklerini, hayatlarını devam ettirebilmeleri için; su, gıda, barınma, cinsellik gibi fizyolojik gereksinimlere ihtiyaç duyduğunu, bunlardan sonra güvenlik, sosyal etkileşim, saygı ve başarı, en sonrasında ise kendini gerçekleştirme ihtiyacı olarak tatmin edildiği tezini ortaya koymuştur (Odabaşı ve Barış, 2020: 21). Bu teoride, bir basamaktaki ihtiyaç giderilmeden, diğer basamağa geçilememektedir. Dolayısıyla her ihtiyacın, bir sonraki basamağı tetiklediği, diğer bir deyişle, ihtiyaçlar giderildikçe yenilerinin ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

TÜKETİCİ VE SATIN ALMA DAVRANIŞLARI

Araştırmacılara göre, tüketici davranışı kavramı, ilk ortaya çıktığı süreçte alıcı davranışı olarak nitelendirilmekte, 1960'lı ve 1970'li yıllarda satın alma davranışı esnasında tüketiciyle üretici arasındaki etkileşim anlamını taşımaktaydı. Güncelde ise pazarlamacıların büyük bir kısmı, tüketici davranışının tek başına tüketicinin nakit ya da kredi kartı ile yaptığı ödemenin karşılığında mal satın alındığı esnada ortaya çıkan ani gelişen bir olay olmadığı, bunun devamlılığı olan bir süreci ihtiva ettiğini kabul etmektedirler (Solomon, 2020: 7). Tüketici davranışı, yeni bir bilim dalı olmakla birlikte, birçok farklı disiplinden de etkilenmektedir. Pazarlama bilim dalının büyümesi ve yeni alanlara açılması, tüketici davranışının da çeşitli alanlara taşmasını sağlamıştır (Odabaşı ve Barış, 2020: 39). Bir grubun veya bir kişinin isteklerinin ve ihtiyaçlarının karşılanması adına mal ve hizmetlerin, fikirlerin ve deneyimlerin seçilerek, satın alınarak, kullanılan ya da tüketilen süreçlerin incelenmesidir. Tüketici davranışı birey ya da bir araya gelen insanların ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamak için; malları, hizmetleri, tecrübeleri, fikirleri satın aldığı, seçtiği ve kullanıp tükettikleri süreçlerin incelenmesidir (Solomon, 2020: 6). Tüketici davranışı, kişinin ekonomik karşılığı olan ürünleri kullanma ve satın alma düşünceleri ile alakalı faaliyetlerdir (Walters, 1978: 8). Tüketici davranışını belirleyen şartlar fiziksel olabileceği gibi, belli bir bilince ve duyguya da bağlı olabilir. Tüketici davranışlarının özellikleri, yedi ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar; Tüketici davranışının güdülenmiş bir davranış olması,

Dinamik bir süreç olması,

Çeşitli faaliyetlerden oluşması,

Karmaşıklık ve zamanlama açısından farklılıklar göstermesi,

Farklı roller ile ilgilenmesi,

Çevre faktörlerinden etkilenmesi

Her birey için farklılıklar göstermesi olarak açıklanmaktadır (Wilkie, 2020: 30-38).

Tüketiciler, günümüz pazar ekonomisinde beş çeşit karar verme durumuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bunlar tüketicilerin; ne, ne kadar, nereden, ne zaman ve nasıl satın alacağı ile ilgilidir. Ne satın alacağına karar vermek, tüketicinin temel görevidir. Ürün özellikleri, fiyat ve marka gibi konular tüketicinin karar vereceği konulardır. Özellikle, gıda ürünlerinin ne kadar satın alınacağı önemli bir tüketici kararıdır. Ürünler pek çok farklı satış noktasında tüketici ile buluşmaktadır. Marketten ya da internetten ürün satın almak da önemli bir karardır. Ne zaman satın alınacağı ihtiyacın şiddeti ile ilgilidir. Nasıl satın alınacağı konusu da farklı faktörlerden etkilenen bir karardır. Tüketici çok fazla zaman harcayarak karar verebileceği gibi, önüne ilk çıkan yerden de ihtiyacı olduğu ürünü satın alabilir (Bozkurt, 2006: 102).

Bir ihtiyacın ya da bir problemin ortaya çıkması ile birlikte, tüketicinin satın alma karar süreci başlamaktadır. Tüketiciler, ihtiyaç ya da problemlerinin farkına vardıklarında bunların giderilmesi için arayışa girip bilgi toplamaya başlarlar. Elde ettikleri bilgileri anlamlı bir bütün oluşturacak hâle getirerek süzgeçten geçirirler. Tüketiciler, karar verirken kendi fikirleri ve çevrelerinde yer alan insanların fikirlerinden de etkilenirler (İnan, 2019: 49).

Tüketici satın alma safhalarının nihayeti olarak nitelendirilen “satın alma karar” evresi, en zor safhalardan olan “alternatiflerin değerlendirilmesi” nden sonra gerçekleşmektedir. Bu evrede tüketici, iç ve dış uyarıcıların yönlendirmesiyle satın almak istediği ürüne yönelir ve kararını somutlaştırarak, ihtiyacı olan ürüne sahip olur. Mucuk, bu aşamayı, tüketici tarafından yapılan değerlendirme sonuçlarının olumlu yönde seyretmesiyle tüketicinin; ürünün cinsine, markasına, fiyatına, rengine, miktarına ve satın alacağı yere ilişkin bir dizi karar vermesiyle açıklamaktadır (Mucuk, 2007: 79).

Tüketicilerin satın alma sonrası davranışları, üründen tatmin olup olmamaya ilintili bir sürecin çıktısıdır. Bu evrede tüketici duyguları, çoğunlukla ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, tüketicinin satın aldığı üründen tatmin olması ve ürüne dair olumlu düşünceler geliştirerek, bir sonraki alımda da aynı ürünü ya da markayı tercih etmesi, ikincisi; tüketicinin aldığı üründen tatmin olmaması, pişmanlık duyması ve o ürüne dair olumsuz fikirlere kapılmasıdır. Satın alma sonrası, ürüne dair olumlu yaklaşımlar, alışkanlıklara dönüşebileceği gibi, bunun aksi bir durumda, yani olumsuz duygu gelişiminde pişmanlığın yanı sıra alternatiflerin değerlendirildiği süreçte yaşanan diğer alternatifin tercih edilmemesinden duyulan bir pişmanlık ve kaygı durumu da tüketicileri etkilemektedir. Simonson, tüketicilerin satın alma kararına dönüp baktıklarında, yaptıkları seçimlerden genellikle pişmanlık duyduklarını, mevcut iki seçenekten birini seçip, daha sonra ise diğerini seçmediğine pişman olabileceklerini aktarmaktadır. Ona göre, tüketicinin içene düştüğü bu üzüntü hâli hem gerçek sonucun, yani seçilen marka performansının alternatif sonuçla karşılaştırılmasından hem de hayal kırıklığı yaratan sonuç için sorumluluk veya kendini suçlama hissinden kaynaklanabilir (Simonson, 1992: 105).

HEDONİK VE FAYDACI TÜKETİM

Anlık ve haz yaratan alışverişler olarak nitelendirilen bir kavram olan hedonik tüketim, günümüzde sadece nesnelere sahip olmayla ilgili değil, düşsel ve düşünsel imgelerle de ortaya çıkan bir kavramdır (Marangoz ve Fırat, 2020: 184). Günümüzün tüketim kültürüne doğan insanlar, mevcutta temel ihtiyaçlarını rahatlıkla giderebilen bireyler olarak, tüketim alışkanlıklarının önemli bir kısmını hedonik (hazcı) dürtülerin etkisi ile gerçekleştirmektedirler (Marangoz ve Fırat, 2020: 184).

Güncelde yaşanan tüketim çılgınlığı, sınırlı kaynaklara sınırsız bir erişim sağlama isteği insanların temel ihtiyaçlardan ziyade, ruhsal doyum sağlamak, psikolojik destek almak amacıyla yeni alanlara yönelimlerini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla insanlar, tükettikleri kadar, tüketimden haz almanın verdiği ölçütlerle yeni bir kimlik kazanmışlardır. Hedonizm ya da hazcılık, insan eylemlerinin nihai amacının haz alma ile sonuçlanmasına dayalı bir felsefedir. Ekonomik anlamda ise, ekonomik bir faaliyetin en az çabayla en çok tatmin elde etme çabası

şeklinde ifade edilmektedir. Haz almayı gündelik yaşamın en temel amacı olarak gören, mal ve hizmetlerin satın alma sürecinde geleneksel anlayıştan belirgin bir biçimde farklılıklar gösteren ve en genel tanımıyla “tüketimden zevk ve haz almak” olarak tanımlanabilecek olan hedonik (hazcı) tüketim davranışı, özellikle bu yapay ihtiyaçların doğması ve artmasını mümkün kılan bir tüketim biçimidir (Güven, 2009: 67- 68).

Tüketim modelleri içerisinde hedonik tüketim gibi hazcı tüketimin dışında, faydacı tüketim de yer almaktadır. Bu tüketimde, alışveriş yapmak bir “iş” olarak görülmektedir. Faydacı tüketimde en önemli nokta ise tüketiciye somut fayda sağlamanın esas olmasıdır. Bireylerin zorunlu ihtiyaçlarına yönelik gerçekleştirmiş olduğu tüketim, kişiye reel olarak fayda sağladığı için faydacı tüketim anlayışı olarak ifade edilmektedir. Burada daha akılcı bir yaklaşımla kişiler gerçekten kendilerine fayda sağlayacak mal veya hizmeti elde etmek için alışveriş yapacaklardır (Şengün ve Karahan, 2013: 15). Dolayısıyla faydacı tüketim yalnızca ihtiyaç hâlinde ortaya çıkan ve o ihtiyaca doğru yönelim sağlayan tüketim şeklidir. Bu nitelikteki bir tüketici için bir zorunluluk ortaya çıkar ve tüketici marka ve firma karşılaştırması yaparak bütçesine en uygun mal veya hizmeti satın alır. Bu durum, ekonomi doktrininde fayda teorisi olarak kabul edilmektedir. Teoride tüketici Homo-Economicus, sınırlı bütçesinin tam bilincinde olarak daha fazlasını daha azına tercih eder ve sonsuz ihtiyaçları arasında en yüksek faydayı elde ettiği kabul edilir (Şener vd., 2018: 13).

Hirschman ve Holbrook (1982) tarafından yapılan bir araştırmada, hedonik tüketimin faydacı tüketimden farklılaşması, dört kısımdan oluşmaktadır:

Düşünsel Yapı: Faydacı tüketim yaklaşımında, tüketicilerin duygularından veya isteklerinden çok ihtiyaçlarına yönelik karar vermeleri söz konusudur. Hedonik yaklaşımda ise tüketici için hislerinin karşılanması oldukça önemlidir.

Ürün Kategorileri: Faydacı tüketim yaklaşımı tüketicilerin genellikle dayanıklı veya dayanıksız tüketim mallarını satın almaları ile ilgilenirken, hedonik tüketim yaklaşımı tüketicilerin sanat, spor, moda gibi kültürel etkinlikleri tercih etmeleri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ürün Kullanımı: Faydacı tüketim yaklaşımında tüketicilerin satın alma kararları üzerinde durulurken, hedonik yaklaşımda satın alma kararlarından ziyade ürünün kullanımı üzerinde durulmaktadır. Bu yöntemle, tüketicilerin ürünleri kullanırken verdikleri duygusal reaksiyonlar gözlemlenebilmektedir.

Bireysel Farklılıklar: Tüketicilerin demografik, sosyal ve etnik yapıları hedonik tüketim gerçekleştirip gerçekleştirilmemeleriyle yakından ilişkilidir (Hirschman ve Holbrook, 1982: 94-99).

Faydacı tüketim ile kastedilen bir el feneri, bir kalem, bir dizüstü bilgisayar veya bir kutu motor yağı gibi faydacı ürünlerin tüketimi yatmaktadır. Daha hedonik örnekler ise eğlence veya sanatı da içerecek şekilde genel ve oyunlara, filmlere verilen yanıtlar, kitaplar ya da özellikle televizyon programlarıdır (Addis ve Holbrook, 2001: 58-59). Dolayısıyla tüketicilerin, faydacı kategorisine giren satın alınabilir mal ve hizmetlere yöneliminde herhangi bir haz yer almamaktadır. Bireylerin bir sinema bileti ya da bir kol saati satın alırken aldıkları haz ile, çöp poşeti, gübre ya da o anki ihtiyaca göre satın aldıkları ürünler arasında doğal bir duygu durum değişikliği görülmektedir.

Faydacı tüketici beklentisi ürün ya da markanın fonksiyonel ve nesnel özellikleri üzerinde yoğunlaşırken, hedonik tüketici beklentileri duygusal tepki ve haz, hayal kurma ve estetik kaygılar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Kalaycı, 2013:43). Bu doğrultuda her iki tüketim şeklinde de tüketicileri etkileyen faktörler değişkendir. Bunun yanı sıra hedonik tüketimde olduğu gibi, faydacı tüketimde de bireylerin demografik özellikleri faydacı tüketimi etkileyen faktörler arasındadır. Kitiroğlu ve Yıldız’ın, kadınların hedonik ve faydacı tüketim şekilleri bağlamında X ve Y kuşağını karşılaştırarak yaptıkları araştırma bulgularına göre, Z kuşağı kadın tüketicilerin hedonik tüketim eğilimlerinin Y kuşağı kadın tüketicilerden daha yüksek olduğu ve Y kuşağı kadın tüketicilerin faydacı tüketim eğilimlerinin ise Z kuşağı kadın tüketicilerden

daha yüksek olduğu, gelir düzeyi arttıkça hedonik tüketim eğilimi ortalamalarında artış olduğu, faydacı tüketim eğiliminde ise tam tersi bir durum söz konusu olduğu tespit edilmiştir (Kitiroğlu ve Yıldız, 2022: 28). Bu araştırma sonuçlarına göre, teknolojinin içine doğan Z kuşağının, yenilikleri takip etme, akranlarıyla keyifli zaman geçirme, sosyal medyayı ve internet alışverişini daha çok kullanma gibi faktörler, faydacı tüketimden ziyade, hazcı tüketime daha eğilimli olduklarını okutmaktadır. Y kuşağı kadın tüketicilerin ise gerek daha bilinçli gerekse de medeni durum olarak evli olma olasılıkları dolayımında, bireysel ve hazcı tüketimden ziyade, faydacı tüketime daha eğilimli oldukları gündeme getirilebilir. Köker ve Maden'in, tüketicilerin ürün temelli yenilikçiliği algılamalarına yönelik yaptıkları araştırma bulgularında ise faydacı tüketim alışkanlığına sahip olan bireylerin, ürün temelli yenilikçiliğe karşı ilgilerinin düşük olduğu tespit edilmiştir (Köker ve Maden, 2012: 112). O hâlde bireylerin hayata bakış tarzı, içinde bulundukları ekonomik şartlar, medeni durumları, yaşları ve cinsiyetleri faydacı tüketimi etkileyen başat nedenler arasındadır. Bireylerin özgüveni, disiplinli yaşam rutinleri sağlaştıkça, faydacı tüketime yönelimlerinin de artacağı görülmektedir.

HEDONİK VE FAYDACI TÜKETİM EĞİLİMLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, insanların evlenme sürecindeki alışveriş eğilimlerinin hedonik ve faydacı eğilimler açısından incelenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma ile Türk toplumsal yapısında son derece önemli bir ritüel olan evlilik alışverişinin incelenmesi ve hedonik yaklaşımlarının ne düzeyde etkin olduğunun tespit edilmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma birincil elden veri toplama yöntemi olan yüz yüze anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öncelikle demografik sorulara yer verilmiş daha sonra ise sırasıyla Hedonik ve Faydacı Tüketim Davranışı Ölçeği (Coşgun ve Marangoz: 2019) ile Satın Alma Tarzları ölçekleri kullanılmıştır. (Dursun, İnci vd.:2013). Bu ölçeklerle evlilik sürecinde olan çiftlerin yapmış oldukları evlilik alışverişlerinde ne düzeyde hedonik eğilimlerinin olduğu ne düzeyde planlı alışveriş eğilimlerine sahip oldukları ve satın alma karar tarzlarının neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak ölçekler açımlayıcı faktör analizleri ile alt faktör gruplarına ayrılmış ve daha sonra demografik farklılıklara göre karşılaştırmalı analizlere tabi tutulmuştur. Ana kütle çok büyük olduğu için örneklem kullanımı söz konusu olmuştur. Anketler evlenmek üzere belediyelere başvuru yapan çiftlere tesadüfi olarak uygulanmış ve anket sayısı ana kütleyi temsil edecek şekilde belirlenmiştir. Sonlu ana kütle hesabı ile 384 anket istatistiksel olarak %5 hata payıyla yeterli olacak iken (Saunders, 2003: 156), daha homojen bir örneklem oluşturulmak adına 897 kişiye anket uygulanmıştır. Anket soruları tüm örnekleme uygulanmadan önce yaklaşık 50 anket ön araştırmada uygulanmış ve eksiklikleri giderilmiştir.

Araştırma soruları SPSS 17 bilgisayar destekli istatistik programında analiz edilmiş ve parametrik testler kullanılarak yorumlanmıştır. Öncelikle demografik sorularla temel istatistiki analizler kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. Karşılaştırma analizleri ise demografik değişkenlerin ölçeklere ilişkin alt faktör gruplarında nasıl değiştiğinin belirlenmesine yönelik olarak “Anova” ve “t” testleriyle incelenmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Temel İstatistik Analizler

Tablo 1. Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	N	%
Kadın	448	49,9
Erkek	446	49,7
Toplam	894	99,7
Kayıp veri	3	,3
Toplam	897	100,0

Araştırma sonuçlarına göre, araştırmaya katılanların erkek ve kadın olarak dağılımı birbirine eşittir. Araştırma çiftler üzerinde her iki tarafa uygulanmıştır.

Tablo 2. Eğitime Göre Dağılım

Eğitim Durumu	N	%
İlkokul	6	7
Ortaokul	22	2,5
Lise	145	16,2
Önlisans	132	14,7
Lisans	448	49,9
Lisans Üstü	131	14,6
Toplam	884	98,6
Kayıp veri	13	1,4
Toplam	897	100,0

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların %16' sını Lise, %14 ü Önlisans, %49' u Lisans ve %14' ü lisans üstü eğitim durumunda olduklarını ifade etmişlerdir. Genel olarak dağılım yukarıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3. Mesleğe Göre Dağılım

Meslek	N	%
Memur	185	20,6
Kamu İşçi	66	7,4
Özel Sektör İşçi	469	52,3
İşletme Sahibi	65	7,2
Emekli	3	3
İşsiz	83	9,3
Toplam	871	97,1
Kayıp Veri	26	2,9
Toplam	897	100,0

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların %20' sını Memur, %52' si özel sektör çalışanı, %7' si girişimcilerden oluşmaktadır. Genel olarak dağılım yukarıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4. Gelir Ortalaması

	N	Ortalama	S.S
Gelir	752	15737,9588	12997,24231

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların gelir ortalaması 15.737 TL olarak çıkmıştır.

Tablo 5. Yaş Ortalaması

	N	Min	Max	Ortalama	S.S
Yaş	885	18,00	57,00	28,8554	4,83266

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların yaş ortalaması 28 olarak çıkmıştır. En düşük yaş 18 en yüksek yaş ise 57 dir.

Ölçeklere İlişkin Faktör Analizleri

Tablo 6. Hedonik Tüketim Eğilimi Faktör Analizi	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans	Ortalama
1. Faktör. Hedonik ve Kişilik Etkisi		5,850	30,787	30,787	
Evlilik süreci alışverişi yaparken Yeni ürünler denemek bana heyecan verdi	,801				
Evlilik süreci alışverişi yaptığım diğer şeylerle karşılaştırdığımda gerçekten eğlenceliydi	,785				
Evlilik süreci alışverişinde alışveriş gerçekten bir eğlence idi	,770				
Evlilik süreci alışverişi yapmak bana heyecan verdi	,708				
Evlilik süreci alışverişinde zorunda olduğum için değil, istediğim için alışveriş yaptım	,671				
Evlilik süreci alışverişi yaparken streten kurtuldum/ mutlu oldum	,643				
Evlilik süreci alışverişinde alışveriş tercihlerimde bana ve kişiliğime hitap eden ürünleri arayıp buldum	,610				
Evlilik süreci alışverişinde alışveriş yaparken, macera hissi yaşadım	,590				
Evlilik süreci alışverişi yaparken kendi hayal dünyama daldım	,564				
Evlilik süreci alışverişinde alışverişlerimle ilgili şeyleri (aldığım ürünler, hizmetler, mağaza, marka, fiyatlar vs.) çevremle paylaşmaktan keyif aldım	,516				

2. Faktör. Dürtüsellik		2,361	12,45	43,212	
Evlilik süreci alışverişinde çok arzuladığım bir ürünü düşünmeden satın aldım	,800				
Evlilik süreci alışverişinde Hoşuma giden bir ürün olduğunda bütçemi zorlasa bile satın aldım	,800				
Evlilik süreci alışverişinde tercihlerimle estetik zevklerimi insanlara göstermek istedim	,685				
Evlilik süreci alışverişinde aslında çok da gerekli olmayan alışverişlerle bütçemi zorladım	,460				
3. Faktör. Zaman Kullanımı		1,124	5,916	49,127	
Evlilik süreci alışverişinde çok fazla zaman harcadım	,726				
Evlilik süreci alışverişini yaparken İstediğim ürünü alamamak bende üzüntü yarattı	,635				
Evlilik süreci alışverişinde Haftada 2-3 kez alışverişe gittim	,603				
4. Faktör. Moda Etkisi		1,109	5,837	54,964	
Evlilik süreci alışverişinde yeni modaları takip etmek için alışveriş yaptım	,719				
Evlilik süreci alışverişinde satın aldığım ürünler için değil alışverişin kendisi için alışverişe gitmekten zevk aldım	,684				
KMO	,894			Sig	,000

Araştırma sonuçlarına göre, Hedonik Tüketim Ölçeği varimax rotationlu açımlayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizine göre, 4 alt faktör grubu oluşmuştur. Bu faktör grupları sırası ile Hedonik ve Kişilik Etkisi, Dürtüsellik, Zaman Kullanımı ve Moda Etkisi dir. Bu dört faktör grubu toplam varyansın %54' ünü oluşturmaktadır. Ölçeğin faktör analizine uygunluğu ve yeterliliği ise p değerinin ,000 çıkması ve KMO değerinin ,889 çıkmasından anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ölçeğin güvenilirliğine yönelik gerçekleştirilen reabilty araştırması sonucuna göre ölçek yüksek düzeyde güvenilir (Alfa: ,820).

Tablo7. Planlı Alışveriş Faktör Analizi

	Faktör Yükü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans	Ortalama
1. Faktör. Hedef ve Kontrol Odaklılık		5,554	61,713	61,713	
Evlilik süreci alışverişinde alışverişlerimde ne planladıysam onu almaya özen gösterdim	,871				
Evlilik süreci alışverişinde alışveriş tercihlerimde kontrollü davrandım	,853				
Evlilik süreci alışverişinde alışveriş tercihlerimde maddi durumum yeterli olsa bile mantıklı seçimler yapmaya çalıştım	,845				
Evlilik süreci alışverişinde alışverişe neye ihtiyacım olduğunu bilerek çıktım	,844				
Evlilik süreci alışverişinde alışveriş tercihlerimde sabırlı davrandım	,795				
Evlilik süreci alışverişlerimde mantıklı tercihlerde bulunmak bana iyi hissettirdi	,788				
Evlilik süreci alışverişinde sahip olduğum bir ürün yeterince işimi gördüyse yenisini almadım	,754				
Evlilik süreci alışverişinde almam gerekeni/gerekenleri bir an önce tamamlayıp alışverişimi bitirdim	,681				
Evlilik süreci alışverişinde alışveriş sırasında, sadece satın almak için çıktığım ürün/ürünlerle ilgilendim	,598				
KMO	,929			Sig	,000

Araştırma sonuçlarına göre, Hedonik Tüketim ve Faydacı Tüketim Davranışı Ölçeği içerisinde bulunan planlı alışveriş ölçeği varimax rotationlu açımlayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizine göre, planlı tüketime yönelik davranış tek faktör alt grubunda toplanmıştır. Bu faktör grubu hedef ve kontrol odaklılıktır. Bu grup toplam varyansın %61 'ini oluşturmaktadır. Ölçeğin faktör analizine uygunluğu ve yeterliliği ise p değerinin ,000 çıkması ve KMO değerinin ,929 çıkmasından anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ölçeğin güvenilirliğine yönelik gerçekleştirilen reability araştırması sonucuna göre ölçek yüksek düzeyde güvenilir (Alfa: ,930).

Tablo 8. Tüketici Karar Verme Tarzları Faktör Analizi

	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans	Ortalama
1. Faktör: Yüksek Fiyatlı Marka Odaklılık		3,686	40,956	40,956	
Evlilik süreci alışverişinde bir ürün ne kadar pahalı ise o kadar kalitelidir düşüncesi ile hareket ettim	,870				
Evlilik süreci alışverişinde sık mağaza ve dükkânlar bana en iyi ürünü sunacağını düşünerek onları tercih ettim	,868				
Evlilik süreci alışverişinde genellikle daha pahalı markaları tercih ettim	,815				
Evlilik süreci alışverişinde en çok satılan markaları almayı tercih ettim	,742				
2. Faktör: Mükemmeliyetçilik		1,729	19,209	60,165	
Evlilik süreci alışverişinde aldığım ürünlerin en iyisini ya da en kusursuz olanını satın almaya çalıştım	,851				
Evlilik süreci alışverişinde aldığım ürünlerin kalitelerinin yüksek olması benim için çok önemliydi	,825				
Evlilik süreci alışverişinde satın aldığım ürünlere yönelik standartlarım ve beklentilerim oldukça yüksekti	,706				
3. Faktör: Fiyat Odaklılık		1,192	13,243	73,408	
Evlilik süreci alışverişinde çoğunlukla indirimde olan ürünleri satın aldım	,851				
Evlilik süreci alışverişinde genellikle ne kadar para harcadığıma dikkat ettim	,839				
KMO	,795			Sig	,000

Araştırma sonuçlarına göre, Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği varimax rotationlu açımdayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizine göre, 3 alt faktör grubu oluşmuştur. Bu faktör grupları sırası ile Yüksek Fiyatlı Marka Odaklılık, Mükemmeliyetçilik ve Fiyat Odaklılık tır. Bu üç faktör grubu toplam varyansın %73'ünü oluşturmaktadır. Ölçeğin faktör analizine uygunluğu ve yeterliliği ise p değerinin ,000 çıkması ve KMO değerinin ,795 çıkmasından anlaşılmaktadır. Aynı zamanda ölçeğin güvenilirliğine yönelik gerçekleştirilen reabilty araştırması sonucuna göre ölçek yüksek düzeyde güvenilirirdir (Alfa: ,870).

Karşılaştırma Analizleri

Tablo 9. Hedonik Tüketim ve Yaş Değişkeni Korelasyon Analizi

Faktör Grubu		Yaş
Hedonik ve Kişilik Etkisi	Pearson Correlation	-,114(**)
	p	,001
	N	813
Dürtüsellik	Pearson Correlation	,018
	p	,607
	N	860
Zaman Kullanımı	Pearson Correlation	-,060
	p	,080
	N	862
Moda Etkisi	Pearson Correlation	-,021
	p	,535
	N	870

Araştırma sonuçlarına göre yaş ve hedonik tüketim eğilimi arasında sadece hedonik ve kişilik etkisi alt grubunda anlamlı ilişki görülmektedir ($p < .001$). Bu ilişki ters yönlü ve düşük düzeydedir. Yaş arttıkça hedonik ve kişilik etki düşük düzeyde azalmakta, yaş azaldıkça hedonik ve kişilik etki düşük düzeyde artmaktadır. Diğer alt faktör grubu ve yaş düzeyi arasında bir ilişki istatistiksel olarak söz konusu değildir.

Tablo 10. Hedonik Tüketim ve Cinsiyet Değişkeni T Testi Analizi

	t	df	p	Cinsiyet	Ortalama
Hedonik ve Kişilik Etkisi	1,800	815	,042	Kadın	3,5220
				Erkek	3,4221
Dürtüsellik	-3,025	862	,003	Kadın	2,5279
				Erkek	2,7166
Zaman Kullanımı	,329	864	,742	Kadın	2,9016
				Erkek	2,8815
Moda Etkisi	-,140	872	,888	Kadın	2,6377
				Erkek	2,6482

Araştırma sonuçlarına göre, hedonik ve kişilik etkisi ve dürtüsellik alt faktör grupları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < .05$). Bunun dışındaki diğer alt faktör gruplarında cinsiyete bağlı istatistiksel anlamlı farklılık oluşmamıştır. Hedonik ve kişilik etkisinde kadınların, dürtüsellikte ise erkeklerin ortalamaları anlamlı olarak yüksek çıkmıştır. Yani kadınlarda evlilik alışverişinde heyecan ve kişiliği yansıtan davranışlar erkeklere göre daha yüksek düzeyde iken, dürtüsellik evlilik alışverişinde anlamlı şekilde erkeklerde yüksek çıkmıştır. (Düşünmeden ve bütçe sınırlarının ötesinde alışveriş yapma)

Tablo 11. Hedonik Tüketim ve Eğitim Değişkeni Tek Yönlü Varyans (Anova) Testi Analizi

	F	p.
Hedonik ve Kişilik Etkisi	3,217	,007
Dürtüsellik	1,308	,258
Zaman Kullanımı	2,028	,072
Moda Etkisi	3,464	,004

Araştırma sonuçlarına göre, hedonik ve kişilik etkisi ve moda etkisi alt faktör grupları eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p < .05$). Bunun dışındaki diğer alt faktör gruplarında cinsiyete bağlı istatistiksel anlamlı farklılık oluşmamıştır. Farklılığın hangi eğitim gruplarında gerçekleştiği LSD çoklu karşılaştırma testi ile tespit edilmiştir. Buna göre Hedonik ve kişilik etkisi alt faktör grubunda eğitim düzeyi arttıkça hedonik ve kişilik etkisinin azaldığı, moda etkisi alt faktör grubunda ise eğitim düzeyi arttıkça moda etkisinin evlilik alışverişinde yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır. Buna göre düşük eğitim seviyesinde evlilik alışverişinde daha heyecan ve haz faktörlerinin etkili olduğu söylenebilir. Yüksek eğitim düzeyinde evlilik alışveriş sürecinde ise markalı ürünlere yönelimin daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. Hedonik Tüketim ve Gelir Değişkeni Korelasyon Testi Analizi

Faktör Grubu		Gelir
Hedonik ve Kişilik Etkisi	Pearson Correlation	-,187(*)
	p	,047
	N	691
Dürtüsellik	Pearson Correlation	,014
	p	,706
	N	735
Zaman Kullanımı	Pearson Correlation	-,278(*)
	p	,034
	N	737
Moda Etkisi	Pearson Correlation	-,167(*)
	p	,050
	N	741

Araştırma sonuçlarına göre gelir ve hedonik tüketim eğilimi arasında hedonik ve kişilik etkisi, zaman kullanımı ve moda etkisi alt faktör gruplarında anlamlı ilişki görülmektedir ($p < ,001$). Bu ilişkiler ters yönlü ve düşük düzeydedir. Gelir arttıkça hedonik ve kişilik etki, zaman kullanımı ve moda etkisi düşük düzeyde azalmakta, gelir azaldıkça bu alt faktör grup davranışları düşük düzeyde artmaktadır. Diğer alt faktör grubu ve gelir düzeyi arasında bir ilişki istatistiksel olarak söz konusu değildir. Gelir arttıkça zaman harcama isteği, moda etkisi ve heyecan duyma eğilimleri azalmaktadır. Evlilik sürecinde alt gelir düzeyinin dürtüsellik dışında tüm alt faktör grubunda hem zaman harcama hem de modaya uyma eğilimi düşük düzeyde artmaktadır.

SONUÇ

Tüketicilerin sürekli olarak değişen tutumları ve evlilik öncesi geleneksel olarak devam eden satın alma davranışları çerçevesinde, işletmeler diğer rakiplerine göre pazarda daha iyi sonuç alabilmeleri için ihtiyaç duyulabilecek bir çalışma ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin satın alma davranışlarının analiz edilmesi sonucu eğilimlerinin hangi yönde gerçekleştiğinin belirlenerek hedonik ve faydacı tüketim türlerinin saptanarak pazarlama stratejisi kurulmasına temel bir kaynak oluşturabilecektir. Duygu kaynaklı tüketim davranışlarının tespit edilmesi tüketici davranışlarının tespit edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda bundan sonra yapılacak evlilik öncesi tüketici davranışları araştırmalarında; faydacı ve hedonik tüketim türlerine yaklaşıırken hangi ürünlerde ne tür bir satın alma davranışı gerçekleşeceğinin tespit edilerek irdelenmesi sonucu tüketiciyi etkileme derecesinin ne olduğunun anlaşılacak bulguların ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Addis, M. & Morris B. Holbrook (2001). "On the conceptual link between mass customisation and experiential consumption: an explosion of subjectivity." *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review* (1)1: 50-66.
- Bozkurt, İzzet (2006), İletişim Odaklı Pazarlama, Tüketiciden Müşteri Yaratmak, Media Cat Yayınları, İstanbul.
- Güven, E. Ö (2009). "Hedonik tüketim: Kavramsal bir inceleme." *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi* 13: 65-72.
- Hirschman, Elizabeth C & Morris B. Holbrook (1982a). "Hedonic consumption: emerging concepts, methods and propositions." *Journal of marketing* (46)3: 92-101.
- Kitiroğlu, Ağaıcı, L & Yıldız, M (2022). "Kadınların Hedonik ve Faydacı Tüketim Eğilimlerinin İncelenmesi: Y ve Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma." *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi* (3)1: 18-29.
- Köker, N. E & Maden, D (2012). "Hazcı ve faydacı tüketim bağlamında tüketicinin ürün temelli yenilikçiliği algılaması: Amprik bir araştırma." *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 94-121.
- Marangoz, M. & Fırat, A (2020). *Tüketim Yaklaşımları*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Mucuk, İ (2007). *Pazarlama İlkeleri (Ve Örnek Olaylar)*. İstanbul: Hiperlink.
- Odabaşı, Y. & Barış, G. (2020). *Tüketici Davranışı*. İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Saunders, Peter (2003) Can Social Exclusion Provide New Framework For Measuring Poverty?, SPRC Discussion Paper No. 127 October 2003, Sydney.
- Siegel, Carolyn F (1996). *Marketing: Foundations and Applications*. Chiago: Irwin Mirror Press.
- Simonson, I (1992). "The influence of anticipating regret and responsibility on purchase decisions." *Journal of consumer research* (19)1: 105-118.
- Solomon, Michael R (2020). *Tüketici Davranışları, Satın Alma, Sahip Olma ve Varoluş*. (Çev. Nurettin Parıltı- Elif Akagün Ergin), Adana: Nobel Kitapevi.
- Şener, A. A. & Coşkun A (2018). "The Effect Of Utilitarian And Hedonic Shopping Values On Consumers'perceived Benefits and Risks In Online Shopping." *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)* 10.18: 12-28.
- Şengün, H.İ & Karahan. M (2013). "Hedonik (hazcı) tüketim alışkanlıkları ve tüketicileri bu tür alışkanlıklara motive eden nedenler." *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (2)4: 13-26.
- Türk Dil Kurumu (2020). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Walters, C. Glenn (1978). *Consumer Behavior: Theory and Paractice*. İllionis: Richard D Irwin, Inc.
- Wilkie, W. (1986). *Consumer Behavior*. New York. John Wiley and Sons.

**İLKOKUL 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİĞE YÖNELİK
TUTUMLARININ İNCELENMESİ**
INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOL 4TH GRADE STUDENTS' ATTITUDES
TOWARDS MATHEMATICS

Tuğba Gülşen HÜR

Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara/Türkiye
ORCID: 0009-0004-7063-5156

Asst. Prof. Dr. Sezin SEÇER

Gazi Üniversitesi, Matematik Ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Matematik Eğitimi ABD,
Ankara/Türkiye,
ORCID: 0000-0001-8146-8024

ÖZET

Araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç dikkate alınarak gerçekleştirilen bu çalışma tarama modelindedir. Araştırmanın örneklemini Ankara ili Mamak ilçesindeki ilkokullarda öğrenim görmekte olan 4. sınıf öğrencileri arasından basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen 620 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ve Gülburnu & Yıldırım (2015) tarafından geliştirilmiş olan “İlkokul ve Ortaokul Öğrencilerine Yönelik Matematik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Toplanan verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı parametrik testlerle analiz yapılacaktır. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin cinsiyet, yaş anne ve baba çalışma durumu değişkenlerine göre matematik yönelik tutumlarının anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin sınıftaki öğrenci sayısı, aile gelir durumu, kardeş sayısı, anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre matematik yönelik tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar ilkokul 4. Sınıf öğrencilerinin matematiğe yönelik tutumlarının cinsiyet, yaş anne ve baba çalışma durumu değişkenlerine göre benzer, sınıftaki öğrenci sayısı, aile gelir durumu, kardeş sayısı, anne ve baba eğitim durumu değişkenlerine göre farklı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, 4. sınıf öğrencileri, Matematiğe yönelik tutum

ABSTRACT

In the study, it was aimed to determine the attitudes of primary school 4th grade students towards mathematics. This study, which was carried out by taking this purpose into consideration, is a survey model. The sample of the study consisted of 620 students who were determined by simple random sampling method among the 4th grade students studying in primary schools in Mamak district of Ankara province. "Personal Information Form" prepared by the researcher and "Mathematics Attitude Scale for Primary and Secondary School Students" developed by Gülburnu & Yıldırım (2015) were used as data collection tools. Due to the normal distribution of the collected data, parametric tests will be used to analyse the data. Independent samples t test and ANOVA test were used to analyse the data. In the study, it was determined that 4th grade primary school students' attitudes towards mathematics did not differ significantly according to the variables of gender, age, mother and father working status. In addition, it was determined that the attitudes of 4th grade primary school students towards mathematics differed significantly according to the variables of the number of students in the class, family income status, number of siblings, mother and father education status. The results obtained reveal that the attitudes of 4th grade primary school students towards mathematics are similar according to the variables of gender, age, mother and father working status, but different according to the variables of number of students in the class, family income status, number of siblings, mother and father education status.

Keywords: Primary School, 4th Grade Students, Attitude Towards Mathematics

**MAKİNE ÖĞRENİMİ TEKNİKLERİNİ KULLANARAK GELİŞMİŞ MÜŞTERİ
ANALİTİĞİ İLE MÜŞTERİ DEĞERİ YARATMAK**
CREATING CUSTOMER VALUE WITH ADVANCED CUSTOMER ANALYTICS USING
MACHINE LEARNING

Prof. Dr. Ali Çağlar ÇAKMAK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası
Ticaret ve Lojistik Bölümü
ORCID: 0000-0001-9521-7322

Özet

Bu çalışma, gelişmiş müşteri analitiği ve makine öğrenimi tekniklerinin kullanılmasıyla müşteri değerinin oluşturulmasına yönelik strateji ve yöntemleri açıklamaktadır. Müşteri değeri, bir müşterinin bir ürün veya hizmetle ilişkilendirilen fayda ve tatmin duygusunun, bu ürün veya hizmet için ödediği maliyet veya çaba ile dengelenmesidir. Gelişmiş müşteri analitiği ve makine öğrenimi tekniklerini kullanarak müşteri değeri oluşturulabilir. Bu konuda uygulanabilecek bazı stratejiler; kişiselleştirilmiş öneriler, ürün ve hizmet önerileri, segmentasyon ve hedefleme, terk riski tahmini, müşteri deneyimi iyileştirmesi, talep tahmini ve stok yönetimidir. Makine öğrenimi tekniklerini kullanarak gelişmiş müşteri analitiği ile müşteri değeri yaratmak için şu yöntemler; veri toplama araçları, veri ön işleme ve veri temizleme, makine öğrenimi modellerinin seçimi, veri analizi ve model eğitimi, işletme performansının değerlendirilmesi, veri madenciliği ve segmentasyon, derin öğrenme ve gelişmiş müşteri analitiği, A/B testi ve deney tasarımı, müşteri geri bildirimi ve duygu analitiği, öngörücü analitik ve talep tahmini. araştırma sürecinde kullanılacak yöntemlerin ve analiz tekniklerinin seçimi, araştırmanın amaçlarına, veri kaynaklarına, analiz gereksinimlerine ve işletme ihtiyaçlarına dayanmalıdır. Ayrıca, doğru ve güvenilir sonuçlar elde etmek için istatistiksel doğrulama, kesişimsel analiz, regresyon analizi gibi çeşitli analiz teknikleri de kullanılabilir. Müşteri analitiği ve makine öğrenimi kullanarak müşteri değeri oluşturma sürecini doğru şekilde uygulayan firmalar kaybettikleri müşteriler için kayıp olan aksiyon noktalarını belirleyip üzerinde çalışabilir, şayet ortada bir kayıp yoksa daha fazla kazancı sağlamak amacı ile bir sonraki müşteri aktivitesi için aksiyon alıp kampanyalar düzenleyebilirler.

Anahtar Kelimeler: Müşteri Değeri, İleri Müşteri Analitiği, Makine Öğrenimi, Veri Analitiği, Kişiselleştirilmiş Pazarlama, Segmentasyon, Tahmin Modelleri

Abstract

This study describes strategies and methods for creating customer value through advanced customer analytics and machine learning techniques. Customer value measures a customer's sense of benefit and satisfaction with a product or service balanced by the cost or effort paid for that product or service. Customer value can be created using advanced customer analytics and machine learning techniques. Some strategies that can be applied in this regard are personalized suggestions, product and service recommendations, segmentation and targeting, abandonment risk forecasting, customer experience improvement, demand forecasting, and inventory management, the following methods to create customer value with advanced customer analytics using machine learning techniques; data collection tools, data preprocessing and data cleansing, selection of machine learning models, data analysis and model training, evaluation of business performance, data mining and segmentation, deep learning, and advanced customer analytics, A/B testing and experiment design, customer feedback and emotion analytics, predictive

analytics, and demand forecasting. The selection of methods and analysis techniques to be used in the research process should be based on the research objectives, data sources, analysis requirements and business needs. Additionally, various analysis techniques such as statistical validation, intersectional analysis, regression analysis can be used to obtain accurate and reliable results. Companies that correctly implement the process of creating customer value by using customer analytics and machine learning can identify and work on lost action points for lost customers, and if there is no loss, they can take action and organize campaigns for the next customer activity to gain more profit.

Keywords: Customer Value, Advanced Customer Analytics, Machine Learning, Data Analytics, Personalized Marketing, Segmentation, Forecast Models.

MAKİNE ÖĞRENİMİ TEKNİKLERİNİ KULLANARAK GELİŞMİŞ MÜŞTERİ ANALİTİĞİ İLE MÜŞTERİ DEĞERİ YARATMAK

Müşteri değeri ve müşteri tatmini konularında pazarlama alanında çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Gale, 1994; Day, 1994; Woodruff, 1997; Huber vd. 2001; Eggert ve Ulaga, 2002). Müşteri değeri ve müşteri tatmini, satın alma sonrasında müşterilerin satın alma davranışı ile ilgili düşünce ve kararlarını etkilemeleri dolayısıyla önem arz etmektedir (Lin vd., 2005; Eggert ve Ulaga, 2002; McDougall ve Levesque, 2000). İşletmeler, müşterilerine sundukları değer karşılığında tatmin ve sadakat elde etmeleri yoluyla rekabet avantajı sağlamaktadırlar (Woodruff, 1997).

Tüketicilerin gerçekten ne istediğini ölçmek ve bunları sunabilmek. Müşteriler, bir ürün veya hizmeti değerlendirirken fiyatı karşılığında algılanan değerini göz önüne alırlar. Pazarlamacılar, genelde zamanlarının ve enerjilerinin önemli bir kısmını, bu denklemin fiyat tarafına harcarlar zira fiyatı artırmak, kısa süre içerisinde kârlılığın da artmasına imkân verir. Ancak bu işin kolay tarafıdır. Fiyatlandırma genelde göreceli olarak daha az sayıda rakamı yönetmeye odaklanır ve fiyatlandırmaya yönelik analitik yaklaşımlar ve taktikler son derece gelişmiştir (Almqvist, Senior ve Bloch, 2016).

Bu çalışma, gelişmiş müşteri analitiği ve makine öğrenimi tekniklerinin kullanılmasıyla müşteri değerinin oluşturulmasına yönelik strateji ve yöntemleri açıklamaktadır. Müşteri değeri, bir müşterinin bir ürün veya hizmetle ilişkilendirilen fayda ve tatmin duygusunun, bu ürün veya hizmet için ödediği maliyet veya çaba ile dengelenmesidir. Başka bir deyişle, müşteri değeri, müşterinin bir ürün veya hizmetten sağladığı fayda ile bu faydayı elde etmek için harcadığı kaynaklar arasındaki dengeyi ifade eder. Gelişmiş müşteri analitiği ve makine öğrenimi tekniklerini kullanarak müşteri değeri oluşturulabilir. Bu konuda uygulanabilecek bazı stratejiler şu şekilde sıralanabilir:

Kişiselleştirilmiş Öneriler: Müşteri analitiği ve makine öğrenimi kullanarak, müşterilere kişiselleştirilmiş ürün veya hizmet önerileri sunulabilir. Müşterilerin geçmiş satın alma alışkanlıklarını, tercihlerini ve davranışlarını analiz ederek, onlara ilgi duyabilecekleri ürünleri veya hizmetleri önerilebilir. Bu, müşteri memnuniyetini artırır ve tekrarlı satışları teşvik eder (Terragni, Hassani, 2018; Huang, Rust, 2021; Piyush, Aggarwal, 2020; Artun, Levin, 2015; Sabbeh, 2018).

Ürün ve Hizmet Önerileri: Müşteri analitiği ve makine öğrenimi kullanılarak, müşterilere daha uygun ürün ve hizmet önerileri sunulabilir. Geçmiş satın alma alışkanlıkları, demografik veriler ve diğer müşteri bilgileri analiz edilerek, müşterilerin ihtiyaç ve tercihlerine göre özelleştirilmiş

öneriler yapılabilir. Bu da müşteri memnuniyetini artırabilir ve satışları teşvik edebilir (Hossain, Rahman, 2022; Jain, Pamula, Srivastava, 2021; Ramzan, Bajwa, Jamil, Amin, Ramzan, Mirza, Sarwar, 2019; Ramaswamy, DeClerck, 2018).

Segmentasyon ve Hedefleme: Makine öğrenimi ve müşteri analitiği kullanarak müşteri tabanı segmentlere ayrılabilir. Farklı segmentlere özgü pazarlama stratejileri ve iletişim kampanyaları oluşturarak müşterilerin ihtiyaçları daha iyi karşılanabilir. Müşterileri daha etkili bir şekilde hedefleyerek, pazarlama bütçesi optimize edilebilir ve dönüşüm oranları artırılabilir (Huang, Rust, 2021; Monil, Darshan, Jecky, Vimarsh, Bhatt, 2020; Ban, Keskin, 2021).

Terk Riski Tahmini: Müşteri analitiği ve makine öğrenimi, müşterilerin terk riskini tahmin etmek için kullanılabilir. Müşteri davranışlarındaki değişiklikleri ve belirli ipuçları analiz edilerek, müşteri tabanındaki terk riski yüksek olan müşteriler belirlenebilir. Bu bilgiler kullanarak, müşteri sadakatini artırmak için önleyici önlemler alınabilir, örneğin, müşteriye özel teklifler sunulabilir veya memnuniyetsizlik nedenleri ele alınabilir (Rausch, Derra, Wolf, 2022; Saias, Rato, Gonçalves, 2022; Mondal, Chakrabarti, 2021; Artun, Levin, 2015; Kolyshkina, Simoff, 2007).

Müşteri Deneyimi İyileştirmesi: Müşteri analitiği ve makine öğrenimi, müşteri deneyimini iyileştirmek için kullanılabilir. Müşterilerin etkileşimleri, geri bildirimleri ve diğer verileri analiz ederek, müşteri deneyimini iyileştirecek önlemler alınabilir. Örneğin, müşteri hizmetleri iyileştirilebilir, müşterilere daha hızlı ve kişiselleştirilmiş destek sağlanabilir veya kullanıcı arayüzü optimize edilebilir (Markoulidakis, Rallis, Georgoulas, Kopsiaftis, Doulamis, Doulamis, 2020; Dampage, Egodagamage, Waidyaratne, Dissanayaka, Senarathne, 2021; Ramaswamy, DeClerck, 2018; Ibrahim, Wang, 2019). Genel olarak her büyüklükteki işletmede makine öğrenimi tekniklerinin kullanımı; işletmenin maliyetlerinin düşürülmesi, müşteri içgörülerini ve istihbaratının oluşturulması ve müşteri deneyimini iyileştirmesine yöneliktir (Ersöz, Çınar, 2021).

Talep Tahmini ve Stok Yönetimi: Makine öğrenimi ve müşteri analitiği, talep tahmini ve stok yönetimi süreçlerini geliştirmek için kullanılabilir. Müşteri taleplerini analiz ederek gelecekteki talepler tahminlenebilir (Zohdi, Rafiee vd., 2022; Kilimci, Akyuz, Uysal, Akyokus, Uysal, Atak Bulbul, Ekmis, 2019; Zohra Benhamida, Kaddouri, Ouhrouche, Benaichouche, Casado-Mansilla, Lopez-de-Ipina, 2021).

Makine öğrenimi tekniklerini kullanarak gelişmiş müşteri analitiği ile müşteri değeri yaratmak için şu yöntemler kullanılabilir:

Veri Toplama Araçları: Müşteri analitiği için veri toplamak için çeşitli araçlar kullanılabilir. Örneğin, müşteri satın alma verilerini toplamak için e-ticaret platformlarının sağladığı veri kaynakları kullanılabilir. Sosyal medya analitiği için sosyal medya analiz araçlarından yararlanılabilir. Anketler, müşteri geri bildirimleri veya müşteri memnuniyeti ölçüm araçları gibi diğer yöntemler de kullanılabilir (Beaubien, Baker, 2002; Will, Campbell, Holmes, 2015; Goswami, Kumar, 2017; Dawson, 2019; Ogbeifun, Mbohwa, Pretorius, 2018; Zian, Kumar, Zulkarnain, 2021; Jain, Karnad, 2017).

Veri Önleme ve Veri Temizleme: Toplanan veriler genellikle düzensiz, eksik veya hatalı olabilir. Bu nedenle, veri önleme ve veri temizleme adımları önemlidir. Bu aşamada, verilerin tutarlılığını sağlamak, eksik verileri doldurmak veya aykırı değerleri düzeltmek için farklı teknikler kullanılabilir (Rai, Anand, Singh, 2021; Lizhen, Yifan, Gang, Xiaohong, 2022; Yu, Tranchevent De Moor, Moreau, 2011).

Makine Öğrenimi Modellerinin Seçimi: Müşteri analitiği için farklı makine öğrenimi modelleri kullanılabilir. Örneğin, müşteri segmentasyonu için kümeleme algoritmaları (örneğin, K-means), müşteri terk tahmini için sınıflandırma algoritmaları (örneğin, Lojistik Regresyon),

müşteri talep tahmini için regresyon modelleri (örneğin, Lineer Regresyon) gibi çeşitli modeller kullanılabilir. Bu seçim literatürde önerilen en uygun modelleri ve teknikleri içermelidir (Seo vd., 2021; Singh, Srivastava, 2023; Rawat, 2021; Ait Daoud, Amine, Belaid, Rachid, Rachid, 2018; Upendrareddy, Justin, 2022; Puspita, İnkaya, Akansel, 2019; Sun, Liu, Gao, 2023).

Veri Analizi ve Model Eğitimi: Veriler analiz edilmeli ve makine öğrenimi modelleri eğitilmelidir. Bu aşamada, seçilen modelin veriye uygulanması, modelin performansının değerlendirilmesi ve modelin doğruluğunun artırılması için gerekli iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir (Najafabadi, Villanustre, Khoshgoftaar, Seliya, Wald, Muharemagic, 2015; Papernot, Abadi, Erlingsson, Goodfellow, Talwar, 2016; Wexler, Pushkarna, Bolukbasi, Wattenberg, Viégas, Wilson, 2019; Kanevski vd., 2004).

İşletme Performansının Değerlendirilmesi: Uygulanan gelişmiş müşteri analitiği ve makine öğrenimi tekniklerinin işletme performansına olan etkisi değerlendirilmelidir. Örneğin, müşteri sadakati, satış hacmi, müşteri memnuniyeti gibi ölçümler incelenebilir. Bu değerlendirme, analitik çözümlerin işletmenin hedeflerine ne kadar katkıda bulunduğunu anlamak için önemlidir (Kitchens, Dobolyi, Abbasi, 2018; Lee, Song, Li, Lee, Yang, 2022; Bohanec, Borštnar, Robnik-Šikonja, 2017; Anvar Shathik, Krishna Prasad, 2020; Adak, Pradhan, Shukla, 2022).

Veri Madenciliği ve Segmentasyon: Veri madenciliği teknikleri, müşteri davranışını anlamak ve müşteri segmentasyonunu gerçekleştirmek için kullanılabilir. Örneğin, RFM analizi (Recency, Frequency, Monetary) gibi yöntemlerle müşteri değeri temelinde segmentler oluşturulabilir. Bu segmentlere dayalı olarak müşterilere özelleştirilmiş pazarlama stratejileri uygulanabilir (Raje, Srivastava, 2014; Hızıroğlu, Sisci, Cebeci, Seymen, 2018; Danna, Gandy, 2002; Ling, Yen, 2001; Ozan, 2021; Cho, Na, Moon, 2019).

Derin Öğrenme ve Gelişmiş Müşteri Analitiği: Derin öğrenme teknikleri, karmaşık veri yapılarından faydalanarak daha derin müşteri içgörülerini elde etmeyi sağlar. Örneğin, sinir ağları ve derin öğrenme modelleri, görüntü veya metin verilerinden müşteri duygusal tepkilerini anlamak veya sosyal medya verilerinden müşteri eğilimlerini çıkarmak için kullanılabilir (Haleem, Javaid, Qadri, Singh, Suman, 2022; Kitchens, Dobolyi, Abbasi, 2018; Salminen, Mustak, Corporan, Jung, Jansen, 2022).

A/B Testi ve Deney Tasarımı: Müşteri analitiğiyle ilgili yeni stratejiler veya öneriler geliştirildiğinde, A/B testi veya deney tasarımı gibi yöntemler kullanılabilir. Bu, farklı müşteri segmentlerinde veya deney gruplarında farklı stratejilerin etkisini karşılaştırmayı sağlar. Örneğin, iki farklı öneri algoritması arasındaki dönüşüm oranlarını karşılaştırılabilir ve daha etkili olan seçilebilir (Kohavi, Tang, Xu, 2020; Siroker, Koomen, 2015; Cruz-Benito, Vázquez-Ingelmo, Sánchez-Prieto, Therón, García-Peñalvo, Martin-Gonzalez, 2017).

Müşteri Geri Bildirimi ve Duygu Analitiği: Müşteri geri bildirimlerini analiz etmek ve duygusal tepkileri anlamak, müşteri değeri oluşturmak için önemlidir. Doğal Dil İşleme (NLP) ve duygu analitiği yöntemleri, müşteri yorumlarını veya sosyal medya paylaşımlarını analiz ederek müşteri memnuniyetini, sadakatini veya marka algısını ölçebilir ve buna göre iyileştirmeler yapılabilir (Păvăloaia, Teodor, Fotache, Danileț, 2019; Zhu, Chang, Ku, Li, Chen, 2021; Tussyadiah, Zach, 2015; Sudhir, Suresh, 2021; Kumar, Yadava, Roy, 2019).

Öngörücü Analitik ve Talep Tahmini: Makine öğrenimi teknikleriyle talep tahmini yapmak, stok yönetimi ve müşteri hizmetlerinin optimize edilmesi için önemlidir. Zaman serisi analizi, regresyon modelleri ve ARIMA (Otomatik Regresif Entegre Hareketli Ortalama) gibi yöntemler, gelecekteki talepleri tahmin etmek ve buna göre işletme stratejilerini planlamak için kullanılabilir (Seyedan, Mafakheri, 2020; Abbasimehr, Shabani, Yousefi, 2020; Kilimci, Akyuz,

Uysal, Akyokus, Uysal, Atak Bulbul, Ekmis, 2019; Chou, Tran, 2018; Chou, Ngo, 2016; Falatouri, Darbanian, Brandtner, Udokwu, 2022).

İlgili literatürdeki en son gelişmeleri takip etmek ve en uygun yöntemleri seçmek önemlidir. Araştırma sürecinde kullanılacak yöntemlerin ve analiz tekniklerinin seçimi, araştırmanın amaçlarına, veri kaynaklarına, analiz gereksinimlerine ve işletme ihtiyaçlarına dayanmalıdır. Ayrıca, doğru ve güvenilir sonuçlar elde etmek için istatistiksel doğrulama, kesişimsel analiz, regresyon analizi gibi çeşitli analiz teknikleri de kullanılabilir.

Müşteri analitiği ve makine öğrenimi kullanarak müşteri değeri oluşturma sürecini doğru şekilde uygulayan firmalar kaybettikleri müşteriler için kayıp olan aksiyon noktalarını belirleyip üzerinde çalışabilir, şayet ortada bir kayıp yoksa daha fazla kazancı sağlamak amacı ile bir sonraki müşteri aktivitesi için aksiyon alıp kampanyalar düzenleyebilirler (Yaman, 2021; 39).

Kaynakça

- Abbasimehr, H., Shabani, M., & Yousefi, M. (2020). An optimized model using LSTM network for demand forecasting. *Computers & industrial engineering*, 143, 106435.
- Adak, A., Pradhan, B., & Shukla, N. (2022). Sentiment analysis of customer reviews of food delivery services using deep learning and explainable artificial intelligence: Systematic review. *Foods*, 11(10), 1500.
- Ait Daoud, R. & Amine, A. & Belaid, B. & Rachid L., Rachid L., (2018). Clustering Prediction Techniques in Defining and Predicting Customers Defection: The Case of E-Commerce Context. *International Journal of Electrical and Computer Engineering*. 8. 10.11591/ijece.v8i4.pp2367-2383.
- Almquist, E., Senior, J., ve Bloch, N. (2016), The Elements of Value Measuring—and delivering—what consumers really want, *Harvard Business Review*, <https://hbr.org/2016/09/the-elements-of-value>
- Anvar Shathik, J., & Krishna Prasad, K. (2020). A literature review on application of sentiment analysis using machine learning techniques. *Int J Appl Eng Manag Lett (IJAEML)*, 4(2), 41-67.
- Artun O. & Levin D. (2015). Predictive marketing easy ways every marketer can use customer analytics and big data (1. Auflage). John Wiley & Sons. Retrieved May 16 2023 from <http://onlinelibrary.wiley.com/book/10.1002/9781119175803>.
- Ban, G-Y., N. Keskin, B., (2021) Personalized Dynamic Pricing with Machine Learning: High-Dimensional Features and Heterogeneous Elasticity. *Management Science* 67(9):5549-5568. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2020.3680>
- Beaubien, J. M., & Baker, D.P. (2002). A review of selected aviation Human Factors taxonomies, accident/incident reporting systems, and data reporting tools. *International Journal of Applied Aviation Studies*, 2(2), 11-36.
- Bohanec, M., Borštnar, M. K., & Robnik-Šikonja, M. (2017). Explaining machine learning models in sales predictions. *Expert Systems with Applications*, 71, 416-428.
- Cho, Y. S., Na, W. S., & Moon, S. C. (2019). Periodicity analysis using weighted sequential pattern in recommending service. *Cluster Computing*, 22, 1049-1056.

- Chou, J. S., & Ngo, N. T. (2016). Time series analytics using sliding window metaheuristic optimization-based machine learning system for identifying building energy consumption patterns. *Applied energy*, 177, 751-770.
- Chou, J. S., & Tran, D. S. (2018). Forecasting energy consumption time series using machine learning techniques based on usage patterns of residential householders. *Energy*, 165, 709-726.
- Cruz-Benito, J., Vázquez-Ingelmo, A., Sánchez-Prieto, J. C., Therón, R., García-Peñalvo, F. J., & Martín-González, M. (2017). Enabling adaptability in web forms based on user characteristics detection through A/B testing and machine learning. *IEEE Access*, 6, 2251-2265.
- Dampage, U., Egodagamage, D.A., Waidyaratne, A.U., Dissanayaka, D.A.W., and Senarathne, A.G.N.M., (2021) "Spatial Augmented Reality Based Customer Satisfaction Enhancement and Monitoring System," in *IEEE Access*, vol. 9, pp. 97990-98004, 2021, doi: 10.1109/ACCESS.2021.3093829.
- Danna, A., & Gandy, O. H. (2002). All that glitters is not gold: Digging beneath the surface of data mining. *Journal of Business Ethics*, 40, 373-386.
- Dawson A.A., (2019). Practical Guide to Performance Improvement: Data Collection and Analysis. *AORN J.* 2019 May;109(5):621-631. doi: 10.1002/aorn.12673. PMID: 31025352.
- Day, G.S. (1994), "The capabilities of market-driven organizations", *Journal of Marketing*, Vol. 58 No. 4, ss. 37-52.
- Eggert, A. ve Ulaga, W. (2002), "Customer perceived value: a substitute for satisfaction in business markets?", *Journal of Business&Industrial Marketing*, vol. 17 No. 2/3, ss. 107-118.
- Ersöz, F. & Çınar, Y. (2021). Veri Madenciliği ve Makine Öğrenimi Yaklaşımlarının Karşılaştırılması: Tekstil Sektöründe bir Uygulama. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (29), 397-414.
- Falatouri, T., Darbanian, F., Brandtner, P., & Udokwu, C. (2022). Predictive analytics for demand forecasting—a comparison of sarima and lstm in retail scm. *Procedia Computer Science*, 200, 993-1003.
- Gale, B.T. (1994), *Managing Customer Value*, Free Press, New York, NY.
- Goswami, A., Kumar, A., (2017). Challenges in the Analysis of Online Social Networks: A Data Collection Tool Perspective. *Wireless Pers Commun* 97, 4015–4061 (2017). <https://doi.org/10.1007/s11277-017-4712-3>
- Haleem, A., Javaid, M., Qadri, M. A., Singh, R. P., & Suman, R. (2022). Artificial intelligence (AI) applications for marketing: A literature-based study. *International Journal of Intelligent Networks*.
- Hızıroğlu, A., Sisci, M., Cebeci, H. I., & Seymen, Ö. F. (2018). An empirical assessment of customer lifetime value models within data mining.
- Hossain, M. S., & Rahman, M. F. (2022). Customer Sentiment Analysis and Prediction of Insurance Products' Reviews Using Machine Learning Approaches. *FIIB Business Review*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/23197145221115793>
- Huang, MH., Rust, R.T. A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *J. of the Acad. Mark. Sci.* 49, 30–50 (2021). <https://doi.org/10.1007/s11747-020-00749-9>

- Huber, F., Herman, A. ve Morgan, R.E. (2001), "Gaining competitive advantage through customer value oriented management", *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 18, ss. 41-53.
- Ibrahim, N.F., Wang, X. (2019), A text analytics approach for online retailing service improvement: Evidence from Twitter, *Decision Support Systems*, Volume 121, 2019, Pages 37-50, ISSN 0167-9236, <https://doi.org/10.1016/j.dss.2019.03.002>. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167923619300405>)
- Jain, M. N., & Karnad, V. (2017). Online Forms for Data Collection and its Viability in Fashion and Consumer Buying Behavior Survey–A Case Study.
- Jain, P.K., Pamula, R., Srivastava, G., (2021). A systematic literature review on machine learning applications for consumer sentiment analysis using online reviews, *Computer Science Review*, Volume 41, 2021, 100413, ISSN 1574-0137, <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2021.100413>.
- Kanevski, M., Parkin, R., Pozdnukhov, A., Timonin, V., Maignan, M., Demyanov, V., & Canu, S. (2004). Environmental data mining and modeling based on machine learning algorithms and geostatistics. *Environmental Modelling & Software*, 19(9), 845-855.
- Kilimci, Z.H., Akyuz, A.O., Uysal, M., Akyokus, S., Uysal, M.O., Atak Bulbul, B., Ekmis, M.A. (2019). "An Improved Demand Forecasting Model Using Deep Learning Approach and Proposed Decision Integration Strategy for Supply Chain", *Complexity*, vol. 2019, Article ID 9067367, 15 pages, 2019. <https://doi.org/10.1155/2019/9067367>
- Kitchens, B., Dobolyi, D., Li, J., & Abbasi, A. (2018). Advanced customer analytics: Strategic value through integration of relationship-oriented big data. *Journal of Management Information Systems*, 35(2), 540-574.
- Kohavi, R., Tang, D., & Xu, Y. (2020). Trustworthy online controlled experiments: A practical guide to a/b testing. Cambridge University Press.
- Kolyshkina, I., & Simoff, S.J. (2007). Customer Analytics Projects: Addressing Existing Problems with a Process that Leads to Success. *Australasian Data Mining Conference*.
- Kumar, S., Yadava, M., & Roy, P. P. (2019). Fusion of EEG response and sentiment analysis of products review to predict customer satisfaction. *Information Fusion*, 52, 41-52.
- Lee, M., Song, Y. H., Li, L., Lee, K. Y., & Yang, S. B. (2022). Detecting fake reviews with supervised machine learning algorithms. *The Service Industries Journal*, 42(13-14), 1101-1121.
- Lin, C. H. Sher, P. T. ve Shih, H. Y. (2005) "Past progress and future directions in conceptualizing customer perceived value", *International Journal of Service Industry Management*, Vol. 16 No. 4, ss. 318-336.
- Lizhen, W., Yifan, Z., Gang, W., & Xiaohong, H. (2022). A novel short-term load forecasting method based on mini-batch stochastic gradient descent regression model. *Electric Power Systems Research*, 211, 108226.
- Markoulidakis, I., Rallis, I., Georgoulas, I., Kopsiaftis, G., Doulamis, A., & Doulamis, N. (2020). A Machine Learning Based Classification Method for Customer Experience Survey Analysis. *Technologies*, 8(4), 76. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/technologies8040076>
- McDougall, H.G. ve Levesque, T. (2000), "Customer satisfaction with services: putting perceived value into equation", *Journal of Service Marketing*, Vol. 14 No. 5, ss. 392-410.

- Mondal, J., Chakrabarti, S., (2021). The abandonment behaviour of the branded app consumer: A study using interpretive structural modelling approach, *Journal of Retailing and Consumer Services*, Volume 63, 2021, 102695, ISSN 0969-6989, <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2021.102695>
- Monil, P., Darshan, P., Jecky, R., Vimarsh, C., Bhatt, B.R., "Customer Segmentation using Machine Learning ", Volume 8, Issue VI, June 2020, *International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology (IJRASET)* Page No: 2104-2108, ISSN : 2321-9653, www.ijraset.com
- Najafabadi, M. M., Villanustre, F., Khoshgoftaar, T. M., Seliya, N., Wald, R., & Muharemagic, E. (2015). Deep learning applications and challenges in big data analytics. *Journal of big data*, 2(1), 1-21.
- Ogbeifun, E., Mbohwa, C. and Pretorius, J.-H.C. (2018), "Developing an effective renovation plan: the influence of data collection tools", *International Journal of Building Pathology and Adaptation*, Vol. 36 No. 1, pp. 63-76. <https://doi.org/10.1108/IJBPA-09-2017-0035>
- Papernot, N., Abadi, M., Erlingsson, U., Goodfellow, I., & Talwar, K. (2016). Semi-supervised knowledge transfer for deep learning from private training data. *arXiv preprint arXiv:1610.05755*.
- Păvăloaia, V. D., Teodor, E. M., Fotache, D., & Danileț, M. (2019). Opinion mining on social media data: sentiment analysis of user preferences. *Sustainability*, 11(16), 4459.
- Piyush, J. & Aggarwal, K. (2020). Transforming Marketing with Artificial Intelligence. 10.13140/RG.2.2.25848.67844.
- Puspita, P.E., İnkaya, T. & Akansel, M. (2019). Clustering-based Sales Forecasting in a Forklift Distributor . *International Journal of Engineering Research and Development*, 11 (1) , 25-40 . DOI: 10.29137/umagd.473977
- Rai, S., Anand, A., & Singh, K. (2021). Building a Machine Learning Model on Breast Cancer Data with Focus on Cross Validation and Accuracy.
- Raje, A., & Srivastava, R. K. (2014). The Connection between Data Mining and Segmentation in Marketing Area. *International Journal of Innovative Research in Computer and Communication Engineering*, 2(12), 7415-7418.
- Ramaswamy, S., DeClerck, N. (2018). Customer Perception Analysis Using Deep Learning and NLP, *Procedia Computer Science*, Volume 140, 2018, Pages 170-178, ISSN 1877-0509, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.10.326>. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050918319999>)
- Ramzan, B., Bajwa, I. S., Jamil, N., Amin, R. U., Ramzan, S., Mirza, F., & Sarwar, N. (2019). An Intelligent Data Analysis for Recommendation Systems Using Machine Learning. *Scientific Programming*, 1–20. <https://doi.org/10.1155/2019/5941096>
- Rausch, T. M., Derra, N. D., & Wolf, L. (2022). Predicting online shopping cart abandonment with machine learning approaches. *International Journal of Market Research*, 64(1), 89–112. <https://doi.org/10.1177/1470785320972526>
- Rawat, D. B. (2021, April). Secure and trustworthy machine learning/artificial intelligence for multi-domain operations. In *Artificial Intelligence and Machine Learning for Multi-Domain Operations Applications III* (Vol. 11746, pp. 44-54). SPIE.
- Sabbekh, S.F. (2018). Machine-Learning Techniques for Customer Retention: A Comparative Study. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 9.

- Saias, J., Rato, L., Gonçalves, T. (2022). An Approach to Churn Prediction for Cloud Services Recommendation and User Retention. *Information* 2022, 13, 227. <https://doi.org/10.3390/info13050227>
- Salminen, J., Mustak, M., Corporan, J., Jung, S. G., & Jansen, B. J. (2022). Detecting pain points from user-generated social media posts using machine learning. *Journal of Interactive Marketing*, 57(3), 517-539.
- Seo, D.; Cho, S.; Manjula, P.; Choi, N.; Kim, Y.-K.; Koh, Y.J.; Lee, S.H.; Kim, H.-Y.; Lee, J.H. (2021). Identification of Target Chicken Populations by Machine Learning Models Using the Minimum Number of SNPs. *Animals* 2021, 11, 241. <https://doi.org/10.3390/ani11010241>
- Seyedan, M., & Mafakheri, F. (2020). Predictive big data analytics for supply chain demand forecasting: methods, applications, and research opportunities. *Journal of Big Data*, 7(1), 1-22.
- Singh, H., & Srivastava, D. (2023, January). Sentiment Analysis: Quantitative Evaluation of Machine Learning Algorithms. In 2023 5th International Conference on Smart Systems and Inventive Technology (ICSSIT) (pp. 946-951). IEEE.
- Siroker, D., & Koomen, P. (2015). A/B testing: The most powerful way to turn clicks into customers. John Wiley & Sons.
- Sudhir, P., & Suresh, V. D. (2021). Comparative study of various approaches, applications and classifiers for sentiment analysis. *Global Transitions Proceedings*, 2(2), 205-211.
- Sun Y, Liu H, Gao Y., 2023. Research on customer lifetime value based on machine learning algorithms and customer relationship management analysis model. *Heliyon*. 2023 Feb 13;9(2):e13384. doi: 10.1016/j.heliyon.2023.e13384. PMID: 36852044; PMCID: PMC9958434.
- Terragni, A., & Hassani, M. (2018, August). Analyzing customer journey with process mining: From discovery to recommendations. In 2018 IEEE 6th International Conference on Future Internet of Things and Cloud (FiCloud) (pp.224-229). IEEE.
- Tussyadiah, I., & Zach, F. (2015). Hotels vs. peer-to-peer accommodation rentals: Text analytics of consumer reviews in Portland, Oregon. *Peer-to-Peer Accommodation Rentals: Text Analytics of Consumer Reviews in Portland, Oregon* (April 10, 2015).
- Upendrareddy, V. & Justin, John. (2022). Prediction of Likely Customers for Car Industries Using K-Means Clustering Compared with Logistic Regression. 10.3233/APC220030.
- Wexler, J., Pushkarna, M., Bolukbasi, T., Wattenberg, M., Viégas, F., & Wilson, J. (2019). The what-if tool: Interactive probing of machine learning models. *IEEE transactions on visualization and computer graphics*, 26(1), 56-65.
- Will, D.J., Campbell, K.J., and Holmes, N.D., (2015). "Using digital data collection tools to improve overall cost-efficiency and provide timely analysis for decision making during invasive species eradication campaigns," *Wildlife Research* 41(6), 499-509, (4 March 2015). <https://doi.org/10.1071/WR13178>
- YAMAN, Y. Müşteri Yolculuğu Analitiğini Makine Öğrenmesi Modeliyle Tahminleme. *YBS Ansiklopedi*, Cilt 9, Sayı 1, 2021, ss. 29-40
- Yu, S., Tranchevent, L. C., De Moor, B., & Moreau, Y. (2011). Kernel-based data fusion for machine learning. *Studies in Computational Intelligence: Springer Berlin Heidelberg*.

- Zhu, J. J., Chang, Y. C., Ku, C. H., Li, S. Y., & Chen, C. J. (2021). Online critical review classification in response strategy and service provider rating: Algorithms from heuristic processing, sentiment analysis to deep learning. *Journal of Business Research*, 129, 860-877.
- Zian, L. Q., Kumar, Y. J., & Zulkarnain, N. Z. (2021). Tools for Big Data and Analytics. Manuscript Editor, 2021, 76.
- Zohdi, M., Rafiee, M., Kayvanfar, V. et al. Demand forecasting based machine learning algorithms on customer information: an applied approach. *Int. j. inf. tecnol.* 14, 1937–1947 (2022). <https://doi.org/10.1007/s41870-022-00875-3>
- Zohra Benhamida, F., Kaddouri, O., Ouhrouche, T., Benaichouche, M., Casado-Mansilla, D. i Lopez-de-Ipina, D. (2021). Demand Forecasting Tool For Inventory Control Smart Systems. *Journal of Communications Software and Systems*, 17 (2), 185-196. <https://doi.org/10.24138/jcomss-2021-0068>

TÜRKİYE’DE YÖNETİM KURULLARINDA KADIN YÖNETİCİ TEMSİLİ FEMALE REPRESENTATION ON BOARD OF DIRECTOR IN TURKEY

Asst. Prof. Dr. Zehranur SANIOĞLU TANIŞ
Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0000-0000-0000

Özet

Üst düzey iş rollerinde cinsiyet çeşitliliği, son zamanlarda düzenleyici kurumların ilgisini çekmiş ve önemi giderek daha popüler hale gelmiştir. Günümüz dünyasında kadınlar, dünyanın birçok ülkesinde hâlâ yönetim kurullarında azınlıktadır. Fakat, şirket yönetim kurullarında kadınların oranını artırmak için dünya çapında birçok ülke hem gönüllü hem de yasal girişimler yürürlüğe koymaya başlamıştır. Bu girişimler nedeniyle yönetim kurulunda kadın üyelerin sayısı artmıştır. Yönetim kurullarında kadın yöneticilerin bulunmasının, erkekler ve kadınlar arasındaki özelliklerdeki farklılıklar nedeniyle iş inovasyonunu artırabileceği düşünülmektedir. Özellikle kadınların şirket yönetim kurullarına dahil edilmesi, yönetim kurullarında çeşitli bakış açıları, uzmanlık ve deneyimler getirerek bir şirketin insan sermayesini etkilemesi beklenmektedir. Bu da daha fazla yenilik ve yaratıcılıkla sonuçlanan stratejik kararları teşvik edecektir. Ayrıca, kadınların şirket yönetim kurullarında yer almasının, temel kaynak ve becerilerin kazanılması ve sürdürülmesi açısından hayati önem taşıdığı ve bunun da gözetim etkinliğini artırdığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, kadınların yönetim kurullarındaki temsillerinin öneminden hareketle Türkiye’deki yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliğinin, kadın yönetici temsiline, işletmeler için öneminin ve beklenen etkilerinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: kadın, yönetim kurulu, cinsiyet çeşitliliği.

Abstract

The importance of gender diversity in senior job roles has recently attracted the attention of regulators. In today's world, women are still a minority on boards of directors in many countries around the world. However, many countries around the world have begun to enact both voluntary and legal initiatives to increase the proportion of women on corporate boards. These initiatives have led to an increase in the number of female members on the board of directors. It is hypothesized that the presence of female directors on boards can enhance business innovation due to the divergence in characteristics between men and women. In particular, the inclusion of women on company boards is anticipated to impact a company's human capital by introducing diverse perspectives, expertise, and experiences to the board. This will encourage strategic decisions that result in greater innovation and creativity. Furthermore, it is believed that the inclusion of women on company boards is crucial for acquiring and maintaining fundamental resources and skills, which in turn enhances oversight effectiveness. The objective of this study is to assess the significance and anticipated consequences of gender diversity and female executive representation in boards of directors in Turkey, with particular emphasis on the importance of women's representation on boards of directors.

Keywords: women, board of directors, gender diversity.

YÖNETİMDE DİJİTALLEŞME VE DİJİTAL LİDERLİK DIGITALIZATION IN MANAGEMENT AND DIGITAL LEADERSHIP

Asst. Prof. Dr. Zehranur SANIOĞLU TANIŞ
Selçuk Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0000-0000-0000

Özet

Bilgi ve iletişim altyapılarının dijitalleşmesi ile birlikte işletmelerin de dijital bir dönüşüm yaşaması kaçınılmaz olmuştur. İşletmeler yalnızca iş yapış şekillerinde değil aynı zamanda yönetim biçimlerinde de dijitalleşme sürecine girmişlerdir. Dijitalleşme ile birlikte işletmelerin varlıklarını sürdürmeleri, rekabet edebilmeleri, rekabette üstünlük sağlayabilmeleri adına sürekli gelişim sağlayarak geleneksel işletme anlayışının dışına çıkmaları önemli hale gelmiştir. İşletmelerin faaliyetleri, kullandıkları yöntemler, iş modelleri değiştiği gibi yönetim biçimleri ve liderlik tarzlarında da değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Dijital liderlik, teknolojiyi odak noktası yaparak örgütte karşılaşılan karmaşık durumların yönetiminde liderin açık fikirli bir biçimde dönüşümsek davranışlar sergilemesidir. Dijital liderlik ile dijitalleşmesin getirdiği yeni iş süreçlerinin, dijital teknolojilerin yararlarını maksimum düzeyde kullanılmasını sağlamak adına liderlik yeteneğinin ve dijital yeteneklerin bir karmasını oluşturmak hedeflenmektedir. Buradan hareketle, bu çalışmada, yönetimde dijitalleşme ve beraberinde getirdiği dijital liderlik kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, dijitalleşmenin yönetim biçimleri açısından getirdiği yenilikler ve özellikle dijital dönüşümün gerçekleştirilmesinde oldukça öneme sahip olan dijital liderlerin önemi ve özellikleri araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: yönetim, dijitalleşme, liderlik.

Abstract

With the digitalization of information and communication infrastructures, it has become inevitable for businesses to experience digital transformation. Businesses have entered the digitalization process not only in the way they do business, but also in their management styles. With digitalization, it has become important for businesses to go beyond the traditional business understanding by providing continuous development in order to maintain their existence, compete and gain superiority in competition. As the activities of the enterprises, the methods they use, the business models have changed, changes have begun to occur in the management styles and leadership styles. Digital leadership is the transformational behavior of the leader in an open-minded manner in the management of complex situations encountered in the organization by making technology the focus. It is aimed to create a mix of leadership and digital talents in order to ensure that the benefits of digital technologies and new business processes brought about by digital leadership and digitalization are used at the maximum level. From this point of view, in this study, digitalization in management and the concept of digital leadership that it brings will be tried to be explained. For this purpose, the innovations brought by digitalization in terms of management styles and the importance and characteristics of digital leaders, who are especially important in the realization of digital transformation, will be investigated.

Keywords: management, digitalization, leadership.

**UZAKTAN ÇALIŞMA SİSTEMİNDE ÇALIŞAN KADINLARIN İŞ-YAŞAM DENGESİ
ÜZERİNE DERLEME**
A REVIEW ON THE WORK-LIFE BALANCE OF WOMEN WORKING IN THE
REMOTE WORK SYSTEM

Eda MAT

Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0009-0007-0945-8084

Esil SALİMOĞLU

Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0009-0009-0209-135X

Özet

Bu çalışmanın amacı, uzaktan çalışma sisteminde çalışan kadınların iş-yaşam dengesi üzerindeki etkilerini toplumsal cinsiyet rolleri perspektifinden incelemektir. Özellikle pandemi döneminde yaygınlaşan uzaktan çalışma modelinin, kadınların iş ve ev yaşamındaki rollerini nasıl etkilediği, mevcut literatür çerçevesinde analiz edilmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların hem profesyonel hem de ev içi sorumluluklarını yerine getirmede karşılaştıkları zorlukları anlamak için kritik bir kavramsal çerçeve sunar. Ayrıca, iş-yaşam dengesi teorileri, bireylerin bu iki alan arasındaki uyumu sağlamada karşılaştıkları güçlükleri ve stratejileri incelemeye olanak tanır. Bu çalışmada, 2019-2024 yılları arasında yayımlanmış olan akademik makaleler, raporlar ve istatistiksel veriler incelenmiştir. Elektronik veri tabanları üzerinden yapılan taramalarda, “uzaktan çalışma”, “iş-yaşam dengesi”, “toplumsal cinsiyet rolleri” ve “kadın çalışanlar” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen makaleler içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve bulgular tematik olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada, uzaktan çalışma modelinin kadınların iş-yaşam dengesini olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmıştır. Özellikle çocuk bakım sorumlulukları ve ev işleri, kadın çalışanların profesyonel görevlerini yerine getirmede önemli engeller oluşturmuştur. Literatürde, uzaktan çalışan kadınların stres ve tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğu, iş verimliliklerinin ise ev içi sorumluluklar nedeniyle olumsuz etkilendiği saptanmıştır. Kadınların, aynı anda hem evdeki hem de işteki gereksinimleri karşılamaya çalışırken yaşadıkları bu stres, genellikle iş performanslarını etkilemekte ve iş tatmini düzeylerini düşürmektedir. Ev işleri ve çocuk bakımı gibi geleneksel olarak kadınlara atanmış roller, uzaktan çalışma sürecinde de devam etmekte ve kadınların iş odaklı faaliyetlerine odaklanmalarını engellemektedir. Ayrıca, bazı çalışmalarda, kadınların uzaktan çalışma sürecinde iş yerindeki sosyal destekten yoksun kaldığı ve bu durumun da iş-yaşam dengesi üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Sosyal destek eksikliği, uzaktan çalışan kadınların iş yerindeki bağlılığını azaltabilmekte ve izole hissetmelerine neden olabilmektedir. Bulgular, toplumsal cinsiyet rollerinin uzaktan çalışma modelinde kadınların iş-yaşam dengesini sağlama konusunda önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bu durum, işverenlerin esnek çalışma saatleri, çocuk bakım desteği gibi politikalar geliştirmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ev içi sorumlulukların daha adil bir şekilde paylaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu derleme çalışması, uzaktan çalışma modelinde çalışan kadınların karşılaştıkları iş-yaşam dengesi zorluklarını toplumsal cinsiyet rolleri perspektifinden ele alarak, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, iş ve ev yaşamının dengelenmesi konusunda kadın çalışanlara yönelik daha kapsayıcı ve destekleyici politikaların geliştirilmesine katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: uzaktan çalışma, kadın çalışan, iş-yaşam dengesi, toplumsal cinsiyet rolleri

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of telecommuting on women's work-life balance from the perspective of gender roles. How the remote working model, which has become widespread especially during the pandemic, affects women's roles in work and home life is analyzed within the framework of existing literature. Gender roles provide a critical conceptual framework for understanding the challenges women face in fulfilling both professional and domestic responsibilities. Moreover, theories of work-life balance allow us to examine the challenges and strategies that individuals face in reconciling these two domains. In this study, academic articles, reports and statistical data published between 2019 and 2024 were analyzed. The keywords "teleworking", "work-life balance", "gender roles" and "women employees" were used in the searches conducted through electronic databases. The articles were analyzed by content analysis method and the findings were categorized thematically. The study revealed that the telecommuting model negatively affects women's work-life balance. Especially childcare responsibilities and housework have created significant obstacles for women employees to fulfill their professional duties. In the literature, it has been found that women working remotely have higher levels of stress and burnout, and their work productivity is negatively affected by domestic responsibilities. This stress that women experience while trying to meet the needs at home and at work at the same time often affects their job performance and reduces their job satisfaction levels. The roles traditionally assigned to women, such as housework and childcare, continue in the telecommuting process and prevent women from focusing on work-oriented activities. In addition, some studies suggest that women are deprived of social support at the workplace during telecommuting, which has a negative impact on work-life balance. Lack of social support can reduce telecommuting women's engagement at work and make them feel isolated. The findings suggest that gender roles are an important factor in women's ability to achieve work-life balance in the telecommuting model. This suggests that employers should develop policies such as flexible working hours and childcare support. It is also emphasized that domestic responsibilities should be shared more equitably to ensure gender equality. This review study aims to fill an important gap in the literature by addressing the work-life balance challenges faced by women working in the telecommuting model from the perspective of gender roles. The findings are intended to contribute to the development of more inclusive and supportive policies for women employees in balancing work and home life.

Keywords: remote working, female employee, work-life balance, gender roles

**İYİ NİYETLİ VE DÜŞMANCA CİNSİYETÇİ TUTUMLARA SAHİP
YÖNETİCİLERİN KADIN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: İŞ
MOTİVASYONU, İŞ DOYUMU VE İŞ PERFORMANSI ÜZERİNE BİR DERLEME
THE EFFECTS OF BENEVOLENT AND HOSTILE SEXIST MANAGERS ON FEMALE
EMPLOYEES: A REVIEW ON WORK MOTIVATION, JOB SATISFACTION AND JOB
PERFORMANCE**

Eda MAT

Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0009-0007-0945-8084

Esil SALİMOĞLU

Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0009-0009-0209-135X

Özet

Bu çalışma, benevolent (iyi niyetli) ve hostile (düşmanca) cinsiyetçi tutumlara sahip yöneticilerin kadın çalışanların iş motivasyonları, iş doyumları ve iş performansları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Cinsiyetçi tutumların iş hayatındaki etkileri, sosyal psikoloji ve örgütsel davranış kuramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Benevolent cinsiyetçilik, kadınlara karşı koruyucu ve destekleyici bir yaklaşımı ifade ederken, hostile cinsiyetçilik açıkça düşmanca ve ayrımcı bir tutumu yansıtmaktadır. Bu tutumların her ikisi de kadınların iş yaşamındaki deneyimlerini ve performanslarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Literatürde, cinsiyetçi tutumların çalışanlar üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Benevolent cinsiyetçiliğin kadın çalışanların kendi yeterliliklerine duyduğu güveni azaltarak iş motivasyonunu düşürdüğü, hostile cinsiyetçiliğin ise doğrudan düşmanca davranışlar yoluyla iş doyumunu ve performansını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular, cinsiyetçi tutumların kadın çalışanlar üzerinde ciddi psikolojik ve mesleki etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada, literatürde yer alan çalışmalar sistematik bir şekilde derlenmiş ve analiz edilmiştir. Araştırma metodolojisi olarak, 2014-2024 yılları arasında yayımlanan makaleler, Google Scholar, PubMed, PsycINFO ve Web of Science veri tabanları kullanılarak taranmıştır. Anahtar kelimeler olarak “benevolent sexism”, “hostile sexism”, “gender discrimination”, “work motivation”, “job satisfaction” ve “job performance” kullanılmıştır. Dahil edilen çalışmalar, yöntemsel kalite ve içeriğe göre değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. İncelenen çalışmaların çoğunluğu, benevolent ve hostile cinsiyetçi tutumların kadın çalışanların iş yaşamındaki memnuniyetsizliklerini artırdığı, motivasyonlarını düşürdüğü ve performanslarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmaktadır. Ayrıca, bu cinsiyetçi tutumların kadın çalışanların kariyer gelişimlerini ve işyerindeki genel refahlarını da olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Benevolent cinsiyetçilik, çalışan kadınların iş yerinde daha az kendine güven duymalarına ve önemli kararlara katılma isteklerinin azalmasına neden olurken, hostile cinsiyetçilik doğrudan düşmanca davranışlar ve ayrımcılık ile kadın çalışanların iş doyumunu ve bağlılığını azaltmaktadır. Özellikle hostile cinsiyetçiliğe maruz kalan kadınların tükenmişlik yaşama oranlarının daha yüksek olduğu ve iş performanslarının ciddi şekilde düştüğü gözlemlenmiştir. Bu bulgular, iş yerlerinde cinsiyetçi tutumların azaltılmasına yönelik politikaların ve eğitim programlarının önemini vurgulamaktadır. Çalışmanın sonuçları, yöneticilerin farkındalık düzeylerinin artırılması ve kadın çalışanların desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Cinsiyetçi tutumların ortadan kaldırılması, iş yerinde daha eşitlikçi ve verimli bir çalışma ortamının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Bu derleme,

cinsiyetçilik ve örgütsel davranış konularında yapılacak gelecekteki araştırmalar için önemli bir referans kaynağı olmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: benevolent cinsiyetçilik, hostile cinsiyetçilik, kadın çalışanlar, iş motivasyonu, iş doyumu, iş performansı

Abstract

This study examines the effects of benevolent and hostile sexist attitudes on female employees' work motivation, job satisfaction and job performance. The effects of sexist attitudes in business life are discussed within the framework of social psychology and organizational behavior theories. Benevolent sexism refers to a protective and supportive approach towards women, while hostile sexism reflects an overtly hostile and discriminatory attitude. Both of these attitudes can negatively affect women's experiences and performance at work. In the literature, studies on the effects of sexist attitudes on employees have been examined. It is seen that benevolent sexism decreases female employees' confidence in their own competence and decreases their work motivation, while hostile sexism negatively affects job satisfaction and performance through direct hostile behaviors. The findings of these studies show that sexist attitudes can have serious psychological and occupational effects on female employees. In this study, the studies in the literature were systematically compiled and analyzed. As a research methodology, articles published between 2014 and 2024 were scanned using Google Scholar, PubMed, PsycINFO and Web of Science databases. Keywords used were “benevolent sexism”, “hostile sexism”, “gender discrimination”, “work motivation”, “job satisfaction” and “job performance”. The included studies were assessed and analyzed according to methodological quality and content. The majority of the reviewed studies conclude that benevolent and hostile sexist attitudes increase female employees' dissatisfaction at work, decrease their motivation and negatively affect their performance. In addition, these sexist attitudes have also been found to negatively affect female employees' career development and their overall well-being at work. While benevolent sexism causes working women to feel less confident at work and less willing to participate in important decisions, hostile sexism directly reduces female employees' job satisfaction and commitment through hostile behaviors and discrimination. In particular, it has been observed that women who are exposed to hostile sexism have higher rates of burnout and their job performance decreases significantly. These findings emphasize the importance of policies and training programs to reduce sexist attitudes in workplaces. The results of the study show that managers' awareness levels should be increased and female employees should be supported. Eliminating sexist attitudes will contribute to the creation of a more egalitarian and productive working environment in the workplace. This review aims to be an important reference source for future research on sexism and organizational behavior.

Keywords: benevolent sexism, hostile sexism, female employees, work motivation, job satisfaction, job performance

TRAKYA BÖLGESİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE KATKILARI
THE CONTRIBUTION OF TEKİRDAĞ PROVINCE TO THE TURKISH ECONOMY

SELDA KURTOĞLU

ÖZET

İlimiz Türkiye'nin kuzey-batısında, Marmara Denzinin kuzeyinde, Trakya Bölgesinde yer almaktadır. Doğusu İstanbul, kuzeyi Kırklareli, batısı Edirne, güneyi Marmara Denizi ile çevrilidir. Gelişmiş bir ulaşım ağı içerisinde yer alan ilimiz, 3 önemli karayoluna sahip, büyük bir dış ticaret limanı ve İstanbul-Avrupa demiryolu hattıyla İstanbul'a ve komşu Avrupa ülkelerine bağlanmış durumdadır. Trakya Bölgesinin güneyinde yer alan Tekirdağ'ın Marmara Denzine 133 km, Karadeniz'e 2,5 km uzunluğunda kıyısı bulunmaktadır.İlimiz Türkiye'nin kuzey-batısında, Marmara Denzinin kuzeyinde, Trakya Bölgesinde yer almaktadır. Doğusu İstanbul, kuzeyi Kırklareli, batısı Edirne, güneyi Marmara Denizi ile çevrilidir. Gelişmiş bir ulaşım ağı içerisinde yer alan ilimiz, 3 önemli karayoluna sahip, büyük bir dış ticaret limanı ve İstanbul-Avrupa demiryolu hattıyla İstanbul'a ve komşu Avrupa ülkelerine bağlanmış durumdadır. Trakya Bölgesinin güneyinde yer alan Tekirdağ'ın Marmara Denzine 133 km, Karadeniz'e 2,5 km uzunluğunda kıyısı bulunmaktadır.Düz arazi yapısının bulunduğu, derin ve zengin topraklarla kaplı ve karasal iklimin etkili olduğu İç Trakya'da azalan orman alanlarının yerini tarım ve mera alanları almaktadır.Tekirdağ İli, 11 İlçe (Çerkezköy, Çorlu, Ergene, Hayrabolu, Malkara, Marmaraereğlisi, Muratlı, Kapaklı, Saray, Süleymanpaşa, Şarköy) 366 mahalleden meydana gelmiştir.Tekirdağ demiryolu ağı ile Edirne ve İstanbul İllerine bağlanmıştır. Demiryolu ilde sanayileşmenin yoğun olduğu Muratlı, Çorlu ve Çerkezköy ilçelerinden geçerek Merkez ilçede Akport limanına bağlanmıştır.Tekirdağ'ın Marmara kıyılarında yağış bakımından Akdeniz iklimi egemendir. Kıyı şeridinde yazlar sıcak, kışlar ılık geçer. Toplam 114.689,58 dekar alanda tarla kontrolü yapılarak, 2.965 adet tarla kontrol raporu düzenlenmiştir. 33.811 ton tohum üretimi gerçekleştirilmiştir.

İlimizde 2022 yılında 24.557.270 kg buğday, 6.457.500 kg arpa, 534.840 kg yulaf, 433.000 kg yem bezelyesi, 1.368.550 kg tritikale, 240.000 kg nohut, 143.250 kg Macar fiği, 850 kg İngiliz çimi ve 75.825 kg İtalyan çimi tohumluğu üretimi gerçekleştirilmiştir. Buğday tohumluğu üretiminin büyük bir çoğunluğunu Enola, Rumeli, Maden, Esperia, Andino, Flamura-85, Axum ve Glosa çeşidi oluşturmaktadır. 2021 yılı üretimi için 2022 yılında 4 işletmeye 503,657 dekar alan için toplam 30.625,58 TL ödeme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, ödemeler, ekonomik veriler

ABSTRACT

The Contribution of Tekirdağ Province to the Turkish Economy .Our province is located in the north-west of Turkey, north of the Sea of Marmara, in the Thrace Region. It is surrounded by Istanbul to the east, Kırklareli to the north, Edirne to the west and the Marmara Sea to the south. Our city, which is located in a developed transportation network, has 3 important highways, a large foreign trade port and is connected to Istanbul and neighboring European countries by the Istanbul-Europe railway line. Located in the south of the Thrace Region, Tekirdağ has a 133 km long coast to the Sea of Marmara and a 2.5 km long coast to the Black Sea. Our province is located in the north-west of Turkey, north of the Sea of Marmara, in the Thrace Region. It is surrounded by Istanbul to the east, Kırklareli to the north, Edirne to the west and the Marmara Sea to the south. Our city, which is located in a developed transportation network, has 3 important highways, a large foreign trade port and is connected to Istanbul and neighboring European countries by the Istanbul-Europe railway line.. Located in the south of the Thrace Region, Tekirdağ has a 133 km long coast to the Sea of Marmara and a 2.5 km long coast to the Black Sea. In Inner Thrace, where there is a flat land structure, covered with deep and rich soils and where the continental climate is effective, the decreasing forest areas are replaced by agricultural and pasture areas. Tekirdağ Province consists of 366 neighborhoods in 11 districts (Cerkezkoy, Çorlu, Ergene, Hayrabolu, Malkara, Marmaraereğlisi, Muratlı, Kapaklı, Saray, Süleymanpaşa, Şarköy). Tekirdağ is connected to Edirne and Istanbul Provinces with the railway network. The railway passed through Muratlı, Çorlu and Cerkezkoy districts, where industrialization is intense in the province, and connected to the port of Akport in the central district. The Mediterranean climate is dominant in terms of precipitation on the Marmara coast of Tekirdağ. Summers are hot and winters are warm on the coastline. A total of 114,689.58 field control was carried out on a decare area, 2,965 field control reports arranged. 33,811 tons of seed production was carried out. In 2022, 24.557.270 kg wheat, 6.457.500 kg barley, 534.840 kg oats, 433.000 kg feed peas, 1.368.550 kg triticale, 240.000 kg chickpeas, 143.250 kg Hungarian vetch, 850 kg English grass and 75.825 kg Italian grass seeds were produced in our province. The majority of wheat seed production is made up of Enola, Rumeli, Maden, Esperia, Andino, Flamura-85, Axum and Glosa varieties. for the production of 2021, a total of TL 30,625.58 was paid to 4 enterprises in 2022 for an area of 503,657 decare.

Keywords: Economy, payments, economic data

**TÜRK BİRDEV (TÜRK BİRLİĞİ DEVLETLERİ) SOSYO, EKONOMİK YAPISI VE
GELİŞME POTANSİYELİ**
SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE AND DEVELOPMENT POTENTIAL OF TURKIC
UNION STATES

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

Çukurova Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi- İktisat Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-2912-8051

Özet

Türk Birliği Devletlerinin dilde, fikirde, işte iriliğini, dirliğini ve birliğini mümkün kılacak bir Türk Birliği'ne ulaşmak, bu birliği önce sosyal yapı ve dokuda, sonra zihinlerde, fikri, bilimsel, kültürel ve siyasi alanda tesis etmek tarih şuuruyla zaman derinliğinde, mekana hakim kılınmış farklı coğrafyalara savrulmuş, kendi aralarındaki mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükleri ve faktör donatımları ile uluslararası rekabet gücünü artırarak mümkün olduğunda hükmetmiş, birliklerle güçlenmeyi farklılıkları zenginliklere dönüştürmeyi amaçlamış, kardeş akraba toplulukları olan tek millet güçlü devletler olarak 20. Yüzyılda gelişen küresel dinamiklere hazır olup hukuka uygunluk, adalet, liyakat ve hakkaniyet bağlamında güçlü stratejiler oluşturmak, birliğe yönelebilecek tehditleri önlemek ve ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı tesis etmek için güçlerini birleştirmek ve bu doğrultuda nüfus da, eğitimde, tarih de, antropoloji de, coğrafyada, din, hukuk ve ahlak gibi ütöpik değerleri içeren sosyal yapı ve dokunun yanı sıra tarım da, sanayi de ticaret ve hizmetler gibi sosyal yapı ve dokuda uluslararası ve uluslararası kurumlarla gücüne güç katabilmeyi Türk Dünyasının Asya, Avrasya ve Avrupa'ya yayılan demografik varlığı ve nüfusu ile bu güç dengesinin arasında saygın yerini alabilmeyi bulunuş ve yaradılışlarıyla dünya nizamına yol ve yön verebilmeyi ve yaşadığı dünyaya Türk'ün bilgisini, gelişmesini, faydasını dünyadaki gelişmelere entegre uyumculuğuyla insana ve insanlığa değer katmayı buluşlarıyla, icatlarıyla, bilim, fen ve mühendislik alanlarında ileriye dönük gelecek inşasında göstereceği bir birlikteliği amaçlamaktadır. Bugün kurulu olan Türk Birliği Teşkilatının kardeş ülkeleri olarak yerini almış olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan gibi ülkelerin dünyaya sunduğu nüfus, ekonomi ve siyasi güçleriyle oluşturdukları Türk Birliği dengeleyici bir güç unsuru olarak hem Türk Birliğine hem de yaşadıkları coğrafyada Dünya çapında barışın tesis edilebilmesini sağlayan bir güç meydana getirerek insanlığa katkı koyabilecektir. Bu tematik öge ve amaçlar kapsamında; Türk Devletleri arasında dil, kültür ve aidiyet bağını güçlendirmek, istikbalde ki Türk Birliği için gönülleri ve akılları birleştirip TÜRK BİRDEV'deki birliğimizi ayırtırmaya kast etmiş tüm mefhumları ortadan kaldırmak soyo ekonomik yapının ve dokunun gelişme potansiyelini de güçlendirmektir. Bu çalışma da TÜRK BİRDEV Türk Birliği Devletlerinin iş de, fiki de, dil de birliği, dünyanın neresinde olursa olsun necip, soylu Türk Milletinin boynunun borcu, Türk Dünyasının Asya, Avrasya ve Avrupa'ya yayılan demografik varlığının da teminatı olan; fikri, beyni, ilmi faaliyetleri atalarının hem vasiyeti, hem nasihatı hem de mirası olarak ahlaka ve fazilete dayalı değerlerle insanlığa katkı koyacak güçlü vizyon, misyon ve aksiyom dolu stratejileri belirlemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Birliği Devletleri, Türk Nüfusu, Türk Ekonomisi, Türk Coğrafyası, Bilim ve Teknoloji Politikaları

Abstract

To reach a Turkish Union that will make possible the unity, vitality and unity of the Turkish Union States in language, idea and work, to establish this unity first in the social structure and texture, then in the minds, intellectual, scientific, cultural and political field, in the depth of time with the consciousness of history, dominated the space and scattered to different geographies, As one nation, strong states with fraternal kinship communities, which have dominated when possible by increasing their international competitiveness with their absolute and comparative advantages and factor endowments among themselves, aiming to strengthen with unions and transform differences into riches, and to create strong strategies in the context of compliance with the law, justice, merit and equity. To be ready for the global dynamics developing in the 20th century and to create strong strategies in the context of compliance with the law, justice, merit and equity, To join forces to prevent threats to the unity and to establish economic growth and development, and in this direction, to strengthen the strength of the Turkic World with international and supranational institutions in the social structure and texture including utopian values such as population, education, history, anthropology, geography, religion, law and morality, as well as agriculture, industry, trade and services in Asia, It aims to take its respected place among this balance of power with its demographic presence and population spread across Eurasia and Europe, to guide and direct the world order with its existence and creation, and to add value to humanity and humanity with the integrated adaptability of the Turkish knowledge, development and benefit to the developments in the world, and to add value to humanity and humanity with its inventions, inventions, science, science and engineering fields. The Turkic Union formed by the countries such as Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkish Republic of Northern Cyprus, Uzbekistan, Turkey, Turkmenistan, which have taken their place as the sister countries of the Turkic Union Organization established today, with their population, economy and political power offered to the world, will be able to contribute to humanity as a balancing power element by creating a power that ensures the establishment of peace both in the Turkic Union and in the world in the geography where they live. Within the scope of these thematic elements and objectives; strengthening the bond of language, culture and belonging among the Turkic States, uniting hearts and minds for the future Turkic Union and eliminating all the notions that are intended to separate our unity in TÜRKİBİRDEV will also strengthen the development potential of the soyo economic structure and texture. In this study, TÜRKİBİRDEV aims to determine the strong vision, mission and axiom-filled strategies that will contribute to humanity with values based on morality and virtue as the will, advice and legacy of the intellectual, brain, scientific activities of the Turkish Union States, the will, advice and legacy of their ancestors, which is the debt of the noble, noble Turkish Nation wherever it is in the world, the guarantee of the demographic existence of the Turkish World spreading to Asia, Eurasia and Europe.

Keywords: Turkic Union States, Turkic Population, Turkic Economy, Turkic Geography, Science and Technology Policies

**DÜNDEN BUGÜNE TÜRK BİRDEV (TÜRK BİRLİĞİ DEVLETLERİ)
EKONOMİ POLİTİĞİ
TURKBİRDEV (TURKISH UNION STATES) FROM YESTERDAY TO TODAY
ECONOMIC POLICY**

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ

Çukurova Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi- İktisat Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-2912-8051

Özet

Dünden bugüne irdelediğimiz TÜRK BİRDEV isimli bu çalışmada politik ekonomik kalkınmanın kavramsallaştırılması, tanımlanması ve ölçülmesi ve ekonomiye dar bir odaklanmanın kalkınmayı ve hatta paradoksal olarak ekonomik kalkınmanın tehditleri belirlenecek Bunun yanı sıra; Politik Ekonomik kalkınma söyleminin bugünü; uzak ve yakın geçmişin eğilimleriyle birlikte ortaya çıkacak politik ekonomik meseleler TÜRK BİRDEV bağlamında politik ekonomiye yön veren gelişmeler karşısında değerlendirilecektir. Bu bağlamda ilk etapta göze çarpan tehdit ve tehlikelerin başlıcaları; uygun politika tepkilerinin koordine edilememesi, küresel ısınmanın sonuçları, şiddetli hava koşullarının artması bunları keskinleştirmekte, mevcut ve gelecekteki beklentileri ekonomik kalkınmanın geleceği açısından sıkıntılı sonuçlara yol açabilir. Dünya çapında küreselleşmenin güçleri ve onun emek payı üzerindeki birçok incelikli etkisi İşgücü payındaki ulusal veya pazar düzeyindeki farklılıklara ek olarak, teknolojiler ve endüstriyel organizasyondaki bu değişimlerin birleşimiyle, gelişmekte olan piyasalardaki işgücü piyasası kurumları da önemli gelişmeleri **Uluslararası toplum, 2000 Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG) doğrultusunda** TÜRK BİRDEV içerisinde politik ekonomik kalkınmanın ölçütü olarak genel ekonomik ilerlemenin ve gelir eşitsizliğinin ortak önemini vurgulayan bu çalışmada yeni politika araçlarının (örneğin, rekabet politikaları ve teknoloji politikaları), müdahale/müdahale etmemenin yeni nedenlerinin (örneğin, ücret eşitsizliklerinin işçilerin moral sonuçları) ve belki de aynı derecede önemli olan, adil gelir, sağlık ve eğitime odaklanmak, eşitliğin sağlandığı yeni politika ortamları ve verimlilikle beraber aynı zamanda politik ekonomik kalkınma süreci, emek tasarrufu sağlayan teknolojiler, endüstriyel organizasyonel değişiklikler gelir yoksulluğu ile eğitim ve sağlık göstergeleri ışığında sürdürülebilirliği ve küresel ekonomi üzerindeki etkileri konusunda da ekonomide emeğin düşen payının devam etmesine güçlü politika tedbirleriyle karşı konulması gerektiği vurgulanan, ekonomik kalkınmanın geçmişi ve bugünü, uzun vadeli gelecek için bir platform oluşturmaktadır. Çevresel bozulma ve iklim değişikliği kesinlikle kalkınma beklentilerini kötüleştirecek ve çatışmaları ve çevresel strese bağlı göçü hızlandıracak çevre ve iklim değişikliği ile göç baskıları ve artan eşitsizliğin birleşimi, Küreselleşmenin orantısız bir şekilde yüksek verimliliğe sahip firmaları desteklediği demokratik kazanımları tehdit eden liberal olmayan popülist politikalar gibi politik ekonomik kalkınmayı tehdit eden Dünden Bugüne TÜRK BİRDEV isimli bu çalışmada politik ekonomideki düşünmenin değişimin altında yatan güçlere nasıl tepki verdiğini bu çerçevede kalkınma kavramı dar anlamda ekonomik olanın ötesinde bir genişleme göstermiş politik ekonomik düşüncede asgari ücretlerin işçiler için daha iyi ücret pazarlığı yapılmasını kolaylaştırma isteğinden, örneğin rekabet politikalarının ekonomik kalkınma için bir araç olarak kullanılmasına kadar, ileriye yönelik bir dizi politika ile yeni aydınlanma'ya katkıda bulunup bulunmadığı, önümüzdeki on yıllardaki gelişmelerin ortaya çıkaracağı politika önerileri verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Birliği Devletleri, Politik Ekonomi ve Politik Ekonomi Tarihi

Abstract

In this study, the conceptualization, definition and measurement of political economic development and the threats of a narrow focus on the economy to development and even paradoxically to economic development will be identified. In addition, the present of the political economic development discourse; the political economic issues that will emerge with the trends of the distant and recent past will be evaluated against the developments that shape the political economy in the context of TÜRKİYE. In this context, the main threats and dangers are: failure to coordinate appropriate policy responses, the consequences of global warming, exacerbated by the increase in severe weather conditions, and current and future prospects for the future of economic development. The forces of worldwide globalization and its many subtle effects on the labor share. In addition to national or market-level differences in the labor share, the combination of these shifts in technologies and industrial organization has also led to significant developments in labor market institutions in emerging markets and in the international community. In line with the 2000 Millennium Development Goals (MDGs), this study emphasizes the shared importance of overall economic progress and income inequality as measures of political economic development within the TÜRKİYE, and highlights new policy instruments (e.g. competition policies and technology policies), new reasons for intervention/non-intervention (e.g. the moral consequences of wage inequalities for workers) and, perhaps equally important, the past and present of economic development provide a platform for the long-term future, emphasizing the need to focus on equitable incomes, health and education, new policy environments that ensure equality and productivity, as well as the political process of economic development, labor-saving technologies, industrial organizational changes, sustainability in light of income poverty and education and health indicators, and the need to counter the continued declining share of labor in the economy with strong policy measures on its impact on the global economy. Environmental degradation and climate change will certainly worsen development prospects and accelerate conflicts and migration due to environmental stress, the combination of environmental and climate change with migration pressures and rising inequality. Globalization disproportionately favors high-productivity firms and threatens political economic development, such as illiberal populist policies that threaten democratic gains. In this study, we show how political economy thinking has responded to the underlying forces of change, where the concept of development has expanded beyond the narrowly economic, from the desire to facilitate better wage bargaining for workers to the desire for minimum wages in political economic thought. Whether it contributed to the new enlightenment with a series of forward-looking policies, for example, from competition policies as a tool for economic development to the use of competition policies as a tool for economic development, and the policy recommendations that will emerge from the developments in the coming decades will be tried to be given.

Keywords: Turkic Union States, Political Economy and History of Political Economy

**AZERBAIJAN VE ANADOLU'DAN GAGAUZYA'YA TÜRK HALK
KÜLTÜRÜNDE KIRKBASMA VE ALBASMA'DAN KORUNMA RİTÜEL VE
UYGULAMALARI**

**RITUALS AND PRACTICES FOR THE PRESERVATION OF KIRKBASMA AND
ALBASMA IN TURKISH FOLK CULTURE FROM AZERBAIJAN AND ANATOLIA TO
GAGAUZIA**

Assoc. Prof. Dr. Meleyke Memmedova

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü

Bakü/Azerbaycan

ORCID: 0000-0001-7714-4668

ÖZET

Doğum sonrası gerçekleştirilen ritüeller içinde “Kırkbasma” ve “Albasma”dan korunmak için yapılan uygulamalar ve ritüeller dikkat çekmektedir. Çocuk doğduğu ilk günden 40 gün tamam olana kadar anne ve çocuk kırklı, lohusa olarak adlandırılır. Lohusalık sürecinde annenin ve çocuğun doğuştan sonraki 40 gün içinde hastalanmasına halk arasında “kırk basması”, “kırka düşmesi”, “kırk karışması”, “lohusa basması” denir. Böyle olumsuzluklar olmasın diye kırk gün içinde anne ve çocuğu hastalıktan, nazardan, kötü etkilerden korumak için gereken önlemler alınmaktadır. Azerbaycan, Gagauzya ve Anadolu'nun her bölgesinde yapılan bu ritüeller, genellikle 40 gün içinde anne ve çocuğu ziyarete gelenlerin nazarından, kötü enerjisinden korumak içindir.

Eski Türk inançlarından olan al, al ruhu halk kültüründe önemli yer tutmaktadır. İnsan ile hayvan karışımı bir görünüşe sahip olan alkarısı öldürücü dev, cin gibi bilinen, uzunboyulu, uzun parmakları ve tırnakları olan, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, dişlek, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, bazen zenci suratlı, memelerini nağıllardaki devler gibi omuzlarından arkaya saktırabilen, tepesinde gözü olan, çok çirkin, al gömlek giyen bir yaratıktır. Kırklı anne ve çocuğa zarar verebileceği, hatta öldürebileceği düşünülen bir varlık olan Alabastı'dan (Alkarısı'ndan) onlara zarar gelmesin diye 40 gün tek başına bırakılmaz. Aynı zamanda Alkarısı'nı yakalamak ve zararsız hale getirmek için bazı uygulamalar yapılmaktadır.

Makalede Azerbaycan, Gagauzya ve Anadolu'da yaygın olarak bilinen Kırkbasma ve Alnasma'dan korunmak için yapılan ritüel ve uygulamalar karşılıklı şekilde araştırılarak incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Gagauzya, Anadolu, folklor, kırkbasma, albasma, ritüel.

Abstract

The rituals and practices carried out after childbirth, specifically the "Kirkbasma" and "Albasma," are noteworthy for their focus on protection. From the moment a child is born until the completion of 40 days, both the mother and child are referred to as forty ("lohusa"). During the postnatal (lohusalık) period of 40 days, there is a belief in folk culture that both the mother and child are susceptible to "kırk basması" (the influence of the number forty), which can lead to illness. "kirk basması" is also referred among the folk as "kırka düşmesi", "kirk karışması", "lohusa basması". In order to prevent such ailments, during these 40 days, precautions are taken to protect both the mother and child from illnesses, the evil eye, and negative influences. These rituals, performed in various regions of Azerbaijan, Gagauzia and Anatolia, are mainly aimed at shielding the mother and child from the gaze and negative energy of visitors who come to see them during this period.

The concept of "al" or "al ruhu" from ancient Turkic beliefs holds profound significance in folk culture. Within this belief system emerges the enigmatic "alkarısı" as a creature with a grotesque appearance, a hybrid of human and animal traits, known for its deadly nature akin to demons. It has a tall stature, long fingers and nails, disheveled hair, a greasy body, small hands and feet, fangs, with one lip on the ground and one in the sky, sometimes having a dark complexion. Similar to giants in legends, it can hide its breasts behind its shoulders, has an eye on its head, and wears an "al gömlek" (a type of garment), it is a highly unattractive creature. To prevent malevolent influence from the entity believed to have the power to inflict harm, and even death, upon both the mother and child during the postnatal period, known as "Alabastı" or "Alkarısı" they are not left alone for 40 days. Additionally, certain practices are undertaken to capture and render the "Alkarısı" harmless.

The article investigates and examines the rituals and practices employed for protection against "Kirkbasma" and "Albasma" widely known in Azerbaijan, Gagauzia and Anatolia, through mutual research.

Key words: Azerbaijan, Gagauzia, Anatolia, folklore, kirkbasma, albasma, ritual.

**WHAT IS THE MOST IMPORTANT THING TO GET GAGAUZ
OR ANY OTHER MINORITY LANGUAGE (BACK) INTO COMMUNICATION?
GAGAVUZ DİLİNİ VEYA HERHANGİ BİR AZINLIK DİLİNİ
(GERİ) İLETİŞİME GEÇİRMEK İÇİN EN ÖNEMLİ ŞEY NEDİR?**

Dr. Artem FEDORINCHYK
independent researcher
ORCID NO: 0000-0001-7444-0728

ABSTRACT

Many recent discussions suggest the inevitable disappearance of the so-called “small” languages because of globalization. However, the situation is often very different: the number of speakers of Icelandic is slightly more than three hundred thousand, but Icelandic continues to be actively used in the public space while the position of the Belarusian language with approximately seven million speakers is much less stable. So, a sheer number of potential communicators isn't the only factor to determine people's preference to practice this or that language.

It is very important to provide a language instrumental role in the educational process (not just as an object of study), at least at the preschool and school stages. This process demands a lot of time and effort, and it is difficult to realize it even for a big team of volunteers. Moreover, educational programs need constant renovation, and often it is a hard task to withstand permanent pressure from other languages. The key question here is after-educational employment of the language which can justify these efforts.

The number of officially multilingual regions in the world is not so small, for example, Quebec, Kazakhstan, Wales, Greenland, India, and Catalonia, to name a few. The key factor that supports multilingualism is the strict division of labor between different languages, so it makes sense to learn and use each of them to obtain maximum career opportunities. If this factor is not at work and one of the languages is enough to get (almost) all of your goals, any historically multilingual region gradually moves to monolingualism.

One popular but very dangerous delusion tells us that it's possible to (re)vitalize language through the creation of modern and attractive content. The role of content is very important to support and develop language skills but it is difficult to provide stable demand for the content if its language is not used elsewhere. On the other hand, workplaces create demand for education, and the language of education is also of great help in creating qualitative content.

Keywords: minority languages, motivation, (re)vitalization, workplaces.

ÖZET

Son zamanlarda yapılan birçok tartışma, küreselleşme nedeniyle sözde “küçük” dillerin kaçınılmaz olarak ortadan kaybolacağını öne sürüyor. Ancak durum genellikle çok farklıdır: İzlandaca konuşanların sayısı üç yüz binin biraz üzerindedir, ancak İzlandaca kamusal alanda aktif olarak kullanılmaya devam ederken, yaklaşık yedi milyon konuşmacıyla Belarus dilinin konumu çok daha az istikrarlıdır. Dolayısıyla, insanların şu veya bu dili kullanma tercihini belirleyen tek faktör çok sayıda potansiyel iletişimci değildir.

En azından okul öncesi ve okul aşamalarında, eğitim sürecinde (sadece bir çalışma nesnesi olarak değil) dilin araçsal rolünü sağlamak çok önemlidir. Bu süreç çok fazla zaman ve çaba

gerektiriyor ve bunu gerçekleştirmek büyük bir gönüllü ekibi için bile çok zor. Üstelik eğitim programlarının sürekli olarak yenilenmesi gerekir ve çoğu zaman diğer dillerden gelen kalıcı baskıya dayanmak zordur. Buradaki kilit soru, bu çabaları haklı çıkarabilecek dilin eğitim sonrası kullanılmasıdır.

Dünyada resmi olarak çok dilli bölgelerin sayısı o kadar da az değil; örneğin Quebec, Kazakistan, Galler, Grönland, Hindistan ve Katalonya bunlardan birkaçıdır. Çok dilliliği destekleyen temel faktör, farklı diller arasındaki katı iş bölümüdür; bu nedenle, maksimum kariyer fırsatları elde etmek için her birini öğrenmek ve kullanmak mantıklıdır. Bu faktör işe yaramıyorsa ve dillerden biri (neredeyse) tüm hedeflerinize ulaşmak için yeterliyse, tarihsel olarak çok dilli olan herhangi bir bölge yavaş yavaş tek dilliliğe doğru ilerler.

Popüler ama çok tehlikeli bir yanılgı bize, modern ve ilgi çekici içerik yaratarak dili (yeniden) canlandırmanın mümkün olduğunu söylüyor. İçeriğin rolü, dil becerilerini desteklemek ve geliştirmek açısından çok önemlidir, ancak dili başka bir yerde kullanılmıyorsa içeriğe yönelik istikrarlı talebi sağlamak zordur. Öte yandan işyerleri eğitime talep yaratıyor ve eğitim dili kaliteli içerik oluşturulmasında da büyük fayda sağlıyor.

Anahtar Kelimeler: azınlık dilleri, motivasyon, (yeniden) canlandırma, iş yerleri.

1. INTRODUCTION

There are a lot of recent voices announcing that the decrease in the world's language diversity is inevitable due to globalization. That is no doubt true but in reality, it can be observed that sometimes trends are different: in some cases, languages with tens of millions of speakers quickly diminish but the positions of others, much smaller ones, are quite stable. For sure, it is very important to understand what factors lie behind such processes to be able to provide some recommendations to those who are interested in language vitalization (including advocates of the Gagauz language).

To narrow the scope of this article we will observe the current state of affairs only in a series of officially bilingual regions (sometimes with some sign languages alongside but they will not be in our focus), namely with one of the languages being “endemic” and the other one also being single official language anywhere else. Such kind of a situation is usually accompanied by standard controversy like “our language is our identity, so we have to do our best to promote it” versus “let's use the more developed language and have more opportunities” as well as “it's unreasonable to waste our resources for more than one language” versus “we are people just like you”. An additional complication is that “external” language typically becomes a lever for political pressure, the spread of foreign ideology, luring the best human resources out of the region, and so on.

Factors influencing language situations are also manifold and quite diverse ([Spolsky 2021], among many others): linguistic (for example, how language competencies are taken into account in school exams or the level of dialect fragmentation of the respective languages) as well as extralinguistic (economical, political, demographical, ecological and so on). I will concentrate only on some of them, namely the usage of languages in working and general educational processes (learning a language as a subject is a less reliable “functional” indicator), as well as levels of language proficiency, with a focus on recent decades. Other, “non-focal”, factors will be mentioned only in passing.

Such kind of data is usually easier to find and take into account, although it is clear that in many regions even the official information may not be completely accurate/complete (for example, instead of the officially declared language of instruction different mixes may be used). What is

more, even the phrase “a person knows the language” can describe quite diverse situations, and knowing, in any case, equals potential use while actual use in multilingual communities is usually much more “context-dependent”. Nevertheless, the sample size should to some extent smooth out these fluctuations and leave general trends more or less untouched.

Relevant regions will be analyzed according to their “macroregion”. We will start from (Western) Europe (the most informationally rich macroregion) followed by the Americas, Africa, Oceania, Asia, former USSR, and, finally, take a brief discussion on Gagauziya.

2. EUROPE

Western Europe has seven regions relevant to our discussion: Finland, Malta, Faroe Islands, Friesland, Basque Autonomous Community, Republic of Ireland, and Wales. Due to the limitations of the article, we will discuss only the last three (as the most relevant in terms of revitalization). It should also be noted that the official language situation in North Ireland is the same as in the Republic of Ireland, and the one in Navarre nears that of the Basque Autonomous Community, but I prefer to focus on the Republic of Ireland and Basque Autonomous Community because the positions of the Irish and Basque (respectively) there are stronger and for that reason supposedly more instructive for vitalizers.

2.1. Basque Autonomous Community

The Spanish part of Basque Country became a part of future Spain in the 16th century. Probably the worst period in history for Basques was Francisco Franco’s dictatorship (1939 – 1975) when the use of minority cultures and languages was punishable under the law. This activity even led to the formation of Euskadi ta askatasuna (ETA) which enacted many acts of violence as a part of their struggle for Basque identity [Ebel 2023: 14-15]. The Basque language became co-official with Spanish in 1979.

2001 saw the creation of The Observatory of Language Rights (Behatokia) whose principal work is to guarantee Basque language rights in the public and private sectors. To collect citizens’ complaints a free service called “Euskararen Telefonoa – Basque Language Hotline” was established. The Basque language still is not so “equal” as Spanish because many of the people who work in public services don’t have the necessary credentials and/or adequate levels of Basque although the policy of the last years became stricter [Yaman 2017: 18].

Speaking of education, there are three main models for schools: model A with almost full instruction in Spanish, model B with about 50/50 for Basque and Spanish (exact numbers may vary), and model D with almost full instruction in Basque. According to the Department of Culture and Language Policy, in the period from 2001 to 2020, the percentage of students enrolled in type D programs increased from 44% to 68%.

Lastly but most importantly let us look at the levels of Basque language proficiency. Basque Statistics Office tells us that in 2001 32.31% of the population were competent in Basque, in 2011 this number rose to 37.24% and in 2021 to 43.31%. This tendency is all the more important because, due to the highest average salary in the region throughout the entire country, there are a lot of migrants, especially from other parts of Spain and from South America (according to the census 2017, Basque Autonomous Community has 6.5% foreigners), and for many of them Spanish would be much more “comfortable” and expected choice. **Republic of Ireland**

During the 16th and 17th centuries, Ireland became a part of England, and the independent Republic of Ireland appeared in 1922. In the 1937 Constitution, the Irish language was specified as the national language and the first official language whereas English is the second official language. In addition, to ensure the provision of public services through the medium of Irish, the Official Languages Act 2003 was enacted.

In terms of working process knowledge of Irish is a necessary condition for civil servants but I was unable to find information about its real usage in public services.

Figures from the Department of Education for the 2021-2022 school year indicate that 8% of primary school students and 4% of post-primary school students attend Irish-medium schools.

English unquestionably remains an indispensable language in the Republic of Ireland: according to the 2016 census, 99% of people use English daily. 2011 census attests that 40.6% of the population aged three years and over can speak Irish, in 2016 this number dropped to 38.6%, and in 2022 to 37.7%.

How could we explain this difference in trends between the Basque Autonomous Community and the Republic of Ireland despite similar language legislation? Supposedly the language policy in Basque Autonomous Community is stricter. Besides, the general economic situation in the Republic of Ireland (and especially in Gaeltacht where most Irish speakers live) is relatively poor, so there are high levels of work emigration and at the same time a number of incomers who wish to move to a quiet rural area for lifestyle reasons and rarely attain fluency in Irish [Ó Ceallaigh 2020]. Another factor could be that it is easier (for Basque) to hold pressure from Spanish than (for Irish) from generally more powerful English.

2.3. Wales

Wales became a part of England in 1282. The Welsh Language Act 1993 and the Government of Wales Act 1998 put Welsh on an equal footing with English within the public sphere, and with the introduction of the Welsh Language Measure in 2011 Welsh was declared as having official status in Wales. The Measure strengthens the legal position of Welsh, proclaiming that it should be treated no less favorably than English within the public sector, including healthcare, and outlines language standards that relate to service delivery, policymaking, operational standards, and record keeping.

In addition, the Welsh Language Measure provided the post of Welsh Language Commissioner with a number of specific regulatory functions and powers, including setting and enforcing Welsh language standards and determining complaints and investigations. Following an investigation, the Commissioner may impose enforcement action where necessary. Still, many of the Commissioner's decisions are advisory and often remain unimplemented at the local level [Welsh Language Commissioner 2020], [Prys, Matthews 2023: 412].

According to StatsWales, in 2008/09 Welsh was a working language in 29.6% of educational institutions and English was a working language in 63.0% of educational institutions (the rest used languages in different proportions). As for 2022/23, Welsh was a working language in 26.7% of educational institutions and English was a working language in 66.6% of educational institutions.

Turning to language proficiency, we see that despite a significant rise in number of Welsh speakers in the second half of the 20th century, census 2001 reports that 20.8% of usual residents in Wales aged three years or older can speak Welsh, census 2011 determines this quantity as 19%, and census 2021 as 17.8%.

3. THE AMERICAS

There are three regions relevant to our discussion in the Americas: Paraguay, Haiti, and Curaçao (the official language situation in Bonaire is the same as in Curaçao but Bonaire is much smaller). Since I haven't found enough data for Curaçao and for Bonaire we remain with only two regions of interest.

3.1. Paraguay

First Spanish conquistadores arrived in Paraguay in the 16th century and afterward, Spain gradually established control over the territory. In 1811 Paraguay became independent. The 1967 Constitution declared Spanish and Guaraní as the national languages of the Republic and Spanish as the language of official use. Guaraní became an official language in the 1992 Constitution but, since no concrete mechanism of officialization was provided, this point was largely ignored until 2010 when the Law on Languages was issued.

The Law on Languages guarantees the right not to be discriminated against because of the language used, the right to communicate with public officials in the preferred official language, the right to receive information in official languages from employers and administrations, the right to use any of the two official languages in court. Nevertheless, in practice, until this time most official institutions continue to use Spanish only [Verón 2020: 195].

There are two school program designs provided. The modality for guaranihablantes (MGH) required Guaraní use for 100% of instructional time at the beginning of first grade, with Spanish added in gradually until nearly equal proportions in seventh grade and after. The modality for hispanohablantes (MHH) required the reverse: full-time use of Spanish at first, increasingly balanced with Guaraní until near parity in seventh grade. In 1994 there were 118 MGH schools, in 1998 their number rose to 472, and in 2008 sharply dropped to less than 10 [Mortimer 2016: 61].

Statistics provided by Instituto Nacional de Estadística de Paraguay show that in 1999 the languages spoken most of the time at home were Guaraní (49.6%), Spanish (25.0%), and Guaraní+Spanish (21.5%). In 2022 Guaraní+Spanish took 34.3%, Guaraní 32.6%, and Spanish 30.4%.

3.2. Haiti

Spaniards came to possess the island of Hispaniola in 1492. In 1697 the western part of it became the possession of France. Haiti obtained independence in 1804, from 1915 to 1934 fall came the control of the USA, and just in that time 1918 Constitution was established which proclaimed French as the official language to be obligatory in administrative and judicial matters. In 1979 Kreyòl became legalized as an object of instruction and language of instruction in schools. In 1983 French and Kreyòl were proclaimed as national languages, and French as the official language.

1987 saw Kreyòl as the national language whereas Kreyòl and French became co-official languages with the requirement that all public information be published in both Kreyòl and French [DeGraff et al 2022]. In practice, this requirement is not enforced and French continues to be almost the only language of the government and business [Hebblethwaite 2012].

It seems that after a long history of trying, Kreyòl will shortly become the regular language of instruction [DeGraff et al 2022]. To this very time, it was used either unofficially (mostly due to poor students' and sometimes teachers' abilities in French) [Dewar 2019: 23-24] or on an experimental basis [Dewar 2019: 13-14]. What is more, in some Haitian classrooms, students are still punished and even expelled for speaking Kreyòl at school [DeGraff 2017].

Seemingly, the main reason for hesitancy in the context of Kreyòl-based education is that although people don't regard good knowledge of Kreyòl as completely useless, French remains the main language to advance in society and secure employment [Dewar 2019: 37-42].

It is not easy to find exact numbers of speakers but it is generally believed that almost all population of Haiti speaks Kreyòl whereas for French there were estimates of 3-5% [Saint-Germain 1997], 42% [Nathan 2014: 18] (Rapport de l'Organisation internationale de la

Francophonie, supposedly biased), less than 10% [Dupuy 2023: 428]. In any case, it seems that French is and will be on the rise.

4. AFRICA

Africa provides us with six regions of main interest: Tanzania, Morocco, Madagascar, Central African Republic, Eswatini, and Lesotho. Kenya and Uganda have the same official language situation as Tanzania but I concentrated on Tanzania because it is more successful in terms of “endemic” language development, and the situation in Algeria is quite close to that in Morocco. Anyway, I have found enough data only on Tanzania and Madagascar.

4.1. Tanzania

After World War I, Tanzania came under British tutelage. Independent United Republic of Tanzania was established in 1964.

De jure there are no official languages in Tanzania but the real distribution is as follows: Swahili is widely used as the working language of the government and of the job market leaving for English only some spheres as modern technologies and higher courts [Wan 2021].

In the context of education, Swahili is the language of primary school whereas the use of local languages (which are many) is often punished. In the same way, Swahili becomes the forbidden language in secondary school: the language of secondary school (as well as university education) is English [Rutalemwa 2010]. Frowning at local languages concerns not only education: it is almost impossible to get permission to publish a newspaper in them, and broadcasting in local languages is prohibited [Muzale, Rugemalira 2008].

In such a situation there is no wonder that Swahili is increasingly the first language of younger Tanzanians, especially in the urban centers [Marten 2006: 1026]. It is not easy to find exact speaker numbers and estimates vary but the common view seems to be that almost all Tanzanians speak it as first or second languages. As for 2000, there are estimates that Swahili is L1 for 10% of Tanzanians and L2 for 90% of them [Webb, Kembo-Sure 2000], and as for 2020 [USAID 2020: 4], it is supposed that Swahili is spoken by 47 million (15 million as L1 and 31 million as L2) whereas English has 6 million speakers (L2 only). Since the census 2022 specifies the population of Tanzania at 62 million, the tendencies are more or less obvious.

4.2. Madagascar

In the 19th century, Madagascar came under the control of France with the French language as an official one. Malagasy was named co-official language in the Constitution of 1958. In 1960 Madagascar became independent. No official languages were mentioned in the Constitution of 1992, although Malagasy was identified as the national language. The Constitution of 2007 recognized three official languages (Malagasy, French, and English) but the Constitution of 2010 left only two: Malagasy (national and official) and French (official).

The central administration uses Malagasy and French but French is used more often [Rabenoro, Rajaonarivo 1997: 107]. As for the job market, almost every job description requires a good command of written and oral French [Dahl 2011: 71].

French was the language of education until 1972. Afterwards (until 1991) Malagasy became the means of instruction in primary and secondary education. Starting from 1992 instruction again switched to French. Since 2008 Malagasy became the language of instruction during the first seven years with gradual substitution by French [Dahl 2011: 51].

As French continues to play an important role for the well-being, many parents, if they can afford it, strive to enroll their children in French-based education institutions starting from

kindergarten, sometimes even with hopes for future study in foreign universities [Dahl 2011: 67-71].

I wasn't successful in finding exact speaker numbers but in 2003 the Haut Conseil de la Francophonie estimated that 0.57% of the Malagasy used only French, 15.82% sometimes used French and 83.61% used only Malagasy [Randriamasitiana 2004: 175]. A more recent estimate (2022) is that French is spoken by 26.49% of the Madagascar population [Marcoux et al 2022: 34], so the general trend is more or less clear.

5. OCEANIA

Oceania has many potentially interesting regions, many of which are small officially bilingual countries where the native language is paired with English. I decided to focus on five regions (New Zealand, Hawaii, Philippines, East Timor, and Samoa) but managed to collect enough data only for the first two of them.

5.1. New Zealand

New Zealand came under British control in the 19th century, and in 1947 became autonomous. Maori was named an official language in 1987 with the consequence of its obligatory usage in the names of public institutions and possibilities to use in civil services, courts, hospitals, and military forces. English is not an official language *de jure*, but *de facto* its widespread usage is out of question.

Maori Language Act 2016 additionally confirms the right to use Maori in the governmental sphere but mostly in the form of “ideals and undertakings which will be honored when practical, but are not subject to legal enforcement” [Benton 2023: 577-581].

Maori medium preschool programs, *kōhanga reo* (language nests), were established in 1984, and after a few years, there were several hundred of them. Shortly afterward Maori medium primary schools were established, and some of them later expanded to the secondary level [Benton 2023: 580]. In recent years the number of *kōhanga reo* is on the decrease: The Ministry of Education informs of 480 in 2016 and 413 in 2023 (9.2% of licensed early childhood services); at the same time, enrollment in Maori medium education (50% or more of the instruction is in Maori) increased from 18 470 students in 2016 to 25 824 in 2023 (3.1 of the total school population).

As for the number of speakers, it has to be kept in mind that in 1981 few, if any, children were being raised as speakers of Maori [King 2018: 595]. Earlier estimates of the number of Maori speakers vary but the 2013 census showed that 3.74% of New Zealand's population can speak Maori, and the 2018 census claims a number of 3.96%.

5.2. Hawaii

Hawaii came under the control of the USA in the 19th century. In 1896 Hawaiian language was banned as a medium of instruction in schools. In 1959 Hawaii became a full-fledged state of the USA. In the state's 1978 Constitution English and Hawaiian are named as official languages but the use of Hawaiian is limited because the Constitution specifies that “Hawaiian shall be required for public acts and transactions only as provided by law”.

Still, Hawaiian language competence offers job opportunities in some of Hawaii's key industries, including tourism and entertainment, but also in archives, museums, and administration [Brenzinger, Heinrich 2013: 311]. At the College of Hawaiian Language of the University of Hawaii, all documents and correspondence are written in Hawaiian [Brenzinger, Heinrich 2013: 309].

The overall number of students from preschool to high school taught with Hawaiian as the medium of instruction is about 2500 [Brenzinger, Heinrich 2013: 305]. Some principals express concern that the students in the Hawaiian-medium programs are being harmed socially by being educated solely in Hawaiian because Hawaiian has little value in today's world other than for limited cultural events and purposes [Wilson, Kamanā 2013: 154-155].

Turning to the number of speakers, it is necessary to begin with the fact that in 1978 about 2 thousand Hawaiian native speakers remained, most of them of advanced age [No'Eau Warner 2013: 135-136]. 2011 census reported that there were 24 thousand fluent speakers (1.76% of the population). It is also important to admit that these new speakers are from multi-ethnic backgrounds, so the language is not closely tied to ethnicity and its communicative function is of utmost value for maintaining community cohesion and identity. This fact is especially vital for Hawaiian society with a high rate of interracial marriage which widely erased other markers of identity such as physical traits [Brenzinger, Heinrich 2013: 314].

6. ASIA

Four Asian regions are of interest for the current study: India, Pakistan, Iraq, and the Tibet Autonomous Region. I have found enough data only for India and the Tibet Autonomous Region.

6.1. India

India came under British control in the 19th century, and in 1947 became independent. The Constitution of 1950 declared Hindi as the official language and English to be official for the next 15 years. In 1963 The Official Languages Act allowed for the continuation of English alongside Hindi in the Indian government indefinitely until legislation decides to change it. In addition, the Eighth Schedule to the Constitution defined a set of 14 official regional languages, and later this number grew to 22 (and there are many more unofficial ones).

It is not an easy task to find how the languages of India are used in the public sphere. According to the National Knowledge Commission's report of 2009, the role of English is the most important determinant of employment possibilities and social opportunities [Nag 2023: 418], but at the same time it is reported many people don't have enough opportunities to use English outside of the classroom [Nag 2023: 422]. In any case, it seems that languages missing in the Eighth Schedule remain largely neglected in governance and other domains of socio-economic activities [Mohanty 2019: 331].

Moving to the educational sphere, the Constitution of India guarantees linguistic minorities the right to establish their own educational institutions to protect their language and culture. In practice many of the minorities give preference to English education to prevent dominance of the state's majority language and in view of economic and social benefits [Annamalai 2023: 408].

Official data from 8th All India School Education Survey (2009) showed that Hindi as a medium of instruction was used in 51.50% schools at the primary stage, 54.15% schools at the upper primary stage, 43.18% schools at the secondary stage and 51.45% schools at the higher secondary stage (the corresponding figures in the 7th survey, 2002, were 46.79%, 47.41%, 41.32% and 48.11%, respectively). English as a medium of instruction was used in 15.49% of schools at the primary stage, 21.08% of schools at the upper primary stage, 28.73% of schools at the secondary stage, and 33.06% of schools at the higher secondary stage (compared with 12.98%, 18.25%, 25.84% and 33.59%, respectively, in the 7th survey).

Only 30 out of more than 617 universities or institutions of higher, technical, or post-graduate level education provide instruction in or allow students to use a language other than English [Mohanty 2019: 334].

As for the speaker numbers, the 2001 census showed that 53.60% of the population was able to speak Hindi, 12.18% was able to speak English, and the 2011 census gives numbers of 57.1% and 10.6%, respectively. The next census was to be held in 2021 but due to the COVID-19 pandemic was postponed until 2024.

6.2. Tibet Autonomous Region

Tibet became a part of China in 1951. The Tibet Autonomous Region was established in 1965.

Data on the usage of Tibetan varies. Based on some information, many local jobs require a high proficiency in Tibetan [Rikha 2021: 5]. Many language users describe the Tibetan language context as stronger in the context of monasteries, very weak in the context of the government system, and absent from the workplace [Jia, Qie 2021: 13]. Some other studies report that usage of Putonghua (Mandarin, Chinese) is compulsory whereas usage of Tibetan is optional [Roche 2023: 329].

In 1990 Chinese became the language of instruction in secondary schools, and in 1996 Tibetan was abandoned to be used as a language of instruction at the secondary level. In 1997, Chinese language instruction was introduced from the first grade. In 2013 Tibet Autonomous Region completely shifted to teaching in Chinese [Jia, Qie 2021: 9-10]. Due to economic pressure on language use, this decision also found support from some parents [Jia, Qie 2021: 23], teachers, and students [Zhang, Pérez-Milans 2018].

Information about the exact number of speakers is difficult to find. The results of the survey on the use of Chinese languages and writing (2000) showed that the popularization rate of Mandarin in Tibet was 16.1%, the results of the survey conducted by the National Language Committee in 2017 showed that the popularization rate of Mandarin in Tibet was 30%; both mainly based on cities and counties. An investigation of 2021 (based on 7 villages with relatively good economic development in Nadong District, Cuomei County, and Langkazi County in Shannan; 195 farmers and herdsman participated) showed that the popularization rate of Mandarin was 44.1% [Wang Baohong et al 2022: 82-83].

7. FORMER USSR

There are two officially bilingual republics of the former USSR (Kazakhstan and Belarus). Other important cases are bilingual republics of the Russian Federation of which I chose Sakha (Yakutia) and Tatarstan as relatively successful and transparent informationally. Karakalpakstan (an officially bilingual autonomous republic of Uzbekistan) is also relevant to our study but due to insufficient data, it will not be discussed.

7.1. Kazakhstan

Present Kazakhstan's territory gradually became part of the Russian Empire in the 18th and 19th centuries. For most of the 20th century it was a part of the USSR (Kazakh SSR) and in 1991 became independent. The Constitution of 1995 declares Kazakh as the state language, and Russian is stated as officially used in government organizations and local governments on a par with Kazakh.

Kazakh is actively used as the language of public administration, legislation and state documentation. In addition, there are a number of decrees ensuring the use of Kazakh in commercial product information, advertisements, and other spheres [Oyon et al 2017: 31-32].

According to the National Statistics Bureau of Kazakhstan, in 2003/04 academic year 55.3% of pupils were instructed in Kazakh and 41.1% were instructed in Russian; in the 2017/18 academic year these numbers were, accordingly, 66.0% and 30.6%.

According to the census 1999, 64.4% of Kazakhstan's population was able to speak Kazakh, and the census 2021 provided a number of 80.1%. It is also important to admit that this increase was additionally contributed by the immigration of ethnic Kazakhs from China, Mongolia, and Russia and at the same time emigration of the non-Kazakh population.

7.2. Belarus

The territory of present Belarus became a part of the Russian Empire in the 18th century. For most of the 20th century Belarus was a part of the USSR (Byelorussian SSR) and in 1991 became independent. The Constitution of 1994 proclaimed Belarusian as the state language and provided the right to freely use Russian as a language of interethnic communication. In 1995 Russian also received state status.

There is a requirement for civil servants to know the state languages. Citizens and legal entities can apply to state and other organizations in one of the state languages with the obligatory response in the language of the applicant. In practice Russian dominates in almost all spheres of public communication, Belarusian is used only sporadically [Arneyski, Rudkowski 2022].

According to the Ministry of Education, the languages of instruction in kindergartens in 2016 were divided as 9.7% Belarusian and 90.3% Russian; in 2020 these numbers changed to 9.0% and 91.0%, accordingly. Languages of school instruction: in 2018 11.1% Belarusian and 88.8% Russian, in 2020 10.2 Belarusian and 89.7% Russian. Languages of higher education in 2018 were less than 0.1% Belarusian, 58.1% Russian, 41.0% Belarusian+Russian, and in 2020 less than 0.1% Belarusian, 58.9% Russian, 39.5% Belarusian+Russian.

In the course of the 2009 census, 23.4% of the population specified Belarusian as their most spoken language while 70.2% specified Russian. The 2019 census showed 26.0% and 71.4%, respectively.

7.3. Sakha (Yakutia)

Sakha became a part of the Russian state in the 17th century. For most of the 20th century, it was a part of the Russian SFSR (Yakut ASSR). In 1991 it became the Sakha Republic, as a part of the Russian Federation. According to the Constitution (1992), the state languages are Sakha and Russian, and the languages of the indigenous peoples of the North are official in areas of compact residence of these peoples.

In 1992 the Law on Languages in the Republic of Sakha was also adopted. The law specifies the languages of documentation of institutions, enterprises, and organizations located on the territory of the republic as Yakut, Russian, and local official languages. In recent years this sphere has been almost completely dominated by Russian [Zhirkova 2010].

The law provides the right of citizens to contact authorities and various types of organizations in any language of the Russian Federation, but if it is impossible to answer in the language of appeal, the state language of the Russian Federation is used.

The law also says that refusal of services (trade, medical care, local transport, consumer services, long-distance communications, and other types of services) under the pretext of ignorance of Yakut, Russian, or local official languages is unacceptable. However, in practice, these norms do not work, because for specific positions only mandatory knowledge of the Russian language is prescribed.

Other articles of the Law on Languages prescribe the use of Yakut and Russian in signs, announcements, advertising, information about goods, and so on. This was partly implemented until 1996 when the Federal Law “On the Protection of Consumer Rights” left only the Russian language mandatory.

According to data from the Ministry of Education and Science, in 2018 247 of 719 kindergartens (34.4%) used Russian as the instruction language and 507 (70.5%) used Yakut (ten years earlier the number of Yakut kindergartens was 471) [Ivanova 2022: 67]. In 2015, 52.7% of schools used Yakut as the instruction language and 47.3% used Russian but if we calculate the children, it will be 29.9% and 70.1%, accordingly, which means that most Yakut schools are small (rural) [Nikiforova, Borisova 2015: 545]. Moreover, this statistic concerns only primary education, and the language of post-primary education is mixed or Russian only [Nikiforova, Borisova 2015: 548]. The only language of higher education is Russian [Ivanova 2022: 77].

Official censuses show that in 2002 Russian was spoken by 93.3% of the population, Yakut by 47.0%; in 2010 by 91.7% and 46.0%; and in 2020 by 82.2% and 37.4%, accordingly. The decrease in the number of Yakut speakers occurred despite the active emigration of the non-Yakut population due to which the percentage of Yakuts in the republic grew from 33.4% in 1989 to 55.3% in 2021.

7.4. Tatarstan

Tatarstan became a part of the Russian state in the 16th century. For most of the 20th century, it was a part of the Russian SFSR (Tatar ASSR). In 1992 Tatarstan became independent, and in 1994 it was included in the Russian Federation. The Constitution of 1992 proclaimed Tatar and Russian as the state languages.

According to the Law of the Republic of Tatarstan “On the languages of the peoples of the Republic of Tatarstan” (1992), in the public service sector and commercial activities, the state languages of the Republic of Tatarstan and other languages of the population living in the relevant territory are used to the extent necessary for professional activities. Refusal to provide services to citizens under the pretext of ignorance of the language is unacceptable and entails liability by the law. In the same way as in Sakha, in practice, these norms do not work, because for specific positions only mandatory knowledge of the Russian language is prescribed.

Also, in the same way as in Sakha, there was a period of partial implementation of bilingual customer information. In 1996 the Federal Law “On the Protection of Consumer Rights” left only the Russian language mandatory. Since in Tatarstan, republican laws had supremacy over federal ones until the 2000s, the “bilingual period” officially lasted somewhat longer.

Turning now to education, the Ministry of Education and Science informs that in 2016 23.1% of kindergartens used Russian as the language of instruction, 32.4% used Russian but had Tatar groups and 40.8% used Tatar; in 2021 the numbers were 29.5%, 29.8% and 37.3%, accordingly. In 1991/1992 the general number of persons receiving education in Tatar made up 11.85%, this percentage was the highest in 2006/2007 (22.38%), and till 2020/2021 lowered to 16.42%.

Official censuses show that in 2002 Russian was spoken by 95.6% of the population, Tatar by 53.3%; in 2010 by 97.3% and 51.9%; and in 2020 by 96.2% and 38.7%, respectively. The general trend is obvious.

8. GAGAUZIYA

The territory of the present Gagauziya came under the control of the Russian Empire in 1812. From 1856 till 1878 it was controlled by the Romanian-Moldovan administration, later again became a part of the Russian Empire, since 1918 till 1940 was a part of the Kingdom of

Romania, and after that became a part of the Moldavian SSR. In 1994 the Moldovan parliament approved the autonomy of Gagauziya.

Language Law of Gagauziya (1995) proclaimed three official languages: Moldavian (Romanian), Gagauz, and Russian. In practice, the main language of the autonomy is Russian. This situation was intended to change by the law “On expanding the scope of application of the Gagauz language” (2018). Let us briefly reproduce some of its prescriptions.

- The working language of official meetings and working sessions of governmental authorities is the Gagauz language.
- The main language of official and cultural events held in Gagauziya is the Gagauz language.
- Signs, names of enterprises, and outdoor advertising have to be in the official languages established in Gagauziya, with mandatory text in the Gagauz language.
- The consumer of goods and services has the right to receive information and services in the Gagauz language.

No doubt, such regulations are very useful in terms of motivation but the main problem is that at no point is there any liability for failure to comply with this law, so in practice it remains almost useless.

In terms of educational languages, besides a few schools, the language of instruction is Russian, but recently there has been some experimental movement to polylingual education.

In 2004 Gagauz was the language of everyday communication for 67.3% of the population, in 2014 this number dropped to 55.1%. Recently, the interest in Romanian (the state language of Moldova) in Gagauziya is steadily (and expectedly) growing, so without effective steps to change language policy, the future of the Gagauz language remains vague.

9. CONCLUSION

Our modern globalized world is often merciless towards non-material assets. As we can see, if language supporters appeal only to cultural heritage and don't take into consideration the situation on the job market often is quite limited and temporary (remember the above-described fate of Guarani schools in Paraguay or waning interest in language nests in New Zealand).

Abundant examples from the literature ([Roche, Bum 2018] about Tibetan, [Bonner et al 2024] about Welsh, [Kamwangamalu 2008] about African languages in general, among many others) constantly confirm that resources (time, money, and energy) of even the most enthusiastic, wise and numerous activists are finite, so instrumental economic arguments regularly outweigh cultural values [Duchene, Heller 2012]. The often-cited example of revived Hebrew dates back to a much earlier time, and even in that case the role of the state support coming after the initial activist's movement was huge.

It is no less obvious that every minority language has to (repeatedly) find answers to emerging questions of creation and popularization of modern terminology (see [Verón 2020] about the Guarani context), prestigious content, competent staff, and so on, but if these actions provide real assets, to find support is also easier. Otherwise, the work of volunteers (regardless of the effort expended) might just remain on the shelf.

Implementing a language into new spheres often meets resistance from people with different language habits but there is only one way to avoid it: to give up, with obvious consequences. After all, every language at some point was new in some context and for some people, so it is just a matter of adaptation. Of course, the changes should not be too drastic (especially if the economic situation does not allow the corresponding transition to be softened in every possible

way), routines and habits cannot be formed in a week or month, but it is at least possible to adjust the direction of movement.

Getting to the concrete recommendation, it is “safer” to start not from people (“speak the language, otherwise you will be punished!”) but from places. If a language is present (seen and heard) in the landscape (signs, advertisements, announcements, and so on), it contributes to the forming of passive skills and eases the transition to subsequent active usage. In the case of a multilingual landscape, it is important to put your language in the first place (if an “endemic” language won’t be the first in its region, where it will be the first?): in such a way it will get more attention, and the possibility that “there is not enough space for it” will be lower.

REFERENCES

Annamalai E. (2023). Judicial Interpretations of the Law to Safeguard Linguistic Minorities in India. In Skutnabb-Kangas T. and Phillipson R. (Eds.) *The Handbook of Linguistic Human Rights*. John Wiley & Sons, Inc. (Pp: 405–411).

Arneysky S., Rudkowsky P. (2022). Bilingual monolinguality. Language policy in Belarus: state, trends and prospects. Belarus Beehive. // Арнейскі С., Рудкоўскі П. (2022). Двухмоўнае аднамоўе. Моўная палітыка ў Беларусі: стан, тэндэнцыі і перспектывы. Belarus Beehive.

Benton R. (2023). Language Rights as Human Rights in Aotearoa New Zealand. In Skutnabb-Kangas T. and Phillipson R. (Eds.) *The Handbook of Linguistic Human Rights*. John Wiley & Sons, Inc. (Pp: 577–585).

Bonner E., Prys C., Mitchelmore S., Hodges R.S. (2024). Defining economic impact on minority languages: the case of Wales. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*.

Brenzinger M., Heinrich P. (2013) The return of Hawaiian: language networks of the revival movement. *Current Issues in Language Planning*, 14:2, 300-316.

Dahl Ø. (2011). Linguistic policy challenges in Madagascar. In Thornell C., Legère K. (Eds). *North-South contributions to African languages*. Cologne: Rüdiger Köppe. (Pp. 51–79).

Degraff M. (2017). Haiti’s “linguistic apartheid” violates children’s rights and hampers development. <https://www.opendemocracy.net/en/openglobalrights-openpage/haiti-s-linguistic-apartheid-violates-children-s-rights-and-hampers/>

DeGraff M., Frager W.S., Miller H. (2022). Language policy in Haitian education: A history of conflict over the use of Kreyòl as language of instruction. *The Journal of Haitian Studies*, Volume 28 No. 2, 33–95.

Dewar W.V. (2019). *The Issue of Language in Haitian Education: An Inquiry into the Factors Hindering Haitian Creoles' Usage in Primary Schooling*. Honors Theses, College of Social Sciences and Public Policy, The Florida State University.

Duchene A., Heller M. (2012). *Language in Late Capitalism: Pride and Profit*. New York: Routledge.

Dupuy D. (2023). Language Matters for Development, Peace, and Reconciliation: The Case for Change in Haiti. In Skutnabb-Kangas T. and Phillipson R. (Eds.) *The Handbook of Linguistic Human Rights*. John Wiley & Sons, Inc. (Pp: 427–430).

Ebel J. (2023). *Language Laws and Regional Identity: A Case Study of Euskera in the Basque Country*. Honors Theses, Honors College, University of Mississippi.

Hebblethwaite B. (2012). French and underdevelopment, Haitian Creole and development. Educational language policy problems and solutions in Haiti. *Journal of Pidgin and Creole Languages* 27:2, 255–302.

Ivanova N.I. (2022). Language situation in the Republic of Sakha (Yakutia). Yakut language at the beginning of the 21st century. Ethnosociopsycholinguistic aspect. Novosibirsk: Science. // Иванова Н.И. (2022). Языковая ситуация в Республике Саха (Якутия). Якутский язык в начале XXI в. Этносоциопсихолингвистический аспект. Новосибирск: Наука.

Jia L., Qie P. (2021). A sociological analysis of Tibetan language policy issues in China. *SN Soc Sci* 1:89, 1–31.

Kamwangamalu N.M. (2008). Commentary from an African and International Perspective. In Hornberger N.H. (Ed.). *Can Schools Save Indigenous Languages? Policy and Practice on Four Continents*. Palgrave Macmillan. (Pp. 136–151).

King J. (2018). Māori. Revitalization of an Endangered Language. In Rehg K.L., Campbell L. (Eds.) *The Oxford Handbook of Endangered Languages*. Oxford: University Press. (Pp. 592–612).

Marcoux R., Richard L., Wolff A. (2022). Estimation des populations francophones dans le monde en 2022 Sources et démarches méthodologiques. Québec: Note de recherche de l'ODSEF.

Marten L. (2006). Swahili. In Brown K., Ogilvie S. (Eds.) *Concise encyclopedia of languages of the world*. Elsevier Ltd. (Pp: 1026–1030).

Mohanty A.K. (2019). Language policy in education in India. In Kirkpatrick A., Liddicoat A.J. (Eds.) *The Routledge International Handbook of Language Education Policy in Asia*. London, New York: Routledge. (Pp. 329–340).

Mortimer K.S. (2016). Producing change and stability: A scalar analysis of Paraguayan bilingual education policy implementation. *Linguistics and Education*, Volume 34, 58–69.

Muzale H.R.T., Rugemalira J.M. (2008). Researching and Documenting the Languages of Tanzania. *Language Documentation & Conservation*, Vol. 2, No. 1, 68–108.

Nag S. (2023). Linguistic Human Rights and Higher Education: Reflections from India. In Skutnabb-Kangas T. and Phillipson R. (Eds.) *The Handbook of Linguistic Human Rights*. John Wiley & Sons, Inc. (Pp: 413–426).

Nathan. (2014). *La langue française dans le monde 2014*. Paris: Organisation internationale de la Francophonie.

Nikiforova E.P., Borisova L.P. (2015). Language educational policy in the Republic of Sakha (Yakutia). *Contemporary Research in Social Issues*, No. 9(53), 543–552. // Никифорова Е.П., Борисова Л.П. (2015). Языковая образовательная политика в Республике Саха (Якутия). *Современные исследования социальных проблем*, №9(53), 543–552.

No'Eau Warner S.L. (2013). The Movement to Revitalize Hawaiian Language and Culture. In Hinton L., Hale K. (Eds.) *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. Leiden, Boston: Brill. (Pp. 133–144).

Oyon I., Zhumashev R.M., Dosova B.A., Zhumanova A.Z., Nygymetuly D. (2017). The linguistic situation in Kazakhstan at the present stage. *Bulletin of Karaganda University. Series "History. Philosophy"*. No. 1(85). // Ойон И., Жумашев Р.М., Досова Б.А., Жуманова А.З., Ныгыметулы Д. (2017). Языковая ситуация в Казахстане на современном этапе. *Вестник Карагандинского университета. Серия «История. Философия»*. № 1(85).

Ó Ceallaigh B. (2020). Neoliberal globalisation and language minoritisation: Lessons from Ireland 2008-18. *Language & Communication* 75, 103–116.

Prys C., Matthews D. (2023) Well-being and language: language as a well-being objective in Wales. *Current Issues in Language Planning*, 24:4, 400-417.

Rabenoro I., Rajaonarivo S. (1997). À l'aube du XXIe siècle, quelle politique linguistique pour Madagascar? *Politiques Linguistiques* 52: 105-19.

Randriamasitiana G.D. (2004). Madagascar. In Rakotomalala R., Chaudenson D. (Eds.). *Situations linguistiques de la Francophonie. Etat des lieux*. Quebec: Agence universitaire de la Francophonie.

Rikha S. (2021). Language Oppression in the Tibetan Autonomous Region and Tibetan Prefectures. 2021 Claremont Colleges Library Undergraduate Research Award. 2.

Roche G. (2023). Linguistic Human Rights in Tibet: Advocacy and Denial. In Skutnabb-Kangas T. and Phillipson R. (Eds.) *The Handbook of Linguistic Human Rights*. John Wiley & Sons, Inc. (Pp: 327–340).

Roche G., Bum L. (2018). Language revitalisation of Tibetan. In Hinton L., Huss L., Roche G. (Eds.). *The Routledge Handbook of Language Revitalization*. New York, London: Routledge. (Pp. 417-426).

Rutalemwa E. (2010). Implementation of bilingual education in Tanzania: The realities in the schools. *Nordic Journal of African Studies*, 19(4), 227-249.

Saint-Germain M. (1997). Problématique linguistique en Haïti et réforme éducative: Quelques constats. *Revue des sciences de l'éducation* 23 (3): 611–642.

Spolsky B. (2021). *Rethinking language policy*. Edinburgh: University Press.

USAID. (2020). Language of instruction. Country profile. Tanzania. Washington: Dexis Consulting Group.

Verón M.A. (2020). La lengua guaraní en la era digital: perspectivas y desafíos. *ARANDU-UTIC – Revista Científica Internacional* - Vol. VII, Número 1, 189–210.

Wan S. (2021). Language of instruction in Tanzanian secondary schools – English or Kiswahili? *European Journal of Foreign Language Teaching*, Volume 5, Issue 5, 155–170.

Wang Baohong et al.: The development of Chinese language acquisition and use in Tibet under the background of Sino-Tibetan cultural exchange. *Journal of Tibet University for Nationalities*, Issue 4, 2022. 2022, Issue 4, 78-84. // 王宝红等：汉藏文化交流背景下西藏汉语文习得和使用的发展历程. 《西藏民族大学学报》2022年第4期. 2022年第4期78-84.

Webb, V., Kembo-Sure. (2000). “The languages of Africa”. In Webb V., KemboSure (Eds.) *African Voices*. Cape Town. (Pp. 26–54).

Welsh Language Commissioner. (2020). Policy Making Standards: Creating opportunities for persons to use the Welsh language and treating the Welsh language no less favourably than the English language. Good practice advice document.

Wilson W.H., Kamanā K. (2013). "Mai Loko Mai O Ka 'Iini: Proceeding from a Dream". The 'Aha Pūnana Leo Connection in Hawaiian Language Revitalization. In Hinton L., Hale K. (Eds.) *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. Leiden, Boston: Brill. (Pp. 147–176).

Yaman A.L. (2017). Agency, Access, and Reclamation in the Basque Language Revival Movement. Bachelor of Arts Theses, Yale University.

Zhang J., Pérez-Milans M. (2018). Structures of feeling in language policy: the case of Tibetan in China. *Language Policy*, Volume 18, 39–64.

Zhirkova R.R. (2010). Legal framework and mechanism for implementing state language policy in conditions of linguistic and cultural diversity. In Kuzmin E.I., Plys E.V. (Comp.) *Linguistic and cultural diversity in cyberspace. Collection of materials of the International Conference*. Moscow: MCBS. (Pp. 187–194). // Жиркова Р.Р. (2010). Правовые основы и механизм реализации государственной языковой политики в условиях языкового и культурного многообразия. В Кузьмин Е.И., Плыс Е.В. (Сост.) *Языковое и культурное разнообразие в киберпространстве. Сборник материалов Международной конференции*. Москва: МЦБС. (Сс. 187–194).

INNOVATIVE TECHNOLOGIES WITH THE WORK OF GIFTED

Kırbıyık Svetlana Dmitrievna,
gagauz language and literature teacher
the second didactic grade
PI Gimnasium N.Chebanov,
village Congaz

Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, Moldova

Annotation

This article discusses the need and importance of discovering and developing a child's unique abilities. The main idea of the article is that the education of gifted children should be more functional and successful, which will ensure an increase in the quality of education and productivity of educational activities of gifted children. The author concludes that the teacher needs to create conditions for the development and realization of the potential possibilities of gifted children in an educational environment, using various forms, methods, as well as information technology, considering the individuality of each child.

Keywords: gifted children, innovative approach, educational activities, forms and methods of education, information technology.

Zamandaş cümnedä üüretmäk hem terbiyetmäk talantlı uşakları aktual sayılêr. Cümnä davası - açıklamaa hem ilerletmää busoy uşakların becermeklerini.

Talantlı uşaklar, sayılêr te o uşaklar, angılarında var büyük becermeklär üüsek başarlara hem ii sonuçlara türlü sferalarda.

O uşakların fikirleri, duruşları, bakışları ayırlanêrlar başkalarından. Onnari meraklandırêr te o, ne öbür uşaklara annaşılmêêr. Bu uşaklalarda var ölä üüsek uurda içänki potensiyal, ani onnar var nasıl baaşlasın yakındaki kişilere eni fikirleri, yaratıcı yaratmaları, yamandırın onnari pozitif sosyal işinâ.

Üüredicinin işi talantlı uşaklarla - o zor, hiç bitirilmedik projes. Ondan dayma isteniler derin eni bilgilär uşak psikologiya bölgesindä. Üüredici lâazım hesaba alsın hem açıklasın talantlın sınırlarını, kursun hepsi şartları onun ilerletmesindä hem gerçekleştirmesindä. Hepsi uşaklara var vergi Allahtan, ama onnar ayırlanêrlar kendi spektoruna hem karakterinâ görä.

Herkerä üüredicilär hesap almêêrlar uşakların talantlını. Çünkü birazı sayêr, ani eer üürenici yufka üürenärsa, onda yok vergi. Ama ii sonuçlar var nasıl olsun orta hem yufka üürenän uşaklarda da. Uşaklar saklı vergiyän bitiriptä şkolayı açılêrlar, etişerlär üüsek varmaklara. Bölä kaçırmaqlar bizim işimizdä diil lâazım olsun. Biz lâazım vakıtça dikat olalım herbir uşaa.

Bän sayêrım, ani herbir üüredici lâazım becersin ayırmaa uşakların talantlık tipini, dooru kantarlamaa uşakların kolaylıklarını deyni, yardım ederäk kararlamaa problemleri hem doorutmaa onnari işlesinnär lâazımın uurda.

Kendi işimdä, bän belli ettim üürenicilerin talantlık tiplerini lafetmenin, anketaların, testlerin yardımınan, da büün dä çalışêrım ilerletmää uşakları onnarın vergilerine görä.

Açıklayalım nesoy uşakların talantlık tipleri var nicä olsun.

1. Akademik – intelektual .

İntelektual talantlık tipini üredici kolay görer da taa üüsek kantarlêêr. Busoy üüenicilerdä var derin bilgilär, angılarını onnar taa sık kendibaşına kabul ederlär, okuyarak zor literaturayı. Onnar becererlär derin yapmaa analiz üüenmäk hem yardımcı materiala.

Akademik talantlık tipi biraz ayırlanêr intelektual tipindän. Busoy tipin üüenicilerindä var maasuz üüenmäk becermekleri bilgi edenmäk sferasında. Bu uşaklar düşünlük, fikirli, dikat, angılarından çıkêr profesionallar, ustalar kendi işindä.

2. Artistik. Bu tipin üüsek başarıları belli olêr artistik işindä: muzikada, oyunda, resimciliktä, skulpturada, ştena işindä. Üüredici esap aldıynan bu vergileri, läüzüm çalışsın bölä uşakları nekadar taa hızlı vermää profesionale, angısı çalışacak onnarlan bu uurda.

3. Yaratıcılık. Bu tiptä talantlı uşakların üüenmesi kimi predmetlerdä taa yufka. Onnar herbir predmettä ii üüenmeerlär. Onnara taa kolay kendilerindän nesä çıkartmaa, nekadar hazırı üüenmää. Görmää deyni bu uşakların yaratıcılığını, läüzüm teklif etmää onnarı maasuz ayırı işä: standarttan dış yaratmalara, yaratıcı sınırlara yada aaraştırma proektlerä.

4. Öndercilik yada **soñial**. Bu uşaklar becererlär annamaa başkalarını, düzerlär onnarlan karşılaklı annaşmak, önerelär onnarlan.

5. Sport talantlı tipinnän üüenicilär taa yufka üüenerlär, çünkü az vakıtları kalêr üüenmeyä. Ama bölä uşakları havezlendirdiynän, onnar var nasıl çeketsinnär taa ii üüenmää.

6. Teknik tipinnän uşaklar becererlär işlemää teknikaylan, annêêrlar onu, uydurêrlar, kararlêêrlar eni problemaları bu uurda.

İşlärkän talantlı uşaklarlan kullanêrım bu **formaları**:

- konkurslar
- intelektual marafonnar
- yaratıcılık ustalı
- olimpiadalar
- tombarlak masa
- aaraştırma bilim konferentiyası.

Urokta kullanêrım bu **metodları**.

Problema metodu.

Üüredicinin soruşları läüzüm olsun üüenicilerä deyni intelektual zor.

Aaramak metodu.

Aaramak metodu çeker üüenicileri kendibaşına kabul etmää bilgi, toplamaa hem aaraştırmaa informañıyayı.

Êvristik metodu.

Bu metodun adı alınma grek dilindän «êvristika», angısı çeviriler aarêêrım, bulêrım, açêrım.

Êvristika üüenmesi talantlı üüeniciyä sayılêr durmamayca enilii açıklamaa.

Aaraştırmak metodu.

O metod, angısında koyulu davalar da isteniler kendibaşına yaratıcık karar.

Proekt metodu sayılêr ozaman, açan üüenici üüener yaparkana. O girer aktiv protesinä, kendibaşına kurêr üüenmäk problemayı, toplanma informañıyayı, düşüner türlü variantları, bitkidä yapêr çıkış.

Yaratıcı metodu kullanılêr ilerletmää deyni yaratıcılık fikirlerini talantlı uşaklarda.

İnformaşion tehnologiyaları üüretmâk işindâ yardım eder talantlı uşaklara yaşamaa hem işlemâa informaşion dünnesindâ, eni asirdâ.

Talantlı uşaklarda peydalanêr lââzınnık aaraştırmak hem aaramak çalışmalarına -o bir şart, angısı yardım eder üürenicilerâ daalmaa üürenmâk yaratıcılık proşesinâ hem terbiyetmâa onnarı eni bilgilerâ, çalışmaa açmaa nesâ eni aktiv fikirli işi.

Üürenicinin uygun işi olêr ozaman, açan üüredici barabar işleer talantlı uşaklarlan yaratıcılık uurunda. Üüredici lââzım diil sade versin bilgileri, ama doorutsun üürenicileri ii tarafa, da onnar kendileri yapsınar çıkışları hem etişsinnâr eni açmaklara. Koyarak problema durumunu, akıllı onu kararlaraq, üüredici kendi soruşlarınan götürer üüreniciyi eni bilgilerin duumasına. Burada yok idial cuvap «dooru» yada «diil dooru». Üürenicilər var nicâ düşünsünnâr barabar,versinnâr türlü-türlü yakışıklı cuvapları, kantarlasınar onnarı. Üüredicinin davası – üüretmâa yaratıcılâa uşakları, kendibaşına karşı gelân eni davaları becersinnâr kararlamaa. Talantlı üürenici var nasıl kendi - kendinâ yardım etsin, eer onun yaratıcılına üüredici olarsaydı dayak.

En önemni faktor talantlı uşakların ii üürenmesinâ deyni, kullanmak kompyüter tehnologiyalarını, angıları yardım eder uşaklara kendibaşına eni bilgileri kabul etmâa. Maasuz kompyüter üürenmâk programalarının kullanması genişleder, gerçekleştireer eni metodları hem formaları, angıları üürederlâr, ilerlederlâr hem yardım ederlâr uşakların individual üürenmesinâ.

Talantlı uşakların işindâ bân kullanêrım informaşion tehnologiyalarını.

1. Götürmâk media-urokları.

Zamandaş urok yok nicâ geçsin informaşion tehnologiyasız, çünkü onnar yapêr uşakları taa kuşku, ilerleder onnarın göstermâk– süret fikirlerini, düzer uşakların meraklını predmetâ.

2.Distanşion üüretmesi.

Yardım eder distanşion üüretmesi o uşaklara, angıları çalışêr yardımcısız üüsek kendi intelektual bilgilerini kaldırmaa hem uşaklara, angıları diıştiredlâr kendi şkolasını

İnternet-olimpiadalar.

Katılsın onlayn – olimpiadalara var nasıl herbir uşak, angısında var İnternet. Bölâ yaraşmaklarda var birkaç üstünnük.

➤ Olimpiada sınışlarını yaparkana var nicâ kantarlamaa vakıdını, bitirdiynân görmâa sonuçları.

➤ Var nicâ denemâa kendi kuvedini, kararlarkana üüsek uurda zor davaları.

3. **İnternet - testlâr.** Bu pek uygun metod kendi bilgilerini kantarlamak için.

4. **İnteraktiv aftaları.** Kullanarkan sayı üüretim resursları, daalêrsın nesoysa bir temaya yada bir kursun bölümünâ. Aktual yapmaa bölâ aftaları büyük uşaklara deyni, katılarkan türlü treninglerâ (Örnek:«Hepsi senin ellerindâ», «Bân hem benim kıymetlerim.» h.b.)

Kullanarkan informaşion tehnologiyalarını, talantlı uşaklar var nasıl katılsınar meraklı okuyucuların grupalarına, götürsünnâr türlü kursları, aaraştırma proektleri hem programaları, kursunnar kendi saytlarını.

Butakım, talantlı uşaklar, kullanarak inovaşion tehnologiyalarını, yardım eder diil sade gerçekleştirmâa kendi êfektiv üürenmesini, ama dayaklamaa üüredicilerin işini üüretmâk kurumunda. Bunun var büyük önemni, çünkü üüseler üüretmenin êfektivlii, kızıştırıp üürediciyi kullanmaa eni formaları hem tehnologiyaları üüretmâk proşesindâ.

Bitkidâ, isteerim yapmaa çıkış, ani herbir üürenici talantlı kendiycesinâ. Önemni dava, angısı durêr üüretim sistemasının önündâ - o herbir üürenicinin becermeklerini ilerletmâa,

alarak hesaba onnarın individuallını hem kurmaa bu iş için lâazımnı şartları. Benim inovasyon işimdä, türlü formaların, metodların hem information tehnologiyalarının kullanması, verer üürenicilerimä pozitiv sonuçları.

Sayêrım, ani talantlı uşaklar pek önemni zamandaş cümneyä hem Gagauziyanın ilerletmesinä.

Nasaatlar üüredicilerä:

- ✓ kurmaa üüretmək grupaları talantlı uşaklarlan;
- ✓ ayırmaa üüretmək strategiyalarını herbir talantlı üüreniciyä görä;
- ✓ düzmää individual programaları talantlı uşaklara;
- ✓ yardım etmää uşaklara işlemää kendibaşına, vermeyeräk konkret instruktiyaları;
- ✓ üüredici diil lâazım yapsın üürenicilerin erinä te o işi, angısını var nasıl yapsınнар üürenicilər kendileri;
- ✓ üüretmää uşakları kendibaşına kararlamaa davaları, aaraştırmaa, analiz yapmaa.

Bibliografiya:

1. Азарова, Л.Н. Работа с одаренными детьми. Москва, 2010.
2. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: избранные труды. – М.: Издательство Московского психолого-социального институт[Текст]// Воронеж:,2003.
3. Интерактивные технологии в образовании. – URL: <http://www.polymedia.ru/o-kompanii/stati/interaktivnye-tehnologii-v-obrazovanii/> . – Текст : электронный.
4. Проблемы одаренных детей и пути их разрешения в рамках социально-педагогической деятельности //Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://www.kursx.ru/psy86.html>].

**“DİNDAR” TİPOLOJİSİ BAĞLAMINDA ROMANDA İDEOLOJİ-TASVİR
İLİŞKİSİNİN KARAKTER KURGUSUNA ETKİSİ**
THE EFFECT OF IDEOLOGY-DESCRIPTION RELATIONSHIP ON CHARACTER
CONSTRUCTION IN THE NOVEL IN THE CONTEXT OF ‘RELIGIOUS’ TYPOLOGY

Dr. Mehmet ÖZ

(Adnan Oğuz Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni)

ORCID ID: 0000-0002-7990-1009

Özet

Edebiyat ideolojik bir kimliğe yaslandığı zaman bunun bütün edebî türlere az veya çok yansımaları olmaktadır. Şüphesiz ki önemli bir edebî tür olan roman da söz konusu ideolojik kimlikten payını almaktadır. Bu durumda romanın temel unsurlarından biri olan tasvirin, ideolojiden ve ideolojik kimlikten bağımsız kalması düşünülemez. Tasvir, ideolojik bir kimliğe yaslandığı zaman ister istemez kişi, mekân, kıyafet, beden gibi unsurlara bakış da farklılaşmaktadır. Ortaya çıkan tasvirler ise genellikle ben/biz ve öteki karşıtlığına uygun olarak sempati-antipati paradoksunda, mutlak karşıt çizgilerde tasvirler olmaktadır. Çünkü ideolojik zemin üzerine inşa edilen merkez bakışın ben/biz ve ötekilere bakışı, onları sunuşu, anılan karşıtlık zemini dolayısıyla oldukça farklı bir kimliğe bürünmektedir. Bu da genellikle yazarın zihninin, ideolojik bakışının ürünü tek renkli, tek boyutlu, bazı çerçeve ve sınırlara dayalı tasvirleri beraberinde getirmektedir. Böylece ben/biz ve öteki zemininde bir ideolojik bakışın meleştiği, diğer ideolojik bakışta rahatlıkla şeytana dönüşebilmektedir. Neticede bu noktada ortaya konan ben/biz veya öteki, iki tarafa ait unsurlar, kendi kimliklerinden ziyade yazarın onlara giydirdiği ideolojik kimlikle varlık bulmaktadır. Çalışmanın temel konusu ve problemi budur. Bu yüzden çalışmada Türk romanı bağlamında ideoloji-tasvir ilişkisinin karakter kurgusuna yansımaları “dindar” tipolojisi üzerinden incelenmektedir. Çalışma, ele aldığı dindar tiplerin ideolojik kaygılarla bütünüyle karşıt çizgilerde tasvir edildiği *Yeşil Gece* ve *Huzur Sokağı* romanları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda ideolojinin, ben/biz ve öteki bağlamında, “dindar” tipolojisi sunumunda tasviri nasıl şekillendirdiği, etkilediği, ideolojik bir kimliğe büründürdüğü örnek iki roman üzerinden gösterilmeye çalışılmaktadır. Romanların seçimi, farklı ideolojiler göz önüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçta her ideoloji tasviri, kendi inanç ve düşünce zemine göre şekillendirmektedir. Bu yüzden çalışmada, sadece bir ideolojinin değil, farklı ideolojilerin etkisindeki iki romana odaklanılmakta ve bu romanlardan örnekler getirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Türk romanı, ideoloji, dindar, tasvir, karakter

Abstract

When literature takes on ideological purpose and identity, it has more or less reflections on all genres of literature. Undoubtedly, the novel, which is an important literary genre, also gets its share from this ideological identity. In this case, it is unthinkable that depiction, one of the basic elements of the novel, remains independent from ideology and ideological identity. When the depiction takes on an ideological identity, the view of elements such as person, place, clothing and body is inevitably differentiated. The resulting depictions are usually in absolute opposing lines in the paradox of sympathy-antipathy in accordance with the opposition of self/us and the other. Because the view of the central gaze, which is built on ideological grounds, towards the self/us and others, and its presentation of them takes on a quite different identity due to the aforementioned ground of opposition. This usually leads to one-coloured, one-dimensional depictions based on certain frames and boundaries, which are the product of the author's mind and ideological perspective. Thus, on the grounds of self/us and the other, the angel of one ideological perspective can easily turn into a devil in the other ideological perspective. As a result, the self/us or the other, the elements belonging to both sides, come into existence with the ideological identity that the author dresses them rather than their own identities. This is the main subject and problem of the study. For this reason, the study analyses the reflections of the relationship between ideology and depiction on character fiction in the context of the Turkish novel through the 'religious' typology. The study is carried out through the novels "*Yeşil Gece (The Green Night)*" and "*Huzur Sokağı (Street of the Peace)*", in which the religious characters are depicted in completely opposite lines with ideological concerns. In this sense, it is attempted to show how ideology shapes, influences and ideologises the portrayal of the 'religious' typology in the context of self/us and other through two sample novels. The selection of the novels was made by considering different ideologies. After all, each ideology shapes the portrayal according to its own beliefs and thoughts. For this reason, the study focuses on two novels that are influenced not only by one ideology but also by different ideologies, and examples from these novels are presented.

Key words: Turkish novel, ideology, religious, depiction, character

**EPİSTEMOLOJİK YANSIMALAR: BİLGİ NORMLARI VE
DEĞERLENDİRME PERSPEKTİFLERİ**
EPISTEMOLOGICAL REFLECTIONS: KNOWLEDGE NORMS AND EVALUATION
PERSPECTIVES

Dr. Mehmet Nuri DEMİR
ORCID: 0000-0002-0254-826X

ÖZET

Normatif epistemolojide doğru/hakiki bilgi, "episteme" ve "doxa" gibi farklı kavramlar olarak önümüze çıkar. Antik Yunanlılar'ın bütün akıl yürütme, düşünme ve ahlâklarına (ethos) yön veren esas anlayış, tıpkı doğadaki gibi sosyal hayatta da genel bir düzenin olduğuna yöneliktir. Onlar için kâinat, düzenli sistemli bir inşa ve kozmosu içinde taşır. Doxa kavramı, somut dünyanın değişebilen boyutlarıyla ilişkili iken hakikî bilgi olarak kabul edilen felsefe, genel olarak matematikteki gibi değişmez olanları kendisine inceleme konusu edinir. Bu dönemde bilgi çoğunlukla tümellerin bilgisi olarak kabul edilmiştir. Mutlak veya kesin bilgilerin mümkün olabileceği inancıyla ezeli-ebedî ve değişmez tümelin bilinebileceğine inanılmış ve bunun neticesinde doğal olarak da "gerekçelendirilmiş doğru inanç" yaklaşımı ortaya çıkarılmıştır. Bilginin normatifliğine yönelik en temel iddialardan birisi şudur: Failin, ancak ve ancak bir şeyi bilebilecek bir konumda olduğuna inanmasının temelini sağlayacak nedeni veya temellendirmesi varsa onun bir önermeye inanması, önermeyi öne sürmesi ve o önermeye göre hareket etmesi için gerekçeleri söz konusu olabilir. Bilginin normatifliği, çağdaş epistemolojide dışsalcılardan daha ziyade içselciler tarafından benimsenen bir konudur. "Epistemik normatiflik", epistemik faile bir görev yükleyerek onun etkin olmasını sağlar. Dışsalcılar içselcilerin normatif anlamda geleneksel epistemolojiden aldıkları gerekçelendirme kavramının yerine teminat kavramını koymaya çalışmışlardır. Epistemoloji, temelde epistemik değerlendirme ve normativitenin bilgi rasyonellik ve gerekçelendirilme gibi değerlendirci kavramları tarafından temsil edilir. Richard Foley epistemik gerekçenin failin neye inanması gerektiği bağlamında anlaşılması gerektiğini iddia eder ve bütün normatif ifadelerin amaç ve sonuçlara ulaşabilme yetkisinin olduğunu söyler. Örneğin, ona göre ahlâki yönden temellendirilmiş bir eylemden söz ettiğimizde amaç iyi olanı gerçekleştirip kötü olanından sakınmaktır. Ona göre bir failin yasal bir bağlamda ne yapması gerektiği bir eylemin mevcut kurallara uygunluğunun bir işlevi olabilir. Failin, epistemik zorunluluğu bu bağlama uydurmak için bütün ihtiyacı olan şey, onun "epistemik olarak inanması gerekli olanı tanımlayan kendine münhasır hedefleri ve sonuçları" belirlemesiyle ilgilidir. Epistemik anlamda inanılması gereken terimler de bir değer taşıdığı düşünülen "iyi", "gerekli", "olmalı", "doğru", "kabul edilebilir", "zorunlu" vb. gibi kavramlardır. Genel olarak, epistemik değerlendirmemiz doğru inançlar oluşturma veya buna bağlı olarak kendimizi ve dünyamızı anlama etrafında döner. Normatif boyut, sorgulama, inanç inşa etme, gözden geçirme ve inancın dağılımına yönelik yollarımızla alakalıdır.

Anahtar Kelimeler: İnanç, Bilgi, Normatiflik, Gerekçelendirme, Doğruluk.

ABSTRACT

In normative epistemology, true/genuine knowledge appears before us as different concepts such as "episteme" and "doxa". The main understanding that guides all reasoning, thinking and morality (ethos) of the ancient Greeks is that there is a general order in social life, just like in nature. For them, the universe contains an orderly and systematic construction and cosmos. While the concept of doxa is related to the changeable dimensions of the concrete world, philosophy, which is accepted as true knowledge, generally examines the unchangeable ones, as in mathematics. In this period, knowledge was mostly accepted as knowledge of universals. With the belief that absolute or definitive knowledge was possible, it was believed that the eternal and unchangeable universal could be known, and as a result, the "justified true belief" approach naturally emerged. One of the most fundamental claims regarding the normativity of knowledge is this: If the agent has a reason or justification to believe that he is in a position to know something, he can have reasons to believe a proposition, put forward the proposition, and act according to that proposition. The normativity of knowledge is an issue embraced by internalists rather than externalists in contemporary epistemology. "Epistemic normativity" ensures that the epistemic agent is effective by imposing a duty on him. Externalists have tried to replace the concept of justification, which internalists have taken from traditional epistemology in a normative sense, with the concept of assurance. Epistemology is essentially represented by epistemic evaluation and evaluative concepts of normativity, such as knowledge rationality and justification. Richard Foley claims that epistemic justification should be understood in the context of what the agent should believe and says that all normative statements have the authority to achieve goals and consequences. For example, when we talk about a morally based action, the aim is to do what is good and avoid what is bad. According to him, what an agent should do in a legal context may be a function of an action's compliance with existing rules. All the agent needs to fit the epistemic obligation into this context is for him or her to set "exclusive goals and consequences that define what he is epistemically required to believe." Terms that need to be believed in the epistemic sense are "good", "necessary", "ought", "right", "acceptable", "obligatory", etc., which are thought to have a value. such concepts. In general, our epistemic evaluation revolves around forming true beliefs or, by extension, understanding ourselves and our world. The normative dimension relates to the ways we question, construct, revise, and distribute belief.

Keywords: Belief, Knowledge, Normativity, Justification, Truth.

PRAGMATİST YAKLAŞIMIN EPİSTEMİK DEĞERLENDİRİLMESİ: WILLIAM JAMES'İN BAKIŞ AÇISI

EPISTEMIC EVALUATION OF THE PRAGMATIST APPROACH: WILLIAM JAMES' PERSPECTIVE

Dr. Mehmet Nuri DEMİR
ORCID: 0000-0002-0254-826X

ÖZET

Bu araştırmada William James'in pragmatist teorisinin epistemik değerle olan ilişkisi betimlenmeye çalışılacaktır. James'e göre evrende yaşayan failer olarak bizler bir sosyal değerler çokluğunda hayatımızı sürdürmeye çalışıyoruz; hiçbir kişisel bilinç başka zihinleri kendi kurallarına uymaya zorlama ayrıcalığına sahip değildir. Pragmatizmde bilinç sürekli bir akış halindedir ve buna paralel olarak da deneyimde bir bütün olarak akar. Zihinsel pratikler birbirinden bağımsız ve kaotik değil, gerçekte bütünsel bir sistem olarak çalışır. Zihin hedeflerine göre seçer, itiraz eder ve birtakım ilavelerde bulunur. Bundan dolayı esas olanın, failin amaç ve eğilimleri olduğu söylenebilir. Pragmatizm zihnin gerçek bir olgu olduğunu öne sürer. O, davranışın bir özelliğidir ancak onun gerçekliği aşkın bir neden ya da kozmik bir zihinsel durumun mevcudiyetini ilham etmez; zihin bir fonksiyon ve eylemle neticelenen bir olgudur. Pragmatistler, en azından pragmatik bir tutuma sahip olanlar kendilerini dünyada seyirci olmaktan daha ziyade fail olarak kabul ederler. Yani deneyimleme, izlenimlerin edilgen bir biçimde alınmasıyla değil, etkileşim halinde olan bir şeydir. William James epistemik manada farklı bir anlayışı benimseyerek bilgide sadece doğruluk ile uyuşmanın değil aynı zamanda onun pratik manada fayda ile ilişkilendirilmiş olmasını değerlendiren bir perspektifi ele almıştır. James bir bilgi ya da inancın değerini faile sağlayacağı pratik yarar ile ilişkilendirmeye çalışır. Bu perspektife göre epistemik değer, doğrulukla bağlantılı olduğu kadar failerin yaşamlarına sağladığı katkı noktasında da ölçülür. James, bilgi odaklı faydacılık teorisini sadece muhakeme yürütme süreçlerine ya da mantıksal aşamalara indirgemeyerek onu pragmatist anlamda yaşam deneyimlerine bağlar. Bilgi edinme süreci işlevsel manada insanların yüzleştiği problemlere bir çözüm getirerek yalnızca doğruluğu elde etmek veya anlamakla yetinmez. James'in faydacı pragmatizmi epistemik değeri belirlerken arzu, istek ve duyguların rolünü fazlasıyla önemser. Bilgide mantıksal tutarlılığın yanında duygusal ve pratik ihtiyaçlara cevap verilirbilirlik de önemlidir. Ancak her şeye rağmen bir inancın doğruluğu ile bir yarar, tatmin ya da hedefin oluşması arasında bir fark gözetmek gerekir. Örneğin Alvin Ira Goldman'a göre epistemik anlamıyla inanç doğru da olabilir yanlış da olabilir; fakat bu durum, inancın zararlı veya yararlı olması durumundan daha farklıdır. Mesela, bir inanç bir faili mutlu edebilir ya da onu bir amaca odaklayabilir fakat bizler bu inancın doğruluk ile ilintili olduğunu tam olarak iddia edemeyiz. Bu manada Goldman, epistemik doğruluk ile epistemik faydayı birbirinden ayırmaya çalışır. Yani Goldman, pragmatist teorisinin, epistemik manada inançların fayda veya zararlarını belirtirken bunun yanında onların ne derecede veya hangi statü ve güvenilirlikte doğruluk ile uyumlu olduğunu da ifade etmelidir.

Anahtar Kelimeler: Pragmatizm, Epistemik Fayda, Bilinç, Pratik, Deneyim.

ABSTRACT

In this research, we will try to describe the relationship between William James' pragmatist theory and epistemic value. According to James, as agents living in the universe, we try to live our lives in a multiplicity of social values; No individual consciousness has the privilege of forcing other minds to conform to its rules. In pragmatism, consciousness is in a constant state of flux and, in parallel, experience flows as a whole. Mental practices do not work independently of each other and chaotically, but actually work as a holistic system. The mind selects, objects and makes some additions according to its goals. Therefore, it can be said that the main thing is the goals and tendencies of the perpetrator. Pragmatism suggests that the mind is a real phenomenon. It is a feature of behavior, but its reality does not inspire the existence of a transcendent cause or cosmic mental state; Mind is a function and a phenomenon that results in action. Pragmatists, at least those with a pragmatic attitude, consider themselves agents in the world rather than spectators. That is, experiencing is something that happens in interaction, not through passive reception of impressions. William James adopted a different understanding in the epistemic sense and took a perspective that evaluates not only the agreement with accuracy in knowledge but also its association with practical benefit. James tries to relate the value of a knowledge or belief to the practical benefit it will provide to the agent. According to this perspective, epistemic value is measured in terms of its contribution to the lives of agents as well as in relation to accuracy. James does not reduce the theory of knowledge-oriented utilitarianism to just reasoning processes or logical stages, but connects it to life experiences in a pragmatist sense. The process of acquiring knowledge is not only about obtaining or understanding the truth by providing a solution to the problems that people face in a functional sense. James's utilitarian pragmatism attaches great importance to the role of desires, desires and emotions in determining epistemic value. In addition to logical consistency in information, responsiveness to emotional and practical needs is also important. However, despite everything, it is necessary to make a difference between the accuracy of a belief and the formation of a benefit, satisfaction or goal. For example, according to Alvin Ira Goldman, belief in the epistemic sense can be true or false; But this situation is different from whether the belief is harmful or beneficial. For example, a belief may make an agent happy or focus him on a goal, but we cannot fully claim that this belief is related to truth. In this sense, Goldman tries to distinguish between epistemic accuracy and epistemic benefit. In other words, Goldman states that while pragmatist theory states the benefits or harms of beliefs in an epistemic sense, it should also express to what extent or with what status and reliability they are compatible with truth.

Keywords: Pragmatism, Epistemic Utility, Consciousness, Practice, Experience.

GİRİŞ

William James, Amerikan pragmatizminin en önde gelen figürlerinden birisi olarak aynı zamanda pragmatist anlayışın kayda değer bir savunucusudur. Onun pragmatizmi bir felsefi doktrin olmanın ötesinde aynı zamanda anlama ve bilme süreçlerine yönelik farklı bir yaklaşım biçimi olarak da ön plana çıkar. James'in pragmatizmi bilginin doğasını ve değerini değerlendirme ve anlamının pratik sonuçlarına yönelir. İlke olarak pragmatizm, bir düşünce ya da teorinin gerçeklik boyutunu ya da değerini pratik çıktı veya sonuçları gözlemleyerek belirlemeye çalışır. Bu manada James'e göre bilginin değer ve statüsü, onun işlevsel, faydacı, uygulamalı veya pratik sonuçlarından bağımsız değildir. Bir düşünce, bilgi veya inancın hakikatini değerlendirebilmek için söz konusu unsurların, failerin tecrübelerini nasıl biçimlendirdiğini, eylemlerini hangi boyutta etkilediğini ve sonuç aşamasında hayatlarını nasıl değişikliğe uğrattığını izlemek gerekmektedir. James'e göre bilgi, yalnızca teorik bir inşaa faaliyeti olmanın ötesinde aynı zamanda deneyim ve davranışsal aksiyonlar ile sıkı bir biçimde bağlıdır. Bilgi ya da inançların doğruluk oranı onların hangi derecede etkili olup bireylerin yaşamlarını hangi boyutta yönlendirdiği ile de ilişkilidir. Bu çalışmamızda James'in epistemik fayda anlayışını incelemeye çalışacağız. Bu manada onun pragmatik teorisinin bilgi ile ilişkisinin bazı bağlantılarını ve bu bağlantıların genel manada yaşamdaki anlamlarına vurgu yapmaya çalışacağız. Böylesine önemli bir pragmatist filozofun argümanlarını epistemik boyutuyla bir kez daha ele almak farklı bakış açılarının gelişmesine katkı sunacaktır.

William James'te Bilgi Ve Fayda Arasındaki İlişki

Faydacılık (pragmatism) 19. yüzyılın sonlarından başlayarak felsefe arenasında kendine yer bulmuş ve düşünce tarihinde kayda değer bir iz bırakmıştır. Faydacılık teriminin genel anlamda İngilizce orijinal karşılığı "pragmatism" terimidir. Bu terimin Yunanca kökenlerine inildiğinde "somut iş" "pratiklik" "yarar" "eylem" gibi fonksiyonel anlamlarla karşılaşırız. Türkçe'de ise zaman zaman bu kavram için "eylemcilik" karşılığının kullanıldığı görülmüştür.¹¹⁵ Ben zaman zaman faydacılık kavramı yerine pragmatizm kavramını metin içinde kullanacağım ikisinden de Türkçe'ye çevrildiği biçimi ile genel olarak aynı şeyi kast etmeye çalışıyorum.

Fayda sonuççuluğu ya da pragmatizm, bir sosyo-epistemik program olarak sosyal inançlarımıza sebep olan pratiklerin üretecekleri fayda (değer icra etme, mutluluk, arzu tatmini vs.) oranıyla değerlendirilmeye tabi tutulması gerektiği görüşüdür. Aksiyona dayanan faydacılığın eylemlerin faydasal sonuçlarıyla değerlendirilmeye tabi tutulması, kurallara dayalı faydacılığın kuralların fayda sonuçlarıyla değerlendirilmesi gerektiğini beyan etmesi gibi pragmatizm, bir başka ifade ile epistemik faydacılık da epistemik pratiklerin faydaya dayalı sonuçları itibari ile değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.¹¹⁶ Uyuşma/uygunluk hakikati, bir zihin-dünya ilişkisine göndermede bulunur ve böyle bir ilişkiye kuşkuyla bakan teorisyenler, fayda veya değer gerçekleşmesinin görünüşte doğrudan daha sağlam bir şey barındırdığını, bundan ötürü en azından başlangıç itibariyle bir albeniye sahip olduğunu düşünürler.¹¹⁷ Burada başarılı olma veya sonuççuluk, amacın gerçekleştirilmesi, zihin ve dünya ilişkisi hakkında kuşku duyanlar için bir iyileştirme arzusu/tatmini şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁸

Faydacılığın en büyük temsilcileri şüphesiz, Charles Sanders Peirce, William James ve John Dewey olmuştur. Faydacı filozoflara göre söz konusu olabilecek herhangi bir yargının doğruluğu hayatımızı devam ettirdiğimiz dünyada icra ettiğimiz eylemlerden ve nesneleri

¹¹⁵ Murat Baç, *Epistemoloji*, Baç, Murat, *Epistemoloji*, ed. Demet Taşdelen, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2229, Temmuz 2011, Eskişehir, ss: 164-166.

¹¹⁶ Alvin I. Goldman, *Knowledge in a Social World*, Oxford University Press, Oxford, 1999, ss: 71-76.

¹¹⁷ Goldman, *Knowledge in a Social World*, ss: 71-76

¹¹⁸ Goldman, *Knowledge in a Social World*, ss: 71-76

dönüştürme ve anlama kabiliyetimizden kopuk olamaz¹¹⁹ Tecrübesel bir durum veya önermenin doğru veya yanlış olması iddiası gerçeklik ve önerme arasında oluşan felsefi bir anlambilimsel veya varlıksal ilişki yoluyla değil, o önerme veya durumların "faillerce benimsenebilecek" netice, belirti ve etkileri vasıtasıyla geçerli olur. *Faydacı anlayışa göre bilgi dediğimiz zihinsel vaziyet, doğru veya doğruluk dediğimiz nitelik, dış çevrede çeşitli eylem ve işlevlerde bulunanların ilgi ve beklentileri tarafından belirlenerek şekillendirilir.* Doğruluk teorileri karşısında ilginç bir şekilde faydacı ve gerçekçilik karşıtı görüşleriyle en fazla ön plana çıkan filozof William James olmuştur.¹²⁰

Pierce için faydacılık (pragmatizm) kavrayıştaki karmaşıklığı gidermenin bir metodu olarak algılanırken, James bunu pratik sonuçları açısından bir yöntem olarak görür. Ancak James'in tanımında Peirce'te bulunmayan iki kavram hemen ön plana çıkar: Anlam (meaning) ve doğru (true). Bu iki kavram, James'de pragmatizmin yalnızca bir yöntem değil, aynı zamanda bir doğruluk ve anlam teorisi olarak da ortaya çıkar.¹²¹ James'e göre pragmatik yöntem, her bir kavramı o kavrama ilişkin pratik sonuçlarının izini sürerek anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktır.¹²²

Esas olarak faydacı görüşte, doğruluk veya karşılıklılık yalnızca faillerin aksiyonlarının neticeleri vasıtasıyla anlaşılabilir. James'e göre canlı failler ve eylemler ile ilişkilendirilmeyen "karşılıklılık durumları" yalnızca içi boş felsefi soyutlamalar olmaktan ileriye geçemeyecektir. Bu konuya ilişkin olarak şöyle bir örnek ortaya atar: "Zihnimize mevcut olan "duvar saati" kavramının orada gerçek anlamda asılmış olan saatin kavramsal bir kopyası olduğunu ve ona tıpatıp uyduğunu farz edelim. Sorgulanması gereken şey "doğrusal karşılıklılık" "uyuma" "zihinsel kopyalama" gibi kavramlardan tam olarak ne kastedildiğidir. Sadece duvar saati imajının zihnimde ortaya çıkması ya da sadece saatin orada bulunduğu gerçeğini zihinsel anlamda temsil ediyor olmam benim önermesel doğruya varmam ya da gerçek anlamda bilgilenmem için yeterli midir? Saatin çalışması ile alakalı (zaman gösterme, içerdeki yayların esneyebilme özelliği vb. gibi) tecrübe edilebilecek bileşenlerin böylesine zihinsel veya kavramsal bir kopyalamanın nereye oturduğu açık bir biçimde belirtilmediği sürece zihin ve olgu/nesne arasındaki uygunluklar yeterli felsefi bir açıklama verme noktasında zayıf kalacaktır."¹²³

James'te bir hipotezin gerçeklikle uyduğu iddiası, faydacı bir soruşturmada ortaya çıkarılan "kanıtlara" tekabül ettiği iddiasından başka bir şeyi ifade etmez. James doğru olanın konusunun faydalı ya da tatmin edici olan şeyin konusu ile aynı olduğunu öne sürerek her iki kelimenin de ilk sıraya konulabileceğini iddia eder.¹²⁴ Genel olarak James, doğruluğun gerçekliğin bir karşılığı (correspondence) olduğunu düşünmez, ona göre bizler sadece deneyimlerimizi bilebiliriz. Öte taraftan o, realistlerin kabul etmiş olduğu tutarlılıkçı doğruluk teorisinin de eksik olduğunu, olabildiğince şekilsel ve rasyonalist olduğunu düşünür. Ayrıca, bu doğruluk teorilerinin metafizik zemininde bir boşluk olduğunu ve bu iki teorinin işlevlerinin geçersiz olduğunu öne sürer. Çünkü ona göre bizler, özler, cevherler ve nihai anlamda gerçekliklere ilişkin hiçbir şey bilemeyiz. James, doğru fikirlerin tecrübeye, teste, değerlendirilmeye tabii fikirler, yanlışların ise bu testlere tabi tutulamayan fikirler olduğunu düşünür. "Bizi doğru

¹¹⁹ Baç, *Epistemoloji*, ss: 164-166.

¹²⁰ Baç, *Epistemoloji*, ss: 164-166.

¹²¹ Celal Türer & Metin Aydın, "Utilitarianism" ve "Pragmatism": Farklar, Ortak Noktalar, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, sayı: 28, 2019 Güz, ss: 121-149.

¹²² William James, *Pragmatism: A New Name For Some Old Ways of Thinking Popular Lectures On Philosophy*, New Impression, New York, 1922, ss: 43-57.

¹²³ Baç, *Epistemoloji*, ss: 164-166.

¹²⁴ Robert Schwartz, *Rethinking Pragmatism From William James to Contemporary Philosophy*, This edition first published 2012, A John Wiley & Sons, Ltd. Publication, UK, ss: 92-100.

fikirlerle götüren uygulamadaki ayrımlarıdır; doğrunun manası herkes tarafından doğru bilinendir. Bu anlamda faydalı olan doğru, doğru olan ise faydalı olacaktır."¹²⁵

William James faydalı ve doğru terimleri arasında önemli bir bağlantının olduğunu düşünür. Yani, nasıl ki "iyi", eylemler sahasında bize faydalı olan şeyse, "doğru" kavramı da düşünce sahasında bize fayda getiren bir kavramdır. Doğruluğun, iyilik kategorisinden kopuk olmayan bir şey olduğunu düşünür ve inanç noktasında "iyi" olduğu görülen her şeye "doğru" denebileceğini söyler.¹²⁶ Doğru fikirlerin pratik önemi, esasında nesnelerin bizler için taşıdıkları pratik önemden kaynağını alır. "Faydalıdır, çünkü doğrudur." veya "Doğrudur, çünkü faydalıdır." önermeleri James açısından tam da aynı manayı taşır. James'e göre doğrulama aşamasını tetikleyen düşünceye "doğru", tecrübe alanında tamamlanmış fonksiyonuna da "faydalı" denir. James'e göre doğru düşünceler, en başından beri bu şekilde faydalı olmasalardı hiçbir zaman doğru olarak belirlenemeyecek, bir sınıf ismi özelliği kazanamayacak ve değer ifade eden bir ismi hiçbir şekilde alamayacaklardı.¹²⁷

William James, doğruluğu aşırı ölçüde nesneleştirerek onun, failer ve eylemlerle olan bağına görmezden gelmenin mantıklı olmadığını düşünür. O, doğruluğu, gerçekliğin bileşenleri ve önermeler arasındaki spontane ve hareketsiz bir metafizik ilişki olmaktan ziyade, failerin hayatla olan ilişkisinin her aşamasında meydana gelen ve onların eylemlerinden etkilenen bir olgu olarak düşünür. Doğruluk da bilgi ve diğer oluşumlar gibi failerin üretimi ve dünyevi alışverişleri ile ilişkili olan bir şeydir.¹²⁸

Genel olarak fayda ilkesinden anlaşılan şey, failer, çeşitli faaliyetlerde bulunurken kendi eylemsel sonuçlarını göz önünde bulundurmalı ve kendileri de dahil eylemden etkilenecek failer için en yüksek mutluluğu meydana getirecek eylemleri tercih etmelidir. Bu manada faydacılığın sonuççu bir ahlak teorisi olduğu söylenebilir.¹²⁹ James, pragmatizmin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen deneyimcilik ile her çeşit felsefi argümanın eylem ve uygulamada test edilebileceğini ön plana sürer. Eğer inançlar yaşamda fonksiyonel bir rol taşıyorsa ve bizleri somut neticelere götürüyorlarsa anlamlı, faydalı ve doğru olarak kabul edilirler. Ayrıca o, felsefi bir sistemin yaşamda idrak edilemez sonuçlar taşıması durumunda pratik manada anlamsız olacağını düşünür.¹³⁰

William James, pragmatizmin apriori nedenlerden, sabit ve mutlak ilkelerden, kapalı sistemlerden, mutlak kökenlerden uzaklaştığını düşünür. Ona göre pragmacı/faydacı epistemik anlayış, olguya, eyleme, güce, yeterlilik ve somutluğa dayanır. Dogmatikliğe ve gerçekte kesinlik iddiasına karşı doğanın olanaklarını tanıma anlamına gelir ve herhangi bir özel sonuç anlamına gelmeyerek yalnızca bir yöntem ihtiva eder.¹³¹ James, her sözcüğün güncel ve pratik değerinin ortaya çıkarılarak onların, deneyimlerimizin akışı içerisinde işe koyulması gerektiğini iddia eder. Pragmatizmi bir tam çözümden ziyade çalışma için bir program ve özel olarak da mevcut gerçekliklerin değiştirilebileceği yollardan biri olarak görmek gerekir. Ona göre pragmatizm, bütün teorilerimizi katılaştırır, esnekleştir ve her birini çalışır bir vaziyete getirir.¹³²

¹²⁵ Celal Türer, *William James'in Ahlak Anlayışı*, Yayınlanmış Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997, ss: 33-40.

¹²⁶ Türer & Aydın, "Utilitarianism" ve "Pragmatism": Farklar, Ortak Noktalar, ss: 121-149.

¹²⁷ Türer & Aydın, "Utilitarianism" ve "Pragmatism": Farklar, Ortak Noktalar, ss: 121-149.

¹²⁸ Baç, *Epistemoloji*, ss: 164-166.

¹²⁹ Türer & Aydın, "Utilitarianism" ve "Pragmatism": Farklar, Ortak Noktalar, ss: 121-149.

¹³⁰ Türer, *William James'in Ahlak Anlayışı*, ss: 27.

¹³¹ James, *Pragmatism: A New Name For Some Old Ways of Thinking Popular Lectures On Philosophy*, ss: 43-57.

¹³² James, *Pragmatism: A New Name For Some Old Ways of Thinking Popular Lectures On Philosophy*, ss: 43-57.

James'e göre pragmatizm, geleneksel felsefenin düalizmleri açısından ebedilikten zamansal olana, geçmişten ziyade geleceğe, evrenselden tikel olana, yanılmazlıktan ziyade yanılabilir ve belirsiz olana uyum olarak ortaya çıkar. Ayrıca pragmatist bakış, kesinlik ve özdeşlik yerine farklılıkları, mutlaklıklardan daha çok ilişkileri, birlik yerine çokluğu, akıldan ziyade tecrübeyi, soyuttan ziyade somutu, spekülasyondan ziyade eylemi, mantıktan ziyade duyguyu edimsel bir dünya tasavvur ve anlayışı olarak ön plana sürer.¹³³

James, bir yöntem ve iddia olması açısından pragmatizmi akılcılığa karşı tamamı ile bir militan mesabesinde görür. Fakat en azından başlangıç itibarıyla belli bir sonucu üstlenmeyi temsil etmediğini iddia eder. Çünkü pragmatizmin hiçbir dogmatik unsurunun olmadığını ve hiçbir öğretisinin onun yönteminden başka bir şey olmadığını savunur. İtalyan pragmatist düşünür Papini bu durumu şu temsil ile anlatmaya çalışır:

"Pragmatist teori bir otelin merkez koridoru gibi teorilerimizin tam da ortasında bulunur. O koridordan sayısız oda açılır: Bir odada ateistik bir cilt/kitap yazan birini bulabilirsiniz; sonrakinde başka biri dizlerinin üstünde inanç ve güç için dua eder; üçüncüsünde bir vücudun kimyevi özelliklerini araştıran bir kimyager mevcuttur; dördüncüsünde, idealist biri bir metafizik sistemi akıldan türetmeye çalışmaktadır; beşinci odada ise fizik ötesinin imkansızlığı gösterilmeye çalışılır... Fakat hepsinin koridora açılan bir kapısı var ve şayet kendi odalarına dönüp tekrar çıkmak için pratik bir yol arzuluyorlarsa hepsi bu merkezi koridordan geçmek mecburiyetindedir."¹³⁴

James, inançların, düşüncelerin ve dinin yaşantımızda entelektüel ve fiziksel pratiklerimize veya davranışlarımıza öncülük etmeye yardımcı olduğunu, ne yaşadığımız ve ne yaşayacağımızı beklememiz açısından işlevsel olduğunu belirtir. Bundan ötürü James, doğru inançların yanlış inançlardan daha faydalı, geleceğe hazırlama noktasında daha etkili olduğunu ve ampirik kanıtların nelere inanacağımıza karar vermede çok önemli bir pozisyona sahip olması gerektiğini iddia eder.¹³⁵

James, çalışmaları boyunca öznel tecrübelerin tabiatını ve bunların bilinç, algı, duygu ve psikolojinin diğer sahalarındaki rollerini analiz etmekle ilgilenmiştir. Dini deneyimler gerçekten de ona göre kendilerine sahip olanların hayatını etkileyen ve toplumdaki yaygınlığıyla ayırt edici bir deneyim çeşidi olarak özel bir durumdur. Bir psikolog olarak da James, dini deneyimlerin epistemik önemini teslim edip, onların bilimsel araştırmanın makul unsurları olduğunu vurgulayarak çeşitliliklerini, niteliklerini, rollerini ve önemlerini araştırmıştır. James, bu manevi tecrübelerin bireyin doğasının derinliklerinde bir şeylerin göstergesi olduğuna ve bunların ötesine göndermede bulunduğu ikna olmuştur.¹³⁶ James dini duyguların elbette diğer somut duygulardan ayırt edilebilen psişik varlıklar olduğunu söyler.¹³⁷

James, her defasında felsefenin amaç ve gayesinin davranış olduğunu ifade eder. Ona göre seçim ve tercihlerimiz, esas olarak failin bilincinin özgür seçimleri ile ilişkilidir; ahlaki değerleri tercih etmemiz bizzat öznel arzularımıza bağlıdır. O, ahlak fenomenini keşfetme aşamasında failin kendine ait öznel yönelimlerini dikkate alması gerektiğini düşünür. "The Will

¹³³ John J. Stuhr, "Looking toward Last Things: James's Pragmatism beyond Its First Century", *100 Years of Pragmatism William James's Revolutionary Philosophy*, edited by John J. Stuhr, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, USA, 2010, ss: 194-209.

¹³⁴ James, *Pragmatism: A New Name For Some Old Ways of Thinking Popular Lectures On Philosophy*, ss: 43-57.

¹³⁵ Schwartz, *Rethinking Pragmatism From William James to Contemporary Philosophy*, ss: 92-100.

¹³⁶ Schwartz, *Rethinking Pragmatism From William James to Contemporary Philosophy*, ss: 13.

¹³⁷ William James, *Writings 1902-1910: The Varieties of Religious Experience / Pragmatism / A Pluralistic Universe / The Meaning of Truth / Some Problems of Philosophy / Essays*, The Library of America, 1 February 1988, ss: 33-38.

to Believe"de James, "failin kendisini dışarıya doğru ifade edene kadar yönelimlerine boyun eğmesinin aynen bir heykelin kendini tam anlamıyla gösterene kadar bir heykeltıraşın keski aletine başını eğmesi gibi olduğunu ifade eder." James, failin kendi isteklerini takip ederek ahlaki bir dünyaya sahip olabileceğini, bu manada insanın öznel arzularının eşsiz bir ahlaki dünyaya sahip olmasına yetecek derecede olduğunu düşünür. O, bizlerin ahlaki iyi ya da doğruları yalnızca yaparak bilebileceğimizi, böylesine doğruların önceden ve soyut bir şekilde mevcut olmadığını, onların somut bilinçlerde ve yalnızca somut insan deneyimlerinde uygulandıklarında bilinebileceğini savunur. Bundan dolayı James, ahlakın deneyimde gerçekleştirilen ve davranışlarımızda tezahür eden bir olgu durumu olduğunu düşünür ve davranışın ise her çeşit felsefenin ilk argümanı ve amacı olduğunu iddia eder.¹³⁸

James'e göre bizler, ahlaki bir evrende değil, bunun yerine bir sosyal değerler çokluğunda yaşantımızı sürdürüyoruz. Hiçbir kişisel bilinç, diğerlerini kendi kurallarına uymaya zorlama ayrıcalığına sahip değildir.¹³⁹ Pragmatizmde, bilinç sürekli bir akış içerisinde ve buna paralel olarak da deneyim de bir bütün olarak akar. Zihinsel pratikler, birbirinden bağımsız ve kaotik değil, gerçekte bütünsel bir sistem olarak çalışır. Zihin, hedeflerine göre seçer, itiraz eder ve birtakım ilavelerde bulunur. Bundan dolayı esas olanın öznenin amaç ve eğilimleri olduğu söylenebilir. Pragmatizm, zihnin gerçek bir olgu olduğunu öne sürer; o, davranışın bir özelliğidir. Ancak onun gerçekliği aşkın bir neden ya da kozmik bir zihinsel durumun mevcudiyetini ilham etmez; zihin bir fonksiyon ve eylemle neticelenen bir olgudur.¹⁴⁰

Pragmatistler açısından hiçbir hipotezin kesinliğinden söz edilemez. Mevcut kanaatlerimizin en sarsılmazının bile altüst edilebileceği başka kanıtların ortaya çıkması her zaman muhtemeldir. "Bugüne ait gerçeklerin yarının da gerçekleri olabileceği asla kabul edilemez. Pragmatistlere göre karşı koyuşlara bağışık olan ya da olabilecek ilkelerin veya değiştirilemez sezgilerin varlığından söz edilemez." Bilimsel araştırma, devam eden bir süreç olmakla birlikte, sonsuzluk veya kesinlik açısından kabullenilebilecek gerçeklikler arayışı değildir.¹⁴¹

Pragmatistler, yani en azından pragmatik bir tutuma sahip olanlar, kendilerini dünyada seyirci olmaktan daha ziyade fail olarak kabul ederler; yani deneyimleme, izlenimlerin edilgen bir biçimde alınmasıyla değil, etkileşim halinde olan bir şeydir. Pragmatizmin, çoğunlukla felsefi bir sistem ya da bir önermeler dizisini ifade etmediğinden, bir tutum, bir yaşam şekli, bilhassa sorunlarla başa çıkma tarzı olması anlamında farklı bir felsefi anlayışı ifade ettiği iddia edilmiştir. James, kendi pragmatist anlayışının büyük ölçüde ilk ilkeler ya da şeylerden, varsayılan zorunluluklardan, kategorilerden kendini uzaklaştırarak en son ürünlere, sonuçlara, gerçeklere bakma gibi bir tutum benimsediğini belirtir.¹⁴²

James, bir düşüncenin anlamını iletirmek için yalnızca onun, hangi davranışı meydana getirmeye uygun olduğunu tayin etmemiz gerektiğini ve bu davranışın da onun biricik anlamı olduğunu ifade eder.¹⁴³ William James, pragmatizmi inançların pratik manasının izini sürerek ve böylece başka türlü bitip tükenmeyecek metafizik tartışmaları çözüme ulaştırmayı mümkünleştiren bir düşünce yolu veya metodu için yeni bir isim olarak algılar.¹⁴⁴

James, pragmatizmin eski ile yeni bir araya getirdiğini düşünür. Zihnimiz ve gerçeklik arasındaki durağan bir uygunluk (correspondence) ilişkisinin "içi boş kavramını", herkesin ayrıntılı bir şekilde takip edip anlayabileceği türden aktif ve zengin bir alışveriş ilişkisine

¹³⁸ Tüer, *William James'in Ahlak Anlayışı*, ss: 63-64.

¹³⁹ Stühr, "Looking Toward Last Things: James's Pragmatism Beyond Its First Century", ss: 194-209.

¹⁴⁰ Tüer, *William James'in Ahlak Anlayışı*, ss: 58.

¹⁴¹ Schwartz, *Rethinking Pragmatism From William James to Contemporary Philosophy*, ss: 12.

¹⁴² Stühr, "Looking Toward Last Things: James's Pragmatism Beyond Its First Century" ss: 185-194.

¹⁴³ Stühr, "Looking Toward Last Things: James's Pragmatism Beyond Its First Century", ss: 185-194.

¹⁴⁴ Stühr, "Looking Toward Last Things: James's Pragmatism Beyond Its First Century", ss: 194-209.

dönüştürdüğünü iddia eder.¹⁴⁵ James'e göre pragmatistler, somutluk ve gerçekliklere yaslanır ve belirli durumlarda gerçekliği gözlemleyerek genellemelerde bulunur. Deneyim içinde doğru, rasyonalist için “saf bir soyutlama” olarak kalırken, pragmatist için “her çeşitten belirli çalışma değerleri için bir sınıf adını” temsil eder.¹⁴⁶

James, aynı zamanda pragmatist tavrı bir arabulucu veya uzlaştırıcı olarak da görür. Onun hiçbir önyargısının ve engelleyici dogmalarının olmadığını ve yumuşak tavrıyla genel olarak nelerin kanıt sayılabileceğine yönelik katı kurallara sahip olmadığını söyler. Pragmatizm, elastik ilkeleri dahilinde yeri geldiğinde herhangi bir hipotezi kabul edecek herhangi bir kanıtı dikkate alabilecektir.¹⁴⁷

James kendi pragmatik anlayışının her şeyi almaya, mantığı ya da duyuları takip etmeye, en mütevazı ve en kişisel tecrübeleri dahi hesap etmeye arzulu olduğunu, hatta pratik sonuçlar taşıması koşuluyla mistik deneyimleri dahi hesaba katmaya istekli olduğunu ifade eder.¹⁴⁸

Pragmatist bakış açısına sahip olan birtakım filozoflar, "meta epistemoloji" ile ilişkili standart yaklaşımlara meydan okuyarak sosyal epistemolojiyi pragmatizmin bağlamı içerisine oturtmaya çalışırlar. Örneğin bir dışsalıcı olarak Rorty epistemik kavramların öncelikle "övgü veya "değer" koşullu" kavramlar olduklarını iddia eder. Bu da bilginin doğasına ilişkin bitmek bilmeyen tartışmayı, örneğin, "iyi" ve "bilir" gibi kavramların "doğası" olan bir şeyi ifade eden bir kavram olmadığını fark edememekten kaynaklanır.¹⁴⁹

Craig bilgi kavramına, böyle bir kavramın tanımlanmasının toplumdaki insan koordinasyonunda hangi rolü yerine getireceğini araştırarak yaklaşmayı tavsiye eder. Tıpkı Hobbes'un adalet kavramına denk gelen rolü araştırarak anlamaya çalışması gibi. Bu tarz bir kavramın tanımı veya tanıtımı toplumda insan koordinasyonuna hizmet eder. Bu sebeple Craig'in "bilir/bilme" ifadesi, onu başlangıç itibarıyla bilgi kaynaklarını işaretlemenin bir yöntemi olarak yorumlanır. Birinin böyle bir işaret ya da etiketi hak etmesi için gerekli olan şey, büyük ölçüde farklı insan gruplarının değişen spesifik bilgi izleme ve iletme ihtiyacına bağlı olacaktır; yani temel bilginin doğasına ilişkin olmayacaktır.¹⁵⁰

Epistemik kavramlar sadece insanların inançlarını özel bir epistemik yöntemle övmek için kullanılıyorsa ve farklı insanlar epistemik övgüye değer farklı türden şeyler keşfederlerse o zaman birinci dereceden epistemik sorulara objektif cevaplar vermek mümkün olmayacaktır. Benzer bir biçimde, şayet güvenilir bilgi kaynaklarını işaretlemek ya da ifade etmek için epistemik kavramlar kullanılıyorsa, fakat böyle bir işaretlemeyi hak etmek için elde edilmesi gereken belli başlı bir güvenilirlik kriteri yoksa o zaman, epistemik iddialarımız için nesnel bir standardın olduğu söylenemeyecektir.¹⁵¹

Ancak Alvin Goldman, bir inancın hakikat (correspondence theory) olmasıyla bir tatmin, fayda veya hedefin meydana gelmesine dayalı olması arasında çok fazla bir farkın olmadığını düşünür. Ona göre her iki teoride de zihinsel vaziyetler ile gerçeklik arasında benzer bir ilişki

¹⁴⁵ James, *Writings 1902-1910: The Varieties of Religious Experience / Pragmatism / A Pluralistic Universe / The Meaning of Truth / Some Problems of Philosophy / Essays*, ss: 505-520.

¹⁴⁶ James, *Writings 1902-1910: The Varieties of Religious Experience / Pragmatism / A Pluralistic Universe / The Meaning of Truth / Some Problems of Philosophy / Essays*, ss: 505-520.

¹⁴⁷ James, *Writings 1902-1910: The Varieties of Religious Experience / Pragmatism / A Pluralistic Universe / The Meaning of Truth / Some Problems of Philosophy / Essays*, ss: 519-523.

¹⁴⁸ James, *Writings 1902-1910: The Varieties of Religious Experience / Pragmatism / A Pluralistic Universe / The Meaning of Truth / Some Problems of Philosophy / Essays*, ss: 519-523.

¹⁴⁹ Matthew Chrisman, "From Epistemic Expressivism to Epistemic Inferentialism", *Social Epistemology*, edited by Adrian Haddock, Alan Millar and Duncan Pritchard, Published in the United States by Oxford University Press Inc., New York © The Several Contributors, 2010, ss: 126-128.

¹⁵⁰ Chrisman, "From Epistemic Expressivism to Epistemic Inferentialism", ss: 126-128.

¹⁵¹ Chrisman, "From Epistemic Expressivism to Epistemic Inferentialism", ss: 126-128.

söz konusudur. Ona göre bir uygunluk bağlantısından kaçma umudu, pragmatizmi doğruculuğa (correspondence) tercih etmek için pek mantıklı bir neden vermez.¹⁵² Alvin Goldman, kişinin özünde ne istediğinin alternatif açıklamaları açısından, bir şeyi ötekine tercih etmek için belirli bir nedene sahip olmanın imkânsız olduğunu ifade eder. Böylelikle de Ona göre pragmatizm, hakikat teorisinin gerçek anlamda bir sorun olduğunu varsaysak bile tam olarak benzer bir sorunla karşılaşacaktır.¹⁵³

Alvin Goldman pragmatist tavıra da veritistik açıdan bakar. Alvin Goldman'a göre ne olursa olsun (pragmatizmin ve uygunluk teorisinin bütün açıklarına rağmen) inancı, hedef gerçekleştirilmeye bağlayan sistemli bir bağlantı modeli söz konusudur. Bunun yanında, doğruluğu savunmamızı büsbütün doğru inancın araçsal değerine dayandırmamamız gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre inanca, zaman zaman zaten özünde değer verilir: "Dinozorların neslinin tükenmesine neyin sebep olduğunu bilme arzumuz, yalnızca başka bir arzuyu yerine getirmenin bir yolu değildir. Yalnızca kendi iyiliği için değer verilmediği zaman bile doğru, genellikle belirli değerlerin sadece bir aracı olmaktan ziyade kurucudur da." diyerek aslında doğruluğu sadece bir araç veya fayda olmaktan da kurtarmaya çalışır.¹⁵⁴

Goldman, insanların özünde kıymet verdikleri her ne ise onu en iyi şekilde destekleyen sosyal pratikleri seçmeleri gerekebileceğini belirtir. Ancak doğru pratikler nasıl seçilmelidir? Ne olursa olsun insanlar, çeşitli pratiklerin sonuçlarına ilişkin inançlara sahip olacaklardır. Bu durumda da insanlar bazı sonuçlar hakkında önemli ölçüde yanlış inançlara sahiplerse, yanlış pratikleri veya kendi değerlerini maksimum düzeyde desteklemeyenleri seçebilme durumuna düşeceklerdir. Goldman'ın bu bağlamdaki kastı şudur: İnsanlar, özünde her neye değer verirlerse versinler, bu değerlere veya tutumlara neden olan en iyi pratikleri seçmek için doğru inanca sahip olmaları gerekecektir.¹⁵⁵

SONUÇ

William James'in epistemolojisini ele aldığımızda, onun, geleneksel manadaki felsefi ve epistemolojik düşünme biçimlerinden farklı bir yol izlemeye çalıştığı görülür. Gerçeklik, bilgi veya inanç, yalnızca zihnin teorik kavramlarıyla açıklanamaz; bunlar, kuşkusuz deneyim veya uygulamalarımız ile de bağlantılıdır. James'in epistemolojisi, bilgi ve gerçekliğin farklı açılardan anlaşılması gerektiği hususunda yeni bir bakış açısı sunar. Pratik manada James'e göre bir inanç ya da bilginin doğruluk veya yanlışlığı, söz konusu inancın, faillerin hayatında nasıl türlü değişimlere kapı araladığına bağlıdır. Genel manasıyla bir inanç, faydaya dayanan neticeler meydana getiriyor ise o inanç ya da fikir doğru kabul edilebilir. Onun epistemik fayda anlayışı, bilgiye, bireylerin hayatı anlamlandırmalarına ve hayatla etkileşim kurmalarına destek olacak bir araç gözüyle bakar. Yine de şunu ifade edebiliriz ki epistemik tezlerimizin ya da argümanlarımızın nesnel, doğru, güvenilir, temel, normatif veya zihinsel ölçütlerin hesaba katılarak dizayn edilmeye çalışılması, hayatımızdaki bütün değer, anlam ve kazanımları yalnızca araçsal, göreceli ve değişken bağlamlara mâhkum etmemek için bizlere mantıksal nedenler sunar.

¹⁵² Goldman, *Knowledge in a Social World*, ss: 71-76.

¹⁵³ Goldman, *Knowledge in a Social World*, ss: 71-76.

¹⁵⁴ Goldman, *Knowledge in a Social World*, ss: 71-76.

¹⁵⁵ Goldman, *Knowledge in a Social World*, ss: 71-76.

KAYNAKLAR

Bağ, Murat, *Epistemoloji*, ed. Demet Taşdelen, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2229, Temmuz 2011, Eskişehir.

Chrisman, Matthew , "From Epistemic Expressivism to Epistemic Inferentialism", *Social Epistemology*, edited by Haddock, Adrian, Alan Millar and Dunchan Pritchard, Published in the United States by Oxford University Press Inc., New York © The Several Contributors, 2010.

Goldman, Alvin I., *Knowledge in a Social World*, Oxford University Press, Oxford, 1999.

James, William, *Pragmatism: A New Name For Some Old Ways of Thinking Popular Lectures On Philosophy*, New Impression, New York, 1922.

James, William, *Writings 1902-1910: The Varieties of Religious Experience / Pragmatism / A Pluralistic Universe / The Meaning of Truth / Some Problems of Philosophy / Essays*, The Library of America, 1 February 1988.

Schwartz, Robert, *Rethinking Pragmatism From William James to Contemporary Philosophy*, This edition first published 2012, A John Wiley & Sons, Ltd. Publication, UK.

Stuhr, John, "Looking toward Last Things: James's Pragmatism beyond Its First Century", *100 Years of Pragmatism William James's Revolutionary Philosophy*, edited by John Stuhr, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, USA, 2010.

Türer, Celal & Metin Aydın, "Utilitarianism" ve "Pragmatism": Farklar, Ortak Noktalar, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, sayı: 28, 2019 Güz, 121-149.

Türer, Celal, *William James'in Ahlak Anlayışı*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997.

NEED FOR STANDARDIZATION OF MANUAL INSPECTION IN SMALL AND MEDIUM-SCALE MANUFACTURING INDUSTRIES

Adithya Nadig

Dayananda Sagar College of Engineering, Bangalore, India

Abstract

In the field of production, characterization of surface roughness plays a vital role in assessing the quality of a manufactured product. The defined parameters for this assessment, each, have their own drawbacks in describing a profile surface. From the purview of small-scale and medium-scale industries, an increase in time spent for manual inspection of a product for various parameters adds to the cost of the product. In order to reduce this, a uniform and established standard is necessary for quantifying a profile of a manufactured product. The inspection procedure in the small and medium-scale manufacturing units at Jigani Industrial area, Bangalore, was observed. The parameters currently in use in those industries are described in the paper and a change in the inspection method is proposed.

Keywords: Efficiency of quality assessment, areal profiling technique, manufacturing, standardization, Surface Roughness Characterization

ALMANYA'DAKİ TÜRK ÇOCUKLARININ TÜRKÇE VE TÜRKÇE DERSİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF TURKISH CHILDREN IN GERMANY ON THE TURKISH LANGUAGE AND TURKISH LANGUAGE CLASSES

Master's student EMİNE DOĞRUL
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: 0009-0005-8996-7764

Asst. Prof. Dr. Cevdet ŞANLI
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID ID: 0000-0002-2149-9555

ÖZET

Araştırma 2023/2024 eğitim – öğretim yılında Almanya'nın Hamburg Eyaletinde yaşayan ve Türkçe dersine katılma hakkı olan iki dilli Türk çocuklarının katılımı ile gerçekleşmiş ve Türkçe dersine yönelik tutumlarını incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Çalışma grubu, Almanya'da doğan ve en az iki dilli-iki kültürlü olarak büyüyen 9-14 yaş arasındaki 40 Türk çocuğundan oluşmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde; yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanılarak veri toplanmıştır. Velilerin rızası alındıktan sonra kişisel bilgi formu katılımcı öğrenciler tarafından doldurulmuş, ardından yüz yüze yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler gözlemlenmiş, ses kayıt cihazları ile kaydedilmiş ve nihayetinde kayıtların transkriptleri metin dosyası haline dönüştürülmüştür. Görüşme soruları katılımcıların Türkçe ve Türkçe dersine karşı tutumlarını tespit etmeyi amaçlar, dolayısıyla literatür çalışmaları ve uzman görüşleri göz önüne alınarak tasarlanmıştır. Sorular anlama sorunları olmaması için hem Almanca hem de Türkçe sorulmuş, aynı şekilde cevaplarken de katılımcılar seçtikleri dilde cevap vermeleri yönünde bilgilendirilmişlerdir.

Bu çalışma iç içe geçmiş bir tek durum çalışmasıdır ve analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi uygulanmıştır. Almanya'da yaşayan iki dilli Türk çocukların Türkçe ve Türkçe derslerine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Katılımcıların ifadelerine dayanarak kodlama yapılmış ve kategoriler oluşturulmuştur, elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Nihayetinde katılımcıların dil becerilerinin uygulanmasında yaşadıkları sıkıntılar, Türkçeye bakış açılarında aile, öğretmen ve çevrenin rolü, Türkçe dersine katılım amaçları ve Türkçe ile Türkçe dersine genel bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Dil yetkinliği konusunda en çok kelime dağarcığının yeterli olmadığı, sosyal kaygılardan ötürü de tercihen Türkçe yerine Almanca konuşulduğu tespitler arasındadır. Araştırmanın sonucunda Almanya'daki iki dilli Türk çocukların Türkçe ve Türkçe derslerinin önemi hakkındaki farkındalıklarının güçlendirilmesine ve bu bağlamda mevcut problemlerin çözümüne dair öneriler geliştirilmiştir. Aile, örgün eğitim ve STK'ların Türkçe eğitimindeki rolü ve sorumluluğu paylaşmakta olduğu ilgili araştırmaları destekler neticede ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İki dillilik, Türkçe Dersi, Yurtdışında yaşayan Türk çocukları

Abstract

The research was conducted during the 2023/2024 academic year with the participation of bilingual Turkish children living in the Hamburg state of Germany, who are eligible to attend Turkish language classes. The study aims to examine their attitudes towards Turkish language courses. The study group consists of 40 Turkish children aged 9-14, who were born in Germany and raised bilingually and bicultural.

Within the framework of qualitative research methods, data were collected using a semi-structured interview technique. After obtaining parental consent, the participant students filled out a personal information form. Subsequently, face-to-face semi-structured interviews were conducted, saw, recorded with audio devices, and finally transcribed into text files. The interview questions were designed to decide the participants' attitudes towards the Turkish language and Turkish classes, considering literature reviews and expert opinions. To avoid comprehension issues, the questions were asked in both German and Turkish, and participants were informed that they could respond in their preferred language.

This study is an embedded single case study, and one of the analysis methods applied was content analysis. The perspectives of bilingual Turkish children living in Germany about the Turkish language and Turkish classes were examined. Based on the participants' statements, coding was performed, and categories were created. The obtained data were evaluated using the content analysis method. The study aimed to find the difficulties participants experience in practicing their language skills, the role of family, teachers, and the environment in shaping their views on Turkish, their purposes for taking part in Turkish classes, and their overall perspectives on the Turkish language and classes. Among the findings, it was noted that vocabulary was the most insufficient area of language ability, and social anxiety led to a preference for speaking German over Turkish. As a result of the research, the suggestions were developed to enhance the awareness of the importance of the Turkish language and Turkish classes among bilingual Turkish children in Germany and to address existing problems in this context. The findings support related research showing that families, formal education, and NGOs share roles and responsibilities in Turkish language education.

Keywords: Bilingualism, Turkish Language Class, Turkish Children Living Abroad

AVRUPA BİRLİĞİ VE RUSYA ARASINDA MOLDOVA MOLDOVA BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Mehmet BARDAKÇI

Independent Academician

ORCID ID: 0000-0002-8116-0545

Özet

Moldova Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan bir ülkedir. Soğuk Savaş sona erdikten sonra ülkenin Avrupa Birliği'yle ilişkileri yoğunlaşmıştır. 2009'da AB taraftarı partilerden oluşan bir koalisyon iktidarı devraldıktan sonra AB'yle gerçekleştirdiği entegrasyon ve ekonomi alanındaki başarıları dolayısıyla Moldova Doğu Ortaklığı sınıfının en iyi öğrencisi ve bir başarı hikayesi olarak övülmüştür. Bu çalışma bağımsızlıktan sonra Moldova'nın AB'yle ve Rusya'yla ilişkilerinin statüsünü ele almayı amaçlamaktadır. Makalenin öncelikle savunduğu tez: Moldova'nın ekonomik sorunları, Transdinyester meselesinin çözülmemesi ve Rusya'yla Moldova'yla tarihsel ilişkileri ve Rusya'nın ülkedeki geleneksel etkisi, AB'nin önceliğinin Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe katılması gibi faktörler dolayısıyla Moldova AB'nin genişleme sürecinde öncelikli olmayan bölgeler arasında yer almıştır. Bu nedenle AB-Moldova ilişkileri 2022'de Rusya-Ukrayna çatışmasına kadar görece yavaş ilerlemiştir. Çalışmanın diğer tezi: Rusya'nın, toplumsal, tarihsel, kültürel, ekonomik, siyasal ve askeri nedenlerle bağımsızlıktan sonraki süreçte Moldova'da belli bir etkisi olmuştur. Fakat Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde AB-Moldova ilişkileri yoğunlaşırken Moldova-Rusya ilişkileri görece yavaş ilerlemiştir. Araştırma Ukrayna-Rusya çatışması başta olmak üzere değişen bölgesel koşullar çerçevesinde Moldova-Rusya-AB ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda nasıl gelişebileceğiyle ilgili gelecek senaryolarını da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Moldova, Avrupa Birliği, Rusya, Doğu Ortaklığı

Abstract

Moldova was part of the Soviet Union during the Cold War period. Following the end of the Cold War, Moldova's relations with the European Union have intensified. When a coalition consisting of pro-EU parties took over power in 2009, Moldova was hailed as "the best student of Eastern Partnership class" and as a "success story" in terms of the success it achieved in the field of EU integration and economy. This study aims to investigate the status of Moldova's relations with the EU and Russia in the post-independence period. The hypothesis that the study primarily advances is as follows: Because of such factors as Moldova's economic problems, the unresolved status of the Transnistria issue, Moldova's historical relations with Russia and Russia's traditional influence in the country and EU's prioritization of its relations with Eastern Europe, EU's enlargement policy didn't prioritize Moldova's membership to the EU. That is why EU-Moldova relations progressed relatively slowly until the outbreak of the Russia-Ukraine conflict in 2022. Another hypothesis of the study: Due to societal, historical, cultural, economic, political and military factors Russia has had a certain influence in Moldova in the post-independence era. But Moldova-EU relations intensified within the framework of European Neighbourhood Policy while Russia-Moldova relations progressed relatively slowly. The study also aims to discuss the future scenarios in Moldova-Russia-EU relations in the light of the changing regional conditions, above all the Ukraine-Russia conflict.

Keywords: Moldova, European Union, Russia, Eastern Partnership

SOĞUK SAVAŞ SONRASI MACARİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA DOĞU AÇILIMI POST-COLD WAR HUNGARY'S EASTERN OPENING IN FOREIGN POLICY

PhD Student Selinay İLGAZ

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID NO: 0000-0001-6843-791X

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Batı ve Doğu olmak üzere iki blok şeklinde ayrılmış ve Macaristan, komünist rejim altında Moskova'dan yönetilen Doğu Bloku ülkelerinden biri haline gelmiştir. Macar Milli Ayaklanması, Macaristan Demokratik Forumu ve Yuvarlak Masa Müzakereleri, ülkenin demokrasiye geçişindeki önemli adımları oluşturmuştur. Demokrasiye geçişle birlikte başlayan Üçüncü Cumhuriyet döneminde ülke, Sosyalist yönetimin etkilerinden ayrılarak dış politikasını Avrupa-Atlantik entegrasyonu doğrultusunda şekillendirmiştir. Beraberinde entegrasyon politikalarıyla uluslararası kuruluşlara üyelik için gerekli adımlar atılmıştır. Ayrıca bu süreçte ülke, aynı politik dönüşümü yaşadığı Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkileri geliştirme, güvenliği sağlama ve ittifaklara katılma konusunda iş birliği ve dayanışmayı artırmaya çalışmıştır. 2010 yılında iktidara gelen Viktor Orban, dış politikada çok yönlülük arayışlarına girmiştir. Bu doğrultuda Doğu Açılımı olarak belirtilen politika, Batı eksenli dış politikanın çeşitlenmesini sağlamıştır. Bu çalışmada tarihsel dayanak sağlaması için öncelikle Üçüncü Cumhuriyet'in kurulması ve dönemin dış politika yönelimleri açıklanmıştır. Beraberinde Fidesz'in yükselişi ve Orban'la duyurulan Doğu Açılımı politikasının amacı, temel dinamikleri ve hangi ülkeleri kapsadığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Açılımı, Macaristan, Viktor Orban, Fidesz

Abstract

After the Second World War, Europe was divided into two blocs, the West and the East, and Hungary became one of the Eastern Bloc countries governed from Moscow under a communist regime. The Hungary Uprising, the Hungarian Democratic Forum and the Round Table Agreement have formed important steps in the country's transition to democracy. The Third Republic period began with the transition to democracy. During this period, the country separated from the influence of the Socialist regime and shaped its foreign policy in line with Euro-Atlantic integration. Hungary has taken the necessary steps for membership in international organizations through integration policies. Additionally, during this process, it sought to enhance cooperation with the Eastern Bloc countries experiencing the same political transformation, aiming to improve relations, ensure security, and increase participation in alliances. Viktor Orban, who came to power in 2010, sought foreign policy versatility. In this context, the policy pursued under the Eastern Opening initiative diversified the Western-oriented foreign policy. In this study, in order to provide a historical basis, firstly the establishment of the Third Republic and the period's foreign policy orientations have been conveyed. Alongside this, the rise of Fidesz and the objectives, key dynamics, and the countries covered by the Eastern Opening policy announced with Orban have been examined.

Keywords: Eastern Opening, Hungary, Viktor Orban, Fidesz

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin uyguladığı yayılmacı politika başarılı olmuş ve Macaristan'da komünist rejim kurulmuştur. 1949 yılında da devletin ismi Macaristan Halk Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. 1956 Macar milli ayaklanmasından sonra iktidara gelen Yanoş Kadar'la beraber liberalleşme adımları atılmış, yurt dışına çıkma ve rejimi eleştirme gibi haklar kabul edilmiştir. Kadar'dan sonra Başbakan olan Karoliy Grosz liderliğinde tanınmış reformcu isimlerin toplandığı bir politbüro kurulmuş, 1988 yılında da rakip siyasal partilere izin verilmiştir. 1989 yılında yapılan seçimlerde 1988 yılında kurulan Macaristan Demokratik Forumu'nun (MDF) halkın desteğini aldığı görülmüştür. Bu durum komünistler için bir dönüm noktası olmuş, demokrasiye giden yolun önü açılarak Yuvarlak Masa Görüşmeleri yapılması kararlaştırılmıştır. Yuvarlak Masa Görüşmeleri sonrasında alınan kararlar ve yapılan seçimlerle birlikte ülkenin ismi Macaristan Cumhuriyeti, komünist partinin ismi de Macaristan Sosyalist Partisi (MSP) olarak değişmiştir. 1990 yılında yapılan seçimlerden sonra MDF 396 sandalyeden 164'üne sahip olurken MSP sadece 33 sandalyeyle kalmıştır.

Üçüncü Cumhuriyet döneminde Macaristan dış politikası Avrupa-Atlantik bütünleşmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Macaristan'ın bu süreçte kendini Batı dünyasında tanımlama arzusu, Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (The North Atlantic Treaty Organization, NATO) üyelikleriyle sağlanmıştır. İlerleyen dönemlerde dış politikada çeşitlilik arayışları gündeme gelmiş olsa da 2010 yılında tekrardan iktidara gelen Viktor Orban tarafından uygulamaya konulmuştur. Bu doğrultuda yürürlüğe giren Doğu açılımı politikasında Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Türk dünyası ülkeleri, Japonya ve Güney Kore önemli bir yer almış ve bu ülkelerle olan iş birliği artırılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada Doğu Açılımı politikasının nasıl geliştiği ve hangi ülkelere odaklanıldığı incelenmiştir. Bu nedenle, politikanın amaçlarına ve Macaristan'ın bahsi geçen ülkelerle olan ilişkilerine değinilmiştir. Öncelikle Macaristan'ın savaş sonrası dönemdeki dış politika stratejisine yer verilmiştir. Ardından Fidesz'in yükselişi ve yeni dış politika arayışları aktarılmıştır. Bununla birlikte, Doğu Açılımı politikasında odak noktası olan ülkeler ve bu ülkelerle ortaya çıkan dinamikler ele alınmıştır.

1. Macaristan Cumhuriyeti'nin Kurulması ve Dış Politika Dinamikleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet güçleri Macaristan'ı işgal etmiş, 1948 yılında da Eski Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Josef Stalin'in desteğiyle ülkede komünist bir hükümet kurulmuştur. Bu dönemde Macaristan'da Stalin'e yakınlığıyla bilinen Matyas Rakosi hükümet başkanı olarak görev yapmıştır. Stalin'in 1953 yılındaki ölümünden sonra Nikita Krusçev, Stalinizmden arınma yolunda daha ılımlı bir politika izlemiştir. Krusçev, savaşların kaçınılmaz olduğu düşüncesinin aksine “barış içinde bir arada yaşama” görüşünü ortaya koymuştur.¹⁵⁶ Krusçev Yugoslavya'da Josef Tito'nun izlediği sosyalizmin daha liberal haline de hoşgörülle yaklaşmıştır. Böylelikle Krusçev'in 1956 yılında hem Doğu Avrupa'da meydana gelen grevlerle ilgilenmediği hem de Macaristan'daki otoriter lider Rakosi'nin görevden alınmasında katkısı olduğu söylenebilir.¹⁵⁷ Rakosi'nin görevden alınmasıyla yerine Imre Nagy geçmiştir ve bu durum, Macaristan'da değişimin başlangıçlarından biri olarak görülmüştür. Bu gelişme Macar kitlelerine daha radikal değişim sağlamak için güven vermiştir. Ayrıca 1953 yılında Doğu Almanya'da yaşanan ayaklanmanın etkisi diğer Doğu Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi Macaristan'a da yansımıştır. Bu dönem başkanlık yapan Nagy, halkın sevgisini kazanarak komünist rejimin baskılarını azaltmaya çalışmış, başkan seçildiği ilk günden itibaren de Sovyetleri eleştirmeye başlamıştır. Bu durum Sovyetler Birliği'nde bir tehdit unsuru olarak

¹⁵⁶ İsmail Özsoy, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler,” *Bilig*, sayı 39, 163-194 (2006): 168.

¹⁵⁷ Leslie Holmes (2002) *Post-Komünizm*, Çev. Yavuz Alogan, (Ankara: Doruk, 2002): 117.

algılanmış ve 1955 yılında Nagy başkanlıktan alınmıştır. Ancak Nagy'in başkanlıktan alınması halkta tepkiye yol açmış ve gösteriler düzenlenmeye başlanmıştır. Beraberinde Sovyetler Birliği bu durumu bastırabilmek ve yayınlamasını önlemek için parti genel sekreterliğine liberal olarak bilinen Erno Gero'yu getirmiştir. Ancak bu durum yumuşama sağlamamış ve Budapeşte ve Debrecen'deki gösterilerin şiddetlenmesiyle Macaristan Komünist Partisi Imre Nagy'i tekrar başkanlığa getirmiştir. Nagy Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan çekilmek istediğini duyurmuş ve ülkenin tarafsızlığının kabul edilmesi için Birleşmiş Milletler'e (BM) başvuruda bulunmuştur. Ancak Sovyetler Birliği Nagy'nin isteklerine karşı çıkarak Macaristan'ı işgal etmiştir. Ayrıca halk ayaklanmalarının ülkenin her tarafına yayılmasıyla da Başbakan Nagy ve Savunma Bakanı Pal Maleter Sovyet gizli polisi tarafından tutuklanmıştır. Sovyet tanklarının ülkeye girmesiyle Macar Milli ayaklanması kanlı bir şekilde bitmiştir.¹⁵⁸

Macar Milli ayaklanmasından sonra Imre Nagy yerine Yanoş Kadar (ulusçu düşüncelerinden dolayı Rakosi döneminde hapis yatmıştır) iktidara gelmiştir. Kadar, zayıf bir şekilde başlangıç yapsa da kısa sürede imajını güçlendirmiştir. Kadar'la beraber gelen liberalleşme, yurt dışına seyahat özgürlüğü ve rejimi eleştirme (düşünce özgürlüğü) gibi hakların da kabul edilmesiyle 1980 yılına kadar sürmüştür. Kadar'dan sonra iktidara gelen Karoliy Grosz ve tanınmış reformcu isimler tarafından bir politbüro kurulmuş, 1989 yılında da rakip siyasal partilere izin verilmiştir. Ancak bu ortamda siyasal özgürlükler artmış olsa bile ekonomi giderek kötüleşmeye devam etmiştir.

1989 yılından sonra yeni kurulan Politbüroda daha çok reformist ve daha az tutucular yer almıştır. Komünistler artık bir dönüm noktasına gelmiştir. 1981 Polonya ve 1969 yılındaki Çekoslovak komünistler gibi baskıya başvuracak ya da ilerleyerek sonuçları kabul edeceklerdir. Macarlar ikinci durumu seçerek yuvarlak masa müzakerelerine katılmışlardır.¹⁵⁹ Ayrıca 1989 yılında yapılan seçimlerde Macaristan Demokratik Forumu'nun (MDF) halkın desteğini aldığı görülmüştür. Bu durum da komünistler için bir dönüm noktası olmuştur.¹⁶⁰ Yuvarlak Masa Müzakereleri sonrasında, ülkenin ismi Macaristan Cumhuriyeti (Üçüncü Cumhuriyet dönemi) olarak, Komünist Partinin ismi de Macaristan Sosyalist Partisi (MSP) olarak değişmiştir. 1990 yılında yapılan seçimlerden sonra da MDF 396 sandalyeden 164'üne sahip olurken MSP sadece 33 sandalye ile kalmıştır.¹⁶¹ Böylece ülke demokratik sisteme geçiş yapmıştır.

Macaristan Cumhuriyeti 23 Ekim 1989 tarihinde ilan edilmiş ve 1990 yılında serbest ve çok partili parlamento seçimleri gerçekleştirilmiştir. Josef Antall önderliğindeki MDF açık farkla en güçlü parti olmuştur (164 sandalye). Ancak hiçbir parti parlamentodaki çoğunluğu kazanamadığından Jozsef Antall liderliğinde koalisyona gidilerek yeni hükümet kurulmuştur.¹⁶²

Yeni Cumhuriyet döneminde ve yeni kurulan hükümetle beraber dış politikadaki yaklaşım Avrupa-Atlantik temelli olmuştur. Bu doğrultuda ülke; Avrupa Serbest Ticaret Birliği, Avrupa Topluluğu ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) gibi kuruluşlara üye olmayı dış politika önceliği haline getirmiştir. Bu bağlamda ülke post-komünist ülkeler arasında kendini Batı'ya en hızlı şekilde uyarlayan devletlerden biri olmuştur. Bunun nedenlerinden biri Macaristan'ın diğer Sovyet sonrası ülkeler kadar "Yakın Çevre"

¹⁵⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004): 244-245.

¹⁵⁹ Holmes, *Post Komünizm*, 119.

¹⁶⁰ Andras Bozoki (2000), The Roundtable Talks of 1989: Participants, Political Visions, and Historical References, "Hungarian Studies" 14/2, ss. 241-257, s. 242-243.

¹⁶¹ Holmes, *Post Komünizm*, 118-119.

¹⁶² Inter-Parliamentary Union (1990), Hungary: Parliamentary Elections Orszaggyüles, Archive, 28 Nisan 2024 tarihinde http://archive.ipu.org/parline/reports/arc/2141_90.htm, adresinden erişildi.

doktrini karşısında Rus etkisinde kalmaması olarak açıklanabilmektedir. Ayrıca ülkenin Orta Avrupa’da bulunması da bu etkiyi azaltan bir diğer neden olmuştur.¹⁶³

Özellikle, Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Macaristan için de Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik totaliter rejimden kopuş ve liberal demokrasiye konsolide olabilmek için önemli bir adımı oluşturmuştur. Avrupa değerlerine uyum, Kopenhag Kriterleri ve iç hukukun AB yasalarına göre düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum da ülkede radikal reformların önünü açmıştır. Ülkede 2003 yılında yapılan AB üyeliği referandumunda %46’lık çok düşük bir katılımı %83,76 olumlu oy sağlanmıştır.¹⁶⁴ Aynı yıl Macaristan Hükümeti ülke sınırı dışındaki Macarlarla ilgili kanunda değişikliğe giderek “sınırların ötesindeki birleşik Macar ulusu” ifadesini kaldırmıştır. Muhalefet tarafından bu durum eleştirilse de hükümetin AB üyesi ve yeni üye olacak ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için bu yolu seçtiği söylenebilir.¹⁶⁵ Beraberinde AB tarafından belirlenen kriterlerin sağlanmasıyla Macaristan 2004 yılında AB üyesi olmuştur.

1991 yılında Son Rus birliklerinin de Macaristan’ı terk etmesinden sonra NATO komutasındaki Amerikan kuvvetleri Bosna’daki barışı desteklemek için Macaristan’da üs kurmayı teklif etmiştir. 1997 yılında da Macaristan, Madrid Zirvesi’nde katılım müzakerelerine başlamaya davet edilmiştir. ABD Senatosu, 25 Temmuz 1996 tarihinde “Orta ve Doğu Avrupa’da meydana gelen ve Kuzey Avrupa’nın ilkelerini ilerletebilecek konumda bulunan demokrasilerin NATO’ya kabul edilmesini” içeren yasayı onaylayarak, bu süreçte çok önemli bir rol oynamıştır.¹⁶⁶ NATO, katılım sürecinde edinilen deneyimlerle 1999 yılındaki Washington Zirvesi’nde Üyelik Eylem Planını başlatmış ve böylelikle Macaristan NATO üyeliğine kabul edilmiştir.

Macaristan’ın dış politikadaki diğer hedeflerinden biri de Sovyet Sonrası devletlerle ilişkilerini geliştirmek olmuştur. Bu nedenle coğrafi yakınlık ve aynı sosyal ve politik süreç yaşadığı ülkelerle ekonomik iş birliği, güvenlik sağlama ve ittifaklara üye olma doğrultusunda iş birliği arayışlarına başlamıştır. Bu doğrultuda Vişegrad 4’lüsü (Çekya ve Slovakya’nın barışçıl ayrılışından sonra 4 ülke olmuştur/V4), Polonya ve Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Lech Walesa ve Vaclav Havel ile Macaristan Başbakanı Jozsef Antall’ın Macaristan’ın Vişegrad kasabasında iş birliğinin amaçları ve koşulları hakkında ortak bir bildiri imzaladıkları 15 Şubat 1991 tarihinde kurulmuştur. Vişegrad Grubu, bölgenin ve AB’nin geleceğiyle ilgili konularda ortak hareket edebilmek için politikalar oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu ülkeler siyasi hedeflerin yanında kültür, bilim, eğitim ve gençlik değişimleri gibi konulara odaklanmışlardır. Bu konulara ek olarak ulaşım altyapısının genişletilmesi ve bölgedeki enerji güvenliğinin güçlendirilmesi de yer almaktadır.¹⁶⁷

V4 ülkelerindeki dönemin devlet ve hükümet başkanları, dışişleri bakanları ve ABD Başkanı Bill Clinton’ın da katılımıyla Prag’da zirve yapılmıştır. Bu görüşmenin ana konusu NATO zirvesinden çıkan sonuçlar ve birliğin yeni üyelere açılması olmuştur. V4 ülkeleri NATO üyeliklerine kadar yapılan neredeyse her zirvede Avrupa’nın güvenliği ve NATO’nun

¹⁶³ Osman Ercan, “Macar dış politikasında çeşitlendirme arayışı: Macaristan’ın ‘Doğu Açılımı’ ve Türk Devletleri” *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 12, 2023/2, s. 168-182. s. 170.

¹⁶⁴ ElectionGuide, Democracy Assistance and Election News, 29 Nisan 2024 tarihinde <https://www.electionguide.org/elections/id/40/> adresinden erişildi.

¹⁶⁵ Szabolcs Pogonyi (2017), *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*, (New York: Palgrave Macmillan, 2017): 85.

¹⁶⁶ Grzegorz Kozłowski, “20 years of the Czech Republic, Hungary and Poland in NATO: Yesterday, Today and Tomorrow” *International Centre for Defence and Security*, 29 Nisan 2024 tarihinde <https://icds.ee/en/20-years-of-the-czech-republic-hungary-and-poland-in-nato-yesterday-today-and-tomorrow/> adresinden erişildi.

¹⁶⁷ Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland, Visegrad Group, Web Site of the Republic of Poland, Gov.pl, 2 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.gov.pl/web/diplomacy/visegrad-group>, adresinden erişilmiştir.

genişlemesi konularında beraber çalışmaları gerektiklerini yinelemişlerdir. 1998 yılında da gruptaki üç başkan tarafından imzalanan belgede geleneksel Avrupa demokratik değerlerine, sivil haklara ve piyasa ekonomisine bağlılıkları beyan edilmiştir. 2004 yılındaki AB üyeliğine kadar da üyelik konusunda beraber hareket edileceği yönünde kararlar alınmıştır.¹⁶⁸ Beraberinde ülke yeni dış politikaları önceliği ve Avrupa-Atlantik uyum çabaları sonucunda 1991 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1996 yılında Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) 2008 yılında Schengen serbest dolaşım bölgesine dâhil olmuştur. Ayrıca Macaristan, cumhuriyet ilanından 5 yıl sonra komünist dönemde önemli konumlarda yer alan kamu görevlilerini, eski rejimin devamının sağlanması yönünde faaliyetlerde bulunanları ve eski rejimin gizli servisinde yer alanları işten çıkarma ve topluma duyurmaya yönelik olarak arındırma politikasını uygulamaya koymuştur.¹⁶⁹

Sonuç olarak Sovyetlerin dağılması ve yeni cumhuriyetin ilanından sonra Macaristan, Avrupa-Atlantik uyum politikalarına önem vermiş ve dış politikasını bu doğrultuda şekillendirmiştir. Beraberinde benzer siyasal süreci yaşamış olan Doğu Bloku ülkeleriyle de ilişkilerinin gelişmesi ve beraber hareket edilmesi konusunda hassas davranmıştır.

2. Fidesz'in Yükselişi ve Dönüşüm Süreci

Fidesz Hareketi (Fiatal Demokratik Szövetsege-Genç Demokratlar Birliği) 1988 yılında Viktor Orban ile 37 kişi tarafından rejim değişikliği öne sürülerek bir örgüt olarak kurulmuştur. Orban'ın bu hareket kurulduğundan beri popüler olduğunu söylemek mümkündür. O dönemde liberallik iddiasıyla gündeme gelen Orban, Imre Nagy'nin cenazesinde yaptığı konuşmayla gündeme gelmiştir.¹⁷⁰ Partileşme kararının ardından da Orban, parti başına geçmiştir. 1994 yılında yapılan seçimlerde parlamentonun en küçük partisi haline gelen Fidesz'in siyasal hayata devam edebilme düşüncesiyle sağa kaydığı söylenebilir.¹⁷¹ Beraberinde Bağımsız Küçük Çiftlik Sahipleri, Tarım İşçileri ve Sivil Parti (FKGP-Üggetlen Kiszgazda, Földmunkas, es Polgari Part) ve MDF ile koalisyon yaparak 1998 seçimlerinde hükümeti kurmayı başarmıştır ve bu süreçte 35 yaşında olan Orban, Macaristan tarihindeki en genç başbakan olarak seçilmiştir.

Viktor Orban, 1993 yılındaki başkanlığının ardından NATO'nun ülke için önemini sürekli yinelemiştir. Bu doğrultuda Macaristan'ın NATO üyesi olarak Batı dünyasında yer alacağını belirtmiş, üyelik için de Washington ile sıkı ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Orban'ın, NATO üyeliğinin bir dönüm noktası olacağına dair söylemleri¹⁷² ve Batı topluluğu yönündeki açıklamaları gibi nedenlerle, iktidarda olduğu ilk yıllarda Washington merkezi bir dış politika izlediği söylenebilir.

2002 seçimlerinden Viktor Orban'ın yeniden iktidara geldiği 2010 yılına kadar geçen süreçte sırasıyla Peter Medgyessy (Bağımsız), Ferenc Gyurcsany (Macar Sosyalist Partisi-MSZP-Magyar Szocialista Part) ve Gordon Bajnai (Bağımsız) başkanlık yapmışlardır. Bu süreçte de AB üyeliğiyle beraber Macaristan, dış politikasını yeni ekonomik düzene entegre etmek için çabalamış, ancak bu durum parlamentoda fikir ayrılıklarına neden olmaya başlamıştır. Tartışma

¹⁶⁸ Visegrad Group, Calendar, visegradgroup.eu, 2 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.visegradgroup.eu/calendar/2004> adresinden erişildi.

¹⁶⁹ Gökhan Çayan (2019), "Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku," *TAAD/Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 40, ss. 213-243, s. 225-228.

¹⁷⁰ Andras Bozoki ve Anna Szilagyi (2015) "Playing it again in post-communism: The revolutionary rhetoric of Viktor Orban in Hungary" *Advances in the History of Rhetoric*, Sayı 18 (1), ss.1-15, s. 4.

¹⁷¹ Bülent Keneş (2020), Viktor Orban: Past to Present, (ECPS) *Leader Profiles European Center for Populism Studies*, ss. 3-34.

¹⁷² Viktor Orban'ın NATO üyeliği hakkındaki konuşması için: Viktor Orban, Speech: 1999, <https://www.nato.int/docu/speech/1999/s990316c.htm>.

konularından biri de Euro'nun ulusal para birimi olmasını sağlayacak reformlarla ilgili olmuştur.

Beraberinde 2006 yılında gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH) büyüme oranı bir önceki yıla göre küçülmüştür. 2008 yılında ABD'de meydana gelen ekonomik krizden Macaristan kötü bir şekilde etkilenmiş ve bu dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF-International Monetary Fund) ve Dünya Bankası'ndan yardım paketi alınmıştır. 2009 yılında da ülke ekonomik olarak en kötü dönemlerinden birini yaşamış, bu durum Fidesz ve Jobbik partisinin giderek güçlenmesine neden olmuştur.

2010 yılında yapılan parlamento seçimlerinde Fidesz Partisi ve beraberinde Viktor Orban sekiz sene sonra tekrardan iktidara gelmiştir. Buradaki önemli nokta Orban'ın anayasayı değiştirebilmek için yeterli çoğunluğu sağlaması olmuştur. Orban iktidara geldiğinde ilk olarak “ulusal yeniden birleşme” konusunu ana gündem meselesi haline getirmiş ve yasalaştırmak için adımlar atmıştır. Bu durum Macaristan dışında yaşayan Macarlara vatandaşlık almayı sağlamıştır. Ancak Orban yaptığı değişikliklerle, özellikle çevresindeki AB üyesi devletler tarafından eleştiriyile karşılaşmıştır.¹⁷³ Ancak Rusya-Ukrayna krizi, Macaristan ve AB arasındaki ayrılığın ilk adımını oluşturmuştur. Hükümet, AB'nin yaptırımlarında yer alsa da bu durumun çok erken olduğunu sık sık dile getirmiştir.¹⁷⁴ Orban ile Batı arasındaki sorunların en net kendini gösterdiği konu göçmen krizi olmuştur. Orban hükümeti açık bir şekilde Avrupa Parlamentosu'nun göçmenleri AB ülkelerine yerleştirmesi konusuna destek vermeyeceğini belirtmiştir.

ABD ile ilişkiler Orban döneminde genel olarak olumlu seyretmiştir. Özellikle ikili ilişkiler Trump dönemi yükselişe geçmiştir. Trump'ın kazanmasıyla Orban, ABD'nin artık farklı görüşlere açık olduğunu ve bu değişimden çok memnun olduğunu dile getirmiştir. Orban Trump'ın kendini ABD'ye davet ettiğini belirterek ABD'yi uzun bir süredir ziyaret etmemesini özellikle Obama ve diğer yönetimlerden kaynaklandığı belirtmiş ve önceki yönetimlerin kendisine farklı davrandığının da altını çizmiştir.¹⁷⁵ 2022 yılında Orban'ın Cumhuriyetçi Parti'nin taban teşkilatı olan Amerikan Muhafazakârlar Birliği (ACU- American Conservative Union) toplantısına katılması bu durumu özetleyecek niteliktedir.¹⁷⁶ ACU toplantılarına yabancı ülke liderlerinin katılmadığı, Orban'ın açılış konuşmasını yaptığı ve o dönemin başkanıyla görüşmemesi önemli bir mesaj vermektedir. Bu doğrultuda Trump döneminde Orban'ın ABD ile ilişkilerini daha da geliştirmek için somut adım atmaya çalıştığı ve Obama döneminde de fikir ayrılıklarının yaşandığı görülmektedir.

3. Macaristan'ın Doğu Açılımı Politikası

Macaristan'da dış politikada çok yönlülük arayışları 2004 yılında iktidara gelen Ferenc Gyurcsany ile başlamıştır. Bu fikir 2008 yılında yayımlanan Macar dış ilişkiler stratejisinde kendini gösterse de uygulanması Orban döneminde olmuştur. Doğuya açılımın 2008 finansal krizden sonra kendini gösterdiği söylenebilir. Bu politika Küresel Açılım şeklinde kayda

¹⁷³ Szabolcs Pogonyi (2017), Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary, (New York: Palgrave Macmillan): 86-88.

¹⁷⁴ EUROPP (2014), Hungary's Reaction to the Ukraine Crisis Illustrates the Tensions Within Fidesz's Foreign Policy Discourse Ahead of April's Elections, European Politics and Policy, 5 Mayıs 2024 tarihinde <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2014/03/20/hungarys-reaction-to-the-ukraine-crisis-illustrates-the-tensions-within-fideszs-foreign-policy-discourse-ahead-of-aprils-elections/> adresinden erişildi.

¹⁷⁵ BBC, Macaristan Başbakanı Orban, Trump'ın konuğu olarak ABD'de, BBC.com, 5 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/clendyvev8yo> adresinden erişildi.

¹⁷⁶ A.g.e, Macaristan Başbakanı Orban, Trump'ın konuğu olarak ABD'de.

geçmişse de bu stratejinin önemli kısmını Doğu ülkeleri oluşturduğu için “Doğu Açılımı” olarak ele alınmıştır.¹⁷⁷

2009 yılında Orban’ın St. Petersburg’daki “Birleşik Rusya” kongresine katılması ve bir ay sonra Çin ziyareti gerçekleştirmesi yeni politikanın pratikteki görünürlüğünü artırmıştır. Politikada önceliği oluşturan ülkeler Rusya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Türk dünyası ülkeleridir. Macaristan’ın Doğu Açılımı politikasında ikili ilişkiler ve anlaşmalar göz önüne alındığında bahsi geçen ülkeler öne çıkmıştır.

Macaristan ve Rusya ilişkileri Orban’ın 2010 yılındaki seçim zaferinden sonra hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Özellikle 2012 yılında Rus gaz şirketi Gazprom’un Güney Akım Projesi için Macaristan ile anlaşmasıyla (daha sonradan proje iptal olsa da) ilişkiler canlanmıştır. Proje AB tarafından olumlu karşılanmasa da Macaristan AB’den bağımsız şekilde desteğini sürdürmeye devam etmiştir.¹⁷⁸ 2013 yılında Orban’ın Moskova ziyaretinde Putin’in Paks Nükleer Santrali için yeniden yapılandırmayı önermesi gündeme gelmiştir. Aynı yıl Macaristan tarafından Dış işleri ve Ticaret Bakanı Peter Szijjarto, Macaristan-Rusya ve Macaristan-Çin ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesinden sorumlu hükümet komiseri olarak görevlendirilmiştir.¹⁷⁹ 2014 yılında da Paks Nükleer Santrali için tekrardan görüşmelere başlanmış ve sonucunda yeni ünitelerin Rusya tarafından yapılacağı kararlaştırılmıştır.¹⁸⁰

Rusya-Ukrayna krizinde Macaristan AB’nin bütün yaptırımlarına katılsa da yaptırım için erken olduğunu ve krizinin çözümünün diplomasi yolundan geçtiğini sık sık dile getirmiştir. Rusya ve Macaristan ilişkileri bu dönemde iyi gitmese de 2015 göçmen krizi nedeniyle Macaristan ve AB arasında ciddi fikir ayrılıklarının yaşanması, Rusya ile ilişkilerin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Macaristan krizin en başından beri tepki verme konusunda çok ılımlı davranmıştır. Macar yetkililer, Visegrad Grubu ve AB’nin Rusya’nın Kırım’ı ilhakını kınayan ve Ukrayna’nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü destekleyen deklarasyonlarını birlikte kaleme alsalar da Başbakan Viktor Orban Macaristan’ın krizdeki tarafsızlığını vurgulamıştır. NATO, Ukrayna ve Karadeniz’e sınırı olan ülkelerde savunma gücünü artırma yollarına başvurmuş ancak Macaristan bu konuda da bir süre sessizliğini korumuştur. Daha sonra Macaristan Dışişleri Bakanı Peter Szijjarto, Rusya ve Batı’nın doğrudan birbirleriyle konuşmalarını istediklerini ve onlara çok açık bir şekilde bu bölgedeki çatışmalarda yer almak istemediklerini belirtmiştir. Yine bu süreç içerisinde Viktor Orban, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile bir araya gelmiş ve Moskova ile yıllarca iş birliği yapma sözü vermiştir. Orban, muhalefetin kendisini ihanet etmekle suçlamasına rağmen ziyaretini gerçekleştirmiş ve “Bu bizim 13. görüşmemiz. Bu çok ender bir durum, uzun yıllar birlikte çalışabileceğimize dair büyük umutlarım var” şeklinde konuşmuştur.¹⁸¹ Macaristan, Ukrayna’nın bölgedeki etnik Macarları haklarından mahrum bıraktığı ve onları kasıtlı olarak kısıktığı için Ukrayna’yı suçlamaktadır. Bununla birlikte Ukrayna tarafından Macar hükümetinin Zakarpatya konusunda iç politikaya müdahale etmeye çalıştığı iddia edilmiştir. Rusya Macaristan ilişkileri krizler

¹⁷⁷ A.g.e., *Macar dış politikasında çeşitlendirme arayışı: Macaristan’ın ‘Doğu Açılımı’ ve Türk Devletleri*, s.171.

¹⁷⁸ Dünya Gazetesi, Gazprom, Macaristan’la anlaştı, 01 Kasım 2012, dunya.com, 8 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.dunya.com/dunya/gazprom-macaristan039la-anlasti-haberi-189637> adresinden erişildi.

¹⁷⁹ Info, Szijjarto Felel Kormanybiztoskent az Orosz es a Kinai Gazdasagi Kapcsolatokert, infostart.hu, 8 Mayıs 2024 tarihinde <https://infostart.hu/belfold/2013/03/04/szijjarto-felel-kormanybiztoskent-az-orosz-es-a-kinai-gazdasagi-kapcsolatokert-549470> adresinden erişildi.

¹⁸⁰ Gabriela Greiling, “Hungary’s Eastern Opening Policy as a Long-Term Political-Economic Strategy”, *Austria Institut für Europa und Sicherheitspolitik, FOKUS*, 4/2023 ss. 1-5. s.5.

¹⁸¹ France24, “Orban Pledges Cooperation with Putin in Storm of Ukraine Crisis”, 01/02/2022, 10 Mayıs 2024 tarihinde *France24*, <https://www.france24.com/en/live-news/20220201-orban-pledges-cooperation-with-putin-in-storm-of-ukraine-crisis> adresinden erişildi.

içerisinde yine de varlığını devam ettirmiş ve özellikle iki ülke arasındaki enerji iş birlikleri gün geçtikçe artmıştır.

Macaristan'ın AB üyesi ülkelerle ilişkilerinin bozulmasıyla, AB dışı ülkelerle ilişkisi artmaktadır. Macaristan-Çin ilişkileri Orban döneminden önce de iyi bir seviyede seyretmiştir, 2010 yılına kadar da karşılıklı 4 ekonomik proje gerçekleştirilmiştir. Çin-Macaristan ilişkilerinin artmasında en önemli etken Kuşak-Yol (BRI) projesidir. Bu nedenle iki ülke arasında Kuşak Yol İş Birliği Komitesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu proje doğrultusunda Budapeşte'den Belgrad'a uzanacak olan demiryolu bağlantısı için 2,1 milyar dolarlık masrafın büyük bir kısmı Çin'den alınacak krediyle finanse edilmiştir. Bu doğrultuda bu proje Rusya tarafından modernize edilen Paks nükleer santralden sonra Macaristan tarihindeki ikinci en pahalı altyapı projesi olmuştur.¹⁸² Ancak demiryolunu inşa eden tek şirket Çinli China Rail International (CRI) değildir, Rus şirketi RDZ International da projede yerini almıştır. Bu proje ve Çin'le imzalanan kredi anlaşmasından sonra Macaristan'a AB üzerinden suiistimal, yolsuzluk ve borç tuzağı gibi eleştiriler gelmeye başlamıştır. AB standartlarına göre büyük altyapı projelerinin kamu ihalesi yoluyla ihale edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle AB, 2016 yılında Macaristan'a karşı bir ihlal prosedürü başlatmış ve Macaristan'dan daha şeffaf olmasını ve demiryolu ihalesi için kamu ihalesi düzenlemesini, böylece yolsuzluk riskinin en aza indirilmesini istemiştir. Bu durum da AB-Macaristan ilişkilerini etkileyen bir neden olmuştur.¹⁸³

Macaristan Hükümeti tarafından 2013 yılında Huawei, 2016 yılında da Huawei ve Wonhua-Borsodchem ile anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca 2023 yılının Ekim ayındaki üçüncü Kuşak-Yol Forumu sırasında Orban, Huawei ile daha fazla yatırım ve yeni iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Bu forumda açılış konuşması yapan Orban, Batı ve Doğu arasında bir köprü olma gayretlerini dile getirmiştir. Ayrıca Orban, Çin Devlet Başkanı Şi Cinping'e AB içinde siyasi bir tartışma yaratsa bile, Macaristan'ın BRI'ye katılımını sürdüreceğine dair güvence vermiştir. Ayrıca forumda Çin ve Macaristan arasında dört tane mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bunlar endüstriyel ve yatırım iş birliğinin ortaklaşa teşvik edilmesi, ekonomik kalkınma politikası alanında etkileşim, dijital ekonomik iş birliğinin güçlendirilmesi ve yeşil ve düşük karbonlu kalkınma anlaşmalarıdır.¹⁸⁴

2013 yılında Pekin'de Macar Kültür Evi ve Macaristan'da da Konfüçyüs Enstitüsü açılmıştır.¹⁸⁵ Böylelikle iki ülke arasındaki ilişkiler sadece ekonomik değil kültürel olarak da kendini göstermiştir. Kültür alanındaki başka bir proje de Çin'in Şanghay'da bulunan Fudan üniversitesinin bir kampüsünü Budapeşte'de inşa etmek istemesiyle gündeme gelmiştir. Çin bu projeye yaklaşık 2 milyar dolarlık yatırım sağlayacağını açıklamıştır.¹⁸⁶ Günümüzde Macaristan'ın AB'den gelen mali yardımlar konusunda sorun yaşaması Çin'in ülke için önemini artırmıştır. Rusya'nın yaptırımlara maruz kalması da ekonomik anlamda Rusya'ya kıyasla Çin'in sunacağı fırsatların daha fazla olmasını sağlamıştır.

¹⁸² CEEC-Cooperation between China and Central and Eastern European Countries "Hungary signs \$2.1bn loan agreement with China for Budapest-to-Belgrade rail link" 22/06/2020, 10 Mayıs 2024 tarihinde http://www.china-ceec.org/eng/jmh/202007/t20200727_6582094.htm adresinden erişildi.

¹⁸³ Andreea Brinza "China and the Budapest-Belgrade Railway Saga" 8 Nisan 2020, 12 Mayıs 2024 tarihinde <https://thediplomat.com/2020/04/china-and-the-budapest-belgrade-railway-saga/> adresinden erişildi.

¹⁸⁴ Sebestyen Hompot "Orban Doubles Down on Turning Hungary into a Regional Hub of Chinese Influence" 9 Kasım 2023, 13 Mayıs 2024 tarihinde <https://chinaobservers.eu/orban-doubles-down-on-turning-hungary-into-a-regional-hub-of-chinese-influence/> adresinden erişildi.

¹⁸⁵ ELTE Confucius Institute, Hundred Years of the ELTE Chinese Department, 13 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.konfuciuszintezet.hu/index.php?menu=&submenu=&lang=en> adresinden erişildi.

¹⁸⁶ Cemal Ege Özkan, Çin ile Macaristan Arasında Derinleşen Bağlar, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, ANKASAM, 23 Aralık 2022, 14 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.ankasam.org/cin-ile-macaristan-arasinda-derinlesen-baglar/> adresinden erişildi.

Doğu Açılımı politikası kapsamında Türk dünyası ülkeleri de ön plana çıkmıştır. Macaristan'ın Türk dünyasıyla ilişkilerinde Orban'ın Macarların Merkezi Asya kökenlerine vurgu yaptığı düşünüldüğünde, kimlik faktörünün de ikili ilişkilerde faydalı olduğu düşünülebilir. Macaristan'ın Türk dünyasıyla ilişkilerinde 2018 yılında Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) gözlemci üye olarak katılması önemli bir gelişme olmuştur. Böylelikle TDT de AB ile Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında iş birliğini geliştirmek şeklinde amaçlarını genişletmiştir. Viktor Orban TDT'ya katıldığı ilk zirvede aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:¹⁸⁷

“Sekiz yıllık muhalefetin ardından 2010 yılında hükümete geri döndüm ve 2010 yılında sizin tarafınıza (doğuya) açılmaya karar verdik. Sizlere yönelik dış politikamızı karşılıklı saygı temelleri üzerine kurduk: ortaklarımızın tarihine ve geleneklerine, ayrıca eski kültürlerden kaynaklanan özelliklere ve gerçeklere saygı duyuyoruz... Macaristan, 2014 yılından bu yana Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nde gözlemci statüsünde bulunuyor ve 2017 yılında Uluslararası Türk Akademisi'ne katılım başvurusunda bulunduk. Ayrıca, TDT Üye Devletlerinin Macaristan'ın dış politika hedeflerinde giderek daha önemli bir rol oynadığını da belirtmek isterim: Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan ile ilişkilerimiz yıllardır stratejik ortaklık düzeyinde olmuştur. Amacımız Kırgızistan ve Özbekistan konusunda da bu yola girmek.”

Bu konuşma Macaristan'ın Türk dünyasıyla ilişkilerindeki kimlik faktörünü öne çıkarma ve Doğu Açılımı politikasındaki önemini vurgulamak için önemlidir. Bu doğrultuda İstanbul'da Macar Kültür Merkezi ve Macar Ticaret Evi açılmıştır. Ayrıca Orban Türkiye'nin AB'de destekçisi olacağını dile getirmiş ve üyelik konusunda da Türkiye'ye destek olacak bir tavır sergilemiştir. Göç konusunda da AB'nin izlemiş olduğu politikalara karşı birliği eleştirmiş ve bölge güvenliğinin Türkiye'den başladığını savunarak Türkiye'nin güney ve doğu sınırlarında duvar inşasını desteklemek gibi bazı politika önerileri sunmuştur.¹⁸⁸ Enerji konusunda da Macaristan'ın Azerbaycan'la olan ilişkileri öne çıkmıştır. Azerbaycan, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Slovakya, 2023 yılının Nisan ayında Sofya'da bir protokol imzalamışlardır. Protokole göre, Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen Dayanışma Halkası Girişimi çerçevesinde Azerbaycan doğal gazının Macaristan da dâhil olmak üzere Orta ve Güneydoğu Avrupa'ya gönderilmesi planlanmıştır.¹⁸⁹ Her iki ülke de enerji güvenliği konusunda iş birliğini geliştirmeye yönelik adımlar atmışlardır. Azerbaycan'ın Devlet Petrol Şirketi SOCAR ve Macar MOL Petrol Şirketleri arasında da aktif bir iş birliği bulunmaktadır. Ayrıca iki ülke arasında düzenlenen iş forumları da ekonomik ilişkilerin artmasına ve ticaret cirosunun büyümesine katkı sunmaktadır.¹⁹⁰

Macaristan'ın Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile ilişkileri de diğer ülkelerdeki gibi ekonomik değil daha çok kültürel olarak gelişmiştir. Bu doğrultuda bu ülkeler arasında Hun-Türk Kurultayları gibi etkinlikler düzenlenmektedir. Bu ülkelerle ilişkiler daha çok Astana merkezli kurulan Uluslararası Türk Akademisi, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilâtı, TDT ve Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'yle gelişmiştir. Ancak bu ülkeler arasında

¹⁸⁷ Miniszterelnök “Prime Minister Viktor Orban's speech at the 6th Summit of the Cooperation Council of Turkic-speaking States” 3 September 2018, 15 Mayıs 2024 tarihinde <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orban-speech-at-the-6th-summit-of-the-cooperation-council-of-turkic-speaking-states/> adresinden erişildi.

¹⁸⁸ Hungary Today, Orban in Turkey: Europe in need of allies who can expand lines of defence, 2021, 20 Mayıs 2024 tarihinde <https://hungarytoday.hu/orban-turkey-migration-borders-eu-support-erdogan/> adresinden alınmıştır.

¹⁸⁹ A.g.e., Macar dış politikasında çeşitlendirme arayışı: Macaristan'ın 'Doğu Açılımı' ve Türk Devletleri, s. 174.

¹⁹⁰ Ministry of Foreign Affairs, “Brief Information on Economic Cooperation” 20 Mayıs 2024 tarihinde <https://budapest.mfa.gov.az/en/content/74/brief-information-on-economic-cooperation> adresinden erişildi.

eskiye nazaran ekonomik politikaların da arttığını görebiliriz. Açıklanan verilere göre Macaristan ile TDT üyeleri arasındaki yıllık ticaretin 2010 ile 2019 arasında ikiye katlanarak dört milyar ABD dolarına ulaştığı belirtilmiştir. Macaristan ile Özbekistan arasındaki ticaret 2021 yılında 110 milyon ABD dolarına ulaşmış ve 2022 yılında da yüzde 48 artmıştır.¹⁹¹

TDT söz konusu olduğunda üye ülkelerin hem zengin kaynakları hem de ekonomik özgürlükleri, iş birliği için Macaristan'a bir zemin sağlamaktadır. Üye devletler hem doğrudan yabancı yatırım alanını geliştirme hem de dış politikasını çeşitlendirme konusunda iddialıdır. TDT üyeleri ve Macaristan arasında diyalogu geliştirmek için 2021 yılında Budapeşte'de temsilcilik açılmıştır. Bu doğrultuda ülke, üyelerle kültürel ve ekonomik olarak daha fazla iş birliği için adımlar atmaktadır.¹⁹²

Macaristan'ın Doğu Açılımı politikasında öne çıkan diğer ülkeler Japonya ve Güney Kore'dir. Japonya, Asya ülkelerinin Orta ve Doğu Avrupa'da az bir seviyede temsil edildiği dönemde Macaristan'daki toplam doğrudan yatırımlarda %2,1'e yükselmiştir. Böylelikle Macaristan bölgede Japonya'dan en çok yatırım çeken ülkelere biri olmuştur. 2011 yılında Japonya'da deprem ve tsunami yaşanmasının ardından Macaristan gıda yardımında bulunmuştur. Aynı yıl OECD'nin Bakanlar Konseyi toplantısında bir araya gelen Orban ve mevkidaşı Naoto Kan iki ülke arasında ticaretin gelişmesi, enerji ve nükleer güvenlik konularında iş birliğinin artırılması gerektiği konusunda hemfikir olduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Naoto Kan, Japonya ve AB arasındaki ekonomik ortaklık anlaşmasının da yürürlüğe girmesini savunduğunu belirtmiştir. 2012 yılında Japonya'nın Suzuki 2013 yılında Bridgestone ve Denso (otomotiv), 2014 yılında 2014 Takata (otomotiv) şirketiyle ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca 2013 yılında Macaristan'da kurulacak Japon-Macar ortak şirketinde sentetik kauçuk üretimine başlanmıştır. Macaristan'da otomotiv sektöründe Almanya'dan sonra en büyük yatırım yapan ülke Japonya olmuştur.

Doğu Açılımı politikası, Güney Kore ile ilişkileri de geliştirmiştir. 2011 yılına kadar sadece 10 üst düzey görüşme gerçekleştirilmiş, ancak 2016 yılına kadar 5 yıl içinde 8 görüşme yapılmıştır. 2012 yılında Paks Nükleer santralının inşası için Güney Kore'yle görüşülmüş ancak daha sonra bu projeyi Rusya üstlenmiştir. Aynı yıl lastik şirketi olan Hankook ile stratejik ortaklık ve nükleer enerji alanında iş birliği anlaşması imzalanmıştır. 2014 yılında Orban, Kuzey Kore'yle olan anlaşmazlıkta Güney Kore'nin yanında duracağını belirtmiştir. Güney Kore şirketleri 2011'den beri Macaristan'daki projelere her yıl 100 milyon Euro'dan fazla yatırımlarda bulunmaktadır. Macaristan'da en büyükleri Hankook ve Samsung olmak üzere 30 Güney Kore şirketi faaliyet göstermektedir. 2015 yılında Macar ve Kore şirketleri bilim ve teknoloji, otomobil parçaları ve ilaç sektöründe işbirliği yapmak için anlaşmışlardır.¹⁹³ Günümüze gelindiğinde ise Ekonomik Kalkınma Bakanlığı Genel Sekreteri Gergely Fabian 2022 yılında Güney Kore'nin Macaristan'ın en büyük yatırımcısı olduğunu ve 130 Koreli şirketin yaklaşık 15.000 Macaristan vatandaşına istihdam sağladığını belirtmiştir.¹⁹⁴ Macaristan elektronik endüstrisi ve pil üretimine odaklanan Macar sanayi politikasını geliştirmeye çalışmakta ve bu konuda Güney Kore'den destek almaktadır. Ekonomik Kalkınma Bakanı Marton Nagy,

¹⁹¹ David Haas, "Explainer: What is Hungary doing in the Organisation of Turkic States?" Emerging Europe, 22 Mayıs 2024 tarihinde <https://emerging-europe.com/explainer/explainer-what-is-hungary-doing-in-the-organisation-of-turkic-states/> adresinden erişildi.

¹⁹² Tamas Peter Baranyi (2022), "Hungary's Role in the Organization of Turkic States as an Observer State: Limitations and Opportunities", *PERCEPTIONS*, Sayı 1, ss. 121-136. s.129-130.

¹⁹³ İbrahim Alakbarov (2018), Macaristan'ın "Doğu Açılımı" Politikası (2011-2018), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 73; Arirang News, President Park seeks Hungary's cooperation in persuading North Korea to change, [video], 2015.

¹⁹⁴ About Hungary, Hungary builds economic cooperation with South Korea, 4 Ağustos 2023, [abouthungary.hu](https://abouthungary.hu/news-in-brief/hungary-builds-economic-cooperation-with-south-korea), 25 Mayıs, 2024 tarihinde <https://abouthungary.hu/news-in-brief/hungary-builds-economic-cooperation-with-south-korea> adresinden erişildi.

Macaristan'ın pil üretimi konusunda Güney Koreli şirketlere güvendiğini dile getirmiştir. Ayrıca Macaristan'ın, Avrupa'daki talebin yüzde 35'ini karşılamaya yetecek 250 GWh kapasitesiyle Çin, ABD ve Almanya'nın ardından dünyanın dördüncü büyük pil üreticisi olmaya hazırlandığını belirtmiştir.¹⁹⁵ Böylelikle Güney Kore, Çin ve Japonya'yla birlikte Doğu Açılımı politikasında Macaristan'da en fazla yatırım yapan ülke olmuştur.

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve komünizmin çöküşünden sonra eski Doğu Bloku ülkeleri için özgür bir ortam sağlanmıştır. Böylelikle Üçüncü Cumhuriyet ilanı ile Macaristan için de Batı'yla ilişki kurma konusunda iyimser bir hava oluşmuştur. Bu süreçte Macaristan dış politika çıkarlarını küresel anlamda neredeyse tamamıyla düşürmüş ve Batı'ya odaklanmıştır. NATO ve AB gibi Batı merkezli kurumlara üyelik sağlanmış ve dış politikada Washington ve Brüksel merkezli ilerlenmiştir. Ancak ülkede Batı'ya bağımlı olma durumu zamanla bir sorun olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu süreçte dış politikada çeşitlilik arayışları zaman zaman gündeme gelmiştir. Ancak bu gerekliliğin asıl olarak 2008 mali krizinden sonra kendini gösterdiği söylenebilir. 2010 yılından sonra da Viktor Orban ile doğuya açılma konusunda somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Orban, ülke ekonomisinin büyümesinde dış ticaret payının önemli bir rol oynadığını ve bu büyümenin de dış ilişkilerdeki çeşitliliğin bir sonucu olacağı fikrini savunmuştur.

2010 yılından itibaren Macaristan dış politikasının Asya'nın uluslararası ilişkilerdeki rolünün artması üzerine kurulduğu söylenebilir. Ayrıca Macarların doğu kökenlerine yaptığı vurgu da Doğu Açılımı'nı (Türk dünyası ülkelerinde) destekleyen bir neden olmuştur. Doğu Açılımı'nda odaklanılan diğer ülkeler hızla yükselen Rusya, Çin, Japonya ve Güney Kore'dir. Macaristan bu ülkelerle çoğunlukla teknoloji, alt yapı ve enerji gibi konularda projeler imzalamıştır. Ayrıca bahsi geçen her ülkede kültürel anlamda da iş birliği yoluna gidilmiştir. Böylelikle çalışmada yer verilen anlaşmalardan görüldüğü üzere Doğu Açılımı sadece kısa/uzun vadeli ekonomik anlaşmaları değil diplomatik ilişkileri artırma ve kültürel açıdan yakınlaşmayı sağlamaya yönelik anlaşmaları da kapsamaktadır.

Doğuya açılımın AB'yle olan ilişkilerin bozulmasıyla paralel ilerlediği görülebilir. Ancak bu politika net olarak AB karşıtı bir eylem olarak görülmemelidir. Macaristan, Viktor Orban'ın vurguladığı şekliyle, Doğu Açılımı politikasıyla Avrupa yapısına ve değerlerine bağımlı olmadan Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi görebilecektir. Böylelikle Doğu Açılımı politikası 2008 mali krizinden sonra ülke ekonomisini geliştirmek amacıyla dış ticarete odaklanarak oluşturulmuştur. Ardından karşılıklı yapılan anlaşmalar ve söylemlerden anlaşılacağı üzere politikanın amacı politikayı kapsayan ülkelerle ilişkilerin kurulması, gelişmesi ve derinleştirilmesi olarak kendini göstermeye devam etmiştir.

KAYNAKÇA

About Hungary, *Economic Development Minister meets South Korean execs*, 13 Ağustos 2024, <https://abouthungary.hu/news-in-brief/economic-development-minister-meets-south-korean-execs>, (Erişildi: 25 Mayıs 2024).

About Hungary, *Hungary builds economic cooperation with South Korea*, 4 Ağustos 2023, <https://abouthungary.hu/news-in-brief/hungary-builds-economic-cooperation-with-south-korea>, (Erişim: 25 Mayıs 2024).

¹⁹⁵ About Hungary, "Economic Development Minister meets South Korean execs" abouthungary.hu, 13 Ağustos 2023, 25 Mayıs 2024 tarihinde <https://abouthungary.hu/news-in-brief/economic-development-minister-meets-south-korean-execs> adresinden erişildi.

- Alakbarov, İbrahim, "Macaristan'ın "Doğu Açılımı" Politikası (2011-2018)", Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Armaoğlu, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004.
- Baranyi, Tamas Peter, Hungary's Role in the Organization of Turkic States as an Observer State: Limitations and Opportunities", *PERCEPTIONS*, Sayı 1, (2022): 121-136.
- BBC, *Macaristan Başbakanı Orban, Trump'ın konuğu olarak ABD'de*, bbc.com, <https://www.bbc.com/turkce/articles/clendyvev8yo>, (Erişildi: 5 Mayıs 2024).
- Bozoki, Andras ve Szilagyi, Anna, "Playing it again in post-communism: The revolutionary rhetoric of Viktor Orban in Hungary" *Advances in the History of Rhetoric*, Sayı 18 (1), (2015): 1-15.
- Bozoki, Andras, "The Roundtable Talks of 1989: Participants, Political Visions, and Historical References," *Hungarian Studies* 14/2, (2000): 241-257.
- Brinza, Andreea, *China and the Budapest-Belgrade Railway Saga* 8 Nisan 2020, <https://thediplomat.com/2020/04/china-and-the-budapest-belgrade-railway-saga/>, (Erişildi: 12 Mayıs 2024).
- CEEC-Cooperation Between China and Central and Eastern European Countries, *Hungary signs \$2.1bn loan agreement with China for Budapest-to-Belgrade rail link*, 22 Haziran 2020, http://www.china-ceec.org/eng/jmhzt/202007/t20200727_6582094.htm, (Erişildi: 10 Mayıs 2024).
- Çayan, Gökhan, "Geçiş Adaleti ve Avrupa Arındırma Hukuku," *TAAD/Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 40, (2019): 213-243.
- Dünya Gazetesi, *Gazprom, Macaristan'la anlaştı*, 01 Kasım 2012, [dunya.com, https://www.dunya.com/dunya/gazprom-macaristan039la-anlasti-haberi-189637](https://www.dunya.com/dunya/gazprom-macaristan039la-anlasti-haberi-189637) (Erişildi: 8 Mayıs 2024).
- ElectionGuide, *Democracy Assistance and Election News*, [Electionguide.org https://www.electionguide.org/elections/id/40/](https://www.electionguide.org/elections/id/40/) (Erişildi: 2 Mayıs 2024).
- ELTE Confucius Institute, *Hundred Years of the ELTE Chinese Department*, <https://www.konfuciuszintezet.hu/index.php?menu=&almenu=&lang=en>, (Erişildi: 13 Mayıs 2024).
- Ercan, Osman, "Macar dış politikasında çeşitlendirme arayışı: Macaristan'ın 'Doğu Açılımı' ve Türk Devletleri" *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 12 (2) (2023): 168-182.
- EUROPP, *Hungary's Reaction to the Ukraine Crisis Illustrates the Tensions Within Fidesz's Foreign Policy Discourse Ahead of April's Elections, European Politics and Policy*, 2014, <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2014/03/20/hungarys-reaction-to-the-ukraine-crisis-illustrates-the-tensions-within-fideszs-foreign-policy-discourse-ahead-of-aprils-elections/> (Erişildi: 5 Mayıs 2024).
- France24, *Orban Pledges Cooperation with Putin in Storm of Ukraine Crisis*, 01 Şubat 2022, <https://www.france24.com/en/live-news/20220201-orban-pledges-cooperation-with-putin-in-storm-of-ukraine-crisis> (Erişildi: 10 Mayıs 2024).
- Greilinger, Gabriela "Hungary's Eastern Opening Policy as a Long-Term Political-Economic Strategy", *Austria Institut für Europa und Sicherheitspolitik, FOKUS*, 4, (2023): 1-5.

- Haas, David, “Explainer: What is Hungary doing in the Organisation of Turkic States?” Emerging Europe, <https://emerging-europe.com/explainer/explainer-what-is-hungary-doing-in-the-organisation-of-turkic-states/>, (Erişildi: 22 Mayıs 2024).
- Holmes, Leslie (2002). *Post Komünizm*. (Y. Alogan, Çev.) Ankara: Doruk.
- Hompot, Sebestyen, *Orban Doubles Down on Turning Hungary into a Regional Hub of Chinese Influence*, 9 Kasım 2023, <https://chinaobservers.eu/orban-doubles-down-on-turning-hungary-into-a-regional-hub-of-chinese-influence/>, (Erişildi: 13 Mayıs 2024).
- Hungary Today, *Orban in Turkey: Europe in need of allies who can expand lines of defence*, Ocak 2021 <https://hungarytoday.hu/orban-turkey-migration-borders-eu-support-erdogan/>, (Erişildi: 20 Mayıs 2024).
- Info, Szijjarto Felel Kormánybiztoskent az Orosz es a Kınai Gazdasagi Kapcsolatokert, <https://infostart.hu/belfold/2013/03/04/szijjarto-felel-kormanybiztoskent-az-orosz-es-a-kinai-gazdasagi-kapcsolatokert-549470>, (Erişildi: 8 Mayıs 2024).
- Inter-Parliamentary Union, *Hungary: Parliamentary Elections Országgyűlés, Archive*, 1990, http://archive.ipu.org/parline/reports/arc/2141_90.htm, (Erişildi: 28 Nisan 2024).
- Keneş, Bülent, Viktor Orban: Past to Present, (ECPS) *Leader Profiles European Center for Populism Studies*, (2020): 3-34.
- Kozłowski, Grzegorz, “20 years of the Czech Republic, Hungary and Poland in NATO: Yesterday, Today and Tomorrow” *International Centre for Defence and Security*, <https://icds.ee/en/20-years-of-the-czech-republic-hungary-and-poland-in-nato-yesterday-today-and-tomorrow/> (Erişildi: 29 Nisan 2024).
- Ministry of Foreign Affairs Republic of Poland, *Visegrad Group, Web Site of the Republic of Poland*, gov.pl, <https://www.gov.pl/web/diplomacy/visegrad-group> (Erişildi: 2 Mayıs 2024).
- Ministry of Foreign Affairs, *Brief Information on Economic Cooperation*, budapest.mfa, <https://budapest.mfa.gov.az/en/content/74/brief-information-on-economic-cooperation>, (Erişildi: 20 Mayıs 2024).
- Miniszterelnok “Prime Minister Viktor Orban’s speech at the 6th Summit of the Cooperation Council of Turkic-speaking States” 3 Ekim 2018, <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/prime-minister-viktor-orbans-speech-at-the-6th-summit-of-the-cooperation-council-of-turkic-speaking-states/> (Erişildi: 15 Mayıs 2024).
- NATO, *Orban, Speech*: 1999, <https://www.nato.int/docu/speech/1999/s990316c.htm>. (Erişildi: 18 Mayıs 2024).
- Özkan, Cemal Ege, *Çin ile Macaristan Arasında Derinleşen Bağlar*, Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, ANKASAM, 23 Aralık 2022, <https://www.ankasam.org/cin-ile-macaristan-arasinda-derinlesen-baglar/>, (Erişildi: 14 Mayıs 2024).
- Özsoy, İsmail, “Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihi ve Evrensel Dersler,” *Bilig*, sayı 39, (2006): 163- 194.
- Pogonyi, Szabolcs, *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. New York: Palgrave Macmillan, 2017.
- Visegrad Group, *Calendar*, visegradgroup.eu, <https://www.visegradgroup.eu/calendar/2004> (Erişildi: 2 Mayıs 2024).

**BULGARİSTAN’DA RUSOFİL SİYASETİN KÖKLERİ VE SİYASİ LİDERLERE
ETKİSİ: CUMHURBAŞKANI RUMEN RADEV ÖRNEĞİ**
THE ROOTS OF RUSSOPHILE POLITICS IN BULGARIA AND ITS INFLUENCE ON
POLITICAL LEADERS: THE CASE OF PRESIDENT RUMEN RADEV

Dr. Mustafa IŞIK
Bağımsız Araştırmacı
ORCID ID: 0000-0002-2885-1769

ÖZET

Bulgaristan’da Rusofil siyasetin tarihsel kökenlerini ve bu siyasetin iç ve dış politikasındaki etkilerini liderler bağlamında ele aldığımız bu çalışmada, Cumhurbaşkanı Rumen Radev dönemindeki tartışmalara odaklanmaktayız. 19. yüzyılda Balkanlar hem Rusya hem de Avrupa’nın stratejik çıkarları açısından önemli bir bölgeydi. Rusofil ve Rusofob ayrışması, Bulgaristan’ın iç ve dış politikasında derin etkiler yaratmış, etnik ve dini temsiller bu süreçte önemli rol oynamıştır. Rusya’nın Balkanlar’a yönelik askeri ve kültürel hamleleri, bölgedeki Slav-Ortodoks topluluklar arasında Rusofil hareketleri güçlendirmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rusya, Bulgaristan’da siyasi kültür bağlamında kendini temellendirmiş, Komünist dönemde ise bu bağlar daha da güçlenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan’ın SSCB’nin uydu devleti haline gelmesi, ülkede Rusofil ve Rusofob ayrışmasını daha da keskinleştirmiştir. Bu çalışmada en temel Bulgaristan’ın beşinci Cumhurbaşkanı Rumen Radev’in Rusya ile ilişkilerini ve bu ilişkilerin Bulgaristan iç siyasetindeki yansımalarını ele almaktadır. Asker kökenli Radev, 2016 seçimlerinde ulusalcı ve sosyalist tabanı bir araya getirerek Bulgaristan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Radev’in Rusya’ya yönelik tutumu, Bulgaristan’da Rusofil ve Avro-Atlantikçi ayrışmasını yeniden gündeme getirmiştir. Radev, sıkça Rusya yanlısı söylemler kullanarak, Rusya’nın Bulgaristan için kalkınma modeli olamayacağını, ancak düşman olarak da görülmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu bakış açısı, Bulgaristan’daki milliyetçi ve ulusalcı çevreler tarafından desteklenirken, Avro-Atlantikçi gruplar tarafından eleştirilmektedir. Radev’in politikaları, Bulgaristan’ın AB ve NATO üyeliklerine rağmen özerk bir dış politika izleme çabasını yansıtmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, Bulgaristan’da Rusofil siyasetin tarihsel gelişimini ve Cumhurbaşkanı Rumen Radev’in politikaları üzerinden bu siyasetin güncel etkilerini analiz etmektedir. Bulgaristan’ın iç ve dış politikasındaki bu dinamiklerin, ülkenin gelecekteki yönelimlerini nasıl şekillendireceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Dış Politika, Rusofil, Siyasi Liderler, Rumen Radev.

ABSTRACT

In this study, we analyse the historical roots of Russophile politics in Bulgaria and its impact on domestic and foreign policy in the context of the leaders, focusing on the debates under President Rumen Radev. In the 19th century, the Balkans was an important region for the strategic interests of both Russia and Europe. The Russophile and Russophobe divide had profound effects on Bulgaria's domestic and foreign policy, and ethnic and religious representations played an important role in this process. Russia's military and cultural moves towards the Balkans strengthened Russophile movements among the Slavic-Orthodox communities in the region. After the Ottoman-Russian War of 1877-1878, Russia established itself in the context of political culture in Bulgaria, and these ties were further strengthened

during the Communist period. The post-World War II transformation of Bulgaria into a satellite state of the USSR further sharpened the Russophile and Russophobe divide in the country. This study mainly focuses on the relations of the fifth President of Bulgaria, Rumen Radev, with Russia and the reflections of these relations on Bulgarian domestic politics. Radev, who has a military background, was elected President of Bulgaria in the 2016 elections, bringing together the nationalist and socialist base. Radev's attitude towards Russia has brought the Russophile and Euro-Atlanticist divide back to the agenda in Bulgaria. Radev frequently uses pro-Russian rhetoric, stating that Russia cannot be a development model for Bulgaria, but should not be seen as an enemy either. While this perspective is supported by nationalist and nationalist circles in Bulgaria, it is criticised by Euro-Atlanticist groups. Radev's policies reflect Bulgaria's endeavour to pursue an autonomous foreign policy despite its EU and NATO membership. In conclusion, this study analyses the historical development of Russophile politics in Bulgaria and its contemporary effects through the policies of President Rumen Radev. It discusses how these dynamics in Bulgaria's domestic and foreign policy will shape the future directions of the country.

Keywords: Bulgaria, Foreign Policy, Russophile, Political Leaders, Rumen Radev.

GİRİŞ

Bulgaristan'da Rusofil siyasetin kökleri ve bu siyasetin siyasi liderler üzerindeki etkisi, ülkenin tarihsel ve jeopolitik konumundan kaynaklanan derin ve karmaşık bir sürecin ürünüdür. 19. yüzyıldan itibaren, Balkanlar hem Rusya hem de Avrupa'nın stratejik çıkarlarının kesişim noktasında yer almış, bu da bölgedeki siyasi dinamikleri şekillendiren önemli bir etken olmuştur. Bulgaristan, bu süreçte Rusya ile olan ilişkilerini kültürel ve siyasi bağlamda derinleştirmiştir.

Rusofil hareketlerin temelleri, Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonrasında atılmış ve bu hareketler zamanla Bulgaristan'ın iç ve dış politikalarını derinden etkilemiştir. Bu dönemde, Rusya'nın Slav-Ortodoks topluluklar üzerindeki etkisi, Bulgaristan'da güçlü bir Rusofil kültürünün oluşmasına neden olmuştur. Komünist dönemde ise bu bağlar daha da güçlenmiş, Bulgaristan Sovyetler Birliği'nin etkisi altında bir uydu devleti haline gelmiştir. Bu süreç, Bulgaristan'da Rusofil ve Rusofob ayrışmasını keskinleştirerek, ülkenin siyasi kimliğini belirlemiştir.

Araştırmamız, Bulgaristan'ın beşinci Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in Rusya ile olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin Bulgaristan iç siyasetindeki yansımalarını ele almaktadır. Asker kökenli bir lider olan Radev, 2016 seçimlerinde ulusalcı ve sosyalist tabanı bir araya getirerek Bulgaristan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Radev'in Rusya'ya yönelik pragmatik yaklaşımı, Bulgaristan'da Rusofil ve Avro-Atlantikçi ayrışmayı yeniden gündeme getirmiştir. Radev, Rusya'nın Bulgaristan için bir kalkınma modeli olamayacağını ancak düşman olarak da görülmemesi gerektiğini savunarak, ülkenin dış politikasında daha özerk bir duruş sergilemektedir.

Bu çalışmada, Bulgaristan'da Rusofil siyasetin tarihsel kökenlerini, Rumen Radev'in politikaları üzerinden güncel etkilerini ve bu dinamiklerin Bulgaristan'ın gelecekteki

yönelimlerini nasıl şekillendireceğini analiz etmeyi amaçlıyoruz. Bu bağlamda, çalışmamız, tarihsel ve güncel siyasi süreçleri bütüncül bir perspektiften ele alarak, Bulgaristan'ın iç ve dış politikalarındaki Rusofil etkilerini derinlemesine incelemektedir.

1. Bulgaristan'da Rusofil Siyasetin Kökleri ve Gelişimi

19.yüzyılda Balkanlar, stratejik olarak hem Rusya'nın hem de Avrupalı aktörlerin öncelikleri arasında önemli bir yer tutmuştur. Rusofil ve Rusofob ayrışması, birçok Balkan ülkesi ve özellikle Bulgaristan'ın iç siyasetinde ana kırılma noktalarından biri olmuş, bu tartışma Balkan ülkelerinin iç ve dış politikalarını derinden etkilemiştir. Balkanlar'ın etnik çeşitliliği hem Rusya'nın hem de Avrupa'nın dikkatini çekmiştir. Rusya, bölgeye daha çok Slav-Ortodoks kültürü üzerinden yaklaşırken, diğer Batılı ülkeler milliyetçiliğin bölgede canlandırılmasını önemsemmiştir. Balkanlar'daki ulus-devletlerin oluşumu hem Rusya hem de Avrupa ülkeleri tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmıştır. Osmanlı yönetimi altındaki Balkan halkları, etnik ve dini kimliklerini koruyarak kültürel hafızalarını sürdürebilmişlerdir. Bu süreç, milli kimliklerin yeni siyasi düzene geçişinde dış aktörlerin rolünü kolaylaştırmıştır. Rusya'nın bölgeye ilgisi, daha çok Ortodoksluğun hamiliği noktasında yoğunlaşmıştır.¹⁹⁶

Kültürel aktarım bağlamında Balkanlar'daki Rusofil ve Rusofob rekabetinin arka planında, Avrupa'ya veya Rusya'ya üniversite eğitimi için giden öğrenciler arasındaki ideolojik rekabeti de göz ardı etmemek gerekir.¹⁹⁷ Rusya'dan alınan siyaset kültürü, fikir, sanat ve teknik bilgi ile Batı'dan alınan siyaset kültürü, fikir, sanat ve teknik bilginin karşılaşması sonucunda ortaya çıkan bu durum, Balkanlar'da liderler ve devlet içi düzeyde birçok kurumu ve sosyal yapının derinlemesine şekillenmesine neden olmuştur.¹⁹⁸ Bu doğal durumun bir sonucu olarak, Balkan ülkelerinin iç ve dış siyaseti, Rusofil ve Rusofob tartışmaları etrafında gelişmiş olan iki temel dinamiği ve yönelimi yansıtmaktadır. Rusya, hegemonyasını çok boyutlu olarak inşa etmiştir.¹⁹⁹

Batılaşma süreci, Balkanlar'da Rusofob entelijansını daraltırken, Rusya'nın Balkanlara yönelik askeri hareketleri Rusofil hareketleri güçlendirmektedir.²⁰⁰ Rusya'nın dünya görüşü içerisinde önemli bir yer tutan Slav kökenli Balkan halkları ve Ortodoksluk kurumu, Rusya'nın Balkan politikasına jeopolitik derinlik katmaktadır. Rusya'nın askeri gücü, kültürü, edebiyatı ve gelişen teknik bilgisi, uzun yıllar boyunca Balkan halklarını etkilemiş olsa da, Batı'ya ait fikirler modernleşme süreci ile birlikte coğrafyada kendi elitlerini oluşturmuştur. Rusya'nın Balkan halklarına yönelik ideolojik aktarımlarının kolaylaşmasının arka planında katmanlı gerçeklikler

¹⁹⁶ R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, JeoPolitika Yayınları, 2007, İstanbul, 2007, s.64-79.

¹⁹⁷ Üniversite eğitimi için Moskova'ya giden Petko Karavelov, Bulgaristan'daki Rusofil Hareketinin öncülerinden kabul edilmektedir. Daha sonra Bakan ve Diplomat olarak görevler almıştır. Bkz., <https://www.minfin.bg/en/99> (Erişim Tarihi: 09.11.2023)

¹⁹⁸ Stefan Yançulev ve Aleksandır Yançulev, *Dragan Tsankov Rusofob i Rusofil*, İztok- Zapad, Sofiya, 2021, s.13-15 ve 30-33.

¹⁹⁹ Kalin Todorov Yanakiev, *Politiko-İstoriçeski Polemiki*, Evropa Rusiya Bulgariya Sıvremennostta, Hermes, Plovdiv, 2019, s. 17-30.

²⁰⁰ Rositsa Mladenova, *145 Godini ot Rusko-Turskata Voyna- Forsiraneto na Dunav pri Zimnitsa- Sviştov*, <https://rusofili.bg/руско-турската-война-форсирането-на-д/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

yatmaktadır En önemli katman, Rusya'nın askeri güç kapasitesinin, bölge halklarının çıkarına hizmet edeceği fikrinin, bölgedeki elitler aracılığıyla yayılmasını içermektedir.²⁰¹

Rusya'nın Balkanlar'da yayılmaya başlaması ile yerel ve etnik toplulukların Rus kültürüne hayranlık duyması süreci Rusofil kavramıyla yakından ilgilidir. Bu kavram daha sonraki süreçte Rusya cenahında Avrasyacılığa evrilmiştir. Rusya'nın kendi periferisinde kurucu bir düşünce sistemi olarak ortaya çıkan Avrasyacılık kavramı, ilk etapta Rus kültürüne hayranlık ve sevgi duyan topluluklara ihtiyaç duymaktadır.²⁰² Avrasyacılık kavramını Vügar İmanov şu şekilde tanımlamaktadır: *“... Rus entelektüellerce 1920'lerde temelleri atılıp sistematize edilen ve 1990'lı yıllarda yeni bir biçimde canlanan Avrasyacılık (Evraziistvo) fikriyatı da Rusya'nın karşılaştığı meydan okumaları bertaraf edecek, ülkenin bölünük medeniyet kimliğini yeniden kuşatıcı bir biçimde yorumlayacak mahiyette kavramsal ve teorik düzlemler sunan bir düşünce sistemidir.”*²⁰³ Avrasyacılık kavramı aslında Rusya'nın ve bölgenin Avrupalılaşma ve Batılılaşma sürecine yönelik alternatif bir anti tezdir. Bu bağlamda Rus devleti iç ve dış siyasetinde kendi yaşamsal teorilerini ve çıkarlarını Avrasyacılık kavramı üzerinden inşa edebilmektedir.

Avrupa başkentlerine eğitim almaya giden Bulgar öğrenciler bu süreç sonrasında edindikleri dünya görüşünü kendi iç siyasal alana taşımaya başladılar. Balkanlar'da ortaya çıkan birçok yeni siyasal ve sosyolojik hareket Avrupa'daki siyasi oluşumların bir benzerleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Balkanlar'da modernleşme kaynağı olarak Batı yeniliği temsil ederken, kültürel yönden Doğu kökleri temsil etmektedir.²⁰⁴

Balkanlar halklarına yönelik Rusya, siyasal ve kültürel anlamda kendi eksenini kurgularken etnik ve dini temsilleri etkili bir şekilde kullanabilmektedir. Rusya, bilhassa Ortodoks toplulukların hamiliği konusunu gündem tutmaktadır. 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Balkanlar'da önemli bir avantaj elde eden Rus kuvvetleri Bulgaristan'daki askeri üslerini terk etmek istememiştir. Filibe'yi her yönden merkezi bir nokta olarak algılayan Rus Generaller şehrin en önemli tepelerinden Bunarcık Tepesini önemli bir kültürel nokta olarak belirlemişlerdir.²⁰⁵ Rusya, Filibe'de savaş sonrası süreci yönetmek için Eski Türk mahallesinde Rus General ve idarecilerin bulunduğu merkezi bir yönetim binası oluşturmuştur. Rusya, kültürel ve askeri politikalarını beraber yürütmüştür. Rusya, artık kültürel ve siyasi olarak Sofya dışında da stratejik noktalarda varlığını deriden hissettirmektedir. 1878 sonrası gelişen süreçte Bulgaristan'daki Rusofil bir neslin gelecekte Rusya yanlısı duruşlarını güçlendiren bir etmen

²⁰¹К.Г.Раковски, Русия на изток. Историческо изследване на руската политика на изток и в частност в България, Евстатиюв, Варна, 1898, s. 85-99.

²⁰²a.d.e., s. 107-115.

²⁰³Vügar İmanov, Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3

²⁰⁴D. Klasanova ve N. Gornenski, Hristomatiya Po Bılgarska İstoriya, Dirjavno İzdatelstvo, Narodna Prosveta, Sofiya, 1958, s.155.

²⁰⁵Bunarcık Tepesi (Kaynaklar Tepesi) şimdiki adıyla Alyoşa Tepesi olarak anılmaktadır. II. Dünya savaşına katılmış Rus askerlerini sembolize etmektedir. Bu tepe Filibe'nin her yerini gören stratejik bir konumdadır. Bu anıtın hemen karşısında Rus Çarı II. Aleksandır, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında ölen askerler için diktirdiği bir başka anıt bulunmaktadır. Bulgar entelektüelleri II. Aleksandr “Kurtarıcı Çar” olarak nitelendirmektedir. Rus İmparatoru II. Aleksandr savaşın hemen bitiminde 1878 yılında bu anıtın Filibe'ye dikilmesini bizzat kendi istemiştir.

olarak belirlemektedir. Bilhassa Bulgar Komünist Partisi aracılığıyla Rusya ile bağlar sağlamlaştırılmaktadır.²⁰⁶

Bulgaristan'da Rusofil ve Rusofob ikilemini besleyen en önemli gelişmelerden biri de II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan siyasal düzende Bulgaristan'ın Ruslar tarafından zorla uydu devlet haline getirilmesi sürecidir. Rusya, II. Dünya Savaşının hemen bitiminde Komünist Parti aracılığıyla kendi yönetici elitlerini sistemin başına getirmiştir. Komünistlerin idare geliş hikayesi kıyım, kan ve gözyaşı ile gerçekleşmiştir. Bulgaristan'daki resmi rakamlara göre SSCB'nin yardımıyla kurulan mahkemelerde 11 bin 125 kişi kurşuna dizilmiş, ardından gelişen olaylarda 9 ay içerisinde 28 bin kişi daha öldürüldüğü belirtilmektedir.²⁰⁷ Bu hadiseler Bulgaristan'daki Avro-Atlantikçi grubu güçlendirmektedir. Ayrıca Komünist dönemde işlenen suçlar, ülkedeki Avro-Atlantik siyasetin ilk nüvelerini oluştururken Rusya karşıtı bloğu meşru bir zemine oturtmaktadır.

Bulgaristan'da II. Dünya Savaşı sonrası kurulan siyasi düzende ana aktör olan Komünist Parti elitleri, 1954 yılında Kızıl Orduyu onurlandırmak için Sofya'nın Merkezinde büyük bir Sovyet anıtı dikilmesine onay vermiştir. Soğuk Savaş süresince iki ülke arasında herhangi bir kriz dönemi yaşanmadığı için Bulgaristan'daki Sovyet anıtlarıyla ilgili menfi bir gelişme olmamıştır. Postkomünist dönem içerisinde bu anıtların şehir merkezinden taşınmasına dair ilk tartışma 1993 yılında Sofya Belediye Meclisinde yaşanmıştır. Bu tartışma Rusya-Ukrayna savaşı ile bir daha gündeme gelmiştir.²⁰⁸ 9 Mart 2023 tarihinde Sofya Belediye Meclisinde Demokratik Bulgaristan, GERB Partisi Sofya'daki Kızıl Ordu Anıtının yerinin değiştirilmesi yönünde oy kullanırken Bulgar Sosyalist Parti üyeleri ve milliyetçi grup üyeleri bu karara itiraz ettiler. Sovyet Kızıl Ordusu anıtı ülkedeki son Rusofil ve Rusofob tartışmasına örnek bir vakıadır. Bulgar Sosyalist Partisi, Vızrajane, ATAKA ve diğer Rusya yanlısı partiler Sofya Belediye binasının önünde geniş çaplı protestolar düzenleyerek, bu durumun Rusya-Bulgaristan arasında yeni bir kriz alanı oluşturmaya izin vermeyeceklerini ifade etmişlerdir.²⁰⁹ Bu tartışma Bulgaristan'daki iki siyasal kutbun devamlı canlı durduğunu göstermesi bakımından manidardır.

Bulgaristan'daki siyasi eğilimlerin analizi açısından Rusya faktörü kültürel, tarihsel ve sosyolojik olarak toplumsal bilinçaltında yer almaktadır. Rusya'nın kurtarıcı olarak algılanması Bulgaristan'daki devamlı Rusofil grupları canlı tutmaktadır. Avrupa yanlısı diğer grupların demokrasi, insan hakları ve liberal değerler ile kendilerini kitle oluştururken Rusya yanlısı gruplar daha fazla milliyetçi ve ulusalcı bir portre çizmektedir. Rusya'yı stratejik dost olarak gören Rusofil gruplar, Rusya'nın askeri operasyonlarını meşrulaştıran bir söylem kullanarak ülke içerisinde siyasal ayrımı güçlendirmektedir. Rusya-Ukrayna savaşı Bulgaristan içerisindeki iki siyasal ekolü devamlı karşı karşıya getirmesi bakımından siyasal ve sosyolojik sonuçlar

²⁰⁶ Dmitir Petrov, Rusiya za Bılgariya- otvid rusofiliyata i rusofobiyata, <https://news.bg/comments/rusiya-za-balgariya-otvad-rusofiliyata-i-rusofobiyata.html>, (Erişim Tarihi:12.12.2023)

²⁰⁷ Bulgaristan'da on binlerce kişiyi katleden eski komünist rejimin vahşetleri kınandı., <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/bulgaristanda-on-binlerce-kisiyi-katleden-eski-komunist-rejimin-vahsetleri-kinandi> (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

²⁰⁸ Sofia's City Council Approves Plan To Move Contentious Soviet Red Army Monument., <https://www.rferl.org/a/bulgaria-sofia-red-army-mnument-moved/32310767.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

²⁰⁹ Başkentin belediye meclisi, protestolar sırasında Sovyet anıtının kaldırılmasını onayladı., Bulgarcası; Столичният общински съвет одобри премахването на съветския паметник на фона на протести <https://www.svobodnaevropa.bg/a/32310055.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

doğuracaktır. Bu siyasal ve sosyolojik sonuçların en önemlilerinden biri toplumsal güven buhranı yaşanması ihtimalidir. Bu ayrım kültürel birleşme ve çatışma noktalarını göstermesi bakımından da önemlidir.²¹⁰ Ukrayna-Rusya krizi sonrasında Bulgaristan’da ortaya çıkan sert siyasal söylem, toplumda var olan Rusofil ve Rusofob ayrımını keskinleştirmekle beraber ortak gelecek tahayyülünü de büyük zarar vermektedir.²¹¹

2. Rusofil ve Avro-Atlantik Tartışmaları Ekseninde Cumhurbaşkanı Rumen Radev

Bulgaristan’ın demokratik yollarla seçilmiş beşinci Cumhurbaşkanı olan Rumen Radev, 18 Haziran 1963 yılında Hasköy (Haskovo) şehrinin Kayacıklar (Dimitrovgrad) ilçesinde doğmuştur. 1982 yılında altın madalya ile Haskovo Matematik Lisesinden mezun olan Radev, daha sonra askeri okula kaydolmuştur. Dolna Mitropolia Hava Harp Okulunu birincilikle tamamlayan Radev, girdiği diğer kurumlardan da üstün derecelerle mezun olmuştur. Başarılı bir eğitim geçmişine sahip olan Radev, Matematik zekasını havacılık alanına taşıyabilmiş bir askerdir.²¹²

Radev, Bulgaristan’da aldığı Havacılık Yüksek Okulu eğitimlerinden sonra Teğmen rütbesiyle bu alanda kendini geliştirmek için ABD’ye gitmiştir. Eğitimlerini Havacılık alanında sürdüren Radev, askeri bilimler alanında yazdığı tezle doktorasını tamamlayarak, ordu içerisinde prestijli bir yer edinmiştir. Kısa sürede terfi almaya başlayan Radev, ABD’de strateji alanında akademik çalışmalarda bulunmuştur.²¹³

2014 sonrasında Radev, ordu içerisindeki eksikleri dile getirerek kamuoyunda ön plana çıktığı bir sürece girmiştir.²¹⁴ Ardından Borisov, ile Radev arasında başlayan MİG Uçakları tartışması kamuoyunda Rusofil ve Avro-Atlantikçi bağlamında gelişme göstermiştir. Bu tartışmanın uzaması sonrasında Radev, ordudaki görevini bırakarak hükümete ve dönemin Başkanı Borisov’a tepkisini ortaya koymuştur. 2016 Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine BSP’nin adayı olarak giren Radev, ulusalcı ve sosyalist tabanı yeniden bir araya getirecek söylemleri sıkça kullanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının yaşandığı Şipka Tepesini ve anıtını sembolik olarak seçim kampanyasında kullanan Radev, kendi kitlesini ulusalcı tabanda birleştirmiştir. Radev’in asker kökenli olması birçok ulusalcı ve sol tabanda milli bir seçenek olarak algılanmıştır.²¹⁵

²¹⁰ Dimitir Denkov, "Rosofilistik", Reçnik Na Prehoda Fenemologiya i Frenologiya na Novogovora, İztok-Zapad, Sofya, 2022, s.176.

²¹¹ Местят Паметника на Съветската армия, реши СОС, <https://rusofili.bg/Местят-Паметника-на-Съветската-армия/> (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

²¹² Кої е gen. Rumen Radev - novoizbraniyat prezident na Bŭlgariya, <https://bnt.bg/bg/a/koi-e-gen-rumen-radev>, (Erişim Tarihi: 17.11.2023)

²¹³ Rumen Radev’in Cumhurbaşkanlığı resmi sayfasındaki biyografisi <https://m.president.bg/en/cat9/Biografia-na-prezidenta/> (Erişim Tarihi: 7.05.2023)

²¹⁴ Rumen Radev, 2014 yılında Hava Kuvvetleri Komutanı ve Tümgeneral rütbelerine terfi etmiştir.

²¹⁵ Ordunun modernizasyonu ve asker sayısı bağlamında Cumhurbaşkanlığı makamına gelmeden yaptığı eleştiriler, onu zamanla milli bir lider algısına oturtmuştur. Hava Kuvvetleri Komutanı iken Başbakan Borisov ile yaptığı uçak modernizasyonu tartışması neticesinde kamuoyunda tanınır bir yüz haline gelmiş olan Radev, Bulgar Sosyalist Partisinin muhalefet olarak eksik kaldığı durumlarda söylemleri ile alternatif bir çıkış noktası oluşturmuştur.

Ulusalıcı ve sosyalist tabandan destek gören Radev, dünya siyasetinde liberal yaklaşımın sorun çözmedeki yetersizliğini eleştirerek küreselci yapılara zıt bir politika izlemiştir. Bölgesel sorunlara yaklaşımında Avro-Atlantik cephe ile uyumlu bir lider görüntüsü vermeyen Radev, geçmiş liderler ile mukayese edildiğinde ulusalıcı kimliği ile ön plana çıkmaktadır. Rusya'yı küresel bir aktör bağlamında dikkate alan Radev, Bulgaristan'ın dış politikasının iç dinamiklerle ve ulusal çıkarlarla şekillenmesi gerektiğini ifade etmektedir.²¹⁶

Bulgaristan siyasetinde demokratik dönemde iki kez üst üste Cumhurbaşkanlığı makamına gelebilen liderlerin sol-sosyalist kökenli olduğu görülmektedir. Reformcuların üst üste kazandıkları seçimler olsa da farklı isimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Sol ve sosyalist tabanlı liderlerde durum farklılık göstermektedir. 2002-2012 arası Georgi Pırvanov, 2016 ve 2021 seçimlerini kazanan Rumen Radev'in ise 2027'ye kadar görev yapması bekleniyor. Pırvanov ve Radev'in sol ve sosyalist siyaset tabanlı olması sosyolojik olarak Bulgaristan'daki seçmenin hangi durumlarda nasıl bir yöneliş yaptığına dair gözlem ve analiz imkânı vermektedir. Bu bağlamda Radev'in 2016 ve 2021 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde mekanların hafızasını ve toplumsal tarihsel belleği kullanarak yeni bir seçim stratejisi uyguladığı görülmektedir. Kültürel hafızayı kullanan Radev, kendinden sonraki Cumhurbaşkanı adaylarını ulusalıcı tipoloji çerçevesinde etkileyecek bir rol model oluşturmuştur.²¹⁷

Sofya'daki Hükümetlerin son yıllarda AB ve NATO politikalarına eleştirebile yapmadan bağlı kalmaları, ulusalıcı ve sosyalist Bulgar seçmende zamanla negatif bir algıya dönüşmüştür. Bu süreci iyi gözlemleyen BSP, Radev'i Bulgar seçmene milli bir kimlik olarak tanıtmıştır. Bu durum aslında azınlıklardan gelebilecek oylara da engel teşkil edebilirdi, ama öyle olmadı. 2001 ve 2006 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde BSP'nin aday destekleyen HÖH, 2016 Seçimlerinin ilk turunda BSP kökenli Plamen Oreşarski'yi kendi aday olarak ilan etmiştir. İlk turda 253,726 oy alan Oreşarski, ikinci tura kalamamıştır. Ülkedeki değişim sinyallerini farkederek parti tabanının değişim istediğini ifade eden HÖH Genel Başkanı Mustafa Karadayı, ikinci turda BSP'nin aday Rumen Radev'i destekleyeceğini ilan etmiştir.²¹⁸

2016 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde beklenilenden fazla oy alan Radev, Bulgaristan'da hem sağdan hem sol-sosyalist kesimden yeni bir taban oluşturmuştur. Radev'in ikinci turda GERB ve Reformist Bloğun desteklediği Tsaçeva'dan 800 binden fazla oy alması aynı zamanda AB siyasetinin de Bulgaristan'da güç kaybettiğinin de göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bulgaristan içerisindeki yeni bir siyasi parti olan DOST Hareketinin izlediği strateji Radev'in 2016 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Hak ve Özgürlükler Hareketinden destek almasının önünü açmıştır. Bu süreçte DOST Partisinin tescillenme süreci Türkiye-Bulgaristan arasında gerginliğe sebebiyet vermiş, Radev bu sürece dair güvenlikçi bir bakış açısı geliştirmiştir. Radev, DOST Hareketini milli güvenliğe tehdit olarak algılamıştır.²¹⁹

²¹⁶ Mehmet Uğur Ekinci, Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu, SETA, Turkuaz Yayıncılık, 2018, İstanbul, s.104.

²¹⁷Bulgarian President Radev wins second term on anti-corruption ticket, <https://www.reuters.com/world/europe/tired-rampant-graft-bulgarians-vote-presidential-election-2021-11-21/>, (Erişim Tarihi: 11.12.2023)

²¹⁸ DPS şte podkrepi Rumen Radev na balotaja, <https://eurocom.bg/new/dps-shte-podkrepi-rumen-radev-na-balotaja>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

²¹⁹ Kader Özlem, Bulgaristan'ın Cumhurbaşkanı Seçiminde Çok Bilinmeyenli Denklemleri, Center For Eurasian Studies (AVİM), Blog No.2016 / 43, <https://avim.org.tr/Blog/BULGARISTAN-IN-CUMHURBASKANI-SECIMINDE-COK-BILINMEYENLI-DENKLEM>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

DOST Partisinin ortaya çıkışıyla HÖH'ün yönetici elitleri liberal ve demokrat çizgisinden ayrılıp ulusalcı role bürünmüştür. Bulgar siyasi partilerinden "daha ulusalcı" bir siyasete bürünen Hak ve Özgürlükler Hareketi, Rumen Radev ve Bulgar Sosyalist Partisi ile aynı tarafta yer almıştır. Radev'in Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde ülke içerisinde iç politik ayrım daha belirgin hale gelmiştir. Bulgaristan siyasetindeki en temel ayrılık olan Rusofil ve Rusofob tartışmaları Rumen Radev'in göreve gelmesi ile yeniden canlanmıştır.²²⁰

Bulgaristan'da Avro-Atlantik siyaseti yürüten gruplar ile Rusofil gruplar arasındaki rekabet Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırıları sonrası iyice artmıştır. 2021 Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu öncesi BTV'de yapılan tartışma programında Kırım'ın ilhakı konusunda daha önce Rusya yanlısı açıklamalar yapan Rumen Radev, Rusya'nın Bulgaristan'ın düşmanı olamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca Rusya'nın askeri sert dış politikasına dair Radev şu sözleri ifade etmiştir: *"Rusya, bizim için kalkınma modeli olamaz ancak düşmanımız da olamaz. En azından, Rusya vatandaşlarımızın hafızalarında halkımızın kurtarıcı olarak yer aldığı için. Rusya'yla ilgili birçok spekülasyon var, mevcut zorlu durumda, Rusya-AB ilişkilerinde bozulan, kritik durumda bulunan diyaloga bizim ihtiyacımız olduğunu söyleyebilirim."*²²¹

Bulgaristan'daki tarihsel hafızada Rusya'nın kurtarıcı rolünü vurgulayan Radev, ülkelere diyalog çağrısı yapmaktadır. Bulgaristan'ın bölünmüş iç politikası Rusya-AB arasında diyalog kuracak bir mekanizmaya sahip değildir. AB ile Rusya arasında diyalog kurabilecek ülkeler arasında herhangi bir Balkan ülkesinin yer alabilmesi mümkün görünmemektedir. Rumen Radev, Rusya ile iyi ilişkileri savunsa bile Bulgaristan'ın iç dinamikleri ve küresel ortam bu dış politika adımlarına izin vermeyecektir. Neoklasik realist teoriye göre liderlerin algısı dış politikanın icrasında önemlidir. Liderlerin algısı ne yönde olursa olsun devletin iç yapısından gelen kısıtlamalar ve sistemik etkiler Rusya ile Bulgaristan'ın yakınlaşma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.²²²

Cumhurbaşkanı Radev, Silahlı Kuvvetlerin Yüksek Komutanı olarak Silahlı Kuvvetlerin durum analizi hakkında katıldığı forumdan sonra basına uluslararası güvenlik ortamı ve Balkanların durumu hakkında açıklamalarda bulundu. İç politikaya yönelik eleştirilerde bulunan Radev, bazı siyasi partilerin Bulgaristan Silahlı Kuvvetlerine yönelik Ukrayna tutumundan dolayı eleştirdi. Radev ayrıca günümüzdeki karmaşık güvenlik ortamında Bulgar Ordusunun kendi silahlarını Ukrayna'ya bağışlamasını isteyen siyasi partileri Bulgaristan'ın güvenlik çıkarlarını zedelediğini ifade etti. Bulgar Ordusunun kendi içerisinde asker sayısı ve modernizasyon problemleri olduğu dile getiren Radev, eski Rus silahlarının Ukrayna'ya verilip yeni silahların ve ekipmanların alınması konusundaki sıkıntılara dikkat çekti.²²³

²²⁰ Bulgaristan'da eksen kayması tartışmaları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bulgaristanda-eksen-kaymasi-tartismalari/688152>, (Erişim Tarihi: 11.12.2023)

²²¹ Bulgaristan Cumhurbaşkanı Radev ilk kez resmen kabul etti: Kırım, Rusya toprağı, <https://sputniknews.com.tr/20211121/bulgaristan-cumhurbaskani-radev-ilk-kez-resmen-kabul-etti-kirim-rusya-topragi-1051001184.html>, (Erişim Tarihi: 24.02.2023)

²²² Cumhurbaşkanı Radev, Münih'te diyalog aracılığı ile Ukrayna'da barış çağrısı yaptı, <https://bnr.bg/tr/post/101781618>, (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

²²³ Президентът: Въоръжените ни сили са гарант за сигурността на България, а не донор за въоръжените сили на Украйна, (Cumhurbaşkanı: Silahlı Kuvvetlerimiz, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin bağışçısı değil, Bulgaristan'ın güvenliğinin garantörüdür), <https://www.president.bg/news7070/prezidentat-vaorazhenite-ni-sili-sa-garant-za-sigurnostta-na-balgariya-a-ne-donor-za-vaorazhenite-sili-na-ukrayna.html>,

Liderlerin dünya algısı dış politikanın şekillenmesi noktasında etkilidir. Rumen Radev, Silahlı Kuvvelerin Durum Analizi forumunda iç politikadaki aksaklıkları dile getirirken, kendi dünya görüşü bağlamında Atlantik-Avrupa yanlısı partileri eleştirmiştir. Bulgaristan iç politikadaki parçalanmışlık dış politikanın icrasında büyük sıkıntılar meydana getirmektedir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Rumen Radev, silahlı kuvvetlerinin yapısının korunması ve geliştirilmesini milli çıkarlar noktasında sıklıkla dile getirmektedir.

Bulgaristan'ın AB ve NATO üyeliklerinin bağlayıcı hükümlerine rağmen Radev'in, özerk bir dış politika izlediği görülmektedir. İç dinamikler noktasında Avro-Atlantik çıkarları güden siyasi partilerle ters düşmekte çekinmeyen Radev, geniş bir halk tabanı tarafından desteklenmektedir. Rumen Radev, sadece sol-sosyalist grupların beklentileri ile hareket etmeyip halk tabanından gelen yolsuzluk ve mafya ile mücadele konularında da başarılı bir yol izlemesiyle kısa sürede siyaset üstü bir lider konumuna erişmiştir. Ulusal çıkarları merkeze alan yaklaşımını dış politikaya da tatbik etmek isteyen Radev, Rusofil olmakla suçlanmaktadır. Eski bir NATO Generali olarak Rusofil olmadığını dile getiren Radev, Bulgaristan'ın Avro-Atlantik yönelimini sorgulamayacağını Rusya ile ilişkilerin dengede götürülmesi gerektiğini ifade etmektedir.²²⁴ Radev'i Kremlin yanlısı olmakla suçlayan Avro-Atlantik yanlısı gruba seslenen eski Cumhurbaşkanı Petır Stoyanov (1997-2002), *'Avrupa-Atlantik topluluğumuzun görevi Radev'e güven vermek ve onu desteklemektir. Ve ona etiket yapıştırmayın ve onu Bulgaristan'a zarar verecek bir yola sürüklemeyin.'* ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Radev'in NATO'ya tamamen sadık olacağına güvendiğini ve bu konuda ona cesaret vermek istediğini, Bulgar siyasetinin karakterli insanlara ihtiyacı olduğunu ifade eden Petır Stoyanov, bu yaklaşımı ile Radev'in hem iç hem dış politikada güvenilirliğini artırmıştır.²²⁵

Radev, Bulgaristan'ın uzun süredir devam eden dış politika çizgisini yansıtarak, Sofya'nın süregelen önceliklerinden birinin Kuzey Makedonya'daki etnik Bulgarların haklarının savunulması olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Bu bağlamda Rumen Radev şu sözleri ifade etmiştir: *"120 bini Bulgar vatandaşı ve dolayısıyla da AB vatandaşı olan Makedon Bulgarlarına karşı on yıldır süren ayrımcılık politikası, yakın zamanda Bulgar asıllı olduğunu beyan eden vatandaşlara yönelik açık açık saldırılara dönüştü. Makedon Bulgarlarının hakları, AB üyeliği için Kopenhag kriterlerinin önemli bir unsurudur. Müzakere konusu olamazlar ve korunmaları 2019 tarihli Ulusal Meclis Bildirgesi'nde açıkça belirtilmiştir."*²²⁶ Makedonya politikası konusunda Radev'in tutumu, ülke içerisindeki milliyetçi ve ulusalcı çevreler tarafından taktirle karşılanmaktadır. Diğer liberal Bulgar Partileri bu konuda görüş belirtmekten çekinmemektedirler.

Genel bir değerlendirme yapılırsa; AB ve NATO etkisinde gelişen iç ve dış politika dinamikleri Bulgaristan'ı 2004 sonrasında yeniden mevzilenmeye itmiştir. Avro-Atlantik modelin ürettiği lider tipolojisine itiraz eden sosyalist grup, diğer muhalifleri de yanına alıp ulusal kimliği ön

(Erişim Tarihi: 26.02.2023)

²²⁴ Lilyana Klisurova ve Lyubomir Denov, Rumen Radev Petiyat Prizident, Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia, 2017, s. 48-52; 62-63.

²²⁵ a.d.e., s. 53.

²²⁶ Bulgaristan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı tutumunu bir kez daha teyit etti, <https://bnt.bg/bulgaristan-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-39ne-karsi-tutumunu-bir-kez-daha-teyit-etti-302219news.html>, (Erişim Tarihi: 20.03.2023)

planda olan yeni bir lider tipolojii 2016 seçimlerine hazırlamıştır. Bu bağlamda asker kökenli Radev, yeni güvenlik konseptine uygun bir profildir. Dünyadaki gelişmelere binaen ortaya çıkan yeni ulusalcı lider modeli, geçmiş ve Batı ile kavga etmeyen bölgesel çıkarlarını önemseyen yeni bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. 2004 yılından bu yana Avro-Atlantik siyasal sistemle tam entegrasyona giden Bulgaristan, değişen küresel ve bölgesel güç dengelerine hesaba katan bir liderlik modeline yönelmek zorunda kalmıştır. Doğunun sorunlarını güvenlik konsepti bağlamında değerlendiren Radev, ülke içerisinde farklı kesimler tarafından benimsenmesi ve iki dönemdir desteklenmesi nedeniyle ülke içerisindeki en önemli siyasi aktör konumuna yükselmiştir. Siyasi partilerin hükümet kurma problemleri devam ettiği sürece Bulgaristan'daki Cumhurbaşkanlığı makamı iç ve dış politikada belirleyici konumunu devam ettirecektir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

19. yüzyıldan itibaren Balkanlar'daki Rusofil ve Rusofob ayrışması, bölgenin ulus-devlet oluşumları ve kültürel kimliklerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Rusya'nın Ortodoks Slav kültürü üzerinden bölgeye yaklaşımı ve Batılı ülkelerin milliyetçiliği teşvik etmesi, Balkanlar'da derin sosyo-politik değişimlere yol açmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan'ın Rusya'nın uydu devleti haline gelmesi, Rusofil grupların güç kazanmasını sağlarken, Soğuk Savaş döneminde Rusya'nın askeri ve kültürel etkisi bu eğilimleri daha da güçlendirmiştir. Postkomünist dönemde ise AB ve NATO yanlısı politikaların artması, Bulgaristan'daki Rusofob eğilimleri körüklemiştir. Bu bağlamda Rumen Radev, Rusya ile olumlu ilişkileri savunan ve Avro-Atlantik politikalara eleştiriler yönelten bir lider olarak Bulgar siyasetinde yeni bir yönelimi temsil etmektedir. Bulgaristan'da iç politikadaki en belirgin ayrışmalardan biri olan Rusofil ve Rusofob kutuplaşması, Rusya-Ukrayna savaşı ile daha da keskinleşmiş ve toplumsal güven buhranı ihtimalini artırmıştır. Bulgaristan'ın AB ve NATO ile olan ilişkileri, Rusya yanlısı ve karşıtı gruplar arasındaki rekabeti derinleştirmiştir. Radev'in cumhurbaşkanlığı dönemi, Bulgaristan'ın gelecekteki dış politik yönelimi ve iç siyasi dinamikleri açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Rusya'ya karşı olumlu yaklaşımı ve ulusal çıkarları ön planda tutan politikaları, Bulgaristan'ın dış politikasında belirleyici rol oynamaya devam edecektir.

Sonuç olarak, Bulgaristan'da Rusofil siyasetin kökleri ve etkileri, ülkenin tarihsel ve jeopolitik konumuyla şekillenmiş karmaşık bir yapıyı yansıtmaktadır. Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in politikaları, Bulgaristan'ın hem iç hem de dış politikasında bu etkinin güncel tezahürlerini ortaya koymaktadır. Radev, sıkça Rusya yanlısı söylemler kullanarak, Rusya'nın Bulgaristan için bir kalkınma modeli olamayacağını, ancak düşman olarak da görülmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, milliyetçi ve ulusalcı çevreler tarafından desteklenirken, Avro-Atlantikçi gruplar tarafından eleştirilmektedir. Radev'in politikaları, Bulgaristan'ın AB ve NATO üyeliklerine rağmen özerk bir dış politika izleme çabasını yansıtmaktadır.

Radev'in Rusya'ya yönelik tutumu, Bulgaristan'da uzun süredir devam eden Rusofil ve Avro-Atlantikçi ayrışmasını yeniden gündeme getirmiştir. Radev'in, özellikle Makedon Bulgarlarının haklarının savunulması konusundaki tutumu, milliyetçi ve ulusalcı çevreler tarafından takdirle karşılanmaktadır. Bununla birlikte, diğer liberal Bulgar partileri Makedonya meselesinde daha temkinli pozisyonda durmaktadır. Bu durum, Bulgaristan'daki siyasi dinamiklerin ve liderlik

modellerinin Avro-Atlantik sistemle tam entegrasyon çabaları ile doğu ile ilişkileri dengelemeye çalışması arasında nasıl bir gerilim yaşadığını göstermektedir.

Genel olarak, bu çalışma Bulgaristan'da Rusofil siyasetin tarihsel gelişimini ve Cumhurbaşkanı Rumen Radev'in politikaları üzerinden bu siyasetin güncel etkilerini analiz etmektedir. Bulgaristan'ın iç ve dış politikasındaki bu dinamiklerin, ülkenin gelecekteki yönelimlerini nasıl şekillendireceği tartışılmaktadır. Özellikle Radev'in iki dönemdir desteklenmesi ve ülke içerisindeki farklı kesimler tarafından benimsenmesi, Bulgaristan'daki Cumhurbaşkanlığı makamının iç ve dış politikada belirleyici konumunu koruyacağını göstermektedir.

KAYNAKLAR

"Başkentin belediye meclisi, protestolar sırasında Sovyet anıtının kaldırılmasını onayladı." Bulgarcası; Столичният общински съвет одобри премахването на съветския паметник на фона на протести <https://www.svobodnaevropa.bg/a/32310055.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

"Bulgaristan Cumhurbaşkanı Radev ilk kez resmen kabul etti: Kırım, Rusya toprağı." <https://sputniknews.com.tr/20211121/bulgaristan-cumhurbaskani-radev-ilk-kez-resmen-kabul-etti-kirim-rusya-topragi-1051001184.html> (Erişim Tarihi: 24.02.2023)

"Bulgaristan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı tutumunu bir kez daha teyit etti." <https://bnt.bg/bulgaristan-kuzey-makedonya-cumhuriyeti-39ne-karsi-tutumunu-bir-kez-daha-teyit-etti-302219news.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2023)

"Bulgaristan'da eksen kayması tartışmaları." <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bulgaristanda-eksen-kaymasi-tartismalari/688152> (Erişim Tarihi: 11.12.2023)

"Bulgaristan'da on binlerce kişiyi katleden eski komünist rejimin vahşetleri kınandı." <https://kircaalihaber.com/bulgaristan/bulgaristanda-on-binlerce-kisiyi-katleden-eski-komunist-rejimin-vahsetleri-kinandi> (Erişim Tarihi: 02.02.2023)

"Bulgarian President Radev wins second term on anti-corruption ticket." <https://www.reuters.com/world/europe/tired-rampant-graft-bulgarians-vote-presidential-election-2021-11-21/> (Erişim Tarihi: 11.12.2023)

Crampton, R.J. (2007). Bulgaristan Tarihi. JeoPolitika Yayınları, İstanbul, s.64-79.

Denkov, D. (2022). Rosofilistik. Reçnik Na Prehoda Fenemologiya i Frenologiya na Novogovora, İztok-Zapad, Sofya, s.176.

DPS şte podkrepi Rumen Radev na balotaja. <https://eurocom.bg/new/dps-shte-podkrepi-rumen-radev-na-balotaja> (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

Ekinci, M.U. (2018). Bulgaristan Siyasetini Anlama Kılavuzu. SETA, Turkuaz Yayıncılık, İstanbul, s.104.

İmanov, V. (2008). Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı. Küre Yayınları, İstanbul, s. 3.

Klasanova, D., & Gornenski, N. (1958). Hristomatiya Po Bilgarska İstoriya. Dirjavno İzdatelstvo, Narodna Prosveta, Sofiya, s.155.

Klisurova, L., & Denov, L. (2017). Rumen Radev Petiyat Prizident. Trud Knigoizdatelska Kışta, Sofia, s. 48-52; 62-63.

Koç e gen. Rumen Radev - novoizbraniyat prezident na Bşlgariya. <https://bnt.bg/bg/a/koi-e-gen-rumen-radev> (Erişim Tarihi: 17.11.2023)

"Местят Паметника на Съветската армия, реши СОС." <https://rusofili.bg/Местят-Паметника-на-Съветската-армия/> (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

Mladenova, R. (2023). "145 Godini ot Rusko-Turskata Voyna- Forsiraneto na Dunav pri Zimnitsa- Sviştov." <https://rusofili.bg/руско-турската-война-форсирането-на-д/> (Erişim Tarihi: 11.11.2023)

Petrov, D. (2023). "Rusiya za Bşlgariya- otvıd rusofiliyata i rusofobiyata." <https://news.bg/comments/rusiya-za-balgariya-otvad-rusofiliyata-i-rusofobiyata.html> (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

"President Radev'in Cumhurbaşkanlığı resmi sayfasındaki biyografisi." <https://m.president.bg/en/cat9/Biografia-na-prezidenta/> (Erişim Tarihi: 7.05.2023)

"President Radev: Silahlı Kuvvetlerimiz, Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin bağışısı değil, Bulgaristan'ın güvenliğinin garantörüdür." <https://www.president.bg/news7070/prezidentat-vaorazhenite-ni-sili-sa-garant-za-sigurnostta-na-balgariya-a-ne-donor-za-vaorazhenite-sili-na-ukrayna.html> (Erişim Tarihi: 26.02.2023)

Rakovski, K.G. (1898). Rusya na iztok. Istorichesko izsledvane na ruska politika na iztok i vçastnost v Bşlgariya. Evstatiev, Varna, s. 85-99.

Yanakiev, K.T. (2019). Politiko-İstoriçeski Polemiki, Evropa Rusiya Bşlgariya Sıvremennostta. Hermes, Plovdiv, s. 17-30.

Yançulev, S., & Yançulev, A. (2021). Dragan Tsankov Rusofob i Rusofil. İztok-Zapad, Sofiya, s.13-15 ve 30-33.

Petko Karavelov, Bkz. <https://www.minfin.bg/en/99> (Erişim Tarihi: 09.11.2023)

UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI VE KIRIM'IN ULUSLARARASI STATÜSÜ: TARİHSEL ARKA PLAN, ULUSLARARASI HUKUK VE SELF DETERMİNASYON İLKESİ
THE UKRAINE-RUSSIA WAR AND THE INTERNATIONAL STATUS OF CRIMEA: HISTORICAL BACKGROUND, INTERNATIONAL LAW AND THE PRINCIPLE OF SELF-DETERMINATION

Ress.Assist Yusuf Mehmet AKAY

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
ORCID NO: 0000-0002-3545-4067

ÖZET

Bu çalışmada Rusya-Ukrayna Savaşı ve Kırım'ın statüsüne ilişkin tarihsel arka plan ve son yaşananlara dair gelişmelere yer verilmiştir. Buna ek olarak, self determinasyon ilkesinin uluslararası hukuktaki konumu ve Kırım bağlamındaki önemi incelenmiştir. Self determinasyon ilkesinin, hukukun genel prensibi haline dönüşmekten uzak, siyasi ve ideolojik hareketlere hukuki bir kılıf görünümü taşımaya daha yatkın olduğu sonucuna varılmıştır. Nihai olarak tespit edilen bulgular Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında sistematik bir şekilde bir araya getirilerek ele alınmış ve tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Self Determinasyon, Ukrayna, Kırım, Rusya, Uluslararası Hukuk

ABSTRACT

This study examines the historical background and recent developments regarding the Russian-Ukrainian War and the status of Crimea. In addition, the position of the principle of self-determination in international law and its importance in the context of Crimea are analyzed. It is concluded that the principle of self-determination, far from becoming a general principle of law, is more prone to serve as a legal cover for political and ideological movements. Finally, the findings are systematically brought together and discussed in the context of the Russian-Ukrainian War.

Keywords: Self Determination, Ukraine, Crimea, Russia, International Law

GİRİŞ

Kırım, 1783'teki ilhakından bu yana Rusya için her zaman önemli bir konumda yer almıştır. 1954 kararıyla Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak kabul edilmiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından Ukrayna'da kalmıştır. Kırım, SSCB'nin dağılmasının ardından Ukrayna'nın bir parçası olmakla birlikte, Kırım'daki Karadeniz Filosu ve eski Sovyet üsleri üzerindeki Rus hakları konusunda taraflar arasında bir anlaşmaya varılmış ve bir takvim belirlenmiştir. Bağımsızlığının ardından kendini Batı'da konumlandırmaya çalışan Ukrayna gerek tarihsel bağları gerekse ülkesindeki Rus nüfus nedeniyle Batı'ya entegre olmakta pek başarılı olamamıştır. 2004-2005 arasında Turuncu Devrim olarak anılan halk hareketi ile Batı yanlısı bir yönetim iş başına gelmişse de oldukça kısa ömürlü olmuştur. Hareketin liderleri kendi aralarında mücadeleye girişmiş ve sonraki seçimlerde Rusya yanlısı gruplar güç kazanarak iktidara gelmiştir. Kırım, 2013-2014 yıllarında gerçekleşen ve Avrupa Birliği ile daha yakın ilişkiler kurulmasını talep eden halk hareketine mesafeli durmuştur. Avrupa Birliği ile ilişkileri geliştirmek yerine Rusya ile iyi ilişkiler kurmak isteyen devlet başkanına karşı başlayan halk hareketi (Yevromaydan) Kırım'da endişe

yaratmıştır. Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in devrilmesi ve Batı yanlısı geçici hükümetin kurulması üzerine benzer gelişmelerin kendilerinde de gerçekleşmesinden korkan Kırım yönetimi Rusya'nın desteğini istemiş ve ardından bağımsızlık referandumu gerçekleştirerek 17 Mart 2014 tarihinde Rusya'ya bağlandığını açıklamıştır. Kırım'ın Rusya'ya katılması, uluslararası hukuk ve egemenlik prensipleri açısından ciddi tartışmalara neden olmuş, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kırım'ın katılmasını yasa dışı olarak nitelendiren bir karar kabul etmiş; ABD, Avrupa Birliği ve diğer Batılı ülkeler, Rusya'ya karşı çeşitli ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. 20 Şubat 2022'de Rusya'nın geniş çaplı bir askerî harekât başlatarak Ukrayna'ya saldırması ve 2024 itibarıyla henüz somut bir sonuca ulaşamaması Kırım'ı yeniden tartışmaların odağı haline getirmiştir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Tarihçe

Eski Rus tarihiyle ilgili tartışmalar Rusya'yı Normanların kurup kurmadığı üzerine şekillenmektedir. Kiril alfabesinin 864 yılında icadından önceki bilgiler belirsizdir. Rusların kökeni ve nereden geldikleri tartışmasında çeşitli iddialar bulunmakla birlikte tarihte ilk Rus devletinin Kiev'de kurulduğu genel kabul gören yaklaşımdır.²²⁷ Söz konusu Kiev Knezliği 13. yüzyıldaki Moğol istilasına dek ayakta kalmıştır. 14. yüzyılda kurulan Moskova Knezliği ise zamanla gelişerek 1500'lü yıllarda Rusya Çarlığı haline gelmiş, 18. Yüzyılda da Rus İmparatorluğuna dönüşmüştür.²²⁸ 1917 devrimiyle Çarlık yıkılmış, iç savaş sonrasında da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur.

Ukrayna tarihi ise kuruluşundan itibaren Rus tarihiyle iç içe olmuştur. Rus devletinin ve Rus Hristiyanlığının Kiev'de doğması Ukrayna'nın Ruslar tarafından ayrı veya farklı olarak görülmesini engellemiştir. Kenar ülke, hudut ülke anlamındaki coğrafi bir terime karşılık gelen Ukrayna sözcüğü bile Rusya merkezli bir etimolojik anlama sahiptir.²²⁹ Kiev Knezliği'nin yıkılmasından sonra ülkeyi işgal eden Lehlerdense, Rus himayesine girmek isteyen *Bohdan Chmelnytski* 1654 yılında *Pereyaslav* anlaşmasını imzalayarak Çar'ı yüksek efendi olarak tanımayı, Rusya adına Kırım'ı işgal etmeyi ve Lehistan'a karşı hareket etmeyi kabul etmiştir.²³⁰ 1917 yılında Ukrayna Sovyet'i kurulmuş, 1922'de de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne katılmıştır. 1940'larda Alman işgaline uğrayan Ukrayna, 1945'te Birleşmiş Milletler'de oy hakkı olan bağımsız bir cumhuriyet olarak yeniden Sovyetlere katılmıştır.

Kırım ise, 1475 tarihinde Osmanlı Devleti'ne bağlanan bir hanlık olarak Osmanlı sultanına ve halifesine bağlı giraylar tarafından yönetilmiş, savaş zamanında askerleriyle sultana destek vermiş ve düzenli olarak vergi ödemiştir. Hanlık, Osmanlı egemenliğinde kuzeyde etkin bir savunma alanı oluşturarak, imparatorluğun kuzey sınırlarını Ruslara ve Leh-Litvanyalılara karşı koruma görevini yerini getirmiştir.²³¹ 1774 Rus baskısıyla imzalanan Küçük Kaynarca anlaşmasıyla bağımsızlığını kazanan Kırım, 1783 yılında Rusya'ya bağlanmıştır. 1918'de geçici bir süre bağımsız oluncaya dek de Rusya'ya bağlı kalan Kırım 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine katılmıştır. 1954 yılında, hem *Pereslav* anlaşmasının 300. Yılı nedeniyle Ukrayna Sovyet'inde uzun yıllar geçirmiş olan yeni devlet başkanı Kruşçev'in hem Ukrayna'ya bir jest olarak hem Kırım ile Ukrayna arasında yapılmakta olan barajın Ukrayna

²²⁷ Türkkaya Ataöv, *Rus Devletinin Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1968, No:42, s. 230

²²⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023, s. 113

²²⁹ Ahmet Sapmaz, *Rusya Federasyonu'nun Askerî Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm- Askerî Doktrinler, Askerî Müdahaleler, Nedenler*, Nobel Yayınları, 2017, s.189

²³⁰ Sapmaz, a.g.e., s.190

²³¹ M. Akif Kireççi - Selim Tezcan, *Kırım'ın Kısa Tarihi*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi İnceleme - Araştırma Dizisi; 2015, No: 24, s.16

Sovyet'i tarafında finanse edilmesini kolaylaştırmak açısından hem de aralarında yakın ekonomik ilişkiler açısından Kırım, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır.²³² Kırım, 1 Aralık 1991 yılında, SSCB'nin dağılmasının ardından yapılan referandum ile bağımsızlığını ilan eden Ukrayna'ya bağlı kalmıştır.

Soğuk Savaş'ın Ardından Yaşananlar

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya-Ukrayna ilişkilerini belirleyen temel iki husus olmuştur. Bunlardan ilki Ukrayna'daki nükleer silahların Rusya'ya taşınması, diğeryse Rusya'nın Kırımdaki varlığı ve Karadeniz filosunun geleceği veya paylaşımıdır.²³³ SSCB döneminde nükleer silahlar Rusya dışında Ukrayna, Kazakistan ve Belarus Sosyalist Cumhuriyetlerinde de bulunmaktaydı. Rusya, SSCB'nin halefi durumunda olduğunu belirterek nükleer silahların kendine verilmesini ifade etmiştir. 1968 Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasına göre mevcut 5 nükleer güç (ABD, SSCB, Çin, İngiltere ve Fransa) dışında başka ülkelerin nükleer silah sahibi olmasını istemeyen ülkeler de bu isteği desteklemiştir. Ukrayna, 1991 Minsk anlaşması ve Almatı bildirisi uyarınca Rusya'ya vereceği başlıkları, Rusya'nın uranyum vermemesi nedeniyle durdurmuştur. Bu durumu Kırım ve Sivastopol konusunda pazarlık unsuru olarak kullanmış ve sorunun çözümünü 1996 yılına kadar ertelemiştir.

Ukrayna, Rusya, Birleşik Devletler ve İngiltere'nin de dahil olduğu Budapeşte'deki toplantıda, nükleer birikimini Ukrayna'nın nükleer enerji santralleri için ucuz Rus yakıtı teslim etmesi şartıyla ve Ukrayna'nın siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne yönelik "güç kullanımına" karşı Amerikan garantisi karşılığında Rusya'ya vermeyi kabul etmiştir.²³⁴ Ayrıca 1994 yılındaki Budapeşte mutabakatı ile İngiltere, ABD ve Rusya Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün garantörü olmuş, ABD ve Rusya ayrıca mali yardım garantisi vermiştir.²³⁵

Karadeniz Filosu görüşmeleri 1992'de 3 yıllık geçici bir süreliğine müzakere edilmiş ve 1995'te tekrar ele alınmak üzere ertelenmiştir. 1995 yılında iki ülkenin de iç muhalefeti bir sonuca ulaşmaya elvermediğinden görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. 28 Mayıs 1997'de imzalanan nihai anlaşmaya göre Karadeniz Filosu %50-%50 olacak şekilde paylaşılmış, Sivastopol Limanı Rusya'ya 20 yıllığına kiralanmış, Ukrayna'nın borcunun da bu ödemeden düşülmesi kararlaştırılmıştır.²³⁶

Bu süreçte Ukrayna'da farklı yönetimler iş başına gelmiştir. Leonid Kravçuk 1991-94 arası devlet başkanlığı yapmıştır. Kravçuk, Ukrayna'nın bağımsız egemenliği için çabalamış ve Batı ile iyi ilişkiler geliştirme amacında olmuştur. Ardından iş başına gelen Leonid Kuçman 1994-2005 arasında devlet başkanlığı görevini yürütmüştür. Rusya ile "daha az duvar daha çok köprü" politikası yürütmesine karşın ülkesinin egemenliğine hanel getirmemeye özen göstermiştir. Kuçman'ın yarı otoriter bir tarzda yönetmesi, 1999'da seçimlerin şaibeli görünmesi ve siyasi suikast şüpheleri siyasi bir bunalımı işaret etse de esas gerilim 2004 yılındaki Viktor Yanukoviç ile Viktor Yuşçenko arasındaki seçimde kendini göstermiş ve Rusya-Ukrayna ilişkilerini derinden etkilemiştir.

Ukrayna'da 4. kez gerçekleşen devlet başkanlığı seçimlerine katılan adaylardan ikinci tura kalan Viktor Yuşçenko ile Viktor Yanukoviç arasındaki seçim ve sonrasında yaşananlar renkli devrimlerden turuncu olanı olarak anılmaktadır. Yuşçenko ile Yanukoviç arasındaki rekabet oldukça sıkı geçmiş ve Yanukoviç %49,42, Yuşçenko %46,69 oranında oy almış ve Yanukoviç devlet başkanı olmuştur. Yuşçenko seçimlere hile karıştırıldığını söyleyerek destekçilerini

²³² Kireççi - Tezcan, a.g.e., s. 44

²³³ Habibe Özdal, *Soyvetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, USAK Yayınları, 2016, s. 86

²³⁴ Marvin Kalb, *Imperial Gamble: Putin, Ukraina and New Cold War*, Brookings Institution Press, 2015, s.121

²³⁵ Özdal, a.g.e., s. 90

²³⁶ Özdal, a.g.e., s. 96

Kiev’de protestolara çağırıştır. Bu protestoların büyümesi sonucunda Ukrayna Yüksek Mahkemesi ikinci tur sonuçlarını geçersiz saymış ve seçimin tekrarını istemiştir. Tekrarlanan seçimlerde bu kez %51,99 oy alan Yuşçenko devlet başkanlığını kazanmıştır.²³⁷ Yuşçenko destekçilerinin meydanlarda turuncu renkli giysiler giymelerinden dolayı turuncu devrim olarak anılan bu süreç sivil bir devrim olarak anılmıştır. Bu dönemde Ukrayna, NATO ve AB ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Rusya ise tüm bu yaşananları kendine karşı atılmış adımlar olarak algılamış ve konumunu ona göre belirlemiştir.

Ukrayna’da beş yıl süren turuncu devrim dönemi de siyasi çalkantılara sahne olmuştur. Yuşçenko ile Timoşenko arasında kişisel sürtüşmeler başlamış, 2004'teki anayasa değişiklikleriyle cumhurbaşkanının yetkilerinin azaltılarak parlamentonun yetkilerinin artırılması, parlamentodaki karışıklıkların devletin bütün kurumlarına yansımaya yol açmıştır. Yuşçenko’nun seçim öncesinde vadettiği yolsuzluklarla ve eski düzenle hesaplaşma konularında somut adım atmaması, Yuşçenko’yu destekleyen kitlelerde hayal kırıklığına neden olmuştur.²³⁸ Siyasi istikrarsızlık ve ekonomik krizin birleşmesi, Ukrayna halkını Yuşçenko’dan ve siyasetinden soğutarak farklı alternatifler aramaya itmiştir.

2010 seçimlerinde yeniden aday olan Yanukoviç bu kez Timoşenko ile rekabet etmiş ve seçilmiştir. Seçimin ardından Yanukoviç Rusya ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1997’deki Karadeniz filosu ve Sivastopol anlaşmasını 25 yıl daha uzatarak Moskova ile ilişkilerini geliştirmiştir.²³⁹ Daha önceki hükümet tarafından geliştirilen ve 2013 yılında imzalanacak olan AB ortaklık anlaşmasını imzalamayacağını açıklaması ise bir başka sokak hareketini tetiklemiştir.

Yanukoviç’in Kasım 2013’te Avrupa Birliği ile ortaklık ve serbest ticaret anlaşmasını imzalamayı askıya alması, Batı yanlılarını öfkelenmiştir. Düzenlenen ilk gösterilere polis sert müdahalesi, Yanukoviç yönetimine tepki duyan kesimleri sokağa dökmüş, olaylarda onlarca kişi hayatını kaybetmiştir. Batı yanlısı ve Ukrayna milliyetçisi grupların eylemlerinin artması üzerine Yanukoviç, önce Kiev’i, sonra da Ukrayna’yı terk ederek Rusya’ya gitmiştir. Ukrayna parlamentosu, yapılan oylama sonucu Yanukoviç’i görevden almış, ardından da eski Başbakan Yula Timoşenko’nun da derhal serbest bırakılmasını sağlayacak düzenlemeyi kabul etmiştir.²⁴⁰ Rusya ile yapılan doğalgaz anlaşmalarında haksız kazanç sağladığı gerekçesiyle 2010 yılında tutuklanan ve 7 yıl hapis cezasına çarptırılan Timoşenko, hapishaneden çıkınca yaptığı açıklamasında “diktatörlük çöktü” ifadelerini kullanarak Yanukoviç yönetimini eleştirmiştir.²⁴¹

Ukrayna’da başlayan iktidar karşıtı halk hareketinin çıkış noktası, Avrupa Birliği ile olan Doğu Ortaklığı Antlaşması’na Yanukoviç iktidarının onay vermemesidir. AB yanlılarını sokağa döken bu gelişme Rus yanlısı diğer grupların da hareketlenmesine neden olmuştur. Ukrayna’nın AB ile anlaşmaması halkın kitlesel çaplı büyük protesto gösterilerine başlamasına neden olmuş, iktidarın protestolara karşı sert tutumu tepkileri genişletmiş ve bu durum Rusya yanlısı Yanukoviç iktidarının devrilmesine yol açmıştır. Birbiri ardına bağlanan olaylar zinciri, Rusya’nın, Ukrayna’yı yakın çevre (*near abroad*) yaklaşımı çerçevesinde kritik son eşik olarak görmesine neden olmuştur. Kiev’de iktidarın böyle ani ve olaylı bir şekilde el değiştirmesi, devrik Cumhurbaşkanı Yanukoviç’i destekleyen güney ve doğu bölgelerinde çalkantılara neden olmuş, bu siyasi belirsizlik ortamında Kırım’daki Rusya yanlısı gruplar, Rusya’nın da

²³⁷ Deniz Berktaş, *Ukrayna’da ‘yeni devrim’ tartışmaları*, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ukraynada-yeni-devrim-tartismalari> (10.05.2024)

²³⁸ -, *Ülke profili: Ukrayna* <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilil/ulke-profilil-ukrayna> (10.05.2024)

²³⁹ Sapmaz, a.g.e., s.195

²⁴⁰ -, *Ülke profili: Ukrayna* <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilil/ulke-profilil-ukrayna> (10.05.2024)

²⁴¹ İrem Köker, *Yulia Timoşenko Maidan Meydanı’nda*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/yulia-timosenko-maidan-meydaninda-25870512> (11.05.2024)

desteğiyle Kırım yarımadasında denetimi ele geçirmiştir.²⁴² Marvin Kalb, kitabının Ukrayna'da savaş bölümünün ilk sayfalarında, “*Yanukoviç sonrası dönem batı için cennet gibiydi, demokrasinin doğuşu için harika bir yerdi. Ancak Rusya için arka bahçesinde yaşayanlar cehennem gibiydi. Putin, bunu kabul edilemez buldu, bir planı vardı ve hemen uygulamaya koydu*” demektedir.²⁴³

2014 yılının şubat ayında Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü doğrudan bozacak nitelikte Kırım'daki devlet binaları Rus yanlısı sivil halk ve yarı askeri silahlı gruplarca işgal edilmiştir.²⁴⁴ Ukrayna'nın yönetiminden Rus yanlısı silahlı grupların etkisiyle fiilen çıkan Kırım'da, aynı ayın son günlerinde Kırım Parlamentosu tarafından referandum kararı çıkarılmıştır. 25 Mayıs olarak belirlenen tarih sonrasında 16 Mart'a çekilmiştir. Çok hızlı bir şekilde işleyen süreçte Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak bağımsızlığa ve sonrasında Rus denetimine girmesi yönünde ciddi bir propaganda yürütülmüş, yazılı ve görsel basın araçları kullanılarak ayrılıkçı hareket yoğun bir biçimde desteklenmiştir. Bu bağlamda Rusya açık ve örtülü kanallardan ayrılma noktasında baskı yapmış Kırım Tatarları da etki altına alınmaya çalışılmıştır. Ayrılık karşıtı propaganda ve medya unsurlarına izin verilmemiş, yayınları kesintiye uğratılmıştır. Bu süreçte Rus basını, Kırım müdahalesini 1873 ile özdeşleştiren yayınlar yapmış ve kamuoyu desteği toplamıştır.²⁴⁵

Rusya'nın bu tavrının 4 temel nedenini belirtebiliriz. Bunlardan ilki, Rusya'nın dünya politikasında yeniden büyük oyuncu olmak istemesi ve tabiri caizse burnunun dibinde olanları bile etkileyemeyen konuma düşmek istememesidir. İkinci neden, daha önce yaşanan gül ve lale devrimi olarak anılan ve kendisine karşı gerçekleştirilen hareketlerin bir benzerinin yaşama korkusudur. Yukarıda bahsettiğimiz 2004'teki turuncu devrimin bir benzeriyle karşılaşmamak adına harekete geçmiştir. Bir diğer neden yakın çevresinde yer alan Ukrayna'nın Batı yanlısı tutumu, Rusya politikalarına zarar verme ve hatta engelleme potansiyeli taşımaktadır. Rusya, Ukrayna'nın kaybedilmesini göze alamazdı. Son olarak Ukrayna'nın yozlaşmış politikaları ve anayasal darbe teşebbüsleri Rusya'nın kırım müdahalesine başlatmasını kolaylaştırmış ve kabullenilmiştir.²⁴⁶

16 Mart'ta Kırım'da yapılan referanduma katılanların yüzde 96,77'sinin Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu'na dahil olmasından yana oy kullandıkları açıklanmıştır. Halk oylamasında “*Rusya Federasyonu'nun yasal bir parçası olarak Rusya ile yeniden birleşmeyi destekliyor musunuz*” sorusuna sayısı 1 milyon 233 bin 2 kişinin “evet” yanıtı verdiğini görülmüştür. Kırım Tatarları referandumu boykot etmiştir. Referandumda sorulan ikinci soruda da “*1992 Kırım Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesini ve Kırım'ın Ukrayna'nın parçası olma statüsünü destekliyor musunuz*” ifadeleri yer almıştır. Kırım nüfusunun yüzde 58,5'ini Rus kökenliler oluştururken, halkın referanduma katılım oranı yüzde 83,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.²⁴⁷

Kırım'daki Rus yanlısı gösterilerin şiddeti, daha sonra Putin tarafından Rus askeri olduğu kabul edilecek amblemsiz askeri grupların varlığı ve seçim güvenliği Avrupa ve ABD tarafından eleştirilmiştir. NATO, bu referandumun uluslararası hukuka uygun olmadığını belirtmiş, Kırım'ın bağımsızlık referandumu ve daha sonra Rusya'ya bağlanma kararını ise

²⁴² Abdulkadir Aksöz, *Karadeniz'in Kilidi: Kırım'ın İlhakı Sorunu*, Genç İDSB Raporu, 2015 s. 10

²⁴³ Kalb, a.g.e., s. 158

²⁴⁴ Aksöz, a.g.e., s.11

²⁴⁵ Mikhail D. Suslov, *Crimea Is Ours!*, Russian Popular Geopolitics In The New Media Age, Eurasian Geography and Economics, s.6

²⁴⁶ Sapmaz, a.g.e, 197-199

²⁴⁷ -, *Kırım Referandumu: Rusya'ya "Evet"*, <https://bianet.org/bianet/dunya/154223-kirim-referandumu-rusya-ya-evet>, (11.05.2024)

tanımamıştır.²⁴⁸ ABD Başkanı Barack Obama, Kırım ile her türlü ihracat ve ithalatı yasaklayan kanun hükmünde bir kararname imzalamıştır.²⁴⁹ Avrupa Birliği de Kırım ile her türlü ticareti yasaklamıştır. AB gemileri Kırım limanlarına demirlemekten menedilmişlerdir.²⁵⁰ Kiev’de yaşananları anayasal darbe olarak ve hatta ikinci Turuncu Devrim olarak algılayan Rusya’ya karşı Batı, yaşananları yasal bir eylem olarak görmektedir. Bunun yanı sıra, 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedindeki Avrupa sınırlarının değişmezliğini, 1994 tarihli Budapeşte Mutabakatındaki Ukrayna’nın toprak bütünlüğü garantörlüğünü çiğnediğini ve 1997’deki Rusya-Ukrayna Dostluk antlaşmasına aykırı davrandığını belirtmektedirler.

Rusya’nın müdahalede öne sürdüğü Rus azınlığın haklarını koruma açıklamasına ise, *“herhangi bir meşru müdafaa durumu yoktur, Rusların can ve mal güvenliği tehlikede değildir”* demektedir. Ukrayna, ABD, AB, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, BM ve diğerlerinin Rusya’ya, Rusya kökenlilerin haklarının muhafaza edildiğinden emin olmak için Kırım bölgesinde uluslararası gözlemcilerin girmesine izin vermesi çağrısı yaptığını, Rusya’nın ise tüm bu çağrıları ve Ukrayna’nın kendilerine ulaşma çabalarını reddettiğini, bunun yerine Kırım’daki askeri müdahalesini artırdığını ve Ukrayna’nın doğu sınırlarında askeri tatbikatlar tehdidine başladığını belirtilmiştir.²⁵¹ Ayrıca Rus-Ukrayna mutabakatında üslerdeki Rus askerlerinin konumları ve sayıları sınırlandırılmasına rağmen buna aykırı davranıldığı ifade edilmiştir. Rusya’nın devlet başkanının daveti ile Kırım’a müdahale ettik açıklamasına, meşru olmayan bir devlet başkanı olduğunu, geçerli devlet başkanının Kiev’de iş başında olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Son ve belki de en önemli olarak Kosova’nın bağımsızlık örneğini veren Rusya’ya karşı Batı, Kosova’nın bir emsal olmadığını, kendine özgü koşulları nedeniyle bağımsız olduğunu, Kırım ile karşılaştırılamayacağını ifade etmiştir.

ULUSLARARASI HUKUKTA SELF-DETERMİNASYON

Çalışmanın bu kısmında self-determinasyonun hangi ilkeler ve kurallar üzerinden ilerlediğine yer verilerek Rusya’nın Kırım müdahalesinin uluslararası hukuka aykırı olup olmadığı üzerinde durulacaktır. Özellikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nin kendi kaderini tayin hakkı üzerindeki iddiaları ele alınacaktır. Bu iddialara Kırım’ın self determinasyon ilkesi doğrultusunda bağımsız olmasının uluslararası hukuka aykırılığı üzerinden odaklanılmaktadır. Ukrayna’da (bağımsızlık kazanılan ülke) referandum yapılmaması, referandumda bağımsız gözlemciler bulunmaması, referandumun Rus askerleri baskısı altında olması gibi iddialar üzerinde şekillenmektedir.²⁵² Bu iddiaların karşı tarafı Rusya ise, bağımsızlık referandumunun uluslararası hukuka uygun olduğuna dair dış işlerinin web sitesinde yayınlanan belgede²⁵³ kendi tezlerine yer vermiştir. Bunları 3 maddede toplamak mümkündür: ilki, *Kırım kendisine uluslararası sözleşmelerle ve Uluslararası Adalet Divanı kararlarıyla tanınan self determinasyon hakkını kullanmıştır*; ikincisi, *bu hak kullanılırken bu hakkın doğası gereği mevcut anayasaya aykırı olup olmadığına bakılmaz bu nedenle referandum meşrudur*; ve üçüncü olarak *Kırım konusunda bunun yasadışı olduğunu ifade eden ülkeler, Kosova*

²⁴⁸ -, North Atlantic Council statement on the situation in Ukraine, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_107681.htm, (11.05.2024)

²⁴⁹ -, Obama’dan Rusya’ya karşı yeni yaptırımlar, <https://www.cnnturk.com/dunya/obamadan-rusyaya-karsi-yeni-yaptirimlar> (11.05.2024)

²⁵⁰ -, AB, Kırım’a yaptırımları ağırlaştırdı, <http://www.dw.com/tr/ab-kırımı-yaptırımları-ağırlaştırdı/a-18140987>, (11.05.2024)

²⁵¹ -, Kırım’da beklenen sonuç, <http://www.dw.com/tr/kırım-beklenen-sonuç/a-17500416>, (11.05.2024)

²⁵² Austin Charron, *Whose is Crimea?*, Contested Sovereignty and Regional Identity, Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, And Central Asia, Volume 5, Number 2, 2016, s.240

²⁵³ -, Statement by the Russian Ministry of Foreign Affairs regarding the adoption of the Declaration of Independence of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol http://www.mid.ru/en/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/71274, (11.05.2024)

*konusunda farklı fikirdedir, dolayısıyla bu hukuki bir tavır değil politik bir eylemdir denilmektedir.*²⁵⁴

Soğuk Savaş dönemi boyunca Self determinasyona yönelik genel kanı 3 grup topluluğun self determinasyon hakkı olduğu yönündedir. Buna yönelik Birleşmiş Milletler nezdinde Genel Kurulun 1514(XV) sayılı 14 Aralık 1960 tarihli kararı, Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri, 1962 Tarihli ve 1803 Sayılı Doğal Kaynaklar üzerinde Daimi Egemenlik Kararı, 2625 sayılı 24 Ekim 1970 tarihli Genel Kurul kararıyla Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri ve aynı şekilde Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 Tarihli Kişisel Ve Siyasal Haklar Uluslararası sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi²⁵⁵ örnekleri self determinasyon hakkı belirten belgelerdir. Birleşmiş Milletler dışında da self determinasyona yer veren bazı bildiri ve şartlar bulunmaktadır. Bunlardan biri 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları bildirisi. Bir diğeri ise 1990 tarihli imzalanan Yeni Avrupa İçin Paris Şartıdır.²⁵⁶

Yukarıdaki belgelerin üzerinde uzlaştığı konu self determinasyon hakkına sahip halkların temel nitelikleridir. Bunlar, sömürge yönetimi altında yaşayan halklar, ırkçılığı bir yönetim şekli haline getiren rejimlerin baskısı altında yaşayan halklar ve işgal altında yaşayan halklardır. Bunlardan ilki ve sonuncusunun bağımsızlık talebinde bulunma hakkı bulunmaktadır. Irkçı bir yönetim altındaki topluluğun ise siyasi sisteme katılma hakkı bulunmaktadır. Uluslararası Hukuk, bir ülkede yaşayan etnik grup veya halkların ırkçılık gibi nedenlerle baskı altında olması veya haklardan mahrum edilmesi gibi durumlar dışında self-determinasyon hakkının kullanılmasına izin vermemektedir. Bir etnik grup, bir ülkede yönetime dahil olabiliyor ve eşit haklara sahip olarak yaşayabiliyorsa self-determinasyon hakkı talebinde bulunamaz.

Uluslararası hukukta bir topluluğun self determinasyon kullanarak bağımsızlığını kazanabilmesi için belirli şartlar gerekmektedir. Bunlar, devleti oluşturan halkın tümünün kararına bağlı ayrılma, sömürge yönetiminden ayrılma, ulusal düzenlemeye istinaden ayrılma ve uluslararası hukuka aykırı olarak toprak ilhak eden devletten ayrılma. Kırım örneğine baktığımızda bu şartlardan hiçbirine uymadığını görmekteyiz. Kırım'ın self determinasyon ilkesine bağlı olarak bağımsızlığını ilan etmesi tıpkı Kosova örneğinde olduğu gibi uluslararası hukuka açıkça aykırı görünmektedir.

Ancak, Kırım konusu hukuki olduğu kadar politik bir nitelik de taşımaktadır. Ukrayna Rusya'nın yumuşak karnıdır. Belçika İngiltere için neyse Ukrayna da Rusya için aynıdır. Veya İngiliz tarihçi Norman Stone'un deyişiyle, "*Ukrayna'yla birlikte Rusya ABD'dir; Ukraynasız Rusya ise bir Kanada'dır*". Bu nedenle Batılı ülkelerin öznel yorumları kadar Rusya'nın kendi iddiaları da yerindedir. Kırım'ın Kosova'ya göre daha çok gerekçeyle sahip olması, 1992'den beri Kırım'ın statüsünün Ukrayna tarafından düşürülmesi ve son olarak gerçekleştirilen Rusça ile ilgili karar Rusya'ya haklılık payı vermektedir. Rusya, Kırım müdahalesiyle kırmızı çizgilerini belirlemiş, daha ilerisine geçilmesine izin vermeyeceğini net bir şekilde göstermiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuç olarak self determinasyon ilkesi hukukun genel prensibi haline dönüşmüştür demek oldukça zor görünmektedir. Self determinasyon ilkesi öne sürüldüğünde, siyasi ve ideolojik hareketlere hukuki bir kılıf görünümü kazandırmanın amaçlandığı görülmektedir. Kosova ve

²⁵⁴ A.g.m.

²⁵⁵ BM, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1966, <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf>, (11.05.2024)

²⁵⁶ Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı, 1990, <https://www.ihd.org.tr/par-rti/>, (11.05.2024)

Kırım örnekleri bunu açıkça göstermektedir. Her iki örnek de açıkça uluslararası hukuka aykırılık taşımaktadır. Ancak, Kosova'nın bağımsızlığında ABD'nin, Kırım'ın bağımsızlığında ise Rusya'nın rolü düşünüldüğünde ortaya açık bir tablo çıkmaktadır. Varılan sonuç, bir Uluslararası Adalet Divanı yargıcının ifadesinin tam tersi görünmektedir: *“self determinasyon hakkı insanların ülkelerinin kaderini belirlemek içindir yoksa ülkelerin insanların kaderini belirlemesi için değil”*. Bu gerçeğin temel nedeni, Ukrayna'nın, Rusya'nın yakın çevre politikasının en önemli unsuru olmasıdır. Gürcistan müdahalesinde de görüldüğü üzere, Rusya kendini doğrudan tehdit edecek yakınlıktaki komşularında NATO ve AB'ye izin vermemeye çalışmaktadır. Kırım'ın Rusya'nın bir parçası olması hukuki olarak başka ülkelere tanınmasa bile Rusya'nın kendini güvende hissetmesini sağlamaktadır. Baltık denizindeki Rusya NATO mücadelesinin Karadeniz'e sıçramaması ise düşünülemez. Ukrayna-Rusya Savaşı'nın kazananı eğer Rusya olursa Kırım'ın mevcut statüsü korunacak ve ilerleyen zamanlarda daha çok ülke tarafından tanınacaktır. Fakat, Rusya, amaçladığı zafere ulaşamazsa Kırım'ın statüsü yeniden gündeme gelecek ve daha da tartışmalı bir hale bürünecektir.

KAYNAKLAR

Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023

Abdulkadir Aksöz, *Karadeniz'in Kilidi: Kırım'ın İlhakı Sorunu*, Genç İDSB Raporu, 2015

Ahmet Sapmaz, *Rusya Federasyonu'nun Askerî Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm- Askerî Doktrinler, Askerî Müdahaleler, Nedenler*, Nobel Yayınları, 2017

Austin Charron, *Whose is Crimea?*, Contested Sovereignty and Regional Identity, Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, And Central Asia, Volume 5, Number 2, 2016

Fisher, Alan W. *The Crimean Tatars*, Stanford, 1987

Habibe Özdal, *Soyvetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, USAK yayınları, 2016

Marvin Kalb, *Imperial Gamble: Putin, Ukraina and New Cold War*, Brookings Institution Press, 2015

Mikhail D. Suslov, *Crimea Is Ours!*, Russian Popular Geopolitics In The New Media Age, Eurasian Geography and Economics

M. Akif Kireççi - Selim Tezcan, *Kırım'ın Kısa Tarihi*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi İnceleme - Araştırma Dizisi; 2015, No: 24

Türkkaya Ataöv, *Rus Devletinin Kuruluşu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1968, No:42

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/ukraynada-yeni-devrim-tartismalari>

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/yulia-timosenko-maidan-meydaninda-25870512>

<https://bianet.org/bianet/dunya/154223-kirim-referandumu-rusya-ya-evet>

https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_107681.htm

<http://www.dw.com/tr/ab-kırımı-yaptırımları-ağırlaştırdı/a-18140987>

http://www.mid.ru/en/web/guest/maps/ua/-/asset_publisher/ktn0ZLTvbbS3/content/id/71274

<https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf>

<https://www.ihd.org.tr/par-rti/>

<https://www.cnnturk.com/dunya/obamadan-rusyaya-karsi-yeni-yaptirimlar>

THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY

Noppadon Sangwalpetch

Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok, Thailan

Abstract

The objective of this research is to use Rhizophora wood to design a walking stick for elderly. The research was conducted by studying the behavior and the type of walking sticks used by 70 elderly aged between 60-80 years in Pragnamdaeng Sub-District, Samudsongkram Province. Questionnaires were used to collect data which were calculated to find percentage, mean, and standard deviation. The results are as follows: 1) most elderly use walking sticks due to the Osteoarthritis of the knees. 2) Most elderly need to use walking sticks because the walking sticks help to balance their positioning and prevent from stumble. 3) Most elderly agree that Rhizophora wood is suitable to make a walking stick because of its strength and toughness. 4) The design of the walking stick should be fine and practical with comfortable handle and the tip of the stick must not be slippery.

Keywords: Elderly, Product design, Rhizophora wood, Walking Stick.

**CİHAN AKTAŞ'IN "NASILSA KİMSE KIYAMAZ O ŞEHRE DİYORDUM" ADLI
HİKAYESİNİN İTME-ÇEKME KURAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**
AN INVESTIGATION OF CİHAN AKTAŞ'S STORY CALLED "I WAS SAYING THAT
NO ONE CAN KILL THAT CITY" IN THE CONTEXT OF PUSH-PULL THEORY

Prof. Dr. Ülkü ELİUZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Orcid: 0000-0001-9921-2916

Master's student Mehmet ERDEM

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Orcid: 0000-0002-7044-0904

ÖZET

Göç insanların savaş, doğal afet, ekonomik koşullar, siyasi ve sosyal vb. sebeplerle bir yerden başka bir yere gitmek amacıyla çıktıkları gönüllü veya zorunlu yer/ mekan değişikliğidir.

Savaş sebebiyle bulundukları mekanı terk etmek zorunda kalan bireyler, gittikleri yerde aradıklarını bulamama, kimlik ve aidiyet sorunu, dışlanma, ötekileştirilme, kültürel farklılık, mekansızlık gibi birçok sorunla karşı karşıya kalırlar. Geldikleri bölgede yaşananlar onları bulundukları alandan zorunlu bir gidişe/kaçışa maruz bırakır. İstemedikleri halde evlerini, sevdiklerini, topraklarını terk ederler. Göçün gitmek ve kalmak noktasında çekici ve itici yönlerinin neler olduğu kişiden kişiye değişir.

Bu metinde 2000 sonrası Türk öyküsünde yer alan ve savaşı bütün çıplaklığıyla gözler önüne seren Cihan Aktaş'ın *Nasılsa Kimse Kıyamaz O Şehre Diyordum* hikayesinden hareketle – özellikle Suriye'den göçün merkeze alındığı- göç alan - göç veren ülkelerin durumları; birey ve toplum üzerindeki fiziksel ve ruhi etkileri; birey-toplum-mekan üçgeninde meydana gelen değişimler; göçün düşünceden eyleme dönüşüne dek kitleleri nasıl etkilediği çerçevesinde itici ve çekici bakımdan çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Savaş, Suriye, İnsan, Değiş(im)ememe.

SUMMARY

Migration of people due to war, natural disaster, economic conditions, political and social etc. It is a voluntary or compulsory change of place/place where people go from one place to another for various reasons.

Individuals who have to leave their place due to war face many problems such as not being able to find what they are looking for where they go, problems of identity and belonging, exclusion, marginalization, cultural difference, and lack of space. What happens in the region they come from forces them to leave/escape from the area they are in. They leave their homes, loved ones and lands even though they do not want to. The attractive and unattractive aspects of migration, in terms of leaving or staying, vary from person to person.

In this text, based on Cihan Aktaş's story "I Was Saying That No One Could Kill That City", which takes place in the Turkish story after 2000 and reveals the war in all its nakedness, the situations of the countries receiving and sending immigrants - especially focusing on immigration from Syria; physical and spiritual effects on the individual and society; changes occurring in the individual-society-space triangle; It is aimed to analyze migration in terms of push and pull within the framework of how it affects the masses from thought to action.

Keywords: Migration, War, Syria, Human, Inability to Change.

GİRİŞ

Göç, Eski Türkçe de” *taşınma, taşınan yük*” anlamına gelen “*köç*”sözcüğünden evrilir. Kelimenin kullanıldığı ilk yer Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügati’t Türk adlı eseridir(www.nisanyansozluk.com). Göç; ekonomik, siyasi, toplumsal, askeri, ekolojik, iklimsel vb. nedenlerle bir yerden başka bir yere gitmek amacıyla çıktıkları gönüllü veya zorunlu yer/mekan değişikliğidir

Göç genel anlamda gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yapılan bir eylem şeklinde ortaya çıkar. Göçün hareketinin bu yönlü olmasının temel etmeni ekonomik koşullardır. Bu şartlar sadece uluslararası arenada görülmez devletlerin kendi içerisinde de göçler gelişmiş bölgelerden gelişmemiş bölgelere doğru yapılır. Özellikle kırsal alanda yaşayan bireylerin kente doğru yönelmesinden ötürü göçler kırsal yerlerden kente doğru yapılır. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bu bölgelerde meydana gelen ve olumsuz etkileri ön planda olan iklim değişiklikleri, hasat edilen ürünlerin bekledikleri getiriye getirmemesi etken etmen şeklinde ortaya çıkar. Buradaki göçlerde de yakın mesafeli yerler tercih edilir.

Kültürel açıdan, göç, farklı kültürleri bir araya getirir ve toplumları daha çeşitli hale getirir. Ancak, bu aynı zamanda kültürel uyumsuzlukları da tetikler. Göç, toplumların çeşitli alanlarda, özellikle dil, gelenekler ve yaşam tarzları konusunda değişmesine neden olur.

Göç, toplumsal ve demografik değişikliklere neden olur. Hedef bölgelerde nüfus artarken, kaynak bölgelerde azalır. Bu durum, ekonomik dinamikleri etkiler ve iş gücü piyasasında değişikliklere yol açar. Göçmenlerin yeni toplumlarına entegrasyonu, sosyal dinamikleri şekillendirir ve kültürel etkileşimlere olanak tanır. “...Barış, demokrasi, insan hakları, fikir özgürlüğü, gelir dağılımı, istihdam, ücretler gibi insan hayatını kuşatan bütün alanlarda; yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte adil bir paylaşımın sağlanması çok zor olduğu için bu göçler bundan sonra da devam edecektir.” (Adıgüzel, 2016: 1).

Göçün sonucunda meydana gelen gelişmeler olumlu ve olumsuz anlamda toplumu etkiler. Her anlamda rahat etmek isteyen insanlar ülke içinde yer değiştirdikleri zaman geldikleri yerde alt yapı sorunları, eğitim, işsizlik, barınma, geçim sıkıntısı, yabancılaşma ve ötekileşme gibi sorunlarla karşı karşıya kalırlar.

Ülkeler arası yer değiştirmeler ise bunlarla birlikte daha farklı sorunları da beraberinde getirir. Gittikleri yerlerde dil sorunları, aidiyet meselesi, topluma uyum noktasında yaşanan sıkıntılar, ötekileştirilme ve yabancılaşma, iletişimsizlik, yurt özlemi gibi birçok problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu meydana gelen olaylar milyonlarca insanı etkilemektedir. Etki alanının bu kadar geniş olan bir durum edebiyatta konu olarak işlenir.

Suriye’de meydana gelen savaş sonucunda ekonomik, toplumsal, bireysel vb. anlamda rahatı bozulan insanlar daha iyi bir yaşam için başka ülkelerin yolunu tutarlar. Hedef devlet olarak kendilerine mesafe anlamında yakın, kültürel, toplumsal ve tarihi manada ortak bir geçmiş, Avrupa’ya geçmek için kendilerine basamak noktasında kullanabilecekleri bir yer seçmek isteyen göçmenler ağırlıklı olarak Türkiye’ye gelirler. Türkiye’ye olan bu yönelişte hem yol hem yolculuk, hem ulaşılan mekan hem de gelinen noktada birçok hikaye yaşanır. Bu meydana gelen olaylar Türk edebiyatını da etkiler. Yaşanan hadiseler hikayeler başta olmak üzere birden fazla türü de tetikler.

Göç; ekonomik, siyasi, toplumsal, askeri, ekolojik, iklimsel vb. nedenlerle bir yerden başka bir yere gitmek amacıyla çıktıkları gönüllü veya zorunlu yer/mekan değişikliğidir. İnsan ve insana

ait tüm gerçekliklerde olduğu gibi göç, edebi eserlerde konu veya tema olarak metnin entrik kurgusuna dahil edilir.

MÜLTECİ- SİĞINMACI- GÖÇMEN KİMDİR?

Sığınmacılar (asylum seekers): İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişiler ülkeyi terketmek zorundadırlar, ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler nedeniyle ülkede kalma izni verilmemişse bu kişiler ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler(IOM Uluslararası Göç Örgütü, 2019: 49)

Göç Terimleri Sözlüğünde mülteci şu şekilde tanımlanır: Mülteci (tanınmış) (refugee (recognized): “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve, söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” (1967 Protokolü ile değişik Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi, 1A(2) Maddesi) (IOM Uluslararası Göç Örgütü, 2019: 43) Sığınma talebi kabul edilen kişidir.

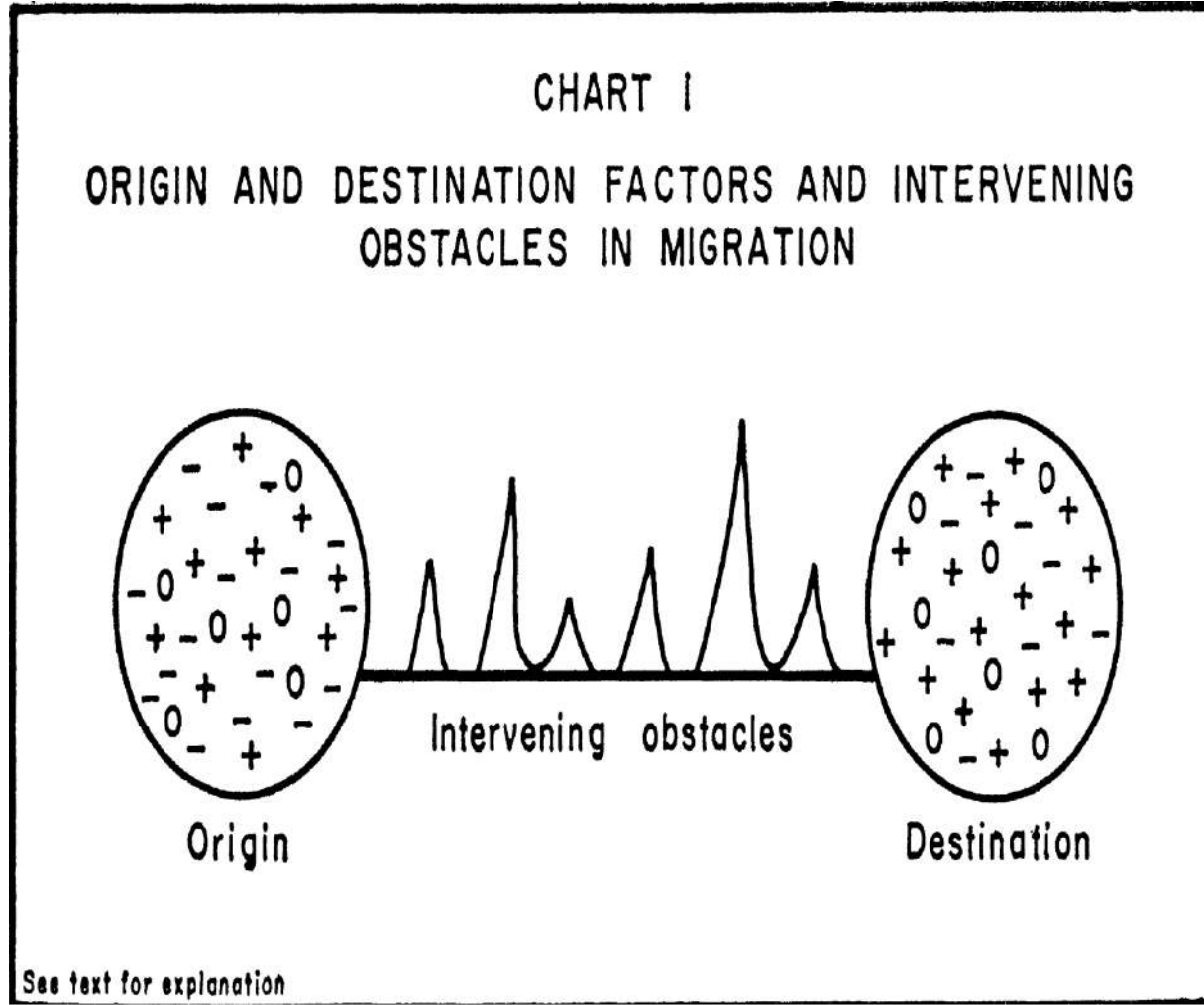
Göçmen, genel olarak bir yerden başka bir yere taşınan veya yerleşen kişiyi ifade eder. Göçmenlik, bireylerin, ailelerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir bölgeden başka bir bölgeye veya bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine taşınması ve bu yerleşim yerinde kalıcı veya geçici olarak yaşamaya başlaması durumunu kapsar.

İTME ÇEKME KURAMI (EVERETT LEE)

Lee, A Theory of Migration adlı makalesinde göçün meydana gelmesinde etkili olan etmenleri itme çekme başlığı altında gruplandırır. Lee’ye göre bu kararın oluşumunda ve göç sürecinde etkili olan maddeler dört başlık altında toplanır:

1. Menşe bölgesi ile ilgili faktörler
2. Hedef alanla ilgili faktörler
3. Araya giren engeller
4. Kişisel faktörler (Lee, 1966, s.50)

Lee kuramında hem yaşanan yerde hem de gidilecek mekandaki itici ve çekici faktörlerin varlığına dikkati çeker. Çekici faktörler, göçmenin hedef bölgesine çekilmesine neden olan olumlu özelliklerdir. Örneğin iş fırsatları veya daha iyi yaşam koşulları. Itici faktörler ise göçmenin kaynak bölgesinden ayrılmasına neden olan olumsuz koşullardır. Örneğin ekonomik zorluklar veya politik istikrarsızlık.

(Lee, 1966: 50)

Bireyin bakış açısı itici ve çekici yönleri belirlemede etken bir rol oynar. Yaşadığı yerde evli ve çocukları olan bir aile, ekonomik anlamda refah düzeyi yüksek olmasına rağmen çocukların eğitimi için eğitim kalitesi yüksek başka bir yere göç eder. Bu onlar için çekici bir faktör olurken bekar birey için çekici bir faktör olmaktan uzaktır. Lee kuramında göçün belirleyenlerine de vurgu yaparak, kişisel (mikro) ve kişisel olmayan (makro) olmak üzere iki temel faktörü dile getirir. Göç etmeyi düşünen kişiler, kendileri için yaşadıkları yerdeki olumlu ve olumsuz faktörlerin neler olduğunu, bu faktörlerin kendileri için ne anlama geldiğini çok iyi bilmekte ve itme çekme faktörlerinin hesabını çok rahatlıkla yapabilmektedir. Bununla birlikte göç sürecine karışan engellerin de mikro ve makro boyutu bulunmaktadır (Adıgüzel, 2016: 26).

CİHAN AKTAŞ'IN "NASILSA KİMSE KIYAMAZ O ŞEHRE DİYORDUM" ADLI HİKAYESİNİN İTME-ÇEKME KURAMI BAĞLAMINDAN İNCELENMESİ

Göçün itici ve çekici yönleri bağlamında Suriye özelinde özellikle savaş konusu bulunulan yerde ki itici faktörlerin başında gelmektedir. 2010 yılında Tunus'ta Muhammed Bouazizi adlı gencin kendini öldürmesi ile başlayan Arap Baharı diğer ülkelere de sıçrar. Libya, Bahreyn Mısır, Cezayir, Yemen, Ürdün, Suriye olaylardan etkilenir. Devamında yaşanan savaş ortamı insanların bu devletlerden kaçarak daha güvenli yerlere ulaşma telaşına iter. Meydana gelen bu kaçış göçleri tetikler.

Savaş birçok sonucun doğmasına sebep olan olaylardan biridir. Bunlardan bir tanesi de göç olgusudur. Savaşın meydana getirdiği göç insanları yaşadıkları yerlerden ve sevdiklerinden uzaklaştıran kavramdır. Savaşın bu denli yıkıcı etkisinin olması ve Suriye’den insanların kaçmasına sebebiyet vermesi Cihan Aktaş’ın “Nasılsa Kimse Kıyamaz O Şehre Diyordum” adlı hikayesinde şu şekilde dile getirilir.

Halep yakınlarında bir kasabada füzeyle vurulan bir cami olmalıydı bu hissiyatımın sebebi, yanından geçerken durmadan edememiştik. Yıkılmış bir minarenin parçalarının etrafında kederli bir halka oluşturmıştu insanlar. Rehberimiz Mustafa aktardı: Caminin bir kısmı da yıkılmıştı. Öylesine belirsizdi ki her şey, güzelim minarenin parçalarını nerede muhafaza edeceklerine karar veremiyorlardı. Yüzlerce yılın ezan seslerinin sindiği işli parçalardan birini elimde olsa yanımda götürürdüm, her şey öylesine dağılmaya bırakılmış gibi görünüyordu. Her yer her an füze saldırısına maruz kalabilirdi, rejim güçleri aynı gün kimyasal silah kullanmıştı, yaralılarla dolup taşıyormuş seyyar hastane. Ne yazık ki zamanımız dardı, huzursuzca ayrıldık o kasabadan (Aktaş, 2017: 25).

Savaş geçmişi, şimdiyi ve geleceği yok edebilme potansiyeline sahip bir kavramdır. Yıllardır kullanılan ve orada yaşayanların her birinin mazisinin olduğu cami yıkılır. Burada ki bireyler her an bir füze gelme, bomba patlama durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Hastaneler bile yetersizdir. Gelişen olaylar bireyleri kaçınılmaz olan sona yaklaştırır.

Everet Lee İtme-Çekme kuramında göç olgusunun meydana gelmesinde itici ve çekici faktörleri ortaya koyar. Bu unsurlar bireylerin yaşadığı yerdeki durumlarını gözden geçirerek kalma veya gitme noktasında bir karara varmalarına olanak tanır. Bulundukları bölgede hayatlarını devam ettirmede yaşanan sıkıntılar bireyleri farklı alternatiflere iter. Bunlara ulaşabilmek için göçe mecbur kalırlar. İtici faktörler arasında ön planda olan kavramlardan bir tanesi de savaştır. Her an bir bombanın patlama ihtimali, silahlardan çıkan kurşunun isabet etme durumu veya savaş nedeniyle yiyecek ve içeceklerle ulaşmada meydana gelecek zorluklar insanları göç etmeye iten itici sebeplerdendir.

Savaş yediden yetmişe herkesi derinden etkileyen, bireyin hayatının kısa bir anında değil tüm yaşantısında onanmaz yaralar açan olaylar silsilesidir. Göçünde tetiklemeyle sığınacak liman bulmakta zorluk çeken insan meydana gelen acılarla baş başa kalır.

Kadınlar ve çocuklar savaştan en çok etkilenen guruptur. Özellikle çocukların bilinçaltında yer eden bu nosyon ileriye dönük olarak da geleceğin aydınlık değil karanlık yüzüyle karşı karşıya kalınmasına neden olur.

Yine bir başka bölümde savaşın çocuklar üzerindeki etkisi ve göç etmenin neden zorunlu olduğu şu cümlelerle aktarılır.

Yurdun yöneticilerinden ismini, adresini öğrenmek istedim. Harabelerin arasından çıkarıldığında, konuşma zorluğu çekiyormuş; hâlâ da öyleymiş. Çocukların çoğu geceleri korkunç çığlıklarla uykusundan sıçırıyor, yataktan fırlayıp binadan çıkmaya çalışıyormuş zaten. Yurdun psikoloğu küçük kızın şartlara uyum sağlamaktan ve arkadaş edinmekten kaçındığını söylemişti (Aktaş, 2017: 27).

Bütün yaşananlar sonunda evlerini, sevdiklerini, işlerini, yaşadığı yerleri ve daha nice değerlerini terk etmek zorunda kalan bireyler geride kimsesiz, ruhsuz beton yığınları bırakır. Çünkü insanın olmadığı, nefes almadığı yerlerde moloz yığınları oluşur. İnşa edilen şehirler birer hayalet kent olur. Özellikle savaşın getirmiş olduğu yok etme işlemi var olan, yaşayan canlı ve cansız hayat olgusuna dair ne varsa alır götürür. Cihan Aktaş’ın yukarıda adı geçen eserinin başka bir bölümünde bu durum şöyle ifade edilir:

Halep'in girişindeki mahallelere ise beklemediğimiz bir sessizlik, adeta bir ölüm sessizliği hâkimdi. Yadırgadığımız kasvetli havayı konuşmayı geciktirecek göstergeler arıyor, savaşın yıkımlarını yaşayan bir şehri değil de tarihî Halep'i ziyaret ettiğimiz hissi içinde inceliyorduk tek tük insan görünen caddeleri. Aymazlık gibi gelmiştir yanımdakilere, birden, niye böyle sakın bu şehir, tatil mi var, gibi sorular çıktı ağzımdan, biraz da koyulaşan sessizliği kırmak için. Yanımdakiler duymazdan geldiler sorularımı, ama onlar da belli ki benim kadar etkisi altındaydı tuhaflaşan iklimin. İşte o zaman farkına vardım yıkıntıların ve bu yıkıntıların arasında bir görünüş bir kaybolan çocukların, kapalı kepenklerin, terk edilmiş arabaların, başıboş köpeklerin. Birkaç adrese yardım paketleri bıraktıktan sonra nispeten sakın bir bölgeye ulaştık. Asıl hedefimiz çocuk yurduydum. Savaşa ve katliamlara başka türlü bir direnişin merkezleriydi çocuk yurtları, geleceğin muhayyilesi biçimleniyordu oralarda. Çocuklar yasa teslim olmuyorlardı, bunu fark etmek morali- mi düzeltmişti (Aktaş, 2017: 26).

Göçmenler göç edecekleri yerlerle alakalı birden fazla kriter belirlerler. Kendileri için öncelikle mesafe anlamında kısa olan yerleri tercih ederler. Coğrafi anlamda gidilen yerin yakınlığı göçmenler için cezbedici bir özelliktir. Mesafenin yakın olması hem gidiş hem de dönüş olarak kolaylık sağlar. Uzak mekanlar ekonomik anlamda daha rahat yaşayabileceğine inanan bireylerin gittiği alanlardır.

Mesafenin kısa olarak seçilmesinde etken olan maddelerden biri geçilecek sınır kapısı sayısının da azalmasıdır. Hem yakınlık hem de sınır sayısının azlığı yönünden gidilen Türkiye'nin aynı zamanda göçmenlere yönelik iyimser tutumu da seçilmesinde önemli kriterlerden biri olmaktadır. Gelen kişilere yönelik çok fazla zorluk çıkartılmamaktadır.

Mekan; sözlükte ev, yurt, yer anlamlarında kullanılır. İnsan ve mekan arasında hem fiziki hem de psikolojik anlamda bir bağ söz konusudur. Birey dünyaya geldiği andan itibaren öncelikle karnını doyurmak ve sonrasında ise güvenlik ihtiyacını karşılamak ister. Bu anlamda kendisini dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı koruma iç güdüsüne girer. Sığınılacak, kaçılacak ve güvenli limana ulaşacak yer arar.

Karakterin dünyadan koparıp kendileştirdiği ve sorunsal duraklamalar yaşadığı üretilmiş imleyen olgusal mekanlar, kişi-mekan ilişkisini tinsel açıdan yansıtan, anıları, düşleri barındıran bir değer halindedir. Bu kategoride ki mekanlar, işlevsel durumları bakımından kapalı-dar ve açık-geniş olmak üzere iki grupta toplanır. Karakterin kendisi, çevresi ve bütün evrenle uyum içinde bulunduğu açık-geniş mekanlar, koruyucu ve geçirgen niteliklidir; güvenin, uyumun ve huzurun simgesidir. Yalıtık ve tek boyutlu olan kapalı-dar mekanlarda darlık ve kapalılık fiziksel değil, karakterin kendini orada sıkıştırılmış hissetmesinden kaynaklanır. Kapalı ve dar mekanlar, labirent temalıdır ve karakterin varoluşsal açılımlarını engeller.....Mekan ile insan arasındaki psikolojik bağın öncelendiği öykülerde mekan, kişilerin yaşadığı iç ve dış kaosu yansıtıcı ve psikolojisini açılmalarda şifre çözücü nitelikte kurgulanır (Eliuz, 2014: 9)

Mekan ve insan arasındaki bu ilişki kişinin yaşamış olduğu ruhsal duruma bağlı olarak değişir. Suriye savaşının getirmiş olduğu yıkım bireyleri ait oldukları mekandan koparır, bulundukları bölgede açık-geniş olan alan kapalı-dar konumuna evrilir. Bu durum mekanın itici çekici yönlerinin ortaya çıkması açısından da önem arz eder.

Halep, değişik kültürlere sahip insan topluluklarının bir bütünlük içerisinde uzun dönemler boyunca maddi ve manevi değerleriyle beraber yaşadığı bir kültür şehri olmuştur. Şehrin kültürel zenginliği hususunda, yörede yaşayan insanların birbirlerinin dini ve etnik kimliklerini bir ayrılık unsuru olarak görmemelerinin

önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu konuda, maddi ve manevi kültürün üreticisi olan insanı, dini ve etnik fark gözetmeksizin, bütün kültürel değerleri ile birlikte koruyarak idarelerinin son gününe kadar taşıyan, Türk hakimiyet anlayışındaki derin idare kültürünün en önemli etken olduğu da bilinmelidir. Çünkü bir bölgede bir kültürün var olabilmesi için onu yapacak insana, insanca muamele eden ve ortaya çıkarılan kültürel unsurların korunmasını sağlayan güç, üstün vasıflara sahip idareciler ile olur (Tutar, 2010: 89).

Halep Osmanlı zamanında da ticaret kervanlarının uğrak yerlerinden biriydi. Hareketli, kalabalık, eğlenceli, kültürel vb. birçok konuda ön planda olan şehir bir cazibe merkeziydi. Önceleri göç alan bir konumda iken yaşanan savaş sonrası sokakların ıssızlaştığı, dükkanların kepenk kapattığı ve ölümün kol gezdiği bir kent haline dönüşür. Burası artık yaşanacak bir yer olmaktan çıkar ve kaçılacak yer konumuna evrilir.

Savaş var olan her şeyi bir sel gibi sürükleyerek yok eder. Halep yıllarca kendi bünyesinde biriktirdiği birikimini savaş nedeniyle kaybeder. Yaşanan bunca olumsuzluk bireyleri de bulundukları yerden göçe/kaçışa sürükler.

Cihan Aktaş'ın adı geçen eserinin başka bir bölümünde savaşın yıkıcı etkisi gözler önüne serilir:

Binlerce çocuk kayboldu o yolculuğumdan bu yana. Bir şehrin tarihî sağlamlığına güvenmemek gerektiğini düşünemedim. Yüz metre ötemizde çatışmalar oluyordu. Cesetler görüyorduk. Cesetleri rejim güçlerinden almak için geçici ateşkes yapalım diyoruz, kabul etmiyorlar, diye anlatmıştı konuştuğumuz muhalifler. Çocuklar savaşın ve ölümün içindeydi; başlangıçta hepimize ağır geliyordu bunun sebep olduğu çelişkilerle uzlaşmak. Savaş şehrin merkezinde giderek şiddetini arttırıyordu, ancak çevre mahallelerde hayat her zamanki akışını muhafaza etti. Kutu kutu ilaç, çikolata ve oyuncakla gitmiştik. Mustafa'nın bizi götürdüğü çocuk yuvasının bahçesinde eğlenceli bir program kapsamında dağıtıyorduk. Çoğu savaşın Halep'e sürüklediği kimsesiz çocuklardı. Albenili paketleri olan resimli kitapların yanı sıra nişanlım Güzeyde'nin çalıştığı yuvadaki çocukların çizdiği resimlerle yazdığı mektuplar da vardı hediyeler arasında. Tercüman arkadaşımızdan öğrendiğim Arapça kelimelerle, ailesinden kopmuş, kim bilir belki bir daha asla ebeveynlerini göremeyecek bu çocukların oyunlarına katılmaya çalışıyordum. İçimden bir umut yükselmişti: İşte, iki adım ötede savaş sürerken burada ailelerinden koparılmış çocuklara Türkiyeli akranlarının yazdığı mektupları okuyorduk biz. Her mektup sahibi bir kardeş talep ediyordu. Eşleştirmeler yapacaktık. Gelip görecektik, yine gelecektik, elbet. Topun peşinde koşmaya başlamıştık çocuklarla ve her şeyin olağan olduğunu hissettiren dakikalar uzayıp gitsin istiyordum (Aktaş, 2017: 26).

Yaşanan bunca olumsuzluk içinde varlığını devam ettiren ve adına umut dediğimiz kavram vardır. Bunun şekillenmesini sağlayan çocuklardır. Onlar yaşanan onca şeyden habersiz hayatlarını devam ettirmektedirler. Aslında bireylerin göç etme noktasında gitme ve kalma arasındaki kararlarını etkileyen etmenlerden birisi de çocukların varlığıdır. Göç çocuklu aileler için hem itici hem de çekici bir faktör olarak kendisini gösterir.

UNICEF verilerine göre 2005 ve 2015 yılları arasında dünya geneli göç eden çocuk sayısı iki katından bile daha fazla bir oranda artarak 4 milyondan 9 milyona çıkmıştır (Karanfiloğlu, 2019: 106). Savaştan büyük ölçüde etkilenen ve bunun mağduru olan çocuklardır. Ebeveynlerinden ayrı kalan ve onların ilgisinden uzak kalan çocuk asıl ihtiyacı olan sevgiden mahrum büyümek zorunda kalır. Anne ve babasını kaybeden çoğu çocuk artık tek başına hayatla mücadele etmekle karşı karşıya kalır. Yaşadığı yerlerden göç etmek ve mülteci/sığınmacı olmaktadır. Bu zorlu süreci tek başına göğüslerler.

Savaşın birey üzerindeki psikolojik etkisi de göz ardı edilemez. İnsan karşı karşıya kaldığı bu kaos ortamının verdiği acı ve üzüntüyü üzerinden atamaz. Yaşananlar neticesinde çıkmaza giren birey üzerine sinen ölüm duygusunun eşiğinde var/yok oluş mücadelesine girer.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Göç bir yerden başka yere gitme eylemi olarak tanımlanabilir. İnsanoğlunun dünya hayatındaki ilk anlarından itibaren maruz kaldığı bu durumun ana sebeplerinden birisi ekonomi olur. Göç kavramını da incelemek için birden fazla teori ortaya atılır. İnsanların hareketlerinin nedenlerini araştırırlar. Bu teorilerden birisi de İtme Çekme kuramıdır.

Türkiye bulunduğu coğrafi konumdan dolayı göç yolu olarak kullanılır. Özellikle doğu ve Ortadoğu ülkeleri tarafından Avrupa'ya geçmek için transit devlet konumundadır. Sadece uluslararası değil kendi içinde de göçün hızlı yaşandığı ülkedir.

Özellikle Suriye kökenli göçmenler açısından Türkiye'nin çekici gelmesinde yatan sebepler arasında mesafenin yakın olması, Osmanlı döneminde aynı devletin çatısı altında yaşanması ve kültürel, tarihi geçmişe sahip olunması, Türkiye'nin göçmenlere yönelik olumlu tutum sergilemesi gibi etmenleri saymak gerekir.

Mesafenin yakın olarak seçilmesi ise geri dönebilme umudunun varlığından kaynaklanmaktadır. Geride her ne yaşanırsa yaşansın evlerini, sevdiklerini geride bırakmış olmanın verdiği üzüntü de onlarla birlikte gelir. Göçmenler günü geldiğinde de hayatlarını devam ettirdikleri mazilerine dönmek isterler.

Özellikle Suriye göçünün meydana gelmesinde çekici etmenlerden ziyade itici faktörlerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu itici faktörler arasında da başı çeken ve hikayenin geneline hakim olan konu da savaştır. Savaşın bir zamanların güzide şehirlerinden biri olan Halep'i nasıl yıktığı ve mekanın yok oluşu neticesinde barınacak yer bulamayan bireylerin oradan göçe değil bir kaçışa sebep olduğuna da metin aracılığı ile şahit oluruz.

Göçmenler kendilerine hedef ülke olarak seçtikleri yerde de ummadıkları durumlarla karşılaşır. Özellikle yabancılaşma, iletişimsizlik, dışlanma, kültür çatışması gibi birçok problemlerle karşılaşmaktadırlar. Sığınmacıların başka ülkelere gitmelerinin altında gönüllülüğten ziyade mecburi durumlar yatmaktadır. Suriye de meydana gelen savaş sonrası yoğun göçe maruz kalan Türkiye göçmenler ve yerel halk arasındaki çatışmanın önüne de alamaz. Gitmesini ve kalmasını isteyenler bu durumu sağlam temellere oturtamaz. Göçmenler ise ülkelerinde yaşanan savaşın bitmesinden sonra gitmek için fırsat kollamaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Yusuf (2016), Göç Sosyolojisi, 1.Baskı, Nobel Yayınları, Ankara.
- Bachelard, Gaston (2020), Mekânın Poetikası, (Alp Tümermekin), Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Balık, Macit (2016), Edebiyat ve Mekân Bağlamında Safiye Erol'un Ülker Fırtınası Romanı Üzerine Bir İnceleme, International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 119-128
- Eliuz, Ülkü (2014), Kemal Tahir Öykülerinde Labirent Mekanlar, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Y.6 S.11, s.7-19.
- Erbaş, H. (2019). Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler: Kuram, Yöntem ve Alan Yazıları, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Ethem Akyıldız, İbrahim (2019), Göç Hareketliğinin E. Lee Kuramı Perspektifinden Yorumlanması: Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Faist, T. (2003). Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Işık, Nazım (2018), Göç, Kültür ve Kimlik Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Sakarya İli Küpçüler ve Güneşler Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- İleri, Selim(1975), "Türk Öykücülüğünün Ana Çizgileri", Türk Dili Dergisi, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, Sayı: 286, s. 2.
- Karanfiloğlu, Mehmet (2019), Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği, Muhakeme Dergisi, S. 99- 124.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. Demography, 3(1), 47-57.
- Neuman, W. L. (2017). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar, Yayınodası Yayıncılık, Ankara.
- Sunata, U. (2018). Suriyeli Sığınmacıların Emek Piyasasına Katılımları. B. Kartal, & U. Manço içinde, Beklenmeyen Misafirler: Suriyeli Sığınmacılar Penceresinden Türkiye Toplumunun Geleceği (s. 169-195). Londra: Transnational Press London.
- Taş, Duygu (2019), Ekonomik, Sosyo- Kültürel ve Mekansal Boyutlarıyla Suriyeli Mülteciler: Elazığ Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Toksöz, Gülay (2006), Uluslararası Emek Göçü, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tutar, Adem (2010), XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Şehrinin Kültürel Yapısı, İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.79-89.
- Perruchoud, Richard ve Redpath, Jillyanne (2019), Göç Terimleri Sözlüğü, Uluslararası Göç Örgütü.

**İSLAMIN İLK DÖNEMİNDE KADININ EKONOMİK, SOSYAL, AKADEMİK VE
POLİTİK HAYATA KATILIMI**
WOMEN'S PARTICIPATION IN ECONOMIC, SOCIAL, ACADEMIC AND POLITICAL
LIFE IN THE EARLY ISLAMIC PERIOD

Master's student Emine YÜREKLİ

Türkiye Cumhuriyeti
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı
Yönetim ve Organizasyon

Özet

‘İslamın İlk Döneminde Kadının Ekonomik, Sosyal, Akademik ve Politik Hayata Katılımı’ adlı bu çalışma, İslam dininin ve medeniyetinin özgün birey, toplum ve devlet tahayyülünü ortaya koyacak; İslam’ın kurduğu medeniyetin, özgün değerlerinin sosyal, ekonomik ve politik görünümünü irdeleyerek Müslüman kadının sosyal, ekonomik ve politik hayata katılımı olgusu belli bireysellikler ve kimlikler üzerinden betimlenecektir. “İslamın İlk Döneminde Kadının Ekonomik, Sosyal, Akademik ve Politik Hayata Katılımı” adlı bu çalışmada, kadının sosyal ve ekonomik hayata katılımı Hz.Hatice, Esmâ binti Ebu Bekir es Sıddik, Esmâ binti Umeys, Zeyneb binti Cahş ve Er-Rubeyyi‘ binti Muavviz b. Hâris’in hayat hikâyeleri üzerinden anlatılmaktadır. Kadının akademik ve politik hayata katılımının, Hz. Fatma, Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Şifâ binti Abdullah ve Küaybe binti Sa‘d hayat hikâyesi üzerinden anlatıldığı metin ise, ikinci bölümü oluşturmaktadır. Her bölümde kavramlar ve olgular tanımlanarak çalışmanın teorik çerçevesi ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda; gerek tarih çalışmaları, gerekse antropoloji çalışmaları, bir kültürün izlerini ararken; o kültürdeki “erkek” imgesinden daha çok “kadın” imgesinden faydalanır. Çünkü her kültür, kendi dünya görüşünü kadın üzerinden inşa etmeye çalışmıştır. Medeniyet tarihçileri, bir medeniyetin özünü ortaya çıkarmak ve düzeyini ölçmek için kadına sağladığı hayat şartlarına bakmışlardır. Her bölümde kavramlar ve olgular tanımlanarak çalışmanın teorik çerçevesi ortaya konulmaktadır. **Kısaca** bu çalışmada böylece İslam’dan sonra kadının kamusal alana çıkışı incelenerek, İslam’ın kadın imgesi anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam da Kadın, Kadının Sosyal ve Akademik Hayatı, Politik Hayata Katılım

Abstract

This study, 'Women's Participation in Economic, Social, Academic and Political Life in the First Period of Islam', will reveal the unique individual, society and state imagination of the Islamic religion and civilization; the phenomenon of Muslim women's participation in social, economic and political life will be described through certain individualities and identities by examining the social, economic and political manifestations of the civilization established by Islam and its unique values. In this study titled "Women's Participation in Economic, Social, Academic and Political Life in the First Period of Islam", women's participation in social and economic life is explained through the life stories of Hz. Khadija, Esmâ binti Abu Bakr es Sıddiq, Esmâ binti Umeys, Zaynab binti Jahsh and Er-Rubeyyi' binti Muavviz b. Hâris. The second part of the text is about women's participation in academic and political life through the life stories of Fatima, Aisha, Umm Salama, Shifa binti Abdullah and Quba binti Sa'd. In each chapter, concepts and facts are defined and the theoretical framework of the study is presented. In this context, both

historical and anthropological studies, while searching for the traces of a culture, utilize the image of "woman" more than the image of "man" in that culture. Because every culture has tried to construct its worldview through women. Historians of civilization have looked at the living conditions provided to women in order to reveal the essence of a civilization and measure its level. In each chapter, concepts and facts are defined and the theoretical framework of the study is presented. In short, this study will examine the emergence of women into the public sphere after Islam and explain Islam's image of women.

Keywords: Women in Islam, Social and Academic Life of Women, Participation in Political Life

1.GİRİŞ

İslâm Tarihi, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi, Hulefâ-i Râşidûn, Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular, Osmanlılar gibi muhtelif dönemlere ayrılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hulefâ-i Râşidîn devirleri, İslam tarihinin ilk dönemi olarak da kavramlaştırılır. Dolayısıyla ‘İslam’ın İlk Döneminde Kadının Sosyal, Ekonomik, Akademik ve Siyasal Hayata Katılımı’ başlıklı bu çalışmada, kadının katılımı probleminin Kur’an-ı Kerim’deki çözümü ve Hz. Muhammed’in (s.a.s.) (M.571 - 632) bir peygamber olarak ve ashabının, bu önemli sorunla başa çıkabilmek adına yürüttüğü faaliyetleri ele alınacaktır. Hz. Muhammed (s.a.s.) on iki yıllık Mekke Dönemi’nde (610 -622) dar bir kadronun, cemaat lideri olarak; hicret sonrasında Medine Dönemi’nde (622 -632) ise ilk İslam devletinin zirvesindeki devlet adamı olarak kadının sosyal, ekonomik ve siyasal hayata katılımı problemini çözmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. İslam’ın ilk döneminde kadının sosyal, ekonomik, akademik ve politik hayata katılımı eksenindeki uygulamalar incelendiğinde, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) hanımlarının, Mekke Dönemi’nde Hz. Hatice, Medine Dönemi’nde de Hz.Aişe’nin peygamber eşi ve müminlerin annesi statüleriyle ideal örnek olduklarını görmek mümkündür. Her bölümde kavramlar ve olgular tanımlanarak çalışmanın teorik çerçevesi ortaya konulmaktadır. **Kısaca** bu çalışmada böylece İslam’dan sonra kadının kamusal alana çıkışı incelenerek, İslam’ın kadın imgesi anlatılacaktır.

Gerek tarih çalışmaları, gerekse antropoloji çalışmaları, bir kültürün izlerini ararken; o kültürdeki “erkek” imgesinden daha çok “kadın” imgesinden faydalanır. Çünkü her kültür, kendi dünya görüşünü kadın üzerinden inşa etmeye çalışmıştır.. Medeniyet tarihçileri, bir medeniyetin özünü ortaya çıkarmak ve düzeyini ölçmek için kadına sağladığı hayat şartlarına bakmışlardır. ‘**İslamın İlk Döneminde Kadının Ekonomik, Sosyal, Akademik Ve Politik Hayata Katılımı**’ adlı bu çalışma, İslam dininin ve medeniyetinin özgün birey, toplum ve devlet tahayyülünü ortaya koyacak; İslam’ın kurduğu medeniyetin, özgün değerlerinin sosyal, ekonomik ve politik görünümünü irdeleyerek Müslüman kadının sosyal, ekonomik ve politik hayata katılımı olgusu belli bireysellikler ve kimlikler üzerinden betimlenecektir.

2. CAHİLİYE DÖNEMİNDE KADIN

İslâm öncesi dönemde kadın, bütün bir yeryüzünde tarih boyunca bütün milletler arasında, hakaret ve zillate mahkûm ediliyor ve esaret altında tutuluyordu. Kadının, yaratılış, kız çocuk, eş ve anne olarak konumu, erkek karşısındaki statüsü, bireysel ve sosyal hayattaki hak ve yükümlülükleri gibi açılardan birbirinden çok farklı anlayış ve uygulamalara konu olması, toplumsal yapıyla olduğu kadar din ve felsefi öğretilerin bu alanda getirdiği yaklaşımlarla da bağlantılı bir husustur.

Tarihsel perspektifle kadın olgusuna yaklaşıldığında, kadim dünyada, bilinen eski toplumların büyük çoğunluğunda kadın, dönemi biçimlendiren insanlık değerinin altında

muamele görmüştür. Örneğin eski Çin’de kadın insandan sayılmazdı, ona ad bile takılmazdı²⁵⁷ (Canan, 1977:443). Konfüçyüs’e göre kadının erkeğin üzerinde gücü olmamalıdır. Bu insanlığın yararına değildir²⁵⁸ (Tarhan, 2010:151) Eski Hindistan’da kadın felaketin habercisi²⁵⁹ sayılırdı (Can, 2008:18) Eski Roma ve İran imparatorluklarında kadının insan olup olmadığı dahi tartışılırdı²⁶⁰ (Canan, 1977:443).

Klasik Yahudi literatüründe her gün sabah ibadetinde okunan duada "Rabbim, beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!" denilmektedir²⁶¹ (Okıç, 1981:7). Yahudilikte kadının ev işlerinde çalışması ve erkeğin de ailenin geçimini sağlaması esastır. Kadınlar mecbur olmadıkça dini faaliyetlere katılmazlar, katılsalar bile ayrı bir yerde oturmak zorundadırlar (Can, 2008:37-38).

Hristiyanlıkta “erkek” olanın tercih edildiğine dair ifadelere örneğin Pavlus’ta karşılaşılmaktadır; Pavlus’a göre erkek kadın için değil kadın erkek için yaratılmıştır ve bu nedenle kadınlar Rabb’e bağlı olduğu gibi kocalarına da bağlı olmalıdır (Okıç, 1981:7). Gustave le Bön’ün, İncil’de kadına iyi muamele yapılmadığını “kadını ölümden daha acı” olduğunu söyledikten sonra şu İncil ayetini verdiği iddia edilmektedir: “Allah’ın kendinden memnun kaldığı kimseler kadından kendini kurtarır. Bin erkekten böyle iyi bir kişi buldum, bütün kadınlar arasında bir tane bulamadım.” (Canan, 2008:387). Hristiyanlıkta kadının görevi çocuk doğurmak ve onu en iyi şekilde yetiştirmektir. Hz Havva’nın Hz. Âdem’i kandırdığı ve cennetten kovulmasına sebep olduğu için aşağılandığı ve bunun bedeli olarak acı çekmek ve çocuk doğurmakla cezalandırıldığı inancı da (Can, 2008: 38-39) Hristiyan ilahiyatı tarafından üretilmiş bir düşünceye dayanmaktadır.

Kadının eski toplumlarda dönemin insanlık değerine denk ya da üstünde muamele gördüğüne yönelik bilgiler de vardır fakat ötekine göre oldukça azdır. Örneğin eski dönemlerde kadın bazı anaerki aile tipinde görüldüğü gibi, doğurganlığı ve verimliliği sebebiyle hayatın, bereketin sembolü olarak algılanırdı. Aşırı derecede kutsanmış ve nihayet Kybele, Artemis, İştâr vb. mitolojik tanrıça örneklerindeki gibi tapınma kültüne dönüşmüştür²⁶² (Çağıl, 2011:200). Eski medeniyetler içerisinde en geniş kadın hakları Sümerler’deki Hammurabi kanunlarında, Asurlular’da ve kısmen Hititliler’de görülmektedir (Can, 2008:2022).

Ziya Gökalp’e göre eski kavimler içinde hiçbir kavim Türkler kadar kadına hak vermemişler ve saygı göstermemişlerdir. Yine Gökalp’e göre eski Türklerde kadınlar amazon²⁶³ (savaşçı kadın) idi (Gökalp, 2005:167). Eski Türklerde tek eşlilik hâkimdi. Gelenekler çocuğu olmama, hasta olma gibi zorunlu durumlar hariç çok eşliliğe müsaade etmezdi. Bununla birlikte eski Türklerde cariyelik mevcuttu. Kadın devlet yönetiminde, toplum menfaatlerinde, aile içinde ve ekonomik hayatta eşi ile eşit söz hakkına sahip ve eşi kadar işin içindedir²⁶⁴ (Avcı, 2010: 87-109) Türk kadınları İslam’ı kabul etmeden önceki haklarını, İslam’ı kabul edince de sürdürdüler. Çünkü bu haklara zaten sahiplerdi (Can, 2008:33-34).

²⁵⁷ Canan, M. Z. (1977), İslam Tarihi, c.1, İstanbul.

²⁵⁸ Tarhan, N. (2010), Kadın Psikolojisi, Nesil Yayınları, İstanbul.

²⁵⁹ Can, S. (2008), Selçuklular Döneminde Kadın, Ufuk Ötesi Yayınları, İstanbul.

²⁶⁰ Canan, İ. (2008), Hz Peygamber’in (Sav) Sünnetinde Terbiye, Işık Akademi Yayınları, İzmir.

²⁶¹ Okıç, M. T. (1981), İslamiyet’te Kadın Öğretimi, DİB Yayınları, Ankara.

²⁶² Çağıl, N. (2011), İslam Öncesi Mekke Toplumunda Kadın, Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu, 1-3 Temmuz 2011 İstanbul, s. 199-224.

²⁶³ Gökalp, Z. (2005), Türkçülüğün Esasları, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul.

²⁶⁴ Avcı, M. (2010), İslam Öncesi Türk Devletlerinin Sosyal Hayatında Kadının Rolü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

İslam öncesi Arap toplumlarında da kadının insan olup olmadığının tartışıldığı bilinmektedir²⁶⁵ (Altındal, 1991:43). Cahiliye²⁶⁶ döneminde sosyal statü ve haklar bakımından oldukça fakir ve güçsüz durumda olan kadın, miras alamaz ve çok eşliliği reddetme hakkı bulunmazdı (Canan, 1977:443). Kadının câhiliye devrinde değeri, kadın hakları, evlilik, miras, giyinme, meslek sahibi kadınlar, ticaretle uğraşan kadınlar, şair kadınlar vb. konularda kaynaklarda yazılan bilgiler, câhiliye devrinde kadının durumunu büyük ölçüde ortaya koymaktadır.

Kabileler halinde yaşayan Araplar, çöl hayatının gereği olarak zamanlarını daima savaş ve mücadele içinde geçiriyorlardı. Çölde bir kabilenin nüfuz ve egemenliği, refah ve serveti, eli silah tutabilen bireylerinin sayısı ile doğru orantılıydı. Hangi kabile daha çok savaşçı çıkarabilirse, ganimet mallarını en çok o kabile toplar, çöl halkı üzerinde en büyük hâkimiyeti o kurardı. Bu durum Arap toplumunda gücünden dolayı, kadına oranla erkeğe daha çok rağbet edilmesini gerekli kılmıştı. Doğan çocuk erkek olduğu takdirde babası şenlik yapar, övücünü belli eder, kız olması durumunda utanır, sıkılır, öfkelenir ve zavallı yavruyu uğursuz bir felaket sayardı²⁶⁷.

Çöl şartları içinde sık sık yer değiştirmek zorunda kalan, zaman zaman diğer kabilelere baskın yapma ve ganimet elde etme mecburiyetinde bulunan göçebe kabilelerin yaşantısında muharip sınıftan olmayan ve daha ziyade tüketici olarak görülen kadının ikinci derecede bir role sahip olması şaşırtıcı değildir. Bu konum bazan kadınların hayatını bile önemsiz hale getirmiştir. Kız çocuklarının ailenin ve kabilenin imkânlarını tüketmesinin önüne geçmek ya da kabileler arasındaki baskınlarda yabancıların eline geçmesinin vereceği utançtan kurtulmak için nâdiren de olsa kendi ailesi tarafından öldürülmesi de bunun bir kanıtını teşkil eder²⁶⁸ (Aydın:2001: 86-94).

Câhiliye döneminde genel itibarıyla Araplar; hürler, esirler ve mevâlî olmak üzere üç sınıftan oluşuyordu²⁶⁹. Câhiliye döneminde orta ve aşağı tabakalarda genel olarak kadının hiçbir önemi yoktu. Bilhassa aşağı tabakalardaki kadının kocasının yanındaki değeri, onun mülkiyetinde olan malların değerinden daha fazla değildi. Orta ve aşağı tabakalarda bulunan kadının cahiliye döneminde genel olarak doğuştan itibaren hiçbir önemi ve rolü yoktu; erkek çocuğu doğarsa sevinilir, şenlik yapılır, kız çocuğu doğarsa utanılırdı. Kur'an-ı Kerim'de bu toplumsal cisiyet ayrımcılığı şu ayette ifade edilmiştir: “Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir, kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür²⁷⁰!” (Nahl 16/ 58-59.)

Arap yarımadasında bitip tükenmek bilmeyen kabile savaşları, zayıfların ezilmesine; özellikle kadınların perişan olmasına ve toplumun esir-hür diye ikiye ayrılmasına sebep

²⁶⁵ Altındal, A. (1991), Türkiye’de Kadın, Anahtar Kitapları Yayınları, İstanbul.

²⁶⁶ İslam öncesi dönem anlamına gelen ‘câhiliye’ kavramı, İslâmî literatürde, özellikle Arapların İslâm’dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmî devirden ayırt etmek için kullanılmıştır. Câhiliye çağı, Arapların kahramanlık ve cömertlik çağıdır. Bilhassa çölde yaşayan Arapların başlıca övünç kaynağı, kahramanlık, güzel konuşmak, şairlik, nüfuz ve servet sahibi oluşları, konuk severlik ve cömertlikti (Mustafa Fayda, “Câhiliye”, DİA, c. 7, s. 17.)

²⁶⁷ Günlaltay, s. 118–120.

²⁶⁸ Aydın, Mehmet Akif, 2001, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul; c. 24, s. 86-94.

²⁶⁹ 21 Abdülkerim Özaydın, “Arap”, DİA, c. 3, s. 321; Günlaltay kadınların hür ve cariyeler olmak üzere iki sınıftan müteşekkil olduğunu kaydetmektedir. (Günlaltay, s. 119).

²⁷⁰ Nahl 16/ 58-59.

olmuştur. Esir statüsündeki kadınların toplumda hiçbir itibarı olmadığı, eşya gibi alınıp satıldıkları bir gerçektir. Ayrıca savaşlarda yenilen veya karşı koyamayanların kadınlarının esir alınmaları, bazı kadınların intihar etmeleri, cariyelerin mal telakki edilmeleri, pazarda satılmaları kadınların hangi konumda olduğu hakkında bilgi vermektedir²⁷¹. Câhiliye Arap toplumunda cariyeler, hürlerin sahip olduğu şeref ve haklardan mahrumdu. Cariyeler ya savaşlarda yakalanan veya esir pazarlarından satın alınan kadınlardı. Köle tüccarları, Habeşistan'dan veya başka komşu memleketlerden getirdikleri köle veya cariyeleri belli zamanlarda ve yerlerde kurulan panayırlara götürerek satarlardı. Câhiliye çağında cariyeye ve köleler seviye olarak aşağı kabul edildiğinden mal ve eşya gibi alınıp satılır, miras yoluyla bir kimseden ötekine geçer veya hediye edilir yahut da gelin mehri olarak verilirdi. Cariyelerin işledikleri suçların cezaları, hürlerin cezalarının yarısı idi²⁷². Cariyelerden doğan çocuklar da esir veya cariyeye sayılırdı; ancak babaları isterse bu çocuklar arasında zeki ve üstün kabiliyetli olanları kendi neseplerine katıp evlat ilân edebilirdi. Köle ve cariyeler mühim bir sebep olmadıkça azat edilmezdi²⁷³. Câhiliye toplumunda zina yapan kadınlar bulunmakla birlikte, bazı erkeklerin, cariyelerini para kazanmak²⁷⁴ için fuhşa zorladıkları Kur'ân-ı Kerim'de ifade edilmektedir²⁷⁵. Bununla birlikte kaynaklarımızda yer alan bazı rivayetlerden hareketle böyle uygulamaların yaygın olduğu düşünülmemelidir²⁷⁶. Câhiliye devrinde kadının sosyal hayat içindeki konumu incelendiğinde, tümüyle değil de genel anlamda kadının hak etmediği hatta insanlık onuruyla dahi bağdaşmayan bazı uygulamalara maruz bırakıldığı görülmektedir.

Cahiliye çağında Arap erkeği adet zamanlarında bir kadınla aynı odada bulunmazdı. Adet gören kadın geçici olarak evden bile çıkarılırdı²⁷⁷. Cahiliye döneminde bir baba, kızını onun isteyip istemediğine, isteyen çok yaşlı olup olmadığına bakmadan, kendisinin tercih ettiği erkeğe verebilirdi. Aynı zamanda iki kız kardeşle evlenmek Araplarda bulunan bir adetti²⁷⁸. Cahiliye evlenmelerinde kadınla erkeği birbirine bağlayan nikâh, dinî bir mahiyete haiz olmadığından kadın, ancak çocuk doğurduktan sonra aileye dâhil edilirdi. Bundan dolayı bir kadın, çocuk doğurmadan önce ölürse kocasına taziye edilmezdi²⁷⁹. Araplar, yalnız kandaş akrabalığına önem verdiklerinden evlenme yoluyla ortaya çıkan akrabalığın önemi yoktu²⁸⁰. Bu nedenle bir baba ölürse oğulları, üvey anne ile evlenebilirlerdi. İslam öncesi aile yapısı, köklü temellerden yoksun görünmektedir²⁸¹. Bu dönemde erkek, kadın üzerinde otoriter ve hâkimiyet sahibidir. Yabancı kabileden yapılan evlilikte kadına, ailesiyle birlikte belirlenen mehir verilirdi²⁸².

Kadının namusuna saygı göstermek, şehirlerdeki yerleşik hayatta, çöldeki göçebe hayattakinden daha az idi. Câhiliye çağı şairleri, şiirlerinde kadının iffet ve namusunun

²⁷¹Nimet Yılmaz, Hz.Aişe'nin İlk Müslüman Topluma Sosyolojik Etkileri (Din Sosyolojisi Açısından Karizmatik Tip Araştırması), (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1998, 10.

²⁷²Günaltay, s. 115; Çağatay, s. 132.

²⁷³Corci Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, ter. Zeki Meğamiz, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1978, c. 4, s. 26-27.

²⁷⁴Mehmet Âkif Aydın - Muhammed Hamîdullah, "Köle", DİA, c. 26, s. 246.

²⁷⁵en-Nur, 24/33.

²⁷⁶Adnan Demircan, Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna, Beyan Yayınları, İstanbul, 2009, s. 61.

²⁷⁷Neş'et Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara 1971, 133-134.

²⁷⁸Çağatay, a.g.e, 134.

²⁷⁹İzzet Derveze, Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı, Çev. Mehmet Yolcu, İstanbul, 1989, I, 131.

²⁸⁰M. Akif Aydın, "Aile", DİA, İstanbul, 1989, II, 198.

²⁸¹Mücteba Uğur, "Asr-ı Sadette Sosyal Hayat" Bütün Yönleriyle Asr-ı Sadette İslam, Komisyon, İstanbul, 1994, I, 195.

²⁸²Ahmet Ağaoğlu, İslamlıkta Kadın, İstanbul Trz. 26.

korunmasını en iyi hasletler arasında zikretseler de şehir hayatında bunun tersine bir durumun varlığını gösteren birçok örneğe rastlamak mümkündür²⁸³.

Araplarda, çok az görülmekle beraber, kız çocuklarını diri diri gömme âdeti de vardı. Câhiliye devri Araplarında, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmenin belli başlı nedenleri arasında, Arabistan'ın ekonomik kaynaklarının yetersizliği, maddî sıkıntılar, bir gün şerefi lekeleneyeceği korkusuyla ailenin utanç duyma ihtimali, erkeğin kabileye güç katma ve aktif rolüne karşılık kadının kabileye yük addedilmesi ile ailede kız çocuk sayısının fazlalığı zikredilmektedir²⁸⁴. Bazı babaların, fuhşa düşebileceği korkusu veya evde kalıp evlenememe endişesi yüzünden kız çocuğu babası olmayı bir utanç kaynağı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Kız çocuklarını diri diri gömme âdetinin Benî Temîm, Kureyş ve Kinde kabileleri arasında görüldüğü bilinmektedir. Kız çocuklarının gömülmesi Kur'an'da açık bir şekilde şöyle yerilmektedir: “Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşâğılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!”²⁸⁵ Câhiliye devrinde bir kimse, kız çocuğu doğunca ondan utanç duyar ve insanlardan uzaklaşma ihtiyacını hissederdi. Bu âyet, müşriklerin bu çirkin âdetlerini belirtmekte ve verdikleri bu hükmün ne kadar kötü bir şey olduğuna dikkatleri çekmektedir. İslâm dini bunu şiddetle men etmiş, Kur'an-ı Kerim; “O kıyamet günü diri diri gömülen kıza hangi günahından dolayı öldürüldün? diye sorulur”²⁸⁶.” âyetiyle bu çirkin geleneği kaldırmıştır.

Arap toplumlarında, çölün karşı konulamaz şartlarına dayanabilmek için erkek kadar olmasa bile kadının çabasına da ihtiyaç duyulmaktaydı. Erkek savaşlarda yağmacılık ile uğraşırken, çadırdaki çocuklara bakmak, develeri sağlamak, hurma lifinden hasır, deve yününden bornoz örmek de kadına özgü görevlerdi. Bunun yanı sıra kabile bir baskına uğradığı zaman savaşçılara su taşımak, onları şiirlerle cesaretlendirmek, yaralıları tedavi etmek de kadınlara ait görevlerdi. Fakat bu görevler kadınlara bir hukuk veya şeref sağlamıyordu. Bir kısım câhiliye Arabının nazarında cariyesi ile dişi devesi arasında hiç bir fark yoktu. Onu da devesi gibi alıp satardı²⁸⁷. Câhiliyede bir kadının kocası öldüğünde onun oğlu ya da bir yakını, kadın hakkında başkalarından hatta kadının kendisinden daha çok hak sahibi idi. Yakınları kadını alıkoyma ya da mehrini almak şartıyla başkasına devretme veya hakkından vazgeçme salahiyetine sahipti²⁸⁸.

Üst sınıfa mensup kadınların durumu ise nispeten farklı idi²⁸⁹ ve birçok konuda hak sahibiydiler. Arap toplumunda hür kadınlar, aile topluluğunun veya kabilenin ortak adını taşıyan kabilenin diğer mensuplarıyla aynı haklara sahip olup; onlarla birlikte göç eder, savaşa gider, her hususta eşit ve ortak bir hayat yaşarlardı. Asıl ve zengin kimselerin kızları ve eşleri, bir kimliğe sahip olup itibar sahibiydiler. Mekke'de Kusay soyundan olanlar hürler sınıfının üzerinde bir asilzade sınıfı oluşturmuyorlardı. Şerifler adıyla Dârü'n-Nedve'yi²⁹⁰ oluşturan on kişi bu asilzadelerin aile başkanları idiler²⁹¹. Mekke, Yesrib ve Taif gibi yarı medeni

²⁸³ Çağatay, s. 134.

²⁸⁴ Demircan, “Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti”, s. 26.

²⁸⁵ 41 en-Nahl, 16/58–59.

²⁸⁶ 43 et-Tekvîr, 81/8–9.

²⁸⁷ Günaltay, s. 119.

²⁸⁸ Adnan Demircan, Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 82.

²⁸⁹ 20 Şemseddin Günaltay, İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri, sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, s. 117–118; Çağatay, s. 128–129.

²⁹⁰ Dârü'n-Nedve, Kureyş kabilésinin savaş ve barış kararının alınması gibi önemli meseleleri görüşüp karara bağladığı, kırk yaşından yukarı olan başkanların katılabildiği toplantı yeridir. (Ethem Ruhi Fıglalı, “Dârü'n-Nedve”, DİA, c. 8, s. 555–556).

²⁹¹ Günaltay, s. 114; Çağatay, s. 131.

bölgelerdeki eşraf kızları da toplum içinde oldukça yüksek mevkiye sahip idiler. Hatta bazı şerefli başkanların dirayetli kızları kabile içinde birçok erkekten daha muteber sayılıyordu²⁹².

Erkekler çok evlilik yapabiliyordu. Bu durum ailenin erkek evlâdını çoğaltmak ve düşmanlara karşı kuvvetli olmak amacıyla ailedeki erkek birey sayısını arttırmak arzu ve ihtiyacından kaynaklanıyordu²⁹³. Arapların nikâh hususunda yaptıkları en kötü şeylerden biri de üvey analarıyla evlenebilmeleriydi. Bir Arap, ölürse veya karısını boşarsa, bu adamın büyük oğlu o kadınla evlenmek istediğinde elbisesini o kadının üzerine atar ve bu suretle mehir vermeye lüzum kalmadan o kadın nikâhlı karısı olurdu. Bu oğul isterse bu üvey anasını başkasıyla evlendirir, mehrin kendisine verilmesini şart koşabilirdi. Kureyşlilere göre velinin o kadına sahip olması mubah olduğu halde Evs ve Hazrec kabilelerine göre mecburi sayılırdı; fakat kadın çabuk davranarak kendi kabilesine kaçabilirse bu esarete benzer durumdan kurtulabilirdi; varis daha çabuk davranarak elbisesini üvey anasının üzerine atmaya muvaffak olursa artık kadın nişanlanmış sayılırdı. Bu şekilde üvey annesiyle evlenen kimseye “dayzen” denirdi²⁹⁴.

Çocuklar, nesep açısından babalara nisbet ediliyordu; küçük yaştaki oğullar mirasçı olamıyorlardı. Büyük oğullar, mirasın hepsini alıyorlardı. Babanın dul eşi de bu mirasın bir parçası idi. Küçük yaştaki çocuklar, erkek olsunlar, kız olsunlar mirasçı olamıyorlardı. Kadınlar da miras hakkından mahrum idi. Eğer ölen kimse arkasında sadece küçük yaşta erkek çocuk bırakırsa, çocuk babasının mirasçısı olabiliyordu. Ama güçlü yakınlar yetimi elleri altına alarak malını yiyorlardı. Fakat yetim, kız çocuğu ise aile büyükleri onunla evlenerek malını yiyorlar sonra onu boşayarak ortada bırakıyorlardı. O yetim kızcağızın ne geçineceği bir malı kalıyor ve ne de kendisiyle evlenmek isteyecek ve bu sayede geçimini sağlayacak biri çıkıyordu. Yetim problemleriyle karşılaşmak onlarda çok yaygın bir sosyal yara idi. Çünkü aralarında sürekli savaşılar, saldırılar ve yağmalamalar görülürdü; adam öldürmelere de çok sık rastlanırdı.

3.İSLAMIN KADIN PROTOTİPİ

İslâm, cahiliye koşullarının kötü âdetlerini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Hz. Peygamber (s.a.s.), Medine’ye göç etmek üzere Medinelilerden Akabe adlı yerde biat alırken²⁹⁵ diğer bazı câhiliye âdetlerinin terki hususunda olduğu gibi bu câhiliye âdetini de terk etmelerine dair biat almıştı²⁹⁶. İslâmiyet, câhiliye devrindeki kadınlarla ilgili birçok olumsuzluğu ortadan kaldırmış ve geçmişteki durumları dikkate alındığında, kadınlar lehine son derece önemli değişme ve gelişmeler olmuş, kadına gereken değer verilmiştir²⁹⁷.

²⁹²Günaltay, s. 119.

²⁹³Çağatay, s. 134–135.

²⁹⁴Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi, 137.

²⁹⁵Biattaki şartlar Kur’ân’da şöyle geçmektedir: “Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir”. (elMümtehine, 60/12).

²⁹⁶Rıza Savaş, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul, Ravza Yayınları, 1991, s. 30.

²⁹⁷İslâmiyet kadının sosyal statüsünde köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Hz. Ömer’in, “Doğrusu biz câhiliye devrinde kadınlara önem vermezdik, nihayet Allah İslâm’ın gelişiyse kadınlar hakkında âyetler indirmiş ve birçok hak tanımıştır” sözü, İslâm öncesi dönemin genel kadın anlayışını göstermesi bakımından önem arz eden bir ifadedir. (M. Âkif Aydın, “Kadın”, DİA, c. 24, s. 91).

Peygamberliğin ilk yıllarından itibaren İslami hayat ve oluşturulan ekonomik şartlar, kadınların da iş hayatında yer almasına imkân sundu. Kadın özel alandan kamusal alana geçti, evinden çıkarak sosyal, ekonomik ve politik hayata adım attı, kendisine orada bir yer buldu ve var olma çabası içerisine girdi. Kadının tarih boyunca süren mahrumiyeti İslam'la birlikte son bulmuştur. Kadının durumunda bu önemli değişikliği, sözkonusu toplumsal cinsiyet ayırımı kaldırarak düzenlemeyi yapan bizzat Kur'an-ı Kerim'dir. İnsana tanrılık taslamayı ve kula kulluğu yasaklayan bir din olan İslam'ın peygamberi Hz.Muhammed (s.a.s.) de kadına dönük yenilikleri tamamlamıştır.

İslâm, Arap toplumundaki gerek dinî anlayış gerekse yerleşmiş örf ve âdetlere nisbetle kadının sosyal, ekonomik, hukukî ve politik konumunda önemli değişiklikler yapmıştır. Kur'an, insan olması bakımından kadını erkekle eşit bir varlık olarak kabul eder. Allah insanları daha huzurlu ve mutlu bir hayat sürmeleri için çift yaratmıştır (en-Nisâ 4/1; er-Rûm 30/21). İslâm'da Hristiyanlıkta olduğu gibi ilk günah anlayışına dayanan kadın karşıtı bir söylem yoktur. Erkek olsun kadın olsun her doğan kişi günahsız doğar, sonradan işlediği fiiller nedeniyle sorumlu olur.

İslâmiyet, muhatap aldığı insana, toplumsal cinsiyet ayırımı yapmadan inanç, ibadet, temel ahlâk ve hukuk kuralları koymaktadır; her ikisine de Allah katında aynı ideal, sorumluluk, hak ve yükümlülükleri tevdi etmektedir. İnsanın dışa akseden davranışlar, insanlar arası ilişkiler ve organizasyonlar alanında da bazı idealler, ilkeler, yasaklar ve sınırlamalar getirmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "Erkek ve kadın müminler, birbirlerinin Allah için dostudurlar. İyiliği emreder, kötülüğü yasaklarlar. Namazlarını kılarlar, zekâtlarını verirler. Allah'a ve Peygamberine itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz ki Allah Aziz'dir, Hâkim'dir, her şeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe Suresi, Ayet: 71) ayetiyle apaçık uyarı vardır. Bu yönlendirmelerin amacı, insanın fitratını koruma ve gerçeği bulma hususunda tek ilah olan Allah'ın insana olan inâyet ve hidayetini tamamlamaktır.

Kur'an-ı Kerim, insandaki üretici, tasarımcı ve değiştirici güce, yani emeğe büyük bir değer verir: Buna göre insanın kâinat içerisindeki yerini önce onun imanı ve sonra da emeği belirler. Kişinin sorumluluğunu gerçekleştiren de onun değerini belirleyen de emektir: "Ve gerçekten de insan ancak kendi çalıştığını elde eder ve yine şüphesiz onun emeği kendisine pek yakında gösterilecektir." (53 - en-Necm Suresi, Ayet: 39) âyeti bunu ifade etmektedir. Yani hedef, sadece kişisel dünya menfaat ve zevkleri için çalışmak değil; dünyada da ahirette de aile ve toplum için güvenlik, barış, huzur, rahatlık, refah ve mutluluk amacıyla çalışmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de, gerek yaratılış ideallerinin (Zâriyât, 51/56) gerekse hak ve sorumluluklar yönünden erkeklerle eşit konumda olan bir kadın portresi çizilmiştir: "Şüphesiz ben, erkek olsun, kadın olsun sizden bir şey yapanın emeğini boşa çıkarmam." (Âl-i İmrân, 3/195). Benzer şekilde: "Erkek olsun kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve ahiret için yararlı işler yaparsa işte onlar da cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar." (Nisâ, 4/124). "Erkek olsun kadın olsun kim inanmış bir insan olarak dünya ve ahirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz." Ayetleri bu görüşü kanıtlamaktadır (Nahl, 16/97).

Müslüman ailede eşlerden kadın da erkek de cennete girebilmek için ömür boyu takvayla Allah'ın rızasını aramaktadır. O takva adı verilen sevgi saygıya dayalı hayatta, eşler birbirlerinden memnun olarak son nefeslerini vermeye çalışmaktadır: "Ben sizden erkek ya da kadın olsun, çalışan hiç kimsenin amelini zayi etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz.." (3-Al-i İmrân Suresi, Ayet: 95).

Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kadın-erkek eşitliğinin tanınması ve hayata geçmesi İslam ile dünya gündemine gelmiş ve günümüze kadar sosyal yapıda yatay ve

dikey boyutlarda gelişmiştir. Gerek Kur'an-ı Kerim'in İslam toplumu inşasında gerekse Hz.Peygamber'in (s.a.s.) Medine Projesi'nde, kadınların, insana yakışır ekonomik güce erişimleri; kadının insan hakları ve çalışma standartları konularında farkındalıklarının artması yoluyla toplumda kadınların güçlenmesine katkıda bulunulmuştur.

Güçlenme; kadın erkek tüm insanların yaşamlarını kontrol edebilmesi, kendi gündemlerini belirleyebilmesi, bir işte seçenekleri oluşturup kendi kararını verebilmesi, beceri kazanması veya sahip olduğu beceri ve bilgilerinin kabul görmesinin sağlanması, öz güvenlerinin artması, sorunları çözebilmesi anlamına gelmektedir. Kadınların güçlenmesi; onurlu ve özgür bir hayat sürmeleri, özsaygı ve özgüvenlerinin artması, kendilerine özgü bir kimlik bulmaları, toplumda ve ailede saygın bir yer edinmeleri, finansal olarak bağımsız olmaları, toplumun iyiliği ve refahı için çalışmaları, ülke ekonomisinin büyümesine katkı yapmaları, ülke kaynaklarından adil ve eşit olarak faydalanmaları gibi olumlu sonuçlar sağlamaktadır.

Kadınların ekonomiye katılımı, gelir getirici işlerde çalışması öncelikle hane gelirini artırmakta ve hanenin refah düzeyini yükseltmektedir. Ayrıca kadınların ücretli işlerde çalışması hane içindeki gelir eşitsizliğini azaltmakta ve bunun sonucunda da makro düzeyde gelir eşitsizliği azalmaktadır. Kadınların gelir getirici kaynaklara ulaşımının artırılması, aile bireylerinin, özellikle çocukların refahında ciddi artışlar sağlamaktadır. Bu nedenle, kadınların ekonomik faaliyetlere katılımı sadece kendileri için değil, aile üyeleri ve içinde bulundukları toplulukların da refahını sağlamakta, hane içi kaynak dağılımını olumlu etkilemektedir.

İslâm, aile reisliğini erkeğe verirken; diğer yöneticiliklerle ilgili böyle bir tahsisat ve taksimat yapmamıştır. Başta Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi olmak üzere Dört Halife Dönemi'nde de kadınlar, çeşitli mesleklerde değişik kademelerde görevler üstlenmişlerdir²⁹⁸(Yeniçeri, 2007: 423).

4. İSLAM'IN İLK DÖNEMİNDE KADININ EKONOMİK VE SOSYAL HAYATA KATILIMI

Bölgenin ekonomik yapısını belirleyen, kuşkusuz öncelikle coğrafya ve iklim şartlarıdır. Dünyanın en büyük yarımadası olan Arap Yarımadası, Asya Kıtası'nın güneybatısında, Afrika Kıtası ile Asya Kıtası'nı birbirinden ayıran Kızıldeniz'in doğusundadır. Yarımada'nın kuzeyinde Mezopotamya ve Şam bölgesi, doğusunda Basra Körfezi, güneyinde ise Hint Okyanusu bulunur.

Arap Yarımadası, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasını teşkil eden Güneybatı Asya'nın güney kısmında yer alır. Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanmış bir paralelkenar şeklindedir. Doğudan Uman ve Basra körfezleri, güneyden Arap denizi ve Aden körfezi, batıdan da Kızıldeniz ve Akabe körfezi ile tabii olarak sınırlanmıştır. Güneyde, Bâbülmendep Boğazı ile Afrika'dan ayrılır.

Güneybatı Asya'nın Arap denizinden Güneydoğu Toroslar'a kadar uzanan kısmı Suriye-Arap platformu adını alır. Bu platformun kuzeydeki üçte birlik kısmı, Güneybatı Asya'nın kuzeyini teşkil eden Küçük Asya (Anadolu) ve İran arasında bir geçiş bölgesi meydana getirir. Bu bölge ile Arap yarımadası arasında tadrîcî bir geçiş bulunduğundan kuzeyde yarımadaya tabii sınır teşkil edecek bâriz bir coğrafi unsura rastlanmaz. Kuzeybatıdaki Sînâ yarımadası ise nüfus yapısı ve yüzey şekilleri bakımından Arabistan'a benzemesine

²⁹⁸ Yeniçeri, Celal (2007), "Asr-ı Saâdet'te Hz. Peygamber'in ve Ailesinin Geçimi", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm, Ensar Yayınları, c. 1, 2. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul.

rağmen siyasî coğrafya bakımından Afrika kıtasına dâhildir. Sînâ yarımadası ile Kızıldeniz, Arabistan'ın Afrika ile bağlantısının mûtat bir yolu olagelmıştır. Ayrıca yarımada, kara ve deniz yolları vasıtasıyla Asya'nın geri kalan yerlerine de kolayca ulaşılabilir bir mevkedir.

Arap Yarımadası'nın iklimi ve coğrafi şartları nedeniyle halkın yeteri kadar ürün yetiştirememesi ve ihtiyaçlarını dışarıdan temin etmeye çalışması, tarih boyunca bölgede ticaretin önem kazanmasına yol açmıştır.

Tepeler arasında çukur bir vadide kurulu olan Mekke, sıcak iklimi, kuru havası ve kayalık toprağıyla ziraata elverişli değildi. Bu yüzden Mekkelî Kureyş kabilesi hem hayatlarını idame etmek, hem muhtelif yerlerden Kâbe'ye hac ve umre ziyareti için gelen insanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ticaret yapıyorlardı²⁹⁹. Zaten Arabistan şehirlerinin hemen hepsi yerel büyük pazarların kurulduğu yerlerde, uluslararası ticaret yolları ve limanları üzerinde bulunmaktaydı.

Arap Yarımadası'ndan geçen iki büyük ticaret yolu vardır. Bu yollar Şam ile Hint Denizi'ni birleştiren yollar olup, biri Kuzey yoludur; Fars Körfezi'ni takip edip Hadremut'dan Bahreyn'e, oradan da Sur'a gider. İkinci yol yine Hadremut'dan başlar, Kızıldeniz'in hizasında Necd sahrasının susuz kısmını ve sahilin sivri ve yalçın tepelerini bir tarafa bırakır.

Mekke, bu yolun takriben yarısında, Yemen ile Batra (Petra) ortasındadır³⁰⁰ (Emin, 1976: 41). Medine de aynı yol üzerinde yer almaktadır. Basra, Suhar, Maskat, Şıhr, Aden ve Cidde gibi şehirler liman kentleridir ki Hint ve Çin mallarının transit ticareti bu şehirler üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra, Arap Yarımadası, sadece ticarete aracılık etmez, baharat ticaretinin önemli kalemlerini de uluslararası piyasalara arz eder. İşlenmiş deri, bazı kıymetli taşlar, hurma ve bir takım kumaşlar Arap Yarımadası'nın uluslararası piyasalarda alıcı bulan malları arasındadır. Deniz yolunun emniyetli görülmemesi, taşımacılığın Arabistan yolu ile nakledilmesine sebep olur.

Her ne kadar kara yolu uzun ve tehlikeli olsa da tüccarlar bu tehlikeyi yok etmeye önem verirler. Örneğin, ticaret eşyaları kafilelerle toplu halde yola çıkarılır ve kafileler belirli yollardan belli vakitlerde hareket ettirilir (Emin, 1976: 41). Bu ekonomik koşullar, büyük oranda sosyal ve siyasal koşulları da belirlemiştir.

5. İSLAM'IN İLK DÖNEMİNDE KADININ AKADEMİK VE POLİTİK HAYATA KATILIMI

Şehirler, sosyal hayatın her yönünü kapsayan çeşitli faaliyetlerin görüldüğü, ekonomik ve kültürel birikimin yoğunlaştığı önemli yerleşim birimleri olup fiziksel ve sosyal çevre ile toplumsal hayatın merkezini teşkil eder³⁰¹. Peygamberler, insanların teşkilatlandığı, yoğun biçimde yaşadığı, ilâhî emirlerin anlaşılabilir hayata geçirilmesine ve fikirlerin yayılmasına en uygun ortamlar sayılan şehirlere gönderilmiştir.

Arap yarımadasının az sayıdaki şehirlerinden Mekke'de doğan İslâm dini, medenî hayatı teşvik etmekteydi. Kur'ân-ı Kerîm'de, şehirlerin estetik zevklere uygun şekilde planlanması ve güzel görüntüye sahip bulunması, ayrıca emin ve güvenilir yerler olması

²⁹⁹ İbn İshâk, s. 59 (Siyer, s.133); Taberî, II, 367.

³⁰⁰ Emin, Ahmet (1976), Fecru'l-İslâm (İslâm'ın Doğuşu) (çev. Ahmet Serdaroglu), Ankara: Kılıç Kitabevi.

³⁰¹ Bazı kaynaklarda tarihte bilinen ilk şehirleşmenin milâttan önce 4400'lü yıllardan itibaren Suriye, Filistin, Mısır ve Mezopotamya'da başladığı belirtilmekteyse de yeni arkeolojik araştırmalar, Anadolu'da Konya'nın 52 km. güneydoğusundaki Çatalhöyük'ün milâttan önce 6800 yıllarına kadar inen şehir yerleşmesi olduğunu ortaya konulmuştur.

gerektiğine delâlet eden âyetlerin yanında Müslümanların şehirli bir toplum meydana getirmeleri konusunda yol gösteren, geçmiş topluluklarla ilgili bilgiler de yer alır³⁰². Hz.Peygamber (s.a.s.) de şehirlerin bayındır hale getirilmesini istemiş, sıkıntı ve zorluklarına rağmen şehir hayatının insanlar için daha hayırlı olduğunu söyleyerek yerleşik hayatı ve şehirleşmeyi teşvik etmiştir.

İslâmî dönemde şehircilik alanındaki ilk düzenlemeler Hz.Peygamber (s.a.s.) tarafından hicretten sonra kendisine nisbetle “Medînetü’r-rasûl” adını alan Yesrib’de yapıldı. Medine içerisinde Hz. Peygamber’in kabrinin de bulunduğu mescide, Mescid-i Nebevî denilmektedir. Hicretle birlikte, hem Hz.Muhammed (s.a.s.) ve ailesi için bir konut, hem de Müslümanların toplanıp ibadet edebilecekleri; bir araya gelip toplumsal ve politik meseleleri görüşebilecekleri bir alan ihtiyacı doğmuştu. Mescid-i Nebevî tüm bu ihtiyaçları görecektir şekilde inşa edildi.

Medine’deki Mescid-i Nebevî, antik Yunan kentlerindeki agora ile karşılaştırılabilir. İlk şehirlerini, peygamberler, mabed merkezli kurdu. İslam kaynaklarına göre tufandan sonra Hz.Nuh 18 şehir kurmuştu. Hz.Süleyman’ın büyük devletinin başşehri Kudüs merkezinde mabed olan İslam şehirlerinin en ünlüsüdür ve güzelliği Kur’an-ı Kerim’de de övülmüştür. Atina ve Roma gibi pagan şehirler, peygamberlerin vahiy temeli üzerinde kurduğu İslam şehirlerinin bozulmuş haliydi. Agora merkezli pagan şehirler ise başıboş aklı esas almıştı. Agora, şehirle ilgili politik, dini, ticari her türlü faaliyetin gerçekleştiği, tüm kamu binalarının etrafında sıralandığı, halka ait geniş açık alan olup, Helenistik dönemde şekillenerek Roma İmparatorluğu’nda ortaya çıkan forumların öncülüdür. İlk agoralar şekil olarak son derece basit olup, bir kürsü ve oturma yerleri bulunan bu mekânlar, coşkulu konuşmalara sahne olmaktaydı. Dini içerikli şenlikler ve tiyatro gösterileri de ilk zamanlar agorada düzenleniyordu. Antik Roma’nın geliştiği merkez bölgesine de Roma Forumu ya da sadece forum denilmekteydi; politika, yargı, ibadet, ticaret, iş arama ve fahişelik, burada gerçekleşmekteydi; burası kamusal alandı, toplumsal ocağın olduğu yerdi.

İlk İslam şehri Medine, İslam devletinin ilk başşehri, Mescid-i Nebevî de kurucu yapısıdır. İslâm’ın ilk döneminde Mescid-i Nebevî’nin adı Kur’ân-ı Kerîm’de doğrudan geçmemekle birlikte “ilk günden takvâ üzerine kurulan mescid” ifadesiyle (et-Tevbe 9/108) Mescid-i Nebevî kastedildiği rivayet edilmektedir. İslâm âlimlerinin çoğuna göre fazilet bakımından Mescid-i Harâm’dan sonra Mescid-i Nebevî gelir. Mekke’deki Mescid-i Harâm gibi Mescid-i Nebevî ve Kudüs’teki Mescid-i Aksâ için de Harem-i şerif tabiri kullanılır (Küçükaşcı, Bozkurt, 2004, XXIX, 281-290.).

Mescid-i Nebevî, ibadethane olmakla birlikte aynı zamanda devletin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının gerçekleştirildiği devlet merkeziydi; hem meclis, hem mahkeme ve hem üniversiteydi. Ayrıca harp zamanında hastane görevi yapmış, başta bayram günleri olmak üzere gösterilere sahne olmuş, kısacası İslam sosyal hayatının merkezi olmuştu.

Vahyin en çok geldiği mekânlardan biri olan Mescid-i Nebevî, Hz.Peygamber’in Medine’deki bütün faaliyetlerinin merkezinde yer almış ve fonksiyonları bakımından sonraki dönemde kurulan camilere örnek teşkil etmiştir. Mescid-i Nebevî’nin ilk imamı, hatip ve vâizi olan Hz. Peygamber’den sonra bu görevler halifeler, hilâfet merkezinin Dimaşk’a nakledilmesinden sonra valiler, ardından imam ve hatipler tarafından üstlenilmiştir³⁰³ (Küçükaşcı, 2003: 65).

³⁰²el-Bakara 2/126; İbrâhîm 14/35; el-İsrâ 17/16-17; es-Sebe’ 34/15.

³⁰³ Mustafa S. Küçükaşcı, Cahiliye’den Emeviler’in Sonuna Kadar Haremeyn, İstanbul 2003, s. 65, 217-236.

6. POLİTİK HAYAT

Kadınların Akabe Biatleri'ndeki rollerinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hz. Ömer vasıtasıyla bazı kadınlardan şu şartlar üzere biat alması, kadının da erkek gibi gerek dini gerek sosyal alanda sorumluluklarının olduğunu gösterir: Allah'a şirk koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocukları öldürmemek, elleriyle ayakları arasında kendiliklerinden ortaya attıkları bir iftira uydurup getirmemek, iyi bir işte Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı gelmemek. Bu biat meselesinde şunu da belirtmek gerekir ki, biat kadınlardan gelmiş bir istektir³⁰⁴.

Kadınlar İslâm'ı tebliğde aktif rol üstlenmişlerdir. Kaynaklarda Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656) ve Hz. Osman gibi sahâbilerin İslâm'a girmelerinde diğer başka etkenlerin yanında onların yetişmelerinde katkısı bulunan kadınların rol oynadığı belirtilmektedir³⁰⁵.

İslâmiyet'in ilk yıllarında, Mescid-i Nebevî, bütün resmî faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir mekândı. Hz. Peygamber'in devlet başkanı olması nedeniyle siyasetin; eğitici-öğretici (âlim, imam, kanaat önderi) vasfı sebebiyle eğitimin; kadılık vasfıyla adalet teşkilâtının; İslam ordusunun başkumandanı olarak askerî teşkilâtın merkezi durumundaydı. Hz. Peygamber, seferberlik ilan edeceği zaman, askerî birliğin başına geçecek komutanı mescide çağırarak ilk talimatı burada verir, seferden dönülünce de doğrudan mescide gidilerek Hz. Peygamber'e sefer hakkında bilgi verilirdi. Ayrıca Suffe başta olmak üzere bazı kişiler için barınma yeri, misafirhane ve sosyal yardım mahalli olarak da kullanılıyordu.

Peygamberimiz zamanında kadınlar dinî, sosyal ve ekonomik hayatta aktif olarak bulunmakla beraber ilim, siyaset ve savaş gibi konularda da erkeklerin yanı başında yer almıştır. Kadınlar, İslamın ilk döneminde, Hz. Peygamber zamanında ve Raşit Halifeler döneminde gerek sosyal gerekse siyasal alanda kendilerinin de bir şeyler yapabileceğini göstermiştir. Hz. Ali'nin hilafeti döneminde bazı sahabelerin, devlet başkanlığına Hz. Aişe'yi getirmek istemeleri de onların sosyal hayatta aktif olarak yer aldığına örnek teşkil eder.

Kadınların uğraştıkları bir iş alanı da tıptır. Onlar gerek barış gerek savaş halinde tıpla uğraşmışlar ve erkeklerle bu konuda yardımcı olmuşlardır. Nitekim Mescid-i Nebevî'de bir çadırın olduğu ve bu çadırda hastaların muayene edildiği rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Mescid-i Nebevî'de Eslem kabilesinden Rufeyde el-Ensâriyye adındaki kadın için bir çadır kurulmuş, Rufeyde burada yaralı ve hastaları tedavi etmişti.

Mescid-i Nebevî isimli sözkonusu yapı, günümüz mescid anlayışından çok daha fazla işleve haizdi. Dinî ve ilmî fonksiyonu yanında Mescid-i Nebevî, siyasî hayatta da önemli bir rol oynamıştır. Mescidin minberi, sadece hutbe okumak için değil, halka yapılacak konuşmalar, halifelere biat gibi merasimler için de kullanılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) çeşitli Arap kabilelerine mensup elçi heyetlerini burada "Üstüvânetü'l Vüfûd" denilen sütunun önünde kabul etmiş, bazı heyetler mescidin içerisinde kurulan çadırlarda ağırlanmıştır.

Aynı dönemde bazı suçluların cezalarını çekmeleri için Mescid-i Nebevî'nin direğine bağlandıkları rivayet edilmektedir.

Hz. Peygamber gerekli gördüğü zamanlarda münâdîler çıkarmak suretiyle halkı mescide toplardı. Mescid-i Nebevî'de "meşrebe, hizâne" adları verilen oda beytülmâl görevi yapmaktaydı.

³⁰⁴el-Mümtehhine, 60/12.

³⁰⁵ 80 Savaş, "Sosyal Hayatta Kadın", Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, c. 3, s. 108.

Rasûlullah ve dört halife devrinde mescidin sosyal ve hukukî problemlerin çözümü için kullanıldığı ve hâkimlerin oturdukları revaka “kazâ revakı” denildiği kaydedilmektedir.

SONUÇ

“İslamın İlk Döneminde Kadının Ekonomik, Sosyal, Akademik Ve Politik Hayata Katılımı” adlı bu çalışmada, kadının sosyal ve ekonomik hayata katılımı Hz.Hatice, Esmâ binti Ebu Bekir es Sıddik, Esmâ binti Umeys, Zeyneb binti Cahş ve Er-Rubeyyi‘ binti Muavviz b. Hâris’in hayat hikâyeleri üzerinden anlatılmaktadır. Kadının akademik ve politik hayata katılımının, **Hz. Fatma**, Hz. Aişe, **Ümmü Seleme**, Şifâ binti Abdullah ve Küaybe binti Sa‘d hayat hikâyesi üzerinden anlatıldığı metin ise, ikinci bölümü oluşturmaktadır. Her bölümde kavramlar ve olgular tanımlanarak çalışmanın teorik çerçevesi ortaya konulmaktadır.

İslamiyet’ten önce Arabistan’da ve dünyanın diğer bölgelerinde kadınlar, genellikle, haksızlığa uğramışlar ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına tabii tutulmuşlardır; temel insan haklarından mahrum idiler. Kız çocukları bir utanç nedeni kabul edilir ve diri diri gömülürlerdi. Kur’an’ın nazil olmaya ve Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tebliğ edilmeye başlaması ile birlikte; kadınlar, kız çocukları, köleler özgürlüklerine ve temel haklarına kavuştular. Bu hakların en önemlilerinden birisi de toplumsal cinsiyet ayrımı yapılmadan kadın erkek eğitim-öğretim, meslek seçme, sosyal, ekonomik ve politik hayata özgürce katılma hakkıdır.

Kuran-ı Kerim’deki tevhid doktrini anlatan Hz.Peygamber, bunun bireysel ve toplumsal görünümüleri olan Mekke’de aile hayatını ve iktidarı ele geçirdiği Medine’de de şehir hayatını yeniden yapılandırmıştır. İslam, isteğe göre değil, bilgiye dayalı yaşamayı; kendini denetlemeyi; erdeme dayalı sosyal hayatı; yönetimde de emanet, ehliyet, adalet, istişare, yasallık, hukukun üstünlüğü ve toplumun onayı (rıza) gibi ilkelerle şekillenen politik hayatı gerçek haline getirmiştir.

Kur’an-ı Kerimin aydınlığında ve Hz. Peygamber’in önderliğinde toplumsal cinsiyet ayrımının ortadan kalktığı, toplumun bütün üyelerinin aydılanma ve arınma sürecine girdiği, sevgi, saygı, barış ve dayanışma içinde iyilik ekseninde gelişerek, bireysel ve toplumsal gerçekliği sürekli yeniledikleri tarihte yeni bir dönem başlamış oldu. Yani insan, yeni toplum, yeni medeniyet inşasına kadın erkek tüm Müslümanlar omuz omuza katıldı.

KAYNAKLAR

ACLUNİ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu-l Hafa*, Beyrut 1988.

AHMAD, Hurşid, “İslam Eğitiminin Temelleri”, Ter: Cemal Tosun, *Din Öğretimi Dergisi*, S.39, s.25-41, Ankara 1993.

AKGÜN, Sevim Demir, Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens.2007

AKTAN, Prof. Dr. Hamza, “İslam’a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi”, Sosyal Hayatta Kadın, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş. İst, Nisan, 2005

AKYÜZ, Vecdi, Dr. Nihat Engin, “Asr-ı Saadette Kölelik ve Cariyelik”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’t e İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007

AZİZOVA, Elnure, Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,.2007

BARDAKOĞLU, Ali, “Sosyal Hayatta Kadın, Cahiliye Döneminde Kadın” Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, İsav, Ensar Neş. İst. Nisan, 2005

- BAŞER, Serpil, *Kur'an'ın İlk Kadın Yorumcuları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- BERKİ, A. Himmet-KESKİOĞLU, Osman, *H. Muhammed ve Hayatı*, DİB Yayınları, Ankara 2010.
- BERKTAY, Fatmagül; *Tarih'in Cinsiyeti/ Salem'in Cadıları*, Metis Yay. 2. Basım, Eylül 2006
- BEBEL, Auguste, *H. Muhammed ve İslam Kültürü*, Süreç Yay. Tarihsiz
- BOZKURT, Nebi, “Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Ensar Neşriyat, İstanbul, Eylül 2007
- CANAN, İbrahim, “H. Zeyneb'in Hane-i Saadetteki İş Atölyesi” *Sosyal Hayatta Kadın, - Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İsav, Ensar Neş. İst. Nisan 2005
- CELASUN, Zehra, *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1946
- CEVAD, Ali, *Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam*, Bağdad 1951-1952
- ÇELEBİ, İlyas, “Rukye” *Mad. c.XXXV, D.İ.A, İst. 2008*
- ÇELEBİ, Ahmed, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1976.
- ÇETİN, Abdurrahman, *Örneklerle Peygamberimiz*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- DADAN, Ayşegül, Ümmü Eymen; *Hayatı ve Şahsiyeti*, Basılmamış Y.Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Konya 2009
- DAĞ, Mehmet-ÖYMEN, H.Raşit, *İslam Eğitim Tarihi*, MEB Yayınları, Ankara 1974.
- DOĞRUL, Ö. Rıza, *Asr-ı Saadet I-V*, Eser Neşriyat, İstanbul 1978.
- EBU DAVUD, *Sünen I-V*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- EREN, Mehmet, “Kadınların Hadis İlmine Katkıları”, *AÜİFD Cilt XLIV 2003*
- ERUL, Bünyamin, *Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak H. Aişe*, *İslamiyat Dergisi*, III/II, 2000
- ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1999
- ERMEMİŞ, Faruk, *İslam'ın İlk Yıllarında İslam Başkentlerinden Medine*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.İ.F, 1979
- ES'AD, Mahmud, *Tarih-i Din-i İslam İslam Öncesi Araplar Mekke-Medine Devri*, Marifet Yay.İst.1983
- FAYDA, Mustafa, “Aişe” Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul 1989.
- FAYDA, Mustafa, “Cahiliye” maddesi . D.İ.A ,c.VII, İstanbul 1993
- FİLİBELİ Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, Anka yay. İst. Matbaacılık, 2005, Cem Zorlu edisyon
- FİDAN, Hafsa, *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ank.Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2005
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi I-II*, Çev: Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yay. İst.1973
- Resulullah Muhammed, çev. Salih Tuğ, İrfan yay. İst.1973
- HATİPOĞLU, Mehmet, “İslam'da Kadın Eğitiminin Doğuşu”, *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Ankara İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara 1981, s.90-95.

- HATİPOĞLU, Mehmet, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2004.
- HATİPOĞLU, Mehmet, “İslam’ın Kadına Bakışı”, İslami Araştırmalar Dergisi, C.5, Ankara 1991.
- GÜNGÖR, Haydar, Hadis Öğretilerinde Giyim, Basılmamış y. Lisans tezi, 1997,
- HARMAN, Ömer Faruk, “Kadın” mad. D.İ.A c.XXIV. İst. 2001
- HATİBOĞLU, M.Said, “Kadına Dinin Verdiğini Fazla Bulanlar”, İslamiyat Dergisi, III/II, 2000
- HATEMİ, Hüseyin, Kadının Çıkış Yolu: İlahi Hikmette Kadın, Birleşik yay. 4. baskı, İst. 1999,
- HİZMETLİ, Sabri, İslam Tarihi, A.Ü.İ.F yay. Ank.1991, s.149 .
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe Mısır,1908
- İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik, es-Sîretü'n-Nebeviyye Mısır,1936
- İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezir el-Kazvini, Sunenu İbn Mâce, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981
- İNGÜN, Özlem, Feminizm ve İslam İlişkisi “İslamî Feminizm” Uludağ Üniv. Sos.Bil.Enst., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2005
- KETTÂNİ, Muhammed Abdülhay, Et-Terâtibu'l-İdâriyye, çev. Ahmet Özel, İz yay. İst. 1990
- KOTAN, Sehal Deniz, Medine Dönemi Sosyal Yaşantısında Kadının Konumu, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.İ.F, Ankara, 2007
- KÖKEN, Akif, “Asr-ı Saadette Mizah”, B.Y.A.İ, IV
- KÖKSAL, Fatma, Müctehidlerin Kadın Aleyhine Taraflı Tutumlarının Sebebi, İslamiyat III(2000) sayı 2
- KUR'AN'I KERİM ve Açıklamalı Meali, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, D.İ.A, “Medine” maddesi, c. XXVIII, Ank. 2003
- OKİÇ, M.Tayyip, *İslamiyet'te Kadın Öğretimi*, DİB Yayınları, Ankara 1979.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, Hadis ve Kültür Yazıları, Kitabiyât Yay.Ank.2005
- ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Selam Yayınevi, Konya 1995.
- ÖZTÜRK, Levent, Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2001.
- PARLADIR, Selahaddin, “Asr-ı Saadet'te Eğitim”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Ensar Neşriyat, İst.Eylül 2007
- SABUNCU, Ömer, Hz. Peygamber'in İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Harran Üniv. Sosy.Bil.Enst.,Şanlıurfa 2008
- SARIÇAM, Meryem, Hz. Muhammed'in Eşlerine Hitap Eden Ayetlerin İncelenmesi, Basılmamış Y. Lisans Tezi Cumhuriyet Üniv. Sosy. Bilimler Ens.,2007
- SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2011.
- SAVAŞ, Rıza, “Asr-ı Saadet'te Kadın ve Aile Hayatı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*, Ed: Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul 1994, s.239-379.

- SARMIŞ, İbrahim, Rivayetlerin Ortaya Çıkardığı Olumsuz Kadın Algısı, Düşün Yay. İst. 2010
- SAVAŞ, Rıza, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, Ravza Yayınları, İstanbul, 1991
- Raşid Halifeler Devrinde Kadın, Ravza Yayınları, İstanbul, 1991
- SCHIMMEL, Annemarie, Ruhum Bir Kadındır, İslam'da Müennes, Türkçeleştiren: Ömer Enis Akbulut, İz yay. İst.1999
- SHAİKH, N. M, M.A.L.L.B, İslam Toplumunda Kadın, Türkçeleştiren:Ali Zengin, Fikir yay.İst.1983
- SIRMA, İhsan Süreyya, “Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007
- SUBAŞI, Necdet, Gündelik Hayat ve Dinsellik, İz yay. İst. 2004
- TARHAN, Nevzat, Kadın Psikolojisi, Nesil Yay. İst. Temmuz 2005
- TİRMİZİ, Sünen I-IV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- TUKSAL, Hidayet Şefkatli, Kadın Karşısı Söylemin İslam geleneğindeki İzdüşümleri, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2000.
- TOPALOĞLU, Bekir, İslam'da Kadın, Yağmur yay. 4. baskı, İst.1970
- TUKSAL, Hidayet Şefkatli, Kadın Karşısı Söylemin İslamî Gelenekteki İzdüşümleri, Kitabiyat yay. Ank.2000
- UĞUR, Mücteba, “Asr-ı Saadet'te Sosyal Hayat” Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam, Ensar Neşriyat, İstanbul Eylül 2007
- WATT, Montgomery, Hz. Muhammed'in Mekke'si, Bilgi Vakfı Yay. Ank.1995 Çev. Mehmet Akif Ersin
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, İstanbul, tarihsiz
- YILMAZ, Hüseyin, Camilerin Eğitim Fonksiyonu, Dem Yayınları, İstanbul 2005.
- YILDIRIM, Suzan, Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme ve Kişiliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniv. Sosy. Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2006
- ZERKEŞİ, Hz.Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, Yay: Bünyamin Erul, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2000.

NİZAMÜLMÜK'ÜN DEVLET ANLAYIŞI
NIZAMULMULK'S UNDERSTANDING OF THE STATE

Atilla ERDEMİRCİ

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID ID: 0000-0002-2014-5675

Şükran UÇAR

Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID ID: 0009-0000-8297-1932

Özet

Nizamülmülk, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın veziri olarak görev yapmış ve daha sonra Alp Arslan'ın ölümünün ardından Sultan Melikşah'ın hizmetine girmiştir. Melikşah'ın saltanatı boyunca Büyük Vezirlik görevini üstlenmiş ve uzun yıllar devletin yönetiminde etkili olmuştur. Nizamülmülk'ün devlet yönetimi, eğitim ve siyaset alanındaki düşünce ve uygulamaları, onu önemli bir İslam düşünürü ve devlet adamı yapmıştır. Nizamülmülk, özellikle “Siyasetname” adlı eseri ile tanınır. Bu eser, devlet yönetimi, adalet, hükümetin görevleri ve yöneticilerin özellikleri gibi konularda önemli bilgiler içerir. Aynı zamanda Nizamülmülk, Nizamiye Medreseleri'nin kurulmasına da öncülük etmiştir. Bu medreseler, İslam ilimlerinin daha sistemli bir şekilde öğretilmesine ve yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Nizamülmülk, devlet yönetiminde adaletin önemine vurgu yaparak, bu ilkenin halkın huzur ve güvenliğinin temel koşulu olduğunu savunmuştur. Adaletin eksik olduğu bir yönetimde, halkın güveni sarsılır ve potansiyel huzursuzluk, kargaşa ve hatta isyan riski ortaya çıkar. Bu nedenle, Nizamülmülk'e göre devletin temel sorumluluklarından biri, adil bir yönetim anlayışını benimsemektir. Şeffaflık ilkesi, halkın devletin faaliyetlerini takip edebilmesi için önemlidir. Nizamülmülk, devletin tüm faaliyetlerinin halka açık olması gerektiğini savunarak, şeffaflığın devlet-halk ilişkisinde güven oluşturacağını belirtmiştir. Halkın devlet yönetimini takip edebilmesi, hükümetin adilliği ve hakkaniyeti konusundaki değerlendirmelerini yapabilmesine olanak tanır.

Hukuk devleti prensibi, Nizamülmülk'ün devlet anlayışının diğer bir temel taşıdır. Bu prensip, herkesin kanun önünde eşit olduğunu ve kanunların herkes için geçerli olduğunu vurgular. Nizamülmülk, hukukun üstünlüğünü korumanın, adil bir toplumun temelini oluşturacağını düşünmüştür. Nizamülmülk'ün devlet anlayışı, günümüzde de geçerliliğini koruyan bir modeldir. Onun reformları, sadece kendi döneminde değil, günümüzdeki devlet yönetimlerine de ilham kaynağı olabilecek etkili stratejiler içermektedir. Adalet, şeffaflık ve hukuk devleti prensipleri, Nizamülmülk'ün devlet yönetimi konusundaki temel görüşlerini oluşturan unsurlardır ve bu ilkelere uyum, sürdürülebilir ve güçlü bir devlet yapısının anahtarıdır.

Anahtar Kelimeler: Nizamülmülk, Devlet Yönetimi, Siyasetname

Abstract

Nizamulmulk served as the vizier of the Great Seljuk Sultan Alp Arslan and then entered the service of Sultan Melikshah after the death of Alp Arslan. During the reign of Melikshah, he assumed the post of Grand Vizier and was influential in the administration of the state for many years. Nizamulmulk's thoughts and practices in the field of state administration, education and politics have made him an important Islamic thinker and statesman. Nizamulmulk is especially known for his work "Politiketname". This work contains important information on topics such as state administration, justice, the duties of the government and the characteristics of managers. At the same time, Nizamulmulk also pioneered the establishment of Nizamiye Madrasas. These madrasas have contributed to the teaching and dissemination of Islamic sciences in a more systematic way.

Nizamulmulk emphasized the importance of justice in state administration and argued that this principle is the basic condition for the peace and security of the people. In an administration where justice is lacking, public confidence is shaken and there is a risk of potential unrest, turmoil and even riots. Therefore, according to Nizamulmulk, one of the main responsibilities of the state is to adopt a fair management approach. The principle of transparency is important for the public to be able to follow the activities of the state. Arguing that all the activities of the state should be open to the public, Nizamulmulk stated that transparency will create trust in the state-people relationship. It allows the people to follow the state administration and make assessments about the fairness and fairness of the government.

The principle of the rule of law is another cornerstone of Nizamulmulk's understanding of the state. This principle emphasizes that everyone is equal before the law and that the law applies to everyone. Nizamulmulk thought that protecting the rule of law would form the basis of a just society. Nizamulmulk's understanding of the state is a model that remains valid today. His reforms contain effective strategies that can be an inspiration not only for his era, but also for today's state administrations. The principles of justice, transparency and the rule of law are the elements that make up Nizamulmulk's basic views on state governance, and compliance with these principles is the key to a sustainable and strong state structure.

Keywords: Nizamulmulk, State Administration, Politics

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE GENEL HİJYEN EĞİTİMİNİN SAĞLIK ALGISI
VE HİJYEN DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR VAKIF ÜNİVERSİTESİ
ÖRNEĞİ**

**THE EFFECT OF GENERAL HYGIENE EDUCATION ON HEALTH PERCEPTION AND
HYGIENE BEHAVIORS AMONG UNIVERSITY STUDENTS: A FOUNDATION
UNIVERSITY EXAMPLE**

Lecturer Yonca Yavuz Akçay

İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul- Türkiye
(Sorumlu Yazar)

ORCID :0000-0002-2294-908

Asst. Prof. Dr. Ayşe Tanşu ORCID :0000-0002-6151-0237

İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul- Türkiye

ORCID :0000-0002-6151-0237

Lecturer Özge Ökcü

İstanbul Kent Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul- Türkiye
Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul- Türkiye

ORCID :0000-0002-7149-1316

Özet

Üniversiteye girmek egzersiz, meyve ve sebze tüketimi, el yıkama, emniyet kemeri kullanımı uyku hijyeni gibi sağlık davranışlarını sürdürmek ve alkol ve uyuşturucu kullanımı, sigara içme ve korunmasız seks gibi sağlık riski taşıyan davranışları azaltmak için önemli bir dönemdir. Bunun nedeni, üniversite yıllarının ergenlik yıllarına göre bireylerin daha fazla kişisel özgürlük yaşadıkları, kişisel kimliklerini geliştirme ve yeni alışkanlıklar geliştirme fırsatlarının olduğu bir dönem olmasıdır. Ayrıca epidemiyolojik olarak, ortak alan kullanımı kaynaklı sağlık sorunları kısa sürede çok sayıda insanı etkileyebilmekte, dolayısıyla enfeksiyon yayılma potansiyelini oldukça yükseltmektedir. Sağlık sorunlarının oluşması öğrencilerin akademik başarısı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Hijyen kelimesi, özellikle hastalıkları veya hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla kişinin kendisini ve çevresini temiz tutma uygulamasını ifade etmektedir. Hijyen uygulamaları, bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde kişinin sağlığı ve refahı açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, gelişmekte olan birçok ülkede görülen hastalıkların uygun olan hijyen uygulamaları ile önlenabilir olduğu açıktır. Çalışmamızın amacı, Üniversite Öğrencilerinde Genel Hijyen Eğitiminin Sağlık Algısı ve Hijyen Davranışları Üzerine Etkisini inceleyerek literatüre katkıda bulunmak ve hijyen eğitiminin önemini ortaya koymaktır. Çalışmamızın evrenini İstanbul Rumeli Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda öğrenimine devam eden 1675 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmaya alınacak örneklem sayısını belirlemek üzere %80 güç düzeylerinde, en fazla % 5 hata ile gereken örneklem büyüklüğü için güç (power) analizi yapılmıştır. 1675 öğrenciden 107 kişiye ulaşılması gerekliliği tespit edilmiştir. Çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden bireyler çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma verileri Demografik Veri Formu, Sağlık Algısı Ölçeği ve Hijyen Davranışlarını Belirleme Ölçeği ile toplanmıştır. Hijyen eğitimi alanında uzman bir hemşire tarafından çevrimiçi olarak verilmiş, eğitim öncesi ve sonrası değerlendirme yapılmıştır. İstatistiksel analizler SPSS (IBM SPSS Statistics 27) adlı paket program kullanılarak yapılmıştır. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Normal dağılıma uygun olmayan ölçüm

değerleri için parametrik olmayan yöntemler kullanılmıştır. Parametrik olmayan yöntemlere uygun şekilde, iki bağımlı grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Wilcoxon” test (Z-tablo değeri) yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde yaş ortalamasının $23,39 \pm 6,40$ (yıl) olduğu ve 77’sinin (%54,6) 20-22 yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. Kişilerin ölçeklere verdiği cevapların güvenilir/yüksek güvenilir olduğu belirlenmiştir. Gıda hijyeni ve okulda hijyen alt boyutu ön test – son test puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-2,082$; $p=0,037$). Son test gıda hijyeni ve okulda hijyen alt boyutu puanları, ön teste göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Kişisel sağlık ve hijyen alt boyutu ön test – son test puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$). Öğrenci hijyen ölçeği ön test – son test puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-4,497$; $p<0,001$). Son test öğrenci hijyen ölçeği puanları, ön teste göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Kontrol merkezi, kesinlik, sağlığın önemi, öz farkındalık alt boyutu ve sağlık algısı ölçeği toplam puanı ön test – son test puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$). Sonuçlara göre hijyen eğitimin, sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinde etkili olduğu bulunmuş olup bu eğitimin aralıklı olarak bilgileri hatırlamak ve güncellemek için seminer şeklinde örgün eğitim esnasında verilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genel Hijyen, Sağlık Algısı, Hijyen Davranışı

Abstract

Entering college is an important time to maintain health behaviors such as exercise, fruit and vegetable consumption, hand washing, seat belt use, sleep hygiene, and reduce health risk behaviors such as alcohol and drug use, smoking and unprotected sex. The reason for this is that the university years are a period in which individuals experience more personal freedom, have opportunities to develop their personal identities and develop new habits, compared to the adolescence years. In addition, epidemiologically, health problems arising from the use of common areas can affect a large number of people in a short time, thus greatly increasing the potential for infection spread. The occurrence of health problems has a negative impact on students' academic success. The word hygiene refers to the practice of keeping oneself and one's environment clean, especially to prevent illness or the spread of disease. Hygiene practices are of vital importance for a person's health and well-being in preventing infectious diseases. In this context, it is clear that diseases seen in many developing countries can be prevented with appropriate hygiene practices. The aim of our study is to contribute to the literature and reveal the importance of hygiene education by examining the effect of General Hygiene Education on Health Perception and Hygiene Behaviors in University Students. The population of our study consists of 1675 students who continue to study at Istanbul Rumeli University Vocational School of Health Services. According to the research, in order to determine their quantity, power (power) analysis was performed for the magnitudes of what should be done at 80% power levels, with a maximum error of 5%. It was determined that it was necessary to reach 107 people out of 1675 students. Individuals who voluntarily accepted to participate in the study were included in the study. Study data were collected with the Demographic Data Form, Health Perception Scale and Hygiene Behavior Determination Scale. Hygiene training was given online by a nurse specialized in the field, and evaluation was made before and after the training. Statistical analyzes were performed using the package program SPSS (IBM SPSS Statistics 27). Frequency tables and descriptive statistics were used to interpret the findings. Non-parametric methods were used for measurement values that did not comply with normal distribution. In accordance with non-parametric methods, the "Wilcoxon" test (Z-table value) method was used to compare the measurement values of two dependent groups. As a result of the analysis, it was determined that the average age was 23.39 ± 6.40 (years) and 77 of them (54.6%) were in the 20-22 age group. It was determined that the answers given by the people to the scales were

reliable/highly reliable. A statistically significant difference was detected in terms of food hygiene and school hygiene sub-dimension pretest-posttest scores ($Z=-2.082$; $p=0.037$). Post-test food hygiene and school hygiene subscale scores are significantly higher than the pre-test. There is no statistically significant difference in terms of personal health and hygiene subscale pre-test and post-test scores ($p>0.05$). A statistically significant difference was detected in terms of student hygiene scale pre-test and post-test scores ($Z=-4.497$; $p<0.001$). Post-test student hygiene scale scores are significantly higher than pre-test. There is no statistically significant difference in terms of pre-test and post-test scores of control center, certainty, importance of health, self-awareness sub-dimension and health perception scale total score ($p>0.05$). According to the results, hygiene education was found to be effective for students of vocational schools of health services, and it was recommended that this education should be given intermittently in the form of seminars during formal education and that the information should be remembered and updated.

Keywords: General Hygiene, Health Perception, Hygiene Behavior

HOW NOT TO TEACH HISTORY IN 21ST CENTURY

Muhammad Suhaib Khan

Punjab Daanish School Chishtian & Independent Researcher, India

Abstract:

Today the meanings and interpretation of the History as a subject is taken differently. It is great a development that people, these days know the importance of the History as a subject. But on the other hand the teachers have hardly changed their teaching style, they still wished go on teaching by using old teaching manners and methods. The students also don't find ample time and space to read bulk of books and to listen prolonged lectures. In other words the student of 21st century demands for objectivity in the subject. The 21st century looks for new teaching trends and tendencies in the subject. As we know that, in the recent past the History was being taught in traditional ways that made the learners subjective rather than objective. The discipline was considered bored among the students as well as the teachers. The present article is an effort to provide tips and hints to the teachers so that they might be able to make their subject interesting, motivating and inspiring. The article also aims to draw a framework for the teachers of history to teach the students in modern ways.

Keywords: Discipline, Guidance, History, Historiography

**TRAVMANIN KUŞAKLARARASI AKTARIMI: TRAVMA SONRASİ STRES
BOZUKLUĞU VE BİLİŞLERİNİN ÜÇ KUŞAK KADINDA İNCELENMESİ**
INTERGENERATIONAL TRANSMISSION OF TRAUMA: AN EXAMINATION OF
POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER AND COGNITIONS IN THREE
GENERATIONS OF WOMEN

Dilara GÜNEY

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,
Merkez, Edirne.

ORCID NO: 0009-0005-1708-3441

Doç. Dr. Tuğba TÜRK KURTÇA

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü,
Merkez, Edirne.

ORCID NO: 0000-0002-4361-3769

Özet

Kişinin günlük hayatındaki rutinlerinin dışında beklemediği ve ani gelişen olaylar sonucunda oluşan travma, kişinin yaşamış olduğu kötü bir olayla baş edememesi sonucunda büyük bir sarsıntı yaşamasını ifade eder. Travma sonucunda kişi baş etme mekanizmalarını kullanamamakta, kişinin işlevselliği bozulmaktadır. Kişinin kötü bir olaya maruz kalmasının yanı sıra başka birinin yaşadığına şahit olması da kişi de travma etkisi yaratabilmektedir. Her yaşanan kötü bir olay her kişide travma etkisi yaratmayabilir, kişiden kişiye olayın travmatik olma algısı ve travmanın etkileri değişkenlik gösterebilmektedir. Her bir kişinin travmayı öznel olarak algılaması sonucunda kişide duygusal, fizyolojik, davranışsal ve bilişsel anlamda etkiler oluşabilmektedir. Kişinin travma etkisi yaratacak olayı yaşamasının ardından olayı tekrar aynı yoğunlukta yaşıyormuş gibi olması ve bunun sonucunda duygusal, fizyolojik, davranışsal ve bilişsel anlamda olumsuz etkilerin yoğun olması travma sonrası stres bozukluğuna işaret etmektedir. Travmanın kişilerde bıraktığı etkilerin, sonraki nesilleri etkilediğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışma travma sonrası stres bozukluğu ve bilişlerinin, takip eden üç kuşak kadın nesli ne kadar etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada demografik bilgilerin yanı sıra Türkçeye uyarlanan geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış olan Hayes vd. tarafından geliştirilen Kabul ve Eylem Formu, Bernstein ve arkadaşları tarafından geliştirilen Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği, Foa ve arkadaşları tarafından geliştirilen Travma Sonrası Bilişler Ölçeği ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Ölçeği kullanılmıştır. Bu araştırma aynı aileden 17 büyükanne 17 anne ve 17 torun olmak üzere üç kuşak kadın üzerinde yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin puanlarının farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis-H Testi ile incelenmiş ve bu farklılaşmanın hangi grup lehine olduğunu anlamak için Mann Whitney-U uygulanarak çocukluk çağı travmaları ve travma sonrası stres bozukluğu puanları büyük annelerin torunlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kabul ve Eylem, Travma Sonrası Bilişler açısından ise üç nesil arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bulgular literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Travma, kuşaklararası travma aktarımı, travma sonrası stres bozukluğu, travma sonrası bilişler, çocukluk çağı travma

Abstract

Trauma, arising from unforeseen and sudden events outside of one's daily routines, denotes a profound upheaval resulting from the inability to cope with adversity and consequently experiencing significant distress. In the aftermath of trauma, individuals may find themselves unable to employ coping mechanisms, leading to a disruption in their functionality. Additionally, witnessing another person's experience of a negative event can also evoke traumatic effects. However, it is worth noting that not every adverse event elicits trauma; the perception of an event as traumatic and its subsequent effects vary from person to person. The subjective interpretation of trauma by individuals can manifest in emotional, physiological, behavioral, and cognitive ramifications. Reliving a traumatic event with the same intensity and subsequently experiencing pronounced adverse effects in emotional, physiological, behavioral, and cognitive aspects are indicative of post-traumatic stress disorder (PTSD). Furthermore, studies have indicated that the repercussions of trauma can extend to subsequent generations. This study aims to explore the impact of post-traumatic stress disorder and cognitions across three generations of women. In addition to demographic information, the Acceptance and Action Questionnaire, adapted into Turkish with validity and reliability studies by Hayes et al., the Childhood Trauma Questionnaire developed by Bernstein and colleagues, the Posttraumatic Cognitions Inventory developed by Foa and colleagues, and the Posttraumatic Stress Disorder Checklist were used. The research was conducted among three generations of women from the same family lineage, comprising 17 grandmothers, 17 mothers, and 17 grandchildren. Statistical analyses, including the Kruskal-Wallis H Test and the Mann Whitney-U test, were employed to discern disparities in scale scores and determine the direction of such discrepancies. The findings revealed higher scores for childhood trauma and post-traumatic stress disorder among grandmothers compared to their grandchildren. However, no significant intergenerational disparity was observed concerning Acceptance and Action and Posttraumatic Cognitions. The implications of these findings are discussed in the context of existing literature.

Keywords: Trauma, intergenerational trauma transmission, post-traumatic stress disorder, posttraumatic cognitions, childhood trauma

Giriş

Travma kişinin baş edemeyeceği zorluklarla karşılaşması ve bu zorluklarla baş etme gücünün yetersiz kalmasıyla kişinin başına fiziksel ya da duygusal bir olay meydana gelmesi ya da buna tanık olması sonucu büyük bir sarsıntı yaşaması olarak adlandırılmıştır (Briere & Scott, 2016). Travma kişinin gündelik hayatında beklenmedik ve ani bir durum yaşaması sonucunda oluşabilmektedir. Örneğin doğal afetlerin ve insan eliyle gerçekleştirilen olayların yaşanması sonucunda birçok insanın etkilenmesi travmatik olay olarak nitelendirilmektedir (Pfefferbaum & ark., 2014). Kişinin hayatını derinden etkileyen ağır olaylara doğrudan maruz kalmasının yanında bu ağır olaylara dolaylı ya da doğrudan şahit olan veya başkasının başına geldiğini öğrenmesi travmatik deneyim olarak tanımlanmaktadır (APA, 1994). Yani kişinin kötü bir olaya doğrudan maruz kalmaması ancak bu olaya şahit olması ya da öğrenmesi de kişide travma yaşatabilmektedir. Ancak doğrudan ya dolaylı yoldan yaşanan her kötü olay her birey için travma değildir, kişiden kişiye değişkenlik göstermektedir. Yani bir duruma travma diyebilmemiz için herkes tarafından doğruluğu aynı olan olayın kişilerde algılanma durumunda öznel ve duygusal anlamda tepkiler gibi temel unsurların olması gerekmektedir (Green, 1990).

Travmanın tarihçesine baktığımızda ise travma kavramı, travma sonrası stres bozukluğu kavramının tanımlanması ile psikoloji alanında ilk kez DSM-III ' te kullanılmıştır (APA, 1980).

Kişinin yaşamış olduğu travmatik olaydan sonra yaşadığı travmatik olayı tekrar aynı yoğunlukta yaşaması ve bunun sonucunda kişide fizyolojik, davranışsal, bilişsel ve duygusal anlamda olumsuz etkiler doğurmasına travma sonrası stres bozukluğu denilmektedir (Sadock & Sadock, 2003). Yaşanan travmatik olay sonrası verilen tepkilerinin süresinin daha kısa olması ve verilen tepkilerin düzeyinin hafif olmasına da akut stres bozukluğu ve uyum bozukluğu denilmektedir (WHO, 1993). Ancak travma sonrası yaşanacak bir bozukluğun olması ya da olmaması kişinin baş etme mekanizmalarına, motivasyon ve stres kaynaklarına, kişisel özelliğine ve yaşanan travmanın şiddetine bağlı değişkenlik göstermektedir (Özgen & Aydın, 1999). Yani kişinin yaşamış olduğu kötü bir olay, kişide travmatik bir etki göstermeyebilir. Bazı durumlarda da travmatik olay esnasında kişiler dehşete düşme, çaresizlik hissetme ve korkuyu yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar (APA, 1994). Bu durumda travmatik yaşantıdan sonra kişide davranışsal, duygusal ve bilişsel anlamda önemi hafife alınmayacak düzeyde değişiklikler yaşanabilmektedir (Simonelli, 2013; Tiernay, 2000; Cohen, 2009). Travma sonrası yaşanan yoğun duyguların sonucunda kişi yoğun bir öfke, suçluluk, utanç duyguları yaşayabilmektedir. Bazı yaşanan olumsuz bilişsel ve davranışsal tepkilerde ise kişinin kısa vadeli iyi hissetmesine sebep olmasının yanında bu olumsuz bilişsel ve davranışsal tepkilerin pekiştirilip kalıcı hale dönmesini sağlar ve bu olumsuz tepkilerin kişinin hayatındaki her şeyi bir tehdit olarak algılamasını sağlamakla birlikte aşırı uyarılmışlık ve kaygı durumları ortaya çıkabilmektedir (De Silva & Marks, 1999; Ehlers & Clark, 2000). Aslında her insanın kendi içinde oluşturmuş olduğu şemalar vardır. Bu şemalar kişinin geçmiş yaşantısından gelen inançlar sisteminden oluşabilmektedir. Bilişsel şemalar ise kişinin kendisi ve başkaları ile ilgili kendi içinde oluşturmuş olduğu otomatik düşüncelerini yine kendi isteği ve inançları doğrultusunda düzenlemesidir (Pearlman & Saakvitne, 1995). Yapılan araştırmalara göre travma yaşayan kişilerin bilişsel şemalarında travma sonrası farklılıklar olduğu görülmüştür (Yetkiner, 2010). Başka bir söylemle travma yaşayan kişilerin bilişsel şemaları parçalanmaktadır (Wenninger & Ehlers, 1998). Bunun sebebi travmatize olmuş kişilerin dünyayı artık güvensiz bir yer olarak görmeleri ve yaşadıkları travmatik olay sonucunda geçmiş yaşantılarında oluşturmuş oldukları inançların ve düşüncelerinin değişmiş olmasıdır.

Travmanın tarihçesine bakmaya devam ettiğimizde DSM-V'teki tanı kriterine göre travma, ölüm tehdidi, ağır yaralanma, cinsel şiddet ya da ölümle sonuçlanan ya da bunların başka bir kişinin başına gelmesine şahit olması olarak tanımlanmaktadır (APA, 2013). Yani aslında travmatik olaylar genelde kişinin beklemediği ve ani olaylar sonucunda acı çekmesine sebep olan bir durumdur. Travmatik olayların sonucunda çekilen acının kişilerde bıraktığı etkiler ise farklılık göstermektedir (Van der Kolk, 2018). Bazen yaşanan travmatik olayların etkileri kişinin kendisinden sonra gelecek nesillere de aktırılabilir. Bu boyutta kuşaklararası aktarım incelenmiştir. Kuşaklararası aktarım, kişinin yaşamış olduğu şiddetli bir travmatik olayı sadece kişinin kendisini değil kendisinden sonra gelecek nesilleri de etkilediği ve travmayı doğrudan yaşayan kişiyle sonraki neslin benzer yaşantılarının olması travmanın bir olumsuz etkisi daha olarak görülmektedir (Brom & diğerleri, 2001; Sevinç Yalın & Öztürk, 2018). Carl Gustav Jung'un kuşaklararası aktarımı ile ilgili kolektif bilinç adında bir kavramı vardır, bu kavrama göre travmatik olayı yaşayan kişi ile yaşamayan kişiye aktarım duygulanımsal durumlarla gerçekleşmektedir (Derin & Öztürk, 2018). Kuşaklararası aktarımda travmatik olayı deneyimleyen kişinin kuşaklararası aktarımı bireysel ve toplumsal olmak üzere iki türlü olmaktadır (Öztürk & Derin, 2020). Bireysel travma aktarımı çocukluğunda ebeveynleri tarafından travmatik olayı yaşayan kişinin kendi ebeveynliğinde de bu travmatik durumu tekrarlamasıdır (Derin & Öztürk, 2020). Toplumsal travma aktarımı ise doğal afetler, savaşlar vb. gibi travmatik olayları yaşayan kişilerin tekrarlayan psikolojik etkilerini diğer nesillere taşımasıdır (Karatay, 2020). Bireysel ve toplumsal travmaya baktığımızda aslında travma yaşamın her alanında ortaya çıkabilmektedir. Ancak yaşamın her alanı değerlendirildiğimizde çoğu kişinin çocukluk zamanında yaşadığı olayların her kısmını hatırlamadığı görülür ama çocukluk

çağında yaşanmış olan travmalar hatırlanmasa bile kişinin yaşantısının sonraki zaman dilimlerinde davranışsal, bilişsel tepkilerle kişiyi etkileyebilmektedir.

Çocukluk çağı travmaları, kişinin çocukluğunda bir başkası tarafından ihmal ve istismar edilmesi olarak nitelendirilmektedir(Runyan & ark, 2002). Çocukluk çağında yaşanmış olan istismar ve ihmal çocukluk çağı travmalarının temelidir. Çocuk istismarı, çocuğun farklı gelişim alanlarına bakım veren kişiler tarafından zarar verilmesidir(Polat, 2007). İstismar; fiziksel, duygusal ve cinsel olmak üzere üç farklı şekilde görülebilmektedir. Bu istismar çeşitlerinden birine bile maruz kalan çocuğun, yetişkinlik döneminde de zorluklar yaşaması ve travmanın etkilerinin devam etmesi büyük olası bir durumdur. Çocuk ihmali ise, çocuğa bakım veren kişiler tarafından çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmamasıdır. İhmal, duygusal ve fiziksel olmak üzere iki şekilde görülebilmektedir. Çocukluk çağında çocukların doğrudan yaşamış olduğu istismar ve ihmaller dışında bakım verenlerin de yaşamış olduğu istismar ve ihmal ile büyümelerini de kapsamaktadır(Felitti vd., 1998). Daha sonrasında çocukluk çağı yaşantılarını daha geniş bir boyutta ele almışlar ve olumsuz çocukluk yaşantılarının sadece ev ortamında değil toplum içerisinde yaşanan olumsuz yaşantıların da çocukluk çağı yaşantılarını etkilediğini belirtmişlerdir. Bir başka tanımla çocukluk çağı travması, bireyin çocukluğunda duygusal anlamda kötü duygular yaşamış olmasıdır (Janiri ve ark ., 2020).

YÖNTEM

Katılımcılar

Bu araştırmaya aynı aileden 17 (%33,3) büyük anne, 17 (%33.3) anne ve 17 (%33.3) torun olmak üzere üç kuşak kadın katılmıştır. Katılımcıları yaş ortalaması 46.57 (SD= 21.12)'dir. Araştırmaya katılan büyük annelerin yaş ortalaması 70.94 (SD= 6.67), annelerin yaş ortalaması 47.47 (SD=5.51) ve torunların yaş ortalaması 21.29 (SD=2.69)'dur. Katılımcılara ait diğer özellikler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Katılımcı Özellikleri

Değişken	Ailedeki Rolü	Gruplar	N	%
Medeni Durum	Büyük anne	Bekar	2	11.8
		Evli	15	88.2
	Anne	Boşanmış	2	11.8
		Evli	15	88.2
	Torun	Bekar	16	94.1
		Evli	1	5.9
Çocuk Sahibi Olma	Büyük anne	Evet	17	100.0

Psikiyatrik Tanı Alma Durumu	Anne	Evet	17	100.0
	Torun	Hayır	17	100.0
	Büyük anne	Evet	5	29.4
		Hayır	12	70.6
	Anne	Evet	4	23.5
		Hayır	13	76.5
	Torun	Evet	1	5.9
		Hayır	16	94.1

BULGULAR

Araştırmada kullanılan ölçeklere ait betimsel istatistik sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Ölçeklere Ait Betimsel İstatistik Sonuçları

		Min.	Max.	Mean	Std. Deviation	Skewness		Kurtosis	
Ailedeki rolünüz		Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
Büyükan ne	Kabul eylem	7.00	47.00	24.1765	12.49117	.417	.550	-.771	1.063
	ÇÇT	36.00	103.00	65.1765	18.98103	.545	.550	-.427	1.063
	TSB	38.00	196.00	114.6471	49.89482	-.061	.550	-1.216	1.063
	TSSB	2.00	57.00	38.6471	17.50693	-1.242	.550	.590	1.063
Anne	Kabul eylem	7.00	49.00	23.8824	12.70769	.493	.550	-.532	1.063
	ÇÇT	35.00	99.00	54.6471	16.68810	1.243	.550	1.819	1.063

	TSB	40.0 0	206.0 0	106.0 000	45.4381 4	.474	.550	-.005	1.063
	TSSB	6.00	68.00	31.41 18	17.8011 9	.299	.550	-.404	1.063
Torun	Kabul eylem	7.00	41.00	20.35 29	9.61731	.459	.550	-.266	1.063
	ÇÇT	31.0 0	87.00	46.58 82	15.7442 8	1.34 3	.550	1.51 6	1.063
	TSB	37.0 0	206.0 0	81.64 71	45.0568 3	1.70 5	.550	2.74 4	1.063
	TSSB	.00	47.00	24.64 71	15.4674 7	-.139	.550	- 1.21 0	1.063

Büyük anne, anne ve torunun kabul eylem, çocukluk çağı travmaları, travma sonrası bilişler ve travma sonrası stres bozukluğu puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

Aile Rolüne Göre Kabul Eylem, Çocukluk Çağı Travmaları, Travma Sonrası Bilişler ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Puanlarının Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	Sıralar Ortalaması	Kruskal- Wallis H	df	p
KE	Anne	27.56			
	Kız	26.97	.754	2	.686
	Torun	23.47			
	Toplam				
ÇÇT	Anne	33.91			
	Kız	26.09	9.754	2	.008
	Torun	18.00			
	Toplam				
TSB	Anne	30.47			

	Kız	27.65	4.626	2	.099
	Torun	19.88			
	Toplam				
TSSB	Anne	32.88			
	Kız	25.32	6.650	2	.036
	Torun	19.79			
	Toplam	27.56			

Tablo 3'te görüldüğü üzere büyük anne, anne ve torun grubuna göre çocukluk çağı travmaları puanları ($H= 9.754$, $p=.008$) ve travma sonrası stres bozukluğu puanları ($H= 6.650$, $p=.036$) istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu farkın hangi grup lehine olduğunu anlamak amacıyla tamamlayıcı Mann Witney-U testi yapılmıştır. Buna göre büyük annelerin hem çocukluk çağı travma puanları hem de travma sonrası stres puanları torunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.

Aile Rolüne Göre Çocukluk Çağı Travmaları ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığını Test Etmek İçin Yapılan Non-Parametrik Mann Whitney-U Testi Sonuçları

	Ailedeki rolünüz	N	Sıralar Ortalama sı	Sıralar Toplamı	U	Z	p
Topla m	Büyükanne	17	22.59	384.00			
	Torun	17	12.41	211.00	58.000	-2.981	.003
	Toplam	34					
TSSB	Büyük Anne	17	21.85	371.50	70.500	-2.550	.011
	Torun	17	13.15	223.50			
	Toplam	34					

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma travma sonrası stres bozukluğu ve bilişlerinin, takip eden üç kuşak kadın nesli ne kadar etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırmanın bulgularında büyük annelerin çocukluk çağı travmalarının ve travma sonrası stres bozukluğu puanları torunlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç Cohen'nin (2019) araştırma sonucu büyük annelerin çocukluk çağı travmalarının torunlarından yüksek olduğu bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Çocukluk çağı travmalarının farklı yollara kuşaklararası aktarımı mümkündür (Hesse & Main, 2000). Dolayısıyla büyükanneler kendi travmatik yaşantılarını sonraki nesillere aktarabilirler. Araştırmada büyükanne, anne ve kızlarda giderek azalan bir çocukluk çağı travma puanlarının olması beklendik bir sonuçtur. Çünkü büyükannelerin çocuk yaşta evlendirilme, ekonomik olarak daha güç dönemlerden geçme, daha az eğitilmiş olma olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca büyükanneler çocuğa verilen psikolojik değerin daha düşük olduğu bir dönemde yetişmektedir. Araştırmanın diğer bulgusuna göre kabul ve eylem, travma sonrası bilişler puanları kuşaklar arası farklılık göstermemektedir. Bu bulgu bazı psikodinamik süreçlerin, bağlanmanın, ebeveynin olumsuz duygularını yansıtmalarının, sözlü ve sözsüz tepkilerin, biyolojik mekanizmaların, sosyal öğrenme ve modelleme gibi mekanizmaların aile üyelerinin travmaya benzer tepkiler vermesine yol açması (Isobel et al., 2019; Kellerman, 2001; Lehrner, 2018; Yehuda & Lehrner, 2018) ve aile birimi içindeki bireyler tarafından kullanılan bilişsel tepkiler ve başa çıkma mekanizmalarının kuşaklar arasında tutarlı kalması ile açıklanabilir (Lohman, & Jarvis, 2000).

Bu çalışma travma sonrası stres bozukluğu ve bilişlerinin, aynı aile soyundan gelen üç kuşak kadın nesli ne kadar etkilediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın bulguları, büyükannelerin torunlarına kıyasla çocukluk çağı travması ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) puanlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, travmanın etkisinin nesiller arasında kalıcı olmakla birlikte, giderek azaldığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle özellikle yaşlı nüfusa yönelik psikolojik danışmanlık hizmetlerinin sağlanması önemlidir. Ayrıca torunların her ne kadar puanları daha düşük olsa da, aynı aileden gelenler benzer bilişsel tepkiler ve baş etme mekanizmaları kullandığından, daha yeni nesillere bu travma etkilerini aktarmamaları, sağlıklı baş etme mekanizmaları kullanmaları için gerekli ruh sağlığı hizmetlerini almaları konusunda teşvik edilmeleri gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışma bazı sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak, aynı nesilden kişilere ulaşması zor olduğu için 17 büyükanne, 17 anne ve 17 torundan oluşan örneklem büyüklüğü görece küçüktür. Bulguların genellenebilirliği bu nedenle sınırlıdır. Gelecekteki araştırmalar daha büyük ve daha farklı örneklemelerde gerçekleştirilebilir. Ayrıca bu araştırma öz bildirime dayalı ölçeklerle gerçekleştirilmiştir. Öz bildirime dayalı ölçeklerin sınırlılıklarının yanı sıra, büyükanne grubunun çoğunun okuma yazma bilmemesinden kaynaklı olarak, ölçek maddeleri araştırmacılardan biri tarafından okunarak, katılımcıların yanıtlamaları sağlanmıştır. Bu nedenle ileride farklı tekniklerle verilerin toplanabileceği araştırmalar tasarlanabilir. Bu araştırmanın diğer bir sınırlılığı ise kesitsel desenden kaynaklı olarak, nedensellik hakkında bilgi vermemesidir. Bu konuda boylamsal veya deneysel desende araştırmalar tasarlanabilir. Son olarak, bu araştırmaya sadece kadınlar örnekleme dahil edilmiştir. İleride erkeklerin ve kadınların birlikte ele alındığı çalışmalar yapılabilir. Bütün sınırlılıklara rağmen, bu çalışmanın bulguları kuşaklar arası travma aktarımını anlama noktasında katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association (1980). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder (DSM-III)*, 3. Edition, Washington D.C
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (1994). *Mental bozukluklarının tanıs ve sayımsal el kitabı* (Köroğlu E, Çeviri editörü). Ankara: Hekimler Yayın Birliği
- APA (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th Ed.). (DSM-5). Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Briere, J. N. ve Scott, C. (2016). *Travma terapisinin ilkeleri belirtiler, değerlendirme ve tedavi için bir kılavuz* (2. baskı). (B. D. Genç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Brom, D., Kfir, R., & Dasberg, H. (2001). A controlled double-blind study on children of Holocaust survivors. *The Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 38(1), 47–57.
- Cohen, Z. P. (2019). *Üç Kuşak Kadın Yetişkinin Çocukluk Çağı Travmaları, Dissosiyasyon ve Şiddete Yönelik Tutumları Bakımından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi.: İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı.
- De Silva, P., & Marks, M. (1999). The role of traumatic experiences in the genesis of obsessive compulsive disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 37(10), 941-951
- Derin, G., & Öztürk, E. (2018). Psikotarih temelli çocuk yetiştirme stillerinin kuşaklararası travma geçişi açısından incelenmesi. *Turaz Akademi*, 1, 16-29.
- Derin, G. ve Öztürk, E. (2020). Savaş ve terörizm: Psikotravmatolojik temelli teorik bir yaklaşım. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 6(1), 11-36.
- Ehlers, A., & Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38(4), 319-345.
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V. & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245-258.
- Green, B. L. (1990). Defining trauma: Terminology and generic stressor dimensions 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 20(20), 1632-1642.
- Hesse, E., & Main, M. (2000). Disorganized infant, child, and adult attachment: Collapse in behavioral and attentional strategies. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48(4), 1097–1127. <https://doi.org/10.1177/00030651000480041101>
- Isobel, S., Goodyear, M., Furness, T., & Foster, K. (2019). Preventing intergenerational trauma transmission: A critical interpretive synthesis. *Journal of Clinical Nursing*, 28(7-8), 1100-1113.
- Janiri, D., Sani, G., Piras, F., & Spalletta, G. (2020). Introduction on childhood trauma in mental disorders: A comprehensive approach. In *Childhood Trauma in Mental Disorders* (pp. 3-7). Springer, Cham
- Karatay, G. (2020). TARİHSEL/TOPLUMSAL TRAVMALAR VE KUŞAKLARARASI AKTARIMI BİÇİMLERİ ÜZERİNE. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 373-379.
- Kellerman, N. P. (2001). Psychopathology in children of Holocaust survivors: A review of the research literature. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 38(1), 36.

- Lehrner, A., & Yehuda, R. (2018). Trauma Across Generations and Paths to Adaptation and Resilience. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10, 22–29.
- Lohman, B. J., & Jarvis, P. A. (2000). Adolescent stressors, coping strategies, and psychological health studied in the family context. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(1), 15-43
- Özgen, F., & Aydın, H. (1999). Travma sonrası stres bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*, 1, 34-41.
- Öztürk, E. ve Derin, G. (2020). *Terör ve travma: Psikotravmatolojik bir değerlendirme*. F. Aşıcıoğlu. (Ed.). Uluslararası Güvenlik ve Terör içinde. 1. Baskı. (14-24), Türkiye Klinikleri.
- Pearlman, L. A., & Saakvitne, K. W. (1995). *Trauma and the therapist: Countertransference and vicarious traumatization in psychotherapy with incest survivors* New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Pfefferbaum, B., Newman, E., Nelson, S. D., Nitiema, P., Pfefferbaum, R. L., & Rahman, A. (2014). Disaster media coverage and psychological outcomes: descriptive findings in the extant research. *Current psychiatry reports*, 16(9), 464.
- Polat, O. (2007). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı-tanımlar I. Ankara: Seçkin*.
- Runyan, D., Wattam, C., Ikeda, R., Hassan, F., & Ramiro, L. (2002). Child abuse and neglect by parents and other caregivers.
- Sadock, B.J., & Sadock, V.A. (2003). *Kaplan & Sadock's synopsis of psychiatry: Behavioral sciences, clinical psychiatry*. (9th Ed). Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins Publishing, 623-31.
- Sevinç Yalçın, Ç. P. ve Öztürk, E. (2018). Travma sonrası zamanın donması ve travmanın nesillerarası aktarımı. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 21-28.
- Simonelli, A. (2013). Posttraumatic stress disorder in early childhood: classification and diagnostic issues. *European journal of psychotraumatology*, 4(1), 21357.
- Tierney JA. (2000). Post-traumatic stress disorder in children: Controversies and unresolved issues. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 13(4), 147-158.
- Van der Kolk, B. A. (2018). (Çev. Ö. Kavakcı, H. Demirci). *Beden kayıt tutar: Travmanın iyileşmesinde beyin, zihin ve beden*. Nobel Yaşam.
- Wenninger, K. ve Ehlers, A. (1998). Çocuk cinsel istismarından kurtulanlarda işlevsiz bilişler ve yetişkin psikolojik işleyişi. *Travmatik Stres Dergisi: Uluslararası Travmatik Stres Araştırmaları Derneği'nin Resmi Yayını*, 11 (2), 281-300.
- World Health Organization. (1993). *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Diagnostic criteria for research*. Geneva: World Health Organization.
- Yağcı Yetkiner, D. (2010). *Travma Sonrası Bilişler Ölçeği (Posttraumatic Cognitions Inventory) Türkçe uyarlama ve üniversite öğrencileri üzerinde geçerlik güvenirlik çalışması* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- Yehuda, R., & Lehrner, A. (2018). Intergenerational transmission of trauma effects: Putative role of epigenetic mechanisms. *World Psychiatry*, 17(3), 243-257

**"VIII. MİKHAİL PALAİOLOGOS HÜKÜMDARLIĞINDAKİ DOĞU DİPLOMASİSİ
VE II. İZZEDDİN KEYKAVUS'UN ETKİSİ"**

(1261-1266)

**"THE EASTERN DIPLOMACY DURING THE REIGN OF VIII. MICHAEL
PALAIOLOGOS AND THE INFLUENCE OF II. İZZEDDİN KEYKAVUS"**

(1261-1266)

Armağan YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü

ORCID ID: 0009-0006-4159-6981

Özet

1204 yılında İskenderiye'ye yapılması planlanan Haçlı Seferi Venediklilerin oyunları neticesinde, Bizans İmparatorluğu'nun kalbi olan İstanbul'a yapılmıştır. Akabinde İstanbul merkezli Bizans İmparatorluğu dağılmış ve Trabzon, Epir ve İznik olmak üzere üç ayrı devlet kurulmuştur. Nihayet 1261 yılında İznik İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos İstanbul'u tekrardan Bizans'ın merkezi yapmıştır. 1261 sonrası kentte restorasyon çalışmaları başlamış ve bu çalışmalar sadece kentin bakımı, surların onarımı olarak değil nüfus, ekonomi gibi konularda da kendini göstermiştir.

Biz çalışmamızda VIII. Mikhail Palaiologos'un İstanbul'u tekrar aldıktan sonra Memluk, Altınordu ve İlhanlı devletleri gibi Doğu'daki önemli devletlerle siyasi ilişkilerini inceledik. Bu süreçte, günümüzde Moldavya'nın önemli bir kısmını oluşturan Gagavuz Türklerinin isim babası hüviyetindeki II. İzzettin Keykavus da merkeze alındı. Bilindiği gibi II. İzzettin Keykavus, Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli hükümdarlarından biridir. Onun döneminde, Anadolu'da Türk kültürü ve medeniyeti büyük bir gelişme göstermiştir. II. İzzettin Keykavus, bilge ve adil bir yönetici olarak tanınmıştır. Anadolu'daki Türkmen beyliklerini bir araya getirmiş ve Moğol istilasına karşı direniş göstermiştir. Aynı zamanda Anadolu'da Türkmenler arasında birlik ve dayanışmayı teşvik etmiş ve Türkmen beylerine destek olmuştur. II. İzzettin Keykavus'un zamanında Anadolu, kültürel ve sanatsal açıdan da büyük bir canlanma yaşamıştır. Onun yönetimi altında şehirlerde medreseler ve camiler inşa edilmiş, edebiyat ve mimari alanlarında önemli eserler ortaya çıkmıştır. II. İzzettin Keykavus'un hükümdarlığı döneminde Anadolu'da Türk-İslam medeniyeti büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Tarihsel düzlemde VIII. Mikhail Palaiologos imparator olmadan önce Selçuklu Sultanlığına sığınmıştır. Burada Moğollar ile Selçuklu ordusu safında savaşmıştır. İmparator olduktan sonra ise bu kez II. İzzettin Keykavus Bizans İmparatorluğu'na sığınmıştır. Keykavus'a dört yüz askerden oluşan bir birlik tahsis edilmiştir. Ayrıca, Denizli kentini koruması için Bizans askeri birliği bırakmak üzere Keykavus'a verilmiştir. Nihayetinde 1257 yılında II. İzzettin Keykavus Konya'ya gidip tahta geçmiştir. Ancak 1262 yılında Selçuklu sultanı tekrardan Bizans İmparatorluğu'na sığınmış fakat bu kez siyasi konjonktür gereği VIII. Mikhail Palaiologos tarafından hapsedilmiştir. Bizde çalışmamızda on üçüncü yüzyılda Anadolu odaklı bir tarih incelemesi yaparak yeniden kurulan Bizans İmparatorluğu'nun doğu ile ilişkilerine değineceğiz

Anahtar Kelimeler: Bizans, Palaiologos, Keykavus.

Abstract

In 1204, as a result of Venetian maneuvers, the Crusade intended for Alexandria was redirected to Istanbul, the heart of the Byzantine Empire. Subsequently, the Byzantine Empire centered in Istanbul disintegrated into three separate states: Trebizond, Epirus, and Nicaea. Finally, in 1261, the Emperor of Nicaea, VIII. Mikhail Palaiologos, restored Istanbul as the center of Byzantium. Restoration efforts in the city began after 1261 and encompassed not only maintenance and repair of structures and walls but also extended to issues like population and economy.

In our study, we examined VIII. Michael Palaiologos's political relations with significant Eastern states like the Mamluks, Golden Horde, and Ilkhanate after reclaiming Istanbul. During this period, we also focused on II. İzzettin Keykavus, considered a patriarch of the Gagauz Turks, who now constitute a significant part of present-day Moldova. II. İzzettin Keykavus was a prominent ruler of the Anatolian Seljuk State, known for fostering Turkish culture and unity, resisting the Mongol invasion, and promoting cultural and artistic development in Anatolia. Historically, before becoming emperor, VIII. Michael Palaiologos sought refuge in the Seljuk Sultanate and fought alongside the Seljuk army against the Mongols. Later, as emperor, II. İzzettin Keykavus sought refuge in the Byzantine Empire, where he was allocated a force of four hundred soldiers and left to guard the city of Denizli. Eventually, in 1257, II. İzzettin Keykavus returned to Konya and ascended the throne. However, in 1262, due to political circumstances, he sought refuge again in the Byzantine Empire but was subsequently imprisoned by VIII. Michael Palaiologos. In our study, we will delve into a historical examination focused on Anatolia in the thirteenth century, exploring the restored Byzantine Empire's relations with the East.

Keywords: Byzantium, Palaiologos, Keykavus.

EXAMINING THE PEDAGGICAL CONTENT KNOWLEDGE IN WORLD HISTORY F PRE-SERVICE TEACHERS

Kenth John Zabala

Bataan Peninsula State University ,Philippines

ORCID ID: 0009-0003-3112-505X

Abstract

This descriptive qualitative study aims to identify the gap in the pedagogical content knowledge (PCK) in World History that are learned from the university and in field study by pre-service teachers. The participants of the study were composed of 6 participants who were chosen using purposive sampling method. Interview was used to gather data which was analyzed using thematic analysis. As practiced in the school, the PCK in World History includes independent learning to make students content masters, technological transformation of content, contextualization and localization of lessons, and collaborative learning to clarify and refine concepts. In the field study, the PCK were lesson contextualization and localization, interactive activities for fun and informative lessons, differentiated instructions to address students' needs, Socratic teaching to develop high order thinking, pragmatic teaching to condition students and teacher-centered teaching to encourage understanding. Independent learning to develop inquiry and interpretive thinking is not religiously practiced in high school while interest-based teaching that allows for development of history fluency is neglected in the university.

Keywords: Flexible Learning, Study Habits, Enhancement Plan

**5. SINIF FEN BİLİMLERİ KİTABINDA YER ALAN DENEY VE ETKİNLİKLERİN
YAPILMA DURUMLARININ BELİRLENMESİ
DETERMINING THE PERFORMANCE CONDITIONS OF EXPERIMENTS AND
ACTIVITIES IN THE 5TH GRADE SCIENCE BOOK**

Dr. Mehmet Akif ARDUÇ

Millî Eğitim Bakanlığı, Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Konya.
ORCID NO: 0000-0002-1026-2843

Dr. Harun YALÇIN

Millî Eğitim Bakanlığı, Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Konya.
ORCID NO: 0000-0001-7498-2703

ÖZET

Öğrencilerin öğrenmelerini kalıcı hale getirmeye yardımcı olan deney ve etkinliklerin yapılmaması fen öğretiminde üzerinde durulması gereken önemli konulardan biridir. Durumun tespit edilmesi ve bu doğrultuda eğitim-öğretimin paydaşları ile paylaşımı deney ve etkinliklere gerekli önemin verilmesine katkı sunacaktır. Bu çalışmanın amacı 6.sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan deney/etkinliklerin yapılma durumunu belirlemektir. Araştırma karma yöntem desenlerinden keşfedici desendedir. Nitel bölüm doküman analizi yöntemi ile nicel bölüm tarama deseniyle yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini 32 okuldan 667 öğrenci ve 32 öğretmen oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular deney/etkinliklerin büyük oranda (%90) yapılmadığını göstermiştir. Ayrıca araştırma bulgularında fizik branşına yönelik daha fazla etkinlik olduğu (%52) ve fizik deneylerinin daha fazla oranda yapıldığı (%12.5) belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Deney, Etkinlik, 6.Sınıf, Fen Bilimleri Dersi

ABSTRACT

One of the important issues that needs to be addressed in science education is the lack of experiments and activities that help make students' learning permanent. Identifying the situation and sharing it with the stakeholders of education will contribute to giving the necessary importance to experiments and activities. The aim of this study is to determine the status of conducting experiments/activities in the 6th-grade science textbook. The research follows an exploratory mixed-method design. The qualitative part was carried out using document analysis, while the quantitative part was conducted with a survey design. The sample of the study consists of 667 students and 32 teachers from 32 schools. The findings indicate that a significant portion (90%) of the experiments/activities were not conducted. Additionally, the findings reveal that there are more activities related to the physics branch (52%) and that physics experiments were conducted more frequently (12.5%).

Keywords: Experiment, Activity, 6th Grade, Science Lesson

GİRİŞ

Fen bilimleri derslerinde deney ve etkinliklerin yapılmasının öğrencilerin derse ilişkin tutum, motivasyon, akademik başarı ve 21. yy. becerileri gibi birçok değişkeni geliştirdiği ilgili alan yazından görülmektedir (Güvenir, 2023; Uyanık, 2018; Yıldız & Tatar, 2012). Bu duruma rağmen literatürde öğretmenlerin ifade ettikleri; malzeme eksikliği, laboratuvar yokluğu, zaman kısıtı, öğretmen motivasyonu, akademik başarıyı soru çözerek artırma kaygısı gibi nedenlerle öğretmenlerin deney ve etkinlikleri yapmak istemedikleri görülmektedir (Aydoğdu & Yardımcı, 2013; Demir vd., 2011; Karamustafaoğlu & Kandaz, 2006; Özmen, 2015; Soğukpınar vd., 2020). Milli Eğitim Bakanlığı ve okul idarelerinin deney ve etkinliklerin yapılıp yapılmamasının takibi noktasında düzenli bir çalışması bulunmamaktadır. Bu konuda il milli eğitim müdürlükleri de yıl sonunda herhangi bir rapor yayımlamamaktadır.

Öğrencilerin öğrenmelerini kalıcı hale getirmeye yardımcı olan deney ve etkinliklerin yapılmaması fen eğitiminde üzerinde durulması gereken önemli konulardan biridir. Durumun tespit edilmesi ve bu doğrultuda eğitim-öğretimin paydaşları ile paylaşımı deney ve etkinliklere gerekli önemin verilmesine katkı sunacaktır. İlgili literatürde yaparak yaşayarak öğrenmenin ve birçok duyu organına hitap eden öğrenmelerin daha etkili olduğu görülmektedir (Akpınar & Ersözlü, 2008; Tan & Temiz, 2003).

Deney ve etkinlikler yapılırken şartların kısıtlı olması nedeniyle gösteri yöntemi kullanılabilir. Gösteri yönteminde öğretmen ilgili deney ve etkinliği sınıfta yapar ve öğrencilerin hepsinin görmesi sağlanır. Yapılan çalışmalar görme duyusunun %83 oranında öğrenme sürecinde etkili olduğunu göstermektedir (Arıcı & Taşkın, 2019). Bu oran durumun ciddiyetini göstermektedir. Öğretmenlerin sınıf ortamında deney ve etkinlikleri yaparken kullandıkları bir diğer yöntem de gösterip yaptırma yöntemidir. Bu yöntemde öğrenciler hem izler deney ve etkinliğin nasıl yapıldığını öğrenir hem de kendisi uygulaması ile yaparak yaşayarak öğrenmiş olur. Y yaparak yaşayarak öğrenmede öğrenci öğrenme sürecinin merkezindedir ve süreci yönetir (Akay, 2013). Öğrenci neredeyse tüm duyu organlarını kullanarak sürece dahil olur ve istenen öğrenmenin gerçekleşmesi ve kalıcı hale gelmesinde bu yöntem diğer birçok yöntem ve teknikten daha etkilidir. Bu çalışmalar grup halinde de yapılabildiği için öğrencinin işbirliği ve iletişim gibi birçok becerisini geliştirmede de etkilidir (Doğaç & Gök, 2020).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan deney/etkinliklerin yapılma durumunun araştırıldığı bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Farklı sınıf düzeylerinde yayımlanmış araştırmalar deney/etkinliklerin büyük oranda yapılmadığını göstermektedir (Bozdoğan & Yalçın, 2004; İnan, 2005). Bu çalışmanın amacı 6. sınıf fen bilimleri ders kitaplarında yer alan deney ve etkinliklerin öğretmenler tarafından yapılma durumunun tespit edilmesidir. Araştırmanın hipotezi şu şekildedir:

H: Öğretmenlerin ders kitabında yer alan deneyleri yapma durumu nedir?

YÖNTEM

Model

Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nitel bölümünde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi belirlenmesi hedeflenen bulgular ile ilgili hedef dokümanlara erişilmesidir (Dereli, 2023). Araştırmanın nicel bölümü tarama desenindedir. Tarama deseni geniş bir hedef kitlenin bir konu hakkındaki hedeflenen durumlarının tespiti için kullanılan bir desendir (Büyüköztürk vd., 2017). Araştırmada öncelikle nitel veriler toplanıp etkinlik formu hazırlandığı ve sonra nicel araştırma bu form üzerinden devam ettirildiği için bu çalışma karma yöntemin keşfedici desenindedir (Büyüköztürk vd., 2017).

Evren ve Örneklem

Katılımcılar Adıyaman il genelinden tabakalı örnekleme yöntemi ile rastgele seçilen 32 ayrı ortaokulda görev yapan 32 öğretmen ve okulda öğrenim gören 667 öğrenciden oluşmaktadır. Okulların belirlenmesi aşamasında okul listeleri; ortaokul, imam hatip ortaokulu, taşımali eğitim merkezi ortaokullar, özel ortaokullar olarak ayrılmış ve sayıları ile orantılı olacak şekilde okul sayıları belirlenmiştir.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Deney/etkinlik listelerinin oluşturulabilmesi amacıyla 5.sınıf fen bilimleri ders kitabı doküman analizi yöntemiyle incelenmiş ve deney/etkinliklerin ünitesi, sırası, adı, sayfa numarası belirlenerek araştırmacılarca form oluşturulmuştur. Oluşturulan forma yapıp yapılmama sütunu da eklenerek öğrenci ve öğretmenlerden deney/etkinliklerin yapılma durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerle görüşme sırasında, ders kitabından sırasıyla deney-etkinlik sayfaları açılarak öğrencilerden incelemeleri ve yapıp yapılmama durumunun forma işlenmesi istenmiştir. Öğrenci formları aynı oluncaya dek sınıf içi tartışmalar devam ettirilmiştir. Elde edilen nihai form öğretmenlere de teyit ettirilmiş, öğrenciler ile beyanlarda farklılık olmadığı belirlenmiştir. Toplanan veriler Excel programında frekans ve yüzde değerlerine dönüştürülmüştür.

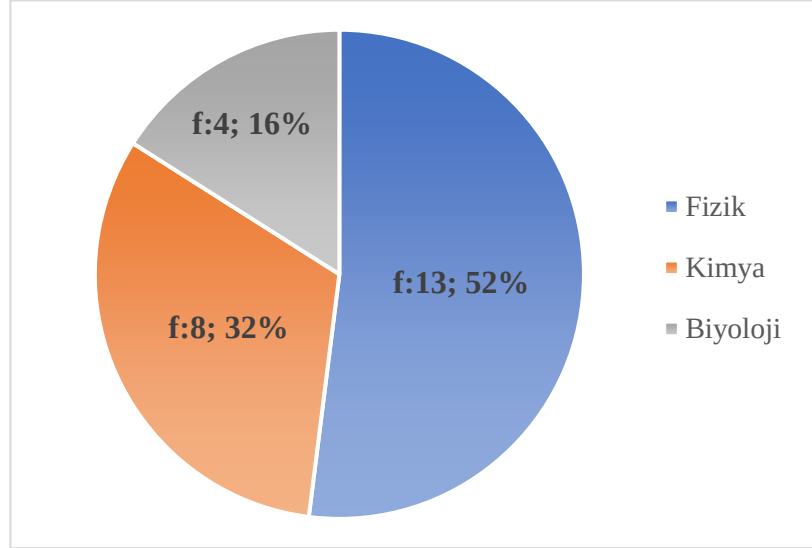
Geçerlik ve Güvenirlik

Her öğrenciden veri toplamaya ve verilerin doğru kodlanmış olduğuna dikkat edilmiştir, eksikliği tespit edilen öğrencilerin verileri araştırmaya dahil edilmemiştir. Doküman analizi ile belirlenen etkinlikler bir gün arayla tekrar 2 araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir. Öğrenci ve öğretmenlerden toplanan verilerin işlendiği form bir gün arayla tekrar incelenmiş ve verilerin doğru işlendiği teyit edilmiştir. Araştırmada; araştırmanın amacı açık bir şekilde belirtilmiş, araştırmanın modeli, örneklem kullanım şekli, veri toplama süreci ve analizi yazılmıştır. Elde edilen bulgular yorumsuz verilmiş ve araştırmanın bulguları literatür ile karşılaştırılarak bir sonuca ulaşılmıştır. Araştırma öncesi, sırası ve sonrasında etik hususlara dikkat edilmiştir.

BULGULAR

Deney/etkinliklerin branş dağılımları (fizik, kimya, biyoloji branşı olarak) Şekil 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Fen Bilimleri Ders Kitabında Yer Alan Deney/Etkinliklerin Yapılma Durumları

Şekil 1. Branşlara Ait Deney ve Etkinlik Durumları

Şekil 1’de verilen bulgular incelendiğinde; toplamda 25 deney/etkinliğin 5. sınıf fen bilimleri ders kitabında olduğu, deney/etkinliklerin yaklaşık yarısının fizik branşında olduğu (f:13; %52) ve en az deney/etkinliğin biyoloji branşında (f:4) olduğu görülmektedir.

5.sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan deney/etkinliklerin yapılma durumlarına ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

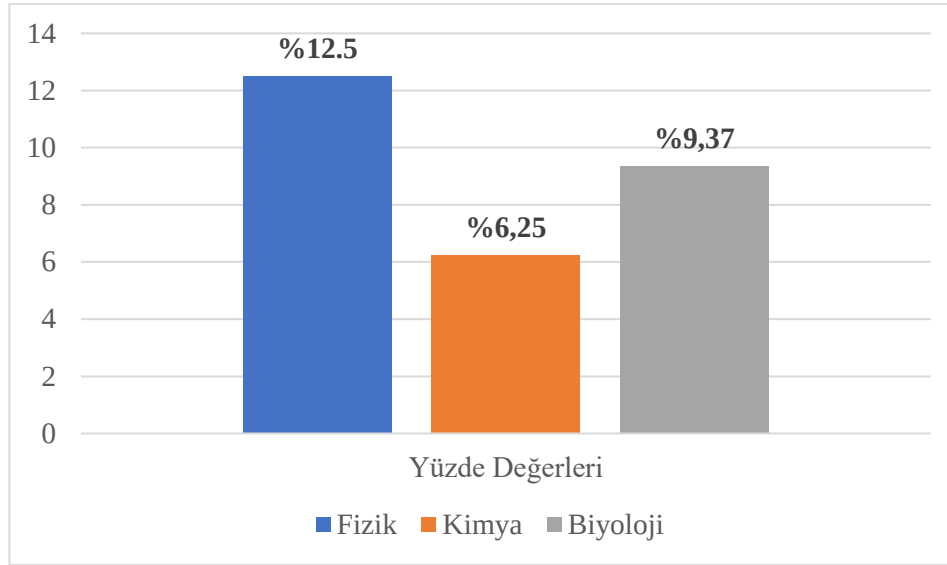
Tablo 1. Deney/Etkinliklerin Yapılma Durumu

Ünite No/Adı	No	Deney/Etkinlik Adı	f	%
1. Güneş, Dünya ve Ay	1	Güney, Dünya ve Ay Modeli	5	15,63
2. Canlılar Dünyası	2	Mikroskopik Canlıları İnceleyelim	3	9,38
3. Kuvvetin Ölçülmesi ve Sürtünme	3	Farklı Büyüklükteki Kuvvetleri Ölçelim	4	12,50
	4	Dinamometre Yapalım	4	12,50
	5	Farklı Yüzeyler	3	9,38
4. Madde ve Değişim	6	Hal değişimi	2	6,25
	7	Kaynama, Yoğuşma ve Buharlaşma	2	6,25

	8	Katı İyota Ne Oldu?	1	3,13
	9	Erime ve Donma	2	6,25
	10	Maddeleri Birbirinden Ayırt Edelim	3	9,38
	11	Isı Alışverişi	2	6,25
	12	Genleşme ve Büzülme	2	6,25
	13	Gazlarda Genleşme ve Büzülme	2	6,25
5. Işığın Yayılması	14	Işık Nasıl Yol Alır?	1	3,13
	15	Her Yöne Yayılan Işık	2	6,25
	16	Farklı Yüzeylerde Yansıma	2	6,25
	17	Yansıma Nasıl Olur?	2	6,25
	18	Işık Geçirgenliği	3	9,38
	19	Gölge oluşturalım	7	21,88
	20	Gölge boyunu Değiştirelim	7	21,88
6. İnsan ve Çevre	21	Biyçeşitlilik	3	9,38
	22	Yok Olan Canlılar	3	9,38
	23	Sudaki Hareketlilik	3	9,38
7. Elektrik Devre Elemanları	24	Devre Şeması Çizelim ve Kuralım	6	18,75
	25	Ampulün Parlaklığını Arttırıp Azaltalım	6	18,75

Tablo 1'e bakıldığında toplam 25 deney/etkinliğin fen bilimleri ders kitabında olduğu görülmektedir. 4 fizik ünitesinde toplam 13 deney/etkinliğin olduğu, 1 kimya ünitesinde 8 etkinliğin olduğu ve 2 biyoloji ünitesinde toplamda 4 etkinliğin olduğu görülmektedir. Tablo 1 incelendiğinde "Elektrik ve Devre Elemanları" ünitesi etkinliklerinin daha fazla oranda yapıldığı dikkat çekmektedir.

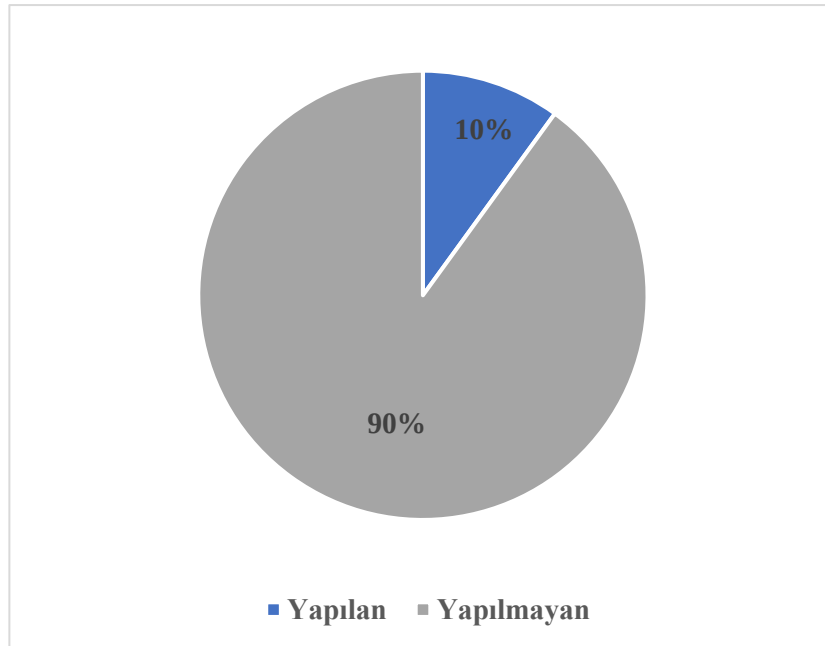
Tablo 1'e dayanarak fizik, kimya ve biyoloji branşlarında deney etkinliklerin yapılma durumu Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Branşlara ilişkin Deney/Etkinliklerin Yapılma Durumu

Şekil 2 incelendiğinde fizik branşı deney/etkinliklerin daha fazla yapıldığı, en az kimya deney/etkinliklerinin yapıldığı görülmektedir.

Tablo 1'de elde edilen bulgulardan fen bilimleri ders kitabında yer alan deney/etkinliklerin tamamına ilişkin yapıp yapılmama durumu Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Deney/Etkinliklerin Yapılma Durumu

Tüm etkinliklerin yapılma durumları incelendiğinde 30 ayrı okulda toplamda 800 etkinliğin 80 tanesinin yapıldığı (%10) görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada 6.sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan deney/etkinliklerin yapılma durumu belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular deney/etkinliklerin büyük oranda yapılmadığını göstermiştir. Ayrıca araştırma bulgularında fizik branşına yönelik daha fazla etkinlik olduğu ve fizik deneylerinin daha fazla oranda yapıldığı belirlenmiştir.

İlgili alan yazına (Bozdoğan & Yalçın, 2004; İnan, 2005) bakıldığında da bu çalışmada olduğu gibi büyük oranda deney/etkinliklerin yapılmadığı görülmektedir. Bu durumun nedenlerinden bazılarının öğretmenlerin tutumlarının ve yeterliliklerinin olduğu alan yazından (Kaya & Büyük, 2011; Koç & Bayraktar, 2013; Timur vd., 2014; Yıldız vd., 2006) görülmektedir. Yapılan çalışmalar öğretmenlerin zaman sıkıntısı, malzeme eksikliği, laboratuvar yetersizliği, öğrenci ilgisizliği sebebiyle de deney/etkinlikleri yapmak istemediklerini göstermektedir (Karamustafaoğlu & Kandaz, 2006; Özmen, 2015; Soğukpınar vd., 2020).

Öğrencilerin fen dersini etkili ve kalıcı öğrenmelerini sağlayan böyle bir konudaki eksiklikler fen öğrenimini oldukça olumsuz etkileyeceği bir gerçektir. Bu doğrultuda çalışmaların yapılması, nedenlerin detaylı araştırılması ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Deney/etkinliklerin öğretmen, okul, ilçe, il ve bakanlık nezdinde takip edilmesi bu sorunu çözebilecek önlemlerden biri olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda uygulamaların geliştirilerek öğretmenlerin kullanımına sunulması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akay, C. (2013). Ortaokul öğrencilerinin yaparak-yaşayarak öğrenme temelli TÜBİTAK 4004 bilim okulu projesi sonrası bilim kavramına yönelik görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 326-338.
- Akpınar, B., & Ersözlü, Z. N. (2008). Görme ve koklama duyularının bilişsel öğrenme sürecindeki rollerinin karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 42-53.
- Arıcı, A. F., & Taşkın, Y. (2019). Okuma becerisinin diğer dil becerileriyle ilişkisi. *International Journal of Field Education*, 5(2), 185-194.
- Aydoğdu, C., & Yardımcı, E. (2013). İlköğretim fen laboratuvarlarında meydana gelen kazalar ve öğretmenlerin geliştirebilecekleri davranış tarzları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(44), 52-60.
- Bozdoğan, A. E., & Yalçın, N. (2004). İlköğretim fen bilgisi derslerindeki deneylerin yapılma sıklığı ve fizik deneylerinde karşılaşılan sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 59-70.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. *Pegem Akademi*. <https://doi.org/10.14527/9789944919289>
- Demir, S., Büyük, U., & Koç, A. (2011). Fen ve teknoloji dersi öğretmenlerinin laboratuvar şartları ve kullanımına ilişkin görüşleri ile teknolojik yenilikleri izleme eğilimleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 66-79.
- Dereli, A. B. (2023). *İletişimsel bağlamda nitel araştırma: Desenler ve veri analizi: C. Palet Yayınları* (Palet Yayınları). Palet Yayınları. https://www.google.com.tr/books/edition/%C4%B0leti%C5%9Fimsel_Ba%C4%9Flamda_Nitel_Ara%C5%9Ft%C4%B1rm/LvvsEAAAQBAJ?hl=tr&gbpv=0
- Doğaç, E., & Gök, F. (2020). Yaparak yaşayarak öğrenme yönteminin 5. Sınıf öğrencilerinin astronomiye karşı tutumlarına ve fen öğrenme motivasyonlarına etkisi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(2), 285-301.
- Güvenir, Z. (2023). Okul öncesi dönemde yaratıcılığı geliştiren fen etkinliklerine okul öncesi öğretmenlerinin bakış açısı ve yaratıcılık terimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(49), 61-83.
- İnan, G. (2005). *Fen bilgisi öğretmenlerinin laboratuvar etkinliklerini gerçekleştirme düzeylerinin belirlenmesi (Adapazarı örneği)* [Master's Thesis, Sakarya Üniversitesi]. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/93667>
- Karamustafaoğlu, S., & Kandaz, U. (2006). Okul öncesi eğitimde fen etkinliklerinde kullanılan öğretim yöntemleri ve karşılaşılan güçlükler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 65-81.
- Kaya, H., & Büyük, U. (2011). Fen bilimleri öğretmenlerinin laboratuvar çalışmalarına yönelik yeterlikleri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 27(1), 126-134.
- Koç, B., & Bayraktar, Ş. (2013). Sınıf öğretmenlerinin 4. ve 5. Sınıf fen ve teknoloji dersi deneylerine yönelik görüşleri ve uygulamaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 129-154. <https://doi.org/10.5578/JSS.6623>

- Özmen, H. (2015). Fen ve teknoloji öğretim programında yer alan deney ve etkinliklerin uygulanabilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 92-117.
- Soğukpınar, R., Gundogdu, K., & Karamustafaoğlu. (2020). Fen bilimleri dersi ve laboratuvar uygulamalarına yönelik öğrenci ve öğretmen görüşleri: Bir durum çalışması. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 275-294.
- Tan, M., & Temiz, A. G. B. K. (2003). Fen öğretiminde bilimsel süreç becerilerinin yeri ve önemi. *Pamukkale üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 13(13), 89-101.
- Timur, S., Yılmaz, Ş., & Timur, B. (2014). Fen ve teknoloji öğretmenleri ile öğretmen adaylarının fen deneylerinin amaçlarını kavramaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 3(1), Article 1.
- Uyanık, G. (2018). Basit araç-gereçlerle yapılan deneylerin fen bilimleri dersine yönelik tutum, akademik başarı ve kalıcılığa etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 600-624.
- Yıldız, E., Akpınar, E., & Ergin, Ö. (2006). Fen bilgisi öğretmenlerinin fen deneylerinin amaçlarına yönelik tutumları. *Journal of Turkish Science Education*, 3(2), 2-18.
- Yıldız, E., & Tatar, N. (2012). Fen ve teknoloji ders kitaplarındaki etkinliklerin bilimsel süreç becerilerine ve yapısal özelliklerine göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(164). <https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/421>

TÜKETİCİLERİN ÇEVİRİMİÇİ TEKNOLOJİK ÜRÜN ALIŞVERİŞİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON CONSUMERS' ONLINE TECHNOLOGICAL PRODUCT SHOPPING

Ress.Assist Hilal TAŞKIN
İstanbul Rumeli Üniversitesi
ORCID: 0000-0003-0132-4827

Asst. Prof. Dr. Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN
İstanbul Rumeli Üniversitesi, İ.İ.S.BF.
ORCID: 0000-0002-3043-1114

Özet

Teknolojinin gelişimi ve dijitalleşmenin artmasıyla birlikte tüketicilerin alışveriş tercihlerinde çevrimiçi platformlara yönlendikleri görülmektedir. Kişiler çevrimiçi platformlardan çok daha hızlı ve çok daha kolay alışveriş imkanı bulmaktadırlar. Teknolojinin bu denli gelişimi kişilerin hayatlarını kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda satın aldıkları teknolojik ürünlerin de kişilerin hayatını kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Diğer yandan bireylerin kullanmayı tercih ettiği ve ihtiyaçları çerçevesinde kullanmak zorunda olduğu teknolojik ürünlerin de değişen zamanın koşullarında farklılaştığı gözlenmektedir. Teknolojinin, iletişim, ulaşım, iş yeri uygulamaları gibi temel ihtiyaçlar çerçevesinde insan hayatını kolaylaştırır bir rol oynarken günümüzde müzik dinlemek için geliştirilmiş kulaklık sistemleri, yemek ve içeceklerin hazırlanabilmesi için elektrikli mutfak ürünleri, kişisel bakım ürünleri ve daha pek çok çeşitli alanda özel ihtiyaçların da karşılanabileceği şekilde geniş bir kullanım alanı sunmaktadır. Bireyler bazında değişen kullanım niyetleri temel ve özel amaçlar için kullanılan teknolojik ürünlerin tercih edilme nedenlerini de şekillendirir bir hale dönüşmüş durumdadır. Öncelikle hız, kullanım kolaylığı, sağlanan faydalar, diğer bireylerin kullanım tercihleri ve etkileri, kaynak ve olanakların uygunluğu, eğlence, keyif ve zevk gibi durumları sağlaması nedeniyle bireyler; alışveriş siteleri, markaların kendi web siteleri, ikinci el ürün satan siteler ve daha çok çeşitli platformdan teknolojik ürün alışverişini gerçekleştirmektedir. Teknolojik ürünler online alışveriş kapsamında tüketicilerin almayı tercih ettiği ürün segmentlerinden birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada bireylerin teknolojik ürünleri kullanım niyetleri, davranışsal niyetleri genişletilmiş bütünleşik teknoloji kullanımı ve davranışı modeli (UTAUT2) doğrultusunda incelenecektir. Yapılan çalışmada veri toplama yöntemi olarak çevrimiçi anket yöntemi tercih edilmiş olup, farklı yaş gruplarından oluşan katılımcılardan 389 kişiye ulaşılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın örneklem kitlesini 18 yaşını doldurmuş ve en az bir kere çevrimiçi alışveriş platformlarından teknolojik ürün satın almış bireyler oluşturmaktadır. Katılımcılara anketler çevrimiçi olarak iletilmesi planlanmaktadır. Toplanan veriler SPSS Amos 24 programı kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ile çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın sonucuna göre sosyal etki, fiyat değeri, performans beklentisi, çaba beklentisi, hedonik motivasyon, kolaylaştırıcı koşullar ile davranışsal niyet ve alışkanlık ile davranışsal niyet arasındaki ilişkilerin tartışılması, çözüm yolları geliştirilmesi ve gelecek araştırmalara yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışı, Online Alışveriş, Teknolojik Ürünler, UTAUT2

Abstract

With the development of technology and increasing digitalization, it is seen that consumers are turning to online platforms in their shopping preferences. People have the opportunity to shop much faster and easier on online platforms. This development of technology makes people's lives easier. At the same time, it is possible to say that the technological products they purchase make people's lives easier. On the other hand, it is observed that the technological products that individuals prefer to use and have to use within the framework of their needs also differ under the changing conditions of time. While technology plays a role in facilitating human life within the framework of basic needs such as communication, transportation and workplace applications, today it can also meet special needs in various fields such as headphone systems developed for listening to music, electric kitchen products for preparing meals and drinks, personal care products and many more. It offers a wide usage area. Changing usage intentions on an individual basis have become a shape that shapes the reasons why technological products used for basic and special purposes are preferred. First of all, individuals; They shop for technological products from shopping sites, brands' own websites, sites selling second-hand products and many other platforms. Technological products constitute one of the product segments that consumers prefer to buy within the scope of online shopping. In this study, individuals' intentions to use technological products and behavioral intentions will be examined in line with the extended integrated technology use and behavior model (UTAUT2). In the study, online survey method was preferred as the data collection method, and it is aimed to reach 389 participants from different age groups. The sample population of the study consists of individuals who are over the age of 18 and have purchased technological products from online shopping platforms at least once. It is planned to deliver surveys to participants online. The collected data is intended to be analyzed with Structural Equation Model (SEM) using SPSS Amos 24 program. According to the results of the research, it is aimed to discuss the relationships between social impact, price value, performance expectation, effort expectation, hedonic motivation, facilitating conditions and behavioral intention and habit and behavioral intention, to develop solutions and to guide future research.

Keywords: Consumer Behavior, Online Shopping, Technological Products, UTAUT2

BALKAN MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN GASTRONOMİ TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF BALKAN CULINARY CULTURE WITHIN THE SCOPE OF GASTRONOMY TOURISM

Lecturer Mustafa Oğuzhan ERCAN

İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi
ORCID NO: 0000-0001-5498-0591

Lecturer Dr. Taner ERDOĞAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi
ORCID NO: 0000-0001-9280-9664

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Balkan mutfak kültürünün gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tercih edilmiştir. Doküman analizi sonucunda Balkanlarda yer alan mutfaklara özgü 256 adet yemek tespit edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz tercih edilmiş, yemekler soğuk başlangıç, çorba, hamur işi, ana yemek şeklinde kategorize edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında Balkan mutfağının gastro-turistleri çekebilecek düzeyde olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Mutfak Kültürü, Gastronomi Turizmi, Yöresel Yemek

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the culinary culture of the Balkans within the scope of gastronomy tourism. To achieve this objective, document analysis, one of the qualitative research methods, was employed. As a result of the document analysis, 256 dishes unique to the Balkan cuisines were identified. Descriptive analysis was preferred for the analysis of the obtained data, and the dishes were categorized as cold appetizers, soups, pastries, and main courses. In light of the obtained data, it is considered that the Balkan cuisine has the potential to attract gastro-tourists.

Keywords: Balkan Culinary Culture, Gastronomy Tourism, Local Food

GİRİŞ

Mutfak turizmi veya yemek turizmi olarak da bilinen gastronomi turizmi, yiyecek ve içecekler ile ilgili faaliyetlere ve deneyimlere odaklanarak turistlerin deneyimine değer katma özelliği nedeniyle turistik destinasyonlar açısından önemli bir turizm türü haline gelmiştir. (Sukenti, 2014). Bu turizm türü, ziyaretçilere genellikle destinasyonların kültürel öneme sahip yiyecek ve içeceklerini tanıma ve deneyimleme fırsatı sunmayı ve böylece unutulmaz lezzet deneyimi yaşatmayı amaçlamaktadır. Gastronomi turizminde destinasyon imajı, algılanan değer ve turizm deneyimi arasındaki ilişki, turistlerin mutfak deneyimleri esnasındaki algılarını ve memnuniyet düzeylerini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Lu, 2021). Bu ilişki gastronomi turistlerinin farklı motivasyonlarının ve beklentilerinin anlaşılmasına yardımcı olur ve destinasyonların sunduğu hizmetleri farklı turist profillerinin özel ihtiyaçlarını karşılama noktasında büyük öneme sahiptir. Ayrıca gastronomi turizmi ülke ekonomilerine katkıda bulunur. Bunun haricinde kültürel etkileşimleri geliştirmeye ve genel turizm deneyimine de katkı sağlar (Chunkajorn, 2020).

Gastronomi turizmi, bir destinasyonun mutfak kültürünün yerel yiyecek ve içecek geleneklerini deneyimlemeyi teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda bir turistik destinasyonun imajını şekillendirmede de önemli bir rol oynar (Hanie vd., 2023) . Gastronomi sektörü, turist pazarının gelişen ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılamak için yeni fırsatlar sunarak destinasyonların mutfak kültürlerini, turizm endüstrisinin önemli bir bileşeni haline getirmektedir (Balderas-Cejudo vd., 2019) . Ayrıca gastronomi turizmi turistlere yiyecek-içecekler ile ilgili benzersiz deneyimler sunarak kültüre, geleneğe, özgünlüğe ve sürdürülebilirliğe saygıyı vurgulamaktadır (Testa vd., 2019) . Gastronomi turizmi yiyecek ve içeceklerle sınırlı olmayıp, malzemelerin tedarik edilmesi, hazırlanması, pişirilmesi, servis edilmesi ve gıdayla ilgili kültürel değerler de dahil olmak üzere gıda faaliyetleriyle ilgili tüm yönleri kapsamaktadır (Budiningtyas ve Turgarini, 2019). Gastronomi turizmi kavramı çok yönlüdür; birincil ve ikincil gıda üreticilerine, yemek festivallerine, restoranlara ve yemek tatma ve benzersiz yemek özelliklerini deneyimlemenin seyahat için temel motivasyon olduğu belirli yerlere yapılan ziyaretleri kapsar (Sujood vd., 2023) . Bu tanım, turistlerin genel seyahat deneyimlerini zenginleştirmek için yerel yemek kültürleri ve gelenekleriyle etkileşime girmeye çalıştıkları gastronomi turizminin deneyimsel doğasını vurgulamaktadır. Ayrıca gastronomi turizmi, ekonomik yenilenmeye katkıda bulunmanın ve kırsal ve çevredeki destinasyonlarda yerel gıda sistemlerini sürdürmenin bir yolu olarak kabul edilmektedir (Robinson, 2021) .

Destinasyonlar, gastronomiyi turizmle bütünleştirerek, yemek gurmelerinden kültür kültür turistlerine kadar geniş bir yelpazedeki ziyaretçilere hitap eden benzersiz gastronomi turizmi ürünü yaratabilmektedir (Putri ve Yulianto, 2022) . Yerel yemeklerin özgünlüğü ve kalitesi, turistlerin algılarını şekillendirmede ve bir destinasyona yönelik sadakati güçlendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Tao vd., 2019) . Sonuç olarak, gastronomi turizmi, bir destinasyonun mutfak mirasını ve geleneklerini ön plana çıkaran özgün ve çeşitli yiyecek içecek ürünleri ile ilgili faaliyetleri turistlere sunarak genel turizm deneyimini geliştirmede hayati bir rol oynamaktadır. Destinasyonlar, gastronomi turistlerinin farklı motivasyonlarına ve tercihlerine odaklanarak, turistlere unutulmaz ve özgün mutfak deneyimleri sunabilmektedir. Gastronomi ve turizmin entegrasyonu yerel yemek kültürlerinin tanınmasının dışında ekonomik kalkınmaya ve turizm destinasyonlarının genel sürdürülebilirliğine de katkıda bulunur. Bu araştırma kapsamında ise Balkan ülkelerinin mutfak kültürleri hakkında bilgilendirmelere, bu ülkelerin yöresel yemeklerinin özgün yönlerine yer verilmiştir ve bu hususlar gastronomi turizmi kapsamında ele alınmıştır. Literatürde bölgelerin mutfak kültürlerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirildiği birçok çalışmaya rastlanılmıştır. Ancak balkan mutfak kültürünün gastronomi turizmi bakış açısıyla değerlendirildiği pek fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışma ile birlikte balkan mutfak kültürlerine ait ve gastronomi turizmi açısından önemli bir role sahip yerel yemeklerin literatüre kazandırılarak tanıtımının yapılması amaçlanmıştır. Bu husus yapılan çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gastronomi Turizmi

Turizm endüstrisi içinde hızla büyüyen bir turizm türü olan gastronomi turizmi, çeşitli destinasyonlarda benzersiz mutfak deneyimleri arayan turistlerin deneyimlerine değer katmayı amaçlamaktadır. Bu turizm türü, turistlerin genellikle kültürel öneme sahip yerel yiyecek ve içecekleri keşfetme ve bunlardan yararlanma konusundaki kararlı isteğiyle karakterize edilir (Saraç, 2021) . Gastronomi turizminin çekiciliği, turistlere lezzetli yemekleri keşfetme ve tadını çıkarma fırsatı sunması, yerel kültürel özelliklerle zenginleştirilmiş unutulmaz gurme deneyimleri yaratmasında yatmaktadır (Lu, 2021). Ayrıca gastronomi turizmi, mutfak ürünlerini kültürel öğeler olarak tanıtarak ve genel turizm deneyimini geliştirerek bir

destinasyonun kimliğinin ve mirasının gelişmesine katkıda bulunur (Hanie vd., 2023) . Gastronomi turizmi kapsamında bir destinasyonu ziyaret eden turistlerin yiyecek ve yemeğe yönelik tutum ve tercihlerine göre farklı segmentlere sınıflandırılması mümkündür. Bu segmentler, her biri seyahatleri sırasında farklı mutfak deneyimleri arayan rekreasyonel, varoluşsal, oyalayıcı ve deneysel gastronomi turistlerini içermektedir (Kivela ve Crotts, 2006). Gastronomi turizmi kavramı salt tüketimin ötesine geçerek yerel mutfak geleneklerinin, lezzetlerinin ve yiyecek üretim süreçlerinin keşfedilmesini kapsayacak şekilde turistlere yeni tatlar, dokular ve kültürel anlayışlar sunmaktadır (Okumuş, 2020) . Ayrıca, gastronomi turizmi sadece bir gelir elde etme aracı değil, aynı zamanda kültürel etkinliklerin ve genel turizm deneyiminin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Yerel miras ve geleneklerin keşfedilmesine önemli ölçüde katkıda bulunarak, turistlerin mutfak sunumları aracılığıyla kendilerini bir destinasyonun kültürüne ve geleneklerine kaptırmaları için bir platform görevi görmektedir (Chunkajorn, 2020) . Gastronomi turizminin gelişimi, farklı yemek kültürlerini keşfetmek ve mutfak maceralarını başkalarıyla paylaşmak isteyen çok çeşitli turistlerin ilgisini çeken yeni turizm ürünleri ve deneyimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Etrata, 2021; Gačnik ve Voros, 2020) . Sonuç olarak, gastronomi turizmi, mutfak keşiflerini kültürel etkileşimle birleştiren benzersiz ve ilgi çekici bir seyahat biçimini temsil etmektedir. Gastronomi turizmi, turistlere yerel yiyecek ve içeceklerle tanışma fırsatı sunarak seyahat deneyimlerini zenginleştirir, kültürel alışverişi teşvik eder ve destinasyonların ekonomik kalkınmasına katkıda bulmaktadır.

Balkan Bölgesi Mutfak Kültürü ve Gastronomi Turizmi

Balkanlar'da gastronomi turizmi bölgenin ekonomik kalkınması ve kültürel korunması açısından eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Sırbistan ve Bosna gibi Balkan ülkelerinin mutfak gelenekleri turist çekmede önemli bir rol oynamaktadır (Czekalski, 2017; Baltić vd., 2018) . Bu gelenekler sadece otantik yerel mutfağın lezzetini sunmakla kalmıyor, aynı zamanda eski gelenek ve görenekleri koruyarak sürdürülebilir kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır (Baltić vd., 2018) . Turizmin gelişiminde gastronominin önemi Batı Balkanlar'da, özellikle Sırbistan'a odaklanılarak açıkça görülmektedir (Markovic ve Pindžo, 2020) . Sırbistan, Bosna ve Arnavutluk gibi ülkeleri de içeren Batı Balkanlar, zengin bir lezzet ve mutfak deneyimi dokusu sunan gastronomi destinasyonları olarak ortaya çıkmıştır (Peštek & Činjurević, 2014; Čaušević & Fusté-Forné, 2022) . Turistler genellikle bir bölgenin benzersiz yemeklerini keşfetmeye ve tatmaya çalıştıklarından yerel mutfak, destinasyon pazarlamasında önemli bir rol oynamaktadır (Peštek ve Činjurević, 2014; Čaušević ve Fusté-Forné, 2022) . Sırp mutfağındaki et yemekleri gibi geleneksel mutfağın tanıtımı, bölgedeki turizmin gelişimi için özel önem taşımaktadır (Baltić vd., 2018) . Ayrıca, gastronomi turizmi ile kırsal kalkınma arasındaki bağlantı, Balkanlar'daki tarımsal turizm girişimleri aracılığıyla vurgulanmaktadır (Shahini vd., 2022) . Ayrıca Balkanlar'daki geleneksel mutfak uygulamalarının korunması gastronomi turizminin gelişimi için önemlidir (Baltić vd., 2018) . Sonuç olarak Balkanlarda gastronomi turizmi, kültürel miras, mutfak gelenekleri ve sürdürülebilir kalkınmayı iç içe geçiren çok yönlü bir endüstridir. Balkanlar, bölgenin zengin gastronomik olanaklarından yararlanarak, geleneksel mutfağı teşvik ederek ve çevre dostu uygulamaları benimseyerek, kendisini hem yemek tutkunları hem de doğa tutkunları için önde gelen bir destinasyon olarak konumlandırabilir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Doküman analizi, araştırmanın amacına yönelik bilgiler elde etmek, olguları anlamak ve ampirik bilgi üretmek için yazılı belgelerin sistematik olarak incelenmesini ve yorumlanmasını içeren nitel bir araştırma yöntemidir (Bowen, 2009) . Bu yöntem, araştırmacıların belirli araştırma sorularına cevap bulabilmek için belgelerin içeriğini yapılandırılmış bir şekilde

titizlikle incelemesini gerektirir (Eken ve Aydın, 2022) . Doküman analizi tek bir disiplinle sınırlı kalmayıp eğitim, psikoloji, sosyoloji ve dilbilim gibi çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Araştırmacıların gizli anlamları, kalıpları ve temaları ortaya çıkarmak için belgelerin içeriğini derinlemesine incelemeleri için değerli bir araç olarak hizmet eder (Cardno, 2019) . Nitel araştırma alanında doküman analizi, röportaj, gözlem ve anket gibi diğer yöntemlerin yanı sıra temel bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Sak vd., 2021) . Araştırma konusunun kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için diğer araştırma tekniklerini tamamlayarak veri üçgenlemesinde çok önemli bir rol oynar (Sak ve diğerleri, 2021) . Doküman analizi, araştırmaya katılanların bağlamına dair içgörü sunan yazılı materyalleri inceleyerek daha derin bir bakış açısı sunarak nitel araştırma sürecini zenginleştirir (Çelikipazu ve Atalay, 2021). Doküman analizi özellikle birincil bilgi kaynaklarına erişimin sınırlı olduğu veya tarihsel verilerin analiz edilmesinin gerektiği araştırma alanlarında faydalıdır (Bowen, 2009) . Araştırmacıların, araştırılan konu hakkında kapsamlı bir anlayış kazanmak için politika belgeleri, tarihi kayıtlar, kurumsal raporlar ve kişisel yazışmalar dahil olmak üzere çok çeşitli belgeleri keşfetmesine olanak tanır (Cardno, 2019) . Belgelerin sistematik analizi yoluyla araştırmacılar, belirli bir alandaki bilgi birikimine katkıda bulunan değerli iç görümlere yol açan eğilimleri, kalıpları ve tutarsızlıkları belirleyebilir (Bulatov vd., 2022) . Doküman analizinin en önemli avantajlarından biri, dikkat çekmeyen ve tepki vermeyen, zengin bir veri kaynağı sağlama yeteneğidir; araştırmacıların, sonuçları etkilemeden olayları doğal bağlamlarında incelemelerine olanak tanır (Cardno, 2019) . Bu yöntem aynı zamanda kapsamlı saha çalışmasına veya veri toplama prosedürlerine ihtiyaç duymadan büyük miktarlarda veri toplamak için uygun maliyetli bir yol sunar (Bowen, 2009).. Ayrıca doküman analizi, bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için diğer nitel araştırma yöntemleriyle birlikte kullanılabilir (Sak vd., 2021) . Uygulamada doküman analizi sistematik bir veri toplama, kodlama, kategorize etme ve yorumlama sürecini içerir (Elo ve Kyngäs, 2008) . Araştırmacılar belgelerin içeriğini dikkatle inceler, temel temaları veya kalıpları belirler ve anlamlı bilgiler elde etmek için verileri analiz eder (Bowen, 2009) . Araştırmacılar, titiz bir analitik çerçeve uygulayarak, bulgularının güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlayarak araştırmanın genel kalitesini artırabilir (Cardno, 2019) . Ek olarak doküman analizi, metin içindeki hem açık hem de örtülü anlamların keşfedilmesine olanak tanıyarak konunun incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlar (Badawi, 2021) . Genel olarak doküman analizi, araştırmacılara yazılı materyalleri inceleme ve değerli içgörüler elde etme konusunda sistematik bir yaklaşım sunan önemli bir nitel araştırma yöntemidir. Araştırmacılar, belgelerin içeriğini derinlemesine inceleyerek, araştırma konusunun daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunan gizli kalıpları, temaları ve anlamları ortaya çıkarabilirler. Bu araştırma kapsamında da doküman analizi tercih edilerek, öncelik olarak literatür taraması yapılmış ve ikincil verilerden yararlanılmıştır. İkincil veriler, daha önce farklı bir amaç için toplanmış, araştırmacı veya kurumlar dışındaki üçüncü şahıslar ya da kuruluşlar tarafından kendi hedefleri doğrultusunda elde edilmiş hazır bilgilerdir (Altan, 2018: 65). Bu kapsamda Ekinci, 2021, Balkan Lunch Box, 2024; Taste of Balkans, 2024; Djerdan, 2024;Balkan Food Recipes, 2024; Travel Talk Tours, 2024 kaynaklarından faydalanılarak Balkan mutfaklarına özgü yemekler tespit edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, görüşme, gözlem ve doküman incelemesi sonucunda elde edilen verilerin düzenlenerek ve yorumlanarak okuyucuya sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239).Bu doğrultuda tespit edilen yemekler soğuk başlangıç, çorba, hamur işi ve ana yemek şeklinde kategorize edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1’de Balkanlarda yer alan mutfaklara özgü soğuk başlangıç çeşitlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Balkanlarda Yer Alan Mutfaklara Özgü Soğuk Başlangıçlar

Yemek Adı	Ülke
Fërgesë Tirane (Tiran Usulü Karışık Meze)	Arnavutluk
Speca të Mbushura me Djathë (Peynirli Dolma Biber)	Arnavutluk
Qofte të Fërguara (Kızarmış Köfte)	Arnavutluk
Salatë Me Domate dhe Kastravec (Domates ve Salatalık Salatası)	Arnavutluk
Piperka të Mbushura (Dolma Biberler)	Arnavutluk
Salatë Me Patëllxhan (Patlıcan Salatası)	Arnavutluk
Djathë i Bardhë me Ullinj (Beyaz Peynir ve Zeytin)	Arnavutluk
Japrak (Yaprak Sarma)	Arnavutluk
Speca të Mbushura (Dolma Biber)	Kosova
Ajvar (Biber ve Patlıcan Ezmesi)	Makedonya
Pindjur (Biber ve Patlıcanlı Domates Sosu)	Makedonya
Tarator (Cacık)	Makedonya
Šopska Salata (Şopska Salatası)	Makedonya
Kiseli Zelnik (Ekşi Lahana Turşusu)	Makedonya
Lutenitsa (Baharatlı Domates ve Biber Ezmesi)	Makedonya
Kisela Kupus (Lahana Turşusu)	Bosna-Hersek
Punjene Paprike (Dolma Biber)	Bosna-Hersek
Paški Sir (Pag Adası Peyniri)	Hırvatistan
Pršut (Hırvat Pastırması)	Hırvatistan
Olive i Sir (Zeytin ve Peynir)	Hırvatistan
Salata od Hobotnice (Ahtapot Salatası)	Hırvatistan
Sarma (Lahana Sarması)	Hırvatistan

Dagnje na Buzaru (Midye Buzara)	Hırvatistan
Bakalar na Bijelo (Beyaz Morina Balığı Ezmesi)	Hırvatistan
Pečene Paprike (Kızarmış Biber)	Hırvatistan
Kajmak (Kaymak)	Sırbistan
Urnebes Salata (Baharatlı Peynir Salatası)	Sırbistan
Pihtije (Et Jölesi)	Sırbistan
Paprike Punjene Sirom (Peynirli Dolma Biber)	Sırbistan
Kiselo Zele (Lahana Turşusu)	Bulgaristan
Bobena Salata (Fasulye Salatası)	Bulgaristan
Sarmi (Yaprak veya Lahana Sarması)	Bulgaristan
Marinovani Chushki (Marine Edilmiş Biber)	Bulgaristan
Kyopolou (Patlıcan ve Biber Mezesi)	Bulgaristan
Sarmale (Lahana veya Yaprak Sarması)	Romanya
Salată de Vinete (Patlıcan Salatası)	Romanya
Salată de Varză (Lahana Salatası)	Romanya
Zacusca (Kavrulmuş Sebze Ezmesi)	Romanya
Tzatziki (Sarımsaklı Yoğurtlu Salatalık)	Yunanistan
Melitzanosalata (Patlıcan Ezmesi)	Yunanistan
Dolmadakia (Yaprak Sarma)	Yunanistan
Taramosalata (Yumurta Balığı Ezmesi)	Yunanistan
Horiatiki Salata (Köylü Salatası)	Yunanistan
Dakos	Yunanistan
Fasolada (Fasulye Çorbası)	Yunanistan
Octopus Salata (Ahtapot Salatası)	Yunanistan
Zaseka (Domates ve Biber Ezmesi)	Slovenya

Kraški Pršut (Karst Pastırması)	Slovenya
Njeguški pršut (Njeguši Pastırması)	Karadağ
Sir i vrhnje (Peynir ve Kaymak)	Karadağ

Tablo 1 incelendiğinde Balkan mutfaklarına özgü 50 çeşit soğuk başlangıcın varlığından söz etmek mümkündür. Tespit edilen çorba sayısının ülkelere göre sıralaması yapıldığında Arnavutluk (n:8), Hırvatistan (n:8), Yunanistan (8) en fazla soğuk başlangıç çeşidinin yer aldığı ülkeler arasındadır.

Tablo 2. Balkanlarda Yer Alan Mutfaklara Özgü Çorbalar

Tablo 2’de Balkanlarda yer alan mutfaklara özgü çorba çeşitlerine yer verilmiştir.

Yemek Adı	Ülke
İşkembe Çorbası	Arnavutluk
Jani me Fasule	Arnavutluk
Fergese	Arnavutluk
Kernacka	Arnavutluk
Çorba e Kërpudhave (Mantar Çorbası)	Arnavutluk
Plume Oriz	Arnavutluk
Paça Çorbası	Kosova
İşkembe Çorbası	Kosova
Şehriye Çorbası (Ricet)	Kosova
Tarhana Çorbası	Kosova
Pırasa Çorbası	Makedonya
Tarator (Soğuk Yoğurt Çorbası)	Makedonya
Pindjur Çorbası	Makedonya
Tavche Gravche (Fasulye Çorbası)	Makedonya
Ciorba de Burta (İşkembe Çorbası)	Makedonya
Zelnik Çorbası (Ispanak veya Pazı Çorbası)	Makedonya

Bob Chorba (Fasulye Çorbası)	Makedonya
Ajvar Çorbası (Biber ve Patlıcan Çorbası)	Makedonya
Supa od Leca (Mercimek Çorbası)	Makedonya
Pilav Chorba (Tavuklu Pirinç Çorbası) Ričet	Makedonya
Begova Čorba (Bey Çorbası)	Bosna-Hersek
Teleća Čorba (Dana Çorbası)	Bosna-Hersek
Kelj Čorba (Lahana Çorbası)	Bosna-Hersek
Supa od Leće (Mercimek Çorbası)	Bosna-Hersek
Pasulj (Fasulye Çorbası)	Bosna-Hersek
Šareni Grah (Renkli Fasulye Çorbası)	Bosna-Hersek
Pileća Supa (Tavuk Çorbası)	Bosna-Hersek
Čorba od Gljiva (Mantar Çorbası)	Bosna-Hersek
Riblja Čorba (Balık Çorbası)	Bosna-Hersek
Manestra	Hırvatistan
Brodet (Balık Çorbası)	Hırvatistan
Juha od Rajčice (Domates Çorbası)	Hırvatistan
Grah (Fasulye Çorbası)	Hırvatistan
Minestrone	Hırvatistan
Juha od Gljiva (Mantar Çorbası)	Hırvatistan
Kisela Juha (Ekşi Çorba)	Hırvatistan
Riblja Juha (Balık Çorbası)	Hırvatistan
Šparoga Juha (Kuşkonmaz Çorbası)	Hırvatistan
Krem Juha od Krumpira (Kremalı Patates Çorbası)	Hırvatistan
Teleća Čorba (Dana Çorbası)	Sırbistan
Riblja Čorba (Balık Çorbası)	Sırbistan

Pasulj (Fasulye Çorbası)	Sırbistan
Čorba od Povrća (Sebze Çorbası)	Sırbistan
Pileća Supa (Tavuk Çorbası)	Sırbistan
Goveda Supa (Etli Çorba)	Sırbistan
Kiseli Kupus Čorba (Lahana Çorbası)	Sırbistan
Bela Čorba (Beyaz Çorba)	Sırbistan
Tarhana Čorba	Sırbistan
Pečurke Čorba (Mantar Çorbası)	Sırbistan
Tarator (Soğuk Yoğurt Çorbası)	Bulgaristan
Shkembe Chorba (İşkembe Çorbası)	Bulgaristan
Bob Chorba (Fasulye Çorbası)	Bulgaristan
Teleshko Vareno (Dana Haşlama Çorbası)	Bulgaristan
Pileshka Supa (Tavuk Çorbası)	Bulgaristan
Kurban Chorba (Kurban Çorbası)	Bulgaristan
Ribena Chorba (Balık Çorbası)	Bulgaristan
Leshnikova Supa (Mercimek Çorbası)	Bulgaristan
Kiselica (Ekşi Çorba)	Bulgaristan
Domatena Supa (Domates Çorbası)	Bulgaristan
Ciorbă de burtă (İşkembe Çorbası)	Romanya
Ciorbă de fasole cu afumătură (Pastırmalı Fasulye Çorbası)	Romanya
Ciorbă de legume (Sebze Çorbası)	Romanya
Ciorbă de perişoare (Köfte Çorbası)	Romanya
Ciorbă de vâcuță (Dana Çorbası)	Romanya
Ciorbă de pui a la grec (Yunan Usulü Tavuk Çorbası)	Romanya
Ciorbă de peşte (Balık Çorbası)	Romanya

Ciorbă de dovlecei (Kabak Çorbası)	Romanya
Ciorbă de roşii (Domates Çorbası)	Romanya
Borş de sfeclă roşie (Pancar Çorbası)	Romanya
Avgolemono Çorbası (Limonlu Tavuk Çorbası)	Yunanistan
Fasolada (Fasulye Çorbası)	Yunanistan
Kotosoupa Avgolemono (Tavuk ve Limonlu Çorba)	Yunanistan
Fakes Soupa (Mercimek Çorbası)	Yunanistan
Trahanas (Fermente Yoğurt ve Bulgur Çorbası)	Yunanistan
Kolokithosoupa (Kabak Çorbası)	Yunanistan
Revithia Soupa (Nohut Çorbası)	Yunanistan
Domatosoupa (Domates Çorbası)	Yunanistan
Psarosoupa (Balık Çorbası)	Yunanistan
Hortosoupa (Sebzeli Çorba)	Yunanistan
Jota (Lahana ve Fasulye Çorbası)	Slovenya
Bograč (Etli Sebze Çorbası)	Slovenya
Goveja Juha (Dana Eti Çorbası)	Slovenya
Krompirjeva Juha (Patates Çorbası)	Slovenya
Bučna Juha (Kabak Çorbası)	Slovenya
Gobova Juha (Mantar Çorbası)	Slovenya
Kisla Juha (Ekşi Çorba)	Slovenya
Koručevka (Çorba)	Slovenya
Ajdova Juha (Kara Buğday Çorbası)	Slovenya
Pireška Juha (Arpa Çorbası)	Slovenya
Čorba od Koprive (Isırgan Otu Çorbası)	Karadağ
Riblja Čorba (Balık Çorbası)	Karadağ

Čorba od Krompira (Patates Çorbası)	Karadağ
Pasulj (Fasulye Çorbası)	Karadağ
Čorba od Sira (Peynir Çorbası)	Karadağ
Čorba od Kupusa (Lahana Çorbası)	Karadağ
Juha od Povrća (Sebze Çorbası)	Karadağ
Kaçamak (Mısır Unu Çorbası)	Karadağ
Čorba od Tikvica (Kabak Çorbası)	Karadağ
Čorba od Školjki (Deniz Kabuklu Çorba)	Karadağ

Tablo 2 incelendiğinde Balkan mutfaklarına özgü 99 çeşit çorbanın varlığından söz etmek mümkündür. Tespit edilen çorba sayısının ülkelere göre sıralaması yapıldığında Bulgaristan (n:10), Hırvatistan (n:10), Karadağ (10) , Kuzey Makedonya Cumhuriyeti (n:10), Romanya (n:10), Sırbistan (n:10), Slovenya (n:10), Yunanistan (n:10) en fazla çorba çeşidinin yer aldığı ülkeler arasındadır.

Tablo 3. Balkanlarda Yer Alan Mutfaklara Özgü Hamur İşleri

Tablo 3’de Balkanlarda yer alan mutfaklara özgü hamur işleri çeşitlerine yer verilmiştir.

Yemek Adı	Ülke
Lakror (Sebzeli Börek)	Arnavutluk
Pite (Pide)	Arnavutluk
Kifle	Arnavutluk
Krofne	Arnavutluk
Flija (Fliya)	Kosova
Pite (Pide)	Kosova
Burek (Börek)	Kosova
Petulla (Hamur Kızartması)	Kosova
Pastrmajlija (Etli Hamur)	Makedonya
Pita (Pide)	Makedonya
Burek (Börek)	Makedonya
Burek (Börek)	Bosna-Hersek

Pita (Pide)	Bosna-Hersek
Lepinja (Lepinja)	Hırvatistan
Štrukli (Ştrukli)	Hırvatistan
Palačinke (Pancake)	Hırvatistan
Burek (Börek)	Sırbistan
Štrukli (Ştrukli)	Sırbistan
Banitsa (Börek)	Bulgaristan
Kozunak (Kozunak)	Bulgaristan
Tikvenik (Kabaklı Börek)	Bulgaristan
Patatnik (Patatesli Börek)	Bulgaristan
Zelnik (Ispanaklı Börek)	Bulgaristan
Plăcintă (Börek)	Romanya
Cozonac (Kozunak)	Romanya
Plăcintă (Börek)	Romanya
Cozonac (Kozunak)	Romanya
Sărățele (Tuzlu Çörek)	Romanya
Clătite (Krep)	Romanya
Bougatsa (Bougatsa)	Yunanistan
Bougatsa (Bougatsa)	Yunanistan
Kasseropita (Peynirli Börek)	Yunanistan
Kotopita (Tavuklu Börek)	Yunanistan
Plastos Börek (Hamurlu Börek)	Yunanistan
Prekmurska Gibanica (Prekmurje Böreği)	Slovenya
Kraški Zavitek (Karst Böreği)	Slovenya
Kranjska Gibanica (Kranjska Böreği)	Slovenya

Štruklji s Skuto (Peynirli Ştrukli)	Slovenya
Klobasa Zavitek (Sosis Böreği)	Slovenya
Krapi (Krapi)	Slovenya
Kolobarji (Kolobarji)	Slovenya
Kolac (Kolac)	Karadağ
Pita (Pita)	Karadağ
Priganice (Kızarmış Hamur)	Karadağ
Krofne (Krofne)	Karadağ
Česnica (Çesnica)	Karadağ
Lepinja (Lepinja)	Karadağ

Tablo 3 incelendiğinde Balkan mutfaklarına özgü 47 çeşit hamur işinin varlığından söz etmek mümkündür. Tespit edilen çorba sayısının ülkelere göre sıralaması yapıldığında Slovenya (n:7), Karadağ (6) , Romanya (n:6), en fazla hamur işleri çeşidinin yer aldığı ülkeler arasındadır.

Tablo 4. Balkanlarda Yer Alan Mutfaklara Özgü Ana Yemekler

Tablo 4’de Balkanlarda yer alan mutfaklara ana yemek çeşitlerine yer verilmiştir.

Yemek Adı	Ülke
Tavë Kosi (Yoğurtlu Kuzu Etli Fırın Yemeği)	Arnavutluk
Fergesë (Beyaz Peynir ve Biber ile Kızarmış Tavuk veya Et)	Arnavutluk
Tavë Elbasani (Elbasan Tavası)	Arnavutluk
Qofte (Köfte)	Arnavutluk
Flija (Fliya)	Arnavutluk
Kërnacka (Karnıyarık)	Arnavutluk
Janë me Presh (Kuşkonmazla Tavuk veya Et)	Arnavutluk
Specia me Gjize (Peynir Dolgulu Biber)	Arnavutluk
Pule me Arra (Fındıklı Tavuk)	Arnavutluk
Qebapa (Çevapçiç)	Kosova
Pita e Rugovës (Rugova Pidesi)	Kosova

Gullash (Gulyaş)	Kosova
Sogan Tava (Soğan Tavası)	Kosova
Fli me Spinaq (Ispanaklı Fliya)	Kosova
Kopani Makedonski Veselci (Makedon Usulü Kapama)	Makedonya
Tavče Gravče (Fasulye Tenceresi)	Makedonya
Selsko Meso (Köylü Kavurması)	Makedonya
Ćevapi (Çevapçiç)	Bosna-Hersek
Bosanski Lonac (Bosna Tenceresi)	Bosna-Hersek
Bosanski Kebap (Bosna Kebabı)	Bosna-Hersek
Bosanski Ćevap (Bosna Çevapçiç)	Bosna-Hersek
Peka (Kapama)	Hırvatistan
Pašticada (Pastırmalı Et)	Hırvatistan
Janjetina s Ražnja (Döner Kuzu Eti)	Hırvatistan
Dalmatinski Pršut (Dalmaçya Pastırması)	Hırvatistan
Ćevapi (Çevapçiç)	Hırvatistan
Pašta Fažol (Fasulye Makarnası)	Hırvatistan
Bakalar (Bakla)	Hırvatistan
Ribljı Paprikaš (Balık Güveç)	Hırvatistan
Ćevapi (Çevapçiç)	Sırbistan
Pljeskavica	Sırbistan
Karadorđeva šnicla (Karadayı Schnitzel)	Sırbistan
Ribljı Paprikaš (Balık Güveç)	Sırbistan
Gibanica	Sırbistan
Pasulj (Fasulye)	Sırbistan
Kavarma (Kavurma)	Bulgaristan

Meshana Skara (Karışık Izgara)	Bulgaristan
Kyufte (Köfte)	Bulgaristan
Tutmanik	Bulgaristan
Musaka (Musakka)	Bulgaristan
Mămăligă (Mamaliga)	Romanya
Mici (Küçük Şiş Kebap)	Romanya
Varză a la Cluj (Lahana Yemeęi)	Romanya
Souvlaki (Şiş Kebap)	Yunanistan
Moussaka (Musakka)	Yunanistan
Gyros (Döner)	Yunanistan
Arni Psito (Fırın Kuzu Eti)	Yunanistan
Pidakia (Kuzu Pirzola)	Yunanistan
Kleftiko (Kleftiko)	Yunanistan
Stifado (Et Yahnisi)	Yunanistan
Kotopoulo Lemonato (Limonlu Tavuk)	Yunanistan
Kranjska Klobasa (Kranjska Sosisi)	Slovenya
Pohorski Lonc (Pohorje Tenceresi)	Slovenya
Štruklji (Ştrukli)	Slovenya
Njeguški Steak (Njeguški Biftek)	Karadağ
Kaçamak (Kaçamak)	Karadağ
Cevapi (Çevapçic)	Karadağ
Kuvani Brav (Haşlanmış Sığır Eti)	Karadağ
Krmenadla (Sote Edilmiş Kuzu Pirzola)	Karadağ
Jagnjeće Pečenje (Fırın Kuzu Eti)	Karadağ

Tablo 3 incelendiğinde Balkan mutfaklarına özgü 60 çeşit ana yemeğin varlığından söz etmek mümkündür. Tespit edilen çorba sayısının ülkelere göre sıralaması yapıldığında Arnavutluk

(n:9), Hırvatistan (8) , Yunanistan (n:8), en fazla ana yemek çeşidinin yer aldığı ülkeler arasındadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Balkan mutfağı, çeşitli kültürel etkilerle şekillenmiş zengin bir yemek kültürünü temsil etmektedir. Bu husus yerel yemeklerin ve kültürlerin keşfedilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Balkan mutfak kültürünün gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada da Balkanlarda yer alan mutfaklara özgü yemekler tespit edilmiştir. Çünkü yöresel yemekler turistleri için bir destinasyonu ziyaret etme nedeni olabilmektedir. Araştırma kapsamında Balkanlarda yer alan mutfaklara özgü 256 çeşit yemek tespit edilmiştir. Bu yemek çeşitliliğin turist beklentilerini karşılayacak sayıda olduğu düşünülmektedir. Ancak bu yemeklerin turistlere arz edilebilmesi ve bölgede gastronomi turizminin geliştirilmesi açısından birtakım çözüm önerileri geliştirilmiştir;

- Balkan ülkelerinin ortak bir paydada buluşup Balkan mutfağına özgü yemeklere yönelik tanıtım ve pazarlama faaliyetleri gerçekleştirmeleri önem arz etmektedir.
- Seyahat acentelerinin Balkan bölgesini kapsayan alanlarda gastronomi turları düzenlemeleri yemeklerin tanıtımına katkıda bulunacaktır.
- Düzenli olarak yemek festivalleri ve benzeri etkinlikler turistleri bölgeyi ziyaret etmelerinde etkili olabilir.
- Restoranlar ve oteller, yerel tarım ürünlerini ve malzemeleri kullanarak yemeklerini hazırlamalıdır. Ayrıca bu ürünlerin tanıtımı yapılmalı ve turistlerin bu ürünleri satın alabilecekleri pazarlar kurulmalıdır.
- Balkan mutfak kültürüne özgü yemeklerin ardındaki kültürel ve tarihi bağlamın turistlere aktarılması, gastronomi turizmine teşvik edebilir Her yemeğin hikâyesini, tarihini ve kültürel önemini anlatan bilgi kartları, turlar ve rehberlik hizmetleri sunulabilir.

KAYNAKÇA

Altan, M. (2018).Uluslararası Pazarlamada İkincil Veriler Kullanılarak Hedef Pazar Seçimi ve Bir Model Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Balderas-Cejudo, A., Patterson, I., & Leeson, G. (2019). Senior foodies:a developing niche market in gastronomic tourism. International Journal of Gastronomy and Food Science, 16, 100152.

Balkan Lunch Box, (2024). Traditional & Contemporary Balkan Recipes, <https://balkanlunchbox.com/>, Erişim Tarihi: 15.04.2024.

Baltić, M., Janjic, J., Popović, M., Baltic, T., Jankovic, V., Starcević, M., ... & Sarcevic, D. (2018). Meat in traditional serbian cuisine. Meat Technology, 59(1), 54-62.

Bowen, G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40.

Budiningtyas, E. S., & Turgarini, D. (2019). The Reinforcement of Women's Role in Baluwarti as Part of Gastronomic Tourism and Cultural Heritage Preservation. In 3rd International Seminar on Tourism (ISOT 2018) (pp. 87-90). Atlantis Press.

Bulatov, K., Емельянова, Е., Tropin, D., Skoryukina, N., Chernyshova, Y., Sheshkus, A., & Arlazarov, V. (2022). Midv-2020: a comprehensive benchmark dataset for identity document analysis. *Computer Optics*, 46(2).

Cardno, C. (2019). Policy document analysis: a practical educational leadership tool and a qualitative research method. *Educational Administration Theory and Practice Journal*, 24(4).

Čaušević, A., & Fusté-Forné, F. (2022). Local cuisine in a tourist city: food identity in sarajevo restaurant menus as a source of destination marketing. *European Journal of Tourism Hospitality and Recreation*, 12(1), 61-77.

Chunkajorn, P. (2020). Elements of gastronomy tourism affecting the behavior of thai tourists traveling in thailand. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(2).

Czekalski, T. (2017). Lokalne tradycje kulinarne w procesie integracji serbskiego rynku żywnościowego z unią europejską. *Łódzkie Studia Etnograficzne*, 56, 109.

Çelikpazu, E., & Atalay, E. (2021). The determination of turkish and turkish language and literature teacher candidates' awareness of learning grammar. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(2), 842-868.

Djerdan, (2024). <https://www.djerdan.com/>, Erişim Tarihi: 10.04.2024.

Eken, M., & Aydın, H. (2022). Dijital Göçmenler İçin Dijital Yetkinliğin Haritalanması: Türkiye, Almanya ve İspanya Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Erciyes Journal of Education*, 6(1), 66-79.

Ekinci, E. (2021). Türkiye ve Balkan devletleri ilişkileri kapsamında mutfak kültürünün incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bilim Dalı, Kocaeli.

Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115.

Etrata, R. (2021). The awareness and authenticity of gastronomic tourism in ilocos region. *International Journal of Research Studies in Management*, 9(3).

Gačnik, A., & Voros, M. (2020). Protected food & wine products as a driving force for creativity and innovation of gastronomy tourism development. *Agricultura*, 12(1-2), 19-34.

Gačnik, A., & Voros, M. (2020). Protected food & wine products as a driving force for creativity and innovation of gastronomy tourism development. *Agricultura*, 12(1-2), 19-34.

Hasanaj, P., & Kuqi, B. (2022). Environmental landscapes in the "albanian alps" in kosovo in the development of local tourism. *Ecological Engineering & Environmental Technology*, 23(6), 188-194.

Kivela, J., & Crotts, J. (2006). Tourism and gastronomy: gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), 354-377.

Lu, Y. (2021). Research on the relationships between destination image, perceived value and tourism experience of gastronomy tourism--a case of macao food tourists. *E3s Web of Conferences*, 251, 03038.

Markovic, M., & Pindžo, R. (2020). Importance of gastronomy for further tourism development in western balkans economies with focus on serbia., 185-209.

Okumuş, B. (2020). Food tourism research: a perspective article. *Tourism Review*, 76(1), 38-42.

Peštek, A., & Činjurević, M. (2014). Tourist perceived image of local cuisine: the case of bosnian food culture. *British Food Journal*, 116(11), 1821-1838. <https://doi.org/10.1108/bfj-01-2014-0046>.

Pieroni, A., Rexhepi, B., Nedelcheva, A., Hajdari, A., Mustafa, B., Kolosova, V., & Quave, C. (2013). One century later: the folk botanical knowledge of the last remaining albanians of the upper reka valley, mount korab, western macedonia. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 9(1).

Putri, D., & Yulianto, Y. (2022). Gastronomy tourism of palm cabbage as a supporting tourism attraction in surrounding tambing lake. *Jurnal Kepariwisata*, 21(2), 187-196.

Robinson, D. (2021). Rural food and wine tourism in canada's south okanagan valley: transformations for food sovereignty?. *Sustainability*, 13(4), 1808.

Said, N., Othman, R., Sulaiman, W., Hatta, F., & Ramya, R. (2023). The benefits, challenges, and opportunities of halal gastronomy tourism – a review perspective. *Halalpsphere*,

Sak, R., Sak, İ., Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Document analysis as a research method. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.

Saraç, Ö. (2021). The effects of local food and local products with geographical indication on the development of tourism gastronomy. *Sustainability*, 13(12), 6692.

Shahini, E., Skuraj, E., Sallaku, F., & Shahini, S. (2022). Recreational opportunities through agritourism increases relationships within urban and rural communities in western balkan societies. *Review of Economics and Finance*, 20, 283-287.

Stevović, S. (2021). Sustainable transboundary hydropower system on drina river as synergy of water -food-energy-climate nexus. *Contemporary Materials*, 12(2).

Sujood, S., Ali, R., Irfan, S., & Hamid, S. (2023). Emerging themes in food tourism: a systematic literature review and research agenda. *British Food Journal*, 126(1), 372-408.

Sukenti, K. (2014). Gastronomy tourism in several neighbor countries of indonesia: a brief review. *Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*, 2(2), 55-63.

Tao, Z., Chen, J., & Hu, B. (2019). Authenticity, quality, and loyalty: local food and sustainable tourism experience. *Sustainability*, 11(12), 3437.

Taste of Balkans, (2024). <https://tasteofbalkans.com/recepti/>, Erişim Tarihi: 11.04.2024.

Testa, R., Galati, A., Schifani, G., Trapani, A., & Migliore, G. (2019). Culinary tourism experiences in agri-tourism destinations and sustainable consumption—understanding italian tourists' motivations. *Sustainability*, 11(17), 4588.

Travel Talk Tours, (2024). <https://www.traveltalktours.com/balkan-food/>, Erişim Tarihi: 09.05.2024.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık (11.Baskı). Ankara

LEARNING ENGAGEMENT OF SOCIAL STUDIES STUDENTS IN BLENDED LEARNING IN WORLD HISTORY IN A STATE UNIVERSITY

Aliah Ariane

Bataan Peninsula State University ,Philippines

ORCID ID: 0009-0003-7213-880X

Abstract

Blended learning is a method of teaching that combined technology and digital media with traditional classroom-based methods. This descriptive-correlational study determined the learning engagement of male and female Social Studies students in studying World History via blended learning in state university in the Philippines. It specifically explored the learning engagement of students in studying World History via blended learning in terms of cognitive, emotional, and behavioral. Fifty-four (54) third-year teacher education students specializing in Social Studies served as respondents who were selected using simple random sampling technique. The survey was conducted online through Google Form and the data obtained were statistically analyzed using mean, standard deviation, and independent samples T-test. The findings indicated that the Social Studies students are engaged in learning World History through blended learning in terms of cognitive, emotional, and behavioral. There are no significant variations on the learning engagement of male and female students. An interactive plan was proposed to improve the learning engagements of the students.

Keywords: blended learning, World History, Social Studies

THE EFFECTS OF THE UKRAINE-RUSSIA WAR ON THE BALKANS IN THE ENERGY CONTEXT: SECURITY, DIVERSIFICATION AND FUTURE STRATEGIES

Chountagi Bekir

Ibn Haldun University, Haydar Aliyev Center For Eurasian Studies
ORCID: 0000-0003-1927-7782

Abstract

Geopolitical tension has also been accompanied by asymmetries in the energy relations with Russia. Moscow has been doing his best to uphold and reinforce the resource dependency of Europe, especially South-Eastern Europe. Russia has undertaken a series of complementary strategies towards this end. First of all, Moscow has been consistently vehemently against the building of new gas transit routes in Central Europe. Nord Stream 1 – and currently especially – Nord Stream 2 pipelines have been detrimental to strengthening Europe's energy security. Second of all – pertaining particularly to South-Eastern Europe – Russian economic diplomacy in the region has aimed at either maintaining the status quo, i.e. the dominance of the gas market by Gazprom or to simultaneously limit European Union's capacity to execute EU anti-trust policy. These goals have been achieved partly by building the product and services that bind and indebts Balkan debtors to Russia. The prolonging Ukrainian secession war has exacerbated European energy security dilemmas. Oil prices have been malaised, and geopolitical circumstances around the Black Sea have been consistently convulsed. Russian offensive has been accompanied by them will to wield their energy weapons on the Balkans, to which end Gazprom has been actively using their pipeline infrastructure in the Ukraine, from which prefers more and more often to partially or entirely give up depending on political undertones with Kyiv. This paper reckons that – the shift in gas flows' directions will have several if not many and largely ambiguous implications for regional hydrocarbons market in South East Europe. On the one hand, it exacerbates Russia's room for maneuver and strengthens of their bargaining position. On the other hand, it transpires that despite remaining dependent on Russian fuel, Amerindian and Azeri natural gas is now reaching the Balkans. It also shows that Europe is fed up with its Eastern supplier. This position is encouraging the countries of south-east Europe to be more active, although they are still reluctant to take these courageous and necessary steps.

The geopolitical crisis that started with the annexation of Crimea and has deepened over the years, has been affecting not only the regions of the conflict and directly adjacent territories but also has had a considerable impact on European energy security and strategic energy dilemmas. Without any doubt, the largest energy conundrums as related to the Ukraine crisis can be observed in Central and South-Eastern European regions, including the Balkans. The paper aims to analyze the relation between Russia's political strategy towards Kyiv and protracted war in the Eastern part of Ukraine and the regional ramifications of this in current and future energy security and diversification context in the Balkans.

BALKAN PAKTI'NIN 90'INCI YILINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NA BAKIŞ
TURKISH FOREIGN POLICY ON THE 90TH ANNIVERSARY OF THE BALKAN PACT

Lecturer Güney Ferhat BATI

Kıbrıs Amerikan Üniversitesi, SBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-4930-5409

Özet

1923 ile yeni kurulan bir ülkenin -Türkiye Cumhuriyeti'nin- 'yüz' yılına girmesiyle birlikte, bu yüz yıllık süreçte Türk Dış Politikasında mihenk olarak görülmesi gereken politikalarını irdelemek ve incelemek gerekir. Uluslararası alanda bölgesel örgütlenmelerin tarihsel anlamda pekte mevcut olmadığı 20'nci yüzyılın başlarında, Cumhuriyet dönemiyle başlayan dış politikada "Yurtta Barış, Dünyada Barış" şiarıyla Türkiye'nin öncülüğünde 'Balkan Paktı' kurulmuştur. 1934'te kurulan Balkan Paktı, Balkanların huzur, barış, beraberlik ve güvenlik içerisinde olmasını, bununda Balkan ülkeleriyle ve Balkan milletleriyle olması gerekliliğini vurgulamıştır. Balkan Paktı'nın kuruluş tarihinden günümüze 'doksan' yıl (d)oldu. Türk Dış Politikası'nın Balkanlar ile olan siyasi, ekonomik, diplomatik, askeri, güvenlik ve sosyo-kültürel ilişkilerin önemi yadsınamaz bir gerçekliktir. Balkan jeopolitiğinin stratejik boyutları kadar, soydaşlarımızın bu coğrafya içerisinde yaşamlarını sürdürmesinden dolayı da Türk Dış Politikası açısından Balkanları vazgeçilmez kılmaktadır. Bu minvalde, Türkiye sadece kendini ilgilendiren konularda değil, dünya barışını korumak amacıyla, aynı zamanda dünyada ki genel dış politika konularıyla ilgilenmekten de geri kalmamıştır. Uluslararası siyasette çıkarlar önemli olduğu için, devletlerarasında bir takım gruplaşmalar meydana gelmiştir. Bu nedenle, bir tarafta Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanmış olan antlaşmalar ile kurulmuş ve mevcut durumu -statüko- korumaya çalışan anti revizyonist galipler, diğer tarafta ise mevcut durumu değiştirmek isteyen Almanya, Japonya ve galip devlet olmasına rağmen umduğunu bulamayan İtalya'dan oluşan revizyonist devletler yer almıştır. Bu dönemde, mevcut durumu değiştirmek isteyen grup sürekli olarak saldırgan bir dış politika izlerken, statükonun korunmasını isteyen devletlerden oluşan grup yatıştırma ve ödün verme politikası takip etmiştir. Günümüzde Balkanlar'ın karıştırılmak istenmesi, bunun farklı emeller doğrultusunda yeni haritaların ortaya çıkması, tekrardan cetvel ve pergel ile çizilmek istenmesi tesadüf değildir! Bu çalışma, Türk Dış Politikası'nın Balkan Paktı ve Balkanlar ile bölgesel örgütlenmedeki analiz ve değerlendirmesidir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Balkan Paktı, Bölgesel Örgüt, Balkanlar, Türkiye

Abstract

With 1923 marking the 'one hundred' year of a newly established country - the Republic of Turkey - it is necessary to examine and analyze the policies that should be seen as a benchmark in Turkish Foreign Policy in this hundred-year period. In the early 20th century, when regional organizations in the international arena did not exist in the historical sense, the 'Balkan Pact' was established under the leadership of Turkey with the slogan of 'Peace at Home, Peace in the World' in the foreign policy that started with the Republican era. The Balkan Pact, established in 1934, emphasized that the Balkans should be in peace, peace, unity and security, and that this should be with the Balkan countries and Balkan nations. It has been ninety (d)years since the establishment of the Balkan Pact. The importance of Turkish Foreign Policy's political, economic, diplomatic, military, security and socio-cultural relations with the Balkans is an undeniable reality. The strategic dimensions of Balkan geopolitics, as well as the fact that our cognates continue to live in this geography, make the Balkans indispensable for Turkish Foreign Policy. In this respect, Turkey has not only been concerned with issues that concern itself, but also with general foreign policy issues in the world in order to preserve world peace. Since interests are important in international politics, a number of groupings have emerged among states. Therefore, on the one hand, there were the anti-revisionist victors, which were established by the treaties signed after the First World War and tried to preserve the status quo, and on the other hand, there were the revisionist states, consisting of Germany, Japan and Italy, which wanted to change the status quo. During this period, the group that wanted to change the status quo consistently pursued an aggressive foreign policy, while the group of states that wanted to preserve the status quo pursued a policy of appeasement and compromise. It is not a coincidence that today the Balkans are wanted to be stirred up, that new maps are emerging in line with different ambitions, and that they want to be drawn with rulers and compasses again! This study is an analysis and evaluation of Turkish Foreign Policy in the Balkan Pact and the Balkans and regional organization.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Balkan Pact, Regional Organization, Balkans, Turkey

**LİDER VE TOPLUM İLİŞKİSİNDE YAZILI BASININ ÖNEMİ: ATATÜRK'ÜN
YAYINLADIĞI GAZETELER**
THE IMPORTANCE OF PRINT MEDIA IN THE RELATIONSHIP BETWEEN THE
LEADER AND THE SOCIETY: THE NEWSPAPERS PUBLISHED BY ATATÜRK

Assoc. Prof. Dr. Güney NAİR

Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-6165-9672

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, dünya çapında tanınan kendisine büyük saygı duyulan, yirminci yüzyılın en önemli liderlerinden biridir. Atatürk'ün birçok özelliği arasında en dikkat çekenlerinden birisi içinde yaşadığı toplum ile kurmuş olduğu güçlü bağlardır. Önemli siyasal liderlerin, toplumlarıyla kurdukları bağı güçlendiren araçların başında kitle iletişim araçları gelmektedir. Mustafa Kemal Atatürk, içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak yazılı basın organlarının haber verme ve toplumu etkileme gücünden en iyi şekilde yararlanmıştır. Mevcut yayınların haber verme gücünden yararlanmanın yanısıra yaşamının çeşitli evrelerinde fikirlerini topluma anlatabilmek için “Minber”, “İrade-i Milliye” ve “Hakimiyet-i Milliye” isimli gazetelerin yayınlanması için çaba harcamış ve başarılı olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk gazetecilik faaliyetlerinin Harp Okulu öğrencisiyken (1899-1902) başladığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı büyük toplumsal sorunlara, sosyo-ekonomik bunalımlara ve devletin çöküş sürecine çözüm arayışında olan tüm aydınlar gibi Mustafa Kemal'de bir yandan fikirlerini olgunlaştırıyor, diğer yandan bu fikirleri yayma çabasını sürdürüyordu. Harp Okulu'nda mevcut siyasi düzenin yanlışlarını, aksaklıklarını eleştirmek için el yazısıyla çıkarmaya başladıkları ilk gazete, okul müdürü Rıza Bey'in baskısıyla son bulmuş, bu olay üzerine izinsizlik cezası verilerek konu kapatılmıştır. Mustafa Kemal yaşamının sonraki bölümlerinde de gelişmelere paralel olarak yayıncılık faaliyetlerini sürdürmüştür.

Mustafa Kemal'in ilk ciddi gazetecilik çabası, çok yakın arkadaşı olan Ali Fethi (Okyar) ve Ali Fethi ile birlikte yayınladığı “Minber” Gazetesi'dir. 1 Kasım 1918 tarihinde yayınlanmaya başlayan gazete günlük olarak sadece 51 sayı yayınlanmıştır.

İkinci yayın İrade-i Milliye Gazetesi'dir. 14 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi'nin yapıldığı günlerde yayınlanmaya başlayan gazete, milli mücadele hareketinin ilk resmi sözcüsü olması açısından tarihi bir öneme sahiptir.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ise 10 Ocak 1920 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyet-i Heyeti Temsilîyesi adına Mustafa Kemal tarafından Ankara'da yayınlanmaya başlamıştır. Sivas Kongresi günlerinde Sivas'ta yayın hayatına başlayan İrade-i Milliye Gazetesi'nin Sivaslıların aşırı talebi nedeniyle Sivas'ta bırakılmasına karar verilmesinden sonra, Ankara'da bir gazetenin yayın kayatına sokulması ihtiyacı üzerine Hakimiyet-i Milliye yayınlanmaya başlamıştır.

Tüm bu yayıncılık faaliyetlerinde fikirlerini kamuoyuna aktarma amacı güden Mustafa Kemal'in bunda başarılı olduğu, özellikle İrade-i Milliye Gazetesi ve Hakimiyet-i Milliye Gazetelerindeki yayınların yeni bir toplumun şekillenmesini dünyaya duyurduğu, yeni bir toplum ve devlet düzenini şekillendirdiği tartışmasızdır. Çalışmada durum analizi yöntemi

kullanılarak, tarihsel sosyolojinin perspektifinden konu ele alınarak dönemin kendine özgü koşulları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk ve Basın, Atatürk'ün Gazeteleri, Minber, İrade-i Milliye, Hakimiyet-i Milliye

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk is the founder of the Republic of Türkiye. He is one of the most important leaders of the twentieth century, known and respected worldwide. One of Atatürk's most distinctive features is the strong ties he established with the society he lived in. Mass media are one of the primary tools that strengthen the bond established by important political leaders with the societies they live in. Mustafa Kemal Atatürk made the most of the power of the print media to inform and influence society, depending on the conditions he was in. Additionally, he made an effort to publish newspapers named "*Minber*", "*İrade-i Milliye*", and "*Hakimiyet-i Milliye*" in order to express his ideas to the society in various stages of his life and he was successful.

It is known that Mustafa Kemal Atatürk's first journalism activities began when he was a Ottoman Military Academy (*Harp Okulu*) student (1899-1902). Like all intellectuals who sought solutions to the major social problems and socio-economic crises experienced by the Ottoman Empire and the collapse of the state, Mustafa Kemal was both maturing his ideas and continuing his efforts to spread these ideas to his society. The first newspaper he started to publish handwritten at the Military Academy to criticize the mistakes and shortcomings of the existing political order ended with the raid of the school principal Rıza Bey, and the subject was dropped by giving him a penalty of cancelling leave of absence. Mustafa Kemal continued his publishing activities in parallel with the developments in the later parts of his life.

"*Minber*" Newspaper, which Atatürk published together with Ali Fethi (Okyar), who was a very close friend of him, and Ali Fethi, was his first serious journalistic effort. The newspaper started to be published on November 1, 1918, and only 51 issues were published.

The second one is "*İrade-i Milliye*" Newspaper. The newspaper, which started to be published on September 14, 1919, during the Sivas Congress, has historical importance as it was the first official spokesperson of the national struggle movement.

"*Hakimiyet-i Milliye*" Newspaper was started to be published in Ankara on January 10, 1920, by Mustafa Kemal on behalf of Anatolia and Rumelia Countrywide Resistance Organization's Delegation Committee (*Anadolu ve Rumeli Müdafası-i Hukuk Cemiyet-i Heyeti Temsilîyesi*). Due to the excessive demand of the people of Sivas, it was decided to leave "*İrade-i Milliye*" Newspaper, which started its publication in Sivas during the Sivas Congress days, in Sivas. Afterwards, "*Hakimiyet-i Milliye*" started to be published because there was a need to publish a newspaper in Ankara.

It is indisputable that Mustafa Kemal, who aimed to convey his ideas to the public in all these publishing activities, was successful in this regard, and especially the publications in "*İrade-i Milliye*" and "*Hakimiyet-i Milliye*" Newspapers announced the formation of a new society to the world and shaped a new society and state order. In the study, by using the situation analysis method, the subject was discussed from the perspective of historical sociology and evaluated within the framework of the specific conditions of the period.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk and the Press, Atatürk's Newspapers, *Minber*, *İrade-i Milliye*, *Hakimiyet-i Milliye*

GİRİŞ

İnsanların “an” da olup bitenleri merak etme, anlama ve anlatma duygusuna dayanan haberleşme isteği tarihin her evresinde varolmuş, teknik ilerlemeler ve buluşlar sayesinde bu duygu yazılı araçlarla kitleselleşmiş ve günümüze kadar sürekli olarak farklılaşmış ve gelişmiştir. Günümüzde “medya” ve ya “basın” tanımlaması altında yazılı, görsel ve işitsel çok geniş bir iletişim ağı ele alınmaktadır. Bu yapıya internet olanaklarının sağladığı gelişmeler sayesinde sosyal medya da dahil olmuştur.

Dünyanın yetiştirmiş olduğu en önemli devlet adamları arasında kabul edilen, modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu önderi Mustafa Kemal (1881-1938), birçok özelliğinin yanında toplumunu iyi tanıyan, toplumuyla güçlü bağlar kurmuş ve kitleleri arkasından sürükleyebilmiş güçlü bir lider olarak nitelendirilmektedir.

“Bağımsızlığını yitirmiş, parçalanmış bir ulusun, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde hürriyeti ve bağımsızlığı için mücadeleye girmesi ve yazılı basının da desteğiyle halkın bu mücadeleye katılımı ile Kurtuluş Savaşı kazanılmış” (Oğuzhan, 2009:107) yıkılan Osmanlı İmparatorluğu’nun ardından yeni bir devlet kurulmuştur.

Tarihsel sosyolojinin her sosyal olay veya olguyu kendi özgün koşulları içinde irdelemek gerektiği ilkesinden hareket ederek, Atatürk’ün “gazetecilik” faaliyetlerini konu edinen bu çalışmada öncelikle bahsi geçen dönem içinde Türk toplumunun işitsel ve görsel yayıncılık faaliyetleriyle tanışmadığını belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla kitleler ile iletişim sağlayan en önemli haberleşme araçları yazılı basın organlarıdır. Gazete ve dergi gibi süreli yayın organlarının gerek İstanbul merkezli yayınlarla gerek Anadolu’nun çeşitli kentlerinde yayın yapan çeşitli yerel yayın kuruluşları baskı ve sansür uygulamalarıyla karşılaşmalarına rağmen, Mustafa Kemal ve milli mücadele hareketine önemli destekler sağlamışlardır.

İnsan doğasının “sürekli haberdar olmak, gün içinde yaşanan olayları, bu olaylara bağlı olarak ortaya çıkan duyguları ve düşünceleri öğrenme arzusu” (Ertuğ, 1970:2) taşıdığını iyi bilen Mustafa Kemal, yaşamı boyunca yazılı basın organlarının yayınlarını yakından takip etmiş, yaşamının çeşitli evrelerinde gelişen olayların paralelinde yazılı basının gücünden yararlanmayı bilmiştir. Aşağıda örnekleyeceğimiz üzere, bizzat yayıncı olarak yazılı basın faaliyetlerinin içinde bulunmuştur.

1. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK’ÜN BASIN İLE İLİŞKİLERİ

Kitle iletişim araçlarının kullanılmaya başlamasından bu yana, yayıncılık faaliyetlerinin toplumları şekillendirdiği, toplumsal değişimin itici güçlerinden olduğu, toplumsal dönüşümü hızlandırdığı, etkili bir propaganda aracı olduğu bilinmektedir. Kitle iletişim araçları bir bilgiyi kaynağından alarak, çok geniş kitlelere aynı zaman diliminde iletebilmekte, kitleler ise hedeften gelen iletiye çok kısa sürede yanıt verebilmektedirler. İletişim organlarının bu gücünden yararlanmak, ileri görüşlü güçlü liderlerin temel özellikleri arasında yer almaktadır.

Mustafa Kemal’in birçok liderlik özelliklerinin yanında belirgin bir özelliği de basın-yayın faaliyetlerine verdiği önemdir. “Basının propaganda açısından önemli bir araç olduğunu bilen, ulusal mücadelenin öncelikle zihin ve düşüncede başlaması gerektiğinin farkında olan” (İnce,

2021:250) Mustafa Kemal, basının gücünden fikirlerini kamuoyuna ulaştırma sürecinde başarılı bir şekilde yararlanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 1 Mart 1922 günü gerçekleştirilen oturumunda açış konuşmasını yapan Mustafa Kemal konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir; “basın ulusun ortak sesidir. Ulusa, aydınlığı ve doğruları göstermede, ulusun ihtiyacı olan gıdayı vermede, ulusun ortak hedeflerine yürümede basın başlıca güç, bir okul ve rehberdir” (Özkaya,1989:124). Mustafa Kemal, basını bir ulusun kendini yeniden var etme savaşında etkili olacak bir araç olarak değerlendirmiş ve milli mücadele dönemi ağırlıklı olmak üzere yaşamının her evresinde basın yayın faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Milli mücadele hareketinin önderi olarak bütüncül bir bakış açısıyla sürecin tüm detaylarını planlamanın yanında “yabancı gazetecilerle kurduğu ilişkiler, İstanbul basınını ulusal davaya kazanma çabaları, güçlü bir Anadolu basınının örgütlenmesi için yürüttüğü çalışmalar, etki alanında bulunan basın organlarının yayın politikaları için belirlediği ana ilkeler” (A.G.C., 1998:58-59), Mustafa Kemal'in milli mücadele sürecinde ve sonrasında askeri ve siyasal faaliyetlerinin kamuoyuna doğru ve sağlıklı biçimde duyurulabilmesi anlamında basın-yayın organlarına verdiği önemin tipik örnekleridir.

Bu durumun bir başka örneği de Sivas Kongresi günlerinde yaşanmıştır. İstanbul'da bulunan Amerikan Chicago Daily News gazetesi muhabirlerinden Lewis Browne, Halide Edip'in (Adıvar) tavsiyesiyle, 4-11 Eylül 1919'da gerçekleştirilen kongreyi izlemek amacıyla Sivas'a davet edilmiş, Mustafa Kemal, gazeteci Browne ile sağlıklı ilişkiler kurmuş ve hazırladığı bir raporun Amerikan Senatosuna iletilmesini sağlamıştır. Başlatılan milli mücadele hareketinin basında yer alması ve dünyaya duyurulması açısından da Browne ile kurulan ilişkiler faydalı olmuştur.

Milli mücadele hareketinin sürdüğü dönem içinde Mustafa Kemal'in kamuoyuna yanlış bilgi aktarılmasının ve bir takım hassasiyetlerin çiğnenmesinin önlenmesi adına kendisini ve ulusal mücadeleyi destekleyen ulusal ve yerel gazetelerin yayınları konusunda çok duyarlı olduğu görülmektedir. Gazetelerin Kafkasya, Azerbaycan ile Gürcistan, bunların yanı sıra Suriye, Arabistan, Irak, Kars, Ardahan ve Artvin'i konu alan yayınlarda olabildiğince dikkat edilmesi ve bu yörelerde yaşayan insanların gücendirilmemesi konusunda azami dikkat göstermeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönemde, Mustafa Kemal'in dikkatle üzerinde durduğu ve basından duyarlılık beklediği bir diğer konu ise Pan-İslamizm ve Pan-Turanizm probagandalarından sakınılmasıdır. Burada önemli bir noktanın altını çizmek gerekir. İstanbul'da yayınlanan birçok gazete ulusal bağımsızlık savaşının yanında olmasına rağmen, 1919-1921 yılları arasını kapsayan dönemde Mustafa Kemal Paşa, Kuva-i Milliye, Milli Mücadele ve Türkiye Büyük Millet Meclisi gibi konularda haber ve yorumlara sayfalarında yer verememişlerdir. Etkili sansür uygulamaları nedeniyle boş gazete sayfaları sıkça görülmüştür. İstanbul'da yayınlanan gazeteler ancak 1921 yılına gelindiğinde ulusal bağımsızlık savaşıyla ilgili bilgileri okuyucularına ulaştırma olanağı bulabilmişlerdir. Bu dönemin sansür uygulamalarının arkasında, padişahın ve işgal kuvvetlerinin İstanbul'daki baskıcı tutumları yer almaktadır.

5 Şubat 1924 tarihinde İzmir'de gazetecilerle biraraya gelen Mustafa Kemal **“Türkiye basını milletin gerçek ses ve iradesinin doğduğu yer olan cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale oluşturacaktır. Bir düşünce kalesi, düşünce yolu kalesi. Basın görevlilerinden bunu istemek, cumhuriyetin hakkıdır”** diyerek, milli mücadele sonrası rejimin inşası ve korunması konusunda da basın kuruluşlarına büyük görevler düştüğünü vurgulamıştır.

Mustafa Kemal'in yaşıamı boyunca yazılı ve süreli basın organlarıyla kurduğı ilişkiler yeni bir toplumun inşasına giden yolda fikirlerinin desteklenmesi talebiyle kalmamış, yaşıamı içinde üç ayrı gazetenin kurucuları arasında yer almış ve bu gazetelerde yazılar yayınlamıştır.

Harp Okulu'ndaki öğrencilik döneminde el yazması ilk yayıncılık faaliyetinden sonra Mustafa Kemal, yayıncılık alanında değişik tarihlerde ülkenin içinde bulunduğı koşullara ve bu koşullar karşısında attığı adımlara paralel olarak "Minber", "İrade-i Milliye", "Hakimaiyet-i Milliye" Gazetelerinin yayınlanması fikrini ortaya atmış, kendisine yardımcıları bulmuş, bizzat bu çalışmaların başında olmuştur.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi haber ajansı olarak görev yapan ve varlığını sürdüren Anadolu Ajansı' nın da kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'tür.

2. MUSTAFA KEMAL'İN YAYINLADIĞI GAZETELER

Genel olarak bilinenin aksine Mustafa Kemal'in ilk gazetecilik faaliyeti "Minber" Gazetesi değildir. 1899-1902 yılları arasınada Harp Okulu öğrencisi olduğu dönemde ülkenin içinde bulunduğı koşullara kayıtsız kalmayan Mustafa Kemal ve arkadaşları ilk yayıncılık faaliyetini el yazması bir gazete ile başlatmışlardır.

Çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin nasıl kurtulacağına yönelik aydınlar arasında başlayan tartışmalar genel olarak dört temel bakış açısıyla sınıflanmaktaydı. Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük perspektifinden sorunlara çözüm arayan ve çoğunluğu yurt dışına kaçmak zorunda kalan Osmanlı aydınlarının bu tartışmaları ülke içinde de yankı uyandırmış, özellikle "İttihat ve Terakki" çerçevesinde sürdürülen tartışmalar askerler arasında da ilgi görmüştür. Osmanlı'nın özellikle gelenekçi komutanları padişaha sadakat çerçevesinde bir tutum takınırken genç subaylar arasında halk için mücadele etmek fikri ön plana çıkmaktaydı. Bu düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olan Mustafa Kemal, Harp Okulu'nda öğrenim gördüğü yıllarda, devlet yönetiminin siyaset sahnesindeki yanlışları ve aksaklıklarını eleştirmek amacıyla bir gazete çıkarmaya başlamıştır. Veteriner dershanelerinden birinde gizlice sürdürülen bu yayıncılık faaliyeti, okul müdürünün (Rıza Bey) suçüstü yapmasıyla ortaya çıkarılmış, Mektepler Müfettişi İsmail Paşa'nın incelemelerinden sonra, okulun çalışan öğrencilerinden biri olan Mustafa Kemal'e "izinsizlik" cezası verilerek konu kapatılmıştır.

2.a. MİNBER GAZETESİ

Harp Okulu öğrencisiyken ortaya koyduğu bu ilk amatör gazetecilik deneyiminden sonra, Mustafa Kemal'in yayınlanmasına katkı verdiği ve ismini koyduğu ilk gazete Minber Gazetesi'dir. İstanbul'da yayınlanan Minber'in sözlükteki karşılığı "kürsü" dür.

Minber Gazetesi, 1 Teşrin-i sani 1334 (1 Kasım 1918) Cuma günü ilk sayısını yayınlamıştır. "Siyasi, ilmi, edebi, yevmi gazete" vurgusuyla ilk sayısını yayınlayan Minber büyük boyda ve iki sayfa olarak okuyucusuyla buluşmuş, gazetede imtiyaz sahibi olarak Doktor Rasim Ferid (Talay) Bey'in ismine yer verilmiş, Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal gazeteyi ortak yayınlamışlardır. Mustafa Kemal, belli bir miktar katkı ile gazetenin sahipliğine ortak olmuştur.

Minber Gazetesi'nin öyküsü Mustafa Kemal'in Yıldırım Orduları karargahının dağıtılması sonrasında Harbiye Nazırlığı emrine verilmesi ve İstanbul'a gelmesiyle paralellik taşımaktadır. Minber, Mustafa Kemal ve Ali Fethi Bey (Okyar) tarafından çıkarılmış ve 51 gün yayınlanmıştır. Ali Fethi Bey ile Mustafa Kemal'in gençlik yıllarından son nefeslerine kadar aynı dava için mücadele veren iki yakın arkadaş olduğu bilindiğine göre, bu yayın ortaklığı şaşırtıcı değildir. Tevetoğlu (1998:186) gazetenin 42 başyazısının imzasız olduğunu, 5,32, 46

ve 51. sayılarda başyazı olmadığını ifade etmektedir. Üç başyazının altında “Hatib” mahlasının kullanıldığını ifade ederken, yazıların üslubu ve Mustafa Kemal’in daha sonraki söylemleri dikkate alındığında başyazıların Ali Fethi Bey’e ait olduğu düşüncesi yaygın olarak kabul edilmektedir. 36 ve 40. sayılarda yer alan başyazılarda İsmail Hami (Danişmend) imzası görülmektedir. İsmail Hami Bey daha sonra Sivas Kongresi ve İrade-i Milliye Gazetesi’nin ilk sayılarında da karşımıza çıkacaktır.

Kaya (2004:53) tarafından Kandemir’e (1965:31) atıf yapılarak, Rauf Orbay’ın anıları çerçevesinde, gazetenin yayın hayatına başladığı tarihte Mustafa Kemal’in Adana’da bulunduğu belirtilmekte, kronolojik sıralamaya dikkat çekilmektedir. Mustafa Kemal’in İstanbul’a gelerek sadrazamlık görevinden istifayla ayrılan Ahmet İzzet Paşa ile görüşüp, yeni oluşturulan Tevfik Paşa kabinesini düşürmeyi amaçlayan basın faaliyetleri için Fethi Bey’in çıkardığı Minber Gazetesi’ne ortak olduğu ifade edilmektedir. Özgün metinde konuyla ilgili olarak şu ifadeler yer verilmektedir. Gelişmeler sonucu “Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Beyin Minber’e ortak olup, propaganda yoluyla politikacılar, milletvekilleri ve ayan üyeleri üzerinde etkili olacak faaliyetlerde bulunmak ve Tevfik Paşa yönetimini, mebusan meclisinde yanımızda olacak milletvekilleri ile itimsizlik oyu verdirerek düşürmek girişimini öne sürdü. Böylece “Minber” gazetesi Tevfik Paşa’nın aleyhinde şiddetli yayınlara başladı. Mustafa Kemal Paşa ile biz de bizzat meclise giderek mebuslar arasında taraftar edinmeğe büyük bir gayretle çalıştık. Fakat bu çabamız sonuç vermedi” (Kandemir, 1965:31).

Gazetenin yayın hayatına girişiyle ilgili olarak Tevetoğlu (1988:186) şu ifadeleri kullanmaktadır; gazetenin çıkış tarihinde Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Komutanıyken, Ali Fethi Bey İstanbul Milletvekilidir. Bu günlerde Enver Paşa, arkadaşlarıyla ülkemizedirler. 8 Ekim’de sadrazam Talat Paşa, dolayısıyla İttihat ve Terakki Savaş Kabinesi istifa etmek zorunda kalmış, Tevfik Paşa’nın bir haftalık uğraşlarından ve başarısızlığından sonra eski Harbiye Nazırı Ahmet İzzet (Furğaç) Paşa sadrazam olarak kabinesini kurmuş (14 Ekim 1918) ancak 8 Kasım 1918 gününe kadar yirmibeş gün iktidar olabilmıştır. Bu tarihte İzzet Paşa istifa ettiğine göre, Minber’in yayınlanmaya başladığı tarihte (1 Kasım) Ali Fethi Bey Dahiliye vekilidir. Vekilliğinin sona erdiği 8 Kasım’dan sonra gazete 43 gün yayın yapmıştır.

Minber Gazetesi, padişahın ve işgal kuvvetlerinin uyguladığı sansürün ağır etkilerinin görüldüğü bir dönemde yayın hayatına başlamıştır. Bu yüzden yayınlandığı sürece sansür karşıtı yazılar gazetenin sayfalarında yer almıştır. Bu konuda 2 Kasım 1918 tarihli ikinci sayıda “Hürriyet ve Matbuat” başlığıyla yer alan yazıda vatanın büyük çıkarlarını gözetmek şartıyla basın özgürlüğünün hem meşrutiyet hem de medeniyetin vazgeçilmez paydası olduğuna vurgu yapılmış, bu anlayış daha sonraki yayınlarda da çeşitli kereler vurgulanmıştır.

Yaşamının hiçbir evresinde ülkesinde ortaya çıkan olumsuz koşullara kayıtsız kalmayan Mustafa Kemal, siyasal çalkantıların yaşandığı bir dönemde kısa ömürlü de olsa bir gazete yayınlamak, kendisinin ve dava arkadaşlarının görüşlerini kamuoyuna duyurmayı başarmıştır. Minber, Enver ve Talat Paşa ile birlikte Tevfik ve Ferit Paşa’ya da şiddetle muhalefet yapmıştır. 18 Kasım 1918’de, Ahmet Hulki imzasıyla kaleme alınan yazının son cümlesi “Herhalde istikbal-i vatan Mustafa Kemal Paşa’dan büyük hizmetler beklemekte haklıdır” (Tevetoğlu, 1998:193) şeklindedir. Milli mücadele hareketinin ilk müjdeli cümlesi olarak tanımlayabileceğimiz bu ifade, Minber’in dönemin koşulları içindeki amacını da çok iyi özetlemektedir.

2.b. İRADE-İ MİLLİYE GAZETESİ

Mustafa Kemal'in ikinci gazetecilik faaliyeti Sivas'ta gerçekleşmiştir. Anadolunun ortasında güvenli bir bölge olarak tanımlayabileceğimiz Sivas vilayeti, milli mücadele hareketi ve kurtuluş savaşının ilk kıvılcımlarının ortaya çıkması açısından tarihi bir öneme sahiptir.

Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da, Samsun'a ayak basmasıyla başlayıp, 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtarılmasıyla amacına ulaşan milli mücadele hareketi içinde 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan Sivas Kongresi önemli bir yere sahiptir. Kongre tarafından yapılan çalışmaların, alınan kararların kamuoyuna duyurulabilmesi ve muhalif hareketin görüşlerinin sağlıklı bir şekilde kitlelere anlatılabilmesi için bir gazete yayınlanması fikri gündeme getirilerek kabul edilmiştir.

İrade-i Milliye, 14 Eylül 1919'da ilk sayısını yayınlayarak okuyucusuyla buluşmuştur. Gazetenin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'dır. İmtiyaz Sahibi olarak Heyeti Temsiliye adına Selahattin (Ulusalark) gösterilmiştir. Yazı İşleri Müdürlüğü görevine Mazhar Müfit (Kansu) - sonra Halis Turgut- getirilmiştir. Baş Muharrir Hayri Lütfullah olarak gazetenin sayfalarına yansımıştır. Başlangıçta haftada bir kez, bir süre sonra haftada iki gün, daha sonra Salı ve Cuma günleri hariç her gün yayınlanan İrade-i Milliye Gazetesi 30 x 50 ebatlarında, dört sütun ve dört sayfa olarak Vilayet Matbası'nda basılarak dağıtılmıştır. Başlığının altında "Siyasi, Metalip ve Amali Milliye'nin müdafidir" ibaresine yer verilen gazete 1922 yılına kadar yayın hayatında kalmıştır. "İrade-i Milliye'nin neredeyse sayfalarının tamamı Kurtuluş Savaşı'yla ilgili bilgi ve haberlerden oluşuyordu. Mustafa Kemal'in yayınladığı bildiriler, Heyet-i Temsiliye tarafından alınmış kararlar ve yapılan yazışmalar" (A.G.C.1998:64) gazetenin sayfalarında yer alan başlıca konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kongrenin çıkarılmasına karar verdiği gazetenin isminin belirlenmesi konusunda Vehbi Cem Aşkun (1963:161) Rasim Bey'in ağzından şu bilgileri aktarmaktadır; yayınlanacak gazeteye İrade-i Millet adının verilmesini ben önermiştim. Önerim önce olumlu karşılanmışken, sonradan kongre üyelerinden İsmail Fazıl Paşa'nın ısrarıyla gazetenin adı İrade-i Milliye olarak değiştirildi. İrade-i Millet kışeside iptal edildi.

Gazetenin bir fıkranın veya zümrenin amal ve maksadına hadim olmayıp bütün milletin irade ve amalını temsil ettiğini göstermek için de, tarafsız bir kişiliği olan yirmiiki yaşındaki Demircizade Selahattin'in (Ulusalark) Mustafa Kemal'in onayıyla imtiyaz sahibi olarak gösterildiği anlaşılmaktadır.

Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketinin ilk sözcüsü olan İrade-i Milliye Gazetesinin yayını büyük dikkat çekmiştir Her sayısının fiyatı 100 para olan İrade-i Milliye'nin abone bedeli altı aylık 125 kuruş, bir yıllık 220 kuruştur. Eski nüshalarının temini için 3 kuruş ödemek gerekiyordu.

İrade-i Milliye Gazetesi'nin birinci sayısında yayınlanan yazılar Mustafa Kemal tarafından kontrol edildikten sonra gazete sayfalarına yansımıştır. Örneğin "Harekatı Milliye'nin Eshabı" başlığını taşıyan yazı gazeteci İsmail Hami (Danışmend) Bey'e Mustafa Kemal tarafından yazdırılmıştır. İsmail Hami Bey, Mustafa Kemal'in daha önce yayınladığı Minber Gazetesi'ne de yazı desteği vermiş ve Sivas Kongresine İstanbul delegesi ünvanıyla katılmıştır.

İrade-i Milliye Gazetesi'nin yayınlanması yurt genelinde olduğu kadar yurt dışında da büyük heyecan yaratmış, olumlu etkiler yapmıştır. Basılan sayıları büyük ilgi görmüş, elden ele kısılmıştır. İstanbul ve diğer işgal altındaki yerlere sansürün gözünden kaçması için resmi damgalı zarflar içinde gönderilmiştir. Avrupa gazetelerinde bile yazıları iktibas olundu (Aşkun, 1963:163). 18 Aralık 1919'da Mustafa Kemal ve Kongre Temsil Heyeti üyelerinin Ankara'ya

gitmeleri, gazetesinde Ankara'ya taşınmasını gündeme getirmişti. Ancak Sivas Müdafai Hukuk Cemiyeti üyelerinin ısrarlı tutumları sonucunda durum Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiş ve gazetenin Sivas'ta yayın hayatını sürdürmesine karar verilmiştir.

İrade-i Milliye'nin ilk günlerini Abdülkadir Sözen'in anılarıyla aktaran Aşkun, (1963:165) eserinde şu ifadelerle yer vermektedir: “Ambarımızda iyi cinsten epeyce kağıt vardı. Matbaa binası aynı zamanda Sivas Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin de merkezi ve fikir yuvasıydı. İrade-i Milliye, Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ta bulunduğu sürede 19 sayı yayınlandı. İlk iki sayıda ne kadar baskı yapmamız gerektiğini tahmin edememiştik. Bir vilayet matbaasında baskı adedini yüzlerle ölçmek mutaddı. 5000 nüsha basması bize abartılı geliyordu. Sonradan gazeteyi temin etmek için yapılan başvurular bu sayının bile az olduğunu bize gösterdi. Eski tarihli sayıları 20 değil 200 kuruşa dahi arayanlar vardı.” Özellikle İstanbul'dan gazeteye büyük talep olduğu belirtilmektedir. Gazeteye uygulanan sansür ve engellemelerin önüne geçmek için, Sivas Vilayeti Baytar Dairesi'nin kaşesi kullanılarak, gazetenin İstanbul'daki abonelerine ulaşması sağlanmıştır.

İrade-i Milliye Gazetesi'nin birinci sayısında yer verilen ve başyazı özelliğini taşıyan yorum gerek dönemin buhranlarını, gerek Sivas kongresini hazırlayan atmosferi ve kuşkusuz milli mücadele hareketinin içindeki kadronun felsefesini ortaya koyması açısından önemlidir. Gazetenin birinci sayfası tamamıyla ve ikinci sayfanın yarısından fazlası bu yazıya ayrılmıştır. “Acaba yalnız mağlup olmakla bir devlet bu hale gelebilir mi? Her şeyden evvel şu hareketi nazarı itibarı almalıyız ki ne uğradığımız hezimetin vüsat ve dehşeti ve ne de düşmanın büyük azamet ve kuvveti, devletimizi inkıza mahkum edecek mahiyette değildir: Bunun en büyük ve en maddi delaili, Almanya ve Bulgaristan gibi harbi umumide bizimle teşrikat mukadderat edip aynı masai-i sarf ettikten sonra aynı malûbiyetle terke mesai-i etmiş eski mütteliklerimizin bugün bizim vaziyetimizde, bulunmamaları ve hiç olmazsa müstakil bir mevcudiyetle iş içinde çıkmış olmalarıdır. ...biz bugün iki türlü tehdit altındayız: Bunların birincisi bugün tahakkuk etmiş olan felaketlerimizde ve ikincisi de bundan sonra gelecek olan müstakbel felaketlerde mündemiçtir! Esasen en dehşetli kısmı da bu henüz proje halinde bulunan ve gözle görülebilir bir mahiyet almamış olan tehlikedir. Mesala Vilayat-ı Şarkîye'nin bir Ermenistan haline vaz'ının mutasaver ve hatta esas itibarıyla mukarrer olduğunu söylerse, ne demek istediğimiz anlaşılır zannederim. ..Bir hükümetin iki türlü siyaseti olur. Bunların biri siyaset-i dahiliyesi ve diğeri de siyaset-i hariciyesidir. Ferit Paşa'nın teşkil ettiği üç kabinenin her üçü de bu iki siyasetin her ikisinde de bu devletle bu milletin doğrudan doğruya aleyhinde hareket etmiştir (Nair, 1999:86-87). İsmail Hamî'nin imzasını taşıyan bu yazının devamında “Kongrenin İn'ikadı Günü Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tarafından İrat olunan nutk-u iftitahtı” başlığı altında Mustafa Kemal'in Sivas Kongresi'nin açılışında yaptığı konuşma gazetenin ilk sayısında aynen yayınlanmıştır. Mustafa Kemal'in bu açış konuşmasının yayınlandığı sayfada “Zat-ı Şahaneye Keşide Olunan Arıza-i Telgrafiye Sureti” başlığı altında Sivas'ta yapılan kongreye katılan tüm üyeler adına Osmanlı Padişahına çekilen telgrafın metnine yer verilmiş, bunun yanı sıra ilk sayıda Kongre üyelerinin yeminlerinin içeriği kamuoyuna duyurulmuştur. “Türk milletine hitaben yazılan bir bildiride Mukarrer olan Anadolu-Rumeli Müdafai Hukuk Umumi Kongresi Eylülün dördüncü günü zevali saat üçte parlak bir surette Sivas'ta Mektebi Sultani binasında ilk içtimamı akt ile fatihai mukerrarat olarak zatı hazreti hilafet penahiye balada sureti munderiç arızayı takdim etti. Bu suretin bilcümle nevahi ve kuraya kadar tahmimi bilhassa rica ederiz. Neticei mukerreratımız ayrıca tebliğ olunacaktır” cümlelerine yer verilmiştir. Mustafa Kemal'in Havza'dan Padişaha çektiği telgrafın metni ile diğer kongre haberleri İrade-i Milliye Gazetesi'nin bu ilk sayısında kamuoyuna duyurulmuştur.

18 Aralık 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in Sivas'tan ayrılmasından sonra, İrade-i Milliye Gazetesi yayını sürdürmüş, bu tarihten sonra gazete üzerinde Mustafa Kemal'in bir kontrolü kalmamıştır. Ancak, gazetenin yayınına devam edebilmesi için her türlü destek sağlanmıştır. İrade-i Milliye, sonraki dönemde Sivas'ta 138 sayı yayınlanmış, çıkan bir yangında matbaasının yanması ve maddi yetersizlikler nedeniyle 1921 yılı başlarında kapanmıştır. Milli mücadele hareketinin ilk yazılı sesi, İrade-i Milliye Gazetesi'ni Vilayet Matbaası'nda basan matbaa makinesi günümüzde Sivas Kongre Müzesi'nde korunmakta ve sergilenmektedir.

2.c-HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ

Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Reisi olarak 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya geldikten ve Keçiören'deki Ziraat Mektebi'ne yerleşmesinin ardından, çalışmalarının sesi olacak bir gazete yayınlamayı (Önder, 1991:288) planlamıştır. Mustafa Kemal, memlekette millet egemenliğini gerçekleştirmeyi amaçladığını belirterek, Sivas'ta yayınlanan İrade-i Milliye gazetesinin sorumluluklarını Ankara'da üstlenebilecek yeni bir yayın organının hayata geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Ankara'da vilâyet matbaasında basılıp dağıtılan Ankara Vilâyet gazetesinin vilâyet ilânları ile bir iki resmi haber yayını dışında bir etkinliği bulunmamaktaydı. Mustafa Kemal düzensiz aralıklarla yayın yapan Vilayet Gazetesini, tıpkı Sivas'ta uygulandığı gibi milli iradenin sesi olacak ve düşüncelerini kamuoyuna iletecek bir yayın organı haline dönüştürme arzusundaydı.

Bu arada “aydınların İstanbul'dan Ankara'ya kaçıp gelmeleri ve bunların birçoğunun yazar ve şairlerden oluşması Mustafa Kemal'in gazete neşriyatı düşüncesini fikriyattan fiiliyata dönüştürmesine zemin hazırlamış oldu. O, Ankara Vilayet Gazetesi'ni millî irâdenin bir yayın organı hâline dönüştürmek istiyordu” (Doğramacıoğlu, 2021:60). Yayın hayatına başlayacak gazetenin isminin ne olması gerektiği konusunda önce “Anadolu'nun Sesi” ismi üzerinde karar veren Mustafa Kemal, daha sonra Sivas'ta yayınladığı İrade-i Milliye Gazetesi'nin tamamlayıcısı olması düşüncesiyle Hakimiyet-i Milliye ismini benimsemiş ve gazete bu isimle yayın hayatına başlamıştır.

Hızla sürdürülen faaliyetler sonucunda Hakimiyet-i Milliye gazetesinin yayınlanması mümkün olmuştur. “Hakimiyet-i Milliye, Millî Mücadele hareketinin dayandığı fikrî temelleri, görüş ve kararları halka yaymak üzere çıkarılmıştır” (Müjdecı, 2022:387). Gazetenin idare merkezi olması için Birinci Meclis binasının yakınında Veli Han'ın birinci katında yazarların kullanabilmesi için iki oda kiralanmıştır. Bir makinisti, iki üç mürettibi olan vilayet matbaası kolla çevrilen bir baskı makinesiyle valiliğin alt katında faaliyetlerini sürdürmüştür. Mürettiplerin günde sadece iki, üç sütun yazı dizebildikleri düşünüldüğünde, dört sayfa ve haftada iki sayı yayınlanmaya başlayan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin teknik açıdan zor şartlarda yayın hayatına başladığı kabul edilebilir bir gerçektir.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin kurulduğu günlerde bir de haber ajansı kurulması fikrinin tartışıldığını da gözardı etmemek gerekir. Gazetenin yayın hayatına başlamasından üç ay sonra Mustafa Kemal'in talimatları doğrultusunda Halide Edip (Adivar) ve Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından şekillendirilen ajans kurulması fikri hayata geçirilmiş ve halen devletin resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı 6 Nisan 1920'de kurulmuş ve ajans çeşitli gazetelere olduğu gibi Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne de çok sayıda haberde kaynaklık etmiştir. Mustafa Kemal'in yayınlanacak gazete için düşündüğü “Anadolu” ismi ajansa verilmiştir.

İlk sayısı 10 Ocak 1920'de çıkmış olan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur. “Sorumlu Müdürü Recep Zühtü'ydü. Başlangıçta haftada iki gün olarak

yayınlanan gazete, 18 Temmuz 1920’de haftada üç gün olarak basılmış, 16 Şubat 1921’den başlamak üzere Cumartesi günleri dışında günlük olarak çıkarılmıştır” (Öztoprak, 1981:12). İlk sayılardaki yazılar genel olarak Mustafa Kemal tarafından yazdırılmıştır. “Millî Mücadele’nin sözcüsü durumunda olması bakımından da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti’nin yarı resmî yayın organı sayılmıştır. İlk sayının birinci sayfasını kaplayan “Heyet-i Tahririye” imzalı makale Hakkı Behiç’e bizzat Mustafa Kemal tarafından not ettirilerek yazdırılmıştır. Gazetenin ilk sayısı, iki sayfa olarak yayınlanmış birinci sayfası gazetenin başyazısına ayrılmıştı. Bütün bir sayfayı dolduran başyazıda gazetenin çıkış nedeni ve isim tercihi şu cümlelerle açıklanmıştır; “Bugünden itibaren mevki-i intişare çıkan ve sütunlarında bütün Anadolu ile onu alakadar eden muhitlerin ahval ve hadisatını ihtiva edecek olan gazetemize bu ismi tesadüfî olarak vermedik. Gazetemizin bu ismi aynı zamanda takip edeceği tarik-i mücahedenin de nevidir. Şu hâlde denilebilir ki Hâkimiyet-i Milliye’nin mesleği, milletin müdafaa-i hâkimiyeti olacaktır” (ataturkansiklopedisi.gov.tr).

Bu yazının devamında, ülkenin içinde bulunduğu siyasal koşullara vurgu yapıldıktan sonra gazetenin yayınlanmasının gerekçeleri açıklanmıştır. “Mustafa Kemal’in imzasız yayınladığı bu başyazılar, Millî Mücadele’ye rehberlik etmiştir. Ayrıca, millî bilinci zinde tutan diğer yazılar vasıtasıyla da istiklâl mücadelemiz halka günbegün duyurulmuştur” (Doğramacıoğlu, 2021:61). Bu süreç sosyolojik anlamda Türkiye Cumhuriyeti’ne giden yolda neden Frederic Le Play-Prens Sabahattin çizgisinde teşebbüs-i şahsi fikrinin ön planda tutulduğu bir düşünce akımının yüceltilmesi değil, Comte- Durkheim, Ziya Gökalp çizgisinde kollektif bilinci ve pozitivizmi konu alan “içtimaiyat” düşünce yapısının benimsendiği sorusuna yanıt oluşturmaktadır. “Mustafa Kemal, Millî Mücadele’de Türk bünyesi içinden fıskıran millî iradeyi organize etmiş, parça parça olan direniş hareketlerini birleştirmiş ve merkezî bir şura ve iradeye” (Ercilasun, 1995: 35) bağlamıştır. Tüm çabalarının milliyetçilik ve medeniyetçilik ekseninde şekillendiği görülmektedir. Toplumda milli bilincin geliştirilmesi sürecinde Hakimiyet-i Milliye sorumluluk sahibi bir gazete olmuştur. Mustafa Kemal de Hâkimiyet-i Milliye’ye ayrı bir önem verip “başyazılarda sürekli millî bağımsızlıktan söz etmiştir. Ayrıca gazetenin diğer sayfalarında Türk kültürü üzerine araştırmalar yapan İzzet Ulvi’nin ve Veled Çelebi’nin Türklük kavramı üzerine yaptığı çalışmalarının yayınlanmasını sağlamıştır” (Doğramacı, 2021:61). Hakimiyet-i Milliye’de yayınlanan baş yazıların çoğunda imza bulunmamaktadır. İmzasız bu yazıların çoğunlukla Mustafa Kemal tarafından yazıldığı ifade edilmektedir. “Altında tek yıldız olan makalelerin” (A.G.C. 1998:69) Mustafa Kemal Paşa tarafından yazdırıldığı ifade edilmekte, yazılarda kullanılan üslup bu durumu doğrulamaktadır.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin güçlü bir yazar kadrosu da olmuştur. Ziya Gökalp, Adnan Adıvar, Ruşen Eşref, Ağaoğlu Ahmet, İzzet Ulvi, Mahmut Esat, Yusuf Akçura gibi dönemin güçlü kalemleri gazetenin sayfalarında yazılar yayınlamışlardır.

Ulusal bağımsızlık yolunda aralıksız yaptığı yayınlarla mücadele hareketine büyük destek olan, bir bilinç oluşturan ve bu bilinci canlı tutan, hareketin düşünce yapısını ve ideallerini kamuoyuna yansıtan Hakimiyet-i Milliye, 1 Aralık 1928’den tarihinden sonra latin harfleriyle yayınlanmaya başlamış, 16 Ekim 1935 tarihinden sonrada isim değişikliğine giderek “Ulus” adını almıştır.

SON SÖZ

Tarihsel süreçte halkın geniş kesimleriyle iletişim kurmada kitle iletişim araçları önemli bir rol üstlenmiştir. Gelişen teknolojiye bağlı olarak farklılıklar gösteren iletişim araçları çoğunlukla yönetenler-yönetilenler arasında haberleşme olanağı sağlarken, bilgi ve haberlerin bir yerden bir başka yere kısa zamanda ve hızla yayılmasına olanak sağlamışlardır.

Basının bu gücünü bilen güçlü liderlerden birisi de Mustafa Kemal (Atatürk) olmuştur. Dönemi içerisinde yazılı basının gücünü kitleleri bilgilendirmek için iyi kullanan ve yıkılmış bir imparatorluğun üzerine güçlü bir Cumhuriyet inşa eden Mustafa Kemal, yaşamı boyunca mücadelesini anlatmak için üç gazete çıkarmış, bir ajans kurmuştur. Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'e giden yolda Minber, İrade-i Milliye, Hakimiyet-i Milliye gazeteleri ile Anadolu Ajansı'nın kurulmasını sağlayan Mustafa Kemal, bu sayede toplumyla doğrudan bağ kurup, kitlelere fikirlerini anlatabilmiş ve arkasından kitleleri sürükleyebilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk 20. yüzyıl dünyası ve sonrasına derin izler bırakmış, örnek bir devlet adamı olarak karşımızda durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ankara Gazeteciler Cemiyeti, (1998). Cumhuriyet Basını. Ankara: Başbakanlık Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- Aşkun, V. C. (1963). Sivas Kongresi. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Doğmacıoğlu, H. (2021). Milli Mücadele ve Hakimiyet-i Milliye Gazetesi. Edebi, Eleştiri Dergisi Takvim-i Vekayi'den 1928 Yılına Süreli Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı. S:56-65.
- Ercilasun, B. (1995). İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ertuğ, H. R. (1970). Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Gazetecilik Enstitüsü Yayınları, N0:12. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- İnce, M. (2021). Atatürk'ün Gazeteciliğe İlgisi Üzerine Bir İnceleme. International Journal of Cultural and Social Studies. Volume 7 (1). S:249-258.
- Kandemir, F. (1965). Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay. Yakın Tarihimiz Yayınları 4. İstanbul: Sinan Matbaası.
- Kaya, E. (2004). Minber Gazetesi'nde Mustafa Kemal Paşa İle İlgili Haberler. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt: 6 (2). S:51-61.
- Nair, G. (1999). 1878-1999 Sivas Basını. Sivas: Dilek Matbaacılık.
- Müjdecı, M. (2022). Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Büyük Taarruz. Turkish Studies, Cilt:9, Sayı:1. S:387-408.
- Oğuzhan E. (2009). Atatürk Döneminde Basın vbe Basın Özgürlüğü. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi. 1 (1). S:106-122.
- Önder, M. (1991). Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt VII. Sayı:20. S:285-302.
- Özkaya, Y. (1985). Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt 1 (3). S.871-912.
- Öztoprak İ. (1981). Kurtuluş Savaşında Türk Basını. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. No:230. Ankara: TİSA Matbaası.
- Tevetoğlu, F. (1988). Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Cilt:5, Sayı:15. S:183-194.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hakimiyet-i-milliye-gazetesi/> erişim:13.06.2024

EFFECTIVENESS OF SELF-LEARNING MODULES IN DEVELOPING INDEPENDENT LEARNING AMONG STUDENTS

Mark Carlo Dungca

Bataan Peninsula State University ,Philippines

Abstract

This study assessed the effectiveness of self-learning modules (SLMs) in developing independent learning of Junior High School (JHS) students at Orani National High School-Main during the School Year 2022-2023. It also assessed the profile of the JHS students in terms of sex and grade level; the effectiveness of the self-learning modules in developing independent learning in terms of knowledge acquisition, self- learning, learning performance, and material utilization. The findings indicated that the majority of the SHS student-respondents are female and are equally distributed from Grades 7-10; the JHS students rated the self-learning modules as effective in knowledge acquisition, self-learning, and material utilization, while highly effective in terms of learning performance; there is a significant difference in the assessment of JHS students on the effectiveness of the self-learning modules in developing independent learning when grouped according to their profile (i.e., sex and grade level), leading to the rejection of the null hypothesis; and a learning plan is proposed to enhance the appreciation of the JHS students on the effective use of self-learning modules and increase their independence in learning.

Keywords: self-learning modules, independent learning, learning plan

ATATÜRK DÖNEMİ İSKAN POLİTİKALARI: 1934 TARİHLİ 2510 SAYILI İSKAN KANUNU

ATATURK ERA SETTLEMENT POLICIES: SETTLEMENT LAW NO. 2510 OF 1934

Asst. Prof. Dr. Ahmet MURAT KADIOĞLU
Ostim Teknik Üniversitesi, Ortak Diller Bölümü,
Ostim/Ankara
ORCID: 0000-0001-9786-1904

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk millileştirme politikalarına özel önem veren bir lider olmuştur. Devletin bekası ve politik amaçlar doğrultusunda Türk kültürünün yayılması için birçok adım atılmıştır. Bu politikalardan en önemlileri arasında ise erken Cumhuriyet döneminde uygulanan iskan politikaları olmuştur. 1934 yılında kabul edilen İskan Kanunu ise en önemli ve detaylı iskan programları arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, Atatürk döneminde uygulanan göç ve iskan politikaları incelenmiştir. Atatürk döneminin en önemli kanunları arasında yer alan İskan Kanunu'na ilişkin değerlendirmeler yapıldıktan sonra ilgili kanunun önemini anlamak için dönemin gündelik gazeteleri incelenmiştir. Sonuç olarak incelenen gazetelerde İskan Kanunu'na yönelik olumlu bir bakış açısı sergilense de yoğun bir haberleştirme çabası içine girilmediği tespit edilmiştir. 14 Haziran 1934 yılında mecliste kabul edilen kanuna ilişkin incelenen Cumhuriyet, Akşam, Türk Sözü, Kurun, Son Posta ve Milliyet gazetelerinde konuyla ilgili 1 aylık süreçte 15 tane haber yayımlandığı belirlenmiştir. Bu haberlerde ise çoğunlukla kanun ile ilgili bilgiler ve uygulanma biçimlerine yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, iskan, Atatürk dönemi, iskan politikaları

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk was a leader who paid special attention to nationalization policies. Many steps were taken to spread Turkish culture for the survival of the state and for political purposes. Among the most important of these policies were the settlement policies implemented in the early Republican period. The 1934 Law on Settlement is one of the most important and detailed resettlement programs. In this study, migration and resettlement policies implemented during the Atatürk period are analyzed. After evaluating the Resettlement Law, one of the most important laws of Atatürk's era, the daily newspapers of the period were analyzed to understand the importance of the law. As a result, it was determined that although the newspapers exhibited a positive perspective towards the Settlement Law, they did not make an intensive reporting effort. On June 14, 1934, 15 news articles were published in Cumhuriyet, Akşam, Türk Sözü, Kurun, Son Posta and Milliyet newspapers in a period of 1 month. These news articles mostly included information about the law and its implementation.

Keywords: Migration, resettlement, Atatürk period, resettlement policies

INTRODUCTION

Migration is a phenomenon that started with the existence of humanity and has shown continuity in every period of history due to various reasons. In this respect, migration, which has an eternal and eternal quality, is considered to be the first action of humans regarding their lifestyle due to the transition to settled life. The human migration journey did not end with the transition to settled life in the Neolithic Age and continued in every period of history by moving to another place in individual or collective dimensions (Tepealtı, 2020: 5).

Today, the concept of migration is used to explain situations that involve many diversity, obligation or voluntariness, and that involve relocating or being forced to relocate (Sepetçioğlu, 2014: 52). Migration is the geographical displacement movement of human communities due to religious, economic, political, social and other reasons by settling from one settlement unit to another in order to spend all or part of their lives. Relocation for personal reasons and all the goods transported during this process are also called migration. In general terms, migration is the phenomenon of individuals and families leaving the place where they live for any reason and going to another settlement unit and continuing their lives there (Cebeci, 2015: 136).

Migration has a distinct and important place in the emergence and development of relations and interactions between people, societies and countries. The fact that people leave their social and natural environment and settle in another place prepares the ground for economic, social, political and cultural transitivity and accelerates this transitivity. Migration, which paves the way for the emergence of a two-way relationship (interaction), has made a multifaceted contribution to the development of civilization in material and spiritual terms. Migration, which has made a significant contribution to the development of humanity through social and cultural transitivity, has also accelerated and deepened the process of spread and diffusion of many problems experienced by societies and countries. Migration has created a complex ground of struggle in the political sphere by transferring differences in the social and cultural sphere and conflicts of interest in the economic sphere to the political sphere. Moreover, migration has been a source of polarization and radicalization in political competition. Migration has a significant impact on the transition from evolutionary change, which has spread over a long period of time, to rapid revolutionary changes in society. In this respect, migration, which has a regenerative feature, has also led to the disappearance and dysfunctionalization of tradition and the traditional, which is the accumulation of humanity (Ekici and Tuncel, 2015: 19).

Migration is the tendency of people to move to new settlement areas and start to have a new life by giving up or being detached from the land they live in and the economic, social, cultural and social opportunities they have. In a way, the act of migration is seen as an important mechanism of state governments (Sirkeci, Cabbarlı and Nakanishi, 2008: 9). According to Castles and Miller, new trends in migration are developing due to violent conflicts, political struggles and economic reasons. Based on these reasons, they express the four main trends of migration as follows (2008: 12).

1. Globalization of Migration: With increasing migration movements, countries are affected by this movement. With the increase in the number of source areas, i.e. migration-emigrating regions, migrant-receiving countries are able to receive migrants with different cultures.
2. Acceleration of Migration: With the growth of today's migration volume, there are changes in the policies of countries regarding this process.

3. Differentiation of Migration: Countries may face more than one type of migration such as labor, asylum seekers, workers, etc. rather than a single type of migration. This diversity makes it difficult for countries to combat migration in the international arena.

4. Feminization of Migration: It is known that migration movements in the past were dominated by men. With global migration, the number of women migrants has also increased.

5. Politicization of Migration: It is stated that international migration is affected by the changing policies, bilateral relations and domestic politics of countries.

In Turkey, the phenomenon of migration has been accepted as an important state policy, especially shaped within the framework of state policies. Migration and resettlement policies guided by state policies provide information on various periods. Especially in the Early Republican Period in Turkey, forced migration and resettlement policies were implemented through state intervention. This study will examine the 1934 Resettlement Law, which is among the important resettlement policies of the early republican period, and its reflections in the national press of the period.

SETTLEMENT LAW NO. 2510 OF 1934

The most prominent characteristic of nation-states is that they have tried to build a homogeneous society by melting different religions, languages, cultures and ethnicities into a single pot. In doing so, nation-states primarily resort to policies of dissimilation [exclusion of dissimilarities] and assimilation [similarization], which are a process of elimination, purification and simplification. Republican Turkey, which was founded on the remnants of the Empire, also aimed to create a homogenous society by implementing dissimilationist policies towards non-Muslims and assimilationist policies towards Muslim but non-Turkish elements. In early Republican Turkey, resettlement policies were implemented from time to time to realize this goal (Çağlayan, 2015: 269). In the context of settlement studies, which can be characterized as becoming a national state and gathering citizens of Turkish culture within the country with the Republican period, migration from outside was constantly encouraged (Sarı, 2010: 175).

Resettlement, which refers to settling in a place, also includes forced or arbitrary relocations and settlements. According to Article 17 of the Settlement Law No. 2510 dated 1934, resettlement is defined as: “Settlement is made by providing a family with a house or a place to live according to its population and needs, artisans and merchants with a shop or a store or a similar structure or place and an additional capital; farmers with sufficient land, livestock, tools and equipment, seeds, barns and haystacks or places.” This definition emphasizes the provision of housing and housing space to meet the housing needs of families and the provision of opportunities to enable them to participate in the production process. The Settlement Law No. 2510, which came into force in 1934, when Turkish identity was ethnically defined, is in line with the conjuncture of the period. In this respect, Article 3 of the Resettlement Law No. 2510, which regulates the admission of muhajirs and refugees and stipulates that “settled or nomadic individuals and tribes of Turkish descent and settled people who are attached to Turkish culture” are eligible to become immigrants, is very important. With this article, the forms of immigration permitted to be admitted to the country are defined as settled/nomadic individuals of Turkish origin and settled people who share Turkish culture (İnan, 2016).

After the proclamation of the Republic of Turkey, first the Law on Settlement dated 31/05/1926 and numbered 885 (Settlement Law, 1926), and then the Law on Settlement dated 21/06/1934 and numbered 2510 were enacted for the settlement of immigrants coming to Turkey, and the

General Directorate of Settlement, which was responsible for the implementation of the law, was separated from the Ministry of Interior (Ministry of Interior) and connected to the Ministry of Health and Social Welfare (Ministry of Health and Social Welfare) with the law dated 21/10/1935 and numbered 2849. With the Law No. 2510 on Settlement, among the immigrants who wanted to come to Turkey or came to Turkey, “those of Turkish descent and those who were connected to Turkish culture” were admitted to the country with the order of the Ministry of Interior. Those who asked for resettlement assistance settled in the areas indicated by the state. Those who were not of Turkish descent, on the other hand, had to stay where the state would show them and not change this place (Bostan, 2018: 69). The Law on Settlement consists of 52 articles and 10 sections in total, including the Mukaddeme Settlement Areas. The sections are respectively: Acceptance of Muhajirs and Refugees, Inside, Transfers, Culture and Administrative Measures, Settlement, Obligations, Liquidation and Rationing Mazbalar, Exemptions, Financial Provisions, Settlement Commission, Enforcement Provisions and Miscellaneous Provisions (Şakacı, 2020).

Although this law determined the basic principles of migration and settlement policies, its main objective was to accelerate the nation-building process in the country. From this point of view, it is possible to say that the settlement law enacted in 1934 had two main objectives: The first was to concentrate the Turkish population in Anatolia and strengthen Turkish culture by settling muhajirs who were connected to Turkish culture. The second was to realize the distribution of the population depending on political, social, economic and military factors. The most important pillar of the settlement policy adopted in the 1930s was composed of the Muhajirs brought from the Balkans and settled in Anatolia. The main objectives of this policy were to exploit the empty lands in Anatolia and increase the population of Anatolia, to represent (assimilate) the non-Turkish elements within the country and to “save” the elements of Turkish origin remaining in the Balkans (Çağlayan, 2015). Law No. 2510 contains the basic principles of population policy as well as the nation-state understanding, threat and security perceptions of the 1930s. With this resettlement policy, the relocation and resettlement of the population in the country was tried to be carried out within the framework of the classification of those who were not of Turkish culture, those who were not of Turkish ancestry but were of Turkish culture, and those who belonged to the Turkish race. These practices were also implemented as a requirement of policies aimed at increasing national power. In time, this classification was abolished with an amendment to the Law (İnan, 2016: 29-30).

The 1934 Law No. 2510 on Settlement not only reflects the migration policy of the Republic of Turkey in the 1930s, but also provides important opportunities to analyze the period in national and economic contexts. Within the scope of the law, detailed regulations were made regarding both internal and external migration. Foreigners were provided with facilities such as the use of state equipment and customs exemption, and rules were introduced to eliminate the problems of market competition that these facilities would cause. The Law also included the Republic of Turkey's objectives at the time to reduce social inequality and to provide land to landless farmers. In this context, it was stated that the legal entities of entities that constituted an obstacle for the State to exercise national sovereignty equally over the whole country were abolished and the assets of such entities would be distributed to landless farmers and muhajirs. In 1934, this resettlement process was welcomed positively according to the results obtained from a newspaper review of the relevant year (Şakacı, & Özkaya, 2021).

METHOD

The aim of this study is to analyze the reflections of the Settlement Law No. 2510 of 1934 in the national press of the period. In this respect, daily newspapers of the period such as Akşam, Cumhuriyet and Hakimiyeti Milliye were analyzed 15 days before and 15 days after the adoption of the law through document analysis. Document analysis is a valuable research method that has been used for many years. It consists of analyzing various types of documents, including books, newspaper articles, academic journal articles and corporate reports. Any document containing text is a potential source for qualitative analysis (Patton, 2015). When conducting a document analysis, researchers often choose between quantitative and qualitative methods. For quantitative research, they sometimes conduct content analysis and use numbers and statistics to make sense of the data. Quantitative research focuses on measurements that facilitate the comparison and statistical collection of data (Patton, 2015). In this study, both quantitative and qualitative evaluations were made. First of all, quantitative data on the number of news items related to the subject in the analyzed newspapers were extracted, and then evaluations were made regarding the quality of the news items. Bu bakımdan çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Did the newspapers of the period support the resettlement policies?
2. What kind of evaluations were made about the law in the newspapers of the period?

The universe of this study is the national press of the early republican period. The newspapers in the national press during this period were identified by scanning the newspaper catalog of the National Library. Then, in order to limit the research, newspapers such as Akşam, Milliyet, Cumhuriyet etc., which are among the most important newspapers of the period and whose newspaper archives are in the Digital National Library, were included in the sample.

In the study, the newspapers were recorded electronically and subjected to a detailed analysis. With the help of a coding chart, the number of news items in the newspapers and the dates on which they were published were recorded quantitatively. Then, the clippings of the relevant news were coded and saved. The texts analyzed in the study were subjected to a qualitative evaluation and interpreted in terms of the conditions of the period. Within the scope of the study, it was determined that there were a total of 473642 news items about the relevant law in the newspapers of the period analyzed for 30 days.

FINDINGS

Within the scope of the study, it was determined that there were news items about the Resettlement Law adopted in 1934 in the newspapers from time to time. When the contents of these news items were analyzed, it was determined that they were about the implementation of the law and the results of its implementation.

On June 14, 1934, the first news about the Law on Settlement adopted by the Grand National Assembly of the Republic of Turkey was published in Cumhuriyet newspaper. The newspaper, known for its closeness to Mustafa Kemal Atatürk, published a front-page article on the law.

Figure 1. Iskan Kanunu Yesterday Accepted, Cumhuriyet, June 15, 1934, p.1.

The newspaper provided introductory information on the law. On the inside pages, the newspaper provides half a page of detailed information on the relevant provisions of the law and its implementation. In this respect, Cumhuriyet newspaper is important in terms of communicating and informing the public about the Settlement Law. In the other analyzed issues of Cumhuriyet, it was determined that the newspaper did not present news on resettlement policies.

In the issue of Türk Sözü newspaper published on July 15, 1934, a news article on the execution of resettlement works was published. This news article provides information on the execution of resettlement procedures.

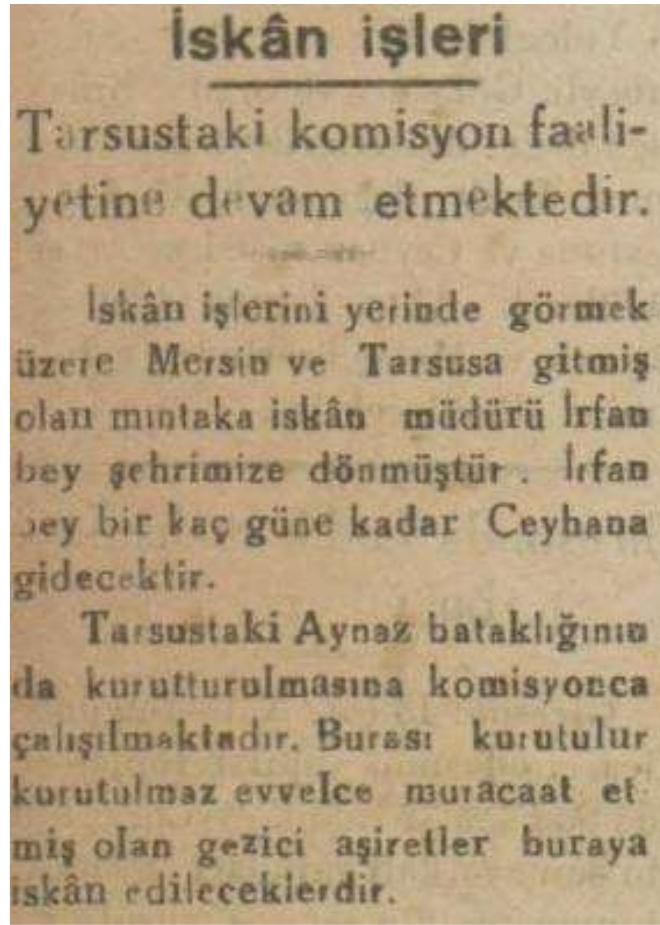

Figure 2. Settlement Works, Türk Sözü, July 15, 1934, p.2.

According to the news article, it is seen that efforts to resettle tribes in Mersin were continuing and within the scope of resettlement, swamps in Mersin were being drained and opened for settlement.

In the issue of Son Posta published on July 10, 1934, a news article was published on the resettlement of Muhajirs coming from abroad. The news article includes the statements of the General Director of Settlement regarding the settlement of the Muhajirs.

Figure 3. 50 Thousand Migrants, Son Posta, July 10, 1934, p.3.

When the details of the news article are analyzed, it is seen that the state used all means for the settlement of the muhajirs, and in addition to the land, trees from the state forests were given to the people to be resettled for the construction of houses.

In the issue of Kurun published on June 31, 1934, it was reported that work had begun for the resettlement of Thrace.

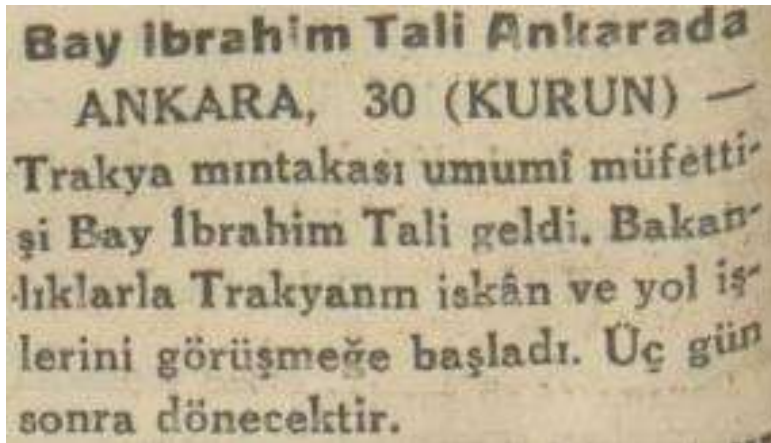

Figure 5. Mr. İbrahim Tali in Ankara, Kurun, December 31, p.2.

In the related news article, it is seen that importance is attached to the resettlement policies and that the administrators personally held meetings with the ministries in order for the policies to be carried out in a healthy manner.

In its issue published on July 12, 1934, Milliyet newspaper, with the title “Regulation on refugees”, informs that the issue regarding the exemption of refugees and muhajirs from customs tax was reversed with the new Settlement Law.

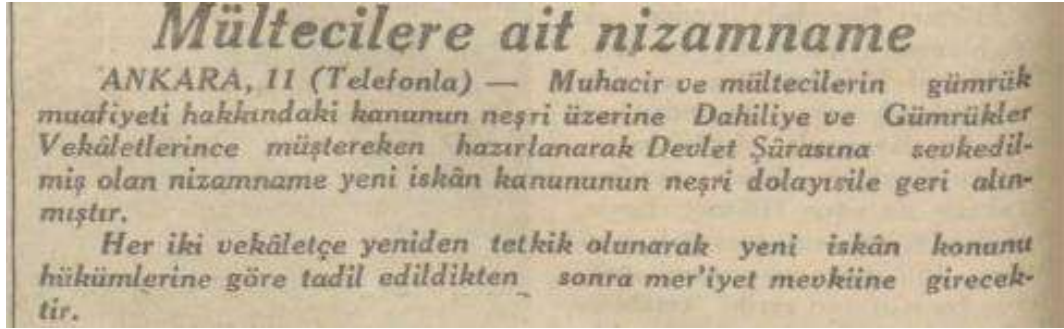

Figure 5. Regulation on refugees, July 12, 1934, Milliyet, p. 2.

In the news article published in Milliyet newspaper on July 11, 1934, a detailed article on the implementation and details of the Settlement Law was published.

Figure 6. The Iskan Law is being implemented, July 11, 1934, Milliyet, p. 6.

The news article provides information on the implementation of the law and the process. This news article draws attention as the most detailed news about the Resettlement Law in the newspapers. One of the striking points in the news article, and one of the striking points of the Resettlement Law, is about the muhajirs who do not want resettlement. Although it is stated that the phrase “free” will be added to the muhajir papers of Turkish muhajirs who do not ask the government for resettlement, it is also stated that forced resettlement can be applied “if necessary”.

Another news article published on July 10, 1934 in Milliyet refers to the practices regarding the resettlement of Muhajirs. In the news article, which includes the views of Mr. Ali Galip, it is stated that the resettlement process is regularly monitored and settlements are meticulously ensured.

Figure 7. Muhacirler will be settled rapidly, July 10, 1934, Milliyet, p. 3.

In the news article, it is stated that nearly 20 thousand muhajirs arrived in the last year, 12 thousand of them in the port of Istanbul, and this number is estimated to reach 50 thousand within a year. A look at the population of this period shows that the number of those resettled and the estimated numbers are quite high.

In the news article published in the July 1, 1934 (p. 2) issue of Milliyet newspaper, information was given about the principles of the İskan Organization (İskan Teşkilatı). Especially in this news article, details regarding the implementation stand out. Again in the newspaper Hakimiyet'i Milliye (p. 5) on July 1, 1934, it was stated that the lahiya prepared for the İskan Teşkilatı (İskan Teşkilatı Lahiya) was sent to the executive deputies.

In the news article titled “Lahiyası Hususi İskan İskan Teşkilatı Lahiyası” (p. 2) published in Akşam on June 16, 1934, it was stated that efforts were underway to ensure that resettlement policies were carried out quickly and properly. In the news article published in Akşam on June 17, 1934, information was given about the Muhajirs regarding the resettlement policies.

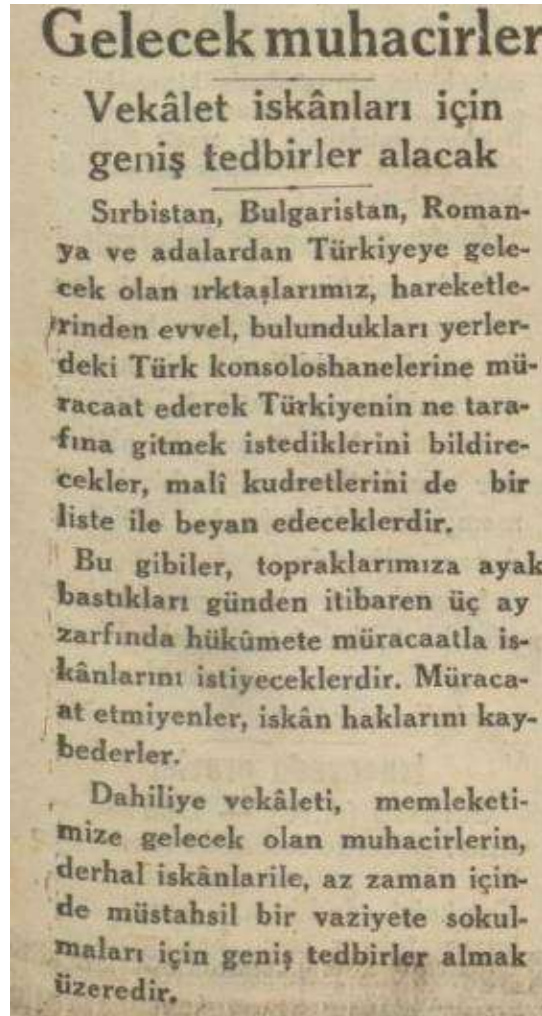

Figure 8. Muhajirs to come, Akşam June 17, 1934, p. 1.

In the news article in Figure 7, it is stated where the muhajirs should apply for resettlement and what rights they have.

CONCLUSION

Mustafa Kemal Atatürk was a statesman who gave importance to nationalization and development policies of the Republic of Turkey. As a newly established state that had just emerged from the war, the Republic of Turkey had to implement new policies quickly. Many policies were implemented in order to increase the Turkish population in Anatolia, which had decreased with the wars. One of the most important of these policies was resettlement policies. On June 14, 1934, the Law on Settlement, which was adopted by the Grand National Assembly of Turkey, was among the most important settlement policies of the Atatürk period. This law was given special importance. Especially the resettlement of the muhajirs coming from Anatolia and other countries was tried to be provided meticulously.

In this study, after a general evaluation of the Settlement Law, the news about the law in the newspapers were analyzed. When the news in the newspapers are analyzed, it is seen that the resettlement policies were carried out successfully. On the other hand, it is seen in the newspapers that the administrators who managed the resettlement policies acted meticulously. Again, there were news that the resettlement was successful and that more than 20 thousand people had arrived and that this number would increase even more. This study is important in

terms of analyzing the news about the Resettlement Law in different newspapers. However, the fact that it examines a limited period of time is among its limitations. Future studies may address the reflections of resettlement policies in the following years.

REFERENCES

- Bostan, H. (2018). Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin uyum, vatandaşlık ve iskân sorunu. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 39-88.
- Castles, S., ve Miller, J. M. (2008). Göçler Çağı- Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cebeci, M. (2015). Sosyolojik açıdan göç ve göçmenlerin sosyal kültürel entegrasyonları: Kavramsal bir çalışma. *Disiplinler Arası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu, Canatan K. vd.(Ed.), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları*, 135-158.
- Çağlayan, E. (2015). Cumhuriyet Döneminde Muş, Bitlis Ve Van'a Yapılan İskân Çalışmaları (1923-1938). *Tarih Okulu Dergisi*, 8(22), 269-293.
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 9-22.
- İnan, C. E. (2016). Türkiye’de göç politikaları: iskân kanunları üzerinden bir inceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 10-33.
- Nakanishi, H., Sirkeci, İ. ve Cabbarlı, H. (2008). Sorunlu Bölgelerde Göç. Nagoya University Global Strateji Enstitüsü, Ankara.
- Patton, M. Q. (2015). Qualitative research and evaluation methods. Sage.
- Sarı, M. (2010). Atatürk Dönemi İskân Politikası'nda 2510 Sayılı Kanunun Yeri Ve Önemi. *Pursuit of History*, 2(4). 163-184
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). İki Tarihsel “Eski” Kavram, Bir Sosyo-Kültürel “Yeni” Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180(180), 49-84.
- Şakacı, B. K. (2020). Türkiye’nin Göç ve İskân Politikaları: 1934 Tarihli 2510 Sayılı İskân Kanunu İncelemesi. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1(3), 36-57.
- Tepealtı, F. (2020). Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye. *Ankara: Pegem Akademi*.

VISIONARY LEADERSHIP AND EFFECTS ON COMPETITIVENESS

Chinwe Sallau

Department of Public Administration, College of Education & Legal Studies, Nguru, Yobe State, Nigeria

Abstract

Visionary leadership is a leadership style characterized by a clear, forward-thinking vision for the future. This study examines the profound effects of visionary leadership on an organization's competitiveness, highlighting key aspects such as strategic alignment, innovation, employee engagement, customer-centric approach, sustainability, and global perspective. Visionary leaders align organizational strategies with their compelling vision, fostering innovation and adaptability, while also engaging employees to boost morale and productivity. They emphasize customer satisfaction and long-term sustainability, ultimately positioning their organizations for success in an increasingly competitive business landscape. This research sheds light on the crucial role of visionary leadership in achieving and sustaining competitive advantages.

Keywords: visionary leadership, competitiveness, strategic alignment, innovation

G-7 ÜLKELERİ İÇİN İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN SINANMASI TESTING UNEMPLOYMENT HYSTERESIS FOR G-7 COUNTRIES

Doç. Dr. Can YARDIMCI
Afyon Kocatepe Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-2317-2249

Özet

İşsizlik, açıkça pek çok ülke için en dramatik sosyo-ekonomik sorundur. Hem teorik hem de ampirik çalışmalar, ortaya çıkan yüksek işsizlik oranına neyin sebep olduğunu araştırmaktadır. Literatürde işsizliği açıklamaya odaklanan çalışmalar doğal işsizlik oranı hipotezi (NAIRU) ve işsizlik histerisi hipotezi olmak üzere iki ana hipoteze ayrılmıştır. Bu çalışmanın amacı, doğal işsizlik oranı hipotezine karşı işsizlik histerisi hipotezinin geçerliliğini test etmektir. Bu sınamada panel birim kök testleri kullanılarak G-7 ülkeleri için 1991-2021 dönemini kapsayacak şekilde test edilmiştir. Elde edilen bulgular, işsizlik histerisinin geçerli olmadığını ve bu örneklem için doğal işsizlik oranının geçerli olduğunu teyit etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Histeri Hipotezi, Panel Birim Kök

Abstract

Unemployment is clearly most dramatic socio- economic problem for lots of the countries. Both theoretical and empirical studies investigate what causes this higher unemployment rate. In the literature, studies that focus to explain unemployment are separated two main hypotheses: natural rate of unemployment hypothesis (NAIRU) and hysteresis hypothesis of unemployment. Aim of this study is to test validity of hysteresis hypothesis of unemployment versus the natural rate of unemployment hypothesis. It is tested using panel unit root tests over the period of 1991-2021 for G-7 countries. The findings shows that unemployment hysteresis is not valid and natural rate of unemployment is confirmed for this sample.

Key Words: Unemployment, Hysteresis Hypothesis, Panel Unit Root

Giriş

Her birey açısından iş sahibi olma ve çalışma hakkı kutsal bir haktır. Her insan işini seçme, istediği işte çalışma ve insan onuruna yakışır çalışma koşullarına sahip olma hakkına sahiptir. Bu bağlamda demokratik ülkelerin anayasalarında insanların istihdam ve çalışma hakları düzenlenmiştir. Kısaca işsizlik; çalışma çağına gelmiş, çalışma istek ve arzusunda olan kişilerin iş bulamamasıdır. Ekonomik anlamda ortaya çıkan en dramatik sorunlardan biri işsizliktir. İşsizlik oranı, ekonomiler açısından en önemli sosyo-ekonomik göstergelerden biridir. İşsizlik sorunu her dönemde güncelliğini koruyan bir sorundur. İşsizliğin temel bir sorun olması ve sosyo-ekonomik açıdan ağır bir maliyet oluşturmasından ötürü bu soruna neden olan ekonomik şok, kriz vb. durumların irdelenmesi önem arz etmektedir. İktisadi konjonktür açısından bakıldığında işsizlik oranı ekonomilerin genişlediği dönemlerde azalmakta bununla birlikte ekonomilerin daraldığı dönemlerde ise artmaktadır. Ekonomik büyüme trendi gösteren ekonomilerin her zaman istihdamı artırıp işsizliği düşüremediği durumlar da ortaya çıkmakta ve bu durum sıklıkla istihdam yaratmayan büyüme olarak anılmaktadır. Bu açıdan ele

alındığında pozitif ekonomik büyüme trendi yakalanmışken eş anlı olarak işsizliği azaltacak ve yeni işler yaratacak iktisadi politikalar oluşturulmalıdır. Sosyo- ekonomik anlamda önemli maliyetleri olan işsizlik sorununun ehemmiyeti göz önüne alındığında politika yapıcılar üzerine önemli görevler düşmektedir. Bu öneminden dolayı işsizlik sorunu birçok iktisatçı tarafından farklı açılardan ele alınmış, analiz edilmiş ve tartışılmıştır. Özellikle 1970 ve sonrası dönemde ülke ekonomileri yüksek ve kalıcı işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri liberalleşme politikalarının yaygınlaşmasıdır. Liberalleşme ile ülke ekonomileri arasında entegrasyon hızlanmış ve emek piyasaları da bundan nasibini almıştır. Liberalleşme ile birlikte emek piyasalarında da rekabette bir artış meydana gelmiştir. İşsizlik üzerine yapılan çalışmalar ve tartışmalar konjonktürel hareket ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu noktada işsizlikle alakalı iki hipotez karşımıza çıkar. Bunlar; doğal işsizlik hipotezi ve işsizlik histerisi hipotezidir. Konjonktürel dalgalanmalar, işsizlik oranı üzerinde etkiler meydana getirir ve işsizlik oranı da dalgalanmalar gösterir. Ancak uzun dönemde dalgalanmaların etkisi geçer ve işsizlik oranı serisi ortalama değerine geri döner. Bu durum doğal işsizlik oranı olarak tanımlanır. Bir diğer durum ise konjonktürel dalgalanmaların iş gücü piyasasındaki katılıklardan dolayı işsizlik oranı üzerinde etkiler meydana getireceği ve bu etkilerin kalıcı olacağı yönündedir.

İşsizlik sorununun dinamiklerine yönelik ilginin doğal bir sonucu olarak işsizlik histerisi hipotezinin araştırılmasına yönelik çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu konuya yönelik artan ilgi devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı G-7 ülkeleri için işsizlik histerisi hipotezinin geçerli olup olmadığının ampirik olarak araştırılmasıdır. Bu amaçla ilk olarak işsizlik kavramı detaylıca ele alınmıştır. Ardından işsizlik histerisi ve doğal işsizlik oranı hipotezleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra veri seti ve kullanılacak modeller tanıtılmış sonrasında ampirik sonuçlar sunulmuştur. En son kısımda ise elde edilen bulgular tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Bu çalışmayı özgün kılan şey, seçilen veri setinin kapsamı ve uygulanacak panel veri yönteminin yapısal kırılmalar ve yatay kesit bağımlılığını aynı anda dikkate almasıdır.

İşsizlik Kavramı Üzerine

İşsizlik, cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen ve bu konuda iradesi olan bireylerin iş bulamamasıdır. Bir başka açıdan; işsizlik, üretim faktörü olan emeğin tam istihdamının sağlanamaması veya üretime tam olarak katılamamasıdır. Bir kişinin işsiz kabul edilmesi için iş arıyor olmalı, çalışmaya hazır olmalı ve herhangi bir işte ücretli çalışıyor olmamalıdır. Hali hazırda ücretli bir işte çalışan ve başka bir iş arayan kişi işsiz sayılmaz. İşsizlik oranı, iş bulamayan işgücünün yani işsizlerin toplam çalışabilir işgücüne oranı olarak hesaplanır.

İşsizlik, birçok ayrıma tabi tutulmuş ve sınıflandırılmıştır. İşsizliğin en temel ayrımı iradi veya gayri iradi olup olmadığını noktasında yapılmıştır. İradi işsizlik, bireyin bilinçli bir şekilde isteyerek işsiz olmasıdır. İradi işsizliğin birçok nedeni olabilir. Bu bireyler; isteksiz, keyfine düşkün kimseler olabilir. Bunun yanında ücretin düşük bulunması, psikolojik ve sosyolojik etkenlerde iradi işsizliğin nedenleri arasında sayılabilir. Gayri iradi işsizlik ise iradi işsizliğin tam tersidir. Bu işsizlik türüne göre işsizlik bireylerin kendi isteklerinin dışında bir durumdur. Gayri iradi işsizliğin varlığında; bireyler iş aramakta, cari ücretten çalışmaya razıdırlar. Ancak ekonomi iş arayanları istihdam edebilecek boş iş pozisyonları yaratamamaktadır. Gayri iradi işsizliğin nedenleri arasında; üretim kapasitesinin tamamının kullanılamaması, ekonomik konjonktürde meydana gelen dalgalanmalar, teknolojik ve yapısal değişim ve dönüşümlere uyumun sağlanamaması sayılabilir. İşsizliğe ilişkin bir diğer ayrım friksiyonel ya da geçici işsizlik sınıflandırmasıdır. Friksiyonel ya da geçici işsizlik, iş piyasasına yeni katılanların ya da iş değiştirmek için işinden ayrılanların oluşturduğu bir işsizlik tanımıdır. Bu ayrım kapsamında olan işsizlerin durumunun geçici olduğu varsayılır. Yapısal ya da

teknolojik işsizlik, teknolojik ilerlemeye bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik türüdür. Teknolojik ilerleme sonucu, üretim süreçleri emek yoğun durumdan sermaye yoğun duruma evrilmiştir. Yani üretim sürecinde emek miktarı nicelik olarak azalırken bunun yanında istihdam edilen emeğin de yeni teknolojileri kullanabilecek nitelik sahibi olması gereken bir duruma geçilmiştir. Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak bazı endüstriler coğrafi olarak yer değiştirmiş ve kümeler oluşturmuştur. Yeni duruma yapısal uyum sağlayamayan emek de işsiz kalmıştır. Bir diğer işsizlik ayrımı konjonktüre bağlı meydana gelen konjonktürel işsizliktir. Konjonktür, ekonomide meydana gelen dalgalanmaları ifade etmek için kullanılır. Bu açıdan bakıldığında; işsizlik, ekonomilerin pozitif büyüme gösterdiği yani genişlediği dönemlerde azalmakta bununla birlikte ekonomilerin küçüldüğü yani daraldığı dönemlerde ise artmaktadır. Ekonomide meydana gelen şoklar dalgalanmaların boyutunu ve buna bağlı olarak işsizlikte ortaya çıkacak değişimi de belirleyecektir.

İktisat teorisini oluşturan modeller açısından işsizliğin irdelenmesi yararlı olacaktır. Klasik iktisat modeli, geçici dengesizlikler dışında ekonominin sürekli tam istihdamda olduğunu varsayar. Bu model friksiyonel ve iradi işsizlik dışında ekonomide bir işsizliğin olmadığını iddia eder. 1929 büyük buhran ile anlaşılmıştır ki ekonomiler sürekli tam istihdamda değildir. Aksine bu büyük kriz ile beraber birçok ülkede işsizliğin ortaya çıkmış ve bu durum geçici olmamıştır. Keynesyen iktisat modeli, kısa dönemde emek piyasasında ortaya çıkan dengesizliklerin uzun dönemli etkileri olacağını ve bunun nedeninin genel manada talep yetersizliği olduğunu ileri sürmüştür. İşsizliğe neden olan talep yetersizliğinin ise kamu tarafından yürütülecek talep yönlü politikalar ile aşılabileceğini iddia etmiştir. Nitekim 1970’li yıllara kadar benimsenen ve etkin sonuçlar üreten bu politikalar, bu yıllar itibarıyla ortaya çıkan yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik sorununa çözüm üretememiştir. Keynesyen iktisat teorisinin bir eleştirisi olan monetarist iktisat teorisi, talep temelli para ve maliye politikalarının gereksiz olduğunu ve bunların piyasaların işleyişini bozarak işsizliğe neden olduğunu ifade etmiştir. Monetarist iktisat teorisi, doğal işsizlik hipotezinin geçerliliği ile beraber uzun dönemde bir miktar işsizliğin varlığını kabul etmektedir. Ancak monetaristler, keynesyen teorisinin önerdiği talep temelli politikaların piyasa aktörleri tarafından kısa dönemde doğru yorumlanmadığını savunurlar. Monetaristlere göre emek sahipleri, nominal ücretlerde meydana gelen artışların reel anlamda iyileşmeye yol açtığı yanılgısı içindedirler. Bu yanılgıdan ötürü emek piyasası üzerinde olumlu bir etki oluşacak ve işsizlik azalacaktır. Ancak monetaristlerin yorumuna göre bu durum geçicidir ve piyasa aktörleri yeni duruma adapte olacaktır. Piyasa aktörlerinin adaptasyonu sonucu kısa dönemde oluşan olumlu etki ortadan kalkacak ve bu uygulanan talep temelli politika uzun dönemde sorunun kendisi olacaktır. Bu durum monetaristlerin adaptif beklentiler kuramı olarak tanımlanır. Bir diğer iktisat teorisi olan yeni klasik iktisat teorisi ise uygulanan talep temelli politikaların kısa dönemde bile etkili olamayacağını çünkü piyasa aktörlerinin rasyonel olduğunu ve uygulanması ilan edilen politikaların etkilerini anlayabildiklerini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla uygulanacak politikaların şok politikalar olması durumunda monetaristlerin varsayımını kabul ederler. Ancak şok politika uygulaması dışında kısa ve uzun dönemde uygulanacak talep temelli politikaların emek piyasası üzerinde hiçbir etkisi olmayacağını iddia ederler. Yani emek faktörü açısından nominal ücretlerdeki bir artışın reel bir artışa neden olmayacağını öngören emek sahipleri bu duruma tepkisiz kalacaklardır. Bu önerme literatürde rasyonel beklentiler kuramı olarak anılmaktadır. Bir diğer teori ise yeni Keynesyen iktisat teorisidir. Yeni Keynesyen iktisat teorisi, uzun dönemde monetarist ve rasyonel beklentiler kuramlarının geçerli olduğunu kabul ederler. Ancak özellikle ücret yapışkanlıkları dolayısıyla ekonomik dalgalanmaların kısa dönemde emek piyasasında etkili olacağını yani işsizlik durumunu ortaya çıkacağını ileri sürerler.

Doğal İşsizlik Hipotezi ve Histeri Hipotezi

İşsizlik oranının seyrine ilişkin iki varsayım vardır. Bunlardan ilki, emek piyasasında ortaya çıkacak bir şokun etkilerinin geçici olduğunu yani işsizlik oranının durağan bir seyir ortaya koyduğunu ileri süren doğal işsizlik oranı hipotezidir. Bu hipoteze göre; ekonomide meydana gelen bir şok, kısa dönemde emek piyasasında dalgalanma oluşturacak ancak uzun dönemde bu etkiler ortadan kalkacaktır. Böylece emek piyasasında uzun dönemde durağan dönem dengeye geri dönülecektir. Konjonktür teorisi bağlamında; toplam talepte ortaya çıkacak bir şok, çıktı ve istihdam üzerinde yalnızca kısa dönemde etkiler oluşturacak ve uzun dönemde klasik iktisatçılar tarafından ortaya atılan çıktı ve istihdam düzeyinde eski denge sağlanacaktır. Bu varsayım, iktisatçıların işsizliğe ilişkin kısa ve uzun dönem incelemelerini ayrı ayrı yapmalarına imkân tanımıştır. Uzun dönemdeki durağan denge ise “doğal oran” olarak anılmaktadır. Doğal işsizlik oranı kavramını ilk ortaya atan iktisatçılar Friedman (1968) ve Phelps (1968)’dir. Doğal işsizlik oranı, bir denge işsizlik oranıdır ve veri bir zaman diliminde reel ücretler üzerinde aşağı veya yukarı yönlü değişme baskısı oluşturmeyen işsizlik düzeyi şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2016:365). Doğal işsizlik düzeyi olarak ifade edilen işsizlik seviyesinde, reel ücretlerdeki artış emek verimliliğindeki artışa bağlıdır. Emek verimliliği ise sermaye birikimi ve teknolojik gelişme gibi faktörlerle ilişkilidir. Yüksek düzeyli bir işsizlik, reel ücretlerde aşağı yönlü bir baskı oluşturacak aşırı emek arzının bir göstergesidir ya da tam tersi (Friedman, 1968:8). Tüm bu sebeplerden dolayı literatürde doğal işsizlik oranı aynı zamanda enflasyonu hızlandırmayan işsizlik oranı (NAIRU) şeklinde de ifade edilmektedir. 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizine kadar olan dönemde yapılan ampirik çalışmalar doğal işsizlik oranını teyit ederken, bu dönem ve sonrasında ise ülkelerde yüksek ve kalıcı işsizlik oranları gözlenmeye başlanmıştır. Bir başka deyişle ekonomide ortaya çıkan şoklar, çıktı ve istihdam üzerinde uzun dönemli etkiler ortaya çıkarmıştır. İşsizlik oranının seyrine ilişkin ikinci varsayım ise bu durum sonucu ortaya atılmıştır. Bu varsayım; Blanchard and Summers (1986) tarafından ortaya atılan, emek piyasasında meydana gelecek bir şokun etkilerinin kalıcı olduğunu ileri süren histeri hipotezidir. Bu hipotez ise emek piyasasında ortaya çıkacak geçici şokların kısa dönemde yaratacağı dalgalanmaların uzun dönemde kalıcı etkiler ortaya çıkaracağını savunmaktadır. İşsizlik histerisi; toplam talepte ortaya çıkacak yetersizlik şeklinde bir şokun, etkileşim mekanizmaları yoluyla doğal işsizlik oranı üzerinde kalıcı ve olumsuz etki bırakabileceği bir durumu tanımlar (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2016:369-370). Bu durum 3 argüman ile açıklanabilir: fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve içerdekiler-dışardakiler varsayımı. Fiziksel sermaye argümanına göre; olumsuz şoklara eşlik eden sermaye stokundaki azalmaya bağlı istihdamdaki düşüş emek piyasasına yeni katılacak işgücüne olan talebi azaltır ve bu nedenle uzun süreli işsizliğe yol açar. Beşeri sermaye argümanı, işsiz olan işçilerin çalışmayarak becerilerini sürdürme ve güncelleme fırsatını kaybettiklerini ve becerilerinin köreldiğini savunur. Bunun yanında işverenlerde beşeri sermaye yetenekleri açısından uzun vadeli işçi tercihinde bulunuyorlarsa, özellikle orta yaş grubunun yeni iş bulması zorlaşacaktır. Nitelikli ve gelişime açık işçilerin tespitinin zorlaşması da genel anlamda işgücü talebini azaltır. İçerdekiler- dışardakiler argümanı ise mevcut çalışanların içerdekiler ve işsizlerin dışardakiler olduğu varsayımına dayanır. Mevcut çalışanlar işlerini kaybetmemek için; firmalarda nitelikli ve tecrübeli bu işgücünü kaybetmemek için motivasyon sahibidirler. Emek piyasasında ortaya çıkacak herhangi bir olumsuz şok neticesinde içerdekiler olarak anılan bir grup işini kaybeder ancak içerdekiler olarak yani işine devam eden çalışanlar ve işverenler bu durumun ortaya çıkardığı yeni koşullara göre anlaşırlar. Böylece küçülen içerdekiler grubu işini korumuş olur işverenlerde nitelikli ve tecrübeli işçilerini kaybetmemiş olur. Şokun etkisi ile işsiz sayısı artış göstermiş olur (Blanchard and Summers, 1986:27-29). Bir diğer nokta, içerdekiler grubunun yüksek reel ücreti işsiz kalmaktan daha fazla önemsemelerinden ortaya

çıkar. İçerdekiler, hem nitelikleri ve tecrübelerinden dolayı hem de muhtemel sendikal örgütlenmelerinden dolayı yüksek pazarlık gücüne sahiptirler. İşverenler de içerdekiler olarak anılan grupla çalışmak isterler. Çünkü işverenler, içerdekilerin yüksek reel ücret talebine ilişkin oluşacak maliyetin; onları işten çıkararak yeni işe alınacakların yaratacağı maliyetten daha düşük olacağını düşünürler. İşverenlere göre yeni işe alınacakların yeteneklerine ilişkin şüphe, onlara yapılacak eğitim masrafları ve adaptasyon kaynaklı maliyetler oldukça yüksektir. Ayrıca maliyet tasarrufu için bazı içerdekilerden olan kişileri işten çıkararakta faaliyetlerini sürdürebilirler. Bu durumun sonucunda da işsizlik oluşur. Bununla birlikte, dışardakiler olarak anılan işsizler ise ücret belirleme sürecinde etkin değildirler. Histeriye yol açtığı düşünülen başka gerekçeler de mevcuttur. Mesela, uzun süre işsiz kalanların bu duruma alışmış olabilecekleri varsayılır. Bu noktada uzun süreli ve miktarı yüksek işsizlik ödemeleri insanları çalışmamak noktasında güdüleyebilir. Bir diğer gerekçe, 1970'li yılların getirdiği değişim ve dönüşümdür. Bu dönemde, üretim kaynaklarının sektörel dağılım ve tahsisinde gerçekleşen değişimlerin de işsizlik oranlarını artırdığı ileri sürülmektedir. Liberalleşme sürecinin etkisiyle ortaya çıkan yapısal değişim süreci, işgücü piyasalarının yeni duruma uyum sağlayamayarak dalgalanmasına ve kalıcı işsizlik artışına neden olmuştur (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2016:369-370). İşsizlik histerisi hipotezinin ortaya atılması ile literatürde yer edinmiş Okun yasası da sorgulanır hale gelmiştir. 1962 yılında A. Okun, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında bir bağ olduğunu ileri sürmüş ve iktisadi büyümenin sağlanması ile işsizliğin azalacağını iddia etmiştir. Bu görüş literatürde Okun Yasası olarak anılmaktadır. Ancak bazı ülkelerde ekonomik büyümenin işsizliği düşürmediği hatta artırdığının görülmesi sonucunda istihdam yaratmayan büyüme olgusu tartışılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak ekonomik büyümenin pozitif seyretmesinin işsizliğin azaltılmasında yeterli olmadığı görülmüştür (Yardımcı, 2021:83-84).

1970'li yıllar ve sonrasında oluşan kalıcı ve yüksek işsizliğin toplam talep dalgalanması sonucunda ortaya çıktığını iddia eden histeri hipotezi literatürde tartışılmaya devam edilmektedir. Çünkü kalıcı ve yüksek işsizlik oranları bazı ülkeler arasında ciddi farklılık göstermektedir. Sonuçta; histeri hipotezinin öne sürdüğü argümanlara göre, iş gücü piyasasında ortaya çıkacak dalgalanmalar uzun dönemli etkiler yaratacak ve bu durum ekonomiler için oldukça maliyetli olacaktır.

Literatür

İşsizlik sorununun dinamiklerine yönelik ilginin bir sonucu olarak literatürde işsizlik histerisi hipotezini araştıran birçok çalışma bulunmaktadır. İşsizlik histerisi hipotezinin test edilmesi, işsizlik oranı serisinin stokastik sürecinin belirlenmesi yoluyla gerçekleştirilir. İşsizlik oranı serisinin stokastik sürecinin ampirik olarak ortaya konulması ile ya işsizlik histerisi hipotezinin varlığı kabul edilir ya da reddedilir. İşsizlik histerisi hipotezinin geçerli olmadığı yönünde elde edilen sonuç doğal işsizlik oranı hipotezinin kabulüne delil oluşturur. Sonuç olarak; işsizlik oranı serisinin, uzun dönemde statik veya bir başka deyişle durağan bir süreci göstermesi doğal işsizlik oranı hipotezi olarak; bu serinin uzun dönemde statik veya durağan olmayan bir süreç izlemesi ise işsizlik histerisi hipotezi olarak yorumlanır.

Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar, genelde zaman serisi ve panel veri analizleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Zaman serisi analizleri, sadece zaman boyutu olan veriler için kullanılır. Panel veri analizleri ise hem kesit hem de zaman boyutu olan veri setleri için uygulanan kullanışlı bir modeldir. Literatürde işsizlik histerisi hipotezi hem zaman serisi (Neudorfer vd. (1990); Gomes and Da Silva (2009); Saraç (2014); Tekin (2018); Gil-Alana vd. (2019); ...vb...) hem de panel veri analizleri ile (Mitchell (1993); Camarero ve Tamarit (2004); Güloğlu ve İspir (2011); Doğru (2014); Furuoka (2017); ...vb...) test edilmiştir. Bu çalışmada panel veri metodolojisi kullanılarak histeri hipotezinin geçerliliği araştırılacaktır. Bu nedenle

panel veri metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilen önemli güncel çalışmalara ilişkin bir özet literatür aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Tabloda; ele alınan çalışmaların kullandığı örneklem, ele aldıkları dönem ve ulaşılan sonuçlar özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Çalışma	Örneklem	Dönem	Sonuç
León- Ledesma (2002)	12 AB Ülkesi ve 51 ABD Eyaleti	1985-1999	AB Ülkeleri için İşsizlik histerisi; ABD Eyaletleri için Doğal işsizlik oranı geçerlidir.
Chang, vd. (2007)	Tayvan- 21 Bölge	1993-2001	Doğal işsizlik oranı geçerlidir.
Ener ve Arıca (2011)	Türkiye ve 15 AB Ülkesi	1985-2005	Doğal işsizlik oranı geçerlidir.
Chang ve Lee (2011)	G-7 Ülkeleri	1992-2008	3 Ülke için İşsizlik Histerisi, 4 Ülke için Doğal İşsizlik Oranı Geçerlidir.
Cheng, vd. (2012)	51 ABD Eyaleti	1976-2010	İşsizlik histerisi geçerlidir.
Gozgor (2013)	10 Avrupa Ülkesi	1998-2012	İşsizlik histerisi geçerlidir.
Bolat, vd. (2014)	17 AB Ülkesi	2000-2013	6 Ülke için İşsizlik Histerisi, 11 Ülke için Doğal İşsizlik Oranı Geçerlidir.
Yalçinkaya ve Kaya (2017)	28 OECD Ülkesi	1980-2015	İşsizlik histerisi geçerlidir.
Marques, vd. (2017)	ABD ve 28 OECD Ülkesi	2000-2014	İşsizlik histerisi geçerlidir.
Elike, vd. (2018)	28 Afrika Ülkesi	1991-2017	Doğal işsizlik oranı geçerlidir. (1 Ülke Hariç)
Ball ve Onken (2022)	29 OECD Ülkesi	2001-2019	İşsizlik histerisi geçerlidir.
Stockhammer ve Jump (2022)	15 AB Ülkesi	1960-2016	İşsizlik histerisi geçerlidir.

Tabloda özetlendiği üzere, panel veri analizleri kullanılarak yapılan çalışmalarda hem işsizlik histerisi hem de doğal işsizlik oranı hipotezinin geçerli olduğu sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçların farklı olması seçilen örneklem, analiz dönemi, kullanılan yöntem gibi değişkenler tarafından da etkilenebilir. Dolayısıyla yapılacak analizlerde seçilecek yöntem

belirlenirken, analiz dönemi ve seçilen örneklemin özelliklerini en etkin şekilde yansıtmak olanın seçilmesi önemli bir husustur. Ayrıca belirtilmesi gereken nokta; işsizlik serisinin analizinde fark durağan seriler işsizlik histerisine, trend durağan süreçler ise doğal işsizlik hipotezine işaret eder. Dolayısıyla, işsizlik serisinin stokastik süreci sınanır iken doğru birim kök regresyon denkleminin seçimi önemlidir (Mitchell, 1993:1490). Ayrıca şokların etkilerinin kalıcılığını ifade eden durağan olmayan süreçler ile şokların etkilerinin uzun sürdüğü ancak sonunda yine ortalama değere geri döndüğünü ifade eden uzun hafıza durumları birbirine karıştırılmamalıdır. Durağan olmayan süreçler işsizlik histerisine işaret ederken; şokların etkilerinin uzun sürdüğü hatta birim köke yakın görüldüğü süreçlerin ise doğal işsizlik oranı hipotezinin özel bir durumu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Birim köke yakın görünen süreçler, şokların etkilerinin uzun sürdüğü ancak kalıcı olmadığı bir durumdur (León- Ledesma, 2002: 95-96).

Veri Seti ve Model

Bu çalışmada, G-7 ülkelerinin işsizlik oranı serilerinin durağanlığı panel birim kök testleri yardımıyla araştırılacaktır. G-7 ülkeleri; Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Japonya ve Kanada'dır. Çalışmada kullanılacak veriler dünya bankası veri tabanından elde edilmiştir. Veri seti, 1991 ve 2021 dönemini kapsayacak şekilde yıllık olarak elde edilmiştir. Veri setinde tüm gözlemler bulunmaktadır. Dolayısıyla dengeli bir panel veri seti ile çalışılacaktır.

Çalışmada model olarak birinci nesil panel birim kök testleri ve bunların yanında hem yapısal kırılma hem de yatay kesit bağımlılığını dikkate alan yeni nesil bir panel birim kök testi kullanılacaktır. Bir serinin zaman içerisindeki stokastik hareketlerini ekonometrik yöntemler vasıtasıyla incelemek için birim kök testleri kullanılmaktadır. Sadece zaman boyutu olan serilerde zaman serisi birim kök testleri kullanılırken; zaman boyutu yanında kesit boyutu da olan seriler için panel birim kök testleri kullanılmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak birinci nesil panel birim kök testleri olarak anılan Levin, Lin ve Chu (2002), Harris-Tzavalis (1999) ve Im, Pesaran ve Shin (2003) modelleri kullanılacaktır. Bu testlerin ortak özelliği yatay kesitlerin birbirleri ile bağımlı olmadıklarını varsaymalarıdır. Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından geliştirilen birim kök testi, analize konu panelin kesit boyutunun kısa olabilmesine izin veren bununla birlikte zaman boyutunun ise daha geniş olması ile asimptotik olarak daha etkin sonuçlar veren bir testtir. Bu test N kesit ve T zaman boyutu olan ADF regresyonunu temel alan bir panel birim kök denklemdir:

$$\Delta y_{i,t} = \beta_i y_{i,t-1} + z'_{it} \delta_i + \sum_{j=1}^p \phi_{ij} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}$$

$z'_{it} \delta_i$ = panele özgü ortalamalara ve trendlere izin verir

Hata teriminin olası serisel korelasyon içermesine karşı Levin, Lin ve Chu (2002) bu sorunu elimine etmek için test regresyonuna bağımlı değişkenin ilave gecikmelerini (p = gecikme sayısıdır) dahil etmiştir. Levin, Lin ve Chu (2002), birim kök testinin boş hipotezi; $H_0: \beta_i = 0$ ($i=1,2,\dots, N$) yani birim kökün varlığının yani durağan olmama durumunun kabul edilmesidir. Alternatif hipotez ise; $H_1: \beta_i < 0$ yani paneli oluşturan tüm kesitlerin birim kök içermediği ve durağan olduğunu gösterir.

Panel veri modellerinde bazen zaman boyutu bazen kesit boyutu sayısal olarak uzun veya kısa olabilmektedir. Zaman boyutunun sonsuza eğilimli olduğunu varsayan asimptotik özelliklere sahip modellerde analiz edilecek veri setinin zaman boyutu fazlaca uzun değilse elde

edilecek sonuçlar doğru çıkarım yapılamamasına neden olabilir. Harris–Tzavalis (1999) panelin zaman boyutunun sabit olmasını varsayan ve birinci nesil birim kök testleri arasında yer alan bir birim kök testi geliştirmiştir. Harris–Tzavalis (1999) test istatistiği (ρ) en küçük kareler tahmincisine dayanır:

$$y_{i,t} = \rho y_{i,t-1} + z'_{it} \delta_i + u_{i,t}$$

$$z'_{it} \delta_i = \text{panele özgü ortalamalara ve trendlere izin verir}$$

$u_{i,t}$, kesitler arası sabit varyansa sahip bununla birlikte bağımsız ve özdeşçe dağılmıştır. Kesitlerin ortalaması ve trendlerin modele dahil edilmesi nedeniyle ortaya çıkan sapmadan dolayı en küçük kareler tahmincisinin beklenen değeri boş hipotez altındaki bire eşit değildir. Bu testin boş hipotezi birim kök vardır buna karşın alternatif hipotezi birim kök yoktur şeklindedir.

Im, Pesaran ve Shin (2003), tarafından geliştirilen birim kök testinin regresyon biçimini ortaya koymak için basit ADF regresyonu N kesit ve T zaman birimini içeren panel için aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$\Delta y_{i,t} = \beta_i y_{i,t-1} + z'_{it} \delta_i + u_{i,t}$$

$$z'_{it} \delta_i = \text{panele özgü ortalamalara ve trendlere izin verir}$$

Bu test, ifade edilen denklem katsayılarının yatay kesitler arasında farklılaşmasına izin vermiştir. $u_{i,t}$, bağımsız normal dağılıma sahiptir. Kesitler arası heterojen varyansa izin veren bir yapıya sahiptir. Bu birim kök testinin boş hipotezi; $H_0 : \beta_i = \beta = 0$ yani bütün yatay kesitler için birim kökün varlığının kabul edilmesi şeklindedir. Alternatif hipotez ise; $H_1 : \beta_i < 0$ yani paneli oluşturan en az bir yatay kesitin birim kök içermediği ve durağan olduğunu gösterir. Sıfır hipotezinin kabul edilmemesi, paneli oluşturan kesitlerden en az bir veya daha fazlasının durağan olduğunu gösterir. Bu panel birim kök testinin en önemli özelliği paneli meydana getiren kesitlerin homojen yapıda olmadığını varsaymasıdır.

Karavias ve Tzavaliz (2014) tarafından geliştirilen birim kök yatay kesit bağımlılığını; sabitte, hem sabit hem de trendde yapısal kırılmaları izin veren ve bunları dikkate alan bir test geliştirmişlerdir. Bu test, yapısal kırılmaların bilindiği ve bilinmediği durumlarda uygulanabilen ayrıca çoklu yapısal kırılmaya izin veren bir sınamadır. Yapısal kırılmalar, veri setinden içsel olarak model tarafından belirlenmektedir. Öte taraftan lineer trendlere, yatay kesit değişen varyansına ve yatay kesit bağımlılığına izin vermektedir. Bu testin önemli bir avantajı panelin zaman boyutunun hem kısa hem de uzun olması durumunda güvenle uygulanabilmesidir (Chen, Karavias ve Tzavaliz 2022:665). Bu testin boş hipotezi paneli oluşturan tüm kesit serilerinin birim kök içerdiği yönündedir. Alternatif hipotezi ise bazı kesitlerin ya da tüm paneli oluşturan serilerin durağan bir süreç gösterdiği yönündedir. Karavias ve Tzavaliz (2014) birim kök sınamasının kullandığı regresyonlar şu şekildedir:

$$y_{i,t} = a_{1,i} I(t \leq T_0) + a_{2,i} I(t > T_0) + u_{i,t}$$

$$y_{i,t} = a_{1,i} I(t \leq T_0) + a_{2,i} I(t > T_0) + b_{1,i} I(t \leq T_0)t + b_{2,i} I(t > T_0)t + u_{i,t}$$

Bu regresyon denklemlerinin ilkinde sabitte kırılma, ikincisinde ise hem sabit hem de trendde kırılma durumu T_0 zamanında dikkate alınmıştır. Bununla birlikte kırılmaların tüm birimlerde ortak olduğu varsayılmıştır. $a_{1,i}$ ve $b_{1,i}$ kırılma öncesi sabit ve trendde bireysel etkiler iken; $a_{2,i}$ ve $b_{2,i}$ ise kırılmalar sonrasındaki parametrelerdir (Karavias, Tzavalis ve Zang, 2022:3).

Ampirik Bulgular

G-7 ülkeleri için elde edilen dengeli panel veri setine ilişkin ilk olarak birinci nesil panel birim kök testleri ve ardından yapısal kırılma ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel birim kök testi uygulanmıştır. İlk olarak birinci nesil panel birim kök test uygulaması ile elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 2. Birinci Nesil Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Model A		Model B		Model C	
	test ist.	Prob.	test ist.	Prob.	test ist.	Prob.
Levin, Lin, Chu	-1.38	0.08	-1.69	0.04	-2.35	0.00
Harris–Tzavalis	0.87	0.23	0.80	0.76	0.84	0.92
Im, Pesaran, Shin	-1.19	0.11	-0.18	0.42	-1.04	0.14
	Gecikme sayısı; Levin, Lin, Chu ve Im, Pesaran, Shin testlerinde Akaike bilgi kriterine göre seçilmiştir. Harris–Tzavalis testinde ise küçük örneklem (T) boyut özellikleri (size properties) için düzeltme yapılmıştır.					

Yukarıdaki tabloda Model A, sabitli model; model B, hem sabitli ve hem trendli model; model C, sabit ve trendli ayrıca yatay kesit bağımlılığının etkilerini azaltmak için (demean) düzeltilmiş model sonuçlarıdır. Seriden yatay kesit ortalamalarının çıkarılması (demean), yatay kesit bağımlılığının etkilerini azaltmak için bir prosedür olarak Levin, Lin ve Chu tarafından önerilmiştir. Yatay kesit korelasyonunun varlığında ortaya çıkan boyut bozulmaları bu işlem gerçekleştirilerek minimize edilir. Bu amaçla birinci nesil panel birim kök testlerinin sonuçlarının sunulduğu model c’de trend altında yatay kesit bağımlılığının etkilerini azaltmak için bu prosedür uygulanarak sonuçlar sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar daha robust (güçlü) sonuçlardır.

Levin, Lin ve Chu birim kök test sonuçlarına bakıldığında boş hipotez olan birim kökün varlığı önermesi reddedilir. Bunun anlamı, paneli oluşturan tüm kesitlerin birim kök içermediği ve serinin durağan olduğunu şeklindedir. Im, Pesaran ve Shin ve Harris–Tzavalis birim kök test sonuçlarında ise boş hipotez kabul edilir, bunun anlamı paneli oluşturan bütün yatay kesitler için birim kökün varlığının kabul edilmesi gerektiği yönündedir. Her ne kadar Im, Pesaran ve Shin ve Harris–Tzavalis testlerini daha robust hale getirmek için düzeltmeler yapılsa da bu çalışmada kullanılan veri setinin özelliklerine en uygun test Levin, Lin ve Chu testidir. Bu testin sonuçları ise doğal işsizlik hipotezinin geçerliliğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar yatay kesit bağımlılığının etkilerini azaltmak için düzeltmeler yapılarak model c tahmin sonuçlarına yer verilmiş ise de bu testler temelde yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan testlerdir. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve bununla birlikte yapısal kırılmaları da göz önünde bulunduran testler daha robust sonuçlar ortaya koyacaktır. Bu nedenle, hem yapısal kırılmayı hem de yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Karavias ve Tzavaliz (2014) testi de bu çalışmada ele alınan örneklem için uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. Karavias ve Tzavaliz (2014) Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Sabitli			Sabitli ve Trendli		
	test ist.	Bootstrap kritik değer	Pro b	test ist.	Bootstrap kritik değer	Prob
Karavias ve Tzavaliz (2014)	-7,09	0.28	0.00	-1.39	-0.82	0.02
Yatay kesit bağımlılığı	Evet			Evet		
Bootstrap yineleme	100			100		
Anlam düzeyi	%5			%5		

Yukarıdaki tabloda sunulan Karavias ve Tzavaliz (2014) test sonuçları yapısal kırılma ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan robust sonuçlardır. Karavias ve Tzavaliz (2014), test sonuçlarına göre hem sabitli hem de trendli modele göre boş hipotez reddedilmiştir. Yani elde edilen bulgular, bazı kesitlerin ya da tüm paneli oluşturan serilerin durağan bir süreç gösterdiği yönündedir. Elde edilen bu sonuç, çalışmada ele alınan G-7 ülkelerinin bazılarının ya da tamamının doğal işsizlik oranı hipotezini desteklediği yönündedir. Ayrıca bu sonuçlar literatürdeki çalışmaları da destekler niteliktedir.

SONUÇ

Çalışmanın amacı G-7 ülkeleri için işsizlik histerisi hipotezinin geçerli olup olmadığının araştırılmasıdır. Bunun için yapılması gereken işsizlik oranı serisinin stokastik özelliklerinin ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede kullanılması gereken ekonometrik yöntem birim kök testleridir. İşsizlik oranı serisinin, uzun dönemde statik veya durağan olmayan bir süreç izlemesi işsizlik histerisi hipotezi; uzun dönemde statik veya bir başka deyişle durağan bir süreci göstermesi ise doğal işsizlik oranı hipotezi olarak yorumlanır. Doğal işsizlik oranı, işsizlik oranı serisinin zaman içerisinde belirli bir ortalama etrafında dalgalanmasıdır. Bu değer bizi işsizlik oranı serisinin ortalama değerine ulaştıracaktır. İşsizlik histerisinin varlığında ise ortaya çıkan şoklar sonucunda işsizlik oranı serisi ortalama değerden sapar ve bu ortalama değere geri dönmez.

Çalışmada G-7 ülkeleri için 1991 ve 2021 dönemini kapsayacak şekilde yıllık veriler panel birim kök testleri ile analiz edilmiştir. Yapısal kırılma ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Karavias ve Tzavaliz (2014) test sonuçlarına göre hem sabitli hem de trendli modelde kesitlerin bazılarının ya da tüm paneli oluşturan serilerin birim kök içermediği ve durağan bir süreç gösterdiğini ortaya koymuştur. Elde edilen bu sonuç, bu çalışmada ele alınan G-7 ülkelerinin bazılarının ya da tamamının doğal işsizlik oranı hipotezini desteklediği yönündedir. Ayrıca bu sonuçlar Levin, Lin ve Chu test sonuçlarını ve literatürdeki diğer çalışmaları da destekler niteliktedir. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular, iş gücü piyasasında meydana gelen şokların etkilerinin bazen kısa bazen de uzun süreli olabileceği ancak kalıcı olmadığını göstermektedir. Bundan dolayı uygulanacak dengeleyici bir para ve maliye politikasının işsizlik oranı üzerinde kalıcı bir etkisi olmayacaktır. Bu çalışma birbiri ile benzerlikleri olan ve simetrik

bir ülke grubu için gerçekleştirilmiştir. İleride yapılacak olan çalışmalar, asimetrik farklılıkları olan ülkeler için asimetriyi dikkate alan modeller kullanılarak test edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ball, L. and Onken, J. (2022). Hysteresis in unemployment: evidence from OECD estimates of the natural rate. *International Finance*, 25(3), 268-284.
- Blanchard, O. J. and Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European unemployment problem. *NBER macroeconomics annual*, 1, 15-78.
- Bolat, S., Tiwari, A. K. and Erdayi, A. U. (2014). Unemployment hysteresis in the Eurozone area: evidences from nonlinear heterogeneous panel unit root test. *Applied Economics Letters*, 21(8), 536-540.
- Camarero, M. and Tamarit, C. (2004). Hysteresis vs. natural rate of unemployment: new evidence for OECD countries. *Economics Letters*, 84(3), 413-417.
- Chang, T. and Lee, C. H. (2011). Hysteresis in unemployment for G-7 countries: Threshold unit root test. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 4, 5-14.
- Chang, T., Yang, M. J., Liao, H. C. and Lee, C. H. (2007). Hysteresis in unemployment: empirical evidence from Taiwan's region data based on panel unit root tests. *Applied Economics*, 39(10), 1335-1340.
- Chen, P., Karavias, Y. And Tzavalis, E. (2022). Panel unit-root tests with structural breaks. *The Stata Journal*, 22(3), 664-678.
- Cheng, K. M., Durmaz, N., Kim, H. and Stern, M. L. (2012). Hysteresis vs. natural rate of US unemployment. *Economic Modelling*, 29(2), 428-434.
- Doğru, B. (2014). Euro bölgesinde işsizlik histerezisinin ikinci nesil panel birim kök testleri ile analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 77-86.
- Elike, U., Anoruo, E. and Nwala, K. (2018). Testing for hysteresis in unemployment for African countries using wavelet unit root tests. *Journal of Applied Economics & Business Research*, 8(3), 185-197.
- Ener, M. ve Arica, F. (2011). Unemployment hysteresis in turkey and 15 EU countries: A panel approach. *Research Journal of Economics, Business and ICT*, 1, 65-71.
- Friedman, M. (1968). The Role of monetary policy. *American Economic Review*, 58 (1), 1-17.
- Furuoka, F. (2017). A new approach to testing unemployment hysteresis. *Empirical economics*, 53(3), 1253-1280.
- Gil-Alana, L. A., Özdemir, Z. A., & Tansel, A. (2019). Long memory in Turkish unemployment rates. *Emerging Markets Finance and Trade*, 55(1), 201-217.
- Gomes, F. A. R. and Da Silva, C. G. (2009). Hysteresis versus NAIRU and convergence versus divergence: The behavior of regional unemployment rates in Brazil. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 49(2), 308-322.
- Gozgor, G. (2013). Testing unemployment persistence in Central and Eastern European countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(3), 694-700.

- Güloğlu, B. ve İspir, M. S. (2011). Doğal işsizlik Oranı mı? işsizlik histerisi mi? Türkiye için sektörel panel birim kök sınaması analizi, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 205.
- Harris, R. D. F. and Tzavalis, E. (1999). Inference for unit roots in dynamic panels where the time dimension is fixed. *Journal of Econometrics*, 91: 201–226.
- Im, K. S., Pesaran, M. H, and Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- Karavias, Y. and Tzavalis, E. (2014). Testing for unit roots in short panels allowing for a structural break. *Computational Statistics & Data Analysis*, 76, 391-407.
- Karavias, Y., Tzavalis, E. and Zhang, H. (2022). Missing values in panel data unit root tests. *Econometrics*, 10(1), 1-12.
- León-Ledesma, M. A. (2002). Unemployment hysteresis in the US states and the EU: a panel approach. *Bulletin of Economic Research*, 54(2), 95-103.
- Levin, A., Lin, C. F. and Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of econometrics*, 108(1), 1-24.
- Marques, A. M., Lima, G. T. and Troster, V. (2017). Unemployment persistence in OECD countries after the Great Recession. *Economic Modelling*, 64, 105-116.
- Mitchell, W. F. (1993). Testing for unit roots and persistence in OECD unemployment rates. *Applied Economics*, 25(12), 1489-1501.
- Neudorfer, P., Pichelmann, K. and Wagner, M. (1990). Hysteresis, NAIRU and long-term unemployment in Austria. In *Hysteresis effects in economic models* (pp. 109-121). Physica-Verlag HD.
- Phelps, E. (1968). Money, wage dynamics and labor-market equilibrium. *Journal of Political Economy*, 76 (4), 678-711.
- Yalçinkaya, Ö. ve Kaya, V. (2017). Doğal işsizlik oranı mı yoksa; işsizlik histerisi mi. *OECD ülkeleri için yeni nesil panel birim kök testlerinden kanıtlar (1980-2015)*, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 1-18.
- Yardımcı, C. M. (2021). Okun yasasının geçerliliğinin sınanması: Türkiye örneği, *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 39, 80-95.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2016). Makroekonomi, *Seçkin Yayıncılık, Ankara*.
- Saraç, T. B. (2014). Hysteresis effect in unemployment: Turkey case. *Ege Academic Review*, 14(3), 335-344.
- Stockhammer, E. and Jump, R. C. (2022). An Estimation of unemployment hysteresis. *Post-Keynesian Economics Society*, PKWP No. 2221, 1-32.
- Tekin, İ. (2018). Türkiye'de işsizlik histerisi: Fourier fonksiyonlu durağanlık sınamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 97-127.

GAGAUZ TÜRKLERİNDÄ TANGRICILIK HEM PAGANCILIK ADETLERİ CUSTOMS OF TANGRIISM AND PAGANISM IN GAGAUZ TURKS

Dr. Güllü KARANFİL

Komrat Devlet Universiteti, Moldova

ORCID: 0000-0002-8045-7822

Abstract

The research aims to study the historical and cultural traces of Tengriism, shamanism and paganism among the Gagauz, an ethnic group living in South-Eastern Europe, mainly on the territory of Moldova and Ukraine. The paper analyzes the roots and development of these religious and cultural traditions among the Gagauz people, as well as their interaction with Christianity and other religious systems in the region. Special attention is paid to the influence of these traditions on the modern society and cultural landscape of the Gagauz community.

Keywords: Gagauz, deity, rituals, traditions, beliefs.

Gagauzların dedeleri çok eski zamannardan beeri türlü kulturalarlan, türlü halklarlan birliktä yaşamış hem gelişmiştir. Onnardan laf, adet, rituallar almış, başkalarına da kendi elementlerini vermiştir. Ona görä Gagauzların adetlerindä hem inanışlarında hem slavyannardan hem, dedeleri olan, eski Türklärdän kalan oldukça biribirinä sıkı baalanmış adetlär hem rituallar var. Ölä sıkı baalanmış ki bu katlar, onnarı ayırt emää zor oldu. Düşünülür bu adet, ya da bu inanış ofițial dinnerdän öncä gelän dünnägörüşleri olan Tangricılıktan mı, osa yazıçestvodan (pagan) mı kalmış. Bir dā bu adetlerin kimilerine hristiyan elementleri dā eklenmişä. Bu yazıda Tangricılıktan kalan birkaç adeti açıklmaa çalışacam. Ama bundan öncä Tangricılık, Yazıçestvo hem Şamannık açıklamalarına bakalım.

Tangricılık. Bütün Türklerin tradişional dini olan Tangricılık abstrakt hem sadeydi. Taa 4-6. asirlerdä yaşayan Hunların, simvolları Güneş, Ay, Yıldırım urmuş uzun aaçtı. Onnar yukarı Dünnenin saabi Tangrı Hana inanardılar. Orta Dünnenin Tangrısı olan "ayozlu Toprak-Su"ya (Er-Su) kultura özelliklä saygı gösterilirdi.

Bu inama inanan kişilerä Tangrıci dener. Kimä inanardı onnar? Eski Türkçedä hem mongolcada Тенгис; Tngri — göküzü maanasındadır. Ona hem da Gök Tengri da denärdi. Gök tabiatın en güçlü, en üüsek temsilcisi sayıldardı (1).

Bu fenomen geniş şekildä aaraştırılmamıştır.

Ortak inanış kınçetinin ortaya çıkması Türklerin, Mongolların hem Slavyannarın çok sıkı kontakta olduklarını gösterer.

Dünnää dinnerini aaraştıran R.Bezertinov, "dünya dinneri Tangricılaa karşı çok savaştı" yazêr. Türklerin hem Mongolların dini: "Budizmadan Hristiyanıktan hem İslamdan, öncä Türklerin kendilerinin, taa eski hem original bir dini vardı. Kult üzerinä kuruluydu. Türklerin Allahı Tangrıydı. Tangricılın, E.Ö (Eradan öncä). 5-4 bin yıllara kadar uzanan bir geçmişi vardır. Evraziya bozkırlarındaki bütün Türklerin hem Mongolların karakteristik özelli var: insanın dolay dünnenin senselesidir, Tabiatın bir parçasıdır, Tengricilik, tabiatı üüselderäk, ona tapınarak ortaya çıkmıştır (2, 5-7).

Orhon taşlarında hem 11-ci asirdä yazılan Mahmud Kaşkarlının ‘Divanu Lügat it Türk’ kiyadında bu ad Tengri olarak verilmiş (3, 24).

Gökteki büyük kuvet, Allaa maanasında Türk, Mongol, Tibet dillerindä kullanılan Tengri lafinın kökü nostratik var nasıl olsun: Altaylılar– Тенри, mongollar - Тәңр, buryat - Тәңери, Tuvalılar – Дээр, yakutlar –Таңара, çuvaşlar – Тура, prabulgarlar – Тангра, eskihunnarda– Çenli, tibetlerdä - Çenre-zig, hem b.

Yazıçestvo. Slav yazıçestvosu paganizmi (Eski Slav paganizmi) - mifologiyaya hem büyüyü baalı, dünnä hem insan için Hristiyanlık öncesi Slav fikirleri sisteması, Hristiyanlaşmalarından önceki zamannarda eski Slavların (Proto-Slavlar) dünnä görüşünün istorik bir periodudur; Slavyan «yazıçestvosu» bir politeizm (çok Allahlılık) olarak bakılmış. Her bir Allahın kendi fonkşiyası varmış. Bir kaçının adını verelim: Dajdbog, Svyatovit, Perun, Jiva hem b.,

Şamannık. Şamannık, bir şamanın trans halında ("kamlamak") ruhlarla baalantı kurduu inancına dayanan eski bir dindir[1]. Şamannık büyü, animizma, fetişizma hem totemizmaylan baalıdır. Elementleri türlü dinnerdä bulunabilir.

Şamanizmanın geografiyası taa geniş. Şamannık Sibiriya, Uzak Günduusu, Orta Aziya, Afrika, Poyraz Amerika, Üülen Amerika yerlileri arasında gelişmiştir.

O zamandan kalan bu inanışlar büünkü dinnerä kadar inanclarla baalıdır. Şamannın aramızda yaşayan izlerindän biri Güneşin Yerdeki simvolu olan ateştir, ocaktır (4, s.163).

Gagauzların da uzak dedeleri Hrisityannık dininä girenä kadar başka dinnerä tapmışlar. En eski en ilk inançlardan biri Tangricılıktı. Eski Türklerin inandığı bir filosofiyadır. Bu çok eski bir inanç sistemasıydı. Büünkü dinnerlan karşılaştırsak tangricılığın monoteist (Tek Allahlılık) bakışları vardı. İlk kerä 7-ci asirdä yazılan Orhon taşlarında Tangrı lafına razgeleriz. Tangrı lafinın maanası ‘yaratıcı’dır.

Gagauz folklorunda Tangrı adının baalı bir maani var.

Ay Tangrılar Tangrısı

Benim yärim angısı

Başı yeşil şallısı

Sırtı mor mintannısı.

Burada Tangrının ne kadar büyük olduğunu göreriz. O dünyanın yaratıcısıdır. Bütün varlıklar ağaçlar toprak, denizler, gök, insan onun yaratmasıdır. Eski türklerin inancına göre dünya 3 kattan oluşur: yeraltı, yerüstü hem göküzü. Tangrı bulunur Göküzündä, İnsanlar yerüstündä, yer altında da bulunur Erlik, karannın saabi.

Tanricılaa göre onun yarattığı her şeyin ruhu var: ağaçların, toprağın, hayvannarın hem b. Sayıladı, ani onlara saygı göstermää lâzım, onları küstürmemää, onların verdii baaşlıları için şükür etmää.

Tanricılık inançları okadar derin hem okadar tutulmuş ki Tangricılığın yaratılışından beeri 25-30 bin yıl geçse da adetler halkın içinde unutulmadı. Şindiki Türklər, Gagauzlar da onları içinde, başka diinnerä inansalar da Tanricılıktan kalan adetleri başka dinnerlän birleştirerek kullanmaktadırlar. Buradan görecez ki, Tangricılık inancı Gagauz kültürasının kalkanıdır.

Gagaularda Tanricılıktan kalan adetler çoktur. Bir kaçını bu yazıda açıklamaa çalışacağım.

Üleşirmä. Tangricılıın en önemni nasaatlarından biri Üleşirmektir (paylaşmak). Valkaneş aazında bu laf eleştirmää, ileştirmää gibi kullanılmakta olsa da merkez aazda *üleşirmää* olarak kullanılmaktadır. Gagauzça-rusça-romunca sözlüktä bu laf *üleşirmää* ‘paylaşmaa, vermää (kiminsä saalı için yada ölmüşlerin canı için).Tangrının bu nasaatını biz Bilge Kagan yazıtında (735 yılda yazılmış) göreriz. Büünkü gagauz dilindä o bu türlü olacek Tangrı buyurduu için devletin, kısmetim olduu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti giydirdim. Fakir milleti zengin yaptım (5).

Büünkü Gagauz adetlerindä Üleşirmek adeti çok yaygındır. Bir çok din yortularında gagauzlar kolaç, gözlemä, bomboni, turta kimi yortularda sa kolacın yanında yeşil suvan, karpuz, kavun, alma, zerdeli hem b. meyva hem zarzavatlar da olêr. Taa çoyu yakın komuşulara, senselelerä, yoksullara ‘ölmüşlerin canı’ için üleştiriler. Düşünüler, ani üleştirilän iyeceklär o aynenin ölümüş insannarı öbür dünnedä iyecek. ‘Allaa hepsinä paylaştırsın’ deniler. Alan taraf ta ‘Allaa kabletsin’, ya da ‘bodoprosti’ der. Bu üleşirmä adeti mezarlarda da yapılmaktadır. Stavronun yanına, tatlılık koyma adeti var. Taa ileri gagauz mezar taşlarında üst tarafında oyuk yapıları bu da toplanan yaamur suyu kuşlara deyni düşünölmüşdür. Bir canniya fayda olursa orada yatan ölünün ruhuna da ii olacek düşünölardı. O oyuklara hem dä mum koyularak yakılırdı. Yakılan mumlar ölünün öbür dünnesini aydınadacaana inanılêr. Ölünün kırkında hem yılında yılında aylesinin seçti bir kişiyä yeni ruba, yorgan, döşek veriler, burada da o kişinin o işleri kullanacaa inanılêr.

Kurban. Başka hristiyan halklarda olmayan, ama herbir Gagauz aylesinin kurban kesmä günü vardır. Bu günü klisä belli eder. O gün kurban koç şeklinde kesilir. Gagauzlarda kurban taa sık saalık için kesilir. Ama ev yapmaa başlarkan da temelin yanında kurban kesilir. Kurban et büyük parçalara tasamlanır da bulgurlan birliktä büyük taslarda toprak fırınlarda pişirilir. Kurban piştiktän sora büyük tabaklara koyularak komuşulara üleştirilir. Yakın senselelerä sä kurban kesilän yerä musafir gelir. Aynenin durumu ii diilsä, kurban olarak bir fakir kişiyä bir canni horoz verilir. Her küüyün hem kasabanın da kurban günü var. Bu taa çok orada klisenin yapıldı gün olêr. O günü insannar klisenin auluna toplanır orada kurban kesilir da kurban orada pişirilir hem inilir.

Şindiyä kadar Kurban Gagauzlar Balkannarada yaşarkan Gagauzlara musulman Türklêrdän geçti düşünöldü. Ama şindiki din araştırmacıları deer, ani Musulmannarın din kiyadında Kuranda kurban kesmek nasaatı yoktur. Çok eski zamannarda Muselmannarın hacına yayan gidilêrmış, insannar bitkin halda etişêrmış o kutlu yerlerä. Ona görä hayvannar kesilêrmış aaç gelän insannarı doyurmak için (6).

Ukrainanın Kannıderä (Dmitrovka) küüyünün popazı kurban adetinin Altaydan geldiini demiş. (7, 240).

Yaamur çaarma adeti. Her küüda bilinän, ama başka türlü adlandırılan Germançu // Gergi//Kolençu, yaamur çaarma adeti var. Bu paskelledän sora yapılan bir işlem. Kildän bir kukla yapılır da kızlar hem karılar tarafından o kuklayı gömmä ritualı yapılêr. Bütün gecä kuklanın yanında oturulur, aalanır, sabaalän erken kukla bir tabut içindä suya bırakılır. Sayılêr, ani o kukla yaamur yaasın deyni haberi götürececek Allaha.

May ayında Pipiruda gezilir Burada 2-3 kızçaaz toplanıp. Biri ‘gelin’ olur. Başına fata koyulur. (bän da 10-11 yaşındaykan Pipiruda gezmiştim) Uşaklar komuşulara girerlär Pipiruda türküsünü çalêr. Evdä onnara yımırta hem un vererlär. 4-5 türlü Pipiruda türküsü var. Birini verelim.

Pipiruda gezeriz,
Allaha dua ederiz,
Ver Allahım yaamurcuk,
Tarlada çamurcuk,
Teknne dâ hamurcuk,
Fırında somuncuk
Uşaklara kolaççık (8)

Gagauzların kimi yortuları eski türk inanı hem din sintezi var nasıl söylemää, Halk kalendarına görä Gagauzların yılı ikiyâ bölünärdi: kış hem yaz. Kış kasımın 7-ndä başlardı, yaz sa mayın 6-sında Hederlez günündä çekedärdi. Bu gündän sora topraa läüzüm ekmää, yaz işleri çeker sayılêr. Koyunnar çobana veriler.

Hederlez. Eskidän kalan bu yortular Gagauzlar Hristiannı kablettiktän sora başka din yortularınnan bir günä düştü. Ölä, Hederlez hem Ay Görgi bir gündä kutlanır. Bunu da söyleyim, ani Balkan Türklerindän başka, Azerbaycanda hem Kırmda bilinän hem kutlanan Hederlez, Balkan slav halklarında da kutlanmaktadır. Hederlez iki musulman ayozun adından çekiler Hıdır hem İlyas. Hederlez günü erken gölä, dereyâ gidilirädi, oradan kazannann su getirilärdi. Hederlez günü sabaalan gun duumadan o suylan yıkanmak saalık hem bereket getireceenâ inanılardı. Bu gün yıl ev hayvannarı için başarılı, bereketli geçsin deyni kurban kesilirdi. Bu gün nacakla aaçlar korkudulêr. Meyva vermeyän aaçlan ‘bir annaşma’ imzalı gibi ‘Gelän yıla da meyva vermezsan, seni keserim’ denir. Aaçlan lafetmäk, onu annadını düşünmâk ta şamannıktan gelän bir elementtir. Bu gün da Sibir türkleri aaca çok saygı duyar, onu kesmedän kesmä sebebinin annadêr, af etsin isteer.

Kasım yortusunda ev saabi çobandan koyunnarını evâ getirir. Dışarda ev işleri biter. Kış herkezi eva kapêêr. Taa öncelr Kasım noyabrinin 7sında kutlanardı. Taa sora bu yortu da Ay Dimitriylän bir gündä kutlanmaa başladı. Bölecä, pek eskidän gelän Kasım yortusu din yortusunnan bir gündä kutlanêr. Kasım Balkan Türklerindä dâ bilinän hem kutlanan bir bayramdır. Bu iki yortuda da hem Tanrıçılık hem şamannık elementleri var.

Ateş. Ateş üstündän atlamak ritualı da pek meraklıdır. Bir Maslenița hem Ay Todur günü avşamneen ateş yakılır. Buna gagauzlar ‘pırlinga’, ‘ulilinga’ deerlä. Ateş şamannıkta Güneşin yerdeki simvoludur(3). Ateş paklayıcı, saaldıcı, iileştirici bir varlık olarak biliner. Ona görä Gagauzlar Maslenița günü ateşin üstündän atlayıp ‘Mart içeri Pirelär dışarı’ deenir. Maslenița günü akıtma pişirilir. Akıtma güneş simvoludur. Kışın bittiini, yazın başlamasını simvolize eder. Maslenița slavyan halklarında kutlanır. Ruslar bu gün samandan bir korkuluk yapar ve yandırırar. Bu korkuluk kış simvoludur. Gagauzlarda da kutlanan bu adetlerin içindä hem şamannık hem yazıçestvo hem de Tangırıcılık elementleri var.

Martın birindä Balkan halklarının Martişor yortusu var. Bu gün kuzuların boynuna, küçük uşaklarık koluna kırmızı şiritçik baalanır. Ay bittiktän sora o şiritlär aaca baalanır.

Tabiatın uyanışınnan baalı interesli bir fakt ta var. Kırk meçik (meçik rus. muçeniktän oluşmuş) günü her yıl martın 22 sina düşer. Hristiannın kurallarına görä yortularda hem bu türlü anım günnerindä bu gün kırk zeetçekän insan anılır, iş yapılmaz, ev işlerini yapmak günää sayılêr, kliselerdä onnar için dua edilir. Bu günä kimi küülerdä kırk Kazma, kırk kaşık da denir. Ama bu gün gagauzlarda 40 türlü iş yapmaa läüzüm, 40 baş suvan ekmää, 40 sarımsak ekmää, 40 göz kartofi ekmää. Sayılêr, ani bu gündän sora topraa var nasıl işlemää. Bu gündän sora var nasıl

evin temelini koymaa, çamur yapmaa. Ama bir paradoks diil mi 40 zeeetçekanin anım gününde 40 türlü iş yapmaa kliseyâ aykırıdır. 21-22 mart Türk dünnesindâ Nevruz kutlanêr. Nevruz yeni gün demek. Nevruz ilkyazın haberçisi olarak biliner. Gagauzlarda Nevruz adı bilinmesâ dâ eveldân kalan adetlâr büün da kullanulêr. Komratta bu gün sabah gün duumamış tokadın önündâ küçük bir ateş yakılır, sebebi sâ, topraa yısıtmak için, denir. O ateşin üstündân atlanılır. O gün yerâ kazmaylan urulur - topraa uyandırmak için. 40 sayıysa 40 meçik anım gününün adından kalmış. Bu gün Tanrıclıktan kalan bir gün gagauzlarda adı kalmasa da pek çok rituali kalmıştır. Taa sora bu günün üstünâ 40 zeeetçekanin anım günü gelsâ dâ o gün toprakla ilgili işlemnâr yapılêr. Burada da eski türk inanışı olan Tanrıclıkta kutlanılan bir gün hem Hristiyan dinin bir gününnan üst üstâ gelip bir sentez yarattını göreriz.

İlaççılık.

Her bir küüyün ilaççısı var. Gagauzlarda onnara *babu* derlâr. Taa sık bu işi yaşlı karılar kimâr kerâ da dâdular da yapêrlar. Gagauzların olmalı hepsi bu türlü ilaççılara ‘göbek sardırmaa’, ‘kuyruk hem eye kaldırmaa’, buazdan, arpacıktan, nazardan, korkudan okunmaa gitmiştir. Korkudan okurkan un, yımırta, su, fırın aazı, kalay, ateş kullanılır. Bütün bu elementlar şamannıklan baalıdır.

Nazardan okurkan tükürmâ hem esnemâ olayı da şamannaa çekiler. Nazardan, buvazdan, arpacıklardan okumalarda Hristiyanlık dininnan hiç bir baalılık yoktur. Okuma yapılan dil da gagauzçadır. Ama Gagauzların Moldovanca da okumalarına rasgeldim. Okuyuculuk soydan soya geçâr. O sesli söylenmâz. Onu ‘kapmaa’ lââzım. Benim bobamın anası da, bobası da (baka deyârdi bobam) okuyardı. Manim nazardan, dâadum buazdan hem arpacıktan. Bobam dadumdan sora arpacıktan hem buvazdan okudu. Anam sa nazardan okuyer. Okunan taraf mutlak insan olamaya da bilir. Kuzu, dana gibi hayvannar da okunur. Su da okudulabilir. Bu rituelların hepsi eskidân kalan inanç elementleridir.

Elbetki, ne hristianlık, ne dâ islam eskidân kalan inanışları yok etmedi da bu gün “şamanizm” termini altında birleştirdiimiz bu inanclar İslam, ya da Hristianlık perdesi altında yaşêêrlar (4, 339) Kulturamızda kalan bu inanışlar, rituellar bizim dedelerimizden kalan bir varlıktır. O varlık bizim istoriyamızı, eski inanış sistemamızı, dünnagörüşümüzü, hem taa çok tarafları gösterer.

Kaynak:

1. Википедия. Тенгри.
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B8>
2. Безертинов Р.Н. Тэнгрианство – религия тюрков и монголов: научнопопулярное издан., 2-е изд., доп. – Н. Челны. Аяз, 200, Казань, Слово, 2004.
3. Аюпов Н. Г. Тенгрианство как открытое мировоззрение. Алматы, 2004. С. 24
4. Yoloğlu Güllü. Qaqauzların mænêvi mædæniyyætindê şamanæzmæn izleri. Gagauzça-Rusça-Moldovanca Sözlükün 50.yılına adanmış Gagauziya: dil, istoriya, kultura. Bilim yazıları Komrat 2024
5. Bir ibadet olarak Üleştirme (Paylaşma)
<https://tengriciturkiye.blogspot.com/2017/01/bir-ibadet-olarak-ulusmek-paylasmak.html>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=3A3qgZ6EJuU>

7. Güngör Harun. Gagauz İnanış ve Adetleri ile İlgili Bazı Notlar. Türk Bodun Bilimi, Bilge Kültür Sanat, 2016.
8. Zanet Todur. Gagauzluk: kultura, ruh, adetlar,Pontos, Chişinău, 2010

INFLUENCE OF FLEXIBLE LEARNING TO THE STUDY HABITS AMONG STUDENTS

Dr. Zydnee Avelino

Bataan Peninsula State University-Balanga Campus, Philippines

Abstract

The spread of COVID-19 caused global school lockdowns or closures, which resulted changes and challenges in students' usual ways of learning. From the traditional face-to-face classroom learning, it shifted to a flexible learning modality. In light of the mentioned dilemma, the researchers decided to conduct a study about the influence of flexible learning on the study habits of students. It aimed to determine the significant relationship between flexible learning modalities and the study habits of one hundred fifty teacher education students majoring in Social Studies in a state university. They were chosen using a stratified sampling technique. A researcher-made questionnaire was used for this study. After gathering the data, weighted mean and linear regression were utilized as statistical tools. It was revealed that flexible learning modality has a considerable influence on students' study habits. Correspondingly, it was also concluded that the least or most unpracticed indicators of students during the utilization of flexible learning as a mode of teaching and learning are synchronous learning, time management, class engagement, and metacognition. As an action, a flexible learning enhancement plan was developed to assist the students in developing good study habits.

Keywords: flexible learning, study habits, enhancement plan

DOSTLUK KÖPRÜSÜ OLGUSUNA BİR BAKIŞ A PERSPECTIVE ON THE CONCEPT OF THE BRIDGE OF FRIENDSHIP

Assist.Prof.Dr. Abdülbeşir CEYLAN

İstanbul Maltepe Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-5416-1497

Özet

Dostluk köprüleri, uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahiptir ve iki ülke arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik bağları güçlendirmede kritik bir rol oynar. Bu makale, Gagauzya ve Türkiye arasındaki dostluk köprüsü olgusunu ele alarak, tarihsel bağlardan günümüze uzanan ilişkileri bilimsel bir bakış açısıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Gagauzya, Moldova'nın güneyinde özerk bir bölgedir ve nüfusunun büyük bir kısmı Gagauzlardan oluşur. Gagauzlar, Türk kökenli bir halk olup, dilleri ve kültürel mirasları ile Türkiye ile güçlü bir bağa sahiptir. Türkiye, tarihsel olarak Gagauzya'ya ve Gagauz halkına destek vermiştir. Bu destek, Gagauzya'nın özerkliğinin tanınmasından, eğitim ve kültürel projelere kadar geniş bir yelpazede kendini göstermiştir.

Gagauzya ve Türkiye arasındaki dostluk köprüsünün önemli bir ayağını, kültürel ve eğitimsel işbirlikleri oluşturmaktadır. Türkiye, Gagauz öğrencilere burslar sağlayarak, Türkiye'de yüksek öğrenim görmelerine olanak tanımaktadır. Bu eğitimsel değişim programları, iki toplum arasındaki anlayışı ve bağı güçlendirmekte, Gagauz gençlerin Türk kültürü ve dili ile daha yakından tanışmasını sağlamaktadır. Ayrıca, kültürel etkinlikler ve festivaller, ortak tarih ve kültürün kutlanmasına ve iki halk arasındaki bağların derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Ekonomik işbirlikleri, iki ülke arasındaki dostluk köprüsünün diğer bir önemli boyutudur. Türkiye, Gagauzya'da çeşitli alanlarda yatırımlar yapmaktadır. Tarım, tekstil ve turizm gibi sektörlerde yapılan bu yatırımlar, bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunurken, Türkiye ve Gagauzya arasındaki ticari ilişkileri de güçlendirmektedir. Ayrıca, ortak ticaret ve yatırım projeleri, her iki tarafın da ekonomik çıkarlarını gözetken sürdürülebilir işbirliklerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

Gagauzya ve Türkiye arasındaki dostluk köprüsü, tarihsel bağlar, kültürel ve eğitimsel işbirlikleri ile ekonomik ortaklıklar üzerine inşa edilmiştir. Bu dostluk köprüsü, iki toplum arasındaki anlayış ve dayanışmayı artırarak, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Akademik ve bilimsel çalışmalar, bu tür uluslararası ilişkilerin derinlemesine incelenmesi ve anlaşılması için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Gagauzya ve Türkiye arasındaki dostluk köprüsü, gelecekte de çeşitli alanlarda gelişmeye devam edecek ve iki ülke arasındaki bağları daha da güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel bağlar, Kültürel işbirliği, Eğitimsel işbirliği

Abstract

Bridges of friendship hold a significant place in international relations and play a critical role in strengthening social, cultural, and economic ties between countries. This article aims to analyze the concept of the bridge of friendship between Gagauzia and Turkey, examining the historical connections and relations extending to the present day from a scientific perspective.

Gagauzia is an autonomous region in the south of Moldova, with a majority population of Gagauz people. The Gagauz are a Turkic people with a strong cultural and linguistic connection to Turkey. Historically, Turkey has supported Gagauzia and the Gagauz people. This support has manifested in a wide range of areas, from the recognition of Gagauzia's autonomy to educational and cultural projects.

A significant aspect of the bridge of friendship between Gagauzia and Turkey is cultural and educational cooperation. Turkey provides scholarships to Gagauz students, enabling them to pursue higher education in Turkey. These educational exchange programs strengthen the understanding and bond between the two communities, allowing Gagauz youth to become more familiar with Turkish culture and language. Additionally, cultural events and festivals contribute to celebrating shared history and culture, deepening the ties between the two peoples.

Economic cooperation is another crucial dimension of the bridge of friendship between the two countries. Turkey invests in various sectors in Gagauzia, such as agriculture, textiles, and tourism. These investments contribute to the region's economic development while strengthening commercial relations between Turkey and Gagauzia. Furthermore, joint trade and investment projects enable the development of sustainable cooperation that considers the economic interests of both parties.

The bridge of friendship between Gagauzia and Turkey is built on historical ties, cultural and educational cooperation, and economic partnerships. This bridge of friendship enhances understanding and solidarity between the two communities, contributing to peace and stability in the region. Academic and scientific studies provide an essential resource for the in-depth examination and understanding of such international relations. The bridge of friendship between Gagauzia and Turkey will continue to develop in various fields in the future, further strengthening the bonds between the two countries.

Keywords: Historical ties, Cultural cooperation, Educational cooperation